הלכה · שולחן ערוך

שולחן ערוך, חושן משפט

רבנו יוסף קארו [מרן הבית יוסף]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שולחן ערוך, חושן משפט

רבנו יוסף קארו [מרן הבית יוסף]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שולחן-ערוך-חושן-משפט/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

סימן א 10
סימן ב 11
סימן ג 11
סימן ד 12
סימן ה 13
סימן ו 13
סימן ז 14
סימן ח 15
סימן ט 16
סימן י 17
סימן יא 18
סימן יב 19
סימן יג 20
סימן יד 22
סימן טו 24
סימן טז 25
סימן יז 26
סימן יח 28
סימן יט 29
סימן כ 29
סימן כא 30
סימן כב 31
סימן כג 32
סימן כד 32
סימן כה 32
סימן כו 34
סימן כז 35
סימן כח 35
סימן כט 39
סימן ל 39
סימן לא 42
סימן לב 42
סימן לג 43
סימן לד 45
סימן לה 50
סימן לו 51
סימן לז 52
סימן לח 55
סימן לט 56
סימן מ 59
סימן מא 59
סימן מב 61
סימן מג 64
סימן מד 68
סימן מה 69
סימן מו 72
סימן מז 78
סימן מח 79
סימן מט 79
סימן נ 81
סימן נא 82
סימן נב 83
סימן נג 83
סימן נד 84
סימן נה 85
סימן נו 85
סימן נז 87
סימן נח 87
סימן נט 89
סימן ס 89
סימן סא 91
סימן סב 94

סימן סג 95
סימן סד 95
סימן סה 95
סימן סו 99
סימן סז 105
סימן סח 109
סימן סט 110
סימן ע 112
סימן עא 113
סימן עב 116
סימן עג 125
סימן עד 129
סימן עה 130
סימן עו 134
סימן עז 135
סימן עח 137
סימן עט 138
סימן פ 140
סימן פא 141
סימן פב 145
סימן פג 148
סימן פד 148
סימן פה 149
סימן פו 151
סימן פז 152
סימן פח 158
סימן פט 163
סימן צ 164
סימן צא 167
סימן צב 168
סימן צג 170
סימן צד 173
סימן צה 175
סימן צו 176
סימן צז 177
סימן צח 182
סימן צט 184
סימן ק 186
סימן קא 187
סימן קב 188
סימן קג 189
סימן קד 191
סימן קה 194
סימן קו 195
סימן קז 195
סימן קח 197
סימן קט 201
סימן קי 203
סימן קיא 204
סימן קיב 208
סימן קיג 209
סימן קיד 210
סימן קטו 211
סימן קטז 212
סימן קיז 213
סימן קיח 214
סימן קיט 215
סימן קכ 216
סימן קכא 217
סימן קכב 219
סימן קכג 221
סימן קכד 223
סימן קכה 223
סימן קכו 225

סימן קכז 229
סימן קכח 229
סימן קכט 230
סימן קל 234
סימן קלא 235
סימן קלב 237
סימן קלג 238
סימן קלד 239
סימן קלה 240
סימן קלו 241
סימן קלז 241
סימן קלח 241
סימן קלט 243
סימן קמ 243
סימן קמא 246
סימן קמב 249
סימן קמג 249
סימן קמד 250
סימן קמה 251
סימן קמו 251
סימן קמז 256
סימן קמח 257
סימן קמט 258
סימן קנ 261
סימן קנא 263
סימן קנב 263
סימן קנג 264
סימן קנד 267
סימן קנה 275
סימן קנו 282
סימן קנז 285
סימן קנח 288
סימן קנט 289
סימן קס 290
סימן קסא 291
סימן קסב 291
סימן קסג 293
סימן קסד 297
סימן קסה 299
סימן קסו 299
סימן קסז 299
סימן קסח 300
סימן קסט 300
סימן קע 301
סימן קעא 301
סימן קעב 305
סימן קעג 307
סימן קעד 307
סימן קעה 309
סימן קעו 317
סימן קעז 326
סימן קעח 327
סימן קעט 328
סימן קפ 328
סימן קפא 328
סימן קפב 329
סימן קפג 330
סימן קפד 332
סימן קפה 332
סימן קפו 334
סימן קפז 334
סימן קפח 335
סימן קפט 335
סימן קצ 336

סימן קצא 338
סימן קצב 339
סימן קצג 340
סימן קצד 341
סימן קצה 341
סימן קצו 343
סימן קצז 343
סימן קצח 344
סימן קצט 346
סימן ר 347
סימן רא 349
סימן רב 350
סימן רג 351
סימן רד 353
סימן רה 355
סימן רו 357
סימן רז 357
סימן רח 361
סימן רט 362
סימן רי 364
סימן ריא 364
סימן ריב 366
סימן ריג 367
סימן ריד 368
סימן רטו 371
סימן רטז 373
סימן ריז 375
סימן ריח 376
סימן ריט 379
סימן רכ 380
סימן רכא 382
סימן רכב 382
סימן רכג 383
סימן רכד 384
סימן רכה 384
סימן רכו 385
סימן רכז 386
סימן רכח 391
סימן רכט 393
סימן רל 394
סימן רלא 395
סימן רלב 398
סימן רלג 403
סימן רלד 403
סימן רלה 404
סימן רלו 407
סימן רלז 408
סימן רלח 409
סימן רלט 410
סימן רמ 410
סימן רמא 411
סימן רמב 413
סימן רמג 414
סימן רמד 417
סימן רמה 417
סימן רמו 419
סימן רמז 420
סימן רמח 421
סימן רמט 424
סימן רנ 424
סימן רנא 429
סימן רנב 430
סימן רנג 430
סימן רנד 436

סימן רנה 436
סימן רנו 437
סימן רנז 438
סימן רנח 439
סימן רנט 439
סימן רס 441
סימן רסא 443
סימן רסב 444
סימן רסג 447
סימן רסד 447
סימן רסה 449
סימן רסו 449
סימן רסז 450
סימן רסח 452
סימן רסט 454
סימן רע 454
סימן רעא 455
סימן רעב 455
סימן רעג 458
סימן רעד 459
סימן רעה 459
סימן רעו 463
סימן רעז 464
סימן רעח 466
סימן רעט 467
סימן רפ 468
סימן רפא 470
סימן רפב 472
סימן רפג 472
סימן רפד 473
סימן רפה 474
סימן רפו 476
סימן רפז 477
סימן רפח 478
סימן רפט 478
סימן רצ 479
סימן רצא 483
סימן רצב 488
סימן רצג 491
סימן רצד 492
סימן רצה 493
סימן רצו 493
סימן רצז 495
סימן רצח 495
סימן רצט 496
סימן ש 496
סימן שא 497
סימן שב 498
סימן שג 498
סימן שד 500
סימן שה 501
סימן שו 502
סימן שז 503
סימן שח 504
סימן שט 505
סימן שי 506
סימן שיא 507
סימן שיב 507
סימן שיג 511
סימן שיד 511
סימן שטו 511
סימן שטז 512
סימן שיז 513
סימן שיח 513

סימן שיט 514
סימן שכ 514
סימן שכא 515
סימן שכב 515
סימן שכג 516
סימן שכד 516
סימן שכה 516
סימן שכו 517
סימן שכז 517
סימן שכח 517
סימן שכט 518
סימן של 518
סימן שלא 518
סימן שלב 519
סימן שלג 520
סימן שלד 523
סימן שלה 524
סימן שלו 525
סימן שלז 526
סימן שלח 528
סימן שלט 529
סימן שמ 530
סימן שמא 532
סימן שמב 533
סימן שמג 533
סימן שמד 533
סימן שמה 534
סימן שמו 535
סימן שמז 537
סימן שמח 537
סימן שמט 538
סימן שנ 539
סימן שנא 539
סימן שנב 539
סימן שנג 539
סימן שנד 540
סימן שנה 541
סימן שנו 541
סימן שנז 543
סימן שנח 544
סימן שנט 545
סימן שס 546
סימן שסא 547
סימן שסב 548
סימן שסג 549
סימן שסד 552
סימן שסה 553
סימן שסו 553
סימן שסז 554
סימן שסח 554
סימן שסט 555
סימן שע 557
סימן שעא 558
סימן שעב 559
סימן שעג 559
סימן שעד 560
סימן שעה 560
סימן שעו 562
סימן שעז 562
סימן שעח 562
סימן שעט 563
סימן שפ 564
סימן שפא 565
סימן שפב 565

סימן שפג 566
סימן שפד 566
סימן שפה 567
סימן שפו 567
סימן שפז 568
סימן שפח 568
סימן שפט 572
סימן שצ 574
סימן שצא 577
סימן שצב 578
סימן שצג 579
סימן שצד 580
סימן שצה 581
סימן שצו 581
סימן שצז 582
סימן שצח 583
סימן שצט 583
סימן ת 584
סימן תא 585
סימן תב 585
סימן תג 586
סימן תד 586
סימן תה 587
סימן תו 587
סימן תז 587
סימן תח 588
סימן תט 588
סימן תי 589
סימן תיא 592
סימן תיב 593
סימן תיג 594
סימן תיד 595
סימן תטו 595
סימן תטז 596
סימן תיז 596
סימן תיח 597
סימן תיט 599
סימן תכ 600
סימן תכא 605
סימן תכב 607
סימן תכג 607
סימן תכד 608
סימן תכה 609
סימן תכו 610
סימן תכז 610

סימן א

מינוי השופטים בארץ ובחוצה לארץ. ובו ו סעיפים:

א בזמן הזה דנים הדיינים דיני הודאות והלוואות וכתובות אשה וירושות ומתנות ומזיק ממון חבירו שהם הדברים המצויים תמיד ויש בהם חסרון כיס אבל דברים שאינם מצויים אע"פ שיש בהם חסרון כיס כגון בהמה שחבלה בחבירתה או דברים שאין בהם חסרון כיס אע"פ שהם מצויים כגון תשלומי כפל וכן כל הקנסות שקנסו חכמים כתוקע לחבירו (פי' שתוקע בקול באזנו ומבעיתו) וכסוטר את חבירו (פי' מכה בידו על הלחי) וכן כל המשלם יותר ממה שהזיק או שמשלם חצי נזק אין דנין אותו אלא מומחים הסמוכים בא"י חוץ מחצי נזק צרורות מפני שהוא ממון ואינו קנס:

ב אדם שחבל בחבירו אין מגבין דיינים שאינם סמוכים בא"י נזק צער ופגם ובושת וכופר אבל שבת וריפוי מגבין: הגה וי"א שאף ריפוי ושבת אין דנין (טור בשם הרא"ש) ולא ראיתי נוהגין לדקדק בזה רק כופין החובל לפייס הנחבל ולקנסו כפי הנראה להם (ד"מ לדעת מהר"ם בפסקיו סי' ר"ח) וכמו שיתבאר בסמוך סעיף ה':

ג בהמה שהזיקה את האדם אין גובין נזקו דיינים שאינם סמוכים בא"י מפני שהוא דבר שאינו מצוי אבל אדם שהזיק בהמת חבירו משלם נזק שלם בכל מקום וכן בהמה שהזיקה בשן ורגל הואיל והיא מועדת (להן) מתחלתה הרי זה דבר מצוי ומגבין אותו דיינים שאינן סמוכין בא"י וכן מי שגנב או גזל מגבין ממנו הקרן בלבד: הגה וי"א דוקא גזילות דשכיחי כגון כופר בפקדון וכדומה אבל גזילה ממש לא שכיחא ואין דנין אא"כ הגזילה קיימת מחייבין להחזירה (נימוקי יוסף פ' החובל):

ד דיני דגרמי וכן דין המוסר דנין אותם דיינים שאינם סמוכים בא"י: הגה עדים שהעידו עדות שקר והוזמו והוציאו ממון על פיהם ואי אפשר למיהדר דנין אותן ומחייבין אותן לשלם (מרדכי ריש פרק החובל) וע' לקמן סי' כ"ט ס"ב:

ה אע"פ שדיינים שאינם סמוכים בא"י אינן מגבין קנסות מנדין אותו עד שיפייס לבעל דינו וכיון שיתן לו שיעור הראוי לו מתירין לו (בין נתפייס בעל דינו בין לא נתפייס) וכן אם תפס הניזק שיעור מה שראוי לו ליטול אין מוציאין מידו: הגה ואם יאמר הניזק שומו לי נזקי שאדע עד כמה אתפוס אין שומעין לו אלא אם כבר תפס שמין לו ואומרים לו כ"וכ תחזיק וכ"וכ תחזיר (טור בשם הרא"ש פ' החובל וספ"ק דב"ק) וכל זה דוקא בקנסות הכתובים אבל קנסות שבאים חכמים לקנוס מעצמן על תקנתן גובין בכל מקום וכמו שיתבאר בסי' ב' (מרדכי ס"פ השולח):

ו המבייש בדברים מנדין אותו עד שיפייסנו כראוי לפי כבודו: הגה וע' לקמן סי' ת"כ סעיף ל"ח וע' לקמן סי' ב' אם נתחייב לו מלקות אם יכול לפדות עצמו בממון:

סימן ב

בית דין מכין ועונשין לצורך שעה. ובו סעיף אחד:

כל ב"ד אפילו אינם סמוכים בא"י אם רואים שהעם פרוצים בעבירות (ושהוא צורך שעה) (טור) דנין בין מיתה בין ממון בין כל דיני עונש ואפילו אין בדבר עדות גמורה ואם הוא אלם חובטים אותו ע"י עכו"ם (ויש להם כח להפקיר ממונו ולאבדו כפי מה שרואים לגדור פרצת הדור) (טור בשם הרמב"ם בפרק כ"ד מסנהדרין) וכל מעשיהם יהיו לשם שמים ודוקא גדול הדור או טובי העיר שהמחום ב"ד עליהם: הגה וכן נוהגין בכל מקום שטובי העיר בעירן כב"ד הגדול ומכין ועונשין והפקרן הפקר כפי המנהג אע"פ שיש חולקין וס"ל דאין כח ביד טובי העיר באלה רק להכריח הציבור במה שהיה מנהג מקדם או שקבלו עליהם מדעת כולם אבל אינן רשאין לשנות דבר במידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי או להפקיע ממון שלא מדעת כולם (מרדכי פרק הגוזל בתרא) מ"מ הולכין אחר מנהג העיר וכ"ש אם קבלום עליהם לכל דבר כן נ"ל (וע' בי"ד סי' רכ"ח דיני תקנות וחרמי צבור) כתבו האחרונים בתשובותיהם דמי שנתחייב מלקות יתן ארבעים זהובים במקום מלקות (מהרי"ו סי' קמ"ז ומהר"ם מריזבורג) ולאו דינא קאמר אלא שהם פסקו כך לפי שעה אבל ביד הב"ד להלקותו או ליטול ממון כפי ראות עיניהם לפי הענין למיגדר מלתא (וע"ל ריש סי' תכ"ה בהג"ה):

סימן ג

בכמה דינין דנין. ובו ד סעיפים:

א אין ב"ד פחות מג' וכל שלשה נקראים ב"ד אפילו הדיוטות (דאי אפשר דלית בהו חד דיודע סברות בדינים אבל אי לית בהו חד דידע פסילי לדון) (טור בשם אביו הרא"ש ריש סנהדרין) ומ"מ יכולי' לקבל הטענות ולשלחם לפני מורה (מהר"ם פאדוו"ה סי' מ"ג) והם דנים את האדם בעל כרחו אם הנתבע מסרב לירד לדין או שאינו רוצה לדון עם התובע בעירו אבל אם רוצה לדון עמו בעירו אלא שאינו חפץ בג' שבירר התובע אז זה בורר לו א' וזה בורר לו אחד: הגה כדלקמן סי' י"ג ונ"ל דוקא בדיינים שאינם קבועים אבל אם דיינים קבועים בעיר לא יוכל לומר לא אדון לפניהם אלא בזה בורר וכן נוהגין בעירנו וע"ל סי' כ"ב סוף סעיף א':

ב פחות משלשה אין דיניהם דין אפי' לא טעו אא"כ קבלום בעלי דינים או שהוא מומחה לרבים: (ובזמן הזה אין דנין דין מומחה לרבים שידון ביחידי בע"כ של אדם) (מהרי"ו סי' קמ"ז) כל שאינם שלשה ולא קיבלום עליהם ואינם מומחים לרבים (טור) אפי' הם סמוכים בא"י הודאה שמודים בפניהם כמי שמודה חוץ לב"ד ויכולים להחליף טענותיהם שטענו בפניהם הכופר בפניהם ואח"כ באו עדים לא הוחזק כפרן אבל השלשה אע"פ שאינם סמוכים

ההודאה בפניהם כהודאה בב"ד וכן בכופר ואח"כ באו עדים הוחזק כפרן ואינו יכול לחזור ולטעון:

ג אע"פ שיחיד מומחה לרבים מותר לו לדון יחידי מצות חכמים שיושיב עמו אחרים:

ד אע"פ שב"ד של שלשה ב"ד שלם הוא כל זמן שהם רבים הרי זה משובח ומוטב שיחתוך הדין בי"א מבעשרה וצריך שיהיו כל היושבים בב"ד ת"ח וראוים ואסור לאדם חכם שישב בדין עד שידע עם מי יושב שמא ישב עם אנשים שאינם הגונים ונמצא בכלל קשר בוגדים לא בכלל ב"ד מי שאינו מומחה ולא קבלוהו עליו בעלי דינים אע"פ שנטל רשות מראש הגולה אין דינו דין אפי' לא טעה וכל א' מבעלי דינים אם רצה חוזר ודן בפני ב"ד: הגה רשות שנותן המלך עכו"ם בזמן הזה אינו כלום ומיהו אם קבלוהו הקהל ע"פ כתב המלך יכול לדין (טור) וי"א דאם גמיר וסביר מהני ליה רשות המלך (ריב"ש סי' רע"א) או השר הממונה בעירו דזהו בכלל דינא דמלכותא להושיב דיינים ושופטים מי שירצה ומ"מ שעושה זה בלא רשות הקהל מצער הצבור ועתיד ליתן את הדין (תשובת רשב"א סי' תרל"ז):

סימן ד

כיצד אדם עושה דין לעצמו. ובו סעיף אחד:

יכול אדם לעשות דין לעצמו אם רואה שלו ביד אחר שגזלו יכול לקחתו מידו ואם האחר עומד כנגדו יכול להכותו עד שיניחנו (אם לא יכול להציל בענין אחר) (טור) אפי' הוא דבר שאין בו הפסד אם ימתין עד שיעמידנו בדין והוא שיכול לברר ששלו הוא נוטל בדין מ"מ אין לו רשות למשכנו בחובו: הגה מטעם שיתבאר לקמן סי' צ"ז סעיף ו' וי"א דוקא בחובו ממש אבל אם חייב לו בלא הלואה או שא"צ למשכנו כי הוא כבר אצלו בפקדון או מצאו ביד אחר מותר לתפסו (ריב"ש סי' שצ"ו) וי"א דלא אמרינן עביד אינש דינא לנפשיה רק בחפץ המבורר לו שהוא שלו כגון שגזלו או רוצה לגזלו או רוצה להזיקו יכול להציל שלו אבל אם כבר נתחייב לו מכח גזילה או ממקום אחר לא (מרדכי ונ"י פ' המניח) ודוקא הוא בעצמו יכול למעבד דינא לנפשיה אבל אסור לעשות ע"י העכו"ם (ת"ה סי' ש"ד) ומיהו אם עבר ועשה ע"י השרים אם לא היה יכול להציל שלא בענין אחר מה שעשה עשוי (ע' במהרי"ק שורש קס"א) י"א דלא מיקרי עביד דינא לנפשיה אלא כשמזיק לחבירו כגון שמכהו ולכן לא יוכל לעשות אלא א"כ יוכל לברר שהוא שלו אבל תפיסה בעלמא שתפסו למשכון יכול לעשות בכל ענין ויורד אח"כ עמו לדין (מהרי"ק שורש סי' קס"א) וכל זה מיירי ביחיד נגד יחיד אבל יחיד נגד רבים והוא מבני העיר עבדי דינא לנפשייהו אם יודעים שהדין עמהם אע"פ שאין יכולים לברר לפני ב"ד כי אינם יכולים להעיד שכולן נוגעין בדבר (תשו' הרשב"א כ"ז סי' צ"ה) ע' בסי' ז' סעיף י"ב וסי' ל"ז ואם יש חלוקים וטענות ביניהם הקהל נקראים מוחזקים לגבי היחיד וצריך לתת להם משכון קודם שירדו עמו לדין (מרדכי פ' המוכר פירות וס"פ לא יחפור) והא דנקראים מוחזקים

לגבי יחיד דוקא בענייני מסים אבל לא בשאר דברים ומ"מ צריך לתת משכון קודם שירדו לדין עמו (ת"ה סי' שמ"א) וכל זה כשאין היחיד ת"ח אבל אם הוא ת"ח שתורתו אומנתו ויש לו דין בזה מחמת מסים א"צ לתת להם משכון וגם אינם נקראים מוחזקים נגדו (מוהר"ם מירזבורג) ומותר לכוף בענייני מסים ע"י עכו"ם ולהפסידו אם אינם יכולים להוציא ממנו המס בענין אחר (מהרי"ק שורש י"ז וכ"ז):

סימן ה

באיזה יום דנין ובאיזה זמן ביום. ובו ה סעיפים:

א אסור לדון בשבת וי"ט ואם עבר ודן דינו דין:

ב אין דנין בע"ש ובעי"ט ואם הזמינו לבעל דין לבא לב"ד א"צ לבא ואפילו הזמינו לבא אחר שבת ויו"ט ולא בא אין קונסין אותו: הגה ויש מי שכתב דעכשיו בזמן הזה דנין בע"ש ובעי"ט משום בטול מלמדין ודוקא לענין ממון יש להקל דהפקר ב"ד הפקר אבל בדבר איסור אין להקל (ת"ה סי' רכ"ד והגהות סמ"ק) ונ"ל דדוקא דרך אקראי לפעמים אבל אין קובעים ב"ד בע"ש ובעיו"ט וכן נוהגין אין קובעין זמן בניסן ותשרי למי שאינו בעיר לבוא לדון אבל אם הזמינו בניסן ותשרי לבא אח"כ קונסין אותו אם לא בא: הגה וי"א דאין לקבול בבית הכנסת בניסן ולא בימים נוראים אפי' על בני כפרים שבאו למנין אלא קבעינן להו זמנא אחר הרגל ואם יש דחייה ורמאות דנין לאלתר (מרדכי ר"פ הגוזל בתדא והגהות מיימוני) ויש מקומות שנהגו שאם התחילו לדון קודם ניסן ותשרי קבעינן זמנא אף בהם והיכא דנהוג נהוג (פסקי מהרא"י סי' ר"ז) אין דנין בלילה בתחלת דין אבל אם התחילו לדון דיני ממונות ביום גומרין בלילה (וי"א דאם עברו ודנו בלילה דיניהם דין) (רשב"ם):

ג זמן ישיבת הדיינים מהבוקר עד סוף שעה חמישית (מכאן ואילך אין צריכים לישב) (טור):

ד אין יושבין בדין מתחילת שעה שביעית אפי' לגמור הדין עד שיתפללו תפלת המנחה ואם התחילו אפי' תחלת דין (אין) מפסיקין אפי' לכשיגיע זמן מנחה קטנה ובלבד שיהיה להם שהות להתפלל אחר שיגמרו הדין (ואם ישבו סמוך למנחה קטנה מפסיקין) (טור):

ה מאימתי הוי התחלת הדין משיתחילו בעלי דינים לטעון או שנתעטפו הדיינים (ועיין בא"ח סי' רל"ב):

סימן ו

על כמה דנין. ובו סעיף אחד:

אין הדיינים יושבים לדון בדין פחות משוה פרוטה ואם הוזקקו לשוה פרוטה גומרים דינם אפי' לפחות משוה פרוטה:

סימן ז

מי ראוי לדון והפסולים מחמת שנאה וקורבה. ובו יב סעיפים:

א ב"ד של ג' שהיה אחד מהם גר ה"ז פסול לדון לישראל אא"כ היתה אמו (או אביו) (מרדכי בשם תוס' פ"ב מ"ח) מישראל וגר דן את חבירו הגר אע"פ שאין אמו מישראל (וע' בי"ד סי' רס"ט):

ב ממזר ואפי' שלשתן ממזרים הרי אלו כשרים לדון לכל וכן אם היה כל אחד מהם סומא באחת מעיניו כשר אבל הסומא בשתי עיניו פסול:

ג וי"א שאינו ראוי לדון אלא מבן י"ח ומעלה והביא שתי שערות וי"א דמבן י"ג ומעלה כשר ואפילו לא הביא שתי שערות:

ד אשה פסולה לדון:

ה יש אומרים דשתויי יין מותרים לדון דיני ממונות אין עד נעשה דיין ודוקא עד שמעיד כגון אם העיד א' מהדיינים בפני חבריו על מעשה שראה אינו יכול להצטרף עמהם לדון על אותו מעשה אבל אם אינו מעיד כגון שהג' דיינים ראו המעשה אפי' כוונו ראייתן בתורת עדות אם ראוהו ביום נעשים דיינים ודנים על המעשה ההוא אבל אם ראוהו בלילה אין דנין ע"פ עצמן אבל בעדות אחרים דנין ואם הוזמנו להעיד אף בעדות אחרים אין דנין וי"א שאף בהוזמנו להעיד דנים בעדות אחרים (וכל זה בדין דאורייתא אבל בדבר דרבנן עד נעשה דיין) (תוס' פ"ב דכתובות ונ"י שם ופ' אד"מ):

ו מי שתובעין אותו לדון לפני דיין שקטן ממנו אין הדיין יכול לכופו לילך לפניו אלא מכנפי מאן דאיכא התם מחכימי ומעיינים בינייהו:

ז אסור לאדם לדון למי שהוא אוהבו אע"פ שאינו שושבינו ולא ריעו אשר כנפשו ולא למי ששונאו אע"פ שאינו אויב לו ולא מבקש רעתו אלא צריך שיהיו השני בעלי הדינים שוים בעיני הדיינים ובלבם ואם לא היה מכיר את שום אחד מהם ולא את מעשיו אין לך דיין צדיק כמוהו: הגה ומיהו אם דנו דיניהם דין (הגהות אשר"י ריש סנהדרין) וי"א דבשונאו ממש דהיינו שלא דבר עמו שלשה ימים מתוך איבה או אוהבו ממש דהיינו שושבינו וריעו באלו אין דיניהם דין (טור) וי"א דכל שאינו אוהבו או שונאו ממש מותר לדונו ואינו אלא מדת חסידות להחמיר שלא לדונו ולכן מותר להיות דיין כשזה בורר לו א' וזה בורר לו א' (ע"ל ר"ס י"ג) כי כל א' בורר לו אוהבו וכ"ש שהרב יכול להיות דיין לתלמידו (מהרי"ק שורש ט"ז) ואפי' ב"ד הפסול לדון משום אהבה ושנאה יכול להושיב דיינים אחרים כשרים שידונו (פסקי מהר"י סי' רנ"ח ומהרי"ק שורש כ"א) מי שאומר על הדיין שהוא שונאו או אוהב בעל דינו אינו נאמן וצריך ראיה לדבריו (טור) המנדה חבירו משום שזלזל בכבודו יכול לדונו אח"כ מאחר שאינו שונאו וע' לקמן סי' ל"ג סעיף ו':

ח שני ת"ח השונאים זה את זה אסורים לישב בדין יחד שמפני השנאה שביניהם דעת כל אחד מהם לסתור דברי חבירו:

ט כל הפסולים (להעיד) מחמת קורבה או מחמת עבירה פסולים לדון (וע"ל סי' ל"ג ול"ד פרטי הפסולים לענין עדות וה"ה לענין דיינות שהדיינים לא יהיו קרובים זה לזה ולא לעדים) (ר"ן פ"ב דכתובות ותשובת רשב"א סי' תש"ץ) (ע"ל סי' ל"ג סעיף י"ז):

י דיין שיודע בחבירו שהוא גזלן או רשע אין לו להצטרף עמו:

יא ב"ד של ג' צריך שיהיה בכל אחד מהם ז' דברים חכמה ענוה יראה שנאת ממון אהבת האמת אהבת הבריות להם בעלי שם טוב (וע"ל סי' ח' סעי' א'):

יב כל דבר שיש לדיין בו צד הנאה אינו יכול לדון עליו לפיכך בני העיר שנגנב ס"ת שלהם אין דנין אותו בדייני אותה העיר אא"כ יש להם ס"ת אחרת והאומר תנו מנה לעניי עירי אין דנין בדייני אותה העיר (וע"ל סי' ד' דאם חד מחזיק בשלהם עבדי דינא לנפשייהו ועיין לקמן סי' ל"ז סעיף י"ט וסעיף כ' מאלו הדינים) ולפיכך עסקי המס אין דנין בדייני אות' העיר מפני שיש להם או לקרוביהם חלק בו (ואם הוא מס פרטי כגון שאינו נוהג אלא זמן קצוב יכולין קצת מן הקהל להסתלק ושלא יהיה להם הנאה מזה ודיינין) (תשו' הרא"ש כ"ו סי' י"ח כת' דלא מהני סילוק ובכלל צ"ט כתב דמהני וצריך לחלק בין מס פרטי) ואם עשו תקנה או שיש מנהג בעיר שדייני העיר ידונו אף על ענין המסים דינם דין (ועיין לקמן ס"ס ל"ז סעיף כ"ב מזה):

סימן ח

שלא למנות דיין שאינו הגון וגודל שכר הדיין ועונשו. ובו ה סעיפים:

א כל המעמיד דיין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה ואינו ראוי להיות דיין אע"פ שהוא כולו מחמדים ויש בו טובות אחרות הרי זה שהעמידו עובר בל"ת: הגה ואסור להעמיד ע"ה דיין על סמך שישאל כל פעם לחכם (ב"י) ועיירות שאין בהם חכמים הראוים להיות דיינים או שכולן עמי הארץ וצריכים להם דיינים שישפטו ביניהם שלא ילכו לפני ערכאות של עכו"ם ממנים הטובים והחכמים שבהם (לדעת אנשי העיר) אע"פ שאינם ראויים לדיינים וכיון שקבלו עליהם בני העיר אין אחר יכול לפוסלן וכן כל צבור יכולין לקבל עליהם ב"ד שאינם ראוים מן התורה (ב"י בשם תשו' הרשב"א) וכל דיין המתמנה בשביל כסף או זהב אסור לעמוד לפניו ולא עוד אלא שמצוה להקל ולזלזל בו (וע"ל ס"ס ג'):

ב צריכים הדיינים לישב באימה וביראה בעטיפה ובכובד ראש ואסור להקל ראש ולישב לספר בדבר בטילה בב"ד ויראה הדיין כאלו חרב מונחת לו על צוארו וכאלו גיהנם פתוח לו מתחתיו וידע את מי הוא דן ולפני מי הוא דן ומי הוא עתיד להפרע ממנו אם נוטה מקו הדין וכל דיין שאינו דן דין אמת גורם לשכינה שתסתלק מישראל וכל דיין שנוטל

ממון מזה ונותנו לזה שלא כדין הקב"ה נוטל ממנו נפשות וכל דיין שדן דין אמת לאמתו אפי' שעה אחת כאלו תיקן כל העולם כולו וגורם לשכינה שתשרה בישראל (שמא יאמר הדיין מה לי לצרה הזאת ת"ל ועמכם בדבר המשפט אין לדיין אלא מה שעיניו רואות) (טור):

ג דרך חכמים הראשונים בורחים מלהתמנות ודוחקים עצמם הרבה שלא לישב בדין עד שידעו שאין שם ראוי כמוהו ושאם ימנעו עצמם מהדין תתקלקל השורה ואעפ"כ לא היו יושבים בדין עד שהיו מכבידים עליהם העם והזקינים ומפצירים בם:

ד אסור לדיין להתנהג בשררה וגסות על הצבור אלא בענוה ויראה וכל פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים אינו רואה בן ת"ח לעולם וכן אסור לנהוג בהם קלות ראש אע"פ שהם עמי הארץ ולא יפסיעו על ראשי עם קודש וצריך שיסבול טורח הציבור ומשאם ומצוה על הציבור לנהוג כבוד בדיין ויהיה אימתו עליהם וגם הוא לא יתבזה ולא ינהוג קלות ראש לפניהם שכיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור לו לעשות מלאכה בפני ג' כדי שלא יתבזה בפניהם וק"ו שאסור לו לאכול ולשתות (ולהשתכר טור) **בפני רבים**: (כל דיין שאין לו מי שישמשנו אסור לו לקבל להיות דיין) (הגה"מ פכ"ה דסנהדרין):

ה אף בשליח ב"ד אסור לנהוג קלות ראש והמצערו יש רשות לב"ד להכותו מכת מרדות והשליח נאמן כשנים להעיד שביזהו כדי לנדותו: הגה והשליח ב"ד יכול להגיד לב"ד ואין בזה משום לשון הרע (מיימוני פכ"ה דסנהדרין וגמ' פ' אלו מגלחין) וכן יכול בעצמו לעשות דין במסרב בו להכותו (וכן) אם הזיקו (בממונו) פטור (ר"י נתיב ל"א חלק ב' ונ"י ריש פרק המניח) וע"ל ריש סימן י"א:

סימן ט

שלא ליקח שוחד והתרת שכר בטלה. ובו ח סעיפים:

א מאוד מאוד צריך הדיין ליזהר שלא ליקח שוחד אפי' לזכות את הזכאי ואם לקחו צריך להחזירו כשיתבענו הנותן וכשם שהלוקחו עובר בלא תעשה כך הנותנו עובר בלפני עור לא תתן מכשול ולא שוחד ממון בלבד אלא אפי' שוחד דברים וכל דיין ששאל שאלה פסול לדון זה שהשאילו במה דברים כשלא היה לו לדיין להשאיל אבל היה לו להשאיל כשר שהרי גם זה שואל ממנו: הגה ודוקא ברגיל לשאול ממנו אבל באקראי בעלמא ולא מוכח שעושה משום הדין לא (מהרי"ק שורש י"ז):

ב אם קדם התובע ושלח מנחה לדיין קודם שיזמין לנתבע לדין אין הנתבע יכול לפוסלו אא"כ הדיין רוצה לחשוך עצמו מאותו דין ממדת חסידותו (כגון שיודע שנתקרב דעתו לזה) (טור):

ג נהגו לעשות לב"ד קופה שפוסקין ממון לפרנסת ב"ד ומגבין אותה בתחלת השנה או בסופה ואין בו משום תורת שוחד ותורת אגרא כי חובה על ישראל לפרנס דייניהם וחכמיהם וגם אם יש נדבות או הקדישות סתם לוקחים מהם: הגה ויותר טוב לגבות מתחלת השנה שיהא מוכן להם כדי שלא יצטרכו להחניף או להחזיק טובה לשום אדם (טור):

ד כל דיין שיושב ומגדיל שכר לסופרים ולשמשים הרי זה בכלל הנוטים אחרי הבצע:

ה הנוטל שכר לדון כל דיניו שדן בטלים אלא א"כ ידוע שלא נטל בהם שכר ואם אינו נוטל אלא שכר בטילתו מותר והוא שיהיה ניכר לכל שאינו נוטל אלא שכר בטלתו כגון שיש לו מלאכה ידועה לעשות בשעה שיש לו לדון אומר לבעלי הדין תנו לי שכר פעולה של אותה מלאכה שאתבטל ממנה והוא שיקבל משניהם בשוה אבל אם אינו ניכר כגון (שאין לו מלאכה ידועה אלא) שאומר שמא יזדמן לי שכר בקניית סחורה וסרסרות ובשביל זה מבקש שכר אסור (ע"ל סי' ל"ד סעי' י"ח):

ו אין לדיין להניח לתלמיד בור שישב לפניו שלא ישא ויתן עמו ויטה מדרך האמת:

ז תלמיד היושב לפני רבו ורואה זכות לעני והרב רוצה לחייבו חייב ללמד עליו זכות ואם שותק עובר משום מדבר שקר תרחק:

ח תלמיד היושב לפני רבו ורואה שטועה בדין אל יאמר אשתוק עד שיגמור הדין ואסתרנו ואחזור ואבננו כדי שיקרא על שמי אלא יאמר לו דרך כבוד רבי כך וכך למדתני:

סימן י

להיות מתון בדין ושימלך בגדול ממנו. ובו ד סעיפים:

א צריך הדיין להיות מתון בדין שלא יפסיקנו עד שיחמיצנו וישא ויתן בו ויהיה ברור לו כשמש והגס לבו בהוראה וקופץ ופוסק הדין קודם שיחקרנו היטב בינו לבין עצמו עד שיהיה ברור לו כשמש הרי זה שוטה רשע וגס רוח:

ב כל מי שבא לידו דין ומדמהו לדין אחר שבא לידו כבר ופסקו ויש עמו בעיר גדול ממנו בחכמה ואינו נמלך בו ה"ז בכלל הרשעים שלבם גס בהורא':

ג כי רבים חללים הפילה זה ת"ח שלא הגיע להוראה ומורה ועצומים כל הרוגיה זה שהגיע להוראה ואינו מורה והוא שיהיה הדור צריך לו אבל ידע שיש שם ראוי להוראה ומונע עצמו מההוראה ה"ז משובח וכל המונע עצמו מן הדין מונע ממנו איבה וגזל ושבועת שוא:

ד יהיה בעיני הדיין דין של פרוטה כדין של מאה מנה:

סימן יא

כיצד מזמינים לדין ועל פי מי. ובו ו סעיפים:

א כיצד מזמינים בעל דין לדין שולחים לו ב"ד שלוחם שיבא ליום המזומן לדין לא בא מזמינים אותו פעם שנית לא בא מזמינים אותו פעם שלישית לא בא ממתינים לו כל היום לא בא מנדין אותו למחרתו בד"א במי שהיה בכפרים ויוצא ונכנס אבל מי שהוא מצוי בעיר אין קובעים לו זמן אלא פעם אחת ואם לא בא כל אותו יום מנדין אותו למחרתו: הגה הלך הב"ד למקום אחר צריך לילך אחריהם ואם לא הלך מנדין אותו (ב"י) והשליח ב"ד נאמן לומר הקלני או הקלה הדיין או לא רצה לבוא לדין ומשמתין (פי' הנדוי או החרם שם מיתה) אותו על פיו אבל אין כותבין עליו פתיחא של שמתא עד שיבואו שנים ויעידו שנמנע לבוא ואין שליח ב"ד חייב באמירת דברים משום לשון הרע: הגה מי שאומר שאינו חושש על גזירת ב"ד או חכם אע"פ שבא לב"ד מנדין אותו הואיל ואומר שלא בא מחמת גזירתו הוי אפקירותא וע' בי"ד סי' של"ד ואם אמר לא אדון לפניכם אלא לפני ב"ד אחר ע' לקמן סי' י"ד מי שלא יוכל לבא לב"ד כי צריך לילך למרחקים יש להודיע לב"ד ולשום התנצלותו ולבקש זמן אחר ואם לא עשה מנדין אותו אע"פ שלא היה יכול לבא (מהרי"ק שורש י"א) מי שקבל עליו ב"ד של שנים (בקנין) והזמינוהו ולא בא מנדין אותו בב"ד של שלשה (ב"י בשם תשו' הרשב"א):

ב שליח שאמר פלוני שלחני בשם א' מהדיינים ולא רצה לבוא אין כותבין עליו פתיחא של שמתא עד שיאמר בשם שלשתן ואם יש בהם מומחה חולקין לו כבוד ומזכירין לו שם המומחה (נ"י פ' אלו מגלחין) בד"א שהלך השליח ביום שאינו ידוע לישיבת הדיינים אבל ביום הידוע שהדיינים יושבים בו לדין הכל יודעים שכל הדיינים מקובצים ואע"פ שבא השליח בשם אחד כאלו בא בשם שלשתן:

ג מי שהוא במדינה והלך שליח ב"ד ולא מצאו אין קובעים לו זמן עד שימצאנו השליח ויאמר לו היה בכפר אם דרכו לבא באותו היום אומר השליח אפי' לאחד מהשכנים אפי' אשה אם יבוא פלו' הודיעוהו שב"ד קבעו לו זמן שיבא היום לב"ד ואם לא בא מנדין אותו לערב (וכ"ש ע"פ שליח ב"ד אע"פ שלא חזר ואמר עשיתי שליחותי) (טור) בד"א כשאין בדרך שדרכו לילך בה על מקום ב"ד אבל אם דרכו עליהם אין מנדין אותו עד שיודיעו השליח בעצמו שמא לא אמרו לו השכנים שהרי הם אומרים דרכו על פתח ב"ד וכבר הלך (אליהם) ונפטר וכן אם לא בא במדינה עד למחר אין סומכים על השכנים שמא שכחו ולא אמרו לו: הגה וכן אם היה בעיר אין סומכים על השכנים שיאמרו שמא השליח ב"ד מצאו ואמר לו (טור):

ד מי שכתבו עליו נידוי על שלא בא ואמר אבוא אין קורעין כתב הנדוי עד שיבא אבל מי שכתבו עליו נידוי על שהיה מסרב לעשות ציווי ב"ד מיד כשאומר הריני מקבל עלי לעשות ציווי ב"ד קורעים כתב הנידוי והוא נותן שכר הסופר: הגה מי שכתבו עליו סרבנות וטען אח"כ שלא שמע אינו נאמן דמעשה ב"ד יש לו קול (מרדכי ר"פ שני ד"ג):

ה נשים יקרות (או ת"ח שתורתו אומנתו) אם מזמנים אותם לבא לב"ד וכן אם הנתבע יכול למנות שליח שיהא במקומו לב"ד יתבאר בסי' צ"ו ובסי' קכ"ד:

ו הדיין יכול לחתום בשטר הזמנה מן הצד:

סימן יב

דיין שבאו לפניו רך וקשה וכל דיני פשרה. ובו כ סעיפים:

א שנים שבאו לפניך לדין א' רך וא' קשה עד שלא תשמע דבריהם או משתשמע דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם שמא יתחייב הקשה ונמצא רודף אחר הדיין אבל משתשמע דבריהם ותדע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר איני נזקק לכם ואם היה ממונה לרבים חייב להזקק להם: הגה וכן אם היו שניהם חזקים צריך לזקק להם (הגהות אשירי ריש סנהדרין וב"י בשם תו') ויש מי שכתב דמ"מ נוהגין עכשיו שלא למחות בעוברי עבירה משום שיש סכנה בדבר שלא ימסרנו למלכות (מהרי"ו):

ב מצוה לומר לבעלי דינים בתחלה הדין אתם רוצים או הפשרה אם רצו בפשרה עושים ביניהם פשרה וכשם שמוזהר שלא להטות הדין כך מוזהר שלא יטה הפשרה לאחד יותר מחבירו וכל ב"ד שעושה פשרה תמיד הרי זה משובח בד"א קודם גמר דין אע"פ ששמע דבריהם ויודע להיכן הדין נוטה מצוה לבצוע אבל אחר שגמר הדין ואמר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב אינו רשאי לעשות פשרה ביניהם אבל אחר שאינו דיין רשאי לעשות פשרה ביניהם שלא במושב דין הקבוע למשפט ואם חייבו ב"ד שבועה לאחד מהם רשאי הב"ד לעשות פשרה ביניהם כדי ליפטר מעונש שבועה (ואין ב"ד יכולין לכוף ליכנס לפנים משורת הדין אע"פ שנראה להם שהוא מן הראוי) (ב"י בשם ר"י ובשם הרא"ש וי"ח (מרדכי פ"ב דמציעא):

ג מותר לב"ד לוותר בממון היתומים חוץ מן הדין כדי להשקיטם ממריבות:

ד יש כח ביד ב"ד לגזור ולהחרים שתתקיים הפשרה ושלא יוכלו היתומים למחות כשיגדילו:

ה יש כח לדיין לעשות דין כעין הפשרה במקום שאין הדבר יכול להתברר ואינו רשאי להוציא הדין חלוק מתחת ידו בלי גמר:

ו מי שתובעים אותו ממון שהוא מוחזק בו אסור לבקש צדדים להשמט כדי שיתרצה הלה לעשות עמו פשרה וימחול לו על השאר: הגה ואם עבר ועשה אינו יוצא ידי שמים עד שיתן לו את שלו:

ז אע"פ שנתרצו הבעלי דינין בפשרה בב"ד יכולים לחזור בהם כ"ז שלא קנו מידם דפשרה צריכה קנין אפי' בשלשה אבל אם קנו מידם אין יכולים לחזור בהם אפילו ביחיד וי"א דדוקא בשנים: הגה וקנין לאו דוקא אלא ה"ה אם נתן שטר עליו (ב"י בשם תשובת ריטב"א) או א' משאר דרכי הקניה (רשב"א בתשובת שאלה) י"א כשמקבל קנין על הפשרה צריך להקנות לו החפץ שלא יהא קנין דברים (מרדכי) כמו שיתבאר לקמן ריש סימן ר"נ:

ח מחילה א"צ קנין (וע"ל סי' רמ"א):

ט שנים שקיבלו פשרנים בקנין וקנס חמשים ואחר הפשרה אמר א' מבעלי דינים אשלם הקנס ולא אקיים הפשרה אין בדבריו כלום:

י אם טוען הבע"ד שלא קבעו עליו זמן הפשרנים שגזרו עליו לעשות ושהוא יעשה כשיזדמן אין דבריו כלום אלא יעשה מיד:

יא אם ראובן הפחיד את שמעון למסרו אם לא יתן לו ממון שהיו דנין עליו ואין לו בו זכות כפי הדין ועשו פשרה בקנין וביטול מודעא יכול לחזור בו:

יב שנים חלוקים בבנין שבקרקע ופשרו ביניהם בלא קנין כיון שקיבלו עליהם ובנה זה קצת וזה קצת כדברי הפשרנים אינם יכולים לחזור בהם:

יג פשרה בלא קנין וקבל הנתבע גזירתם ועשה שטר הן בלשון הודאה הן בלשון חיוב אינו יכול לחזור בו:

יד הכופר בפקדון ונתפשר עמו ומחל לו ואח"כ מצא עדים יכול לחזור בו:

טו וה"ה למי שנתפשר מפני שלא היה לו ראיה או שטר ואחר כך מצא:

טז דין פשרה בטעות יתבאר בסוף סימן כ"ה:

יז מי שנתחייב שבועה לחבירו ופייסו התובע למחול לו ואמר לו יהי כדברך אינו יכול לחזור בו:

יח אם רבים הם הפשרנים י"א שאין הולכים אחר הרוב אלא צריך שיסכימו כולם:

יט פשרה בלא קנין ונתנו משכון ביד הפשרנים אינו כלום אא"כ אמרו דלא כאסמכתא או מעכשיו ואם היה המשכון שטר חוב אינו כלום:

כ צריכים הדיינים להתרחק בכל היכולת שלא יקבלו עליהם לדון דין תורה:

סימן יג

כיצד בוררים הדיינים כשאין בעלי דינין מסכימין יחד. ובו ז סעיפים:

א א' מבעלי דינים שאמר איש פלוני ידון לי ואמר בעל דינו פלוני ידון לי הרי אלו שני דיינים שברר זה א' וזה א' בוררים להם דיין שלישי וא"צ שיהי' הדיין השלישי ברצון הבעלי דינים ושלשתם דנים אותם שמתוך כך יצא הדין לאמתו אפילו (לא) הי' הא' שבירר בעל הדין חכם גדול וסמוך אינו יכול לכוף את בעל דינו שידון אצל זה אלא גם הוא בורר מי שירצה: הגה שמתוך שזה בורר לו א' וזה בורר לו א' הבעלי דינים צייתין להם וגם הדיינים כל אחד מהפך בזכות אותו שברר אותו בכל מה שאפשר מצד הדין והג' שומע טענות שניהם ופוסקים האמת (טור) אם אינם יכולים להשוות עצמם לברור להם שלישי מנהיגי העיר יתנו להם ג' ואם אין מנהיגים בעיר ילך התובע לפני ג' ויכופו הנתבע לדון לפניהם וכן אם הנתבע מערים לברור דיין שאינו הגון כדי לשבת אצל דיין הגון כופין אותו לדון לפני ג' כמו שנתבאר לעיל סי' ג' או שיברור דיין הגון (טור) ואם השנים הבוררים יכולים להשוות עצמן י"א דא"צ לברור שלישי (מהרי"ו סי' י"א) וי"א דאם הנתבע אומר שהוא יברור שנים והתובע ג"כ שנים והם יבררו חמישי הרשות בידו דכל זמן שהדיינים רבים יותר יוצא הדין לאמתו (רמב"ן בפירושו לתורה):

ב כותבים פלוני בירר את פלוני ופלוני בירר את פלוני וכל זמן שלא כתבו יכולין לחזור בהם ומשכתבו אין יכולין לחזור בהם לפיכך אין כותבין אלא מדעת שניהם ושניהם נותנים שכר הסופר: הגה וה"ה אם קנו מידו (נ"י פ"ק דב"מ) וי"א דמשטענו בפניהם אינם יכולים לחזור אף ע"פ שלא כתבו (שם בשם הירושלמי) ונ"ל דבמקום שאין דרך לכתוב פלוני בירר פלוני וכו' משטענו בפניהם א"י לחזור לכ"ע וכ"מ שא"י לחזור לא יוכל ג"כ לומר שיוסיפו הדיינים (ר"י נט"ו ח"ג):

ג אין כופין את האדם שיתן טענותיו בכתב ואין לדיין לקבל טענות בכתב אלא ישמעו טענותיהם מפיהם ויצוו לסופר לכותבם ולא יכתבו אלא מדעת שניהם ושניהם נותנים שכר הסופר: (מיהו אם ב' בעלי דינים רוצים לטעון בכתב הרשות בידן וכל מה שכותבין אינן יכולים לחזור בהן) (נ"י פ' גט פשוט) (ע' לקמן סוף סימן פ'):

ד אם בא לפסול דיין שבירר חבירו בגזלנות או בפיסול משפחה אין שומעין לו אפי' ע"א מעיד כדבריו:

ה אם בירר הנתבע דיין היודע עדות לתובע דוחקים אותו לברור דיין אחר:

ו אם הוצרכו הדיינים לשאול דבר מב"ד הגדול כותבין ושולחין וב"ד הגדול מודיעים להם דעתם והם דנין אותם דליכא למימר שיפסקו בית דין הגדול עליהם את הדין דהא בעינן שיהיו בעלי הדין עומדים לפני הדיינים: (ויכולים לשאול למי שירצו הברורים ואין צריכים דעת בעלי דינים בזה) (הגהות אשירי בד"מ בשם א"ז):

ז אם ביררו להם עשרה אנשים שידונו להם בין בדין בין בפשרה ושאם לא יסכימו לדעת אחת ילכו אחר הרוב ונסתלק א' מהם ואינו אומר דעתו או שאומר איני יודע אפי' הסכימו התשעה כולם לדעת אחת אינו כלום: (ועיין לקמן סי' י"ח סעיף א'):

סימן יד

אם אחד מבעלי דינין אומר נלך לבית דין הגדול ודין האומר מאיזה טעם דנתוני. ובו ח סעיפים:

א שנים שנתעצמו בדין זה אומר נידון כאן וזה אומר נעלה לב"ד הגדול כופין אותו ודן בעירו ואם אמר כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני שמא טעיתם כותבים ונותנים לו ואח"כ מוציאים ממנו ואם הוצרך לשאול דבר מב"ד הגדול כותבים ושולחים ושואלים ודנין להם בעירם כפי מה שיבא בכתב ב"ד הגדול ושני בעלי דינים יפרעו שכר השליח: הגה מיהו אם א' מבעלי הדינים או הדייני' רוצה לשלוח למרחקים ויש חכם סמוך להם הראוי לדון שולחים לסמוך אע"פ שהרחוק יותר חכם דלאו כל כמיניה לגרום הפסד לבעל דין להרבות שכר השליחות וכ"ש אם חכם אחר בעירן הראוי לדון (מרדכי ס"פ זה בורר) ואם שני חכמי' סמוכי' בשוה הולכין אחר הגדול (נ"י ר"פ זה בורר) במה דברים אמורי' בשאר הדינים שזה טוען וזה טוען או כשאמר המלוה נידון כאן והלוה אומר נלך לב"ד הגדול אבל אם אמר המלוה נלך לב"ד הגדול כופין את הלוה ועולה עמו וכן אם טען זה שהזיקו או גזלו ורצה הטוען לעלות כופין ב"ד שבעירו את הנטען לעלות עמו וכן כל כיוצא בזה בד"א כשהיו עדים או ראיה לנגזל או לניזק או למלוה אבל טענה רקנית אין מחייבין את הנטען לצאת כלל אלא נשבע במקומ' ונפטר וכן הדין בזמן הזה שאין שם ב"ד הגדול (וי"א דב"ד חשוב שבכל דור ודור לפי מה שהוא מקרי ב"ד הגדול) (טור) אבל (אם) יש מקומות (באותה מדינה) שיש בהם חכמים גדולים מומחים לרבים ומקומות שיש בהם תלמידים שאינם כמותם אם אמר המלוה נלך למקום פלוני שבארץ פלוני לפלוני ופלוני הגדול ונדון לפניו כופין את הלוה והולך עמו: הגה אם יש (לתובע) עדים או ראיה ונראה לב"ד שבעירו שיש ממש בטענותיו אבל בלא"ה אין כופין אותו ללילך עמו (טור) וי"א דלטענות נלך לב"ד הגדול אין חילוק בין תובע לנתבע וכל א' יכול לכוף חבירו ללילך עמו (טור בשם ר"ת) וכל זה מדינא אבל כבר נהגו בזמן הזה שכ"ז שיש ב"ד בעיר אין א' יכול לכוף חבירו שילך עמו לב"ד אחר (מהרי"ק שורש כ"א) כי אין לנו עכשיו ב"ד הגדול או בית הועד ולכן לא יוכל לדחותו אבל יכול לדחותו שלא לדון עמו עד יום שלישי ומיד יבררו דיינים אבל אכסנאי שתובע לבני העיר או ב' אכסנאים צריך לדון עמו מיד ולא יוכל לדחותו (מרדכי בשם מהר"ש) וכן בן העיר שתובע לאכסנאי בכ"מ שימצאנו ויש שם ב"ד מכריחו שם לדין (מהרי"ק שורש י"ד) וכל זה כשיש ב"ד בעירן אבל אם אין ב"ד שם כל א' יוכל להכריח

חבירו שילך עמו לב"ד לדון עמו (מרדכי ס"פ זה בורר ופסקי מהרא"י סי' ס"ה) התובע צריך לילך אחר הנתבע אם הוא בעיר אחרת אף ע"פ שבעיר התובע הב"ד יותר גדול (מהרי"ק שורש א') ואפי' היה לנתבע מעות בפקדון (בעיר התובע) או [בעיר] אחרת אא"כ יכול לעכב מעותיו בעירו אז צריך להודיע לנתבע ואז צריך לדון במקום שמעותיו שם (ת"ה סי' ש"ה ופסקיו סי' ס"ב) וע"ל סי' ע"ג כתבתי אימת יכול לעכב מעותיו. אב שיש לו תביעה על בנו צריך לילך הבן אע"פ שהוא הנתבע אחר אביו כמו שנתבאר (בי"ד סי' ר"מ) עשיר מוחזק ואלם בעירו מוציאין אותו לדור בעיר אחרת אע"פ שהב"ד שבעירו יותר גדול (ב"ז סי' תי"ח):

ב אם הא' ת"ח ויודע לכתוב ראיותיו ושכנגדו עם הארץ אין לת"ח לכתוב בעצמו כששולחים ב"ד לשאול מב"ד הגדול אלא הדיינים יעתיקו אותם (ושניהם פורעים שכר הסופר (ריב"ש סי' תע"ה):

ג י"א שאם יש שני ת"ח בעיר אחת האחד גדול מחבירו יכול א' מבעלי דינים לומר לא אדון בפני זה אלא בפני זה ואע"פ שהוא קטן ממנו כיון ששניהם בעיר אחת: הגה ואם א' סילק עצמו מן הדין כמאן דליתא דמי ואם הזמינו השני ולא בא מנדה אותו (מהרי"ק שורש י"א) וכל מקום שאינו צריך לבוא לפניו לדון א"צ לחוש כלל להזמנתו וא"צ לבוא כלל (ב"י סי' י"א בשם התרומות):

ד י"א שאם רואה הדיין שבעל דין חושדו שנוטה הדין כנגדו צריך להודיעו מאיזה טעם דנו אפי' אם לא שאל: הגה וכ"ש אם אומר כתבו לי מאיזה טעם דנתוני (טור) מיהו י"א דוקא אם דנו אותו ע"י כפייה אבל בלא"ה אין כותבין וכן עיקר (מרדכי נ"י פרק זה בורר ותוס' ור"ן פ' איזהו נשך) וכשצריכים לכתוב לו מאיזה טעם דנוהו אין קביעות זמן לדבר אלא כל זמן שבא לכתוב לו כותבין ונותנין לו (מרדכי ס"פ זה בורר) וא"צ לכתוב לו הטעמים והראיות רק כותבין להם הטענות והפסק דין (נ"י שם) וצריך לשלם מיד ואם יסתור הדין יחזרו לו (מרדכי פרק חזקת הבתים והגהות מיימוני פ"ו דסנהדרין ומהרי"ק שורש א' וב"י בשם הרמ"ה) וא"צ לכתוב לו אלא מב"ד קטן לב"ד גדול אבל ב"ד גדול שדנו א"צ לכתוב לו דלא חיישינן לטעותא דא"כ אין לדבר סוף (ב"י שכ"נ מדברי הרמב"ם):

ה המתחייב בדין אינו חייב לשלם לשכנגדו יציאותיו אע"פ שהזקיקו לדון בעיר אחרת וה"מ דלא מסרב למיקם בדינא אלא שרוצה לדון בעיר אחרת אבל אם היה מסרב לבא לב"ד והוצרך התובע להוציא הוצאות לכופו לירד לדין חייב לפרוע לו כל הוצאותיו (שהוציא משעה שנעשה סרבן) (מהרי"ק שורש א' תמ"ד ונ"י פ' הגוזל בתרא ומהר"יו תשובת הרא"ש כלל ק"ח וע"ג סי' ב') ויש מי שאומר שאם תבעו בערכאות והוציא הוצאות בדיינים וטוענים אע"פ שמתוך סרובו הוצרך להוליכו בערכאות אין חייב לשלם הוצאותיו: הגה ויש חולקין וס"ל דאם הוצרך להוציא עליו הוצאות לכופו ע"י ערכאות של עכו"ם

חייב לשלם לו (תשובת הרא"ש כלל ע"ג סי' ב') וכן נ"ל עיקר ובלבד שעשאו ברשות ב"ד כדלקמן סי' כ"ו מי שאומר לחבירו שילכו לדון במקום אחר ואמר לו לך ואני אבא אחריך והלך והשני לא הלך אחריו צריך לשלם לזה שהלך כל יציאותיו (מרדכי ס"פ זה בורר) כשהסרבן צריך לשלם ההוצאות אין אומרים שישבע כמה הוציא ויטול אלא צריך לברר כמה הוציא או הב"ד ישומו לו הוצאותיו וכזה ישלם לו (תשובת הרא"ש כלל ק"ז):

י חייבוהו ב"ד לפרוע ויצא וחזר ואמר פרעתי אם הוא נאמן יתבאר בסימן ע"ט:

יא אם בא הזוכה בדין לב"ד ותובע שיכתבו לו פסק דין אם כותבין ונותנין לו גם זה שם:

יב יש בידו פסק דין שחבירו חייב לו אם הלה נאמן לומר פרעתי בסימן ל"ט סעיף י':

סימן טו

איזה דין דנין תחלה ודין דין מרומה. ובו ה סעיפים:

א צריך הדיין שיקדים לדון הדין שבא לפניו תחלה אבל צריך להקדים דין של תלמיד חכם אפילו בא לבסוף וכן מצוה עליו להפך בזכותו מה שיכול: הגה ואם הת"ח בעצמו לפני הדיינים אפי' פתחו כבר בדין אחר דנין אותו תחלה שלא יתבטל מלמודו אבל אם קרובו בא לדין אם פתחו בדין אחר אינו צריך לפסוק ואם לאו צריכין לדון אותו תחילה משום כבוד החכם (ב"י בשם הריטב"א):

ב היו לפניו דינים הרבה מקדימין דין היתום לדין האלמנה ודין האלמנה קודם לדין ת"ח ודין ת"ח קודם לדין עם הארץ ודין האשה קודם לדין האיש:

ג הדיין שבא לפניו דין שיודע שהוא מרומה לא יאמר אחתכנו ויהיה הקולר (פי' שלשלת העון) תלוי בצואר העדים כיצד יעשה ידרוש בו ויחקור הרבה בדרישה וחקירה של דיני נפשות: הגה ומ"מ אין דינו כדיני נפשות שאם אמר בא' מן החקירות אינו יודע שיתבטל העדות אלא ר"ל שיחקור בדין מרומה כל מה שאפשר (ריב"ש סי' רס"ו) אם נראה לו לפי דעתו שיש בו רמאות או שאין דעתו סומכת על דברי העדים אע"פ שאינו יכול לפסלן או שדעתו נוטה שבע"ד זה רמאי ובעל ערמה והשיא את העדים אע"פ שהם כשרים ולפי תומם העידו וזה הטעם או שנראה לו מכלל הדברים שיש שם דברים אחרים מסותרים ואינם רוצים לגלותם כל אלו הדברי' וכיוצא בהם אסור לו לחתוך אותו הדין אלא יסלק עצמו מדין זה וידוננו מי שלבו שלם בדבר והרי הדברים מסורים ללב וכשהיה רואה הרא"ש באומדנא דמוכח שהדין מרומה הי' כותב ונותן ביד הנתבע שאין לשום דיין להשתדל בדין זה:

ד במד"א שהתובע רמאי אבל כשהנתבע רמאי אין הדיין יכול להסתלק שלא ישתכר הרמאי ברמאותו אלא ידרוש ויחקור יפה לבטל רמאותו ואם נראה לו באומדנא דמוכח שהוא חייב יחייבנו אם הוא דיין מומחה ויחיד בדורו: הגה ובדרך זה יוכל הדיין לומר להנתבע

ג"כ שלא יתן לו זמן עד שיעמיד ערבות כי אין לדיין באלו הדברים רק מה שעיניו רואות (מהרי"ק שורש י"ד) ויכול אפילו להשביע במקום שאינו חייב שבועה מצד הדין אם עושה כדי לברר האמת (שם שורש קפ"ז):

ה יש לדיין לדון דיני ממונות ע"פ הדברים שדעתו נוטה להם שהם אמת והדבר חזק בלבו שהוא כך אע"פ שאין שם ראיה ברורה ומשרבו בתי דינים שאינם הגונים ובעלי בינה הסכימו שלא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה ולא יפגמו שטר ויפסידו חזקתו על פי עדות אשה או קרוב אע"פ שדעתו סומכת על דבריהם וכן אין מוציאים מהיתומים אלא בראיה ברורה לא בדעת הדיין ולא באומדן המת או הטוען ואעפ"כ אם העיד אדם נאמן בדבר מכל הדברים ונטתה דעת הדיין שאמת הוא אומר ממתין בדין ואינו דוחה עדותו ונושא ונותן עם בעלי דינים עד שיודו לדברי העד ודורש וחוקר עד שיתברר הדבר או יעשו פשרה או יסתלק מן הדין כמו שנתבאר: הגה ואם נראה לב"ד שאחד גוזל חבירו ולא יוכלו להוציאו ממנו בדין יכולין לגזור על שאר בני אדם שלא ישאו ויתנו עמו ואם היא אשה שלא תנשא לאיש ולא יעסקו בשידוכיה עד שתוציא מידה שאינה שלה (פסקי מהרא"י סי' ר"ס) וע"ל סי' שנ"ח סעיף ה':

סימן טז

כמה זמן נותנין להביא ראיה ודין הטלת חרם. ובו ה סעיפים:

א אמר אחד מבעלי הדין יש לי עדים להביא נותנין לו זמן ל' יום ולאחר ל' יום פוסקין הדין (וצריך לשלם) (מרדכי ס"פ ז"ב) ואם מביאן אחר כך יסתור הדין ואם גלוי וידוע לב"ד שפלוני ופלוני הם עדים בדבר והרחיקו נדוד נותנים לו זמן עד שיוכל להביא: וה"ה אם ידוע לב"ד שיוכל לברר דבריו תוך שלשים אין נותנין לו זמן לבטלה (ב"י בשם הריטב"א) וע"ל סי' צ"ח סעיף ד':

ב הא דיהבי זמן שלשים יום דוקא כשתבעוהו תחלה בלא ראיה וחייבוהו ב"ד שישבע וזה טוען יש לי ראיה ואינה מצויה עתה בידי ואיני רוצה לקבל שבועתו אז נותנין לו זמן שלשים יום אבל אם טען תחלה יש לי ראיה ואינה מצויה עתה בידי מה צורך ליתן לו זמן לכשיביא ישיב לו הנתבע וכל זמן שלא יביא לא ישיב לו טענה ואם חזר ואמר אין לי ראיה ישיב לו בלא ראיה יש מי שאומר שנשבע ונפטר ואינו נאמן להביא עוד ראיה: הגה ואם הנתבע מבקש זמן כדי להשיב על טענת התובע אם נראה לב"ד שאינו אלא דחייה אין נותנין לו זמן וצריך להשיב מיד אבל אם נראה לב"ד שצריך זמן כדי לחשוב ולשים לבו על דברים שבינו לבינו נותנין לו זמן כפי הצורך (ב"י בשם תשו' הרשב"א) אבל אם כתוב בשטר שיפרע לו בלי דחייה כל תנאי שבממון קיים (ב"י בשם הריטב"א):

ג טען אחד מבעלי דינים יש לי זכות בעדים או בראיה ואיני יודע ביד מי הוא חייב הדיין להטיל חרם על כל מי שיודע לו זכות בעדים או בראיה שיודיע לדיין אפי' אם הזכות של העדים והראיה יודע בהם מי שכנגדו חייב להגיד: הגה וע' ל' סי' ע"א סעיף ז' וח' כיצד נותנים חרם וע' ל' סי' צ"ב סעיף ו' אם טוען שכנגדו הוא פסול לישבע אם נותנים חרם על זה:

ד האומר לחבירו שטר שבידך זכות יש לי בו אם הלה מודה שיש לזה בו זכות חייב להוציאו בב"ד וב"ד יעתיקו מה שכתוב בו מזכותו אבל אם הלה אומר שאין בידו שטר שיהא בו שום זכות לזה אין מחייבין אותו להראות שטר לשום אדם אבל אם ירצה זה להחרים חרם סתם לכל מי שיש בידו שטר שיש לו זכות בו מי שיראנו יחרים ואם טען זה בודאי שהוא יודע שהשטר שיש לו זכות בו הוא אצלו הרי זה נשבע היסת שאינו אצלו:

ה המוציא שטר על חבירו והלה טוען שיש בו זיוף ושאל שיתנו לו הטפסת השטר כדי לדקדק בו נותנים לו אע"פ שכתוב בו בלא טפיסת טופס מזה השטר:

סימן יז

להשוות הבעלי דינין בכל דבר. ובו יא סעיפים:

א בצדק תשפוט עמיתך איזהו צדק המשפט זו השוויית שני הבעלי דינים בכל דבר לא יהא א' מדבר כל צרכו וא' אומר (לו) קצר דברך ולא יסבירו פנים לא' וידבר לו רכות וירע פניו לאחר וידבר לו קשות ואם היה אחד מהם מלובש בגדים יקרים והשני מלובש בגדים בזוים אומרים למכובד או הלבישהו כמותך או לבוש כמוהו ולא יהא א' יושב וא' עומד אלא שניהם עומדים ואם רצו ב"ד להושיב את שניהם מושיבים ולא ישב א' למעלה וא' למטה אלא זה בצד זה בד"א בשעת משא ומתן (דהטענות) אבל בשעת גמר דין שניהם בעמידה לכתחלה איזהו גמר דין איש פלוני אתה זכאי איש פלו' אתה חייב והעדים לכתחלה לעולם בעמידה: הגה ועמידה ע"י סמיכה מקרי שפיר עמידה לענין זה (ריב"ש סי' רס"ו) וע"ל סי' כ"ח:

ב ת"ח וע"ה שבאו לדון מושיבין את החכם ואומרים לע"ה שב ואם לא ישב אין מקפידין בכך: הגה ת"ח שבא לדין מותר לעמוד לפניו ולא חיישי' שיסתתמו טענות שכנגדו (ר"ן פ' שבועת העדות):

ג כבר נהגו כל בתי דיני ישראל לאחר התלמוד שמושיבין בעלי דינים וגם העדים כדי להסיר המחלוקת שאין בנו כח להעמיד משפטי הדת על תלם:

ד אם (התובעים רבים) והנתבע אומר אני חפץ שישבו אוהבי וקרובי אצלי כשאני טוען עמכם כדי שלא יסתתמו טענותי כי אתם הרבים הדין עמו (לכן) השותפים יבררו להם א'

מהם לטעון בשביל כולם או יטעון כל א' לעצמו זה אחר זה וגם הנתבע לא יקח אוהביו אצלו וע"ל סי' קע"ו סל"ה:

ה אסור לדיין לשמוע דברי בעל דין האחד שלא בפני בעל דין חבירו: הגה ודוקא שיודע הדיין שיהיה דיין בדבר אבל אם שמע טענות הא' ואח"כ נתרצה השני לדון לפניו מותר להיות דיין בדבר (תשו' מהרי"ל קצ"ה) ולא יכתוב שום חכם פסק לא' מבעלי הדינין בדרך א"כ או שיכתוב לו דעתו בלא פסק כל זמן שלא שמע דברי שניהם שמא מתוך דבריו ילמדו לשקר גם משום שאח"כ יטעון השני בדרך אחר ויצטרך לכתוב להיפך ואיכא זילותא לחכם (רשב"א וריב"ש סי' קע"ט) וכן הבעל דין מוזהר על כך ותלמיד שיש לו דין לפני רבו לא יקדים לבוא קודם בעל דינו שלא יהא נראה כמקדים כדי לברר טענותיו שלא בפני חבירו ואם יש לו עת קבוע לבא ללמוד לפניו ובא העת ההיא מותר:

ו לא יהיה הדיין שומע מפי המתורגמן אם היה מכיר בלשונם ושומע טענותיהם אבל אם אינו יודע בלשונם כל כך שיודע להשיב להם להודיעם פסק הדין מותר להעמיד מתורגמן: הגה ע"ל סי' י"ג סעיף ג' אם טוענין בכתב אם א' רוצה לטעון בלשון א' והשני בל' אחר אין א' יכול לכוף חבירו (מהרי"ו סי' ק"א):

ז צריך הדיין לשמוע דברי הבעלי דינים ולשנות אותם שנאמר ויאמר המלך זאת אומרת בני החי וגו' ומצדיק הדין בלבו ואח"כ חותכו:

ח דיין שדן דין ולבו נוקפו (פי' מכהו ונחבט בקרבו) לומר שהוא טועה לא יחזיק דבריו להביא ראיות להעמידם שהוא בוש לחזור אלא לכל הצדדים יחזור להוציא הדין לאמתו לא יעשה הדיין מליץ לדבריו של בע"ד אלא יאמר מה שנראה לו וישתוק ולא ילמד לא' מבעלי הדין כלל אפי' הביא א' מבעלי הדין עד א' לא יאמר לו אין מחייבין ממון על פי עד א' אלא יאמר לנטען הרי זה העיד עליך עד שיטעון ויאמר עד א' אינו נאמן עלי וכן כל כיוצא בזה:

ט ראה הדיין זכות לא' מהם ובע"ד מבקש לאמרו ואינו יודע לחבר הדברים או שראוהו מצטער להציל עצמו בטענות אמת ומפני החימה והכעס נסתלקה ממנו או נשתבש מפני הסכלות הרי זה מותר לסעדו ולהבינו תחלת הדבר משום פתח פיך לאלם וצריך להתיישב בדבר זה הרבה כדי שלא יהיה כעורכי הדיינים:

י אין לדיין לרחם בדין על דל שלא יאמר עני הוא זה ובעל דינו עשיר וחייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בכבוד ולא להדר פני גדול שאם באו לפניו עשיר וחכם גדול עם עני והדיוט לא יכבדנו ולא ישאל בשלומו שלא יסתתמו דברי בעל דינו ולא יאמר היאך אחייבנו בדין ונמצא מתבייש אלא אפטרנו ואח"כ אומר לו שיתן לו את שלו אלא

יחתוך הדין מיד לאמיתו ואם באו לפניו אחד כשר וא' רשע לא יאמר זה רשע וחזקתו משקר וזה בחזקת שאינו משנה בדיבורו אטה הדין על הרשע אלא לעולם יהיו שני בעלי הדין בעיניו כרשעים ובחזקה שכל א' מהם טוען שקר וידון לפי מה שיראה לו מן הדברים וכשיפטרו מלפניו יהיו בעיניו ככשרים כשקיבלו עליהם את הדין וידון כל אחד לכף זכות:

יא צריך הדיין לפסוק הדין מיד אחר שיתברר לו שאם מענה את הדין ומאריך בדברים הברורים כדי לצער א' מבעלי הדינים הרי זה בכלל לא תעשו עול:

יב כשא' מבעלי דינים מגזם לחבירו בפני הדיין ואומר לו כך וכך תתחייב לי בדין אם אין הדין כך צריך הדיין לומר לו שקר אתה דובר: הגה בעל דין שתבע חבירו בעד דבר מועט והדיין רואה שיתחייב לו על פי הדין יותר ממה שתבע אין לו לדיין לפסוק יותר ממה שתבע ואם פסק לו יותר הוי טעות בדין וחוזר (דעת עצמו מפ"ק דב"ב רוניא אקפיה רבינא וכו' וכ"כ הריב"ש בסי' רכ"ז):

סימן יח

כיצד נושאין ונותנין בדבר ושהולכין אחד הרוב. ובו ו סעיפים:

א הביא א' מהבעלי דינים עדים לדבריו מכניסין העדים ומקבלים עדותם כראוי כמו שיתבאר בסי' כ"ח ולאחר שיקבלו עדותם יוציאו כל אדם לחוץ וישאו ויתנו בדבר (י"א דטוב להתחיל מן הקטן) (נ"י פרק אד"מ) אם יסכימו לדעת אחת מוטב ואם לאו ילכו אחר הרוב שנים אומרים זכאי וא' אומר חייב זכאי. שנים אומרים חייב וא' אומר זכאי חייב א' אומר זכאי וא' אומר חייב וא' אומר איני יודע ואפי' שנים אומרים זכאי או חייב וא' אומר איני יודע יוסיפו שני דיינים ונמצא שהם חמשה נושאים ונותנים בדבר אם ג' מזכים וב' מחייבים זכאי ואם ג' מחייבים ושנים מזכים חייב שנים אומרים זכאי ושנים אומרים חייב וא' אומר איני יודע יוסיפו עוד דיינים אבל ארבעה אומרים זכאי או חייב וא' אומר איני יודע או שאמרו שלשה זכאי וא' אומר חייב וא' אומר איני יודע בין שהוא אותו שאמר תחלה איני יודע בין שהוא אחר הולכים אחר הרוב: הגה וכן נ"ל עיקר דלא כמ"ש לעיל סי' י"ג סעיף ז' בהיפך והוא דעת החולקים ואפשר דעתו לחלק בין אם נתברר תחלה יותר מג' ובין ירדו מתחלה לג' אך אינו נ"ל רק שחולקים הא' דעת הרמב"ם והשנית דעת הרשב"א קהל שבררו ד' או ה' בירורים אין הולכין אחר הרוב שאין רוב אלא בב"ד ואם אמרו הקהל שילכו אחר הרוב והם שקולים אין אומרים שיבואו אחרים ויכריעו שהרי הקהל לא לקחו רק אלו המבוררים אבל אלו המבוררים יכולים לשאול לאחרים ויפסקו על פיהם מה שירצו (ב"י ס"ס י"ג תשו' הרשב"א):

ב היו מחצה על מחצה וא' אומר איני יודע הרי אלו מוסיפין ב' אחרים וכן אם נסתפק הדבר מוסיפין והולכים עד ע"א הגיע לע"א ואמרו ל"ה זכאי ול"ה חייב וא' אומר איני

יודע נושאים ונותנים עמו עד שיחזור לצד הא' ונמצא ל"ו מזכין או מחייבין ואם לא חזר לא הוא ולא אחד מהם הרי הממון ספק ומעמידים הממון בחזקת בעליו:

ג כל מי שאומר איני יודע א"צ לתת טעם לדבריו ולהודיע מאיזה טעם בא לו הספק כדרך שמראה המזכה מאיזה טעם מזכה והמחייב מאיזה טעם מחייב:

ד שלשה שישבו לדין וסילק א' מהם עצמו אין השנים יכולים לגמור הדין: הגה וה"ה אם נבררו מתחלה יותר מג' ונסתלק א' כמו שנתבאר לעיל ס"ס י"ג:

ה הא דאמרי' בגמ' הרב ותלמידו אין מונים להם אלא אחד היינו דוקא בשעה שמלמדו הרב הדין ועל פיו סומך ואפי' בכהאי גוונא אם הוא תלמיד כרב אמי ורב אסי דלגמריה דרב הוו צריכי ולסברתיה לא הוו צריכי יכול ללמדו בשעת הדין ודן עמו אבל אם אין מלמדו בשעת הדין אע"פ שהוא תלמידו מונים להם שנים רק שיהיה לו קצת סברא להבין לישא וליתן: הגה ולענין איסור והיתר או דיני טומא' וטהר' אפי' צריך לסברתיה מונים להם שנים (נ"י):

ו ב"ד פוסקים בדיני ממונות שלא בפני בעל דין:

סימן יט

כיצד נותנין הפסק וסדר כתיבתו. ובו ג סעיפים:

א אחר שנשאו ונתנו בדבר מכניסים הבעלי דינים וגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב ואסור לדיין לומר כשיצא מב"ד אני הייתי מזכה אבל חבירי רבו עלי והעושה כן הרי הוא מכלל הולך רכיל מגלה סוד:

ב שאל אחד מבעלי הדין שיכתבו לו הפסק דין (כדרך שנתבאר לעיל סי' י"ד ס' ד') אין מזכירין שם המזכים ולא שם המחייבים אלא כותבים סתם פלוני בא עם פלוני בעל דינו לפני ב"ד ומדבריהם יצא פלו' זכאי ופלו' חייב:

ג קיבל עליו את הדין ואמרו לו לשלם והלך ולא שלם אין מנדין אותו עד שיתרו בו בה"ב ואח"כ מנדין אותו עד שיתן מה שהוא חייב ואם עמד שלשים יום ולא תבע נידויו מחרימין אותו: הגה ואם אינו רוצה לקבל עליו הדין מנדין אותו מיד (ב"י) (וע' לקמן סי' ע"ט אם אומר אחר כך פרעתי):

סימן כ

עד מתי יכול להביא ראיה לסתור דין. ובו סעיף אחד:

מי שנתחייב בב"ד והביא עדים או ראי' לזכותו סותר הדין וחוזר אע"פ שכבר נגמר ואפי' אם פרע כבר כל זמן שהוא מביא ראיה סותר אמרו לו הדיינים כל ראיות שיש לך הבא

מכאן ועד ל' יום אע"פ שהביא ראיה לאחר ל' יום סותר את הדין שאל"כ מה יעשה אם לא מצא בתוך ל' ומצא לאחר ל' אבל אם אמרו לו להביא עדים או ראיה ואמר אין לי אע"פ שמצא אח"כ אינו כלום ואצ"ל אם אמרו לו יש לך עדים ואמר אין לי עדים יש לך ראיה ואמר אין לי ראיה ודנו אותו וחייבוהו כיון שראה שנתחייב אמר קרבו איש פלו' ופלו' והעידוני או שהוציא ראיה מתוך אפונדתו (פירוש חלוק קטן בתפירות כעין כיסין) אין זה כלום ואין משגיחים עליו ועל ראייתו: הגה אבל אם לא אמר אין לי ראיה אע"פ ששתק עד שנתחייב בדין ואח"כ אמר קרבו פלוני ופלוני ויעידו סותר הדין (תשובת הרא"ש כ"ו וי"ג סי' י"ט):

בד"א כשהיתה הראיה אצלו והעדים עמו במדינה (אבל) אם אמר אין לי עדים ואין לי ראיה ולאחר מכאן באו לו עדים ממדינת הים או שהיתה דסקיא של אביו שיש שם השטרות מופקדת ביד אחרים (וי"א ה"ה שטרות שלו) (טור) ובא זה שהפקדון אצלו והוציא לו ראיותיו הרי זה מביא וסותר מפני שיכול לטעון ולומר זה שאמרתי אין לי עדים ואין לי ראיה מפני שלא היו מצויים אצלו (ודוקא שבאו עדים שאותן השטרות היו באותן שטרות המופקדים) (מרדכי ס"פ זה בורר) וכ"ז שיכול לטעון ולומר מפני כך וכך אמרתי אין לי עדים ואין לי ראיה והיה ממש בדבריו הרי זה לא סתר טענותיו וסותר לפיכך אם פירש ואמר אין לי עדים כלל לא הנה ולא במדינת הים ולא ראיה כלל לא בידי ולא ביד אחרים אינו יכול לסתור בד"א בגדול אבל יורש שהיה קטן כשמת מורישו ובאו עליו טענות מחמת מורישו אחר שהגדיל ואמר אין לי עדים ואין לי ראיה ואחר שיצא מב"ד חייב אמרו לו אחרים אנו יודעים לאביך עדות שתסתור בה דין זה או שאמר ליה אחד מורישך הפקיד ראיה זו הרי זה מביא מיד וסותר שאין היורש קטן יודע כל ראיות מורישו: הגה וכל זה בסתמא אבל אם הביא הגדול אח"כ ראיה ועדים שלא ידע מאלו עדים שהביא אח"כ או (קטן) שבאו עדים ואומרים ששטרות של אביו היו בידו וידע בהן כשירד לדין הולכים אחריהם (מרדכי ס"פ ז"ב):

סימן כא

מי שקיבל עליו להשלים הדין ליום ידוע ונאנס. ובו סעיף אחד:

מי שקנו מידו שאם לא יבא ביום פלו' וישבע יהיה חבירו נאמן בטענותיו ויטול כל מה שטען בלא שבועה או שאם לא יבא ביום פלו' וישבע ויטול אבד זכותו ואין לו כלום ויפטר חבירו ועבר היום ולא בא נתקיימו התנאים ואבד זכותו (מיד) (ואין נותנים לו זמן יותר) (ב"י בסי' י"ט בשם הרשב"א) ואם הביא ראיה שהיה אנוס באותו היום הרי זה פטור מקנין זה וישבע כשיתבענו חבירו כמו שהיה מקודם וכן כל כיוצא בזה (וכל זה כשקנו

מידו אבל בלאו הכי לא דהוי אסמכתא) (מרדכי ריש סנהדרין ותשובת הרשב"א סי' תתצ"ט) וע' לקמן סי' ר"ז:

סימן כב

מי שקבל עליו קרוב ופסול ודין שבועה והפוכה. ובו ג סעיפים:

א מי שקבל עליו קרוב או פסול בין להיותו דיין בין להיותו עד עליו: הגה ולא מיקרי קבלה אא"כ קבלו לדונו אבל אם השליש בידו מעות שדנין עליו לא מקרי קבלה (ריב"ש סי' שי"א) אפי' קבל א' מהפסולים בעבירה כשני עדים כשרים להעיד עליו או כג' ב"ד מומחים לדון לו: הגה וי"ח וס"ל דדוקא אם קבל קרוב או פסול בדיין אחד או בעד אחד אבל אם קבלו בתרי דאיכא תרתי לריעותא אפי' אחר גמר דין יכול לחזור בו וכן הסכמת רוב הפוסקים אבל אם קנו מידו בכל ענין לא יוכל לחזור: בין שקבל על עצמו לאבד זכיותיו ולמחול מה שהיה טוען על פיהן בין שקבל עליו שיתן כל מה שיטעון עליו חבירו בעדות זה הפסול או בדינו אם קנו מידו על זה אינו יכול לחזור בו ואם לא קנו מידו יכול לחזור בו עד שיגמור הדין: ולעיל סי' י"ב ס"ב נתבאר איזה מקרי גמר דין ולענין עדות מיד שהעידו לא יוכל לחזור בו (ריב"ש סי' ת"צ ומרדכי) נגמר הדין אינו יכול לחזור בו והוא שלא נודע שטעו (מיהו אם הם ממונים בעיר או טובי העיר לא יוכל לחזור כי כן נוהגים דכל מה שאדם מקבל לפני ראשי העיר שלא יוכל לחזור בו) (תשו' מיימוני סוף שופטים) ואם כופר ואומר לא קבלתי עלי לדון ואין עדים בדבר ישבע שלא קבלו עליו אפי' אם הדיין מכחישו ואמר שקבלו עליו: (רבים שהמחו עליהם דיינים דלא גמירי אין בעלי דינים יכולים לעכב) ר' ירוחם נ"ב ח' י"ג:

ב אם קבל עליו עדות עכו"ם כמי שקבל עליו עדות אחד מהפסולים אבל אם קבל עליו עכו"ם לדיין אפי' קנו מיניה אין הקנין כלום ואסור לדון לפניו (אבל אם כבר דן לפניו לא יוכל לחזור בו) (מרדכי ר"פ זה בורר):

ג מי שנתחייב לחבירו שבועה בב"ד ואמר לו השבע לי בחיי ראשך והפטר או השבע לי בחיי ראשך ואתן לך כל מה שתטעון אם קנו מידו אינו יכול לחזור בו ואם לא קנו מידו יכול לחזור בו עד שיגמר הדין נגמר הדין ונשבע כמו שאמר ליה א"י לחזור בו וחייב לשלם וה"ה למי שנתחייב שבועת היסת והפכה אם קנו מידו או אם נשבע זה שנהפכה עליו א"י לחזור בו וה"ה במי שלא היה חייב שבועה ואמר אשבע לך שבועה אם קנו מידו א"י לחזור בו ואם לא קנו מידו אע"פ שקבל בב"ד חוזר עד שיגמור הדין וישבע: הגה מי שמחוייב לישבע ואמר לפני ב"ד איני רוצה לישבע אלא הריני משלם ויצא חוץ לב"ד אינו יכול לחזור בו דזה הוה גמר דין דידיה ויש חולקין (ע' בטור) מי שנתחייב לחבירו שבועה דאורייתא ואמר לחבירו השבע וטול ונשבע בלא נטילת חפץ לא יוכל לחזור בו (ב"י):

סימן כג

עד מתי נאמן הדיין לומר לזה זכיתי. ובו סעיף אחד:

כל זמן שבעלי דינים עומדים לפני הדיין נאמן לומר לזה חייבתי ולזה זכיתי נסתלקו מלפניו אינו נאמן אם אין בידו פסק דין ודוקא בשודא דדייני אבל דין התלוי בטענות לא שייך בו נאמנות שלפי הטענות יזכה הזוכה ובלבד שלא יסתור טענות הראשונות וכל זה דוקא בדיין א' אבל שנים נאמנים לעולם ואפי' אם יש ב' עדים שמכחישים אותם: הגה וה"ה אם קבלו עליהם פשרן לזמן כל מה שאומר תוך זמן נאמן אבל אם כבר כתב ונתן להם הפשרה אין לו רשות להוסיף או לגרוע (אפי' תוך הזמן) אע"פ שאומר שכך היתה כוונתו (ב"י בשם רשב"א):

סימן כד

שנזקקין לתובע תחלה. ובו סעיף אחד:

אין נזקקין אלא (לתובע) תחלה ואם זיילי נכסי דנתבע נזקקין לו תחלה: הגה פירוש ראובן תובע שמעון בענין שלא יוכל לומר פרעתי ושמעון משיב יש לך משלי כל כך ומבקש זמן להביא עדים יותר מל' יום שהוא זמן ב"ד אע"פ שאנו יודעים שיש לו עדים היודעים בדבר נזקקים לתובע וצריך לשלם לו מיד אם לא שזיילי נכסיה ויש היזק בזה לנתבע וה"ה אם התובע רוצה שישמעו דבריו תחלה קודם שישמעו דבריו של נתבע או שמבקש מהב"ד שלא יפסקו לו הדין עכשיו אלא כשירצה הוא (טור בשם הראב"ד) או שהנתבע חייב לו שבועה ואומר התובע שאינו רוצה שישבע לו עכשיו רק כשירצה (נ"י) וכל כיוצא בזה כגון שאומר שיש לו הרבה טענות על זה ואינו רוצה לטעון עכשיו שומעין לתובע אם לא שזיילי נכסי הנתבע (ב"י בשם הרשב"ץ) או שיש לנתבע היזק לזה כפי ראות עיני הדיינים:

סימן כה

דיין שטעה מתי חוזר ומתי משלם. ובו ה סעיפים:

א כל דיין שדן דיני ממונות וטעה אם טעה בדברים הגלוים והידועים כגון דינים המפורשים במשנה או בגמרא או בדברי הפוסקים חוזר הדין ודנין אותו כהלכה: הגה מיהו י"א דאם נראה לדיין ולבני דורו מכח ראיות מוכרחות שאין הדין כמו שהוזכר בפוסקים יכול לחלוק עליו מאחר שאינו נזכר בגמרא (טור) בשם הרא"ש מ"מ אין להקל בדבר שהחמירו בו החבורים שנתפשטו ברוב ישראל אם לא שקבל מרבותיו שאין נוהגין באותה חומרא (פסקי מהרא"י סי' רמ"א) ואם א"א לחזור כגון שהלך זה שנטל הממון שלא כדין למדינת הים או שהוא אלם או שטימא דבר הטהור או שהורה בכשרה שהיא טריפה והאכילוהו לכלבים וכיוצא בזה הרי אלו פטור מלשלם אע"פ שגרם להזיק לא נתכוין להזיק: הגה ויש חולקין (טור בשם

הרא"ש) ועוד פוסקים ולענין הוראות איסור והיתר אם הגיע להוראה אע"פ שאינו סמוך דינו כמומחה (נ"י ר"פ אד"מ) ועיין בי"ד סי' רמ"ב מדין הסמיכות בזמן הזה:

ב טעה בשיקול הדעת כגון דבר שהוא מחלוקת תנאים או אמוראים ולא נפסקה הלכה כא' מהם בפי' ועשה כאחד מהם ולא ידע שכבר פשט המעשה בכל העולם כדברי האחד אם היה זה דיין מומחה ונטל רשות מריש גלותא או שלא נטל רשות אבל קבלו אותו בעלי דינים עליהם הואיל והוא מומחה חוזר הדין ואם אי אפשר להחזיר פטור מלשלם: הגה וג' הדיוטות דינם כיחיד מומחה וע"ל ס"ס ג' כיצד נטילת רשות מן המלך מהני ולא יאמר האדם אפסוק כמי שארצה בדבר שיש בו מחלוקת ואם עושה כן הרי זה דין שקר אלא אם הוא חכם גדול ויודע להכריע בראיות הרשות בידו ואי לאו בר הכי הוא לא יוציא ממון מספק דכל היכא דאיכא ספיקא דדינא אין מוציאין ממון מיד המוחזק (טור) ואם הוא בהוראות איסור והיתר והוא דבר איסור דאורייתא ילך לחומרא ואי דבר דרבנן ילך אחר המיקל ודוקא אם ב' החולקים הן שוין אבל אין סומכין על דברי קטן נגד דברי גדול ממנו בחכמה ובמנין אפי' בשעת הדחק אא"כ היה ג"כ הפסד מרובה וכן אם היה יחיד נגד רבים הולכים אחר רבים בכל מקום (רשב"א סי' ר"ג) ואפי' אין הרבים מסכימים מטעם אחד אלא כל אחד יש לו טעם בפני עצמו הואיל והם מסכימים לענין הדין מיקרי רבים ואזלינן בתרייהו (מהרי"ק שורש מ"א) ואם היה מנהג בעיר להקל מפני שחכם אחד הורה להם כך הולכין אחר דעתו ואם חכם אחר בא לאסור מה שהם מתירין נהוג בו איסור (תשו' הרשב"א סי' רכ"ג) כל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר והם מפורסמים והפוסקים האחרונים חולקים עליהם כמו שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים הולכים אחר האחרונים דהלכה כבתראי מאביי ורבא ואילך (מהרי"ק שורש פ"ד) אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר ונמצאו אחרים חולקים עליו אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים שאפשר שלא ידעו דברי הגאון ואי הוי שמיע להו הדרי בהו (מהרי"ק שורש צ"ו):

ג היה הטועה מומחה בית דין ולא נטל רשות ולא קבלו אותו בעלי דינין עליהם או שלא היה מומחה אבל קבלו אותו בעלי דינים עליהם לדון להם בדין וטעה בשיקול הדעת אם נשא ונתן ביד מה שעשה עשוי וישלם מביתו ואם לא נשא ונתן ביד יחזור הדין ואם אי אפשר להחזיר ישלם מביתו: הגה וי"א דאפי' לא נשא ונתן ביד מה שעשה עשוי וישלם מביתו ואין הדין חוזר (הרא"ש וטור ועוד הרבה פוסקים ע' סקי"ד אות א' וסוף ס"ק כ"ט) וכל זה כשלא קבלום עליהם בין לדין בין לטעות אבל אם קבלום עליהם בין לדין בין לטעות (טור והרא"ש) או בזמן הזה שמכריחין הקהל הדיינים ע"פ החרם שיהיו דיינים בעל כרחם לא ישלמו אפי' טעו דמה להם לעשות (שם) מ"מ יש להם לחזור אם טעו ואם אינן רוצים לחזור צריכין לשלם (מרדכי ריש סנהדרין) וכשטעו ומשלמין אם הסכימו כל הדיינים ביחד כולם משלמין ואם היו הדיינים רק שלשה והלכו אחר שנים שבהם הם משלמין ב' חלקים והחלק השלישי מפסיד הבעל דין אבל אם היו הדיינים חמשה והלכו אחר ג' שהם הרוב צריכים לשלם הכל (טור):

ד אבל מי שאינו מומחה ולא קבלו אותו בעלי דינים אע"פ שנטל רשות הרי זה בכלל בעלי זרוע ואינו בכלל הדיינים לפיכך אין דינו דין בין טעה בין לא טעה וכל אחד מבעלי דינים אם רצה חוזר ודן בפני ב"ד ואם טעה ונשא ונתן ביד חייב לשלם מביתו וחוזר ולוקח מבע"ד שנתן לו שלא כהלכה ואם אין לו להחזיר או שטמא או שהאכיל דבר המותר לכלבים ישלם כדין כל גורם להזיק שזה מתכוין להזיק הוא:

ה דיין שטעה וחייב שבועה למי שאינו חייב בה ועשה זה פשרה עם בעל דינו כדי שלא ישבע ואח"כ ידע שאינו בן שבועה אע"פ שקנו מידו על הפשרה אינה כלום דקנין בטעות הוא וחוזר (וכן כל כיוצא בזה ודוקא שגילה דעתו שעשה הפשרה משום השבועה או כדומה לזה) (עטור בשם הרי"ף):

סימן כו

שלא לדון בדיני עכו"ם. ובו ד סעיפים:

א אסור לדון בפני דייני עכו"ם ובערכאות שלהם (פי' מושב קבוע לשרים לדון בו) אפי' בדין שדנים בדיני ישראל ואפי' נתרצו ב' בעלי דינים לדון בפניהם אסור וכל הבא לידון בפניהם הרי זה רשע וכאלו חירף וגידף והרים יד בתורת מרע"ה: הגה ויש ביד ב"ד לנדותו ולהחרימו עד שיסלק יד עכו"ם מעל חבירו (מהרי"ק שורש קנ"ד) וכן מחרימין המחזיק ביד ההולך לפני עכו"ם (ריב"ש סי' ק"ב) ואפי' אינו דן לפני עכו"ם רק שכופהו ע"י עכו"ם שיעמוד עמו לדין ישראל ראוי למתחו על העמוד (מרדכי פרק הגוזל קמא) וע"ל סי' שפ"ח מי שהלך בערכאות של עכו"ם ונתחייב בדיניה' ואח"כ חוזר ותבעו לפני דייני ישראל י"א שאין נזקקין לו (מהרי"ק שורש קפ"ח) וי"א דנזקקין לו (מרדכי בפרק הגוזל בתרא) אם לא שגרם הפסד לבעל דינו לפני עובדי כו"ם (מהר"ם מריזבורג) והסברא ראשונה נ"ל עיקר:

ב היתה יד עכו"ם תקיפה ובעל דינו אלם ואינו יכול להציל ממנו בדייני ישראל יתבענו לדייני ישראל תחלה אם לא רצה לבא נוטל רשות מב"ד ומציל בדיני עכו"ם מיד בעל דינו: הגה ויש רשות לב"ד לילך לפני עכו"ם ולהעיד שזה חייב לזה (בה"ת בשם ר' שרירא) וכל זה דוקא כשאינו רוצה להיות ציית דין אבל בלא"ה אסור לב"ד להרשות לדון לפני עכו"ם (מהרי"ק שורש א'):

ג המקבל עליו בקנין לידון עם חבירו לפני עכו"ם אינו כלום ואסור לידון בפניהם ואם קבל עליו שאם לא ילך בפניהם יהיה עליו כך וכך לעניים אסור ללך לדון עמו לפני עכו"ם וחייב ליתן מה שקבל עליו לעניים ויש מי שאומר שאין ב"ד מוציאין ממנו אלא מודיעין אותו שחל הנדר עליו:

ד שטר שכתוב שיוכל לתבעו בדיני העכו"ם אינו רשאי לתבעו בפניהם ואם מסר השטר לעכו"ם שיתבענו בדיניהם חייב לשלם לו כל מה שהפסיד יותר ממה שהוא חייב בדיני

ישראל: הגה וכל זה כשיוכל לכופו בדין ישראל אבל אם הלוה אלם מותר למסרו לעכו"ם (ב"י ס"ו בשם הריטב"א) וע"ל ס"ס שס"ט (הרא"ש בתשובה כלל י"ח סי' א') מדין עכו"ם המוכר שטר חוב לישראל על ישראל אחר אם דן הוא בדין עכו"ם:

סימן כז

שלא לקלל דיין או שום אחד מישראל. ובו ב סעיפים:

א המקלל א' מישראל ואפי' מקלל עצמו (טור) בשם או בכנוי או בא' מהשמו' שקורין העכו"ם להקב"ה אם היה בעדי' והתראה לוקה אחת משום לא תקלל חרש ואם היה דיין לוקה עוד אחרת משום אלהים לא תקלל וארור הוי לשון קללה:

ב אם לא היתה שם התראה או שקלל בלא שם ובלא כינוי או שהיתה הקללה באה מכלל הדברים כגון שאמר אל יהי פלוני ברוך לה' אינו לוקה (וה"ה המקלל את המת פטור) (טור) אבל איסורא מיהו איכא ואם חרף ת"ח מנדין אותו ואם רצו הדיינים להכותו מכת מרדות מכין ועונשין אותו כמה שיראו ואם חרף עם הארץ עונשין אותו כפי שהשעה צריכה (אפי' מחל המתחרף (נ"א המתקלל) עונשין אותו שכבר חטא ונתחייב) (טור) מי שנתחייב נידוי מפני שהפקיר בב"ד ורצו ב"ד למחול על כבודם ולא נידוהו הרשות בידם והוא שלא יהיה בדבר הפסד בכבוד הבורא כגון שהיו העם מבעטין בכבוד התורה ובדיינים הואיל ופקרו העם בדבר צריכי' לחזק ולענוש כפי מה שירא' להם:

סימן כח

כיצד מאיימין העדים ואין מקבלין עדות שלא בפני בע"ד. ובו כו סעיפים:

א כל מי שיודע עדות לחבירו וראוי להעידו ויש לחבירו תועלת בעדותו חייב להעיד אם יתבענו שיעיד לו (בב"ד תוס' וב"י) בין שיש עד אחד עמו בין שהוא לבדו ואם כבש עדותו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים: הגה ועד א' לא יעיד אלא בדבר ממון שמביא א' לידי שבועה או בדבר איסור ואפרושי מאיסורא אבל אם כבר נעשה האיסור לא יעיד דאינו אלא כמוציא שם רע על חבירו (הגהות מיימוני פ"ה מהלכות עדות) ואסור לאדם להעיד בדבר שאינו יודע אע"פ שאמר לו אדם שיודע בו שאינו משקר ואפי' אמר לו בא ועמוד עם עד א' שיש לי ולא תעיד רק שיפחד בעל חובי ויסבור שיש לי שני עדים ויודה לי לא ישמע לו. (טור):

ב אדם רשאי להחרים בבית הכנסת על כל מי שיודע לו עדות שיבא ויעיד: הגה אבל לא יוכל להשביען אלא אם לא יגיד ונשא עונו (תשובת הרשב"א סי' תרנ"ח) מיהו אם נראה לב"ד צורך שעה להשביען שיגידו האמת הרשות בידן (ב"י בשם הרא"ש) וע"ל סי' י"ז סעיף ג' ולקמן סי' ע"א סעיף ז' ח' י"א כשנותנים חרם בעדות אף הקרובים צריכים להעיד (מרדכי ריש פ' שבועת העדות) ואפי'

בעל דבר בעצמו צריך להעיד (טור סי' ט"ז) ויש חולקין (תשו' הרשב"א סי' תרכ"ז ותשו' הרא"ש סי' כ') וכן עיקר וע' בי"ד סי' רל"ב מלך שצוה לתת חרם בעדות:

ג אם עכו"ם תובע ישראל ויש ישראל יודע עדות לעכו"ם נגד ישראל ואין עד אלא הוא והעכו"ם תובע שיעיד לו במקום שדיני העכו"ם לחייב ממון ע"פ עד א' אסור להעיד לו ואם העיד משמתין אותו: הגה אבל אינו חייב לשלם דיכול לומר אמת העדתי אבל אם יש לברר ששקר העיד חייב לשלם ואם בעל דבר מודה שאמת העיד אין משמתין אותו (הגהות מרדכי דבבא קמא) ואם מתחלה יחדו העכו"ם לישראל להיות עד איכא חילול השם אם לא יעיד לו (ויעיד לו):

ד ישראל התובע לעכו"ם וכופר ויש לעכו"ם עד אחד מותר להעיד לו אם יתבעהו: הגה וכ"ש שב' עדים יכולין להעיד שהרי גם בדין ישראל יתחייב על פיהם וכן במקום שאין מוציאין ממון על פי עד אחד יכולים להעיד (שם בגמרא) ב' קרובים הרי הם כעד א' דהרי בדינינו אין אנו מוציאין ממון על פי עד אחד (הגהות מרדכי דב"ק):

ה ת"ח שיודע עדות לישראל ותבעו שיעיד לפני בית דין קטן ממנו אם הוא עדות ממון אינו חייב לילך להעיד (אלא הם שולחין אליו ומעיד) (רבינו ירוחם נ"ב ח' ב') אבל אם יש בו צד אפרושי מאיסורא חייב לילך ולהעיד וכל מי שיש לו ראיה בעדים מטפל בהם להביאם לב"ד ואם ידעו ב"ד שבעל דינו אלם וטען התובע שהעדים מפחדים מבעל דינו לבא להעיד (ויש הוכחה לדבריו) (טור) הרי ב"ד כופין את בעל דינו שיביא הוא העדים וכן כל כיוצא בדברים אלו דנין בהם לאלם צריכים העדים לכתחלה להעיד מעומד ואם העד ת"ח מושיבין אותו (וע"ל סוף סי' זה):

ו צריכי' הדיינים לכתחל' להיות יושבים בשעת קבלת העדות צריך שיבינו הדיינים לשון העדות שלא ישמעו מפי המתורגמן ואם מבינים מה שהם אומרים אפי' אם אינם יודעים להשיב מותר להעמיד תורגמן ביניהם (וע"ל סי' י"ז סעיף ו'):

ז מאיימין (פי' מטילין אימה) על העדים בפני הכל ומודיעין אותם כח עדות שקר ובושת המעיד בה בעולם הזה ובעוה"ב ושהוא בזוי בעיני שוכריו:

ח אח"כ מוציאים את כל אדם לחוץ ומשיירים את הגדול שבעדים ואומרים לו אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה אם אמר הוא אמר לי חייב אני לו או איש פלוני שהוא כשר ונאמן אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום עד שיאמר שהוא בעצמו ראה שהלוה לו או שיאמר בפני הודה לו שהוא חייב:

ט אח"כ מכניסין העד השני ובודקין אותו אם העיד כמו חבירו נושאים ונותנים בדבר וגומרים הדין:

י אם העדים אומרים עדותן מכוונת בלשון אחד ממש יש לחוש שמשקרים ובעצה אחת כיונו לשונם וצריך לחקור ולדרוש אותם: הגה ואם העד האחד אמר עדותו והשני אמר אף אני כמוהו ידעתי לא מהני אא"כ הלך למדינת הים וא"א לו להעיד בפירוש (רבי' ירוחם נ"ב ח"ב ובמרדכי פרק נגמר הדין):

יא העדים ששלחו עדותן בכתב לב"ד אינו עדות דכתיב ע"פ שנים עדים מפיהם ולא מפי כתבם: הגה וכן נוהגין ודלא כיש מכשירין אם העדים ראוין להעיד ואינם אלמים (טור בשם רבינו תם):

יב חותכין דיני ממונות בעדות שבשטר אע"פ שאין העדים קיימין כדי שלא תנעול דלת בפני לוין (וע' לקמן סי' ס"א ס"ב איזה דבר מקרי שטר גם לקמן סי' מ"ו ס"י):

יג כל זמן שזוכר האדם יכול להעיד לעולם ואינו חושש שמא מתוך שנתיישן הדבר הרבה אינו זוכרו על בוריו אפי' אינו נזכר לעדות אלא מתוך הכתב שכשמסרוהו לו כתבו בפנקסו לזכרון דברים ושכח הדבר ואינו נזכר אלא מתוך הכתב יכול להעיד והוא שאחר שראה הכתב נזכר לדבר (וע' לקמן סי' מ"ו סעיף י'):

יד וכן אם נזכר לדבר ע"י אחר שהזכירו לו יכול להעיד אפי' היה המזכיר העד השני אבל אם הבעל דין בעצמו מזכירו ונזכר לא יעיד ואם העד ת"ח אף אם הבע"ד בעצמו מזכירו שפיר דמי שודאי אי לא היה נזכר לא היה מעיד:

טו אין מקבלין עדות שלא בפני בע"ד ואם קבלו אין דנין על פיו: הגה וחוזרין ומגידין בפניו ואם שנו בעדותן בפעם שני ממה שהגידו בראשונה הולכין אחר העדות השני שהגידו בפניו אע"פ שהגידו בראשונה על פי החרם דכל שלא בפניו כחוץ לב"ד דמי וחוזרין ומגידין (ב"י בשם רבי מנחם) ויש חולקין ואומרים דאם נתקבל העדות שלא בפניו כשר בדיעבד (ר"י נ"ב ח"ב ומרדכי פרק הגוזל בתרא) ולכן אם הבעל דין הוא אלם והעדים יראים להגיד לפניו מקבלין העדות שלא בפניו ודנין על פיו (פסקי מהרא"י סי' קע"ה וקע"ז) מיהו אם אפשר לכוף האלם כדרך שנתבאר לעיל סי' זה ס"ה עדיף טפי י"א דלא אמרו אין מקבלין עדות אלא בפני ב"ד היינו בדיני ממונות אבל בקטטות ומריבות שיש לחוש שאם יעידו בפניהם יתקוטטו עם עדים גם יתקוטטו זה עם זה תקנו הגאונים שמקבלים העדות שלא בפניהם גם לא יגלו מי הם העדים (הגהת מרדכי) ול"נ דדוקא כשאין הב"ד רוצים לדון אחד מהם ע"פ הדין ולענוש רק להשקיט הקטטה ולהורות כפי צורך המריבה אבל כשרוצים לענוש ולדון אחד מהם אין לקבל העדות אלא בפניו וכמו שנתבאר באה"ע סי"א ס"ד:

טז היה הבע"ד חולה או שהיו העדים חולים מקבלים שלא בפניו ואם היו העדים מבקשים לילך למדינת הים ושלחו לבעל דין ולא בא או שאינו מצוי בעיר הרי אלו מקבלים עדות שלא בפניו: הגה אבל אם לא הודיעו אותו לא (טור) ודוקא שאין לחוש שהעדים ילכו קודם שיודיעו אותו (מרדכי בשם ראב"ן ור"י) וכמו שיתבאר לקמן בסמוך ואם היה הנתבע חולה

אין מקבלין עדות שלא בפניו אע"פ שיש לחוש שיפלו הנכסים קמי יתמי ולא יוכל לדון עמהם כמו שיתבאר בסי' ק"י (טור) וי"א דכל ששלחו אחריו ולא בא לב"ד מהני ומקבלין עדות שלא בפניו אם פתחו ליה בדינא או אפי' לא פתחו ליה בדינא וצריך לדון לפני אותן דיינים כדרך שנתבאר סי' י"ד (ר"י נתיב ב' ח"א) וכן אם היה דבר נחוץ וא"א לקבל העדות אח"כ כגון שהיו העדים חולים או התובע חולה ויש לחוש שימות (טור) וכן אם העדים הולכים למדינת הים ואין יכולין להמתין עד שיודיעו אותו מקבלין אע"פ שלא שלחו אליו (נ"י ומרדכי פ' הגוזל בתרא והראב"ד והרשב"א) וכן נראה ממה שפסק לקמן סי' ק"מ ס"י:

יז ראובן שתובע את שמעון ועידיו במקום אחר יאמרו ב"ד לשמעון אם חפץ לילך במקום העדים ויעידו בפניו ואם לאו יקבלו ב"ד שבמקום העדים עדות שלא בפניו ויודיעו לבית דין שבמקום הבעלי דינין וידונו ע"פ אותה קבלה: הגה וכן אם מצא עדיו בעיר אחרת ואין שהות לשלוח אחריו או שלא ימצא העדות אח"כ גובין בפני ב"ד שלא בפני בע"ד ודנין ע"פ העדות ההוא (א"ז) וכן המנהג פשוט במדינות אלו אע"פ שיש חולקים וס"ל דאפי' במקום שיש לחוש שיפסיד העדות אם לא יקבלו שלא בפניו אין מקבלין אא"כ שלחו לו תחלה אין נוהגין כן אלא כאשר נתבאר:

יח לא אמרו אין מקבלין עדים שלא בפני ב"ד אלא בתובע שמביא עדים על תביעתו אבל המביא עדים לפטור את עצמו מקבלים:

יט אין מקבלין עדות על קטן אפי' בפניו דכיון דקטן הוא בפניו כשלא בפניו דמי ויתבארו פרטי דין זה בסי' ק"י:

כ אין שנים ראויין לקבלת עדות ואם קבלו לא עשו כלום:

כא קבלת עדות צריך ג' מומחים יודעים הלכות עדות כשר ופסול וזהירין בקבלתן לכוין עדות כל א' כדתנן הוי זהיר בדבריך שמא מתוכן ילמדו לשקר וכל המקבל עדות ואינו ראוי לדון כאלו קבל עדות שקר ואינו ראוי לדון ע"פ אותו שטר (אלא סומכין על העדים עצמן) (טור):

כב נכון למקבלי עדות לפרסם בשטר קבלת העדות מי הם העדים מיהו אם לא כתבו מי הם העדים לא הפסידו (שם בתשו' רמב"ן סי' קי"ד):

כג אם רצו הצבור לתקן שהשני סופרים מקבלים עדות ומגבין על פיהם וכן אם רצו שאם יפטר העד שהוזמן להעיד עם הסופר שתעל' חתימ' הסופר כשני עדים תקנתם קיימת: הגה כי בכל דברים כאלה רשות לציבור לתקן בעירם הטוב בעיניהם:

כד מי שטוען שיש לו שני כיתי עדים ואמר הכת האחת שאינם יודעים כלום לא הפסיד זכותו ומביא כת שנייה אין מקבלין עדות אלא ביום ואם קבלוה בלילה אפי' היו עדיו רדופים לילך למדינת הים אין דנין על פי אותה קבלה: הגה מיהו אם קבלו עליהם בעלי הדינים לקבל העדות בלילה מקבלים אפי' לכתחלה (ב"י בשם הרשב"א):

כה אין מקבלים עדות קודם שישיב הנתבע לתביעת התובע לפי שאולי יודה הנתבע ולא יהא צריך עדים ואטרוחי בית דין לא מטרחינן:

כו אם קבלו עדים מעומד מה שעשו עשוי ואם היו נסמכים על העמוד אפי' לכתחלה מותר דסמיכה כישיבה ובסימן י"ז נתבאר שעכשיו נהגו להושיב העדים:

סימן כט

שלא יוכלו העדים לחזור. ובו ג סעיפים:

א אחר שהעיד העד בבית דין (והוא לאחר כדי דבור) (ב"י) א"י לחזור בו כיצד אמר מוטעה הייתי שוגג הייתי ונזכרתי שאין הדבר כן לפחדו עשיתי אין שומעין לו אפי' נתן טעם לדבריו וכן אינו יכול להוסיף בעדותו תנאי (וי"א דיכול להוסיף בתנאי) (טור בשם הרא"ש) אבל בדבר שמוכיחו שטעה כגון שהזקיקוהו בית דין להבי' עדים שאינו רמאי והלך והביאם ואמרו להם הב"ד יודעים אתם בו שהוא רמאי ואמרו העדי' כן ואמר להם הבע"ד וכי אני רמאי ואמרו לא אמרנו אלא שאינך רמאי שומעין לדבריה' האחרונים משום דמסתמ' אין אדם מביא עד להעיד חובתו ובודאי טעו וכן בכל טעות שהעדים מצויים לטעות בו נאמנים הם בעצמם ואין בזה משום חוזר ומגיד וכן אם אינו סותר עיקר דבריו הראשונים כגון שהדברים סתומים וסובלים ביאור אחד משני עניני משמעות א' קרוב וא' רחוק כל שאנו יכולי' לכוין דברי העד כדי שלא תהא עדותו מוכחש' יש לנו לכוין דבריו כשם שיש לנו לתרץ דברי שני עדים הנראים מכחישים זא"ז כדי שתהא עדות מכוונת: הגה כשנותנים חרם בבהכ"נ אחר עדים שיעידו קודם שיצאו מבהכ"נ ולאחר שיצאו באו עדים להגיד ואומרים לא שמנו לבנו אז להעיד ועתה זוכרין יכולין לחזור ולהעיד הואיל ושתקו תחלה ולא אמרו אין אנו יודעים (מרדכי פ' שבועת העדות) ואפי' אמרו אין אנו יודעים ונתנו אמתלא לדבריהם למה אמרו כך חוזרין ומגידין הואיל ולא אמרו בהיפך ממה שאומרים באחרונה (ב"י בשם הרמב"ם וטור):

ב עדים שאמרו שקר העדנו נאמנים לגבי עצמם וחייבים לשלם כל מה שגרמו להפסיד בעדותן:

ג אע"ג דלא ראינו אינה ראיה היכא דתרווייהו כי הדדי (נינהו) ואמר האחד לא ראיתי הו"ל כאומר לחבירו לא ראית והו"ל הכחשה: הגה אבל אם אומר העד שפלוני היה עמו ואותו הפלוני אומר שלא היה עמו אין זה הכחשה דאין עד מדקדק מי עמו בשעת עדות (תשובת הרא"ש כ' נ"ט סי' א'):

סימן ל

אין עידי ממונות צריכין דרישה וחקירה וצריך להיות עדות שלם. ובו יג סעיפים:

א עידי דיני ממונות חוץ מעידי חבלות אינם צריכים דרישה וחקירה כיצד אמרו העדים בפנינו הלוה זה את זה מנה בשנה פלונית אע"פ שלא כוונו החודש ולא המקום שהלוה בו ולא המנה אם היה ממטבע פלונית או ממטבע פלונית עדותן קיימת ואם נראה לדיין שהדין מרומה צריך דרישה וחקירה להוציא הדין לאמתו: הגה ע"ל סי' ט"ו ועדים המעידים על דבר איסור ע' באה"ע סי' י"ז סכ"א וסי' מ"ב ס"ד אם בעי' דרישה וחקירה וסי' י"א ס"ד:

ב אע"פ שאין עידי דיני ממונות צריכין דרישה וחקיר' אם הכחישו זא"ז בדרישות או בחקירות עדותן בטלה ואם הכחישו זה את זה בבדיקות עדותן קיימת כיצד א' אומר בניסן לוה ממנו והשני אומר לא כי אלא באייר או שאמר האחד בירושלים והשני אומר לא כי אלא בלוד עדותן בטלה וכן אם אמר האחד חבית של יין הלוהו והשני אומר של שמן היתה עדותן בטלה שהרי הכחישו בדרישה אבל אם אמר הא' מנה שחור שהמעות הושחרו מחמת יושנן והשני אומר מנה לבן היה (וזה תובעו שניהם) (טור) או זה אומר בדיוטא העליונה היו כשהלוהו והשני אומר בדיוטא התחתונה היו עדותן קיימת (אם המקומות קרובים שאפשר לראות מזה לזה) (טור) אפילו אמר הא' מנה הלוהו והשני אומר ר' חייב לשלם מנה שיש בכלל ר' מנה וכן אם אמר הא' דמי חבית של יין יש לו בידו וזה אומר דמי חבית של שמן (והוא תבעו שניהם) (טור) משלם בפחות שבדמים (ר"ן בתשו' סי' מ') וכן כל כיוצא בזה (כל מקום שנוכל ליישב דברי העדים שאין מכחישין זה את זה מיישבין דבריהם וכמו שנתבאר סי' כ"ט ס"א):

ג ראובן תבע משמעון אלף ות"ק זהובים ומביא ה' עדים א' אומר ראיתי שהלוהו ק' ואחד מעיד על ר' ואחד מעיד על ש' ואחד על ת' ואחד על ת"ק אם העידו כל א' מהם בעדות מיוחדת כגון שאמר הראשון בא' בניסן בשנה הראשונה והב' אומר בזמן אחר וכן כולם משלם ת"ש וישבע שבועת התורה על מאה ויגלגל עליו הת"ש שנשארו אבל אם העידו כולם ביום א' בהכחשה אינו משלם אלא ר' וכן אם העידו סתם דנין הדבר כמכחישין להקל שהמע"ה:

ד עד שמעיד ראיתי דבר זה ופלוני היה עמי ואותו פלוני אומר לא ראיתי ולא הייתי עמך אין זה הכחשה (עי"ל ס"ס כ"ט):

ה מי שתבע את חבירו שיש לו בידו מאתים זהובי' בפקדון להשביחם לו והלה כופר בכל ועד אחד מעיד ששמע מפיו דהנפקד שהיו חמשים ועד אחר מעיד ששמע שהיו מאה וחמשים הוחזק כפרן לאותו ממון ומשלם ר':

ו בדיני ממונות אע"פ שלא ראו שני העדים המעשה כא' עדותן מצטרפת כיצד אמר האחד בפני הלוהו ביום פלוני או בפני הודה לו ואמר העד האח' בפני הלוהו ביום אח'

או הודה לו הרי אלו מצטרפין וכן אם אמר הא' בפני הלוהו והשני אמר בפני הודה לו או שאומר הראשון בפני הודה לו והשני אומר אחר זמן הלוהו בפני הרי אלו מצטרפין (וכן דיני עדות דבר איסור (מרדכי פ"ב דיבמות) (וע' באה"ע סי' י"א וסי' קמ"ג ס"י):

ז הא דהלואה אחר הלואה מצטרפין כשתבע ממנו ב' מנין א' שהלוה לו בא' בשבת והמנה השני בשני בשבת אבל אם המלוה מודה שלא הלוה לו אלא מנה א' חזינן אי איכא למימר דטעי חד מנייהו בזימנא דהלואה כגון שאומר האחד בב' בחודש ואחד אומר בג' בחודש דאיכא למימר דתרוייהו אחד יומא מסהדי וטעו בעיבורא דירחא מצטרפי דאימור אחד מנה מסהדי ואי הוברר הדבר דבתרי מנה מסהדי הא ודאי חד מנייהו שקרן הילכך משתבע ליה שבועה דאורייתא ומפטר: הגה עד אחד העיד שראובן נתן לשמעון קרקע בקנין ועד אחד מעיד ששמעון החזיק בקרקע כראוי מצטרפין דהוי כהודאה אחר הלואה (תשו' הרא"ש כלל נ"ט סי' א'):

ח תבעו ר' בשטר ואמר לו פרעתיך ומביא שני עדים אחד אומר בניסן פרעו ק' והשני אומר בתשרי מצטרפין ואם נעשה השטר קודם ניסן מחזיקים בפרוע ממנה וכן אם הודה בפני אחד שפרעו מנה בניסן והודה בפני השני שפרעו מנה בתשרי או אחד מעיד שפרעו מנה והשני מעיד לפני הודה שפרעו מנה מצטרפין ולא יוכל המלוה לומר סטראי נינהו (פי' מצד אחר הוא חייב אותם):

ט בד"מ א"צ להעיד שני העדים כא' אלא יבא אחד בפני בית דין ושומעין דבריו היום וכשיבא העד השני לאחר זמן שומעין דבריו ומצטרפים זה לזה ומוציאי' בהם הממון:

י וכן אם היה עד א' בכתב ועד א' בעל פה מצטרפין ואם אמר זה שלא כתב עדותו אני קניתי מידו על דבר זה ולא בא המלוה הזה ולא שאל ממני לכתוב שניהם מצטרפים לעשות המלוה בשטר ואינו יכול לומר פרעתי (וע"ל ר"ס נ"א):

יא העיד האחד בב"ד זה והעיד השני בבית דין אחר יבא ב"ד אצל ב"ד ויצטרפו עדותן: הגה אבל אחרים ששמעו הענין אינן יכולין להצטרף דהוי עד מפי עד (ב"י בשם מרדכי ישן פרק גט פשוט):

יב וכן אם העידו שני העדים בב"ד זה וחזרו והעידו בב"ד אחר וחזרו והעידו בב"ד ג' יבא א' מכל בית דין ויצטרפו לעשות ב"ד חדש לדון על מה ששמעו אבל דיין שהעידו שנים לפניו אינו מצטרף עם עד א' מהעדים שהעידו לפניו:

יג צריך שיעיד כל א' על דבר שלם אבל אם העידו על חצי דבר אינו כלום כיצד בא להעיד על אחד שהוא גדול והעיד א' שראה לו שער א' בימינו והשני בשמאלו אינו כלום שכל אחד לא העיד אלא על קצת הסימנים אפי' העידו שנים בשער א' ושנים בשני אינו

כלום שהרי כל כת לא העידו אלא על חצי דבר אבל אם העיד עד א' שראה ב' שערות בימינו ועד א' העיד שראה שתי שערות בשמאלו מצטרפין וכן כל כיוצא בזה:

יד עדות בידיעה שלא בראייה יתבאר בסי' צ' (ס"ו וס"ז) שיש מי שאומר דהוי עדות (אין חילוק בדיני ממונות בין מילתא דעבידא לגלויי או לא) (רבינו יצחק בר ששת סי' קפ"א):

סימן לא

דין הרבה כיתי עדיות. ובו ד סעיפים:

א שני כיתי עדים המכחישות זו את זו שבא עד א' מכת זו ועד א' מכת זו והעידו בעדות אחרת אין כאן עדות שהרי בודאי א' מהן שקר באה כת זו בפני עצמה והעידה עדות ובאה כת זו והעידה עדות אחרת בפני עצמה מקבלים כל אחת מהן בפני עצמה:

ב מלוה שיש לו על לוה אחד שני שטרות א' במנה וא' בר' וכפר הלוה בשני השטרות וכת אחת מאלו חתומה בשטר זה וכת שנייה חתומה בשטר זה אם הוציאן כאחד לא ישלם אלא מנה וישבע על השאר בנקיט' חפץ ומוציאין שטר של ר' מידו וקורעין אותו ואם הוציא שטר א' בלבד גובה אותו ואם אח"כ הוציא השטר השני גובה אותו גם כן (וי"א דטוב לו שישרוף הקטן שלא ישביעהו הלוה שיש לו שני שטרות שאלו העדים חתומים עליו) שני מלוים שהוציאו כל א' שטר על לוה שאלו הכתות חתומים בו כל כת בשטר אחד והלוה כופר בשניהם זה נשבע ונוטל וזה נשבע ונוטל ואפי' כתוב נאמנות בשטרות צריכין לישבע:

ג מלוה אחד שהוציאם על שני לווים אם הוציאם כאחד ישבע כל א' היסת ויפטר ואי מודה חד מנייהו יגבה ממנו מבני חרי ואם הוציא שטר א' גובה בו ואח"כ מוציא השטר השני וגובה בו:

ד מי שהביא עדים והוכחשו מתוך עדותן ואחר כך הביא עדים אחרים על אותה תביעה והוכחשו וכן עד מאה כת ואח"כ הביא עדים אחרים ונמצאת עדותן מכוונת דנין על פיהם אבל שטר שבאו שנים ואמרו ממנו שאל לזייף שטר זה אף על פי שנתקיים השטר בחותמיו אין גובין בו לעולם אלא א"כ באו עדי השטר והעידו הם בעצמם על כת"י:

סימן לב

המודה בפני עדים שיאמרו דברים כהוייתן ואם אמר משטה אני בך. ובו ב סעיפים:

א אם אמר ראובן בפני עדים שהוא חייב לשמעון מנה לא יעידו בב"ד סתם שהודה בפניהם שהוא חייב לשמעון מנה אלא יאמרו דברים כהוייתן לפי שאפשר לו להפטר בטענת משטה הייתי בו או בטענות שלא להשביע את עצמי נתכוונתי על הדרך שיתבאר בסי' פ"א וב"ד יבחינו הדברים אם הם בענין שיועילו טענות אלו או לאו:

ב השוכר עידי שקר להוציא מנה מראובן לשמעון פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים הגה ודוקא שלא היה חייב לו אבל אם היה חייב לו רק שאלו העדים הם שקרים פטור מדיני שמים אבל עובר על מדבר שקר תרחק (נ"י פ' הכונס בשם הרא"ש) וכן אם לא שכרן אלא פיתה אותן בדברים שיעידו שקר (תוס' פרק הנ"ל) וכל זה בשוכר עדות שקר לחבריה והוא אינו מודה אבל אם שכר עדות שקר לעצמו והוציא ממון שלא כדין או שהבעל דין מודה (שם בש"ס) חייב להחזיר להוציא הגזילה מתחת ידו (ב"י) ואם הוא אמר שהוא כדין והעדים מודים שהעידו שקר העדים חייבים לשלם (נ"י בשם הרא"ה) כדלעיל סי' כ"ט סעיף ב' וכדלקמן סי' ל"ח:

סימן לג

פסולי עדות מחמת קורבה ואשה ועבד. ובו יח סעיפים:

א כל הפסולים לדון פסולים להעיד חוץ מאוהב ושונא שכשרים להעיד אע"פ שפסולין לדון:

ב אלו הם הפסולין האחים זה עם זה בין מן האם בין מן האב הרי הם ראשון בראשון ובניהם זה עם זה שני בשני ובני בניהם זה עם זה שלישי בשלישי ולעולם שלישי בראשון כשר ואצ"ל שלישי בשני אבל שני בשני ואצ"ל שני בראשון שניהם פסולים לפיכך האב עם בן בנו פסול מפני שאב ובנו ראשון בראשון כמו אח ואחיו ועם בן בן בנו שהוא רביעי ממנו כשר מפני שהוא שלישי בראשון וכן הדרך בנקבות כיצד שתי אחיות או אח ואחותו בין מן האב בין מן האם הרי הם ראשון בראשון בניהם בין זכרים בין נקבות שני בשני בני בניהם או בנות בנותיהם שלישי בשלישי (טור סי' ו' בשם ר"ח) וי"א דשלישי בראשון פסול: הגה וכן ראוי להורות וי"א דאינו פסול רק מדרבנן אע"ג דשאר פסולים מדאורייתא ונ"מ לענין עידי קדושין כמו שנתבאר בא"ה סי' מ"ב (מרדכי פרק זה בורר) וי"א דקרובי האם נמי אינם פסולים אלא מדרבנן (מיי' פי"ג מהל' עדות):

ג כל אשה שאתה פסול לה אתה פסול לבעלה שהבעל כאשתו וכל בעל שאת' פסול לו כך אתה פסול לאשתו שהאשה כבעלה ולדעת הפוסלים שלישי בראשון מכשירים באשתו מפני שהוא מופלג (ומ"מ אם דנין על ממון שיש לבעלה הנאה ממנו פסול להעיד לה דמה שקנתה אשה קנה בעלה) (מרדכי פרק זה בורר):

ד כל שתי נשים שהם זו עם זו שני בשני בעליהם מעידים זה לזה דתרי בעל כאשתו דשני בשני לא אמרינן (ומיהו לכתחלה לא יחתמו עצמן על שטר ביחד) (ת"ה סימן רכ"ו) אבל אם היו ראשון בראשון כגון שלקח זה אשה וזה בתה וכן בעלי אחיות פסולים זה לזה דאמרינן בהו תרי בעל כאשתו ואף בראשון בשני אמרינן בהו תרי בעל כאשתו שכשם שהוא פסול להעיד לבן אחות אשתו כך הוא פסול להעיד לבעל בת אחות אשתו אבל

מעיד לבן בעל אחות אשתו שיש לו מאשה אחרת וי"א דבראשון בשני לא אמרינן תרי בעל כאשתו (וכן נ"ל להורות):

ה כל איש שאין אתה מעיד לו מפני שהוא בעל קרובתך הרי אתה מעיד לשאר קרוביו כגון בנו ואחיו וכן כל אשה שאין אתה מעיד לה מפני שהיא אשת קרובך הרי אתה מעיד לשאר קרוביה:

ו אבי חתן ואבי כלה מעידים זה לזה: הגה וי"א אע"ג דלעדות כשרים אסורין לדון דה"ל כאוהב ושונא ואפי' הוא דיין קבוע יכול לומר אינו מקובל לי (הגהת מרדכי בשם עיטור) ונ"ל דבדיעבד דינו דין (מהרי"ק שורש כ"א):

ז אחי האח מן האם מעידים זה לזה שהרי אין ביניהם קורבה כלל:

ח האיש עם אשתו ראשון בראשון ולפיכך אינו מעיד לא לבנה ולא לאשת בנה ולא לבתה ולא לבעל בתה ולא לאביה ולא לאמה ולא לבעל אמה ולא לאשת אביה:

ט הארוס פסול להעיד לארוסתו (שם ברמב"ם דף י"ד) אבל אם העיד לקרוביה אין פוסלין אותו עדות ודוקא ארוסה אבל שידוכין בעלמא אינן פוסלים ומיהו אם רוצה להעיד שתזכה בממון אפשר דנוגע בדבר (הגהת אשר"י):

י זה שפסלה תורה עדות הקרובים לא מפני שהם בחזקת אוהבי' זה את זה שהרי פסולין להעיד לו בין לזכותו בין לחובתו ואפי' משה ואהרן אינם כשרי' להעיד זה לזה אלא גזירת הכתוב הוא:

יא הגרים מעכו"ם אין להם קורבה אפי' שני אחים תאומים שנתגיירו מעידים זה לזה דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי:

יב כל מי שאין אתה מעיד לו מפני שהוא בעל קרובתך אם מתה אשתו אע"פ שהניחה לו בנים ה"ז נתרחק וכשר: הגה מיהו אם נפסק הדין כשהיה קרוב לא יוכל לחזור לתובעו אחר כך בעדות זה שנתרחק דהואיל ונפסק הדין נפסק (ב"י):

יג היה יודע לו בעדות עד שלא נעשה חתנו ונעש' חתנו פסול לו וכן אם ידע העדות כשהיה חתנו ומתה בתו פסול אבל אם ידע העדות בשעה שלא היה חתנו ונעשה חתנו ומתה בתו מאחר שתחלתו וסופו בכשרות אע"פ שנפסל בנתיים כשר:

יד שכיב מרע שצוה בפני עדים הקרובים לו ורחוקים מבניו אין הצוואה כלום כיון שהיו קרובים בשעה שנמסר להם העדות ויש מי שמכשיר:

טו בפיסול ממון לא בעינן תחלתו וסופו בכשרו' שאם היה נוגע בדבר בשעת ראיית העדות מפני שהי' לו הנאה בדבר יכול להסתלק בענין שלא יהי' לו הנאה בדבר ויעיד:

טז עדים הקרובים לערב פסולים ללוה לא שנא אם הלוה בא ליפטר בטענת כפירה והם מעידים עליו שלוה או אם טוען שפרע והם מעידים עליו שהודה שלא פרע: הגה קרובי

נרצח יכולין להעיד על הרוצח (הגהות אשירי ומרדכי פ' זה בורר) וכן קרובי המוכה יכולין להעיד על המכה לגרשו מב"ה או שאר עונש דומה לזה שאין תועלת למוכה בעדותו (הגהות מרדכי שם):

יז העדים שקרובים זה לזה או שקרובים לדיינים פסולים:

יח אם הקהל מינו עדים ותקנו שלא ישוה שום עדות זולתם כשרים להעיד אפי' לקרוביהם כיון שקבלום עליהם (וע"ל סי' ל"ז סכ"ב): הגה אבל אם מינו סתם עדים בעיר אין כוונתם שיעידו לפסולים וכן דיינים הממונים בעיר לא ידונו לקרוביהם (ריב"ש סי' שי"א) וכן נוהגין:

סימן לד

עדים הפסולים מחמת עבירה. ובו לה סעיפים:

א רשע פסול לעדות ואפי' עד כשר שיודע בחבירו שהוא רשע ואין הדיינים מכירים רשעו אסור לו להעיד עמו אע"פ שהוא עדות (ל' הרמב"ם פ"י מעדות) אמת ואצ"ל עד כשר שהוא יודע בעדות לחבירו וידע שהעד השני שעמו עד שקר שאסור לו להעיד:

ב איזה רשע כל שעבר עבירה שחייבים עליה מלקות ואצ"ל אם חייבים עליה מיתת ב"ד ל"ש אם עבר לתיאבון ל"ש אם עבר להכעיס: הגה עבר עבירה שאין בה מלקות פסול מדרבנן (רבינו ירוחם נ"ב ח"ד):

ג היתה העבירה שעבר מדרבנן פסול מדרבנן: הגה וי"א בדבר מדבריהם בעינן שעבר משום חימוד ממון (ר"י נ"ב ח"ד ותוס' פ' איזהו נשך ועיטור):

ד קוברי המת ביום טוב ראשון כשרים אפילו נידו אותם ושינו בדבר כשרים מפני שהם סוברי' שמצוה הם עושים ושלא נידו אותם אלא לכפרה: הגה וה"ה בשאר דבר איסור שנוכל לומר שעברו מכח טעות (ריב"ש סי' שי"א) וע"ל סעיף כ"ד המגביה ידו על חבירו להכותו פסול לעדות מדרבנן (ב"י):

ה העובר על השבועה א' שבועת שוא וא' שבועת שקר של ממון וביטוי פסול ואפי' עבר על חרם שהחרימו הקהל וי"א שאינו נפסל אלא דוקא בשבועה דלשעבר דבשעה שיצתה שבועה מפיו יצאה לשקר אבל בשבוע' דלהבא כגון שלא אוכל ואכל לא: הגה מי שבאו עדים שעבר על שבועתו אינו נאמן לומר שוגג או אנוס הייתי להכשיר עצמו (ב"י בשם רשב"א):

ו טבח שיצאתה נבילה או טריפה מתחת ידו פסול לעדות (וע' בי"ד סי' קי"ט נתבאר דין זה):

ז גנב וכן גזלן פסולים לעדות מעת שגנב או גזל ואע"פ שהחזירו עד שיעשו תשובה (וע"ל סעיף כ"ט) החולק עם הגנב אינו נפסל (ריב"ש סי' רס"ו) (וע"ל סי' צ"ב הכופר בפקדון (או מלוה) אימת נפסל):

ח עד זומם אע"פ שהוזם בעדות ממון ושילם פסול מן התורה לכל עדות ומאימתי הוא נפסל מעת שהעיד בבית דין אע"פ שלא הוזם על אותה עדות אלא לאחר כמה ימים:

ט אין עידי השטר נעשים זוממים עד שיאמרו בב"ד שטר זה בזמנו כתבנוהו ולא איחרנוהו אבל אם (לא) אמרו כן אע"פ שזמנו של שטר בא' בניסן בירושלי' ובאו עדים והעידו שעידי השטר היו עמהם בבבל ביום זה השטר כשר והעדי' כשרים שאפשר שכתבוהו ואיחרוהו וכשהיו בירושלים בא' באדר כתבו שטר זה שם ואיחרו זמנו וכתבו זמנו בניסן ואם אמרו בזמנו כתבנוהו והוזמו אם יש שם עדים שיודעים היום שחתמו על זה השטר או עדים שראו זה השטר בחתימת ידם בו ביום פלו' כיון שהוזמו נפסלו למפרע מיום שנודע שחתמו על השטר שהעדים החתומים הרי הם כמי שנחקרה עדותן בב"ד בעת החתימה אבל אם אין עדים שראו עדותן ולא ראו השטר מקודם אינם נפסלים אלא מעת שהעידו בב"ד שזה כתב ידם ואמרו בזמנו כתבנוהו דאפשר שביום זה שהעידו בבית דין בו ביום חתמו על השטר שיש לו כמה שנים והם שקרו ואמרו בזמנו כתבנו (עדים שחתמו עצמם על שטר מוקדם במזיד פסולין לעדות) (המ"מ ריש פכ"ג מה' מלוה):

י המלוה ברבית פסול אחד המלוה ואחד הלוה אם ברבית קצוצה פסולים מן התורה ואם ברבית מדרבנן פסולים מדבריהם: הגה וי"א דבאבק רבית אינו נפסל אלא המלוה ולא הלוה (נ"י פרק זה בורר) וע' בי"ד ריש סי' קס"א:

יא המלוה מעות יתומים אפי' ברבית קצוצה לא נפסל משום דסבר מצוה קעבידנא להרויח נכסי היתומים:

יב עד החתום בשטר שמת והעידו עליו שהלוה לישראל ברבית קצוצה אם הוא מפורסם שהוא אפטרופוס או סנטר של עכו"ם תולין דשל עכו"ם הלוה ברבית וכן אם הוא אפוטרופוס ליתומים תולים בשל יתומים אבל באינו מפורסם אין תולים בכך עד שיתברר אם העידו על אדם שמוחזק בכשרות שהלוה ברבית לא נפסל שתולים לומר בדרך שאין בו איסור הלוה או שהיה טועה וסבור שאין אסור בדרך ההוא:

יג העובר על גזל של דבריהם פסול מדבריהם כיצד (כגון שגזל מציאת חרש שוטה וקטן או) (טור) החמסנים והם הלוקחים קרקע או מטלטלים שלא ברצון הבעלים אע"פ שנותנים הדמים וכן הרועים אחד רועי בהמה דקה ואחד רועי בהמה גסה של עצמם הרי הם פסולים שחזקתן פושטים ידיהם בגזל ומניחים בהמתן לרעות בשדות ובפרדסים של אחרים:

יד המוכסים סתמם פסולים מפני שחזקתן ליקח יותר מהקצוב להם בדין המלכות אבל גבאי מנת המלך סתמם כשרים ואם נודע שלקחו אפי' פעם אחת יותר מהראוי להם לגבות פסולים: הגה י"א דפי' מוכסים שגובה המכס לפי אומד דעתו ואין בדבר קצבה לפיכך מסתמא פסול דמסתמא נושאים פנים למקצת בני אדם ומכבידים על אחרים ולכן שמאי העיר שמטילים מס

על בני העיר לפי אומד הדעת צריכין ליזהר שלא יחניפו לאחד ויכבידו על האחר שלא יפסלו לעדות ולשבועה (הגהות אשירי):

טו אריס שלקח דבר מועט מהפירות שבכרו ביומי ניסן ויומי תשרי קודם שתגמר מלאכתן (וי"א שנגמר מלאכתם) (טור ס"ך) אע"פ שלקח שלא מדעת בעל השדה אינו גנב וכשר לעדות שאין בעל השדה מקפיד עליו וכן כל כיוצא בזה:

טז מפריחי יונים (פי' שמלמדים אותם להביא יונים משובך הזולת) בישוב פסולים מפני שחזקתן שגוזלים יונים של אחרים וכן סוחרי שביעית והם בני אדם שיושבים בטלים וכיון שבאה שביעית פושטים ידיהם ומתחילים לישא וליתן בפירות שחזקת אלו שהם אוספים פירות שביעית ועושין בהם סחורה וכן משחק בקוביא והיא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא הואיל ואינו עוסק בישובו של עולם ה"ז בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא אבק גזל ולא אקוביא בלבד אמרו אלא אפי' משחקים בקליפי אגוזים וקליפי רמונים וכן לא יונים בלבד אמרו אלא אפי' במשחקים בבהמה חיה ועוף ואומרים כל הקודם את חבירו או כל הנוצח את חבירו יטול בעליו שניהם וכל כיוצא בשחוק זה והוא שלא תהיה לו אומנות אלא שחוק זה הרי זה פסול וכל אלו הפסולי' מדבריהם:

יז מי שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ הרי זה בחזקת רשע ופסול לעדות מדבריהם לפיכך אין מוסרין עדות לעם הארץ ואין מקבלין ממנו עדות אלא א"כ הוחזק שעוסק במצות ובגמילות חסדים ונוהג בדרכי הישרים ויש בו דרך ארץ אע"פ שהוא ע"ה ואינו לא במקרא ולא במשנה נמצאת אומר כל ת"ח בחזקת כשר עד שיפסל וכל ע"ה בחזקת שהוא פסול עד שיוחזק שהולך בדרכי הישרי' וכל מי שמקבל עדות ע"ה קודם שתהיה לו חזקה זו או קודם שיבואו עדים ויעידו שהוא נוהג במצות ובד"א הרי זה הדיוט ועתיד ליתן את הדין שהרי מאבד ממונן של ישראל ע"פ רשעים (טור בשם הרמב"ם):

יח הבזויים פסולים לעדות מדבריהם והם האנשים שהולכים ואוכלים בשוק בפני כל העם וכגון אלו שהולכים ערומים בשוק בעת שהם עסוקים במלאכה מנוולת וכיוצא באלו שאין מקפידים על הבושת שכל אלו חשובי' ככלב ואין מקפידי' על עדות שקר ומכלל אלו המקבלי' צדקה מן העכו"ם בפרהסיא אע"פ שאפשר להם שיזונו בצנעא מבזים עצמם ואינם חוששים כל אלו פסולים מדבריהם: הגה כל מי שנוטל שכר להעיד עדותו בטל כמו הנוטל שכר לדון כמו שנתבאר לעיל סי' ט' ס"ה (רמב"ן) ואינן צריכים הכרזה אלא הדין והעדות בטל מעצמו ואם החזיר הממון דינו ועדותיו קיימים שאין זה כשאר פסולים שצריכין הכרזה ותשובה אלא קנס קנסוהו חכמים שיתבטלו מעשיו כל זמן שנוטל שכר (ר"ן ס"פ האיש מקדש) וכל זה בעדים שכבר ראו המעשה ומחוייבים להעיד כמו שאדם מחויב לדון בין אדם לחבירו אבל מי שאינו מחוייב להעיד ונוטל שכר לילך ולראות הענין שיהיה עד מותר (ב"י סי' כ"ח בשם רשב"א) דיין שדן

כבר ובא הבע"ד ליתן לו מתנה על שהפך בזכותו אסור לו לקבלו (כן משמע מאשר"י ס"פ ז"ב) כל מה שאדם מעיד לסיבת יסורין ויראה אין בו ממש (מהרי"ק שורש ס"ח):

יט עכו"ם ועבד פסולים לעדות:

כ השונא לחבירו וא"ל בפני רבים אלך ואמסור ממונך פסול לעדות:

כא ממזר ופצוע דכה וכרות שפכה וערל שמתו אחיו (מהרי"ק שורש פ"ה) מחמת מילה כשרי' לעדות:

כב המוסרים והאפיקורסים והמומרים פחותים מהעכו"ם ופסולים לעדות: הגה ואפי' מחל לו הנמסר פסול עד שישוב בתשובה (ב"י בשם מ"כ ובדברי הרמב"ם בפי"ב וכן משמע באשירי פ' זה בורר) מומר שחזר בו וקיבל עליו תשובה כשר מיד אע"פ שלא עשאה עדיין (מהרי"ק שורש פ"ה):

כג הפסול מן התורה שהעיד עדותו בטלה אע"פ שלא הכריזו עליו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות והפסול מדבריהם העדות שהעיד קודם שהכריזו עליו כשירה: הגה ואפי' פסול מן התורה אין לפסלו אלא בודאי אבל לא מספק כגון שהעיד בב"ד ואח"כ באו עדים עליו שעבר עבירה שנפסל בה מן התורה אבל אם אין יודעין אם עבר קודם שהעיד או אח"כ מוקמינן גברא אחזקתו וכל מה שהעיד כשר עד דידעינן דעבר קודם לכן (ריב"ש סי' רס"ו) כל הפסולים מדרבנן שצריכין הכרזה אם מענישן ברבים על עבירתן כגון שהוציאן מב"ה הוי כאלו הכריזו עלייהו (מרדכי פרק זה בורר):

כד כל מי שהעידו עליו שעבר עבירה פלונית אע"פ שלא התרו בו שהרי אינו לוקה פסול והוא שעבר על דברים שפשט בישראל שהם עבירה אבל אם ראוהו עובר על דבר שקרוב העושה להיות שוגג צריכים להזהירו ואח"כ יפסול כיצד ראוהו קושר או מתיר בשבת צריכים להודיעו שזה חילול שבת מפני שרוב העם אינם יודעים זה וכן אם ראוהו עושה מלאכ' בשבת או בי"ט צריכים להודיעו שהיום שבת שמא שוכח הוא וכן המשחק בקוביא תמיד או מי שנעש' מוכס או גבאי שמוסיף לעצמו צריכים העדים להודיעו שהעושה דבר זה פסול לעדות שרוב העם אינם יודעים דברים אלו וכן כל כיוצא בזה:

כה אין אדם נפסל בעבירה על פי עצמו אלא על פי עדים שיעידו עליו שאין אדם משים עצמו רשע: הגה (רמב"ם פכ"ב מטוען) ומ"מ אין עושין אותו עד לכתחלה כדלקמן סי' צ"ב סעיף ה' וכן אין נפסל על קול וחשד בעלמא כגון מי שחשוד על עריות שרגיל עם ערוית ומתייחד עמהם וקול יוצא עליו כשר לכל עדות חוץ מלעדות אשה (טור ס"ט) וע' בדין החשודים בי"ד סי' קי"ט:

כו לוה שהעיד על המלוה שהלוה לו ברבית ויש עד אחר עמו מצטרפין לפוסלו אף ע"פ שעושה עצמו רשע פלגינן דיבוריה ומאמינים אותו לגבי מלוה ולא לגבי עצמו וכן אם העיד שפלוני רבעו אפילו לרצונו או שבא על אשתו או שרבע שורו הוא ואחר מצרפין לפסלו (וה"ה שהנגזל יכול להעיד על הגזלן כמו הלוה על המלוה ובלבד שלא יהא לו הנאה מעדותו) (מרדכי פרק זה בורר):

כז י"א שהנשבע להכחיש העד העד ואותו שנשבע לו מצטרפים להעיד עליו לפוסלו:
הגה וה"ה אם נשבע לשנים הם מעידים עליו לפוסלו ואין חילוק אם נשבע להם כאחד או בזה אחר זה (מרדכי פ' ז"ב) ויש חולקים ואפי' אם היו ב' בע"ד ולכל א' עד א' אין מצטרפין אחר שעמד בדין ונשבע על עדותן אבל קודם לכן יכולין להעיד עליו (ריב"ש בסי' של"ט בשם תשובת רמב"ן סי' ק"ט):

כח שנים שהעידו בא' שהוא פסול בא' מאלו העבירות ובאו שנים והעידו שחזר בו ועשה תשובה או שלקה ה"ז כשר אבל אם באו שנים והכחישו' ואמרו לא עשה עבירה זו ולא נפסל הרי זה ספק פסול לפיכך לא יעיד ואין מוציאין ממון בעדותו ולא ידון עד שיודע שעשה תשובה (ב' עדים שהעידו על אחד שהוא פסול כגון שאחד אומר שגנב והשני אומר שהלוה ברבית מצטרפים לפוסלו) (מהר"מ פאדואה סי' ל"ו):

כט כל מי שנתחייב מלקות כיון שלקה בבית דין חוזר לכשרותו אבל שאר פסולי עדות שהם פסולים משום ממון שחמסו או שגזלו אע"פ ששלמו צריכים תשובה והרי הם פסולים עד שיודע שחזרו בהם מדרכם הרעה מאימתי חזר' מלוי ברבי' משיקרעו שטרותיה' מעצמם ויחזרו בהם חזרה גמורה שלא ילוו ברבית אפי' לעכו"ם וצריך להחזיר כל מה שלקח ברבית לבעליהם ואם אינו יודע ממי לקח צריך לעשות בו צורכי רבים:
הגה (העיטור) וי"א דכל זה דוקא במי שרגיל לגזול ולגנוב אבל מי שגנב וגזל באקראי בעלמא מיד שהחזיר מה שגנב וגזל הוי תשובה ודוקא אם החזירו מעצמו אבל אם לא החזיר רק ע"י כפיית ב"ד לא מהני החזרה עד שיעשה תשובה (טור סי' ט"ו והרא"ש כלל נ"ט) וכן נ"ל:

ל מאימתי חזרת המשחקים בקוביי' משישברו פספסיהם (פי' כלי השחוק הנזכר והם הקוביאות) ויחזרו בהם חזרה גמור' שלא יעשו אפי' בחנם:

לא מאימתי חזרת מפריחי יונים משישברו הכלים שצדין בהם ויחזרו בהם חזרה גמורה שאפי' במדבר לא יעשו (וי"א דגם כאן ובמשחקים בקוביא צריכים להחזיר המעות שהרויחו) (ר"י נ"ב ח"ד וב"י בשם הרא"ש פ' זה בורר):

לב מאימתי חזרת סוחרי שביעית משתגיע שביעית ויבדלו ולא חזרת דברים בלבד אלא כותב אני פלוני בן פלוני כנסתי ר' זוז מפירו' שביעי' והרי הם נתונים במתנה לעניים:

לג מאימתי חזרת המועל בשבועה משיבא לבית דין שאין מכירין אותו ויאמר להם חשוד אני או יתחייב שבועה בב"ד שאין מכירין אותו בממון חשוב וישלם ולא ירצה לישבע:
הגה ודוקא מועלי שבועות אבל עבר על שאר עבירות מיד כשמקבל בב"ד שבעירו שלא לעשות עוד סגי ליה (ר"י נ"ב ח"ד ותוס') ודוקא שלא העבירוהו בשביל העבירה מאיזה אומנות אבל העבירוהו דינו כטבח שיתבאר בסמוך (ב"י):

לד חזרת טבח שהיה בודק לעצמו ומוכר ויצא טריפה מתחת ידו שילבש שחורים ויתכסה שחורים וילך למקום שאין מכירים אותו ויחזיר אבידה בדבר חשוב או יוציא טריפה מתחת ידו בדבר חשוב (וע' בי"ד סי' קי"ט):

לה חזרת עד זומם שילך למקום שאין מכירים אותו ונתנו לו ממון חשוב להעיד שקר ולא רצה:

סימן לה

פסול סומא וחרש שוטה וקטן. ובו יד סעיפים:

א קטן פסול להעיד אפי' היה נבון וחכם עד שיביא שתי שערות אחר י"ג שנים גמורות ואם שהו מלבדקו זמן רב אחר שהיה לו י"ג שנה ובדקוהו ונמצאו לו ב' שערות הוא בחזקת גדול משעה שהיה לו י"ג שנה ואם נתמלא זקנו א"צ בדיקה:

ב הגיע לעשרי' שנה ולא הביא ב' שערו' ונולד בו סימן מסימני סריס הרי הוא גדול ויעיד ואם לא נולד בו לא יעיד עד רוב שנותיו:

ג בן י"ג שנה ויום א' שהביא ב' שערות ואינו יודע בטיב משא ומתן אין עדותו עדות בקרקעות אבל במטלטלים עדותו עדות:

ד מי שהיה יודע בעדות כשהוא קטן והעיד בה כשהוא גדול אינו כלום ויש דברים שסומכים בהם על עדות שמעיד כשהוא גדול שראה בקטנות ואלו הם נאמן לומר זה כתב ידו של אבי או של רבי או של אחי ויש מי שאומר דעל כתב של אלו נאמן אבל לא על של אחרים:

ה ונאמן לומר זכורני באשת פלוני שנעשה לה מנהג הבתולות כשנשא' ונאמן לומר המקום הזה בית הפרס (פי' שדה שנאבד או שנחרש בה קבר והוא לשון פרוסה שנפרסו ונתרוצצו בה עצמות מתים):

ו ונאמן לומר (ואפי' הוא לבדו) (טור) עד כאן היינו באים בשבת כיון שתחומים דרבנן (הגהות אלפסי פ"ב דכתובות) (וה"ה בשאר איסורי דרבנן) ונאמן לומר שהיה פלוני יוצא מבית הספר לטבול לאכול תרומתו לערב ושהיה חולק עמנו תרומה ושהיינו מוליכים חלה ומתנות לפלוני כהן על ידי עצמו ושאמר לי אבא משפחה זו כשרה משפחה זו פסולה (או שעשו איזה סי' להודיע שאחד מן המשפחה נשא פסולה) (טור כמו שנתבאר באה"ע סי' ב'):

ז וכל אלו אם עכו"ם או עבד ראה אותם והעיד אחר שנתגייר ונשתחרר אינו נאמן:

ח שוטה פסול ולא שוטה שהוא הולך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד (אלא) כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מהדברים אף ע"פ שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים הרי זה פסול ובכלל שוטים יחשב:

ט הנכפה (המוכרח ליפול לארץ מחמת חולי המשגע אותו לעתים) בעת כפייתו פסול ובעת שהוא בריא כשר ואחד הנכפה מזמן לזמן או הנכפה תמיד בלא עת קבוע והוא שלא תהיה דעתו משובשת תמיד שהרי יש נכפים שגם בעת בריאותם דעתם מטורפת וצריך להתיישב בעדות הנכפים הרבה:

י הפתאים ביותר שאינן מכירין דברים שסותרין זה את זה ולא יבינו ענייני הדבר כדרך שמבינים שאר עם הארץ וכן המבוהלי' והנחפזים בדעת' והמשתגעי' ביותר הרי אלו בכלל השוטים ודבר זה לפי מה שיראה לדיין שאי אפשר לכוין הדעת בכתב:

יא חרש פסול אחד מדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר ודעתו נכונה מפני שצריך להעיד בב"ד בפיו ושיהיה ראוי לשמוע דברי הדיינים והאיום שמאיימים עליו וכן אם נשתתק אע"פ שנבדק כדרך שבודקים לענין גיטין ונמצאת עדותו מכוונת והעיד בפנינו בכתב ידו אינו עדות כלל חוץ מעדות אשה לפי שבעגונה הקילו:

יב סומא בשתי עיניו אע"פ שמכיר הקול והאנשים ומכוונת עדותו פסול:

יג היה חרש או שוטה או סומא בשעה שנמסר לו העדות ובריא בשעת העדאת העדות או איפכא פסולים אבל אם היה בריא בשעה שנמסר לו העדות ובשעת העדאת העדות אע"פ שבאמצע נתחרש או נשתטה או נסתמה מאחר שתחלתו וסופו בכשרות כשר:

יד אשה פסולה וטומטום ואנדרוגינוס פסולים מספק וכל מי שהוא ספק כשר ספק פסול הרי הוא פסול: הגה וכל אלו הפסולים פסולים אפי' במקום דלא שכיחא אנשים כשרים להעיד (הרשב"א בתשובה והרמב"ם בפ"ח מה' נזקי ממון וכ"כ הב"י) וכל זה מדינא אבל י"א דתקנת קדמונים הוא דבמקום שאין אנשים רגילין להיות כגון בב"ה של נשים או בשאר דבר אקראי שאשה רגילה ולא אנשים כגון לומר שבגדים אלו לבשה אשה פלונית והן שלה ואין רגילין אנשים לדקדק בזה נשים נאמנות (ת"ה סי' שנ"ג ואגודה פרק י' יוחסין) ולכן יש מי שכתב דאפי' אשה יחידה או קרוב או קטן נאמנים בענין הכאה ובזיון ת"ח או שאר קטטות ומסירות לפי שאין דרך להזמין עדים כשרים לזה ואין פנאי להזמין (מהרי"ק שורש קע"ט ומהר"ם מריזבורג וכלבו סי' קט"ז) והוא שהתובע טוען ברי (מהרי"ק שורש כ"ג) (וע"ל סכ"ח סט"ו בהג"ה):

סימן לו

רבים שהעידו ונמצא א' מהם קרוב או פסול. ובו ב סעיפים:

א עדים רבים שנמצא א' מהם קרוב או פסול עדותן בטלה בד"א בזמן שנתכוונו כולם להעיד אבל אם לא נתכוונו כולם להעיד תתקיים העדות בשאר וכיצד בודקים הדבר

אומרים להם בית דין כשראיתם דבר זה באתם כדי להעיד או כדי לראות בלבד כל מי שאומר להעיד באתי מפרישים אותו אם נמצא באלו שנתכוונו להעיד קרוב או פסול עדותן בטלה (אפי' לא ידעו זה מזה תוספות) ואם היו כל העדים כשרים אחד שנתכוין להעיד וא' שלא נתכוין להעיד וראה הדבר וכיוון עדותו חותכין הדין ע"פ עדותו: הגה אבל אינן יכולים לכתוב שטר על כך אע"פ שראו הקנין וסתם קנין לכתיבה עומד הואיל ולא הזמינם לכך (תשובת רשב"א סי' אלף וע"ג) (וע"ל סי' ל"ט ס"ה): וי"א שאפי' כיוון לראות כדי להעיד אינו פוסל אא"כ בא לב"ד והעיד דתרתי בעינן כיוון לראות כדי להעיד ובא לב"ד והעיד: הגה שטר שחתם עליו עד פסול ונתבטל כל העדות מ"מ אם העדים הכשרים זוכרים העדות ע"י ראיית השטר יכולין לחזור ולהעיד לבד לפני ב"ד וב"ד יכתבו עדותן וחשוב שטר (תשו' הרא"ש כלל ס' סי' ה') תקנת הקהל שחתום עליה עד פסול או שטר שחתם עליו בעל דבר עצמו כשר באחרים דאלו לא נתכוונו להעיד (ריב"ש סוף סי' קצ"ה) (וע"ל סי' מ"ה סעיף י"ב וי"ג) ואם הזמין התובע עדים כשרים ועמדו שם קרובים ופסולים אפי' נתכוונו להעיד והעידו לא נתבטלה עדות הכשרים וכן כשאדם צריך לעדות ומצוה להחרים (על) כל מי שיודע לו עדות שיבוא ויעיד והעידו כשרים ופסולים לא נתבטלה עדות הכשרים שלא היתה כוונתו אלא בראויים להעיד:

ב אם העיד קרוב עם רחוק ואין הרחוק יודע מקרבתו של זה (טור בשם הרי"ף וש"פ) יש אומרים שעדות הרחוק כשרה ומחייבו שבועה ונאמן לומר שלא הכיר והוא שאינו רגיל אצלו אבל אם הוא רגיל אצלו אינו נאמן ויש מי שחולק על זה ואומר שאפילו לא הכיר בקורבתו נתבטלה עדות הרחוק (כיון שהעיד הפסול עמו בבית דין) (טור):

סימן לז

הפסולים מחמת הנאה. ובו כב סעיפים:

א כל עדות שיש לאדם הנאה בה פסול להעיד לפיכך קרקע של שני שותפים ובא האחד להוציאה מתחת יד האחר לומר שאותו שמכרה להם גזלה ממנו אין שותפו מעיד לו עליה לפסול עידי המערער ואפילו על חלק השותף לא יועיל עדותו אא"כ סלק עצמו ממנה וקנו מידו שנתנו לשותף ואפילו לא סלק עצמו עד לאחר הערעור מהני וצריך שיקבל עליו שאם יבא ב"ח ויטרפנה מיד השותף ישלם לו דמיה וצריך להתנות שאם יבא לחטפה ממנו בטענות אחרות לומר שהיתה גזולה בידו וכיוצא בזה שאינו מקבל אחריות אבל אם אין המערער טוען אלא חלק השותף בלבד כגון שטוען שמכרה לו השותף יכול להעיד לו שאז אינו נוגע בעדות כלל:

ב העורר על השדה אם יש בה פירות אין האריס מעיד לו עליה שהרי רוצה האריס להעמידה ביד בעלי' כדי שיטול חלקו בפירות ואם אין בו פירות מעיד (נ"י בשם רמב"ם) אם אין לו הנא' אחרת מזה (טור):

ג עדים שהודו שיש להם חלק באותו חוב שהעידו כבר עליו אין באותה הודאה ממש (אבל אם אמרו כן קודם שהעידו העדות בטל) (ב"י בשם תשובה שבסוף חזה התנופה):

ד ראובן תבע לשנים שהלוה להם וכפר א' והודה השני שהוא וחבירו (חייבים) אם אותו ממון לקחו בשותפות אינו נאמן על חבירו והוא לבדו יתחייב בכל:

ה המוציא שט"ח על ג' וטענו כולם פרענו אם כל אחד מהם חייב י' זהובים לעצמו ואין לחבירו בהם שותפות עדותו כשרה על חבירו (הגה"מ פ' י"ד דכתובות):

ו אם טען א' מהשותפים דבר שהוא חובה לו ולחבירו נאמן כעד א' לחייב שבועה את חבירו ולפטור משבועה את שכנגדו ואם שני שותפים [העידו] חובתם נאמנים לחייב את חבריהם (וע"ל סי' ע"ז סעיף ה'):

ז המוכר שטר חוב לא' מהחתומי' בו שפיר דמי (וע"ל סי' קכ"ג סעיף י' וי"א וי"ב) אם קרובי המורשה (נ"א אם מורשה וקרוביו) יכולים להעיד:

ח פשרנים או דיינים או אפוטרופסי' כשרים להעיד (וע"ל סי' כ"ב בדין דיינים ופשרנים ולקמן סי' מ"ו סעיף כ"ד ובדין אפוטרופוס לקמן סי' ר"ץ):

ט הגזברים כל זמן שאין להם ולא לקרוביהם שום זכות בנכסי ההקדש ולא בפירותיהם כשרי' להעיד: הגה וכ"ש שקרוביהם כשרים להעיד אע"פ שהגזבר מחלק הממון למי שירצה למ"ד טובת הנאה אינו ממון ואע"פ שנותן אח"כ לקרוביו עניים מ"מ אין מבטלים העדות משום זה מאחר שלא היה ההנאה ניכרת בשעת העדות (ב"י בשם הריטב"א):

י כל היכא דהשתא אינו נוגע בעדות אע"פ שאם יתעשר יהנה בעדותו כשר להעיד:

יא ראובן שיש לו שטר חוב על שמעון ונתנו ללוי בכתיבה ומסירה והיה שמעון אחד מעידי המתנה פסול (וע"ל סי' ס"ו סעיף כ"א וכ"ב אם העד החתום הקונה השטר מיקרי נוגע בעדות):

יב השוכר אם לקח בידו השכירות ואמר כל מי שיתקיים קרקע זה בידו יטול הרי זה מעיד למשכיר ואם כבר נתן השכירות לבעל הקרקע אינו מעיד לו שאם תצא הקרקע למערער חייב לשלם השכירות פעם אחרת ואם לקח המשכיר דמי השכירות והחזירו לשוכר כדי שיתנהו למי שיזכה בדין הרי זה מעיד לו: הגה וכל זה שיש עדים שדר השוכר בבית אבל אי ליכא עדים נאמן בכל ענין במיגו דאי בעי שתיק (מרדכי):

יג לוה שבאו לערער עליו להוציא קרקע שלו מידו אם לא ישאר בידו קרקע אחר כנגד החוב שיש למלוה עליו אין המלוה והערב יכולים להעיד לו להעמידה בידו ואם ישאר

בידו קרקע אחר כנגד החוב יכולים להעיד לו וערב קבלן יש אומרים דאינו יכול להעיד בכל ענין (טור):

יד לוקח ראשון מעיד ללוקח שני שלקח אחריו להעמידה בידו והוא שתשאר למוכר שדה אחרת בת חורין כנגד דמי שדה זו של לוקח ראשון או שתשאר שדה אחרת ביד שני: הגה וכן לוקח שני אינו מעיד ללוקח ראשון אא"כ נשאר ביד מוכר קרקע כדי דמי לוקח ראשון (טור):

טו ראובן שמכר שדה לשמעון שלא באחריות ובא יהודה לערער על שמעון להוציאה מתחת ידו אין ראובן מעיד לו עליה אף ע"פ שאין עליו אחריות הרי הוא רוצה שתעמוד ביד שמעון כדי שיבא בעל חוב של ראובן ויטרפנה בחובו ולא יהיה לוה רשע ולא ישלם ודוקא שבא יהודה לערער מכח המוכר אבל אם בא לערער מכח הלוקח שאמר שחייב לו אז יכול המוכר להעיד עליה (טור):

טז ראובן שמכר פרה או טלית לשמעון שלא באחריו ובא יהודה לערער להוציא' מיד שמעון בטענה שקנאה מגזלן יכול ראובן להעיד לו שאין לו בזה שום הנאה שתשאר בידו שאפי' יבא בעל חובו אינו יכול לטרפה שאין ב"ח טורף ממטלטלים אפי' עשאם לו אפותיקי (היפאטעק בלע"ז כלומר לא יהא לך פרעון אלא מזה) ובזמן הזה אפי' שעבד לו מטלטלים אגב קרקע אינו טורף ממטלטלים שמכר: הגה אבל אם יהודה טוען שראובן גזלה בעצמו לא יוכל ראובן להעיד עליה במקום שהמערער צריך ליתן לשמעון מעותיו משום תקנת השוק ויכול יהודה לחזור ולהוציאה מראובן (טור):

יז ראובן שגזל טלית או שדה משמעון ובא יהודה וערער על ראובן ואמר שדה זו או טלית זו שלי היא אין שמעון יכול להעיד שאין זו השדה והטלית של יהודה שהרי שמעון רוצה להעמיד שדה זו או טלית זו ביד ראובן מפני שאפשר שנוח לו להוציאה מיד ראובן יותר מלהוציאה מיד יהודה וכן אם מכר ראובן השדה הגזולה או הורישה ללוי ובא יהודה לערער על לוי אין שמעון מעיד שאינה של יהודה ואם מכר הטלית הגזולה ללוי ונתייאש שמעון ממנה ובא יהודה לערער על לוי אם מת ראובן שמעון מעיד עליה שאינה של יהודה שהרי אין טלית זו חוזרת לשמעון לעולם שכבר קנאה הלוקח ביאוש ושינוי רשות וכבר מת ראובן הגזלן ואין לו ממי ליטול דמיה אבל אם עדיין ראובן קיים אין שמעון מעיד אף על הטלית שהנאה הוא לו שלא תעמוד ביד יהודה כדי שיביא ראיה שראובן גזלה וישלם דמיה וכן אם היתה הטלית ביד יורשי ראובן אין שמעון מעיד עליה מפני שסופ' שאם תעמוד ביד היורש לחזור לו וכן כל כיוצא בזה ואפי' כשמת דדוקא שלא הניח אחריו' נכסים אבל אם הניח אחריות נכסים חייב ונמצא שזה נוגע בעדות והאידנ' דתקינו רבנן לבעל חוב ליגבי אפי' ממטלטלי דיתמי אע"פ שמת הגזלן

ולא הניח אחריות נכסים אין הנגזל מעיד לו דאכתי נוגע בעדות הוא: הגה וכל זה ששמעון לא בא להעיד רק שהשדה או הטלית אינו של יהודה אבל אם בא להעיד שהוא של ראובן בכל ענין יכול להעיד שכיון שהודה על הדבר שהוא של ראובן שוב אינו יכול לערער עליו ולומר שהוא שלו ואינו נוגע בעדות (טור):

יח בני העיר שבא מערער לערער עליהם ממרחץ או ברחוב של עיר אין אחד מבני העיר מעיד בדבר זה ולא דן עד שיסתלק עצמו בקנין גמור: הגה וי"א דאי אפשר להסתלק מדבר שהוא צרכי בני העיר (טור ורמב"ם פט"ו מהל' עדות) אם לא שיש להם דבר אחר שהוא כיוצא בזה (תשובת הרא"ש כלל י"ג) וכן עיקר:

יט בני העיר שננגב ספר תורה שלהם הואיל ולשמיע' הוא עשוי שא"א לאדם לסלק עצמו ממנו אין דנין בדייני אותה העיר ואין מביאים ראיה מאנשי אותה העיר וכן כל כיוצא בזה: הגה ועיין לעיל סי' ז' סעיף י"ב דבשיש להם ס"ת אחרת מותר וה"ה כל כיוצא בזה כגון בית הכנסת או שאר ספרים וכדומה להם שבני העיר דיינים עליהם:

כ האומר תנו מנה לענייי עירי אין דנין בדייני אותה העיר ואין מביאים ראי' מאנשי אותה העיר בד"א כשהיו העניים סמוכים עליהם ופוסקים עליהם צדקה אפילו אמרו שנים מאותה העיר אנו ניתן הדבר הקצוב עלינו ונעיד אין שומעין להם שהנאה הוא להם שיתעשרו העניים האלו הואיל והם סמוכים על בני העיר וכן כל כיוצא בזה (ועיין לעיל ס"ס ז' דיני מסים שבעיר):

כא דברים אלו תלויים בדעת הדיין ועוצם בינתו שיבין עיקר המשפטים וידע דבר הגורם לדבר אחר ויעמיק לראות אם ימצא לזה העד צד הנאה בעדות זו אפי' בדרך רחוקה ונפלאה הרי זה לא יעיד בה וכן לא יהיה דיין בדבר:

כב עכשיו נהגו לקבל עדים מהקהל על תקנתם והסכמתם ועל הקדשות ועל כל ענייניהם וכשרי' אפי' לקרוביהם כיון שקבלום עליהם: הגה כל דבר התלוי במנהג בני העיר אין אומרים בו תרי כמאה אלא אזלינן ביה בתר הרוב וכן כל כיוצא בזה שאין אנו צריכי' עדות ממש וכן לא אמרינן בכיוצא בזה לא ראינו אינו ראיה אלא הוי ראיה (מהרי"ק שורש קע"ג) ודנין בחזקת הישוב וכדומה לזה מצרכי העיר אפי' על פי עד מפי עד מפי הקבלה דהרי בלא"ה כולן נוגעין בדבר (תשובת מיימוני ה"ע סי' "ג) ועיין לקמן סי' קנ"ו וקס"ג מדינין אלו טובי הקהל הממונים לעסוק בצרכי רבים או יחידים הרי הן כדיינים ואסורים להושיב ביניהם מי שפסול לדון משום רשעה:

סימן לח

קצת דיני הזמה. ובו סעיף אחד:

שנים שהעידו באחד שחייב לפלוני מנה ובאו שנים והכחישום או הזימום ה"ז פטור עדים שהעידו בב"ד בא' שחייב לחבירו מנה ואח"כ אמרו שקר העדנו עדותם הראשונה קיימת דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד אבל נאמנים לגבי עצמם לשלם לו כל מה שהפסידוהו: הגה הרב המחבר קיצר כאן במקום שהיה לו להאריך כי אע"פ שאין אנו דנין דין עדים זוממים האידנא משום שהוא קנס מ"מ איכא נפקותא דעד זומם פסול להעיד כמו שנתבאר לעיל סי' ל"ד ועידי הכחשה כשרין כמו שנתבאר לעיל סי' ל"א וע"כ כתב בעל הטור הרבה דינים מעדים זוממים והרוצה לעמוד עליהם יע"ש:

סימן לט

כותבין שטר ללוה בלא מלוה ועל איזה הודאה כותבין. ובו יז סעיפים:

א המלוה את חבירו בעדים או שהודה בפני עדים שהוא חייב לו נקרא מלוה על פה ואינו גובה מהמשועבדים והמלו' את חבירו בשטר (גובה מן המשועבדי') אפילו לא כתב אחריות דקי"ל אחריות טעות סופר הוא ואם יש עדים שקנו מידו אפי' לא נכתב גובה ממשעבדי: הגה וע' לקמן סי' ס"א ס"ב וסעיף י' איזה מיקרי שטר וע' לקמן רסי' רכ"ה מדין אחריות טעות סופר:

ב המלוה את חבירו בעדים אין כותבין עדותן ונותנין למלוה שלא יחזירו למלוה על פה מלוה בשטר עד שיאמר להם הלוה כתבו שטר וחתמו ותנו לו ואע"פ שאמר להם כן צריכים להמלך בו אחר שחתמו בשטר ואח"כ נותנים השטר ביד המלוה וי"א שאינם צריכים להמלך בו:

ג בד"א בשלא קנו מידו אבל אם קנו מידו שהוא חייב לו מנה הרי אלו כותבין ונותנין אע"פ שלא אמר להם כתבו שסתם קנין לכתיבה עומד ואפי' נשתה' זמן מרובה ואח"כ בא המלוה ותבעם שיכתבו לו הרי אלו יכתבו ויתנו ואין צריכים לחוש שמא פרע וכותבין זמן הקנין או יכתבו שטרא דנא איחרנוהו וכתבנוהו ואפילו מת הלוה קודם כתיבת השטר אפי' קבע לו זמן ועבר הזמן יכולים לכתבו אחר מותו וכן אם מת המלו' ובאו יורשיו לעדים שיכתבו להם השטר כותבים להם ויש חולקים ואומרים דאי משך מילתא טפי משלשים יום אין כותבין ואם קבע לו זמן לפרעון אין כותבין אחר אותו זמן דחיישינן שמא פרע: הגה וכל שלא אמר כתבו וחתמו אע"פ שכתבו בשטר אינו אלא כפנקס בעלמא (תשובת רשב"א סי' אלף רי"א) מיהו י"א דאם נתקיים דנין על פיו וע' לעיל סי' מ"ו סעיף י' והא דבעי' דצריך לומר כתבו וחתמו היינו כשמתחייב עצמו אבל כשמוחל דבר לחבירו או פטרו א"צ וע"ל סי' פ"א סעיף כ"ט:

ד אם הלוה מוחה בעדים שלא יכתבו לו שטר י"א שאין כותבים ואפי' קנו מידו שלא יוכל למחות בהם מלכתוב אינו מועיל וע' לקמן סי' רמ"ג ס"ז ואם יאמר המלוה כיון שאינך רוצה שיכתבו לי שטר תחזיר לי מעותי שומעין לו ואם עדיו רוצים לילך למדה"י יש מי שאומר שהולך לפני ב"ד וכותב לו אבל העדים אין רשאים לכתוב וי"א שאפי' עומד וצווח אל תכתבו לו שטר כותבים לו על כרחו אע"פ שאין עדיו רוצים לילך למ"ה יש מי שאומר דלא אמרינן סתם קנין לכתיבה עומד אלא כשקנו ממנו בפני המלוה אבל אם קנו ממנו שלא בפני המלוה אין כותבים (ויש חולקים בזה) (נ"י פ' גט פשוט בשם הרשב"א והרא"ה):

ה העדים אינם צריכים להיות מזומנים אבל מ"מ אין יכולים לכתוב לו שטר כשהזמין אחרים בקניינו דכי אמרי' סתם קנין לכתיבה עומד ה"מ דמייחדי ועשאן שלוחים אבל אם העידו בעל פה עדותם עדות אם כפר זה בעיקר הדבר אבל באומר פרעתי נאמן ואפי' תוך זמנו משום דריע טענתו של מלוה כשלא הוציא שטר אבל אם לא היה קנין ולא שטר והעידו שהוא תוך זמן גובה על פיהם (וע"ל רסי' ע'):

ו כל שכתבו וחתמו במקום שלא היה להם לכתוב ולחתום אין לו דין מלוה בשטר:

ז כל שלא קנו מידו ואפי' הודה בפני ב"ד של שלשה אם לא היו קבועים ולא שלחו לו אפי' קבץ אותם והושיבם והודה בפניהם ואמר להם הוו עלי דיינים אם בא אח"כ התובע ואמר כתבו לי הודאתו אין כותבין שמא יתן לו ונמצא זה תובע אותו בשטר אבל אם היו ב"ד של שלשה יושבים מעצמם במקום הקבוע להם ובא התובע וקבל לפניהם ושלחו שליח אצל הנתבע ובא והודה בפניהם הרי אלו כותבים הודאתו ונותנים לבעל דינו (ואפי' לא אמר אתם עדים) (טור) והוא שיהיו ב"ד מכירי' את שניהם (רמב"ם) כדי שלא יערימו שניהם לחייב איש אחר:

ח בד"א שאין כותבין ההודאות כשלא קנו מידו שהוד' לו במטלטלים אפי' הם בעין ואפי' הם של פקדון אבל אם הודה בקרקעות אפי' בפני ב' אע"פ שלא קנו מידו ולא אמר להם כתבו ותנו הרי אלו כותבין ונותנין שאין כאן לחוש שמא יתן לו ונמצא תובעו פעם שניה:

ט בד"א שכשהודה בב"ד הוא כמלוה הכתובה בשטר ולפיכך כותבים ונותנים לבעל דינו כשלא קיבל עליו את הדין עד ששלחו והביאוהו כמו שנתבאר אבל שנים שבאו לדין ותבע אחד מהם את חבירו וא"ל מנה לי בידך וא"ל הנתבע הן בין שאמרו הדיינים חייב אתה ליתן לו ובין שאמרו צא תן לו ויצא ואמר פרעתי נאמן וישבע היסת שפרעו לפיכך אם חזר התובע לדיינים ואמר כתבו לי הודאתו אין כותבין לו שמא פרעו ואפי' למאן דאמר שנאמן לומר פרעתי נגד פסק דין כמו שיתבאר בסמוך אפ"ה אין נותנין לו שמא כבר פרעו:

י אם יש בידו פסק דין אין הלוה נאמן לומר פרעתי: הגה ואם זה איחר כמה ימים הפסק דין בידו ולא תבעו סברא שפרעו מדשתק כולי האי והדיינים יש להם לומר לנתבע שנתנו הפסק דין לתובע ואם לא אמרו לו נאמן לומר פרעתי ואם שכחו אם אמרו לו או לא חזקה שכדין עשו ואמרו לו (הגהות מיימוני פרק ז' מה' טוען) וי"ח ואומרים דבכל ענין נאמן הנתבע לומר פרעתי נגד פסק דין (טור בשם אבי העזרי ומרדכי פ"ק דב"מ וב"י בשם רש"י) (ע' בשו"ת ר' לוי בן חביב סי' ק"ט):

יא שטר הודאה שיצא ולא היה כתוב בו אמר לנו כתבו וחתמו ותנו לו ה"ז כשר שאלו לא אמר להם כתבו וחתמו ותנו לו לא היו נותנים וי"א שהסופרים שבזמן הזה חוששים לענין טריפת לקוחו' שמא לא אמר להם:

יב היה כתוב בשטר הודה בפנינו ב"ד ואין חתומים בו אלא שנים אם אין כתוב דברים שמשמע מתוכן שהיו שלשה חוששין שמא שנים היו וטעו [לומר] שהודאה בפני שנים הוי הודאה בב"ד ולפיכך אין דנין בו דין שטר:

יג כותבין שטר ללוה אע"פ שאין המלוה עמו (מיהו אם המלוה מוחה שלא לכתוב השטר ללוה אין כותבין בעל כרחו) (תשובת רשב"א סי' אלף ל"ד) ואין כותבין שטר למלו' עד שיהא לוה עמו (הה"מ פכ"ג מה' מלוה) ואפי' אומר המלוה לעדים כתבו השטר וחתמוהו ויהיה בידכם ואם יבא הלוה להקנות ממנו תתנוהו לי ואם לאו תקרעוהו אין שומעין לו בד"א בשטר שיש בו קנין שהרי משעה שקנו מידו נשתעבדו נכסיו לו או שכתב בשטר להדיא שהנכסים יהיו משועבדים לו מעכשיו (ר"ן פ"ב דכתובות ונ"י פרק קמא דמציעא) אבל שטר שאין בו קנין אפי' מסר מעות ללוה בפנינו אין כותבין אפילו ללוה עד שיהיה מלוה עמו ויתן השטר ביד המלוה בפנינו שמא יכתוב עתה ללות ממנו בניסן ולא ילוה ממנו עד תשרי או (ילוה אבל) לא ימסור לו השטר ונמצא המלוה טורף בשטר זה מניסן שלא כדין שלא הגיע לידו עד תשרי: הגה אמר קנו ממני שאני חייב לפ' כך וכך וכתבו לו הרי אלו כותבין ונותנין לו ואין נותנין אותו ליד הלוה אבל אם אמר כתבו ותנו אותו בידי לא יתנו למלוה ולא יזכה המלוה עד שיצא מתחת יד הלוה (טור):

יד חייב עצמו לשנים בקנין ואמר לעדים שיכתבו ויתנו בידו וכן עשו ומסר החייב השטר לא' מהם אע"פ שלא ידע האחר מזו המסירה ואפילו מת ולא ידע זכה בחלקו ויגבוהו היתומים:

טו עדים שראו קטן שקנו מידו לא יכתבו עליו שטר:

טז עדים שראו דבר לזכות לראובן ואין זכותו נגמר עד שיביא עדים שראו עוד דבר אחר אם כותבין העדים ונותנים מה שראו בסימן ר"ה:

יז לוה שבא לב"ד בשטר חוב שבידו לכפות את המלוה להלותו עד זמן שקבע אפי' נתברר שמדעת המלוה נכתב יכול לחזור בו (אבל אם אמר להלוות לו על משכון והחזיק

במשכון לא יוכל לחזור בו) (תשובת רשב"א סי' אלף נ"ד) הלוה נותן שכר הסופר אפילו הוא שטר עיסקא ואם המלוה אבד השטר וצריך לכתוב אחר הוא נותן השכר (נ"י פ' גט פשוט והמגיד פכ"ד מה' מלוה):

סימן מ

דין המחייב עצמו לחבירו. ובו ב סעיפים:

א המחייב עצמו בממון לאחר בלא תנאי אע"פ שלא היה חייב לו כלום ה"ז חייב כיצד האומר לעדים הוו עלי עדים שאני חייב לפלוני מנה או שכתב לו בשטר הריני חייב לך מנה אע"פ שאין שם עדים או שאמר לו בפני עדים הריני חייב לך מנה בשטר אע"פ שלא אמר אתם עידי הואיל ואמר בשטר ה"ז כמו שאמר הוו עלי עדים וחייב לשלם אע"פ ששניהם מודים והעדים יודעים שלא היה לו אצלו כלום שהרי חייב עצמו כמו שישתעבד הערב וכ"ש כשכותב לאחד קבלתי ממך כך וכך על החוב שיש בידך דהוי מחילה אע"ג דידעינן דלא קבל (ב"י סי' ע"ג בשם הריטב"א):

ב לוה שכתב בכ"י והעיד בו עדים ונתנו למלוה ה"ז שטר כשר וכן אם כתב שטר אף ע"פ שאין בו עדים ונתנו למלוה בפני עדים ה"ז מלוה בשטר והוא שיהי' כתב ידו שאינו יכול להזדייף ויקראו אותו העדים שנמסר בפניהם ויש מהגאונים שהורו שצריך לומר לעדים שמסרו בפניהם חתמו והעידו שנמסר בפניכם:

סימן מא

דין מי שנמחק או אבד שטר חובו. ובו ד סעיפים:

א מי שבלה שטר חובו והרי הוא הולך להמחק מעמיד עליו עדים ובא לב"ד והם עושים לו קיום: הגה וי"א אפי' נמחק לגמרי מאחר שהעדים יודעים מה היה כתוב בו (טור בשם הרמב"ם [הרשב"ם] ונ"י פ' גט פשוט) ועדות זו שמעידין על השטר יכולים להעיד שלא בפני בעל הדבר (ר' ירוחם בשם הרשב"א) אבל עידי השטר עצמם אין כותבים לו שטר אחר אע"פ שנמחק בפניהם אבל באים לב"ד וב"ד עושים לו קיום כיצד מקיימים שטר זה כותבים שטר אחר ואומרים אנו ב"ד פלוני ופלוני ופלוני הוציא פלוני בן פלוני שטר נמחק לפנינו וזמנו ביום פלוני ופלוני ופלוני עדיו ואם כתבו והוזקקנו לעדותם של עדים ונמצאת מכוונת גובה בשטר זה שכתבו לו וא"צ קיום אחר ואם לא כתבו כן צריך להביא ראיה על העדים הראשונים עד שתתקיים עדותן (ע"כ לשון הרמב"ם): הגה ואם אינן מקיימים הוי כאלו הוציא עליו שטר שאינו מקויים (המגיד פכ"ג) ויש מי שאומר שצריך לכתוב בקיום שקרעו השטר הראשון דאל"כ פסול הוא דחיישינן שמא ילך לב"ד אחר ויעשו לו קיום אחר ויגבה

ויחזור ויגבה אבל שטר מתנה שנמחק כותבים לו אחר אע"פ שלא נקרע הראשון: הגה וכותבין השטר מזמן הראשון ולא מזמן שכותבין לו ב"ד (ב"י בשם תוס') אבל אם היה במתנה אחריות וכן בשטרי מקח וממכר צריך לקרוע הראשון או לכתוב בשני שטר זה לא נכתב לטרוף בו ממשעבדי ולא מבני חרי אלא כדי להעמיד שדה זו ביד מקבל המתנה או הלוקח שלא יוציאנו מידו הנותן או המוכר:

ב מי שנמחק שטר חובו מעמיד עליו עדים לפני ב"ד ועושים לו קיומו ודוק' שיש עדים שנמחק באונס אבל מחקו מלוה מדעת או שהניחו במקום שאינו משתמר ונמחק אין עושים לו קיום דכיון שהניחו במקום שראוי להמחק ודאי פרעיה:

ג מי שהיה לו שטר ואבד ובא לב"ד שיכתבו לו שטר אחר אין כותבין לו אפילו אם הביא עידי שטר הראשון ומעידים שכתבו ונתנו לו על כן אין לב"ד לכתוב העתקת שום שטר אם לא יראו שיש בו צורך כי ההיא דמי שנמחק שטר חובו ואם כתבו לאדם טופס שטר ובא לפני ב"ד אין ב"ד גובין בו עד שיוציא גוף השטר אם לא כתבו בו טעם למה עשו שטר אחר כי ההיא דנמחק שטר חובו וכיוצא בו כגון שידוע לעדים שאבד אבל אין ידוע לעדים לא יכתבו לו ואפילו נאבד בעדים אין כותבים לו דשמא ימצאנו אא"כ עדים מעידים שנשרף: הגה ודוקא בשטר הלואה אבל שטרי מקח ומתנה בלא אחריות כותבין לו אחר מאחר שנאבד אבל אין מטפיסין שום שטר ללא צורך (תשובת הרא"ש כלל ס"ח סי' י"ו וכ"א וכ"ג וכ"ז) שטר צוואה שכתוב בו מתנות לרבים ובא א' לב"ד שיכתבו לו לבדו חלקו במתנה כותבים לו דהא לאו לגובייניה קאי דהרי לאו שטרא הוא והיתומים יכולים למימר פרענו (תשובת הרשב"א סי' תתקע"ח ותשובת הרמב"ן סי' פ"ג) ומיהו אם היה ביד אחר ונאבד משם כותבים לו אחר דליכא למיחש שמא ימצאנו (תשו' הרשב"א סי' תתקע"ח וכפול לקמן ס"ס רנ"ג וע"ש ס"ב) כיון שלא היה בידו ואם הלוה במדה"י והמלוה חושש שלא יוליך שטרו בידו שמא יאבד לו בדרך יבא לב"ד וכותבין לו אחר והוא מניח שטרו ביד ב"ד שבעירו וב"ד שבמקום שהלוה שם יודיע לב"ד שבמקום המלוה שהוא נפרע מחובו וקורעים השטר הראשון שביד' ואם נאבד השטר שהטפיס כשהוא הולך לו אצל הלוה וידוע זה בעדים הולך לפני ב"ד ויעידו לפניהם שנאבד ויחזירו לו השטר שבידם: הגה (טור מבעה"ת) והוא מבעל העיטור אות ה' ד' ק"ז ע"ב וכל שטר שמטפיסין מעתיקין אותו אות באות משטר הראשון וכותבין בו שהוא העתק ואין צריכין בית דין להעתקת שטר אלא אפי' שני עדים יכולין להעתיקו (ואפילו הן קרובין זה לזה) (ריב"ש סי' תי"ג) (זהו הוספה מסמ"ע ואינו נכון כמ"ש בס"ק י"ח):

ד מי שהיה לו חוב על חבירו בשטר ואבד השטר והרי העדים קיימים אע"פ שקנו מידו אם טוען שפרע ה"ז נשבע היסת ואפי' היה החוב לזמן ועדיין לא הגיע זמנו להפרע

הואיל וכתבו לו שטר ואינו בידו אם טען הלוה פרעתיו נאמן ונשבע היסת שפרעו שאנו חוששין שמא פרעו ולפיכך קרע השטר או שרפו ואפי' היה השטר יוצא מתחת ידי אחר והלוה טוען ממני נפל אחר שפרעתי אע"פ שהוא בתוך זמנו נשבע היסת ונפטר שכיון שאין השטר ביד המלוה אין שם חזקה אין אדם פורע בתוך זמנו אבל אם הפקידו המלוה אצל אחר והוא יוצא מתחת ידי הנפקד אין הלוה נאמן לומר פרעתי וממני נפל ואתה מצאתו שלא הפקידו אצלו בעדים: הגה מי שהיו שטרותיו בעיר שכבשוה כרכום מסתמא הם בחזקת אבודים וכותבין לו שטר אחר ואפי' הלוה עומד ומוחה אין משגיחין בו (מהרי"ק שורש קי"ו):

ה מי שהיה לו חוב על חבירו בשטר ואבד השטר והרי העדים קיימים אע"פ שקנו מידו אם טוען שפרע ה"ז נשבע היסת ואפי' היה החוב לזמן ועדיין לא הגיע זמנו להפרע הואיל וכתבו לו שטר ואינו בידו אם טען הלוה פרעתיו נאמן ונשבע היסת שפרעו שאנו חוששין שמא פרעו ולפיכך קרע השטר או שרפו ואפי' היה השטר יוצא מתחת ידי אחר והלוה טוען ממני נפל אחר שפרעתי אע"פ שהוא בתוך זמנו נשבע היסת ונפטר שכיון שאין השטר ביד המלוה אין שם חזקה אין אדם פורע בתוך זמנו אבל אם הפקידו המלוה אצל אחר והוא יוצא מתחת ידי הנפקד אין הלוה נאמן לומר פרעתי וממני נפל ואתה מצאתו שלא הפקידו אצלו בעדים: הגה: מי שהיו שטרותיו בעיר שכבשוה כרכום מסתמא הם בחזקת אבודים וכותבין לו שטר אחר ואפי' הלוה עומד ומוחה אין משגיחין בו (מהרי"ק שורש קי"ו):

סימן מב

שכותבין השטר בכל לשון ודין אם אין המטבע מפורש. ובו טו סעיפים:

א אין כותבין שט"ח על דבר שיכול להזדייף ואם כתבו עליו פסול אפי' לגבות בו לאלתר ודוקא שטר חוב אבל שטר אקניית' כשר (ר"ן פ"ב דגיטין) כל שטר שאינו עשוי כתקנת חכמים אע"פ שאין טעם לפסלו פסול ולכן אם עשה בזמן הזה שטר מקושר פסול (נ"י ר"פ ג"פ לדעת הרא"ש) וי"ח והכי קי"ל (רמב"ן ועוד הרבה פוסקים) (ועיין לקמן סי' מ"ד סעיף א'):

ב נכתב בכל לשון וכל כתב ובלבד שידקדק הסופר בכתב ההוא שלא יהא בו שום שינוי:

ג מתיקון שטרות להתבונן בוואוי"ן וזייני"ן שלו שלא יהיו דחוקים בין התיבות שמא זייף והוסיף וא"ו או זיי"ן ולא יהיו מרוחקים שמא מחק אות אחת כגון ה"א או חי"ת והניח רגלה אחת מקום וא"ו וכל כיוצא בו מדקדקים בו בכל לשון (טור כאן) ובכל כתב לכן צריך הסופר ליזהר בכתיבת השטר שיהיו אותיותיו דומות זו לזו ויהיה הכתב מיושר ושוה בכל דבריו שלא ירחיק האותיו' זו מזו יותר מדאי ואל ידחוק הכתב יותר מדאי ואל

ידחוק במקו' אחד וירחיק במקו' אחר לפיכך אין העדים רשאין לחתום עד שידקדקו היטב בכל אותיותיו ולפיכך כשיבא השטר לפני הדיין צריך לעיין בכל אותיותיו ולדמות אות לאות ואם רואה בו שום שינוי לא יגבה בו עד שיבדוק הדבר היטב (וכל דבר שנוכל לתלות במחק תלינן) (נ"י פ' ג"פ) ואם צריך לכוף בעל השטר ולהכותו כדי שיודה יעש' כדי שיוציא הדין לאמיתו ויש מי שאומר דה"מ היכא דאתי לאפוקי מיורשים או מלקוחות דקיי"ל טוענים ליורש וללוקח אבל היכא דאתי לאפוקי מלוה או ממוכר ומנותן גופייהו ולא טוען נתבע (טענו' דשייכי) כההיא ריעותא דאשתכח בשטרא לא טענינן ליה:

ד צריך ליזהר שלא יכתוב בסוף שיטה משלש ועד עשר שמא יעשה מעשר עשרים ומשלש שלשים: הגה ואם כתב שלשה או עשרה שפיר דמי דהא ליכא למיחש לזיוף (ב"י בשם תוס' והגהמ"יי) ואם נזדמן לו בסוף שטה מחזיר הדבר פעמים הרבה עד שיבא בתוך שטה וכן יזהר שלא יכתוב החשבון באותיו' כגון ב' או ד' שלא יעשו כ"ף או ר"ש: הגה ואם לא עשה כן הוי שטר שאפשר לזייף ופסול אבל אי כתב גמטריאות או ראשי תיבות [מדברים] שא"א לזייף כשר (הגהות מרדכי דגיטין):

ה היה כתוב בו למעלה דבר אחד ולמטה דבר אחר ואפשר לקיימם (שניהם) מקיימים אותם אבל אם הם סותרים זה את זה כגון שכתוב למעל' מנה ולמטה מאתים או איפכא הולכים אחר התחתון והוא שלא יהיה בשטה אחרונה ואין כתוב בשטר והכל שריר וקיים: הגה מיהו לאפקועי מבעל השטר למדין ואפי' משיטה אחרונה (נ"י פרק ג"פ בשם ריטב"א והרמ"ה) ואם נמחק סכום שלמטה הכל פסול דאפשר שהיה כתוב בו למטה רק דינר אחד (הגהות אשיר"י) ויש מי שאומר שאם למעלה היה פורט והולך ולמטה כתוב סכום הכל כך וכך ופיחת או הוסיף בזה אנו אומרים ודאי טעה בחשבון ואחר הפרט אנו הולכים ונראין דבריו בד"א שהולכים אחר התחתון כשאין הא' תלוי בחבירו אבל אם היה כתוב בו מאה שהם מאתים או מאתים שהם מאה אינו גובה אלא מאה שהוא הפחות שבשניהם דיד בעל השטר על התחתונה:

ו אם נמחק מהתחתון אות אחת שאפשר להבין ענייננו מהעליון למדין ממנו כגון שכתוב למעלה שנתחייב לחנני ולמטה כתוב לחנן ילמד תחתון מעליון וינתן לחנני אבל שני אותיות אין למדים כגון למעלה חנני ולמטה חן ואפי' אם יש בתיבה העליונ' ששה אותיות ולא נמחק בתחתון אלא שתים אין למדין ממנו וכיון שאין למדין וידוע שנמחק השטר פסול ואין גובין בו אבל אות אחת למדין אפי' אין בעליון אלא שתי אותיות ואנו צריכים ללמוד חצי תיבה ואם היה חסרון בלא מחק שלמעלה כתב חנני ולמטה כתב חן ודאי חזרה היא שהסופר לא היה טועה שתי אותיות וינתן לחן:

ז כתוב בו מלמעלה ספל (פי' מדה שמחזקת סאה וחצי) ומלמטה קפל (פי' מדה שמחזקת קב וחצי בלבד) הכל הולך אחר התחתון שהקפל פחות מספל כתוב בו מלמעלה קפל ומלמטה ספל חוששים שמא זבוב הסיר רגל הקוף ונעשה סמך ואינו גובה אלא קפל וכן כל כיוצא בזה שיד בעל השטר על התחתונה:

ח בכל הני דאמרינן לעיל שיד בעל השטר על התחתונ' אי תפס מטלטלים לא מפקינן מיניה: הגה וכ"ש שאומרי' בשובר יד בעל השטר על העליונה הואיל והוא מוחזק (נ"י פ' ג"פ בשם הרא"ה) דלא כיש חולקין ואומרים דאפי' בשובר אמרי' ידו על התחתונה (שם בשם הריטב"א תלמידו):

ט לא אמרי' יד בעל השטר על התחתונה אלא בכל כי הני גוונ' דלעיל שאין השטר בטל לגמרי אבל בדבר שהשטר בטל בו לא כגון שכתוב בשטר פלוני נתחייב לפלוני מנה לפרעו בפסח צריך לפרעו בפסח הבא ראשון ואינו יכול לומר לא אפרענו אלא לפסח שאחר כמה שנים וכן כל כיוצא בזה: הגה וי"א היינו דוקא בדבר דליכא למיתלי בטעות אבל בדבר שאפשר שטעה בו הנותן כגון דאמר לשון דלא מהני במתנה ודאי נתבטל השטר (תשו' הרשב"א מהרי"ק שורש צ"ד):

י הרבה מהמפרשים כתבו שעכשיו שנהגו לכתוב דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי אמרינן בכל לשון מסופק יד בעל השטר על העליונה: הגה וכל לשון שהוא כולל יותר ליפוי כח בעל השטר וסתמא משמע כך לפי דעת השומעים דנין אותו כך אפי' ליפוי בעל השטר (ב"י מחו' ה' בשם תשו' הרשב"א):

יא כתוב בשטר ממטבע פלוני דאינון כך וכך חייב פלוני לפלוני ונמחק אותו סכום ואינו ניכר אין לו אלא שנים מאותו מטבע:

יב כתוב בשטר סלעים מלוה אומר חמש ולוה אומר שתי' נותן לו שתים ונשבע לו היסת על השאר ואי תפיס מפקינן מיניה:

יג כתוב בשטר פלוני לוה מפלוני כסף נותן לו חתיכ' של כסף כל דהו פחות שבמשקלות כתוב בו מטבע של כסף אם פרוטות של כסף יוצאות באותו מקום נותן לו פרוטה ואם אין פרוטות של כסף יוצאות בו נותן לו מטבע של כסף הקטן שיוצא שם ואם כתוב בו דינרי כסף או כסף דינרי נותן לו ב' דינרין של כסף ואם כתוב בו כסף בדינרי נותן לו כסף ששוה שני דינרין של זהב ואם כתוב בו זהב בדינרי נותן לו דהבא פריכא שוה שני דינרי זהב ואם כתוב בו כסף בדינרים נותן לו שברי כסף ששוה שני דינרים של כסף ואם כתוב בו זהב נותן לו חתיכה של זהב פחות שבמשקלות ואם כתוב בו מטבע של זהב נותן לו מטבע קטן היוצא של זהב כתוב בו זהב דינרים או דינרי זהב נותן לו שני

דינרי זהב ואם כתוב בו זהב בדינרים נותן לו זהב שוה שני דינרין של כסף: (ועכשיו בזה"ז אין חילוק בין אמר דינרין לדינרי) (מגיד סוף ה' מלוה) (ונ"ל דנותן לו הפחות):

יד המוציא שטר חוב על חבירו בסך מאה דינרים או סלעים (ולא מתפרש איזה מטבע) (טור) אם היה כתוב בו בבבל מגבהו ממעות בבל ואם היה כתוב בא"י מגבהו ממעות א"י לא היה כתוב בשטר שם מקום והוציאו בבבל מגבהו ממעות בבל הוציאו בא"י מגבהו ממעות א"י בא לגבות ממעות המקום שיצא בו השטר וטען הלוה שהמעות שאני חייב לו מכסף שהוא פחות מזה המטבע ישבע המלוה ויטול: הגה מיהו אם הביא הלוה ראיה שהיו דרין תחילה במקום שהמטבע פחות מזו נותן לו פחות (ר"ן סוף כתובות) ואם היה כתוב בו מאה כסף ולא פירש אם סלעים אם פונדיוני' מה שירצה לוה מגבהו:

טו היה כתוב בו חשבון סתם הולכים אחר המנהג שרגילים לעשות בו באותו מקום סכום חשבונם כההוא שטרא דכתיב ביה שית מאה וזוזי דאיכא לספוקי בשית מאה איסתרא וזוזא או בשית מאה זוזי וזוזא דאמרי' שיתן לו שית מאה איסתרי שהוא פחות אבל אין לספק בשית מאה פרוטות לפי שאין עושים סכום חשבון מפרוטות לשון שרגילים לכתוב בשטרות אע"פ שאינו מתיקון חכמים אלא לשון שנהגו ההדיוטות לכתוב במקום ההוא הולכים אחריו ואפי' לא נכתב דנין אותו כאלו נכתב: הגה וה"ה תקנות הקהל או דבר שהוא מנהג העיר (רמב"ם פכ"ג דאישות) מי שמגדל יתום בתוך ביתו וכתב עליו בשטר בני או היתום כתב על המגדלו אבי או אמי לא מקרי מזויף וכשר הואיל וגדלוהו ראוי לכתוב כך (תשובת מיימוני ס' משפטים סי' מ"ח):

סימן מג

שצריך לכתוב זמן בשטר וכל דיני האיחוד והקדימה בפרטות. ובו כט סעיפים:

א כותבים בשטר זמן הלואה כדי שנדע מאיז' לקוחות יטרוף שהלקוחות שקנו קודם זמן הלואתו אינו יכול לטרוף מהם ואם לא כתב בו זמן כשר לגבות בו ממנו אבל אינו יכול לטרוף מהלקוחות שיכולים לומר קנינינו קודם הלואתך ויש מי שאומר שאם קנה אחר שראו העדים השטר כתוב וחתום טורף מהם שובר שאין בו זמן כשר ויד בעל השובר על העליונה (תשובת הרא"ש כ' ע"ג):

ב אם השמיט הסופר ולא כתב לבריאת עולם (ב"י משמעות הפוסקים) וגם לא כתב חמשת אלפים כשר ואפי' השמיט גם המאות ולא כתב אלא הפרט הקטן כשר: הגה אבל אם כתב האלפים וגם הפרט הקטן ודילג המאות או העשרות פסול (ריב"ש סי' שכ"ב):

ג אם כתב אלפים והשמיט חמשת כשר:

ד אם כתב ברביעי עשרים יום לחודש שבט ודלג בשבת כשר:

ה אם כתב ברביעי לשבת כ"ב לתשרי ונמצא שאינו מכוין שרביעי בשבת של תשרי של אותה שנה הי' ביום (ארבע) ועשרים אפ"ה כשר:

ו כתב ידו א"צ שיכתוב בו זמן:

ז שטרי חוב המוקדמים פסולים שהרי טורף בהם לקוחות שלא כדין ולפיכך קנסו אותו חכמים ולא יגבה בשטר מוקדם אלא מבני חורין גזירה שמא יטרוף בו מזמן ראשון שהקדימו ואם יטעון הלוה פרעתי דינו כטוען כן בשאר שטרות ואם טען להד"מ הוחזק כפרן ויש אומרים דפסול לגמרי (טור בשם ר"י והרא"ש והוא בפרק א"נ וריב"ש סי' שפ"ב מיהו ראיות הריב"ש שם יש לדחות וכמ"ש בספרי ע"ש):

ח בד"א שגובה מבני חורין כשלא הקדימו העדים זמנו בכוונה: הגה (טור בשם י"א ור"נ פ"ק דר"ה בשם הרז"ה ור' שמשון פ' בתרא דשביעית וברטנורה שם ובעה"ת ריש שער נ"ו) וי"א דהעדים נאמנים בזה אע"פ שכתב ידן יוצא ממקום אחר וה"ה בכל טעות שהעדים מצויים לטעות בו העדים נאמנים לומר שטעו (ר"ן ריש ר"ה) ויש חולקין [ע' בטור שתי הדיעות] אבל אם הקדימוהו בכוונה ודאי אפי' מבני חורין אין גובין שהרי העדים פסולים שחתמו שקר:

ט שטר מתנה שהיה לו לכתוב בשנת נ"ח וכתב בשנת נ"ז ומוכיח מתוכו שהוא טעות סופר שכתוב בו ותנו לפלוני חתני ובזמן נ"ז עדיין לא היה חתנו וחתום בשטר גברא רבא בתורה ובחסידות אין כל זה מציל מלפסול השטר ומ"מ אם העדים קיימים ואין כתב ידן יוצא ממק"א יכולים לחתום שטר אחר מזמן שני ואם כתב ידם יוצא ממקום אחר שוב אין נאמנים מ"מ המקבל מתנה נאמן לומר טעות היה מגו דאי בעי אמר שטרא מעליא הוא ובשנת נ"ז קנו מידו:

י שטר מוקדם דכתיב ביה מקמי חתימת סהדי שטרא דנן איכתוב ביום פלן ולא אחתים עד יום פלן כשר:

יא אפי' ראו העדים שהלוה לו ואמר הלוה כתבו וחתמו השטר ותנו ביד המלוה אם לא היה שם קנין כותבין בשטר יום שנמסר בו ולא יום שהלוה לו:

יב שטרי חוב המאוחרים כשרים שהרי הורע כוחו של בעל השטר שאינו טורף אלא מזמן השטר ואע"פ שלא כתבו בו שהוא מאוחר ה"ז כשר במה דברים אמורים שכתוב דאקני אבל אם לא כתוב בו דאקני פסולים (וכן כתוב בסי' רנ"ח) אלא א"כ מפורש וכתוב בו ואיחרנוהו: ואין לאחר שום שטר לכתחילה דמיחזי כשיקרא (רבינו ירוחם נ"ד ח"ד):

יג הא דשטרי חוב המאוחרים כשרים דוקא בשטרי הלואה אבל בשטרי מקח וממכר אפי' מאוחרים פסולים אלא אם כן (כתב) האיחור בפירוש: (הש"ך גורס כאן הג"ה דלעיל אין לאחר שום שטר לכתחלה וכו'):

יד שטר שזמנו כתוב בשבת או בעשרה בתשרי שטר מאוחר הוא וכשר ואין חוששין שמא מוקדם הוא ובאחד בשבת או בי"א בתשרי נכתב אלא מעמידין השטר על חזקתו שהדבר ידוע שאין כותבין בשבת ולא ביוה"כ ולפיכך איחרוהו ויש מי שאומר דאי אמר אשתבע לי חייב לישבע ודוקא בשטר מקויים אבל אם אינו מקויים על בע"ה להביא ראיה:

טו כל שטר הבא לפנינו אנו תולים שנמסר בזמן הכתוב בו חוץ מהיכא דאיתרע כגון שנפל דכיון דאתייליד ביה ריעותא אינו יכול לגבות בו עד שיביא ראיה שבא לידו מזמן הכתוב בו אם אין בו קנין:

טז אם נכתב בלילה ונחתם ביום שלאחריו כשר שהיום הולך אחר הלילה אבל נכתב ביום ונחתם בלילה פסול בד"א כשאין עסוקים באותו ענין אבל עסוקים באותו ענין כשר ודוקא שלא לקח מיד בקנין אבל לקח מיד בקנין אפי' לא חתמו אלא לזמן מרובה כשר לפיכך עדים שראו הקנין ואיחרו לכתבו עד אחר זמן אם זוכרים לזמן הקנין יכתבו הזמן מאותו היום ואם לאו יכתבו מיום הכתיבה:

יז יש מי שאומר דהא דאמרי' דעסוקין באותו ענין כשר היינו דוקא בשטרי הלואה אבל בשטרי חיוב שהוא מתחייב בקנין או בשטר לא:

יח כשכותבין יום שקנו בו סומכים זמן הכתיב' לאותו יום וכותבין קנינו מפלו' ביום פ' וכתבנו ומסרנו ליד פלוני וכשכותבים יום שעומדים בו סומכים הכתיבה לאותו יום שחותמים וכותבים קנינו מפלו' וכתבנו וחתמנו ביום פלוני ומסרנו לפ' ואי לא מיחזי כשיקרא (מיהו אם כתבו סתמא במקום פלוני קנינו מפלוני לא מיחזי כשיקרא) (רבינו ירוחם נ"ד ח"ב והוא טור מבעה"ת):

יט אם אינם זוכרים ליום הקנין לא יאמרו ברור לנו שקנינו ממנו בתשרי ואין אנו יודעים בכמה ולפיכך נכתב מתחלת חשון שזה מיחזי כשיקרא יש מי שאומר שאם זוכרים שקנו ממנו בתחלת תשרי או באמצעו או בסופו יכתבו בשליש הראשון של חדש פלוני או באמצעו או בשליש אחרון:

כ מי שנמסרה להם עדות במדינה אחת וכתבו העדים במדינה אחרת אין מזכירים בשטר מקום שנמסרה בו העדות אלא מקום שכתבו בו חתימת ידם ודוקא כשאין כותבין זמן הקנין וכותבין זמן הכתיבה אבל אם זוכרים זמן הקנין וכותבים אותו אז יכתבו המקום שנעשה בו הקנין שאם יכתבו מקום הכתיבה נמצאו משקרים ופסול וכשכותבים מקום הכתיבה כותבים כך אמר לנו פלו' וכתבנו במקום פ' אבל כשכותבי' מקום שנמסרו הדברים כותבים אמר לנו פלו' או קנינו מפלו' במקום פלו' וכתבנו וחתמנו ומסרנו לפלו':

כא הא דאמרינן שכותבים מקום הכתיבה אע"פ שקנו במקום אחר דוקא שאין המטבע משתנה ממקום הקנין למקום הכתיבה או אפי' אם משתנה ובלבד שכתוב בשטר המטבע שיוציא במקום פלו' אבל אם המטבע משתנה ממקום המסירה למקום הכתיבה ואין כתוב בשטר (מטבע) היוצא במקום פלו' לא יכתבו אלא שם מקום שמסרו הדברים שם שמטבע אותו מקום נשתעבד ואם יכתבו מקום אחר היה משתעבד ממטבע היוצא במקום כתיבת השטר:

כב שטר שאין כתוב בו מקום שנכתב בו כשר (ומוכח לעיל סי' מ"ב סי"ד):

כג ראובן ושמעון שיש לכל אחד מהם שטר על לוי בשל ראובן כתוב בכ"ה (נ"א) בחמש בניסן ובשל שמעון כתוב בניסן סתם ואין ללוי אלא שדה אחת שאין בה כדי חובת שניהם נותנים אותה לראובן דשמא שטרו של שמעון היה בסוף ניסן וכן אין שמעון יכול לטרוף מלקוחות שקנו מלוי מאייר ואילך שיאמרו לו זמנך מא' בניסן והנחנו לך מקום לגבות חובך והוא אותו שדה שגבה ראובן כי שלא כדין גבה שאתה מוקדם לו לפיכך אם יכתבו הרשאה זה לזה יגבו מלקוחות שקנו מאייר ואילך:

כד אע"פ שאין כתוב בשובר לא עידי השטר ולא זמנו כיון שסכום המעות של השטר והשובר שוים ממילא אמרי' שהשובר נכתב על אותו שטר:

כה מי שהוציאו עליו שטר חוב בניסן סתם והוציא מחילה שזמנ' בי"ח בניסן יש כח במחיל' זו לבטל החוב:

כו ראובן הוציא שט"ח על שמעון שזמנו ביום כך ושמעון הוציא שובר על שטר זה כתוב באותו יום בעצמו יד בעל השטר על התחתונה:

כז ראובן הוציא שט"ח על שמעון שזמנו ה' בניסן ושמעון הוציא שובר שנכתב בחמשה בניסן כתוב בו שמחל ראובן לשמעון כל תביעות שהיו עליו עד אותו היום ראובן גובה שטרו דבלשון העולם עד ולא עד בכלל אבל אם היה כתוב שמחל לו כל תביעות שיש לו עליו עד עכשיו הוי ספק ומספיקא לא מפקינן ממונ':

כח שני שטרות שנעשו בשנה מעוברת א' כתוב בו אדר סתם וא' כתוב בו אדר שני ואין ללוה נכסים כנגד שניהם נותנים למי שכתוב בו אדר סתם ואם בשניהם נכתב אדר סתם הוי כמו שכתוב בשניהם אדר ראשון ונותנים למי שזמנו קודם במספר ימי החודש (וע' בא"ח סי' תכ"ז כיצד כותבין ובאה"ע סי' קכ"ו) כל זמן הכתוב בשטר כגון עד הפסח או עד הקציר דנים אותו כמו בנדרים:

כט אם כתוב בשטר עד אחר הפסח היינו עד שיעברו רוב הימים שבין פסח לעצרת (עד כאן יום כ"א):

סימן מד

דין חזרת השטר בשטה אחרונה וכיצד מקיימים המחק והתלוים. ובו יא סעיפים:

א צריך להחזיר מעניינו של שטר בשטה אחרונה מפני (שאין למדין משטה אחרונה) (טור) מפני שאין העדים יכולים לצמצם שיחתמו מיד סמוך לכתב ויש לחוש שמא הניחו שם כדי שיטה וכתב המזייף שם מה שרצה ואם לא החזיר אין השטר נפסל בכך אלא שאין למדים משטה אחרונה: הגה ודלא כי"א שהשטר כולו פסול דכל שטר שלא נעשה כתיקון חכמים פסול אע"פ שאין טעם לפוסלו (טור בשם הרא"ש ותוס' בפ' ג"פ דף קס"א ע"א) והא דאין למדין משטה אחרונה היינו במקום שיש חשש שמא זייף אבל אם השטה אחרונה לחובת מוציא השטר למדין ממנה דודאי לא זייף (נ"י פ' ג"פ בשם ריטב"א והר"א):

ב אם השטר כולו מכתיבת ידו של מי שנתחייב למדין משטה אחרונה אבל אם השטר מיד אחר והחייב חתום למטה אין למדין משטה אחרונה:

ג אם סיים השטר בסוף שטה והרחיקו העדים שטה שלימה וחתמו העדים באמצע שטה שנייה אין למדים מחצי שטה אחרונה ומשטה שלימה שלפניה: הגה (ע' ס"ק י') אם נמצא דבר כתוב בחצי שטה שלפניהם ובשטה שלפניה ודוקא שחתמו העדים זה תחת זה אבל אם חתמו זה אח"ז כל השטר פסול כדלקמן סימן מ"ה סעיף י':

ד היכא דכתיב ביה שריר וקיים למדין משטה אחרונה (וא"צ לחזור מעניינו של שטר בשטה אחרונה) (טור):

ה אם יש בשטר מחקים או תלויות או תיבות שעבר עליהם הקולמוס צריך לקיימם קודם והכל שריר וקיים וא"צ לכתוב ודין קיומיהון (מרדכי ותוס' ר"פ ג"פ) ואם לא קיים אינם פוסלים השטר אלא שאין למדין מהם: הגה וי"א שאם היה המחק ולא נתקיים פסול כל השטר שמא היה כתוב חובה לבעל השטר ונמחק אא"כ מוכח מתוך השטר מה היה המחק אז לא נפסל כל השטר (טור ונ"י ר"פ ג"פ) ואם היו בגופו של שטר דהיינו שם הלוה והמלוה והמעות נפסל השטר אם לא קיימם ואם היו בזמן ולא קיימם הוי כשטר שאין בו זמן:

ו שטר שיש בו גרר מאחריו או ביני שיטי במקום שנהגו לכתוב הפרעון מאחוריו או ביני שיטי כשר אלא שיש לאיים על בעל השטר ויש פוסלים:

ז יש מי שאומר שאין לקיים המחקים אלא בכתב שהוא ככתב השטר ולא בכתיבה דקה יותר מכתב השטר:

ח אם היה המחק בשטה אחת סמוך לאחרונה והוא כשיעור שריר וקיים או יותר אע"פ שחזר וקיימו פסול שמא מחקו וכתב דבר שזייף וחזר וקיים בריוח שבין הכתב והעדים וה"מ כשאין אויר שטה בין עדים לשטר דאיכא למיחש שמא הוסיף באותו

האויר שהניחו העדים אבל יש בו אויר שיטה כשר ולא חיישי' שמא הניחו אויר שני שיטין והוסיף מה שרצה בשיטה ונשאר עוד שיטה אויר והני מילי כשהעדים מוחזקים ביודעים הא לאו הכי חיישינן:

ט האידנא נהגו לכתוב קיום מחקים ותלויות אחר וקנינא לפי שהורגלו עתה לכתוב בכל השטרות שריר וקיים דא"א לזייף ולמדין משטה אחרונה וא"צ להחזיר מענינו של שטר מש"ה שטר שאין בו שריר וקיים פסול ואין לעדים לחתום אא"כ כתוב שריר וקיים ואם כתוב בו תרי שריר וקיים כשר (ולכתחלה לא יעשה כן) (תשו' הרא"ש כלל ס"ח סי' י"ח):

י שטר שכתוב בקיומו נ"ו על הגרר ובדקו וחפשו השטר אות באות ולא נמצאו אותן ב' אותיות כשר:

יא שטר שיש בו מחקים ושכחו העדים ולא קיימום בסוף השטר וכתבו שריר וקיים וחתם העד הא' וקודם שיחתום השני מצאו שלא קיימו המחקים תקנתו של שטר זה שיכתבו אנן סהדי לבתר דחתם חד מנן עד שלא קיימנו כך וכך מחקים דאית ביה קיימנים כדקא חזי והכל שריר וקיים ויחזרו ויחתמו שניהם (וכ"ש אם כתוב איזה דבר למטה מחתימת עדים וחזרו וחתמו דכשר) (מרדכי פ' ג"פ):

סימן מה

שהעדים צריכים לקרות מקודם השטר ודין שטר הבא על הנייר ועדיו על המחק. ובו כג סעיפים:

א העדים חותמים למטה בשטר ולא מן הצדדים ולא מלמעלה:

ב ראש ב"ד שהיה יודע ענין השטר וקרא לפניו הסופר שלו הואיל והוא מאמין אותו ואימתו עליו ה"ז חותם השטר אע"פ שלא קראו הוא בעצמו ואין שאר העם (או ראש ב"ד וסופר אחר טור) רשאים לעשות כן עד שיקרא העד השטר מלה במלה: הגה וי"א דשנים יקראו לפניהם והן חותמין (טור והרא"ש והגהות מיימוני פרק כ"ד מה' מלוה) ואם אינן מבינין לשון השטר יתרגמו להן הקוראין והם חותמין (ב"י ע' סק"ג) וכנ"ל עיקר י"א דקורין לפני צבור וחותמין דיראים לשקר לפני צבור והוי כראש ב"ד וסופר שלו (הגהות מרדכי ואשירי פ"ב דגיטין):

ג הודאה בחתם ידו והשטר בגופן של עכו"ם והדבר ברור שאינו יודע לקרותה ויש עדים שחתם עד שלא קראו מ"מ מתחייב הוא בכל מה שכתוב בו:

ד עדים שאין יודעים לחתום וקרעו להם נייר חלק וחתמו על הרשום מכין אותם מכת מרדות והשטר פסול (ויש מכשירין השטר) (טור והמגיד פכ"ד מה' מלוה בשם רשב"א וע' בר"ן פ"ב דגיטין):

ה מקום שנהגו שהסופר חותם ע"פ העד שכותב פב"פ חתם במסירת קולמוס או שכתוב בו פב"פ צוה לחתום אם קבלו בני העיר עליהם לעשות עדותו כעדות העד כשר ואם לא קבלו עליהם אינו כלום כל שטר הבא לפנינו שעדים מעידים על חתימת העדים מקיימים אותו שחזקה אין העדים חותמים על השטר אא"כ קראוהו ויודעים לחתום ואי איתנהו לסהדי קמן וקים לן בהו דלא ידעי למקרי אי אמרי אקרינן למאן דידע למיקרא סמכינן עלייהו (ואי לא אמרי הכי דייקינן בסהדותייהו ע"פ אי מכווני השטר מקיימינן להו) (טור):

ו ידקדקו העדים שלא ירחיקו מהכתב רוחב שני שיטין ואם הרחיקו שני שיטין פסול אפילו כתוב שריר וקיים אפי' ידוע שלא הוסיף ולא זייף בו שום דבר ואפי' טייטוהו בדיו (פי' מלאו נקודים נקודים של דיו) פסול שלא יאמרו חתמו על הטיוטא ולא על עיקר השטר:

ז הא דאמרינן שאם הרחיקו ב' שטין פסול היינו למגבי ביה ממשעבדי א"נ מבני חרי אם הלוה טוען פרעתי אבל אינו יכול לטעון לא היו דברים מעולם:

ח ב' שיטין שאמרו בכתב ידי עדים שהיא גסה ולא ידי סופר שכל המזייף אינו הולך אצל הסופר:

ט ב' שיטין אלו הן ואוירן כגון למ"ד בשטה העליונה וך' בשטה התחתונה שהם ב' שיטין וג' אוירים:

י יש מי שאומר שאם השטר מסיים באמצע שטה והניחו אותה שטה ועוד אחרת והתחילו לחתום בשטה שלישית פסול שיכול לכתוב באותו חצי שטה מה שירצה ויחזור מעניינו של שטר בשטה אחרונה וכן אם מסיים בסוף שטה והרחיקו העדים שטה שלימה והתחילו העדים באמצע שטה שנייה פסול אם יחתמו זה אחר זה באותה חצי שטה שיוכל לכתוב בחצי השטה החלק שלפני חתימתן פלוני לוה מפלוני מנה ויהא שטר הבא הוא ועדיו בשטה אחת שהוא כשר ויחתוך כל העליון: הגה וע' סי' מ"ד סעיף ג' (עד"מ) ואם השטר מסיים באמצע השטה יכולים העדים לחתום עצמן בחצי שטה הנשארת זה אצל זה ואז למדין מחצי שטה שלפניהם ומשטה שעליהם דאין לחוש לשום דבר (ב"י בשם רשב"ץ):

יא צריך ליזהר כשחותמין ויש חלק לפני חתימתן שלא יחתמו זה אח"ז בשטה א' דשמא יכתוב בחלק שלפני חתימתן מה שירצה ויחתוך העליון ויהיה שטר שבא הוא ועדיו בשטה אחת וכיצד יעשה יטייטנו בדיו ולא אמרי' דאטיוטא חתימי אלא היכא שהטיוטא עומד בין שטר לעדים ואם התחילו לחתום באמצע השטה וחתכו החלק שלפני חתימתן פסול דשמא היה כתוב שם חובתו או שום תנאי וזה חתכו ומיהו אם כתוב למעלה בסוף השטה שריר וקיים [כשר] ובלבד שהיו העדים חתומים זה תחת זה אבל אם חתומים

זה אחר זה פסול דשמא היה השטר הבא הוא ועידיו בשטה אחת וחתכו והיה חלק מלמעלה וכ' עליו שטר זה:

יב שטר שהיו עדיו מרובים ונמצא א' מהם קרוב או פסול או שהיו בהם שנים קרובים זה לזה והרי אין העדים קיימים כדי לשאול אותם אם יש שם עדות ברורה שכולם ישבו לחתום שהרי נתכוונו להעיד ה"ז בטל ואם לאו תתקיים העדות בשאר שהרי אפשר שחתמו הכשרים והניחו מקום לגדול לחתום ובא זה הקרוב או הפסול וחתם שלא מדעתם אע"פ שהעד החתום בשטר מתחלה הוא הפסול הרי השטר כשר: הגה ולכתחלה לא יחתום שום קרוב או פסול על השטר (טור) וי"א דאין להכשיר שטר שחתומין בו פסולין אא"כ ב' עדים האחרונים הם כשרים (טור בשם אביו הרא"ש וע"פ וע' ס"ק כ"ג):

יג אם נפסל ע"י חתימת הפסולים אם הכשרים זוכרים העדות על ידי ראיית השטר יכולים להעיד וב"ד יכתבו עדותן כמו שכתוב בשטר וחשוב כמו שטר הראשון:

יד היו העדים מרוחקים מהכתב יתר על שני שטין והיה הריוח שבין הכתב והעדים מלא בעדים פסולים או קרובים ה"ז כשר שהרי אינו יכול להזדייף ואם נראה השטר בב"ד קודם שמילאוהו בקרובים או פסולים שוב אין לו תקנה אבל אם הוכשר ע"י מילוי קרובים קודם שבא לב"ד אפי' עשאו המלוה מדעתו שלא מדעת הלוה כשר וי"א דדוקא שמילאוהו מדעת הלוה אבל אם מילאוהו שלא מדעת הלוה פסול:

טו הא דמכשרינן במילאוהו בקרובים או פסולים אם הוא שטר שאין בו קנין דוקא שמילאוהו ביום שנכתב ונחתם אבל אם מילאוהו למחר וליומא אחרא אפי' במצות הלוה פסול:

טז אם אחר שפרעו הוא טוען שהשטר היה פסול לפי שהרחיק הסופר חותם ידו יותר משטה אחת אין בדבריו כלום:

יז הבא מכח עכו"ם הרי הוא כמוהו לגבות בשטר שעידיו מרוחקים שני שיטים אם נהגו העכו"ם לגבות בו:

יח שטר הבא כולו בשטה אחת ועידיו בשטה אחרת פסול דשמא הרחיקו העדים מהשטר שטה אחת וחתך כל השטר וכתב זה השטר באותה שיטה ונמצאו העדים חתומי' עליו: הגה וכן אם היה השטר ב' שיטין אלא שאין השטה ראשונה מתחלת בראש הקלף דחיישינן שמא סיימו השטר באמצע שטה והניחו הנשאר חלק וגם שטה שתחתיה וחתמו וחתך כל השטר וזייף בשטה ומחצה מה שרצה והרי העדים חתומים עליו (מרדכי פ' ג"פ):

יט היה השטר כולו עם כל עידיו בשטה אחת כשר דליכא למיחש למידי אבל אם השטר ועידיו בשטה אחת ועוד למטה ממנה בשטה אחרת שני עדים יש לחוש שמא חתך כל השטר העליון שהיו העדים התחתונים חתומים ובשטה שבין שטר לעדים כתוב שטר

ועדיו ובעדים שבשטה שנייה יאמר כוונתי להרבות בעדים ולפיכך כשיבא לפנינו שטר כזה אין מקיימים אותו מעדים שבשיטה שנייה אלא מעדים שבשטה ראשונה:

כ שטר הבא הוא ועידיו על המחק כשר והוא שלא יהא שום שינוי בין השטר למקום חתימת העדים שאם יש שום שינוי יש לחוש שמא מחק וכתב מה שרצה ולפיכך הוא משונה שהרי מחקו ב"פ ע"כ לא יחתמו העדים על שטר מחוק אא"כ נמחק בפניהם שאם לא כן יש לחוש שמא מקום חתימות נמחק ב"פ ומקום השטר פעם אחת וכשחוזר ומוחק פעם שנית וכתב מה שירצה נמצא השטר ומקום חתימת העדים שוה הכל מחוק **שני פעמים**: הגה וצריכים ליזהר שנמחק הכל ביום א' דאינו דומה נמחק בן יומו לנמחק בן שני ימים (ב"י) ואם יש בין חתימת העד לשני ריוח כשיעור כתיבת אנחנא סהדי חתמנו על המחק והשטר על הנייר פסול שמא היה השטר על הנייר ועידיו על המחק והיה כתוב בין חתימת העדים אנחנא סהדי וכו' ומחקו ומחק השטר וכתב מה שרצה אח"כ (אבל אם לא היה כאן מחק כלל השטר כשר אע"פ שיש בין חתימה לחתימה ריוח גדול) (ב"י בשם ריב"ש סי' מ"ט):

כא שטר שהוא על הנייר ועדיו על המחק פסול שמא ימחוק השטר ויזייפו ונמצא הוא ועידיו על המחק ואם כתבו העדים אנו העדים חתמנו על המחק והשטר על הנייר כשר והוא שכתבו כן בין חתימת עד הראשון לחתימת עד השני אבל אם כתבו כן לפני חתימתם או אחריהם לא מהני:

כב שטר שהוא על המחק ועידיו על הנייר פסול אפי' כתבו אנו העדים חתמנו על הנייר והשטר מחוק דסוף סוף ימחוק השטר ויזייפו ויכתוב מה שירצה אע"פ שנמחק ב' פעמים אינו ניכר כיון שאין אצלו מקום שמחוק פעם אחת שיוכלו להבחין בין זה לזה:

כג במקום שנוהגים לכתוב פרעון ביני שיטי צריך ליזהר שלא יהא שום גרר ביני שיטי דאיכא למיחש שמא היה בו פרעון ומחקו וכ"ש אם הפרעון שביני שיטי הוא על המחק דאיכא למיחש שמא היה יותר ומחקו וכ' מה שרצה ואם יש עדים שהפרעון הוא כתב יד הלוה כשר דתו ליכא למיחש למידי:

סימן מו

העדים שאמרו קטנים היינו או פסולים היינו או שטר אמנה היה וכל דין קיום שטרות. ובו לח סעיפים:

א המוציא שט"ח על חבירו כל זמן שלא נתקיים יכול הלוה לומר מזויף הוא ומעולם לא צויתי לכתבו ואפי' אם מודה ואומר אמת שאני צויתי לכתבו אבל פרעתיו או אמנה הוא

או כתבתי ללות ועדיין לא לויתי וכל כיוצא בזה הואיל ואם רצה אמר לא היו דברים מעולם והרי מפיו נתקיים ה"ז נאמן וישבע היסת ויפטר ואם קיימו המלוה אח"כ בב"ד הרי הוא כשאר השטרות (וע"ל ריש סי' פ"ב):

ב י"א דהא דמהימני ללוה במיגו דוקא כשאין בו נאמנות למלוה אבל אם יש בו נאמנות לא וי"א דאפי' יש בו נאמנות למלוה נאמן הלוה (במגו דאי בעי אומר מזוייף והכי מסתברא) (טור):

ג כיצד הוא הקיום באים עידי השטר ומעידים לפני ג' אפילו הם הדיוטות שזאת היא חתימתן וכותבין למטה במותב תלתא כחדא הוינא ואתא פלוני ופלוני ואסהידו קדמנא אחתימת ידיהו ומדאתברר לנא דדא היא חתימת ידייהו אישרנוהי וקיימנוהי כדחזי וחותמים למטה:

ד אין מקיימין שטרות אלא בג' מפני שהוא דין ולפיכך אין מקיימים שטרות בלילה: הגה ואם קיימו בשנים לא הוי קיום (מרדכי פרק השולח והגהת מרדכי דקדושין ונ"י פ' חזקת הבתים) ויש מי שכתב מאחר שנהגו שהרב התופס ישיבה מקיים ביחידי מנהג כזה מבטל הלכה (ת"ה סי' של"ב) וכן המנהג פשוט במדינות אלו ונ"ל הטעם דס"ל לענין קיום שטרות דרבנן דיחיד מומחה דינו כג' הדיוטות ומקרי ב"ד כמו שנתבאר לעיל סי' ג' וכ"ה דאע"ג דאין יחיד מומחה בזמן הזה מ"מ לענין קיום שטרות דרבנן יש לסמוך עליו כנ"ל טעם המנהג:

ה מקיימין השטר אפי' שלא בפני בע"ד ואפילו עומד וצווח מזוייף הוא אל תקיימוהו אין שומעין לו:

ו אע"פ שהוא מקויים צריך שיכירו חתימת שני העדים או ב' הדיינים ואם לאו אין לו דין מקוים ומיהו נפקא מינה בקיום כיון שחתומים עליו ב' עדים וג' דיינים יותר בקל ימצא מי שיכיר החתימות:

ז בא' מה' דרכים מתקיים השטר האחד שיהיו הדיינים מכירים כתב ידי העדים השני שיחתמו העדים בפניהם הג' שיבואו העדים החתומים בו ויאמר (כל אחד) זה כתב ידי ואני עד בדבר הזה הרביעי שיבואו עדים ויעידו שזה כתב ידם של אלו (ויכולין להעיד עדות זה מתוך כתבם ואינן צריכין להעיד בפיהם (ריב"ש סי' שפ"ב ותי"ג) החמישי שיהא כתב ידם יוצא משטרות אחרות ועורכים ב"ד זה הכתב לאותו הכתב שבשטרות אחרות ויראה להם שכתב ידי אלו הוא כתב ידי אלו ואין מקיימים השטר משטרות אחרות אלא מב' שטרות של ב' שדות שאכלום בעליהם שלש שנים אכילה גלויה נכונה בלא שום יראה ולא פחד מתביעה בעולם כדרך שאכלום כל בעלי שדות שדותיהם או משתי שטרי כתובות והוא שיצאו השני השטרות מתחת יד אחר לא מתחת ידי זה (שרוצה) לקיים שטרו שמא הוא זייף הכל אפילו אם ב' השטרות מקויימים אין מקיימין מהם אם יוצאין מתחת ידו (טור וב"י

בשם רש"י) ויש חולקין (ר"ן לדעת הרמב"ם) וכן מקיימים השטר משטר שקרא עליו ערער (וי"א דאפי' לא קרא עליו ערער רק שמקויים כדלקמן סעיף ל"ז) והוחזק בב"ד מקיימים ממנו לבדו כמו שמקיימים משטרי שתי שדות או שתי כתובות: הגה וי"א דמקיימים חתימה מספר שכתב אבל לא מאיגרת שכתב (ריב"ש סי' קל"ו) וי"א דאפי' מספר אין מקיימים אא"כ חתם שמו בסוף דאז מקיימים מחתימתו (ר"ן פ"ב דכתובות):

ח ב"ד שכתבו במותב תלתא הוינא ונתקיים שטר בפנינו ה"ז מקוים אע"פ שלא פירשו באיזה דרך נתקיים ונהגו לכתוב הדרך שנתקיים בו:

ט כשהשטר מתקיים בעדות אחרים שמעידי' על כתב ידם של אלו אם א' מעיד על חתימת הא' וא' על חתימת הב' לא נתקיים לפי שצריך שני עדים על חתימת כל א' ואם יש שלישי עמהם שמעיד על חתימת ב' העדים נתקיים:

י מי שחתם על השטר ובא להעיד על כתב ידו בב"ד והכיר כתב ידו שזהו בודאי אבל אינו זוכר העדות כלל ולא ימצא בלבו זכרון כלל שזה לוה מזה מעולם הרי זה אסור להעיד על כתב ידו שהוא זה בב"ד שאין אדם מעיד על כתב ידו שהוא זה אלא על הממון שבשטר הוא מעיד שזה חייב לזה וכתב ידו הוא כדי להזכירו הדבר אבל אם לא נזכר לא יעיד הואיל והדבר כן שטר שיצא בב"ד ובאו עדים ואמרו כתב ידינו הוא זה אבל מעולם לא ידענו עדות זו ואין אנו זוכרים שזה לוה מזה או מכר לו לא נתקיים השטר והרי הם כחרשים עד שיזכרו עדותן וכל מי שאינו דן כן לא ידע בדיני ממונות בין ימינו לשמאלו אבל אם היה כתב ידם יוצא ממקום אחר או שהיו שם עדים שזה כתב ידן מקיימים השטר ואין משגיחין על דבריהם של אלו שאומרים אין אנו זוכרים העדות הואיל ומתקיים השטר שלא על פיהם ומפני טעם זה אנו מקיימים כל השטרות ואין אנו מצריכים להביא העדים ולשאול אותם אם הם זוכרים העדות או לאו שאפי' באו ואמרו אין אנו זוכרים אותם אין שומעין להם הואיל ואפשר לקיימו שלא מפיהם אלה דברי הרמב"ם ויש חולקים ואומרים שאפילו אין זוכרים שלוה או שחתמו מעולם על שטר זה ואין כתב ידן יוצא ממקום אחר כיון שמעידים שזה כתב ידם מקיימים השטר על פיהם ולפי דבריהם כשהם עצמם באים להעיד על כתב ידם אם שכחו ההלואה ואינם זוכרים כלל שחתמו בשטר זה צריך ב' עדים על כל חתימה לכן צריך או שיעיד כל א' על כתב ידו ועל כתב יד חבירו או שיצטרף אחר עמהן שיעיד על כתב ידי שניהם כדי שיהא על כל חתימה ב' עדים: הגה ולא בעינן שיזכור העדות אלא בעד אחד או בב' עדים לענין קיום השטר אבל ב' עדים החתומים על השטר אע"פ שאין זוכרים העדות כלל ואין השטר כתוב כתקונו מ"מ העדאת עדים איכא (מהרי"ו סי' צ"ד והגהות מרדכי דכתובות) ואם נתקיים השטר אזלינן בתריה

לכל מה שכתוב בו אע"ג שאין לו דין שטר גמור מ"מ לענין זה מיקרי שטר דלא יהא מפי כתבם וכמו שנתבאר לעיל סי' כ"ח סעיף י"ב (תשו' רשב"א סי' אלף ר"ט וע' סקנ"ד) ויש חולקים כמו שנתבאר לעיל ריש סי' ל"ט סעיף ג':

יא אמר אחד מהעדים זה כתב ידי והעיד הוא ואחר על כתב יד הב' לא נתקיים לפי שג' רביעי הממון יוצאים ע"י עד אחד:

יב וכן אם העיד אחיו או אביו של הראשון עם א' על כתב ידו של הב' לא נתקיים שהרי ג' רביעי הממון יוצאים על ידי קרובים:

יג שנים החתומים על השטר ומת א' מהם צריך ב' מן השוק להעיד על חתימתו ואין העד החי יכול להצטרף עם אחר להעיד על חתימת המת שא"כ יצאו ג' רביעי הממון על ידו ואם לא נמצא אלא עד א' עם זה העד החי כותב חתימת ידו בפני עדים אפי' על החרס ומשליכו בב"ד עד שיוחזק כתב ידו בב"ד (וכ"ש אם היו עדים לקיים חתימת החי) (נ"י פ' חזקת הבתים) כדי שלא יצטרך להעיד על חתימתו ואח"כ יעיד הוא ואחר על חתימת המת:

יד אם אין מכירים לא חתימת העדים ולא חתימת דייני הקיום ואחד מעידי השטר מעיד על כתב ידו וב' עדים מעידים על חתימת א' מהדיינים או הדיין בעצמו ואחר עמו מעיד על כתב ידו אינו מועיל דמאי דמסהיד האי לא מסהיד האי העד מעיד על מנה שבשטר והדיין מעיד על חתימת העדים (וכן אם נתקיים כתב הסופר ועד א' לא הוי קיום) (ב"י בשם ר"י נ"ב ח"ח):

טו אם שני דייני הקיום כל אחד מעיד על כתב ידו השטר מקויים:

טז אם עד אחד מן השוק מעיד על חתימת עידי השטר ודיין א' מעיד על חתימתו מצטרפים דאמאי דמסהיד סהדא מסהיד דיינא וכן הדין כשאין הדיין מעיד על חתימתו אלא שב' מן השוק מעידים על הדיין דהשתא כולה סהדותא חד הוא:

יז עידי הקיום יכולים להיות קרובים לעידי השטר ולא עוד אלא אפי' מת האב החתום בעוד הבן קטן יכול להעיד על חתימת אביו אחר שיגדיל להצטרף עם אחר כשר וכן יכול להעיד על כתב יד אחיו או על כתב יד רבו שראה בקטנותו וי"א דדוקא אלו שרגיל עמהם אבל על כתב יד אחר אינו נאמן להעיד בגדלו שהכיר אותו בקטנותו:

יח צריך שלא יהיו עידי הקיום קרובים לדייני קיום ויש מכשירין: הגה ועידי הקיום יכולין להיות קרובים לעדים המעידים על חתימת הדיינים שקיימו השטר (ב"י) ועידי הקיום לא יהיו קרובים זה לזה (ר"נ סוף פרק ב' דכתובות):

יט עידי קיום הקרובים למלוה וללוה פסולים ויש מי שמכשיר ודייני קיום הקרובים למלוה וללוה הקיום פסול (ר"נ פרק ב' דייני גזרות וריב"ש סי' שפ"ב והרא"ש כלל ס' סי' ד' ונ"י פ' יי"נ ומרדכי פ"ב דכתובות):

כ (ר"נ שם) דיינים החותמים לקיים השטר חותמים אע"פ שלא קראוהו ודוקא מה שיש בגוף השטר אין צריכים לקרות אבל מ"מ צריכים הם לראות מי הם המלוה והלוה כדי שלא יהיו קרובים לדיינים ולא לעדים המעידים בפניהם וי"א שא"צ לקרותו כלל (ובלבד שיכתבו מי הם עידי הקיום שאם יהיו פסולים למלוה ולוה יכולים להכיר אח"כ) (נ"י בשם ריטב"א):

כא דיינים שדנים על תנאים וענייניים שבמלו' עצמ' צריך שיהיו רחוקים מעידי השטר:

כב דייני קיום צריך שיהיו רחוקים מדיינים שדנים על המלוה עצמה ויש מכשירין:

כג עידי הקיום יכולים להיות קרובים לדייני מלוה:

כד שלשה שישבו לקיים את השטר שנים מהם מכירים חתימת ידי העדים ואחד אינו מכיר עד שלא חתמו מעידין בפניו וחותם משחתמו אין מעידים בפניו וחותם ומותר לכתוב הקיום בשטר קודם שיתקיי' השטר שאין הכתיב' עיקר אלא החתימה ויש חולקים:

כה אם באו עדים והעידו שבשעה שנתקיים בפניהם לא היו במעמד א' אלא כל א' קבל עדות בפני עצמו פסול ואין הדיינים עצמן נאמנים לומר שלא היו ביחד ושעשו שלא כדין (תשובת רמב"ן סי' צ"ד) ויש מי שמכשיר:

כו ג' שישבו לקיים את השטר ובאו ב' עדי' וערערו על א' מהן שהוא גזלן וכיוצא בו ובאו שנים אחרים והעידו שחזר בתשובה אם עד שלא חתמו העידו שחזר ה"ז חותם עמהן שהרי ג' היו ואם אחר שחתמו העידו עליו שחזר בתשובה אינו חותם עמהם שהרי הוא כמי שאינו בעת חתימת השנים:

כז בד"א כשערערו עליו בעבירה אבל אם ערערו עליו בפגם משפחה כגון שאמרו אמו לא נשתחררה ועבד הוא או לא נתגיירו ועכו"ם הוא ונודע אחר שחתמו השנים שאין במשפחתו פגם ושהוא כשר ה"ז חותם עמהם שזה גילוי דבר הוא שהיה מקודם:

כח כתבו קיום ונמצא אחד מדייני קיום פסול יחתכו אותו קיום והשטר נשאר בכשרותו:

כט ג' שישבו לקיים את השטר ומת אחד מהם צריכין לכתוב במותב תלתא הוינא וחד ליתוהי כדי שלא יאמר הרואה בית דין של שנים קיימוהו אפי' היה כתוב בו בב"ד יאמר שמא דימו ששנים ב"ד הם ואם יש בו משמעות שהיו שלשה א"צ וי"א שאם לא כתבו וחד ליתוהי כשר ומ"מ לכ"ע אם כתב בי דינא ובמותב תלתא תו לא צריך וחותמים שנים מהם ודיו: הגה ואם כל השלשה חתומים א"צ לכתוב במותב תלתא הוינא (נ"י פ' ג"פ וריב"ש סי' תי"ג וש"ח ורשב"א סי' אלף קנ"ג ור"ן פ"ב דכתובות ואפי' אין כתוב בו רק שטר זה נתקיים כראוי די בכך (תשובת רמב"ן סי' צ"א):

ל אפי' כשלא מת א' מהם נוהגין לכתוב וחד ליתוהי כדי להקל מעליהם שלא יחתמו בו אלא שנים: הגה אם כתב בהנפק במותב תלתא וכו' וחתומים בו ג' ונמצא א' מהן קרוב או פסול יש

אומר דכשר דתלינן דג' אחרים ישבו ולא חתמו מהן רק ב' והג' הקרוב או הפסול חתם אח"כ (ריב"ש סי' תי"ג) כמו שנתבאר לעיל סי' מ"ה סעיף י"ב לענין שאר שטרות וי"א דפסול (הרא"ש כלל ס' סי' ד') קיום שכתבו אנחנו סהדי כשר דהואיל וחתומים ג' אנו רואין שהיו ב"ד (ריב"ש סי' שפ"ב):

לא קיום ב"ד צריך שיהיה סמוך לכתב ידי העדים או סמוך לצד השטר או מאחוריו כנגד הכתב ולכן אם הנייר קצר למטה יכתוב הקיום מן הצד או מאחוריו (רמב"ם והמגיד פכ"ז מהלכות מלוה) ואם היה בין הקיום והשטר ריוח שטה אחת ושני אוירים פסול הקיום לבדו שמא יחתוך השטר שנתקיים ויזייף באותה שטה שטר ושני עדים ונמצא הקיום על שטר מזוייף:

לב (ל' רמב"ם שם דין ז' וע' פרישה סס"ק פ"ה ופ"ז) הרחיק הקיום מהשטר שטה או שני שיטין או יותר ומילא כל הריוח שריטות דיו כשר שהרי אינו יכול לזייף ואין חוששין לב"ד שקיימו קיום על השריטות אלא על גופו של שטר ויש אומרים שחוששין לכך:

לג שטר הבא הוא ועידיו על המחק והקיום מלמטה על הנייר אין מקיימים אותו מדייני הקיום אלא מעדים של מעלה שמא הקיום היה רחוק מהשטר הרבה והיה הריוח מלא שריטות של דיו וחתך גוף השטר ומחק השריטות וכתב השטר ועידיו על המחק ויש מכשירין לקיימו מדייני הקיום:

לד חתם בשטר קודם שנעשה גזלן ונעשה גזלן הוא אינו יכול להעיד על כתב ידו אבל אם אחרים מעידים שמכירים חתימתו וראו חתימתו שבשטר זה קודם שנעשה גזלן כשר אבל אם לא ראוהו עד אחר שנעשה גזלן לא דאיכא למיחש שמא עתה זייף וחתם:

הגה (נלמד מהדין שאח"ז) ואם אין עדים המכירים חתימתו הגזלן כותב חתימתו ומקיימין ממנה כמו שנתבאר לעיל סי' י"ג וה"ה אם המיר לעכו"ם לאחר החתימה דינו כנעשה גזלן (ב"י בשם ריטב"א):

לה חתם בשטר עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו הוא אינו יכול להעיד על כתב ידו אבל אחרים מעידים שמכירים חתימתו אפי' לא ראוהו עד שנעשה חתנו ויש מי שאומר דהיינו דוקא כשהשטר יוצא מתחת יד אחר אבל אם יוצא מתחת יד העדים לא:

לו חתם כשהיה בריא ונשתתק הוא אינו יכול להעיד על כתב ידו אבל אחרים מעידים עליה:

לז שנים החתומים על השטר ומתו ואין כתב ידם יוצא ממקום אחר ובאו שנים ואמרו כתב ידם הוא אבל קטנים היו או פסולין הרי אלו נאמנים וקורעין השטר אא"כ טען שנקבע לו זמן לקיים השטר ואם יש עדים שהוא כתב ידם או שהיה כתב ידם יוצא ממקום אחר משטר שקרא עליו ערער והוחזק בב"ד אין קורעין אותו ויש מי שאומר שא"צ שקרא עליו ערער דבהוחזק בב"ד סגי אפילו לא קרא עליו ערער: הגה וכל זה שכבר מתו העדים אבל אם העדים עדיין חיים וב' עדים אחרים באים לפוסלן ואמרו שפסולין הם גם השטר

נפסל אע"פ שכתב ידם יוצא ממקום אחר (ר"ן בשם י"א וטור בשם התוס') וי"ח ומכשירין השטר (שם בשם אביו הרא"ש) והא דאין נאמנים בשכתב ידם יוצא ממקום אחר לא למהוי שטרא מעליא לגבות בו אלא דאי תפס מטלטלין לא מפקינן מניה (טור בשם רש"י והרא"ש) עדים שאין כת"י יוצא ממקום אחר ואמרו כ"י הוא זה ואומרים בתוך כדי דבור אנוסים היינו מחמת נפשות או קטנים היינו או פסולי עדות היינו מחמת קורבה ונתרחקנו או מסר מודעא בפנינו או תנאי היה בדבר ולא ראינו שנתקיים התנאי הרי אלו נאמנים ואפי' עד א' אומר לא היה תנאי ועד א' אומר היה תנאי ולא נתקיים נאמן ואין כאן אלא עד א' ואם כתוב בשטרא ואנן סהדי מסהדינן דלא הוי שיור בשטרא אינן יכולין לומר תנאי היה בדבר דאינן חוזרין ומגידין מיהו אם אומרים מה שכתוב שלא היה בו שיור לא נאמר לבטל התנאי רק שלא היה שיור בגוף המכר נאמנין (טור סנ"ה) וכן יכולים לפרש דברי השטר בכל דבר שאינן סותרין דבריהם (נ"י פ' מי שמת) אבל אם אמרו שהיו אנוסין מחמת ממון או שהיה שטר אמנה או שהיו פסולים בעבירה אינם נאמנים ואפי' אמרו שאח"כ עשו תשובה ואע"פ שאינם נאמנים לבטל השטר מ"מ לגבי דידהו נאמנים וחייבים לשלם ללוה ההפסד שבא לו מכח חתימתם ואם אומרים שבשעה שחתמו לא ידעו שהיה אמנה ואח"כ נתברר להם שהיה אמנה נאמנים ואם כתב ידם יוצא ממק"א או שיש עדים שזה כתב ידם אין נאמנים בשום דבר שיאמרו לבטל השטר חוץ מלומר בפנינו מסר מודעא:

לח עדים החתומים על השטר שאמרו שהלוה היה קטן באותה שעה אינם נאמנים: הגה י"א הא דעדים החתומים על השטר כמי שנחקרה עדותן ואינן יכולין לחזור דוקא שנים אבל ע"א החתום בשטר יכול לחזור בו (ריב"ש סי' קכ"ז):

סימן מז

מי שטען אמנה הוא או פרוע. ובו ב סעיפים:

א מלוה שאמר על שטר שבידו שהוא אמנה או פרוע אם הוא חייב לאחרים ואין לו ממה לפרוע אלא מזה השטר וכתוב בו נאמנות והוחזק השטר בב"ד או שהוא ביד שליש אינו נאמן ואפילו אם לא נודע בשעת הודאתו שהוא חייב לאחרים ונודע אח"כ אינו נאמן כיון שהוא בא לחוב לאחרים אפי' אם מפסיד גם לעצמו כגון שהשטר הוא ממאתים ואינו חייב לאחרים אלא מנה אינו נאמן ואם אחר שאמר שטר אמנה הוא פרע לבעל חובו ובא לגבות השטר מהלוה רואים אם כשבעל חובו בא לגבות מזה השטר אמר שטר אמנה הוא אז ודאי לא היתה כוונתו אלא לדחות בעל חובו (וחוזר וגובה בו אבל אם מעצמו בלא תביעת בעל חובו) (טור) הודה ששטר אמנה הוא אינו חוזר וגובה בו:

ב אם אמר המלוה זה השטר אמת הוא שהלוה צוה לעדים לכתוב בשטר אלף דינר והוא האמין בי שלא אתבע ממנו כי אם ת"ק דינרים כשר אבל אם אומר שטעו העדים כשכתבו אלף דינרים הרי השטר כחרס ואע"פ שיש נאמנות בשטר נשבע הלוה היסת ונפטר (ואם אומר על שטר שבידו שהוא של אחרים ע' לקמן סי' צ"ט):

סימן מח

שכותבין טופסי שטרות. ובו סעיף אחד:

סופר שבא לכתוב טופסי שטרות כדי שיהיו מצויים אצלו הרשות בידו ויכול לכתוב הכל שם הלוה והמלוה והמעות רק שיניח מקום הזמן שלא יהיה מוקדם אבל שטר שנכתב על הלואה אחת ונפרע אינו יכול לחזור וללות בו אפילו אם הכל ביום א' שאינו מוקדם שכיון שנמחל שעבודו אינו חוזר ולוה בו ואם פרע מקצת חובו אינו חוזר ולוה בו באותו שטר אותו מקצת דהוי נמחל שעבודו לאותו מקצת: הגה ויש מי שאומר הא דנמחל שיעבודו היינו הקנין הראשון ולכן אם חזר וקבל קנין יכול לחזור וללות בו (מרדכי פ' כל הגט) ואפי' לא חזר והקנה לו רק שחזר ומסרו לו בפני עדים למ"ד עידי מסירה עיקר אפי' בשטרות (מרדכי פרק הכותב) (וע' לקמן סי' נ"א):

סימן מט

שיכירו העדים שם הלוה והמלוה ודין טעות השמות והסכום. ובו י סעיפים:

א אם יש ללוה או למלוה ב' שמות א"צ לכתוב אלא שם העיקר ואם כתבו שם הטפל לבד כשר וא"צ לכתוב החניכה (פי' שם שמלוין אותו לשם העצם) או כהן ולוי אלא אם יהיו בעיר שנים ששמותיהם שוים:

ב צריך שיכירו העדים ששם הלוה פלוני בר פלוני ובשטר המכר שם המוכר ובשובר שם הלוה והמלוה ואם שטר המלוה הוא בלא קנין צריכין להכיר אף שם המלוה ואם אינם מכירים אותם אפי' אשה או קרוב כשרים לומר שכך הוא שמם והיכא דסמיך אאשה או קרוב ואשתכח טעותא לצורבא מרבנן מקבלינן (משום דאין דרך צורבא מרבנן לדקדק (ב"י ר"ס כ"ט בשם רשב"ם) וי"א דוקא באשה אין דרכו לדקדק משום דאין דרכן להסתכל בנשים כמו שנתבאר בא"ה סי' ק"י אבל בשאר דברים אין חילוק בין ת"ח לשאר גברי וכתב בעל המחבר בספרו ב"י בח"מ סי' כ"ט שכן עיקר ולכן תמוה מה שכתב כאן בהפך) לגברא אחרינא דאורחיה למידק לא מקבלינן דודאי מידק דק והשתא הדר ומשקר: הגה וכן בשאר טעות סופר דמוכח שטעה השטר כשר ואמרינן דטעה כמו שאמרינן אחריות ט"ס (הרא"ש כלל נ"ח סי' ל"ב) (וכדלעיל ר"ס ל"ט):

ג כל שהוחזק שמו שלשים יום בעיר כותבים אותו שם ואין חוששין שמא שינה שמו לעשות קנוניא (פי' רמאות):

ד אי קרו ליה ועני מחזקינן ליה בההוא שמא לחובתו כגון שקרא את עצמו ראובן וכתב שטר עליו ראובן לוה משמעון וטען השתא לאו ראובן שמי אי קרו ליה ראובן ועני אע"ג דלא אתחזק ל' יום בהאי שמא חייב:

ה יצא לפנינו שטר וטען הלוה ואמר איני חייב כלום שמא רמאי אח' העלה שמו (כשמי) והודה לזה או שאמר לא לזה אני חייב אלא לאחר וזה רמאי הוא והעלה שמו בשם בעל חובי מאחר שלא הוחזקו שם שנים ששמותיהם שוים אין חוששין לדבריו:

ו מי שהוחזק בשם כינוי בעיר וכתבו עליו שטר באותו כינוי ואח"כ נודע שהיה לו כינוי אחר או שטעה בשם הלוה או המלוה וכתבו ראובן במקום שמעון או שטעו בסכום המעות יכתבו שטר אחר (וה"ה בשאר טעות) ולא אמרינן כבר עשו עדים שליחותם (וי"א דאפי' כתבו שטר כשר לא שייך בשטרות לומר עשו שליחותן) כל זמן שלא נכתב בו קנין ומחוסר עדיין נתינה לבעליו (ר"ן פ' המקבל) (וי"א דאין שייך כלל בשטרות לומר כבר עשו עדים שליחותן) (נ"י בשם רשב"א) ויש מי שאומר שאפי' אם לא כתבו אחר אם יתברר הדבר שהוא טעות סופר כשר:

ז היו שנים בעיר אחת שם כל אחד מהם יוסף בן שמעון אין שום אחד מהם יכול להוציא שטר על חבירו אם יש בו קנין שיאמר לו שטר זה שאתה מוציא עלי שלי הוא והחזרתי לך כשפרעת לי החוב שהיה לי בידך: הגה דבריו סותרים זה את זה בכאן דלפי ה"ט שיכול לומר האי שטרא שלי והחזרתיו לך אין חילוק בין שטר שיש בו קנין או אין בו קנין אבל יש מפרשים הטעם שאין מוציאין שטר זה על זה מטעם דכותבין שטר ללוה אע"פ שאין מלוה עמו וחיישינן שזה המוציאו הוא הלוה ובזה אין לחוש רק בשטר שיש בו קנין כדלעיל ס"ס ל"ט ולכן כתב כאן בתחלה דבעי' שטר שיש בו קנין וא"כ יש סתירה בדבריו) ולא אחר יכול להוציא שטר חוב עליהם שכל אחד יאמר לא עלי נכתב שטר זה אלא על חבירי אא"כ באו עידי השטר בעצמם ואמרו זהו השטר שהעדנו עליו וזהו שהעדנו עליו בהלואה ואם עדים אחרים העידו כן יש לו דין מלוה על פה ואם היה א' מהן קטן בזמן הכתוב בשטר גובין מהאחר ומה תקנתם יכתבו שם זקנם ואם גם שם זקנם שוה יכתבו שום סימן: הגה י"א דאם הם מב' עיירות מוציאים שטר חוב עליהם דצריכים לכתוב שם העיר של לוה או מלוה בשטר (טור בשם הר"ר ישעיה) ויש אומרים דאין כותבין שם העיר בשטרות (רמב"ם פי"ז מה' מלוה וטור סי' ס"א) וכן נוהגין מיהו ודאי אם הם מב' עיירות וכתבו שם העיר של א' מהן לא גרע מסימן וליכא למיטעי באחר כלל כנ"ל אם ב' יוסף בן שמעון בעיר א' והא' מת אביו וכ' בשטר יב"ש שלי"ט או נר"ו וכמו שכותבין על מי שאביו חי אם כתבו העדים אמר לנו יוסף בן שמעון שליט"א הוי סי' אבל אם כתוב בשטר אני יב"ש שלי"ט או כיוצא בזה

לויתי מפלוני כו' והעדים חתומים למטה אין זה סי' דחיישינן שמא השני הערים לכתוב כך והעדים לא דקדקו בכך דלאו אכולה מילתא קא מסהדי (ב"י בשם הרשב"א): אבל הם מוציאין שטרות על אחר ולא יכול האחר לומר לא נתחייבתי לך אלא לחבירך ששמו כשמך שכל מי שהשטר יוצא מתחת ידו מחזקינן ליה בשלו: הגה אבל אם אין השטר יוצא מתחת ידו אע"פ שמודה שחייב לאחד מהם אינם יכולים להוציא ממנו (נ"י בשם הריטב"א) אלא בהרשאה שיתנו זה לזה (ד"ע) ואם יש בידו שובר מאחד מהם אין שום א' מהם יכול לתובעו שיאמר לכל א' מהם אתה כתבת לי זה השובר ומיהו אם יכתבו הרשאה זה לזה יגבה א' מהם שהרי הוא מודה שלא פרע אלא לאחד ואם יטעון פרעתי לשניכם וצויתי לכתוב שובר א' כי הוא יספיק לי להראותו לכל מי שיבא מכם לתבעני חובי טענתו טענה ולא יועיל הרשאה:

ח במה דברים אמורים כשאין משולשים לא בשטרות ולא בשובר אבל אם משולשים בשטרות ולא בשובר על בעל השובר להביא ראיה:

ט מלוה אחד שהלוה לשני יוסף בן שמעון בב' שטרות והיו משולשים שניכר שטרו של כל אחד ונמצא אצל המלוה שובר מקוים ששטרו של יוסף בן שמעון פרוע ולא היה השובר משולש ונמצאו ב' השטרות בין שטרותיו של מלוה הקרועים הורע כחם של השטרות ושניהם בחזקת פרועים:

י שני יוסף בן שמעון שלוה א' מהם מאחר ונמצא לאחד מהם שדה שקנה מיוסף בן שמעון השני או שהיו שותפים בו אין המלוה יכול לטרוף השד' ולומר אם לך הלויתי מוטב ואם לחבירך הלויתי כיון שאין לחבירך בני חורין הרי לקחת שעבודי וכן כשהם שותפים לא יוכל לגבות החצי ממה נפשך לפי שאין נכסי בעל חוב משועבדים אלא מטעם ערב והערב אינו משתעבד אלא במקום שיכול לתבוע מהלוה עצמו וכיון שאינו יכול לתבוע מהלוה עצמו אינו יכול לגבות מנכסיו נמצא שהערב לשני יב"ש בין לשני מלוים בין למלוה א' כשם שאינו יכול לתבוע מהם כך אינו יכול לתבוע מהערב:

סימן נ

שטר שכתוב בו לויתי ממך מנה. ובו סעיף אחד:

שטר בעדים שכתוב בו אני פלוני לויתי ממך מנה כל המוציאו גובה בו אבל אם אין בו עדים אלא שהוא כתב ידו מתוך שנאמן לומר פרעתי נאמן לומר לא לויתי ממך אלא מאחר ונפל ממנו ומצאתו: הגה וה"ה פסק דין שכתוב בו פלוני נתחייב לכנגדו חייב לשלם למי שמוציאו (מרדכי פרק ג"פ ופסקי רקנטי סי' תל"ז ותשו' מהר"ם ד"פ סי' תקכ"א וכן שטר שכתוב בו פלוני חייב לפלוני או לכל מי שמוציאו חייב לשלם לכל מי שמוציאו ודוקא שבא מחמת אותו פ' אא"כ כתוב בפירוש בין בא מחמתו או שלא מחמתו (ר"י נ"ו ח"ה) ואם נכתב שובר משום אדם על

שטר זה אח"כ שום אדם לא יוכל לגבות בו (נ"י פרק ג"פ בשם הר"מ והריטב"א) ואם כתב בשטר שמשעבד עצמו נגד המוציא שטר חוב זה עליו אע"ג שידוע שלא היה חייב לו מעולם מ"מ חייב לשלם לו דהרי מ"מ נשתעבד נגדו (תשו' הרא"ש כלל ס"ח סי' ט' וי"א) וכמו שנתבאר לעיל סי' מ' וע' לקמן סי' ס"א ס"י:

סימן נא

שטר שאין בו אלא עד א' או א' מהם. פסול. ובו ז סעיפים:

א עד אחד בכתב ועד אחד בעל פה (בלא קנין) (טור) מצטרפים ואם אמר זה שלא כתב עדותו אני קניתי מידו על דבר זה ולא בא המלוה ולא שאל ממני לכתוב שניהם מצטרפים לעשות המלוה בשטר ואינו יכול לומר פרעתי ואם אותו שמעיד על פה אומר בפני נמסר השטר הוי כשטר גמור לגבות בו ממשעבדי: הגה ודוקא דיכולין למימר שנמסר ג"כ לפני עד החתום דהוי שני עדים דמסירה אבל אם לא נמסר רק בעד א' (ב"י בשם הרא"ש) אפי' היו כאן ב' שטרות שכל אחד חתום עליו עד אחד ונמסר רק לפני ע"א אינן מצטרפים לטרוף ממשעבדי (טור):

ב הוציא עליו שטר חוב בעד א' וטוען הלוה פרעתי ה"ז מחויב שבועה ואינו יכול לישבע ומשלם טען ואמר ישבע לי שלא פרעתי ה"ז נשבע אבל אם טען לא לויתי ה"ז נשבע להכחיש את העד ונפטר וי"א שגם אם טען פרעתי נאמן בשבועה:

ג שטר שחתומים בו ב' עדים בלבד ונמצא עד אחד מהם קרוב או פסול אע"פ שיש שם עידי מסירה הרי הוא כחרס וי"א שדינו כשטר שאין חתום בו אלא עד א': הגה והיינו דוקא בדרך שלא נתבטל כל העדות וכמו שיתבאר בסמוך:

ד שטר שהיו עידיו מרובים ונמצא עד א' מהם קרוב או פסול ואין העדים קיימים לשאול אותם אם יש עדות ברורה שכולם ישבו לחתום שהרי נתכוונו להעיד ה"ז בטל ואם לאו תתקיים העדות בשאר שהרי אפשר שחתמו העדים הכשרים והניחו מקום לגדול לחתום ובא זה הקרוב או הפסול וחתם שלא מדעתם (וכבר נתבאר כל זה לעיל סי' מ"ה סי"ב):

ה צוואה שנמצא אחד מעידיה קרוב או פסול (ונתבטל בדרך שנתבאר) העד שאינו קרוב אם זוכר העדות יבא לפני ב"ד ויעיד ואם יש עד אחד ששמע הצוואה מחוץ מצטרף עמו להעיד אע"פ שלא ייחדוהו להעיד:

ו הכותב כל נכסיו לשני בני אדם בעדות אחת והעדים קרובים לא' ממקבלי המתנה ורחוקים מהשני הרי השטר פסול מפני שהוא עדות אחת אא"כ נסתלק אותו שהעדים פסולים לו מאותו ממון (ובעדות ע"פ בכה"ג כשרים להעיד לזה שאינן קרוביו) (מרדכי פ"ב דגיטין תשובת ריטב"א בב"י סי' ל"ז מחו' י"ד) אבל אם כתב בשטר אחד שנתתי לראובן חצר פלונית ושנתתי לשמעון חצר פלונית ונמצאו העדים קרובים לזה ורחוקים מזה שהם רחוקים

ממנו מתנתו קיימת שאלו שתי עדיות הן אע"פ שהם בשטר אחד: הגה וכן אם היו כתובים בשטר ב' או ג' דברים ונתבטל השטר לדבר אחד השאר לא נתבטל (מוהר"ם פאדואה סי' מ"ד):

ז שטר שנמסר בפני שני עדים גובין בו ממשעבדי אע"פ שהם (אינן) חתומים בו ומ"מ אם נמצאו עידי חתימתו פסולים ואפי' עד אחד מהם פסול השטר פסול אע"פ שנמסר בפני עדים כשרים מפני שהוא מזוייף מתוכו:

סימן נב

שטר שיש בו רבית או קרוע. ובו ב סעיפים:

א שטר שיש בו ריבית מפורש אינו גובה בו את הריבית אבל גובה בו את הקרן אפי' ממשעבדי אבל אם כלל הקרן עם הרבית פסול מפני שיבא לגבות בו הרבית: הגה מיהו אם החייב מודה צריך לשלם לו הקרן (מהרי"ק שורש י"ז וי"א דפטור דקנסינן למלוה וא"צ לשלם לו (שם בשם מרדכי וכ"כ התוס' שם ובכ"מ) מיהו אם המלוה הלוה ע"י שליח והשליח עשה שטר וכלל קרן עם רבית גובה הקרן מ"מ דאמר לתקוני שדרתי שלוחי ולא לעוותי לכלול הקרן עם הרבית (מהרי"ק שם) וע' בי"ד סימן קס"א עוד מדינים אלו שטר שבא לפנינו קרוע קרע ב"ד והוא שקרוע במקום העדים והזמן והתורף או שקרוע שתי וערב פסול ואם ניכר שנעשה בסכין אפי' אם לא נקרע שתי וערב פסול נקרע לשנים גרע טפי מקרע ב"ד ופסול: הגה ואם יש עדים שנקרע באונס דינו כמי שנמחק שטר חובו וכמו שנתבאר לעיל סי' מ"א ואם היה נקרע שלא בקרע ב"ד (אם) נראה לדיין שהיה בו קרע ב"ד והוסיפו על הקרע כדי להעלים הקרע ב"ד אין גובין בו אבל בלא"ה אין חוששין (בעל התרומות שם נ"ז):

ב נמחק או נטשטש אם רישומו ניכר כשר ואם לאו פסול הרקיב ונעשה ככברה כשר: הגה ואם אכלו עש או עכברים בראשו כל שניכר המלוה והלוה ועיקר הענין בסופו מכשרינן ליה (תשובת הרא"ש כלל ס"ח סימן כ"ט ותשובת מיימוני דמשפטים סי' ס"ב):

סימן נג

שלא לשנות השטר. ובו סעיף אחד:

מי שיש לו שטר על חבירו במנה ואמר עשו לי שנים מחמשים חמשים או שיש לו שנים של חמשים חמשים ואמר שיעשו לו א' של מנה אין שומעין לו: הגה ואפי' ידעי' שאין השטר הראשון פרוע אסור לשנות אלא מרצון הלוה (המגיד פכ"ג מה' מלוה ורבינו ירוחם) ואפילו יש לו א' של מאה ואומר שיקרעוהו ויעשה לו א' של חמשים אין שומעין לו שמא פרע לו אותו של ק' וכתב לו עליו שובר ויוציא זה של חמשים ויאמר זה שטר אחר הוא ויגבה בו:

סימן נד

דין אסמכתא ואם כותבין שובר וכיצד כותבין אותו (**ודין פרעון ע"י שובר**). **ובו ה סעיפים**:

א מי שפרע מקצת חובו אם רצה המלוה ב"ד יעשו לו שטר ממה שנשאר חייב לו ויכתבוהו מזמן ראשון אבל לא עידי השטר: הגה אע"פ שהוא מרצון הלוה (רשב"ם) אבל מזמן הפרעון ואילך יכולים עדים לעשות לו שטר אחר אם הוא מרצון הלוה (הגהות אשר"י פ' ג"פ) אם רצה יכתוב שובר והמלוה יתן שכר הסופר לכתוב השובר ואם אין שטר למלוה והלוה מבקש ממנו שובר הוא יתן השכר (נ"י פרק ג"פ):

ב הבא לפרוע חובו ואמר המלוה אבד לי השטר אין הלוה יכול לומר לא אפרע לך עד שתחזיר לי שטרי אלא ה"ז יכתוב לו שובר ויפרע לו כל חובו ויש ללוה להחרים סתם על מי שכובש שטרו וטוען שאבד ואם טען הלוה טענת ודאי ואמר השטר אצלו ועתה הניחו בכיסו ישבע המלוה היסת שאבד השטר ואח"כ יפרע חובו ויכתוב שובר:

ג אמר המלוה אין שטרי עתה בידי כי הוא בעיר אחרת ואכתוב לך שובר יש מי שאומר שאין שומעין לו כיון שהוא בעולם לא יפרע לו עד שיחזיר לו שטרו: הגה וכ"ש אם שטרו בידו ואינו רוצה להחזירו דאינו חייב לשלם לו עד שיחזיר לו שטרו ואפי' נשבע לשלם לו פטור מן השבועה (תשו' רשב"א אלף ק"י) ואם המלוה אומר תפרעני תחלה ואח"כ אחזיר לך שטרך והלוה אמר תחזיר לי שטרי ואח"כ אפרע לך הדין עם הלוה (שם ובסימן קי"ג) ונ"ל דאם אינו מאמינו נותן השטר ביד שליש עד אחר הפרעון מי שחייב לחבירו מנה בשטר ומודה לו בנ' ובנ' האחרים יש לו טענה עליו ובעל השטר אומר תן לי הנ' שאתה מודה לי בהן ואכתוב לך שובר עליהם ועל נ' אחרים אביא ראיה ונתבע אומר לא אשלם לך כלום עד שתחזיר לי שטרי אם יוכל התובע להביא ראיותיו עכשיו ולדון עם הנתבע (ע"ל סי' כ"ד) הדין עם הנתבע אבל אם א"א לו להביא ראיותיו עכשיו או לדון עכשיו כפי הנראה לב"ד ואין ערמה בדבר או שהב"ד צריכין להיות מתונין בדין הדין עם התובע שצריך לשלם לו מיד מה שמודה לו ויתן לו שובר (שם סי' תתק"ל) שטר שכתוב בו שיהא בתקפו כל זמן שאינו קרוע קרע ב"ד או בדלא כתוב עליו תברא אפילו הכי מהני שובר (מהרי"ק שורש פ"ט) כשכותבים שובר אם זוכרים זמן השטר יכתוב שובר על שטר שזמנו כך וכך ואם אין זוכרים אותו יכתבו סתם על שטר שסכומו כך וכך ולא יכתבו זמן בשובר שמא איחרו העדים זמן ההלואה בשטר ונמצא שלפעמים זמן השובר קודם לזמן השטר ויחזור ויוציא שטר חובו המאוחר ויטרוף בו לפיכך אין לעדים לכתוב זמן בשובר אלא א"כ זוכרים זמן ההלואה שובר שנכתב סתם פלוני פרע לפלוני מבטל כל שטר שיש לו עליו: הגה וכן אם יש לזה

עדים שפלוני יש לו שטר פרוע עליו אינו יכול להוציא עליו שטר ולומר ששטר אחר פרוע היה לו עליו אלא כל שטרותיו בחזקת פרועים (הרא"ש בתשו' כלל י"ח סי' י"ט):

ד אם זמן השטר והשובר ביום אח' נתבאר בסי' מ"ג סכ"ו:

ה אם כתוב בשובר דינרים סתם מבטל כל שטר שיש לו עליו אבל אם היה כתוב בו כך וכך דינרין ונמחק הסכום ונשאר דינרים או שכתוב הסכום על המחק ולא נתקיים אין דנים בו אלא בפחות שבלשונות:

סימן נה

דין מי שפרע מקצת חובו והשליש שטרו. ובו ב סעיפים:

א (לשון רמב"ם פי"א מה' מכירה) מי שפרע מקצת חובו והשליש את השטר וא"ל אם לא נתן לך עד יום פלוני תן לו שטרו והגיע הזמן ולא נתן לו לא יתן השליש את השטר שזו אסמכתא היא (פי' שתלה שעבודו בדעת עצמו ובמידי דבידו ולאו בידו וסמכא דעתיה שלא יחול השעבוד ולכן לא גמר ומקנה) ולא קניא ואם קנו מידו עליה בב"ד חשוב ה"ז קנה והוא שיתפיס זכיותיו בב"ד והוא שלא יהיה אנוס כיצד הרי שהתפיס שטרו או שוברו בב"ד וקנו מידו שאם לא יבא ביום פלוני ינתן זה לבעל דינו והגיע היום ולא בא הרי אלו נותנים ואם עכבו נהר או חולי מלבוא לא יתנו וכן כל כיוצא בזה והוא שיהיה בב"ד חשוב: הגה וי"א דלא בעינן שהתפיס שטרו מאחר דקנו מיניה בב"ד חשוב דהיינו ג' דבקיאי בדיני אסמכתא (טור בשם הרא"ש ומוהר"ם) וע' לקמן סי' ר"ז סט"ו שליש שהחזיר שטר למלוה שלא היה לו להחזיר משמתינן לשליש עד דמקבל עליו כל אונסא שאירע ללוה מזה (תשו' רשב"א אלף נ"ב) ואם נודע לב"ד שהחזיר שלא כדין אין דנין על השטר (ב"י בשם רשב"א) ואם לא נודע לב"ד והוציאו מן הלוה כל השטר ואח"כ נודע שהחזירו השליש שלא כדין השליש פטור דהוי גרמא בנזקין (תשו' רשב"א אלף נ"ב):

ב בד"א שנותנים השטר לבעל דינו כשאמר אם לא פרעתי ביום פלוני יהיו המעות שנתתי מתנה וישאר השטר קיים כבתחלה שאל"כ הוי השטר שנמחל שעבודו כדי המעות שנתן (ע' ס"ק ד') (ואינו גובה בו כלום אלא מבני חורין) (ב"י בשם הרא"ש):

סימן נו

דין שלישות. ובו ז סעיפים:

א שליש בזמן ששלישותו בידו נאמן כשני עדים אפי' אם הוא קרוב ואין צריך לישבע: הגה ואפי' כתבו ענין השלישות בשטר לא נאמר שלא סמכו על ענין השליש אלא גם בזה השליש נאמן (ב"י בשם הרשב"א) ואע"פ שעבר הזמן שהיה לו להחזירו לאחד (מהן) ולא החזיר

עדיין שליש הוא ונאמן ואפילו הכחישו אחד מהם ואמר שלא עשאו שליש השליש נאמן ואפי' הכחישו שניהם השליש נאמן והוא שלא יהיה ביניהם ובין השליש הכחשה בסך המעות שבידו דא"כ הו"ל נוגע בדבר ואינו נאמן: הגה במקום שאין לו מיגו אבל במקום שיש לו מיגו נאמן (מרדכי פ' החובל) ויכולים להשביעו אפי' בטענת שמא (הגהות מרדכי דגטין) שטר שהיה ביד שליש והוציאו מתחת ידו בב"ד ואמר פרוע הוא אע"פ שהשטר מקויים נאמן שאילו רצה היה שורפו או קורעו וכן אם מת השליש ונמצא כתב יוצא מתחת ידי השליש ששטר זה המונח אצלו פרוע הוא (ה"ז פרוע) אע"פ שאין עדים על הכתב (וע"ל סי' ס"ה מדינים אלו) אבל כתב שיצא מתחת ידי המלוה ששטר פלוני פרוע אפי' היה בכתב ידי המלוה אינו אלא כמשחק (התובע ישלם שכר השלישות) (הגהות מרדכי ס"פ ז"ב):

ב הכחישוהו עדים ואמרו לו על תנאי זה היית שליש ביניהם העדים נאמנים בד"א כשאומר השליש ביום פלוני נמסר בידי השלישות בתנאי כך וכך והעדים מכחישים אותו אבל אם אומר בתנאי כך וכך הוא בידי סתם אפי' שאומרים העדים כשנמסר לידו לא היו התנאים כן השליש נאמן דשמא אח"כ באו לפניו והתנו בענין זה אע"פ שאין השליש טוען בפירוש כן אנן טענינן ליה כן כדי שלא יהיה מוכחש מהעדים: הגה ואין חילוק לענין שליש בין אם שניהם נתנו בידו או שהמלוה נתנו בידו להיות שליש ביניהם (ב"י בשם תשו' הרשב"א):

ג אין לו ליתן השלישות אלא בפני ב"ד ויפרש להם ענין השלישות שמא יפול ביניהם מחלוקת ואם יוציא השלישות מתחת ידו לא יהיה נאמן אלא כעד אחד לפיכך צריך שיכתבו ב"ד ויחתמו הענין: הגה (טור ס"א בשם בעל העיטור) והא דנאמן כעד אחד אע"פ שאין שלישותו בידו דוקא כששניהם נסתלקו מעליו ואין להם תרעומת עליו אבל אם יש להם תרעומת עליו בענין השלישות שהיה בידו הוי נוגע בעדות ואינו נאמן כלל וכן אם היה קרוב או פסול (טור)

ד שטר שיוצא מת"י שליש והלוה טוען שהוא מזוייף או פרוע אם אין יכולין לקיים חתימת העדים אע"פ שהשליש מעיד שהמלוה והלוה מסרוהו לו ואמרו לו שכך וכך נשאר עדיין לפרוע משטר זה אינו נאמן:

ה שליש שהושלש שטר בידו שיפרענו ביום פלוני ועבר הזמן וטוען הלוה שפרעו בזמנו או שמת הלוה הרי הוא בחזקת שאינו פרוע ומחזירו למלוה ואם מת הלוה לא יפרע אלא בשבועה כדין הבא ליפרע מן היתומים מי שחייב עצמו בשטר בקנין לחבירו והפקידו החייב ביד אחר בסתם ומת המפקיד ה"ז לא יתננו למלוה וגם לא יחזירנו ליורשי לוה:

ו שליש הנעשה על ידי שליח כגון שבא הלוה עם אחר שבידו משכון או שטר וא"ל המלו' עשאני שליח להביא זה אליך למסרו בידך על תנאי כך וכך וקבלו השליש ואח"כ

בא המלו' והכחיש השליחו' ואמר שלא עשאו שליח לדבר זה מעולם יעשה שליש מה שאמר לו השליח: הגה ואם לא הכחישו ענין השליחות רק כי השליש לא רצה לקבל השלישות ונשאר ביד השליח אין לשליח דין שליש אלא כשליח בעלמא ויחזיר למי שנתן לו (ב"י בשם תשו' הרשב"א) השליש יעשה תמיד כפי מה שהושלש בידו אע"פ שיש לאחד אח"כ טענה בדבר כיצד הרי ראובן שהשוה עצמו עם שמעון שחייב לו (שישלם לו) על זמנים והפקיד השטר ביד לוי והתנה שאם לא יפרע לו זמן אחד יחזיר לו לוי שטרו ויגבה הכל בפעם א' ולא פרע לו שמעון זמן א' יחזיר לו לוי שטרו אע"פ שיודע שיהיו לשמעון טענות ע"ז כי אין לוי דיין בדבר רק שליש לכן יחזיר לראובן שטרו וקודם שיוציאנו מידו יאמר לפני עדים היאך בא השטר לידו ועל איזה תנאי והעדים יכתבו ויחתמו ויתנו הענין לשליש והוא ימסרנו לשמעון והוא יטעון אח"כ מה שירצה (טור בשם תשו' הרא"ש כלל ק"ה סי' ו') ולכן כל שהחזיר השליש השטר אין לחוש שנעשה שלא כדין ושלא היה בקי בדין השלישות אא"כ אתייליד ריעותא (תשובת רשב"א סי' תתק"א):

ז אשה הנושאת ונותנת בתוך הבית ואפוטרופוס הממונה על נכסי בעל הבית (ומת בעל הבית) ויודעים שהיו לבעל הבית נכסים של אחרים והממון נשאר בידם ויודעים של מי הם חייבים להחזיר לכל אחד מהם שלו ואם לא החזירו ובאו לב"ד מהימנו במיגו:

סימן נז

דין שאסור להשהות שטר פרוע. ובו ב סעיפים:

א אסור להשהות שטר פרוע בתוך ביתו (וה"ה שטר שנמחל שעבודו) (תשו' הרא"ש כלל ע"ח) ואם אינו רוצה להחזיר שטר פרוע ראוי לנדותו עד שיחזירנו ואין לו לעכב השטר בשביל פשיטי דספרא: הגה ובמקום שאין הלוה נותן שכר הסופר א"צ להחזיר השטר ובלבד שיקרענו (ב"י בסי' ס"א בשם הרשב"א) אבל מותר להשהות שטר של מנה אע"פ שאינו חייב אלא חמשים והוא שיכתוב שובר על גביו ממה שנפרע או יכתוב שובר בפני עצמו וימסרנו ללוה:

ב שטר שלוה בו ופרעו אינו חוזר ולוה בו כמו שנתבאר בסי' מ"ח ואם אמר לו הלוה פרעתי והשיב המלוה כן היה אבל החזרתים לך הרי מודה שנמחל שעבודו ואינו גובה בו אבל אם אמר החזרתים לך שתחליפם לי מפני שלא היו המעות יוצאים אלא ע"י הדחק השטר קיים:

סימן נח

מי שהוציא שטר חוב על חבירו וטענת סטראי. ובו ד סעיפים:

א המוציא שטר מקוים על חבירו וא"ל פרעתיך ואמר לו אמת שפרעתני אבל מלוה אחר היה לי עליך על פה ובשבילם קבלתים וזה השטר עדיין בחזקתו עומד אם לא נתנם לו

בפני עדים נאמן והשטר עדיין בחזקתו וגובה בו בלא שבועה אם יש בו נאמנות ואם אח"כ יתבענו שלקח ממנו שלא כדין נשבע היסת ונפטר ואם אין בו נאמנות אינו נוטל אלא בשבועה ואם לא פרעו הלוה עצמו אלא שלחם ע"י שליח בין שאמר לו קח השטר ותן לו המעות בין שאמר לו (וע"ל סי' ק"ל סעיף ה') תן המעות וקח השטר חייב השליח לפרוע למשלח (וע"ל סי' ק"ל ס"ה): הגה וי"א דאחר דחייב השליח לשלם לא יכול המלוה לעכבן אם יאמר שהלוה חייב לו ממ"א אלא אם טוען שהשליח נתנם לו ג"כ על חוב אחר ויש חולקים וס"ל דבכל ענין יכול לומר דחייב לו ממקום אחר (מרדכי פרק הכותב שתי הדיעות) וכן מי שהפקיד ביד א' ואמר הנפקד שהפקדון הוא של פלוני אחר החייב לו אם טוען שבשליחות אותו פלוני נתן המפקיד בידו יכול לטעון עליו עד כדי דמיהן במיגו דהחזרתים אע"ג דהמפקיד יצטרך לשלם לאותו פלוני אבל אם אומר שהמפקיד לא הזכיר לו אותו פלוני רק הפקידו בידו רק שהוא טוען שהפקדון של פלוני לא יוכל לעכבן הואיל ולא יכול לברר שאותו פלוני חייב לו (ריב"ש סי' שצ"ג) וי"א דוקא שבא ליד הנפקד בתורת פקדון אבל אם תפסו מיד המפקיד ויש לו מגו יוכל לומר שאותו שהפקדון שלו הוא חייב לו כדי דמיו והמפקיד חייב לשלם שהרי פשע (ב"י ס"ס פ"ד בשם הריטב"א וכ"כ עוד הריטב"א כתובות פרק הכותב ע"ש) אבל אם לא הזכיר שיקח השטר פטור הואיל ולא אמר ליתנ' לו בפני עדים (טור):

ב טען הלוה ואמר הלא פרעתיך בפני פלו' ופלוני ובאו אלו והעידו שפרעו אבל לא הזכיר לו השטר והשיב המלוה חוב אחר הוא שפרעת לי הרי בטל השטר: הגה וי"א דאין השטר בטל לגמרי רק דלא מגבינן ביה מיהו אם תפס לא מפקינן מיניה (טור בשם הרא"ש והר"ן) וכן נ"ל עיקר בד"א כשהעידו שנתן לו בתורת פרעון אבל אם ראוהו נותן לו מעות ולא ידעו אם בתורת פרעון או בתורת פקדון או בתורת מתנה אם אמר המלוה לא היו דברים מעולם הרי הוחזק כפרן ובטל השטר ואם אמר פרעון של חוב אחר הוא הרי זה נאמן ונשבע ונוטל מה שבשטר שהרי לא פרעו בעדים מתוך שיכול לומר מתנה נתנם לי נאמן לומר פרעון של חוב אחר הוא: הגה וי"ח וס"ל דאפי' בכה"ג אתרע שטרא (טור בשם ר"ת והרא"ש וכ"כ הרב המגיד בשם הרמב"ן וכ"כ הר"ן) וכן נ"ל עיקר דהמוציא מחבירו עליו הראיה וכל זה דנתנו לו בפני שני עדים אבל בפני ע"א לא אמרי' דאתרע שטרא (טור בשם הרמב"ן) וע"ל סי' ע':

ג אמר לו הלוה הלא שטר חוב זה דמי שור שלקחתי ממך הוא ואתה גבית דמי בשרו ואמר לו בעל השטר כן אני גביתי דמיו אבל מחוב אחר שהי' לי אצלך הואיל והודה שדמי השור הוא החוב ומדמיו נפרע בטל השטר אם יש עדים שפרע לו דמי השור ויש מי שכתב שאע"פ שאין עליו עדים שפרע מדמיו ישבע הלוה היסת שפרעו (והעיקר כסברא הראשונה) (אם ידוע שנתן לו קצת הדמים על חוב אחר לא יוכל לומר על האחרים שהם חוב אחר) (מהרי"ק שורש ק"כ):

ד מי שנושה בחבירו שני חובות ופרע לו הלוה סתם הרשות ביד המלוה לומר מחוב פלוני לקחתי ולא עוד אלא אפי' אמר לו לוה בשעת פרעון הילך מעות אלו בשביל חוב פלו' ומלוה קיבל ושתק יכול לומר אח"כ המלוה שבשביל מלוה על פה או בשביל חוב אחר תפסם (וע' לקמן סי' פ"ג סעיף ה'):

ה נתן הלוה למלוה מנה ליתנם לבעל חוב אחר רשאי לעכבם לעצמו:

סימן נט

שטר מקוים והלוה טוען פרוע והמלוה אומר איני יודע. ובו סעיף אחד:

מלוה שהוציא שטר חוב מקוי' וטוען הלוה שהוא פרוע והמלו' אומר איני יודע אינו גובה בו ואם חזר ואמר עיינתי בחשבוני וזכור אני בברי שאינו פרוע חוזר וגובה בו:

סימן ס

דין שעבוד מטלטלי אגב מקרקעי ודין שעבוד דבר שלא בא לעולם. ובו ב סעיפים:

א הבא לגבות חובו בשטר מהלוה ולא הספיק כל הנמצא לו כנגד שטר חובו ה"ז טורף מקרקעות שהיו לו בשעה שלוה מזה ומכרם או נתנם אח"כ אבל קרקעות שקנה אחר שלוה מזה ומכרם או נתנם אינו טורף מהם ואם כתוב בשטר שהוא משעבד לו נכסין דקנינא ודאנא עתיד למקני גובה גם מהם אבל המטלטלים אין עליהם אחריות אפי' מטלטלים שהיו לו בעת שלוה שמכרם או נתנם לשעתו אין ב"ח טורף אותם ואם כתוב בשטר שהוא משעבד לו מטלטלי שיש לו אגב מקרקעי דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי (ע' לעיל סי' קי"ג ור"ב) ה"ז טורף מהמטלטלים שהיו לו כשלוה כשם שהוא טורף מקרקעות ואם כתוב בשטר ששיעבד לו מטלטלי אגב מקרקעי דקנינא ודאנא עתיד למקני דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרא טורף אף ממטלטלים שקנה אחר שלוה ומכרם או נתנם כשם שהוא טורף מהקרקעות זהו דין הגמרא ועכשיו אע"פ שנהגו לכתוב בכל השטרות שהוא משעבד לו מטלטלי אגב מקרקעי נהגו שאינו טורף מהמטלטלים שמכר או נתן או משכן מפני תקנת השוק ואפי' למנהג זה אם היה ללוה שטר חוב על אחר ומכרו בעל חוב גובה ממנו דלא שייך בשטרות תקנת השוק דלא שכיח וכן אם נתן כל נכסיו לאחר ולא שייר לעצמו כלום אומדנא דמוכח הוא שלהבריח עשה ולא שייך ביה תקנת השוק (וע"ל סי' צ"ט ס"ו):

ב המחייב עצמו בדבר שאינו קצוב כגון שנתחייב לזון את חבירו או לכסותו חמש שנים (או שלא נתן קצבה לשנים) (ב"י בשם הרשב"א) אע"פ שקנו מידו לא נשתעבד להרמב"ם וחלקו עליו כל הבאים אחריו לומר שהוא משתעבד והכי נקטינן (וע' לקמן סוף סי' ר"ז):

ג המחייב לזון את חבירו הנותן אומר לתת לו פירות והלה אומר מעות הדין עם מקבל המתנה ואם התנה עמו בפירוש לזונו על שלחנו והוא אינו רוצה לאכול עמו אינו חייב ליתן לו אלא לפי ברכת הבית: הגה מיהו אם אין העיכוב מכח הניזון אלא מכח המתחייב חייב לתת לו כל דמי המזונות (ב"י בשם הריטב"א) ואם חלה הניזון אינו חייב ברפואתו רק בדמי מזונות כמו שהיה בריא (ב"י ס"ס ר"ז בשם הריטב"א פ' הנושא) וי"א דהמקבל עליו לזון חבירו סתם כל ימי חייו או כל זמן שצריך משמע (ר"ן פ' מי שאחזו וב"י בטור אה"ע סי' קי"ד בשם הרשב"א) וי"א דאם קבל עליו לזונו סתם או יתן לו ק' זהובים לשנה נפטר בשנה אחת מנדרו (תשובת הרא"ש כ"ו סי' כ"ד) המקבל עליו לזון חבירו לפי כבודו ב"ד ישיימו כפי מה שהיה נוהג קודם לכן (תשובת הרא"ש כלל ע"ה וטור סי' ר"ז) ואין מלבושים בכלל מזונות אא"כ אמר אזון ואפרנס דמלבושים הוא בכלל פרנסה (ב"י בשם הרשב"א) מי שכתב לחבירו לזונו זמן מה או לתת לו ק' דינרין וזנו קצת הזמן ופסק אינו חייב לתת לו ק' דינרין אלא לתשלום מזונות עד ק' דינרין ולא יותר דודאי לא כיון אלא אם לא יזונו כלל (ב"י בשם הרשב"א) ראובן שקבל עליו לזון לשמעון ואשתו והתחיל לזונן ומתה אשת שמעון פטור ממזונותי' ואפי' קצב סך לצורך מזונותיה אפ"ה פטור מחלקה (תשו' הרשב"א סי' תתק"ע):

ד המתחייב לזון את חבירו סתם או לזונו על שלחנו ומת המתחייב חייבים היורשים לזונו כמה שהיה חייבו מורישו (דשלחנו לאו דוקא):

ה שנים שנתחייבו לזון לאחד דינו כדין שנים שלוו מאחד (וע' באה"ע סי' קי"ד ס"ז):

ו המחייב עצמו בדבר שלא בא לעולם או שאינו מצוי אצלו חייב אע"ג דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ה"מ כשהקנה לו בלשון מכר או בלשון מתנה ואפי' כתב לו שעבוד על שדה או קבל אחריות על כל נכסיו ואפי' נתן לו משכון אינו כלום אבל בלשון חיוב כגון שאמר הוו עלי עדים שאני מתחייב לפלוני בכך וכך חייב (וכן הוציאו מבעה"ת שער ס"ד) והוא שקנו מידו ראובן שהוציא שטר בקנין על שמעון שכתב בו מחמת שנתתי לו מאה זהובים ושעבדתי לו כל נכסי לגבות' מהם (אבל לא שעבד עצמו להתחייב) (ב"י) וטען שמעון שבשעה שכתבו על עצמו לא היו בידו ואין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם אם הזהובים שבשטר הוא מטבע שנושאים ונותנים בו אין מטבע נקנה בחליפין ואם אין נושאים ונותנים במדינה באותם זהובים נקנים בחליפין (וע"ל סי' רי"א ס"ו) אלא שצריך שיהיו ברשותו בשע' קנין ואם אין הדבר ידוע שהיו ברשותו על התובע להביא ראיה: הגה ואם טוען התובע ברי שהיה ברשותו והנתבע כופר צריך לישבע (טור בשם הרי"ף) ונאמן לומר נתתי במגו דאי בעי אמר שלא היה ברשותו (ב"י בשם הרי"ף) מיהו כל זה לסברת הרי"ף וקצת רבוותא

אבל רבים חולקים על זה וס"ל דכל האומר נתתי לפלוני כך וכך הוי הודאת בע"ד וכמאה עדים דמי ואין מדקדקים כיצד נתן דמאחר שהודה אמרינן דודאי נתן באופן המועיל וקנה מקבל המתנה (טור בשם הראב"ד והרא"ש סוף כלל ל"ו ותו' ר"פ אע"פ וע' בב"י):

ז ראובן הלוה לשמעון מנה ואחר זמן כתב לו שטר בקנין מחמת שלויתי מפלוני כך וכך ונתחייבתי לו בהם ומשכנתי לו קרקע פלוני זכה במשכונא:

ח ראובן הוציא שטר שלוה שמעון מלוי וטען ראובן שלוי היה שלוחו וכתב השטר על שמו ולא הקפיד עליו ושמעון טוען לאו בעל דברים דידי את (מאחר שאין לך הרשאה מלוי) (טור) אם הוד' לוי לראובן ששלוחו היה אם אינו חב לאחרים בהודאתו כופין את שמעון שיפרע לראובן ואם בא לוי למחול לשמעון אינו מחול:

ט ראובן הלוה מנה ללוי ובשעת הלואה אמר ללוי שיכתבו (העדים) השטר על שם שמעון אך שיתנו השטר ליד ראובן וכשתבע ראובן מלוי בזמנו טוען לאו בעל דברים דידי את הדין עם ראובן ואם תבע ראובן לשמעון שיעשה לו שטר מכר מהשטר הזה שנכתב על שמו אין כופין אותו ואפי' הודה לו שמעון שיעשה לו שטר מכר יכול לחזור בו אבל אם אמר ללוה בשעת הלואה ע"מ כן אני מלוה לך שתעשה לי שטר בשם שמעון ולכשארצה תחזירנו לו על שמי כופין אותו על כך אפי' לא פירש דבריו אלא אמר לעדים בפני הלוה עוד שטר אחר תכתבו לי על הלוא' זו מחייבין אותו לכתוב שטר אחר על שמו שטר שהי' כתוב על שם ראובן וכתוב בסופו (קודם חתימת העדים) ואלו המעות הם מחכירות הקהל וטוען ראובן שכיון שכתובים על שמו שלו הם שהקהל נתנו לו שטר זה על מעות שהיה לו אצל הקהל והקהל מכחישין אותו הדין עם הקהל:

י שמעון שהי' חייב מנה לראובן ונתפשרו ביניהם שיעש' שמעון שט"ח ללוי מעשרים דינרים ואח"כ עשה ראובן (לשמעון) שטר מחילה מכל תביעות ממון ועכשיו טוען שמעון שכיון שלוי לא הלוהו אלא ראובן כיון שמחל לו כל תביעת ממון גם זה בכלל הדין עם שמעון:

יא המלו' את חבירו על משכונות קרקע וצוה לכתוב הקרקע בשם בנו הקטן ועכשיו טוען הלוה למלוה לאו בעל דברים דידי את אין בדבריו כלום:

יב אשה שטוענת על הקרקעו' שהניח בעלה שחציים שלה ממעות שנפלו לה מבית אביה והשטרות כתובים בשם שניהם הדין עם האשה ואם כתובים בשמה לבד והיא טוענת שכולם שלה כולם שלה:

סימן סא

כמה דינים מענין שטרות. ובו טז סעיפים:

א קהל שתקנו שלא יועיל שום שטר אם לא הי' מכתיבת יד סופר העיר אין בכלל זה מחילה שמחל ראובן לשמעון וחתום עליה ראובן (דודאי אין הכוונה רק על השטר החתום בעדים) (טור):

ב טופס השטר שביד הסופר שחתומים עליו עדים ולא הועתק השטר אין דין שטר לאותו טופס אא"כ מנהג בעיר להיות לו דין שטר: הגה דכל שלא חתמו בו העדים כדי למסרו לבעליו רק לזכרון דברים בעלמא לא מיקרי שטר וכן שטר שלא ניתן ליכתב ואיכא למימר שהעדים טעו אין דנין ע"פ אותו שטר (תשו' רשב"א סי' אלף רי"א) דהוי מפי כתבן כמו שנתבאר לעיל סי' כ"ח סעיף י"א וי"ב מיהו יש חולקים וס"ל דכל שכתבו טופס ע"מ לכתוב שטר אע"פ שלא נכתב השטר יש לטופס זו דין שטר (טור בשם הרא"ש כלל ס"ח):

ג אשה שנתחייבה לישבע כתקנת הגאונים שתקנו ללוה אם יש לה מטלטלין שיפרע מהם והיא מסרבת מנדין אותה עד דצייתא דינא כשם שעושים לאיש (דאשה שוה לאיש לכל עונשין שבתורה) (טור):

ד שטר שכתוב בו שיוכל כל המוציאו לגבות בו בלא הרשאה אם אין מנהג בעיר שלא לגבות בו בלא הרשאה תנאו קיים וגובה בו בלא הרשאה ואפי' כתוב בו שנתחייב לכל מוציאו בין יהודי בין עכו"ם ודוקא שהמוציא היה ילוד בשעת הלואה אבל אם נולד לאחר מכאן לא דלא היה יכול להשתעבד למי שלא בא לעולם:

ה כל דבר שנהגו במדינה לכתוב הן נאמנות הן כתבוה בשוקא הן שאר שופרי דשטרי שנהגו הסופרים לכתוב כל מי שמקנה בסודר לכתוב שטר דעתו שיכתבוהו כמנהג המדינה וא"צ לפרש שיכתבו כל לישני שפירי דאית ביה ויתבאר עוד בסי' ע"א: הגה והאי מאן דמקבל למכתב שטרא בכל לישני דזכוותא אע"ג דלא ידע ספרא לאחזוקי כראוי כיון דכתב ביה ואחריות שטרא דנן קבילית עלי ככל שטרות דנהיגי בישראל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי קאי לכל כללי בתחלת עניינא אבל תנאים כגון נאמנות בהלואה או ביטול מודעה במתנה לא חשבינן עד דמיפרשי (ר"י נ"ד ח"א) וע"ל סי' ע"א סי"ד שטר שכתוב בו שיפרע ההוצאות על הכפל אסמכתא הוא ואינו גובה הגה ואע"ג דכתב ביה דלא כאסמכתא וכו' וע"ל סי' ר"ז בדיני אסמכתא וכל דבר שנהגו בו בני המדינה בשטרות אע"פ שאינו כתיקון חכמים הולכים אחריו (טור בס"ס מ"ב וריב"ש סי' ק"ה):

ו שטר שכתוב בו שיש רשות למלוה לירד לנכסי לוה בין בפניו בין שלא בפניו בלא רשות ב"ד ובלא שומא והכרזה אינו רשאי לעבור על דברי תורה לירד לנכסיו שהמלוה את חבירו לא ימשכנו אלא בב"ד אבל אם לא מצא דיין שרוצה לדונו אז יש לו רשות לעשות דין לעצמו:

ז שמעון שכתב עליו לראובן באחד בניסן שנתחייב לו בכל סך ממון עד אלף זהובים שיודה שמעון אחר זמנו של שטר זה שיש לראובן עליו ויכתוב ויחתום בחתימת ידו בהודאה זו והוציא ראובן כתב ידו של שמעון שהודה שיש לראובן עליו מאה זהובים וזמן כתב ידו בכ"ז בניסן ונתקיימה חתימת שמעון בא' באייר ראובן גובה מזמן שטרו דאז יצא הקול שנתחזק שטר של שמעון עד אלף זהובים:

ח ראובן שתבע את שמעון לדין וא"ל אתה הודית בפני עדים שאתה חייב לי מנה בשטר ועתה גנבו השטר ונתנוהו לך השיב שמעון אתה לא הלויתני לוי נתן לי משכון ושאל ממני לכתוב עלי שט"ח בשמך והוא החזיר לי השטר והחזרתי לו משכונו שמעון נאמן בשבועה:

ט הרוצה לפסול שטר מפני שלא הוציאו בחיי אביו ועוד שבא (המלוה) לתכלית העוני ולא הוציאו אין השטר נפסל בכך אמנם יש לדיין לחקור ולדרוש להוציא הדין לאמיתו ואם יראה לו באומדנא דמוכח שהדין מרומה ושקר יכתוב ויחתום שאין לשום דיין ישראל להשתדל בדין זה ויתן ביד הנתבע (וע"ל סי' ט"ו ס"ג): הגה וכן כל שטר ישן יש לב"ד לחקור ולפשפש אחריו (טור סי' צ"ח בשם הרא"ש כלל פ"א ס"ס ט' ומהרי"ק שורש קצ"א) אע"ג שכתוב בו שלא יטעון הנתבע שום טענה נגד השטר וקבל עליו בחרם ובשבועה אפ"ה הב"ד צריך לחקור אחר זה כדי להוציא הדין לאמתו (שם במהרי"ק):

י שטר שכתוב בלשון זה ביאור מה שהודה בפנינו ראובן שיש עליו מממון עזבון יעקב כך וכך אין לו דין שטר לגבות ממשעבדי כי אין בו קנין אלא הודאה בעלמא הוא ומוכיח הלשון שלא כיונו בכתיבה זו אלא לזכרון דברים ולא לשם שטר שכתבו ביאור מה שהודה בפנינו ולא כתבו העדנו על עצמו כמו שרגילי' לכתוב בשטרו' ולא הודה בפנינו כמו שכותבים בשטרי הודאות שטר שלא נכתב בו (שם המלוה) אלא שיעבד עצמו הלוה לכל מי שמוציא עליו שטר זה שיגבה ממנו כל המוציאו יגבה בו אע"פ שידוע שהוא לא הלוה זה הממון והוא שיהי' נולד בשעת כתיבת השטר (וע"ל סי' נ'):

יא לוה שפרע למלוה ואין המלוה רוצה להחזיר לו שטרו יש לנדותו עד שיחזירנו לפי שעובר על לאו של דברי קבלה (וע"ל סי' נ"ז):

יב שטר שנפרע או שנמחל שעבודו צריך המלוה להחזיר השטר ללוה דגופו של נייר שלו הוא (וע"ל סי' נ"ז):

יג מי שטען על כתובת אשתו שהי' ע"ה ולא הבין כשקרא החזן הכתובה והתנאים אין שומעין לו: הגה וה"ה בשאר דקדוקים שיש לדקדק מן השטר ולא אמרי' דהאי גברא לא דקדק כל כך וכמו שנתבאר בסמוך (ב"י בשם ריב"ש סי' ת"פ):

יד מי שיש בידו שטר מתנה שמן הדין אינו גובה בו והלה טוען שיכופו אותו להוציא השטר אין כופין אותו:

טו מדקדקין לשון השטר ודנין על פי אותו דקדוק ולא אמרי' האי גברא לא גמיר כולי האי והי' סבור שהדין הי' בענין כך ומפני כך כתב אותו לשון:

טז יש מי שאומר שתנאי שאדם מתנה עם חבירו אין הולכים אחר הלשון הכתוב בו אלא אחר הכוונה:

סימן סב

דין אשה הנושאת ונותנת בתוך הבית. ובו סעיף אחד:

אשה הנושאת ונותנת בתוך הבית והיו שטרות מקניית הקרקעות ועבדים או שטרי חובות כתובים על שמה והיא אומרת שלי הם (אפי' השטרות תחת ידה) עליה להביא ראיה בעדים שהוא כדבריה שהיה לה ממון מיוחד וא"צ שיעידו על אלו השטרות שהם שלה וה"ה אם נמצאו לה מטלטלים ברשותה עליה להביא ראיה: הגה ואפי' אלמנה ואפי' היו השטרות בידה (מרדכי ר"פ הספינה) לא היתה נושאת ונותנת תוך הבית והיו שטרות כתובים על שמה הם שלה. היו כתובים על שמה ועל שם בעלה הם שותפות של שניהם (טור אבן העזר סוף סי' פ"ו) וסתם אשה נושאת ונותנת תוך הבית (מרדכי פ' חזקת הבתים והרשב"א שם) אשה שכתבה לאחרים שמה שתחת ידיה הוא של אחרים אם ידוע שהיה לה ממון שאינו של בעלה נאמנת ואין הבעל יכול לומר שהוא שלו ב"י בטור אה"ע סי' פ"ו בשם הרשב"א יש מי שאומר שאם היו השטרות כתובים על שמה אע"פ שהיא אינה נאמנת מאחר שנושאת ונותנת תוך הבית מ"מ אם מתה טוענין ליורשיה שהיא שלה וכמו שיתבאר בסמוך לענין האחין (תשו' רשב"א סי' תתע"ט וריב"ש סי' קס"ט) וכן נ"ל ועיין עוד מדינין אלו באה"ע סי' פ"ו וכן א' מהאחים שנושא ונותן בתוך הבית ושטרות עשוים על שמו ואומר שלי הם שנפלו לי מבית אמי או מציאה מצאתי או מתנה ניתנה לי עליו להביא ראיה בעדים ואם מת והניח יתומים אז צריכים האחים להביא ראיה בעדים: הגה ודוקא בדבר שאינו ידוע שהיה של אחין אבל בדבר ידוע שהיה של אחין על היתומים להביא ראיה (מרדכי ר"פ חזקת הבתים) ואם היו חלוקין בעיסתן או בשום דבר על האחים להביא ראיה ואפי' בחייו משום דאימור מעיסתו קימץ ואפי' אומר מבית אבי אמי נפלו נאמן במגו: הגה ודוקא שהשטרות כתובין על שמו אבל כתוב על שם האחין או על שם אביהם לא יוכל לומר ששלו הוא ואפי' מת על היתומים להביא ראיה בעדים (ב"י בשם התרומות ורמב"ם פ"ט מה' נחלות והרא"ש כלל פ"ה) וכל זה באשה או אחין אבל בן בית שנושא ונותן בשל בעל הבית כל מה שהפקיד או שנמצא תחת ידו הוא בחזקה שהוא שלו זולתי אם נודע שהוא בעה"ב אפי' אינו אמוד וידוע שלא היה לו שום דבר חוץ משל בעה"ב ואם מת נותנין ליורשיו (רבי ירוחם נ"ל):

סימן סג

מי מי שהועד עליו שמחזיר אחר זיוף. ובו ב סעיפים:

א המוציא שט"ח על חבירו ובאו שנים ואמרו ממנו שאל לזייף לו שטר זה אע"פ שנתקיים השטר בחותמיו אין גובין בו לעולם אא"כ עידי השטר מעידים שראו ההלואה או אחרים מעידים עליהם שראו שחתמו ואם עידי השטר מעידים שזו היא חתימתן גובין בו (ויש חולקין וס"ל דהכרת החתימה לא מהני) (טור בשם הרמ"ה ור"ן פ' אלו נערות):

ב כשאמרו אין גובין בו לא משהינן ליה בידיה אלא מוקמינן ליה ביד שליש: הגה ואם לא אמרו העדים ששאל להם לזייף שטר זה אלא שטר סתם כל שטרותיו של זה שבקש לזייף אתרעו ולא גבינן בהו (טור):

סימן סד

נפקד שרצה לעכב בחובו שטרות הפקדון. ובו סעיף אחד:

מי שהפקידו בידו שטרות ומת המפקיד וטוען הנפקד מחיים תפסתי אותם למשכון בשביל חוב שיש לי על המפקיד דאלו לגבותם לא היה מועיל בלא כתיבה אם יש עדים שתבעם ממנו מחיים ולא רצה להחזירם לו אז הויא תפיסה ואי לא לא ומיירי שיש עדים שהפקידם בידו וגם יש עדים שראום עתה בידו שאם לא כן היה נאמן במגו דנאנסו או לא היו דברים מעולם וכל זה לדינא דגמרא אבל למאי דתקון רבנן שגובין מטלטלי דיתמי גובין משטרותיהם אפי' לא תפס מחיים: הגה ואע"פ שאין לו מיגו ואינו יכול לומר לקוחין הם בידי מ"מ אם תפסם מחיים יוכל לומר למשכון תפסתים (תוס' והרא"ש פ' הכותב) דלא כיש מי שאומר דלא יוכל לומר למשכון תפסתים אלא בידוע שהיה חייב לו מאחר שאין לו מגו (ב"י בשם הרשב"א):

סימן סה

דין שטרות שנמצאו ודין שובר שנמצא ביד שליש. ובו כד סעיפים:

א המוצא שטר אצלו ואינו יודע מה טיבו אם המלוה הפקידו או הלוה או אם הפקידוהו בידו בתורת שלישות ומקצתו פרוע יהא מונח עד שיבא אליהו ואם החזירו לאותו שכתוב על שמו עבר על דברי חכמים ואם זה שהשטר עתה בידו מכחיש דברי אותו שנתנו לו היה יכול לגבות בו ואם הוא מודה לו שנתנו לידו צריך להחזירו לו ויהא מונח עד שיבא אליהו ובסי' זה יתבאר עוד (וע' סעיף ט"ז) ואם שטר משכונא נמצא בידו ואינו יודע מה טיבו אף ע"פ שבעל משכונא מוחזק בקרקע אינו מועיל לו כלום שום טענה ויהא השטר מונח עד שיבא אליהו ומחזיר הקרקע לבעליה: הגה וכל זה דוקא במי שאין לו שייכות עם

המפקיד או הנפקד אבל בן שמוצא שטרות של אביו בידו ואינו יודע מה טיבן או האב שמוצא שטרות בנו והוא סומך על שלחנו וה"ה כל אלו שאין להן חזקה זה על זה כמו שיתבאר לקמן סי' קמ"ט כל אלו כאדם אחר הן והוי כאלו נמצא תחת ידי עצמו (תשו' רשב"א אלף ל"ה):

ב וכן יורשי הנפקד לא יחזירו שום שטר שנמצא ברשות אביהם אא"כ יודעים מה טיבו ויש מי שאומר שאם המלוה בעצמו לקחו קודם שבא ליד אחר לא אמרי' ביה יהא מונח ואפי' לקחו מבית היורש קודם שבא ליד היורש ומיהו אם היורש מוציא [שטר] כתובת אשה הנפקד אצלו יחזירנו לאשה ולא חיישי' שהיא פרועה (ב"י בשם הריטב"א):

ג י"א שאפי' שניהם רוצים לא יוציאם מתחת ידו אלא קרוע דחיישינן לקנוניא ויש מי שאומר דלא חיישי' ואם שניהם רוצים יעשה כמאמרם:

ד אם יטענו היורשים על שטר שמוצאים ברשות אביהם שאביו הלוה עליו מעות למלוה אע"פ שאינו יכול לגבותו מהלוה בלא כתיבה מ"מ לקחו למשכון טענתם טענה אבל אנן לא טענינן להו:

ה ראובן שמת ונמצאו ברשותו שטרות של אחותו קשורים יחד מקצתם לזכותה דהיינו שטר נדונייתה ושטרי קרקעותיה ומהם לחובתה כגון שטר מתנה שנתנה לבעלה קרקע שהיה לה אף ששטר נדונייתה הוא כשאר [שטרי] חובות מאחר שהוא קשור עם שטרי קרקעותיה שהם ודאי שלה הוי כאילו נודע ודאי שהיא הפקידתם ומטעם זה גם שטר המתנה שנתנה לבעלה קרקע אנו מחזיקים שהיא הפקידתו ויחזירו לה או ליורשיה:

ו המוצא שט"ח אע"פ שיש בו נאמנות אפי' הוא תוך זמנו ואפי' אין בו אחריות ולוה מודה לא יחזיר דחיישינן לפרעון ולקנוניא ואפי' אמר הלוה או המלוה נקב יש בו בצד אות פלוני לא יחזיר לא לזה ולא לזה ואם מפורש בשטר בהדיא שאינו חייב באחריות אם חייב מודה יחזיר:

ז וכן אם יש ללוה בני חורין שמספיקין לשעבוד החוב אם חייב מודה יחזיר וכן אם נמצא ביום שנכתב וכתוב בו הנפק (פי' קיום שעושין אנשי הב"ד תרגום יצא נפק ולכן נקרא הנפק שיצא בב"ד) אם חייב מודה יחזיר ויש מי שאומר דהא דאמרינן שאם נמצא ביום שנכתב יחזיר הני מילי דליתיה ללוה קמן אבל איתיה קמן ואמר פרעתיו וממני נפל לא יחזיר:

ח מצא בשוק שטרות קרועים ושטר חוב ביניהם לא יחזיר ואם יש עמהם שובר אפילו בלא עדים יחזיר השטר ללוה:

ט המוצא שטר בכלי יתננו למי שנותן סימן בכלי ואפי' אינו נותן סי' בכלי אלא כשזה מכריז שטר מצאתי וזה אומר מצאת בכלי פלו' אם אין דרך העולם ליתן שטרות באותו הכלי הוי סימן:

י מצא ג' שטרות או יותר כרוכים זה על זה או שאחד כרוך בראש חבירו יכריז שטרות מצאתי למי שיאמר מניינם יחזירם ואין צריך שיאמר היאך היו כרוכים: הגה אבל הכריכה לחוד לא הוי סימן אם כל השטרות היו של מלוה ולוה אחד (ד"ע בפי' דברי הטור והרמ"ה) וה"מ שאין שניהם לפנינו אבל אם הם שניהם לפנינו והאחד יודע הכריכה והשני אינו יודע נותנין למי שיודע (טור):

יא מצא ג' שטרות יחד על לוה א' שלוה מג' אנשים והם מקויימים יחזירם ללוה אף בלא סימן ולא יתנם למלוה אף אם יתן בהם סימן ואם אינם מקויימים לא יתנם אלא למי שנותן בהם סימן ואם מצא ג' ביחד מג' לווין שלוו ממלוה אחד והם כתיבת יד ג' סופרים יתנם למלוה אף בלא סימן ואם הם כתיבת יד סופר אחד יתנם למי שיתן בהם סימן וה"ה שני שטרות משני לווין או שני מלוין (רבינו ירוחם נ"ב ח"ג):

יב מצא איגרות שום ואיגרות מזון (פי' איגרות שום שומת ב"ד נכסי לוה ונתנו למלוה ופי' איגרות מזון שקבל עליו לזון בני אשתו) שטרי חליצה ומיאונין ושטרי בירורין וכל מעשה בית דין כגון חלוטא (פי' חלוטא שהחליטו וגמרו ב"ד נכסי לוה למלוה ושטרי בירורין שזה בורר לו אחד וזבל"א או שטרי טענות שטענו בב"ד ששוב אינם יכולים לחזור מהם) יחזיר לבעליו:

יג המוצא שטר שחרור אם אין האדון מודה בו לא יחזיר לא לזה ולא לזה ואם האדון מודה שנתנו לעבד להשתחרר בו יחזירנו לעבד ומיהו אם יבא העבד לטרוף בו ממה שמכר אדוניו מנכסיו מאחר זמן הכתוב בו צריך להביא ראיה שהגיע לידו מזמן הכתוב בו (ובמקום שעדיו בחתומיו זכין לו כדרך שנתבאר לעיל סי' ל"ט א"צ להביא ראיה על זה) (נ"ל):

יד המוצא שטר מתנת בריא או שטר מכר אפילו אומר הנותן או המוכר שיתנוהו למקבל או ללוקח לא יתננו לו אא"כ פירש במתנה ששייר לעצמו כח שיוכל לחזור בו כל ימיו כגון שכתב מהיום אם לא אחזור בי כל ימי חיי ואם הוא שטר הקנאה שפירש שהקנה לו מיד אע"פ שלא הגיע השטר לידו יחזיר אפי' לא שייר לעצמו שיוכל לחזור המוציא שטר מתנת שכיב מרע אם הנותן קיים ואומר שיתנוהו למקבל יתנוהו לו ואם מת הנותן אע"פ שבנו אומר שיתנוהו לו לא יתנוהו לו אא"כ יהיה שטר הקנאה:

טו שנים שהם אוחזין בשטר המלוה אומר שלי הוא והוצאתיו להפרע בו ממך והלוה אומר פרעתיו וממני נפל אם היה השטר שיכול לקיימו זה ישבע שאין לו בדמים אלו פחות מחציין וזה ישבע שאין לו בדמים אלו פחות מחציין וישלם הלוה מחצה (שוויו של חוב שבשטר) (ר"י נ"ו ח"ה בשם הר"ר יונה וכ"ה בתוס') ואם אינו יכול לקיימו ישבע הלוה היסת שפרעו וילך לו ויש אומרים שאם הוא מקויים ואוחזין בו שניהם בשוה בתופס או בתורף או ששניהם אוחזים בגליון ואפילו כל התורף קרוב לאחד יותר מלחבירו זה

ישבע שאין לו בו פחות מחציו וזה ישבע שאין לו בו פחות מחציו ויפרע לו חציו אפי' אם יש בו נאמנות ואם אחד אוחז בתורף ואחד בטופס האוחז בתורף נוטל יתרון הממון ששוה התורף על הטופס והשאר יחלוקו בשוה בשבועה:

טז המחזיר שטר שמן הדין לא היה לו להחזירו יש מי שאומר שגובין בו וי"א שאין גובין בו ויש מי שאומר שאפי' גבו בו ב"ד ואח"כ נודע בעדים שנפל מחזירין ב"ד ומוציאין מהמלוה ללוה אבל אם מעצמו פרע למלוה או ליורשיו אין מוציאים מידם (וע' ריש סי' זה ס"א):

יז מי שהוציא שט"ח על חבירו ותבעו בב"ד ואח"כ נאבד ממנו ויש כמה אומדנות דמוכחי טובא שנאבד מחוייבים ב"ד לכתוב מעשה ב"ד ולקיים השטר כבתחלה ולכופו לפרוע:

יח המוצא שובר בשוק בזמן שהמלוה מודה שנתנו ללוה יחזיר ללוה אינו מודה לא יתננו לא לזה ולא לזה ואם נמצא ביד המלוה שובר על א' משטרותיו שהוא פרוע אינו כלום לגרוע כח השטר אפי' אם הוא כתב יד הלוה או המלוה עצמו אא"כ שהשטר שהשובר כתוב עליו מונח בין שטרותיו הקרועים אע"פ שהוא אינו קרוע מ"מ איתרע וסמכינן אשובר אפי' אין על השובר עדים אבל לא נמצא עליו שובר אע"פ שנמצא בין שטרות קרועים לא גרע וגובין בו ואם עדים חתומים על השובר שנמצא ביד המלוה ישאלו העדים אם יודעים שהשטר פרוע יעשו על פיהם ואם אינם יודעים או שאינם לפנינו אינו כלום ואם הוא מקוים כשר:

יט אם השובר ביד השליש ואומר שהוא פרוע נאמן אפי' ראוהו ב"ד כבר בידו ואפי' אין עליו עדים ואפי' מת השליש כשר השובר ודוקא שהשטר בידו עם השובר אבל אם אין השטר בידו ואין עדים בשובר אינו כלום ואם יש עליו עדים אע"פ שאינם כאן אם הוא מקויים כשר ואם אינו מקויים יתקיים בחותמיו ואם השליש מת לא יחזיר לא ללוה ולא למלוה אפי' שהחייב מודה שהמלוה הפקידו בידו ועדיין לא נפרע החוב לפי שחוששין לקנוניא לפיכך אין גובין בשט"ח שזה השובר יוצא עליו ואין קורעין אותו:

כ (ל' רמב"ם פט"ז מה' מלוה דין י' כל הסעיף) שטר שנמצא בו שובר בגוף השטר בין מלפניו בין מלאחריו ואפי' במקצתו שטר זה פרוע או שנפרע ממנו כך וכך אפי' יוצא מתחת ידי המלוה ואע"פ שאין על הכתב עדים עושים כמו שכתוב בשובר (וה"ה אם מצא כתוב בפנקסו שטר פלוני הוא פרוע) (ר"י נ"י ח"ד):

כא ראובן נפטר ונמצא בא' משטרותיו מכתב ידו שטר זה פרוע או שנפרע כך וכך עושים כמו שכתוב בשובר:

כב מי שמת ונמצא באחד משטרותיו מכתב ידו שטר זה חציו לפלוני אין לאותו פלו' חלק בו:

כג האומר שטר בין שטרותי פרוע ואיני יודע איזהו כל שטרותיו פרועים נמצא לאחד שם שנים הגדול פרוע ולא הקטן (נ"י סוף ב"ב): הגה אבל אם נמצא שובר בבית לוה על הקטן ודאי הקטן פרוע ולא הגדול (נ"י) וכן אם לא אמר א' פרוע אלא אומר שטר אחד מחול לך הקטן מחול ולא הגדול (מה"ר דוד כהן בית כ' סי' ו'):

כד האומר לחבירו שטר לך בידי שהוא פרוע הגדול פרוע והקטן אינו פרוע חוב לך בידי פרוע כל שטרות שיש לו עליו פרועים:

סימן סו

דין מכירת שטרות ואונאתן. ובו מב סעיפים:

א אותיות אין נקנין אלא בכתיבה ומסירה: הגה מיהו יכול לתפוס הנייר עד שיחזיר לו דמיו (רבינו ירוחם נתיב י"ד) וכן אם אין למוכר לשלם ללוקח מוציאין מן הלוה ונותנין לקונה כדלקמן סי' פ"ו ואע"פ שלא קנה השטר (ב"י בשם הרשב"א) וכן אם קבל עליו המוכר אחריות אם לא יגבה הלוקח השטרות צריך לקיים המוכר מה שקבל עליו אע"פ שלא קנה הלוקח השטרות (תשו' הרשב"א) ובמקום דלא קנה הלוקח השטר ואומר שהמוכר עדיין יכתוב וימסור לו והמוכר חוזר במכירה י"א דאינו חייב לקבל מי שפרע ויכול לחזור בו ואע"פ שקבל המעות (ב"י בשם התרומות) הילכך האי מאן דמזבין שטרא לחבריה צריך למכתב ליה קני לך איהו וכל שעבודא דאית ביה ואם לא כתב כן לא קנה המלוה שבו ואפי' הנייר לצור ע"פ צלוחיתו לא קנה אלא מקח טעות הוא ומחזיר הנייר ויחזיר לו הדמים: הגה י"א דשטר שכתוב בו אני משעבד לך ולכל מי שמוציאו נקנה בחליפין או במסירה בלא כתיבה (ת"ה סי' שנ"א) אבל אם לא כתוב בו כך רק שנכתב על שם הלוקח מתחלה צריך כומ"ס ודוקא שהיה השטר של מוכר רק שהיה נכתב על שם הלוקח אבל אם אמר מתחלה לעדים כתבו שטר ללוקח ותנו לו דעיקר הכתיבה היתה ללוקח א"צ כומ"ס וע' בסמוך ס"ד ה' (ב"י בשם הרשב"א והתרומה והרי"ף):

ב אפילו אם מסרו לידו וקנו מידו בקנין שמוכר לו כל השעבוד שבו וכתבו לו עדים הקנין זה הכתב אינו אלא לראיה בעלמא ואינו כלום אלא צריך שיאמר לעדים שיכתבו שטר מכר ושיקנה באותה כתיבה שטר זה וכל שעבודו וצריך שיכתוב ואם לא נכתב לא קנה ויש מי שאומר שצריך שתבא לידו אותה כתיבה:

ג הנותן נכסיו לאחר במתנת בריא מטלטלי אגב מקרקעי בקנין והיו לו שטרות אע"ג דשטרי בכלל נכסי אינון לא קנאם כיון שלא כתב לו קני לך איהו וכל שעבודא דאית ביה:

ד יש מי שאומר שצריך מסירת השטר קודם כתיבת השיעבוד אם השטר הנמסר אינו מצוי אצלו אע"פ שהקנהו לו בקנין חליפין אינו חשוב כמסירה: הגה שטר של ראובן ושמעון ביחד שנתן להם המלך רשות לגבות הכנסת כפר אחד והאחד טוען שחבירו מחל לו חלקו והשטר תחת ידו אין טענתו טענה דשטר כזה אין נקנה אלא בכתיבה ומסירה הואיל ואין בו חיוב כלל רק שהמלך נתן להם רשות מיהו אם כבר גבה האחד ואומר שהשני מחל לו מה שגבה גבה (ב"י בשם הרשב"א) (ועיין לקמן סעיף י"ז) ראובן שיש לו שטרות משמעון מופקדים בידו ושמעון מחל לו עליהם לא קנה ראובן דכתיבה ומסירה בעינן (ב"י בשם תשו' הרשב"א):

ה ראובן הפקיד מעות ביד שמעון להתעסק בהם ונתן לו רשות להעלות השטרות בשמו ואח"כ נתנם לו במתנה בלא כתיבה לא קנה (וכבר נתבאר בסמוך בסוף ס"א):

ו שטר העשוי בערכאות של עכו"ם אם הוא עשוי בענין שהוא כשר בדיננו וכן שטר של כתב ידו הם נקנים בכתיבה ומסירה:

ז שטר הקנאה העשוי בדינין (נ"א בגופן) של עכו"ם אם כתוב בו לשונות המספיקים לנתינת גוף הנייר והשעבוד הרי הם כשטרות שלנו:

ח שטר משכונא להר"י ן' מיג"ש כיון שיכול לסלקו במעות צריך כתיבה ומסירה והגאונים כתבו דמסירה בלא כתיבה לא קניא אבל כתיבה קניא בלא מסיר' דכיון שהחזיק בקרקע וכתב לו קני לך וכו' קנה אע"פ שלא מסר לו שטר המשכונא ודוקא במשכונא מוחזקת אבל אינה מוחזקת הויא כשאר מלוה אבל שט"ח על משכון של מטלטלין כיון שמכר לו החוב ומסר לו המטלטלין קנה החוב שעליו במסירת המשכון אע"פ שלא מסר לו השטר ולא כתב לו שום דבר:

ט האי מסירה דשטרות צריך הגבהה עמה או משיכה אם הוא שק מלא שטרות שאין דרכו להגביהו והא דקרי ליה מסירה אע"ג (דבעי משיכה או הגבהה עמה משום) (טור) דבעי מסירה מיד ליד עם ההגבהה או עם המשיכה אי נמי אפי' אי לא בעי מסירה מיד ליד נקט לשון מסירה משום דבעי דעת אחרת מקנה לפיכך הזוכה בשטר הפקר שחבירו הפקיר שטרו אינו קונה על ידו מלוה הכתובה בו כיון שאין דעת אחרים מקנה:

י המקנה לחבירו קרקע כל שהוא והקנה לו על גבו שט"ח ה"ז קנה השטר בכ"מ שהוא בלא כתיבה ובלא מסירה והוא שיאמר לו על פה קנה לך הוא וכל שעבודא דאית ביה: הגה וי"א דשטר אינו נקנה באגב (טור בשם ר"ח והרא"ש) ולענין הלכתא נקטינן כסברא הראשונה דנקנה באגב ודוקא שטר שכבר נכתב אבל לא יוכל להקנות לו באגב שטר שעדיין לא נכתב (ריב"ש סי' ר"י):

יא מי שהוציא שטר וטוען שחבירו מכרו לו בכתיבה ומסירה ואבד ממנו שטר המכר אינו צריך עדים לענין קנייתו אבל צריך עדים לענין תביעתו שהרי הנתבע אומר לו מי

יאמר לי שבעל דברים שלי כתב ומסר לך לפיכך ראובן שהוציא שט"ח שיש ללוי על שמעון וטען שלוי נתנו לו בכתיבה ומסירה ואבד השטר שהקנהו בו או שטוען שהקנהו על גבי קרקע ה"ז גובה אותו משמעון אם אין הלוה טוען מי יאמר שבעל דברים שלי כתב ומסר לך ואם טוען שמעון שפרע ללוי ואמר ישבע לי ישבע לוי לשמעון ואח"כ יגבה ראובן ואם יש ראיה שמכר ולא רצה לישבע חייב לשלם לראובן וכן אם הודה לוי שפרעו ישלם לוי לראובן מת מוכר יורשיו נשבעים שבועת היורשים ונוטל לוקח ואם לא רצו לישבע משלמין ללוקח טען לוי שלא מכר ולא נתן שטר זה נשבע היסת ונפטר וי"א שגם לענין קנייתו אינו נאמן: הגה וכנ"ל עיקר לענין הלכתא ואם הי' השטר מונח תחת יד שליש אע"ג דנאמן נגד המוכר שעשאו שליש מ"מ אינו נאמן נגד הנתבע ואין הלוקח יכול לגבות בשטר זה בלא כתיבה ומסירה (נ"י סוף ב"ב):

יב מכנסת לבעלה שטר אינו צריך כתיבה ומסירה ואם הוא מלוה על פה אינו צריך מעמד שלשתן ואפי' אם היו נכסי מלוג:

יג כיון דאין אותיות נקנות אלא בכתיבה ומסירה הנותן מתנה לחבירו והחזיר לו השטר לא חזרה מתנתו עד שיכתוב לו קני לך איהו וכל שעבודא דאית ביה:

יד אין שטר נקנה בכתיבה ומסירה אלא שטר חוב או שטר של קנייה שכתב לו שדי מכורה לך שהוא עיקר הקנין ובו קנה השדה ולפיכך כשמסרו הלוקח לאחר וכתב לו קני לך איהו וכל שעבודא דאית ביה קנה על ידו הקרקע אבל אם קנה הקרקע בכסף או בחזקה או בקנין וכתבו לו שטר לראיה אם מסרו לאחר וכתב לו קני לך איהו וכו' לא קנה:

טו הקונה מהמלוה שט"ח שיש לו על הלוה ומת הלוה אם אחר שלקחו מת נשבע הלוקח שלא אמר לו המוכר כלום ושאינו יודע ששטר זה פרוע וגובה ודוקא שמת המוכר אבל אם הוא חי גם הוא צריך לישבע קודם שיגבה הלוקח וכן אם הלוה קיים וטוען שהוא פרוע ואין בו נאמנות אם המוכר קיים ישבע וגובה הלוקח ואם אינו רוצה לישבע לא יפרע הלוה (והמוכר צריך לשלם ללוקח) (ב"י) ואם המוכר מת נשבע היורש שלא פקדני אבא ואם אינו רוצה חוזר הלוקח עליו ואם מת הלוה קודם שלקחו זה ואח"כ מת מלוה אינו גובה אפי' בשבועה:

טז המוכר שטר חוב לחבירו כדינו ובאים המוכר והלוקח לתבעו מהלוה ב"ד אומרים לו ליתנו ללוקח ואם יפרע למוכר חוזר וגובה ממנו הלוקח ואם קדם הלוה ופרע למוכר נפטר ואין ללוקח עליו אלא תרעומת (ויש אומרים דהלוקח צריך להחזיר ללוה שטרו) (ב"י בשם

התרומות שם) וב"ד מחייבים את המלוה ליתן ללוקח מה שגבה מהלוה ואם הוציא ובזבז ואין לו לשלם פטור הלוה וי"א שאם פרע הלוה להמלוה לא נפטר בזה מהלוקח:

יז לוה שפרע ללוקח שמסר לו השטר ולא כתב לו קני לך איהו וכל שעבודיה אינו חייב למוכר כלום שאע"פ שאין המכר כלום מ"מ אם תפס הלוקח אין מוציאין מידו: הגה ודוקא שלא כתב ליה קני לך וכו' רק אמר לו בעל פה אבל אי לא אמר לו כן אפי' תפס מוציאין מידו (המגיד פכ"ה מה' מכירה ונ"י פ' איזהו נשך) ויש מי שאומר דוקא שידע המוכר שגבאו הלוקח דכיון שידע ושתק מחל אבל אם לא ידע המוכר חוזר וגובה מבע"ח דא"ל לא היה לך ליתן לו חובו עד שיראה לך שקנאו ממנו כדין קניית שטר (ואם אין הלוה יכול לשלם אין המוכר יכול להוציא מן הלוקח כלום הואיל ותפס) (ת"ה סי' שי"ג):

יח יש מי שאומר שאם זקפן במלוה על שמו דינו כגבה:

יט ראובן שהיה לו שט"ח על לוי וא"ל מנה יש לי בידך בשטר תנהו לשמעון במעמד שלשתן קנה שמעון אע"פ שלא נתן לו השטר ונשתעבדו לו הלקוחות כמו שנשתעבדו (לראובן) אלא שאין שמעון הזוכה יכול להוציא גוף השטר מיד המלוה אלא שמעון תובע ללוה ואם יכפור או שהוצרך לגבות מהמשועבדין ב"ד כופין למלוה להוציא השטר ודנין על פיו ואם פרעו הלוה לשמעון הזוכה מוציאין גוף השטר מיד המלוה ומחזירין אותו ליד הלוה:

כ ראובן הפקיד שטרי חובות אצל שמעון ואמר לו שטרות שהפקדתי בידך תנם ללוי במעמד שלשתן כל זמן שלא חזר בו ראובן יש לשמעון ליתנם ללוי חזר בו יש לו להחזירם לו שכל זמן שלא קנה השעבוד שבהם לא קנה גופם בין במסירה בין בחליפין בין במעמד שלשתן ואם כתב לו והקנה לו הן וכל השעבוד שבהן והמחהו אצל אותו שמופקדים בידו המחאה זו כמו מסירה ונמצא שהם קנויים לו בכתיבה ומסירה:

כא ראובן היה לו שטר על שמעון ולוי חתום בו ומכרו ללוי העד אין לוי חשוב נוגע בדבר ולא חיישינן לחשדא לומר שהוא חתם לו שקר כדי שיקנהו ממנו אח"כ לפי שהעד האחר לא היה מסכים עמו להעיד שקר בשביל הנאתו של לוי (ודוקא אם העד חתום על השטר אבל לא יוכל להעיד על פה) (ב"י בשם התרומות) אבל אם מכרו לשני עדים החתומים עליו חיישינן להכי ואם אין הלוה מודה בו אין יכולין לגבותו:

כב ראובן שיש לו שטר על שמעון ונתנו ללוי בכתיבה ומסירה והיה שמעון אחד מעידי המתנ' ואחר עמו ורוצה ראובן לחזור מהמתנה וטוען שהשטר פסול לפי ששמעון הוא נוגע בעדות שרוצה להעיד כדי שיפטר מבעל דינו שהשני נוח לו הדין עמו והרי הוא חשוב נוגע בדבר:

כג המוכר שטר חוב כדינו אם חזר ומחלו ללוה מחול מיהו אין הלוקח מחויב להחזיר ללוה שטרו ויש חולקין (ר"ן פרק הכותב ור' ירוחם ני"ד שתי הדעות) ומה תקנתיה יפייס ללוה שיעשה לו שטר על שמו או יקבל עליו הלוה בקנין או בהודאתו בפני עדים שזקפו עליו במלוה לקונה ושוב לא יוכל למחול ואפי' אם התנה עמו שלא יוכל למוחלו אם מחלו מחול ואפי' אם סלק עצמו מכח החוב ההוא לגמרי וריקן כל כחו בשטר לקונה אפי' הכי אם מחלו מחול ואפי' היורש של המוכר יכול למחול ומיהו אין היורש יכול למחול לעצמו כדי להפסיד ללוקח כיצד ראובן הלוה לבנו בשטר ומכרו לשמעון ומת ראובן לא יאמר הבן הואיל ואני יורש החזקתי למחול לעצמי ואין לי לשלם כלום מדינא דגרמי שאני לא כוונתי להזיק ללוקח אלא לפטור עצמי אלא פורע כל החוב ללוקח ויש מי שחולק ואומר שאף לעצמו יכול למחול: הגה לעיל סי' ס"ח (גם בטור שם סי' ז') נתבאר שאם ראובן צוה לכתוב שטר שלו על שם שמעון אין שמעון יכול למחלו הואיל ואין הממון שלו אבל ראובן יכול למחלו כי הוא נקרא בעל השטר ואפילו לא מחלו בהדיא רק שמחל ללוה כל מה שבידו או כיוצא בזה גם שטר זה נמחל אע"פ שנכתב על שם שמעון (תשו' רשב"א סי' תתקכ"ו):

כד יש מי שאומר שכל שיכול למחול יכול לעשות שובר הודאה שנפרע או להאריך זמן הפרעון ומשלם כפי מה שהזיקו:

כה עכו"ם שמכר שטר חוב לישראל יש מי שאומר שכיון שבדיניהם כל זכותו מכר לו כדיניהם דיינין ליה שאם חזר ומחלו אינו מחול (וכן כל שנתן בדיניהם אפילו בלא כתיבה ומסירה משלם) (נ"י פרק מי שמת) וישראל שמכר לעכו"ם כאלו מכר לישראל:

כו י"א שאם כתב לוה למלוה משתעבדנא לך ולכל דאתי מחמתך ומכרו למי שהיה נולד בשעת הלואה שוב אינו יכול למחול ויש אומרים שאעפ"כ יכול למחול: הגה י"א הא דמוכר שט"ח יכול למחול היינו שהמוכר לא היה חייב ללוקח או שיש לו במה לפרוע אבל אם היה חייב לו ואין לו במה לפרוע שמעכשיו הלוה משועבד ללוקח כמו שיתבאר לקמן סימן פ"ו אינו יכול למחול (מרדכי פ"ב דכתובות וס"פ האשה שנפלו) ויש חולקין (רמב"ן תו' והרא"ש) ע"ל סי' פ"ו ואם הקנה לו החוב עצמו אג"ק י"א דאינו יכול למחול ויש אומרים דיכול למחול (מרדכי פרק הכותב שתי הדיעות) וי"א דאין כאן קנין כלל דאינו נקנה באגב ולא בחליפין (ב"י לדעת הרמב"ם) וע"ל סימן ר"ג סעיף ט':

כז נתנו במתנת שכ"מ ומת אין היורש יכול למחול:

כח מכנסת לבעלה שט"ח או מלוה על פה או שלוו [ממנה] אחרי' אחר נישואיה אינה יכולה למחול דאין קנין לאשה בלא בעלה ואפילו היו נכסי מלוג (פי' נכסי האשה שהבעל אוכל פירות ומניח קרן כענין מליגת הראש שתולשין השער ומניחין הראש):

כט הנותן שט"ח לחבירו או מכרו במעמד שלשתן אינו יכול למחול:

ל המוכר ש"ח לחבירו ויש משכון בידו ומסרו ביד הלוקח שוב א"י למחול ללוה מה שכנגד המשכון וה"ה אם היתה משכונות קרקע וירד הלוקח והחזיק בה שאינו יכול למחול ויש מי שחולק בזו:

לא לוקח שט"ח שחזר ומכרו למלוה אינו יכול למחול ולא עוד אלא אם מכרו לוקח ראשון לאינש דעלמא אין לוקח ראשון יכול למחול:

לב כשמוחל המוכר או יורשיו צריכים לשלם כל מה שכתוב בשטר החוב מהיפה שבנכסים שהרי גרם לו לאבד השטר והרי הוא כמו ששרפו ומיהו שמין השטר כפי מה שהוא כגון אם הלוה גברא אלמא דלא ציית דינא או שאין לו נכסים ואם מת ישלמו יורשיו: הגה (תשו' רשב"א וע' ס"ק ק"ג) ואם מכר לו שט"ח של עכו"ם ומחלו צריך לשלם לו אף הרבית שעלה עליו אבל אם נודע שפרוע הוא אע"ג דהוא היה יכול לחזור ולגבות מן העכו"ם פטור המוחל (רבינו ירוחם ני"ד בשם הרשב"א) וכל זה לדעת קצת רבוותא (ב' הדעות בטור וב"י וע' ס"ק ק"ה) אבל רבים חולקים וס"ל דבכל מוכר שטר חוב ומחלו אין צריך לשלם לו אלא הדמים שנתן לו (טור בשם הרא"ש ורב שרירא גאון) ומה שהוציא עליו (ד"ע):

לג בד"א שהמוחל חייב בתשלומין בזמן שהשטר כשר והמלוה ראוי ליפרע ממנו אבל אם טען הלוה שהוא מזוייף ואינו יכול לקיימו או שהלוה אלם או עני פטור המוחל מצד מחילתו:

לד גם במוכר שט"ח אמרינן אחריות טעות סופר הוא לפיכך אם בא בעל חוב (של מוכר) וטרף זה החוב או שבא אחר והביא ראיה ששטר זה שלו או שלקח מהמלוה תחלה וכל כיוצא בזה חוזר הלוקח וגובה מהמוכר מדין אחריות ואם הוציא הלוה שובר ששטר זה פרוע או שמחל לו המלוה קודם לכן ה"ז מקח טעות והמעות חוזרים ואם היה הלוה עני בשעת מכירה בכלל אונאה הוא אם מכרו ביותר מדמי שוויו ואין לשטרות אונאה ואם העני אח"כ ואינו יכול להוציא ממנו כלום אין זה בכלל אחריות דמזל דידיה גרם:

לה המוחל מזיק הוא משעה שמחלו ואפי' קבל עליו אחריות אינו גובה ממשעבדי אפילו מלקוחות שלקחו לאחר מכאן אא"כ כתב לו בשעת מכירה (אם) אחזור ואמחול חוב זה הריני משעבד עצמי ונכסי לשלם דמי חוב זה גובה ממשעבדי אפי' מלקוחות שקדמו למחילתו:

לו יש מי שאומר שה"ה בנותן שטר חוב לחברו וחזר ומחלו חייב לשלם לו כדין המוכר שטר חוב וחזר ומחלו:

לז גר שהיה לו מלוה בשטר על ישראל ומכר השטר לישראל ומת הגר פקע ליה ונפטר הלוה:

לח המוכר שטר לחבירו לגבותו אין בו דין אונאה אפילו מכר שוה אלף בדינר או שוה דינר באלף (ויש חולקין וס"ל דביותר ממחצה הוי בטול מקח) (טור בשם ר"ת והרא"ש פ' הזהב):

לט שטרות אין נשבעים עליהם אפילו הודה במקצת או שיש עליו עד אחד ה"ז פטור משבועת התורה אבל נשבעים עליהם היסת אם היתה שם טענת ודאי (וכן נשבעים עליהם ע"י גלגול) (הרי"ף והרא"ש פרק שבועת הדיינים) (וע"ל סי' צ"ה):

מ אם היה שומר שכר עליהם ונגנבו או אבדו אפי' בפשיעה פטור מלשלם אבל מפסיד שכרו עד שישבע ששמר כראוי (וכ"ש ששומר חנם פטור מפשיעה) ויש מחייבים בפשיעה (והסברא ראשונה היא עיקר דפטורים על שטרות אפי' בפשיעה אבל אם הזיק בידים כגון שהשליכו לנהר או כדומה חייב (טור בשם הרי"ף והרא"ש וע' בב"י) ואם קנו מידו שיתחייב כדין השומרים חייב (וע"ל סי' ש"א ולקמן ריש סי' צ"ה):

מא אחים או שותפים שבאו לחלוק ויש להם שטרות ישומו בית דין כל השטרות לפי שוויין כל אחד לפי קירוב הזמן וריחוקו ולפי נכסי הלוה ואלמותו ויחלוקו ואם הוא שטר חוב אחד יכול כל אחד לומר גוד או אגוד (פי' משוך או אמשוך כלומר קנה או מכור) ואם אחר ששמו ב"ד וחלקו בגורל נתקלקל שטרו של אחד מהם מזלו גרם:

מב אמר נכסי לפלוני שטרי בכלל נכסי ואם הוא שכיב מרע שדבריו ככתובין וכמסורין קנה גם השטרות: הגה ולכן בעל שסילק עצמו מנכסי אשתו אף שטרות בכלל וסילק ג"כ עצמו משטר ירושה שלה שעשה לה אביה (מהרי"ק שורש י"ג) אבל אין שטרות בכלל מטלטלים ולכן אם אמר מטלטלים לפלוני אין שטרות בכלל (תשובת רשב"א סימן תתפ"ה):

סימן סז

דין שמיטה ופרוזבול. ובו לח סעיפים:

א אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה בכל מקום: הגה (רמב"ם פ"ט מה' שמטה שער מ"ה והר"ן בשם י"א) כן הוא הסכמת הפוסקים אבל י"א דאין שמטה נוהגת בזמן הזה ונרא' שעליהם סמכו במדינות אלו שאין נוהגין דין שמטה כלל בזמן הזה והמנהג היו נוהגין עדיין בזמן הרא"ש כמו שכתב בתשוב' (הטור ס"ה הביאו) שהיה צווח ככרוכיא לבטל המנהג ולא אשגחו ביה וכבר כתבו ג"כ האחרונים ז"ל (בד"מ ס"ה הביאו) טעם למנהג שאין נוהגין שמטה כמבואר בדברי מהרי"ק שורש צ"ב ומהר"ר איסרלן בת"ה סימן ד"ש ובמהרי"ל ואין לדקדק אחריהם ובחשבון שנת השמיטה נפלה מחלוקת והעיקר ששנת ש"כ ושנת שכ"ז היתה שמטה וא"כ יהי' שנת של"ד הבע"ל שמטה יה"ר שיבנ' בהמ"ק ויחזרו אז למנות שמיטין ויובלות כי יבא של"ה לפרט:

ב שביעית משמטת את המלוה ואפי' מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים והמשכנתא במקום שדרכם לסלק המלוה בכל עת שיביא מעותיו שביעית משמטתה ומקום שא"י לסלקו עד סוף זמנו אין שביעית משמטתה ואם אינה משכנתא אלא שסיים לו שדה

בהלואתו אינו משמט וי"א דהני מילי באתרא דלא מסלקי ליה וכל שא"י לסלקו אפי' יום א' מקרי אתרא דלא מסלקי ליה:

ג מי שיש לו עיסקא משל חבירו שביעית משמטת פלגא שהוא מלוה:

ד מי שהיה שותף עם חבירו והיו מתעסקים בסחורות ובשטרות ונשאר ביד אחד מהשותפים אין שביעית משמטתו שאין שביעית משמטת אלא מלוה:

ה ערב שפרע למלוה וקודם שפרע הלוה הגיע שנת השמיטה משמט:

ו כל דבר ששביעית משמטת גם כן משמטת שבועתו לפיכך שבועת הדיינים וכיוצא בה שאם היה מודה בו היתה שביעית משמטתו משמטת שבועתו אבל שבועת השומרים והשותפים וכיוצא בהם שאם היה מודה בו לא היתה שביעית משמטתו לפי שהם פקדון ולא מלוה אין שביעית משמטת שבועתו: הגה מי שחייב לחבירו ונשבע לשלם לו כל דבר שהשביעית משמטת פטור ג"כ לשלם מכח השבועה דלא נשבע לשלם רק כל זמן שחייב ממון (מהרי"ק שורש פ"א ותשובת רמב"ן סימן רנ"ו) וע"ל סימן ע"ג סעיף ז':

ז [הלוהו ותבעו] וכפר ונשבע לו והגיע שמיטה והוא בכפירתו ולאחר שעברה השמיטה הודה או באו עדים אינו משמט אבל כפר ונשבע והודה אח"כ או שבאו עדים קודם סוף שביעית ה"ז משמטת:

ח תבעו ממון וכפר והביא עדים וחייבוהו ב"ד וכתבו לו פסק דין הוי כגבוי ואינו משמט:

ט המלוה את חבירו והתנה עמו שלא תשמיטנו שביעית הרי זה נשמט אבל אם התנה עמו שלא ישמיט הוא חוב זה ואפי' בשביעית תנאו קיים שנמצא שחייב עצמו בממון שלא חייבתו תורה שהוא חייב: הגה וכן אם כתב בשטר לשון פקדון אינה משמטת דלהכי כתב לשון פקדון שלא ישמט (מהרי"ק שורש קפ"ג) אם נהגו לכתוב כן בשטרות ובשטר אחד לא נמצא כך לא אמרינן דהוי כאלו נכתב אע"פ שלענין שאר דברים אמרי' כן כדלעיל סי' מ"ב (ב"י בשם הרשב"א):

י המלוה את חבירו וקבע לו זמן לעשר שנים או פחות או יותר אין שביעית הבאה בתוך הזמן משמטתו דהשתא לא קרי ביה לא יגוש:

יא המוסר שטרותיו לב"ד ואמר להם אתם גבו לי חובי אינו נשמט:

יב המלוה על המשכון אינו משמט מה שכנגד המשכון ויש מי שאומר שאף היתר על המשכון אינו משמט:

יג משכנו שלא בשעת הלואתו ע"י ב"ד דינו כמלוה על המשכון:

יד הקפת (פי' שקנה באמנה) חנות אינה משמטת ואם זקפה עליו במלוה משמטת: הגה ומיקרי זקיפה משעה שקבע לו זמן לפרעו (טור והרא"ש פרק השולח) וי"א דמיקרי זקיפה מיד שכתב בפנקסו כל החשבון ביחד (מרדכי פרק הנשבעין):

טו שכר שכיר אינו משמט ואם זקפו עליו במלוה משמט:

טז קנס של אונס ומפתה ומוציא שם רע אינם משמטים ואם זקפם במלוה משמטים ומאימתי נזקפים משעת העמדה בדין:

יז המגרש את אשתו קודם השמיטה אין כתובתה נשמטת ואם פגמתה או זקפתה עליו במלוה משמטת: הגה הבא מכח עכו"ם הרי הוא כעכו"ם ולכן מי שקנה שטר מן העכו"ם על חבירו אין השביעית משמטתו (תשו' הרשב"א סי' תשפ"ט) וכן מי שערב בעד חבירו נגד עכו"ם ופרע לעכו"ם ולקח השטר מן העכו"ם ותבע חבירו באותו השטר אין השביעית משמטת אבל בלאו הכי משמטת אע"פ שפרע לעכו"ם בשבילו (ב"י בשם הרשב"א):

יח פרוזבול אינו משמט ואינו נכתב אלא בב"ד חשוב דהיינו שלשה בקיאים בדין ובענין פרוזבול ויודעים ענין שמיטה והמחום רבים עליהם באותה העיר וי"א דכותבין פרוזבול בכל ב"ד (טור וב"י בשם הפוסקים) ונ"ל דיש להקל בזמן הזה:

יט זהו גופו של פרוזבול מוסרני לכם פלו' ופלוני ופלו' הדיינים שבמקום פלו' שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה והדיינים או העדים חותמים מלמטה וה"ה שיוכל למסור בב"ד חובותיו שבע"פ (ר"ן פ' השולח):

כ תלמידי חכמים שהלוו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים ואמר מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כ"ז שארצ' אינו צריך לכתוב פרוזבול מפני שהם יודעים ששמיטת כספים בזמן הזה מדבריהם ובדברים בלבד היא נדחת: הגה וי"א דכל אדם נמי יוכל לומר דבריו בעל פה לפני ב"ד ומהני וא"צ פרוזבול (טור) ואין חילוק בין אם המלוה בעיר הדיינים או לא כי יכול לומר אפי' שלא בפניהם אני מוסר שטרותי לב"ד פלוני שבעיר פלוני (מרדכי ס"פ השולח):

כא יש מי שכתב ענין שטר פרוזבול כך הוא הולך המלוה אצל ג' עדים (בה"ת בשער מ"ה בשם י"א) וי"א אפילו לשנים ואומר הוו עלי סהדי וחזו דאנא מסרנא פרוזבול קמי ג' דיינים דאינון פלו' ופלו' ופלוני דיינים שבמקום פלו' ודי לו אם יחתמו בו אותם עדים ואי חתמו ביה דייני טפי מעלי וא"צ שם עדים:

כב אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע ואפי' קרקע כל שהוא סגי ואפילו אין לו אלא עציץ נקוב מונח על גבי יתידות באויר אע"פ שאין מקום היתידות שלו סגי אפי' אין ללוה כלל ויש לחייב לו או לערב או למי שחייב לו כותבין ואפי' אין לזה ולא לזה ויש למלוה או למי שחייב לו מזכהו אפי' ע"י אחר ואפילו שלא בפניו: הגה מיהו אם הלוה לפנינו וצווח איני רוצה לזכות בקרקע של אחרים אין מזכין לו לאדם בעל כרחו (ר"ן פ' השולח):

כג השאילו מקום לתנור או לכירים כותבין עליו פרוזבול (כ"כ בעיטור מאמר ג') וה"ה אם השכירו לו:

כד היתה לו שדה ממושכנת כותבין עליה פרוזבול:

כה כותבים לאיש על נכסי אשתו ולאשה על נכסי בעלה וליתומים על נכסי אפוטרופוס:

כו חמשה שלוו מאחד די לו בפרוזבול אחד ואם לוו בשטר אחד אפי' אין קרקע אלא לאחד מהם כותבים פרוזבול על כולם:

כז חמשה שהלוו לאחד כל אחד צריך פרוזבול:

כח יתומים קטנים שיש להם מלוה ביד אחרים א"צ פרוזבול מי שחייב לקופת הצדקה אינו משמט:

כט יתומים גדולים טענינן להו שמא היה לאביהם פרוזבול או שמא התנה שלא ישמיטנה בשביעית:

ל אין שביעית משמטת כספים אלא בסופו לפיכך הלוה את חבירו בשביעית עצמה גובו חובו כל השנה בב"ד וכשתשקע חמה בליל ר"ה של מוצאי שביעית אבד החוב:

לא כל זמן שהוא יכול לגבות החוב כותבין פרוזבול:

לב פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול:

לג נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד ולא עוד אלא שפותחין לו שמא פרוזבול היה לך ואבד ואם אמר כן נאמן: הגה ואם לא פתחו לו הב"ד ויצא מב"ד וחזר ואמר פרוזבול היה לי אם הוא קודם פסק דין נאמן אבל אם הוא לאחר פסק דין א"נ (ב"י בשם הרשב"א):

לד וכן אם אמר המלוה תנאי היה בינינו שלא תשמיטני שביעית או הקפת חנות היה או משאר דברים שאין שביעית משמטתן נאמן במגו דאי בעי אמר פרוזבול היה לי ואבד:

לה הוציא פרוזבול וטוען הנתבע ואומר מלוה זו שהוא תובע אחר פרוזבול זה היתה התובע נאמן שאלו אמר פרוזבול היה לו ואבד נאמן ואע"פ שאין אנו יודעים זמן הפרוזבול שאבד:

לו המחזיר חוב שעברה עליו שביעית יאמר לו המלוה משמט אני וכבר נפטרת ממנו אמר לו אעפ"כ רצוני שתקבל יקבל ממנו ואל יאמר לו בחובי אני נותן לך אלא יאמר לו שלי הם במתנה אני נותן לך החזיר לו חובו ולא אמר לו כן מסבב עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתי לך ואם לא אמר לא יקבל ממנו אלא יטול מעותיו וילך לו:

לז שטר חוב שעברה עליו שביעית ולא נכתב עליו פרוזבול מוציאין שטר מהמלוה להחזירו ללוה:

לח המוכר שט"ח לחבירו ואח"כ עברה עליו שמטה אין הלוקח חוזר על המוכר שהלוקח פשע מעצמו שלא עשה פרוזבול ואם כבר עבר עליו שמיטה כשמכרו טוענין ללוקח שהמוכר היה לו פרוזבול ואבד ואם הודה המוכר שלא היה לו פרוזבול אם אין לו נכסים אינו נאמן ואם יש לו נכסים נאמן ונפטר הלוה והמוכר ישלם ללוקח:

סימן סח

דין שטרות העשויות בערכאות עכו"ם. ובו ב סעיפים:

א שטר שכתוב בכל לשון ובכל כתב אם היה עשוי כתיקון שטרי ישראל שאינם יכולים להזדייף ולא להוסיף ולא לגרוע והיו עדיו ישראל ויודעין לקרותו הרי הוא כשר וגובה בו מהמשועבדים אבל כל השטרות שחותמים עכו"ם פסולים חוץ משטרי מו"מ ושטרי חובות והוא שיתן המעות בפניהם ויכתבו בשטר לפנינו מנה פלוני לפלוני כך וכך דמי המכר או המעות החוב והוא שיהיו עשויים בערכאות שלהם אבל במקום קיבוץ פליליהם בלא קיום השופט שלהם לא יועילו כלום (ואפי' דנו כבר הערכאו' ע"פ אותו השטר והחזיקו הקונה במקחו אינו כלום) (א"ז פ"ק דגיטין) וכן צריכים עידי ישראל שיעידו על אלו העכו"ם שהם עידי השטר ועל זה השופט שלהם שקיים עדותן שאינם ידועים בקבלת שוחד ואז גובים מבני חורין ואם חסרו שטרי העכו"ם דבר מכל אלו הרי הם כחרס: הגה וספר שכותבין בו הערכאות הוי כשטר שלהם (נ"י בשם הרשב"א) וי"א דסתם ערכאות לא מקבלי שוחדא וכיון שנעשה בפניהם גובין אפילו ממשעבדי אפי' בלא עידי מסירה ישראל ואפי' אין השופט חתום לקיים העדים אלא כל שנעשה בפני הערכאות לא מרעי נפשייהו לשקורי ואפי' נפק עלייהו קלא דמקבלי שוחדא להטות משפט מ"מ לעדות שקר לא מרעי נפשייהו וא"צ שיהא כתוב בו שראו נתינת המעות אלא שאנו סומכין שראו בודאי (הרא"ש פ"ק דגיטין וטור) ואין חילוק בין חתום עליו עד אחד עכו"ם או שנים (ב"י בשם הרשב"א) כל שנעשה לפני השופט אבל אם כתב סופר הממונה מפי השופט שלא בפני השופט אינו כלום (טור ומהר"ם פאדוואה סי' נ"ו) מיהו במקום שיש דינא דמלכותא להכשיר שטר שנעשה ע"י סופר המלך כשר (טור בשם הרמב"ן) אבל שטרי מתנות כגון שדי נתונה לך שעיקר הקנין נעשה ע"י השטר והם חתומים בו וכן שטרי הודאות שפלוני הודה לפלוני שהוא חייב לו ופשרות שהם בעדים שלהם או שטרי (מחילות) (טור) אע"פ שיש בהם כל הדברי' שמנינו (ונמסרו לפני עידי ישראל) (טור) הרי הם כחרס: הגה וי"א דשטרי הודאות כשטרי הלואות (ב"י בשם הרשב"א והר"ן בפ"ק דגיטין) וכן שטרי מחילות כשרים בערכאות (ריב"ש סי' קמ"ב) וכן מתנה הנקנית בקנין או בחזקה (ב"י) רק שהודה בערכאות דכל השטר אינו אלא ראייה בעלמא כשר מה שנעשה לפניהם (ר"ן פ"ק דגיטין) ולכן שכיב מרע שעשה צוואה לפני ערכאות של עכו"ם קיים כל מה שצוה (ריב"ש סי' נ"א) וכמו שיתבאר לקמן סימן רנ"ג סעיף ל"ב ובכל מקום שמשפט המלך לכתוב כל הדברים בערכאות כל השטרות העשויין לפניהם כשרים אפי' שטרי מתנות מכח דינא דמלכותא (הרא"ש פ"ק דגיטין וטור) וכל שכן במקום שכבר נהגו להכשירם כשרים (ריב"ש סי' תצ"ג ותע"ח ובה"ת וב"י בשם רשב"א והמגיד פכ"ז מה' מלוה) וע' לקמן סי' שס"ט בדין דינא דמלכותא וכל שטר שמכשירין משום דינא דמלכותא אם לא נכתב כהוגן לפי דיניהם אע"פ

שנכתב כהוגן לפי דינינו פסול דלא נכשיר יותר מהם (ריב"ש סי' נ"א) וכן להפך אם פסול לפי דינינו וכשר לפי דיניהם (מהרי"ק שורש קפ"ח) ויש חולקין בזה (תשובת הרא"ש כלל י"ח):

ב אם לא ידעו דייני ישראל לקרות שטר זה הנעשה בערכאות של עכו"ם נותנים לשני עכו"ם זה שלא בפני זה וקורים אותו שנמצא כל א' כמסיח לפי תומו וגובה בו מבני חורין שטר שעידיו עכו"ם שמסרו הלוה ליד המלוה או המוכר ליד הלוקח בפני שני עדים מישראל אע"פ שאינו עשוי בערכאות של עכו"ם ואין בו כל הדברים שמנינו הרי זה גובה מבני חורין והוא שיהיו העדים שמסר בפניהם יודעים לקרותו וקראוהו כשמסרו בפניהם (הרא"ש) ויהיו כתיקון שטר ישראל שאינו יכול להזדייף לא להוסיף ולא לגרוע ויש מי שאומר דה"מ ששמות העדים החתומים בו שמות מובהקים בעכו"ם שאין דרך ישראל לקרות באותן שמות או במקום שאין ישראל רגילים לחתום בשטרות כלל: הגה שטר העשוי בערכאות והלוה כופר בו נאמן הסופר להעיד שהוא כתבו (תשו' רמב"ן סי' ע"ח ותשו' רשב"א סי' תתקפ"ו) שטר העשוי לפני עכו"ם והלוה בעצמו חתום עליו אע"פ שאינו יודע לקרות חייב בכל מ"ש בו דהרי גמר בדעתו להתחייב ולכן חתם עצמו ובודאי קראוהו לפניו והאמין לקורא ההוא: (תשו' רשב"א סימן תתקפ"ה) וע' לעיל סי' מ"ה סעיף ג':

סימן סט

דין הוציא עליו כתב ידו מקוים או בלתי מקוים ודין טענת פרעתי ומודה מקצת. ובו ו סעיפים:

א הוציא עליו כתב ידו שהוא חייב לו גובה מנכסים בני חורין בין שכתב אני פלוני הבא על החתום מודה שאני חייב לפלוני מנה וחתם למטה בין שכתוב בכתב יד אחר והוא חתום למטה וה"ה אם לא חתם למטה אלא כתב אני פלוני בן פלוני חייב לך מנה אלא שבזה יש חילוק שכשחתם למטה אפי' כל העליון כתב יד אחר גובה אבל כשחתם שמו למעלה צריך שיהא הכל בכתיבת ידו דשמא חתם שמו בראש המגילה ומצאו אחר וכתב תחתיו אבל כשהכל הוא כתב ידו ליכא למיחש לזיופי אפי' לא כתב שמו אלא שכתב אני חייב לפלו' כו"כ כיון שהוא כתב ידו חייב לפיכך הפיתקות שהשותפים מוציאים זה על זה הואיל והוא כתב ידם אפילו אין בו חתימה כלל אלא קבלתי ביום פלוני כך וכך גובין בו מבני חורין ואינו נאמן לומר לא היו דברים מעולם: הגה אפי' כתב לו בכתב ידו חתימת ידי דלמטה תעיד עלי כמאה עדים אפי' הכי לא הוי רק כשאר כתיבת יד (פסקי מהרא"י סי' ר"א):

ב [אפי'] נתקיים בב"ד שהוא כתב ידו אין לו אלא דין מלוה על פה בעדים ואינו גובה לא מן היורשים ולא מן הלקוחות אלא ממנו אם הודה שלא פרע אבל אם טוען פרעתי

נאמן ונשבע היסת ונפטר ואינו יכול לומר שטרך בידי מאי בעי שאינו חושש להניחו בידו כיון שאינו שטר גמור ואם מודה לו מקצת נשבע שבועה דאורייתא ואם כפר ואמר שאינו כתב ידו אם נתקיים בב"ד או שעדים מעידים שהוא כתב ידו הוחזק כפרן ומשלם ואם לאו נשבע היסת ונפטר: הגה וי"א דאינו יכול לומר פרעתי על כ"י (טור בשם הרמ"ה ומגיד פי"א מה' מלוה ונ"י ס"פ המוכר את הבית ומרדכי פ' ג"פ) ואין לדיין בזה אלא מה שעיניו רואות (ריב"ש סי' תנ"ד) ואם טוען ואומר אמת כי היא חתימתי אבל מעולם לא חתמתי על הודאת הלואה אלא שכחתי וחתמתי שמי בסוף מגילה ואפשר שמצאה זה וכתב עליה: הגה ולא מהני טענה זו אלא בטוען ודאי לא חתמתי שמי מעולם אבל אם טוען טענת שמא לא מהני (ב"י בשם התרומות) או שטוען אמנה היתה הודאתי זאת ביני לבינו אבל לא לויתי הלואה זו מעולם נאמן בהיסת במיגו שאם היה רוצה היה אומר פרעתי ואם כתוב בו נאמנות אם נתקיימה חתימתו אינו נאמן לומר פרעתי שאלו פרעו לא היה מניחו בידו כיון שיש בו נאמנות ואם לא נתקיימה חתימתו וטען פרעתי נאמן בשבועת היסת (ועיין לקמן סי' קכ"ו סי"ג וי"ד אם נאמן לומר טעיתי במיגו דפרעתי):

ג כתב ידו שהחתים עדים אחר חתימתו לא לקיים החתימה אלא לקיים הענין אינו נאמן לומר פרעתי:

ד פנקס שחתמו עליו בעלי הדבר והחתימו עד אחד עמהם אינו נאמן לומר פרעתי כל זמן שהפנקס ביד חבירו:

ה הוציא כתב יד הלוה על יורשיו אע"פ שמודים שהוא כתב יד אביהם אנו טוענים להם שהוא פרוע ופטורים אף משבועת היורשים אבל מחרימין סתם במעמד היורשים אם שום אדם יודע שאביהם לא פרעו: הגה וכן עיקר ודלא כהי"ח ואומרים דיורשי הלוה צריכין לישבע שאין יודעים שאביהן נשאר חייב לו (טור בשם התרומות) ומ"מ נהגו בדורות אחרונים להחמיר על היורשין לישבע אם יש קצת רגלים לדבר ויש להסתפק אם חייב לו (פסקי מהרא"י סי' רמ"ח) ואם הוא תוך הזמן או שהודה החייב וצוה בחליו שהוא חייב לו כך וכך בכתב ידו או שנידוהו כדי שיתן ומת בנדויו ולא נתן הואיל ומודים שהוא כת"י אביהם או שנתקיים כת"י אביהם גובה מהם (עיין טור וב"י) ואם אין מודים שהוא כתב יד אביהם וגם לא נתקיים כתב יד אביהם אף ע"פ שהוא תוך הזמן פטורים (טור בשם הרא"ש) אבל מחרימין סתם במעמד היורשים אם שום אדם יודע שאביהם חייב חוב זה ולא פרעו: הגה מיהו אם נידוהו ומת בנידויו אין לחלק ובכל ענין חייב לשלם (ב"י וד"ע):

ו אם ראובן הוציא פסק על יורשי שמעון שאביהם נתחייב לו שבועה על עסק תביעת ממון והם אומרים שמא נשבע לך או פרע לך פטורים אף בלא שבועה אלא מחרימים סתם במעמד היורשי':

סימן ע

דין מלוה על פה ואם א"ל אל תפרעני אלא בעדים. ובו ו סעיפים:

א אסור להלוות בלא עדים ואפי' לתלמיד חכם אלא א"כ הלוהו על המשכון והמלוה בשטר משובח יותר וכל המלוה בלא עדים עובר משום לפני עור לא תתן מכשול וגורם קללה לעצמו המלוה את חבירו בעדים בלא קנין ובלא שטר אין צריך לפרעו בעדים אלא נאמן בשבועת היסת לומר פרעתיך: הגה אבל אם קבל קנין אפי' בלא שטר לא יוכל לומר פרעתי דהוי כשטר דכל קנין לכתיבה עומד (ב"י בשם התרומות בשער כ"ה ומרדכי פ"ק דכתובות) ויש חולקין (שם במרדכי) וע"ל סי' ל"ט סעיף ה' וכ"מ שנאמן לומר פרעתי נאמן לו' מחלת לי אע"פ שמחילה טענה גרועה היא (מרדכי פ' השותפין וכ"כ לק' סי' פ"ב):

ב אמר פרעתיך בפני פלוני ופלוני אומרים ללוה הביאם והפטר (שצריך לברר דבריו) (טור) לא באו ואפי' באו והכחישוהו ואמרו לא היו דברים מעולם ישבע היסת ויפטר ואם אומר שהזמינם לעדים כשפרעו אם הכחישוהו חייב לשלם: הגה (ע' סק"ו) וי"א דאין חילוק בין הזמינם או לא וכל שבאו עדים והכחישוהו חייב לשלם אלא שא"צ לברר דבריו (הרא"ש פ' גט פשוט והמגיד פ"ו מה' טוען אליבא דהרמב"ם) ואם לא יוכל להביא העדים לית לן בה וע' לקמן ריש סי' ע"ה:

ג אמר לו אל תפרעני אלא בעדים בין שאמר לו בשעת הלואה בין שאמר לו אחר שהלוהו צריך לפרעו בעדים ואם אמר שפרעו שלא בעדים אינו נאמן (טור והוא מהרא"ש) והמלוה גובה ממנו בלא שבועה טען ואמר כן עשיתי ופרעתיך בפני פלוני ופלוני והלכו למדינת הים או מתו הרי זה נאמן ונשבע שבועת היסת ונפטר וכן אם אמר אל תפרעני אלא בפני ת"ח או בפני רופאים ואמר בפניהם פרעתיך ואותם עדים שפרעתיך בפניהם מתו או הלכו למדינת הים הרי זה נאמן ונשבע היסת ונפטר:

ד אמר לו אל תפרעני אלא בפני פלו' ופלו' ואמר לו פרעתיך בפני אחרים אם באו אותם אחרים והעידו שפרעו בפניהם פטור (מיהו המלוה יוכל לומר שעל חוב אחר קבלם אע"פ שפרעו בעדים הואיל ולא פרעו בפני פלוני ופלוני שאמר) (מרדכי פ' הדיינים) ואם מתו או הלכו למדינת הים אינו נאמן ואם אמר פרעתיך בפני פלוני ופלוני שייחדת ומתו או הלכו למדינת הים נאמן בשבועה שהרי אמר שקיים תנאו ואם מודה שלא פרעו אלא שאומר לא אפרעך עד שיבא פלוני ופלוני שייחדת לי ואפרעך בפניהם אין שומעין לו אלא פורעו בב"ד וכותבין לו שפרעו בפניהם:

ה אמר לו אל תפרעני אלא בפני פלוני ופלוני פרעו בינו לבינו ונאנסו המעות והמלוה אומר בתורת פקדון קבלתים עד שיבואו אותם פלו' ופלו' ותובע שיחזור לפרעו אין בדבריו כלום מאחר שמודה שקבלם (כ"כ בב"ה ועי' סקכ"א) והלה לא בתורת פקדון מסרם הוי פרעון ודברים שאומר זה אינם דברים:

ו מי שנמחק שטרו וכתבו לו ב"ד שטר אחר דינו כמלוה בשטר ואינו יכול לטעון פרעתי ויש מי שאומר דהוא הדין אם תבע את חבירו על פה ונתחייב לו בדין ולא היה בידו לפרעו וכתבו לו מעשה ב"ד אם טען אח"כ פרעתי אינו נאמן וגובה מהלקוחות מי שמכר שדהו באונס ומסר מודעא קודם לכן בענין שהמכר בטל המעות של האנס שביד המוכר יש להם דין מלוה על פה ואינו טורף ממשעבדי בכח שטר שבידו שאין לו דין שטר שלא ניתן ליכתב וגם נאמן לומר פרעתי (תשובת הרשב"א) וה"ה לכל שטר שלא ניתן ליכתב (וע"ל סי' ס"א ס"ב):

סימן עא

לוה שהאמין למלוה בעל פה למה מועיל נאמנות. ובו כג סעיפים:

א התנה המלוה עם הלוה שיהא נאמן בכל עת שיאמר שלא פרעו הרי זה נוטל בלא שבועה אע"פ שטוען שפרעו אפילו היא מלוה על פה: הגה ודוקא בדאיכא עדים שהאמינו עליו אבל אי ליכא עדים והלוה אומר שהאמינו ופרעו נאמן במיגו וע' לעיל סי' ס"ט ס"ב אבל אם הביא עדים שפרעו אינו נוטל כלום ואם התנה עמו שיהא המלוה נאמן כשני עדים אף על פי שהביא עדים שפרעו ה"ז גובה ממנו בלא שבועה ואפי' הביא מאה עדים שפרעו בפניהם שהשנים כמאה: הגה ואפילו היה ללוה מיגו והיה אפשר למיפטר עצמו בטענה אחרת לא מהימנינן ליה במיגו נגד הנאמנות שהאמין עליו (ב"י בשם הרשב"א) אבל אם אמר לו הרי אתה נאמן עלי כשלשה הואיל וירד למנין אם פרעו בפני ארבעה הרי זה פרוע:

ב הא דמהני נאמנות בלא קנין דוקא בשעת הלואה אבל לאחר הלואה ולא קנו מיניה לא משתעבד:

ג הא דמהני נאמנות כנגד עדים הני מילי כשמעידים בפנינו פרעו אבל אם העידו בפנינו הודה שפרעו נאמני' שלא פסלם אלא לפרעון אבל הודאה מילתא אחריתי היא ובזה לא פסלם וכן אם העידו שמחל לו החוב נאמנים: הגה וכן כל כיוצא בזה דאין הנאמנות אלא למה שהאמינו עליו ולא יותר (טור סי"ד בשם תשו' הרא"ש) כגון מי שקבל מעות בעסקא והאמין לנותן עליו ועל יורשיו לומר שלא אירע הפסד באותו ממון ובכל אשר יאמר בעיקר הממון ואח"כ נפטר המקבל והניח ממון ביד אחר והנותן אומר שהוא מעסק השותפות אינו נאמן בזה אפילו היה המקבל [חי] הואיל ולא נכלל בלשון הנאמנות (תשו' הרא"ש כלל א"א והביאו הטור) אבל כל מה שכתב עליו

נאמנות מהני כגון אם כתב לו שיהא נאמן כמה הוציא הוצאות ושחדים מהני כמו שמהני לעיקר הקרן דכל תנאי שבממון קיים (כלל הנ"ל סי' ח' והביאו הטור):

ד המדקדקים עושין שובר מכתב ידו של מלוה על שטר של נאמנות ותו ליכא למיחש למידי:

ה הרי שפרעו וטען המלוה שלא נפרע ופרעו פעם שני מפני התנאי הרי הלוה חוזר ותובע את המלוה בדין ואומר לו כך וכך אתה חייב לי מפני שפרעתיך שני פעמים אם הודה ישלם ואם כפר ישבע שבועת היסת על כך שלא פרעו אלא פעם אחת: הגה ואפי' פרעו תחלה בעדים מאחר שהאמינו נגד עדים אין לו עליו אלא שבועת היסת (טור בשם הרא"ש והריב"ן מיגא"ש ב"י): ולפיכך אם כתב לו בנאמנות שיהא נאמן בלא שום שבועה קלה וחמורה וגלגול לעולם לא משתבע לא בתחלת הפרעון ולא בסוף הפרעון: הגה שטר שכתוב בו נאמנות כל זמן שלא נכתב עליו תברא לא עליו על השטר ממש קאמר אלא על החוב קאמר ואפילו נכתב במקום אחר (מהרי"ק שורש פ"ט) אלא א"כ פירש בהדיא דאז צריך לקיומי תנאיה (רשב"ץ ומביאו ב"י ס"ס ע') ואם הביא עדים שפרעו מהני דהוי כאלו אמר אל תפרעני אלא בפני פלו' ופלוני ופרעו לפני עדים אחרים (שם) וכמו שנתבאר לעיל סי' ע' סעיף ד':

ו אין הנאמנות מועיל שלא להחרים חרם סתם אפילו אם פירשו בפירוש: הגה פטרו מן השבועה נדר בכלל דאין חילוק בין נדר לשבועה רק בבעל הכותב לאשתו נאמנות (ר"ן פרק הכותב):

ז המחרים לא לימא כל מאן דגליה אלא כל מאן דאיתיה לגזילה בידיה ולא מהדר:

ח אין כותבים פתקא דלטותא להחרים בצבור אלא ליתומים שבאו בטענת אביהם או אפוטרופס ואמרו אין אנו יודעין אצל מי יש למורישנו כלום ואם אחד רצה לצאת מבהכ"נ כשזה מחרים יש לב"ד לומר למה אתה יוצא ואם לא רצה להתעכב אין מונעין אותו ואפילו שיצא בשעת החרם [החרם] חל עליו: הגה ועיין לעיל סימן ט"ז ס"ג דיש אומרים דנותנים לכל אדם חרם אחר עדות וכן נוהגין:

ט שטר שיש בו נאמנות והלוה מוציא כתב יד המלוה שקבל ממנו סכום פלוני ביום פלוני וסכום פ' ביום פ' והמלוה טוען שאותו כתב יד הוא מעסק אחר הדין עם הלוה

י שטר שיש בו נאמנות ויוצא מתחת יד אחר יש מי שאומר שאין מועיל הנאמנות:

יא כתב פרעון בעדים נגד שטר חוב ומת המלוה ויש כמה אמתלאות מוכיחות שכתב הפרעון מזוייף יתברר הדבר בדרישות וחקירות ואם אח"כ יראה לב"ד שהעדות מכוונת חייבים היורשים להחזיר השטר ללוה:

יב אף על פי שיש בשטר נאמנות אינו גובה מהיתומים קטנים כי אולי כשיגדלו ימצאו שובר או עידי פרעון:

יג שטר שיש בו נאמנות ונמצא המלוה כפרן בדבר אחד (נ"א אחר) בעדים בטל הנאמנות:

יד שטר שיש בו נאמנות ומנהג המקום שהרבה כותבין נאמנות בלא המלכת הבעלים לשופרא דשטרא והלו' טוען כי בלא רשותו נכתב אם העדים עצמם הם כאן ואומרים שלא כתבוהו אם מפני שהיו רואין שבשאר שטרות הוא כתוב כך אע"ג דכתיב ביה וקנינא מיני' על כל מאי דכתיב לעיל אין סומכין על הנאמנות כיון שאינו מנהג פשוט לכתוב כן בכל השטרות (והוא הדין בשאר תקוני השטר וע"ל סי' ס"א סעיף ה') ואם כתוב בפירוש וקנינא על כל מאי דכתיב ומפורש לעיל ובענין הנאמנות מפורש ואח"כ אמרו לא אמר לנו מעולם נאמנות זה או בטעות כתבנוהו אינם נאמנים דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד לכך מנהג טוב לכתוב בשטרות קנין על הנאמנות מפורש ושוב אין לפקפק:

טו במקום שנהגו שלא לכתוב נאמנות אלא בציווי הלו' כשמצוה הלוה מועיל אפילו בלא קנין: הגה ונ"ל דוקא כשאמר כן בשעת הלואה כמו שנתבאר בסי' זה סעיף ב':

טז שטר שיש בו נאמנות וכתוב בו זמן קבוע לפרעון אע"פ שעבר הזמן עדיין הנאמנות קיים:

יז במה דברים אמורים דמהני נאמנות סתם לפטרו משבועה בעוד שהלוה חי ובא לגבות ממנו אבל אם מת ובא לגבות מיורשיו לא מהני אלא א"כ פירש שפוטרו ממנו ומיורשיו שאז גובים בלא שבועה ואם כתב תהא נאמן עלי ועל באי כחי יורשיו בכלל ומקבלי מתנה ג"כ בכלל באי כחו:

יח מת לוה בחיי מלוה בשטר שיש בו נאמנות סתם ואח"כ מת מלוה היורשים גובים בשבועת היורשים שלא פקדנו אבא ששטר זה פרוע ואם כתב בשטר נאמנות מפורש שפטר אותו והבאים מכחו ממנו ומבאי כחו גובי' בלא שבוע' כלל:

יט אין נאמנות מועיל לגבי לקוחות אפי' התנה בפירוש שיגבה מהלקוחות בלא שבועת המלו' (ריטב"א וטור ר"ס פ"ב) והוא הדין למלוה מוקדם הבא לגבות שצריך לישבע אע"פ שכתב בשטרו נאמנות:

כ יש אומרים שאין נאמנות מועיל אלא לנפרע בפניו ממנו אבל שלא בפניו לא אלא ב"ד משביעים אותו ואם פירש ולא לבאים מכחו אין בית דין משביעים אותו:

כא מלוה שהאמין ללוה שיהא נאמן על השטר לומר שהוא פרוע מועיל נמי גבי יורשים שאם מת המלוה ובאים יורשים לגבות מהלוה נאמן לומר שהוא פרוע אבל צריך לישבע שהוא פרוע אפילו בחיי המלוה אלא א"כ כתב לו שיהא נאמן בלא שבועה ואין המלוה יכול לגבות בשטר זה מן היורשים ולא מהלקוחות אפי' אם אמר הלוה לא פרעתי אין המלוה טורף בשטר זה מהלקוחות דחיישינן לקנוניא ואם טען הלוה בשטר זה ואמר

פרעתי מקצתו או כולו והמלוה אומר לא פרע כלום משלם המקצת שהוד' בו ונשבע היסת ואם התנה עליו שיהא נאמן בלא שבועת היסת אינו נשבע כלל:

כב כשהאמין המלו' ללוה שהוא נאמן על השטר לומר פרעתי אפי' תוך הזמן נאמן לומר פרעתי ואם מת הלוה תוך הזמן יש מי שאומר שאינו גובה מהיורשים שאנו טוענין שאביהם פרע ומיהו בחרם סתם דלא ידעי דלא פרע ויש מי שאומר שחייבים לפרוע אא"כ הביאו עדים שאביהם אמר לפניהם שהוא פרוע:

כג שטר שכתוב בו נתחייב פלוני לפלוני או לפלוני והאמין למוציא השטר ואחד מהם הוציא השטר וטוען הלוה שפרע לחבירו וחבירו מודה לו כיון שהאמין למוציא השטר לאו כל כמיניה לומר שפרע כל זמן שזה הוציא השטר ואם היו שותפים בחוב כיון שאחד מהם מודה שנפרע אם יש נכסים למודה ב"ד יורדים לנכסיו ופורעים לחבירו חלקו ואם אין לו נכסים למודה אינו נאמן להפסיד לחבירו כיון שהשטר בידו אבל על חלקו הוא נאמן וב"ד מגבין לאחר חלקו:

סימן עב

המלוה על המשכון והרבה דיני משכונות. ובו מה סעיפים:

א המלוה על המשכון צריך ליזהר שלא ישתמש בו מפני שהוא כמו ריבית ואם הלוה לעני על מרא וקרדום וכיוצא בו ששכרו מרובה ואינו נפחת אלא מעט יכול להשכירו שלא ברשות בעלים ולגבות לו דמי השכירות בחובו ויש מי שאומר דדוקא לאחרים יכול להשכירם אבל לא לעצמו משום חשדא: הגה ודוקא שלא התנה עמו מתחילה אבל אם התנה עם הלוה מתחילה שרי (ב"י) וע' בי"ד סימן קע"ב וקס"ו י"א דאין חילוק בין ספרים לשאר דברים ואם למד בספרים שהלוה עליהם מקרי שולח יד בפקדון ויש מחלקים משום דקסבר מצוה קעביד (מרדכי פ' אלו מציאות שתי הדעות) וע' בי"ד סי' קע"ב:

ב המלוה את חבירו על המשכון בין שהלוהו מעות בין שהלוהו פירות בין שמשכנו בשעת הלואתו בין שמשכנו אחר שהלוהו הרי זה שומר שכר: הגה ואין חילוק בין אם פירש שקבלו למשכון בכדי שויו בין קבלו סתם טור לפיכך אם אבד המשכון או נגנב חייב בדמיו ואם היה שוה המשכון כדי דמי החוב אין לאחד על חבירו כלום ואם החוב יותר על המשכון משלם הלוה היתרון: הגה וי"א דאם פירש ואמר בשעת הלואה שמקבל המשכון בכל החוב אפי' אם קבל קתא דמגלא באלפא זוזי אבד המשכון אבד הכל (טור) ואם דמי המשכון יתרים על החוב נותן המלוה ללוה היתרון ואם נאנס המשכון כגון שנלקח בלסטים מזויין וכיוצא בו משאר אונסים ישבע המלוה שנאנס וישלם לו בעל המשכון את חובו עד פרוטה

אחרונה: הגה וי"א דמלוה על המשכון לא הוי אלא שומר חנם לענין זה שאם דמי המשכון יתירים על החוב אין המלוה נותן ללוה היתרון אלא אבד מעותיו ולא יותר (טור בשם ר' ירוחם והרא"ש) וכן מוכח באמת דעת הרא"ש בכמה דוכתי ובפרט בסוף פ' שבועת הדיינים כתב ומכל אלו הראיות ברורות נראה דהלכה כרבה ולא כב"י לדעת הרא"ש וכ"כ עוד הרא"ש להדיא בפ' יש נוחלין גבי קנין עד אימתי חוזר ע"ש ומספיקא לא מפקינן ממונא (מרדכי ס"פ האומנין) ואם נאבד או נגנב בפשיעה חייב לשלם לדברי הכל (טור):

ג המלו' על המשכון וחזר המלוה והפקידו ללוה ונגנב או נאבד חייב המלוה אע"פ שביד הלוה אבד כיון דבתורת פקדון נתנו לו אכתי ברשותא דמלו' קאי ומזה הטעם אם ראובן לוה מעות משמעון על בגדי אשתו וחזר והשאילן לו עד לאחר המועד ומת במועד ומאימת המושל מסרה את אשר לה לשמעון וגם הבגדים ההם ואח"כ החזיר לה שמעון הכל חוץ מאותם בגדים הדין עם שמעון כיון שבתורת שאלה באו ליד ראובן עדיין **הם ברשות שמעון:** הגה ראובן שנתן לשמעון משכון למשכנו אצל עכו"ם ושמעון נתן משכון אחר לעכו"ם ועכב משכון של ראובן בידו נעשה עליו שומר כאלו הלוהו עליו (מהר"ם פאדוואה סי' נ"ט):

ד המלוה על המשכון ונתן לו רשות להשתמש בו ונאנס אפשר שאפילו בנתינת רשות בלבד הוי שואל וחייב:

ה מי שנתמשכן ע"י נאמני הקהל על חלקו המגיע מהמס ונגנב המשכון אין לקהל ולא לנאמן דין שומר שכר (אא"כ יש מנהג בעיר הולכין אחריו) (ב"י בשם הרשב"א):

ו המלוה על המשכון ומת אף בנו נעשה עליו שומר שכר:

ז המלוה על המשכון ובשעת קבלת המשכון אמר איני מקבל אחריותו עלי אינו אפילו ש"ח ופטור אפילו מפשיעה:

ח ראובן שאל משמעון סייף שהיה לו במשכון מעכו"ם ואבדו ושואל ממנו ממון הרבה כמו ששואל ממנו העכו"ם לא ישלם לו אלא דמי שוויו דסתם סייף דעלמא:

ט המלוה על המשכון ואבד או נגנב בלא אונס שהרי המלוה חייב בדמי המשכון כמו שנתבאר ואמר המלוה סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלוה אומר סלע הלויתני עליו וסלע הי' שוה הרי המלוה נשבע תחילה שבועת השומרים שאינו ברשותו והלוה נשבע היסת שהיה שוה כנגד החוב ונפטר:

י אמר המלוה סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלו' אומר סלע הלויתני עליו וג' דינרין היה שוה ישבע המלוה תחלה שאינו ברשותו ואח"כ ישבע הלוה כמה היה שוה שהרי הודה במקצתו וישלם הדינר:

יא סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלוה אומר איני יודע דמיו ישבע מלוה שאינו ברשותו וכולל בשבועתו שב' דינרים היה שוה וישלם הלוה שאר החוב שהרי הוא יודע

בודאי שהוא חייב ואינו יודע אם פרעו אם לאו ואם יש למלוה עדים שנאבד נוטל שקל בלא שבועה אלא שמחרים הלוה סתם על מי שנוטל ממנו שלא כדין וה"ה שאם מאמינו הלו' שנאבד שנוטל שקל בלא שבועה:

יב אמר הלוה סלע הלויתני עליו ושתים היה שוה: הגה ומיירי שאבדו בפשיעה למ"ד דלא הוי עליו אלא שומר חנם (טור) והמלוה אומר שלא היה שוה אלא סלע אם הלוה מאמינו שנאבד או שיש לו עדים שנאבד נשבע המלוה היסת ונפטר ואם אין הלוה מאמינו שנאבד וגם אין לו עדים שנאבד נשבע המלוה שאינו ברשותו ומגלגל עליו שלא היה שוה יותר ממה שהלוהו ואם המלוה מודה במקצת שאמר הלוה סלע הלויתני עליו ושתים היה שוה ואמר המלוה שלא היה שוה אלא חמשה דינרים משלם לו הדינר שמודה וישבע שלא היה שוה יותר מה' דינרין וכולל בשבועתו שאינו ברשותו אם אינו מאמינו שנאבד וגם אין לו עדים שנאבד ואם אמר לו הילך מה שהוא שוה יותר ממה שהלויתיך או שאמר היה לי בידך בכדי שהיה שוה יותר על החוב הרי זה נשבע היסת ונפטר אם זה מאמינו שנאבד או אם יש לו עדים שנאבד אמר הלוה סלע הלויתני עליו ושתים היה שוה והמלוה אומר איני יודע כמה היה שוה ישבע המלוה שאינו ברשותו ויכלול בשבועתו שאינו יודע שהיה שוה יותר מדמי החוב ויפטר ואם יש עדים שנאבד או שהלוה מאמינו נשבע היסת שאינו יודע שהי' שוה יותר מדמי החוב ויפטר ואם השיב אני יודע שהי' שוה יותר מדמי החוב ואיני יודע כמה הוה ליה מחויב שבועה ואינו יכול לישבע ומשלם לו סלע ואם רצה המלוה מחרים סתם על מי שטוען שקר אם שניה' תובעי' זה את זה שאמר הלוה סלע הלויתני עליו ושתים היה שוה והמלוה אומר שלא היה שוה אלא שקל נשבע הלוה היסת שלא היה שוה פחות מסלע והמלו' נשבע שאינו ברשותו ויכלול בשבועתו שלא היה שוה יותר מסלע ואם היה הלוה מאמינו או שנאבד או שיש לו עדים גם הוא לא ישבע אלא היסת שלא היה שוה יותר מסלע:

יג היו שניהם מודים זה לזה כגון שאומר הלוה סלע הלויתני וסלע היה שוה ובא לפדותו והמלו' מודה אלא שאומר שאבד אם אין לו עדים ואין הלוה מאמינו נשבע שאינו ברשותו ויצא זה בזה: הגה היו עדים שנגנב ושהיה שוה יותר על דמי החוב ותובע הלוה המותר והמלוה טוען שלא נגנב או נאבד בפשיעתו ופטור למאן דאמר דלא הוי אלא כשומר חנם ישבע המלוה כשאר שומר חנם שלא פשע בו (טור):

יד אם הלוה תבעו ביתרון שהיה שוה המשכון יותר על דמי החוב ויש עדים בזה או שהמלוה מודה לו אלא שטוען שנאבד באונס ותובע דמי חובו ישבע המלו' שאינו ברשותו ושלא שלח בו יד ושנאבד באונס וגובה חובו מהלוה שהרי אין הלוה יודע כיצד

נאבד והוה ליה כהלויתני ואיני יודע אם החזרתים לך: הגה הלוה שאמר למלוה על משכון פרעתיך כך וכך והמלוה אומר אמת פרעתני אבל איני יודע כמה הלוה נאמן במה שאומר דמלוה אין לו על המשכון רק שעבוד והוי כאלו הוא התובע ואין אדם מוציא מאחר בטענת ספק (תשובת רשב"א סי' אלף מ"א ותשובת רמב"ן סי' פ"ה) ואם עד אחד מעיד שלא כדברי הלוה נשבע הלוה נגד העד ונוטל המשכון במה שאומר הואיל והמלוה אינו יודע (ב"י בשם הרשב"א) ועיין לקמן סי' זה סעיף כ"ד:

טו כל היכא שהמלו' צריך לישבע שאינו ברשותו אפילו שאמר הריני משלם כפי שתבע הלוה ואיני נשבע אין שומעין לו דחיישינן שמא עיניו נתן בו ואם היה דבר שכל מינו שוה ומצוי בשוק לקנות כמותו באותן הדמים שרוצה לשלם ה"ז משלם ואינו נשבע במה דברים אמורים כשהשבועה מוטלת על המלוה לבד ואין על הלוה שום שבועה אבל בזמן שהלוה נשבע כמה היה שוה כדי ליטול או ליפטר אז לא ינצל המלוה לעולם מלישבע שאינו ברשותו (ואפי' מאמין הלוה למלוה ר"ן פ' הדיינים) אפי' אם ירצה לשלם והוא דבר המצוי לקנות דחיישינן שמא יוציא את המשכון אחר שבועת הלוה ונמצא שם שמים מתחלל:

טז המלוה את חבירו על טבעת שיש בו אבן ונאבד אם הלוה מודה שאותו שביד השולחני שוה לשלו פשוט שנלך אחר שומת הבקיאים אבל אם טען הלוה דשלו היתה שוה יותר והמלוה טוען ברי שלא היתה שוה אלא כזו הרי זה מודה מקצת ונותן לו מה שהוא מודה ונשבע על השאר ואם המלוה אינו יודע כמה היתה שוה והלוה טוען ברי שהית' שוה יותר הרי הוא נאמן ומשום דהוה ליה מלוה מחוייב שבועה שאינו יכול לישבע ומ"מ צריכים ב"ד לחקור היטב ולאיים על הלוה שלא ישקר לשום אותה יותר משוויה:

יז אם לא נאבד המשכון וחלוקים בעיקר הלואה שהמלוה אומר שהלוהו סלע והלוה אומר שלא הלוהו אלא שקל אם הוא בענין שהיה המלוה יכול להחזיק במשכון ולטעון לקוח הוא בידי או להד"מ או החזרתיו לך נאמן לומר שהלוה עליו עד כדי דמיו בשבועה בנקיטת חפץ (ודוקא שתפס חפץ אבל תפס מעות נשבע היסת ונפטר) (טור והתרומה שער מ"ט) ואפילו מת הלוה תחלה ואח"כ מת מלוה נפרעי' (יתומיו) ממה שתחת ידם לפיכך אם המשכון שוה סלע הרי נשבע ונוטל ואין המשכון שוה אלא דינר הרי המלוה נוטל דינר מדמי המשכון ופורע הלוה עוד דינר שמודה בו ונשבע על השנים שכפר בהם ואם כפר בכל ואמר אין זה משכון אלא פקדון בידו ואין לו אצלי כלום הרי המלוה נפרע מדמי המשכון ואם אינו שוה כדי חובו נוטל ממנו מה ששוה ועל השאר נשבע הלוה היסת ונפטר: הגה ואפי' היה זה הדבר שמחזיק בו דברים שעושין בהן אוכל נפש או בגד אלמנה לא אמרינן כיון שמחויב להחזיר אין לו מיגו אלא כיון שאין עדים והיה יכול לכפור יכול לטעון עליו כדי דמיו

(טור) וה"ה במקום שיש תקנה שלא לעכב אחד של חבירו הבא לידו דרך שאלה או פקדון או מלמד בספרים שלומד עם הנערים אע"פ שמחויב להחזיר מ"מ לא אבד מיגו שלו ונאמן לטעון עליהם כדי דמיו כל מקום שיש לו מיגו ואפי' במקום שיש תקנה זו מ"מ המלמד יוכל לעכב הספר בעד שכירות הלמוד (מרדכי ס"פ המקבל) י"א דבכ"מ שיכול לטעון על מה שתחת ידו יכול לישבע סתם שאינו חייב לו כלום ובלבד שיודע בודאי שזה שכנגדו חייב לו כגון שיש לו מלוה בידו או פקדון וברור לו שלא נאנס משכנגדו שהוא חייב ליתן לו פקדונו או דמיו וכיוצא בזה (נ"י פ"ק דמציעא וב"י סי' ע"ה בשם תלמידי רשב"א) מיהו לכתחלה אומרים לו לברר דבריו כמו שיתבאר למטה סעיף כ"ה ולקמן ר"ס ע"ה והא דיכול לטעון על מה שתחת ידו היינו שאומר שזה שכנגדו חייב לו ממון אבל לא יוכל להחזיק במה שתחת ידו עד שחבירו יתן לו פטורים או כיוצא בזה משאר תביעות כי אין זה שייך לזה (מהרי"ו סי' כ"א ול"ה) וכל מי שיוכל לטעון על מה שתחת ידו אין לו זכות בו רק משעת העמדה בדין ואילך ולא משעת תפיסה ולכן אם נתייקר קודם העמדה בדין ברשות מרא קמא אייקר (ריב"ש סי' שצו):

יח ואם הוא בענין שאין יכול לטעון לקוח הוא בידי או לא היו דברי' מעולם או החזרתיו לך נשבע הלוה שלא הלוהו אלא שקל ופורע לו ונוטל משכונו כיצד דברים שאינם עשוים להשאיל ולהשכיר ואין עדים לומר היאך באו לידו אפילו ראו עדים עתה בידו נאמן לומר לקוח הוא בידי וכן אפילו דברים העשוין להשאיל ולהשכיר או שאין עשוים להשאיל ולהשכיר אלא שיש עדים שבאו לידו בתורת שאלה ואין עדים שראו עתה בידו יכול לומר החזרתים לך או לא היו דברים מעולם אם אין עדים שמסרם לידו אבל דברים העשוים להשאיל ולהשכיר ויש עדים שראוהו עתה בידו אינו יכול לומר לקוח הוא בידי או החזרתים לך: הגה י"א דלא בעינן שראו העדים בשעה שתבעו לבית דין אלא שראו קודם לכן בידו וטען אז שהן מכורין בידו או טענה אחרת שאינן ראוים להחזיר לפי אותה טענה דמעתה אין לו מיגו שהיה יכול לומר החזרתים דאנן סהדי שלא החזירם וכן אם הוא מפורסם שהוא בידו אע"פ שאין כאן עדים שראו בידו לא יוכל לומר לקוחים הם בידי שהרי אין כאן מיגו דיוכל לומר החזרתים דירא לשנות הידוע (הגהות אשיר"י סוף פרק המקבל) ואפי' אמר בשעה שראו עדים שחייב לו כך וכך כמו שטוען עכשיו בב"ד לא מהימן (תשובת הרא"ש כלל ק"ו סי' ב') ודוקא שראוהו עדים קודם שתבעו בב"ד אבל אם ראוהו אחר שנפלו הטענות ומחלוקות ביניהם בב"ד לא אבד המיגו שלו ונאמן במה שטוען לקוחים או החזרתים דהולכים בזה אחר שעת טענ' בב"ד (תשובת רמב"ן סי' פ"ד) ואם יש עד אחד בזה יש אומרים דאין המלו' נאמן דהוי ליה מחויב לישבע להכחיש העד ואינו יכול שהרי מודה לו רק טוען טענה אחרת ליפטר עצמו והוה ליה מחויב שבועה ואינו יכול לישבע ומשלם (תשובות הנ"ל) כדלקמן סימן ע"ה סעיף י"ג וי"א דהמלוה נאמן בשבועה (תשו' רשב"א סי' תתקצ"ח וסי' אלף מ') והסכמת בעל המחבר כסברא הראשונה כמו שיתבאר לקמן סי' זה סעיף כ"ג ועיין לקמן סי' ע"ה סעיף י"ג וע' לעיל סי' נ"ח כתבתי אם אדם יוכל לטעון על מה שתחת ידו מחמת אחר ולא מחמת זה שנתנו בידו והא דאדם יוכל לטעון לקוח הוא בידי או הלויתי עליו היינו דוקא שהחפץ תחת ידו

אבל ראובן שהפקיד דבר אצל שמעון ולוי הביא עדים שהוא שלו או ששמעון מודה לו ושמעון טוען שראובן חייב לו עליו אין ראובן נאמן לומר שלקחו מלוי אבל אם שמעון אומר שיודע שראובן לקחו מלוי נאמן במגו שהיה אומר שהוא לקחו מלוי ואז היה נאמן הואיל וליכא עדים כיצד בא לידו או שלא ראו בידו (תשובת רשב"א) ואם אינו טוען לקוח הוא בידי רק שראובן נתן לו של לוי למשכון ע"ל סי' שנ"ו שחייב לפדותו משום תקנת השוק ועיין עוד מאלו הדינין סימן קל"ג:

יט דברים העשויים להשאיל ולהשכיר להרמב"ם היינו כלים שתחלת עשייתם להשאיל ולהשכיר ולהרי"ף ור"ת כל כלי שמקפידים עליו להשאילו מפני חשיבותו או שמתקלקל הוא דבר שאין דרכו להשאיל ולהשכיר ושאר כל הכלים דרכן להשאיל ולהשכיר והוא שיהיה זה שהחפץ בידו רגיל אצל בעל החפץ וגם שיהיה בעל החפץ רגיל להשאיל כליו לאחרים: הגה וזה הכל תלוי באהבת האיש ושנאתו ולפי מנהג המקום ולפי ראות עיני הדיין לפי מה שהתובע והנתבע הם בני אדם (טור):

כ המוחזק במשכון שלא בעדים שאמרנו שיכול לטעון עליו עד כדי דמיו אם אינו שוה לשומת הבקיאי' החצי שהוא טוען עליו ואומר אני אטלנו בחובי לפי שהוא שוה בעיני כדי חובי והאחר כופר שאינו חייב לו כלום ואומר אע"פ שאיני חייב לו אני רוצה לסלקו בדמים שהוא שוה לשאר בני אדם הדין עם בעל הכלי (וי"א שהדין עם המחזיק (טור) ונראה לי דהמוציא מחבירו עליו הראיה:

כא אין חזקת המחזיק מועלת לטעון עליו כדי דמיו אלא בדבר שאינו יכול לילך מעצמו והוא עומד תחת יד הבעלים כגון מטלטלים או עבד קטן שאינו הולך ברגליו ובהמה המשתמרת ביד הרועה דכיון שהוא שמור ביד בעליו וזה מוחזק בו נאמן לטעון עליו עד כדי דמיו אבל עבדים גדולים ובהמה שאינה מסורה לרועה אלא מעצמה הולכת ורועה אינו נאמן לומר לקוח הוא בידי או משכון הוא בידי אלא כשיביא האחד עדים שהם שלו יחזיר לו העבד ובהמה והוא ישבע לו שלא מכר ולא משכן לו כלום לפי שאין תפיסתן תפיסה שמעצמם הולכים אנה ואנה ובכ"מ ברשות בעלים הם ואם החזיק בהם שלשה שנים ויש לו עדים בכך ה"ז נאמן וישבע היסת שלקחן ממנו או שמסרם לו בחובו:

כב אם המלוה כופר במשכון ושניהם מודים בהלואה ישבע המלוה היסת שלא הניח בידו משכון והלו' ישבע היסת שהוא תופס משלו כנגד חובו או יותר ואע"פ ששוה יותר נפטר המלוה ממנו שכבר נשבע עליו ואם היה שוה פחות נשבע שמשכונו היה שוה כך וכך וישלם השאר:

כג ראובן שלוה משמעון עשרה דינרים על משכון והי' עד א' בדבר שידע המשכון והחוב אבל לא ידע כמה היה החוב ושמעון אומר שכ' דינרין הלוה לו אם הוציא שמעון המשכון לפני ב"ד או בפני עדים קודם שנפלה הכחשה ביניהם הדין עם ראובן וכיון שיש כאן ע"א

מחייבו שבועה והרי הוא מודה לדברי העד ואינו יכול לישבע הילכך מחזיר המשכון ויביא ראיה על המעות ויטול וישבע ראובן היסת על העשרה שהוא כופר בהם אבל אם קודם שהוציא שמעון המשכון בב"ד נפל המחלוק' ביניהם שמעון נאמן ונשבע בנקיטת חפץ ונוטל:

כד ראובן שלוה משמעון שבעה דינרים על המשכון ואח"כ אמר לו פרעתיך פעם אחד שני דינרים ופעם שנית שני דינרים ופעם שלישית דינר והשיב שמעון איני זוכר אלא מהדינר לבד הדין עם ראובן מפני שגוף המשכון שלו ונמצא כשהוא תובע משכונו שמעון משיבו איני יודע אם יש לי עליו שום דבר מספק וכיון שכן אין שמעון יכול לתבוע מספק בנכסי ראובן (ועיין לעיל סי' זה סעיף י"ד):

כה התופס חפץ מחבירו וטוען שיש לו עליו עד כדי דמיו מעסק משא ומתן שביניהם צריך לברר היאך נתחייב לו משום דנפישי רמאי ואולי מתוך דבריו יתברר רמאותו (ועיין לעיל סי' זה סעיף י"ז ולקמן סי' ע"ה):

כו מי שיש בידו משכון מחבירו ודוחקו לפדותו ואמר לו הלה יהא המשכון שלך לא קני דדחויי מדחי ליה:

כז משכון שנפחתו דמיו ביד המלו' וטוען הלוה ברי לי שנפחת מחמת שנרקב או אכלוהו עכברים או עש אם טוען המלוה ששמרו במקום שמשתמר מעכברים ורקבון וניערו כראוי א"כ אנוס הוא ונשבע היסת שהוא כדבריו ונפטר ואם מודה שלא שם אותו במקום המשתמר מעכברים או לא ניערו כראוי חייב לשלם הפחת ואם יש מחלוקת ביניהם זה אומר נפחת כך וכך וזה אומר לא נפחת כל כך אם הלוה מודה שמתחל' לא היה שוה אלא כדי החוב כגון שהלוהו עשרים והיה שוה עשרים ועתה שוה עשרה והמלוה אומר שמתחלה לא היה שוה אלא ט"ו ושואל ממנו חמשה נשבע הלוה היסת ונפטר ואע"פ שהוא מודה מקצת שהרי המשכון הילך הוא אבל המלוה אינו נשבע שהרי גם מתחלה לא היה שוה אלא כדי חובו ואם מתחלה היה שוה יותר מכדי החוב כגון שטוען הלוה שהי' שוה שלשים והלוהו עשרים ועתה אינו שוה אלא ט"ו ושואל ממנו עשרה והמלוה אומר שלא היה שוה אלא כ"ה ואין לו ליתן אלא חמשה נשבע המלוה שלא נפחת אלא עשרה ומנכה לו חמשה מתוכו והשאר גובה מהמשכון שהוא נאמן בשבועה עד כדי דמיו וכל שכן אם אפילו אחר שנפחת שוה כדי החוב והם חלוקים בפחת או שאמר המלוה איני יודע כמה נפחת שנשבע המלוה שבועת היסת ונפטר:

כח מלוה אומר סלע הלויתיך עליו וג' דינרים הי' שוה ויש לי אצלך דינר ולוה אומר מכרתי לך בשלשה דינרים ולא נתת לי המעות ותובע אותו בהם שניהם נשבעים שבועת

היסת זה נשבע שמשכון הוא בידו וזה נשבע שמכרו לו ואם רצו להפך שבועתם זע"ז הופכים ואם הם חולקים על ההפך זה אומר אני מהפכה וזה אומר אני מהפכ' עומד הדבר עד [שיתרצה אחד מהן] ואם לא נתרצו שניהם נשבעים:

כט מלוה שטוען שנאבד המשכון באונס והלו' טוען ברי לי שאתה מכרתו ולקחת דמיו נשבע הלו' היסת ונפטר:

ל ראובן משכן משכון ביד שמעון והלך שמעון ומשכנו ללוי או נתן לו במתנ' מה שהי' לו עליו ונאנס מיד לוי ותובע ראובן משכונו מיד שמעון ואומר כי סלע הי' שוה ולא הלוהו לו עליו אלא שני דינרים ושאל ממנו שני דינרים ושמעון אומר שלא הי' שוה אלא ג' דינרים ואינו חייב לו אלא דינר נמצא [שמעון] מודה מקצת וצריך לישבע שלא הי' שוה אלא ג' דינרים גם צריך לישבע שאינו ברשותו ושנאנס וזה אי אפשר לו לישבע כיון שלא נאנס בידו ולוי אינו יכול לפטרו בשבועתו שנאנס כי יאמר לא מהימן לי לוי הילכך הוה ליה שמעון מחויב שבועה ואינו יכול לישבע ומשלם וכן הדין אם נפחת המשכון ויש מחלוקת ביניהם כמה שיעור פחיתותו ומודה שמעון שנפחת ואינו יודע אם הי' באונס אם לאו הוה ליה מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע ומשלם ואם רצה להחרים על כל אדם שיודע שמשכונו אינו שוה כמו שטוען הרשות בידו ואם יש עדים ששמרו לוי כראוי ונאנס ממנו נפטר שמעון ואפילו אין עדים אם דרך ראובן להפקיד פקדונותיו ביד לוי ישבע לוי שאינו ברשותו ושנאנס ממנו ונפטר שמעון: הגה ואם פשע לוי ונאבד ואין לו לשלם חייב שמעון לשלם לראובן שהוא בעל דבר של ראובן אע"ג שראובן רגיל להפקיד אצל לוי (טור) (ועיין לקמן סי' רצ"א):

לא ראובן שאל משמעון משכון שמשכן בידו השיב שמעון בנך הקטן בא ושאל אותו בשמך ונתתיו לו וראובן אומר שלא בא לידו שמעון פושע הוא שמסרו ליד בן ראובן אפי' אם היה גדול שהממשכן או משאיל חפץ לחבירו צריך להחזיר לידו:

לב ראובן הי' לו מעות ביד שמעון ובקש ממנו לוי שילוה אותם לו ונתרצה להלוותם ונתן לו בהם משכון ושלח ראובן כתב לשמעון שיתן המעות ללוי ונתנם לו ונאבדו המשכונות ביד ראובן דין מלוה על המשכון יש לו ונתחייב ראובן בשמירת המשכנות ומיהו לא נתחייב בשמירתם עד שיגיעו המעות ליד לוי ואם נאבדו המשכונות קודם לכן פטור ראובן לפיכך אם ישבע ראובן שנגנבו קודם שבאו המעות ליד לוי יחזיר לו לוי מעותיו ואם הוא מסופק אין מוציאין המעות מיד לוי:

לג ראובן תובע ללוי ספרים שמשכן לשמעון ואמר ששמעון המחהו אצל לוי לתת אותם לו כשיתן לו המעות וכשהוציא לוי הספרים לתתן לראובן אומר שנפחתו ונפסדו בידו

ותבעו לשלם לו הפחת ולוי אומר ממי שקבלתי הספרים הוא הרשני ללמוד בהם כל זמן שיהיו ברשותי כיון שלוי היה יודע שהספרים של ראובן אף אם הרשהו שמעון ללמוד בהם לא היה לו לשמוע לו ולפיכך חייב לשלם לראובן כל מה שנפחתו הספרים בתשמיש שנשתמש בהם:

לד יורש שהוציא שטר שיש למורישו כו"כ ממון אצל פלו' ויש לאותו פלו' משכון ביד המוריש וטוען היורש שהמשכון נאנס מיד מורישו ותובע המעות נשבע הנתבע היסת שלא החזיר לו המשכון ושהיה שוה כנגד חובו ויפטר:

לה ראובן הניח משכון ביד שמעון ומת שמעון והניח בנים קטנים ובא ראובן לשאול משכונו מיד יורשי שמעון ואומר שהוא ממושכן ביד אביהם בחמשים וטוענים היתומים שאביהם צוה שהוא ממושכן במאה החמשים שראובן מודה יתן מיד ליתומים והחמשים האחרים יתן ביד השליש עד שיגדלו היתומים וישבעו שבועת היורשים שלא פקדנו אבא וכו' ונוטלים החמשים מיד השליש בד"א כשהי' המשכון שוה מאה ואם לאו אין עליו לתת אלא כדי דמיו ועל השאר ישבע היסת בד"א שאין המשכון מדברים העשוים להשאיל ולהשכיר אבל אם הוא מדברים העשוים להשאיל ולהשכיר אינו משלם אלא החמשים ואפי' אם המשכון שוה יותר שהוא נאמן במיגו שהוא שאול בידו:

לו משכונו של ישראל ביד הגר ומת הגר ואין לו יורש ובא אחר והחזיק בו מוציאים אותו מידו ומחזיר אותו לבעליו שכיון שמת הגר פקע שעבודו:

לז וכן הדין אם יש לו שטר משכונא על קרקע של ישראל ומוחזקת בידו ומת ובא ישראל אחר והחזיק בה לא עשה כלום שמיד שמת הגר פקע שעבודו וברשות בעליה עומדת:

לח עכו"ם שהלוה לישראל על המשכון ונפל ממנו ומצאו ישראל חייב להשיבו לישראל ויש מי שאומר דה"ה למעות שהלוה ישראל לעכו"ם על משכון ונפלו המעות מהעכו"ם ומצאם ישראל יחזיר לישראל (ולי נראה דבמעות הם של המוצא דמעות להוצאה נתנו וכבר יצאו לגמרי מרשות הנותן):

לט משכונו של גר ביד ישראל ומת הגר ובא אחר והחזיק בו זה קנה כנגד מעותיו שהיה הגר חייב וזה קנה השאר בד"א כשהי' המשכון בחצר שאינה משתמרת ולא היה המלוה בחצירו בשעת מיתת הגר אבל אם היה המלוה בחצירו או אפי' לא הי' בחצירו והמשכון בחצירו המשתמרת זכה לו חצרו בכל המשכון ראובן היה בידו משכונות (של שמעון) ומת שמעון ויורשיו תובעים המשכונות וראובן טוען אותם המשכונות אני תופס מפני שאמר לי לוי שותפי ששמעון חייב לו מדמי השותפות ורוצה לישבע לוי על משכונות אלו אין בדברי לוי כלום מאחר שאינם בידו:

מ משכונו של עכו"ם ביד ראובן ואמר ליה ראובן תן לי מעותי אמר לו העכו"ם תמשכן אותו לישראל אחר והלך ראובן ומשכנו לשמעון ונתן לו המעות שהעכו"ם חייב לו ומת העכו"ם והמשכון שוה כפלים מהחוב זכה שמעון בכל המשכון: הגה משכון של עכו"ם ביד ישראל ואמר העכו"ם ליתן המשכון לישראל אחר ומת זכה זה הראשון במשכון שבידו ואין צריך ליתן לאחר כלום דהא לא משך (ב"י בשם הרשב"א) (ואם היה העכו"ם חייב לישראל אחר ע' לקמן ריש סי' פ"ו):

מא משכונו של עכו"ם ביד ראובן והפקידו ראובן ביד שמעון ומת העכו"ם יש להסתפק אם זכה שמעון במה שהמשכון יותר מהחוב:

מב המחזיק בקרקע חבירו ואוכל פירותיו וטוען כי במשכונא ירד בו והיה לו שטר ממאה דינרים שהלוה עליו ועכשיו נאבד ממנו והלה טוען שלא היה כי אם מחמשים דינרים אם לא החזיק בו המלוה שני חזקה הלוה נאמן וישבע [ש"ד] כדין מודה מקצת ונוטל קרקעו אבל אם החזיק בה שלש' שנים נאמן המלוה בשבועת היסת ושקיל מאה דקא תבע מפירי דארעא:

מג המלוה את חבירו על המשכון ופרעו וא"ל תן לי משכוני א"ל לך עתה ובא למחר ואחזירנו לך ונגנב המשכון אם נגנב קודם הזמן שקבע לו לבא בשבילו חייב המלוה ואם נגנב אחר הזמן שקבע לו לבא בשבילו פטור לפיכך אם יש עדים ללוה שבא בזמן שקבע לו ולא נתנו לו חייב ואם אין עדים ישבע המלוה שלא בא בזמן שקבע לו ופטור: הגה ודוקא למ"ד מלוה על המשכון הוי ש"ש אבל למאן דאמר ש"ח כמו שנתבאר ר"ס זה לא מחייב אלא בפשיעה:

מד ראובן שהיה לו משכון ביד עכו"ם המלוה בריבית ושמעון הוצרך למעות ובקש מראובן שירשהו ללות ממנו על אותו משכון ועשה כן ונשרף המשכון ביד העובדי כוכבים פטור שמעון מלשלם לראובן דמי המשכון:

מה אם המשכון הוא בעין ואינו שוה שיעור מעותיו יכול המלוה לכופו לפרוע מעותיו:

סימן עג

במה זמן סתם הלואה וכמה פרטי דיני הלוא'. ובו כ סעיפים:

א המלוה את חבירו סתם ולא קבע לו זמן במקום שאין להם מנהג יש לו זמן שלשים יום שאינו יכול לתבעו קודם בין במלוה בשטר בין במלוה ע"פ בין במשכון בין בלא משכון ואם התנה שיתבע כל זמן שירצה יש לו לתובעו אפי' ביומו אבל שאלה סתם זמנה לאלתר ויכול לתובעו מיד: הגה מיהו אם הלוה מוחה שלא ליתן שטר למלוה והוא מבקש

ממנו שטר צריך להחזיר לו מעותיו מיד כי מסתמא לא הלוה לו אלא שיכתוב לו שטר ומאחר שאינו רוצה יחזיר לו מעותיו (טור בשם הרא"ש):

ב המלוה את חבירו וקבע לו זמן לפורעו אע"פ שלא קנו מידו אינו יכול לתבעו קודם הזמן בין במלוה על פה בין במלוה בשטר בין במשכון בין שלא במשכון בין שמת מלוה בין שמת לוה אם יורשיו אמודים בנכסים כמוהו טען המלוה ואמר היום סוף הזמן שקבעת והלוה אומר עד עשרה ימים קבעת הלוה נשבע היסת ואם היה שם עד אחד שהיום סוף זמנו הרי זה נשבע שבועת התורה:

ג זה אומר חמשה ימים נשאר מהזמן וזה אומר עשרה אומרי' למלוה המתן עוד עד סוף החמשה ואז ישבע היסת שנשאר עוד חמשה ימים:

ד בד"א במלוה על פה בלא משכון אבל אם היתה מלוה בשטר או על המשכון וטען המלוה שלא קבע לו זמן או שהיום סוף זמן שקבע לו ישבע המלוה היסת ויגבה חובו מיד:

ה ראובן נשבע שלא למכור משלו לפרוע שום חוב ואח"כ נשבע לפרוע לשמעון לזמן פלוני וכשהגיע הזמן טוען אין לי מעות וכבר נשבעתי שלא למכור משלי לפרוע שום חוב אם חוב שמעון קדם לשבוע' שלא למכור משלו לא חלה השבועה ומכין אותו עד שתצא נפשו אם אינו רוצה לפרוע ואם השבועה קדמה לחוב שמעון נמצאת השניה שבועת שוא ומכין עליה מכת מרדות ואם מתוך אימת המלקות יתחרט וימצא פתח לשבועה ראשונה יתירוהו לו וימכור ויקיים שבועה שניה:

ו הנשבע לחבירו לפרעו קודם שיעבור זמן פלוני אע"פ שלא תבעו בתוך הזמן עדיין השבועה במקומ' עומדת: ועיין בי"ד סי' רכ"ח סעיף מ"ב מדינים אלו וסימן רל"ב סעיף י"ב:

ז הנשבע לפרוע לחבירו ביום פלוני ואירע אותו יום בשבת חייב לפרעו קודם אותו יום ואם לא פרעו קודם צריך ליתן באותו יום משכון וישומו אותו ויתננו לו בתורת פרעון: הגה מי שנשבע לחבירו לפרוע לו לזמן והגיע השמיטה בנתיים או שמחל לו פטור משבועתו דכל שפטור מדין הפרעון אינו חייב לשלם מכח השבועה (תשובת רמב"ן סי' רנ"ו ומהרי"ק שורש פ"א בשם תשובת רשב"א וב"י ד"מ סי' ס"ז וע"ש):

ח הנשבע לחבירו לפרעו ביום פלו' והגיע הזמן והמלו' איננו בעיר הוא פטור עד שיבא המלו' או שלוחו אבל צריך שיהיו המעות בידו באותו יום ואינו רשאי להוציאם: הגה והני מילי שנפטר כשאין המלו' בעיר היינו דוקא כשלא היה המלוה דר במקום שהיה דר תחלה כשנשבע הלו' או יצא משם אבל אם הוא בעיר שהיה תחלה כשנשבע הלוה צריך להוליכו אחריו כי אדעתא דהכי נשבע תחלה (מהרי"ק שורש י"ז) וי"א דאפי' אם עקר דירתו ממקום למקום אם אינו רחוק מן

הלוה יותר מתחלה צריך להוליכו אחריו (מהרי"ק שורש קי"ב) מי שנשבע ליתן נדוניא לחתנו ובתוך זה הרגיל קטטה עם בתו ויש לחוש שירגיל יותר אם יתן לו א"צ ליתן לו (טא"ה סימן נ"ב) מי שנשבע לשלם לחבירו אע"פ שלא היה חייב לשלם לו מ"מ חייב לשלם מכח שבועתו (תשו' הרא"ש כלל ס"ח סי' י"א וריב"ש סי' שד"מ) וע' לקמן סי' נ"ז סעיף ט"ו וסעיף ל' ולקמן סי' ר"ט ס"ד:

ט הנשבע לפרוע בראש חדש אדר חייב לפרוע ביום החדש הראשון:

י מי שיש לו שטר על חבירו לזמן ובא בתוך הזמן לב"ד ואמר מצאתי מנכסי פלו' ואנא ירא שאם יבואו לידו יבריחם ממני ולא אמצא מקום לגבות חובי אם רואה הדיין שום אמתלא לדבריו שלא יוכל לגבות חובו כשיגיע הזמן מצוה על הדיין לעכב הממון עד שיגיע זמן השטר וכן הדין בלוה לזמן ובתוך הזמן רואה המלו' שהלו' מבזבז נכסיו ואין לו קרקע או שהלו' רוצה לילך למדינ' הים ותובע המלו' את שלו או שיתן לו ערב שומעין לו: הגה וה"ה בכ"מ שנראה לב"ד לעכב מעות הנתבע (פסקי מהרא"י סס"ד) ומזה נשתרבב המנהג לעקל המעות אע"פ שאין בו צורך כולי האי (ת"ה סי' פ"ה) ואם הנתבע מעיר אחרת ונראה לב"ד שמן הראוי לעקל מעותיו של הנתבע אם הם בעיר התובע צריך הנתבע לילך ולדון בעיר התובע להוציא מעותיו (ועיין לעיל סי' י"ד) אבל אם נראה לב"ד שהנתבע ציית לו דינו בעירו ולא גברא אלמא הוא לא יעכבו לו מעותיו אע"פ שהם בעיר התובע אלא ילך התובע אחר הנתבע (מהרי"ו סי' ל"ד וקנ"ה) וכשנראה לב"ד לעכב המעות צריכין להודיע לנתבע כדלקמן סי' ק"ו מי שהיה דר בעיר עם המלוה ויצא משם והניח ממונו בעיר שיצא משם יכולים התובעים לכופו לדון עמהם בעירם שלא יהא כל אחד ואחד לוה והולך למדינת הים וב"ד מודיעין לו תחלה (תשובת רשב"א אלף קמ"ט כדלקמן סי' ק"ו):

יא הקונה שדה מחבירו ויצאו עליה עסיקין (פי' ערעורין מן התעשקו עמו) ובא לב"ד וטוען חושש אני שמא תצא השדה מידי ותאבד ממונך ולא אמצא לך (כלום) קנה באותו ממון קרקע כדי שאטרוף אותו שומעין לו:

יב לאחר שעבר הזמן שקבע לו או ל' יום במלוה סתם אם הלוהו על משכון סתם יכול למוכרה על פי ב"ד ואם הלוה בעיר יודיעוהו ב"ד שאם לא יפרע יתנו לו רשות למכור המשכון ואם אינו בעיר (טור בשם הרמב"ם) אין ב"ד נזקקין לומר לו המתן עד שיבא הלוה ויטעון:

יג ואם המשכון כלה והולך יכול למוכרו בב"ד אפי' תוך ל' יום בין שהיו בעליו שם בין שלא היו שם:

יד יש מי שאומר שאע"פ שעבר זמן ההלואה צריך להמתין מלמכור המשכון שלשי' יום אחר תביע': הגה וא"צ לתובעו בב"ד רק יתבענו בפני עדים שיפרענו ואח"כ יעכבנו ל' יום וימכרנו ואפי' אם תבעו רק בינו לבינו מהני אם הלוה מודה בכך (ד"ע ליישב תשובת הרא"ש דסתרי אהדדי) וי"א דבמקום שהמנהג שהמלוה לעכו"ם לא יוכל למכרו בפחות משנה דנין כן גם בישראל שהלוה

לחבירו על המשכון דאזלינן בזה אחר המנהג (מרדכי פ' הגוזל בתרא) מי שנתן משכון לצדקה בעד מה שחייב הגבאי יכול למכרו כדין ההדיוט שמלוה על המשכון (מהרי"ק שורש קצ"ד):

טו מי שיש בידו משכון של חבירו לא ימכרנו אלא בב"ד רוצה לומר ב"ד של ג' הדיוטות וישומו אותו כמה הוא שוה כמוכר בשוק וימכרנו באותה שומא שיתנו לו רשות למכור הבקיאים בשומא ומשיאין לו עצה למוכרו בעדים כדי שלא יאמר הלוה שנמכר ביותר מהשומא ואם מכרו שלא בשומא של שלשה שמאין לא עשה כלום והמכר בטל אף על פי שלא טעה (טור בשם תשו' הרא"ש) ואם הוא בענין שא"א להחזיר המכר כיון שמכרו שלא בשומת ג' בקיאין אע"פ שהודיע ללוה חייב לפרוע כמו שהיה שוה בשעת המכירה אם יש עדים שיודעים כמה היה שוה באותה שעה ואם יאמרו שהי' שוה יותר מחובו יפרע לו המותר ואם אין עדים והמלו' אומר שהי' שוה כך יותר מחובו ישבע שהוא כדבריו ויפרע לו ואם אינו יודע כמה הי' שוה או אינו רוצה לישבע ישבע הלוה כמה היה שוה ויפרע לו המלוה מה שהי' שוה יותר על חובו (וה"ה אם המלוה אומר שצוהו למכרו והלוה כופר המלוה נשבע) (מהרי"ק שורש קצ"ד):

טז המוכר משכון שבידו על פי ג' הדיוטות בקיאין בשומא אינו רשאי ללקחו לעצמו ואם מוכרו ע"פ ב"ד מומחים יש מי שאומר שרשאי ללקחו לעצמו:

יז המלוה את חבירו על המשכון ע"מ שאם לא יפדנו לזמן פלו' שיגבה כדי חובו מהמשכון והמותר יהיה מתנה מעכשיו הוי אסמכתא ואם התנה עמו שאם לא יפדנו לזמן פלו' יהיה מוחלט הוי נמי אסמכתא ואם אמר לו קנה מעכשיו אם לא אפדנו עד זמן פלו' יש מי שאומר דלא הוי אסמכתא ושאם הלוה טוען לא יצא מפי קנה מעכשיו נאמן המלוה בשבועה (וע"ל סי' ר"ז בדיני אסמכתא) מי שיש בידו משכון מחבירו וכשהגיע הזמן א"ל צא ומוכרו והלך ומכרו ואח"כ בא הלוה לבטל המכר ואמר שלא כוון אלא לדחותו אין בדבריו כלום והמכר קיים: הגה אבל כל זמן שלא מכרו יכול לחזור בו ולומר שלא ימכרנו (תשו' רשב"א סי' אלף י') וכן אם דחקו המלוה לפרוע וא"ל הלוה המשכון יהא שלך יכול לחזור בו (נ"י סוף ב"מ):

יח אמר המלוה ללוה אין נותנין במשכון אלא עשרים זהובים וא"ל תנהו ונזדמן לו דרך למדי והוליכו עמו ומכרו בשלשים הכל ללוה וההוצאות שהוציא להוליכו על הלוה אבל שכר טרחו לא ישלם לו כיון דבלאו הכי אית ליה אורחא להתם:

יט הבא לפדות משכונו שביד שמעון ואמר לו כבר מחלת לי אין בדבריו כלום משום דבאדם שחייב לחבירו מעות שייך לשון מחילה אבל כשיש לו ביד חבירו חפץ לא שייך לשון מחילה אלא לשון מתנה (וכ"כ לקמן ר"ס רמ"א):

כ הבא לפדות משכונו משמעון ואמר לו הזהרתיך לפדותו כשהגיע הזמן ואמרת לי לך ומשכנו והבנתי שדעתך לומר שאמשכננו ברבית וכן עשיתי תפרע הקרן והרבית אין במשמעות לשון זה שימשכננו בריבית ולכן לא יפרע לו אלא הקרן:

סימן עד

באיזה מקום ניתנה מלוה לפרוע וסדד הפרעון. ובו ז סעיפים:

א (המלוה ניתן לתבוע בכל מקום) (טור) אפי' הלוהו בישוב יכול לתובעו במדבר ולכופו שיפרענו שם אם יש לו כדי סיפוקו עד שיגיע לישוב וכדי לפרעו ואם המלוה טוען ברי לי שיש לו כדי סיפוקו וכדי לפרעו והלוה טוען שאין לו אלא כדי סיפוקו ישבע היסת אבל אם הלוה רוצה לפורעו במדבר אם ירצה המלוה לא יקבל ממנו עד שיגיע לישוב מאחר שהלוהו בישוב ומיהו בכל מקום ישוב יכול לכופו לקבל אפי' אינו מקום המלוה ולא מקום הלוה ולא מקום שהלוהו אפי' יש כמה מדברות קודם שיגיע למקומו ושיירא חשובה מקום ישוב: הגה הלוהו במדבר יכול לכופו לקבל פרעונו במדבר אפי' הלוהו בישוב וא"ל הלוה אני רוצה לצאת למדבר וא"ל המלוה גם אני רוצה לצאת למדבר הוי כאלו הלוהו במדבר וצריך לקבל במדבר (טור):

ב קבע המלו' ללו' זמן ורוצ' הלוה לפורעו כדי שלא יעמוד הממון באחריותו עד הזמן והמלוה אינו רוצה לקבלו אם הגיע הזמן אע"פ שהלוה ממהר לפרוע חובו כדי להציל עצמו מהאונסים העתידים לבוא כמו חלוף המטבע וגזירת המסים והתשחורת (פי' עבודת של מלך כענין לא חמרא דחד מנהון שחרית) הדין עמו שאין עתה הקלקלה נראית אע"פ שעתידה לבא למחר או בו ביום לאחר הפרעון ואין לו להשגיח על תקלת חבירו אבל אם לא הגיע הזמן אם מצוי וניכר לעינים חילוף המטבע מיד וגזירת המסים והתשחורת אינו יכול לכופו לקבל חובו קודם זמנו אבל אם אין שם אחת מכל החששות האלה וכיוצא בו אע"פ שאין המלו' רוצה לקבל חובו קודם הזמן כדי שלא יהיו באחריותו עד שיגיע הזמן אין שומעין לו מפני שקביעות הזמן לתקנת הלוה היא:

ג חוב דמשכונא דקא אכיל מיניה פירות באתרא דלא מסלקי עד שיגיע הזמן כמו שלוקח פירות עד זמן דמי ואם רצה אינו מקבל המעות קודם הזמן אא"כ מניח לו הפירות לאכול: הגה לוה שאמר למלוה טול מעותיך והוא בזמן והמלוה אינו רוצה לקבלם והם צרורים ומונחים ביד לוה ונגנבו או נאנסו הלוה חייב לשלם אבל בפקדון בכי האי גווני פטור (ב"י מ"כ):

ד המלוה את חבירו לזמן ובא הלוה לפרעו תוך הזמן בפרוטרוט דינר דינר י"א שאין המלו' יכול לעכב ולומר תן לי כל חובי בפעם אחת דאף פרעון של דינר דינר נקר' פרעון

אלא שיש למלו' תרעומ' עליו ומיהו אם משכן לו שדהו או אפי' שתי שדו' אינו יכול לכופו שיחזיר לו חצי המשכונ' בחצי המעות (וה"ה אם הגיע הזמן א"צ לקבל פרעון בפרוטרוט) (מרדכי פרק האומנים):

ה המלוה את חבירו על משכון מטלטלין או קרקע ששוים יותר מחובו ובא הלוה ואמר שיקח מהמשכונו' כדי חובו ויחזיר לו את המותר אין בדבריו כלום וה"ה אם אין המשכונות שוים יותר מהחוב אינו יכול לכופו שיטלם בחובו ויחזיר לו שטרו:

ו לוה שאמר כשהגיע זמן הפרעון אין לי מעות ולא מטלטלי אלא קרקע טול אותו בחובך ומלו' אומר איני חפץ בקרקע ואני רוצה להמתין עד שיהיו לך מעות ואינך יכול לכופני שאקח קרקע כיון שאיני תובע חובי עכשיו הדין עם המלוה:

ז המלוה את חבירו על המטבע ונפסל אם יכול להוציאו במדינה אחרת ויש לו דרך לאותה מדינה נותן לו ממטבע שהלוהו ואומר לו לך והוציאו במקום פלוני ואם אין לו דרך לשם (או שיש לו דרך לשם והמלכיות מקפידות שמחפשין על מי שמוליך מטבע הנפסל) (טור) נותן לו מטבע היוצ' באותה שעה וכן בכתובה: הגה וכל זה שהתנה ליתן לו מעות אבל אם לא התנה כלום נותן לו מטבע שהלוהו בכל ענין (טור) ואם התנה ליתן לו מעות היוצאין בהוצאה חייב ליתן לו מעות היוצאין בכל ענין (מרדכי פרק הגוזל קמא) ואם תיקן המלך כיצד ישלמו החייבים דינא דמלכותא דינא וכפי מה שתיקן ישלם (מרדכי שם בשם ר"י) ויש חולקין (תשובת הרא"ש כלל ק"ג סי' א' ב') עיין לקמן סי' שס"ט בדין דינא דמלכותא ועיין בי"ד סי' קס"ה מדינים אלו:

סימן עה

אם המלוה והלו' צריכין לברר הטענות (וכל דיני המחויב שבועה מן התורה או מדרבנן ומי שאינו יכול לישבע וכל שטוען התובע ונתבע ברי ושמא). ובו כה סעיפים:

א התובע את חבירו בב"ד מנה לי בידך בית דין אומרים לו ברר דבריך ממה חייב לך הלוית אותו או הפקדת בידו או הזיק ממונך שאפשר שהוא חושב שחייב לו ואינו חייב לו וכן הנתבע אם משיב אין לך בידי כלום או איני חייב לך כלום צריך לברר דבריו דשמא טועה וסובר שאינו חייב לו והוא חייב לו ואפי' היה חכם גדול אומרים לו אין לך הפסד שתשיב על טענתו ותודיענו כיצד אין אתה חייב לו: הגה ואם אינו רוצה לברר דבריו אם נראה לדיין שיש רמאות בדבר יפסיד ואם לאו אלא שנראה לדיין שאינו יכול לברר וכיוצא בזה אין מחייבים אותו משום שאינו מברר דבריו דאין אומרים לו ברר דבריך אלא משום כדי להוציא הדין לאמיתו משום דנפישי רמאים (מרדכי פ"ק דב"מ והרא"ש בתשו' כלל ק"ז) וע"ל מ"ש סימן ע"ב סעיף י"ז:

ב מנה לי בידך אין לך בידי אלא חמשים חייב לישבע מן התורה שאינו חייב לו אלא חמשים ונותן החמשים שהודה ואם יש א' שמסייעו י"א שפוטרו משבועה וי"א שאינו פוטרו (וע"ל סי' פ"ז סעיף ו'):

ג אם לא תבעו אדם אלא הוא מעצמו אומר מנה היה לאביך בידי ונתתי לו חמשים ונשאר לו חמשי' פטור אף שבועת היסת (בעה"ת שער ז' ושער ל"ח ורמב"ם פ"ד מהל' טוען דין זה):

ד כפר בכל ועדים מעידים שחייב לו חמשי' ישלם חמשים וישבע מן התורה על השאר שלא תהא הודאת פיו גדול' מהעדאת עדים: הגה וי"א דוקא שהעדים מעידים על פה ובלא קנין אבל אם כתבו שטר או שיש כאן קנין אין עדים מחייבין אותו שבועה דשטר הוי כהילך (מרדכי פ' הנשבעין) ויש מי שחולק (ב"י בשם הר"ן פ' הדיינים) (וע' לקמן ריש סי' פ"ז) בד"א כשתבעו מלוה אבל אם תבעו חפצים שוה מנה פקדון והלה אומר אין לך בידי כלום ועדים מעידים שראו בידו כשנתבע מאותם חפצים שוה חמשים הוחזק כפרן והתובע נשבע ונוטל:

ה מנה לי בידך מהלוא' פלונית ומנה מהלואה אחרת שהלויתיך בזמן אחר כך וכך והנתבע משיבו אין לך בידי כלום לפי שמהלואה ראשונ' פרעתיך כך וכך ומהלוא' שניה פרעתיך כך וכך ומתוך טענתם הכירו הב"ד שעדיין חייב לו מאותם שתי הלואות עשרים דינרין הו"ל כשנים מעידים אותו שיש בידו חמשים שהרי הב"ד עדים במה שהודה שנשאר עליו וישבע שבועה מן התורה על השאר: הגה ודוקא שהכירו הב"ד שהודה עדיין במקצת לפי חשבונו אבל אם נתחייב במקצת לפי שאינו נאמן בדבריו לא מיקרי הודאה במקצת (ב"י בשם רשב"א) ועיין לקמן סי' פ"ז סעיף ה':

ו המודה במקצת ונתנו מיד ואמר אין לך בידי אלא כך והילך פטור משבועת התורה אבל נשבע היסת (וע"ל סי' פ"ז כל זה):

ז מנה לי בידך אין לך בידי כלום או שטען יש לי בידך כנגדו כסות או כלים או שאמר אמת היה לך בידי אבל אתה מחלתו או נתתו לי במתנה כיון שכופר בכל פטור משבועת התורה ונשבע היסת ואפי' שנים מעידים שהלוהו ואינם יודעים שפרעו נאמן בשבועת היסת לומר יש לי בידך כנגדן או מחלת לי (ועיין לקמן סי' פ"ז כל חלוקי שבועת היסת):

ח (ע"ל סי' שס"ד ס"ה) מנה לי בידך שגזלתני והלה אומר לא היו דברים מעולם משביעים אותו היסת ואם הודה מקצתו או שעד א' מעיד שגזלו משביעין אותו שבועת התורה:

ט מנה לי בידך שהלויתיך או שהפקדתי בידך והלה אומר איני יודע אם הלויתני או אם הפקדת בידי ישבע היסת שאינו יודע ופטור ואם בא לצאת ידי שמים ישלם ואפי' אם טען תחל' טענת ברי אין לך בידי וכשחייבוהו לישבע היסת חזר וטען איני יודע אם הלויתני או אם הפקדת אצלי נשבע היסת שאינו יודע ופטור מנה לי בידך שהלויתיך

או שהפקדתי בידך והלה אומר יודע אני שהלויתני מנה או שהפקדת אצלי ואיני יודע אם החזרתי לך אם לאו חייב לשלם ואין התובע צריך לישבע אפי' שבועת היסת אבל אם ירצה יחרים חרם סתם על כל מי שנוטל ממונו שלא כדין (ואם חזר אח"כ ואמר נזכרתי שפרעתיך נאמן בשבועה) (מרדכי פ"ק דכתובות משערי רב אלפס) .

י לא תבעו אדם אלא מעצמו אמר לחבירו הלויתני או הפקדת אצלי או גזלתיך ואיני יודע אם החזרתי לך פטור ואם בא לצאת ידי שמים חייב לשלם אבל אם אמר איני יודע אם הלויתני או אם הפקדת אצלי או אם גזלתיך הואיל ובלא תביעת אדם אמר כן פטור אף לצאת ידי שמים:

יא אמר ליה חייב אני לך מנה והלה אומר ודאי לי שאינך חייב (לי) כלום פטור אע"פ שיודע בודאי שהוא חייב דהוי כאילו מחל לו:

יב מנה לי בידך שהלויתיך והלה אומר איני יודע אם הלויתני ועד אחד מעיד שהלוהו או שאמר (הנתבע) איני יודע אם פרעתיך הוה ליה מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע ומשלם:

יג מנה הלויתיך והרי ע"א והלה אומר כן הוא אבל פרעתיך או שאומר לו אתה חייב לי כנגד אותו מנה אם זה העד מעיד שלא פרעו אותו מנה כגון שלא זזה ידו מתוך ידו או שהוא מעיד שהוא תוך זמנו וכן אם טען תחלה להד"ם ואח"כ הוציא עליו עד אחד וחזר ואמר לויתי ופרעתי בכל אלו הו"ל מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע ומשלם: הגה אבל במקום שיכול לומר פרעתי או החזרתי לא אמרינן הו"ל מחויב שבועה ואינו יכול לישבע דנאמן במיגו כן הסכימו האחרונים ז"ל (המגיד פ"ד דטוען וריב"ש סוף סימן שצ"ב) טענו חטפת חפץ ויש לו עד אחד שחטפו והוא אומר ודאי חטפתי אבל שלי הוא הוה ליה מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע ומשלם: הגה י"א דוקא כהאי גוונא שהעד מעיד שלא בא לידו בתורת משכון אבל אם מעיד שבא לידו בתורת משכון ואינו זוכר כמה הלוה עליו המלוה נאמן בשבועתו לומר כמה הלוה עליו ולא אמרי' ה"ל מחויב שבועה וכו' הואיל ובא לידו בדין (הרשב"א בתשובה סי' אלף מ' וסי' תתקצ"ח) ויש חולקין (הרמב"ן בתשו' סי' פ"ד) וכמ"ש לעיל סי' ע"ב סעיף י"ח מנה לי בידך אין לך בידי אלא חמשים והשאר איני יודע מתוך שאינו יכול לישבע משלם והתובע אינו צריך לישבע אלא אם ירצה הלוה יחרים סתם על מי שנוטל ממונו שלא כדין אבל אם השיבו נ' לויתי ממך ופרעתיך וחמשים האחרי' איני יודע אם לויתי אם לאו ישבע היסת שפרע החמשים ושאינו יודע מהחמשים שתבעו בהם:

יד לא אמרינן מחויב שבועה שאינו יכול לישבע משלם אלא בשבועה דאורייתא אבל אם מן התור' הוא פטור משבוע' אע"פ שמדרבנן חייב לא מקרי מחוייב שבועה.

טו יש אומרים דלא אמרינן בשבוע' הבאה ע"י גלגול מתוך שאינו יכול לישבע משלם בין שלא היה יכול לישבע על עיקר שבועה הבאה עליה גלגול וצריך לשלם (אלא ישבע כו' על הגלגול או מהפכה על שכנגדו) (טור) בין שיכול לישבע על עיקר השבועה ושעל ידי גלגול אינו יכול לישבע וי"א שכיון שנתחייב שבועה מן התורה על הכפיר' והוא טוען על הגלגולים איני יודע קרינן ביה שפיר מחויב שבועה ואינו יכול לישבע משלם:

טז התובע ליורש הלוה מלוה על פה לא שנא אם אמר היורש איני יודע אם לוה אם לאו ויש עדים שלוה ל"ש אמר איני יודע אם פרע אם לאו לא שנא אמר חמשים ידענא וחמשים לא ידענא פטור אפי' בלא שבועת היורשים אלא שמחרים סתם על כל מי שיודע שמורישו חייב לו כלום אבל אם הודה בחמשים וכפר בחמשים שאמר חמשים חייב לך ולא יותר הרי הוא כשאר מודה במקצ' ונשבע שבועה דאורייתא:

יז כל טענת ספק אין משביעין עליה כלל כיצד אמר לו כמדומה לי שיש לי אצלך מנה או מנה שהלויתי לך כמדומ' לי שלא פרעתני פטור אף משבועת היסת ואפי' לצאת ידי שמים אינו מחוייב כיון שתובע אומר שמא והנתבע אינו מודה לו ואומר ברי וכן אם אמר לחבירו נתחייבת לי מנה מפני שהודית לי שלקחת משלי אבל לא היתה ההודאה בעדים אין זה טענת ברי שאין זה יודע שחייב לו אלא בהודאת פיו והודאה שלא בעדים או אפי' בעדים ולא אמר אתם עידי אינו כלום שיכול לומר משטה אני בך אבל אם טען לחבירו הודית לי מעצמך שאתה חייב לי כך וכך ואמרתי לעדים אתם עדי או אתה אמרת אתם עידי ואין העדים כאן זהו טענת ברי ויכול להשביעו היסת שלא אמר לעדים אתם עידי ואם יהפכנה עליו ישבע הטוען שהודה לו באתם עידי ויטול: הגה וי"א דמשביעין היסת על טענת שמא כשיש רגלים לדבר כגון שהיה שמעון בבית ראובן ומצא ראובן תיבתו פרוצה וניטל ממנה מה שהיה בתוכה והוא חושד לשמעון יכול להשביעו היסת (מרדכי פרק הדיינים ותשובת מיימוני סוף קנין ס"ו) וכן נ"ל להורות (צ"ע דבתשו' מיימוני שם קאי אבא ליטול וכדלקמן סי' צ"א ס"ג בהג"ה ואין ענייננו לכאן ע"ש):

יח טענו שניהם ספק כגון שטענו הלותיך ואיני יודע כמה והשיבו אמת שהלויתני ואיני יודע כמה אין הנתבע נשבע אפי' היסת ומשלם לו מה שברור לו ויוצא בו אף ידי שמים וי"א שכיון שזוכר שלוה אינו יוצא י"ש עד שיתפשר עם המלוה במה שיוכל ובין כך ובין כך יכול המלו' להחרים סתם על כל מי שיודע שהוא חייב לו ואינו פורעו:

יט טענו איני יודע כמה הלויתיך אבל לפחות הלויתיך שתי כסף ופרוטה או שטענו מנה והלה אומר אמת לויתי ממך ואיני יודע כמה יש לב"ד לחקור ולשאול לו אע"פ שאינך יודע הסכום אתה יודע לכל הפחות שאתה חייב לו פרוט' ואם הודה הרי הודה במקצת ומתוך שאינו יכול לישבע משלם ודוקא שטענו דבר שהוא אמוד בו ומחרים סתם על

מי שלקח מה שאינו חייב לו ואם אומר אפי' בפחות משוה פרוטה איני יודע בודאי הרי זה נשבע היסת ונפטר מדיני אדם וי"א שאפי' לא שאלוהו ב"ד חייב לשלם שהרי אין הודאתו פחות משוה פרוט':

כ טענו סבור אני שיש לאבא בידך מנה בין שתובע ללוה עצמו בין שתובע ליורשיו אין לו עליהם שבועה כלל אלא חרם סתם אבל אם טענו ברי לי שמנה לאבא בידך אם הודה מקצת נשבע שבועת התורה ואם כפר הכל נשבע היסת (בין תבעו ללוי עצמו בין תבעו ליורשיו) (טור):

כא האומר לחבירו אמר לי אבא שיש לו בידך מנה והלה אומר אין לו בידי אלא חמשים י"א שפטור אף משבועת היסת ויש אומרים שחייב לישבע שבועת התורה (ועיין סי' זה לקמן סעיף כ"ב):

כב אמר מצאתי כתוב בפנקסו של אבא שאת' חייב לו מנה וברור לי שהוא כתב ידו יש מי שאומר שמשביעין אותו היסת:

כג טענו בספק על פי העד כגון פלוני אמר לי שנטלת משלי מנה והוא כופר והביא העד משביעו שבועה דאורייתא כאלו היה טוענו טענת ברי: הגה אבל אם אין העד לפנינו להעיד לא מיקרי טענת ברי מה שאמר ששמע מפי אחרים ואין משביעין על טענה זו דהוי טענת ספק (טור בשם הראב"ד) וי"א דכל שאומר שהוגד לו מפי נאמן אפי' קרוב שלו משביעין אותו היסת (טור בשם הרי"ף והרמב"ם והרא"ש וב"י בשם הרמב"ן והר"ן ונ"י פרק הדיינים) וכן נ"ל להורות ודוקא שאותו שאומר מפיו אין נוגע בעדות (ת"ה סי' ש"ח):

כד האומר לחבירו מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי כלום או פרעתיך ואמר התובע השבע לי היסת והשיב הנתבע הלא יש לך שטר עלי ואתה רוצה להשביעני תחלה ואח"כ תוציא השטר הפרוע ותגבה בו אומרים לו הבא השטר ואם אמר התובע לא הי' לי שטר מעולם או היה לי שטר ואבד אומרים למלו' בטל כל שטר שיש לך עליו קודם לזמן הזה ואח"כ תשביעהו היסת או תחרים סתם ואח"כ צא ובקש השטר:

כה אמר הנתבע איני נשבע עד שתבטל כל עדי' שיש לך עלי מתביע' זו אין שומעין לו:

סימן עו

אחד שלוה משנים בעל פה מזה ק' ומזה ר' וכל אחד תובע ק"ק. ובו ג סעיפים:

א אחד שלוה משנים בבת אחת מזה מנה ומזה ק"ק והודיעוהו משל מי היה המנה ומשל מי היה הק"ק וכשבאים לתובעו אומר כל א' שלי הם הק"ק והוא אינו יודע איזהו בעל המנה ואיזהו בעל הק"ק צריך ליתן לכל אחד ק"ק (טור לדעת הרא"ש) אחר שישבע כל א' אבל אם היה מלוה בשטר שעשו שטר עליו מחזיק ש' והודיעוהו שלאחד מנה ולאחד

ק"ק נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו: הגה דכיון שנעשו שותפין בהלואה אחת ויכול אותו שהשטר יוצא מתחת ידו לגבות בו בלא הרשאה הרי לא פשע הלוה בכלום דלא הוי ליה למידק (טור) (וע' לקמן סי' ע"ז סעיף ט' מאלו הדינין) ויש מי שאומר דבמלוה ע"פ אי לא תבעו ליה חייב בבא לצאת ידי שמים:

ב היו שנים תובעים אותו כל א' אומר הלויתיך מנה והוא אומר לויתי מנה מאחד מכם ואיני יודע מאיזה מכם צריך ליתן לכל אחד מנה.

ג ואי לא תבעי ליה אלא הוא מעצמו אומר א' מכם הלוה לי מנה ואיני יודע איזהו פטור אף מלצאת ידי שמים וי"א שלצאת ידי שמים צריך לתת לכל אחד (וכן נראה מדברי התוס' פ' המפקיד (בבא מציעא דף ל"ז ע"א) ע"ש ודו"ק):

סימן עז

דין שנים שלוו מאחד ודין שותפין שלוה אחד לבדו. ובו יא סעיפים:

א שנים שלוו כאחד או שלקחו מקח א' או שקבלו פקדון ביחד (המגיד פכ"ה) בין בשטר בין בעל פה (ב"י) שניהם ערבים זה לזה אע"פ שלא פירשו ואם אין נכסים לאחד מהם גובה מחבירו הכל אבל אם יש לו נכסים לא יתבע הערב תחלה (כי יש לו דין ערב בכל דבר) (ב"י וכן משמע בפוסקים) וגובה מכל א' החצי שהוא מוטל עליו (הרא"ש בתשובה כלל ע"ג סי' י') (אא"כ פירשו בהדיא שהן ערבים קבלנים זה בזה שאז תובע איזה מהם שירצה) (תשובת הרא"ש כלל ע"ג סימן י"ב ומהרי"ק שורש קפ"ב ואם פרע אחד מהם כל החוב חוזר וגובה מחבירו חלקו (ולכן שנים שלוו ופרע א' מהן ודאי פרע בעד חבירו) (מרדכי ר"פ מי שהיה נשוי ומהרי"ק שורש ק"ך):

ב שותפין שלוה אחד מהם מאחר לצורך השותפות השני משועבד אע"פ שלא היה עמו בקנין בשעת הלואה ודוקא שהוא מודה שמה שלוה שותפו היה לצורך השותפות או שיתברר הדבר בעדים אז דינם כשנים שלוו כאחד: הגה וי"א דאם לא נתברר הדבר בעדים רק שהשותף מודה א"צ לשלם אא"כ היה ממון בשותפות שאז המלוה גובה מחלק [השני] (ב"י בשם הר"י בי רב לדעת הרא"ש בתשובה כלל כ"ח סי' י"ג שהביאו הטור) וכן נראה לי להורות:

ג שנים שערבו לאחד כשיבא המלוה ליפרע מן הערב יפרע מאיזה מהם שירצה ואם לא היה לאחד מהם כדי החוב חוזר ותובע לשני משאר החוב ובסימן קל"ב כתוב שיש חולקים בזה ואחד שערב לשנים כשיפרע למלוה יודיעו על חוב איזה משניהם פורע כדי שיחזור עליו (טור שם ס"ה):

ד ראובן שהוצרך ללות מנה משמעון ולא רצה ללותו עד שיכנסו יהודה ולוי ערבים והעני ראובן וגבה שמעון כל חובו מלוי וחזר לוי לתבוע מחצית המנה מיהודה וטען

יהודה לא נכנסתי ערב לך אלא לראובן ואיני חייב לך אלא השליש אין בדבריו כלום וצריך לפרוע החצי.

ה ראובן תבע משנים שלוו ממנו כאחד וכפר אחד והודה אחד אין עדותו מחייב את חבירו (שבועה) ואם היו הנתבעים ג' והודו השנים עליו ועל עצמן אין האחד מתחייב ממון על פיהם אבל אם הוציא שטר על ג' שיש לו אצלם כך וכך ממון וטענו כולם ואמרו פרענו זה בפני זה אם כל אחד כתב סך ידוע בפני עצמם ואין ביניהם שותפות מעידים זה על זה ואין חוששין לגומלין (וע' לעיל סי' ל"ז סעיף ד' ה' ו'):

ו שנים שלוו מאחד בשטר א' ומחל לאחד מהם לא מחל אלא חלקו וגובה מחבירו חצי החוב: הגה ויש חולקים ואומרים דכל החוב מחול ואין יכול לתבוע לחבירו כלום (טור בשם הרא"ש) ולענין הלכה אם היו אלו הב' ערבים קבלנים שאז היה יכול לגבות כל החוב מאחד מהן ומחל לאחד מהן כל החוב מחול וגם השני פטור אבל אם אינם ערבים קבלנים שאז צריך לתבוע כל אחד ומחל לאחד מהם אינו מחול אלא החצי וגובה מחבירו חצי החוב (ד"ע):

ז אחד שלוה משנים ומחל אחד מהם כל החוב אין חלק חבירו מחול: הגה אפי' שניהם כתובים בשטר א' (תשובת רשב"א אלף פ"ז) נתפשר הלוה עם הא' מהם לא יוכל השני לומר כבר הודית שאתה חייב לנו ותתפשר עמי ג"כ כי יוכל הנתבע לטעון לזה וויתרתי ונגדך איני מוותר (ת"ה סי' שנ"א) (ע' לקמן סי' קע"ו סעיף ל"א):

ח שנים שהם ערבים בשביל אחד ופטר המלוה את א' מהם מהערבות י"א שיכול לגבות כל החוב מהערב השני (ועיין לקמן סוף סי' קל"ב):

ט שנים שהלוו או הפקידו לאחד ובא אחד מהם ליטול חלקו אין שומעין לו עד שיבא חבירו אבל אם חבירו בעיר ושמע ולא בא צריך ליתן לזה התובע הכל ואם טען שאינו רוצה לתת לו אלא חלקו אבל חלק שותפו יתן ביד ב"ד הרשות בידו: הגה וכל זה בשנים שהפקידו ביחד אבל מי שהפקיד ביד אחד ומת והיו לו ב' בנים ובא אחד מהן נותנין לו חלקו (תשובת הרשב"א סימן אלף ק"ב) (ועיין לקמן סי' רצ"ט מאלו הדינים):

י לוה משנים ונכתב השטר בשם א' מהם אם תבעו אותו שלא נכתב השטר על שמו יכול לדחותו ולומר לא נתחייבתי לך כלום. הגה וצריך הרשאה מן השני אבל זה שכתוב בשטר יכול לגבות כולו בלא הרשאה (תשובת רשב"א סי' אלף קל"ז) וה"ה אם שניהם כתובים בשטר כל א' יכול לגבות כולו (תשו' רשב"א סימן אלף פ"ב וסימן אלף פ"ו) איש ואשתו שלוו מאחד היא חייבת לפרוע החצי מכתובתה ואם הבעל או יורשיו פרעו כל החוב חוזרים ונפרעים ממנה החצי ואם הבעל קיים והיא טוענת אתה לקחת כל המעות אלא שאני נכנסתי עמך בשטר אינה נאמנת אלא במיגו דפרעתיך: הגה והרי הם בטענות הללו כב' לווין שלו ביחד (טור) ראובן שכתב לבנו ולאשתו בית וכתב דלא יגבו אלא שתיהן ביחד ומת הבן יכולה אשתו לגבות

כתובתה ממתנה זו דלשון יחד שכתב לא בא למעט אם מת האחד אלא שלא יגבה כל א' המחצה (ריב"ש סי' קפ"ה) ועיין בא"ה סי' ק"ב סעיף ז'.

יא ראובן היה חייב לשמעון מנה ואח"כ בא הוא ואשתו וולוו מלוי מנה ונפטר ראובן ואחר שהגבו כתובת אשתו שהיתה מוקדמת לא נשאר כלום לבעלי חובות והרי לוי גובה מהאלמנה המנה אין שמעון יכול לחזור על לוי ולגבות ממנו לפי שלוי לא גבה מנכסי ראובן כלום אלא מנכסי אשתו:

סימן עח

הטוען שפרע תוך הזמן. ובו ח סעיפים:

א הקובע זמן לחבירו ותבעו תוך הזמן וא"ל פרעתיך אינו נאמן דחזקה אין אדם פורע בתוך זמנו (וה"ה דלא יכול לומר מחלת לי) (מרדכי ריש ב"ב) ואפי' מיתמי שמת הלוה בתוך הזמן והניח יתומים אפי' קטנים נפרעים מהם בלא שבועה אם היה מלוה בשטר או אפילו מלוה על פה והעמיד אביהם בדין ונתקבל העדות בפניו דבמלוה על פה נמי איתא להאי דינא ובלבד שיש עדים בהלואה ובקביעות הזמן שאם אין עדים נאמן בשבועת היסת במיגו דלא היו דברים מעולם או לא קבעת לי זמן או כבר עבר הזמן ופרעתיך בזמנו אם תבעו תוך זמנו ואמר ליה פרעתיך וחזר ותבעו אחר זמנו וא"ל השתא פרעתיך הוחזק כפרן ואינו נאמן: הגה (הגהת אשר"י ס"פ השואל ובמהרי"ו סימן פ"ט) [י"א דלא אמרינן חזקה זו אלא במלוה אבל אם היו מעות מופקדין בידו ועוסק בהן לצורך אחרים הוי כשאר פקדון ויכול לומר דהחזירן אפי' תוך הזמן שקבע (מהרי"ו סי' פ"ט) ושכירות דינו כהלואה ואינ' משתלמת אלא בסופה ואינו נאמן לומר שפרע תוך הזמן (טור ריש סימן שי"ז ונ"י ריש ב"ב) מיהו אם שכר סופר לכתוב לו כמה קונטריסים כל קונטרס מיד זמנו הוא וה"ה בכל מלאכה המתפרדת בכיוצא בזה (מרדכי ריש ב"ב):

ב אם מת בתוך זמן ובא לטרוף (מלקוחו') במלוה בשטר להרמב"ם אינו צריך שבועה וי"א שצריך ואם הלוה חי ואמר שפרעו י"א דצריך המלוה לישבע שלא פרעו וגובה וי"א דאינו צריך שבועה (בטור שני הדיעות) וכן עיקר (נ"י פ"ק דב"ב וב"י):

ג (וכן משמע מרמב"ם פ"ז משכירות) תבעו ביום שנשלם בו הזמן ואמר ליה פרעתיך היום אם היא מלוה על פה נאמן בשבועת היסת דעביד אינש דפרע ביום משלם זמניה ואם היא מלוה בשטר דינו כמלוה בשטר שלא קבע לו זמן:

ד וי"א דהא דאמרי' בתבעו ביום שנשלם הזמן וא"ל פרעתיך היום דנאמן ה"מ כשתבעו בסוף היום אבל קודם לכן אינו נאמן וכי אמר בסוף היום פרעתיך תוך זמנו נאמן במגו דפרעתיך היום (וי"א דוקא דטעין איהו אבל ליתמי דידיה לא טענינן) (נ"י פרק השואל):

ה תבעו אחר זמנו או בסוף יום שנשלם זמנו וטען שפרעו בזמנו נשבע הלוה היסת ונפטר:

ו נפטר הלוה תוך זמן והוציאו יורשיו כתב פרעון סתם שפרע כל חובו לראובן קודם מותו נתבאר בסימן ע"א (וע"ל בסי' פ"ד סעיף ב' וסי' פ"ה ס"א) .

ז מי שיש לו שטר על חבירו לפורעו לזמן פלוני ואבד ממנו ותבעו תוך זמנו וכן אם השטר יוצא מתחת ידי אחר וזה תובעו תוך זמנו והלה טוען ממני נפל ופרעתיו לא אמרינן בכי הא אין אדם פורע תוך זמנו בסי' מ"א:

ח הא דאמרינן חזקה אין אדם פורע בתוך זמנו היינו דוקא בקובע זמן אבל בסת' הלואה אע"פ שזמנה שלשים יום נאמן לומר פרעתיך בתוך שלשים יום:

סימן עט

דין האומר לא לויתי והחילוק שבין צא תן לו או חייב אתה ליתן לו. ובו יד סעיפים:

א טענו מנה הלויתיך וכפר בב"ד ואמר לא היו דברים מעולם ובאו שני עדים שלוה ממנו מנה ופרעו והמלוה אומר לא נתפרעתי ה"ז חייב לשלם: הגה דכל האומר לא לויתי כאלו אומר לא פרעתי דמי ונאמן על עצמו יותר מק' עדים ומה שאומר לא לוה הרי הוכחש בעדים (טור) ואין המלו' חייב שבועה שהרי הוחזק זה כפרן ואם לאחר שפרעו חזר ותבעו ואמר פרעתיך שני פעמים אין משביעין אותו היסת על טענה זו וכן אם הוציא עליו כתב ידו שהוא חייב לו וא"ל להד"מ וזה אינו כתב ידי אם הוחזק כתב ידו בב"ד או שבאו עדים שהוא כתב ידו ה"ז הוחזק כפרן ומשלם:

ב התובע מחבירו מנה והשיב לו יתכן שאתה חייב לי כמו המעות שאתה תובע ממני יש מי שאומר דהוי כאומר יתכן שאתה חייב לי ואיני חייב לך והרי כפר וכאומר לא פרעתי דמי: הגה ועיין לקמן סי' פ"א סעיף כ"ג אם יוכל לומר טעיתי בהודאה במקום מיגו:

ג מי שהודה בב"ד שחייב לזה התובע מנה ואח"כ אמר נזכרתי שפרעתי לו חובו זה שהודיתי בו והרי עדים ה"ז עדות מועלת ועושים על פיהם שהרי לא הכחיש עדות ואינו כאומר לא לויתי מעולם הגה ודוקא שטען שפרעו קודם שבאו העדים אבל אם באו העדים תחלה אינו נאמן (נ"י פ"ק דב"מ):

ד אמר לו מנה הלויתיך בפני פלוני ופלו' ואמר לו לא היו דברים מעולם ובאו עדים שמנה לו אע"פ שלא ידעו אם דרך הלואה נתנם לו או דרך מתנה הוחזק כפרן ואם יטעון אח"כ דרך מתנה נתנם לי או פרעון היו אינו נאמן אבל אם טען תחילה אמת שקבלתי ממך מנה אבל במתנה היו או בפרעון חובי נאמן כיון שאינו מכחיש העדי' ונשבע היסת ונפטר ואם הכמין לו עדים מבחוץ ושמעו שנתנם לו דרך הלואה וטען זה לא היו דברים מעולם ודאי הוחזק כפרן על פי העדים אבל אם טען אני לא קבלתי ממנו אלא בפרעון שלי ומפני שלא הייתי יכול להוציא ממנו הודיתי לו כל מה שאומר כדי להוציא חובי

ולא חששתי להודות לו שהוא דרך הלואה כיון שלא ראיתי עדים טענתו טענה ונשבע היסת ונפטר:

ה טענו מנה לי בידך ואמר לא היו דברים מעולם ועדים מעדים שהלוהו וחזר ואמר פרעתיך הוחזק כפרן לאותו ממון וחייב לשלם ואין המלוה צריך לישבע ודוקא לאותו ממון הוחזק כפרן אבל לא לממון אחר ונאמן עליו בשבועתו כשאר כל אדם:

ו וכן אם טען לא היו דברים מעולם והוציא המלוה שטר בעדים שהלוהו הוחזק כפרן ואין המלוה צריך לישבע אפילו אם אין נאמנות בשטר:

ז וכן אם הוציא עליו כתב ידו שהוא חייב לו ואמר לא היו דברים מעולם וזה אינו כתב ידי אם הוחזק כתב ידו בב"ד או שראו עדים שהוא כתב ידו הוחזק כפרן ומשלם ואינו נאמן לומר פרעתי עד שיודה לו בעל דינו או יביא עדים שפרע בפניהם. הגה מי שהודה בב"ד שחייב לחבירו ואח"כ אמר נזכרתי שפרעתי לו והרי עדים שפרעתי לו נאמן:

ח כל מי שהוחזק כפרן שכנגדו נוטל בלא שבועה ואם ירצה יחרים סתם על מי שנוטל ממונו שלא כדין:

ט אינו מוחזק כפרן אא"כ כפר בב"ד ובאו שני עדים והכחישוהו אבל הטוען לא היו דברים מעולם וחייבוהו שבועה וכשבא לישבע חזר וטען פרעתי או איני יודע או שטען הלוה איני יודע וחזר וטען לויתי ופרעתי הואיל ולא הכחישוהו עדים אלא שמדקדק בשבועתו לעשותה כתקנה כיון ששתי הטענות באות לפוטרו ישבע שאינו יודע ויפטר: הגה ואפי' במקום דאיכא למימר דמה שהודה משום שראה עדים שבאו מ"מ הואיל והודה קודם שבאו העדים לא הוחזק כפרן (ב"י מ"כ ומרדכי פ' הנשבעין) וכן אם היה קול בעיר שלוה אם לא שהקול מפורסם דאז הוי כאלו כבר באו עדים דמי (הג"א ס"פ המקבל ומרדכי פ' ח"ה) כמו שנתבאר לעיל סי' ע"ב סעיף י"ח וכן אפי' הכחישוהו עדים אם לא היתה הכפירה בב"ד לא הוחזק כפרן אבל אם התובע אמר לעדים שכפר בפניהם אתם עידי שטען לא לויתי ושתק הלה אם חזר ואמר פרעתיך קודם לכן אינו נאמן אבל אם אמר פרעתיך אח"כ נאמן:

י מנה לי בידך אמר לו בפני עדים הן למחר א"ל בפני בית דין תנהו לי אמר לו נתתיו לך נשבע היסת ונפטר אבל אם א"ל מעולם לא היה לך בידי והעידו עדים שהודה לו הוחזק כפרן שכבר הודה שהיה לו בידו והודאתו כמאה עדים דמי אם א"ל אין לך בידי סתם לא הוחזק כפרן שיכול לתקן דבריו הראשונים ולומר אין לך בידי שאמרתי היינו לומר שפרעתי לך וה"ה אם אמר איני חייב לך או שקר אתה טוען (או שאמר איני יודע מה אתה אומר) (מרדכי פ"ק דכתובות) שיכול לתקן דבריו:

יא אמר לו מנה הלויתיך בצד עמוד פלוני השיבו לא עברתי בצד עמוד פלו' מעולם ובאו עדים שעבר בצדו אבל לא ראו שהלוהו לא הוחזק כפרן דמלתא דלא רמיא עליה אמר

ולאו אדעתיה אמר פרעתיך בפני פלו' ופלוני ובאו אותו פלו' ופלו' ואמרו לא היו דברים מעולם נתבאר בסי' ע':

יב א"ל פרעתיך מנה בסחורה פלונית שהי' השער שלה בכך וכך והביא הלה עדים שלא היתה שוה כל כך ותובע ממנו המותר וחוזר וטוען פרעתיך או באותה סחורה או בדבר אחר הוחזק כפרן שבני אדם נותנים דעתם לזכור סכום השער לפיכך גובה ממנו המלוה מה שנשאר מהחוב בלא שבועה הודאה בב"ד או עדות בב"ד כמלוה בשטר דמי ולפיכך כותבים ונותנים לבעל דינו בד"א כשלא קבל הדין עד ששלחו ב"ד של ג' שהיו יושבים מעצמם במקום הקבוע להם והביאוהו כמו שנתבאר בסי' ל"ט אבל ב' שבאו לדין ותבע אחד מהם את חבירו ואמר לו מנה לי בידך ואמר לו הן בין שאמרו חייב אתה ליתן לו בין שאמרו צא תן לו ויצא ואמר פרעתי נאמן וישבע היסת שפרעו לפיכך אם חזר התובע לדיינים ואמר כתבו לי הודאתו אין כותבין לו שמא פרעו ויבא לגבות ממנו פעם שנית (וע' לעיל סי' ל"ט סעיף ט') .

יג שנים שבאו לדין ונתחייב האחד לשני ואמרו לו צא תן לו ויצא וחזר ואמר פרעתי ועדים מעידים אותו שלא פרעו כגון שלא זזה ידם מתוך ידו הוחזק כפרן לאותו ממון: הגה אבל אם לא אמרו כך אלא אמרו שתבעו לפניהם ולא פרעו לא הוחזק כפרן דדלמא פרעו אח"כ (הרא"ש פ"ק דמציעא) אבל אם אמרו לו חייב אתה ליתן לו ויצא וחזר ואמר פרעתי ועדים מעידים שלא פרעו כגון שלא זזה ידם מתוך ידו לא הוחזק כפרן שזה נשמט מהם עד שיחקרו דינו לפיכך אם חזר פעם אחרת וטען שפרעו ולא היו שם עדים שמכחישים אותו פעם שנית ה"ז נשבע היסת שפרעו ונפטר לפיכך היו בקיאי הדעת שבספרד כשיודה הלוה או כשיתחייב שבועה בב"ד אומר לו בב"ד הוו עלי עדים שלא יפרעני או שלא ישבע לי אלא בפני עדים:

יד בד"א דציית דינא אבל אם יצא מלפני ב"ד בסרבנות ושמתוהו אינו נאמן לומר פרעתי וגובה אפי' ממשעבדי לפיכך כותבים למלוה אפי' בלא דעת הלוה: הגה מי שקבל לפני ב"ד לפרוע לחבירו ואח"כ בא ואמר כבר היה חייב לי אינו נאמן דודאי אלו היה כך לא קבל עליו בב"ד לפרוע אע"ג דיש לו מיגו דיכול לומר פרעתי במקום חזקה אלימתא כי האי לא אמרינן מגו (ב"י סי' ע"ה בשם הרשב"א):

סימן פ

באיזו ענין טוען וחוזר וטוען. ובו ב סעיפים:

א מי שטוען בב"ד טענה א' ונתחייב בה אינו יכול לטעון טענה אחרת שסותרת הראשונה (ואפי' יש עדים על טענה שניה לא מהני) (נ"י פ' ח"ה וע"פ) (כדלעיל ריש סי' ע"ט) אבל אם בא לתקן

טענה ראשונה ולומר כך נתכוונתי ויש במשמעותה לשון שסובל זה התיקון שומעין לו בד"א שלא יצא מב"ד אבל אם יצא מב"ד אין שומעין לו דשמא למדוהו לטעון שקר אבל כל מה שטוען חוץ לב"ד יכול לחזור ולטעון אפי' לסתור טענתו הראשונה לפי שאין אדם מגלה טענותיו אלא לבית דין בד"א שאינו טוען וחוזר וטוען לסתור טענתו הראשונה כשנתחייב בדין בטענה ראשונה אבל אם יכול לזכות בדין גם בטענה הראשונה יכול לחזור ולטעון ולזכות בטענה האחרת ואע"פ שלא נתן אמתלאה לטענה הראשונה (טור בשם ר"י מיג"ש ורמב"ם והוא בסוף פ"ז מהלכות טוען) ואע"פ שיצא מב"ד וחזר יש לו לחזור ולטעון ולהפך כל הטענות שירצה מפטור לפטור עד שיבואו עדים (וע' לעיל סי' ע"ט ס"ט) אבל מאחר שיבואו עדים ויכחישו טענתו (הראשונה) שסמך עליה אינו יכול להשיאו לטענה אחרת אא"כ נתן אמתלא' לטענה שסמך עליה ויש במשמעה כמו שהשיא בזאת הטענ' האחרת והוא שלא יצא מב"ד: הגה וכל זה דוקא לאחר כדי דיבור אבל תוך כדי דיבור יכול לחזור ולסתור טענתו הראשונה (טור) (ד"מ בשם מהרי"ו סי' ט"ו) ובכל זה אין חילוק בין אם טען בראשונה ובא אח"כ לטעון טענה אחרת או אם שתק תחלה ובא לטעון אח"כ אא"כ נתן טעם למה שתק בתחלה (תשובת הרא"ש כלל ס"ד סי' ג' ומהרי"ו סי' ע"ז) ודלא כיש חולקין דאם שתק יכול לחזור ולטעון (הגהות מיימוני פ"ז דטוען בשם מוהר"מ):

ב י"א שלאחר שכתב טענתו בשטר אינו יכול לחזור ולטעון ואפי' בנותן אמתלאה ואפי' לא הוכחש (וי"א דהב"ד יכתבו הטענות כדי שלא יוכל לחזור ולטעון) (ריב"ש סי' רצ"ח) וע"ל סי' י"ג סעיף ג':

סימן פא

אם הודה מעצמו מתי יכול לומר משטה אני בך. ובו לב סעיפים:

א אמר לחבירו מנה לי בידך א"ל בפני עדים הן למחר אמר ליה תנהו לי והשיב משטה הייתי בך נאמן וצריך לישבע שהוא כדבריו שכוונתו להשטות בו ואפילו לא טען משטה הייתי בך אלא לא היו דברים מעולם פטור דמילי דכדי (פי' דברים שאין בהם ממש) לא דכירי אינשי: הגה ולא אמרינן טענת משטה אלא ביחיד המודה אבל לא בציבור המודים דאין דרכן להשטות (ריב"ש סי' שע"ו) מי שאמר לחתנו העשיר תלמוד עם בנך ואני משלם לך פטור כיון דלאו עני הוא ובלא"ה חייב ללמוד עם בנו יכול לומר משטה הייתי בך ואע"ג דלא טעין טענינן ליה אע"ג דלא טענינן ליה בשאר משטה (מרדכי פרק זה בורר ואגודה בתשובת מהר"ם):

ב בד"א בבריא אבל שכ"מ שתבעו חבירו והודה אינו יכול לומר משטה הייתי בך שאין אדם משטה בשעת מיתה: הגה וה"ה אחרים שהודו לו או שתקו לצוואתו הוי כהודאה ולא יכולין למימר שעשו שלא להכעיס השכיב מרע (מרדכי פ' ז"ב בשם ראבי"ה):

ג בבריא נמי דוקא איהו גופיה מצי למטען משטה הייתי בך אבל אם לא טעין לא טענינן ליה אנן אבל ליורשיו טענינן שמא לא כוון אביהם אלא להשטות:

ד יש מי שאומר שאם התובע תופס ממון הנתבע בשעת הודאתו כנגד המנה שהוא מודה לו בו אע"פ שיש עדים שהוא ממונו של זה הנתבע שוב אינו יכול לטעון טענת השטאה:

ה לא מהניא טענת השטאה אלא כשתבעו והודה אבל אם לא תבעו והוא הודה מעצמו אינו יכול לטעון משטה הייתי בך (וע"ל סי' זה סעיף י"ד):

ו אם כשתבעו הודה בפני ב"ד או שהודה בפני עדים וייחדום לעדים בין שא"ל הנתבע אתם עידי בהודאה זו או שאמר התובע אתם עדים ואמר הנתבע כן תהיו עדים או ששתק הנתבע שוב אינו יכול לומר משטה אני בך אבל יכול לטעון פרעתי:

ז הא דמהני אתם עידי דוקא כשתבעו מנה ואמר ליה הן ואח"כ אמר אתם עידי ושתק ליה אבל אם אמר לו מנה לי בידך והלה שתק ואמר התובע לעדים אתם עידי ושתק הנתבע אין שתיקתו כלום דלא הוי שתיקה כהודאה אלא כשהודה לו תחלה וא"ל הן וכשאמר התובע אתם עידי שתק אבל כששתק מתחלה ועד סוף יכול לומר לא חששתי להשיבך:

הגה מי שהתנה עם בחור ללמוד עם בן חבירו בפני אבי הבן ואבי הבן שתק שתיקה כהודאה דמיא ואע"פ שלא דיבר האב כלום דהוי ליה לאב לאסוקי אדעתיה ולמחות (מרדכי פרק זה בורר ע"ל ר"ס של"ו) וכמו שיתבאר בסמוך סי"ג:

ח אמר בפני שנים הריני מודה בפניכם שיש לפלו' אצלי מנה ואמר כן דרך הודאה גמורה ולא דרך שיחה אע"פ שלא אמר אתם עידי ואע"פ שאין התובע עמו ה"ז עדות גמורה ומשלם על פיהם:

ט הודה בפני עדים הודאה גמורה וחזו ליה סהדי אחריני אע"ג דליתנהו לעידי הודאה כי אתו עידי ראיה ומסהדי דאודי קמי הנך חייב:

י הודאה בפני עד אחד הויא הודאה בין לישבע על פיו אם כפר בין לפרוע אם הודה שהודה בפניו:

יא החביא לו עדים אחורי הגדר ואמר ליה מנה לי בידך אמר ליה הן אמר ליה רצונך שתודה לי בפני עדים והשיב לו הייתי מודה לך בפני עדים אלא שאני מתירא שמא תכפיני שאשלם לך מיד והעדים שומעין (לו) כל זה פטור:

יב כל שראו ההלואה אפילו בהכמנה (פירוש תרגום וארב וכמן) מעידים עליה:

יג החביא לו עדים בכילה ואמר ליה מנה לי בידך א"ל הן אמר ליה ערי ושכבי להוו סהדי עלך אמר ליה לא אינה הודאה אבל אם שתק הויא הודאה ודוקא כי האי גוונא דאיבעי ליה לאסוקי אדעתיה שיש שם עדים דלמה אמר ערי ושכבי להוו סהדי עלך אם

לא שהיו שם אבל אי לא בעי ליה לאסוקי אדעתיה כגון שאמר אתם עידי וזה אינו יודע שיש שם עדים ושתק אין הודאתו הודאה.

יד לא תבעו שום אדם אלא הוא בעצמו הודה דרך הודאה בפני עדים מנה לפלו' בידי וכשתבעו אמר ליה אין לך בידי כלום שלא הודיתי אלא שלא להשביע (פי' שלא להראות שבע ועשיר) את עצמי הודיתי נאמן (ואין חילוק בזה בין עני בין עשיר) (נ"י פ' מי שמת וע' ס"ק ל') (ל' המחבר) בין שהי' בריא כשהודה בין שהיה שכ"מ ואם כשהודה בפניהם היה התובע עמו אינו נאמן לטעון לא הודיתי אלא שלא להשביע את עצמי ויש מי שאומר שאפי' היתה ההודאה בפני התובע נאמן לטעון לא הודיתי אלא כדי שלא להשביע את עצמי ולענין שבועה אם טען תן לי מנה שאתה חייב לי ואם תרצה לכפור הרי פלו' ופלו' שאמרת בפניהם שאתה חייב לי אע"פ שהוא אומר טענת שלא להשביע את עצמי צריך לישבע היסת דדל מהכא עדים חייב לישבע על תביעתו אבל אם אמר ליה תן לי ק' שאמרת בפני פלו' ופלו' שאתה חייב לי והוא טוען טענת שלא להשביע אף שבועה אינו צריך: הגה טענת שלא להשביע טוענין לו אע"פ שהוא אינו טוען וע"ל סי' זה ס"ס כ"א ב"ד שהכריזו על כל מי שבידו של יתומים יודיע לב"ד הוא או שלוחו והודה אחד (ע"י) שליח לא יוכל אח"כ לומר שלא להשביע הודיתי מאחר שלא הודה מעצמו שהרי היתה שם קצת תביעה גם לא יוכל לומר משטה הייתי שהרי לא היתה שם תביעה מבעל דבר עצמו (ריב"ש סי' שצ"ב):

טו לדעת האומר שאפי' היה התובע בפניהם יכול לטעון טענת שלא להשביע אפי' אמר אתם עידי ושתק יכול לטעון שלא להשביע הודיתי כיון שמעצמו הודה: הגה ויש חולקין מאחר שאמר אתם עידי לא יוכל לומר כדי שלא להשביע הודיתי (טור):

טז יש מי שאומר שטענת שלא להשביע אינה מועלת אלא כשמודה מעצמו אבל אם תבעו והודה א"י ליפטר בטענת שלא להשביע:

יז אם הודה בכתב ידו שחייב לפלו' מנה או שהודה בקנין או במעמד שלשתן אינו יכול ליפטר בטענת השטאה ולא בטענת שלא להשביע: הגה (ע' ד"מ סי' כ"ג) ודוקא כתב ידו שביד חבירו אבל אם נמצא כתוב אצלו ששטר זה של פלוני (מרדכי פ' ז"ב) או שכ' שם פלוני על חפץ פלוני אפשר לומר שלא להשביע עצמו עשה כן וכמו שנתבאר לעיל סוף סי' ס"ה סעיף כ"ב:

יח מי שמת ונמצא כתוב באחד משטרותיו שטר זה חציו לפלו' לא זכה אותו פלו' בחצי השטר הודה בפני עדים בלא קנין (עס"ק מ"ז) אע"פ שאמר להם כתבו שטר אם לא אמר אתם עידי לאו הודאה היא:

יט המוסר לחבירו שטר שכתוב בו שהוא חייב לו מנה אע"פ שלא אמר אתם עידי הויא הודאה:

כ המודה לחבירו בחזקת שהוא חייב לו או מסר לו שטר בעדים ועדים חתומים עליו ואח"כ נתברר הדבר שטעה לאו הודאה היא:

כא אע"פ שהמטמין עדים אינו עדות וכן המודה מעצמו ועדים שומעין אותו וכן האומר לחבירו בפני עדים מנה לי בידך ואמר לו הן בכל אלו הדברים וכיוצא בהן אומרים ב"ד לנתבע למה לא תתן מה שיש לו אצלך אם אמר אין לו אצלי כלום אומרים לו והלא אתה אמרת בפני אלו כך וכך או הודית מעצמך אם עמד ושלם מוטב ואם לא טען אין טוענים לו אבל אם טען משטה הייתי בו או לא היו דברים מעולם או שלא להשביע את עצמי נתכוונתי פטור ונשבע היסת כמו שנתבאר וי"א שאפי' לא אמר אלא איני חייב לך כלום פוטרו הדיין ותולה הודאתו במה שאדם עשוי שלא להשביע א"ע אע"פ שהוא לא טוען כן: הגה טענת שלא להשביע לא שייכא אלא כשהודה מעצמו וטענת משטה לא שייכא אלא כשתבעו בעל דבר (טור):

כב הודה בפני ב"ד של ג' בין שהודה מעצמו בין שתבעו אחר והודה אינו יכול לחזור אלא תוך כדי דבור:

כג תבעו בחפץ פלוני והשיב אינו שלך אלא של פלו' ואפי' אמר כן בפני ב"ד אינה הודאה להוציא אותו פלו' מידו. הגה ויש חולקין וס"ל דהוי הודאה מיהו יוכל אח"כ לומר טעיתי בהודאתי ושל אחרים הם במגו דהחזרתים לאותו פלוני אבל לא יוכל לומר טעיתי בהודאתי ושלי הם ואע"פ שיש לו מיגו דהודאת פיו הוי עליו כעדים ולא יוכל לומר אח"כ טעיתי אע"ג דיש לו מיגו (מרדכי פ' ח"ה) מיהו בחשבון שכתב על פנקסו יכול לומר טעיתי אע"ג דליכא מיגו (מהרי"ק שורש פ"ה) וע"ל סי' קכ"ו סעיף י"ג:

כד ראובן שאמר לשמעון חייב אתה מנה ללוי ואמר שמעון כן ואמר ראובן אתם עידי הוי הודאה וכשיבא לוי לתובעו אינו יכול לטעון לא טענת השטאה ולא טענת שלא להשביע אע"פ שלא בא ראובן בהרשאת לוי ולא עוד אלא אפי' לא אמר ראובן אתם עידי אינו יכול לומר ללוי משטה אני בך:

כה ראובן שאמר לשמעון ולוי מנה לי בידכם ואמר שמעון הן ולוי שתק אם אמר ראובן לעדים אתם עידי ושתק שמעון הוי הודאה לגבי שמעון אבל לגבי לוי לא הוי הודאה ואפי' היו שמעון ולוי שותפים אין האחד מתחייב בהודאת חבירו:

כו האומר לחבירו מנה לך בידי הילך מהם חמשים ולא אמר אתם עדי יכול לומר משטה אני בך לגבי החמשים שעדיין לא נתן לו אבל מה שנתן נתון:

כז אם הודה בעצמו לפני שכיב מרע שחייב לו מנה א"י לטעון טענת שלא להשביע:

כח אמר מנה לפלו' בידי ולא אמר אתם עידי וקפץ ונשבע על הודאתו ובא הלה ותבעו והשיב שלא להשביע את עצמי נתכוונתי והשבועה היתה לשקר אין שומעין לו וכן אם

יטעון שכחתי ונשבעתי והייתי סבור שהייתי חייב לו ועכשיו נזכרתי שאיני חייב לו כלום אין שומעין לו: הגה ותקיעת כף הוי כשבועה ודוקא כשמודה בדבר או איכא עדים אבל אם כופר או אמר על תנאי כך וכך נאמן (ר"י סוף נ"ג):

כט המודה לחבירו בפני עדים קבלתי ממך כך וכך מהחוב שיש לי עליך א"צ לומר אתם עידי בין שהיא מלוה בשטר בין שהיא מלוה על פה שאין שייך כאן לא טענת השטאה ולא טענת שלא להשביע והוא הדין למוחל חובו בפני עדים שא"צ לומר אתם עדי וכן אצ"ל כתובו (וכ"כ מור"ם לעיל סי' ל"ט סס"ג):

ל המתעסק בשל חבירו ונותן לו ריוח בכל שנה ולבסוף טען שלא היה שם ריוח ורוצה לחשוב מה שנתן לו בשביל קרן אי יהיב ליה רווחא באפי סהדי א"נ מודה ליה דכי יהיב ליה לשם רווחא א"ל לאו כל כמיניה למיחשב ליה השתא לשם קרנא וגבי ליה כולי אע"ג דלא אמר אתם עידי (מיהו אם יוכל לברר שטעה טענתו טענה) (ב"י בשם התרומות) אבל אי יהיב ליה בסתמא משתבע דלא הוה ביה רווחא ויחשוב מה שנתן לו בקרן ויש מי שאומר שאפי' נתן הריוח בפני עדים אם לא אמר אתם עידי אפי' נתנם לשם ריוח ישבע עכשיו שלא היה ריוח וכל מה שנתן יעלה לו לשם קרן:

לא ראובן נתן מנה לשמעון ולוי להתעסק ועשו עליהם שטר ונשבע לתת לו חצי הריוח שאל ראובן מעותיו ונתנו לו מנה שאל מהם הריוח אמרו ליה כך וכך הרוחנו ולא יותר אמר ראובן לשמעון אתה אמרת לי שהרוחתם נ' א"ל שמעון לא אמרתי לך כלום ומפני כח השטר שהיה לו עליהם ולא היה כתוב בו שום פרעון הוצרכו לתת לו מה שאמר ועתה בא לוי ותבע לראובן שלקח מהם ריוח שלא כדין שלא הרויחו הדין עם ראובן:

לב ראובן תבע לשמעון ריוח החוב שהיה עליו מכמה שנים ואומר שהתנה עמו לתת לו ריוח ושמעון אומר שלא התנה שמעון פטור אפי' משבועה שאף לדברי ראובן לא היה תנאי זה בשעה שנתחייב שמעון ואף אם אמר שמעון אח"כ אני אתן לך ריוח דברים בעלמא הם בלא קנין ויכול לחזור בו:

סימן פב

דין שטר שאינו מקוים או מקוים שהלוה טוען אמנה או פרוע או רבית ודין תנאי השטר והשבועה. ובו יג סעיפים:

א מלוה שהוציא שטר שאינו מקוים ואינו מוציא עדים לקיימו והלוה מודה שכתבו אלא שטוען פרעתי נאמן ואפי' אם כתוב בו נאמנות אינו מועיל וה"ה לכל מה שיטעון בו דבר שמבטל השטר כגון אמנה או כתבתי ללות ולא לויתי או על תנאי נעשה ולא נתקיים

התנאי (או שאמר קטן הייתי כשנכתב השטר נאמן) (נ"י פ' מי שמת) ואם אח"כ מצא המלוה עדים לקיים השטר בב"ד הרי הוא כשאר השטרות וגובה בו: הגה אמר תחלה מזויף השטר ואחר שהביא עדים לקיימו אמר הלוה פרוע י"א דהוחזק כפרן ואינו נאמן מאחר שאמר מזויף כאלו אמר לא לויתי ואינו נאמן אח"כ לומר פרעתי (נ"י סוף ב"ב) ויש חולקין ואומרים דנאמן הוא דהא לא כפר בהלואה רק שאומר שהשטר מזוייף ורצה לומר שיקיימנו ואח"כ ידין עמו (הרשב"א):

ב ואם השטר מקויים וטוען הלוה פרעתי כולו או מקצתו והמלוה אומר לא נפרעתי כלום אם יש בו נאמנות אינו נאמן ואפי' אם אמר השבע לי אין שומעין לו וגובה בלא שבועה (וכ"כ בסי' ע"א סי"ט) ומיהו אם יש ב"ח מאוחר ממנו לא יגבה אלא בשבועה שישבע לבעל חוב המאוחר שלא נפרע מחובו כלום ואין המוקדם יכול לומר למאוחר לא אשבע עד שתשבע שלא נפרעת מחובך אבל מחרים סתם על מי שיודע שהוא פרוע ומשביעו בחנם ואפי' אם יש בו נאמנות מפורש לראשון שהוא מאמינו כנגד בעל חוב מאוחר אעפ"כ צריך לישבע ואם אין בו נאמנות כל זמן שלא יטעון השבע לי שלא פרעתיך אין משביעים למלוה אלא אומרים ללוה שלם ואם טען השבע לי שלא פרעתיך משביעים אותו בנקיטת חפץ ויטול והוא שיטעון הלוה ברי שהוא פרוע אבל אם בא בטענת שמא לא משביעין ליה כלל אפילו אם גם המלוה משיב איני יודע אם הוא פרוע: הגה היה השטר על זמנים ולאחר שעברו מקצת זמנים אמר הלוה פרעתיך הזמנים שעברו והנחתי לך השטר משום הזמנים העתידים והמלוה אומר שלא נפרע כלום המלוה נשבע ונוטל דה"ל לכתוב שובר (תשו' הרשב"א אלף פ"ה):

ג כשטוען שפרע השטר ואמר ישבע לי המלוה ויטול אומרים לו הבא מעותיו ואחר כך ישבע ויטול ואם טען הלוה שאין לו מה לפרוע ישבע הלוה שאין לו וכשתגיע ידו ישביע למלוה שלא פרעו ואז יתן לו:

ד אם הוחזק הלוה כפרן באותו השטר כגון שאמר לא היו דברים מעולם ובאו עדים ונתקיים השטר וחייבוהו ב"ד לפרוע שוב אינו יכול לומר השבע לי שלא פרעתיך אע"פ שאין בו נאמנות שכבר הודה שלא פרעו שכל האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי דמי אבל אם יחרים סתם על מי שנטל ממנו ממון שלא כדין אין מוחין בידו:

ה אם כשאמרו ב"ד ללוה שלם לו ולא טען השבע לי אלא אמר הלוה לב"ד מה חייב לי אומרים מה אתה רוצה שיתחייב לך אם אמר רוצה אני שישבע לי משביעים אותו ואם לאו אין פותחין לו:

ו היה המלוה תלמיד חכם אין משביעין אותו ואין מגבין אותו אבל אם תפס משל לוה אין מוציאין מידו ואם לא תפס והוא מעצמו רוצה לישבע כדי לגבות את שלו שומעים לו:

ז אם המלוה והלוה שניהם תלמידי חכמים יש מי שאומר שחוזר הדבר לכמות שהיה ואי טעין אשתבע לי אמרינן ליה זיל אישתבע ליה:

ח אם מת המלוה ויורשיו מוציאים השטר והלוה טוען שהוא פרוע נשבעים שבועת היורשים ונוטלים היה המלוה חשוד יש אומרים שהנתבע נשבע היסת ונפטר וי"א שהמלוה נוטל בלא שבועה והכי מסתברא:

ט לא היה חשוד ורוצה להפך השבועה על הלוה אין שומעין לו ואם אמר אי אפשי לישבע בתקנה זו אלא תהא תביעתי כמלוה על פה וישבע הלוה היסת ואמר הלוה מאחר שחזרת אותה היסת הריני מהפכה עליך הדין עמו ואם אמר התובע איני נשבע ואיני נוטל אלא מחרים סתם הרשות בידו (ע"ל סי' צ"ב סי"א בהג"ה) ואין הלוה יכול לומר או השבע וטול או הוציאני מן הכלל ואם יצא הלוה ולא רצה לשמוע החרם אין מנדין אותו בכך ומחרימין שלא בפניו:

י הוציא עליו שטר מקויים והלוה אומר שטר מזוייף הוא או שטען חוב זה רבית הוא או שטר אמנה הוא או כתבתי ללות ולא לויתי והמלוה עומד בשטרו ואומר שזה טוען שקר ואמר הלוה ישבע ויטול אין שומעין לו להשביעו אלא ישלם ואח"כ יטעון על המלוה במה שירצה ואם יודה יחזיר לו ואם כפר ישבע היסת:

יא אם טען הלוה מחלת לי חוב שבשטר זה יש מי שאומר שדינו כמי שטוען פרעתיו: הגה ויכול לטעון מחלת לי אע"פ שיש בו נאמנות שהנאמנות לא קאי אלא על הפרעון (טור והתרומות בשם הרמב"ן) והמדקדקים כותבים והאמנתיו לומר שלא נפרעתו ובכל עניני חוב זה ויש מי שאומר (דמחילה) כמי שטוען אמנה או ריבית היא:

יב טען הלוה שהשטר נעשה על תנאי שאם אקיימנו אפטר וקיימתיו ומלוה אומר שלא היה שום תנאי בדבר אם כתוב בו שנעשה בלא שום תנאי או בלא שום שיור בעולם אין הלוה נאמן ואם אין כתוב בו כן נשבע המלוה ונוטל ואפי' אם כתוב בו נאמנות ואם הודה המלוה שנעשה על תנאי אלא שאומר שעדיין לא קיימו הלוה על המלוה להביא ראיה ואם אין לו ראיה נשבע הלוה היסת ונפטר: הגה ואין המלוה נאמן במיגו דאין [אומרים] מיגו להוציא (טור סי"ט וב"י ותוס' פ' חזקת הבתים ורמב"ם סוף שבועות ומרדכי ריש ב"מ ואשירי פרק הכותב) ויש חולקין וס"ל דאמרי' מיגו להוציא (ריב"ש סי' של"ו) ואם יש ללוה עדים שבתנאי נעשה מקבלים עדותן ואפי' עידי השטר עצמם נאמנים לומר שנעשה על תנאי אפי' אם כתב ידם יוצא ממקום אחר ונפטר הלוה אפי' בלא שבועה ואם עד אחד אומר על תנאי היה ועד א' אומר לא היה תנאי נשבע הלוה היסת ונפטר:

יג טען הלוה על השטר מקויים שחציו פרוע והמלוה אומר שלא נפרע ממנו כלום ועדים מעידים שכולו פרוע נשבע הלוה וגובה מחצה מבני חרי ואם כתוב בו שהאמינו על עצמו כב' עדים גובה כל השטר מבני חרי בלא שבועה:

סימן פג

דין מלוה שהודה בשטר שהוא מזוייף. ובו ד סעיפים:

א אם המלוה מודה שקבל ממנו דמי השטר אלא שאמר שקבלם בשביל מלוה על פה שהיה לו עליו ואין הלוה מודה באותה מלוה נתבאר בסי' נ"ח:

ב אם הלוה מודה בשתי הלואות ושתיהן עבר זמנן ונתן לו מנה סתם ולא פירש והמלוה אומר שרוצה לחשוב אותם בפרעון החוב שאין לו כח על הלוה כל כך ובאחרת יש לו כח יותר כגון שיש לו ערב והלוה רוצה לחשוב אותם בפרעון המלוה שיש לו בה ערב כי אומר שלאותה נתכוין אין שומעין לו (טור ס"ג בשם בעה"ת) ואפי' אומר בפי' לא אפרע לך אלא מחוב פלו' והמלוה אומר לא אקבלם אלא מחוב אחר הדין עם המלוה: הגה אפילו שתק כשקבלם יכול אח"כ לומר מה ששתקתי כדי שתתן לי המעות ולא אקבלם רק על חוב אחר (ר"ן פ' הכותב) וכן אם שלח עם המלוה מעות לאחרים וקבלם בשתיקה יכול לומר אח"כ אקבלם לעצמי ומה ששתקתי כדי שתתן לי המעות (ב"י סי' נ"ח בשם הרשב"א):

ג אם הלוה אומר מחוב פלו' שפלו' ערב בו נתתים לך ועל מנת כן קבלתם והמלוה אומר לא נתרציתי לקבלם אלא מחוב פלו' שאין לי בו ערב אם החוב שאמר הלוה שפרעו דהוא מלוה על פה נאמן הלוה בשבועת היסת ונפטר הערב אפי' אם היה קבלן ואם שני החובות יש לו עליהם שני שטרות אם לא פרעו בעדים נאמן המלוה במגו דלא היו דברים מעולם ונשבע ונוטל ואם יש בו נאמנות נוטל בלא שבועה ואפי' אם פרעו בעדים ומעידים שבתורת פרעון נתנם לו ואינם יודעים מאיזה שטר נאמן לומר שקבלם בשביל החוב שאין לו בו ערב ונשבע וגובה חובו מהלוה או מהערב ואם יש בו נאמנות גובה בלא שבועה:

ד הוציא עליו שטר מקויים ואמר הלוה מזוייף או אמנה ואמר המלוה כן הדבר אבל שטר כשר היה לי ואבד נשבע הלוה היסת ונפטר:

סימן פד

הפוגם או פוחת שטרו או עד אחר מעיד שהוא פרוע. ובו ה סעיפים:

א הפוגם שטרו לא יפרע אלא בשבועה אע"פ שלא טען הלוה השבע לי כיצד הרי ששטרו אלף זוז וטען הלוה פרוע כולו ומלוה אומר לא נפרעתי אלא מקצתו לא יפרע את השאר

אלא בשבועה כעין של תורה אפי' היו עדים בשעת הפרעון או שכתב לו שובר במה שפרע ולא אמרינן אם איתא דפרע טפי בעדים הוה פרע ליה כדפריעה מעיקרא או היה כותב לו שובר ואפי' דקדק לצרף בחשבונו אפי' פחות משוה פרוטה לא אמרינן כיון שדקדק כל כך קושטא קאמר ואם יש בו נאמנות אע"פ שלא פירש בין בכולו בין במקצתו נוטל בלא שבועה:

ב בד"א כשעבר זמנו אבל אם הוא תוך זמנו אע"פ שפגם שטרו יפרע שלא בשבועה אא"כ טען הלוה ישבע לי:

ג כתוב בו פרעון ביני שיטי לא חשוב כפוגם שטרו לחייבו שבועה (וע"ל סי' מ"ד ס"ו וסוף סי' מ"ה) שטר שכתוב בו פרעון ביני שיטי ת' זהובים על הגרר וטוען הלוה שפרע יותר והמלוה גרר מקום הפרעון וחזר וכתב מה שרצה אם כתב הפרעון הוא כתב יד הלוה הדין עם המלוה:

ד (כפול לעיל סי' מ"ז ס"ב) הפוחת שטרו נפרע שלא בשבועה כיצד היה שטרו אלף זוז וטוען הלוה פרעתיך כולו והמלוה אומר לא נתפרעתי כלום אבל אינך חייב לי אלא ת"ק ומה שנכתב אלף אמנה היתה בינינו אע"פ שאין בו נאמנות נפרע שלא בשבועה אא"כ יאמר הלוה השבע לי טען המלוה לא נתפרעתי כלום אבל אין החוב אלא ת"ק והעדים טעו וכתבו אלף זוז הרי מודה שהעדים העידו שקר ונשבע הלוה היסת ונפטר.

ה עד אחד מעיד בשטר שהוא פרוע לא יפרע אלא בשבועה בד"א כשעבר זמנו אבל אם הוא תוך זמנו נפרע שלא בשבועה אא"כ טען הלוה ישבע לי עד א' מעיד על שטר שהוא פרוע ומת המלוה עד שלא נשבע אין יורשין גובין אותו והוא הדין לפוגם שטרו ומת עד שלא נשבע:

סימן פה

הוציא שטר חוב והלה טוען שמכר לו שדהו. ובו ז סעיפים:

א ראובן שהוציא שטר חוב על שמעון ושמעון הוציא שטר שראובן מכר לו שדהו אחר שהגיע זמן שטרו ואומר אלו חייב הייתי לך היה לך ליפרע ממני ולא למכור לי שדך אם הוא במקום שנוהגין שמי שקונה שדה נותן מעות ואח"כ כותבין לו שטר טענתו טענה שלא היה לו לכתוב שטר המכירה אחר שקבל המעות ונאמן הלוה לומר פרעתי ושובר היה לי ואבד ואפי' שיש בו נאמנות ואם אומר מזוייף הוא יש מי שאומר שאינו נאמן כיון שהוא מקויים וי"א שהוא נאמן ואם עדיין לא הגיע זמן שטרו אין טענתו טענה ואם הוא במקום שכותבין שטר ואח"כ נותנים מעות אע"פ שהגיע זמנו אין טענתו טענה שזה יאמר לא מכרתי לך השדה אלא כדי שיהיה לי ממה לגבות חובי:

ב אם הלוה מכר קרקע למלוה אחר שהגיע זמן פריעת שטרו אפי' במקום שנותנים מעות ואח"כ כותבים שטר יכול לומר לו אלו חייב הייתי לך היה לך לטרוף השדה כשמכרתיו לך: הגה אבל אם מכר לו מטלטלין לא יכול לומר אלו הייתי חייב למה לא תבעת ממני בחובך דזה יוכל לו' אילו תבעתי יראתי שלא תמכור לי כלל (תשו' מיימוני ספר משפטים):

ג ראובן הוציא שטר על שמעון ושמעון על ראובן מאוחר לשטרו של ראובן והגיע זמן הפרעון של ראובן קודם שלוה משמעון יכול שמעון לומר לראובן אלו הייתי חייב לך לא הי' לך ללות ממני אלא היה לך ליפרע מחובך: הגה ודוקא שהשטר ברור אבל אם יש טענה על השטר כגון שיש בו חשש אסמכתא או כדומה יכול לומר הייתי מתיירא שא"א לי לגבות בשטרי מכח אסמכתא על כן הוצרכתי ללות כי לא היה לי פנאי לדון לנגוש אותך (תשו' הרא"ש כלל מ"ב סי' ב') ויש מי שאומר דלא שנא באתרא דיהבי זוזי והדר כתבי שטרא ול"ש באתרא דכתבי שטרא והדר יהבי זוזי וי"א דה"מ באתרא דיהבי זוזי והדר כתבי שטרא ואפי' אם יש לראובן זבורית ולשמעון עידית אינו יכול לומר לויתי ממך כדי שאגבה ממך עידית ואגבה אותך הזבורית ואם הוא באתרא דכתבי שטרא והדר יהבי זוזי אינו יכול לומר לו היה לך ליפרע מחובך אלא כל אחד גובה חובו ומיהו אם יש לשניהם עידית או בינונית או זיבורית או שיש לאחד עידית או בינונית ולשני זיבורית עומד כל אחד בשלו וכן אם יש לזה בינונית וזיבורית ולזה זיבורית עומד כל אחד בשלו אבל אם יש לזה עידית ובינונית ולזה זבורית זה גובה וזה גובה ואם זמן השטר שמוציא שמעון על ראובן היה קודם שהגיע זמנו של שטר של ראובן אז בכל ענין יעמוד כל אחד בשלו שאין יכול לומר היה לך ליפרע מחובך שהרי עדיין לא הגיע זמנו אפי' היה ביום אחרון כגון שראובן הלוה לשמעון בשטר לחמשה שנים וביום שנשלמו הה' שנים בא ראובן ולוה משמעון לעשר שנים אין שמעון יכול לומר לראובן אלו חייב הייתי לך למה שעבדת עצמך בשביל יום אחד וגובה זה שלו לסוף חמש שנים וזה שלו לסוף י' שנים: הגה ראובן שתובע משמעון לשלם לו והשיב לו שמעון הלא אתה פרעת לי זה השבוע ולמה לא עכבת בחובך וראובן אומר האמנתיך נאמן במיגו דיוכל לומר לא פרעתיך או עדיין לא הגיע זמני אז שתפרעני (מרדכי פ' ב' דייני גזירות) אשה שהקדישה נכסיה וצותה שידורו בנותיה בבתים ויתנו שכירות ואח"כ הביאה בת אחת שטר מתנה מוקדם לשטר מתנה של הקדש ושאר היורשים אומרים אילו היה שטרך אמת למה נתת שכירות אם הבת נותנת אמתלא על השכירות הדין עמה ואם לאו הדין עם היורשין (תשו' הרא"ש כלל ע' סי' ב'):

ד אם מת אחד מהם והניח יתומים קטנים כל אחד עומד בשלו אפי' לא הניח להם אביהם כלום שאם יגבו מזה אפי' מעות חוזר וגובה אותם מהם אחר תקנת הגאונים שגובים מטלטלי דיתמי:

ה אפי' היתומים קטנים אין אומרים שהם יגבו מיד ולא יגבה מהם עד שיגדלו כיון שתפס בחיי אביהם:

ו שנים שיש לכל אחד מהם שטר חוב על חבירו במנה והיה בענין שהדין הוא שיעמוד כל אחד בשלו ומכר אחד מהם חובו לאחר הלוקח גובה מהלוה וחוזר הלוה וגובה מהמוכר מבני חרי ואם אין למוכר נכסים אם גבה הלוקח קרקע מזה חוזר וגובה ממנו שהרי הוא משועבד לו לחובו ואם גבה ממנו מטלטלין אם שעבד לו מטלטלי אגב מקרקעי שקנה ושיקנה חוזר וגובה אותם ממנו ואם לאו אינו טורף ממנו כלום.

ז ראובן נתחייב לשמעון ק"ק ושמעון לראובן מנה ושמעון עמד כבר בדין עם ראובן על המנה ונתחייב בב"ד ואמר שמעון אתה חייב לי ק"ק תחסר מהם המנה כנגד מנה זה השיב ראובן אני לא עמדתי עמך בדין על הק"ק וכמדומה לי שיש לי ראיות שאני פטור מהם אם שטרו של שמעון מקוים הדין עמו:

סימן פו

ראובן נושה בשמעון ושמעון בלוי מוציאין מלוי ונותנין לראובן. ובו ט סעיפים:

א ראובן שנושה ק' בשמעון ושמעון בלוי מוציאין מלוי ונותנין לראובן ל"ש אם נתחייב לו כבר לשמעון בשעה שלוה מראובן ל"ש נתחייב לו אח"כ ואין חילוק בזה בין מלוה בשטר למלו' על פה כיון ששני הלווים מודים כל אחד למלוה שלו מוציאין מלוי ונותנים לראובן בכל ענין שיתחייב לוי לשמעון בין דרך הלואה שהלוה לו בין דרך מקח וממכר בין דרך שכירות: הגה ראובן שיש לו משכון מן העכו"ם והעכו"ם חייב לשמעון י"א דיוכל שמעון לפדות המשכון מראובן ונותן לו קרן ורבית שעלה עליו וגובה חובו מן המותר (תשו' מהרי"ל סי' קפ"ח) וכן נ"ל מאחר שאין לעכו"ם לפרוע בענין אחר שמעון יש לו כל זכות העכו"ם ואע"פ שיש מי שחולק בזה (ב"י סי' ע"ד) נראה לדון כמו שכתבתי:

ב בד"א כשאין לשמעון נכסים ליפרע ממנו שסידרו לו ב"ד והשביעוהו ולא מצאו לו אלא חוב זה (אע"פ שיש לו נכסים במדינה אחרת) (ריב"ש סי' שנ"ג) אבל אם יש לו במדינה זו נכסים אין ב"ד נזקקים להוציא מזה ולתת לזה:

ג אף בזמן שאין לשמעון נכסים אין ראובן יכול לכופו שיתבע מלוי ויפרענו שאין מוטל עליו זה הטורח אלא על ראובן לטרוח ולהוציא מלוי:

ד יש מי שאומר שאם מה שיש ביד לוי הם מעות בפקדון יכולים ב"ד להתפישם ולנגוש שיפרע לראובן דכל שיש לו מעות אינו יכול לומר לו טול קרקע:

ה אין שמעון יכול למחול ללוי ולא להרויח לו זמן (שהרי) פקע השעבוד שיש לשמעון על לוי ונשתעבד לראובן וכן אם אמר שטר אמנה או פרוע הוא אינו נאמן להפסיד לראובן

ואם אחר שנתחייב לוי לראובן בב"ד הלך ופרע לשמעון חייב לפרוע לראובן פעם אחרת המסרב שלא לירד לדין או ירד לדין ונתחייב ואינו רוצה לעשות ציווי ב"ד ועכבו ב"ד ממונו שביד אחר ועבר על מצותן והחזירו למסרב אם לא ימצא ממה לגבות חייב הנפקד ליתן למלוה הממון שהחזיר למסרב:

יז אע"פ שראובן מיחה בלוי שלא יפרע לשמעון לא מיקרי ראובן בהכי מוחזק דלא משעבד לוי לראובן מדר' נתן עד שיתברר בב"ד ששמעון חייב לו:

יח מת שמעון ונשארו יורשיו וטוען לוי פרוע הוא נשבעים היורשים שבועת היורשים וגובים מלוי ואם היה חוב ראובן בשטר חוזר וגובה מהם בשבועה ואם לא רצו לישבע חוזר זה עליהם (לשון בעה"ת שער נ"א סוף ח"ב) אם יש להם נכסים אחרים ואם אין להם נכסים אחרים וטוענים שאין יכולים לישבע שבועה זו הרי אלו נשבעים היסת שאין בידם במה לפרוע חוב מורישם:

יט ראובן הלוה לשמעון על פה ושמעון הלוה ללוי בשטר ומכר לוי כל נכסיו ובא ראובן לטרוף מלקוחות של לוי בכח השטר שיש לשמעון על לוי אם שמעון מודה לראובן שאינו פרוע אינם יכולים לדחותו ולומר פרוע אתה משמעון ואינו נאמן עלינו בהודאתו אלא הרי הוא טורף מהם מאחר ששמעון מודה לו:

כ ראובן יש לו שטר חוב על שמעון ושמעון על לוי אחיו ובא ראובן לגבות מלוי וטוען לוי אחי גמלני חסד והלוני להחזיק ידי והתנה עמי שלא יכפני לפרוע אלא לכשארצה אע"פ שב"ד מכירים קצת שטענתו אמת אם אין תנאי זה מפורש בשטר גובה ראובן ממנו: הגה מי שיש לו בידו פקדון של עכו"ם או של מומר לעכו"ם והם חייבים לאחרים ובאים להוציא מיד המחזיק בנכסיהם והמחזיק אומר שמתיירא להוציא הנכסים מידו פן יבא העכו"ם והמומר לחזור ולגבות ממנו הדין עמו (ב"י סי' ק"ה בשם תשו' מיימוני השייכים לנזיקין סי' ז'):

סימן פז

דיני שבועת היסת ושבועת דאורייתא. ובו לט סעיפים:

א התובע לחבירו ממון או חפץ שהיה יכול להחזיק בו בטענת להד"מ או החזרתיו לך או לקוח הוא בידי אם הוא מודה מקצת חייב שבועה מן התורה וכן אם הוא כופר בכל ועד א' מכחישו חייב שבועה מן התורה אפי' אינו ידוע שחייב לו אלא ע"פ העד אבל הכופר בכל ואין עד א' מכחישו פטור משבועת התורה (טור ס"י בשם הרמב"ם והרא"ש) בין במלוה בין בפקדון אבל חייב שבועת היסת אפי' אמר ליה מנה לי בידך והלה אומר להד"ם נשבע היסת (טור סי' ט') (ובלבד שיתבענו ודאי כמו שנתבאר לעיל סי' ע"ה) ואפי' מודה מקצת אם אמר לו הילך המקצת שאני מודה אינו חייב אלא היסת ואינו נקרא הילך

אא"כ יהא המקצת שהוא מודה לו מוכן בידו בפני ב"ד ליתנו לו מיד אבל אם אמר הרי הוא בביתי ואתננו לך לא ואפי' אם יתן לו משכון על מה שמודה בו לא חשיב הילך וי"א דמשכון חשיב הילך דהא אפי' שטר חשוב הילך (טור ובעל העיטור):

ב תבעו שני כלים והודה לו בא' מהם ואמר לו הילך וטען התובע שנשתמש בזה שהוא מודה לו ונפחת מדמיו והוא מודה לו (או שהוא ידוע) אין זה הילך תבעו מאתים והודה לו במנה והוא בענין שלא היה יכול לכפור באותה מנה כגון שאותה מנה הוא מעשה ב"ד לא מיקרי הודאה במקצת:

ג אם נראה לדיין שהוא מערים לומר הילך לדחות שבועת התור' מעליו חייב לישבע שבועת התור':

ד א"ל מנה וכלי יש לי בידך אין לך בידי אלא הכלי והילך ואמר התובע אין זה הכלי שלי ה"ז נשבע היסת וכולל בשבועתו שזה כליו ואם הודה הנתבע שאין זה כליו אלא שנתחלף לו אע"פ ששוה כמו כליו צריך לישבע שבועה דאורייתא (ולמ"ד דמשכון מיקרי הילך לא גרע זה ממשכון (טור) ונ"ל דווקא אם שוויו כמו הכלי שתובע אותו) .

ה אין שבועה למודה מקצת בכופר בכל ומחויב מתוך טענתו כגון שתבעו מנה והוא אומר לא לויתי וחזר ואמר לויתי חמשים ופרעתיך שהוחזק כפרן לאותו ממון וכן אין המתחייב במקצת מתוך טענת הכפירה מחוייב שבועת התורה (וע"ל סי' ע"ה סעיף ה'):

ו הודה במקצת ועד אחד מסייעו י"א שפוטרו משבועה (טור סי"א בשם הרא"ש) וי"א שאינו פוטרו: הגה והעיקר כסברא הראשונה וכן ראוי להורות (טור סי' פ"ד בשם ב"ת) (וה"ה כשכתיבת יד התובע מסייע לנתבע שפטור משבועה) (מהרי"ק שורש קצ"ד) וי"א דה"ה בנשבע ונוטל אם יש לו עד המסייע נוטל בלא שבועה. מי שנתחייב שבועה והפכה על שכנגדו ויש לו עד המסייע פטור מן השבועה (תשו' מיימוני ספר משפטים סי' פ"א) והא דאמרי' עד א' המסייע פוטר מן השבועה היינו דוקא שטוען הנתבע טענה שאפשר להאמינו בלא מיגו אבל אם אין מאמינין אותו אלא מכח מיגו דטוען טענה אחרת צריך לישבע כאילו טען הטענה האחרת (מרדכי פרק ח"ה):

ז שבועה שמחייבים למי שנתחייב שבועה היא נקראת שבועת הדיינים בין שהוא חייב שבועה מן התורה בין מדברי סופרים ג' מיני שבועות חייבים מן התורה מודה מקצת וכופר בכל שעד אחד מכחישו ושבועת השומרים שטען שאבד הדבר שהפקידו אצלו או נגנב או מת או כיוצא בו ה"ז נשבע מספק אע"פ שאין בעל הפקדון יודע אם טוען אמת אם לאו:

ח כל שבועה חוץ מאלו השלשה הם מדברי סופרים ומ"מ הם נקראים שבועת הדיינים ובשל דבריהם יש ב' מיני שבועות יש מהם ע"י טענת ודאי וכפירה כגון שבועת שכיר ופוגם שטרו וכיוצא בהם ויש מהם ע"י טענת ספק כגון טענת שותפים ואריסים וכיוצא

בהם ויש שבועה אחרת שנתקנה בדורות אחרונים מחכמי הגמרא והיא שבועת היסת ואע"פ שהב"ד משביעים אותה אינה נקראת שבועת הדיינים.

ט אלו דברים שבין שבועה דאורייתא לשל דבריהם מי שנתחייב שבועה דאורייתא ולא רצה לישבע ב"ד יורדין לנכסיו ונותנים לתובע מה שתבע ומי שנתחייב שבועה מדבריהם ולא רצה לישבע אם הוא מהנשבעים ונפטרים כגון הנשבעים על טענת שמא או שבועת היסת מנדין אותו ל' יום לא בא ולא תבע נידויו מכין אותו מכת מרדות ומתירין לו נידויו ואין יורדין לנכסיו ומותר לקראו עבריין שהרי עובר על דברי חכמים) (מהר"י מינץ סי' ט"ו):

י י"א מי שחייב שבועה דרבנן אם קדם ותפס ולא רצה לישבע לא מפקינן מיניה:

יא ועוד יש ביניהם שבועה דאורייתא אם הפכה על שכנגדו ואמר לו השבע וטול אין שומעין לו אם אין הלה רוצה וכן הנשבעין ונוטלין אע"פ שהוא מדבריהן אינו יכול להפכה על שכנגדו שלא מדעת הנתבע וכן שבועת השותפים וכיוצא בה שבאות על הספק אין מהפכין שהרי זה טוענו ספק ומיהו יש מי שאומר דאי טעין לישתבע לי דחשיד לי בכך הדין עמו: הגה מיהו יכול התובע לומר איני חפץ ממך רק שבועת היסת ולא שבועת השותפין כדי שלא יהפך עליו רק שבועת היסת (פסקי מהרא"י סי' ל"ב) ובדרך שיתבאר סעיף י"ב אבל אם הוא מהנשבעי' ונפטרים דהיינו שבועת היסת יכול להפכ' על שכנגדו נמצא דאין שבוע' מתהפכת אלא של היסת בלבד ואף היסת אין מהפכים אלא כשאין בה גלגול אצל הנתבע אבל אם יש בה גלגול אין מהפכים:

יב אע"פ שהנשבעים ונוטלים אינם יכולים להפך שבועה על שכנגדן שלא מדעת הנתבע אם יאמר התובע אי אפשי בתקנה זו שתקנו לי חכמים אלא הריני כשאר התובעים וישבע לי הנתבע היסת שומעין לו ואם יחזור הנתבע ויהפך השבועה על התובע שומעין לו ואם לא ירצה לישבע נפטר הנתבע:

יג ועוד יש ביניהם דבשל תורה [אם] היה הנתבע חשוד על השבועה שכנגדו נשבע ונוטל ובשל דבריהם אם היה הנתבע חשוד פטור בלא שבועה כמו שיתבאר בסי' צ"ב אבל אם רצה התובע מחרים סתם ועוד יש ביניהם דבשל תורה צריך נקיטת חפץ והוא הדין לכל שבועה של דבריהם (רשב"ם ומהרא"י סכ"ב) חוץ משבועת היסת שא"צ נקיטת חפץ: הגה ואם השביעוהו בשבועה שצריכה נקיטת חפץ בלא חפץ (ר"ן פרק השולח ומרדכי ותשובת רשב"א סי' תתקכ"ד) או שפסקו לו בשבועת היסת לישבע בנק"ח ולא רצה לישבע ושלם הוי טעות בדבר משנה וחוזר (ד"ע בפי' מהרי"ק שורש י'):

יד כפר הכל ונשבע היסת בלא נק"ח ואח"כ חזר והביא עד אחד חוזר ונשבע ש"ד בנקיטת חפץ: הגה וכן אם נשבע שבועה דאורייתא (הגהות מרדכי סוף שבועות) ונודע אח"כ שהיה חשוד אין שבועתו כלום וישלם (וע' לקמן ס"ס צ"ב):

טו חפץ זה צריך שיהיה ספר תורה ולא יאמר אני נשבע בספר תורה זה אלא יאחוז הספר תורה בידו ויאמר אני נשבע בה' ואם לא אחז בידו אלא תפילין אין צריך לחזור ולהשביע ותלמיד חכם אף לכתחילה א"צ לאחוז בידו אלא תפילין ויש מי שאומר דהני מילי בפעם ראשונה אבל מכאן ואילך הרי הוא כשאר כל אדם ובספר תורה: הגה וי"א דס"ת לאו דוקא אלא ה"ה שאר ספרים שיש בהן שמות (מהרי"ו סי' קע"א) וי"א דנוהגין להשביע שבועת הדיינים שהס"ת מונח לפניו ומניח ידו עליה אבל אינו נוטלו בזרועו וכן עושין כשנשבעים בענייני מסים אבל בשאר שבועה כגון אשה שנשבעת על כתובתה נשבעת על ספר אחר (פסקי מהרא"י סי' ל"ו):

טז צריך לישבע בשם או באחד מכל הכינויים ומעומד ואם נשבע מיושב אינו חוזר ונשבע ות"ח אפי' לכתחילה מיושב בין של תורה בין של דבריה' בין על טענת ודאי בין על טענת ספק שנים שנתעצמו בדין ונשבעו שלא יטענו אלא האמת ואח"כ נתחייב א' מהם שבועה לחבירו יש אומרים שאינו נפטר בשבועה הראשונה: הגה וי"א דאם נשבעו תחלה בנקיטת חפץ וכדין שבועה א"צ לחזור ולישבע אלא מזכירין לו אותה שבועה (מרדכי ר"פ הדיינים ותשו' הרא"ש כלל ק"ב סי' ז') ועיין לקמן סעיף ל"ד:

יז סדר שבועת הדיינים כך הנשבע אוחז ס"ת בזרועו ועומד ונשבע בשם או בכינוי בשבועה או באלה מפיו או מפי הדיינים כיצד מפיו אומר הריני נשבע בשם [בה'] אלהי ישראל או הריני נשבע במי ששמו רחום או במי ששמו חנון שאיני חייב לזה כלום וכן אם אמר הרי הוא ארור לה' אלהי ישראל או הרי הוא ארור למי ששמו רחום או למי ששמו חנון אם יש לזה אצלי כלום כיצד מפי הדיינים משביעין אנו אותך בשם [בה'] אלהי ישראל או במי ששמו חנון שאין לזה בידך כלום והוא עונה אמן או שיאמרו הרי פלו' בן פלו' ארור לה' אלהי ישראל או למי ששמו חנון אם יש לפלו' אצלו ממון ולא יודה לו והוא עונה אמן: הגה י"א דשבועת הדיינים צריכה להיות לפני מנין (מהרי"ו סי' קפ"ד וב"י בשם רשב"א) או ביום הכניסה (כל בו) ולא ראיתי נוהגין כן:

יח להרמב"ם אף שבועת היסת בשם או בכינוי או בשבועה או באלה ואין בינה לשבועת הדיינים אלא ששבועת (היסת) אינה בנק"ח ולא הודו לו (מישרים נ"א ח"ה וריב"ש סי' רל"ז) ואמרו דשבועת היסת אינה לא בשם ולא בכינוי אלא בשבועה סתם או בארור:

יט י"א שבדורות אחרונים ביטלו שבועה בשם לפי שעונשה גדול ונהגו להשביע בארור:

כ משביעין אותו בכל לשון שהוא מבין ויאיימו עליו (פי' ענין אימה) קודם שישביעוהו ואומרים לו הוי יודע שכל העולם נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה לא תשא ובכל העבירות שבתורה נאמר ונקה וכאן נאמר לא ינקה וכל העבירות שבתורה נפרעים ממנו וכאן ממנו וממשפחתו ולא עוד אלא שגורם ליפרע משונאיהם של ישראל שכל ישראל ערבים זה לזה כל עבירות שבתורה תולים לו שנים ושלשה דורות אם יש לו זכות וכאן נפרעים

מיד דברים שאין אש ומים מכלים אותם שבועת שקר מכלה אותם אמר איני נשבע פוטרים אותו ונותן מה שטענו חבירו אם אמר הריני נשבע וחבירו תובע העומדים שם אומרים זה לזה סורו נא מעל אהלי הרשעים האלה ואומרים לא על דעתך אנו משביעים אותך אלא על דעתינו ועל דעת ב"ד: הגה ואם יש צד רמאות יש לדיין לומר לו לפרש בשבועתו כל צד רמאות שיש לחשוב בלבו (הרא"ש ונ"י ריש ב"מ) וכן יש רשות לדיין להשביע בנקיטת חפץ במקום שא"צ (מהרי"ו סי' קנ"ד) או לאיים עוד בדברים אחרים אם יראה לו שיש צורך בדבר (ר"ן פרק הדיינים):

כא אין מאיימין אלא בשבועת הדיינים שהיא על ידי טענה ודאית וכפירה בין שהיתה מן התורה בין מדבריהם אבל על שבועה שנתחייב בה בטענת ספק בין מן התורה בין מדבריהם וכן בשבועת היסת א"צ איום ואעפ"כ צריכים הדיינים לפצור בבעלי דינים אולי יחזרו בהם עד שלא תהיה שם שבועה כלל:

כב כל מי שנתחייב שבועה בין של תורה בין של דבריהם אפי' היסת יש לו להחרים סתם קודם שישבע על כל מי שטוען עליו דבר שאינו חייב בו כדי להשביעו חנם ויענה המשביעו אמן:

כג כל שבועה מן הדין בפני הלה שכנגדו (או) בפני העד (ה"ה פ"ז ממלוה) אם אין התובע יודע האמת רק ע"פ העד (ואז) א"צ לישבע בפני התובע (ב"י בשם תשובת אשכנזית) (רשב"א) ואם השביעוהו שלא בפניו אם נשבע כתקנו ועל דעת ב"ד נפטר: הגה ואע"פ שלא נשבע במקומו שהוא מקום רבים ואיכא למימר שיתבייש לפניהם מיהו לכתחילה יכול לומר שישבע לו במקום שנעשה שם העסק שיודעין שם בני האדם או שהוא מקום רבים (ב"י בשם הרשב"א) מיהו אם אין הנתבע הולך לשם עכשיו צריך להמתין עד שיבא שם ואז צריך לישבע שם ולא יכול לומר לא אשבע אלא בעירי (ב"י בשם תשו' אשכנזית):

כד הטוען את חבירו טענות הרבה אין משביעין אותו אלא שבועה אחת על הכל נתחייב ב' שבועות על שתי טענות קלה וחמורה משביעין אותו בחמורה ומגלגלין בה השאר דברים: הגה (ב"י מסכ"ו בשם הרשב"א) מי שטוען על חבירו שהוא חייב לו ואומר שיש לו עוד תביעות אחרות עליו שאינו רוצה לתבוע עתה אומרים לו שיטעון עליו הכל ביחד ואם אינו רוצה והנתבע אומר שאינו חייב לו כלום נשבע ונפטר ממנו מכל תביעות שיש לו עליו עד אותו היום (תשו' מיימוני ס' משפטים סי' ל"ד וב"י מ"כ):

כה כל הטוען לחבירו טענה שאפי' אם הודה לא יתחייב ממון אע"פ שכפר אין מחייבים אותו היסת כיצד אמרת ליתן לי מנה להד"מ אין משביעין אותו לא היסת ולא חרם שאף אם הודה אינו חייב לו כלום וה"ה אם אין לו לפרוע אין משביעין על כפירתו (תשובת הרא"ש גבי אשת איש והטור הביאו סי' צ"ז וב"י בשם ר"י נכ"ג ח"ו) אתה קללת אותי אתה הוצאת עלי שם

רע להד"מ אין מחרימין על זה וכן כל כיוצא בזה. הגה וי"א דמחרימין על זה דהרי אם יתברר שהוא אמת קונסין אותו (טור טוען על חבירו גזלתני או גנבת ממני והוא כופר אע"פ שלפי טענות התובע פסול לישבע אפ"ה נשבע לו (מרדכי פ"ק דמציעא) ודוקא שתבעו הממון שעיקר התביעה הוא משום ממון אבל אם עיקר התביעה היא משום האיסור אין משביעין (פסקי מהרא"י סי' ל"ד) מי שתובעת א' שנדר לה דבר באתננה והוא כופר חייב לישבע (ריב"ש סי' ש"ע):

כו טענו שעשה לו דבר שאינו חייב עליו אלא קנס אינו נשבע היסת שאילו הודה היה פטור אבל אם טענו שהעמידו בדין על הקנס והביא עדים וחייבוהו ב"ד לשלם והלה אומר לא היו דברים מעולם צריך לישבע היסת:

כז מי שנתחייב שבועה בב"ד ויצא מב"ד ואחר זמן תבעו חבירו שישבע לו ואמר נשבעתי אם הוא מהנשבעים ונפטרים נאמן: הגה אבל צריך לקבל עליו חרם סתם שנשבע (ר"י נ"ג ח"ד) מיהו בזמן הזה דנוהגין לישבע בבית הכנסת לפני שמש או עדים אינו נאמן לומר שנשבע עד שיביא ראיה לדבריו (מרדכי פ"ק דב"מ ור"י הנ"ל) אלא א"כ התרה בו לא תשבע אלא בפני עדים ואם עדים מעידים שלא נשבע באותו יום שאומר שנשבע כגון שאומרים שלא זזה ידם מתוך ידו הוחזק כפרן לאותה שבועה ואינו נאמן לומר נשבעתי אחר כך:

כח נשבע היסת ואח"כ הודה מעצמו במקצת אם דרך תשובה הודה שמתחרט על מה שנשבע לשקר נפטר מהשאר ואם הודה שלא על דרך תשובה אינו נפסל לשבועה על פי עצמו:

כט מי שכפר בכל ועד אחד מכחישו ונשבע להכחיש העד ואח"כ הביא התובע עד אחר מצטרף עם הראשון ומשלם לו זה אף על פי שנשבע עליו ונעשה עוד חשוד ע"פ שנים עדים:

ל אע"פ שנשבע הנתבע ונפטר ע"פ ב"ד אם תפס התובע אח"כ משלו בלא עדים וטוען שתופס על אותה תביעה שנשבע לו עליה שלא נשבע לו באמת הדין עם התופס ונאמן במיגו שלא תפסתי משלך כלום ונשבע היסת ונפטר וא"צ לומר שאם הביא התובע עדים אחר שנשבע בין שבועה דאורייתא בין שבועת היסת שמוציאין מידו ונותנין לזה ונעשה חשוד ע"פ העדים.

לא טען שיש לו אצלו חוב בקנין או בשטר ואבד והוא אומר פרעתי או איני חייב לך כלום ונשבע ואח"כ באו עידי הקנין או שהוציא השטר ונתקיים ה"ז משלם אחר השבועה שישבע המלוה ואינו חשוד שהרי לא העידו שלא פרע ולא טען הנתבע להד"מ ואם יש נאמנות בשטר או בקנין נוטל בלא שבועה:

לב ראובן הוציא פסק דין על יורשי שמעון שאביהם נתחייב לו בבית דין שבועה ואומר שלא נשבע יחרימו במעמד היורשים שכל מי שיודע בממון זה אם הוא פרוע שיודה:

לג אין להשביע היכא דאיכא למיחש שיתברר הדבר:

לד התוקע כפו לחבירו לא נפטר משבועה: הגה ודוקא שחייב לו שבועה בלא"ה כגון (שאמר) שתקע לו כפו לפרוע לו מה שחייב לו והוא כופר אבל אם אמר שנתן לו כפו ליתן לו מתנה והוא כופר פטור מן השבועה (הגמ"י פי"א מה' שבועות) אלא יזהירו אותו ב"ד על שבועתו (מרדכי פ"ק דמציעא) וה"ה אם אמר שנשבע לו שבועה לתת לו איזה דבר וזה אמר שמחל לו (תשו' הרא"ש כלל י' סי' ב') או שהיה על תנאי כך וכך או שנתן תקיעת כף על תנאי כך וכך נאמן במיגו שהיה יכול לכפור (מרדכי פ"ק דמציעא ופרק הזהב) וע"ל סעיף ט"ז:

לה אין נשבעין היסת על תביעת טובת הנאה: הגה ולכן מי שתבעו חבירו שיחזיר לו ממון צדקה שהפקיד בידו והוא יחלקם לעניים וזה משיב שכבר החזיר לו פטור בלא שבועה שהרי אין לתובע בזה אלא טובת הנאה (מרדכי פרק הדיינים):

לו שנים או ג' שיש להם תביעה על א' ונשבע לאחד מהם פטור מהאחרים:

לז אין מוסרים שבועה למי שרץ אחר שבוע':

לח אם נרא' לדיינים שהטענה מרומה אין להשביעו: הגה וכן אם נראה לו הטענה גרועה (מהרי"ו סי' צ') אין משביעין היסת במקום דליכא דרדא דממונא (שם סי' קנ"ד):

לט יש מי שאומר שהמזכיר שם שמים לבטלה שכנגדו נשבע ונוטל: הגה תבעו בשכר השדכנות וזה כפר ואמר שלא היה שדכן שלו או שאר טענות שבינייהו דינו כבשאר תביעות ממון ונשבעין על כך (פסקי מהרא"י פ"ה):

סימן פח

דיני כפירה והודאה ושתהא ממין הטענה. ובו לג סעיפים:

א אין מודה במקצת הטענה חייב לישבע עד שיודה לפחות בפרוטה ותהיה הכפירה לפחות שתי מעין כסף לפיכך אינו חייב עד שיתבענו שתי מעין ופרוטה והוא מודה בפרוטה וכופר בשתי מעין אבל תבעו שתי מעין ופרוטה והודה לו בשתי פרוטות כיון שאין בכפירה שתי מעין או אם הודה בחצי פרוטה פטור כיון שאין בהודא' פרוטה שיעור הפרוטה משקל חצי שעורה של כסף נקי ושיעור שתי מעין משקל ל"ב שעורים כסף נקי:

ב וכן אם לא תבעו כסף אלא מיני סחורות והודה לו מקצת שמין הכפירה וההודאה אם יש בכפירה שוה שתי מעין ובהודאה פרוטה אחת חייב:

ג בד"א כשתבעו פירות או מיני סחורות אבל תבעו שני כלים והודה לו באחד מהם א"צ שיעור אלא אפי' היו עשרה מחטין בפרוטה תבעו שנים והודה לו באחד מהם חייב טענו

כסף וכלים הודה בכלים וכפר בכסף אם יש בכפירה שתי מעין חייב ואם לאו פטור הודה בכסף וכפר בכלים אם הודה בפרוטה חייב:

ד הא דבעינן כפירה שתי מעין דוקא במודה מקצת אבל כופר בכל ועד א' מכחישו אפי' לא כפר אלא בפרוטה חייב:

ה שבועת השומרים נמי אינה צריכה שתי כסף אלא אפי' הפקיד אצלו פרוטה או שוה פרוטה וטען שאבדה נשבע וכל פחות משוה פרוטה אינו ממון ואין ב"ד נזקקין לו (וי"א דבשבועת שומרים נמי בעינן שתי כסף) (טור בשם הרא"ש והמגיד פ"ג דטוען ור"ן פ' הדיינים) וכן נ"ל עיקר:

ו שבועת היסת נמי משביעין אותו אפי' על שוה פרוטה:

ז אין מודה מקצת חייב עד שיודה ממין הטענה כיצד תבעו כור חטים או כור תבואה והודה לו בלתך (פי' חצי כור שהוא ט"ו סאים) קטנית פטור אבל אם תבעו בכור פירות והודה לו בלתך קטנית חייב שהקטנית בכלל פירות:

ח לא תבעו בדבר מסוים אלא א"ל שוה מנה יש לי בידך מכל מה שיודה לו חשיב שפיר ממין הטענה שכל דבר הוא בכלל שוה אבל אם תבעו מנה מדבר מסויים והודה לו בשוה (חצי) מנה לא חשיב ממין הטענה:

ט תבעו דינר כסף או דינר זהב כאלו תבעו שוה דינר כסף או שוה דינר זהב ובכל מה שיודה לו חשיב ממין הטענה ודוקא כשתבעו מטבע היוצא בהוצאה דהא אמרי' בסתמא שוה דינר קאמר לפי שאדם עשוי לשום כל דבר במטבע אבל תבעו ליטרא זהב או מטבע שנפסל ואינו יוצא בהוצאה לא חשיב כאלו תבעו שוה וכן אם תבעו דינר זהב זהוב כלומר טבועה יש לי בידך לא חשיב שוה דינר אע"פ שיוצא בהוצאה אלא דינר דוקא קאמר ואפילו הודה במטבע של חצי דינר לא חשיב ממין הטענה.

י הא דאמרי' שאם תבעו דינר כסף או דינר זהב כאילו תבעו שוה דינר כסף או שוה דינר זהב יש אומרים דהני מילי במלוה אבל בפקדון דוקא קאמר דינר זהב ולא שוה דינר ויש מי שחולק ואומר שדין הפקדון שוה לדין המלוה:

יא תבעו מאה דינרים ממטבע פלונית והשיב אין לך בידי אלא חמשים ממטבע אחר לא חשיב ממין הטענה אא"כ יאמר לו נתתי לך דינר זהב להחליפו במטבעות (או מכרתי לך סחורה בעד מעות) (ב"י בשם התרומות שער ז') והוא אומר נתתים לך חוץ ממטבע אחת אבל בענין אחר לא מחייב אפי' תבעו דינר זהב (זהוב) והודה לו במטבע של חצי דינר (זהוב):

יב תבעו ב' דברים כגון חטים ושעורים והודה לו באחד מהם חייב ליתן לו מה שהודה לו ונשבע על השאר אבל תבעו חטים והודה לו בשעורים פטור אף מדמי שעורים ויש מי שאומר שהטעם משום דחשיב כאלו הודה התובע שאינו חייב לו שעורים ולפיכך אפי'

יש עדים על השעורים פטור דהודאת בעל דין כמאה עדים דמי: הגה (מהר"מ) ואפי' יודע הנתבע שחייב לו השעורים פטור לשלם לו דהוי כאלו מחל לו התובע וכמו שנתבאר לעיל סי' ע"ה סעיף י"א כן נ"ל דלא כיש מי שחולק ויש מי שאומר דדוקא כשא"ל חטים הלויתיך ביום פלו' ובשעה פלוני' והלה אומר שעורים היו דאם איתא שהלוהו שניהם הי' טוען על שניהם כיון דבבת אחת הלוהו אלא ודאי הודה שלא הלוה לו שעורים (אבל בלאו הכי ודאי חייב דאין אדם מוחל על שאר תביעות אם לא תבע אלא אחת) (טור) ואם תפס התובע דמי השעורים אין מוציאין מידו: הגה וי"א דוקא אם תפס קודם שתבעו בדין אבל אם תפס לאחר שעמדו בדין מפקינן מיניה (טור) וכן נ"ל עיקר:

יג הטוען לחבירו מנה הלויתיך והלה אומר אין לך בידי אלא נ' זוז שנתת אותם דמים בחפץ פלו' והרי הוא קיים או שהלויתני עליו ע"מ שלא להשתלם אלא מגופו וה"ה איפכא היכא דטעין ליה דאית ליה גביה חפץ פלו' דשוייה אפותיקי ניהליה במנה והלה מודה בנ' זוז דאוזפיה בהלואה גרידתא יש מי שאומר דמה שטענו לא הודה לו דפטור בין מתשלומין בין משבועה דאורייתא אלא משתבע היסת ונפטר:

יד תבעו כור חטים וקודם שישלים דבריו לומר וגם כור שעורים מיהר הנתבע ואמר אין לך בידי אלא כור שעורים ואמר התובע גם שעורים היה רצוני לשאול ממך אם כמערים שמיהר להשיב קודם שיגמור זה טענתו חייב דחשבי' ליה כאילו תבעו כבר שניהם ואם עשה כן לפי תומו פטור משבועת התורה (ומהתשלומין) אפי' אם מיד תוך כדי דבור אחר הודאתו אמר גם אני היה רצוני לבקש ממך השעורים אבל אם לאחר שהודה לו בשעורים אמר התובע ודאי כדברך כך הוא שיש לי בידך שעורים אבל איני שואלם עתה חייב לשלם לו דמי שעורים.

טו קדם הנתבע ואמר שעורים יש לך בידי ואח"כ תבע התובע חטים וכפר הואיל והודה בשעורים קודם שיתבע החטים אין כאן הודאה מקצת הטענה ומשלם השעורים ונשבע היסת על החטים:

טז וכן אם תבעו חטים והודה בהם ואחר כך תבעו שעורים וכפר כיון שהודה בתביעת החטים קודם שתבעו שעורים אינה מקצת הטענה ומשלם החטים ונשבע היסת על השעורים: הגה ויש אומרים דבהנך נמי רואין אם הנתבע מיהר להודות קודם שיספיק התובע לתבעו חייב (טור):

יז תבעו חטים והשיב שאינו יודע אם חטים חייב לו או שעורים נשבע היסת שאינו יודע ומשלם לו שעורים: הגה וי"א דאפי' בכה"ג פטור מן השעורים אלא בבא לצאת ידי שמים (טור בשם עיטור וב"י בשם הראב"ד ונ"י ס"פ הכונס והתרומות) וכן נ"ל עיקר:

יח מלא עשר כדים שמן יש לי בידך אין לך בידי אלא עשר כדים בלא שמן פטור שהרי טענו (בשמן) והודה לו בחרסים עשר כדים שמן יש לי בידך (או שאמר לו י' כדים מלאים שמן יש לי בידך) (טור) אין לך בידי אלא עשר כדים ריקנים (או שהודה לו בשמן לחוד) (טור) חייב שבועת התורה שהרי טענו הכדים והשמן: הגה אבל אם אמר לו י' כדי שמן יש לי בידך לא טענו אלא הכדים ואם הודה לו בשמן לא הוי ממין הטענה (טור):

יט מנה לי בידך הלואה לא היו דברים מעולם ולא לויתי ממך אבל חמשים דינרים יש לך בידי פקדון וכיוצא בו ה"ז מודה מקצת וישבע שבועת התורה (והוא הדין שאלה ושכירות) (ב"י בשם הרמב"ן):

כ תבעו בחוב אביו והודה לו בחוב עצמו פורע חוב עצמו שהודה בו ונשבע היסת על חוב אביו אם טענו ודאי שהוא יודע שאביו חייב לו:

כא שני בעלי דינים שכל א' תובע לחבירו ואין תביעתו של זה כתביעתו של זה אלא א' אומר מנה הלויתיך וזה מודה לו בדינר והשני טוען כור חטים יש לי בידך וזה הודה במקצת וכפר לו בשאר אם הודאתו של שני שוה כמו שהוד' הראשון פטור משבוע' דאוריית' דהא הילך הוא אבל אם הודאתו יותר מהודאת הראשון (אז גם הוא) חייב שבועה דאורייתא כיון שלא אמר ליה בשעה שתבעו להד"מ שהרי יש לך משלי כנגדו ובשבילו אני רוצה לתפסו אלא הודה לו בדרך הודאה גמורה מודה מקצת הוא:

כב מי שתבעוהו מנה והודה בחמשים וכשבא לישבע טען איני רוצה לישבע אלא אשלם כל המנה וישבע לי שיש לו בידי מנה וזה אומר לא אשבע עד שיפרעני תחלה הדין עם התובע שזה צריך לישבע שבועת התורה או ישלם אך אם ירצה יחרים סתם על מי שטוען עליו דבר שאינו כן ומשלם ואחר שישלם יוכל להשביעו היסת אם נטל ממנו ממון שלא כדין:

כג אין מודה מקצת חייב עד שיטעננו דבר שבמדה ובמשקל ובמנין ויודה לו דבר שבמדה ובמשקל ובמנין כיצד א"ל עשרה דינרין או כור תבואה או שני ליטראות משי יש לי בידך והלה משיבו אין לך בידי אלא דינר או לתך או ליטרא אבל אמר ליה כיס מלא מעות יש לי בידך וזה משיבו אין לך בידי אלא ג' דינרים או שתבעו מאה דינרין וזה אומר אין לך בידי אלא צרור שמסרת לי ואיני יודע כמה הם כי לא מניחים ומה שהנחת אתה נוטל פטור משבועה דאורייתא:

כד א"ל בית מלא פירות יש לי בידך וזה אומר אין לך בידי אלא עשרה כורין או שטענו עשרה כורין וזה משיבו איני יודע כמה הם כי לא מדדתים ומה שהנחת אתה נוטל פטור אפי' תבעו בית זה מלא פירות אבל תבעו בית זה שהיה בו פירות עד הזיז מסרתי לך

והלה משיבו לא היו אלא עד החלון חייב וכגון שהרקיבו בפשיעתו שחייב לשלם דאם לא כן הו"ל הילך ופטור:

כה תבעו מנורה גדולה והודה לו בקטנה פטור אבל תבעו מנורה בת עשר ליטרין והודה לו בשלה' ליטרין חייב ואם תבעו מנורה של פרקים הרי זה חייב בכל ענין:

כו תבעו אזור גדול והודה לו בקטן פטור ואם תבעו אזור של פרקים חייב:

כז תבעו יריעה של עשר מדות והודה לו בשל חמשה חייב:

כח אין הודאה בשטר חשובה הודאה להתחייב שבועה מן התורה על הכפירה כיצד תבעו מנה חמשים בשטר ונ' בעל פה לא מיבעיא אם הודה בחמשים שבע"פ וכפר בחמשים שבשטר שאין כאן שבועה כלל אלא משלם חמשים שהודה ושל השטר שכפר ישבע בעל השטר ויטול אלא אפי' אם הודה בנ' שבשטר וכפר בנ' שבעל פה אינו נשבע שבועת התורה דשטר הוי כמו קרקע כיון שהוא על שעבוד קרקעות וכשם שאין נשבעין על (כפירת) שעבוד קרקעות כך אין הודאתן מחייבת שבועה בד"א בשטר שהוא יכול לקיימו אבל אם אינו יכול לקיימו הרי הוא כהודא' ע"פ ונשבע על הכפירה שעמה וא"צ לומר למלוה בשטר וטוען שטר היה לי ואבד והודה הלוה ששטר עשה לו וכפר במקצת או שהוד' בכל השטר אלא שאומר שקצתו פרוע שנשבע שבועת התורה כשאר מודה מקצת:

כט בד"א בשטר שטורפים בו מהמשועבדים אבל כתב ידו אפי' יש בו נאמנות כיון שאינו טורף בו ממשועבדים דינו שחייב שבועה דאורייתא כמו במלוה על פה:

ל ואם מסר לוה למלוה כתב ידו בפני עדים נתבאר בסימן (מ' וס"ט) שדינו כשטר שחתומים בו עדים:

לא תבעו מנה הלויתיך בניסן ומנה בתשרי והודה לו בא' מהם חשיב שפיר ממין הטענה אע"פ שלא הלוהו כאחד:

לב שטר חוב שכתוב בו סלעים או דינרים סתם מלוה אומר חמש ולוה אומר שתים פטור משבועה דאורייתא שאין כאן הודאה דבלאו הודאתו מיעוט סלעים שנים ונמצא שלא הודה אלא מה שבשטר ואין כאן הודאה ואפי' אמר הלוה ג' שהודה לו באחד יתר על משמעות השטר אפ"ה פטור משום דהוי כמשיב אבידה דאם רצה היה אומר שנים לפיכך א"ל מנה לך או לאביך בידי ופרעתיך מחצה והשיב זה לא הייתי זכור אך אתה הזכרתני יודע אני שלא פרעת כלום פטור ואפי' משבועת היסת שאינו אלא כמשיב אבידה:

לג כשם שהודאת מלוה בשטר אינה הודאה כך הודאת מלוה בקנין ויש כאן עידי הקנין אינה הודאה דסתם קנין לכתיבה עומד ודינו כשטר לפיכך א"ל חמשים דינר יש לי בידך בקנין וחמשים בלא קנין והודה לו באותם של קנין וכפר באחרים נשבע היסת ונפטר:

סימן פט

שהשכיר נשבע ונוטל. ובו ו סעיפים:

א כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין ואלו נשבעין ונוטלים השכיר והנגזל והנחבל והחנוני על פנקסו ושכנגדו חשוד על השבועה:

ב השכיר כיצד השכיר שעושה מלאכה אצל בע"ה ותבע שכרו ואמר ליה בעה"ב פרעתיך כל שכרך או קצתו אפי' היה שכרו פרוטה ובעל הבית אומר נתתיה נשבע השכיר בנק"ח כעין של תורה ונוטל אפי' היה השכיר תובע את הקטן הרי זה נשבע ונוטל: הגה היה השכיר קטן או עבד או חשוד נשבע בעל הבית ונפטר (טור בשם הראב"ד ור"ן פרק השבועים) השכיר נשבע ונוטל מיורשי בעה"ב אם תבעו בזמנו אבל אין יורשי השכיר נשבעין ונוטלין (ב"י בשם הרשב"א):

ג בד"א כשיש עדים ששכרו ושעשה עמו מלאכה אבל אם לא היו שם שני עדים מתוך שיכול לומר לא שכרתיך נאמן לומר שכרתיך ונתתי לך שכרך וישבע בעל הבית היסת (רמב"ם מביאו הטור) ואם הודה מקצת ישבע שבועת התורה: הגה וי"א דאפי' כופר כולו ושכרו בעד אחד בעל הבית ישבע שבועה דאורייתא (טור והרמ"ה) וכן אם תבעו אחר זמנו אע"פ ששכרו בעדים המוציא מחבירו עליו הראיה ואם לא הביא ראיה ישבע בעל הבית היסת וכמה הוא זמנו שכיר יום כל הלילה שלאחריו ושכיר לילה כל היום שלאחריו הביא ראיה שתבעו כל זמנו ה"ז נשבע ונוטל כל אותו יום של תביעה כיצד היה עושה עמו ביום שני עד הערב זמנו כל ליל שלישי וביום שלישי אינו נשבע ונוטל ואם הביא עדים שהיה תובע כל ליל שלישי הרי זה נשבע ונוטל כל יום שלישי אבל מליל רביעי ואילך המוציא מחבירו עליו הראיה (שם ברמב"ם ומביאו הטור) וכן אם הביא עדים שהיה תובע והולך עד יום חמישי ה"ז נשבע ונוטל כל יום חמישי:

ד בעל הבית אומר שתים קצצתי לך והשכיר אומר שלשה קצצת לי המוציא מחבירו עליו הראיה ואם לא הביא ראיה אע"פ שכבר נתן לו שתים או שא"ל הילך הרי בעל הבית נשבע בנקיטת חפץ בד"א כששכרו בעדים ולא ידעו כמה פסק לו ותבעו בזמנו אבל אם שכרו שלא בעדים או שתבעו אחר זמנו ישבע בעה"ב היסת:

ה הנותן טליתו לאומן אומן אומר ב' קצצת לי והלה אומר לא קצצתי אלא אחד אם הטלית ביד האומן והוא בענין שיכול לטעון לקוחה היא בידי הרי האומן נשבע בנקיטת חפץ ונוטל ויכול לטעון שקצץ בשכרו עד כדי דמיה ואם אין הטלית בידו או שאינו יכול לטעון לקוחה היא בידי המוצי' מחבירו עליו הראי ואם לא הביא ראי' נשבע בעל הבית בנק"ח:

ו שכיר הבא להשבע אין מחמירין עליו ואין מגלגלים עליו כלל ולכל הנשבעים אין מקילין עליהם חוץ מהשכיר שמקילין עליו ופותחין לו תחלה ואומרים אל תצער עצמך השבע וטול:

סימן צ

הניזקין נשבעין ונוטלין כגון הנגזל והנחבל ודין המביא כלים מבית בעה"ב והוא אומר שאולים הם. ובו טז סעיפים:

א הנגזל כיצד ראוהו עדים שנכנס לתוך ביתו של חבירו למשכנו שלא ברשות ולא היה (לו) כלום תחת כנפיו וכשיוצא ראוהו שהיו כלים תחת כנפיו ואינם יודעים מה הם ובעל הבית תובע תן לי כך וכך שגזלתני בין אם יאמר כן נכנסתי למשכנך אבל לא נטלתי כלום והכלים שהוצאתי תחת כנפי שלי הם בין אם יאמר מעולם לא נכנסתי לביתך ליטול ממך כלום בין אם יאמר לא נטלתי אלא כלי זה ובע"ה אומר נטלת עוד אחרים אפי' העדים מכירים קצת הכלים ובעל הבית טוען שהטמין יותר ממה שראו העדים בכל אלו ב"ה נשבע בנקיטת חפץ ונוטל כל מה שיטעון והוא שיטענו דברים שהוא אמוד בהם או שהוא אמוד שמפקידים אצלו אותן דברים שטען ויהיו אותן דברים שטען דברים שאיפשר שינטל תחת הכנפים: הגה ויש אומרים דבעינן נמי שטוען מידי דאורחיה לאנוחי במקום שנכנס לשם (טור בשם הרמ"ה) והכי מסתברא ואם טענו דברים שאינו אמוד בהם או דברים שאינם נטלים תחת הכנפים יש מי שאומר שהנתבע נשבע היסת ונפטר ויש מי שאומר שאינו נשבע אלא מחרימים על מי שכופר ממון חבירו ואינו משלם לו:

ב ראוהו עדים שנכנס למשכן את חבירו ולא ראוהו בעת שיצא או שיצא ולא נראה תחת כנפיו כלום ובעל הבית טוען ואומר כך וכך אפי' אמר מעולם לא נכנסתי שהרי מכחיש את העדים הרי זה פטור שאם אמר נכנסתי ולא נטלתי נשבע היסת שלא נטל כלום והולך שאפשר שנכנס לגזול ולא גזל (וי"א כיון שהעדים מכחישין אותו שאינו נאמן בשבועה דהוי מיגו במקום עדים שאינו נאמן אלא ב"ה נשבע ונוטל) (טור):

ג היה עד אחד מעידו שנכנס למשכנו ונטל כלים תחת כנפיו ואינו יודע מה הם והוא אומר לא גזלתי כלום או שאמר בחובי נטלתי הואיל ואין העד יודע מהו תחת כנפיו ה"ז נשבע שלא גזל (וע"ל סי' ע"ה סעיף י"ג וסי' שס"ד ס"ג):

ד כשם שבעל הבית נאמן לישבע וליטול כך שומר של בעל הבית אפי' אשתו של שומר נשבעת שזה נטל כך וכך ומשלם הגזלן לבעל הבית אבל שכירו ולקיטו (פירש"י ששכרו לדור אצלו או ללקוט תבואתו) של ב"ה שלא מסר להם שמירת הבית אינם בכלל זה:

ה כשנכנס זה למשכנו שלא ברשות וראוהו עדים יוצא בכלים תחת כנפיו אם לא היה שם בע"ה שיוכל לישבע כמה גזלו והעדים אינם יודעים כמה הוציא אין משביעין את הגזלן מפני שהוא חשוד על השבועה אלא מחרימים חרם סתם על כל מי שנטל כלים מביתו ואינו מודה בב"ד ואפי' אם הודה הגזלן שגזל מקצת מחזיר מה שהודה בלבד שהרי אין בעה"ב טוענו טענת ודאי:

ו העידו עדים שהיו לבעה"ב זה כך וכך כלים וראו אחד שנכנס לביתו ויצא ולא נכנס שם אדם אחר וקודם שיכנס שם אדם אחר מנו אותם כלים ונמצאו חסרים ולא היה שם מקום שיפלו בו אותם כלים יש מי שאומר שיטול בע"ה בלא שבועה אותם כלים שחסרו מאותו אדם שהעידו עליו שנכנס שם:

ז מדליק אש בשל חבירו האמינו לניזק לישבע וליטול כל מה שהוא אמוד שיהיה לו משלו או שיפקידו בידו על הדרך שיתבאר בסי' תי"ח:

ח מי שיש עליו עדים שמסר ממון ולא ידעו כמה הפסידו והנמסר אומר כך הפסידני והמוסר כופר במה שטענו יתבאר בסימן שפ"ח:

ט המזיק ממון חבירו ואינו יודע כמה היזק הניזק נשבע כתקנת חכמים ונוטל והוא שיטעון דברים שהוא אמוד בהם כמו שיתבאר בסי' שפ"ח:

י הפקיד אצל חבירו שק צרור ופשע בו המפקיד אומר חלי זהב ומרגליות היו בו והשומר אומר איני יודע שמא סיגים או חול היה בו ישבע בעל הפקדון ויטול והוא שיטעון דבר שהוא אמוד או אמוד להפקידו אצלו ואם אמר השומר ברי לי שהיה מלא סיגים או חול ישבע ויפטר ואם אמר השומר יודע אני שהיה בו זהב ואיני יודע כמה נוטל המפקיד בלא שבועה וי"א שנשבע שאינו יודע ויפטר ויתבאר עוד בסימן רצ"ח סעיף א':

יא מי שנכנס לביתו של בעל הבית בפני בעה"ב ויצא וכלים טמונים תחת כנפיו והעדים רואין אותו ולאחר זמן תבעו בעה"ב וא"ל תן לי כלים שהשאלתיך והרי העדים והוא אומר לקוחים הם בידי אינו נאמן ונשבע בעה"ב היסת על טענתו שלא מכרן ולא נתנן ויחזירו ב"ד הכלים לבעל הבית בד"א בבעל הבית שאינו עשוי למכור כליו וזה שהוציא

הכלים תחת כנפיו אין דרכו להצניע ואותן הכלים אין דרך בני אדם להצניעם לפיכך חייב להחזיר לפי שלא הצניעם אלא לכפור בהם אבל בעה"ב העשוי למכור כליו אע"פ שאין זה צנוע ואין דרך אותם הכלים להטמינם תחת הכנפים הרי זה נשבע היסת שהם לקוחים בידו וכן אם יצא בהם מגולים לפני עדים אע"פ שאין בעה"ב עשוי למכור את כליו ה"ז נאמן לומר לקוחים הם בידי שמא נצטרכו לו מעות ומכר ובלבד שלא יהיו מדברים העשויים להשאיל ולהשכיר לעולם אבל דברים העשויים להשאיל ולהשכיר לעולם הם בחזקת בעליהם ואע"פ שהוציאם מגולים אע"פ שבע"ה עשוי למכור כליו הואיל ויש לו עדים שזה הכלי עשוי להשאיל ולהשכיר ידוע הוא לו מוציאים אותו מיד זה עכ"פ עד שיביא ראיה שמכרו לו או נתנו לו וי"א שאפי' בעה"ב טוען גנובים הם דינו כטוען שאולים הם וי"א שלא אמרו אלא בטוען שאולים הם אבל אם טוען גנובים הם אין בעל הבית נאמן וכן עיקר ואם הוחזק זה ונתפרסם לגנב אפי' בעה"ב טוען גנובים הם דינו כטוען שאולים הם:

יב הא דבדברים העשויים להשאיל ולהשכיר בעה"ב נאמן דוקא כשיש לו עדים שהכלים הללו היו שלו וראו אותם עתה בידו אבל אם לא ראו אותם עתה בידו נאמן היוצא במיגו דהחזרתים לך:

יג הא דאמרי' בדברים שאינם עשויים להשאיל ולהשכיר שהיוצא נאמן דוקא בשלא ידעו עדים שבאו לידו בתורת שאלה או שכירות אבל אם ידעו עדים שבאו לידו בתורת שאלה או שכירות אינו נאמן (וע"ל סי' ע"ב ס' י"ח):

יד כל זה לא מיירי אלא כשהיה בעל הבית שם בשעה שנכנס זה והוציא הכלים אבל אם ראו העדים שנכנס לרשות חבירו ונטלם שלא בפניו בכל גוונא אינו נאמן לומר לקוחים הם בידי לפיכך מחזיר הכלים לבעל הבית ואין כאן שבועה שהרי העדים ראו מה גזל ואחר שיחזיר חוזר ותובע את בע"ה בכל מה שיטעון והדין ביניהם:

טו וכן אם חטף חפץ מחבירו ואומר בחובי נטלתי אינו נאמן אלא אם יש עדים שחטפו מידו או מביתו צריך להחזיר ואם אין שם אלא ע"א והוא כופר ישבע להכחיש העד ואם אינו כופר אלא שאומר שמשכנו בחובו צריך להחזירו והוא הדין לע"א מעידו שנכנס לרשות חבירו ונטל חפץ שלא בפניו (וע"ל סי' ע"ה סעיף י"ג):

טז הנחבל כיצד ראוהו עדים שנכנס תחת ידו של חבירו שלם ויצא חבול ולא ראוהו בשעה שחבל בו וזה אומר חבל בי וזה אומר לא חבלתי בו ה"ז נשבע ונוטל ואם יש הוכחה שזה חבל בו כגון שהיתה החבלה במקום שאי אפשר לו לחבול בעצמו כגון שהיתה בין כתיפיו וכיוצא בזה ולא היה אחר עמהם ה"ז נוטל בלא שבועה ואפי' יש

אחר עמהם אי ברור לעדים שאותו אחר לא חבל בו כאילו אין עמהם אחר דמי ונוטל בלא שבועה:

סימן צא

חנוני נשבע ונוטל ודין פנקסים. ובו ט סעיפים:

א חנוני נאמן על פנקסו כיצד בעל הבית שאמר לחנוני תן לפועלי סלע והוא מודה שא"ל כן או שיש עדים בדבר והחנוני אומר כבר נתתי להם והפועלים אומרים לא קבלנו ממנו כלום שניהם נשבעין כעין של תורה ונוטלים מבע"ה וצריכים שישבעו כל אחד בפני חבירו חנוני בפני פועלים ופועלים בפני חנוני כדי שיתבייששו יותר (ודוקא בדאיתנהו לתרווייהו) (ר"ן פרק הנשבעין) והוא הדין אם א"ל הלויני מנה ופרע לבעל חובי זה אומר נתתי וזה אומר לא קבלתי ישבעו שניהם זה בפני זה ויתן בעה"ב לשניהם (ואין נשבעין ביחד אלא בזה אחר זה) (הגהות שניות דמרדכי ריש ב"מ):

ב בד"א כששניהם לפנינו ותובעים מבעה"ב אבל אם מת החנוני והפועלים לבדם תובעים או שמתו פועלים והחנוני לבדו תובע נוטל בלא שבועה שהרי אין בעל הבית מפסיד כלום שהרי אינו משלם אלא תשלום אחד: הגה וי"א דדוקא באם מת החנוני ואתו פועלים נוטלין בלא שבועה דהרי ודאי נתחייב להם ולא ידע אי פרע אבל אם מתו הפועלים והחנוני בא לתבוע מה שנתן לא יטול אלא בשבועה דילמא לא נתן כלום (טור בשם הרמ"ה והמגיד פט"ז דמלוה ור"ן פרק הנשבעין ופרק האיש מקדש):

ג בד"א בחנוני המקיף (פי' נותן בהמתנה) לבעל הבית ופורע לו כל חובותיו ואח"כ פורע לו בעל הבית אבל אם הקדים בע"ה מעות לחנוני וא"ל תן לפועלים סלע אם המחם (פי' הישיר ומסר הפועל לחנוני מן ומחה על כתף ים כנרת) אצל חנוני במעמד שלשתם והפועלי' נתרצו אין לפועלים על בעל הבית כלום והחנוני נשבע היסת ונפטר ואם שלא במעמד שלשתם המחם אצל חנוני נשבע חנוני לבעל הבית היסת שעש' שליחותו ונפטר והפועלי' נשבעי' לבעל הבית כעין של תורה שלא נטלו כלום מחנוני ונוטלים מבע"ה וי"א שגם זו היא שבועת היסת: הגה מי שהוציא הוצאות על נכסי חבירו ברשות חבירו ותובע ההוצאות והנתבע אינו יודע (כמה) נשבע התובע ונוטל וה"ה בכל מידי דהאי ידע והאי לא ידע נשבע האי דידע (מהרי"ק שורש י' ותשובת מיימוני ספר קנין סי' ז'):

ד יש מי שאומר שאפי' אין החנוני טוען ברי שנתן אלא טוען שמצא בפנקסו שנתן לפועלים כך וכך הרי הוא כברי הואיל ויש רגלים לדבר שהרי צוהו בעל הבית לתת לפועלים (ויוכל לישבע על זה והוא הדין דיוכל לישבע בכל דבר על פנקסו שסומך עליו שהוא אמת) (תשובת הרא"ש כלל פ"ו וכלל ק"ג סי' כ"ג):

ה יש לדון על פי פנקסו של אדם שרגיל לכתוב בו ענייניו ואפי' להוציא מיתומים הקטנים היכא דיש רגלים לדבר שמה שכתוב בפנקס הוא אמת (וע"ל סוף סי' ק"ז):

ו אמר החנוני אתה אמרת לי ליתן לפועליך מנה והוא כופר ואומר לא אמרתי לך כלום נשבע בעל הבית היסת ונפטר ואם מודה בנ' נשבע שבועת התורה שלא ציוהו אלא חמשים ואם אמר חמשים צויתיך ליתן וחמשים איני יודע מתוך שאינו יכול לישבע משלם:

ז אם לא נתן בעל הבית לחנוני קצבה כמה יתן לפועליו אלא א"ל תן להם מה שצריכים אם אין הפועלים לפנינו או מתו החנוני נאמן לומר כך וכך נתתי להם ונוטל מבעל הבית בלא שבועה הגה וי"א דאף אם הפועלים בכאן והחנוני נתן להם יותר משכרן הואיל ולא נתן קצבה כמה יתן להם הרי החנוני נשבע ונוטל (ב"י בשם התרומות שער כ"ט):

ח קטן ששכר פועלים ואמר לחנוני לפרוע חנוני אומר נתתי והפועלים אומרים לא נטלנו יש מי שאומר שדינו שוה לדין הגדול ולהרמב"ם הפועלים נשבעין ונוטלים ממנו אבל לא החנוני:

ט אמר לחנוני תן לי בדינר פירות ונתן לו והרי הפירות מונחים ברשות הרבים והחנוני תובע הדינר והלוקח אומר נתתיו לך והשלכת לתוך כיסך הלוקח נשבע כתקנת חכמים בנקיטת חפץ ונוטל הפירות נתן הלוקח דינר לחנוני ובא ליטול פירות המונחים ברשות הרבים ואמר החנוני דינר זה הוא דמי פירות שכבר נתתי לך והולכתם לתוך ביתך החנוני נשבע בנקיטת חפץ וכן הדין בנותן דינר לשולחני ליטול מעות הצבורים ברשות הרבים אם הודה השולחני שמכרם ועדיין לא נטל הדינר נשבע הלוקח (השולחני) בנק"ח שנתן הדינר ונוטל המעות ואם לא הודה שמכרם לו אע"פ שמודה שלקח ממנו דינר עתה וטוען שדינר זה דמי מעות שכבר הוליכם הלוקח (לתוך ביתו) נשבע השולחני בנקיטת חפץ: הגה וכל זה שהפירות או המעות מונחים ברשות הרבים אבל אם כבר הכניס בעל הבית לרשותו והחנוני תובע הדינר בע"ה נשבע היסת ונפטר ואם אין הפירות או המעות ברשות החנוני ותבען בעל הבית החנוני נשבע היסת ונפטר (טור):

סימן צב

דין החשוד על השבועה. ובו יד סעיפים:

א החשוד על השבועה אין משביעים אותו לא שבועת התורה ולא שבועה של דבריהם ואם אמר התובע אקבל שבועתו אע"פ שהוא חשוד אין שומעין לו:

ב נקרא חשוד מי שנשבע לשקר אחד שבועת העדות ואחד שבועת הפקדון ושבועת שוא וביטוי (טור ס"ג בשם הרא"ש) ואפי' עבר על חרם שהחרימו הקהל (טור בשם רש"י)

ויש אומרים דדוקא בשבועה דלשעבר כגון אכלתי ולא אכלתי שבשעה שיצאה שבועה מפיו יצאה לשקר אבל בשבועה דלהבא כגון שלא אוכל ואכל לא:

ג וכן הפסול לעדות מחמת עבירה בין עבירה של תורה כגון מלוה ברבית או אוכל נבילות וכיוצא בהם בין של דבריהם כגון מפריחי יונים ומשחקים בקוביא נקרא חשוד וכל מי שחשוד ליקח ממון חבירו חשוד על השבועה ודוקא שיש עדים שלקח ממון חבירו אבל בלא עדים אינו חשוד דשמא (ספק) מלוה ישנה יש לו עליו שבשביל כך תפס אותו:

ד התובע לחבירו מלוה שהלוהו וכפר אע"פ שמביא עדים להכחישו אינו חשוד כל זמן שלא נשבע אבל הכופר בפקדון הוי חשוד אע"פ שלא נשבע והוא שיש עדים שראוהו בידו בשעה שכפר: (מיהו אם רוצה לשלם הפקדון אע"ג דעובר על לא תחמוד אינו נפסל) (הגהות מרדכי פ"ק דמציעא):

ה אין אדם נעשה חשוד עד שיבואו עליו עדים שעבר עבירה שנפסל בה אבל המודה מעצמו שהוא חשוד ושעבר עבירה שנפסל בה אע"פ שחושדים אותו ואין ראוי לעשותו עד לכתחלה אם נתחייב שבועה להפטר מתביעה שתובעים אותו משביעין אותו אבל אם הוא מהנשבעים ונוטלים אינו נשבע ונוטל ויש מי שאומר שאם נתחייב שבועה להפטר כיון שהוא אומר שהוא חשוד אם רצה התובע נשבע ונוטל:

ו מי שנתחייב לחבירו שבועה ושאל שיחרימו בבהכ"נ על מי שיודע שזה עבר שבועה השואל כן ראוי לנזיפה אבל אם אומר בודאי שיש לו עדים שיודעים שעבר על השבועה ואינם רוצים להעיד עד שיחרימו בב"ה הרשות בידו להחרים בב"ה: הגה ואותן היודעים צריכין להעיד כמו בשאר עדות שהוא באם לא יגיד וגו' (ב"י בשם הרשב"א):

ז מי שנתחייב שבועה דאורייתא הוא חשוד על השבועה שכנגדו נשבע ונוטל אם טען עליו טענת ודאי ואם שניהם חשודים חזרה שבועה לנתבע ומתוך שאינו יכול לישבע משלם: הגה וי"א דיחלוקו (טור בשם רב האי והרא"ש ומרדכי פ' הנשבעים וב"י בשם ר"ת) וכן נראה לי לדון דהמוציא מחבירו עליו הראייה וי"א דבחשוד כנגדו נשבע ונוטל דוקא שלא היה יודע כשעסק עמו שהיה חשוד אבל בלא"ה לא דאל"כ כל אחד יעסוק עם החשוד וישבע ויטול (ר' ירוחם נ"ל ח"ב והגהות מרדכי דב"מ) ויש חולקים (תשו' הרא"ש כלל י"א סי' א'):

ח היה החשוד שומר וטוען שאבד הפקדון או נגנב ושכנגדו אינו יכול לישבע וליטול שהרי אינו טוען ודאי שאכלו לפיכך אם טען בעל הפקדון ואמר בפני שלח יד בפקדוני או פשע בו הרי התובע נשבע כתקנת חכמים ונוטל:

ט נתחייב החשוד שבועה מדבריהם אם היה מהנשבעים ונוטלים אינו יכול לישבע וליטול אלא הנתבע שכנגדו ישבע [היסת] ויפטר וכן פוגם שטרו וכל כיוצא בזה שהיה

חשוד וטען הלוה שפרעו ואמר ישבע לי הרי הנתבע נשבע היסת ויפטר מהשטר וי"א שכיון ששטר מקוים בידו גובה בלא שבועה:

י היה החשוד מהנשבעים בטענת ספק אינו נשבע ואין שכנגדו נשבע לפי שלא נתחייב זה שבועה שהרי לא טענו טענת ודאי:

יא נתחייב החשוד שבועת היסת אין שכנגדו נשבע ונוטל אלא הרי הנתבע נפטר בלא שבועה ומ"מ מחרימין סתם על מי שכפר ממון חבירו ואינו משלם לו הגה מיהו הנתבע יכול לומר השבע וטול ואז פטור אפי' מקבלת חרם (הגהות שניות דמרדכי דב"מ):

יב החשוד על השבועה ומוציא שטר על היתומים כיון שאין נפרעים מהיתומים אלא בשבועה והוא אינו יכול לישבע יפסיד:

יג מי שנתחייב שבועת היסת והיה התובע חשוד אין הנתבע יכול להפך עליו שבועה שהרי אין יכול לישבע אלא ישלם או ישבע היסת והוא הדין לקטן שאין הנתבע יכול להפך עליו שבועה מי שנתחייב שבועה בין של תורה בין של דבריהם ונשבע ואח"כ באו עדים שהוא חשוד אין שבועתו שנשבע כלום ואם נשבע ונטל יחזיר לבעל דינו מה שנטל ממנו ואם נשבע ונפטר ישבע זה שכנגדו ויטול ממנו:

יד לעולם כזה דנים לחשוד עד שילקה בב"ד ואם יש עדים שלקה ועשה תשובה חוזר לכשרותו בין לעדות בין לשבועה.

סימן צג

דין שבועת ספק ושבועת השותפין. ובו יח סעיפים:

א אלו נשבעים בטענת שמא השותפים והאריסים והאפוטרופסים שמינו אותם ב"ד על היתומים והאשה שהיא נושאת ונותנת בתוך הבית או שהושיבה בעלה חנונית ובן הבית שהוא נושא ונותן בענייני בעל הבית כל אחד מאלו נשבע מדבריהם בנקיטת חפץ בטענת ספק שמא גזל חבירו במשא ומתן או שמא לא דקדק בחשבון שביניהם ואין כל אחד מאלו נשבע בטענת ספק עד שיחשוד המשביע אותן בשתי מעין כסף: הגה בין בקרן בין בריוח (הגהות מרדכי פ' כל הנשבעין) וכל אלו יכולין להשביע אימת שירצה ואינן צריכין להמתין עד שיחלוקו וישביעם לבסוף (הרא"ש פ' אלמנה ניזונית):

ב אע"פ שאין עדים שזה שותפו או אריסו (עיין לקמן סי' קמ"ט) אלא הוא מודה בפני עצמו ואומר שותפו אני או אריסו או בן ביתו אבל לא גזלתי כלום הרי זה נשבע (דאין אומרים) מיגו ליפטר מן השבועה (טור בשם הרמב"ם והר"י הלוי פ' הנשבעין):

ג אם מת הרי היורש משביע את שותף אביו או אריסו בטענת שמא:

ד המשלח ביד חבירו חפץ למכרו או ששלח מעות בידו לקנות לו פירות או סחורה אע"פ שלא נתן לו שכר על זה ואין לו חלק ולא הנאה בשליחות זו הואיל ונשא ונתן בממון חבירו הרי זה כבן בית ויש לו להשביעו מספק שלא עכב משלו כלום ויש מי שחולק ואומר שאינו חייב לישבע אלא כשבא ליטול: הגה (היינו) אם בא ליטול חלק בריוח או שהוציא הוצאות ובא ליטול אין חילוק בין אם נושא שכר או לא (ב"י בשם תשובת הרשב"א סי' תתקכ"ד) וכן המקבל עיסקא למחצית שכר אף ע"פ שנתן לו שכר עמלו צריך לישבע כשאר השותפין (כן משמע ברמב"ם) ויש חולקין בזה (תוס' ומרדכי פרק הנשבעין והגהמ"י פ"ט דשלוחין) וע"ל סי' צ"א ס"ג אימת שליח נשבע ונוטל:

ה השותפים שנושאים ונותנים ביחד או שהיה א' מהם נושא ונותן ומפקיד הסחורה או מקצתה או מעות ביד השני בלא משקל ובלא מנין ובלא מדה הרי שניהם נכנסים לספק ויכול כל אחד להשביע את חבירו אבל אם היה האחד נושא ונותן והשני לא נתעסק אין נשבעים אלא זה שנשא ונתן:

ו חלקו השותפים והאריסין ונתגרשה האשה ונפרד מעליו בן הבית והביא לו השליח סחורה שקנה לו או מעות שמכר לו בהם ושתק והלכו להם ולא תבעם מיד אינו יכול לחזור ולהשביעם בטענת ספק אלא מחרים סתם על מי שגזלו כלום כשהיה שותפו או אריסו או בן ביתו אבל אם היתה לו טענת ודאי משביעו עליה ומגלגל בה כל מה שירצה וכן אם לאחר זמן נתחייב לו שבועה בין של תורה בין של דבריהם בין של שותפות מגלגל עליו שותפות ראשון:

ז יש מי שאומר שאם פטרו משבועה א"י לגלגל:

ח חלקו השותפים ונשאר להם חובות אצל אחרים אינם יכולים להשביע זה את זה מספק שהרי חלקו והחוב שנשאר להם אצל אחרים דבר ידוע הוא בכל מה שיפרעו יקח כל אחד חלקו וכחלוק דמי וכן אם נשאר לא' מהם ביד חבירו דבר קצוב אף ע"פ שלא נטלו ה"ז כאילו חלקו אבל כל זמן שנשאר כל שהוא שלא חלקו אותו ואינם יודעים משקלו או שנשאר ביניהם צד מהשותפות שלא עשו בו חשבון ולא ידע כל אחד מהם כמה הוא חלקו עדיין השותפות קיימת ומשביעין זה את זה:

ט תבע א' מהם את חבירו ואמר לו השבע לי כי עדיין השותפות קיימת והנתבע אומר חלקנו כבר או שאמר התובע כן חלקנו אבל תנאי היה שאשביעך בכל עת שארצה ועדיין לא נשבעת לי אינו יכול להשביעו בטענת ספק אפי' אמר הנתבע חלקנו וכך נשאר לך אצלי וזה שנשאר לך אצלי אינו אלא חוב שזקפת עלי מלוה או הנחתו אצלי פקדון א"י להשביעו בטענת ספק וגם א"י להשביעו היסת שכבר חלק או שמעולם לא נשתתפו

ואפי' ע"י גלגול לפי שאין משביעין היסת ולא מגלגלין אלא טענה שאם יודה בה חייב ממון אבל דבר שאפילו הודה אינו חייב אלא שבועה אינו נשבע עליו אפי' ע"י גלגול:

י טענו עדיין שותפי אתה ונשאר לי אצלך כך וכך וזה אומר כבר חלקנו ולא נשאר לך אצלי כלום או לא הייתי שותפך מעולם הרי הנתבע נשבע היסת שאין לו בידו כלום ומגלגל עליו שלא גזלתני כלום מעולם ואינו מגלגל עליו שלא הי' שותפו או שכבר חלקו מהטעם שאמרנו:

יא טען עדיין שותפין אנחנו ויש לי להשביעך בטענת ספק והלה אומר לא נשתתפנו מעולם והביא התובע עדים שהיה שותפו וחזר הנתבע אח"כ ואמר חלקנו אין שומעין לו שהרי הוחזק כפרן לשבועה זו וישבע שבועות השותפין וכן כל כיוצא בזה:

יב שותף שטען על חבירו שכך היה התנאי ביניהם והלה אומר לא היה תנאי זה מעולם או שטען הקרן שלי היה כך וכך והלה אומר אינו אלא פחות מזה או שטען כבר נתתי לך מהשותפות והלה אומר לא לקחתי או סחורה זו שלי היא והלה אומר משל אמצע וכל כיוצא בטענת אלו אם רצה התובע שלא ישבע השותף שבועת השותפים וישביענו היסת על הטענה שכופר בה ואומר לא היו דברים מעולם הרי זה משביעו ואם רצה מגלגל עליו כל אלו הדברים בשבועת השותפים:

יג ראובן שהטיל לכיס ת' דינרים והטיל שמעון מאתים ונשתתפו ונשאו ונתנו ביחד והרי הממון כולו ביד ראובן וטען ראובן שנפחת (מן) הקרן ת"ק דינרים אין אומרים שישבע ראובן שבועת השותפים שפחתו כך וישלם שמעון מביתו חמשים אלא ישבע ראובן שבועת השותפים שפחתו וילך במנה שבידו בלבד ולא ישלם שמעון כלום ואם טען ראובן ששמעון יודע בודאי זה שפחתו ישביע את שמעון שבועת השותפים ויגלגל עליו שאינו יודע בודאי סכום הפחת הזה ואם לא נתעסק שמעון בשותפות זו כלל ישבע שמעון היסת שאינו יודע בודאי בזה ההפסד ויפטר ולא עוד אלא אם היה זה המנה הנשאר ביד שמעון חולקין אותו בשוה שאין השותף מהנשבעים ונוטלים כדי שישבע ויטול מה שביד חבירו אלא נשבע ונפטר או נוטל מדבר שהוא תחת ידו טען שמעון שיש ללוי עליו חוב מזה השותפות מנה אם היה בידו כדי החוב והיה יכול ליתנו ללוי נאמן ונותנים החוב ואח"כ מחשבין ואם אין בידו ליתן א"נ להוציא מיד ראובן או מהסחורה הידועה לשותפים שמא קנוניא הם עושים שמעון ולוי על נכסי ראובן אפי' היתה המלוה בשטר אין ראובן חייב ממנה כלום אבל אם טען שמעון שראובן יודע בודאי שזה החוב שעלי מחמת השותפות הוא והחוב אצלנו הוא ישבע ראובן היסת או ע"י גלגול שאינו יודע שהחוב זה אצלנו וישלם שמעון החוב משלו:

יד וכן אם יצא שטר חוב על לוי בשם שמעון בק' דינרים מממון השותפות ואמר שמעון נפרעתי והחזרתי לכיס או שאמר קבעתי לו זמן לשנה או לשתים א"נ שמא קנוניא הוא עושה על נכסי ראובן וכיצד דנין בדין זה לוי כבר נפטר בהודאת שמעון ואם לא הביא שמעון ראיה ישלם מביתו ויתבע מלוי בסוף זמן שאמר: הגה ואם מפורש בשטר שהוא ממון השותפות והשטר יוצא מתחת יד ראובן אין שמעון נאמן בהודאתו רק על המחצה שלו וראובן יכול לתבוע מחצה שלו משמעון או מלוי אם אינו יכול להוציא משמעון (טור בשם הראב"ד):

טו ראובן ושמעון שותפים וקנה ראובן בגדים מעכו"ם ומכרם ללוי ויצא לוי לעכו"ם במעות וכתב ראובן שטר לעכו"ם שאם לא יפרענו לוי לזמן שקבע שיפרענו הוא ואח"כ חלקו ראובן ושמעון השותפות חייב שמעון לעשות שטר לראובן שאם יברר ראובן בעדים שלא פרע לוי לעכו"ם ויצטרך ראובן לפרוע לעכו"ם שיפרע חלקו ובכל מה שיוציא על עסק זה הוצאות ושוחד ושאר דברים בכל מה שיברר ראובן בעדים שיפרע שמעון חלקו:

טז ראובן שותף שמעון נשא ונתן עם עכו"ם והטעה בחשבון ונתן המעות לשותפות וירא שיזכור טעותם ובקש שיעשה לו שמעון שטר עליו כשיצטרך להחזיר שיפרע לו חלקו עוד תובעו שהיו לו משכונות מאחרים ומכרם וירא שיבא לו הפסד מזה שיעשה לו שטר שיפרע לו חצי ההפסד שיבא לו מזה אינו חייב לעשות לו שטר אלא יודה שמעון בפני עדים שהמעות שסכומן כך וכך שהטעה ראובן לעכו"ם פלו' שהכניסם לשותפות ועדים יכתבו הודאת שמעון ויחתמו עליה ויתנו אותם ליד ראובן וכן במשכונות שמכר ראובן יודה שמעון בפני עדים כל הדברים כמו שהיו ויכתבו הודאה ויתנוה לראובן:

יז ראובן ושמעון שותפים ואמר ראובן לאחיו תשתדל עמנו בשותפות ותניח מעותך עם שלנו וקח ריוח בכדי מעותיך ושמעון ידע בדבר עתה אומר שמעון מאחר שלא הודעתני אין לי ליתן מחלקי לאחיך חלק מהריוח הדין עם ראובן ויטול אחיו חלקו בריוח כפי חלקו במעות:

יח באו לחלוק והוציא ראובן קצת שטרות שמכר ליהודים בהקפה אם מנהג העיר למכור בהקפה צריך שמעון לקבל ואם ירצה ישביע לראובן שאלו ההקפות הם מעסק השותפות ושעשאם לצורך העסק ולטובתו ואם אין מנהג העיר למכור בהקפה לא יתן שמעון חלקו בהקפה אלא במעות ובסחורה:

סימן צד

דין גלגול שבועה. ובו ט סעיפים:

א כל מי שנתחייב שבועה בב"ד אפי' היסת יכול בעל דינו לגלגל עליו כל תביעה שיש לו עליו שאם היה מודה בו היה מתחייב בו ממון (ויש מי שכתב דאם בא לו שבועה ע"י הפוכו שאמר לו הנתבע השבע וטול אין מגלגלין עליו) (ת"ה סי' שכ"ז) ואם אפי' היה מודה בו לא היה מתחייב ממון אלא שבועה אינו יכול לגלגל אבל שכיר שנשבע ונוטל אין מגלגלין עליו אפילו לא תבע התובע לגלגל ב"ד מעצמם מגלגלין:

ב אין מגלגלין אלא כשהנתבע טוען ודאי ונתחייב שבועה אבל אם טוען טענת ספק ונתחייב שבועה אין מגלגלין עליו אבל על טענת ספק של התובע מגלגלין ובלבד שיהיה רגלים לדבר כמו בשבועת השותפים:

ג מי שנתחייב שבועה והתחיל התובע לגלגל עליו דברים אחרים שלא טען אותם וראה הנתבע כך ואמר איני רוצה להשבע אלא הריני משלם הטענה הראשונ' שנתחייבתי על כפירתה שבועה אין שומעין לו אלא אומרים לנתבע או תן לו כל מה שגלגל עליך מהטענות הודאיות או השבע (ואפי' רוצה ליתן לו דמי הגלגולים והתובע רוצה הדברים עצמן שתובע) (נ"י פ' המפקיד) אבל אם טען עליו התובע טענת ספק ורצה הלה לשלם עיקר תביעתו אינו חייב על הגלגולין לשלם:

ד אם כשנתחייב שבועה אמר אשלם ולא אשבע ואחר שאמר כן תבעו דברים אחרים אינם בגלגול כיון שכבר הודה לפרוע קודם שידע שרוצה לגלגל עליו דברים אחרים:

ה כשמגלגל עליו תביעות ודאיות ואמר הנתבע איני רוצה להשבע אלא הריני משלם הטענה הראשונה שאמרנו שאין שומעין לו אלא או יתן כל מה שגלגל עליו או ישבע אם רוצה לישבע נפטר מהכל אפי' מתביעה ראשונה אע"פ שכבר נתרצה לפרוע אותה יכול לחזור בו אפי' אחר שיצא מב"ד שלא נתרצה לפרוע אלא כדי להפטר משבועה אבל מאחר שצריך להשבע נשבע אף על תביעה ראשונה:

ו אם זה שנתחייב היסת ורואה שמגלגלים עליו הרבה הפך השבועה אומרים לו או השבע על הכל או תהפוך הכל שישבע זה על הכל ויטול ואם אמר הנתבע על הגלגולים אני נשבע ונפטר ועל הטענה הראשונה ישבע ויטול הרשות בידו:

ז טענו מנה והודה לו בחמשים ועל השאר טען איני יודע והאחר גלגל עליו כמה גלגולים והנתבע השיבו על הגלגולים אין לך בידי כלום אע"פ שעיקר שבועה אנו דנים בה מתוך שאינו יכול לישבע משלם לא נדין כן על הגלגולים ומה דינו יש מי שאומר שנשבע על הגלגול אם ירצה או יהפכנה עליו ויש מי שאומר שאין כאן גלגול שלא נתחייב לו שבועה מעולם אלא חייב לשלם לו מן התורה ואין כאן גלגול:

ח נתחייב לו שבועה מן התורה ובא לגלגל עליו שבועת היסת יכול לומר לו שבועה דאורייתא אשבע לך ועל הגלגולים תשבע ותיטול:

ט טענו מנה והודה לו בחמשים וכפר בחמשים וכשבא לישבע גלגל עליו גלגולים השיבו על הגלגולים איני יודע ישבע על העיקר ויפטר מלישבע על הגלגולים אבל מחרימין בפניו כל מי שיודע לפלוני בכך וכך ולא יודה:

סימן צה

דין איזה שבועה נשבעין על קרקעות ודין הקדש בזמן הזה. ובו ו סעיפים:

א אלו דברים שאין נשבעין עליהם מן התורה קרקעות אפי' של ח"ל ועבדים ושטרות והקדשות וכן נכסי עכו"ם לא שנא מודה מקצת לא שנא כופר בכל ועד אחד מכחישו לא שנא שבועת השומרים ואפי' אם פשעו בהם ונאבדו פטורים מלשלם לא שנא שומר חנם או שומר שכר ושואל ואם התנה לשלם הכל לפי תנאו (מיימוני פ' ב' משכירות) (וע"ל סימן ס"ו סעיף מ') אבל שבועת היסת נשבעין אפילו על דברים אלו וכן ע"י גלגול נשבעין עליהן והקדשות שאמרו דוקא הקדש גבוה אבל הקדש לעניים או לבהכ"נ או לספר תורה וכיוצא בזה נשבעין עליהם כמו שנשבעין על נכסי הדיוט: הגה וי"א דתלוש ולבסוף חברו בקרקע לאו כקרקע דמי (טור בשם עיטור) ויש חולקין ולכן אם שאל בית ונשרף פטור מלשלם (מרדכי פרק הדיינים וע' לקמן סי' ש"א):

ב טענו ענבים העומדים ליבצר ותבואה יבשה העומדת ליקצר והודה במקצתן וכפר במקצתן ה"ז נשבע עליהם כשאר המטלטלים והוא שאינם צריכים לקרקע שכל העומד ליבצר הרי הוא כבצור לענין כפירה והודאה אבל אם היו צריכים לקרקע הרי הם כקרקע לכל דבר: הגה י"א דמיירי שתבעו המעות של ענבים אבל אי תבעו ענבים והודה במקצתן אפי' עומדות ליבצר מיקרי הילך (ר"ן שם) ויש חולקין וס"ל דאם תבעו מעות הענבים בכל ענין מיקרי מטלטלין אלא מיירי שתבעו הענבים ומודה במקצתן ואומר שבצרן ואכלן דלא הוי הילך (שם בשם הרשב"א) וע"ל סי' זה ס"ו:

ג טענו ב' חדשים שכנת בחצרי ואתה חייב לי שכר ב' חדשים והוא אומר לא שכנתי אלא חדש אחד הרי זה מודה מקצת ואם היה שכר החדש שכפר בו שוה שני כסף נשבע שאין הטענה בגוף הקרקע אלא בשכרה שהוא מטלטלין: הגה וה"ה אם תבעו דמי הקרקע שמכר לו והוא מודה לו במקצת דמים כתבעו ממון הואיל ואינן חלוקים כמה קרקע מכר לו רק על הדמים (המגיד פ"ה מה' טוען) וכן אם תבעו דמי נייר השטרות הוי ממון (שם דין א' בשם רבינו האי):

ד שטר מסרתי לך ועשרה דינרים היה לי בו ראיה וזה אומר לא היו דברים מעולם או שטען שאבד פטור אף משבועת היסת שאפי' פשע בו ואבד פטור כמו שנתבאר:

ה טענו כלים וקרקעות בין שהודה בכל הכלים וכפר בכל הקרקעות בין שהודה בכל הקרקעות וכפר בכל הכלים בין שהודה במקצת הקרקעות וכפר בכל הכלים פטור משבועת התורה אבל אם כפר בכל הקרקעות והודה במקצת הכלים וכפר במקצתם חייב לישבע שבועת התורה על הכלים ומגלגלים עליו שבועה על הקרקעות וכן הדין בטוענו כלים ועבדים או כלים ושטרות:

ו החופר בשדה חבירו בורות שיחין ומערות (פי' בור עגול. שיח ארוך וצר. ומערה חפירה תחת לארץ שפיה מן הצד לא למעלה כבור ושיח) והפסידה והרי הוא חייב לשלם בין שטענו שחפר והוא אומר לא חפרתי או שטענו שחפר שתי מערות והוא אומר לא חפרתי אלא אחת או שהיה שם עד א' שחפר והוא אומר לא חפרתי כלום פטור משבועה דאורייתא: הגה וי"א דוקא שתבעו למלאות החפירות אבל תבעו לשלם פחתו ה"ז כשאר תביעות ממון (טור בשם הראב"ד):

סימן צו

חרש שוטה וקטן איזה שבועה נשבעים וגם אשת איש. ובו ו סעיפים:

א אין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן אחד הבא בטענת עצמו או בטענת אביו לפי שזה המקצת שהודה בו לקטן אינו אלא כמשיב אבידה וכן אם כפר בכל ובא עד אחד והעיד לקטן אינו נשבע שזה עד א' ואין שם תובע שתביעת הקטן אינה תביעה גמורה (וי"א דצריך לישבע על פי העד) (טור ומרדכי פרק הדיינים) נמצאת אומר קטן שאמר לגדול מנה לי בידך או אבא היה לו בידך והלה אומר אין לך בידי אלא חמשים או אין לך בידי כלום ועד אחד מעידו שיש לו ה"ז פטור משבועת התורה אבל אם שמר לקטן וטוען שאבד ה"ז נשבע שבועת השומרים לפי שאינו נשבע מחמת טענה: הגה וי"א דאין נשבעין לו שבועת שומרים שהיא שבועת התורה (טור בשם הרמב"ן והרא"ש והראב"ד שם בפ"ב משכירות בהשגתו) ואע"פ שתבעו כשהוא גדול רק שהנתינה היתה כשהיה קטן (שם בהשגות הראב"ד) וכן נ"ל עיקר: וכן אם הודה שהיה שותף לקטן או אפוטרופס עליו יעמידו ב"ד אפוטרופס לקטן וישבע השותף וכיוצא בו טענת שמא:

ב אע"פ שאין נשבעין על טענת קטן שבועת התורה אבל שבועת היסת נשבעין ואפי' היה קטן שאינו חריף לענין משא ומתן נשבעין היסת על טענתו נמצאת למד שהקטן שטען על הגדול בין שהודה מקצת בין שכפר בכל בין שהיה שם עד בין שלא היה שם עד ה"ז נשבע היסת ואינו יכול להפך על הקטן שאין משביעין את הקטן כלל ואפילו חרם סתם אינו מקבל לפי שאינו יודע עונש השבועה (וי"א דאין נשבעין על טענתו אא"כ הגיע לעונת הפעוטות) (טור בשם הרמב"ן והרא"ש ור"ן פרק הדיינים):

ג יש מי שאומר שאע"פ שנשבעים שבועת היסת לקטן על השטרות אין נשבעין לו כלל קטן שטענו הגדול אם טענו בדבר שיש לו הנאה לקטן כגון עסק משא ומתן לאחר שהגיע לעונת הפעוטות והודה הקטן נפרעים מנכסיו ואם אין לו ימתין עד שיהיה לו וישלם ואם כפר הקטן ממתינים עד שיגדל וישבע היסת ואם טענו בדבר שאין לקטן הנאה כגון נזקים וחבלות אף ע"פ שמודה ואע"פ שיש לו ממה לשלם פטור ואפילו לאחר שהגדיל (טור סי' פ"ט ס"ד וסי' צ"א ס"י) ואם היה התובע מהנשבעים ונוטלים כגון השכיר וכיוצא בו שיש הנאה לקטן שישתכר לו שכיר הרי זה נשבע ונוטל מהקטן אבל חנוני שנשבע על פנקסו אינו נשבע ונוטל מהקטן שאין לקטן בזה הנאה שהרי הוא חייב לפועליו ונשבעין ונוטלין ממנו וזה החנוני הפסיד על עצמו שנתן ממונו על פי הקטן:

ד אין קנין קטן כלום לפיכך עדים שראו קנין שלו לא יכתבו עליו שטר:

ה החרש והשוטה אין נזקקין להם לכל טענה לא לטענתם על אחרים ולא לטענת אחרים עליהם לא לשבועה קלה ואין צריך לומר שבועה חמורה או תשלומין אבל הסומא הרי הוא כבריא לכל דבר בעניינים אלו ונשבע כל מיני שבועות ונשבעים על טענתו ויש מי שכתב שדין החרש כדין הקטן אבל השוטה אפי' נתרפא והודה אינו חייב לשלם אפילו אם הלוהו בעדים שאבידה מדעת הוא ואין צריך לומר שאין משביעין אותו לכשיתרפא (והסברא האחרונה נ"ל עיקר):

ו אשת איש שנתחייבה שבועה משביעין אותה ואם מסרבה מלישבע כופין אותה כמו שכופין לאיש: הגה ומזמינין אותה לדין או שולחין אצלה כדרך שיתבאר לקמן סי' קכ"ד ואם אין לה לשלם יכתבו לו פסק שתשלם לכשתאלמן או לכשתתגרש (טור) אבל אין בעלה חייב לשלם בשבילה אע"פ שנושאת ונותנת תוך הבית (מהרי"ק שורש קצ"ג בשם מוהר"מ) ודלא כיש חולקין בזה (מרדכי פ' החובל ופ' הנשבעין) וע' באה"ע סי' צ"א ואם הבעל מודה שבאו הכלים שתובעים אותה לרשותו חייב לישבע שאינן ברשותו ושלא שלח בהן יד ושלא פשע בהן במה שנגנבו (טור) י"א דאין משביעין האשה כשהיא מעוברת דהא מוציאין אותה מבהכ"נ כשנותנים חרם (ב"ז סי' שפ"ה):

סימן צז

להלוות לעני ושלא לנגשו ושלא לחבול כלי אוכל נפש ואלמנה והשבת העבוט ודין הסידור. ובו ל סעיפים:

א מצות עשה להלוות לעניי ישראל והיא מצוה גדולה יותר מהצדקה וקרובו עני קודם לעניים אחרים ועניי עירו קודמים לעניי עיר אחרת ואפילו עשיר שצריך להלוות מצוה להלוותו לפי שעה ולההנותו אף בדברים וליעצו עצה ההוגנת לו:

ב אסור לנגוש את הלוה לפרוע כשיודע שאין לו ואפי' להראות לו אסור מפני שהוא נכלם בראותו למלוה ואין ידו משגת לפרוע:

ג אסור ללוה לכבוש ממון חבירו ולומר לו לך ושוב ומחר אתן ויש אתו:

ד אסור ללוה לקחת הלואה ולהוציאה שלא לצורך ולאבדה עד שלא ימצא המלוה ממה לגבות חובו ואם עושה כן נקרא רשע וכשהמלוה מכיר את הלוה שהוא בעל מדה זו מוטב שלא ללותו ממה שילוהו ויצטרך לנגשו אח"כ ויעבור בכל פעם משום לא תהיה לו כנושה:

ה אם בא המלוה לב"ד למשכן ללוה או ליפרע ממנו יש לב"ד לעשות לו דין ולא יאמרו פלוני עני ואין לו ופלוני עשיר ואין צריך לו אלא אין מרחמים בדין:

ו אם בא למשכנו שלא בשעת הלואתו לא ימשכננו הוא בעצמו שאם משכנו הוא בעצמו עובר בלאו (וע"ל סי' ד') אלא ב"ד ישלחו לו שלוחם ואף שלוחם לא יכנס לביתו למשכנו: הגה ואפי' אם ביקש המלוה להכנס לבית הלוה ולכתוב כל מה שבביתו אין ב"ד נזקקין לו ליכנס לביתו כלל (ב"י סי' צ"ט בשם הרשב"א) אלא אם ימצא לו דבר בחוץ יקחנו ויש לשליח ב"ד ליקח המשכון מיד הלוה בזרוע ונותנו למלוה ואפי' בחוץ לא ימשכננו שלא בשעת הלואה דבר שעושים בו אוכל נפש כמו רחים ורכב של יד שהם מטלטלים אבל בתי רחים של מים הרי הם כקרקע ולא שייך ביה משכון אלא גובינא כשאר קרקעות שאין ב"ד ממשכנין ליקח קרקע למשכון ומ"מ אם המלוה עצמו נכנס לבית הרחים ונטל רחים העליונה או הברזל והסובב והגלגלים כבר נעשו מטלטלים ויש להם דין כלי אוכל נפש ומחזיר אותן בשעת מלאכה:

ז אם ראו ב"ד שתולש רחים התחתונה וכיוצא בה ממקום חיבורם להבריח מבעל חוב וכן אם הוא עוקר נטיעות וסותר בנין הבתים להבריח מבעל חוב ב"ד מגבין לו מהם לשעתו:

ח כלים שעושים בהם אוכל נפש שאמרו היינו שעושים בו אוכל נפש ממש כגון הרחים והעריבות ויורות שמבשלים בהן וסכין של שחיטה וכיוצא בהם ואם חבל מחזיר על כרחו: הגה אבל שאר כלי אומנות כגון זוג של ספרים ופרות החורשות מותר למשכנם (טור בשם ר"י והרא"ש):

ט היו לו חמשה רחים אינו רשאי למשכן אפילו אחת מהן ואם אינו עושה מלאכה אלא באחת מהן מותר למשכן השאר.

י חבל כלים הרבה של אוכל נפש חייב על כל כלי וכלי ואפילו שני כלים המחוברים יחד לעשות בהם מלאכה אחת כמו המספרים שגוזזים בהם (ירקן) (הרי) זה עובר בשני לאוין:

יא אוכל נפש מותר למשכנו ובלבד שישאיר לו הסדור שמסדרין לו:

יב אם הוא בעצמו משכנו חייב להחזיר לו אלא א"כ הממשכן גזבר הקדש או גזבר עניים: הגה והיינו דוקא כלי אוכל נפש (דהוי) כמו השליח ב"ד אבל אם משכנו המלוה שאר דברים אע"ג דעובר בלאו מ"מ מה שעשה עשוי וא"צ להחזיר לו עד שישלם לו (ב"י בשם הרשב"א):

יג אם מדעתו מסר למלוה או לשליח בית דין כלים שעושין בהן אוכל נפש מותר לקחתם:

יד אלמנה בין שהיא עניה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה שלא בשעת הלואה ואפי' שליח ב"ד ואם עבר וחבל בגד אלמנה מחזירין ממנו בעל כרחו ואם תודה תשלם ואם תכפור תשבע אבד המשכון או נשרף קודם שיחזיר לוקה בד"א שאסור למשכנו הוא בעצמו ושאסור ליכנס לביתו למשכנו אפילו שליח ב"ד ללוה אבל לערב מותר למשכן בזרוע שלא על פי ב"ד וליכנס לביתו ליטול המשכון (וי"א מכל מקום לענין שלא למשכן כלי אוכל נפש אין חילוק בין ערב ללוה) (טור בשם הרמ"ה) אא"כ הוא ערב קבלן שאז דינו כלוה וכן מי שיש לו שכר אצל חבירו בין שכר עצמו בין שכר בהמתו או כליו או שכר ביתו מותר למשכנו שלא ע"פ ב"ד וליכנס לביתו למשכנו ואם זקף עליו השכר בהלואה אסור:

טו יש מי שאומר שאין שליח ב"ד אסור ליכנס לביתו למשכנו אלא במשכנו להיות בטוח ממעותיו ולא הגיע זמן הפרעון אבל כשהגיע זמן הפרעון ובא לגבות חובו וזה אינו רוצה לפורעו והוא בחזקה שיש לו מטלטלין ומבריחם שליח ב"ד נכנס לביתו למשכנו ויפרע לזה חובו שפריעת ב"ח מצוה ומכין אותו עד שתצא נפשו כדי לקיימה אבל אין כופין אותו להשכיר עצמו ולא לעשות שום מלאכה כדי לפרוע ואפילו התנה על עצמו שיתפוש המלוה את גופו וכתב לו זה בשטר אינו מועיל ואינו יכול לא לאסרו ולא להשתעבד בו: הגה ודוקא שאין לו לשלם אבל אם יש לו ואינו רוצה לשלם ב"ד חובשין אותו ומכין אותו עד שתצא נפשו וכופין אותו לשלם (ד"ע באגודה פ' כל כתבי וריב"ש סי' תפ"ד וכמ"ש הטור) וי"א דאפי' אם אין לו לשלם אם ישבע להיות חבוש עד שישלם צריך לקיים שבועתו (ריב"ש סי' תפ"ד) ועיין לקמן סוף הסימן:

טז אחד הממשכן את חבירו בב"ד וא' שמשכנו בידו בזרוע או מדעת הלוה אם איש עני הוא ומשכנו דבר שהוא צריך לו ה"ז מצוה להחזיר לו העבוט בעת שהוא צריך לו מחזיר לו את הכר בלילה כדי לישן עליו ואת המחרישה ביום כדי לעשות מלאכתו א"כ מה מועיל לו המשכון כדי שלא ישמיט החוב בשביעית ולא יעשה מטלטלי' אצל בניו אלא יפרע מהמשכון אחר שמת הלוה בד"א כשמשכנו שלא בשעת הלואתו אבל אם משכנו בשעת הלואתו אינו חייב להחזיר לו: הגה מצות השבת העבוט הוא מצות עשה שמתן שכרה כתוב בצדה ולכן אין ב"ד של מטה מחוייבין לכוף עליה אבל אם רוצים לכוף הרשות בידם (תשובת הרמב"ן סי' פ"ה) וע' בי"ד ריש סי' ר"מ:

יז שליח ב"ד שבא למשכן לא ימשכן דברים שאי אפשר ליתן אותם משכון כגון בגד שעליו וכלי שאוכל בו וכיוצא באלו ומניח מטה לישב עליה ומטה ומצע הראויים לו לישן עליהם ואם היה עני מטה ומפץ לישן עליו וכל הנמצא בידו חוץ מאלו יש לו למשכנו ויחזיר לו כלי היום ביום וכלי הלילה בלילה וכן מחזיר לו כלי אומנות ביום:

יח היו לו שני כלים נוטל א' ומחזיר א' עד מתי הוא חייב להחזיר וליקח עד לעולם ואם היה המשכון מדברים שאינו צריך להם ואין מניחים אותם ללוה ה"ז מניחו אצלו עד ל' יום ומשלשים יום ואילך מוכרו בב"ד:

יט אם מת הלוה אחר שהשיב לו המשכון שומטו מעל בניו ואינו מחזיר:

כ אפילו הוא עשיר הרבה בקרקעות ואין לו מטלטלים אלא אלו שמשכן צריך להחזירם לו אבל אם יש לו מטלטלים אחרים שא"צ לאלו א"צ להחזיר לו:

כא כשמחזיר המשכון צריך להחזיר לו בעדים ולהתרות בו אל תחזירהו לי אלא בפני עדים: הגה שאם לא כן היה נאמן לומר החזרתי או פרעתי במגו דהחזרתי (טור בשם ר"י ברצלוני) ובלבד שלא יהיה תוך זמנו (ב"י בשם התרומות כמו שנתבאר לעיל סי' ע"ח):

כב אינו יכול למכרו לעולם כיון שלקחו בתורת משכון אם (לא) שיחזירנו לו ע"מ שלא לחזור לקחתו בתורת משכון ומחזיר לו הכר אפי' ביום ומחרישה אפי' בלילה ובא לב"ד ומגבין לו חובו:

כג (כשיגיע זמן הפרעון ובא לגבות חובו) (טור) מסדרין לבעל חוב כיצד אומרי' ללוה הבא כל המטלטלי' שיש לך ולא תניח אפילו מחט אחת (ואפילו כלי אוכל נפש) (נ"י ס"פ המקבל) ונותנין לו מהכל מזון ל' יום (כבינוני שבעיר אע"פ שאכל תחילה כעני) (נ"י פרק הנ"ל) וכסות שנים עשר חדש ולא שילבש בגדי משי או מצנפת זהובה אלא מעבירים אותה ממנו ונותנים לו כסות הראויה לו לי"ב חדש ומטה ליישב עליה ומטה ומצע ושאר צרכי המטה (טור) הראוים לו לישן עליהם ואם היה עני מטה ומפץ לישן עליו ואין נותנים כלום באלו לאשתו ובניו אע"פ שהם קטנים שהוא חייב במזונותיהם ונותנין לו סנדלו ותפיליו היה אומן נותנים לו שני כלי אומנות מכל מין ומין כגון שהיה חרש נותנין לו שני מעצדין (פירש"י דילדייר בלעז קטנה ומחלק בה את הנסרים) ושתי מגרות הי' לו מין א' מרובה ומין א' מועט נותנים לו שנים מן המרובה וכל שיש לו מהמועט ואין לוקחים לו כלים מדמי המרובה היה איכר או חמר אין נותנין לו לא צמדו ולא חמורו וכן אם היה ספן אין נותנין לו ספינתו אע"פ שאין לו מזונות (אלא) מאלו אין אלו כלים אלא נכסים וימכרו עם שאר המטלטלים בב"ד וינתנו לבעל חובו ואפילו אם הוא תלמיד חכם ותורתו אומנותו אין

מניחים לו ספריו ואפילו ספר תורה לפי שהם כשאר נכסים שבעל חוב גובה מהם וה"ה למקומות בית הכנסת כשהם בכלל נכסים ובעל חוב גובה מהם חובו:

כד אין צריך לומר שלא תטול אשתו ממזונותיה להבא אלא אפילו תפסה מנכסי בעלה כגון שהלך למדינת הים ותפסה מנכסיו שתזון מהם מוציאין מידה ונותנים למלוה שאין לאשה מזונו' לא מקרקעי ולא ממטלטלי עד שיפרע המלוה אפילו היתה קודמת ואפי' הלך בעלה למדינת הים ולותה בשטר ואכלה אע"פ שקדמה הלואת מזונותיה בשטר להלואתו של בעל השטר אין הלואת המזונו' נגבית עד שיפרע בעל השטר תחלה ואם המלוה שעל הבעל היתה על פה והיא לותה לצורך מזונותיה על פה או בשטר איזה מהם שיבא לגבות תחלה קודם ואם באו שניהם כאחד חולקים. הגה מיהו אם מעות נדוניתה עדיין בידה או ברשות אביה יכולה לתפסם למזונותיה (מרדכי ס"פ אע"פ) היה חייב לעובדי כוכבים ותבעוהו בדיני עכו"ם ובאתה האשה עם כתובתה וסלקוה העכו"ם בעלי חובות כי כן הוא בדיניהם להגבות לאשה נדוניתה תחילה ובא אח"כ מלוה ישראל לתבוע חובו ולהוציא מיד האשה מה שגבתה בדיני עכו"ם הדין עם המלוה דהרי הכתובה והנדונינא לא נתנה לגבות מחיים (ר"י נכ"ג ח"י) (כמו שנתבאר באה"ע סי' נ"ג):

כה אין בעל חוב גובה מכסות אשתו ובניו של לוה ולא מבגדים צבועים שצבעם לשמן אע"פ שעדיין לא לבשו אותם ולא מסנדלים חדשים שלקחן לשמן ולא מספרים שקנה לבניו ללמוד בהם אלא הרי אלו שלהם:

כו בד"א בכלי חול אבל בגדי שבת ומועד גובה אותם בעל חוב (ויש חולקים) וא"צ לומר אם היו בהם טבעות וכלי זהב וכסף שהכל לבע"ח והוא שקנה לה הבעל אבל מה שהכניסה לו בין נכסי מלוג בין נכסי צ"ב אין בע"ח גובה ממנה אם ידוע שהוא ממה שהכניסה היא או ממה שפסק הבעל לה בשעת נישואין ואם אינו ידוע היא נאמנת בבגדים ותכשיטים שדרך האשה להכניס לבעלה אם הכניסה לו מעות בנדונייא בע"ח גובה מהם: הגה וי"א דמ"מ אם עדיין הנידונייא ברשותה או ברשות אביה אין בעל חוב גובה מהן ואפילו נשבה בעלה ופדאוהו אין חוזרין וגובין מאלו הנכסים (מרדכי סוף פרק אף על פי):

כז אין חילוק בענין סידור בין מקרקעי למטלטלי שאפילו אין לו אלא קרקעות מניחים לו לצורך כל הדברים האמורים:

כח התנה עמו שלא יסדרו לו בחוב זה תנאו קיים אבל במה ששעבד לו כל נכסיו אין בזה תנאי לבטל הסידור שלא היה בדעתו אלא על הנכסים הראויים לו ע"פ התורה עד שיזכור בהדיא תנאי הסידור ואפילו כתב מגלימא דאכתפאי לא אמר אלא על איצטלא (פי' תרגום אדרת שנער אצטלא בבלאה) בת מאה זוז שאינה כסות הראוייה לו שמוכרו ויתנו

לו כסות הראוייה לו ואם אמר על מנת שלא יהא בחוב זה דין סידור אינו מועיל דהוה ליה מתנה על מ"ש בתורה כמו ע"מ שלא תהא שביעית משמטתו:

כט יש מי שאומר שאין מסדרין בחוב שאינו דרך הלואה כגון שכירותו ושכירות בהמתו וכיוצא בהן אם לא זקפן עליו במלוה וכן כשבא ליפרע מהערב שאינו קבלן וי"א שגם באלו מסדרין:

ל הא דמסדרין דוקא בשלא נשבע לפרוע אבל אם נשבע לפרוע אין מסדרין לו והוא בעצמו חייב למכור כל מה שיש לו ואפי' חלוק ומכנסים ואבנט לפרוע לבעל חובו ויתפלש באפר ולא יעבור על שבועתו (וע"ל סי' זה סעיף ט"ו וע"ל סי' ע"ג בדין מי שנשבע לשלם לחבירו):

סימן צח

סדר גביית החוב והמבקש זמן לפסול שטרו אם לא בא בזמנו. ובו יא סעיפים:

א סדר גביית החוב כך הוא כשהמלוה מוציא שטר חוב מקוים אומרים ללוה שלם אפי' שהה כמה שנים ולא תבעו אין אומרים מחל לו כיון ששהה כל כך שנים ולא תבעו ואפי' שמענו שנתייאש (פי' תרגום ונואש ממני שאול וזה כי מי שלבו הומה על דבר מה ואח"כ נח ואינו חושב עוד בדבר ההוא יאמר עליו ל' יאוש) מהחוב לגמרי ואמר וי לחסרון כיס אינו יאוש (ואפילו ראה המלוה שכתב כל נכסיו לבניו ולא כתב למלוה רק קרקע כל שהוא ושתק אפ"ה לא אמרי' דמחל) (טור) ואפי' אין שטר חובו יוצא מתחת ידו אם החייב מודה:

ב צריך לעשות הדיין דרישה וחקירה בשטרות ישנים שמוציאים אותם למה לא תבעו עד עתה אם יראה לו צד רמאות כדי להוציא הדין לאמיתו:

ג אין יורדים לנכסיו עד שיודיעוהו תחלה אם הוא כאן או במקום קרוב ואם טעה הדיין והוריד לנכסיו קודם שיודיעוהו מסלקים אותו:

ד טען הלוה ואמר שטר זה שנתקיים בפניכם מזויף הוא אני אביא ראיה ואבטלנו ועדים במקום פלו' והם פלו' ופלו' אם נראה לדיינים שיש ממש בדבריו קובעים לו זמן להביא עידיו ואם נראה להם שאינו בא אלא בעלילות דברים ובטענות של דופי אומרים לו שלם ואחר כך אם יש לו ראיה יחזיר ואם היה המלוה אלם (פי' תקיף תרגום חזקו ואמצו תקיפו ואלימו) ושמא אינו יכול להוציא מידו מניחים ע"י שליש (ומן הסתם נותנין לו זמן שלשים יום) (טור):

ה קבעו לו זמן להביא ראייה לבטל השטר והגיע הזמן ולא בא ממתינין לו שני וחמישי ושני לא בא כותבין עליו פתיחה ומשמתין אותו והוא בנידויו צ' יום שלמו צ' יום ולא בא בית דין כותבים לו אדרכתא (פי' שטר שב"ד כותבים למלוה ומדריכין אותו שיפרע מחובו על

נכסי הלוה) על נכסיו ומתירין לו נידויו ואין כותבים אדרכתא עד ששולחים ומודיעים לו והוא שיהא קרוב לב"ד יום אחד ויש מי שאומר שני ימים ואם היה רחוק יתר על זה אין צריכין להודיעו.

ו במה דברים אמורים כשהיה כל תשעים יום נשמט ואומר עתה אביא ראייה ואבטל השטר אבל אם אמר איני בא לב"ד מיד כותבין אדרכתא בין על הקרקעות (טור סעיף י"ב בשם הרמב"ם) בין על המטלטלין וכן אם השטר על פקדון אין ממתינין לו תשעים יום אלא כותבים אדרכתא על נכסיו מיד:

ז זה שאמרנו שאם לא בא בסוף התשעים כותבין אדרכתא על הקרקעות אבל על המטלטלים אפי' אחר תשעים יום כל זמן שהוא אומר עתה אביא ראיה ואבטל השטר אין מורידין המלוה למטלטלים שמא יאכל אותם ויביא זה ראיה ויבטל השטר ואם לא ימצא (המטלטלין) מה יטול ואפי' היה למלוה קרקע שמא תכסיף או תשתדף (פירש"י תבור ותפחת מדמי') ואע"ג דלא כתבינן אדרכתא אמטלטלי יהבינן להו ביד שליש ויהבינן זמן הראוי לב"ד אי מרע לשטרא בגו ההוא זמנא איתרע ואי לא יהבינן להו ביד המלוה.

ח אם המלוה אלם ולא יוכל הלוה להוציא הקרקעות מידו אחר שנפסל שטרו מאחרין האדרכתא עד שיודיעו ללוה אפי' אם הוא במקום רחוק שצריך לשהות י"ב חדש ללילך ולבא שיירא משם:

ט כיצד כותבים האדרכתא אם לנכסים בני חורין הורידוהו כותבים איש פלו' נתחייב לפלו' בדין כך וכך ולא נתן לו מעצמו וכתבנו לו אדרכתא זו על שדה פלונית שלו ואח"כ שמין לו שלשה באותו שדה כנגד חובו ומכריזין עליהם כפי מה שיראה (ובטור סי' ק"ב ס"ב הביא זה ג"כ) עד שיפסקו המוסיפין ומורידין אותו בחובו לחלק ששמו אותו וקורעין שטר החוב אם היה שם שטר ואם לא היו לו נכסים בני חורין כותבין האדרכתא כך איש פלו' נתחייב לפלו' כך בשטר חוב שבידו ולא נתן לו חובו ולא מצינו לו נכסים בני חורין וכבר קרענו לשטר שיש לו עליו ונתננו לפלו' רשות לדרוש ולחקור ולהיות ידו נטויה על כל הנכסים שימצאו לו וכל הקרקעות שמכר מזמן פלו' והלאה יש לו רשות לגבות חובו מהכל ואחר שכותבין אדרכתא זו הולך המלוה ומחפש אם מצא לו נכסים בני חורין שמין לו מהם מצא לו נכסים משועבדים מאחר זמן שטרו טורף מהם וקורעים שטר האדרכתא וכותבין לו שטר הטרפא כיצד כותבין איש פלו' בן פלו' זכה בדין לטרוף בדין בחוב שפלו' חייב לו שהוא כו"כ בשדה פלונית שלקחה פלו' בכך וכך מזמן פלו' וכבר קרענו האדרכתא שהיתה בידו והרשינוהו לטרוף מזה בכך וכך ואחר שכותבים הטירפא לטרוף מורידין ג' בקיאים לאותה שדה ושמין לו ממנה כשיעור חובו מהקרן וחצי השבח ומכריזין עליה שלשים יום כדרך שמכריזין על נכסי יתומים ואח"כ משביעין

את הלוה שאין לו כלום אם היה הלוה עמנו במדינה משביעין את הטורף בנק"ח שלא נפרע חוב זה ולא מחלו ולא מכרו לאחר ואח"כ מורידים אותו לנכסי הלוקח בשומא שלו וכותבין הורדה וכיצד כותבין אחר ששמנו לפלו' בשומא שהיתה בידו והכרזנו ל' יום כראוי והשבענו את זה הטורף ואת הבעל חוב הורדנוהו לשדה פלונית להיות משתמש בה כדרך שאדם משתמש בקניינו ומאימתי אוכל הטורף פירות שדה זו משיפסקו ימי ההכרזה (שם בפ' הנושא) ואם יש טעות באדרכתא אינו אוכל פירות אפי' מיום ששלמו ימי ההכרזה:

י כל אדרכתא שאין כתוב בה קרענו לשטר הלואה אינה אדרכתא וכל טירפא שאין כתוב בה קרענו לאדרכתא אינה טירפא וכל שומא שאין כתוב בה קרענו לטירפא אינה שומא:

יא כיצד כותבין אדרכתא על נכסי יתומים יתבאר בסי' ק"ט:

סימן צט

כיצד משביעין ללוה אם יש לו ומחרימים מי שיודע לו נכסים ואם הוא כשר או רמאי ואם נתן שלו במתנה. ובו ח סעיפים:

א לא היה לו שום טענה כנגד השטר אלא שאמר שאין לו במה לפרוע אם לא נמצא ללוה כלום יתר על מה שמסדרין לו התקינו הגאונים שמשביעין את הלוה כעין של תורה בנקיטת חפץ שאין לו כלום יותר על מה שמסדרין לו ושלא החביא ביד אחרים ושלא נתן מתנה ע"מ להחזיר וכולל בשבועה זו שכל מה שירויח וכל שיבא לידו או לרשותו מאשר תשיג ידו לא יאכיל ממנו לא לאשתו ולא לבניו ולא ילביש אותם ולא יטפל בהם ולא יתן מתנה לאדם בעולם אלא יוציא מכל אשר תשיג ידו מזון ל' יום וכסות י"ב חדש מזון הראוי לו וכסות הראויה לו לא אכילת הזוללים והסובאים או בני מלכים ולא מלבושי הפחות והסגנים אלא כדרכו וכל היתר על צרכו יתן לבע"ח ראשון ראשון עד שיגבנו כל חובו: הגה לא נשבע להבא ליתן לו כל מה שתשיג ידו יוכל להשביעו כל ל' יום שאין לו (טור ס"ב) ומחרימין תחלה על מי שיודע לפלו' נכסים גלויים או טמונים ולא יודיע לב"ד ואם יש לו בעלי חובות הרבה א"צ לישבע שבועה זו לכל א' וא' אלא שבועה אחת לכולם ואם נראה לו ממון (קודם שנשבע או) (טור ס"ט) אחר שנשבע שבועה זו (או שהיו שטרי חובות כתובים על שמו בידו) (תשו' הרשב"א בב"י ריש סי' צ"ח) ואמר של אחרים הוא (או שאמר יחדתי לאחרים שאני חייב להם) (תשו' הרא"ש כ' ע"ט סי' י"א) או עסק הוא בידי אין שומעין לו עד שיביא ראיה: הגה ואע"פ שיש לו מיגו שהיה יכול להחזירם או לומר להד"ם אינו נאמן דהוי מיגו במקום חזקה דכל מה שנמצא ביד אדם בחזקת שהוא שלו (המגיד פרק א' דמלוה דין

ד') ויש חולקין בזה (תשובת הרא"ש כלל ע"ט סי' י"א וכן משמע מתשובת הרשב"א שכתב ב"י ס"ס מ"ז ועיין ס"ק ו') מיהו אם ידוע שיש לו עיסקא מאחרים נאמן לומר על מעות שבידו אלו מעסק פלוני הם במיגו שהיה נותנן לו:

ב ראובן השביע לשמעון שבועה זו כתקנת הגאונים ולא השביעו להבא ואחר כך תבעו לוי ששטרו מאוחר והשביעו להבא מה שירויח יותר על הוצאתו שיתן לו אם לא שנשבע היו חולקים וכיון שנשבע לתתו ללוי צריך לקיים שבועתו כך כתב (הטור) בשם הרא"ש ולי נראה שבית דין יכופו ללוי ליתן החצי לראובן (וע"ל סי' ק"ד סעיף א' כתבתי כסברת הרא"ש):

ג ראובן נתן חפץ לשמעון למכור ובא לוי בעל חוב של שמעון ולקחו בחובו אם ידוע בעדים שחפץ זה של ראובן צריך להחזיר לו אבל אם אינו ידוע בעדים אע"פ ששמעון מודה שהוא של ראובן אין מוציאין מלוי ואם יטעון ראובן ללוי אתה יודע שזה החפץ שלי צריך לישבע היסת (תשו' הרא"ש מצאתיה בכלל ק"ה ס"ס ב') ואם שמעון הוא סרסור החפצים הנמצאים בביתו שהוא רגיל למכרם אינם בחזקת שלו שימשכנם בעל חובו (והסרסור או בעל החפץ נאמנים בשבועה) (טור והוא בתשובת הרא"ש שם) וכן אם מצא בבית בעל חובו דברים העשוים להשאיל ולהשכיר ובא אחד ואמר שהשאילם או השכירם לו ויש לו שני עדים שהיו שלו נאמן ולא יוכל בעל חובו למשכנם בחובו:

ד מי שהוחזק שהוא עני וכשר והולך בתום והדבר גלוי וידוע לדיין ולרוב העם ובא בעל חובו להשביעו בתקנה זו והוחזק התובע שאינו מסתפק בעניות זו אלא רוצה לצערו בשבועה זו להצר לו ולביישו ברבים כדי להנקם ממנו או כדי שילך וילוה מהעכו"ם או שיקח נכסי אשתו ויתן לו עד שינצל משבועה זו אסור לדיין להשביעו שבועה זו ואם השביעו ביטל לא תעשה של תורה לא תהיה לו כנושה ולא עוד אלא ראוי לדיין לגעור בתובע ולטורדו: הגה וע' בי"ד ס"ס רנ"ג עני שקבץ ממון בשטר קבוץ אם צריך לשלם לבעל חוב:

ה מי שהוחזק רמאי ודרכיו מקולקלים במשאו ומתנו והרי הוא אמוד שיש לו ממון וטוען שאין לו כלום והרי הוא רץ להשבע אין להשביעו: הגה ויש לדיין לנדותו או לכופו עד שיפרע (טור סי"ג ורמב"ם פ"ה דמלוה) וע' סי' צ"ז סעיף ט"ו:

ו החייב לחבירו ונתן כל אשר לו לאחר להפקיע חובו לא תועיל ערמתו ויגבה בעל חוב חובו אפי' הוא מלוה על פה ממקבל המתנה וישבע מקבל המתנה על דעת ב"ד בלא ערמה ומרמה כמה קבל מתנה מראובן ויגבה ב"ד לבעל החוב חובו מכל מה שקבל מראובן אבל אם הרויח כלום בסחורה או ברבית באותה מתנה אין ב"ד מגבין לו מהריוח דאפי' מקרקעי המשועבדים למלוה אם אכל לוקח או מקבל מתנה הפירות כמה שנים בא בעל חוב וגובה הקרקע כמו שהוא ואינו מוציא מידם הפירות שאכלו: הגה מיהו אם

נראה לב"ד שלא כוונו לערמה רק למתנה גמורה קנה המקבל אע"ג שהיתה כוונתו להבריח (ב"י בשם רשב"א ותוס' ואשר"י ומרדכי פרק האשה שנפלו):

ז הכותב כל נכסיו לאחר ואח"כ לוה מאחרים ובבוא המלוה לגבות חובו מצוה להוציא שטר מתנה שקדם לשטר החוב והכל רואים שאע"פ שכתב כל נכסיו לאחרים הוא מחזיק בהם ונושא ונותן בהם ומעולם לא יצאו מרשותו ולא נתכוין אלא להבריח מבעלי חוב שלא ימצאו ממה לגבות ויאכל ממון אחרים המתנה בטלה וגובה בעל חוב ממנה אע"פ שקדמה להלואה:

ח מי שקנה קרקע והתנה בשעת הקנין שלא יהא לאשתו שיעבוד כתובתה עליו או שקנה קרקע וצוה לכתוב השטר בשם אחיו כדי להפקיע ממנו שיעבוד כתובתה לא הועיל כלום ואשתו גובה כתובתה מאותם קרקעות: הגה דכל מי שבא להפקיע תקנת חכמים בערמה ובתחבולה וכ"ש לגזול של חבירו חייבים חכמי הדור לבטל כוונתו אע"פ שאין כאן ראייה רק אומדנות המוכיחות היטב (טור בשם תשובת הרא"ש):

סימן ק

המבקש זמן לפרעון כמה זמן נותנים לו ואם לא בא בזמנו והמסרב צווי בית דין. ובו ג סעיפים:

א לוה שאמר הריני משלם קבעו לי זמן כדי שאלוה מאחר או אמשכן או אמכור ואביא מעות קובעין לו זמן ל' יום: הגה ואם נראה לדיין שלא יספיק לו ל' יום יוסיף לו ואם אינו צריך כל כך יפחות לו (טור בשם תשובת הרי"ף) ואם אמר התובע שצריך לילך לדרכו ולא יוכל להמתין על הזמן אומרים לו שיעשה שליח שימתין עד הזמן (שם תשובת הרא"ש כלל פ"א סי' ג') ואין מחייבים אותו ליתן משכון שאלו היו שם מטלטלים מיד היו בית דין גובים מהם ואם רצה המלוה להחרים על מי שיש לו מעות או מטלטלים ומפליג אותו בדברים ה"ז מחרים ואין מחייבים הלוה להביא ערב עד שיתן אא"כ נראה לדיין שיש לחוש שמא יבריח או ישמט: הגה ודוקא לפרעון נותנין זמן אבל אין נותנין זמן לשבועה אלא ביום הכניסה הראשון יש לו לישבע (מרדכי פרק בתרא דב"מ) וכן אין נותנין זמן לשאר דברים ששעבד אדם עצמו לעשות דבר לזמן פלוני בקנס מיד שהגיע הזמן נתחייב בקנס או שיעשה מה שנתחייב (תשו' רשב"א אלף תתקל"ג):

ב יש אומרים שהקובע זמן לפרעון חובו והגיע הזמן אין נותנים לו זמן אחר וי"א שגם לזה נותנים זמן ל' יום: הגה ואפי' בא ותבעו שלשים יום קודם הזמן מ"מ צריכים ליתן לו שלשים מיום הזמן (מרדכי פרק הנ"ל):

ג שלמו השלשים יום ולא הביא ב"ד כותבין אדרכתא מיד על נכסיו ואם לא ימצאו לו נכסים אין מנדין אותו אבל אם יאמר איני רוצה לשלם כותבין אדרכתא על נכסיו ואם

אין מוצאים לו נכסים מתרין בו בה"ב ואח"כ מנדין אותו ועומד [בנידויו] עד שישלם לו או עד שיטעון שאין לו כלום וישבע על זה ואם עמד בנדוי ל' יום ולא תבעו להתיר נדויו מנדין אותו עוד ל' יום ואם עמד בהם מחרימים אותו ומשפטי הנידוי והחרם נתבאר בטור יורה דעה סי' של"ד:

סימן קא

מגבין לבעל חוב מעות או מטלטלין ואם תלה מעותיו בעכו"ם ואם יש עליו חובות לעכו"ם. ובו יא סעיפים:

א בא לפרוע אם יש לו מעות צריך ליתנם לו ואינו יכול לדחותו אצל מקרקעי או מטלטלי ואם אינו ידוע לנו שיש לו מעות אין משביעין אותו ואפילו חזינן שיש לו מעות והוא אומר אינם שלי אלא של פלוני לא משביעינן ליה אבל מחרימים על כל מי שיודע שיש לו מעות והיכא דאמר אין לי מעות ונמצא שקרן תו לא מהימן בזה החוב אם אומר אין לי מעות אלא צריך למטרח ולמזבן ולהביא מעות: הגה וכן אם נראה לב"ד שהוא משקר ויש לו מעות ואינו רוצה לשלם כופין אותו שישלם מעות (טור) ועיין למטה סעיף ז' ח':

ב אם אין לו מעות אינו צריך למכור כדי ליתן לו מעות אלא נותן לו ממה שיש לו ואם יש לו מטלטלים וקרקע וחפץ המלוה יותר במטלטלים מבקרקע צריך ליתן לו מטלטלים אלא שנותן לו מאיזה מטלטלים שירצה הוא ואין המלוה יכול לומר איני רוצה מטלטל זה אלא זה:

ג אם יש לו מעות וקרקע או מעות ומטלטלין והלוה אומר לפרעו במעות אין המלוה יכול לומר איני רוצה מעות אלא קרקע או מטלטלין (וכן) אם אין שם מעות אלא קרקע ומטלטלין והלוה רוצה ליתן לו מטלטלין אין המלוה יכול לומר איני רוצה אלא קרקע:

ד אם אין לו אלא קרקע ובא ליתנו לו ואמר המלוה איני רוצה אותו ואיני מבקש ממך עתה כלום אלא אמתין עד שיהיה לך מעות הדין עם המלוה: הגה וע"ל סימן ע"ד היו מעות הלוה מופקדות ביד אחר מוציאין אותם ונותנים למלוה אבל אם היו בידם בהלואה אין מוציאין מידם קודם הזמן (תשובת רשב"א אלף קכ"ב):

ה אם יש ללוה שטרי חובות על אחרים יכול להגבותם לו וישומו אותם כפי מה שהוא הלוה אם הוא אלם וכפי מה שהם נכסיו עידית או זיבורית (פי' המשובח שבקרקע שראוי לקבוע עליו דירה תרגום נאות יעקב עידית דבית יעקב. ופי' זיבורית החלק הגרוע שבקרקע מלשון זבורא שהוא מין מהבעלי חיים העוקצים): הגה ואפי' יש לו שאר מטלטלים יכול להגבות לו שטרות בשווים (דייק מהתרומות שהביא הב"י שכתב למ"ד אין גובין מיירי שיש נכסים אחרים ממילא למ"ד דגובין מיירי נמי בכה"ג):

ו י"א דבמוכר סחורה אינו מורידו לשומא כלל אלא שנותן לו מעות כמו שהתנה ומאותו מטבע שהתנה.

ז אם יש מעות ללוה ותולה אותם בעכו"ם והמלוה חושש שהם שלו מחרימין על כל מי שיודע שיש לו מטלטלין או מעות וי"א שאם הלוה אמוד אין שומעין לו וכופין אותו ליתן מעות:

ח אם נודע שהממון שלו ותלה אותו בעכו"ם ואינו יכול ליתן לו כי העכו"ם מעכב כופין למכור קרקע וליתן לבע"ח מעות וכן אם הדבר ידוע שיש לעכו"ם ערעור על נכסי הלוה וירא המלוה ליטול קרקע מיראת ערעורו של עכו"ם צריך הלוה לטרוח ולמכור וליתן המעות:

ט כל מה שיתן לו מקרקעי או מטלטלין ישומו לו כפי מה שיוכל למכרם מיד אפי' בביתו לפי השעה ולפי הזמן ולא שיצטרך לחזור למוכרו בעיירות ובשוקים או לעכבו עד שימצאו לו קונים או שיתייקר דאם כן נעלת דלת בפני לווים:

י מגבין למלוה כל המטלטלים שימצאו ללוה ואם לא הספיקו המטלטלים מגבים לו קרקע אחר שיחרימו על כל מי שיש לו מטלטלים או על כל מי שיודע שיש לו מטלטלים ואינו מביאם לב"ד (וכן עיקר ודלא כי"א שצריך לישבע על זה) (הרשב"א) וגובין כל הקרקע שיש לו אפילו הוא משועבד לכתובת אשה או לבע"ח שקדם מגבין לזה מיד ואם יבא ראשון ויטרוף יטרוף:

יא היו לו מטלטלין או קרקע ויש עליו חובות לעכו"ם ואומר הרי כל נכסי משועבדים לעכו"ם ואם יטלו אותם ישראל יבואו העכו"ם ויאסרו אותי ואהיה בשביה אין שומעין לו אלא יגבה הישראל חובו ואם יאסרוהו העכו"ם הרי כל ישראל מצווים לפדותו:

סימן קב

מאיזה קרקע מגבין החוב לבעה"ח. ובו ה סעיפים:

א בא המלוה לגבות קרקע מגבין לו מן הבינונית שבנכסי הלוה דבשלו הם שמין:

ב היו לו שלשה או ארבע שדות בינונית לא יוכל המלוה לומר תן לי משדה פלונית שהיא חביבה עלי אלא ברשות הלוה הוא ליתן לו מאיזה שירצה אם חפץ המלוה בזיבורית ואומר לו תן לי זיבורית טפי פורתא שומעים לו ונוטלים בזילא דהשתא ולא ביוקרא דלקמיה: הגה וי"א דאין כופין אותו ליתן לו זיבורית אלא אם רוצה ליתן לו ביוקרא דלקמיה כופין אותו ליתן לו בזולא דהשתא (טור בשם הרא"ש):

ג אם אומר המלוה תן לי עידית בציר פורתא (פי' מעט פחות) אין כופין אותו ליתנה לו אפי' ביוקרא דלקמיה אם אין ללוה אלא עידית אינו יכול למכרה ולקנות בינונית להגבות

לבעל חובו אלא מגבין לו מהעידית ואפי' יש לו עידית במקומו ובינונית במקום אחר א"י לומר לו שיטול מהבינונית שיש לו במקום אחר אלא צריך ליתן לו מעידית שבמקום הבעל חוב:

ד אין לו אלא עידית או בינונית או זיבורית יקחנה כמו שהיא אם יש לו עידית ובינונית יתן לו בינונית יש לו עידית וזיבורית לא יתן לו אלא זיבורית יש לו זיבורית ובינונית אם היתה לו עידית בשעה שלוה ומכרה צריך ליתן לו בינונית ואם לאו יתן לו זיבורית:

ה היה לו עידית בינונית וזיבורית והתנה עמו לפרעו מהעידית והיתה לו עידי עידית ונפסדה קיימא עידית במקום עידי עידית ואינו פורעו אלא מהבינונית:

סימן קג

שמין קרקע של לוה ואם טעו בשומא ושומא הדרה לעולם. ובו יא סעיפים:

א כששמין השלשה שמאין קרקע הלוה אין שמין אלא כפי הזמן וכפי השעה שנמכרים הקרקעות אז באותו מקום: הגה ואם אין הקרקע מגיע לו כולה כגון שאין לו בחוב אלא מנה והקרקע ביחד נישומת בחמש מאות זהובים אין אומרים לו תן לו חמישית הקרקע אלא שמין כמה שיכול למכור מזאת הקרקע או הבית בק' זהובים ונותנין למלוה כללו של דבר אין שמין לו אלא דבר שיכול למכור מיד ולגבות חובו ואין חוששין להפסד הלוה (תשובת הרא"ש כלל פ' סי' ט') (וע' לקמן סעיף ה') ואח"כ מכריזין עליה כפי מה שיראו עד שיפסקו המוסיפים ואם קרקע זה היה טורף המלוה מהלקוחות צריכים להכריז עליה שלשים יום כדרך שמכריזין על נכסי יתומים (ועיין לקמן ר"ס ק"ט) ובאים הלוקחים וקוצבים דמים כרצונם אם מצאו בה כשומת ב"ד או יתר לוקחים הדמים ונותנים אותם למלוה ואם רצה המלוה לקחתה באותו סך הוא קודם ואם לא מצאו בה כדי שומתן מחליטין אותם למלוה בכדי שומתן: הגה ויש חולקין וסבירא להו דהוא הדין אם בא לגבות מבני חרי כיון שנמכר שלא מדעתו בב"ד צריך שומא והכרזה כמו בשל יתומים (טור וב"י בשם התרומות):

ב שלשה שירדו לשום אחד אומר במנה ושנים אומרים במאתים או אחד אומר בק"ק ושנים אומרים במנה בטל יחיד במיעוטו אחד אומר במנה ואחד אומר בשמנים ואחד אומר בק"כ נידון בק' מפני שאנו ממצעים מה שיש בין המועט למרובה ומוסיפין על המועט המחצית וגורעין מהמרובה המחצית וכיון שבין האומר שמנים לאומר ק"כ יש ארבעים כשאתה מוסיף על המועט המחצית וגורעין מהמרובה המחצית נמצא שהוא נידון במאה ולפי זה אם אחד אומר במנה וא' אומר בצ' וא' אומר בק"ל נידון בק"י ועל דרך זו שמין ביניהם לעולם:

ג שמאוה שלשה ואומר המלוה ישומו אותה שלשה אחרים הבקיאים יותר בשומא אין שומעין לו: הגה ויכולין אלו שלשה השמאים להיות קרובים זה לזה (כן כתב הר"י בן הרא"ש):

ד ב"ד ששמו לטורף בנכסי לוקח וטעו בכל שהוא מכרן בטל אפי' הכריזו אבל אם היו נכסים בני חורין וטעו בשומא דינם כבית דין שמכרו נכסי יתומים וטעו שיתבאר בסימן ק"ט:

ה אם החוב דבר מועט שלא יגיע למלוה בחובו חלק ראוי לפי מה שהוא קרקע בית או שדה או כרם כשיעור שיתבאר בסימן קע"א ואומר המלוה ללוה או מכור לי מהנשאר לך כדי שיגיע לי שיעור הראוי לי או פרע לי מעותי הדין עמו ואם אין המלוה רוצה לקנות יותר מכדי חובו ואומר פרע לי מעותי מאחר שמה שהוא כדי חובו אין בו שיעור הראוי הדין עמו וכופין את הלוה למכור הקרקע או למשכנו ויפרע לזה מעותיו. הגה ואין חוששין להפסד הלוה ואין מרחמים בדין לומר כיצד נוציא הלוה מביתו משום דבר מועט (הגהות רשב"א סי' אל"ף קמ"ג) אם היה הדבר בהפך שלא נשאר ללוה כשיעור אינו יכול לכוף למלוה שיקחנו במעות אם היה טורף מלוה קרקע מהלוקח וכשיגבה חובו לא נשאר ללוקח כשיעור יכול לכופו שיקחנו ממנו במעות:

ו קרקע שעשו ב"ד שומא והכרזה להוריד בו המלוה ואירע שנשתהה זמן שלא הורידוהו בו כל זמן שלא החליטו ב"ד הקרקע למלוה אי אייקר או זילי ברשות' דלוה קאי וצריך לעשות שומא אחרת והכרזה אחריו אם ירד המלוה לנכסי לוה והחזיק בהם או מכרן בלא ב"ד אינו כלום אפי' היתה משכונה בידו או אפותיקי מפורש כיון שיכול לשלם לו מעות ולסלקו וי"א שאם עבר הזמן שקבע לו לפרוע או שהיא משכונה מוחזקת ביד המלוה יכול למכרה:

ז מקום שנהגו לכתוב בשטרות שיוכל לירד לנכסי הלוה ולמכור בלא שומא והכרזה אם נהגו שלא לירד ולמכור כי אם בשומא והכרזה אין לירד ולמכור זולתם:

ח אם ירד מלוה לנכסי לוה בלא רשות בית דין אינו כלום וכל הפירות שאכל מנכין לו מחובו:

ט ב"ד ששמו קרקע לבעל חוב (אבל שומת מטלטלין לא הדרא) (טור סי"ח) בין בנכסי לוה בין במשועבדים שביד הלוקח ולאחר זמן השיגה ידו של לוה או של נטרף או של יורשיהם והביאו לבעל חובו מעותיו מסלקין אותו מאותה קרקע אפילו שהתה ביד הבע"ח כמה שנים: הגה וי"א דלוקח לא יוכל לסלק הבעל חוב לאחר שגבה את הקרקע דשומא לא הדרא אלא לבעליו כשגבה ממנו בני חורין אבל לא ללוקח (טור בשם הרא"ש פ' מי שהיה נשוי) ואם המלוה סתר ובנה ולא השביח הקרקע בכך אינו נוטל הוצאתו ואם השביח מחמת הוצאה נשבע

ונוטל כדין היורד ברשות ואם השביח מאליו כגון שנתייקר אינו נותן לו אלא דמי חובו בלבד: הגה וי"א דאם הוציא עליה והשביחה לא הדרא כלל ואם נתייקרה לא הדרא אלא כשעת היוקר (טור סכ"א בשם הרא"ש פ' המפקיד) ואם הוזל לא הפסיד המלוה ואם רוצים לסלקו צריך לתת לו כל דמי חובו ואם קנו מידו שלא לסלקו שוב אינם יכולין לסלקו: הגה הגבה הלוה למלוה עצמו מרצונו בלא ב"ד לא מהדרינן ליה (טור סכ"ו):

י קרקע ששמו אותה לבעל חוב ואח"כ שמוה ב"ד לבעל חוב של זה המלוה הרי זו חוזרת ולא יהא כחו גדול מכח בע"ח הראשון ומיהו בזה יפה כחו שאם שמוה לראשון במאה ושמוה לשני בק"ק או אם שמוה לראשון בק"ק ולשני במאה לעולם לא יחזירנה אלא בק"ק קרקע ששמו לב"ח ומכרה הבע"ח או נתנה במתנה או ששמוה לבעל חוב מדעתו (ר"ן ונ"י ותוס') או שמת והורישה אינה חוזרת: הגה וי"א דאם מת והורישה חוזרת אם אין כאן אלא יורש א' אבל אם היו כאן יורשין הרבה וחלקו ונפל לאחד בחלקו שוב אינה חוזרת (טור בשם הרא"ש) שמו קרקע לאשה ונשאת או ששמו ממנה ונשאת בעל בנכסי אשתו כלוקח הוא ולא מחזיר ולא מחזירין לו (וי"א דוקא כשמתה האשה) (טור סכ"ח וב"י בשם רש"י והרא"ש):

יא היתה השומא בטעות כגון שומר חנם שפשע וחייבוהו לשלם ושמו קרקע שלו ואחר כך נמצא שהפקדון היה ברשותו או שנאבד ומצאו לא הוי שומא והדרא אפי' מכרה הראשון או הורישה והוא הדין אם שמוה לב"ח בחובו ואח"כ נודע שהיו ללוה מעות מצויים דהוי שומא בטעות ואם ירצה המלוה יכוף ללוה שיקחנה ויתן לו מעותיו אבל אם העשיר אח"כ אינו יכול לכופו שיחזור ויקחנה:

סימן קד

דין ב"ח מאוחר שקדם וגבה מקרקעי או מטלטלי ומלוה ע"פ מוקדמת קודמת למלוה בשטר. ובו טז סעיפים:

א מי שיש עליו בעלי חובות הרבה כל מי שקדם זמן קנין של שטרו קודם הוא לגבות בין קרקע בין מטלטלים אפי' אם הגיע זמן פרעון של המאוחר קודם בין מלוה עצמו בין מלקוחות ואם קדם המאוחר וגבה קרקע אפי' הגבו לו בפני המוקדם ושתק מוציאין מידו: הגה מיהו כשבא לגבות גובין לו וכשיבא זמן הראשון לגבות יטרוף ממנו ודוקא כשבא לגבות מקרקע אבל כשבא לגבות מטלטלין יוכל בעל חוב הראשון לטעון שלא להגבותם פן יבריחם או יפסידם ועוד דאם יגבה המאוחר שוב לא יכול המוקדם להוציא ממנו אבל אם הלוה עצמו נותנם לו י"א דאין בעל חוב המוקדם יכול למחות (תשובת רשב"א אלף קי"א) וכל זה במלוה בשטר אבל מלוה על פה אם קדם המאוחר וגבה מה שגבה גבה (ר"ן פ' מי שהיה נשוי) אלא אם כן גבה בעל חוב מאוחר בינונית והניח זיבורית לב"ח מוקדם דאז מה שגבה גבה ואם מכרם קודם

שהספיק הראשון להוציאם מידו אין המוקדם חוזר עליו אפילו אם המעות עדיין בידו אלא חוזר על הלקוחות ששעבודו בידם ואם מכרם לעכו"ם שאינו יכול להוציאם מידו חייב לשלם לו אפילו אין המעות בידו מדינא דגרמי וכן אם הניח בע"ח מאוחר מטלטלין לבע"ח מוקדם מה שגבה גבה: הגה יש אומרים דבדבר שאינו עתה בעולם ועתיד לבא אח"כ לא שייך ביה דין קדימה ואם קודם שבא הדבר לעולם נשבע לתת אותו לבעל חוב מאוחר צריך לקיים שבועתו (תשובת חזה התנופה והביאו הטור סי' צ"ט ס"ו) וע' לעיל סי' צ"ט סעיף ב':

ב בעל חוב שגבה חובו מבתי שמעון בכתב שלטון העיר שעשו הכרזה יום אחד ואח"כ בא בע"ח (המוקדם) להוציא ממנו וטוען המאוחר כיון שלא ערערת בשעת הכרזה הפסדת בכך אם היה הכרוז יוצא כל מי שיש לו זכות ושעבוד על קרקע זה יבא ויערער וכל מי שלא יערער יבטלו זכיותיו אם נהגו כן דינא דמלכותא הוא ובטלו זכיותיו: הגה והוא הדין אם היו הבעלי חוב חלוקים וצוו להשכין או לעקל נכסי הלוה ולא ידענו מי הקודם והשוטר מעיד כדברי האחד נאמן מכח דינא דמלכותא אם המנהג כן (ב"י בשם תשו' שבסוף חזה התנופה וע"ל ס"ט שס"ט) וכן אם האחד גבה והשני טוען עליו שגבה שלא כדין ושלא היה חייב לו הואיל וגובה על פי דינא דמלכותא מה שגבה גבה (ת' הרשב"א סי' תתקמ"ו) אבל אם בסתם הכריזו כל מי שיש לו זכות יבא ויערער לא בטלו זכיותיו בשביל שלא ערער: הגה ואם הכריזו שכל מי שלא יבא יאבד זכיותיו ואחד טען שלא שמע ההכרזה מהני טענה שלו ולא אמרינן חברא חברא אית ליה (תשובות רשב"א סי' תתנ"ג):

ג במטלטלין וכן עבדים אין בהם דין קדימה לענין שאם קדם המאוחר וגבה אין מוציאין מידו ולא עוד אלא שאם עמד הראשון ותפסם הב"ח המאוחר שקדם וגבה מוציא אותם בב"ד מידו: (מיהו אם תפס שטרות אפי' המוקדם לא הוי כתפס הממון ויחלוקו (רבינו ירוחם נתיב כ"ו חלק ג') .

ד לא מקרי גבייה אא"כ שמו ב"ד המטלטלין ונתנום בידו אבל אם סגר ב"ד חנותו של לוה בעד בע"ח מאוחר אין זו גבייה ובעל חוב המוקדם גובה מאותם מטלטלים: הגה ב"ד שעקלו מעות של ראובן שביד שמעון מכח שחייב ללוי ושמעון עבר ונתן לראובן (ע' לעיל סימן פ"ו סעיף ה'):

ה שעבד לו מטלטלי אגב מקרקעי דינם כמקרקעי ואם קדם המאוחר וגבה מוציאין (עי' בד"מ ט"ז) מידו והוא שנתברר בעדים שמטלטלים אלו הי' בידו קודם שלוה (משניהן) אבל אם לא נתברר כן בעדים מחזיקים להו כלוה ולוה וקנה דקי"ל דיחלוקו ואם קדם השני וגבה זכה ואם קדם המאוחר וגבה מעות אין מוציאין מידו שהרי מטבע אין בו סימן שיוכלו העדים להעיד על אלו המעות שראו אותם עצמם ביד הלוה והוי להו כמו

לוה ולוה באגב וקנה וחזר וקנה שזכה התופס בין אם הוא ראשון או אחרון ואם אפשר הדבר להתברר בעדים זכה הראשון והכל לפי ראות עיני הדיין:

ו הא דבמקרקעי שייך קדימה דוקא כשהיו בידו קודם שלוה אבל אם קנאם אחר שלו' מבעל חוב הרבה אע"פ ששעבד לכל אחד מהם מה שעתיד לקנות אין בהם דין קדימה אלא כולם שוי' וכל הקודם וגבה זכה אפילו הוא אחרון:

ז לוה וכתב לו מה שאני עתיד לקנות משועבד לך ואח"כ קנה שדה וחזר ולוה מאחר השדה משועבד לראשון והוא קודם לגבות וכן אפי' היו מאה:

ח היו עליו בעלי חובות הרבה כולם ביום א' או בשעה אחת במקום שכותבין שעות אין בהם דין קדימה וכל הקודם לגבות זכה בין מקרקעי בין מטלטלי:

ט אם ב"ד מכרו קרקע של זה להגבות לבעל חוב מוקדם אין בעל חוב מאוחר יכול לטרוף (וע"ל סי' קי"א סעיף ה) אבל אם הלוה מכרו כדי לפרוע לבעל חוב מוקדם בעל חוב מאוחר טורף מהלוקח:

י שטרות שזמן כולם יום א' או שעה אחת במקום שכותבין שעות ובאו כולם ביחד לגבות וכן בעלי חובות שכל אחד מהם קודם לזמן חבירו שבאו לגבות מטלטלי שהרי אין בהם דין קדימה או שבאו לגבות מקרקעי שקנה הלוה לאחר שלוה מהאחרון שבהם ואין בנכסי' כדי שיגבה כל אחד מהם חובו מחלקים ביניהם כיצד חולקים אם כשיתחלק הממון הנמצא על מניינם יגיע לפחות שבהם כשיעור חובו (או פחות חולקים לפי מניינם בשוה ואם יגיע לפחות שבהם יותר על חובו חולקים מכל הממון ביניהם כדי שיגיע לפחות שבהם כשיעור חובו) וחוזרים הנשארים מבעלי חובות וחולקים היתר ביניהם בדרך הזאת כיצד היו ג' חובות של זה ק' ושל זה ק"ק ושל זה ש' אם היה כל הנמצא שם ש' נוטלים ק"ק וכן אם נמצא שם פחות מש' חולקים בשוה נמצא שם יותר על ש' חולקים ש' בשוה ויסתלק בעל הק' ושאר הממון חולקים אותם השנים על אותו הדרך כיצד נמצאו שם ת"ק או פחות חולקים ש' בשוה ויסתלק האחד וחוזרים וחולקים הק"ק או הפחות בשוה ויסתלק השני נמצא שם ת"ר חולקי' ש' בשוה ויסתלק בעל המנה וחוזרים וחולקים הק"ק בין השנים ויסתלק בעל הק"ק ונותנין הק' הנשאר לבעל הש' ונמצא בידו ש' ועל דרך זו חולקים אפי' הם מאה כשיבואו לגבות כאחד:

יא בכל מקום שאנו אומרים בזה יחלוקו או שזכה הראשון הזוכה בנכסים ישבע תחלה שעדיין לא נפרע מחובו ואפי' אם יש נאמנות בשטרו:

יב מי שהוציא ב' שטרי חובות על אחד שנעשו ביום אחד מסכום אחד הרי זה גובה שניהם ואין אומרים שניהם (נעשו) על הלואה אחת:

יג מלוה בשטר ומלוה על פה מוקדמת מלוה על פה קודמת לגבות מבני חרי כיון שעדים מעידים שקדמה:

יד מלוה שלא מצא נכסים ללוה להפרע מהם חובו אלא מה שניתן לו על תנאי שאמר לו ואחריך לפלוני ובא לב"ד ליפרע מנכסי' אלו אע"פ שהראשון קיים אין ב"ד מגבין אותם מגוף הנכסים אלא מהפירות בלבד מת הראשון ובא בעל חוב לגבות מנכסים אלו אין מגבין לו כלום אפילו עשאן אפותיקי אלא הרי הם של שני:

טו שנים שהלוו לעובד כוכבים בזה אחר זה ואין בנכסי העובד כוכבים כדי לזה ולזה וכשבא ראובן המוקדם לגבות שטרו קרן ורבית טען שמעון רבית שעלה בזמן השטר לא תגבה עד שאגבה קרן חובי לפי שלא חל חוב הרבית מזמן השטר אלא בכל יום הוא מתרבה אין בדברי שמעון כלום:

טז (כפול לקמן ס"ס ר"פ סי"ב) לוה שאין לו ממה לפרוע ונפל הבית עליו ועל מורישיו ובני הלוה אומרים אבינו מת ראשון וירש את מורישו בקבר והורישו לנו ואין לבעל חוב ליטול כלום ממנו (שהרי אין בעל חוב נוטל בראוי) (טור ס"ס ז') והמלוה אומר המוריש מת ראשון ונמצא שזכה הלוה בנכסי' מחיים ובע"ד גובה מהיורשים הדין עם היורשים:

סימן קה

דין התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים ונפקד שתפס הפקדון בשביל הבעל חוב. ובו ו סעיפים:

א הלוה שחייב לשנים או יותר ואין לו כדי לפרוע לכולם וקדם אדם א' ותפס מהמטלטלים של לוה כדי לזכות לאחד מבעלי חובות לא זכה שכל התופס לב"ח במקום שיש עליו חוב לאחרים לא קנה ואפי' עשאו שליח וכתב לו הרשאה אבל אפוטרופוס קנה דיד בעלים הוא:

ב אם הלוה חייב גם לתופס זכה בתפיסתו מגו דאי בעי זכי לנפשיה זכי לחבריה:

ג אם הלוה אמר לאדם אחד זכה בחפץ זה לפלוני או תן מנה זה לפלוני זכה לו ואפי' אין הזוכה מכיר לאותו פלוני ואין אחד מבעלי חובות יכולים לגבות מאלו שכבר זכה בהם אחר:

ד אם אין עליו חוב לאחרים זכה התופס לב"ח ודוקא במקום דאיכא פסידא לב"ח כגון שהוא גברא דמפסיד נכסי או שהעני וירד מנכסיו ואפי' תוך זמן מהניא תפיסה אם אין לו נכסים אחרים ויפסיד המלוה אי לאו הך תפיסה ודוקא דנקיט ב"ח שטרא בידיה

דיכול השתא לקיימו אבל אי לית ליה ראיה והלוה מכחיש מהדרי ממונא למריה ולא מצי למימר קבעו לי זמן דמייתינא ראייה:

ה התופס לבע"ח במקום שאינו חב לאחרים חייב באחריותו (וי"א דאינו חייב באחריותו) (טור בשם הרא"ש) אם יאמר הלוה לתופס קבל עליך אחריות בפירוש או החזר לי מה שתפסת דלא מהימנת לי שומעין לו:

ו נפקד שתפס בפקדון לתפסו לבעל חוב במקום שאינו חב לאחרים מועיל לו תפיסתו לענין זה שאם מת המפקיד אינו נעשה מטלטלים אצל בניו ושביעי' אינה משמטתו ואם נתנו באגב (פירוש אגב קרקע) או בקנין סודר או במתנת שכיב מרע לאחר אינו נתון ומ"מ אם אין בעל חוב כאן אין הנפקד יכול לעכב הפקדון בשבילו ואפילו אם הלוה מודה שהדין נותן בכל פקדון להחזירו למי שהפקידו אצלו ואם יש לאחרים זכות בו הרי הדין ביניהם ואם מסרו הנפקד ליד מלוה פטור ואפי' אם היה שומר שכר (דהא אף אם היה מחזירו למפקיד הוא היה צריך לשלם למלוה) (טור ס"ה):

סימן קו

דין הבא ליפרע שלא בפני בעל חובו. ובו ג סעיפים:

א מלוה שבא ליפרע בשטר מקויים שבידו שלא בפני לוה אם יכולים ב"ד לשלוח לו ולהודיעו עד שיעמוד עמו בדין שולחים ומודיעין לו אם הוא בכדי שילך השליח ויחזור תוך ל' יום והמלוה יתן שכר השליחות ויגבנו נוסף על חובו ואם הוא במקום שאין השליח יכול לילך ולחזור תוך ל' יום מגבין לו חובו מיד אחר שישבע המלוה ויטול בין מהמקרקעי (רשב"א) בין מהמטלטלים ואין חוששין לשובר ואם כתוב בשטר נאמנות בפירוש שאפי' יפרע שלא בפניו או שכתוב בו נאמנות עליו ועל באי כחו אינו צריך לישבע: הגה י"א דאין גובין שלא בפניו רק מלוה עצמו אבל לא מיורשיו אלא צריך לילך אחריהם (ריב"ש סימן שנ"ג) וע' לעיל סי' ע"ג סעיף י' וסימן י"ד סעיף א':

ב שלשה ראיות צריך להביא לב"ד ואח"כ יפרע שלא בפניו ראיה ראשונה לקיים שטר שבידו שניה שבעל חובו במדינה אחרת רחוק יותר מכדי שילך השליח ויחזור תוך ל' יום שלישית שאלו הנכסים בחזקת פלוני הלוה הם:

ג הבא ליפרע שלא בפני לוה כשם שבית דין יכולים לפורעו מנכסיו שלא בפניו כך הם יכולים למשכן לבעל חוב קרקע בחובו שזה יותר טוב לו:

סימן קז

כופין את היתומים לפרוע חוב אביהם. ובו יב סעיפים:

א מצוה על היורשים לפרוע חוב אביהם וכופים אותם בכך כמו שכופים את אביהם במה ד"א כשהניח קרקעות אבל אם לא הניח אלא מטלטלים אין כופין אותם לפרוע חוב אביהם מהם אבל מצוה עליהם לפרוע חוב אביהם מהם זהו מן הדין אבל הגאונים תקנו שיהא בעל חוב גובה מהיורשי' מטלטלים שהניח אביהם הילכך האידנא כופין אותם לפרוע חובות אביהם אפילו היא מלוה על פה אף מהמטלטלים שהניח אביהם אפילו קנאם הלוה אחר שלוה ולא כתב דאקני (ע"ל סי' קי"א) דיורש במקום אביו קאי וכן חייבים לפרוע חוב אביהם ממלוה שהיתה לאביהם ביד אחרים בין גבו קרקע בין גבו מעות ואם ירשו קרקע ומטלטלים ואין מפורש בשטר שיגבה מטלטלי בין בחייו בין במותו והיורשי' רוצים להגבות לבע"ח קרקע והוא רוצה לגבות מטלטלים הדין עם היורשים אבל אם לא ירשו כלום מאביהן אין חייבים לפרוע חוב אביהם ואפי' מצוה

ליכא: הגה ירש קצת נכסים אין צריך לפרוע רק מה שירש (ריב"ש סי' תע"ח) ואם אומר איני יורש ואיני משלם עיין לקמן ס"ס רע"ח אם שומעין לו:

ב טען היורש שאביו לא הניח לו ממון ואינו חייב לפרוע חוב אביו משלו אם טוען המלוה ודאי שאביו הורישו ממון נשבע היורש היסת ונפטר ואם טוען שמא אין עליו אלא חרם סתם: הגה כתבו הגהות אשיר"י פרק מי שמת בשם א"ז שכתב בשם רבינו תם ורבינו שמחה ראובן היה חייב לשמעון ומת ראובן יכול שמעון לעכב קבורתו עד שיפרעו לו ואם שמעון הוא קרובו של ראובן בני המשפחה מוחין בידו שלא לעכב קבורתו שלא לנוולו וכן אם בא בעל חוב וגבה כל נכסיו אין מחוייב לקברו:

ג יורש שמכר כל נכסי אביו ודאי ב"ח טורף הלקוחות אפי' אם יש ביד היורש נכסים קרקעות שלו לפי שנכסיו אינם משועבדים לחוב אביו ואפי' של אביו זיבורית ושלו עידית אינו יכול לסלקו בעידית שלו שלא מדעתו אבל אם רוצה לסלקו שלא יטרוף מהלקוחות ונותן לו מעות אע"פ שלא ירש המעות מאביו יכול לסלקו אא"כ עשה אביו נכסים אלו אפותיקי מפורש לב"ח:

ד יורש שמכר כל נכסי אביו ואין ב"ח יכול לטרוף מהלקוחות כגון שמכרם לעובד כוכבים וכיוצא בזה יש מי שאומר שגובה מהדמים שביד היתומי' וי"א שאינו גובה:

ה האידנא שתקנו הגאונים לגבות מהיורשים אף מהמטלטלים שהניח אביהם אם תפס המלוה מטלטלי הלוה אפילו לאחר מיתה מהניא אפי' אין לו עדים על חובו שאם לא תפס לא היה מגבינן ליה והשתא דתפס נאמן לגבות מהם בשבועה במיגו דאי בעי אמר לא תפסתי:

ו היה על אביהם חוב של מנה ולא הניח לא מקרקעי ולא מטלטלי אלא קרקע שוה חמשים ובא בעל חוב וטרפה ונתנו לו היורשים חמשים משלהם אפילו לא אמרו לו שבדמי קרקע זה הם נותנים לו אינו יכול לחזור ולטרפה מהם בשארית חובו (וע"ל סימן קי"א ס"ט) וכן אין בעל חוב מאוחר ממנו יכול לטורפה דהוה ליה כמו שהגבו אותה לו בחובו וחזרו ולקחוה ממנו:

ז ירשו האחים קרקעות מאביהם וחלקום ובא ב"ח לטרוף אם לא ירשו אלא שתי שדות ולקח כל אחד אחת אינם יכולים לומר לב"ח קח מכל אחד חצי שדה אלא נוטל שדה אחד מאיזה מהם שירצה אבל אם ירשו ד' שדות וחובו כנגד ב' שדות אינו יכול לומר אקח מא' שתי שדות אלא יקח מכל א' שדה אחת אא"כ עשה לו אפותיקי השתי שדות שנפלו לאחד דאז נוטלם אפילו לא עשאם אפותיקי מפורש אלא שעבד לו כל נכסיו וסיים לו אותם שדות במצריהם להיות תחלה לפרעון:

ח הניח להם אביהם מעות ומטלטלים וחלקו ובא בע"ח לגבות מהם אם הם מצויים לפנינו גובה מכל אחד חלקו ואם אין כולם מצויים לפנינו אינו צריך לחזור אחריהם אלא יקח כל חובו מאותו שלפנינו והוא יחזור אחר האחרים:

ט ירשו קרקעות וחלקום ומכר אחד מהם חלקו או נתנו במתנה ובא ב"ח של אביהם לגבות חובו טורף חצי החוב מהלוקח שקנה מהיורש והחצי מהיורש האחר:

י שמעון שאמר ליורשים מנה לי בידכם והודו לו בפני עדים וכשחזר לתובעם אמרו לו לא הודינו שאנו חייבי' לך אלא מחמת אבינו ולא הניח ממה לפרוע והוא אומר לא כי אלא מחמת עצמכם אתם חייבים לי מאחר שהודו סתם חייבים לפרעו (וע"ל סי' פ"א רשב"א) ואם הודו בפני עד א' והם אומרים שלא הודו נשבעים להכחיש העד ואם מודים שהודו בפני העד בסתם אלא שאומרים שלא נתכוונו להודות שחייבים מחמת עצמם אלא מחמת אביהם חייבים לשלם (וע"ל סימן ע"ה סעי' י"ג):

יא הניח להם אביהם מטלטלין וקדמו ופרעו לב"ח מאוחר אין בעל חוב מוקדם יכול להוציא מידו:

יב ראובן שמת ונמצא בפנקסו כתוב בכתב ידו שהוא חייב לשמעון מנה היורשים פטורים דמלוה על פה אפי' בעדים אינו גובה מהיורשים אא"כ היה תוך זמנו (וע"ל סי' צ"א סעיף ה' ולקמן סי' ק"ל ס"ז):

סימן קח

מאיזה ענין נפרע מלוה מיורשיו ואיזה שבועה אדם מוריש לבניו. ובו כא סעיפים:

א מלוה על פה אינה נגבית מהיורשים אלא בא' מג' דרכים ואלו הם כשחייב מודה בהן וצוה בחוליו שיש לפלוני חוב עליו עדיין או שהיתה הלואה לזמן ועדיין לא הגיע הזמן או שנדוהו עד שיתן ומת בנידויו כל אלו גובים מהיורשים בלא שבועה אבל אם באו עדים שהיה אביהם חייב לזה מנה אינו גובה מהיורש כלום שמא פרעו: הגה מיהו אם טענו היתומים לא לוה אבינו מעולם הוי כאלו אמרו לא נפרע החוב ומאחר דאיכא עדים שלוה חייבים לשלם (בה"ת וטור סעיף ל"ג וכמו שיתבאר לקמן סעיף ט"ו סימן זה) וכן אם הוציא כתב יד אביהם שהוא חייב לו אינו גובה בו כלום שמא פרעו (וע"ל סי' ס"ט ס"ה) ואם מת המלוה והיורשים באים לגבות מיורשי הלוה אם היא על אחת מג' דרכים אלו יורשים גובים מהם בלא שבועה אע"פ שמת לוה בחיי מלוה ואם אינה על אחת מג' דרכים אלו אפי' יורשי הלוה אין טוענים כלל אינם גובין מהם דאנן טענינן להו שמא פרע אביהם: הגה ואם הוציאו על רפואות בחליו יש לו דין שאר חוב שאם ידוע כמה הוציאו ושלא נפרעו בחייו נפרעין מן היתומים אבל בלאו הכי אין נפרעין ואשתו אינה נאמנת (תשובת הרא"ש כלל פ"ה סי' ב'):

ב יש מי שאומר שמי שנתחייב ממון בב"ד בעבור מלשינות ומת גובה מהיורשים אבל אם חייבוהו קנס לא קנסו בנו אחריו (ע"ל סימן שפ"ה ס"א):

ג אין נפרעים מיורשים קטנים בעודם קטנים שאינם בני י"ג שנה שום הלואה מחוב אביהם ואפילו היה עליו שטר מקויים ואפילו היה בו נאמנות ואפי' היה בו כל תנאי שבעולם שמא יש להם ראיה ששוברים בה השטר אלא א"כ היה במלוה זו אחד מג' דרכים הנזכרים לעיל בסמוך (בס"א) ואפילו היתה מלוה על פה גובה מיתומים קטנים בא' מג' דרכים הנזכרים ודהיתה תוך זמן צריך שנתקבל העדות בחיי אביהם שהוא תוך זמן שאם לא כן אין מקבלין עדות על קטן אפילו בפניו ואם הם גדולים והוציא עליהם שטר מקויים אפי' אין שם א' מג' דרכים אלו גובה מהם בלא שבועה אם יש בו נאמנות מפורש שהאמינו עליו ועל יורשיו או על באי כחו שיורשיו בכלל באי כחו אבל אם אין שם כתוב בשטר נאמנות ואפי' כתוב בו נאמנות סתם ולא פירש על יורשיו או על באי כחו צריך לישבע כעין של תורה בנקיטת חפץ וגובה ואפילו תפס משלהם בלא שבועה משביעין ליה ואי לא בעי לאשתבועי דינו כמו שנתבאר בסימן פ"ב (ופ"ז ס"ל):

ד הוציא על היורשים שטר עיסקא החצי יש לו דין מלוה ונשבע ונוטל והחצי אינו נוטל אפי' בשבועה שכיון שאילו היה אביהם קיים היה נאמן לומר החזרתי במגו דנאנסו וטוענין להו: הגה הבית דין ודוקא אם אין להם אפוטרופסים אבל אם יש להם אפוטרופסים רואין תחלה אם האפוטרופסים יטעון להם ואם לאו טוען להם הב"ד (ר"ן פ' שני דייני גזירות) ואין עליהם שבועה אלא חרם סתם אבל אם אין אנו יכולים לטעון להם שהחזיר כגון שהודה אביהם

שלא החזיר או שמת תוך זמן או שהאמין לבעל העיסקא אם יאמר שלא החזיר אין טוענים להם שנאנסו ויש אומרים שטוענים להם שנאנסו ואם יש מהעסק בעין ויש עדים שהוא מאותו עסק או חליפיו נוטל המלוה בלא שבועה ואם יש ריוח נוטלי' בו יורשי הלוה חלקם: הגה וכבר נתבאר בסמוך שאין מקבלין העדות לפני יתומים קטנים אם לא נתקבל העדות בחיי אבוהון (ב"י) וע"ל סי' ק"י ס' ט':

ה מת המלוה ובאים יורשיו לתבוע השטר מהלוה והוא אומר פרעתי לאביהם והם אומרים לא ידענו אומרים לו זיל שלים ואם אומר השבעו לי אם יש בשטר שהאמין את המלוה ואת יורשיו עליו גובין בלא שבועה ואם לא האמין אותם עליו ישבעו בנקיטת חפץ שלא צוה להם אביהם על ידי אחר ושלא אמר להם בפיו ושלא מצאו שובר בין שטרותיו ששטר זה פרוע שאם מצאו שובר עליו הי' בחזקת פרוע והוא שנמצא השטר בין שטרות קרועים כמו שנתבאר (סי' ס"ה) ויכללו בכלל השבועה שלא אמר להם אביהם שהיה לו שטר פרוע בין שטרותיו אפי' היה היורש קטן המוטל בעריסה כשמת מורישו ה"ז נשבע כשיגדיל ונוטל ומיהו אין זה צריך לישבע אלא שלא מצאתי אבל שלא פקדנו אבא לא דלאו בר צוואה היה:

ו אם יש לקטן אפוטרופוס שמינהו אביו ומבקש חובותיו של קטן צריך לישבע שלא צוהו אבי היתומים ושלא מצא בין שטרותיו ששטר זה פרוע ואם מינוהו ב"ד אינו צריך לישבע אלא שלא מצא בין שטרותיו ששטר זה פרוע:

ז אם יש לקטן אחים גדולים אין צריך להמתין עד שיגדיל הקטן אלא הם נשבעים וגובים הכל ונותנין לקטן חלקו ואם מת הקטן נשבעים הם ונוטלים חלקו וחלקם:

ח אם א' מהיורשים אומר אמר לי אבא שהשטר פרוע והאחרים אומרים לא פקדנו אם השטר יוצא מתחת יד זה שאומר פרוע הוא נאמן על כולם במיגו שאם היה רוצה הי' שורפו ואם לאו אינו נאמן אלא על חלקו בלבד ויש מי שאומר שאפי' השטר יוצא מתחת יד זה שאומר פרוע הוא אינו נאמן אלא על חלקו:

ט כל הדין שיש ליורשי המלוה עם הלוה כשבאים ליפרע ממנו כך יש להם עם יורשי הלוה אם מת ובאים ליפרע מהם אלא שכשטוענים עם יורשי הלוה צריכים ג"כ לישבע שלא נפרעו הם עצמם מאביהם ואם טענו יתמי הלוה אמר לנו אבא פרעתי לאביהם אין עליהם שבועה שלא נפרעו הם בעצמם:

י מתו היורשים שהיה להם לישבע שבועת היורשים י"א שאין יורשיהם נשבעים ונוטלים ויש אומרים שגם הם נשבעים שלא פקדנו אבא ולא אבא דאבא ונוטלים:

יא בד"א שיורשי המלוה נשבעים ונוטלים מיורשי הלוה כשמת מלוה ואח"כ מת לוה אבל מת לוה בחיי מלוה ואח"כ מת המלוה אין היורשים בין שהם בנים או אחים או שאר יורשים נוטלים כלום אפי' בשבועה שהרי כבר נתחייב המלוה שבועה ליורשי הלוה כדין הבא ליפרע מנכסי יתומים: הגה ואפילו נשבע המלוה כבר לא מהני אם יש לחוש שנפרע אחר השבועה (תשובת הרא"ש כ' פ"ו סי' ג') ואין אדם מוריש לבניו ממון שאין יכול לגבותו אלא בשבועה ואם עבר הדיין והשביע יורשי המלוה וגבו חובם אין מוציאים מידם וכן אם קדמו יורשי המלוה ותפסו אין מוציאין מידם לפיכך שטר חוב של יתומים הבאים ליפרע מהיתומים שמת אביהם הלוה תחלה אין קורעין אותו ואין מגבין בו: הגה ודוקא האפוטרופוס אבל הב"ד שבא לפניהם לדין ובא השטר לידם ודאי קורעין אותו מאחר שפסקו שלא לגבות בו מיהו אם לא קרעוהו ובא אח"כ לב"ד אחר וגבו בו מה שעשו עשוי (טור סכ"ו בשם הרמ"ה) ואפילו היה שם ערב ומת הלוה תחלה לא יפרעו יורשי המלוה מהערב אם הניח הלוה נכסים שאם יפרעו מהערב הרי הערב חוזר ונפרע מיורשי לוה כיון שהניח להם אביהם נכסים ואין חילוק בין ערב לקבלן בזה וי"א דאם הערב הוא היורש בעצמו גובה ממנו (מהרי"ק שורש נ"א):

יב אם היה השטר משכונא והיה אביהם מוחזק בה גובה בלא שבועה לפיכך אם מת גם יורשים גובים:

יג בד"א שאין היורשין נוטלין כשמת לוה בחיי מלוה כשאין נאמנות בשטר אבל אם יש נאמנות בשטר אם האמין לוה למלוה עליו ועל באי כחו נשבעים יורשים ונוטלין שהרי אביהם לא היה צריך לישבע לא ללוה ולא ליורשים ואם האמין גם לבני המלוה נוטלים בלא שבועה (הרא"ש בתשו' כלל ע"ט ע"א סי' ד') אף אם המלוה נתחייב ללוה שבוע' על עסק תביעה אחרת:

יד זה שאמרנו בדין זה אין אדם מוריש שבועה לבניו אין דנין מדין זה לכל הדומה לו אלא הרי הפוגם שטרו ומת אע"פ שאינו גובה אלא בשבועה הרי בניו נשבעים שלא פקדנו אבא ע"י אחר ושלא אמר לנו בפיו ולא מצינו בין שטרותיו של אבא שכל שטר זה פרוע וגובים שאר השטר בין מהלוה בין מיורשיו וכגון שלא מת הלוה קודם מלוה וכן הבא ליפרע שלא בפני בעל דין או מהלקוחות או עד אחד מעיד שהוא פרוע ומת קודם שנשבע ובחיי הלוה יורשים נשבעים שבועת היורשים ונוטלים ואם שני עדים מעידים שקצתו פרוע נשבעים שלא פקדנו שיש ממנו פרוע יותר ממה שהעדים מעידים ודוקא בכה"ג דנקיטי שטרא נשבעים ונוטלים אבל שכיר ונגזל שאין להם שטר וכן שבועת היסת שנהפכה לתובע ומת אין היורשים נשבעים ונוטלים:

טו מלוה או יורשיו שבאו לגבות מיורשי הלוה וטענו אמר לנו אבא לא לויתי שטר זה מעולם הרי המלוה או יורשיו גובים בלא שבועה ואפי' מת לוה בחיי מלוה ואח"כ מת מלוה ואפילו האמין המלוה ללוה לומר פרעתי:

טז יורש קטן שהיה שטר חוב לאביו ויצא עליו שובר אחר מיתת אביו אין קורעים את השטר ואין מגבים בו עד שיגדלו היתומי' שמא שובר זה מזוייף הוא ולפיכך לא הוציאו הלוה בחיי אביו ואפי' יש עדים שמעידים שזוכרים הפרעון אין עדות' עדות לפי שאין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין ואפי' מתקיים השובר בחותמיו ואפי' מפי עדים שאמרו אנו חתמנוהו ונקב יש בו בצד אות פלוני אין מקבלי' מהם לפי שאין מקבלין עדות שלא בפני בעל דין:

יז אין נפרעים מנכסי יורשים אפי' גדולי' אלא בשבועה ואם נפרע שלא בשבוע' מנדין אותו עד שישבע:

יח אין נפרעים מנכסי יורשים אפילו גדולים אלא מהזיבורית ואפילו התנה שיגבה עידית או בינונית לא מהני תנאה גבייהו ואם כתב בפירוש שיגבה עידית או בינונית ממני או מיורשי מהני תנאה:

יט והא דאמרינן דגובה מהזיבורית דוקא כשהיא עושה פירות יותר על עבודתה שאל"כ אין שם קרקע עליה אלא ארץ גזירה:

כ אם תפס בעל חוב בינונית בחיי אביהם כגון שלוה אביהם ממנו מנה והוא לוה מאביהם מנה ויש ליתומי' זיבורית ולו יש בינונית ובאים ליטול ממנו בינונית בחובם וליתן לו זיבורית בחובו הרי הוא מעכב בינונית שלו בחובו אבל אם היתה תפיסתו אחרי מות אביהם כגון שקנה הוא בינונית שלו אחרי מות אביהם לא מהני' תפיסה:

כא אם הניזק בא לגבות נזקו אם הם קטנים אינו גובה אלא מהזיבורית ואם הם גדולים גובה כדינו מהעידית:

סימן קט

מכריזין על נכסי יתומים. ובו ו סעיפים:

א כשבאים למכור מנכסי יתומים שמין ב"ד הקרקע ואח"כ מכריזין עליה שלשים יום רצופים ואם אין מכריזין רצופים אלא בכל שני וחמישי יכריזו ס' יום שני וחמישי שבהם ומכריזין בבקר ובערב בשעת הכנסת פועלים ובשעת הוצאת פועלי' (לשון הרמב"ם פי"ג ממלוה ד"ח) וכל מי שירצה לקנות יוליך הפועלי' לבקר לו ובשעה שמכריזין מסיימין את השדה במצרים ומודיעים כמה מוצאי' בה ובכמה שמו אותה ב"ד ומפני מה הם רוצים

למכרה אם להגבות לבע"ח או לכתובת אשה ואם יאמר המלוה אני אקבל השדה בלא שומא בפרעון חובי והיורש אומר לא כי אלא ישומו אותה בית דין שומעין ליורש:

ב כשכותבים האדרכתא על נכסי יתומים בין גדולי' בין קטנים כותבים בה והכרנו שהנכסי' האלו הם של פלו' המת ואם לא כתבו כך הרי האדרכתא זו פסולה ואין אוכלים בה פירות אפי' אחר שישלימו ימי ההכרזה:

ג ב"ד שמכרו שלא בהכרזה נעשו כמי שטעו בדבר משנה וחוזרים ומוכרים בהכרזה. הגה י"א דאם מכרו הקרקעות בשעה שאין קונין כגון בשעת מגפה או מלחמה מה שעשו עשוי דאין לב"ד למכור אלא בשעת הגבייה ויש חולקין (ב"י שתי הדיעות) וב"ד שמכרו האחריות על היתומים וב"ד שהכריזוה כראוי ובדקו יפה ודקדקו בשומא אע"פ שטעו ומכרו שוה מנה בק"ק או ק"ק במנה הרי מכרן קיים אבל אם לא בדקו בשומא ולא כתבו אגרת בקורת שהיא דקדוק השומא וההכרז' וטעו והותירו שתות או פחתו שתות מכרן בטל פחות משתות מכרן קיים וכן אם מכרו קרקע בעת שאינם צריכין להכריז עליה (או) במקום שנהגו שלא להכריז לעולם (טור ס"ז) וטעו ופחתו שתות או הותירו שתות מכרן בטל אף ע"פ שהכריזו (ויש אומרים דכיון שהכריזו אע"פ שלא היו צריכים מכרן קיים) (טור בשם הרא"ש) ואם רצו ב"ד שלא לבטל המכר ויחזירו האונאה מחזירין לא יהיה כח הדיוט חמור מהם פחות משתות מכרן קיים והוי מחילה כדין ההדיוט אע"פ שלא הכריזו שאינם צריכי' (הכרזה) באותה העת איזהו העת שאינם צריכים הכרזה כשמוכרים לפרוע למי שהלוה לצורך קבורה או למזון האשה והבנות או ליתן מנת המלך וכן ב"ד שמכרו דברים שאינם טעונים הכרזה וטעו בשתות מכרן בטל פחות משתות מכרן קיים ואלו הם הדברי' שאין מכריזין עליהם העבדים והשטרות והמטלטלי' אלא שמין אותם בב"ד ומוכרים אותם מיד ואם השוק קרוב למדינה מוליכים אותו לשוק:

ד אפוטרופוס או ב"ד שלוו לצורך היתומים מוכרים שלא בהכרזה ופורעים וכן ב"ד דזבין ואחריותא איתמי אם טרפו ממנו גובה הלוקח שלא בהכרזה:

ה הא דאמרינן שאם טעו ב"ד ופחתו שתות או הותירו שתות מכרן בטל היינו כשהורידו לבעל חוב בשומת ב"ד אבל ב"ד שמכרו קרקע או עבדי' של יתומים שוה מנה במאתים אין הלוקח יכול לחזור בהם לא יהיה כח הדיוט חמור מכח היתומים וכן הדין באפוטרופוס שמכר קרקע ועבדי' שאין הלוקח יכול לחזור בהונייה כדין הדיוט (וי"א דכל שפחתו או הותירו שתות מכרן בטל (טור בשם ה"ר יונה והרא"ש):

ו מכרו על ידי שליח ונתאנה השליח בכל שהוא המכר בטל ואם אינה השליח לקונה דינו כשאר כל אדם: הגה ודוקא שליח ב"ד אינו כמותם אבל שופט הממונה בהורמנא דמלכא שלוחו הרי הוא כמוהו (ריב"ש סי' קמ"ט):

סימן קי

אין נזקקין לנכסי קטן. ובו יא סעיפים:

א כבר נתבאר בתחלת סימן ק"ח שאין גובים מיורשי' קטנים שלא הגיעו לי"ג שנה אפי' יש עליהם שטר שום מלוה שאינה על אחד משלשה דרכים שנתבארו שם אפי' היה בו נאמנות ואפי' היה בו כל תנאי שבעולם אין גובים בו אלא א"כ יש עליהם מלוה ברבית שלוה אביהם מעכו"ם שקבל עליו לדון בדיני ישראל שלא יתבע ליתומים עד שיגדילו ולא קבל עליו שלא יקח ריבית: הגה וכן אם ראו בית דין שיש בו שאר תועלת ליתומים לגבות כשהם קטנים כגון שבעל חוב רוצה לוותר קצת ולמחול להם כדי שיגבה עכשיו הרשות ביד ב"ד להגבותו (תשובת ר"ן סי' ל"א) וכן נפרעים מהם כתובת אשה כמו שנתבאר בטור א"ע ואם יש יתומים קטנים וגדולים המלוה נפרע מהגדולים חלק המגיע להם וכדי שיפרע בע"ח מחלק הגדולים צריכין ב"ד להעמיד אפוטרופוס לקטנים ולחלק עם הגדולים ויגבו לב"ח מהגדולים חלקם המגיע להם לפרוע: הגה הא דאין נזקקין לנכסי קטנים היינו שהוא ודאי של קטנים אבל אם יש לספק שמא מורישם עדיין חי אע"פ ששמעו בו שמת גובים מנכסיהם תשו' הנ"ל:

ב טעמא דאין נפרעים מהקטנים משום דחיישינן שמא התפיס אביהם למלוה צררי לפיכך אם תפס משלהם אפי' אחרי מות אביהם והוא בענין שיכול להחזיק בו לטעון לקוח הוא בידי מהניא ליה תפיסתו כיון שידוע וברור לו שלא נפרע מאביהם:

ג נזקקין לנכסי ערב אע"פ שהיתומי' קטנים:

ד קטנים שצוה מורישן ואמר תנו שדה או מנה לפלו' נזקקין לנכסיהם אחר שמעמידים להם אפוטרופוס להפך בזכותם (טור ס"י בשם הרא"ש) וכן אם אמר תנו מנה זו או תנו שדה זו לפלו' נזקקין לנכסיהם אחר שמעמידים להם אפוטרופוס ולהרמב"ם בזו אין צריך להעמיד אפוטרופוס יורש גדול שנתן נכסי מורישו לקטן ויצא שטר חוב על המוריש מורידים בעל חוב לנכסיו:

ה יתומים קטני' שנמצאת קרקע שאינה שלהם אלא טען הטוען שהיא גזל ביד מורישיו נזקקים להם ואם נמצאת גזולה מחזירים אותה לבעליה ולהרמב"ם צריך להעמיד להם אפוטרופוס לטעון ולדון וכן קטן שתקף בעבדיו וירד לתוך שדה חבירו וכבשה אין אומרים נמתין לו עד שיגדיל אלא מוציאין אותה מידו ולכשיגדיל אם יש לו עדים יביא עידיו: הגה ודוקא שלא היה לו חזקה בנכסים אלו מאבותיו אבל יש לו חזקה אין מוציאין ממנו עד שיגדיל (טור) ולכן מי שצווח על יתומים קטנים שיש לו היזיקות מהן אין מעמידין להם אפוטרופוס

לדון עמו בעודן קטנים אם לא שמפורסם שהם מזיקים אותו בידים וכל שיש לספק בדבר ולפקפק ממתינים עד שיגדילו (מרדכי פ' השולח) וי"א דממנין לעולם אפוטרפוס בין שיש ממש בטענותיו או לא אולי יתפשר עמו לטובת היתומים (ב"י בשם הראב"ד):

י קרקע שהיתה בחזקת קטנים ובא אחד וטען שהיא לקוחה ממורישו ויש לו עדים שהחזיק בה ואכלה שני חזקה בחיי אביהם אין מוציאין אותה מידם עד שיגדילו שאין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין אבל אם הוציא שטר שהיא לקוחה בידו הרי זה מקיים השטר ומוציאין אותה מידם אחר שמעמידי' להם אפוטרופוס:

יז קטנים שהודה מורישם בכתב ידו על מטלטלים שבידו שהם מעסק שיש לו מפלו' או שהוא פקדון בידו משל פלוני מוציאין מהם (וע' לעיל ס"ס ק"ז) וכן אם גזל מורישם חייבים לשלם בין אכלו בין לא אכלו בין נתיאשו הבעלים בין לא נתיאשו הבעלים בין מקרקע בין ממטלטלי' שהניח מורישם:

יח אם לוו ב"ד או אפוטרופוס של יתומים לצרכם נזקקים לנכסיהם ומוכרים בלא הכרזה ונפרעים בבינונית כמו משאר בעל חוב וכן בי דינא דזבין אחריותא איתמי אם טרפוה מהלוקח גובה בלא הכרזה ודינו כשאר בעל חוב אבל אם לוו היתומים עצמם בלא אפוטרופוס אין נזקקין לנכסיהם עד שיגדילו ואין מעמידין להם אפוטרופוס לקבל העדות:

יט בכ"מ שאמרו שמעמידים להם אפוטרופוס כדי ליזקק לנכסיהם מקבלים עדים בפני אפוטרופוס דאפוטרופוס בעל דין הוא וכן עידי צוואה מקבלים אותם בפני האפוטרופוס: הגה וי"א הטעם דבדבר הברור שאין בו חשש כמו צוואה מקבלין אפי' שלא בפני בעל דבר וע"כ מותר לקבל עידי צוואה בפני הקטן (נ"י פ' הגוזל בתרא) וה"ה בכל דבר המבורר שהקטן חייב (כן משמע במרדכי פרק השולח) ויש מי שכתב שאין מקבלים אותם בפני האפוטרופוס והיכי משכחת לה שהמניח יתומים קטנים תהא צוואתו קיימת במוסר דבריו לב"ד או שכתבו העדים צוואתו בשטר וחתמוה בחייו או שכתב הוא עצמו צוואתו בכתב ידו הניכרת לב"ד (וע"ל סי' ק"ח סעי' ג' ד'):

כ לכתובת אשה אין צריך להעמדת אפוטרופוס:

כא כשאמרו מעמידים אפוטרופוס לא אמרו אלא להקל על הב"ד הא אם ראו ב"ד דלא למנות אפוטרופוס ויחפשו הם אחר זכות היתומים אין לך אפוטרופוס טוב מהם (ויש כח ביד ב"ד לפשר מחמת יתומים אם נראה שטוב להם) (פסקי מהרא"י סי' קס"ב):

סימן קיא

דין מלוה בשטר גובה ממשעבדי והמלוה על פה. ובו כד סעיפים:

א המלוה את חבירו על פה אינו גובה אלא ממה שימצא ביד הלוה אבל אינו טורף לא מהלקוחות שקנו ממנו ולא ממתנות שנתן אבל מכל מה שימצא בידו גובה בין קרקע בין מטלטלים אפי' קנאם אחר הלואה אבל המלוה בשטר טורף מהלקוחות וממקבלי המתנה שקנו ושקבלו ממנו קרקע אחר הלואה אפי' אם אינו מפורש בשטר כן אבל אם פירש בפירוש שהלוה לו על תנאי שלא יטרוף מהלקוחות ולא ממקבלי מתנה תנאו קיים ואינו טורף מהם.

ב הקדשות הרי הם כמשועבדי' ואין נפרעים מהם כל שיש לו בני חורין אם קדם המכר או המתנה להלואה דבר פשוט הוא שאינו טורף מהם אלא א"כ יש הוכחה שלא נתכוין במכר ומתנה אלא להבריחם מבעל חוב וכמו שנתבאר בסימן צ"ט שהמתנה בטלה ואפי' קדמה להלואה בעל חוב גובה ממנה אפי' אם היא מלוה על פה:

ג אם נתנו ללוה מתנה על תנאי שלא תחול עליה שום שעבוד לא חוב ולא כתובה שקדם למתנה ולא יחול עליו להבא התנאי קיים ולא יגבה בעל חוב ממנה אפילו כתב לו דאקנה אבל אם קנה קרקע והתנה עמו המוכר על מנת שלא יחול עליו שום שעבוד אינו מועיל וב"ח (של לוקח) גובה ממנה.

ד מי שנתן קרקע לבנו על תנאי שלא יחול עליו שום שיעבוד ואין לו בן אחר ומת האב בע"ח של הבן גובה ממנה:

ה מי שיש לו חובות הרבה וב"ד מכרו קרקע הלוה כדי לפרוע לבעל חוב המוקדם אין שאר בעלי חובות יכולים לחזור על הקרקע ולהוציאו מיד הלוקח אבל אם מכרו הלוה עצמו כדי להגבות לבע"ח המוקדם יכולים שאר בעלי חובות לטרפו מהלוקח:

ו אפוטרופסי יתומים שמכרו לאחרים לא אמרינן דאחריות דנפשייהו קבילו עלייהו אלא חוזרים וטורפים בחובם:

ז בעל חוב מוקדם שבא לגבות (ויש כאן עוד בע"ח מאוחר) (רבינו ירוחם סוף נל"ב) ואין ללוה נכסים יותר מכדי חובו של זה אין מורידין אותו לנכסי לוה אפילו יש נאמנות בשטר עד שישבע שבועת המשנה שלא נפרע כלום כדין טורף שהרי טורף מהשני מי שנמחק שטר חובו וכתבו לו בית דין שטר אחר וכן מי שהלוה את חבירו מלוה על פה ונתחייב לו בדין ולא היה לו מה לפרוע וכתבו לו מעשה ב"ד אם טורפין מהלקוחות נתבאר בסי' ע' ס"ו:

ח בד"א שטורף ממשעבדי כשאינו מוציא ביד הלוה בני חרי לגבות חובו מהם אבל אם מצא ביד הלוה בני חרי לגבות אפילו הם זיבורית לא יטרוף ממשעבדי לא שנא אם הם לקוחות או מקבלי מתנה לפיכך אם נתן הלוה מתנה לאחרים וכתב להם ק"ק לפלו' וש'

לפלו' ות' לפלוני ואין בנכסיו כדי שיספיק לכולם אין אומרים כל הקודם בשטר זכה אלא חולקים הנכסים לט' חלקים ויקח בעל הק"ק ב' חלקים ובעל הש' ג' חלקים ובעל הת' ד' חלקים ואם יצא עליהם שטר חוב גובה מכולם וכפי החלוקה יפרע כל אחד מחלקו אבל אם אמר ק"ק זוז לפלוני ואחריו ש' לפלוני ואחריו ת' לפלוני כל הקודם בשטר זכה לפיכך יצא עליהן שט"ח גובה מהאחרון ואם אינו מספיק גובה משלפניו ואם אינו מספיק גובה משלפני פניו: הגה י"א דה"ה אם אמר ר' זוז לפלוני ור' זוז לפלוני ור' לפלוני דמאחר דנותן לכולם בשוה ולא כללם ביחד הוי כאילו אמר אחריו לפלוני (הרא"ש סוף פרק יש נוחלין) ויש חולקי' (המ"מ פ"י מהל' זכייה בשם הסכמת המפרשים):

ט ראובן צוה מחמת מיתה לתת מנה לשמעון ומכרו היורשים כל הנכסים שלא מצא שמעון לגבות מנה שלו גובה מהלקוחות ואין היורשים יכולים לומר שנתנו לו כיון ששטר הצוואה יוצא מתחת ידו ולא חיישי' לקנוניא:

י יורשים שמכרו נכסי אביהם יש להן דין משועבדים ואין בע"ח טורף מהם כיון שיש בני חורין דאביהם ואם לא השאירו בנכסי אביהן בני חורין ורוצים לסלקו בקרקע שלהם נתבאר בסימן ק"ז:

יא אם מכר הלוה קרקע שיש לו בעירו ויש לו קרקע בעיר אחרת ב"ח טורף מהלוקח ואינו יכול לומר הנחתי לך בני חורין כיון שאינו בעירו (כ"כ לעיל סי' ק"ב ס"ג) שגם הלוה עצמו לא היה יכול להגבות מנכסיו שיש לו בעיר אחרת: הגה מיהו הכל לפי ראות הדיינים כי אם אין היזק למלוה במה שגובה בעיר אחרת לגבות שם מבני חורין גובה שם (תשובת רשב"א סי' אלף ה'):

יב הניחו הלקוחות בני חורין ביד הלוה ונתקלקלו בעל חוב טורף מהלקוחות ודוקא נתקלקלו אבל לא נתקלקלו אלא שאינו יכול לגבות מהם מחמת פשיעתו כגון שסילק שעבודו מהם ולקח בקנין שלא יגבה מהם אינו גובה מהלקוחות שיאמרו לו הנחנו לך מקום לגבות ממנו:

יג ואם לא נתקלקלו אבל גזלן אנס אינו טורף ממשועבדים מפני שמצויים הם בעלי זרוע ליפול וסוף שיגבה חובו: הגה מיהו אם המיר לעכו"ם הלוה ולא יוכל לגבות בדיניהם הוי כנתקלקלו בידו וטורף ממשעבדי (תשובת הרא"ש כלל מ"א) וי"א דה"ה אם הניח הלוה יתומים קטנים ויש חולקין (רבינו ירוחם נכ"ו ח"ג שתי הדיעות) לוה שבא למכור קרקעותיו לעכו"ם שלא יוכל המלוה לטרוף אח"כ חובו ממנו ובא למחות המכירה אינו יכול למחות כמו שלא יכול למחות כשמוכר מטלטלים שלו אע"פ שלא יכול לטורפן דשמא יפרענו עדיין קודם שיבא זמנו מיהו המוכר לא טוב עושה שמזיק שעבודו של חבירו (תשובת רשב"א) ונ"ל דאם נראה לב"ד שלא יהיה מקום לגבות חובו אח"כ יכול למחות וע"ל סימן ע"ג סעיף י':

יד אפי' הגיע זמן הפרעון ונתרשל המלוה מלתבוע חובו וליפרע מבני חרי ואחר זמן רב אשתדוף בני חרי גבי ממשעבדי.

טו אם יש כאן שנים או שלשה לקוחות שקנו ממנו כאחד ואין אחד מהם קודם לחבירו ובא ב"ח לטרוף גובה מאיזה מהם שירצה ואינו צריך ליקח חצי שדה מזה וחצי שדה מזה: הגה אבל אם היו כאן שדות הרבה ויכול לגבות שדה מכל אחד גובה מהן ולא מא' מהן (רבינו ירוחם נ"ו ח"ה):

טז אם הלוקח שקנה מהלוה מכרו לאחר והאחר לאחר אפי' עד מאה ובא לטרוף מהלוקח האחרון אינו יכול לומר למה לא תבעת חובך מהראשון:

יז לוה שמכר נכסיו וחתם המלוה על שטר המכירה לא הפסיד בשביל זה זכותו וטורף מהלקוחות שיוכל לומר השני נוח לי והראשון קשה ממנו:

יח ראובן קנה בית משמעון ולוי היה לו שטר על אותו בית ולוי היה במעמד כשקנה ראובן הבית ולא הוציא שטרו וגם ראובן סתר הבית ובנה בו ומינה את לוי על הבנין ואח"כ הוציא לוי שטרו לא איבד זכותו בשתיקתו:

יט לוה שלוה ואח"כ נתן נכסיו במתנה על מנת להחזיר אם הם קרקעות שקנה קודם שלוה או שקנאם אחר שלוה וכתב לו דאקנה אין מתנתו כלום ואם המתנה קדמה להלואה ונתנה לזמן ידוע זכה המקבל במתנה עד שיגיע זמנה ואם נתנם לו במתנה על מנת להחזיר בסתם ולא פירש באיזה זמן יחזירנה לו ואח"כ לוה כשם שהמקבל יכול לדחות ללוה לזמן מרובה שיאמר לו בכל פעם אחזירנה לך לאחר זמן כך הוא דוחה למלוה הבא מכחו אך המלוה יכול לכופו מדרבי נתן כשירצה להחזירם שלא יחזירנה אלא (לו ולא) לנותן.

כ אף על גב דלא כתב דאקנה אם קנה והוריש גובה ויש חולקין:

כא ראובן הלוה לשמעון על פה ושמעון הלוה ליהודה בשטר ומכר יהודה כל נכסיו ובא ראובן לטרוף מהלקוחות שקנו מיהודה מכח שטר שיש לשמעון על יהודה הדין עמו הואיל ושמעון מודה שהוא חייב לו לא היו ללוה נכסים אלא שטרי חובות שיש לו על אחרים לא מיבעיא בעודם בידו שהמלוה גובה שלו מדרבי נתן אלא אפילו מת הלוה ונפלו השטרות לפני יורשים גובה מהם אפי' נעשו השטרות שיש ללוה על בעלי חובות אחר שלוה הוא מהמלוה ואפי' קנו בעלי חוביו של לוה נכסים אחר שלוה הלוה מהמלוה שלו המלוה גובה מהם ומיורשיהם מדרבי נתן:

כב אם מכר הלוה שטרי חובות או נתנם לאחר או שבעלי חוביו מכרו נכסיהם אחר שלוה הוא מהמלוה אם יש בשטר שיש למלוה וכן בשטר שיש ללוה על בעלי חוביו

שעבודא דמטלטלי אגב מקרקעי אז יש בהם דין קדימה ונכסיהם של בעלי חוביו של לוה משועבדים למלוה שלו מכחו כיון שהוא קודם למכירה שמכרו:

כג אם היו ללוה שני מלוים שהלוו לו ובאים כאחד לגבות מבעלי חובים שלו אם הלוה הלוה לבעלי חוביו בשטר לאחר שלוה הוא משניהם יחלוקו ואם תפס א' מהם זכה בתפיסתו ואם חובותיו של לוה קודם שלוה משניהם או קודם שלוה מהאחרון וכתב לראשון אגב זכה בהם הראשון:

כד ראובן היה לו שטר על שמעון ונתנו ללוי בכתיבה ומסירה וכשבא לוי לגבותו הוציא יהודה שטר שהיה לו על ראובן מוקדם לשטר שהיה לראובן על שמעון ואמר כי השטר שנתן ראובן ללוי הוא ממונו של בעל חובו וזכה בו מדין קדימה הדין עם יהודה כיון ששטרו מוקדם ושעבד לו מטלטלים אגב מקרקעי ואין בזה משום תקנת השוק (וע' לקמן ס"ס קי"ג):

סימן קיב

אין בע"ח טורף מהמשועבדים ממה שקנה. ובו ה סעיפים:

א אין בעל חוב טורף ממשעבדי אא"כ היו נכסים ללוה בשעה שלוה ומכרם או נתנם אח"כ אבל אם קנאם אחר שלוה ומכרם לא נשתעבדו לבעל חובו ואינו גובה אותם מהלקוחות ומיהו בעודם ביד הלוה גובה מהם אע"פ שקנאם אחר שלוה ואם שעבד נכסיו שקנה ושיקנה אז חל השעבוד גם על מה שיקנה אח"כ ואם קנה אח"כ ומכרו בעל חוב גובה ממנו ודוקא שפירש לו בפירוש אבל אם לא כתב לו דאקנה לא: הגה וי"א כיון דקיי"ל אחריות טעות סופר הוא כל מה שראוי להשתעבד אמרינן ביה טעות סופר ואפי' דאקנה נמי (טור בשם הרא"ש והרשב"א פרק מי שמת) מיהו אם כתב לו מקצת אחריות ולא פירש לו דאקנה י"א דלא אמרינן עוד טעות סופר דהואיל ופירש קצתן מה שכתב כתב ומה שלא כתב לא כתב (נ"י פרק מי שמת) י"א דאף אם כתב לו דאקנה יכול לחזור בו כל זמן שלא קנה (נ"י פ' חזקת הבתים ומרדכי פ' מי שמת) ויש חולקין (כ"כ נ"י שם):

ב אם לא כתב לו דאקנה ומכר נכסיו אחר שלוה והמלוה בא לטרוף מהלקוחות וטוען שאלו הנכסים היו ביד הלוה ולוקח טוען לאחר שלוה קנה ומכר י"א שעל המלוה להביא ראיה שהיה אלו הנכסים ביד הלוה בשעת הלואה וי"א שאם יש עדים שהלוה קנה קרקע זה ומכרו צריך המלוה להביא עדים שקנאו הלוה קודם שעבודו אבל אם יש עדים שהלוה היה מוחזק בו ושהיה שלו צריך הלוקח להביא ראיה שקנאו הלוה ואימתי קנאו ואם לאו ב"ד מעמידין אותו על חזקתו ונאמר שהיה שלו ושל אבותיו מעולם (ונ"ל דסברא הראשונה עיקר):

ג נותן נכסיו מהיום ולאחר מיתה ולא נודעו הנכסים שהיו לו באותה שעה י"א שעל המקבל מתנה להביא ראיה שהיו אותם נכסים בידו בשעת מתנה וי"א שאם לא נודע שקנה נכסים אח"כ הכל בחזקת מקבל מתנה (והסברא הראשונה עיקר ועי' לקמן ס"ס ר"נ ובסימן ק"ד כן נ"ל) .

ד שני מלוין שהוציא כל א' שטרו ואין כתוב בשום אחד מהם דאקנה ואין הנכסים מספיקים לחובות שניהם וטוען המוקדם כי כשלוה ממנו כבר קנה הנכסים והמאוחר טוען שלאחר שלוה משניהם קנאם והם משועבדים לשניהם ואין עדים בדבר י"א שחולקין החצי שחלוקין עליו וי"א שאם אין עדים שקנאם מעמידים הנכסים ביד המוקדם ואם יש עדים שקנאם אלא שאינם יודעים מתי קנאם חולקים החצי שחלוקים עליו:

ה ראובן שלוה בשטר ולא כתב למלו' דאקנה וקנה ומת והיה לו בת וירשתו ועמדה ונשאת אין המלוה גובה מהבעל ממה שהכניסה לו באותם הנכסים משום דבעל בנכסי אשתו לוקח הוי. הגה אבל אם לא נשאת גובה מן היורש כדלעיל סי' קי"א סעיף כ' (וכ"א וריש סי' ק"ז) .

סימן קיג

אין בע"ח טורף ממטלטלים המשועבדים. ובו ג סעיפים:

א אין בעל חוב טורף מהלקוחות אלא בקרקע שמכר או נתן הלוה אבל מטלטלין שמכר או נתן אינו טורף אפי' היו בידו בשעת הלואה ואפי' התרה המלוה בלקוחות שלא יקנו מטלטלי הלוה אין המלוה טורף מהם ואם נתנם במתנת שכיב מרע המלוה טורף מהם כמו שיתבאר בסימן רנ"ב ואם שעבד לו מטלטלי אגב מקרקעי יכול לטרוף המטלטלין מהלקוחות כמו שהוא טורף קרקע אפי' מכר הקרקעות קודם שיקנה המטלטלים והוא שכתב לו דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי או שיכתוב שהוא משעבדם לו מעכשיו:

ב כשמשעבדים מטלטלי אגב מקרקעי אין צריכים להיות צבורין בתוכם ואפילו מטלטלי דניידי כגון בעלי חיים ועבדים משתעבדי אפילו הקרקע כל שהוא יכול לשעבד הרבה מטלטלים ואם אין ללוה קרקע והמלוה זיכה לו בתוך שדהו באחת מהקנאות שקונים בהם קרקעות או שהשאילו או השכיר לו קרקע כל שהוא הרי זה מקנה עליו כל מטלטלין שירצה ואין צריך לסיים המקום שקנה אגבו המטלטלין ואם אין קרקע גם למלוה יכתוב הקניתי לו ארבע אמות קרקע בחצרי ואגבן הקניתי לו המטלטלים ואע"פ שאין אנו יודעים לו קרקע הודאת בעל דין כמאה עדים לחובתו:

ג בזמן הזה אפי' שעבד לו מטלטלי אגב מקרקעי אינו טורף ממטלטלין שמכר או נתן משום תקנת השוק ומיהו אם כתב לו דאקנה ואח"כ לוה מאחר וכתב לו דאקנה ובשניהם שעבד מטלטלי אגב מקרקעי וקדם השני ותפס מטלטלים שקנה קודם שלוה ממנו בא ראשון ומוציא ממנו אפילו בזמן הזה מפני שאין בזה משום תקנת השוק (ועיין לעיל סי' ס' וכ"כ בסי' ל"ז סעיף ט"ז):

סימן קיד

דין בע"ח עם הלוקח אם יכול לדחותו אצל הלוה. ובו ז סעיפים:

א מלוה שיודע לקוחות שקנו מהלוה אחר שהלוה הולך וטורף מהם (בב"ד אבל אם טרף שלא בב"ד אינו כלום) (ב"י בשם תשובה שבסוף חזה התנופה) וקורעים ב"ד שטר האדרכתא וכותבין לו שטר טרפא וכותבים בטרפא שקרעו שטר האדרכתא:

ב כשימצא המלוה ללוקח כופין אותו לדון עמו ואינו יכול לומר לו לך אצל הלוה וכשיתחייב לך בדין יכתבו לך טירפא על הלקוחות אז אפרע לך אלא ילך הוא אצל הלוה ויזקיקו לבא לדין ומיהו היכא דאיתא מודעינן ליה כגון שאינו רחוק יותר ממהלך יום אחד ואם מבקש הלוקח זמן לחזור אחריו נותנים לו עד שלשים יום ובלבד להוציא הדין לאמיתו ושלא לבא בעקיפין:

ג אם רוצה הלוקח לסלק המלוה במעות הרשות בידו וישאר לו הקרקע ויחזור וישאל מהמוכר מה שפרע למלוה בשבילו ואם עשאה אפותיקי מפורש דאמר ליה לא יהיה לך פרעון אלא מזו אינו יכול לסלקו במעות אם קנה שתי שדות זו אחר זו כל אחת במנה והחוב שהיה למלוה על הלוה היה ק"ק וטרף ממנו במנה שדה שקנה ראשון וכשבא לטרוף השניה במנה הנשאר הביא לו ק"ק ואמר ליה אם תרצה שדה ראשונ' שגבית כבר בכל המאתים הרי טוב ואם לאו קח ק"ק והסתלק הדין עמו ואם רצה המלוה וקבלה בק"ק אין הלוקח חוזר על המוכר וגובה ממנו אלא מנה: הגה וי"א דאם עשו ב"ד תחלה שומא והכרזה שוב אין הלוקח יכול לסלקו דשומא לא הדרא ללוקח (טור בשם רבינו יונה והרא"ש) וע"ל סימן ק"ג סעיף ט' וכל זה מיירי בלוקח א' שלקח ב' השדות אבל בב' לוקחין אין השני יכול לומר דיקבל שדה האחד יותר משוויו או לסלקו במעות דלאו בעל דברים דידיה הוא (נ"י פ' מי שהיה נשוי ור' ירוחם):

ד אחר שכותבין הטירפא מורידין שלשה בקיאין לאותה שדה ושמין לו ממנה כשיעור חובו כפי מה שראוי לו מהקרן וחצי השבח כפי מה ששוה עתה ומכריזין עליה ל' יום כדרך שמכריזים על נכסי יתומים שנתבאר בסי' ק"ט ואחר כך משביעין את הלוה בתקנת הגאונים שאין לו כלום אם היה הלוה עמנו במדינה ומשביעין את הטורף בנקיטת חפץ

שלא נפרע חוב זה ושלא מחלו ושלא מכרו לאחר וכולל בשבועתו שאין זה שטר אמנה ואם (הוא) תוך הזמן טורף בלא שבועה ואח"כ מורידין אותו לנכסי הלוקח בשומא על פי מה שנתבאר בסי' ק"ג וכותבים הורדה וכותבים בה שהכירו שהיא של פלו' הלוה וכותבים שקרעו הטרפא:

ה ב"ד ששמו לטורף בנכסי לוקח וטעו בכל שהוא מכר בטל (ויש אומרים שדינו כמו גבי יתומים לעיל סי' ק"ט סעיף ג') (טור) ואם יבא שום אדם ויעלה אותה שדה יותר ממה ששמוה ב"ד והמלוה רוצה ליקח אותה צריך לקבלה באותו עילוי:

ו אם ב"ח ולוקח באים להוסיף כל אחד על חבירו נותנים השדה לאותו שמוסיף יותר אם התוספת הוא עד כנגד כל דמי החוב אבל אם הלוקח רוצה להוסיף מעט על שומת ב"ד ולא יהיה כל החוב פרוע אין שומעין לו.

ז אם המלוה אומר אקבל הקרקע בכל חובי בלא שומת ב"ד והלוקח אומר לא כי אלא ישומו אותה ב"ד ואני אתן כפי שומתן אין שומעין ללוקח:

סימן קטו

דין הפירות והשבח בטורף מלוקח ויתומים. ובו ו סעיפים:

א כשבא ב"ח לטרוף מהלוקח אם כתב לו הלוה דאקנה טורף ג"כ השבח שהשביח השדה בין שבח ששבחו הנכסים מאליהם כגון שעלו בו אילנות או נתייקרה בין שבח שהשביחו מחמת הוצאה אלא שאם שבחו מאליהם טורף כל השבח: הגה וי"א דבכל ענין אינו גובה רק חצי השבח (טור בשם הרא"ש והמגיד פכ"א דמלוה וכן נראה לי עיקר) מיהו אם כתב ללוקח בהדיא שלא יגבה מדאקנה אין ללוקח בשבח כלום (הרא"ש פ"ק דמציעא) ואם השביחו מחמת הוצאה טורף חצי השבח היתר על ההוצאה: הגה וי"א דאין הבעל חוב נותן לו הוצאה כלל מאחר דהחוב שלו נגד הקרן עם השבח (טור בשם הרא"ש וע' בב"י) וחוזר הלוקח וגובה הקרן מנכסי המוכר אף מהמשועבדי' שמכר או נתן מאחר זמן שמכר לו השדה אבל השבח שטרף ממנו בע"ח אינו גובה אותו מנכסי המוכר אלא מבני חורין: וכל זה לא מיירי אלא בשבח ששבחו הנכסים בעודו המוכר חי אבל אם שבחו הנכסים לאחר מיתת המוכר אין לבעל חוב בו כלום ונשאר כולו ללוקח (נ"י פ"ק דמציעא) וכל הפירות שאכל הלוקח אינם נטרפים ממנו אבל כל הפירות המחוברים לקרקע אע"פ שאינם צריכים לקרקע כענבים שהגיעו להבצר הרי בע"ח גובה מהם כמו שגובה מן השבח ואם רוצה הלוקח לסלקו יכול לסלקו בין מן השדה בין מן השבח אם לא עשאה אפותיקי אבל אם עשאה אפותיקי מפורש שאמר לו לא יהא לך פרעון אלא מזו א"י לסלקו:

ב בעל חוב שטרף בחובו מיד הלוקח מה שראוי לו מן הקרן וחצי השבח רואין הנשאר מהקרקע אם יש בו תועלת ללוקח כגון שנשאר לו בשדה בית ט' קבין ובגינה בית חצי קב ישתתפו בה שניהם ואם לא נשאר לו דבר שאלו יחלק יהיה שם כולו עליו נותן לו בע"ח את דמיו: הגה אם ירצה הלוקח (טור ס"ז) וי"א שה"ה אם לא היו דמי החוב רק נגד הקרן ולא נגד השבח שאז נשאר כל השבח ללוקח נמי דינא הכי ודוקא שלא עשאו המוכר אפותיקי אבל אם עשאו אפותיקי (טור ס"א) גובה ב"ח אף (כל) השבח רק שנותן ללוקח הוצאותיו ואם ההוצאה מרובה על השבח אין הוצאה רק כדי השבח בלחוד (טור בשם הרא"ש והמגיד פכ"א דמלוה):

ג כל הדברים לא נאמרו אלא בלוקח אבל מקבל מתנה ששבחה מחמת הוצאה אין ב"ח גובה משבחה כלום אלא רואים כמה היתה שוה בשעת מתנה וגובה ואם שבחה מאליה ב"ח גובה את כולה: הגה וי"א דאפילו השבח דממילא נמי לא טריף (טור בשם הרז"ה והרא"ש) אלא א"כ עשאו אפותיקי שדינו כמו ביתומים שיתבאר בסמוך (המגיד פ' כ"א) ואם קיבל הנותן אחריות המתנה הרי ב"ח גובה ממנה כדרך שגובה מהלוקח: הגה ולוקח שפירש בהדיא שאין לו אחריות על המוכר דינו כמקבל מתנה (המגיד פכ"א):

ד וכן יתומים שהשביחו הנכסים אין בעל גובה מהשבח כלום אבל אם שבחו נכסים מאליהם גובה את השבח כולו: הגה (עיין ס"ק כ"ט) ויש חולקין וסבירא להו דאינו גובה ביתומים כמו במתנה אלא א"כ עשאה אפותיקי דאז גובה גם השבח (טור):

ה (מכאן עד סוף הסי' הכל ל' רמב"ם ס"פ כ"א מה' מלוה) ב"ח שבא לטרוף מהיתומים שבח שמחמת הוצאה יתומי' אומרים אנו השבחנו וב"ח אומר שמא אביכם השביח על היתומים להביא ראיה: הגה וי"א דאם לא עשאו אפותיקי עליו להביא ראיה (טור):

ו הביאו היתומים ראיה שהם השביחו שמין להם השבח וההוצא' ונוטלים הפחות שבשניהם ומעלה אותו בדמים בד"א בשעשה שדה זו אפותיקי: הגה וי"א דזה דוקא כשלא היה החוב נגד הקרן והשבח אבל אם היה נגד שניהם נוטל הכל ואינו נותן לו ההוצאה כלל (טור) אבל אם לא עשאה אפותיקי אם רצו היתומים לסלק בע"ח בדמים מסלקין אותו ואם רצו נוטלים מהקרקע שיעור שבח שלהם:

סימן קטז

כיצד כותבין לו הטירפא. ובו ב סעיפים:

א לוקח שטרפו ממנו השדה כותבים לו ב"ד טירפא היאך טרפוהו ממנו בשביל חוב של המוכר וחוזר וטורף מהמוכר: הגה ואין הבעל חוב צריך לכתוב לו הרשאה או שטר הודאה שטרף ממנו (ב"י סי' קי"א בשם הרשב"א) ואם קנאה בת"ק והוקרה אם היתה שוה אלף כותבים לו טירפא באלף וכן אם היתה שוה אלף בשעה שלקחה ובשעת טירפא לא היתה שוה אלא

ת"ק או שהיתה שוה אלף ולקחה בת"ק בכולם כותבין לו טירפא באלף וכל הדין שיש למלוה עם הלוקח כן דינו של לוקח ראשון שטרף ב"ח ממנו ובא הוא לטרוף מהלקוחות שקנו אחריו אפי' לא מכר לו בשטר אלא בעדים בעלמא אפילו לא פירש לו האחריות:
הגה י"א דדוקא מוכר אבל נתן מתנה בעדים אינו טורפה בלא שטר דמתנה אין לה קול אלא בשטר (המגיד פ' י"א דמלוה) והא דטורף בלא מכר לו בשטר אלא בעדים בעלמא דוקא כשהעדים מעידים שלא חתמו על שום שטר מזה המכר וגם לא היו שם עדים אחרים כי אם הם ומכל מקום ב"ד כותבים לו היאך נטרף ממנו לראיה שיתבע הלוה שמכר לו:

ב אם לקח בפירוש שלא באחריות ומבקש מהמלוה שיתן לו כחו מהשטר חוב כדי שיוכל לתבוע הוא מהלו' אם כבר טרף ממנו שוב אינו יכול לעשות לו ממנו לא הרשאה ולא מכר שכבר נמחל שעבודו ונתבטל אבל קודם שיטרוף בו יכול לפייסו שיתן לו כחו אבל אין כותבין לו טירפא שהרי קנה בפירוש שלא באחריות:

סימן קיז

דין העושה שדהו או עבדו אפותיקי. ובו ז סעיפים:

א העושה שדהו אפותיקי לב"ח או לאשה בכתובת' והוא שיכתוב להם מכאן תגבו ושטפה נהר הרי זה גובה משאר נכסים וטורף אותם (אבל כל זמן שהיא בידו אינו יכול לסלקו בנכסים אחרים רק במעות) (המגיד פ' י"ח מה' מלוה ור"ן) ויש חולקין (טור סעיף א') ואם התנה עמו שלא יהא לו פרעון אלא מזו אינו גובה משאר נכסים ואם מכרה לאחר ובא ב"ח זה לטרפה אינו יכול לסלקו בדמים (טור סי' קמ"ו) מאחר שהתנה עמו שלא יהא לו פרעון אלא מזו: הגה עשה שדהו אפותיקי מפורש שאמר ליה לא יהא לך פרעון אלא מזו ונמצא השדה לא היתה שלו יש אומרים דגובה משאר נכסים (רבינו ירוחם נתיב ו' חלק ג' בשם התו') אבל אם טרף ממנו בע"ח מוקדם אינו חוזר עליו (שם) עשה שדהו אפותיקי לבעל חובו או לאשה בכתובת' ומכרה הרי זו מכורה וכשיבא בעל חוב לגבות אם לא ימצא נכסים בני חורין יטרוף אותה בד"א כשמכרה לשעתה אבל אם מכרה ממכר עולם אינה מכור': הגה זהו דעת רמב"ם אבל רוב המפרשים חולקין וסבירא להו דאפי' יש כאן בנ"ח טורף מאפותיקי מפורש ואם מכר המכר קיים עד שעת טירפא וכן עיקר (טור והמגיד פי"ח וב"י):

ב משכונא אם משכנה לו סתם דינה כאפותיקי סתם ואם פי' לו לא יהא לך פרעון אלא ממנה דינה כאפותיקי מפורש:

ג עשה שורו אפותיקי ומכרו אין ב"ח גובה ממנו וכן שאר המטלטלין מפני שאין להם קול ואפי' עשאם אפותיקי בשטר ואפי' ידע הלוקח שעשאה אפותיקי דלא פלוג רבנן:

ד וכן לענין קדימה אם עשה מטלטלין אפותיקי אפילו מפורש בשטר לראשון וקדם מלוה מאוחר וגבאן זכה והוא שלא שעבדם לו אגב קרקע שאם שעבד לו אגב קרקע אם קדם מלוה מאוחר וגבאם לא זכה:

ה עשה עבדו אפותיקי אפילו בסתם ומכרו בעל חוב גובה ממנו מפני שיש לו קול:

ו עבד שעשאו רבו אפותיקי ושחררו אע"פ שכתב לו לא יהיה לך פרעון אלא מזה יצא לחירות ובעל חוב גובה חובו מהלוה וכותב עליו שטר וטורף מזמן זה השטר וכופין את רבו השני לשחררו מפני תיקון העול' שלא ימצאנו בשוק ויאמר לו עבדי אתה:

ז איסור הנאה מפקיע מידי שעבוד כמו קדושת הגוף כההוא אצטלא דפרסוה אמיתנא על דעת שיקבר עמו אין בעל חוב גובה ממנו: הגה אבל קדושת דמים אינו מפקיע מידי שיעבודא אלא יפדנו המלוה בדבר מועט שלא יאמרו הקדש יוצא לחולין בלא פדיון ודמי הפדיון יוסיף על החוב ויגבנו מן הלוה (טור ס"ז) ואפי' בקדושת הגוף לא יכול לאסרן על המלוה לחוד לומר יהיו נכסי קונם עליו אלא א"כ אסרן על כל העולם (מרדכי פ' המדיר ופ' ג"פ בשם מהר"ם) ויש חולקין (ר"ן פ' אע"פ ונ"י פ' אלמנה שתי הדעות):

סימן קיח

הכותב ללוקח שני דין ודברים אין לי עמך. ובו ד סעיפים:

א לוה שמכר נכסיו לשנים זה אחר זה וכתב בעל חוב ללוקח שני דין ודברים אין לי עמך וקנו מידו אינו יכול לטרוף מלוקח ראשון שהרי אומר לו הנחתי לך מקום לגבות אצל בעל חובך מהנכסים שקנה לוקח שני אחרי ואתה הפסדת על עצמך שהרי סילקת עצמך מהם והוא הדין לאשה בכתובתה אם כתבה לשני אבדה כתובתה ואינה יכולה לטרוף אבל אם כתבו לראשון טורפים מהשני: הגה ואם הראשון מכר הקרקע שקנה לאחר אינו טורפה מהשני כמו שאין טורפה אם נשארה ביד הראשון (טור וכ"כ הראב"ד בהשגתו שם והמגיד) .

ב מכר הלוה שדה ללוקח ומכר אחריה שדה שניה ללוקח שני וכתב המלוה ללוקח שני דין ודברים אין לי עמך וקנו מידו הרי ב"ח טורף מהלוקח ראשון שדה ראשונה ולוקח ראשון טורף מלוקח שני שדה שניה שהרי קנה אחריו וב"ח טורף אותה מלוקח ראשון ולוקח שני מוציאה אותה מב"ח שהרי כתב לו (דין ודברים אין לי עמך) ולוקח ראשון חוזר וטורף משני וחוזרים חלילה עד שיעשו פשרה ביניהם וכן האשה בכתובתה והוא שהיה החוב כנגד שתי השדות:

ג וכן הדין אם החוב מנה ומכר לשני לקוחות לכל אחד במנה וכתב ב"ח ללוקח שני דין ודברים אין לי עמך ונמצא השדה שקנה הראשון שאינה שלו הרי הראשון טורף מהשני ובעל חוב טורף מהראשון ושני טורף מב"ח וחוזרין חלילה עד שיעשו פשרה ביניהם:

ד וכן אם היתה אותה שדה שקנה הראשון אפותיקי לב"ח אחר מוקדם הרי אותו ב"ח טורפה מהראשון וראשון טורף מהשני ובע"ח האחרון טורף מהראשון ולוקח שני טורף מבעל חוב וחוזרים חלילה:

סימן קיט

המוכר כל שדותיו ולוה שהתנה שיגבה מן העידית. ובו ו סעיפים:

א ראובן שמכר כל שדותיו לשמעון בבת אחת וחזר שמעון ומכר שדה אחת ללוי והיא בינונית ולא נשאר בינונית אחרת ביד שמעון ובא ב"ח לגבות רצה גובה מבינונית שביד לוי רצה גובה ממה שביד שמעון אפילו לא נשאר בידו אלא עידית יכול לגבות ממנו בד"א שגובה מלוי כשלקח בינונית אבל אם לקח עידית או זיבורית א"י לגבות ממנו (וי"א דגובה מן הזיבורית שביד לוקח שני אם לא נשאר ביד הראשון רק עידית) (המ"מ פי"ט ממלוה בשם הרמב"ן והרשב"א) וכן אם נשאר בינונית ביד שמעון אינו יכול לגבות מלוי אפי' אם לקח בינונית וכל זה לא איירי אלא כשקנאם שמעון בבת אחת אבל אם קנאם זה אחר זה וקנה זיבורית באחרונה אינו גובה מלוי:

ב לוה שהתנה עם המלוה שיגבה מעידית שבנכסיו ומכר העידית ושייר בינונית וזיבורית אין בע"ח טורף מעידית שמכר:

ג מי שהיה לו עידית ובינונית וזבורית והיו עליו נזיקים וב"ח וכתובת אשה ומכרן לשלשה בני אדם בבת אחת נכנסו תחת הבעלים וגובה ניזק בעידית ובעל חוב בבינונית וכתובת אשה בזיבורית ואם טען כל לוקח לזה שבא לטרוף ממנו אני לקחתי תחילה והנחתי לך מקום לגבות ממנו יש מי שאומר ששומעין לו ואינו יכול לגבות מספק ויש מי שאומר שכיון שאינו ניכר מתוך השטר שהרי שלשתן קנו ביום אחד ואין כותבים שעות קנין שלשתן לא חל עד סוף היום ואז חלו כולם כאחד:

ד מכרן לשלשה זה אחר זה בשלשה ימים או ביום אחד וכתבו השעות בשטר אם אין בהם דין קדימה כגון שזמנם ביום אחר או שלאחר שנתחייב לכולם קנה וכתב להם דאקנה כולם גובין מהאחרון לא הספיק גובין משלפניו לא הספיק גובין משלפני פניו ואם שטרו של אחד מהם קודם לחבירו ובאים לגבות כאחד כל מי ששטרו קודם יגבה מהאחרון תחלה בין אם הוא עידית או בינונית או זיבורית והמאוחר ממנו גובה משלפניו והמאוחר ממנו גובה משלפני פניו ואם הניזקין קודמים ואחריו בעל חוב ואחריו כתובת אשה הניזקין קודמים לגבות מהאחרון אפי' הוא זיבורית ובע"ח משלפניו אפי' הוא

עידית וכתובת אשה משלפני פניו אפילו אם הוא עידי עידית ואם הניזק יפייס ללקוחות הראשונים שיניחו לו לגבות מהם אין ב"ח וכתובת אשה יכולים לערער עליו:

ה מכרן לאחד זה אחר זה הרי הלוקח נכנס תחת הבעלי' בד"א כשלקח עידית באחרונה (או קנאם בבת אחת (טור) אבל אם קנה זיבורית באחרונה) (שם בשם הרמב"ם) כולם גובים מהזיבורית: הגה י"א דאפילו אם קנה עידית באחרונה דוקא שמת המוכר אבל אם מוכר עדיין חי דיוכל להחזיר השטר הזיבורית למוכר ואז יצטרכו כולם לגבות מן המוכר וה"ה אם קנה זיבורית באחרונה אע"פ שמת המוכר כולן גובין מן הזיבורית לקח בינונית באחרונ' ניזקין ובע"ח בבינונית וכתובה בזיבורית (טור) .

ו מכרן לאחד זו אחר זו ומכר לו עידית באחרונה וחזר הלוקח ומכר זיבורית ובינונית ושייר עידית לפניו כולם גובים מהעידית נמכר עידית והניח בינונית וזיבורית הניזקין טורפים מהעידית שביד הלוקח השני ומבינונית וזיבורית ששייר לפניו גובה ב"ח מבינונית וכתובת אשה מזיבורית:

סימן קכ

הזורק חובו סתם או בתורת גיטין וזרקו ונאבד. ובו ב סעיפים:

א המעות באחריות הלוה עד שיפרענו ליד המלוה או ליד שלוחו ואם זרקן בפניו ונאבדו חייב אפי' אמר זרוק לי חובי וזרקו ונאבדו חייב אבל אמר לו זרוק לי חובי והפטר וזרקו אפי' רחוק למלוה ונאבד קודם שיגיע לידו פטור שהרי הרשהו בכך אמר לו זרוק לי חובי בתורת גיטין היו המעות קרובות ללוה עדיין הם באחריותו היו קרובות למלוה נפטר הלוה מחצה על מחצה אם אבדו משם או נגנבו משלם הלוה מחצה: הגה כיצד זרק לו לתוך ד' אמותיו של מלוה פטור חוץ לד' אמותיו אם המלוה יכול לשמרו ולא הלוה פטור ואם הלוה יכול לשמרו ולא המלוה הלוה חייב שניהם יכולי' לשמרו הוה ליה מחצה על מחצה ושניהם חייבי' (טור) אבל שניהם אין יכולין לשומרו הוה ליה כזורקו למקום האבוד וחייב הלוה (ב"י):

ב במה דברים אמורים בסתם שלא גלה המלוה דעתו שאינו רוצה לקבלם לפיכך אם זרקו לו ונאבד חייב שאומר לו אילו נתתם לי הייתי שומרם אבל אם אמר לו הלוה הילך מעותיך ולא רצה המלוה לקבלם וזרקם לפניו אם הוא במקום שמלוה משתלמת שם נפטר ואינו צריך להביאם לב"ד דפרעון בעל כרחו פרעון וכן אם אמר לו הנה מעותיך צרורים בביתי בא וטול מעותיך (וע' לקמן סי' ע"ד ס"ו) והמלוה מסרב מלקחתם ונגנבו או נאבדו פטור הלוה אלא א"כ פשע בהם ונגנבו או אבדו: הגה ויש חולקים בזה (מרדכי שם פ' מי שאחזו) אם פרע לאשת המלוה אם היא בת דעת נפטר הלוה בכך כאילו נתנו למלוה עצמו (תשו' הרשב"א אלף צ"ו) ראובן שהיה חייב לשמעון וכשהגיע זמן הפרעון א"ל שמעון שיתעסק בהן

למחצית שכר ונאנסו אח"כ ביד הלוה חייב בכל האונסין כמו בתחילה מאחר שהיו תחיל' באחריותו ולא נשתנה מכח דיבור בעלמא (מרדכי פ' החובל):

סימן קכא

השולח חובו על ידי שליח. ובו יב סעיפים:

א שלח לו חובו או פקדונו ע"י שליח אם אמר לו המלוה לשלחו על ידו ונאבדו פטור אפילו לא אמר לו פה אל פה אלא ששלח לו בכתב שלח לי ע"י פלוני ושלחם על ידו ונאבדו פטור והוא שיכיר שהוא כתב ידו אפילו שהשליח עכו"ם או חרש שוטה וקטן אפילו לא יחד לו אדם ידוע לומר שלח ע"י פלוני אלא כתב לו שלח לי ביד מי שתרצה ושלחם לו ונאבדו או כפר בהם השליח פטור והוא ששלח לו ביד אדם נאמן ובדרך שבני אדם [רגילים] להעביר שם ממונם אבל אם שלח לו ע"י מי שהוחזק כפרן או במקום סכנת דרכים שאין הרבים רגילים להעביר שם ממונם הרי פשע וחייב שעל דעת כן לא הרשהו אלא אם כן פירש לו:

ב אפילו לא אמר לשליח אמור לפלוני שישלח על ידך מעות שבידו אלא אם אמר לו בפני עדים מעות יש לי ביד פלוני לך ואמור לו שדעתך לבא לכאן ואם יתנם לך הביאם לי ונתנם לו הלוה ונאבדו בדרך פטור אבל לא עשאו שליח אלא אמר לו יש לי מעות ביד פלוני ואינו שולחם לי אולי אינו מוציא שליח לשלחם לך והתראה אליו אולי ישלחם על ידיך לי לא הוי שליח ואם נתנם לו ונאבדו חייב באחריותם.

ג לא עשאו שליח בעדים אלא מסר לו חותמו לסימן שהוא שלוחו ומסרו לו לאמר לך והבא לי מעותי והוא בא אצל הלוה לומר פלוני שלחני אליך שתשלח לו מעותיו והילך חותמו לסימן ועדים מעידים שהוא חותמו אבל אינם מעידים שעשאו שליח ושלחם לו ונאבדו לא נפטר הלוה: הגה ויחרים תחלה (על) מי ששלח שליח זה ולא יודה (טור ס"ו בשם הרמב"ם) וי"א שצריך לישבע תחלה כדין שאר נשבעין ונוטלין (טור בשם י"א):

ד שלח המלוה או המפקיד כתב ללוה או לנפקד מנה שיש לי בידך שלחהו ביד לוי ושלחו בידו וטען המלוה לא כתבתי ולא שלחתי לך ישבע הלוה היסת שכתב ידו בא אליו ולפיכך שלח ויפטר אבל אם לא היה הכתב כתב ידו או שאין הלוה יודע שהוא כתב ידו אפילו היו כתובים בו סימנים ואותיות שביניהם ביחוד אם טען המלוה ואמר לא שלחתי כתב ואחרים רימו בו הלוה או הנפקד חייב באחריותן ומשלם אחר שיחרים על מי ששלח כתב זה מדעתו ולא יודה ויש מי שהורה שישבע ואח"כ יטול כדין כל הנשבעים ונוטלים:

ה טען המלוה או המפקיד אין זה כתב ידי ואין עדים מצויים לקיימו והנפקד אומר אני מכיר שהוא כתב ידך אם זה הממון נפקד אצלו שלא בעדים או אפילו בעדים על פה מתוך שיכול לומר להד"מ או החזרתים לך מידי לידך נאמן בשבועת היסת אני מכיר שהוא כתב ידך ועל פיו מסרתיו ביד שלוחך (ואם נפקד אצלו בשטר מתוך שיכול לומר נאנסו נאמן ג"כ לומר מסרתיו ליד שלוחך) אלא שצריך לישבע שבועה חמורה כעין של תורה ואם הוא מלוה בשטר אין הלוה נאמן וחייב לשלם אחר שישבע המלוה שבועה חמורה שאין זה כתב ידו: הגה ודוקא במלוה אבל בפקדון אפילו בשטר פטור במיגו דהוי מצי למימר נאנסו בידי (טור ס"ח) אם טען הלוה ישבע לי (השליח) שאומר שנאנסו צריך לישבע שבועת השומרים:

ו אם התובע מודה שהוא כתב ידו אלא שאומר לשליח איני מאמינך שנאנסו ואיני מאמין לנפקד וללוה שנתנם לשליח: הגה ה"ז מחרים על הלו' או הנפקד שנתנו (טור ס"ט) ונשבע השליח שבועת השומרים:

ז בד"א שהשליח מודה שבאו לידו ונאנסו אבל אם כופר במלוה או במפקיד שהשליח אומר להם נתתים לכם והם אומרים לא קבלנו השליח אינו נאמן אפילו הם שנים מפני שהם נוגעים בדבר אלא שהשליח נשבע היסת ונפטר והלוה או הנפקד מקבלים חרם סתם שמסרו ליד השליח:

ח אם השליח כופר בנפקד או בלוה שאומר לא נתתם לי והם אומרים שנתנו לו נשבע השליח ללוה או לנפקד במעמד הלוה או הנפקד שבועת היסת ונפטר והלוה או הנפקד נשבע למלוה או למפקיד במעמד השליח שבועת היסת ונפטר:

ט בד"א בשעשאו שליח להביא את שלו אבל אם לא עשאו שליח אלא שאמר לו הלוה או הנפקד תוליך לפלוני מעותיו שבידי או שבא אחד ללוה או לנפקד ואמר פלוני עשאני שליח להביא מעותיו והאמינו ומסר לו הממון והשליח אומר נאנסו או מסרתי למלוה (והמלוה אומר לא עשיתיו שליח ולא קבלתיו ישבע השליח שנתנם למלוה (טור) וישבע המלוה או המפקיד בנקיטת חפץ שלא קבלם ויגבה חובו מהלוה או הנפקד שהשליח אינו נאמן לפי שהוא נוגע בעדות שהרי צריך לישבע ליפטר ואפי' יפטר הלוה או הנפקד את השליח משבועה כדי שלא יהיה נוגע בעדות אינו מועיל ומיהו אם מתחלה כשמסרו בידו פטרוהו משבועה יש מי שאומר דמהני ואם אין השליח צריך לישבע כגון שהלך המשלח עם השליח ועמד מרחוק וראה שעשה שליחותו אינו נוגע בעדות והרי הוא עד א' ומזקיק למלוה שבועה דאורייתא ואם הם שני שלוחים והלך המשלחם עמהם

ועמד מרחוק וראה שעשו שליחותם הם עדים ופטור הלוה (ולי נראה דאינו נאמן כשנים) לשווינהו עדים על פיו לאפקועי ממונא דמלוה:

י במה ד"א כששניהם לפנינו השליח והמלוה ומכחישים זה את זה אבל אם בא השליח לבדו ואמר נתתי כמו שאמרת לי אינו יכול להשביעו שעשה שליחותו שהרי אין שם טוען עליו ודאי שלא עשה שליחותו וכן אם מת השליח או הלך למדינת הים ובא ב"ח לתבוע את הלו' אינו יכול להשביעו שלא פרעו השליח שהרי אין כאן מי שטוען עליו ודאי שלקח אלא מחרים הלוה חרם סתם ומשלם החוב שעליו:

יא ראובן שאמר ללוי מנה שאתה חייב לי תנהו לשמעון שהוא דר בעירך שאני חייב לו לוי אומר נתתיו ושמעון אומר לא קבלתי הדין בזה כמו שנתבאר באומר תוליך לפלוני מעותיו שבידי: הגה מי ששלח שלוחו למשכן לו משכון ומשכנו ואינו יודע אצל מי הוי פשיעה וחייב לשלם לו ואם אמר אצל פלוני והוא כופר חייב לשלם דהוי ליה למשכנו בעדים אבל אם המשלח צוהו למשכנו אצל פלוני והוא כופר פטור (נ"י פרק המפקיד וכפול לקמן סי' קס"ח ס"ט ע"ש):

יב לוי שבא בשליחות ראובן לגבות משמעון חמשים דינרים שחייב לו וגבאם ממנו וראובן אומר לא שלחתיו לגבות אלא עשרים ועשרים בלבד הביא ישלם שמעון אחר שישבע המלוה בנקיטת חפץ (שלא שלחו רק להביא עשרים) (רמב"ם) ושלא קבל אלא עשרים והשליח ישבע היסת לשמעון שכל החמשים נתן למלוה:

סימן קכב

אם מת המלוה או שביטל השליחות או ההרשאה. ובו ט סעיפים:

א אע"פ שלוה ששלח למלוה חובו בצוויו ע"י שלוחו ונאבד פטור כמו שנתבאר בסימן שקודם זה אם ירצה הלוה לא ישלחנו לו ע"י שלוחו אפי' אם יש עדים שעשאו שליח להביאו לו עד שיבא בהרשאה: הגה מיהו נוהגין האידנא שאם מעמיד לו ערב בעד הרשאה צריך לדון עמו אע"פ שאינו שלוחו כלל אם נראה לב"ד שהוא זכות למלוה דזכין לאדם שלא בפניו (פסקי מהרא"י סי' רי"ז) והטעם מפני שיש לחוש שמא ימות המלוה קודם שיתן לשליח ואם נאנסו בדרך יהיה חייב לשלם ליורשים כיון שלא נתנם לו עד שמת המלוה לפיכך עצה טובה ללוה או לנפקד שלא יתננו לשליח אלא א"כ בא בהרשאה שהקנה לו בקנין (עב"י) אגב קרקע מה שיש לו אצל פלוני: הגה [מיהו] אם ידוע שמת לא יתננו לשליח (תשובת הרא"ש כלל רס"ב):

ב העושה שליח בעדים להביא לו מה שיש לו אצל פלו' וביטל השליחות קודם שיתן זה לשליח ולא ידע הנתבע בביטול ונתן לשליח ונאבדו פטור הנתבע: הגה וי"א דחייב אלא א"כ כתב ליה זיל דון ואפיק לנפשך (טור בשם הרא"ש):

ג מי שהרשה לאחד ורצה לבטל השליחות ולהרשות לאחר רשאי: הגה ואם ירצה יוכל לומר שגם הראשון יהא שליחותו קיים וכל אחד משניהם יהיה מורשה בדבר (תשובת הרא"ש כלל ס"ב סי' ד') ואין הנתבע יכול לדחות למורשה לומר שמא המרשה ביטל שליחותך והרשה אחר שהרי זה אומר לו תן לי מה שיש בידך וזאת הרשאתי תהיה אצלך ואם ביטל שליחותו הוא הפסיד על עצמו והנתבע פטור שהרי בהרשאתו נתן וכן אם עמד המורשה בדין עם הנתבע ונתחייב המורשה אין המרשה יכול לסתור הדין בטענה שכשעמד עם זה בדין כבר ביטל שליחותו: הגה (טור בשם הרא"ש) מיהו אם ידע המורשה בביטול שליחותו אע"פ שהנתבע לא ידע דינו בטל וצריך לחזור ולדון (בית יוסף):

ד המרשה את חבירו להוציא את שלו מיד המחזיק בו צריך ליקח לו בקנין שהרשהו וצריך לכתוב לו דון וזכה ואפיק לנפשך (או שאר לשון כדומה לזה) (ב"י בשם הרשב"א) ואם לא כתב כן אם ירצה המחזיק לא ישיב לו דבר שיאמר לו לאו בעל דברים דידי את (כ"כ הרא"ש פ' מרובה ופשוט הוא דאין חולק ולא כב"ח שכתב דהרמ"ה שהביא הטור באחרונה חולק ע"ש) ומיהו אפי' לא כתב לו כן ונתן המחזיק מה שבידו ליד המורשה ונאבד פטור דלא גרע משליח שעשאו בעדים:

ה אם כתב דון וזכי ואפיק לנפשך מחצה או שליש או רביע והמותר שלי מתוך שהוא דן עמו על חלקו צריך הנתבע לדון עמו על הכל ויש מי שאומר דדוקא בכה"ג אבל אם כתב לו דון וזכי ואפיק לנפשך מאה דינרים והשאר שלי איננו מזקיקו לדון עמו אלא על המאה דינרים:

ו המרשה את חבירו כל ההוצאות שיוציא המורשה על דין זה המשלח חייב בהם (וע"ל סי' שע"ה ס"ד) שכך כותבין בהרשאה כל דמתעני (פי' הרמב"ם בפ"ג משלוחין כל שתוציא בדין זה עלי לשלמו) לך מן דינא עלי הדר: הגה ואינו אלא שליח בעלמא ואם רוצה המורשה להחזיק בממון אינו יכול וצריך להחזיר דאינו אלא שליח בעלמא (טור) לפיכך אם תבע פקדון מן הנפקד וטען שנתנו למורשה וחזר והלוה לו עליו צריך להחזיר לבעל הפקדון דהרי המורשה אינו אלא שליח בעלמא (הגהות מרדכי דשבועות) ואם ראובן היה לו מעות בעיר אחרת והלך שמעון לשם ונתן לו הרשאה לקבל שם המעות ולתת לו תמורתם בעיר ראובן והלך שמעון וקבלם ואח"כ בא ראובן לשם ורוצה ששמעון יתן לו מעותיו הדין עם שמעון (תה"ד סי' שי"ג):

ז הרשאה שאין כתוב בה דון וזכי אלא כך היה כתוב בה סב ואפיק לנפשך אין לפסלה מפני שאין כתוב בה וזכי דסב וזכי חדא מילתא היא וכן אין לפסלה מפני שאין כתוב בה דון כיון שכתוב בה כל דמתעני מן דינא עלי הדר הרי זה במקום דון וכשרה אם אין כתוב בהרשאה כל דמתעני מן דינא עלי הדר כשרה היא שאין כותבין לשון זה אלא לתקנת המרשה שלא יוכל לומר הקנת אותו לי כיון שכתבת דון וזכי ואפיק לנפשך: הגה שטר

הרשאה א"צ לכתוב בו זמן ומ"מ נוהגין לכתוב בו זמן וכן מה שכותבין ברעות נפשא בדלא אניסנא כו' (מרדכי פ' מרובה והגהות מרדכי דשבועות):

ח הבעל שבא לדון עם אחד שמחזיק בנכסי מלוג של אשתו צריך הרשאה ואם יש פירות בקרקע מתוך שיש לו לדון על הפירות דן על העיקר ואינו צריך הרשאה (וע' באה"ע סי' פ"ה):

ט אחד מהאחים שלא חלקו או מהשותפים שבא לתבוע תובע על הכל הואיל ויש לו חלק בזה הממון אינו צריך הרשאה משאר שותפין ואם יצא חייב אין השותף האחר יכול לומר לשותפו שדן אילו הייתי אני שם הייתי תובעו טענות אחרות ומחייב בעל דיני שהרי אומר לו למה לא באת לתבוע גם אתה לפיכך אם היה בעיר אחרת יש לו לחזור על הבעל דין ולדון עמו ולומר לו איני מודה בכל מה שטען שותפי ולפיכך יש לנתבע לעכב ולומר או דון עמי בחלקך או הבא הרשאה שהרי ממון שניכם בידי ושניכם בעלי דיני ולמחר יבוא אחיך או שותפך ויתבע גם הוא ויתבאר זה עוד בסימן קע"ו סעיף כ"ה וסעיף כ"ו:

סימן קכג

הרשאה על מה נכתבת וכיצד נכתבת. ובו טו סעיפים:

א מדינא דגמרא אין כותבין הרשאה אלא לתבוע פקדונו שביד חבירו ולא כפר לו ואם היה פקדון של מעות צריך להקנות לו אגב קרקע וכן יכול להרשות לתבוע קרקע אפי' כפר בה וכן מלוה בשטר אפי' כפר בה שכשם שיכול להקנות השטר ושעבודו בכתיבה ומסירה כך יכול להרשות עליו ולמסור השטר בידו כדי שיגבהו וצריך לכתוב לו קנה לך איהו וכל שעבודיה דאית ביה אבל אין כותבין הרשאה על פקדון שביד חבירו שכפר בו וכן אין כותבין הרשאה על מלוה שבעל פה אבל הגאונים תקנו שכותבין הרשאה אף על המלוה בין בשטר בין בעידי קנין אע"פ שכפר בה בב"ד כדי שלא יטול כל אחד ממון חבירו וילך לו למדינה אחרת אבל על מלוה על פה שכפר לא תקנו שיכתבו הרשאה ומ"מ לא גרע משליח שעשאו בעדים שנתבאר בסי' קכ"ב (ב"י וטור ס"ד בשם הרמב"ם ורא"ש פ' מרובה ע"ל סי' קכ"ב ס"ס ד') וי"א שעל הכל כותבין לא שנא פקדון וגזל לא שנא מלוה בשטר ובעל פה ואע"ג דכפריה (וכן נוהגין מרדכי וב"י):

ב מי שהיה לו שבועה על חבירו אינו יכול להרשות אחר עליו ולהשביעו שאינו דבר שנקנה בקנין שאינו אלא דברים בעלמא: הגה וה"ה מי שהיה לו תביעה על חבירו וכתב לו הרשאה על התביעה שיש לו אצל חבירו אין הרשאה כלום (מרדכי פ' מי שמת) דהתביעה אינה דבר שיוכל להקנות אלא צריך לכתוב ההרשאה על הממון שעליו התביעה (ד"ע בפי' המרדכי):

ג המרשה לאחד ואח"כ הרשה לאחר ושניהם באים בהרשאתו לפנינו אין לנתבע להשיב אלא לשני:

ד אין למורשה רשות לכתוב הרשאה לאחר שזה יאמר אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר לפיכך אם התנה עמו שירשה לאחר ואחר לאחר הכל לפי תנאו:

ה הבא בהרשאה שמחל לנתבע או שמכר לו או מחל לו על השבועה או שעשה עמו פשרה לא עשה כלום שזה יאמר לתקוני שדרתיך ולא לעוותי לפיכך אם התנה עמו בין לתקון בין לעוות אפי' אם מחל על הכל מחול וכ"ש אם פירש בה מחילתך כמחילתי:

ו היה לו חוב על עכו"ם ואמר לחבירו שהיה לו ג"כ חוב עליהם כשם שתעשה בשלך תעשה בשלי והלך ומחל להם חובו וחוב חבירו חייב לשלם לחבירו מה שהיה שוה חובו במעות מוכנים:

ז ראובן שבא בהרשאת שמעון ותבע ללוי ואמר להד"ם אבל ישבע שמעון ויטול מוציאין הממון מיד לוי ויהא מונח ביד ב"ד עד שיבא שמעון וישבע ויטול וכן כל הדברים שתולה לוי בשמעון ידון עם ראובן ויהיה הממון מונח בב"ד עד שיבא שמעון ויש לראובן להחרים על מי שטוען טענת שקר כדי לעכב הממון ולאחרו:

ח ונ"ל שקובעין ב"ד זמן לתובע לבא ולהשבע ואם לא יבא בתוך אותו זמן יחזירו ב"ד לנתבע ממונו:

ט נתחייב לוי שבועה אינו יכול לעכב ולומר איני נשבע עד שאחרים בפני (שמעון) על מי שטוען עלי שקר שאין זה החרם אלא תקנה קלה שתקנו הגאונים אחרונים כדי שיכוונו בעלי דינין טענותיהם ואין מעכבין שבועתו של זה מפני תקנה זו הקלה:

י מורשה שהורשה בשכר ידוע אפי' אם לא יוציא הממון מיד הנתבע קרוביו כשרים בין לעדים בין לדיינים שאין לו חלק לא בהפסד ולא בהנאה:

יא ומטעם זה נ"ל שגם הוא כשר להעיד אבל מורשה שיש לו חלק במה שיוציא מהנתבע קרוביו פסולים בין לעדים בין לדיינים לפיכך מי שיש לו עדים על תביעתו לא ירשה אחד מהעדים או מקרוביהם אלא אם קצץ לו שכר ידוע אפי' אם לא יוציא הממון מיד הנתבע (יכול אדם להרשות ללוה לדון עם ערב קבלן שלו) (ב"י בשם הריטב"א) .

יב וכן מי שיש לו עדים בפריעתו לא יבא לדון עם המורשה בזמן שיש לו חלק בתביעתו אם הוא קרוב לעדים שהרי יבטל העדות:

יג יכול אדם להרשות נשים ועבדים ויש מי שאומר אבל לא את עבדו שאין קנין לעבד ע"י רבו שהרי גופו קנוי לו וידו כידו נמצא שאינו אלא שלוחו ויכול הנתבע לומר לאו בעל דברים דידי את אבל יכול להרשות את אשתו שהרי אם נתן לה מתנה קנתה ואין

הבעל אוכל פירות נמצא כשכתב לה זכי לנפשך אין הנתבע יכול לומר לאו בעל דברים דידי את:

יד יכולים לשלוח הרשאה ביד עכו"ם ובלבד שיזהר מלכתוב בה וקנינא מיניה דאין שליחות וזכייה לעכו"ם אלא יכתוב וקנה העכו"ם:

טו ואשר לא טוב עשה בעמיו זה הבא בהרשאה בד"א כשהנתבע והתובע בעיר אחת אבל אם הנתבע בעיר אחת והתובע בעיר אחרת ה"ז עושה מצוה: הגה וי"א דאין חילוק בין אם היה עמו בעיר או לא אלא שכל זמן שהמורשה הוא אלם ובעל טענות ומתעבר על ריב לא לו אבל אם עושה כדי להציל עשוק מעושקו מצוה קעביד (ב"י בשם תוס') י"א דאין אדם יכול לעשות מורשה שלא בפניו דאין חבין לאדם שלא מדעתו והרי כתיב אשר לא טוב עשה בעמיו ולכן אפי' אם נתרצה אחר כך בדבר אינו כלום (מרדכי פרק מרובה):

סימן קכד

נתבע אם יכול לעשות מורשה. ובו סעיף אחד:

הנתבע אינו יכול למנות מורשה שיבא לב"ד וישיב בעדו לתובע והוא ישב בביתו ונשים יקרות שאין כבודן לבא לב"ד משגרין להן סופרי הדיינים ויטענו בפניהם וכיוצא בזה עושים לתלמיד חכם שתורתו אומנתו וזילא ביה מילתא למיזל לב"ד ולערער בהדי ע"ה:

סימן קכה

השולח חובו או פקדונו ע"י שליח. ובו י סעיפים:

א ראובן שהיה חייב מנה לשמעון או שהיה לו פקדון בידו ואמר ללוי הולך מנה זה לשמעון אם בא לחזור וליטלו ממנו אינו יכול דהולך כזכי דמי ומיד כשהגיע ליד לוי זכה בשבילו לשמעון לפיכך בין מת לוה או מלוה יתנוהו ליורשי שמעון ומ"מ ראובן חייב באחריותו עד שיגיע ליד שמעון: הגה וה"ה אם אמר שא מנה זו לפלוני או יהא מנה זו לפלוני כולם הוי כהולך והוי כזכי (ר"ן ספ"ק דגיטין) אבל אמר החזר לפלוני לא הוי כהולך ולא הוי כזכי (ב"י בשם הריטב"א) ואם החזיר לוי המנה לראובן והעני (ראובן) אח"כ ולא היה לו ממה לפרוע בעניין שהפסיד שמעון שלו לוי חייב לשלם שהוא פשע במה שהחזירו לראובן ואם מחמת אונסו החזירו לראובן שאיים עליו בדבר שיש בידו לעשות עד שהוצרך להחזיר פטור ויש אומרים שכשהחזיר לו המנה לראובן שניהם חייבים באחריותו עד שיגיע ליד שמעון כל חובו: הגה ראובן שהיה לו מעות ביד שמעון ואמר ללוי לקבלן משמעון והלך לוי וקבלן ואח"כ אמר שמעון ללוי שיחזיר לו מעותיו שקבל בשביל ראובן [כי בטעות פרעו] ואם לא יחזירם יכפור לו חוב שחייב שמעון ללוי ממקום אחר והנה לוי אומר לראובן לא קבלתי בשבילך

כדי שאפסיד את שלי ורוצה להחזירם וראובן אומר שלא יחזירם מאחר שכבר עשה שליחותו וזכה בשבילו הדין עם ראובן (מרדכי והגהות אשירי ספ"ק דגיטין):

ב הא דבפקדון אינו יכול לחזור וליטול מיד לוי דוקא כשהוחזק הנפקד כפרן דאז זכות למפקיד שתצא מתחת ידו אבל לא הוחזק כפרן יכול הוא לחזור וליטלן ואי שווייה מריה דפקדון שליח להביא לו כיון דגלי דעתיה דניחא ליה דליתביה ליה אם בא לחזור אינו חוזר ואפילו בממציא לו שליח דלא מיפטר בהכי שומר מאחריות או אפי' לא ממצי ליה שליח אלא דשליח מהימן גבי מפקיד ובכל יומא הוה מפקיד גביה אם בא לחזור אינו חוזר:

ג אם אמר שליח למלוה הנה מעותיך ששלח לך פלוני בחובך בידי אך אני רוצה להחזיק בהם בשביל חוב שיש לי בידך אם המלוה מודה לשליח שיש לו בידו ואין לו שאר נכסים שיגבה מהם זה חובו והגיע זמן הלואתו אין כח ביד המלוה לערער על המשלח ולומר הפסדתני מעותי שמסרתם ליד מי שאינו יכול להוציאם מידו שהרי המשלח יאמר אף אם היו עדיין בידי היו מוציאין מידי מדרבי נתן הואיל ואין לך נכסים אחרים אבל אם יש לו נכסים אחרים המשלח כופה לשליח ליתנם למלוה שכל זמן שלא נתנם לו לא נפטר המשלח מהחוב והשליח חוזר וגובה אותו ממנו (מהמלוה) וכ"ש אם אין המלוה מודה לשליח שחייב ליתנם לו אפי' אם אין לו נכסים אחרים:

ד ואם מת המשלח ולא הניח נכסים חזר הדין בין השליח ובין המלוה שנשתלחו לו ואפי' קבלם השליח מהמשלח בעדים מגו שיכול לומר למלוה (פרעתיך) ונאמן בהיסת נאמן גם בהיסת לומר לו אני תופסם בחובי שאתה חייב לי כיון שאין תובעו בהם המשלח ולא יורשיו ויש מי שאומר שאם בא השליח להחזיק בהם בשביל חוב שיש לו ביד המלוה או המפקיד אינו יכול:

ה בד"א דהולך הוי כזכי במלוה או בפקדון אבל במתנה לא הוי כזכי אפי' עשאו שליח לקבל וא"ל הנותן הולך לו לא הוי כזכי לפיכך אם אמר הולך מנה לפלוני שאני נותן לו יכול לחזור עד שיגיע ליד המקבל ואם היה המקבל עני שאין לו ק"ק זוז נעשה נדר ואינו יכול לחזור בו:

ו אם אמר תן ק' לפלוני במתנה י"א שאינו כזכי ויכול לחזור בו כל זמן שלא הגיע לידו אא"כ א"ל זכי לו ואז זכה לו וקנה וכגון שהיה ברשותו אבל אם אינו ברשותו לא ומיהו אפי' אינו ברשותו לכשיבא לרשותו יזכה לו אם לא יחזור בו הנותן קודם לכן:

ז וי"א דתן הוי כזכי במתנה והוא שנותן לו עתה החפץ בידו ואומר לו תן חפץ זה לפלו' אבל אם מתחלה לא בא לידו על דעת לזכות לזה ואח"כ אמר לו תנהו לפלו' לא קנה

אלא במעמד שלשתן ואפי' אם הוא תופס החפץ בידו בשעה שאמר (לו) תן כיון שלא בא מתחלה לידו לשם כך אבל אם א"ל זכה לו בעוד שהחפץ בידו זכה לו אע"פ שלא בא לידו תחלה לשם כך או אפי' לא היה בידו בשעה שאמר לו זכה לו אלא שהגביהו אח"כ כדי לזכות לו זכה אפי' שלא בפני הנותן ושלא בפני המקבל אבל אם לא אמר זכי אפי' איתיה לפקדון בחצרו של שליח לא זכה למקבל מתנה:

ח ראובן שאמר לשמעון הולך מנה ללוי שאני נותן לו מתנה והלך שמעון ליתנו ללוי ומצאו שמת אם בריא היה הנותן ומת בחיי מקבל יתן ליורשי מקבל דמצוה לקיים דברי המת ואם מת מקבל בחיי נותן אע"פ שאח"כ מת הנותן יחזיר ליורשי משלח:

ט ואם שכיב מרע היה הנותן אם בשעה שנתן המנה לשליח כבר מת מקבל יחזיר ליורשי משלח אבל אם היה חי המקבל בשעה שנתן המנה לשליח יתן ליורשי מקבל אפי' אם מת המקבל בחיי נותן ואפי' נולדו יורשי מקבל אחר מיתת נותן משום דדברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמי ואין הנותן יכול לחזור בו כל זמן שלא עמד ואם עמד חוזר אפי' אם בא כבר ליד המקבל:

י ומ"מ כל זמן שלא נתברר שנתרפא צריך השליח לעשות שליחותו ואם ימות הנותן ישאר למקבל ואם יתרפא יחזיר לנותן:

סימן קכו

הפורע חובו במעמד שלשתן. ובו כג סעיפים:

א ראובן שהיה לו מנה ביד שמעון בין מלוה בין פקדון ואמר ליה במעמד שלשתן מנה שיש לי בידך תנהו ללוי בין שנתנו לו במתנה בין שנתנו לו בפרעון חובו קנה ואין ראובן ולא שמעון יכולים לחזור בהם אף ע"פ שעדיין עסוקין באותו ענין וכן אין הנותן יכול לחזור ולמוחלו למי שהוא בידו ואפי' נולד לוי לאחר שהלוה ראובן לשמעון קנה:

ב בד"א כשהיה לראובן מנה ביד שמעון אבל אם לא היה לו מנה בידו אלא שא"ל תן מנה ללוי בשבילו ואפרענו לך לא קנה וכל א' משלשתן יכולין לחזור בו (ואפי' מחל המלוה ללוה יכול לחזור בו כל זמן שלא קנה בקנין) (ר"י נ"ט) ואפי' פרע שמעון ללוי מקצת החוב ומ"מ אם נתנו לו חוזר וגובה מראובן מאחר שעל פיו נתן: הגה וכן אם המקבל פטר הנותן לגמרי צריך זה שהמעות בידו ליתנם למקבל דהא לא גרע מערב דעלמא (נ"י ומרדכי פ' איזהו נשך):

ג אמר ראובן לשמעון סתם במעמד שלשתן תן מנה ללוי ולא א"ל מנה שיש לי בידך תנהו ללוי ושמעון מודה שיש לראובן מנה בידו אלא שאומר שכיון שלא פירש מנה

שיש לי בידך לא היה דעתו על מנה שיש לו בידי אלא שאלוה לו מנה ואתננו לך אין בדבריו כלום דמסתמא על מנה שיש לו אמר וקנה וי"א שלא קנה:

ד היה לראובן ביד שמעון כור חטים ואמר ליה במעמד שלשתן תן ללוי חמשים דינרים שהרי יש לי בידך כור חטים ונתרצה ואח"כ רצה שמעון לחזור בו אם היו החטים פקדון ופירש תן לו חמשים דינרים במעות מהחטים לא קנה לוי שיכול לומר שמעון איני חייב למכור חטים של ראובן כדי לפרוע חובותיו ואפי' אם יאמר לוי תן לי חטים שוה חמשים דינרים יכול לומר לא ציוני ליתן לך חטים אלא מעות אבל א"ל סתם תן לו חמשים דינרים מהחטים שיש לי בידך נעשה כאומר לו חטים שוה חמשים דינרים וקנה ואם היה הלואה אצלו אע"פ שאמר לו נ' דינרים (במעות) קנה ונותן לו מעות או חטים שוה חמשים דינרים כשער שבשוק:

ה אמר לו מנה לי בידך תנהו לפלו' במעמד שלשתן ואמר לו אני אתנהו לך לכשארצה וכשתובעו אומר לו איני רוצה עכשיו אין בדבריו כלום וחייב ליתן לו לזמן שהוא חייב לממחה ויש חולקים:

ו המחהו אצל חבירו בענין דלא קנה אינו נאמן לומר שפרעו אח"כ:

ז אפי' אם לא נתרצה הלוה או הנפקד ליתן לזה שצוה המלוה או המפקיד צריך ליתנו לו על כרחו כיון שאמר ליה במעמד שלשתן:

ח לא היה במעמד שלשתן כשא"ל מנה לי בידך תנהו ללוי לא קנה ויכול לחזור בו לא שנא מתנה מרובה ל"ש מתנה מועטת ואם קנה מיד מי שהמעות בידו בתורת הודאה דאית ללוי גביה מנה אינו יכול לחזור בו (טור ס"ט בשם הרמ"ה):

ט אמר ראובן לשמעון במעמד שלשתן מנה שיש לי בידך תנהו ללוי ושמעון דוחה את לוי ולכן רוצה לוי לחזור ולתבוע מראובן אינו יכול וי"א שיכול לחזור בו כל זמן שלא פטר לוי את ראובן בפירוש (ואפי' אם פטרו בפירוש אם הטעהו בדרך שיתבאר בסמוך סעיף י' י"א שחוזר על הנותן) (מהרי"ו סי' ל"ג ונ"י פ' המקבל) ומ"מ אפי' לפי דעת זה אינו יכול לתבוע את ראובן תחלה כל זמן שיכול לגבות משמעון: הגה ונ"ל להורות כסברא האחרונה וא"כ אין אנו צריכין לחלוקים שכתובים בסמוך סעיף י' וי"א כי הם אליבא דסברא קמייתא ואם נתרשל המקבל ולא תבע המעות עד שהעני הנפקד ובשביל זה לא יוכל לגבות מן הנפקד לכ"ע אינו יכול לחזור על הנותן דהוי ליה כאילו הראה לו מעות ליטלן בחובו ולא נטלן דפטור (נימוקי יוסף פ' המקבל וכ"כ בתשו' הרמב"ן שבבעל התרומות שער נ"א ח"ו בשם רב האי גאון) ואם הנפקד אומר שנתן אם נפטר הנותן עיין לעיל סי' צ"א סעיף ג':

י אמר להם במעמד שלשתן מנה לי בידך תנהו לפלו' ונמצא הלוה עני ואין לו ממה לגבות ממנו ה"ז חוזר וגובה מראובן מפני שהטעהו ואם ידע לוי שהוא עני או שהיה עשיר באותה שעה והעני אינו יכול לחזור בו:

יא טען לוי שהיה שמעון עני והטעהו וראובן אומר עשיר היה והעני אם החוב שנתחייב ראובן ללוי הוא בשטר על ראובן להביא ראיה ואם לא יביא ראיה אם יש נאמנות בשטר גובה לוי חובו בלא שבועה ואם אין בו נאמנות ישבע לוי ויטול ואם היה מלוה ע"פ נאמן ראובן בשבועת היסת לומר עשיר היה באותה שעה:

יב ראובן שאמר לשמעון שט"ח שיש לי בידך תנהו ללוי והיה זה במעמד שלשתן כל שלא חזר בו ראובן חייב שמעון ליתנו ללוי אבל אם חזר בו ראובן לא ואם כתב לו שהקנה לו הוא וכל שעבודו והמחהו אצל זה שמופקדים בידו אינו יכול לחזור בו:

יג אם לאחר שנתרצה הלוה או הנפקד ליתן למקבל אומר עיינתי בחשבוני ולא היה לו אצלי כלום וטעיתי במה שהודיתי לו אם יכול לברר בעדים שהוא אומר אמת פטור אפי' היה בעדים כשנתרצה ליתן לו וחייב הנותן ליתן למקבל אם נתנו לו בפרעון חובו ואם אינו יכול לברר הטעות אם המחהו בפני עדים וגם קבע זמן למקבל ליתנו לו לזמן ידוע והוא בתוך זמנו אינו נאמן לומר טעיתי וכן אינו נאמן לומר משטה הייתי בך ואם לא המחהו בעדים יש מי שאומר שנאמן לומר טעיתי במגו דלהד"מ או במגו דפרעתיך אם הוא אחר זמן והדין בין הנותן למקבל ויש מי שאומר דאינו נאמן לומר טעיתי (במיגו דפרעתי) דאין כאן מגו דהוי כמגו במקום עדים דלא שכיח שיטעה אלא אדרבה אדם מדקדק היטב קודם שיודה: הגה וכן נ"ל עיקר ודוקא אם הודה לו בפני עדים אבל אם הודה לו בלא עדים יכול לומר טעיתי (ר"ן ספ"ק דגיטין) ואפי' אם נתן לו כתב ידו נאמן לומר טעיתי במיגו דפרעתי כנ"ל ודלא כיש חולקין על זה (מהרי"ק שורש קצ"ג וע' לעיל סי' פ"א סעיף כ"ג):

יד אם הנותן מודה שטעה בחשבון והמקבל אינו יודע אם טעה אם לאו אם נתנו למקבל בשביל חוב שהיה לו עליו והמחהו אצלו ליפרע ממנו אם יש לו נכסים לנותן שיכול המקבל ליפרע ממנו נאמן הנותן לומר שטעה ויחזור המקבל ויגבה חובו מהנותן אבל אם אין לו נכסים או שהוא גברא אלמא והשני נוח לו ליפרע ממנו לא מהימן ואפי' יש ע"א שמעיד כדבריו (ר"ן ספ"ק דגיטין) ואם מתנה היא אינו נאמן כלל אפי' יש נכסים לנותן ואינו גברא אלמא צריך הנפקד ליתנו למקבל וחוזר וגובה אותו מהנותן:

טו אם המקבל מודה שטעה בחשבון והנותן אינו מודה הנפקד פטור בלא שבועה והנותן צריך לישבע למקבל אם המחהו בשביל חוב שהיה לו אצלו אבל אם המחהו במתנה שנותן לו פטור בלא שבועה:

טז אמר ליה במעמד שלשתן ליתן לבעל חובו מנה והתחיל ליתן לו ואח"כ נמצא שטעה בחשבונו ואינו חייב כלום אע"פ שפטור מליתן לו יותר מ"מ מה שנתן כבר נתון ואינו יכול להוציא מידו:

יז ראובן חכר חכירות מהקהל ונתחייב להם בסך דמי החכירות לפרוע לזמן פלו' והקהל היו חייבים לשמעון נ' זהובים העמידו הקהל לשמעון אצל ראובן ואמרו לו במעמד שלשתן שיתן לו מאותו חכירות חמשים זהובים אח"כ נתבטל החכירות מדעת ראובן מאחר שבשעה שאמר ליתן לשמעון היה חייב להקהל אע"פ שנתבטל החכירות אח"כ (מדעתו) חייב ליתן לשמעון:

יח ראובן השכיר חפץ לשמעון בסך ידוע ליום לזמן שיצטרך לו וראובן היה חייב ללוי מאה זהובים והמחהו אצל שמעון במעמד שלשתן ולא נתחייב בשכירות אלא חמשים זהובים כי לא נצרך יותר לחפץ אם שמעון יצא ללוי סתם במעות ואמר מאה זהובים שיש לי משל ראובן אתנם לך ולא הזכיר לו שכר החפץ צריך ליתנם לו ואפי' אמר מאה זהובים שאני חייב לראובן משכר החפץ אתנם לך חייב ליתנם כיון שהודה שהיה חייב לראובן משכר החפץ אבל אם מודה לוי שעל שכר החפץ הבטיחו לתת לו ולא היה חייב לראובן אלא שכר אותו חפץ אינו חייב ללוי כלום אפי' דמי השכר שנשתמש באותו חפץ עד אותו היום דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף דהיינו כשיחזיר לו החפץ:

יט ראובן הקנה לשמעון מנה שיש לו ביד לוי במעמד שלשתן ונתן לוי לשמעון ערב אע"פ שלא היה ערב בקנין משתעבד דהוי כערב בשעת מתן המעות ויש מי שחולק:

כ מעמד שלשתן ע"י שליח כגון ששלח הנותן שלוחו לנפקד ליתנו למקבל לא מהני: הגה וכן אפוטרופוס של יתומים הוי כשליח של יתומים ולא יוכל להקנות מעות יתומים במעמד שלשתן (ת"ה סי' שמ"ז) ואם אמר הנותן לנפקד במעמד שליח המקבל יש מי שאומר דמהני והוא שעשאו המקבל שליח אבל אם לא עשאו המקבל שליח אלא שאמר ראובן לשמעון בפני לוי מנה שיש לי בידך תנהו ללוי שיזכה בו ליהודה יכול לחזור בו:

כא מעמד שלשתן ליתיה מפי הכתב אלא במעמד שלשתן ממש:

כב יש מי שאומר שאין חילוק בין ישראל לעכו"ם במעמד שלשתן לפיכך ישראל שאמר לעכו"ם מנה שיש לי בידך תנהו לישראל פלו' במעמד שלשתן הואיל ונתרצה המקבל קנה וכן עכו"ם שאמר לישראל מנה לי בידך תנהו לישראל פלו' במעמד שלשתן ואמר הנפקד או הלוה כן אעשה קנה וצריך ליתנו לו ואינו יכול לומר אנוס הייתי ויש מי שחולק ואומר שאם הנפקד או הלוה עכו"ם וא"ל ישראל המפקיד או המלוה תנהו לישראל פלו' במעמד שלשתן לא קנה: הגה מיהו אם אמר לו תנה אותו לפלוני ותדור לו ליתן

לו ובזה תהיה פטור ממני י"א דקנה המקבל (מרדכי פרק מי שמת ומהרי"ו סי' ל"ג) ובכל ענין אם כבר נתן העכו"ם מה שבידו לישראל המקבל אין מוציאין מידו וכן בכל מקום שאין הקנין נתפס בו אם זכה וקבלם כבר שוב לא מפקינן מיניה (ת"ה סי' שי"ג) ואם הנפקד או הלוה ישראל והמקבל עכו"ם כל זמן שאין ישראל הנותן חוזר בו יכול ליתנו לעכו"ם אבל אם חזר בו הנותן לא זכה העכו"ם וחייב הנפקד להחזירו להמפקיד ומיהו אם אין הנפקד יכול להשמט מהעכו"ם לפי שבדיניהם הוא חייב ליתן כיון שאמר ליתן לו יתן לעכו"ם והוא פטור מהמפקיד ואם הנותן עכו"ם והמקבל והנפקד ישראלים קנה הישראל ויכול להוציאו מיד הנפקד בב"ד ואם העכו"ם הנותן אנס והוציא בכח מידו קודם שיתן לישראל המקבל אם מלוה היא חייב הלוה לפרוע גם לישראל המקבל ואם פקדון הוא ונכנס העכו"ם בבית הנפקד ונטלו בחזקה אינו חייב לשלם לישראל המקבל ואפי' נטל שלו והציל הפקדון נוטל מן הפקדון כל מה שהוציא עליו (הגה"מ פ"ג דב"ב):

כג מכנסת מלוה על פה לבעלה א"צ מעמד שלשתן:

סימן קכז

דין איש שלוה מאשתו וגרשה או מעבדו ושחררו והלוה מן עכו"ם שנתגייר. ובו ב סעיפים:

א האיש שלוה מאשתו ואח"כ גירשה או לוה מעבדו ואח"כ שחררו אין להם עליו כלום שכל מה שקנה עבד קנה רבו וכל מה שהוא ביד האשה הוא בחזקת בעלה עד שתביא ראיה שהוא מנדונייתה (ויש חולקין בזה וכמו שנתבאר באה"ע סי' פ"ו):

ב הלוה מהגר שנתגיירו בניו עמו ומת לא יחזיר לבניו ואם החזיר אין רוח חכמים נוחה הימנו בד"א כשהיה הורתן ולידתן שלא בקדושה אבל אם היתה הורתן שלא בקדושה ולידתן בקדושה רוח חכמים נוחה הימנו:

סימן קכח

דין הפורע חובו של חבירו או שמשכנו בשביל חבירו. ובו ב סעיפים:

א הפורע חובו של חבירו שלא מדעתו אפי' היה בשטר ואפי' היה עליו משכון ונטלו זה שפרע אין הלוה חייב לשלם לו ונוטל משכונו בחנם והרי אבד זה הנותן מעותיו ואפי' אם היה המלוה דוחקו לפרוע (שמא) היה הלוה מפייס את המלוה ומוחל לו: הגה וכן נ"ל עיקר ודלא כיש חולקין ואומרים דחייב לשלם (טור בשם ר"ת והרא"ש) ויש אומרים דוקא כשפורע לישראל אבל אם פרע לעכו"ם חייב לכו"ע וכ"ש אם פדה משכונו מן העכו"ם דחייב לשלם לו (תשובת מהרי"ל סי' פ"ב) וכן ראוי להורות וע' ביו"ד סוף סימן רנ"ב הפודה חבירו מן השביה אם חייב לשלם

יש מי שאומר שכל זה שלא היה לו משל חבירו בידו אבל אם היה בידו משל חבירו ופרע חובו מה שעשה עשה (מהרי"ו סי' קס"ו) וי"א דאפי' נתן משכון שלו בשביל חבירו הואיל ואם רצה היה יכול לתת של חבירו אע"פ שלא נתנו חייב לשלם לו (הגהות מרדכי פ"ג דבתרא):

ב מי שנתפס על חבירו ולקח עכו"ם ממונו בגלל חבירו אין חבירו חייב לשלם: הגה מלמד שהיה אצל בעל הבית והלוה לעכו"ם על משכונות ויצא משם ולא פשר עצמו עם העכו"ם ויצא משם והניח קצת מעותיו ביד בעל הבית ורוצה לעכבם כי הוצרך להתפשר עם העכו"ם אין יכול לעכבם (הגהות מרדכי סוף בבא בתרא) (ועיין לעיל סוף סי' קכ"ו) אין לך מי שנתפס על חבירו ויהיה חבירו חייב לשלם לו חוץ מן הנתפס מפני המס הקצוב על כל איש ואיש בכל שנה או הנתפס על התשורה שנותן כל איש ואיש למלך בעברו עליהם הוא או חיילותיו ה"ז חייב לשלם לו והוא שיקחו ממנו בפירוש בגלל פלו' בפני עדים: הגה ואחד שנתפס מכח מס של קהל אחר ותפס משל א' מן הקהל יכול לתפסו בשביל כל הקהל כי כולם אחראין וערבאין זה בשביל זה ולכן א"צ לגבות מכל אחד חלקו (טור) וי"א דאין אדם נתפס בעד מס חבירו אלא קודם שנתפייס המלך אבל אם כבר נתפייס המלך אין אדם נתפס על חבירו (הגהות דב"ב ומהרי"ו סי' ק"ו) מיהו פרנסי הקהל שהלוו לצורך המס יכולין לפרוע בעד כל הקהל וכל אחד צריך ליתן חלקו (נ"י בשם הרשב"א) והא דאין אדם נתפס על חבירו היינו שאין תקנה בעיר אבל אם יש תקנה בעיר הולכין אחר המנהג. ומ"מ אם קצתם עשו שלא כהוגן והעליל השר עליהם אין אחרים צריכים ליתן לזה דודאי אדעתא דהכי לא נשתתפו אם לא שפירשו בהדיא (ב"י סי' קס"ג בשם הרשב"א) וע"ל סוף סי' קכ"ו מי שנאנס בעד חבירו מכח מלוה או פקדון וע"ל סי' קס"ג:

סימן קכט

דין הערב בשטר ועל פה ומתי נפרעין מן הערב. ובו כב סעיפים:

א המלוה את חבירו ואחר שהלוהו אמר לו אחר אני ערב או שתבע את הלוה בדין ואמר לו אחר הנח ואני ערב או שהיה חונק את חבירו בשוק ליתן לו ואמר לו הנח ואני ערב אין הערב חייב כלום ואפי' אמר בפני ב"ד אני ערב: הגה מיהו אם פרע למלוה בציווי הלוה חייב לשלם לו מה שנתן למלוה (הגהות מיי' פכ"ה ממלוה) אבל אם קנו מידו שהוא ערב ממון זה בין בפני ב"ד בין בינו לבין המלוה נשתעבד (האומר לחבירו אני ערב לך בעד יום אחד אינו כלום) (תשו' רשב"א סי' אלף קמ"ח):

ב אמר להם בשעת מתן מעות הלוהו ואני ערב נשתעבד הערב ואינו צריך קנין: הגה ואפי' לא נתערב בהדיא רק שאומר למלוה להלוות ללוה כי בטוח הוא ועשאו על פיו והיה שקר חייב לשלם לו דהוי כאילו נתערב לו (מהרי"ו סי' פ') וכן אם ב"ד עשו אותו ערב נשתעבד אע"פ שלא קנו

מידו כגון שהיו ב"ד רוצים לגבות מהלוה ואמר להם הניחוהו ואני ערב לכם הואיל ויש לו הנאה שהאמינוהו ב"ד באותה הנאה שעבד עצמו:

ג אם על פיו החזיר שטר או משכון הוה ליה ערב בשעת מתן מעות: הגה וכן אם פטר הלוה על פי הערב ה"ל כערב בשעת מתן מעות (מרדכי פרק איזהו נשך ותוספתא פרק המקבל) וי"א דאם היו לערב מעות של לוה בידו בשעה שערב נשתעבד בכל ענין (מהרי"ו סימן ל'):

ד ערב היוצא לאחר חיתום שטרות דהיינו לאחר שחתמו העדים בשטר כתב ואני ערב וניכר שכתב ידו הוא זה או שהעדים מעידים עליו י"א שמשתעבד בלא קנין לגבות ממנו מבני חורין וי"א שאינו משתעבד אלא בקנין ולהרמב"ם אפי' ערב היוצא קודם חיתום שטרות צריך קנין כל שלא נכנס ערב אלא לאחר מתן מעות:

ה כשם שאין הערב משתעבד אלא בקנין או בשעת מתן מעות או בב"ד כך הקבלן אינו משתעבד אלא באחד מדרכים הללו שאין חילוק ביניהם אלא לענין שעבוד כתובה (או נדוניא לחתן) כמו שנתבאר בטור אבן העזר (סי' ק"ב סעיף ו') כל היכא דבעי קנין אי לא קנו מיניה אינו גובה אפילו מנכסים בני חורין אפילו כתב לו שטר: הגה ואפי' נתן לו תקיעת כף אם הוא במקום שלא נהגו לקנות בכך (רי"ו נתיב ג' ח"ה) ומ"מ כופין אותו לקיים שבועתו (ד"ע) וע"ל סי' ע"ג סעיף ח' מי שנתן מתנה לחבירו ואמר ליתנה לו לאחר זמן והעמיד לו ערב י"א דהוי כערב בשעת מתן מעות (ר' ירוחם נתיב ט"ו ח"א ותוספות פ' הניזקין) ויש חולקין (הגהות מרדכי שם ותשו' רשב"א אלף ט"ז):

ו נעשה לו ערב בקנין וכתב לו שטר יש לו דין מלוה בשטר לטרוף ממשעבדי לא כתב לו שטר אע"פ שנעשה ערב בקנין דינו כמלוה על פה ואינו גובה אלא מבני חרי וי"א דהיכא דקנו מיניה טורף ממשעבדי אע"פ שלא כתב לו שטר ונראה לי דבערב בית דין לדברי הכל גובה ממשעבדי אפילו לא כתב לו שטר דהודאה בב"ד כשטר דמיא:

ז לא עשה לו הערב שטר בפני עצמו אלא כתב הערבות בשטר החוב עצמו אם כתבו אחר חתימת העדים אינו גובה אלא מבני חרי ואם כתבו קודם חתימת העדים אם כתב פלוני ערב בלא וא"ו ואח"כ חתמו העדים גם זה אינו גובה אלא מבני חרי מפני שהוא כתחלת דבר ואינו מעורב עם הלוה והמלוה אבל אם כתוב ופלו' ערב בוא"ו שהרי הוא מעורב עם הלוה והמלוה ואחר כך חתמו העדים הרי זה נפרע מנכסים משועבדים:

ח המלוה את חבירו ע"י ערב אע"פ שהערב משתעבד למלוה לא יתבע את הערב תחלה אלא יתבע הלוה ואפי' אין ללוה אלא זיבורית לא יפרע מהערב ואפי' אין ללוה נכסים ידועים כגון קרקעות ויש נכסים ידועים לערב לא יגבה מהערב אלא (צריך) לחזור אחר הלוה אולי יש לו מטלטלין: הגה ואם אמר הלוה פרעתיך והוא מלוה על פה נשבע הלוה היסת ונפטר הוא וערב (טור ס"ח) ואפילו הלוה עכו"ם ואמר שפרע נפטר הערב אבל אם אמר הלוה לא

לויתי מעולם חייב הערב לפרוע (ב"י בשם התרומות) מי ששאל חפץ מחבירו ואומר לו אם לא אחזירנו לך לזמן פלו' אתן לך דמים כך וכך והעמיד לו ערב בעד הדמים אע"פ שלגבי השואל הוי אסמכתא ופטור הערב חייב לשלם (תשובת רשב"א סי' אלף צ') ועיין לקמן סוף סימן קל"א סעיף י"ב מכר הלוה קרקע וחתם המלוה עצמו בעד נפטר הערב דאיהו דאפסיד אנפשיה אבל בקבלן בכה"ג חייב הערב לפרוע (תשובת רשב"א סי' תתצ"ב):

ט חזר אחר הלוה ולא מצא כלום צריך לישבע כתקנת הגאונים שאין לו כלום קודם שיפרע מהערב וצריך לכלול בשבועתו שעדיין הוא חייב לו חוב זה שלא יעשו קנוניא על נכסי הערב ואינו יכול ליפרע מהערב עד לאחר ל' יום מיום שנתחייב הערב לשלם אא"כ היה תנאי ביניהם (ע"ל סי' י"ג וסי' ק"ו):

י ואם אין הלוה בפנינו צריך להודיעו אם הוא קרוב כדי שיוכל שליח לילך ולבא תוך שלשים יום ואם לא יתן אז יתבע לערב ואם הוא במדינת הים שאי אפשר להודיעו ואין לו כאן נכסים או אם הוא גברא אלמא דלא ציית דינא אז יתבע את הערב ויגבה ממנו ואח"כ יחזור הערב על הלוה ויוציא ממנו או ינדוהו עד שיפרע לו מה שפרע בשבילו: הגה וכן נראה עיקר אע"ג דיש חולקין וסבירא להו דאע"ג דהלוה אלם ולא ציית לדין אין נפרעין מן הערב עד שב"ד יכופו הלוה להיות ציית דין (המגיד פכ"ו דמלוה בשם יש חולקין ומרדכי פג"פ ב"י בשם תשובת הרשב"א) טען הערב תנו לי זמן ואביא הלוה לב"ד (טור סי"ב בשם רב נחשון) אי ידעינן היכן הוא יהבינן ליה זמן עד דאייתי ואי לא ידוע נותנין לו זמן ל' יום ומשיביאנו לב"ד נפטר הערב עד שישבע הלוה שאין לו הביאו ערב שבת בין השמשות ובמוצאי שבת ברח לא נפטר הערב (טור):

יא אפי' יש ללוה נכסים ידועים במדינה אחרת נפרע מהערב תחילה שאין אומרים למלוה שיוציא מאתים על מנה:

יב הא דכשהלוה במדינת הים נפרע מהערב בלי שיודיעו ללוה דוקא כשהמלוה בשטר אבל אם המלוה על פה לעולם אינו נפרע מהערב בלא הודאת הלוה דחיישינן שמא פרעו אא"כ הוא תוך הזמן וה"ה אם מת לוה מלוה על פה אינו נפרע מהערב (המ"מ פכ"א ממלוה) אא"כ הוא תוך הזמן או שהודה בשעת מיתתו או שנידוהו מפני שאינו פורע חוב זה ומת בנידויו: הגה טען הלוה שנתן דמי הפרעון לערב ליתנם למלוה נשבע היסת ונפטר במגו דיכול לומר פרעתי לך נאמן ג"כ לומר דפרע לערב ונפטר בזה דהא המלוה האמין לערב ואם המלוה כופר ואומר שלא העמיד לו אותו ערב נשבע הלוה שהעמיד לו הערב ושפרע לו ונפטר בזה (תשו' מיימוני' סוף ספר שופטים ס"ג):

יג אין כל אלו הדברים אמורים אלא בשלא התנה המלוה עם הערב אבל אם התנה עמו שיהא נאמן לומר שלא פרעו הכל לפי תנאו:

יד התנה המלוה עם הערב למי שארצה אפרע יכול ליפרע מהערב תחלה אפי' אם יש נכסים ללוה ויש חולקים בזה ומודים שאם אמר בפירוש ממי שארצה אפרע (תחלה) יכול לתבוע מהערב תחלה אפי' אם יש נכסים ללוה:

טו קבלן לעולם יפרע ממנו תחלה אם ירצה אפי' יש נכסים ללוה אא"כ הלוה רוצה לפרעו (נ"י סוף ב"ב והרשב"א ר"פ הניזקין) ואין הלוה נאמן לומר פרעתי דהו"ל לקבלן להתנות (מרדכי סוף פ' ג"פ) (ונ"ל דהמלוה נשבע ונוטל):

טז מלוה שבא לגבות מהקבלן ואין שטרו בידו וטען שאבד ולוה מודה שלא פרעו וקבלן טוען שמא פרעך הלוה וקרע שט"ח יש מי שאומר שהדין עם הקבלן:

יז איזהו ערב ואיזהו קבלן א"ל תן לו ואני נותן לך זה הוא קבלן ואם הוא לאחר מתן מעות יאמר מה שנתת לזה אני נותן לך והוא דקנו מניה כמו שנתבאר:

יח אבל אם א"ל הלוהו ואני ערב הלוהו ואני פורע הלוהו ואני חייב הלוהו ואני נותן הלוהו ואני קבלן תן לו ואני (ערב תן לו ואני פורע) תן לו ואני חייב ליתן לך ואפילו אמר תן לו ואני קבלן כולם לשון ערבות הם: הגה וי"א דתן לו ואני קבלן הוי קבלן (הרא"ש ורשב"א סוף ב"ב וטור) וכן נראה להורות ושטר שכתוב בו פלוני קבלן הוי ערב קבלן דודאי בלשון המועיל קאמר (טור בשם הרא"ש והמגיד פכ"ה דמלוה ותוספות):

יט אם לקח הקבלן המעות מיד המלוה ונתנם ליד הלוה אין למלוה על הלוה כלום ואין יכול לתבוע אלא את הקבלן ואם אין לקבלן גובה מהלוה מדרבי נתן אא"כ מחל הקבלן ללוה ויש מי שאומר דה"ה לערב:

כ יש מי שאומר דערבות וקבלנות היינו כשתבע הלוה מהמלוה שילוונו ונכנס הערב עמו בדבר בלשון ערבות או בלשון קבלנות אבל אם לא דבר הלוה עם המלוה כלום אלא ראובן אמר לשמעון הלוה ללוי מעות ואני פורע הלוהו ואני נותן לך או הלוהו ואני חייב לך אין לשמעון על לוי כלום אפי' נתנם לו מידו אלא על ראובן שא"ל הלוהו ובשליחותו של ראובן נתנם לו:

כא קבלן שלא נשא ונתן ביד ומכר הלוה כל נכסיו אע"פ שיש נכסים לקבלן אם ירצה המלוה לטרוף מלקוחות של לוה אינם יכולים לדחותו אצל בני חורין של קבלן וכן הדין בשנים שנעשו אחראין [זה] לזה ומכר א' מהם נכסיו אבל קבלן שנשא ונתן ביד אינו יכול לגבות מהלקוחות של לוה אא"כ אין נכסים לקבלן:

כב הערב והקבלן אין טורפין ממשעבדי דלוה עד שימסור לו המלוה שטר חוב ויקנהו לו דרך קנין שטרות כי היכי דלא ליהוי תביעה על פה: הגה מי שנדר שכר לחבירו שיערב בעדו אם קיבל קנין ליתן לו שכר חייב כפי מה שקצב ואם לא קבל קנין א"צ ליתן לו שכר באמירה בעלמא (הרא"ש כלל ס"ד סי' ג'):

סימן קל

דין הערב שפרע למלוה כיצד נפרע מן הלוה. ובו ז סעיפים:

א ערב או קבלן שפרעו למלוה בפני עדים אם פרעו קודם שנודע אם פרעו הלוה וטוען הלוה שכבר פרעו אינו חייב לערב כלום אבל אם פרעו אחר שהביא המלוה ראיה שלא נפרע צריך הלוה ליתן לו כל מה שפרע בשבילו בין שנתחייב לוה למלוה בשטר בין שנתחייב לו בעל פה אפי' בלא עדים:

ב יש מי שאומר בד"א כשא"ל הלוה בעת שנעשה לו ערב ערבני ושלם אבל אם עמד מעצמו ונעשה לו ערב או קבלן וקדם ופרע למלוה ולא הרשהו הלוה לפרוע אין הלוה חייב לשלם לו כלום ואם אמר לו הלוה הכנס קבלן בעבורי אף ע"פ שלא הרשהו לשלם אם עמד הקבלן ופרע מדעתו אפי' עד שלא עמד המלוה עם הלוה בדין ולא נמצאו לו נכסים חייב לשלם לו אבל אמר ליה להכנס ערב ולא הרשהו לשלם אם משעמד המלוה עם הלוה בדין ולא נמצאו לו נכסים פרע הערב למלוה חייב הלוה לשלם לו ואם עד שלא עמד המלוה עם הלוה בדין ולא נמצאו לו נכסים פרעו הערב אין הלוה חייב לשלם לו כלום ויש מי שחולק ואומר שאפי' ערב שאינו קבלן שנכנס בערבות מאליו ופרע מאליו חוזר וגובה מהלוה: הגה ע' לעיל סוף סי' מ"ט דאין ערב משתעבד אלא במקום שיכול לגבות מהלוה:

ג אין הערב גובה מהלוה עד שיביא עדים שפרע בשבילו אבל כל זמן שאין לו עדים אינו גובה ממנו כלום אפי' אם שטר החוב בידו ואם כתב המלוה לערב קבלתי ממך דמי החוב מהני ליה לגבות מהלוה וכגון שמפורש הערבות בשטר או שהלוה מודה בו דאל"כ במה אנו יודעים שהוא ערב:

ד כשכתב לו קבלתי ממך דמי החוב יש מי שאומר דהוי כמלוה בשטר לטרוף בו מהלקוחות שקנו מהלוה ויש מי שאומר שאע"פ שכתב לו כן לא מהני אלא לגבי הלוה בעצמו שאינו נאמן לומר פרעתי אבל אינו יכול לגבות ממשעבדי שמכר הלוה עד שימסור לו המלוה השטר חוב ויקננו לו דרך קנין שטרות שלא תהא תביעתו תביעה על פה וה"ה אם כתב הלוה לערב כשהכניסו ערב הריני משעבד עצמי ונכסי מעכשיו שכל זמן שתפרע אותו חוב שנעשית עליו ערב לפלוני המלוה כאילו קבלתי המעות ממך ה"ז גובה מהלקוחות ומיתומים גדולים שאין לך מלוה בשטר גדולה מזו:

ה ערב שפרע למלוה ולא בקש ממנו השטר אין הלוה חייב כלום לשלם לו מה שפרע בשבילו (ע"ל סי' נ"ח סס"א) שהרי פשע במה שהניח השטר ביד המלוה:

ו מת הלוה וקדם הערב ופרע החוב קודם שיודיע את היורשים אם נודע לנו שלא פרע הלוה שטר חובו קודם שמת כגון שהודה בו קודם (שמת) או שנידוהו ומת בנידוייו או שלא הגיע זמן המלוה לגבות ה"ז חוזר וגובה מהיורשים כל מה שפרע: הגה וי"א דכל זה דוקא ביתומים קטנים אבל גדולים צריכין לשלם כשיש השטר ביד הערב וכדרך שנתבאר ס"ד (טור והמגיד פכ"ו דמלוה בשם הרמב"ן) וכן נראה לי עיקר:

ז היה המלוה עכו"ם אין היורשים חייבים לשלם שמא אביהם נתן ליד הערב כל החוב שהיה עליו מפני שהעכו"ם תובע את הערב תחלה ולפיכך פרע זה מדעתו קודם שיודיע את היתומים אבל אם הודיעו שהעכו"ם תובע אותו והרי הוא נותן חייבים לשלם (ואם כפאו אותו ב"ד לפרוע הוי כאילו הודיעם) (ב"י בשם תשובת הריטב"א):

סימן קלא

מי שחזר בו אחר שנתרצ' להיות ערב. ובו יד סעיפים:

א מי שנתפייס להיות ערב קודם שיתן המלוה המעות ללוה יכול לחזור בו אפי' קנו מידו ואם לא חשש המלוה ונתן המעות ללוה אין לו על הערב כלום אבל ערב דלאחר מתן מעות כיון שקנו מידו אינו יכול לחזור בו (ואין חילוק בזה בין ערב לקבלן) (מרדכי ס"פ ג"פ):

ב האומר לחבירו ערבת לי והוא אומר לא ערבתי או שאמר הערב ללוה אתה הרשיתני לערוב אותך וליתן והוא אומר מדעתך ערבת או לא ערבת כלל או שאמר הערב פרעתי המלוה בפניך והלוה אומר לא פרעת או שא"ל כן פרעת ונתתי לך מה שפרעת או שאמר המלוה ערבת לי ק"ק והוא אומר לא ערבתי אלא מנה בכל אלו הטענות וכיוצא בהן המע"ה או ישבע הנתבע שבועת היסת או שבועת התורה אם הודה במקצת:

ג ערב או קבלן שרואים שהלוה מבזבז נכסיו יכולים לתבעו שיוציאם מהערבות אע"פ שהוא בתוך הזמן (וכ"כ לעיל בסי' ע"ג ס"י במלוה עם הלוה):

ד ערב שבא אצל המלוה בזמנו והתרה בו שיתבע ממונו מהלוה ואם לא יפטר מהערבות ולא רצה המלוה והאריך זמן ללוה יש מי שאומר שאין הערב נפטר בכך ואצ"ל קבלן ואפי' היו נכסים ידועים ללוה והערב אומר למלוה רד עם הלוה לדין וגבה חובך מנכסים והאריך זמן ללוה ובנתיים נשתדפו הנכסים גובה מהערב וצריך להתיישב בדין זה: הגה כי יש חולקין בזה מיהו אם הלוה היה מוכן ליתן למלוה מעותיו והערב שלח אחריו שיבא לקבלם או לשלוח לו שטר לתבוע החוב ולא רצה ונאבד החוב פטור הערב (מהרי"ו סי' פ') והערב יכול לכוף ללוה לפטרו מן הערבות בזמנו כי יכול לומר לא נתרציתי להיות ערב אלא עד כאן (טור) ואם המלוה עכו"ם והלוה נתן (המעות) לערב לפרוע לעכו"ם ושכחם העכו"ם אצל הערב צריך להחזיר המעות

ללוה ולא יוכל לומר שמא יזכור העכו"ם דהואיל וכבר ערב בעדו והימניה צריך להמתין לו עוד יותר (מרדכי פ' הגוזל בתרא):

ה ישראל שהיה ערב לחבירו בשביל עכו"ם ונטל הערב משכון מהעכו"ם ונתנו למלוה ובא העכו"ם אצל הערב בע"ש בין השמשות וא"ל היה ערב בשבילי לזה שאני חייב לו שיחזיר לי משכוני שאני צריך לו א"ל הערב כבר נכנס שבת ואיני עושה שום ערבות פייסו העכו"ם לערב עד שאמר למלוה הריני כמו שהייתי והחזיר המלוה לעכו"ם משכונו לאחר זמן תבע המלוה לערב טען לא היה בדעתי כשאמרתי הריני כמו שהייתי אלא כמו כשהייתי אחר שבא המשכון לידך וראיה לדבר (שכבר ראית) סרבנותי כנגד העכו"ם מלהכנס ערב ותליתי הדבר באיסור שבת הדין עם הערב שהיה לו למלוה לפרש ערבותו ואעפ"כ חייב הערב לסייעו להוציא החוב מן העכו"ם:

ו ישראל שהיה בידו משכון מעכו"ם ושואל ממנו שיחזירנו לו בערב ישראל והודה לדבריו והביא העכו"ם ישראל וא"ל בלשון הקדש אני מתרה בך שלא תקבלני ערב ואומר בפני העכו"ם אני ערב התראה שהתרה בו אינו כלום והרי הוא ערב כבשעת מתן מעות:

ז שמעון יצא ערב לעכו"ם בשביל ראובן והלך לו ראובן והוצרך שמעון לפרוע בשבילו וכשבא ראובן תבעו שמעון א"ל לא היה לך לפרעו כי כבר פרעתיו ויש לי שטר פרעון ממנו א"ל שמעון הוצרכתי לפרוע כל זמן שלא הנחת בידי שטר הפרעון והנחת שטר החוב ביד העכו"ם הדין עם שמעון וחייב ראובן לשלם כל מה שיברר שנתן לעכו"ם אפילו שהעכו"ם תבע ממנו הממון שלא כדין ואנסו ליתן לו והבירור יהיה ע"י עדים או ע"י פתקא של העכו"ם ניכרת או שכתוב ביני שיטי בשטר: הגה וה"ה בכל ערב לעכו"ם בשביל ישראל חבירו אפי' העליל העכו"ם על הערב מכח הערבות חייב הלוה לסלקו ודוקא שאין הערב מודה שהעכו"ם פוטרו בפניו אבל אם מודה שהעכו"ם פוטרו או שיש עדים על כך ואח"כ חזר והעליל עליו פטור הלוה ואין הערב נאמן אפי' בשבועה כמה הוציא על העלילה אלא צריך עדים שהוצרך להתפשר עם העכו"ם מכח הערבות ואז נוטל בשבועה אם לא שהעדים או אחד מהן מעידים דבר ברור שאז נוטל בלא שבועה אבל אם לא העמיד עדים איהו דאפסיד אנפשיה (מרדכי פרק הגוזל בתרא) וי"א הא דמחייב לפוטרו מן האונסין דוקא באונסא דשכיח אבל באונס דלא שכיח לא (מהרי"ק שורש ז' וקל"א):

ח וכן ב' שקבלו חכירות מעכו"ם ונעשו ערבים זה לזה והעכו"ם מצא אחד מהם וגבה ממנו חייב חבירו לפרוע חלקו מכל הפסד שבא לו מאותו העכו"ם ואם הוא היה מזומן לפרוע חלקו וההפסד בא לו מכח חבירו שלא פרע חייב חבירו לפרוע לו כל ההפסד:

ט יש שכתבו שאם ראובן מכר לשמעון שדה ובא לוי וקבל אחריות עליו לא נשתעבד לוי ואם קנו מידו שהוא ערב לשלם דמי מכר זה בכל עת שיתבענו שמעון ה"ז חייב: הגה וי"א דאין ערב באחריות בשעת מתן מעות משום אסמכתא ומשתעבד (טור בשם הראב"ד):

י ערב או קבלן שחייבו עצמם על תנאי אף על פי שקנו מידו לא נשתעבד מפני שהוא אסמכתא כיצד כגון שא"ל תן לו ואני אתן לך אם יהיה כך וכך או אם לא יהיה מפני שלא גמר והקנה ואם קנה מידו מעכשיו שיתחייב לו בממון זה אם יתקיים התנאי הכל לפי תנאו שכל קנין מעכשיו אין בו משום אסמכתא: וי"א דאין בערבות משום אסמכתא (טור סי"א בשם י"א):

יא ראובן קנה שדה משמעון וכתב לו שטר וא"ל שיעשה לו שטר גם על אשתו ולא היתה שם נתערב לוי בשבילו לכשתבא שתעשה שטר עליה וכשבא' לא רצתה ותבע ראובן לערב שיכתוב לו הוא שטר על נכסיו והערב טוען שאינו חייב אלא יחזיר לו מעותיו הדין עם הערב:

יב מי שאמר לחבירו הלוהו ואני ערב לגופו של לוה ולא ערב לעצמו של ממון אלא כל זמן שתרצה אביאנו לך וכן אם אמר ליה לאחר שהלוהו ותבעו הניחהו וכל זמן שתתבענו אביאנו לך וקנה מידו על כך אפילו התנה ואמר אם לא אביאנו או שמת או שברח אהיה חייב לשלם ה"ז אסמכתא ולא נשתעבד: (וי"א דאין בערבות משום אסמכתא וע"ל סי' קכ"ט ס"ח):

יג מי שלא פירש קצב הדבר שערב כגון שא"ל כל מה שתתן לו תן לו ואני ערב או מכור לו ואני ערב או הלוהו ואני ערב להרמב"ם אין זה הערב חייב כלום וכל הבאים אחריו חלקו עליו והכי נקטינן:

יד האומר לחבירו ערוב זה לפלו' ואני ערב לך ה"ז כמו שאמר הלוהו (ואני) ערב ואינו צריך קנין:

סימן קלב

עבד ואשה וקטן שערבו ושנים שנעשו ערבים בשביל אחד ואחד בשביל שנים. ובו ו סעיפים:

א עבד או אשת איש שערבו לאחרים או נכנסו קבלנים ונתחייבו לשלם אין חייבים לשלם עד שישתחרר העבד ותתאלמן האשה או תתגרש אבל קטן שערב לאחרים אינו חייב לשלם אף לכשיגדיל (טור ס"ב בשם הגאונים):

ב אשה פנויה שערבה לאחרים ונשאת דינה כלוותה ונשאת שאם ערבה על פה (אינה) חייבת לשלם עד שתתאלמן או תתגרש ואם ערבה בשטר גובה ממנה ממה שהכניסה לבעלה:

ג שנים שערבו לא' כשיבא המלוה ליפרע מהערב יפרע מאיזה מהם שירצה ואם לא היה לאחד מהם כדי החוב חוזר ותובע מהשני שאר החוב ויש חולקים ואומרים שאם יכול להפרע משניהם לא יפרע מאחד מהם הכל אלא גובה מזה מחצה ומזה מחצה אלא א"כ אין לאחד מהם שאז גובה מהשני הכל ואם אמר ממי שארצה אפרע יפרע מאיזה מהם שירצה:

ד פרע אחד מהם כל החוב למלוה ובירר זה בעדים או בהתקבלתי שכתב לו שפרעו הכל אע"פ שלא אמר לו ערבני ואשלם חוזר ותובע מחבירו חלקו:

ה אחד שערב בשביל שנים כשיפרע המלוה יודיעו בשביל איזהו מהם הוא פורע כדי שיחזור עליו:

ו ב' שנכנסו ערבים ופטר המלוה את אחד מהם י"א שיכול המלוה לתבוע כל הממון מהערב הב' וע' בסי' ע"ז:

סימן קלג

מי שמוחזק במטלטלין הידועים לאחר. ובו ז סעיפים:

א כל דבר המטלטל שהוא ביד האדם בחזקת שהוא שלו אפילו אם יביא המערער עדים שהוא שלו ואומר למוחזק הפקדתיו לך או השאלתיו לך נאמן המוחזק לומר אתה מכרתו לי או נתתו לי במתנה וישבע היסת ואם טען שלך הוא אבל משכון הוא בידי יכול לטעון עד כדי דמיו ונשבע בנקיטת חפץ ונוטל ואם טוען נתחייבת לי עד כדי דמיו מעסק משא ומתן שבינינו (טור ס"ג בשם הרא"ש) נכון הדבר שיברר ממה נתחייב לו שמא הוא סבור שנתחייב לו וכשיברר דבריו שמא אינו חייב לו:

ב אפילו אם מסר המערער החפץ למחזיק בעדים אם אין עדים שהוא עתה בידו נאמן בשבוע' היסת לומר החזרתיו לך וכן נאמן לומר לקוח הוא (בידי) במגו דהחזרתיו לך ואם אמר ליה אל תחזיר אלא בעדים והוא אומר החזרתיו לך נאמן במגו דנאנסו וישבע שבועה דאוריית' ואם טוען החזרתיו לך בפני פלוני ופלוני ומתו או הלכו להם למדינת הים נשבע היסת ונפטר ואם לא מסרו לו בעדים אפילו אם ראו אותו עתה בידו נאמן לומר לקוח הוא בידי אבל אם מסרו לו בעדים וגם ראוהו עתה בידו אינו נאמן ודוקא שהעדים מעידים שנתנו לו בתורת פקדון אבל אם מעידים שנתנו לו סתם יכול לומר בתורת מכר או מתנה נתנו לי:

ג אם ראו עדים החפץ ביד המחזיק קודם שתבעו המערער לדין אפי' אם אמר בפניהם קודם שהראהו דעו כי הוא ממושכן לי בכדי דמיו קרינן ביה שפיר עדים וראה ויתרה בו

בפני אותם עדים שלא יחזירהו לו אלא בפני פלוני ופלוני כדי שלא יוכל לטעון החזרתיו לך (וע' לעיל סי' ע"ב סעיף י"ח):

ד אמר המערער להמחזיק מה טיבו אצלך ואמר לו אתה מכרתו לי או נתתו לי במתנה וטען המערער לפלוני הפקדתיו ואמרתי לו אל תחזירהו לי אלא בעדים ולא החזירו לי ונתנו לך שלא במצותי ישבע המחזיק שהמערער מכרו או נתנו לו ויפטר:

ה במה דברים אמורים שהמחזיק נאמן בדברים שאינם עשוים להשאיל ולהשכיר אבל בדברי' העשויים להשאיל ולהשכיר ויש למערער עדים שהי' שלו וראו אותו עתה ביד המחזיק וזה אומר שהשאילו או שהשכירו אע"פ שאין לו עדים היאך בא לידו אינו נאמן לומר לקוח הוא בידי ולא ממושכן הוא בידי וצריך להחזירו אפילו אם היה ג' שנים ביד המחזיק ואפי' מת המחזיק מוציאין אותו מיד היורש בלא שבועה ויש אומרים דצריך (המערער) לישבע וליטול (רמב"ם פ"ח מטוען בשם הגאונים והראב"ד וכנ"ל עיקר) ואם טען היורש טענת ודאי ואמר בפני נתנו למורישי או מכרו לו הרי המערער נשבע היסת:

ו בד"א שבדברים העשויים להשאיל ולהשכיר נאמן המערער כשטוען השאלתים או השכרתים לך אבל אם טען גנובים הם ממני אינו נאמן אא"כ יצא לו שם גניבה בעיר כמו שיתבאר בסימן שנ"ז ושס"ד (ונתבאר לעיל סי' צ'):

ז מי שהיה בידו דברים העשוים להשאיל ולהשכיר אע"פ שהודה ואמר לו יודע אני שהיה שלך אבל פלוני מכרם לי או נתנם לי מתנה והלה טוען שנגנבו ממנו אין מוציאין אותה מידו אפי' הביא זה עדים שהיו ידועים לו שאדם עשוי למכור כליו (ויש חולקין וס"ל דלא עדיף (המחזיק) מאותו פלוני בעצמו וכיון שאותו פלוני אינו נאמן גם הוא אינו נאמן (ראב"ד וטור ותשובת מיי' דמשפטים סי' ל"ב) וכנ"ל עיקר) ואם טען זה עליו ואמר אני השכרתים לך או השאלתים לך מוציאין אותם מידו ואם היו מדברים שאינם עשוים להשאיל ולהשכיר הרי זה נשבע היסת שלא השאיל לו ולא השכיר לו אלא מפלוני לקח ויעמיד כליו בידו:

סימן קלד

אומן שטוען בדבר שהוא אומן שקנאו מבעליו. ובו ו סעיפים:

א האומן בדבר שהוא אומן אין לו חזק' בכלי' שתחת ידו אחד כלים העשוים להשאיל ולהשכיר ואחד שאר כלים כיצד ראה כליו ביד האומן והביא עדים שהם יודעים שהכלים שלו הוא טוען ואומר לתקן נתתיו לך והאומן אומר לא בא לידי אלא במכירה או מתנה או שטען אתה נתתו לי אתה מכרתו לי אחר שבא לידי לתקנו אע"פ שמסרו לו שלא בפני עדים ואפילו אם שהה ביד האומן כמה שנים בעל הכלי נאמן ומוציאין אותו מיד האומן וישבע בעל הכלי היסת על טענתו ואם לא ראה הכלי ביד האומן אלא טען כלי

פלוני נתתי לו לתקן והאומן אומר החזרתיו ומכרתו או נתתו לי במתנה (או לקוח הוא בידי) (טור ס"ב) האומן נשבע היסת ונפטר מתוך שיכול לומר להד"מ:

ב ואפי' מסרו לתקן בעדים האומן נאמן מתוך שיכול לומר החזרתיו לפיכך נשבע האומן היסת ונפטר ואין מחייבין אותו להוציא הכלי ואם הוציאו הואיל ונראה הרי בע"ה מביא עדים שהוא שלו ונוטלו אף ע"פ שמסרו לו שלא בעדים.

ג אע"פ שמסרו בעדים אם העדי' שראו החפץ בידו אין מכירים בודאי שזהו של המערער אלא שנדמה להם בסימנים כמו שלו אם טוען לא נתתו לי מעולם נאמן אבל אם טוען נתתו לי לתקן ושוב לקחתיו ממך אינו נאמן: הגה דאין כאן מיגו טוב שירא לומר להד"ם כיון שהעדים ראו כיוצא בזה בידו (טור ס"ב):

ד אם הטלית יוצא מתחת ידי אחר ואומר בפני אמרת לאומן למוכרו לי ולקחתיו ממנו נאמן במיגו שהי' אומר אתה מכרתו לי אבל כשטוען שהאומן מכרו לו שאמר אתה מכרתו לו אינו נאמן:

ה ירד האומן מאומנותו הרי הוא כשאר כל אדם ונאמן אפילו בכלי שבא לידו בעודו אומן וי"א דדוקא שנשתהא בידו אחר שירד מאומנותו זמן שאין דרך להניח כל כך זמן כלים בבית האומן אחר שנודע שירד מאומנותו:

ו בן האומן שאינו אומן אם בא בטענת עצמו שאומר שקנאו מבעליו הרי הוא כשאר כל אדם ואם אומר שירשו מאביו הרי הוא כאביו ואם אמר בפני הודה לו יש לו חזקה ויש אומרים דהיינו דוקא כששהה אחר מות אביו זמן שאין דרך להניח כל כך זמן כלים בבית האומן אחר שמת אביו: הגה ונ"ל דוקא לאחר מות אביו די"ל דירשו מאביו ולכן אינו נאמן עליו אפילו אמר לקוחה בידי אם לא שנשתהא בידו הזמן הנזכר דאז הוי כאומן שירד מאומנותו אבל בחיי האומן אם הבן טען שלקחו נאמן בכל ענין דהוי כאיש אחר לגמרי אם אינו סומך על שלחן אביו וכמו שיתבאר לקמן סי' קמ"ט:

סימן קלה

דין המחזיק בבעלי חיים כגון בהמה ועבד. ובו ב סעיפים:

א אע"פ שהמחזיק בדבר המיטלטל נאמן לומר שהוא שלו על בהמה וחיה אינו נאמן דכיון שהיא מהלכת יש לחוש שמא מעצמ' נכנסה לרשותו (ע"ל סי' ע"ב ס"ס כ"א) או שמא לקחה בדרך והחזיק בה לפיכך אם יש למערער עדים שהיא שלו נשבע היסת ונוטל ואם אין לו עדים נשבע המחזיק היסת ועומד בשלו ובמקום שדרך למסור בהמה לרועֵ שחרית ולוקחה מידו ערבית בענין שאינה הולכת לבדה כלל דינה כשאר מטלטלין ונאמן המחזיק בשבועת היסת לומר שקנויה לו

ואם טען שהזיקה לו כדי דמיה או שהוא חייב לו כך וכך ישבע בנקיטת חפץ: הגה וי"א דאם החזיק בהם ג' שנים בכל ענין הוי חזקה (טור והמגיד פ"י מטוען בשם רשב"ם וכ"כ התו' בפ"ב דגיטין):

ב עבד כנעני גדול דינו כבהמה ואין לו חזקה עד אחר שלשה שנים מאחר שהוא מהלך (וצריך המחזיק להביא ראיה ששמש לו כל ג' שנים אלו כדרך עבד לרבו) (רמב"ם פ"י מטוען) ואם הוא קטן שאינו מהלך על רגליו דינו כשאר מטלטלין ויש לו חזקה מיד אפי' אם יש לו אם שרגילה לצאת ולבא בבית המחזיק:

סימן קלו

מי שנתחלפו כליו בבית האבל והמשתה. ובו ב סעיפים:

א מי שנתחלפו לו כליו בבית האומן ה"ז ישתמש בהן עד שיבא בעל הכלי ויטול שלו ודוקא שנתן לו האומן עצמו אבל אם לא נתנם לו אלא אשתו ובניו לא ואפי' אומן עצמו דוקא שאמר לו סתם הילך טלית אבל אם אמר לו הילך טליתך לא:

ב נתחלפו לו כליו בבי' האבל או בבי' המשת' לא ישתמש בהם: הגה וכשיבא בעל החפץ צריך ליתן החפץ לבעליו אע"פ ששלו נאבד וכן כובסת עכו"ם המכבסת לרבים והביאה לאחד שאינו שלו (תרומת הדשן סימן שי"ט):

סימן קלז

מי שלקט פירותיו של חבירו. ובו ג סעיפים:

א היורד לתוך שדה חבירו ולקט פירותיו בעל השדה טוען שבגזל לקחם וזה אומר שמכרם לו נאמן בשבועת היסת אפילו אם יש עדים שליקטן:

ב אם אין בעל השדה והאילן כאן ואמר א' אלך ואלקוט פירות האילן והשדה של פלוני שמכרם לי אין ב"ד צריכין למנעו ואם באו הבעלים קודם שליקטם מעכבים על ידו ואפילו אם ליקטם כבר אם טוען שמכר לו גוף השדה אינו נאמן אף על הפירות שאכל כיון שאין לו שטר ולא חזקת ג' שנים:

ג האומר אלך ואכרות אילנות של פלוני ב"ד מוחין בידו:

סימן קלח

דין שנים האוחזין בטלית וחלוקים עליו. ובו ח סעיפים:

א שנים שהיו אוחזים בכלי א' או שהיו רוכבים על גבי בהמה אחת (וע' לקמן סי' רע"א איזה רוכב אינו קונה) (ע"ל סי' קנ"ה ס"ה) או שהיה אחד רוכב ואחד מנהיג או יושבים בצד ערימה של חיטים המונחים בסימטא או בחצר של שניהם (מיהו אם הבית של אחד ולקח את חבירו

אצלו וחלוקים על הנכסים שבבית הרי הם בחזקת המוחזק בבית) (ריב"ש סי' רס"ד) זה אומר הכל שלי וזה אומר הכל שלי כל אחד מהם נשבע (בנקיטת חפץ) שיש לו בזה הדבר ושאין לו בה פחות מחציו ויחלוקו ואם אמר אחד לחבירו השבע וטול כולו שומעין לו ואם גם השני אינו רוצה לישבע חולקין בלא שבועה: הגה שנים שהיו חלוקין על גג שעל ביתם וכל אחד אומר כולה שלי הרי הוא כאילו שניהם תופסים בו וחולקין (ריב"ש סי' תל"ד):

ב ואם זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי האומר כולה שלי ישבע שיש לו בה ושאין לו בה פחות משלשה חלקים והאומר חציה שלי ישבע שיש לו בה ושאין לו בה פחות מרביע זה נוטל שלשה חלקים וזה נוטל רביע: הגה ואם הוא דבר הראוי לחלוק יוכל ליטול החצי שמודה לו בלא שבועה ונשבע כל אחד אח"כ שאין לו בנשאר פחות מחציו (המ"מ בפרק ט' מטוען בשם הרשב"א):

ג במה דברים אמורים כשאוחזין בשפת הטלית שאין ביד שום אחד ממנה שלש (אצבעות) על שלש אז חולקין אותה אפילו שהטלית מוזהבת והזהב לצד אחד מהם ואינו יכול לומר חלוק אותה לרחבה שיבא הזהב לחלקי אלא חולקים אותה לארכה כדי שיבא לשניהם בשוה אבל אם כל אחד קצתה בידו וזה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי זה נוטל עד מקום שידו מגעת וזה נוטל עד מקום שידו מגעת והשאר חולקים בשוה ונשבעים על הדרך שנתבאר ויש לכל אחד לגלגל על חבירו שכל מה שנטל כדין נטל:

ד כל חלוקה האמורה כאן אם הוא דבר שיפסד אם יחלק ממש חולקים אותו בדמים:

ה היה אוחז את כולה וזה מתאבק עמו ונתלה בה ה"ז בחזקת האוחז את כולה:

ו באו שניהם אדוקים ושמטה האחד מיד חבירו בפנינו ושתק השני אע"פ שחזר וצוח אין מוציאין אותה מידו שכיון ששתק בתחלה הרי זה כמודה לו: הגה וי"א דאפי' מביא עדים אח"כ שהיא שלו לא מהני ליה דהודאת בעל דין כמאה עדים דמי (טור בשם הרא"ש):

ז חזר האחד ותקפה מיד זה התוקף אע"פ שצוח מתחלה ועד סוף יחלוקו כבתחלה: הגה וי"א דכיון שזכה הראשון משום הודאתו של זה אין האחר יכול לתקוף ממנו בלא ראיה (ראב"ד וטור ומרדכי פ"ק דמציעא):

ח באו שניהם אדוקים בטלית ואמרו להם צאו וחלקו את דמיה יצאו וחזרו והרי הוא תחת יד אחד מהם זה טוען (שכנגדו) הודה לו ונסתלק ממנה וזה טוען שכרתיה לו או נתגבר עלי וחטפה המוציא מחבירו עליו הראיה ואם לא הביא ראיה ישבע זה שהוא שלו ויפטר: הגה ויש אומרים דאם אמר שחטפה ממנו נאמן ויחלוקו (טור בשם הרא"ש) ולכן אם אמר שכרתיה לו בפני פלוני ופלוני והלכו להם למדינת הים נאמן במגו שהיה אומר חטפה ממני (המגיד פ"ט מטוען בשם הרמב"ן והרשב"א) וכן נראה לי עיקר:

סימן קלט

דין שנים חלוקים בדבר ואם בא שלישי וחטפה. ובו ד סעיפים:

א שנים שחלוקים בדבר ואין שום אחד מהם מוחזק בו כההיא ארבא דהוו מינצו עליה בי תרי וכל חד אמר דידי הוא כל דאלים גבר ואותו שתגבר ידו תחלה הוא שלו עד שיביא האחר ראיה ומיהו שכנגדו יכול להשביעו וצריך לישבע שהוא שלו וכל זמן שלא יביא האחר ראיה אף אם תגבר ידו אין מניחין ליקח מזה שגברה ידו תחלה:

ב בא שלישי וחטפה בטענה שאומר שהוא שלו אין לשנים האחרים בו כלום כיון שזה שהוא מוחזק בו טוען שהוא שלו אבל אם חטפה בלא טענה מוציאין אותו מידו ואין לו תקנה עד שישיב לכל א' ואחד (טור סעיף ג' בשם רשב"ם והרא"ש) שהרי אינו יודע למי ישיב ואם הוא קרקע והחזיק בו ואכל פירותיו גוף הקרקע אינה נגזלת אבל הפירות צריך לשלם לכל אחד ואחד:

ג אם אחד מהשנים החלוקים על דבר זה בא לבית דין ואמר תפסוהו עד שאביא ראיה אין שומעין לו ואם תפסוהו ב"ד מדעת שניהם או שעברו ותפסוהו אין מוציאין אותו עד שיתברר של מי הוא:

ד אם הם חלוקים על שדה ואין אחד מהם מוחזק בה כגון שמת בעל השדה ושניהם באים ליורשו וכל אחד אומר אני קרוב וראוי ליורשו ואין לשום אחד עדים כל דאלים גבר (ועיין לעיל ר"ס קל"ח אם היו שניהם מוחזקים מאי דינם) ואם גבר האחד ואכל פירותיו ואח"כ הביא השני עדים שהוא קרוב ואין העדים יודעים אם זה שגבר הוא קרוב או לא מוציאין מזה שגבר שהוא ספק קרוב והאחד קרוב ודאי והוא הדין אם השני הביא עדים שהוא קרוב יותר מהאחר מוציאים מזה שגבר ונותנים לזה שקרוב יותר וצריך לחזור כל פירות שאכל אפי' אין ידוע שאכלם אלא על פיו שהודה בהם: הגה דבר שהפוסקים חולקים בו ולא תפס חד מנייהו אם הוא דבר דשייך בו חלוקה חולקין ואם לא שייך ביה חלוקה כל דאלים גבר (ת"ה סי' שנ"ב):

סימן קמ

דין המחזיק בקרקע של חבירו ודין חזקת הבתים וחניות. ובו טו סעיפים:

א קרקע בחזקת בעליה עומדת שקרקע הידוע לראובן בעדים שיודעים שהיה בחזקתו אפילו יום אחד והוא עתה בחזקת שמעון ומחזיק בו ואוכל פירותיו וטוען שלקחו וראובן מערער לומר שהיא גזולה בידו נאמן וישבע שבועת היסת ונוטל את שלו אע"כ החזיק בו שמעון כראוי ובטענה אז אין מוציאין אותו מידו אלא נשבע (היסת) ועומד בשלו ואם

אין עדים לראובן שהיה שלו אין צריך שמעון חזקה אלא נשבע ועומד בשלו אע"פ שלא החזיק בו (ועיין לעיל ריש סי' צ"ה דאין נשבעים על קרקעות רק היסת):

ב זה שהחזיק שלשה שנים אין מוסרין אותו לשבועה אבל אם רצה להחרים סתם על כל מי שהחזיק בשלו שלא כדין הרשות בידו: הגה זהו סברא אחרת וחולקת על מה שכתוב ראשונה שאע"פ שהחזיק כראוי ובטענה נשבע ועומד בשלו (וכן הוא בסמוך סעיף ד'): (והיא סברת הרמב"ם פי"א מטוען בטור בסי' זה):

ג טען שמעון שיש לו שטר שמכרה לו וראובן אומר ששטרו מזויף או שטר אמנה יתקיים השטר בחותמיו (וע"ל ס"ס מ"ו) ואם לא נתקיים מוציאין השדה מידו:

ד טען שמעון שיש לו שטר שמכרה או נתנה לו בשטר וגם שיש לו עדים שהחזיק שלשה שנים אומרים לו קיים שטרך אם יכול לקיימו מוטב וצריך לחזור אחריו לקיימו ואם א"א לקיימו כגון שמתו העדים או הלכו למדינת הים ואין מי שיכיר חתימתן סומכין על עדי חזקה וישבע היסת שלקחה אבל אם ישנן לעדים לא תועיל לו חזקתו וצריך שיבואו העדים:

ה אם טען אח"כ אבד השטר אינו נאמן וכן אם הביא השטר ונמצא בטל נתבטלה נמי החזקה:

ו (הנותן קרקע לאחד בעדים וחזר והחזיק בה) אפילו אם החזיק הנותן ג' שנים בחצר לאחר המתנה אינו נאמן לומר טעות סופר הוא (במתנה) מגו דאי בעי אמר תחלה החזרתי ולקחתי ממנו מ"מ עכשיו שטוען טעות סופר הוא אין זה אלא כמכחיש את העדים וקיימא לן דמגו במקום עדים לא אמרינן.

ז כיצד היא החזקה שישתמש בו ויהנה ממנו ג' שנים מיום ליום כל דבר כפי הנאתו ותשמישו: הגה וא"צ להביא ראיה שהשתמש בכל החדרים שבבית אלא אם נשתמש כדרך הבעלים החזיק בכל הבית (תשובת רשב"א סי' תתקמ"א) שכיון שהוחזק בו ג' שנים ולא מיחה בו שום אדם לא נזהר עוד בשטרו ונאמן לומר מכרתו או נתתו לי ואבדתי שטרי: הגה וכל שלא החזיק כראוי אינה חזקה אפילו ידוע שמכר לו קרקע רק שאינו ידוע שהיא זו שהחזיק בה יכול המוכר ליטול קרקע זו ולומר שמכר לו קרקע אחרת הגרוע מזו (ב"י שם הרשב"א):

ח בתים שהם לדירה צריך להביא עדים שדר בו או השכירו שלש שנים רצופות ומשהבי' עדים שדר בו או השכירו שלש שנים רצופות הוי חזקה ואם יטעון המערער אני יודע שלא דר בו בלילות אז צריך המחזיק להביא עדים שיעידו בפירוש גם על הלילו' ועל פי השכנים שיעידו שלא הרגישו בו שיצא בלילות אלא כפי ניהוג העולם ראינו (אותו) נכנס בו בערב ויוצא בבקר ואם יוסיף לטעון ראיתיו שיצא ממנו בלילות אחר שישנו השכנים לא הוי חזקה אא"כ יביא עדים שיאמרו שכרנו ממנו הבית ודרנו בו ימים ולילות ואם היה

המערער רוכל המחזיר בעיירות אע"פ שלא טען ברי לי שלא היה דר בו בימים ובלילות טענינן ליה ולהרמב"ם אפילו לא טען המערער אלא שמא לא דר בה ביום ובלילה צריך להביא עדים שדר בה ביום ובלילה ואם היה המחזיק רוכל המחזיר בעיירו' אע"פ שלא טען המערע' טענינן ליה ואומרים למחזיק הבא עדים שהחזקת בו ביום ובלילה שלש שנים: הגה ור"ת והרא"ש חולקין על כל זה אלא שכל שהעידו השכנים שדר בו כמנהג שרגילים השכנים לידע אף שלפעמים יצאו השכנים לעסקיהם מהעיר ולא ידעו אם נשאר המחזיק בבית בעוד שלא היו בעיר אלא מעידין שכשיצאו מן העיר הניחוהו בבית וכשבאו מצאו אותו דר בו הוי חזקה ואם אמר המחזיק לעדים סתם העידו לי שדרתי בו שלש שנים בחזקת ימים ולילות אע"פ שאינן יודעים שדר בו כל הימים וכל הלילות אלא שראוהו שדר בו מקצת ימים ומקצת לילות טענתו טענה ומספיק עדותן אם יעידו כדבריו ואפי' אם יטעון המערער ברי לי שלא דר בו בלילות וכן אם היו הדרים בו רוכלים המחזירי' בעיירות (ר"ח וטור הביאו בסט"ו) אף ע"פ שיצאו לפעמים מן הבית ולא דרו בו שלש שנים רצופים הואיל והוי שלש שנים בחזקתן הוי חזקה אע"פ שהיו מחזירין ימים רבים ולא לנו בבית והוא הדין לשאר מחזיק (שם בשם רא"ש לדעת ר"ח) שיצא לפעמים מן הבית אחר עסקיו ומיד כשבא היה חוזר לבית מקרי חזקה בשלש שנים וכן מקומות בית הכנסת (שם סי' ו' ורשב"א סימן תקמ"ג) אם מעידים העדים שישב עליה כל עת שנכנס לבית הכנסת אע"פ שלפעמים שינה מקומו מחמת אבילות או לא נכנס לבית הכנסת הוי חזקה הואיל ועשה בחזקה כמנהג העולם (כל זה בטור) ונ"ל שכן ראוי להורות אע"פ שיש חולקין (נ"י ר"פ חזקת בשם ה"ר יונה) מקומות של בית הכנסת שהמנהג שכל אחד כותב שמו עליו הוי כשטר וכל מי ששמו עליו הוי שלו ואין למערער בו כלום (תשובת הרא"ש כלל ה' סימן ה'):

ט הא דמהני עדות השוכרי' לומר שדרו בה ימים ולילות דוקא ששכירות הבית עדיין בידם ואומרים ניתן אותו למי שיזכה בדין ואע"פ שעדיין לא נהנה המחזיק מפירות זה הבית כיון שדרו בו מכחו היינו הנאת פירותיו ואפי' אם השאילו להם בחנם אבל אם כבר פרעו השכר למחזיק אינם יכולים להעיד מפני שהם נוגעים בדבר שחפצים להחזיקו בבית שאם יצא מתחת ידו צריכים ליתן השכר פעם אחרת למערער ומיהו אפילו נתנוהו כבר למחזיק יכול הוא לחזור וליתנו להם שיתנוהו למי שיזכה בדין ואז לא יהיו נוגעים בדבר ויש מי שחולק:

י אפי' אם כבר פרע שכר למחזיק אם יטעון המחזיק בבית דין קודם שיבא המערער יעידו השוכרים בפניכם שדרו בו ג' שנים טענתו טענה ולא הוי נוגעים בעדות כיון דלא הוי מערער קמן: הגה ואע"ג דאין מקבלין עדות שלא בפני בעל דין כיון דהשתא כשרי' ואם יעידו משיבא המערער יהיו נוגעין בעדות מקבלין שלא בפניו (טור ותשובת רשב"א סימן אלף כ"ו):

יא אם אין השוכרים דרים בו עתה אלא שדרו ג' שנים ויצאו ממנו אם אין המערער יודע שדרו בו אלא על פיהם אפילו אם נתנו כבר השכר למחזיק אינם נוגעים בעדות כיון דאי בעי אמרי לא דרנו בו מעולם נאמנים לומר דרנו ופרענו:

יב יש אומרי' שאין עדות השוכרים מועיל אא"כ שכרו בשטר אבל אם שכרו בלא שטר לא ויש אומרים דאפי' שכרום לשלשה שוכרים זה אחר זה לכולם בלא שטר מצטרפים:

יג עדות השוכרים מועיל אפי' לא דרו בו שניהם ביחד אלא זה אב"ג וזה דה"ו ואפי' היו ששה אחד בכל שנה עלתה לו חזקה: הגה י"א שאם היה ידוע שהמערער היה דר בחדר הפנימי מן הבית וטוען שהיה עובר דרך הבית החיצון ולכך לא מיחה במחזיק בבית החיצון אע"פ שיש לחדר הפנימי עוד דרך מצד אחר ולא ידעינן אם עבר דרך הראשון אפילו הכי טענתו טענה וצריך המחזיק להביא ראיה שלא עבר דרך בית החיצון (טור) ויש אומרים דזה לא מבטל החזקה אא"כ טען כשרציתי הייתי משמש בכל בית הראשון והוצרכת לדחות מפני ולא החזקת בבית החיצון רק כשלא הוצרך לי. (נ"י ומרדכי פרק חזקת):

יד החניות של תגרים וכיוצא בהם שאין דרים בהם אלא ביום כיון שדר בהם ג' שנים ביום ה"ז חזקה: הגה וי"א דבעינן שהחזיק בהן ששה שנים ביום (טור בשם הרא"ש והראב"ד בהשגתו והמגיד פי"ב מטוען והרשב"א וכ"כ התוס') ויש מחלקים דאם היתה כבר חנות סגי בחזקת ג' שנים אבל אם היה כבר בית והוא עשה ממנה חנות צריך שהחזיק בה ששה שנים ביום (מרדכי פרק חזקת) וכסברא זו נראה לי להורות:

טו היה מעמיד בהמה במקום מסוים לחצר חבירו או שהיה מגדל שם תרנגולים או מעמיד שם תנור וכיריים ורחיים או שנתן שם זבלו בין שהעמיד שם מחיצה בין שלא העמיד אם נשתמש בדברים אלו וכיוצא בהם ג' שנים וטען על בעל החצר ואמר אתה נתת לי מקום זה או מכרתו לי הרי זה חזקה: הגה (טור סעיף ט') ואפי' הי' לו חלק בחצר בשותפות אם הוא מקום שדרכן להקפיד בזה או שעשו שאר דברים שדרך להקפיד עליו ולא הקפידו עליו הוי חזקה למה שהחזיק (כן דעת ריב"ש סי' רמ"ט):

סימן קמא

דין חזקת שדה הלבן והאילן. ובו כ סעיפים:

א שלש שנים שאמרו מיום ליום אפי' היו חסרים יום א' לא החזיק ומסלקין אותו ממנה במה דברים אמורים בקרקע שהם עושים פירות (תמיד) הבתים והחצירות והבורות והשיחין והמערות והחניות והפונדקאות והמרחצאות והשובכות ובתי הבדי' ובתי השלחין (פי' שעוצרין שם הזיתים ופי' בתי השלחין שדות שצריך להשקותן ביד תרגום עיף ויגע משלהי ולאי ואותיות אהח"ע מתחלפות ופי' שדה הבעל שדה שהגשמים משקין אותה והרי הן לה

כבעל הנותן הריון לאשתו להולידה ולהצמיחה) שמשקין אותם תמיד וזורעים בהן ונוטעים והגנות והפרדסים וכן עבדים המהלכים אבל שדה הבעל שהיא שותה מי גשמים בלבד ושדה אילן אינה מיום ליום אלא כיון שאכל שלש תבואות ממין אחד הרי אלו כשלשה שנים כיצד היתה שדה תמרים וגדר שלש גדרות או שדה ענבים ובצר שלשה בצירות או שדה זיתים ומסק שלשה מסיקות הרי אלו כשלש שנים והחזיק ואפי' היו האילנות רצופים ולא היה ביניהם הרחק כראוי שהרי סופן ליבש הואיל ואכלן שלש' [תבואות] החזיק: הגה ויש אומרים דגם בשדה בעל ושדה אילן בעינן חזקה ג' שנים (טור בשם הרא"ש וה"ר יונה) וכנ"ל להורות:

ב ג' שנים שאמרו צריך (שיהיו) רצופות זו אחר זו הרי שהחזיק בשדה וזרעה שנה והוביר שנה (פירוש הניחה שממה תרגום והאדמה לא תשם לא תבור) אפי' עשה כן כמה שנים לא החזיק:

ג היה דרך בני אותו המקום להוביר אף ע"פ שמקצתם זורעים שנה אחר שנה ה"ז החזיק ואע"פ שהשלש שנים שאכל הן מפוזרות שהרי הוא אומר לא הוברתי אותה אלא כדי שתעשה הרבה בשעת הזריעה:

ד אכלה שלש שנים רצופות באתרא דמוברי יש מי שאומר דהוי חזקה ויש מי שאומר שאינה חזקה:

ה נרה שנה אחר שנה אפי' כמה שנים הואיל ולא נהנה בה אינה חזקה וכן אם פתח בה שבילי המים ופתח בה ושדד בלבד הואיל ולא אכל פירות אינה חזקה:

ו זרעה ולא הרויח בה כלום אלא זרע כור ואסף כור לא החזיק שהרי לא נהנה אבל אם הוציא עליה הוצאות ממקו' אחר עד שלא הרויח בה אין מבטל החזקה (ב"י בשם הרשב"א):

ז ראוהו חורש קוצר מעמר זורה ובורר ולא ראוהו מכניס פירות אינה חזקה:

ח אם בנה אדם חורבתו של חבירו ג' שנים או שנה אחת מג' שנים (ודר בו ב' שנים) לא עלתה לו חזקה. הגה וכן אם תקן השדה בהשקאת מים יש אומרים דלא הוי חזקה (כ"כ הרשב"א בתשו') כיון שאין הנאה למחזיק באותה עבודה וכן אם זרעה בלא חרישה י"א דלא הוי חזקה (כל זה בטור):

ט ניר לא הוי חזקה שאפילו אותם ימים שנר בהם אינם עולים לחשבון שלש שנים של חזקה שאין מונים אלא משעת זריעה ואילך ויש חולקים (וסבירא להו דמשעת כניסה לשדה מונין לה ג' שנים הואיל ולבסוף אכל הפירות) (טור בשם המפרשים והרא"ש) .

י אכלה שחת (פי' תבואה שלא הביאה שליש וקוצרין אותה לבהמות) לא החזיק ואם היו בני המקום דרכן לזרוע לשחת מפני שדמיו יקרים הרי זה חזקה: הגה וכן אם באתה לידו בעודה שחת כשיגיע השנה הג' מיום ליום הוי חזקה אע"פ שלא יאכלנה בשלישית אלא שחת (טור):

יא אכלה ערלה שביעית וכלאים אע"פ שנהנה בעבירה ה"ז חזקה (ויש חולקין וס"ל דלא הוי חזקה אא"כ אכל הזמורות או כיוצא בזה שאין בו איסור (טור ושכ"כ הרא"ש):

יב היה המקום שהחזיק בו סלע או חלמיש שאינו ראוי לזריעה צריך ליהנות בו בדבר הראוי לו כגון שישטח בו פירות או יעמיד בו בהמה וכיוצא בזה ואם לא נהנה בו בכל אותם השלש שנים בדבר הראוי לו לא החזיק:

יג שדה שהי' מוקפ' גדר ובא זה שהחזיק בה וזרע חוץ לגדר ונהנ' בכל מקום שאינו שמור אע"פ שאכלו שנה אחר שנה לא עלתה לו חזקה וה"ה לכל הזורע מקום שאינו שמור אלא רגל חיה ויד כל אדם מצויים בו:

יד אכלה כולה חוץ מבית רובע (פי' שיעור קרקע כדי שיוכל לזרוע בו רובע הקב) החזיק בכולה חוץ מאותו בית רובע שלא נהנה בו אפי' היה חלמיש בתוך השדה הואיל ולא נשתמש בו כראוי אין לו בה חזקה ואם היה פחות מבית רובע בטל אגב השדה:

טו אם האילן משיר פירותיו קודם שילקטם אע"פ שעמדו על האילן עד שגדלו כל צרכם אינה חזקה דלא הוי חזקה אלא עד שילקט הפירות בידו (טור):

טז היתה השדה נטועה אילנות שאין עושים פירות אלא אחת לשלש שנים כגון בנות שוח (פי' מין תאנים לבנות) י"א שאם התחיל בשני חזקה בשנה הראשונה שחנטו ונעל וגדר השלשה שנים ותיקן צרכי האילנות ואכל הפירות בשנה השלישית הוי חזקה:

יז שדה אילן שהיה בו שלשים אילנות בתוך בית ג' סאין ואכל עשרה בשנה ראשונה ועשרה בשנה שנייה ועשרה בשנה שלישית הוחזק בכל והוא שיהיו עשרה שאכל מפוזרות בכל הבית שלש סאים ולא הוציאו שאר האילנות פירות (באותה השנה) אבל אם הוציאו שאר האילנות פירות ולא אכלן לא הוחזק אלא במה שאכל בד"א כשאכל הוא מקצת הפירות ובזזו העם שאר הפירות אבל אם הניח פירותיהם עליהם הואיל ואכל אילן מכאן ואילן מכאן מכל השדה החזיק בכל השדה אע"פ שלא אסף כל פירותיהם:
הגה ודוקא שנטועים [עשרה לבית] סאה אבל אם מגיע יותר מבית סאה לעשרה ואכלן מפוזר לא החזיק בקרקע רק הצריך לאילנות ויש אומרים דה"ה אם היו רצופין יותר מעשרה לבית סאה וי"א דבכה"ג הוי חזקה אא"כ היו תוך ארבע (כל זה בטור):

יח החזיק בשדה האילן שאילנותיו נטועים רצופים ואכל כל האילנות שבה כל ג' שנים אפי' הם נטועים בפחות מארבע אמות מזה לזה הוי חזקה:

יט החזיק אחד באילנות ואכל פירותיהם ואחר החזיק בקרקע וזרעה ואכל פירותיה וכל אחד משניהם טוען שהכל שלי ואני לקחתיו זה שהחזיק באילנות ואכלן שלשה שנים יש לו האילנות וקרקע שצריכים לו והוא כמלא האורה (פי' מלקט התאנים מן האילן) וסלו חוצה לכל אילן ואילן וזה שהחזיק בקרקע יש לו שאר [הקרקע]:

כ האוכל כל פירות אילן שלשה שנים וטען על בעל האילן אתה מכרת לי אילן זה וקרקעו הרי זה יש לו קרקע בעובי האילן עד התהום לפיכך המוכר אילן יחידי לחבירו צריך למחות בו בתוך כל ג' כדי שלא יחזיק בקרקע:

סימן קמב

דין סיוע המערער למחזיק בהזקתו ואם היה הסיוע בטעות. ובו ג סעיפים:

א אע"פ שאין חזקה בפחות מג' שנים אם הביא המחזיק עדים שהמערער הגביה סל פירות משדה זו על כתפו של המחזיק להוליכם לביתו של המחזיק לעצמו הוי חזקה מיד: הגה וי"א דה"ה אם המחזיק שלח דורון למערער מפירות שאוכל וקבלן ממנו הוי חזקה (מיד) שאם היה הקרקע שלו לא ה"ל לקבלן בתורת דורון אלא היה לו ליקח הכל (טור בשם ר"ח) ומכאן יש ללמוד ראובן ושמעון שיש להם ערעור ביחד על חזקת ישוב וקנה ראובן משמעון החזקה לשנה הרי הישוב לשמעון שאילו היתה החזקה לראובן לא היה קונה משמעון לשנה וה"ה בכל כיוצא בזה (מרדכי סוף פ' חזקת) וה"ה אם שכרו ממנו כדלקמן סימן קמ"ז: ואם טען המערער לפירות הורדתיו ושלו היו הפירות אבל הגוף לא מכרתי נאמן ואין בזה שום חזקה והני מילי בתוך ג' אבל אם יטעון לאחר ג' לפירות הורדתיו אין שומעין לו לפיכך אם הורידו לפירות צריך למחות בתוך שלשה להודיע שלפירות הורידו:

ב נפל הכותל שבין ראובן ושמעון ובנה ראובן הכותל והכניסו לגבול שמעון שטעה שלא היה מכיר מקום הראשון של הכותל אע"פ שסייעו שמעון בבנין לא הוי חזקה להחזיק במה שלקח מגבול שמעון כיון שהיה הסיוע בטעות אבל אם שמעון המסייע מודה שידע שהכניס ראובן בתוך שלו הוי חזקה אע"פ שלא ידע ראובן הבונה וקנה המקום שהכניס לתוך של שמעון מיד:

ג אם ראובן פתח חלון לחצר שמעון בפניו יש אומרים דלא הוי חזקה אפילו סייעו בפתיחתה ולהרמב"ם כיון שידע הניזק בפתיחת החלון ולא מיחה אינו יכול לחזור ולערער:

סימן קמג

דין המחזיק שלא בפני המערער והוא במדינה אחרת או ברח. ובו ד סעיפים:

א החזיק בקרקע פחות משלש שנים אינה חזקה אפי' החזיק בפני המערער ואם החזיק ג' שנים הוי חזקה אפילו החזיק שלא בפני המערער והוא במדינה אחרת אם שיירות

מצויות ממקום שמחזיק בו למקום שהמערער בו אבל אם היתה מלחמה ושבוש דרכים בין מקום זה למקום זה לא הוי חזקה ואפילו יש עדים שבא המערער כאן לשוק ושהה כאן ל' יום והיו אלו ל' יום בסוף ג' שנים בענין שאם לא ימחה עתה לא יהיה לו עוד זמן למחות אפילו הכי יכול לומר כל אותם ל' יום שהייתי בכאן הייתי טרוד בעסקי ולא ידעתי שהיית מחזיק בביתי ומיירי שהיה לו בית אחר לדור בו ויש מי שאומר שדין זה אינו אלא בכפרים שהעם טרודין בשוקים שלהם: הגה וי"א דמזה יש ללמוד דהכל הולך אחר סוף הג' שנים שאם היה בתחלתן במקום שאין יכול למחות ובסוף במקום שיוכל למחות הוי חזקה ואם היה בתחילתן במקום שיוכל למחות והלך למקום שאין יכול למחות לא הוי חזקה דמה שלא מיחה בתחלה יש לומר שסמך למחות בסוף ולשוב אלא שלא נזדמן לו (נ"י פרק חזקת):

ב אין כל אלו הדברים אמורים אלא כשהדבר ידוע שלא היה המערער במדינה אבל אם אינו ידוע אין שומעין לו במה שאמר שלא היה כאן עד שיברר בעדים:

ג ברח המערער מחמת סכנת נפשות אין מחזיקין בנכסיו שירא למחות פן יודע מקומו וירדפו אחריו אבל אם ברח מחמת ממון מחזיקין בנכסיו שאינו ירא כל כך:

ד יש מי שאומר שאין מחזיקין בנכסי שבויים ולא בנכסי רטושים (פירוש אנשים שאין אדם יודע אנה הם ולא בנכסי שוטים: הגה דכל הני אינן יכולין למחות או משום שאינן יודעים מי מחזיק בשלהן דנפיש טרדייהו (טור ס"ס זה):

סימן קמד

שנים שהחזיקו בשדה אחת זה אכלה וזה אכלה. ובו ד סעיפים:

א שני שותפים שהחזיקו בשדה ו' שנים האחד אכלה אג"ה והשני אכלה בד"ו לא עלתה חזקה לשום אחד מהם ואם עשו חלוקה זו בשטר כיון שעבר שלשה שנים עלת' להם חזקה וכן אם טוענין שלקחו שדה זו מפלוני ועשה להם המוכר שטר מכר כיון שעברו שלשה שנים עלתה להם חזקה והוא הדין לעבד שהחזיקו בו בענין זה:

ב אכלה האחד שנה ומכרה לאחר והחזיק גם הוא שנה ומכרה גם הוא לשלישי אם מכרו זה לזה בשטר עלתה להם חזקה ואם היה המכר בלא שטר לא עלת' להם חזקה:

ג אכלה האב שנה ומת וירשה הבן ואכל' שתים או שאכלה האב שתים והבן שנה או שאכלה האב שנה והבן שנה והלוקח שלקחה מהבן שנה ה"ז חזקה והוא שלקחה בשטר:

ד אכלה בחיי האב שהיה בעל השדה שנה ובפני בנו שתים או בפני האב שתים ובפני בנו שנה או בפני האב שנה ובפני הבן שנה ובפני הלוקח מהבן שנה ה"ז חזקה והוא שמכר הבן שדה זו בכלל שדותיו שהרי לא הכיר המחזיק שנמכרה ולפיכך לא נזהר

בשטרו אבל אם מכר הבן שדה זו בפני עצמו ושדה זו בפני עצמו אין לך מחאה גדולה מזו והוא שמכרה בשטר וי"א אפילו שלא בשטר:

סימן קמה

הביא המחזיק עדים ולא כיוונו עדותם בשנים. ובו ז סעיפים:

א עידי החזקה שהעיד האחד שאכלה חטים שני החזקה והשני העיד שאכלה שעורים עדותן קיימת שאין העד מדקדק בזה:

ב העיד הא' שאכלה שנה ראשונ' שלישית וחמישית והשני העיד שאכלה בד"ו אין מצטרפין שבשנה שמעיד זה אינו מעיד בה זה ותחזור הקרקע והפירות:

ג לא מצא עדים אלא על ב' שנים צריך להחזיר הקרקע והפירות שאכל בין ששנים מעידים על השני שנים בין שעד אחד מעיד עליהם ומיהו פירות של שנה שלישית אין צריך להחזיר שאם נאמין לו שאכלם נצטרך להחזיקו בקרקע וכן אם הביא עד א' שאכלה ג' שנים מחזיר הקרקע ולא הפירות מהאי טעמא ואין צריך לומר כשאין עדים כלל על אכילת הפירות שמחזיר הקרקע ולא הפירות.

ד בכל אלו ישבע המערער שלא מכר ולא נתן לו כלום ותחזור לו הקרקע וישבע המחזיק שאינו חייב לו כלום מהפירות שאכל ויפטור:

ה ג' אחים כל א' מעיד על שנה אחת ואחר עמו הוי עדות ועלתה לו חזקה:

ו כל המתחייב להחזיר הפירות שאכל אם לא היו ידועי' ואין בית דין יכולים לשער אותם כשכר הבתים שהוא ידוע אלא היו פירות שדה ואילן שאינם ידועים הואיל ואין כאן טענה ודאית ישלם מה שמודה בו ומחרימין על מי שאכל יותר ולא ישלם:

ז כל המחזיר קרקע מתחת ידו אם שכרו לאחרי' כשהיה מחזיק בו והיה השוכר קיים מוציאין ממנו השכר פעם שנית ונותנים לבעל הקרקע וחוזר השוכר ותובע לזה ששכר לו מקום שאינו שלו ונטל ממנו שכר:

סימן קמו

מחאה מבטלת החזקה ובאיזה לשון ובמה ומתי. ובו כה סעיפים:

א מחאה מבטלת החזקה אפי' מיחה המערער שלא בפני המחזיק אפילו הוא במדינה אחרת אם שיירו' מצויות ביניהם ובלבד שתהי' בפני עדים ודי בפני ב' ואפי' זקנים או חולים אע"פ שאינם יכולים לילך ולהודיע למחזיק שהם יאמרו הדבר לאחרים ואחרים לאחרים עד שישמע למחזיק:

ב אין מחאה בפחות משנים אבל באחד לא אפי' מיחה בפני המחזיק ואפי' שמודה במחאה דמתוך שיכול לומר לא מחית בי נאמן לומר לקוחה היא בידי ואע"פ שעד א' מכחישו ויש מי שחולק:

ג אפי' אם יאמרו העדים שמיחה בפניהם לא הגדנו לשום אדם אפי' הכי הוי מחאה לבטל החזקה כיון שהוא מיחה כראוי וסמך עליהם שיאמרו אותו לאחרים ואחרים יאמרו לו ואפי' שאמר לעדים כשמיחה בפניהם אל תאמרו לו או שהם אמרו מעצמם לא נאמר לו הוי מחאה שהם יאמרו לאחרים ואחרים יאמרו לו ואפילו אמרו לא נוציא דבר זה מפינו הוי מחאה דמילתא דלא רמיא עליה דאינש אמר ולאו אדעתיה אבל אם הוא אמר לא יצא דבר זה מפיכם לא הוי מחאה.

ד כיצד לשון המחאה אומר בפני ב' פלוני (שהוא) משתמש בחצרי או בשדי גזלן הוא ולעתיד אני תובע אותו בדין (וי"א שא"צ לומר אתבע אותו בדין) (טור בשם הרא"ש וב"י בשם רשב"ם ותוס') וכן אם אמר להם שכורה היא בידו או משכונא ואם יטעון עלי שמכרתי או נתתי אני תובע אותו בדין וכן כל כיוצא בזה ה"ז מחאה אבל אם אמר להם פלוני שמשתמש בחצרי גזלן הוא אין זו מחאה שהרי המחזיק אומר כששמעתי (זה) אמרתי שמא חירף אותי בלבד ולפיכך לא נזהרתי בשטרי: הגה ולא מהני אלא מחאת המערער שידוע שהקרקע היתה שלו אבל אם נתנה לו (למערער הזה) הקרקע בסתר ולא נתגלה שהיא שלו אין מחאתו כלום דהמחזיק יכול לומר לא חששתי במחאתו שלא ידעתי שהקרקע שלו (ב"י בשם הרשב"א):

ה מחאה בפני ב' כותבין אע"פ שלא אמר להם כתובו: הגה ויכתבו בלשון שליחות פלוני העדנו על עצמו ליכתוב לו שמיחה אבל לא יכתבו שמענו שמיחה דהוי עדות מפי כתבם (נ"י פ' חזקת הבתים) וכיון שמיחה בשנה ראשונה א"צ לחזור ולמחות בכל שנה ושנה אבל צריך שלא יהא בין מחאה למחאה ג' שנים גמורות שאם שהה בין מחאה למחאה ג' שנים לא עלתה לו מחאה:

ו בד"א במחאה על פה אבל אם מכרה המערער לאחר בשטר תוך ג' שני' א"צ למחו' עוד וצריך המחזיק ליזהר בשטרו לעולם:

ז ערער וחזר וערער אם מחמ' טענה ראשונ' ערער אין לו חזקה ואם לאו יש לו חזקה:

ח לא אמרו למחות בסוף כל ג' וג' אלא כשעמד בתוכו אותו הראשון אבל כשמכרו הראשון א"צ למחות בלוקח לפי שהלוקח הזה אינו בא אלא מכח הראשון וכבר מיחה זה בראשון:

ט כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה כיצד הרי שאכל פירות שדה זו כמה שנים ובא המערער ואמר לו מאין לך שדה זו שלי היא השיבו איני יודע של מי הוא וכיון שלא

אמר לי אדם דבר ירדתי לתוכה אין זו חזקה שהרי לא טען שלקחה ולא שנתנה לו ולא שירשה (וכ"כ המרדכי פח"ה) ואעפ"כ אין מוציאין אותה מידו עד שיביא זה המערער עדים שהיא שלו הביא עדים תחזור לו השדה ומוציאין ממנו כל הפירות שאכל ואין פותחין לזה המחזיק תחלה לומר שמא שטר היה לך ואבד עד שיטעון מעצמו (ואז שומעין לו ואין זה חוזר וטוען) (טור סי"ו) וכן האוכל שני חזקה מחמת שיש שטר בידו ונמצא השטר בטל בטלה החזקה ותחזור השדה עם כל הפירות לבעלי:

י הבא מחמת ירושה שטוען אני ירשתי ממורישי א"צ טענה אחרת: הגה ודין לוקח ובעל חוב שגבה קרקע כדין יורש (רא"ש סוף כלל נ"ח) ואין המוכר או הלוה נאמנים לומר שהקרקע לא היתה שלהם (הרא"ש כלל צ"ט סי' ד') ובלבד שיביא עדים שדר בה המוריש או נשתמש בה אפי' יום א' וכיון שאכלה הוא ג' שנים מחמת מורישו מעמידין אותו בידו וה"ה אם החזיק המוריש ג' שנים (טור) אע"פ שהוא לא [דר בה] (כלל) (ב"י) אבל אם לא הביא ראיה שדר בה מורישו כלל תחזור השדה וכל הפירות למערער שיש לו עדים שהוא שלו הביא ראיה שנראה בה מורישו אינה כלום שמא בא לבקר אותה ולא קנאה אם היתה שדה והביא עדים שנרה מורישו ה"ז בחזקה שקנאה (המ"מ פי"א מה' טוען): הגה אשה שהחזיקה בקרקע בעלה לאחר מותו ואח"כ החזיק בנה ג' שנים ובאו יורשי הבעל ואומרים שקרקע זו של הבעל ובנה אומר שנפל לאמו בכתובתה בנה נאמן במגו דאי בעי אמר מכם קניתיה והרי אכל שני חזקה אבל אי לא אכל שני חזקה שאין לו מיגו אע"פ שמורישו החזיק ג' שנים לאו כלום הוא דאין לאשה חזקה בנכסי בעלה (מרדכי פרק חזקת) ודוקא יורש וכיוצא בו אבל מי שלקח הקרקע מן האשה ומכרה בפרסום מוקמינן הקרקע בחזקת הלוקח דאילו לא היו הקרקעות של האשה לא היו מניחין היורשין לאשה למכרם בחזקתה בפרסום וכל כיוצא בזה (ב"י בשם הרשב"א):

יא הביא המערער עדים שזו השדה שלו וזה שבתוכה טוען ממך לקחתיה ואכלתיה שני חזקה טען המערער ואמר היאך תטעון שלקחת ממני היום ג' שנים ובאותו זמן לא הייתי במדינה זו מצריכין זה שבתוכה להבי' ראיה שזה פלוני שמערער היה עמו במדינה בזמן הזה שטוען שמכר לו אפילו יום אחד כדי שיהא אפשר שימכור ואם לא הביא מסלקין אותו:

יב ויש מי שאומר דדוקא כשמזכיר היום שמכר לו אבל אם אינו מזכיר היום א"צ להבי' ראיה שהיה כאן ביום שקנאה ואפי' אם יאמר המערער אמור באיזה יום קנית אותו אין מזקיקין אותו לכך וי"א דדוקא בשעת חירום אבל שלא בשעת חירום אף על גב דאמר ליה זבינית מינך ביום פלוני לא בעי לאתויי ראיה דההוא יומא הוה בהדיה (דדילמא מכר לו על ידי שליח) (טור בשם הרמ"ה והרא"ש):

יג הרי שאכל שדה זו שנים רבות ובא המערער וא"ל מה לך ולשדה זו הודה וא"ל יודע אני שהיתה שלך אבל פלוני מכרה לי והוא לקחה ממך ואמר לו המערער פלוני שמכר לך גזלן הוא הואיל והודה שהיא שלו ושלא לקחה ממנו תחזור השדה וכל הפירות למערער אע"פ שאין לזה המערער עדים שהיא שלו ואין המחזיק יכול לגבות מעותיו מהמוכר מפני שיאמר לו אילו לא הודית לו שהיתה שלו לא היו מוציאין אותה מידך:

יד הביא זה המחזיק עדים שפלוני שמכר לו דר בה אפי' יום אחד (או אפילו שעה אחת) ודוקא שיש עדים שדר בו המוכר בתורת דירה אבל אם אינן מעידים על הדירה רק שראוהו נכנס בו למדדו לא מהני (טור) או שאמר ליה בפני לקחה ממך ואח"כ מכרה לי מעמידין אותה בידו שהרי יש לו טענה עם חזקתו ואילו רצה טען ממך לקחתיה שהרי יש לו שני חזקה ואם לאחר שטען קניתיה מפלוני שאמר שקנאה ממך חזר וטען קנאה ממך בפני אין שומעין לו אבל אם מתחלה אמר מפלוני קניתיה סתם ושוב הוסיף ואמר שקנאה ממך בפני שומעין לו:

טו אם עמד המוכר בדין עם המערער קודם שמכרה למחזיק ונפטר ממנו כיון שלא היו לו עדים שהיתה שלו אע"פ שלאחר שמכרה לזה המחזיק ערער עליו המערער והודה לו שהיתה שלו על פי המוכר שאמר לו שהיתה שלו וקנאה הוא ממנו לא הפסיד בזה כיון שכבר יצא זכאי מב"ד המוכר שמכרה לו:

טז הביא המחזיק עדים שדר בו המוכר יום אחד ואחר כך הביא המערער עדים שהמחזיק רצה לקנותה ממנו וטוען אילו קניתיה מפלוני כמו שאתה טוען למה רצית לקנותה ממני אינה טענה שאומר רציתי לפייסך במעט מעות כדי לסלק תרעומתך (אבל אם לא טען הוא לא טענינן ליה) (ב"י בשם הרמב"ם בסו' ה"ט):

יז אם לא הביא המחזיק עדים. שדר בו המוכר יום אחד וטוען המערער שהמוכר גזלה או אפי' יש לו עדים שדר בו המוכר יום אחד אלא שיש למערער עדים שהוחזק המוכר גזלן על שדה זו וגזלן אין לו חזקה והביא המחזיק עדים שנתייעץ עם המערער אם יקחנה ויעצו לקנותה וטוען זה אלו היתה גזולה ממך למה יעצתני לקנותה אינה טענה שיאמר המערער אתה נוח לי להוציאה מידך יותר ממה שאוציאנה מיד הגזלן אבל אם כופר ואומר מעולם לא יעצתיך לקנותה וזה מביא עדים שיעצו מחייבים למערער:

יח אם הביא המחזיק עדים שא"ל המערער לקחתה לו מיד המוכר אינה טענה לומר לו אם הוא שלך למה רצית לקנות דעביד אינש דזבין דיניה: הגה מי שקנה קרקע אחת שני פעמים ותובע המוכר במעות השניים אם טוען המוכר שחזר ולקחה מן הלוקח ולכן חזר ומכרה לו שנית נאמן ואם אינו טוען כך צריך הלוקח לברר למה קנאה שני פעמים אם אמר שטעה נאמן ואם אמר שידע ולקחה שני פעמים הדין עם המוכר דודאי נתן לו המעות לשם מתנה (ב"י בשם הרשב"א):

יט טען המחזיק מפלוני קניתיה וחזקתי בה שני חזקה ויש לו עדים שדר בה המוכר יום אחד השיב המערער והלא יש בידי שטר מקויים שאותו פלוני מכרה לי מהיום ד' שנים וקדמה קנייתי לקנייתך חזר המחזיק וטען שני חזקה שאמרתי לא בשביל ג' שנים בלבד אלא שנים רבות יש לי שקניתיה ואני קדמתיך הרי טענת המחזיק טענה שאדם קורא לשנים רבות שני חזקה לפיכך אם הביא המחזיק עדים שאכלה שבע שנים שנמצא שאכלה שני חזקה קודם שקנאה המערער מעמידין אותה בידו אבל אם אכלה פחות משבע שנים מוציאין אותה מידו שאין לך מחאה גדולה מזו שהרי מכרה בשטר קודם שנגמרה החזקה והיה לו ליזהר בשטרו לעולם ואם לא עשה לו שטר אלא מכרה לו בעדים אין לו קול ולא חשיב כמחאה ודי לו בחזקת ג' שנים:

כ בד"א כשאמר תחלה שני חזקה סתם אבל אם פירש שלש שנים ואח"כ הוציא המערער השטר של ד' שנים אפילו הביא המחזיק עדים שהחזיק בו שבע שנים אינו כלום וי"א דהוא הדין אם אמר אכלתי ג' שנים שיכול לחזור ולטעון שני חזקה טובא קאמינא כיון שלא אמר ולא יותר:

כא אם היו הטענות בענין שנודע למחזיק קודם שיטעון טענתו שיש למערער שטר עליה אם טען המחזיק השתא מקמי דזבנה לך זבנה לי חד יומא נאמן במגו דאי בעי אמר מנך זבינתה:

כב ב' שהיו עוררים על שדה זה אומר שלי וזה אומר שלי ואין לאחד מהם ראיה או שהביא כל אחד מהם עדים שהוא שלו או של אבותיו או שהביא כל א' משניהם עדים שאכלה שני חזקה והשנים שהעידו בהם אלו הם השנים עצמם שהעידו בהם אלו אם היה א' מחזיק בה מקודם תשאר בידו ואם לא היה אחד מחזיק בה מניחין אותה בידיהם על המתגבר וכל המתגבר ירד בה ויהיה האחד מוציא מידו ועליו הראיה ואם בא שלישי ותקף עליהם וירד לתוכה מסלקין אותו ממנה:

כג הביא האחד עדים שהיא של אבותיו ושאכלה שני חזקה והרי היא תחת ידו והביא האחד עדים שאכלה אלו השנים עצמם (והרי היא תחת ידו) נמצא עדות החזקה של שניהם מוכחשת מעמידין אותה ביד זה שהעידו עליו עדי החזקה שהיא של אבותיו ומורידים אותה לתוכה חזר השני והביא אף הוא עדים שהיא של אבותיו שהרי נמצאת גם עדות זו מוכחשת חוזרים ב"ד ומסלקים ממנה אף הראשון ומניחים אותה ביד שניהם וכל המתגבר ירד בה (ואם היתה תחלה ביד אחד מהן מחזירין אותה לידו כמו שהיתה תחלה (טור):

כד זה אומר של אבותי וזה אומר של אבותי זה הביא עדים שהיא של אבותיו מעולם) וזה הביא עדים שאכלה שני חזקה תחזור לזה שהביא עדים שהיא של אבותיו ויחזיר

הפירות שאכל אפי' אין עדים שאכלם אלא על פיו שהרי לא טען כלום ואין אכילתו ראיה שכל חזקה שאין עמה טענה על הבעלים אינה כלום: הגה אבל אם לא העידו העדים רק סתם שהיה של אבותיו ואין מעידין שלא מכרוה אם אפשר לפרש דברי המחזיק שאמר של אבותיו שר"ל שאבותיו קנאוהו שומעין למחזיק אבל אם טען תחלה שהיו של אבותיו מעולם אינו חוזר וטוען ואם אמר המערער של אבותי והמחזיק אומר של אבותי דמשמע ולא של אבותיך אנן לא טענינן ליה ליישב דבריו אלא א"כ מפרש דבריו בעצמו ומיהו אם היו לו עדים שאבותיו דרו בו יום אחד אע"ג דלא טען לפרש אנן טענינן ליה (כל זה בטור) חזר זה המחזיק ואמר כן של אבותיך היתה ואתה מכרת לי וזה שטענתי תחלה שהוא של אבותי כלומר שאני סומך עליה והרי היא שלי כשל אבותי או שאמר של אבותי שלקחוה מאבותיך הרי זה טענה נכונה שהרי נתן אמתלאה לדבריו הראשונים ומעמידים אותה בידו והוא שטוען כן בעודן בפני ב"ד אבל אם יצא מבית דין וחזר וטען אין שומעין לו דחיישינן שמא למדוהו לטעון שקר ואם טען בתחלה ואמר לו של אבותי ולא של אבותיך אין שומעין לו בטענה זו אחרת אפילו בעודו בפני ב"ד בד"א שאינו חוזר וטוען בשטוען תחלה בפני ב"ד אבל מה שאמר חוץ לב"ד יכול לחזור ולטעון בב"ד ויש מי שאומר שאפילו אמר חוץ לב"ד של אבותי ולא של אבותיך יכול לומר בב"ד של אבותי שלקחוה מאבותיך ויש מי שחולק בזה:

כה הביא המערער עדים שזו השדה שלו וזה שבתוכה טוען ממך לקחתיה והרי שטרי והוציא שטר מקויים טען המערער שהוא מזויף (כ"כ הטור בשם רמב"ם ורא"ש) והודה לו בעל השטר ואמר כן הוא אבל היה לי שטר כשר ואבד ולקחתי זה שבידי כדי לאיים עליו שיודה שמכר לי באמת הואיל ואלו רצה היה עומד בשטרו שהרי מקוים הוא ה"ז נאמן ואין מוציאין השדה מתחת ידו וישבע היסת: הגה מי שהחזיק שני חזקה והמערער הביא ראיה שנתבטל המקח אפי' הכי הוי חזקה דשמא אח"כ חזר וקנאה ממנו ועוד דכתיבה כזו אינה מבטלת המקח עד שיחזור ויקנו ממנו קנין גמור (ב"י בשם הרשב"א):

סימן קמז

המערער על השדה והוא עד או דיין. ובו ה סעיפים:

א ראובן שמכר לשמעון שדה והיה לוי מעדי השטר ובא לוי לערער על השדה ולטעון שראובן גזל אותה ממנו אין שומעין לו ואין משגיחין על ראיות שיביא על אותה שדה והרי איבד כל זכותו שאומרים לו היאך תעיד על המכר ותבא ותערער: הגה ודוקא שחתם עם עד אחד אבל אם חתם לבד לא אבד זכותו די"ל מה שחתם כי היה יודע שאין חתימ' עד אחד כלום (ב"י בשם הריטב"א) וכן אם לא חתם בעד רק לכבוד בעלמא לא אבד זכותו (ריב"ש סרנ"ב):

ב וכן אם העיד לוי בשטר שכתוב בו השדה פלוני של ראובן מצד מזרח או מערב הואיל ועשה השדה סי' לאחר והעיד בשטר איבד זכותו ואינו יכול לחזור ולערער: הגה

אפוטרופוס או בית דין דזבנו של יתומים בכה"ג לא אבדו זכותם [שיש] להם על השדה (ריב"ש סי' רמ"ד וע"ל סי' קי"א רכ"ו ס"ד) אם המערער שכר הקרקע מן המחזיק הוי כחתום עליה בעד ואבד זכותו [הרא"ש כלל ע' סי' ג'] ועיין לעיל ריש סי' קמ"ב:

ג טען העד ואמר תלם אחד הוא שעשיתי סימן ולא כל השדה ואותו תלם הסמוך למצר בלבד הוא של ראובן ה"ז טענה הנשמעת ויש לו לערער על כל השדה חוץ מאותו תלם והוא שיש בתלם ט' קבין שהוא שיעור שדה אם כתוב שדה ואם אין כתוב שדה אלא קרקע אין לו אלא תלם קטן: הגה חזר וטען חזרתי ולקחתי ממנו תלם שהודיתי בו אם אין כתב ידו יוצא ממקום אחר או שהתלם בידו והחזיק בו אח"כ נאמן (טור) טען מה שעשאו סימן לאחר לאו משום שהוא שלו רק שהנכסים נקראים כך שהיו שלו תחלה טענתיה טענה אא"כ פי' בהדיא שהם שלו (ב"י בשם הריטב"א בשם הרמ"ה):

ד דיין החתום בקיום השטר יכול לערער מפני שיכול לומר לא ידעתי מה היה כתוב בשטר מפני שהדיינים יכולים לקיים השטר אע"פ שלא קראוהו (אבל אם היה דיין והגבה לזה הקרקע אבד זכותו) (ריב"ש סימן רנ"ב):

ה בא שמעון ונמלך מלוי ואמר ליה הנני קונה שדה פלוני מראובן ובעצתך אקנה אותה אמר ליה לוי לך וקנה אותה שהיא טובה יש ללוי לערער עליה ולא איבד זכותו שהרי לא עשה מעשה ויש מי שאומר דדוקא כשהודה המערער שיעצו בכך אבל אם כפר ואמר להד"ם והלה הביא עדים לדבריו מחייבים המערער בכך:

סימן קמח

מי שאבדה לו דרך שדהו. ובו ב סעיפים:

א מי שהלך למדינת הים ואבד דרך שדהו בין שהיו ארבעה השדות המקיפים אותה לארבעה אנשים בין שהיו ארבעה שקנו מאחד הרי כל אחד מהם דוחהו ואומר שמא דרך שלך על חבירי הוא לפיכך יקנה לו דרך במאה מנה או יפרח באויר:

ב וכן אם היו ד' השדות לאיש אחד שקנה אותן מארבעה אין לו עליו דרך שהרי אומר לו עתה אם אחזיר לכל אחד שטרו אין אתה יכול לעבור על אחד מהם ואני קניתי מכל אחד מהם כל זכות שיש לו אבל אם היה בעל ד' השדות המקיפות איש אחד והוא בעל המצר מתחלה ועד סוף ה"ז אומר מכל מקום דרכי עליך וילך לו בקצרה באי זו שדה שירצה בעל השדה ואם החזיק בדרך [בדין חזקה] [המגיד פט"ו דטוען] ואומר היא דרכי אין מסלקין אותו ממנה אלא בראיה ברורה:

סימן קמט

אלו שאין להם חזקה השותפין והאריסין והאפטרופסים הגזלנים והאחין וחרש שוטה וקטן. ובו לא סעיפים:

א ראובן שאכל שדה שמעון שני חזקה וטען שהיא לקוחה בידו והביא שמעון עדים שהיא ידועה לו וכן הביא עדים שראובן ידוע שהוא שותפו או אריסו או אפוטרופוס ומפני זה לא מיחה תחזור השדה לשמעון וישבע היסת שלא מכר ולא נתן אבל אם לא הביא שמעון ראיה שראובן היה שותף או אריס אלא ראובן הודה מעצמו (ואמר) הן הוא שותפו ומכר לי נאמן במגו שהיה יכול לומר שלא היה שותפו מעולם הגה שני שותפים בקרקע אחת ובא אחד והחזיק בקרקע שלהן אע"ג דלגבי האחד לא הוי חזקה כגון שהיה אריסו או אפוטרופוס שלו או שלא היה עמו במדינה מ"מ מועיל חזקתו נגד השותף השני לחלקו (טור בשם הרא"ש כלל צ"ט ס"ג וכ"כ הב"י בשם הרשב"א):

ב שדה של שני שותפים שאין בה דין חלוקה אע"פ שאכל אחד מהם כולה כמה שנים הרי היא בחזקת שניהם ואם יש בה דין חלוקה ואכלה האחד כולה שני חזקה יש לו חזקה: הגה אבל אם החזיק בחציה ואומר זה הגיע לחלקי לא הוי חזקה (טור בשם הרא"ש והרמב"ם פי"ג דטוען ומרדכי פ' חזקת) וכן אפי' החזיק בכולה והשותף נותן חצי המס הוי מחא' ואינו חזקה (ב"י סי' קמ"ו בשם רשב"א):

ג הבן שהוא סומך על שלחן אביו ונחשב בכלל בני ביתו אם אכל בנכסי אביו שני חזקה וכן האב שאכל נכסי זה שהוא סומך עליו שני חזקה לא עלתה להם חזקה:

ד נסתלק מעל שלחנו מחזיקין זה על זה:

ה יש מי שאומר דה"ה לחתן בנכסי חמיו:

ו אב בנכסי הבת וכן הבת או הבן בנכסי האם דינם כבן בנכסי האב ואב בנכסי הבן: הגה וה"ה בשאר קרובים שאין מקפידין זה על זה לפי ראות הדיינים (תשובת רשב"א סי' תתק"נ ותשובת רמב"ן סי' צ"ג וריב"ש סי' רנ"ב וטור סוף הסי'):

ז האחים שאוכלים על שולחן אחד וכיס אחד לכולם יש מי שאומר שאין להם חזקה זה על זה:

ח אם אח אחד עשיר ואחד עני ואין לו כלום ואחיו מוציא עליו והעני הוא דר בבית המיוחד לאחיו אין לו בה חזקה: הגה אשה שהלותה לחתנה מקום בבית הכנסת וישב עליה לא הוי חזקה שכן דרך להשאיל זה מזו [פסקי מהרא"י סי' פ"ו]:

ט האיש שאכל בנכסי אשתו שני חזק' אע"פ שהתנה עמה שאין לו פירות בנכסיה ואפילו התנה עמה כשהיא ארוסה שלא יירשנה ואח"כ אכל ובנה והרס ועשה כל מה שעשה

וכן האשה שאכלה פירות בנכסי בעלה ונשתמשה בהם כחפצה כמה שנים אע"פ שייחד לה שדה במזונותיה ואכלה שדות אחרות אין אכילתן ראיה: הגה ודוקא שלא הזיק גופה של קרקע אבל חפר בקרקע בורות שיחין ומערות וכיוצא בהן שקלקל הקרקע והיא לא מחתה הוי חזקה (טור והרמ"ה ומרדכי פרק חזקת) וכן חזקת ניזקין כגון פתיחת חלונות וכיוצא בו יש אומרים דהוי חזקה [טור ס"י בשם ר"י הלוי]:

י נתגרשה אפי' ספק גירושין הרי היא כשאר כל אדם: (אלמנה אצל יתומים כל זמן שיש לה מזונות אין לה חזקה בנכסי בעלה) (מרדכי פ' חזקת):

יא אין מחזיקין בנכסי אשת איש כמו שנתבאר בטור אבן העזר סי' פ"ז:

יב ראובן שמכר פירות שדהו לשמעון לשלש שנים ובא לוי ואכלן אותן שלש שנים לא עלתה לו חזקה:

יג מי שהוחזק גזלן על השדה זו או מי שהוחזקו אבותיו שהם הורגים נפשות על עסקי ממון אע"פ שאכל שדה זו כמה שנים לא החזיק ותחזור השדה לבעלים וכן המחזיק בנכסיו אינה ראיה:

יד עכו"ם שאכל כמה שנים קרקע הידוע לישראל אין אכילתו ראיה ואם לא הביא שטר תחזור השדה לבעלים בלא שום שבועה:

טו וישראל שקנה מעכו"ם קרקע הידוע שהיה של ישראל דינו כמותו ואין אכילתו ראיה: הגה וישראל שני שקנה מישראל שקנה מן העכו"ם כיון דטוענין ללוקח טוענין לישראל שני שמא ישראל ראשון ראה שטר אצל העכו"ם או שבפניו לקחה העכו"ם דאז מהני חזקה כמו שיתבאר בסמוך וכל מקום דיכולין לכוף העכו"ם בדיניהם [שם בשם ראבי"ה] אם בא להחזיק בשל ישראל שלא כדין יש לישראל הבא מכחו חזקה מומר לעכו"ם דינו כעכו"ם (שם) והבא מכחו אין לו חזקה וכל זה שלא מיחה המערער במחזיק כלל אבל אם מיחה פעם א' ושוב שתק ג' שנים ולא מיחה הוה חזקה דהרי גילה דעתו שאינו ירא למחות (כ"ז במרדכי פרק חזקת):

טז טען זה הישראל הבא מחמת עכו"ם ואמר בפני לקחה העכו"ם שמכרה לי מזה הישראל המערער הרי זה נאמן בשבועה מתוך שיכול לומר אני לקחתי ממך והרי אכלתיה שני חזקה:

יז החזיק עכו"ם בקרקע ונתגייר ושהתה בידו ג' שנים אח"כ וטוען קניתי ממך אחר שנתגיירתי נאמן:

יח חרש שוטה וקטן אין אכילתם ראיה מפני שאין להם טענה כדי שתעמוד הקרקע בידם אלא תחזור לבעלים וכן המחזיק בנכסיהם אין אכילתם ראי':

יט אין מחזיקין בנכסי קטן אפי' הגדיל כיצד אכלה בפניו כשהוא קטן (שנה ושתים) אחר שהגדיל וטען אתה נתת לי אתה מכרת לי אינו כלום עד שיאכל שלשה שנים רצופות

אחר שהגדיל: הגה וי"א דאינה חזקה דהואיל וירד לשדה כשהיה קטן לא ידע שהיתה שלו שימחה (טור בשם הרא"ש והראב"ד שם בהשגתו והמגיד פי"ד דטוען בשם הרמב"ן והרשב"א ונ"י פ' המפקיד ומרדכי פרק חזקת) וכן נראה לי עיקר:

כ הא דאין מחזיקין בנכסי קטן דוקא כשידוע שהיה של אביו אבל אם אינו ידוע הוי חזקה במגו שהיה טוען לא היתה של אביך מעולם ואם החזיק בה שלשה שנים בחיי האב ואחר מיתת האב בא בנו הקטן לערער אין שומעין ואם צריך להביא עדים על חזקתו מביא ומקבלים עדותן אע"פ שהמערער קטן ואם יצא קול המגרע חזקה כגון שיצא קול שבתורת משכונא בא לידו אם יצא הקול בחיי האב קודם שהחזיק בו ג' שנים שהיתה המשכונא בידו לשנים ידועות וכלו השנים אחרי מות אביהם לא הוי חזקה אבל אם החזיק בה ג' שנים בחיי האב קודם שיצא הקול ואח"כ מת הוי חזקה.

כא מי שהחזיק בנכסי קטן ואמר משכונא הם בידי ויש לי עליהם חוב כך וכך הואיל ואילו רצה אמר לקוחים הם בידי נאמן שהרי אינה מוחזקת שהיתה לאביו של זה והרי זה גובה (משבחה) מה שטען ותחזור ליתומים אבל אם יצא עליה קול שהיה של יתומים בענין הקול שכתבנו בסמוך אינו נאמן שהרי אין מחזיקין בנכסי קטן ותחזור שדה וכל הפירות שאכל ליתומים עד שיגדילו ויעשה עמהם דין:

כב אכלה שני חזקה בחיי אביהם מתוך שיכול לומר לקוחה היא בידי מאביהם נאמן לומר חוב יש לי על אביהם וגובה אותו מהפירות וגובה שלא בשבועה מתוך שיכול לומר שלי הן:

כג החזיק בה המחזיק ג' שנים בחיי האב ובשעת מיתת האב היתה בחזקת האב אבל לא החזיק בה ג' שנים אחר שהוציאה מיד המחזיק ומת והניח בן קטן מעמידין אותה בחזקת הקטן (טור סכ"ו) ואין מקבלין עדות המחזיק להחזיק בה כיון שהבן קטן ונמצא בחזקת אביו בשעת מותו ולאחר שיגדיל הקטן יביא המחזיק עדים אם מעידים שהחזיק בה ג' שנים כראוי בחיי האב מוציאין אותה מיד הקטן ונותנים אותה למחזיק אבל אם שהתה ביד האב ג' שנים או מקצת שלש בידו ותשלום השלש ביד בנו אחר שהגדיל אין מוציאין אותה מידו אבל מה שהיתה ביד הבן בעודו קטן אינו מצטרף לתשלום ג' שני חזקה של אביו:

כד (טור סכ"א די"א כן) החזיק שני חזקה בשדה יתומים וטוען שהאפוטרופוס מכרה לו ואבד שטרו י"א דהוי חזקה. (ויש חולקין) (טור בשם ר"ב ותשובת רשב"א סימן תרמ"ב) וכן נ"ל:

כה אריס לאביו של בעל השדה או לאנשי משפחתו אין לו חזקה שכיון שהוא אריס של בתי אבות אין ממחין הבעלים בידו אבל אם זה הוא שנעש' אריס תחלה הואיל ואכלה

כולה שני חזקה מעמידין אותה בידו ואומרים לבעלים היאך אכל שנה אחר שנה ולא מחיתם בידו (אבל בעלים מחזיקין בשל אריסין טור סעיף ל'):

כו אריס של בתי אבות שהוריד אריסין תחת ידו יש חזקה שאין מורידין אריסין אחרים לנכסי אדם והוא שותק אבל אם חילק לאריסין אחרים שהיו בה אין לו חזקה שמא ממונה על האריסים עשו אותו:

כז אריס שירד מאריסתו ואכלה ג' שנים אחר שירד החזיק:

כח האומנים שהיו בונים בקרקע או מתקנים אותה שנים רבות אין להם חזקה ירדו מאומנותם אם אכלו אותה ג' שנים אחר שירדו מאומנותם יש להם חזקה (ובעלים מחזיקין בשל אומנים) (טור סכ"ב):

כט האפוטרופסים אין להם חזקה בין שהיו אפוטרופסים על שדה זו בין על שאר נכסים (וי"א דיש לו חזקה בשדות אחרות שאין לו רשות בהן) (טור סכ"ו) בין שמינה אותם ב"ד בין שמינה אותם אבי היתומים וגדלו היתומים והניחו אותם בין שמינה אדם אפוטרופוס על הוצאתו והכנסתו הואיל והם משתמשים ברשות אין להם חזקה (אבל בעלים מחזיקין בשלהם) (טור סכ"ד):

ל עברו האפוטרופסין ממנויין ואכלו ג' שנים אחר שעברו ה"ז חזקה:

לא המחזיק בהקדש עניים או של בית הכנסת אין לו חזקה ואם יש לו גזברים ממונים עליו יש לו חזקה: הגה ודוקא שיש לגזברים חלק באותו הקדש אבל בלאו הכי לא הוי חזקה דלא יפסידו העניים משום שלא מיחה הגזבר שאין לו חלק בהקדש (ב"י בשם הרשב"א ותשובת הרשב"א סי' תרמ"א) המחזיק בשל קהל י"א דלא הוי חזקה וכן אם הם החזיקו בשל אחרים (אגודה פ' חזקת) ול"נ דדינו כמו בשל הקדש יחיד שיש לו ס"ת והחזיק שהציבור קורא תמיד בספר תורה שלו אם היה לציבור ס"ת אחרת כשקראו בשלו מקרי חזקה ואסורים לשנות ואם לא הי' להן ס"ת אחרת לא מקרי חזקה (ד"ע וחולק על בנימין זאב סי' קפ"ב) אדם שהחזיק במצוה כגון בגלילה או ס"ת וארעו אונס ונתנו הקהילות המצוה לאחר כשעבר אנסו של ראשון חוזר למצותו אבל אם נתן המצוה לאחר בלא אונס נתבטלה חזקתו (מרדכי פרק חזקת ותוס' פ' קמא דיומא (ע' בא"ח סי' קנ"ג) בית שהיה בית הכנסת בביתו מימים רבים אסור לשנותו (מהרי"ק שורש קי"ג) ראובן ושמעון שירשו מאביהן שאין לשום אדם כח לבנות בית הכנסת בלי רשותם אינם יכולים למכור כוחן לאחרים דלהן ניתן רשות ולא לאחר ולא שום שררה יכולין למכור (מרדכי ס"פ החובל) (וכ"כ ריי"ו נ"ו ח"ג בשם הרמ"ה והביאו הב"י ס"ס רע"ו ע"ש):

סימן קנ

מי שירד לתוך שדה בתורת משכון וחזר ועשה שטר מכירה. ובו ז סעיפים:

א מי שירד לתוך שדה אחת בתורת משכונא אין לו בה חזקה אם ידוע שבתורת משכונא ירד לתוכה ואם אין שם אלא קול בעלמא נתבאר בסי' קמ"ט (סעיף כ') ומ"מ עצה טובה לממשכן למחות בסוף כל שלש ושלש שמא יכבוש זה שטר המשכונא אחר שישכח הדבר ויטעון לקוח הוא בידי כההוא דמשכן פרדסא לחבריה לעשר שנין ולבתר דאכלה ג' שנין אמר ליה אי מזבנת לי מוטב ואם לא אכבוש שטר משכונא ואטעון לקוח הוא בידי:

ב נתנה הממשכן לבנו במתנה וחזר ועשה שטר מכירה לבעל המשכונא שטר המכירה אינו כלום והמעות שנתן יותר על המשכונא אינם אלא כמלוה על פה:

ג היכא שידוע שירד בתורת משכונא י"א שאין לו בה חזקה לעולם אפילו אם ידוע ששלמו ימי המשכונא והחזיק בה שלש שנים אחר כך וי"א שאם אכלה ג' שנים אחר שכלו ימי המשכונא יש לו חזקה ויש מי שאומר שאם העידו העדים ששדה זו משכונא אצלו ואינם יודעים לכמה שנים אפי' החזיק בה כמה שנים אין לו חזקה ואם העידו שמשכנה אצלו סתם ואכלה ג' שנים משנה ראשונה ואילך יש לו חזקה דסתם משכונא שתא:

ד ראובן שירד לתוך שדה שמעון בתורת משכונא והיה לראובן אצל שמעון עוד תביעה אחרת על פה ואינו יכול להוציאה מידו וכלו ימי המשכונא ורוצה לעכב השדה ולאכול פירותיו עד כדי התביעה שיש לו אצל שמעון ולהחזירו לו אח"כ אם ידוע לנו שירד לה בתורת משכונא אינו נאמן אפי' אם החזיק בה ג' שנים אלא צריך להחזירה מיד כיון שכלו ימי המשכונא ואם אינו ידוע נאמן על תביעתו האחרת במיגו שהיה יכול לכבוש שטר המשכונא ולטעון לקוח הוא בידי ובשבועה ודוקא שאכל כבר הפירות כדי התביעה שטוען עליו אבל אם בא לתובעו קודם שיאכל הפירות אינו נאמן לעכב הקרקע בידו:

ה ואם אינו ידוע שירד בתורת משכונא אלא שיצא עליה קול בכך אם יצא הקול קודם שהחזיק בה אינו נאמן לטעון לקוחה היא בידי ואם יצא הקול לאחר שהחזיק בה ג' שנים אם היה טוען לקוחה היא בידי הי' נאמן אבל אם טען יש לי עליו תביעה אחרת ורוצה לעכב הקרקע עד שיאכל כדי התביעה במגו שהיה יכול לטעון לקוח הוא בידי אינו נאמן שהורע כח המגו כיון שיצא קול שירד בתורת משכונא לפיכך לא היה חפץ לטעון לקוח הוא בידי:

ו כמו שהדין בין ראובן ושמעון כן הדין בינו ובין יורשי שמעון אם מת שמעון ובא לטעון כנגד יורשיו שאם הוא בענין שיכול לטעון לקוח הוא בידי נאמן גם על הפירות שאכל

עד כדי התביעה ואם אין יכול לטעון לקוח הוא בידי א"נ גם על התביעה האחרת אלא שבזה יש מי שאומר שיש ביניהם שהאב משביעו בטענת ברי בין בעיקר טענה שהיא התביעה האחרת שיש לו עליו בין בטענת מיגו שהיא לקוחה בידו אבל כנגד היתומים שאין להם טענת ברי נוטל בלא שבועה ויש מי שאומר דכל מאי דמצי אבוהון למיטען ולהשביע טענינן להו ליתמי אפי' בשמא:

ז ירד לתוכה בתורת משכונא ואכלה ג' שנים ואין עדים שבא לידו בתורת משכונא ואומר שעדיין יש לו להחזיק בתורת משכונא ב' שנים נאמן במיגו דלקוחה הוא בידי אפי' אם טוען המלוה שטר משכונא היה לי ואבד:

סימן קנא

דין אלו שאין אכילתן ראיה. ובו ג סעיפים:

א כל אלו שאין אכילתן ראיה אם הביאו עדים שמכרו להם הבעלים שדה זו או ניתנה להם במתנה ראייתן ראיה חוץ מהגזלן ובעל בנכסי אשתו באיזה נכסים אמרו בנצ"ב או בשדה שייחד לה בכתובתה ובשדה שכתב לה בכתובתה ובשדה שנתן לה משלו אבל בנכסי מלוג יש לו ראיה:

ב אשה בנכסי בעלה שהביאה עדים שמכרם לה נתבאר בטור אבן העזר:

ג גזלן כיצד כיון שהוחזק גזלן על שדה זו אע"פ שהביא ראיה בשטר שהודה הבעל בפני עדים שמכר לו שדה ולקח דמים והבעלים אומרים לא מכרנו אלא מפני היראה הודינו לו מוציאין את השדה מידו ואין לו כלום (ואם כתב לו אחריות נכסים י"א דקנה [טור ס"ג בשם רי"א]) ואם העידו העדים שבפניהם מנה לו כך וכך (מעות) מוציאין השדה מיד הגזלן ומחזירין לו הבעלים הדמים: הגה וי"א דאם ראו העדים נתינת המעות ולא מסר המוכר מודעה תחלה מכירתו מכירה דקיי"ל תלוהו וזבין זביני זבינא (טור בשם הרא"ש) וכנ"ל עיקר וע"ל סי' ר"ה בדיני מסירת מודעה:

סימן קנב

דין אלו שאין להם חזקה מתי יש להם חזקה. ובו סעיף אחד:

כל אלו שאמרו אין להם חזקה בניהם יש להם חזקה שאם אכל הבן ג' שנים וטוען שהבעלים מכרוה או נתנוה לו יש לו חזקה אבל אם טען שהוא ירושה לו מאביו שאכלה שני חזקה אין לו חזקה (וכן בן הבן אם טוען שירשה מאבי אביו וכן עד עולם אבל אם טען בן הבן שירשה מאביו יש לו חזקה) [טור] ואם הביא עדים שהודו הבעלים לאביו שמכרוה או נתנוה לו מעמידים השדה בידו (וי"א דאפי' לא הביא (עדים) רק שאמרו בפנינו הודה לאבינו

שמכרה לו נאמנים במגו שהיו אומרים לקוחה בידינו) [טור] חוץ מבן הגזלן שאף ע"פ שהביא ראיה שהודו הבעלים לאביו שמכרו לו אינו ראיה כמו שנתבאר: הגה מיהו אם אומר בפני מנה לך אבי המעות והוא החזיק שלשה שנים נאמן במיגו שהיה יכול לומר ממך לקחתי (טור) ובן בן הגזלן אפילו בא בטענת אביו יש לו חזקה אבל אם בא בטענת אבי אביו אין לו חזקה: הגה וי"א דאם בן בן הגזלן אומר בפני הודית שמכרת לאבי אבא הוה חזקה דכולי האי לא מטיל אימה בשביל בן בנו אבל אם בן הגזלן אמר בפני הודה שמכר לאבי לא מהני דמשום מורא הוצרך להודות גם בפניו (טור בשם הרא"ש):

סימן קנג

דין הוצאת זיז ומרזב והעמדת סולם ונעיצת קורות. ובו כ סעיפים:

א המבקש להוציא זיז (פי' כעין נסר או ראש קורה הבולט מן העלייה ולחוץ) מכותלו על אויר חצר חבירו כל שהוא בעל החצר מעכב עליו שהרי מזיקו בראייה בעת שתולה בו ומשתמש בו: הגה וכל זמן שלא הסירו שהניחו בעל החצר מרצונו אין בעל הזיז משתמש בו מפני שמזיק לבעל החצר בראייה ובעל החצר משתמש בו (טור סעי"ד):

ב הוציא את הזיז ולא מיחה בו בעל החצר לאלתר הרי החזיק בעל הזיז (ומשתמש בו ומונע בעל החצר להשתמש בו) (טור סע"ב): הגה וי"א דכל חזקות אלו בעינן ג' שנים וכל שלא החזיק ג' שנים יכול למחות וכן בעינן שיבא בטענה כמו בחזקת קרקע (טור בשם ר"ת והרא"ש) וכמו שנתבאר לעיל בסי' קמ"ו סעיף ט' וי"א דבזיז שאין בו טפח לא מהני חזקה כלל ויכול בעל החצר למחות בו כל זמן שירצה ואם לא מיחה בו והניחו מרצונו בעל החצר יכול להשתמש בו אבל לא בעל הזיז (טור בשם הרמ"ה והר"י ברצלוני והרא"ש):

ג היה בזיז טפח החזיק באויר החצר כנגדו ואם רצה בעל החצר לבנות תחת הזיז ולבטל תשמישו בעל הזיז מעכב עליו ואם אין בזיז טפח לא החזיק באויר החצר וכל עת שירצה בעל החצר לבנות תחתיו ולבטל תשמישו של זיז אין בעל הזיז יכול לעכב עליו:

ד היה הזיז שהוציא רחבו טפח ומשוך באויר חצירו של חבירו ד' טפחים (או שבולט טפח במשך ארבע' טפחים באורך הכותל) (טור) ולא מיחה בו החזיק בארבע על ד' ואם רצה להרחיב את הזיז עד שיעשה ארבע על ד' מרחיב: הגה אבל אם החזיק בזיז בולט טפח במשך י' טפחים אינו יכול להשלים כשיעור משהו אלא יכול לעשות ד' ולא יותר הוציא זיז טפח במשך ג' אינו יכול להרחיבו אלא ישאר כמו שהוא (טור ס"ז בשם הרי"ף) ואין בעל החצר יכול לבנות באויר חצירו תחת הזיז כלום אא"כ הניח לו תחתיו גובה אויר י' טפחים כדי שישתמש בזיז: הגה ואם בעל החצר רוצה לקבוע זיז בכותל חבירו בעל הכותל יכול למחות בו אפי' בזיז פחות מטפח (טור):

ה יש מי שכתב שכל זה אינו אלא בחצר חבירו שאין לו בו לא פתח ולא חלון אבל בחצר של שותפים שיש עליו פתחים וחלונות אם רוצה להוציא זיז לפני חלונות להשתמש עליו אינו יכול למחות בו שהרי מחלונו רואה בו ומה יעשה לו היזק וגם לבנות כנגדו בלא הזיז אינו יכול לבנות מפני חלונותיו: הגה ויש מי שכתב שאותן זיזין שמוציאין מגג של רעפים מפני קיום הכותל מן המטר אין בעל החצר יכול למחות ואין לו חזקה וכשירצה זה לבנות יסלקם לגמרי (נ"י פרק חזקת):

ו הרוצה להוציא צנור על חצר חבירו כדי שיקלח שם המים או שעשה מזחילה (פי' צנור גדול שהמים עוברים בו) על כותלו כדי שיהיו המים נזחלים ויורדים לחצר חבירו בעל החצר מעכב עליו ואם לא מיחה בו החזיק זה בצנור (ויש אומרים דגם בחזקה זו בעינן חזק' שלשה שנים וטענה ובלא זה לא מקרי חזקה) (טור וב"י בשם רשב"ם ורשב"א) רצה אח"כ לסתום הצנור בעל החצר מעכב עליו שכשם שהחזיק בעל הגג לשפוך מימיו לחצר חבירו כך החזיק בעל החצר שיהיו מימי גגו של חבירו באים אצלו לרשותו: הגה (טור ס"ך וב"י בשם רשב"א ורשב"ם) מיהו אם סתר בעל הגג וראה זה ושתק אבד זכותו דהוי מחילה מיד כדאמרי' לגבי סתימת חלון [(רשב"א סי' אלף רל"ג)] (נ"י) וכן אם סילק בעל הגג מרזב שלו בדרך מחילה מיד הוי מחילה וא"י להחזירה אבל אם נפל הכותל ועמד כך שנים הרבה יכול לחזור ולבנות אימתי שירצה עם המרזב ואם עשה בעל החצר מעשה שנראה שאינו רוצה המרזב וראה זה ושתק הוי מחילה (תשובת רשב"א אלף קל"ג):

ז רצה בעל הגג לעקור הצנור מצד זה ולהחזירו לצד אחר או שהיה ארוך ורצה לקצרו אין בעל החצר יכול לעכב עליו שלא החזיק אלא במימי הגג והרי הם באים אצלו מכל מקום:

ח וכן אם רצה בעל החצר לבנות תחת הצנור אין בעל הגג יכול לעכב עליו שאין הצנור עשוי לתשמיש כזיז כדי שיחזיק באויר החצר שאינו עשוי אלא לקילוח המים: הגה והואיל ואין עליו אלא לקבל מימיו ירצה לקבלם בכלי או בצנור הדין עמו (טור סט"ו בשם הרמ"ה ונ"י בשם רשב"ם פ' חזקת) אבל לא יוכל לומר לבעל הצנור להטותו לרוח אחרת או לשנות בו כלל ואפי' אם הוא ארוך אינו יכול לקצרו והוא שיש קפידא לבעל הצנור אבל בלא"ה כופין על מדת סדום ובלבד שיקלחו מימיו יפה (כל זה בטור):

ט ראובן שרצה להחזיר שופכי גגותיו לרשות הרבים בני רשות הרבים יכולים לעכב עליו: הגה וה"ה אחד מבני מבוי שרצה להחזיר שופכו למבוי ומזיק לאחר בכותל שיש לו אצל מבוי זה אף ע"פ שאין לבעל הכותל שום זכות במבוי זה שהשופכין יורדין לתוכו (ב"י בשם הרשב"א):

י מי שהוריד מי גגו על חצר חבירו ולא מיחה בו והחזיק בדבר זה אם המים מנטפים ורצה לקבצם למקום אחד ולעשותם צנור עושה וכן אם היו באים דרך צנור ממקום אחד וחילקן על רוחב הכותל והחזירן נוטפים עושה ואפי' לבנות על גגו כמין צריף (פי' מלון

של שומרי שדות שאין לו גג אלא הקורות למעלה נוגעים זו בזו והולכות ומתרחבות למטה) עד שירדו המים במהרה לחצר חבירו בונה שהרי הוחזקו מימיו של זה לירד לחצר חבירו:

יא מי שבא להגביה השופכין כדי שיהיו יורדים ממקום גבוה שזה ודאי מוסיף בהיזק הוא אין שומעין לו וכן כל כיוצא בהם ויש מתירין גם בזה: הגה ואם רוצה להשפיל הצנור בעל החצר מעכב עליו שהרי יכול לבנות תחתיה וכשישפילה לא יוכל לבנות תחתיה כל כך. (טור בשם הרמ"ה):

יב ראובן היה לו בית אצל חצר שמעון ומי גגו נוטפים לחצר שמעון ונפל ביתו של ראובן ושוב בנה שמעון בית בחצרו וקנה מראובן שיקבל מי גגו בחרבתו בכ"מ שירצה ואח"כ בנה ראובן חרבתו והחזיר מי גגו לחצירו של שמעון כבתחלה ומי גגו של שמעון שקנה מראובן שיקבלם (נוטפין) על גג ראובן (וחוזרים לחצר שמעון עם מי גג ראובן) ושמעון טוען שאין לו לקבל מי גגו דראובן אלא אדרבה הוא צריך לקבל מי גגו הדין עם שמעון: הגה ראובן שמימיו יורדין על גגו של שמעון והחזיק בזה ובא שמעון להגביה גגו צריך ליכנס בשלו כדי הנחת מרזב במקום ראשון שלא יפסיד חבירו (מרדכי ריש ב"ב) מי שהחזיק בחצר חבירו לשפוך בה מי כביסה אחת ממחין בידו שלא ישפוך בה חמשה כביסות וכן אם החזיק למי גשמים לא ישפוך שם מי כביסה (נ"י פ"ק דב"ב) אבל השופך שופכין ברשותו דרך ביב העוברת בחצר חבירו אע"פ שלא החזיק אלא לדבר אחד יכול לשפוך שם מה שירצה הואיל דברשותו הוא שופך (שם ד"ד):

יג המעמיד סולם קטן שאין לו ד' שליבות בצד כותלו בתוך חצר חבירו או בתוך שדהו לא החזיק בנזק זה וכל זמן שירצה בעל החצר בונה בצד הסולם ומבטל תשמישו: הגה ואם קבעו במסמר אפי' קטן יש לו חזקה (נ"י) ואם היה סולם גדול שיש לו ד' שליבות או יותר החזיק ואם בא לבנות ולבטלו בעל הסולם מעכב עליו עד שירחיק כשיעור שהרי מחל לו להעמיד סולם גדול לפיכך כשיבא בעל הגג להעמיד סולם גדול בעל החצר יכול למחות בידו כדי שלא יחזיק עליו אבל אם העמיד סולם קטן אינו יכול למנעו שהרי אומרים לו אין לך הפסד בזה כל זמן שתרצה תטלנו:

יד כותל שבין ראובן ושמעון אם היו שותפים בו זה חופר מצד זה ומכניס קורותיו כל שהן וזה חופר מצד זה ומכניס קורותיו: הגה ואע"פ שהאחד הכניס והשני לא הכניס זמן ארוך יכול להכניס כשירצה הואיל וחצי כותל שלו (ב"י בשם הרשב"א) ואין כל אחד יכול להכביד על הכותל רק כמנהג (ב"י בשם רשב"א):

טו היה הכותל של ראובן לבדו אין שמעון יכול להשתמש בו:

טז חפר שמעון בכותל זה והכניס בו קורה אחת ושתק ראובן ולא מיחה בו החזיק במקום הקורה אפי' היתה קטנה ורצה שמעון להחליפה בקורה גדולה ועבה מחליף: הגה ובחזקת סולם ונעיצת קורות י"א דבעינן חזקה ג' שנים וטענה (טור בשם ר"ת ואביו הרא"ש וה"ה בפ"א מה"ח

בשם התוס' והר"ר יונה והרשב"א) ויש חולקין בכל חזקות אלו (שם בשם רשב"ם ובשם הגאונים והרמב"ם שם וכ"כ הה"מ שם בשם הרמב"ן):

יז היתה הקורה סוכת עראי כל ל' יום לא החזיק בה סתם שהרי ראובן אומר לא מחלתי והנחתיך אלא מפני שהוא עראי לאחר ל' יום החזיק שאין זה עראי ואם סוכת החג היא כל שבעת ימי החג לא החזיק לאחר שבעה החזיק ואם חיבר ראש הקורה בכותל בטיט מיד החזיק והוא שיביא ראיה שראובן סייע עמו או ראה ולא מיחה:

יח מי שהחזיק בכותל זה בקורה אחת אינו יכול להחזיק בקורה שניה שהרי לא מחל לו אלא על אחת בד"א כשהודה שאין כותל זה שלו אלא של חבירו והוא מחל לו על הכנסת הקורה זו אבל אם טען כותל זה אני שותף בה הואיל ונשתמש בקורה אחת נאמן ומשתמש בכולה אחר שישבע שבועת היסת שהיא שתוף בכל הכותל: הגה (ריב"ש סי' ר"י מ"מ שם) וי"א דדוקא כשאומר שמתחלה היתה הכותל שותף בין שניהם אבל אם מודה שמתחלה היתה של חבירו אין נעיצת קורות ראיה על הכותל עצמה אא"כ עשה תקרה עליה וי"א שאין לחלק והוי חזקה לחלק באבני הכותל אם תפול אבל לא על מקום הכותל (כל זה בטור):

יט היו קורותיו של ראובן בתוך הכותל ובצד שמעון מקומות חפורים להכניס בהם ראשי הקורות לא החזיק בהן שמעון להכניס בהם קורות ואינו יכול לטעון שהוא שותף בו שהרי אין לו בו תשמיש ויכול ראובן לטעון אני חפרתי מקומות אלו מצדך כדי שיהיו מוכנים עד שתקנה ממני או שתבקש ממני ואמחול לך ותכנס הקורות בלא חפירה בכותל כדי שלא יתמטמט כותלי בעת החפירה:

כ ראובן החזיק בנעיצת קורות בכותל הידוע לחבירו ונפל אותו כותל וחזר הבעל ובנאו אין לו לנעוץ על אותו כותל חדש וכיון שכן אם היה רעוע ובא ראובן לשפצו ולתקנו חבירו יכול לעכב ע"י: הגה ראובן שבנה יסוד חומתו בחצר שמעון חבירו טפחיים יותר מן החומה ובא בטענה ובחזקה החזיק למעלה כל כנגד היסוד עד רום רקיע ואע"ג שהחומה אינה רחבה למעלה איכא למימר שכונס לתוך שלו הוי ועכשיו הוא חפץ להחזיר החומה למקומה וצריך לישבע שלא השיג גבול רעהו (מרדכי ס"פ חזקת) ונראה לי דזה דוקא במקום שאין מנהג אבל במקום שיש מנהג להרחיב היסודות כמו במדינות אלו אין לו רק היסוד שהחזיק בו:

סימן קנד

חזקת חלונות ופתחים וכמה צריך להתרחק מהן. ובו לב סעיפים:

א אחד מהשותפין בחצר שלקח בית בחצר אחרת אינו יכול לפתוח פתחו לחצר השותפים שלו (שכל אחד מבני החצר אין לו רשות לשנות כלל אלא כמו שבנאו או קנאו או ירשוהו יש להם לנהוג בו) (טור סע"ב) אפי' בנה עלייה על גב ביתו לא יעשה לה (פתח) לתוך החצר

לפי שמרבה עליהם את הדרך נעשה כמי שהיה לו שכן אחד ונעשו לו שכנים הרבה אבל יכול הוא לבנות עלייה על גב ביתו בנין חדש ובלבד שלא תהא פתוחה לחצר אלא לתוך ביתו ואצ"ל שאם רצה לחלוק (ביתו) לשנים חולק כיון שאינו פותח פתח אחר לחצר בד"א שאם לקח בית בחצר אחרת אינו יכול לפתוח פתחו לחצר השותפים בפותחו לחצר ממש אבל יכול לפתחו לתוך ביתו והוא שיסתום הפתח שהיה לו בחצר אחרת (ויש חולקין דאפי' לתוך ביתו אסור לפתחו) (טור בשם הרא"ש):

ב אחד מהשותפין בחצר שהביא לביתו אנשי בית אחרת יש לחבירו לעכב עליו מפני שמרבה עליו את הדרך וכן המשכיר ביתו לבעל הבית אחד ואח"כ הביא עמו קרוביו או מיודעיו לשכון עמו כאחד בבית זה הרי המשכיר מעכב ואם הם סמוכים על שלחנו אינו יכול לעכב עליו לא השותף ולא המשכיר: הגה וי"א דשותף יכול למלאות ביתו אכסנאי' ודיורים כל שאינו מוסיף בנין חדש (טור בשם רשב"ם ונ"י בשם הרי"ף והרמב"ן וריטב"א) אע"פ שחולק ביתו לדיורים ויש להן בית הכסא אחד ביחד ולא יוכל השני למימר הם ממלאים לי הבית הכסא שנים שיש להם בשותפות בית אחד אין האחד יכול להרשות לאחרים להשתמש בחלקו אע"ג דבחצר אין להקפיד בכה"ג מיהו בבית קפידי אינשי (כ"ז מרדכי פרק חזקת):

ג לא יפתח אדם חלון לחצר חבירו ואפי' א' מהשותפים בחצר שבקש לפתוח לו חלון בתוך ביתו לחצר מעכב עליו שותפו מפני שמסתכל בו ממנו ואם פתח יסתום ואם נתנו לו השותפים בחצר רשות לפתוח חלון או פתח רשאי והוא שלא יפתח פתח כנגד פתח או חלון כנגד חלון: הגה ופתח כנגד פתח לא מהני חזקה וה"ה בחלון נגד חלון (ב"י בשם רשב"ם) וי"א בחלון נגד חלון מהני (טור בשם הרמ"ה) ואם באו שניהם לפתוח בבת אחת פתח נגד פתח או חלון נגד חלון אם אחד מהן אינו חסר וחבירו נהנה כופין על מדת סדום ואם שניהם כאחד חסרים יעשו פשרה ביניהם (נ"י פ' חזקת) אלא ירחיק משהו זה מנגד זה ואם הוא לחצר אחרת שנתנו לו רשות לפתוח פתח או חלון צריך להרחיק מכנגד פתחו או חלונו של חבירו עד שלא יוכל לראות בו כלל אבל פותח אדם לר"ה פתח בית כנגד פתח בית וחלון כנגד חלון אם אינם גבוהים ד' אמות מפני שאומר לו הריני כא' מבני ר"ה שרואים אותך: הגה והבא לבנות ראשון בעלייה אם חבירו שכנגדו יכול לעכב עליו לומר היום או מחר אפתח ג"כ ותעכב עלי ע"ל סי' זה סעיף י"ד ט"ו וי"ו וי"ז ולמבוי כל שיש למטה ממנו ג' בתים יש מי שאומר שדינו כר"ה וי"א שכל שאינו מפולש אין דינו כרשות הרבים פתח לר"ה ויש בזה היזק ראייה לחצר שבצד רה"ר שכנגדו חבירו יכול למחות בו (נ"י ומרדכי פ"ק דב"ב וד"ע מדקדוק הפוסקים) ואע"פ כן לא יפתח אדם חנות כנגד פתח או חלון חבירו מפני שזה היזק קבוע תמיד שבני ר"ה עוברים ושבים ואינם מביטים בו תמיד וזה יושב בחנותו כל היום ומביט בפתח או בחלון חבירו לפיכך צריך להתרחק עד כדי שלא יהא יכול לראות בו

כלל: (י"א שצריך ליזהר אדם מלהסתכל בבית חבירו עד שהוא נתפס כגנב בראייה ההיא כיון שאין לו טענה) (נ"י פ' חזקת):

ד היה פתח של אחד מהשותפין בחצר קטן אינו יכול להרחיבו שהרי שותפו אומר לו בפתח קטן אני יכול להסתר ממך בשעת תשמיש ואיני יכול להסתר ממך בפתח גדול ואם היה הפתח גדול לא יעשנו שנים שהרי אומר לו בפתח אחד אני יכול להסתר בשנים איני יכול אבל מי שהיה לו פתח קטן לר"ה ורצה להרחיבו או היה רחב ורצה לעשותו שנים אין חבירו שכנגדו מעכב עליו ואצ"ל בני ר"ה שאינם יכולים לעכב עליו (היה לו פתח גדול יכול לעשות שם פתח קטן אבל לא במקום אחר) (טור וב"י בשם הרמב"ם):

ה אחד מהשותפים בחצר שהיה לו פתח פתוח לחצר והיו לו שתי דלתות ורוצה לעשותה דלת אחת יש מי שאומר שאינם יכולים לעכב עליו אע"פ שנפתח כולו תמיד משא"כ שהיה בשתי דלתות: הגה אבל היו לו שני פתחים של שני שני אמות לא יוכל לעשות פתח א' של ד' אמות (גמ' פ' חזקת):

ו מי שבא לפתוח חלון לחצר חבירו בין חלון גדולה בין חלון קטנה בין למעלה בין למטה בעל החצר מעכב עליו שהרי אומר תזיק לי בראיה ואע"פ שהוא גבוה תעלה בסולם ותראה:

ז הרי שפתח חלון לחצר חבירו ומחל לו בעל החצר או שגלה דעתו שהניחו כגון שבא וסייע עמו או שידע הניזק ולא ערער הרי זה החזיק בחלון ואינו יכול אח"כ לחזור ולערער עליו לסתום: הגה כן ראוי להורות מאחר שכבר החזיק זה בחלון אע"פ שרבים חולקים וסבירא להו דאין חזקה מהני בהיזק ראיה ואפי' למ"ד יש לו חזקה היינו לגופו של חלון דלא יוכל בעל החצר לסתמו או למחות בו אבל הוא אסור לעמוד בחלון ולראות בחצר חבירו כדי שלא יזיקנו בראייתו ובזה איסורא קא עביד ולא מהני ליה חזקה וזה יוכל בעל החצר למחות בו (ב"י בשם הרשב"א) אבל כל זמן שאין לו חזקה יוכל לערער עליו וצריך לסותמו אע"פ שעכשיו א"צ לבנות בצדו ואי בעינן חזקה ג' שנים יש בו מחלוקת וכמו שנתבאר לעיל סי' קנ"ג לענין זיזין ושאר דברים כיוצא בו (וע"ל סי' קנ"ה סעיף ל"ה):

ח בד"א שיש חזקה להיזק ראייה בעושה מעשה כגון פותח חלון על חצר חבירו אבל חצר השותפין אע"פ שעמדו שנים רבות בלא מחיצה כיון דממילא בלא עשיית שום מעשה הם מזיקים זה את זה בראייה אין להם חזקה וכופים זה את זה לעשות מחיצה:

ט הרי שפתח חלון לחצר חבירו וידע בעל החצר ולא ערער ונפל הכותל שהחלון בו לא הפסיד זכותו וכשיבנה הכותל יחזיר בו החלון:

י כיצד דינו של חלון זה שהניח לפתחה אם ראשו של אדם יכול ליכנס ממנה או שהיתה למטה מד' אמות אע"פ שאין ראשו נכנס ממנה אין בעל החצר יכול לבנות כנגדה או

מצדדין אא"כ הרחיק ד' אמות כמו שיתבאר (בסכ"א) היתה חלון קטנה שאין ראשו של אדם נכנס ממנה והיתה למעלה מד' אמות בעל החצר יכול לבנות כנגדה או מצדדין שהרי טוען ואומר לא הנחתיך לפתוח אלא מפני שהיא קטנה וגבוה אבל שתחזיק עלי עד שארחיק הבנין לא הנחתי בד"א כשפתחה לתשמיש או כדי שיכנס בה הרוח אבל אם פתחה לאורה אפי' היתה קטנה ביותר (וגבוה) ביותר הואיל ולא ערער החזיק ואין בעל החצר יכול לבנות כנגדה או מצדדיה עד שירחיק ד' אמות כדי שלא יאפיל עליו שהרי מחל לו על האורה (ובענין איזה חלון עשוי לאורה תלוי בעיני הדיין ולפי ענין החלון) (טור וב"י בשם הרשב"א):

יא י"א דהא דיש חזקה לחלון דוקא כשיש לה צורת הפתח או מלבן דבלא"ה לא הוי אלא כחור שחררוהו עכברים (וי"א דהכל לפי ענין בני המדינה (ב"י בשם הרשב"א) וכנ"ל):

יב וכן מי שהיתה לו חלון מוחזקת ובא חבירו ובנה כנגדה או מצדדיה בלא הרחקה או סתמה ושתק בעל החלון אינו יכול לחזור ולערער לפתוח החלון או להרחיק הבנין שכיון ששתק מחל שאין אדם עשוי שסותמים אורו בפניו ושתק אא"כ מחל: הגה ומיד הוי מחילה וי"א שצריך טענה שאם בעל החלון יש לו שטר או ראייה על החלון צריך שיטעון זה שקנאו וסתימתו [בפניו] הוא ראייה לדבריו ואם אין לו ראיה על החלון אלא החזקה שהחזיק לבד אין זה צריך טענה אחרת רק שיאמר שחזקתו טעות היתה (טור בשם ר"ת והרא"ש) וכל זה כשסתם בעל החצר ושתק בעל החלון אבל כשבעל החלון בעצמו סתם חלונו לא הוי מחילה במה שסתמו לפי צורך שעה אלא אם פרץ פצימי החלון שניכר שאינו רוצה לפתחו עוד או שבנה בנין גמור לפניו וכיוצא בזה (מרדכי פ"ק דב"ב) ואם בעל החלון אומר אני סתמתי ולא הוי מחילה ובעל החצר אומר שהוא סתמו והוי מחילה בעל החלון נקרא מוחזק ועל בעל החצר להביא ראיה (ב"י בשם הריטב"א) וע' לקמן (בסעיף כ') ובסי' קנ"ה סעיף ל"ה:

יג מי שהיו לו חלונות למטה בכותלו ובא חבירו לבנות בפניהם ואמר ליה אני אפתח לך חלונות אחרות בכותל זה למעלה מאלו הרי זה מעכב עליו ואומר לו בעת שתפתח החלונות תרעיד הכותל ותקלקל אותה ואפילו אומר אני אסתיר כל הכותל ואבנה אותו לך חדש ואעשה בו חלונות למעלה ואשכיר לך בית שתדור בו עד שאבנה יכול לעכב עליו שאומר לו אין רצוני שאטרח ממקום למקום אפי' אינו משתמש בו אלא בעצים לפיכך אם לא היה שם טורח כלל ואינו צריך לפנות אינו יכול לעכב עליו אבל בעל החלונות שרצה לשנות מקום החלונות בין למעלה בין למטה אפי' היתה גדולה ואמר אפתח אחרת קטנה ואסתום זו בעל החצר מעכב עליו וכן אינו יכול להרחיב בחלון כל שהוא: הגה כותל שבין ראובן לשמעון והכותל של אחד מהן יכול לסתור כשירצה ואין חבירו יכול לעכב (מרדכי ריש ב"ב):

יד הבא לפתוח ראשון בעלייה שכנגד עליית חבירו לה"ר יונה אינו יכול לפתוח אלא עד חצי עלייתו כדי שישאר השאר לכשנגדו ולהרא"ש ולהרשב"א אינו יכול חבירו לעכב עליו ולומר היום או למחר אפתח ותעכב עלי שר"ה הפקר הוא וראשון שפתח הוי כזוכה מהפקר:

טו וה"מ במקום שאין אדם רשאי להוציא זיזין וגזוזטראות מעלייתו לרשות הרבים אבל במקום שרשאי להוציאם לא הוי האור שלפני עלייתו הפקר אלא הוי כחצר השותפין וכשפתח זה חלונו כנגד אויר שלפני עלייה שכנגדה שלא כדין פתח כיון שגם האחר יכול להוציא בניינו לרשות הרבים:

טז דעת הרא"ש שהפותח חלון לרשות חבירו שעכשיו אינו מזיקו בהיזק ראייה אין שכנו יכול לעכב עליו בטענת שהיום או למחר יבנה הוא המקום ההוא ויזיקנו זה מחלון זה בהיזק ראיה מפני שכיון שעכשיו אינו מזיקו אינו יכול לעכב עליו דזה נהנה וזה אינו חסר הוא וכיון שאינו יכול לעכב עליו אין לו חזקה וכשיבנ' הלה יכפנו לסתמו כדי שלא יזיקנו בהיזק ראייה וכן יכול לבנות כנגד אותו חלון בלא הרחקה ועל פי הדברים האלה פסק בראובן שהוציא עלייתו לחוץ ופתח בו חלון ולסוף נמלך שמעון שכנו שכנגדו להוציא גם הוא בליטת עלייתו וטוען ראובן שירחיק בניינו מכנגד חלונו כדי שלא יאפיל שהדין עם שמעון מפני שכיון שמנהג המקום שרשאי להוציא זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים הוי כחצר השותפין וכשפתח ראובן חלונו כנגד האויר של עליית שמעון שלא כדין פתח כיון שגם שמעון היה יכול להוציא בניינו ועד עתה לא היה שמעון מקפיד כי לא היה מזיק לו ולכן לא היה יכול למחות בידו הילכך אין חזקה לראובן ויכול שמעון לבנות כנגד חלונו ומטעם זה פסק בראובן שבא לפתוח חלון לחורבת שמעון אינו יכול למחות בו כיון שאין מזיקו וכיון שאינו יכול למחות בו אין לו חזקה לפיכך אם נמצא חלון פתוח לחורבה אין לו חזקה אם לא שיביא עדים שהחזיק בו קודם שנעשה חורבה ואדם שיש לו חלון פתוח לרשות חבירו ונחרב טוב הוא שיעמיד עדים שהחזיק בחלון זה קודם שנחרב המקום ויכתוב עדותם להיות בידו לראיה ומטעם זה פסק בגגים שהם מכוסים רעיפים ואין עליהם תשמיש שיכול לפתוח עליו חלון ואם אחר זמן יפתח זה גגו ויכול לראות מאותו חלון לחצר כופהו לסותמו הלכך חלון הפתוח לחצר חבירו והוא במקום גבוה ובא חבירו לבנות תחתיו ולעשות על הבנין גג של רעפים ואותו הבנין מנעו מלהסתכל בחצר יכול למחות בידו מלעשות הבנין והגג כי יאמר לו היום או למחר תסתור הבנין שלך ותכפיני לסתום חלוני כי תאמר אין לך חזקה כי היה פתוח על גגי ואני לא אוכל למצוא עדים שהחזקתי בו בעוד שהייתי יכול להסתכל בחצרך אבל הרשב"א

כתב שראובן הבא לפתוח חלון על חצר שמעון במקום שאינו מזיקו עכשיו בהיזק ראיה ושמעון טוען שהוא יבנה בשלו היום או למחר ויזיקנו בראייה שהדין עם שמעון לעכב על ידו דלא בעי למיקם בהדיה למחר בדינא ודיינא כשיבא לבנות ואפי' אם רצה לכתוב לו שטר הודאה בכך אין שומעין לו דנמצא זה צריך להיות שומר שוברו מהעכברים וכן דעת הראב"ד ולזה הסכים הריב"ש וכתב שכן דעת הרבה מהאחרונים וכן דעת ה"ר יונה והרמב"ן והכי נקטינן (ובמקום שיש מנהג הולכין אחר המנהג) (ריב"ש סימן תע"ב) ומיהו כתב הרמב"ן שנ"ל שאינו יכול להחזיק עליו הואיל ואינו מזיקו עדיין: הגה ואפילו למ"ד שיש לו חזקה הואיל והיה יכול למחות הני מילי בפותח לרשות חבירו אבל בפותח לרשות הרבים וכדומה שאין בידו למחות כלל לכולי עלמא לא הוי חזקה ראובן שהיו לו חלונות בביתו נגד חצירו או גינתו של חבירו וכותל ביניהן ונפל הכותל ועי"ז ראובן רואה לרשות חבירו צריך לסתום חלונותיו אע"פ שעשאם בהיתר כן כתב הרא"ש בתשובה (הביאו הטור סכ"ב) מיהו אם היה בית מפסיק והיה ג"כ של ראובן או של אחר שהיה רואה מאותו בית לרשות חבירו ונפל ועל ידי כך רואה מבית אחר א"צ לסתום חלונותיו דמאי שנא (שרואין) מבית זה או מבית אחר (טור שם) מיהו יש חולקין וס"ל דהיזק ראייה מיקרי היזק דממילא ומאחר שעשה בהיתר על הניזק להרחיק עצמו ועיין לקמן סימן קנ"ה:

יז ראובן שפתח חלון לחצר שותפין והאחד איננו פה והתנה עם זה שהוא פה שכשיחלוקו אם יפול חלקו אצל ראובן לא יוכל למחות בו אין תנאי זה כלום:

יח ראובן יש לו בית אצל עכו"ם ופתח חלון על גגו של עכו"ם לאחר ימים מכר העכו"ם ביתו לישראל ובא הלוקח להגביה ביתו בענין שסותם החלון של ישראל וטוען ראובן אתה מאפיל על אורות חלוני אף על פי שהלוקח בא מחמת עכו"ם אסור לו לסתום כדין ישראל עם ישראל דלא אשכחן דקאי במקום עכו"ם אלא לגריעות' : הגה וי"א דהואיל והעכו"ם היה יכול לסותמו גם הלוקח הבא מכחו יכול לסתמו וכן כל כח העכו"ם יש לישראל הבא מכחו וכן הורו מהר"ם והרא"ש וכנ"ל להורות וכ"ש במקום דאיכא דינא דמלכותא דאזלינן בתרה וצריך הלוקח להזהר שיחזיק בקרקע העכו"ם קודם שיתן לעכו"ם המעות כי אם יתן לו המעות קודם החזקה מיד נסתלק העכו"ם והוי כהפקר וזכה הישראל השני בחלונות אלו קודם שיחזיק הישראל השני (מרדכי פרק חזקת) וכל זה מיירי שידוע שחצירו של עכו"ם היה קודם לחלונות של זה אבל אם ספק אם החלונות היו קודמין והחזיק בשל הפקר על הלוקח הבא לסתום להביא ראיה (תשובת רמב"ן סי' י"ו) ואין חזקה מועלת נגד עכו"ם הבא מכחו אא"כ החזיק בו לאחר שלקחו מן העכו"ם (תשו' רשב"א) ועיין לקמן סי' קצ"ד:

יט ראובן שהיה לו בית אצל חצרו של עכו"ם ופתח עליו חלונות כי כן דיניהם של עכו"ם ועתה מכר העכו"ם חצרו לשמעון ואמר שמעון לראובן סתום חלונותיך הדין עמו ואפילו טען ראובן שלקח מהעכו"ם. הגה וכבר נתבאר בסמוך דיש חולקין. ראובן שהיה לו בית אצל

עכו"ם והעכו"ם פתח לו חלונות לחצרו של ראובן וקנה שמעון הבית מן העכו"ם ובא ראובן לסתום החלונות ומראה שטר שכן כתב לו העכו"ם שיוכל לסתום ושמעון אומר כי הבית שקנה היה כבר של ישראל והוא החזיק בחלונות קודם שמכרו לעכו"ם אם העכו"ם היה צריך לסתמו בדיניהם או שכתוב בשטר שמראה ראובן שאין לו חזקה בחלונות כי נעשו שלא כדין או בדרך שאלה שמעון הבא מכח עכו"ם לא עדיף מיניה אבל אם העכו"ם לא היה צריך לסתמן גם לא הודה שאין לחלונותיו חזקה רק שכתב אני אסתום כשתרצה וחייב עצמו במה שלא היה מחוייב מדינא אין צריך שמעון לסתמן (תשובת רשב"א אלף קכ"ט) ועכו"ם שהחזיק בחלונות אינה חזקה מאחר שבדיניהם אינם יכולים למחות בהן א"כ החזקה אינה חזקה (שם):

כ ישראל שהיה לו חלון פתוח לחצר העכו"ם וסתם אותו מבחוץ והניחו פתוח לצד פנים לאחר זמן מכר העכו"ם חצרו לישראל ואותו הישראל בונה כותל נזדמן קרן כותלו לסתום החלון וטען הישראל אני מפני העכו"ם סתמתה מפני היזק ראייה ועתה ארצה לפתחו אינו יכול לחזור ולפתוח כיון שסתם חוצה לו ושייר הכותל כולו לפנים גילה בדעתו שעקרה מלהשתמש לאורה ועשאה כחלון שאדם עושה בתוך ביתו ועוד יכול הקונה לומר אני מצאתי חלון זו סתומה מנין שפתוח היתה ונסתמה יש לחוש שמא העכו"ם סתמה ונעשית חזקה כדאמרן ולסתום לאלתר הוי חזקה:

כא מי שהיתה לו חלון בכותלו ובא חבירו ועשה חצר בצדו אינו יכול לומר לבעל החלון זה סתום חלון זה כדי שלא תביט בי שהרי החזיק בהיזק זה אם בא חבירו לבנות כותלו כנגד החלון כדי שיסיר היזק ראייתו צריך להרחיק את כותלו מכנגד החלון ד' אמות כדי שלא יאפיל עליו וכיון שהרחיק ארבע אמות אף על פי שמאפיל אינו צריך להרחיק יותר היתה החלון למטה בכותל כופה את חבירו לבנות כנגדה ברחוק ד' אמות ולהגביה בנין ד' אמות כדי שלא יביט בו מהחלון היתה החלון למעלה בכותל ובנה חבירו כותל כנגד החלון מלמטה אם היה מראש הכותל שבנה עד החלון גובה ד' אמות או יותר אינו יכול למנעו אע"פ שלא הרחיק מהכותל כלום שהרי לא האפיל עליו ואינו מזיקו בראייה אבל אם נשאר גובה מראש הכותל עד החלון פחות מד' אמות כופהו למעט הכותל כדי שלא יעמוד על ראש הכותל וישקיף מהחלון או יגביה הכותל על החלון ד' אמות ויהיה הכותל רחוק מהחלון ד' אמות כדי שלא יאפיל ולא יציץ ויראה: הגה וכל זה בבונה נגד החלון שעל גבי חצר אבל חלון שהולך לר"ה אין לו חזקה כמו שנתבאר סעיף י"ו ולכן יכול לבנות כנגדו אע"פ שמאפיל עליו (תשובת הרשב"א אלף פ"ה ואלף קל"ה וב"י דייק לה מלשון הטור) ועיין לקמן סימן זה סעיף ל"א ול"ב:

כב בנה כותל בצד החלון צריך להרחיק מהחלון טפח ומגביה הכותל ארבע אמות על החלון או כונס ראש הכותל כדי שלא ישב עליו ויציץ ויראה: הגה ומודדין טפח זו מן החלון

עצמו ולא מן השקיפה וכל מי שיש לו חלון יכול לשקפו אח"כ בין מבחוץ בין מבפנים ואין חבירו יכול לעכב ולכן השקיפה אין לה חזקה (מרדכי פ' לא יחפור):

כג בנה כתלים משני צידי החלון צריך להיות ביניהם רוחב ד' אמות והחלון באמצע הארבע ולא יסכך על גביהם אלא א"כ הרחיק הסיכוך מהכותל שיש בו החלון ד"א כדי שלא יאפיל עליו:

כד עשה גג משופע אצל חלון חבירו אע"פ שאין עליו תשמיש קבוע צריך להשפיל ממנו ד' אמות:

כה אם פתח בתקרה עלייתו כעין ארובה ומשם נכנס אור לביתו אם בא שכנו לבנות א"צ להרחיק כלל הגה ראובן שבנה בביתו חדר לאוצר יין ושמן וצריך אויר לקרר היין ובא חבירו לבנות כותל כנגדו יכול ראובן למחות בו אע"פ שהרחיק ד' אמות דמאחר שהחדר מוכן לאוצר ועשאו בביתו ברשות אין חבירו רשאי לעשות לו היזק בבנייתו (ב"י בשם הרשב"א):

כו אחד מהשותפין שרצה להגביה הכותל המשותף ביניהם (על) הוצאתו יותר על ד' אמות אע"פ שהוא מאפיל החצר אין חבירו יכול לעכב עליו:

כז שני אחים שחלקו חצר מדעתן ושמו הבנין והעצים זה כנגד זה ולא השגיחו על שומת האויר והגיע לא' מהם בחלקו תרבץ החצר ולשני האכסדרה אם רצה בעל החצר לבנות כותל בסוף חלקו בונה בפני האכסדרה ואע"פ שמאפיל עליו שהרי לא שמו האויר והוא הדין אם היו חלונות פתוחות מחצר של זה לשל זה יכול לבנות בפניהם מיהו כל שלא בנה בפניהם אינו יכול לומר לו סתום חלונותיך אע"פ שיש היזק ראיה. הגה וי"א דיכול לומר לו סתום חלונותיך (טור בשם הרא"ש ונראה מהרמב"ם פ"ז דשכנים) ודוקא באכסדרה שיש לו אור יותר מדאי אבל החלונות הצריכים לבית אינו יכול לבנות כנגדן וכל שכן שלא לסתמו דבית בלא אור אינו שוה כלום (טור וכ"כ הרא"ש):

כח ראובן שנתן או מכר כאחד הבית לשמעון והחצר ללוי והיו חלונות פתוחים מהבית לחצר אם רצה אותו שזכה בחצר לבנות בפניהם (הרשות בידו) וה"ה אם מכר או נתן החצר ושייר הבית לעצמו דרשאי אותו שזכה בחצר לבנות בפני החלונות (וי"א דאין יכול לבנות) אא"כ הרחיק ד' אמות: הגה מכר הבית ושייר החצר לעצמו י"א דאינו יכול לסתום חלונותיו דמוכר בעין יפה מוכר וה"ה לנותן (ר' ירוחם נל"א ח"י וב"י) ויש חולקין (נ"י ס"פ לא יחפור וב"י בשם הריטב"א) (ועיין לקמן סי' קנ"ה סעיף כ"ה):

כט מי שהיה מזיק את חבירו בהיזק ראיה וכשראה שהיה חבירו תובעו נתן אותו הכח לבנו קטן אין אומרין נמתין עד שיגדיל אלא מסלקין ההיזק מיד (ואם קדם ומכר הבית לעכו"ם כופין המוכר לסלק היזקו (ב"י בשם רשב"א):

ל מי שיש לו חלונות על חצר חבירו והן סתומות מכמה שנים אלא שלא נפרצו הפצימין (פי' המשקוף מלמעלה ומלמטה מימין ומשמאל ב"י א"נ שיווי החלונות נקרא פצימין וכשרוצה לסתום פורץ השיווי כדי לחבר הכותלים ערוך) אם רצה לחזור ולפתחן הרשות בידו מאחר שלא נפרצו הפצימין:

לא כתב הרשב"א שאע"פ שהפותח חלון לרשות הרבים אין חבירו שכנגדו רשאי לפתוח חלון כנגד אותו חלון אם בא להגביה כותלו מגביה ואינו נמנע ואף על פי שאין ביניהם ד' אמות ובלבד שיגביה ד' כדי שלא יציץ ויראה:

לב ראובן שזכה בחורבה של הפקר ובנה בה בתים ועליות בחלונות ופתחים ובא שמעון וזכה גם כן מההפקר ובנה בתים ועליות כנגדו ונמצא השני ניזק מהראשון מהיזק ראיה ותובע מהראשון שיסיר הזיקו אין בדברי השני כלום שהראשון זכה ואין השני יכול למנעו ולא עוד אלא שאם בא השני להזיקו בהיזק ראיה גם הוא כגון שרוצה לפתוח חלון כנגד חצרו של ראשון או לחצרו אינו רשאי:

סימן קנה

דין הרחקת נזיקין. ובו מד סעיפים:

א הבית והעלייה של שנים לא יעשה בע"ה תנור בתוך ביתו אא"כ יש לו על גביו גובה ד' אמות בינו לתקרת העלייה (שלא ישרף העלייה) וכן לא יעמיד בעל העלייה תנור עד שיהיה תחתיו מעזיבה שלשה טפחים מלבד שיהא על גביו גובה ד' אמות ובכירה טפח מעזיבה מתחתיה ואם תנור של נחתומין הוא צריך שיהיה תחתיו ד' טפחים ובכירה של נחתומין ג' טפחים אע"פ שהרחיק כשיעור אם יצא האש והזיקה משלם מה שהזיקה וכל אדם בביתו צריך להרחיק כשיעורים הללו מפני השכנים שמעכבים עליו:

ב מי שהיתה לו חנות תחת אוצר חבירו לא יעשה בה לא נחתום ולא צבע ולא רפת בקר ולא יכניס שם אספסתא (פי' תבואה שלא הביאה שליש והוא מאכל בהמה תרגום על בלילו על אספסתיה) וכיוצא בהם מדברים שעולה מהם הבל חם הרבה מפני שהחום מפסיד פירות האוצר (וה"ה שלא יפתח חלון מבית שיש בו דברים אלו לחדר שיש לו תחת האוצר) (טור בשם הרשב"א) לפיכך אם היה אוצר יין בא"י שאין החום מפסידו הרי זה עושה בחנותו כל מלאכת אש שירצה אבל לא יעשה רפת בקר מפני שמפסיד ריח היין (וכן במקום שקול ונדנוד קשים ליין שצריך להרחיק) (ריב"ש סימן רל"ו) ואם הוחזקה החנות בתחלה לרפת או לנחתום וכיוצא בו ואח"כ רצה בעל העלייה לעשות עלייתו אוצר אינו יכול למחות בידו:

ג גילה בעל העלייה דעתו שחפץ לעשות בה אוצר כגון שכיבד וריבץ עלייתו או שריבה בה חלונות כדרך שעושים לאוצר וקדם זה ועשה תנור קודם שיכניס פירות לאוצר או שהתחיל לאצור שומשמין או רמונים או תמרים וכיוצא בהם וקדם זה ועשה התנור קודם שאצר חטים או שעשה בעל החנות מחילה על גבה להבדיל בין החנות ובין האוצר בכל אלו בעל האוצר מעכב עליו ואם עבר ועשה אינו יכול להסירו:

ד היו מימי העליון יורדים על התחתון ומזיקין אותו אם אין שם מעזיבה בענין שכששופך מימיו מיד יורדים לתחתון ומזיקים אותו חייב לסלק היזקו ואם יש מעזיבה שהמים נבלעים בה ואינם יורדים מיד אלא לאחר מכאן יורדים ומזיקין א"ח לסלק היזקו: הגה והכל לפי הענין דאם המים מועטין וכלין לאלתר אפילו בלא מעזיבה אינו חייב לסלק היזקו ואם היו מרובים ומזיקין לו תדיר דרך המעזיבה חייב לסלקו (מרדכי ר' פ"י דב"מ) וכל זה במי תשמישו דבעל עלייה ששופך על העלייה אבל אם ירדו גשמים על העלייה ויורדין למטה על הניזק לתקן שלא יוזק (ריב"ש סי' תקי"ז) מרחיקין את הגפת (פירוש פסולת של זיתים) ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים וחול הלח מכותלו של חבירו שלש טפחים או סד בסיד:

ה מרחיקין את הזרעים ואת המחרישה ואת הגומא שמתקבץ בה מי רגלים מן הכותל שלשה טפחים: הגה ובגומא צריך לסוד ג"כ בסיד וע"ל סעיף י' ואפילו בלא גומא אסור לשפוך מי רגלים סמוך לכותל פחות משלשה טפחים (נ"י פרק לא יחפור):

ו לא ישתין אדם בצד כותל חבירו אם הוא של לבנים אלא אם כן הרחיק ממנו שלש טפחים ואם היה כותל אבנים די בהרחקת טפח ואם היו האבנים צחיח סלע משתין בצדו בלא הרחקה:

ז מרחיקין את הריחים מן הכותל ג' טפחים מהריחים התחתונה שהם ארבע מהעליונה כדי שלא יניד אותו או כדי שלא יבהלנו בקול הריחיים: הגה וכל זה ברחיים קטנה כגון רחיים של יד אבל רחיים גדולה שהבהמות מוליכות אותה צריך הרחקה טפי ואם לא הרחיק והזיק בית חבירו חייב לשלם כפי ראות הדיינין שישומו אם הוא גרם לו ההיזק (תשובת הרא"ש כלל ק' סי' ד') וכן בשאר נזיקין כגון האורג שמזיק לחבירו בהכאות שעושה בשעת אריגה ישומו על פי בקיאין ואומנין וכל כיוצא בזה (ריב"ש סי' קצ"ו):

ח מרחיקין את התנור מן הכותל שלשה טפחים מקרקעיתו שהם ארבע משפתו כדי שלא יחם הכותל ומודד מהשפה הפנימית שעובי כותלי התנור בכלל השלשה טפחים:

ט יש מי שאומר שכל אלו ההרחקות מהכותל דוקא בכותל של לבנים ויש מי שאומר דאפי' בכותל של אבנים וזה דעת הרמב"ם והר"ר יונה ז"ל:

י לא יחפור אדם בור ולא שיח ולא מערה ולא יביא אמת המים ולא יעשה בריכת המים לשרות בו בגדים לכבסם בצד כותלו של חבירו אלא אם כן הרחיק מהכותל שלשה

טפחים ויסוד בסיד לכותל בור זה או מקוה המים זה או כותל האמה מצד חבירו כדי שלא יבליעו המים ויזיקו כותל חבירו: הגה וי"א דאפי' לא היו המים קבועים שם תמיד כגון צנור השופכת מים מבית לחוץ אפילו הכי צריך להרחיקו (מרדכי ר"פ לא יחפור) ויש חולקין (נ"י ר"פ הנ"ל והמגיד פ"ט משכנים) מיהו במי רגלים לכ"ע אסור כמו שנתבאר סעיף ה' וה"ה בור שאין בו מים כלל אסור לחפור סמוך לכותל חבירו וצריך לתקן לפי עיני אומנין הבקיאין בכך (ב"י בשם הרשב"א):

יא אבן שהכובס מכה בגדים עד שיתלבנו צריך להרחיק אותה ד' אמות מכותל חבירו שבעת שהכובס מכה עליה המים ניתזים ומזיקים לכותל:

יב ראובן שהיה כותלו סמוך לכותל שמעון כמין גם ובא ראובן לעשות כותל שני כנגד כותל שמעון עד שיעשה כותלים כמין בי"ת הרי שמעון מעכב עליו עד שירחיק מכנגדו ד' אמות כדי שיהיה המקום בין שני הכותלים רחב כדי שידושו בו רבים ותתחזק הארץ: הגה אפילו עמדה שם הכותל ימים רבים ונפלה כשחוזר ובנאה צריך להרחיק (טור):

יג בד"א בכותל גנה או בעיר חדשה בכותל חצר אבל בעיר ישנה כבר נתחזקה ובונה כנגדו בלא הרחקה. הגה ועד חמשים שנה מקרי העיר חדשה (מרדכי פרק לא יחפור) ובית דירה דינו ככותל גינה (טור בשם רבינו תם):

יד וכן אם לא היה באורך כותל שמעון שבונה כנגדו ד' אמות אינו מרחיק אע"פ שמונע הרגל מלהלך שם שהכותל שהוא פחות מד' אמות אינו צריך חיזוק הארץ: הגה וכן אם כותל ראובן הולך ממזרח למערב ושמעון בא לסמוך כותל מצפון לדרום אין צריך להרחיק (טור) וי"א דכל זה לא מיירי אלא כשקנו הקרקע מן המלך או מן ההפקר אבל בלאו הכי יכולין לסמוך כותל לכותל (נ"י פרק לא יחפור והמגיד פ"ט מה' שכנים ור' ירוחם נ' ל"א ח"ו):

טו הכותש הריפות (פי' חטים הנכתשים במכתשת) וכיוצא בהם בתוך שלו ובעת שמכה מנדנד לחצר חבירו עד שנדנד כיסוי החבית שעל פי החבית (וי"א שאין צריך כל כך רק שינדנד הכותל קצת) (טור והמגיד פי"א דשכנים בשם הרשב"א וב"י בשם התוס') ה"ז מזיק בחיציו וחייב להרחיק כדי שלא ינדנד או יבטל מלאכתו שמזקת ואם הזיק בעת הנדנוד חייב לשלם שהרי מכחו בא הנזק: הגה ואפילו נבנה החצר אחר שבא המזיק לכאן צריך המזיק להרחיק נזקו (הגהות מיי' פ"ט והגהות אשירי ונ"י ס"פ לא יחפור) וה"ה אם אין מזיק לחצר אלא שיש חולי הראש לבעל החצר וקול ההכאה מזיק לו צריך להרחיק עצמו (ריב"ש סי' קצ"ז):

טז מרחיקין את הסולם מהשובך של חבירו ארבע אמות כדי שלא תקפוץ הנמיה (פי' הערוך חיה קטנה כעין חתול והר"ן פי' בפרק אלו טריפות מרטינ"ה בלע"ז) בעת שמניח הסולם ותעלה לשובך ותאכל את הגוזלות:

יז מרחיקין את הכותל מן המזחילה של חבירו ד' אמות כדי שיהיה מקום לבעל המזחילה לזקוף סולם ולתקן מזחילה שלו הואיל והחזיק בה: הגה ויש אומרים לענין שאם קנה ממנו

מקום כדי לעלות למזחילתו צריך להניח לו מקום ארבע אמות שיעור זקיפת סולם (טור בשם ר"י וב"י בשם הרא"ש):

יח מי שבא לחפור בור בסוף שדהו סמוך למיצר חבירו אם שדה חבירו אינו עשוי לבורות סומך ואינו יכול למחות בידו ואם ימלך חבירו לחפור בור בצדו צריך להרחיק מכותל הבור ששה טפחים עד שיהיה בין חלל שני הבורות עובי ששה טפחים ואם היתה שדה חבירו עשויה לבורות אינו סומך עד שירחיק מהמצר ג' טפחים ויחפור וכשיבא חבירו לחפור ירחיק גם הוא ג' טפחים בתוך שדהו ויחפור: הגה וכשמרחיק י"א דצריך ג"כ לסוד בסיד כותל בורו וכמו שנתבאר סעיף י' (טור לדעת הרמ"ה) וי"א דבחדא מנייהו סגי (שם בשם הרא"ש):

יט החופר בור לתוך שדהו ומכר חצי השדה ובא הלוקח לחפור גם הוא בור צריך להרחיק כל שיעור הרחקה אפילו אם היתה עשויה לבורות כיון שהראשון בהיתר עשה שהרי בשלו חפר: הגה וכן מותר לעשות בכל נזקין אלו בשלו בשאין שם דבר הניזוק חוץ מחפירות בור אצל שדה העשוייה לבורות (טור בשם ר"ח והתו' והרא"ש) ויש חולקין בזה (שם בשם רש"י והרי"ף):

כ ראובן חפר גומא בחצירו שמי גשמים יקלחו לתוכה וכשרבו המים בוקעין ועוברים דרך חומות מרתף שמעון חייב ראובן לסלק היזקו: הגה וכל היזקות שלא נתבארו שיעור הרחקתן בכדי שלא יזיק לפי ראות הבקיאין (טור בשם הרא"ש):

כא יש מי שאומר שלא אמרו דבהרחקת ששה טפחים בין בור לבור סגי אלא בארץ הרים אבל במקום דרפיא ארעייהו צריך להרחיק יותר לפיכך צריך להרחיק בית הכסא מבור חבירו עד שיכירו בני אדם שאינו עובר מלחות בית הכסא לבור ולרווחא דמלתא ירחיק חמשים אמה: הגה ויש מי שחולקין על זה (מרדכי פ"ק דב"מ ופ' לא יחפור) וכל מקום שמזיק צריך להרחיק עצמו אפילו היה רשות הרבים מפסיק בין הבתים כגון שתי חצרות בשני צדי רשות הרבים אפילו הכי צריך להרחיק (ב"י בשם הרשב"א):

כב מרחיקין את גורן קבוע מהעיר חמשים אמה כדי שלא יוליך הרוח התבן בעת שזורה ויזיק לבני העיר ואם הגורן קודם לעיר מסלקו ובני העיר נותנים לו דמיו ספק מסלקו בלא דמים ומזה יש מי שלומד על דוכוס ממדינה שגזר על יהודים שיעשו עם היהודים הדרים תחת שרים קטנים בכפרים שידורו תחתיו ואם לא יגרש כולם צריכים לקיים דברי הדוכוס ולסלק היזק הרבים וליסע תחת הדוכס תחלה ולדון אח"כ עם הרבים אם יש להם היזק בזה (הגהות מרדכי דקידושין) וכן לא יעשה אדם גורן קבוע בתוך שלו אלא א"כ היה לו חמשים אמה לכל רוח כדי שלא יזיק התבן לנטיעת חבירו או לנירו.

כג מרחיקין את הנבלות ואת הקברות ואת הבורסקי ואת הכבשונות והדבורים מהעיר חמשים אמה ואין עושים בורסקי אלא למזרח העיר מפני שרוח מזרחית חמה וממעטת היזק [ריח] עיבוד העורות:

כד מרחיקין השובך מהעיר חמשים אמה ולא יעשנו בתוך שלו אלא אם כן יש לו חמשים אמה לכל רוח ואם לקחו כמו שהוא אפילו הוא בתוך [בית] רובע הרי הוא בחזקתו ואף אם יפול יכול לחזור לבנותו שטוענים ללוקח לומר ראשון עשאו ברשות לא שנא נגד יחיד לא שנא נגד רבים:

כה מי שהיתה שדה חבירו נטועה גפנים או שאר אילנות ובא הוא לנטוע בתוך שדהו גפנים בצד גפנים או אילנות בצד אילנות צריך להרחיק ד' אמות: הגה (כן פי' ר"ח) כי כן דרך צורך המחרישה בין האילנות ואם אין דרך לחרוש בין האילנות אין צריך להרחיק כלל (ב"י) ובמקום שצריכים להרחיק ובאין שניהם ליטע בבת אחת כל אחד מרחיק חצי השיעור (המגיד פ' עשירי דשכנים): בד"א בא"י אבל בחוצה לארץ מרחיק בין גפנים לגפנים ובין אילנות לאילנות שתי אמות ובין גפנים לשאר אילנות או שדה (לבן) ארבע אמות: הגה וי"א דבין גפנים לאילנות בעינן להרחיק כפי אומד הדעת שלא יפריחו העופות מן האילנות אל הגפנים בשיטה אחת (טור) וי"א דוקא בנוטע אילנות אבל נוטע גרעין והאילן ממילא גדל אין צריך להרחיק (הגהות אשיר"י ומרדכי פרק לא יחפור וב"י בשם התוס') ראובן שמכר ביתו לאחד וגינתו לאחר אין בעל הגינה צריך להרחיק אילנותיו אע"פ שמכר הבית תחלה ואין אומרים בזה מוכר בעין יפה הוא מוכר (ריב"ש סימן ק"ל) וע"ל סי' קנ"ד סעיף כ"ח ובכל מקום אם היה גדר בנתיים זה סומך לגדר וזה סומך לגדר:

כו מי שהיה אילן חבירו נוטה לתוך שדהו קוצץ כמלא מרדע ע"ג המחרישה ובחרוב ובשקמה (פי' חרוב אילן של חרובין) (ופי' שקמה אילן שעושה מין תאנים מדבריות) כל הנוטה עד שיהיה שקול כנגד המצר וכן אם היה נוטה על בית השלחין של חבירו או על בית האילן קוצץ (אפילו בשאר אילנות) (טור) את כל הנוטה עד שיהיה שקול כנגד המצר:

כז אילן שהוא נוטה לרשות הרבים קוצץ כדי שיהא הגמל עובר ברוכבו: הגה וה"ה אם רוצה להוציא זיז למעלה מגמל ורוכבו אפילו בר"ה וכל שכן במבוי אינן יכולין לעכב עליו (טור בשם הרמ"ה וכ"כ הרי"ף) אבל אינו יכול לעשות גשר מבית לבית דמאפיל על בני רשות הרבים או בני המבוי (שם בשם תשובת אביו הרא"ש) ואפי' זיז א' אם מאפיל או שופך משם שופכין לאמצע הדרך אסור (ריב"ש סי' תנ"ה):

כח ראובן יש לו תאנה והנוף (פי' חלק האילן שעל הארץ היינו גופא של אילן) נוטה על עלייתו של לוי ומעכבו מלהטיח גגו יכול לוי לקוץ הנוף המעכבו:

כט אילן העומד על המצר אע"פ שהוא נוטה לתוך שדה אחד מהם שניהם חולקים פירותיו:

ל ראובן שחפר בור וירד ומצא שרשי אילן של שמעון בתוך שדהו קוצץ וחופר והעצים שלו ואם היה קרוב לאילן שמעון בתוך ט"ז אמה השרשים של שמעון וקוצצם ונותנם לו ואם אינו צריך לחפור בור ויצאו השרשים של שמעון בתוך שדהו הרי מעמיק ג' טפחים

כדי שלא יעכב המחרישה וכל שורש שמצא בתוך ג' טפחים קוצצו ואינו חושש שמא ייבש אילן של חבירו שזה בתוך שלו הוא חופר:

לא מי שבא לעשות משרה (פי' חפירת מים שמשרין בה הפשתן) של פשתן בצד ירק של חבירו שהרי מי המשרה נבלעים בארץ והולכים ומפסידים את הירק או שנטע כרישין קרוב לבצלים של חבירו שהם מפיגים טעמם או שנטע חרדל בצד כוורת דבורים שהרי הדבורים אוכלים העלים ומפסידים הדבש כל אלו וכיוצא בהם אינו צריך להרחיק בכדי שלא יזיק ומ"מ צריך שירחיק משרה מהירק וכרישין מהבצלים וחרדל מהדבורים ג' טפחים או יותר מעט כדי שלא יהיה היזק בידים (וה"ה בכל כיוצא בזה שאין ההיזק בשעת מעשה אלא בא אח"כ על הניזק להרחיק עצמו) (טור סמ"ח):

לב מי שהיה לו אילן בתוך שדהו קרוב לבור חבירו (או בא לנטוע) (טור) אין בעל הבור יכול לעכב עליו ולומר לו הרי שרשי האילן נכנסים לבור שלי ומפסידין אותי שזה נזק הבא מאליו לאחר זמן ובעת שנטע אינו מזיקו וכשם שזה חופר בתוך שלו כך זה נוטע בתוך שלו:

לג סמך באחד מאלו שהיה לו להרחיק וגרם היזק לחבירו יש מי שפוטר מלשלם ויש מי שמחייב:

לד מי שעשה גורן בתוך שלו או קבע בית הכסא או מלאכה שיש בה אבק ועפר וכיוצא בהם צריך להרחיק כדי שלא יגיע העפר או ריח בית הכסא או האבק לחבירו כדי שלא יזיקו אפילו היתה הרוח הוא שמסייע אותו בעת שעושה מלאכתו ומוליכה את העפר או נעורת הפשתן והמוץ וכיוצא בהן ומגיעתן לחבירו ה"ז חייב להרחיק כדי שלא יגיעו ולא יזיקו ואפי' ע"י רוח מצויה שכל אלו כמו שהזיקו בחיציו הן ואע"פ שהוא חייב להרחיק כל כך אם הוליכה הרוח המצויה המוץ והעפר והזיקה בהן פטור מלשלם שהרוח הוא שסייע אותו:

לה כל הרחקות שאמרנו אם לא הרחיק וראה חבירו ושתק ה"ז מחל ואינו יכול לחזור ולהצריכו להרחיק והוא שראה ממנו שמחל כגון שסייע עמו מיד או שאמר לו לעשות או שראהו שעשה בצדו בלא הרחקה ושתק ולא הקפיד על זה זכה: הגה וע"ל סימן קנ"ד סעיף י"ב וכן ראוי להורות אע"ג די"א דבעינן חזקה שלש שנים וטענה (טור בשם הרא"ש):

לו במה דברים אמורים בשאר נזקים חוץ מארבע שהם העשן וריח בית הכסא ואבק וכיוצא בו ונדנוד הקרקע שכל אחד מאלו אין לו חזקה ואפילו שתק כמה שנים הרי זה חוזר וכופהו להרחיק: הגה ואפילו סמך קודם שבא לשם דבר הניזק (טור בשם הרא"ש ור"ת ורמב"ם) מיהו אם זכו שניהן בשל הפקר כל הקודם זכה ואין השני אחריו יכול למחות בו (ריב"ש

סימן שכ"ב) וכן היזק ראיה במקום שצריך מחיצה כגון חצר השותפין שיש בו דין חלוקה יש לכל אחד מהם לכוף את חבירו לבנות הכותל באמצע כדי שלא יראהו חבירו בשעה שמשתמש בחלקו ומאחר שממילא הם מזיקים זה את זה בלי עשיית שום מעשה אין להם חזקה אלא אע"פ שעמדו כך שנים רבות בלא מחיצה כופהו לעשות מחיצה בכל עת שירצה ולמה שינו נזקין אלו משאר נזקין לפי שאין דעתו של אדם סובלת נזקין אלו וחזקתו שאינו מוחל שהזיקו היזק קבוע ואם קנו מידו שמחל בניזקין אלו (או שמכרן לו או שנתן לו) (טור בשם ר"י והרא"ש וב"י בשם הרשב"א) אינו יכול לחזור בו:

לז עשן שאמרו דוקא בעשן תדיר כגון כבשונות של נחתומין ושל יוצרים וכיוצא בהם אבל תנור שהיחיד אופה בו פת וכן כירה כיון דלא שהי קוטרא רובא דיומא לאו תדיר הוא (אבל אי שהי רובא דיומא מיקרי עשן תדיר ודינן כשל נחתומין ויוצרים) (ב"י ממשמעות דברי הרמ"ה) ואי חזי ושתק מחל ושוב אינו יכול למחות ומיהו לכתחלה מצי מעכב אפילו בעשן שאינו תדיר וי"א דבעשן שאינו תדיר אפילו לכתחלה לא יוכל למחות (פסקי מהרא"י סי' קל"ז) וכן נ"ל להורות ועשן תדיר נמי דוקא היכא דמטי לרשותא דחבריה ברוח מצויה אבל אי לא מטי ליה אלא ברוח שאינו מצויה לא מחייב לסלוקי ואפילו ברוח מצויה נמי דוקא דמזיק לאינשי אבל אי לא מזיק לאינשי אף ע"ג דמטי לביתיה ומשחיר לאישיתיה (פי' כותלו) אם ראה ושתק מחל ושוב אינו יכול למחות אבל לכתחלה מצי מעכב:

לח בית הכסא שאמרו דוקא כעין בתי כסאות שלהם שהיו על גבי קרקע ומגולים אבל שלנו שהם מכוסים בחפירות אם ראה ושתק מחל ושוב אינו יכול למחות אבל לכתחלה מצי מעכב: הגה ראובן ושמעון שהיה להם בה"כ בשותפות והחפירה הולכת לתוך חצירו של לוי ועכשיו ראובן ושמעון רוצים לחלוק ולעשות שתי בתי כסאות לוי יכול למחות (ב"י בשם הריטב"א):

לט מי שהחזיק לעשות מלאכת דם או נבילות וכיוצא בהן במקומו ויכנסו העורבים וכיוצא בהן בגלל הדם ויאכלו והרי הם מצירים את חבירו בקולם ובצפצופם או בדם שברגליהם שהם יושבים על האילנות ומכלים פירותיהם אם היה קפדן או חולה שצפצוף הזה מזיקו או שפירות שלו נפסדים לו בדם חייב לבטל אותה המלאכה או ירחיק עד שלא יבא לו נזק מחמתן שהיזק זה דומה לריח בית הכסא וכיוצא בו שאין לו חזקה וה"ה כל נזק גדול שאין אדם יכול לסובלו (טור סכ"ה בשם הרא"ש):

מ בני מבוי או בני חצר שנעשה אחד מהן אומן ולא מיחו בידו ואח"כ רוצים למחות בידו יתבאר בסי' שאח"ז:

מא כל דבר שידוע שאין המערער יכול לסבלו אע"פ ששאר בני אדם סובלים אותו אין לו חזקה כנגד מערער זה:

מב הא דקוטרא ובית הכסא אין להם חזקה דוקא דעביד להו מזיק ברשות דנפשיה אבל אי אחזיק ועביד בית הכסא בגופא דארעא דחבריה דפתוח לביתיה דמזיק אי נמי דעביד בית הכסא ברשותא דנפשיה ועוקא דיליה אזיל לביתיה דחבריה כיון דבגופא דארעא קא מחזיק אית ליה חזקה ואי טען דזבניה ניהליה נאמן בשבועה ומ"מ אית ליה לכסויי להההוא בית הכסא או להההוא עוקא כי היכי דליסתליק מיניה ריחא אע"ג דאחזיק ביה בהכי בלא כיסוי ואי לא מסלק ליה לריחא לא הוי חזקה כלל אפילו אם אמר מסליקנא ליה לבית הכסא ומשתמשנא ביה במלתא אחריתא לאו כל כמיניה דלבית הכסא אחזיק וכיון דלא הוי חזקה לגופיה לא הוי חזקה למילתא אחריתי ויש מי שאומר שכיון שהחזיק בגוף הקרקע הרי הוא שלו לאיזה תשמיש שירצה ובלבד שלא יגיע לחבירו ממנו שום נזק:

מג מי שהחזיק בנזק שיש לו חזקה כגון שפתח חלון או העביר את המים או שלא הרחיק מה שראוי להרחיק והרי המחזיק טוען אתה אמרת לי לעשות או מחלת לי אחר שראית או הוכר הנזק ושתקת ולא מחית בי והניזק אומר עכשיו הוא שראיתי ולא ידעתי מקודם או שאמר כשראיתי מחיתי בך ואתה אמרת עתה ארחיק או אסתום ואתה מדחה אותי מיום אל יום כדי שתקבע היזיקך בכל אלו וכיוצא בהם על הניזק להביא ראיה ואם לא הביא ישבע המזיק היסת ויפטר:

מד החזיק בנזק שאין לו חזקה כגון עשן ובית הכסא וכיוצא בהם וטען המזיק שקנה מידו של ניזק על המזיק להביא ראיה שקנה מידו ואם לא הביא ישבע הניזק היסת שלא קנו מידו על כך ויסלק זה היזקו: הגה לעיל סי' קנ"ד נתבאר בסעיף י"ט דהבא מכח עכו"ם הוי כעכו"ם לענין נזקין דאתו ממילא (הרא"ש בתשובה בכלל י"ח סימן ט"ו) אבל בנזקין אלו שנתבארו בסי' זה דצריך להרחיק עצמו משום דהוי כמזיקו בידים אין חזקת עכו"ם מהני לזה דיזיקנו בידים. שני שכנים הדרים ביחד וביתו של אחד נפרץ וע"י זה באים גנבים לבית השני ואמר השני גדור ביתך או מכרנה לאחרים כי אתה גורם לי היזק י"א דהדין עמו וצריך לתקן הזיקו (ר' ירוחם נתיב ל"א חלק ו' וכ"כ הטור בסי' קנ"ז בשם הרמ"א) ויש חולקין דלא הוי גירא דיליה (ב"י) וכן אם לא גדרה ונעשה לו היזק פטור מלשלם לדברי הרא"ש :

סימן קנו

דין מי שירד לאומנתו של חבירו ומי שמביא סחורה לעיר אחרת. ובו ז סעיפים:

א אחד מבני המבוי שאינו מפולש (י"א דבמבוי אינם יכולים למחות ואין דינין אלו אמורים רק בחצר) (טור וב"י בשם קצת הפוסקים) שביקש לעשות רופא או אומן או גרדי (פי' אומן להקיז דם) (ופי' גרדי אורג בגדים) או סופר שטרות או מלמד תינוקות לימוד שאינו של תורה בני

המבוי מעכבים עליו מפני שמרבה עליהם הנכנסים והיוצאים ואפילו נתרצו לו כולם חוץ מאחד אותו אחד מעכב עליו וכן מי שיש לו בית בחצר השותפין לא ישכירנו לאחד מאלו: הגה אבל למכרו י"א דשרי ואח"כ ישתעו דינא בהדי לוקח ובלבד שלא ימכרנו לעכו"ם דלא ציית דינא (מרדכי ריש פרק לא יחפור):

ב חנות שבחצר יכולים השכנים למחות בידו ולומר לו אין אנו יכולים לישן מקול הנכנסים והיוצאים אלא עושה מלאכתו בחנותו ומוכר לשוק אבל אינם יכולים למחות בידו ולומר אין אנו יכולים לישן מקול הפטיש או מקול הריחים מאחר שכבר החזיק לעשות כן ולא מיחו בידו: הגה וי"א דכל מה שעושה בחנותו ובביתו אפילו לכתחילה אינן יכולין למחות (המגיד פ"י דשכנים בשם הרמב"ן ורשב"ם וב"י בשם התו' ומרדכי) ודוקא בני אדם בריאים אבל אם הם חולים והקול מזיק להם יכולים למחות (ריב"ש סי' קצ"ו וכפול לעיל סי' קנ"ה סט"ו):

ג וכן יש לו ללמד תינוקות ישראל תורה בתוך ביתו ואין השכנים יכולים למחות בידו ולומר לו אין אנו יכולים לישן מקול התינוקות של בית רבן והוא הדין לכל מילי דמצוה שאינם יכולים למחות בידו:

ד בני מבוי או בני חצר שנעשה א' מהם אומן ולא מיחו בידו שהרי הוחזק והיו העם נכנסים ויוצאין לקנות (ושתקו לא החזיק בדבר זה) ויש להם בכל עת לעכב ולומר אין אנו יכולים לישן מקול הנכנסים והיוצאים שהיזק זה הוא כמו העשן והאבק שאין להם חזקה:

ה כופין בני מבוי זה את זה שלא להושיב ביניהם לא חייט ולא בורסי ולא אחד מבעלי אומניות היה שם במבוי אחד מבני מבוי אומן ולא מיחו בו או שהיתה שם מרחץ או חנות או רחים ובא חבירו ועשה מרחץ אחרת כנגדו אינו יכול למנעו ולומר לו אתה פוסק חיי ואפילו היה מבני מבוי אחר אינם יכולים למונעו שהרי יש ביניהם אותה אומנות: הגה ורבים האומרים דבני החצר או המבוי שאינו מפולש אפילו בכי האי גוונא יכולים למחות אלא דבעל האומן אינו יכול למחות ולומר אתה פוסק חיי (בית יוסף בשם הרבה פוסקים) אבל גר ממדינה אחרת שבא לעשות חנות בצד חנותו של זה או מרחץ בצד מרחצו של זה יש להם למונעו ואם היה נותן עמהם מנת המלך אינם יכולים למנעו: הגה ורבים האומרים דאפ"ה אין לו רשות ליכנס למבוי שיש שם בני אומנתו דבעל האומנות יכול לעכב עליו שלא ליכנס למבוי שלו הואיל והוא מעיר אחרת אבל במבוי אחר אינו יכול למחות בו הואיל ונותן מס (טור והמגיד פ"י דשכנים וב"י בשם רש"י ותוס') ובני העיר יכולין למחות בכל ענין ויכולין לומר אין אנו יכולין לישן מקול הנכנסים אע"פ שיש בהן כבר אומנות ואם לא נתן מס עד עכשיו ובא לעסוק במלאכתו ולתת מס י"א דבר אומנותו יכול לעכב עליו עד שישכיר לו בית ויהיה כבני העיר (תה"ד סי' שמ"ב) וי"א דלא מקרי נתינת מס במה שנותן מנת המלך אלא עד שיתן מס שלו למושל העיר הזאת דשייך לגבול שלהן (ב"י בשם רש"י) ואין

חילוק בכל זה בין תלמיד חכם לאחר דאין חילוק אלא ברוכלין כמו שיתבאר בסמוך (טור) וי"א דאם בני העיר צריכין לתורתו אינם יכולין למחות בידו אף ע"פ שיש ת"ח אחר בעיר דקנאת סופרים תרבה חכמה (ב"י בשם הגהות אשירי) ת"ח המביא סחורה לעיר חייבין למנוע לכל אדם למכור עד שהוא ימכור שלו (טור) ואי איכא עובדי כוכבים דמזבני דליכא רווחא לת"ח מותר כל אדם למכור (טור בשם הרמ"ה) ועיין ביו"ד סי' רמ"ג אדם שיש לו עובד כוכבים מערופי"א יש מקומות שדנין שאסור לאחרים לירד לחיותו ולעסוק עם העובדי כוכבים ההוא ויש מקומות שאין דנין ויש מתירין לישראל אחר לילך לעכו"ם ההוא להלוות לו ולעסוק עמו ולשחודיה ליה ולאפוקי מניה דנכסי עובדי כוכבים הם כהפקר וכל הקודם זכה ויש אוסרין (כל זה במרדכי פ' לא יחפור והגהות מיימוני פ"ו דשכנים וע' לקמן סי' שע"ו) ואפילו ישראל שעושה מלאכה אצל עכו"ם ורגיל בכך אסור לישראל אחר ליכנס שם ולהוזיל המלאכה ואם רוצה לעשותו גוערין בו מיהו אם עבר ועשה אין מוציאין מידו (ב"י בשם הרשב"א) וע' לקמן סי' רכ"ז שני בני אדם הדרים ביחד והאחד רוצה להוזיל בהלוואת הרבית לעובדי כוכבים אין חבירו יכול למחות בו (רבי' ירוחם נ' כ"א ח"ו) וה"ה בכל כיוצא בזה ועיין לקמן סימן רכ"ח סעי"ח:

ו רוכלים המחזירים בעיירות אין בני המדינה יכולין לעכבן שתקנת עזרא היא שיהיו מחזרין כדי שיהיו הבשמים מצויין לבנות ישראל: הגה ולכן נ"ל דוקא מוכרי בשמים וכי האי גוונא אבל בשאר דברים אין חילוק בין רוכל לאחר אבל אינם קובעים מקום ויושבים בו אלא מדעת בני העיר ואם תלמיד חכם הוא קובע בכל מקום שירצה: הגה וה"ה מלמדי תינוקות דינן כתלמיד חכם (טור):

ז הסוחרים שמביאים סחורתם למכור בתוך העיירות בני העיר מעכבין עליהם מלמכור יד על יד כדרך חנונים ואם מכרו ביום השוק בלבד אין מונעים אותם והוא שימכרו בשוק אבל לא יחזרו על הפתחים אפי' ביום השוק ואם יש להם מלוה בעיר מוכרים כדי פרנסתם אפי' בלא יום השוק עד שיפרעו חובם וילכו להם: הגה וכן לענין הלוואת רבית לעובדי כוכבים ומזלות יכולין לעכב בידן אבל אינם יכולים לעכב בידן אם באים ביום השוק ומלוים ברבית לבני עיירות המתקבצים שם לבא בשוק (טור והגהות מיימוני פ"ו דשכנים) ואם יש להן מלו' בעיר יכולין ללות עד שישתכר כדי פרנסתו כדי שיגבה חובותיו (טור וב"י בשם תוס' והרא"ש) י"א הא דבני העיר יכולין למחות בבני עיר אחרת היינו דוקא בדליכא פסיד' ללקוחות שמוכרין כשאר בני העיר וגם סחורתם אינה טובה יותר משל בני העיר אבל אם נותנין יותר בזול או שהוא יותר טובה שאז נהנין הלוקחין מהן אין מוכרי סחורות יכולין למחות (הרא"ש וטור בשם הר"י הלוי) ובלבד שיהיו הלוקחים ישראלים אבל בשביל עובדי כוכבים הנהנים לא (רבי ירוחם נ' ל"א ח"ו והמ"מ בפ"י משכנים) וכשמביאים סחורה אחרת שאין לבני העיר אע"פ דלא מוזלי במקח ואינה יותר טובה אינם יכולין למחות (ב"י מדברי הפוסקים) בני העיר שברחו לישוב מפני חשש סכנה אין בני הישוב יכולין לעכב בידן מלהרויח כשיעור חיותם עד שיעבור זעם וכפי מיעוט עסקן שנושאין ונותנין ישאו בעול עם הקהל ואם שייכים במס העיר לא יכולין לעכב (שם בשם המרדכי פרק לא יחפור) וכן מי שבאו

להוציאו מן העיר שאין לו חזקת ישוב (ריב"ש) אין יכולים להוציאו עד שיגבה חובותיו ויכול להרויח בכדי כך כדי חיותו (ת"ה סימן ש"מ) וי"א הא דאינו צריך לתת מס רק כפי עסקיו היינו כשאינן רוצים להתיר לו הישוב אבל אם רוצים להתיר לו הישוב לגמרי צריך לתת מס כפי אחד מבני העיר מיד או ילך לדרכו (שם) ויש מי שחולק בזה (תשובת רשב"א סימן תרס"ד) בני העיר שעוסקין בסחורה בעיר אחרת אינן ברשותן לכוף אותן ליתן מס כפי רצונם אלא אומרים להם תנו כך וכך או מוחין בידן מלעסוק בעירם (רשב"א הנ"ל) בני עיר אחרת שבאין לפזר בעיר ואין מרויחין אין בני העיר יכולין למחות בהם אע"פ שמייקרים השער (מהרי"ק שורש קע"ג) וכל זה לא מיירי אלא כשבאים אחרים לעסוק בעיר שאינן דרים שם ולכן יכולים למחות בידן אע"פ שרוצים ליתן מס הואיל ולא היו שייכים במס עד הנה אבל אם רוצים לדור במקום ההוא וליתן מס ולהיות כאחד מבני העיר י"א דהרשות בידם דיוכל אדם לדור בכל מקום שירצה ואין הראשונים קנו העיר בחזקה (טור בשם הרא"ש ומרדכי פרק הנ"ל ועיין בב"י) ויש חולקין ואומרים דיכולין למחות בידם בפרט בזמן הזה שדרים תחת האומות ויש לחוש שאם יתוספו הדיורין שיבא לידי קלקול מן האומות ולכן הבא לדור הוי כרודף ולכולי עלמא אם בני העיר יכולים לסגור הדלת ולגרום עם המושלים שימחו בבאים לגור או ע"י מונע אחר הרשות בידם (מהרי"ק שורש קצ"ה) ויש מקומות שנוהגין לעשות חרם חזקת ישוב (כ"כ המרדכי) ואז יכולין לכוף (על פי החרם) ולא מדינא ויכולין לגזור שלא לישא וליתן עם הבאים לדור בלא רשותם ואם יש רב בעיר יכול לגזור על הבא לדור אם הוא תלמידו (מרדכי פ' הנ"ל ותוס') וי"א דאין חרם חזקת ישוב חל על תלמיד חכם כי הוא יכול לדור בכל מקום שירצה (מהרי"ו סימן קנ"א והגהות המרדכי ישן) ואם התירו לא' החרם על זמן ונתנו לו רשות לדור לא אמרינן שהותר כולו ויכולין לגרשו אח"כ (מרדכי פ' חזקת) ראובן ובניו שהיו דרין בישוב אחד וטוענין חזקה שיש עמה טענה חזקתם חזקה ויכולין למחות בשמעון הבא לגור שם ואם שמעון טוען בעדים שהיה ירא למחות משום שראובן ובניו מוסרין אין חזקתן חזקה אבל אם ראובן מוסר ובניו אינם מוסרים יש לבניו חזקה דבן גזלן י"ל חזקה (מרדכי פ' חזקת) וכן דנין בחזקת ישוב כמו בחזקת קרקע לענין שאר דברים : נהגו הקדמונים שאם א' נסע מן העיר י"ב חדש וגילה בדעתו שאין דעתו לחזור אבד חזקתו אבל אם לא גילה בדעתו בכך לא אבד חזקתו עד שלשה שנים ואם גילה שדעתו לחזור לא אבד חזקתו אפי' בג"ש (מהרי"ק שורש קצ"ב) וי"א דאפילו בסתם לא אבד חזקתו (וכן משמע מתשובת רשב"א סימן אלף קל"ג) בני העיר שהיה להם חזקת ישוב אם נתייאשו פעם אחת מן העיר ואח"כ חזרו מקצתן והשתדלו הישוב אין לאחרים עליהם כלום (מהרי"ק שורש הנ"ל) עיין סוף סי' קמ"ט מדין מי שהחזיק במצוה עם הקהל:

סימן קנז

שנים שהן שותפים בחצר ובאים לידי חלוקה כיצד יבנו הכותל. ובו יג סעיפים:

א חצר השותפין שיש בה דין חלוקה או שחלקוה ברצונם אע"פ שאין בה דין חלוקה יש לכל אחד מהם לכוף את חבירו לבנות הכותל באמצע כדי שלא יראהו חבירו בשעה

שמשתמש בחלקו ואפי' עמדו כך שנים רבות בלא מחיצה כופהו לעשות מחיצה בכל עת שירצה: הגה ואפי' יש מנהג בעיר שלא לעשותו אין הולכין אחריו וכופין לעשותו (טור בשם הרא"ש ונ"י ריש ב"ב) ואפי' אמר האחד חזקתי כך בלא כותל ואתה מחלת לי לא מהני אא"כ יש עדים שמחלו זה לזה על היזק ראייה שוב אינן יכולין למחות (טור ס"ד בשם הרא"ש):

ב מקום שאין בו דין חלוקה שרצו שותפין לחלקו אע"ג שקנו מידם כל אחד מהם יכול לחזור בו שזה קנין דברים הוא אבל אם בירר כל אחד חלקו ורצה זה ברוח פלונית וזה רצה ברוח פלונית וקנו מידם על זה אינם יכולים לחזור בהם וכן אם הלך זה בעצמו והחזיק בחלקו וזה בעצמו והחזיק בחלקו אע"פ שלא קנו מידם אין א' מהם יכול לחזור בחבירו י"א שאפי' החזיק שלא בפני חבירו ולא אמר לו לך חזק וקני קנה ואפי' לא החזיק אלא א' זכה הלה בחלק האחר: הגה וע' לקמן בס' קע"א מדיני מקומות בית הכנסת:

ג כותל זה יבנוהו על מקום שניהם ובהוצאות שניהם ואין אחד מהם יכול לומר לא נתרציתי לחלוק אע"פ שלא היה בו דין חלוקה אלא בתנאי שתבננה אותה משלך אפילו אם יש לאחד פי שנים בחצר יעשו הכותל לחצאים: הגה היה אחד מהן עשיר ואחד מהן עני אם אחד רוצה לכנוס בשלו ולבנות א"צ יותר ואם אינו רוצה דינו כמו בבית ועלייה וע"ל סימן קס"ד ואם שניהם עניים משתמשים כך ומ"מ כל אחד ירחיק עצמו בכל מה דאפשר שלא יזיק חבירו בראייה (טור ס"ז בשם הר"י ברצלוני):

ד רוחב כותל זה כמנהג המדינה שנוהגים השותפים לבנות כשחולקין ביניהם ואפי' נהגו לעשות מחיצה ביניהם בקנים ובהוצין (טור סט"ו בשם ר"י"ב) ובלבד שלא יהיה בה אויר שיסתכל ויראה את חבירו: הגה ואם נהגו בפחות מקנים והוצין י"א דלא הולכין אחר המנהג ההוא (טור בשם ר"ח ומרדכי ואשירי ריש ב"ב והגהות פ"ב דשכנים) ואם אין מנהג ידוע בעיר יתקן כפי ראות עיני הדיין ע"פ מומחין (נ"י בשם י"מ) ואם קנו מידו לבנות מחיצה לא יוכל לחזור בו דלבנות לא מיקרי קנין דברים (טור בשם הרא"ש) ויש חולקין בזה (שם בשם הרמ"ה) ואם נהגו במחיצה קלה והא' אומר לעשותה כולה משלו באבנים ולכנוס לתוך שלו או להפך י"א דחבירו יכול לעכב על ידו ויעשו כמנהג (נ"י בשם הרא"ה וטור בשם י"א) ויש חולקין (טור ס"ב בשם הרא"ש ונ"י בשם י"ח):

ה אם אחר זמן נפלה כותל זה המקום והאבנים של שניהם ואפי' נפל לרשות אחד מהם או שפינה אחד מהם את כל האבנים לרשותו וטען שמכר לו חבירו חלקו או נתנו לו במתנה אינו נאמן אלא הרי הם ברשות שניהם עד שיביא ראיה ויש מי שאומר דדוקא כשהאבנים ניכרים שהם מזה הכותל:

ו כותל שבין ב' שותפין שנפל ובא לחלוק האבנים והיו בצד הכותל של א' מהם אבנים יקרות יותר ממה שבצד חבירו ורוצה זה שהם בצדו לזכות בהם אין שומעין לו:

ז אם אין בו דין חלוקה ולא נתרצה האחד לחלוק אלא על מנת שיעשה חבירו כל הכותל אין לו תקנה אלא בשטר או שיבנה האחד עליו תקרה ומעזיבה או שיש בו חלונות מצדו וניכר שנעשו משעת הבנין ויש מי שאומר דמהני ביה חזית (פי' טיח בסיד על הכותל לצד חבירו אמה על אמה שזה סי' שהוא בנאו ולא חיישי' שמא יקלפנו חבירו דקליפה ידוע): הגה ולמעלה מד' אמות שאינו יכול לכופו ולבנות עמו מהני לכ"ע (נ"י) ואם נהגו בעיר מנהג אחר לשמור כותליהן מן הרמאין יעשו כפי המנהג (הרא"ש והטור נ"י ר"פ השותפין):

ח כותל חצר שבין שני השותפין שטען האחד שהוא בנאו לבדו וחבירו אומר שסייעו בבנין ה"ז בחזקת שסייעו ואפי' אם ידוע שהאחד בנאה לבדו ושואל מחבירו שיפרע לו חלקו וטוען שפרעו נאמן בשבועת היסת ואפילו טוען שפרעו קודם [שגמר] בנין הכותל ואפי' יש עדים שתבע חבירו שיסייענו בבנין ולא רצה נאמן לומר נתתי אח"כ עד שיביא עדים שהיה עמהם במקום פלוני מיום שהחל זה בבנין כותל זה ויודעים אנו שלא פרעו או שיעידו עדים שהעמידו בב"ד שיסייענו בבנין וציווהו ב"ד שיסייעו וסירב מלעשות ציווי ב"ד:

ט אם רצה אחד מהשותפין להגביה כותל זה יותר מד' אמות חבירו מעכב עליו לומר חצי מקום הכותל שלי ואיני רוצה שתמעט האויר שלי כי אני רוצה להשתמש על חצי המקום שלי אלא א"כ מנהג המדינה שלא לעכב (מיהו על חלקו יכול לבנות מה שירצה) (נ"י סוף ב"מ) וי"א שאין חבירו מעכב על ידו אלא רשאי הוא להגביה ומשלם לחבירו כפי מה שכתלו נפחת מפני כבדו:

י כותל חצר המבדיל בין שני השותפין שנפל יש לכל אחד מהם לכוף את חבירו לבנותו עד גובה ארבע אמות רצה האחד והגביהו יותר מארבע אמות אין מחייבין אותו ליתן חלקו במה שהגביה יותר מארבע אמות אלא (אם) כן בנה כותל אחר גבוה כנגד הכותל שביניהם שאז מחייבין אותו לתת חלקו בגובה שכנגד כותלו כיצד בנה האחד כותל שביניהם והגביהו י' אמות ובא חבירו ובנה כותל אחר כנגדו או בצדו והגביה הכותל האחר שש אמות מחייבין אותו ליתן חלקו בשתי אמות שהוסיף על ד' אמות שהרי נראה ממעשיו שהוא רוצה בהם וכן אם חקק בראש הכותל שביניהם מקום להניח בו הקורות או שבנה עליו קורה גדולה שהקורות נשענים עליה מחייבים אותו לתת חלקו בשש אמות כלם שהוסיף חבירו על הד' אמות אע"פ שלא בנה כל הכותל שהרי גילה דעתו שהוא רוצה בכל הגובה הזה: הגה וכן בארכו אם הניח אבן נכנס ואבן יוצא כדרך שעושין בבנין כשרוצים להוסיף עליו חייב בכל התוספות שהוסיף חבירו (טור מכ"ח) וה"ה אם היה לו כותל כבר

ובנה דבר שניכר שחפץ במה שעשה חבירו (הגהות אשירי וב"י בשם ערוך) וכן אם נהנה בבניינו אע"פ שלא עשה שום היכר שניחא לו חייב ליתן לו כפי מה שנהנה (מרדכי ריש ב"ב והגה"מ פ"ג דשכנים):

יא ואם זה שבנה הכותל גבוה בא לתבוע לחבירו שיפרע חלקו בהוצאת שאר הגובה שהוסיף על ארבע אמות מפני שסמך לו (בצדו) או כנגדו ואמר נתתי אינו נאמן אלא חבירו נשבע בנקיטת חפץ שלא נתן לו ונוטל ממנו אא"כ הביא ראיה שנתן לו מיהו אם קבע לו בנין קבוע נאמן שנתן לו חלקו (טור):

יב בד"א כשידוע בעדים שזה התובע בנה כל הכותל אבל אם אינו ידוע הרי הוא בחזקת שניהם ואם הנתבע מודה לתובע שבנאו אלא שטוען פרעתיך נאמן במיגו דאי בעי אמר בניתי בהדך: הגה וי"א שאם נתרצה תחלה בהגבהה נאמן לומר שנתן לו חלקו (תוס' ונ"י) ומיד שאמר ליתן חצי ההוצאה זכה בחצי הכותל ואין חבירו יכול למחות ומחייבין אותו ליתן (המגיד פ"ב דשכנים ונ"י):

יג כותל חצר שבין שני שותפים שנפל והיה רחב מתחלתו ואחד מהשותפין מעכב שלא יבנוהו רחב כמו שהיה אלא כשאר בניני המדינה בכותל חצר שבין שני שותפין הדין עמו וכן אם היה גבוה יותר מד' אמות והאחד מהם אינו רוצה לסייעו בהגבהתו יותר מארבע אמות הדין עמו:

סימן קנח

חלקו גינה או בקעה כיצד עושים הגדר. ובו ט סעיפים:

א שנים שהיו שותפים בגינה ובאים לחלוק מחייבין אותם לגדור ביניהם אפילו סתמא שאין ביניהם מנהג ידוע אבל בבקעה סתם אין מחייבין אותו אא"כ יש מנהג ידוע לגדור:

ב המוכר גינה לחבירו סתם והיתה מעורבת עם גנות אחרות יש מי שאומר שכופין את הלוקח לבנות הכותל ביניהם ואפילו במקום שנהגו שלא לגדור בגנות: הגה ויש חולקין וסבירא להו דהולכין אחר המנהג כמו בשני שותפין (ראב"ד פ"ב דשכנים וטור ג"כ לא חילק) וכן נראה לי עיקר:

ג שיעור הגדר בגינה ובבקעה י' טפחים וי"א ד' אמות:

ד רצה אחד מהם לגדור בבקעה כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית כמו אמה בסיד מבחוץ: הגה וה"ה אם נהגו בסימן אחר כדלעיל סי' קנ"ז סעיף ז' כדי להודיע שהכותל שלו לפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים שלו עשו מדעת שניהם בונים הכותל באמצע ועושים חזית מכאן ומכאן לפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם:

ה אם עשאוה שניהם ולא עשה שום אחד מהם סימן יש מי שאומר שאפילו תפול לרשות אחד מהם הרי היא בחזקת שניהם ויש מי שאומר שאם תפול לרשות אחד מהם הרי היא שלו:

ו מי שהיה לו חורבה בין חורבות חבירו ועמד חבירו וגדר רוח ראשונה ושנייה ושלישית שנמצאת חורבה זו מג' רוחותיה גדורה אין מחייבין אותו ליתן מההוצאה כלום שהרי לא הועיל לו והרי חורבתו פתוחה לר"ה כמו שהיתה לפיכך אם גדר לו רוח רביעית עד שנמצאת חורבתו מוקפת גדר מגלגלים עליו את הכל ונותן חצי ההוצאה שהוציא זה בד' רוחות עד ד' אמות: הגה (עיין בד"מ) גדר ב' רוחות ועמד הניקף וגדר רוח ג' ועדיין פתוח לרוח רביעית נ"ל דא"צ לשלם לו כלום עד שיגדור א' מהן רוח רביעית ובלבד שיהיה מקום הכותל של שניהם אבל אם היה הכותל של זה שבנה ובחלקו בנה אין מגלגלין אלא דבר מועט כמו שיראו הדיינים שהרי אינו יכול להשתמש בכתלים וכן אם הניקף עצמו הוא שגדר רוח רביעית הרי גילה דעתו ונותן חצי ההוצאה של שלשה רוחות אם היו הכתלים של שניהם: הגה וכל זה מיירי שגדר בינו ובין הניקף אבל גדר מבחוץ ובינו ובין הניקף עדיין פתוח אם הוא מקום שנהגו לגדור אין הניקף צריך לשלם לו כלום אף כשגדר המקיף כל הד' רוחות אבל אם גדר הניקף אחת מן הרוחות דגלי דעתיה דניחא ליה חייב ליתן כפי מה שגרם לו היקף יתירה (טור):

ז הא דמגלגלים עליו הכל דוקא בשגדר הרביעית בבנין לא שנא מקיף לא שנא ניקף אבל אם גדר הרביעית בקנים אינו נותן לו אלא דמי הקנים:

ח אם אין המקיף יכול לברר כמה הוציא ישבע כעין דאורייתא ויטול כיון שברשות הוציא ואם אמר שומו לי בפחות שבשומות ואטול בלא שבועה שומעין לו ולענין טענת פרעון אינו נאמן לומר פרעתי עד שיביא ראיה:

ט אם מתחלה אמר לו ניקף לא אתן לך כלום דלדידי סגי לי בנטורא בר זוזא דהיינו גדר של קוצים אינו נותן לו אלא דמי נטורא בר זוזא אפי' לא אמר לו כן אלא לאחר שגדר השלישית כיון שאמר לו קודם שגדר הרביעית:

סימן קנט

היזק ראייה שמגג לגג וכיצד יסירוהו. ובו ד סעיפים:

א שני בתים זה בצד זה והיו גגותיהם עשויים לדירה אפי' היו בשני צידי רשות הרבים זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו שהוא דר בו זה שלא כנגד זה ומעדיף כדי שלא יראו זה את זה אע"פ שבני רשות הרבים רואים אותו יכול לומר כל אחד לחבירו אלו אין רואים אותי אלא ביום בעת שאעמוד על גגי אבל אתה רואה אותי

תמיד: הגה ואם הגג שפל עד שבני רשות הרבים רואין אותו כמי שעומד בגג אין כאן היזק ראייה (טור בשם ר' יונה):

ב גג הסמוך לחצר חבירו עושה לו מעקה גבוה ד' אמות אבל בין גג לגג משאר הגגים אינו זקוק לד' אמות שאין בני אדם דרים בגגות לפיכך אין בגגות היזק ראיה אבל צריך לעשות מחיצה בין שני הגגים גבוה י' טפחים כדי שיתפוס אותו כגנב אם נכנס לרשותו: הגה וי"א דוקא שהגגין סמוכין זה לזה אבל אם אויר מפסיק ביניהן לא שנא אויר רה"י או אויר ר"ה בעינן מעקה וכדרך שנתבאר בסמוך (טור ס"א והגמ"יי והמגיד פ"ג משכנים) וכן נ"ל עיקר:

ג אם הא' אומר החצי שלי אבנה אותו לרוח מזרח והשני אומר לא כי אלא אני אבנה אותו רוח יפילו גורל ואם בא אחד לפנינו ותבע ואמר לחבירו או תעשה אתה המעקה ואני אתן לך חצי ההוצאה או תן לי ואעשנו שומעין לו אבל אם המתין עד שעשה חבירו החצי שלו ואמר לו הואיל והתחלת גמור אם הלה אינו רוצה אינו יכול לכופו:

ד אם הגגים רחוקין בענין שאין מסתלק היזק ראייה במה שיבנה כל אחד מעקה לחצי גגו ויעדיף וצריך לבנות כל המעקה אם יכולים להסכים שיבנה האחד הכל ויקבל חצי ההוצאה מחבירו הרי טוב ויבנה הכל ויכתוב שטר לחבירו שהחצי הבנין הוא שלו ואם לאו יטילו גורל ביניהם מי יבנה הכל ויקח חצי ההוצאה מחבירו:

סימן קס

גג הסמוך לחצר ושתי חצרות אחת גבוה מחברתה. ובו ג סעיפים:

א גג הסומך לחצר חבירו בעל הגג מזיק לבעל החצר ואין בעל החצר מזיק לבעל הגג לפיכך צריך בעל הגג לעשות ביניהם מחיצה ד' אמות כדי לסלק היזקו ואין בעל החצר מסייעו אלא כפי שיגיע חלקו למחיצת י' טפחים כדי שיהיה נתפס כגנב ואם קרקע החצר גבוה מן הגג צריך בעל הגג לבנות על שלו למטה עד שיהיה גבוה ארבע אמות למעלה מקרקעית החצר כדי לסלק היזקו ואפי' אם הגג נמוך מן החצר ד' אמות יש מי שאומר דאכתי איכא היזק ראייה ממנו לחצר וצריך בעל הגג לבנות מחיצה גבוהה ד' אמות מקרקע החצר ויש מי שאומר דכיון שהגג נמוך מן החצר ד' אמות שוב אין לו היזק ראיה ואינו צריך לעשות כלום:

ב ואם הגג נמוך מהחצר י"א שאין העליון זקוק לתחתון כלל וי"א דהני מילי כשהחצר גבוה מהגג י' טפחים אבל אם הוא גבוה מהגג פחות מי' טפחים בונה בעל הגג עד קרקע החצר ורואין כמה חסר עדיין להשלים לגובה י' ויתן לו בעל החצר החצי מזה:

ג שתי חצירות שקרקעית הא' גבוה מחבירו צריך העליון לסייע לתחתון לבנות למטה והתחתון צריך לסייע לעליון עד שיהיה גבוה ד' אמות מקרקע העליון ולמעלה לפיכך

יקציעו העפר מקרקע של עליונה שיעור עובי חצי הכותל ובונין הכותל על קרקע שניהם עד שיהא גבוה ד' אמות מקרקע העליונה ולמעלה: הגה ואם החצר גבוה הרבה או שהתחתון אינו רחב להביט בו מרחוק ואפשר שבמחיצה מועטת יסתלק היזק ראיה שלו סגי במחיצה שירא' לבני אדם שאינו מזיק עוד בראייתו (טור בשם ה"ר יונה):

סימן קסא

דברים שבני החצר כופין זה את זה. ובו ו סעיפים:

א בני העיר [נ"א החצר] כופין זה את זה לבנות דלת ובית שער לחצר וכן כל הדברים שהחצר צריך להם צורך גדול או הדברים שנהגו בני המדינה לעשותם אבל שאר הדברים כגון ציור וכיור אינו כופהו עשה אחד מעצמו אם גילה השני דעתו שהוא חפץ בו מגלגלין עליו את הכל ונותן לו חלקו בהוצאה:

ב מי שיש לו בית בחצר ואינו דר עמהם חייב לעשות עמהם דלת נגר (פי' בריחי עצי שיטים תרגום נגרי אעין דשטין) ומנעול אבל לא שאר דברים:

ג כשגובין דברים אלו גובין לפי הממון ולא לפי קירוב הבתים דדוקא בעיר אמרו לפי קירוב בתים אבל לא בחצר ויש מי שאומר שדין החצר כדין העיר:

ד אם אחד מבני החצר אינו רוצה ליתן בתיקון הצריך ואינו רוצה להשכיר ביתו שבחצר יתקנו הם וישכירו ביתו ויקחו השכירות עד שיפרעו מחלקו המגיע לו:

ה אחד מהשותפין בחצר שבקש להעמיד בה בהמה או ריחים (או) לגדל בו תרנגולים חבירו מעכב עליו וכן שאר דברים שאין דרך בני המקום לעשותם בחצרותיהם בכולם השותפין מעכבין זה על זה חוץ מהכביסה לפי שאין דרך בנות ישראל להתבזות על גב הנהר: (ולכן במקום שהאנשים כובסים וליכא האי טעמא יכולין למחות ואפי' לנשים דוקא אי כובסות בד' אמות שלהן וליכא מדרון דאזיל לחלק חבירו אבל אי איכא מדרון וכל שכן אם רצה לכבס בד' אמות של חבירו יכולין למחות) (נ"י פ' חזקת):

ו חמש חצירות השופכות מים לביב אחד (פי' חריץ מתוקן שנשפכין בו כל השופכין) ונתקלקל צריכים לסייע לתחתונה נמצאת עליונה מסייעת לכולן ואין שום אחת מסייעת לה והתחתונה אינה מסייעת אלא כנגד חצרה:

סימן קסב

דברים שבני מבוי כופין זה את זה. ובו ז סעיפים:

א בני מבוי כופין זה את זה לעשות לחי וקורה למבוי אבל אם באו להעמיד לו דלתות אפי' אחד מהם יכול לעכב ולומר אני רוצה ליכנס בחבילתי עד פתחי ואפי' אם יסכימו

כולם להעמיד דלתות בני רשות הרבים מעכבים עליהם: הגה ואפי' מכרו בני המבוי המבוי להעמיד דלתות והכריזו שכל מי שלא יערער שאבד זכותו ולא ערערו בני רשות הרבים אפ"ה יכולין למחות (ב"י בשם הרשב"א) ואפי' אם ירצו להעמיד הדלתות בפנים במבוי הרבה לפי שפעמים דוחקים ונכנסים לתוכו: הגה מיהו מבואות קטנים הפתוחים לאותן הפתוחים לרשות הרבים או לסמטא רשאין בני המבוי לעשות להן דלתות (טור ס"ד בשם הרא"ש) וי"א דאפי' אם פתוח לרשות הרבים וניכר בראשו כמין פתח שיש לו פצימין יכולין להעמיד לו דלתות (טור ס"ה בשם הרמב"ן ונ"י ריש ב"ב) בני מבוי שהיה במבוי שלהן שכונה בחצר אחד ובו בית הכנסת ובית המקוה והחצר סגור בדלתות והמבוי פתוח לרשות עכו"ם ובמקום אחר דרים ישראלים שיש להם דרך על זה המבוי לילך לחצר ההוא לצורך טבילה או תפלה ובני המבוי רוצים להעמיד דלתות כדי לשמור (עצמן) מן העכו"ם הנכנסים הישראלים האחרים יכולין למחות בידם אע"פ שרוצים להסיר הדלת מן החצר ולקבעה בראש המבוי זה משורת הדין אבל אם נתן להם המלך רשות להעמיד דלתות במבוי שלהן דינא דמלכותא דינא כי השווקים והרחובות שלהן ויכולין לעשות בהן מה שירצו (תשובת רשב"א):

ב וכן מבואות המפולשין לדרך עיר אחרת ובקשו בני אותם מבואות לסתמם בני אותם העיר מעכבים עליהם ואפי' יש להם דרך אחרת לעבור משם:

ג מי שבקש לפתוח פתח במבוי שאינו מפולש בני מבוי מעכבין עליו מפני שמרבה עליהם את הדרך ואם היה מפולש (לר"ה) (המגיד) פותח כל פתח שירצה לכתחלה ואי אית ליה דלתות שנועלים בהם בלילה כסתום דמי שמרבה עליהם הדרך בלילה: הגה וכן מעכבין זה את זה שלא להשתמש במבוי רק בדברים שדרך להשתמש במבואות (טור בשם הרמב"ם פ"ה דשכנים):

ד יש אומרים שהמבקש לפתוח פתח במבוי אחר בני מבוי ראשון מעכבין עליו מפני שמרבה עליהם דריסת הרגל של בני מבוי אחר לבא שם דרך פתחו:

ה היה לו פתח סתום במבוי שאינו מפולש הרי זה פותחו בכל עת שירצה ואם פרץ את פצימיו בני מבוי מעכבין עליו:

ו אחד מבני מבוי שבקש לסתום פתחו ולהחזירו למבוי אחר בני מבוי מעכבין עליו שמא יבא עליהם מס ומתמעט מחלקן מהמס הקצוב על בני המבוי לפיכך מקום שאין המס קצוב על בני המבוי הרי זה סותם פתחו בכל עת שירצה (ובלבד שיפרוץ פצימיו שיש לו למבוי זה) (נ"י פ"ק דב"ב):

ז חמש חצירות הפתוחות למבוי שאינו מפולש כולם משתמשות עם החיצונה והחיצונה משתמשת לעצמה וכן השנייה משתמשת לעצמה ומשתמשת עם החיצונה ואינה משתמשת עם השאר נמצאת הפנימית משתמשת עם כולם ומשתמשת לעצמה לפיכך אם בעל השנייה בנה אצטבא (פי' מקום צר כאמה וגובה כד' כה' טפחים שמניחים עליו פרקמטיא

למכור ולפעמים יושבין עליו) כנגד פתחו וסתמו אין החיצונה יכולה לעכב עליו אבל כל הפנימיות מעכבות עליו מפני שמרבה עליהם את הדרך שהרי מקיפין את האצטבא:
הגה וי"א דאין טענת ריבוי הדרך טענה ואין הפנימי יכול למחות בחיצון אא"כ היה כח לפנימי לסתום המבוי שם אם היה רוצה אבל בלא"ה כגון שיש כח לחיצון להשתמש לפנים ממנו אין ריבוי הדרך טענה (ב"י בשם הרשב"א) וכמו שהדין במבוי כן הדין במקומות של בהכ"נ לכן עשיר שיש לו מקומות רבים ובני הכנסת באים להוסיף ספסלים בביה"כ במקומות הפנויים כדי להרויח הצדקה ושיבואו רבים להתפלל או שיחידים רוצים לישב באמצע הדרך העשיר יכול למחות בטענה שמיצר לו הדרך או מרבה עליו הדרך מיהו אם יש מנהג בעיר הולכין אחריו ויכולין בני הכנסת לתקן שכל מי שיש לו מקום שאינו צריך לו שישכירנו בקצבה הנראה להם ואם רוצים לבנות להם ביה"כ אחר או יחידים הבאים לבנות להם ביה"כ אין אחרים יכולין למחות בידם והמוחה ראוי לנזיפה (ריב"ש סי' רנ"ג) ואין להשתמש בבית הכנסת אלא בדבר הנהוג לכן אם אלו היושבים במערב באים להגביה מקומותיהם במעלה על האחרים האחרים יכולין למחות אבל להגביה מעט כדי שיזונו עיניהם בענין שלא יהיו נראין גבוהין דזה נהנה וזה אינו חסר אינן יכולין לעכב (ריב"ש סי' רנ"ט) וע' לקמן סי' קע"א סעיף א':
וכן בעל השנייה שפתח לחצירו פתח שני בינו ובין החיצונה אין החיצונה מעכבת עליו שאין לה להשתמש אלא מפתחה ולחוץ אבל אם פתח הפתח שני בינו ובין השלישית הפנימית מעכבת עליו שאין לו להשתמש במבוי אלא מפתח חצירו הראשון ולחוץ וכן הדין בכולם: הגה וי"א דכל כנגד חצירו יש לו רשות לפתוח בין כלפי חוץ בין כלפי פנים ולכן יכול למחות ג"כ על מי שבא לסתום נגד חצירו אע"פ שהוא לפנים מפתח חצירו (טור בשם הרשב"א והרמ"ה):

סימן קסג

דברים שבני העיר כופין זה את זה. ובו ו סעיפים:

א כופין בני העיר זה את זה (אפי' מיעוט כופין את המרובין) (רבי ירוחם נל"א ח"ו) לעשות חומה דלתים ובריח לעיר ולבנות להם בית הכנסת ולקנות ספר תורה נביאים וכתובים כדי שיקרא בהם כל מי שירצה מן הצבור: הגה וה"ה לכל צרכי העיר וע' בא"ח סי' נ"ה דין שכירות חזן לבני העיר גם סי' נ"ג שם וכופין בני העיר זה את זה להכניס אורחים ולחלק להם צדקה וליתן בתוך כיס של צדקה (מרדכי פ"ק דב"ב ותשובת מיימוני ספר קנין סי' נ"ט) וע"ל סי' ד' וסי' ז' בני העיר שיש להם דין עם יחיד אם יכולים לדונו ואם נקראים מוחזקין דין שכירות למניין ע' בא"ח סוף סי' נ"ה ועל הוצאות שהוציאו לבער מסור כל הדרים בעיר חייבים ליתן לזה (הרא"ש בתשובה כלל ו' סי' כ"א כ"ו וכפול לקמן סי' שפ"ח) כל צרכי ציבור שאינן יכולין להשוות עצמן יש להושיב כל בע"ב הנותנים מס ויקבלו עליהם שכל אחד יאמר דעתו לשם שמים וילכו אחר הרוב ואם המיעוט ימאנו

הרוב יכולין לכוף אותן אפילו בדיני עכו"ם ולהוציא ממון על זה והם צריכין לתת חלקם והמסרב מלומר דעתו ע"פ החרם בטילה דעתו ואזלי' בתר רוב הנשארים האומרים דעתן (תשו' מוהר"ם ספר קנין סי' כ"ז והגמי"י פי"א דתפלה) וע' בי"ד סי' רנ"ו אימת חייב ליתן לכיס של צדקה:

ב מי שיש לו חצר בעיר אחרת בני העיר משעבדים אותו לחפור עמהן בורות שיחין ומערות ואמת המים אבל בשאר כל הדברים אין משעבדים אותו וכל הדר בעיר י"ב חדשים או שקנה בה בית דירה נותן עם בני העיר בכל הדברים הצריכים לתיקון החומה ודלתות ושכר הפרשים והשומרים את המדינה וכיוצא בדברים אלו ששומרים העיר: הגה ודוקא בסתם אבל אם ידענו שרוצה לקבוע בעיר מיד הוי כאנשי העיר וי"א דאם שכר בית דירה כל ששכרה לי"ב חדש הוי כאנשי העיר מיד (ריב"ש סי' תע"ה) וי"א דבעינן קנה דוקא להשתקע (מרדכי פ"ק דב"ב) ויש אומרים אפי' לגור ולכ"ע אם נפל לו בית בירושה או במתנה אינו כלום (ריב"ש סי' תי"ד וקל"ב) מיהו אם יש מנהג הולכין אחריו וי"א דכל זה במס קצוב אבל כשאינו קצוב מיד כששוכר בית חייב ליתן גם הוא דעושה עין כמו שאר בני העיר ואיכא למימר דמתרבה המס בשבילו (מוהר"ם מירזבו"רק ותוס' ומרדכי והרא"ש) ויש חולקין (נ"י פ' חזקת) והא דמהני אם דר שם י"ב חדש היינו שנתעכב שם שלא מחמת אונס אבל אם נתעכב שם מחמת אונס כגון שחלה או כדומה לזה לא ומיהו אם הרויח שם צריך לתת מס לפי ענין ההרוחה כמו שנתבאר לעיל סי' קנ"ו (מהרי"ו סי' ק"ו) מי ששהה בעיר שנים רבות ולא תבעו ממנו מס לא הוי מחילה ולכשיתבעו ממנו צריך לתת למפרע (מהר"מ מירזבורק) כל מס שהושם על בני העיר אין אדם יכול לפטור עצמו ממנו בצאתו העיר אחר שהושם המס (מרדכי פ' השותפין בשם הר"י) ואפי' אחר שנתנו לשר חלקם אם השר כופר צריכין לחזור וליתן (הגהות מרדכי פ' הנ"ל) ואם יש להם חילוקים עם בני העיר צריכין לחזור למקומם ולדון עמהם (מהרי"ק שורש ב') ואם נהגו בענין אחר הכל כפי המנהג (תרומת הדשן סי' שמ"ב):

ג כשגובין מאנשי העיר לבנות החומה גובין לפי קירוב הבתים לחומה כל הסמוך לחומה נותן יותר וי"א שגובין לפי הממון ואחר שחלקו לפי הממון גובין ג"כ איזה בית קרוב לחומה הוא פורע יותר כיצד ב' בתים שוים בקירוב זה בזה ויש בהן ממון בשוה פורעים בשוה ואם יש בית קרוב לחומה ואין בו ממון ואחד רחוק ויש בו ממון אין גובין מהקרוב כלום כיון שאין לו על מה לחוש: הגה כל מה שגובין לפי הממון הולכין אחר רוב הממון והעשירים שהם מיעוט נפשות הם חשובים רוב בענין זה ולכן פסק מהרא"י (ת"ה סי' שמ"ד) על ה' אנשים בעיר אחת ומהן ב' אחין תקיפין ועשירים ורוצים שהם יבררו שנים שיש שייכות להן שהדין עמהם ואם שני בתים יש בהם ממון בשוה וא' רחוק וא' קרוב הקרוב יתן יותר מהרחוק ודוקא כשיש שלום בארץ ואיכא אימת מלכות אבל בזמן שיש מלחמה והמלכים מתגרים זה בזה לא איכפת לן בקירוב בתים כלל ואין גובין אלא לפי שבח הממון ואם באים על עסקי נפשות גובים אף לפי שבח נפשות החצי לפי שבח ממון והחצי לפי נפשות

והאי שבח ממון דוקא ממון דמיטלטל: הגה וכן אם טעו חבורה ההולכת במדבר ואיכא סכנת נפשות גובין [אף] לפי הנפשות (תוס' ומרדכי והרא"ש פ"ק דב"ב) וכל מה שמעלילין עובדי כוכבים על ישראל שמדות ואפי' מענין אותו ביסורין י"א דגובין לפי הממון של ישראל (הרא"ש) ויש חולקין וסבירא להו דכל שיש בו סכנת נפשות ואפי' רק ציוו שלא למכור לחם ליהודים או אסרו השחיטה וכדומה גובין לפי נפשות (תשו' רשב"א סי' אלף צ"א) ולי נראה דדנין בזה לפי ענין הנראה לדיינים שומרי העיר ששומרין בעצמן בלילות ונתפשרו עם המושל לתת קצבה לשנה גובין לפי ממון אע"פ שמתחלה הוצרכו לשמור בשוה (מרדכי פ"ק דב"ב) ודוקא בכה"ג אבל אם העכו"ם עדיין שומרים והיהודים שוכרים שנים או שלשה לשמור במקומן עדיין אקרקפתא דגברא מונח וגובין בשוה הן דל הן עשיר (ת"ה סי' קמ"ה) וכשגובין לפי ממון אין חילוק בין ממון שלו או ממון אחרים שעסק בהן ואפי' נהגו שלא ליתן מהם יכולים לשנות ולקצוב ליתן מהם מכאן והלאה (מרדכי פ' השותפין) וי"ח וסבירא להו דא"צ ליתן ממון אחרים ואם מתייראין שעושין להם עין יגידו למלך (מרדכי פ' הגוזל בתרא בשם ר"ת) והמנהג כסברא הראשונה ומי שיש לו בידו עיסקא מאחרים יתן המקבל מפלגא והנותן פלגא וכן צריכין לתת ממה שיש לאשה בלא בעלה או לבניו או בנותיו הקטנים (מרדכי פ' הנ"ל) אם היו רגילין תחלה לתת ע"פ הערכה יכולין לשנות ולתקן ע"פ השבועה דהוו כשותפין זה עם זה שיכולין להשביע אחד את חבירו בשבועת השותפין (נ"י בשם רשב"א ות"ה סי' שמ"ב) ואם כולן נותנין ע"פ השבועה ואחד אומר איני נשבע אלא העריכו אותי בכל מה שתרצו י"א דאין שומעין לו (ת"ה הנ"ל) ואם שמו המס על כל אחד מהם מה יתן והתחילו לגבות מאותה שעה הוי על (כל) אחד כחוב ואפילו העני אח"כ חייב ליתן מה שפסקו עליו (תשובת הרשב"א סי' תתע"ז) וכן אם היה עני והעשיר הולכין תמיד אחר זמן הגבייה (רשב"א סי' תשע"ז) מיהו מי שבא לעיר בין הזמן שנתחייב במס ההוא ובין זמן הגבייה י"א דא"צ ליתן המס ההוא מאחר שכבר נתחייב ואין רשות ביד הקהל להתנות שיתנו (ריב"ש סי' תע"ז) מיהו י"א דאם המס ההוא תועלת הבאים חייבים ליתן חלקם (הרא"ש כלל ו' סי' י"ב) וכל ענייני מסים הולכין אחר מנהג הקבוע בעיר שעשו כן ג' פעמים אע"פ שהוא מנהג גרוע אין מדקדקים בענייני המסים (ת"ה סי' הנ"ל ומהרי"ו סי' קל"ב) קהל שהלוו לשר ואמר לנכות להם בענייני המסים ואח"כ לא רצה (ומת) ונתייאשו מן החוב ואח"כ קם בנו תחתיו וניכה להם הקהל הוו כזוכים מן ההפקר ואין צריכין לשלם חלק לאותן שהיו עשירים בזמן ההלואה וירדו מנכסיהם (מהרי"ק שורש ג') מי שיש לו חובות על אחרים אם ראויין ליפרע נותן מהם וכן אם נתחייב לאחרים מנכין לו אם יצטרך לשלם אין צריכין ליתן מריבית שעלה על משכונות כל זמן שלא נזקף עם הקרן וכן שכירות שלא בא ליד בעליו (ת"ה הנ"ל ומהרי"ו סי' תל"ג) וכן אין נותנים ממעות המיוחדים למצוה או לצדקה (הרא"ש כלל י"ג סי' ו' והגהות מרדכי ריש ב"ב) אם אין לו הנאה מהם אבל אם יש לו הנאה מן הריוח או לזרעו אחריו נותן כפי הנאה שבהן (ת"ה הנ"ל) מי שיש לו פקדון ביד אחרים ואינו נושא ונותן בו י"א דחייב ליתן מהם מס אף ע"פ שנותן ג"כ במקום שהפקידן (ת"ה הנ"ל) ויש חולקין (תשו' רשב"א סי' תרס"ד וסי' תשפ"ח ומהרי"ק שורש קכ"ד) ולכ"ע אם היו לו קרקעות במקום אחר אינו נותן מהם כלום (ת"ה

הנ"ל) ובמקום שנותנין ע"פ הערכה אינו יכול לומר שטעו אבל אם נותנין ע"פ השבועה י"ל שטעו (מהר"יו סי' פ"ד) אבל ממון דלא מיטלטל אין גובין עליו כלל: הגה והא דאין נותנין מקרקעות היינו מבתים וכדומה שאינו מרויח בהן אבל אם יש לאדם שנים או ג' בתים ודר באחד מהן ומשכיר האחרים או שיש לו שדות וכרמים שמרויח בהן או שעוסק בפרקמטיא צריך ליתן מהם אבל לא כ"כ כמו משאר ממון כשנותנים מבתים כל בית החשוב יותר ועושה עין יותר צריך ליתן יותר (מרדכי פ' השותפין ות"ה סי' שמ"ב) ובכל זה הולכין אחר המנהג (תשו' רשב"א סי' תרמ"ד) ואם רוצים בעלי כיסים לקצוב מס על הבתים במקום שא"צ ליתן מהם אין שומעין להן (מרדכי הנזכר לעיל) וכמו שאין נותנין מן הבתים כך אין נותנים משאר כלי בית או ספרים אבל תכשיטין נותנין מהם אבל אינו כ"כ כמו משאר ממון ואין חילוק אם מחוברים לבגדים או לא והכל כפי המנהג (ת"ה סי' שמ"ב) ואם יש לחוש לגזילות חצירות וקרקעות ושריפת בתים ונתיצתם גובין אף לפי כולם: הגה במקום שבני העיר מושיבין ביניהם מלמד תינוקות ואין אביהן של תינוקות יכול לשכור לבניהם ויצטרכו הקהל ליתן השכר גובין לפי ממון וכן בשכר החזן (ר"י נכ"ט ח"ג) וע' בא"ח סי' נ"ג סעיף כ"ג וכן בנין בית הכנסת גובין לפי ממון (מהר"מ פאדוואה ס"ג) כל צרכי העיר אע"פ שמקצתן אינן צריכין כגון בית חתנות או מקוה וכדומה אפ"ה צריכין ליתן חלקן (מהר"י מינץ):

ד כל הדברים הצריכים לשמירת העיר לוקחים מכל אנשי העיר ואפילו מהיתומים חוץ מתלמידי חכמים שאין ת"ח צריכים שמירה שתורתן משמרתן אבל לתיקון הדרכים והרחובות אפי' מן החכמים ואם כל העם יוצאים ומתקנים בעצמם לא יצאו ת"ח עמהם שאין דרך תלמיד חכם להתזלזל בפני ע"ה (וע' בי"ד סי' רמ"ג סעיף א') היו חופרין נהר להביא למדינה מים גובין אפי' מהיתומים שזו זכות להם כדי שישקו ממנו שדותיהם וכרמיהם לפיכך אם אירע שום דבר שלא באו המים הואיל ולא נהנו מהם היתומים מחזירים להם כל מה שנלקח מהם וכן כל כיוצא בזה: הגה אבל אין היתומים צריכים ליתן אפי' לבנין בית הכנסת דלאו בני מיעבד מצות נינהו (נ"י פרק השותפין) כמו שיתבאר לקמן סי' ר"צ סט"ו:

ה תלמידי חכמים פטורים ממסים כמו שנתבאר בטור יורה דעה סימן רמ"ג: הגה יש מקומות שנוהגין שחזן בית הכנסת פטור ממסים ומנהג הגון הוא וכן ראוי לנהוג (ת"ה סי' שמ"ב) מיהו מדינא אינו פטור ואם שכרוהו מתחלה לפטור ממסים ואח"כ שכרוהו סתם ודאי על תנאי ראשון שכרוהו (ריב"ש סי' תע"ה):

ו אדם שהוא בטל ואין לו שום משא ומתן בעיר אם בני העיר פייסו בשבילו כגון כשבא גובה המס לגבות חק הקצוב והוא מטילו על בני העיר לפי אומד דעתו עד כדי קצבתו ואמרו לו בני העיר אדם זה בטל הוא ואינו ראוי לפרוע מס ומחמת זה פטרו וגובה מהם חלקו שנתמעט צריך לשלם להם חלקו שהטיל עליהם אבל אם מעצמו פטרו אע"פ שהטיל חלקו על שאר בני העיר פטור: הגה הא דאדם בטל חייב במס היינו כשדר בעיר אבל

מי שבא דרך מקרה בעיר אינו חייב כלום מאחר שאינו מרויח שם (ת"ה הנ"ל) וכל זה שפטרוהו קודם שקבעו המס אבל אם קבעו המס על בני העיר ואח"כ פטרו אדם בטל חייב ליתן חלקו (ב"י בשם נ"י שם) מי שמחל לו השר חלקו במסים אם בא ע"י בקשתו צריך ליתן להקהל חלקו ואם פטרו מעצמו הרי הוא שלו לבד (אשר"י פרק הגוזל בתרא ות"ה סי' שמ"א) וי"א שקודם שנתפשרו עם השר אין כח ביד השר לפטור א' מהן או להקל על אחד ולהכביד על אחרים או להפרידן זה מזה אבל אם כבר נתפשרו עם השר ומחל אח"כ לאחד חלקו אפי' ע"י בקשתו הוא שלו וא"צ ליתן להקהל (הרשב"א סי' תתמ"א ומהרי"ו סי' ל"ח ומרדכי פ' הגוזל בתרא שתי הדעות) ומי שפטרו המלך או השר ממסים וארנוניות מ"מ משאר צרכי העיר לא פטרו וחייב ליתן לכל צרכי העיר (תשו' רשב"א סי' תרמ"ד) יחיד שנותן חק למלך אפ"ה צריך ליתן עם הקהל (ריב"ש סי' קל"ב) הקהל שותפין זה עם זה במסים הקצובים אבל בעלילות אין שותפין ואם המושל מעליל על קצתן אין האחרים חייבים ליתן אפי' העליל תחילה על כולן וברחו קצתן או נפטרו בחכמתן פטורים (תשו' מיימוני דקנין סי' א' ותשובת רשב"א אלף צ"ט) וע' לעיל סי' קכ"ח ואם בא עלילה על עיר אחת כל הקהילות אשר יש לחוש שגם עליהם יעבור חייבין ליתן לזה (מהרי"ק שורש ד') ובמס שאינו קצוב יכול המלך או המושל להפריד או לחבר הנותנין כפי מה שירצה (ת"ה סי' שמ"א) ואין רשות לאיזה יחיד או קהל לגרום עם המלך לחבר לאיזה קהל או להפרידן אם הדבר מזיק לאחרים ואם עשו יש להם דין מסור אך רשאין לומר אנחנו מועטים או כדומה לזה והמלך יעשה מה שירצה (שם ושם) ובני המדינה שהיו שותפין בנתינת מסים ואח"כ נתן המלך קצת המדינה לבנו אם המס בא ליד בן המלך נתפרדו זה מזה ואם המס בא עדיין ליד המלך השותפות קיים כמו בראשונה (מרדכי פרק הנ"ל) מי שתפסו השר והוצרך לתת לו ממון הרבה וע"י כך פטרו ממסים פטור לתת עם הקהל אבל אם עובד לשר וע"י כך פטרו חייב וכמו שנתבאר (מהר"מ מריזבורק) יש אומרים שאם הוצרכו להוציא הוצאות שיעזור להם השר עם שטרי חובותיהן אותן שאינם נושאין ונותנין בשטרות אין חייבין ליתן לזה (הרא"ש כלל ו' סי' ט') וע' לעיל סוף סעיף ג' סימן זה קהל שפטרו א' ממסים פטור וכל דברי הקהל אינן צריכין קנין מיהו יכולין למימר שלא פטרוהו רק לשנה (הרא"ש כלל ו') וע' לקמן סוף סימן רל"א מדיני תקנות קהל ובני העיר נמצא בתקנות קדומות שלא להוציא טלית או ספר מבית הכנסת בלי רשות בעלים ומי שאינו נושא בעול עם הציבור יכול להכריח אחרים אבל לא יהיה גבאי (כל בו סי' קי"ו):

סימן קסד

בית ועליה של שנים ומה יש על כל אחד לתקן. ובו ח סעיפים:

א הבית והעליה של שנים כל קלקול שיארע בכתלים מן התקרה ולמטה חייב בעל הבית לתקנו ואם אינו רוצה לתקנו בעל העליה כופהו ומן התקרה ולמעלה יתקננו בעל העלייה אם ירצה והתקרה בעצמה היא של בעה"ב והמעזיב' שעליה היא של בעל העלייה: הגה וי"א דאין בעל הבית חייב לתקן התקרה אלא בעל העלייה צריך לתקנו וכן נראה לי לדון וכל צרכי

הגג חייב בעל העלייה לתקן ג"כ ודוקא בב' שותפים אבל בשוכר ומשכיר על התחתון לתקן התקרה (ע' בטור והמגיד פי"א דשכנים ונ"י סוף ב"מ):

ב נדלדלו קורות הבית וירדו לאויר הבית אם הגיעו לתוך י' טפחים סותר ובונה ואם לא הגיעו יכול בעל העלייה לעכב עליו ואפי' אמר לו בעל הבית אני אשכור לך מקום כדי שתדור בו עד שאתקן התקרה אפי' אינו משתמש בו אלא בעצים אין שומעין לו שהרי אומר לו איני רוצה שאטרח ממקום למקום כדי שתתקן ביתך התנו ביניהם דבר זה אם נשאר בגובה הבית שיקח אדם חבילה בינונית על ראשו ויכנס בה תחת קורות אלו שנתעקמו אינו סותר ואם אינו יכול ליכנס עד שיכוף ראשו סותר ומתקן ובונה ואין בעל העליה יכול לעכב שהרי התנו ביניהם תחלה: הגה לא נדלדלו הקורות אלא הושפלה התקרה מחמת שנכנסו כותלי הבית בארץ והגיעה עד פחות מי' הוצאות ההגבהה על שניהם ולמעלה מי' העליון יכול לעכב וכדרך שנתבאר (טור סי"ג וכפי' רש"י שם ע' בב"י) כותל שבין ראובן לשמעון והיא של א' מהן יכול לסתרה כשירצה ואין השני יכול למחות (מרדכי ריש ב"ב) ואם הכותל רעוע אע"פ שהוא של שניהן אחד מהן יכול לסותרה והשני צריך לתת חלקו (נ"י סוף פ' שור שנגח ד' וה'):

ג נפלו שניהם הבית והעליה הרי שניהם חולקים בעצים ובאבנים ובעפר (וכפי מה שאחד גבוה יותר מחבירו נוטל יותר בעצים ובאבנים ובעפר) (טור ס"ד) ואם נשתברו מקצת האבנים רואים איזה ראויה להשתבר אם אבני הבית או אבני העלייה ודבר זה ידוע מדרך הנפילה אם נפל העליון על התחתון והרסו או נשמט התחתון ונפל העליון ונהרס ואם אינם יודעים כיצד נפל חולקין האבנים השלימות והשבורות:

ד היה א' מכיר מקצת האבנים והן שלימות והשני מודה לו בכולם או שמודה על קצתם ועל קצתם אומר לו איני יודע נוטלן אפי' הן גדולות וטובות יותר משאר אבנים והשני נוטל כל כך שלימות כנגדן:

ה אמר בעל העלייה לבעל הבית לבנות כדי שיבנה עלייתו על גביו והוא אינו רוצה הרי בעל העלייה בונה את הבית כשהיה ויושב ודר בתוכו עד שיתן לו כל יציאותיו ואחר כך יבא ויבנה עלייתו אם ירצה ואם אין א' מהם יכול לבנות בעל העלייה נוטל שליש הקרקע ובעל הבית שני שלישים (וכן אם מוכרין אותה מדעת שניהם חולקין הדמים כן): (טור)

ו רצה בעל הבית לבנות ביתו בונהו כשהיה ואם בא לשנות בכותלים אם חיזק אותם והרבה ברחבם יותר ממה שהיו שומעין לו רצה למעט ברחבם או לפחות מחזקם כגון שהיו אבנים ובקש להחזיר לבנים וכיוצא בהם אין שומעין לו בא לשנות את התקרה לקורות כבדים וחזקים שומעין לו לפחות ממה שהיו אין שומעין לו הרבה בחלונות או שהוסיף בגובה הבית אין שומעין לו מיעט בחלונות או שמיעט בגובה הבית שומעין לו:

ז וכן בעל העלייה בונה אותה אם רצה כשהיתה ואם בא לשנות הכותלים להרחיב ולהחזיק אין שומעין לו מפני שהוא מכביד על כותל התחתון אבל למעט שומעין לו וכן בקורות תקרה העליונה אם שינה אותם לקלים ממה שהיו שומעין לו לכבדים מהם אין שומעין לו הרבה בחלונות או שמיעט בגובה העלייה שומעין לו אבל אם מיעט בחלונות או הרבה בגובה אין שומעין לו: הגה ומיהו כל שאין הקפדה רק בכובד הבנין אם היה המנהג לשנות אזלי' בתריה (טור בשם הראב"ד ותשו' הרשב"א סי' תתקל"א) י"א הא דאסורים לשנות היינו כשלקחו או ירשו זה הבית וזה העלייה אבל כשבנו מן ההפקר יכולין לשנות שהרי בתחלה אם היה רוצה היה בונה כל מה שירצה (רבי ירוחם נתיב כ"ז ח"ג):

ח יש מי שאומר שכותל שבין שתי חצירות שהמקום והאבנים של שניהם כל א' בונה ומגביה ומכביד כמו שירצה ובלבד שלא יגביה כל כך שיתקלקל הבנין לפי ראות עיני הבקיאים בבנין ויש מי שאומר דהני מילי במקום שלא נהגו השותפים להקפיד בכך אבל אם נהגו להקפיד מעכב עליו:

סימן קסה

מי שיש לו גינה תחת בד של חבירו. ובו סעיף אחד:

בית הבד שהוא בנוי בעובי ההר וגנה אחת על גביו ונפחתו שמי בית הבד בד' טפחים או יותר הרי בעל הגנה יורד וזורע למטה עד שיעשה זה לבית בדו כיפין ויתקן העליון קרקע גנתו ויזרע כל גנתו:

סימן קסו

מי שנפל כותלו לגינת חבירו. ובו סעיף אחד:

מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל כופין אותו לפנות אבניו אם אמר ליה פנה אותם ויהיו שלך אין שומעין לו ואם נתרצה בעל הגינה בכך ופינה אותם וחזר זה ואמר תן לי אבני ואין לך (אלא) יציאותך אין שומעין לו אבל כל זמן שלא פינה אותם אפי' הם בחצירו של זה ואמר לו פנה אותם ויהיו שלך לא קנה חצירו שלא כוון אלא לדחותו:

סימן קסז

שתי גינות אחת גבוה מחברתה. ובו ב סעיפים:

א שתי גנות זו על גב זו והירק בינתיים בגובה עובי הארץ שביניהם כל שהעליון יכול לפשוט ידו וליטול אותו מעיקרו הרי הוא שלו ובלבד שלא יאנוס עצמו והשאר של

תחתון: הגה היתה יד העליון מגיע עד למטה אפ"ה כל שהוא סמוך לקרקע פחות משלשה הוא של מטה (טור) היה מגיע לנופו ואין מגיע לעקרו לא יטול העליון ואם נטל אין מוציאין מידו:

ב אילן העומד על המצר אע"פ שהוא נוטה לתוך שדה א' מהם הרי שניהם חולקין בפירותיו (אבל אם עומד בשדה של אחד מהן ונוטה לשדה אחר הולכין אחר העיקר והכל שלו) (טור וכן כתב התוספות שם):

סימן קסח

שטף נהר את זיתיו והמוכר זיתיו לעצים. ובו ב סעיפים:

א שטף הנהר זיתיו ושתלן בתוך שדה חבירו ואמר הלה זיתי אני נוטל אין שומעין לו בארץ ישראל משום יישוב הארץ אלא יעמדו במקומם ואם עקרן הנהר בגושיהם (בענין שראויים להתקיים על ידן) (טור) יחלקו הפירות בעל השדה עם בעל (הזתים) כל שלשה שנים ולאחר שלשה שנים הכל לבעל השדה אלא שצריך ליתן לבעל הזיתים דמי הזיתים כמו שהיו שוים מתחלה כששטפן הנהר ואם לא נעקרם בגושיהן הכל לבעל הקרקע מיד ואם בא בעל הזיתים ליטול זיתיו בין תוך שלשה בין לאחר שלשה הרשות בידו בחוצה לארץ אבל בארץ ישראל אין שומעין לו וזה נותן לו דמי זיתיו כמו שעומדים לימכר לנטיעות ואם זה אומר לו טול אילנותיך שומעין לו:

ב המוכר זיתיו לעצים אם פסק עמו לקוץ מיד כל הפירות שיעשו הרי הן לבעל הקרקע ואם התנה עמו לקיץ כל זמן שירצה כל הפירות שיוציאו לבעל העצים מכר סתם אם עשו פחות מרביעית לסאה חוץ מההוצאה הרי אלו של בעל הזיתים עשו רביעית לסאה חוץ מההוצאה יחלוקו:

סימן קסט

מי שיש לו בור לפנים מבורו וגינה לפנים מגינתו. ובו ב סעיפים:

א מי שיש לו בור לפנים מביתו של חבירו ויש לו דרך עליו אין לו רשות ליכנס שם אלא ביום בשעה שדרך בני אדם ליכנס (ודוקא בור אבל חדר נכנס שם בין ביום בין בלילה) (נ"י פ' המוכר פירות) ואין לו רשות להכניס בהמותיו שם אלא ממלא ומוציא לחוץ וכל אחד מהם עושה מפתח לבור שלא יכנס שום אחד מהם אלא מדעת חבירו:

ב מי שיש לו גנה לפנים מגינתו של חבירו אין לו רשות ליכנס בה בלילה ולא להכניס לתוכה תגרים (וה"ה לבית שהוא לפנים מבית חבירו) (נ"י הנ"ל) ולא יכנס מתוכה לשדה אחרת (אלא אם כן הוא צורך גינתו) (שם בנ"י) והחיצון זורע את הדרך נתן לו דרך מן הצד מדעת שניהם

נכנס בה באיזה שעה שירצה ומכניס לתוכה תגרים אבל לא יכנס מתוכה לשדה אחרת ושניהם (אינם) רשאים לזורעה:

סימן קע

גנות המסתפקות ממעין אחד. ובו ב סעיפים:

א חמש גנות המסתפקות ממעין אחד ונתקלקל המעין כולם מתקנות עם העליונה נמצאת התחתונה מתקנת עם כולם ומתקנת לעצמה והעליונה אינה מתקנת אלא לעצמה:

ב בני הנהר משקין על הסדר רצה אחד לסכור כדי שיחזיר לו המים וישקה תחלה ואחר כך יפתח ואחר רוצה להשקות תחלה כל המתגבר זכה ובור שהוא קרוב לאמה (והנהר מושך בו על פי הלוכו) (טור) מתמלא ראשון מפני דרכי שלום (וי"א דוקא שקדם בור לאמה אבל איפכא לא) (המגיד פ"ג דשכנים וב"י בשם הרשב"א):

סימן קעא

איזה דבר שהשותפין כופין זה את זה לחלוק וכל דיניו. ובו יז סעיפים:

א אחד הקונה מחבירו חצי שדהו או שנים שקנו מאחד שדה או שירשו או שניתן להם במתנה או שהחזיקו בו מההפקר וביקש אחד מהשותפין לחלוק וליטול חלקו לבדו אם יש באותו קרקע דין חלוקה כופה את שאר השותפין וחולקין עמו ואם אין בו דין חלוקה אין אחד מהם יכול לכוף את חבירו לחלוק וכן הדין במטלטלין: הגה ואם היה בו דין חלוקה וקבלו קנין שלא לחלוק אינן יכולין לחזור בהן (תשו' רשב"א סי' תתק"ז) ראובן ושמעון שיש להן מקומות בבית הכנסת זה אצל זה וראובן רוצה לעשות מחיצה ביניהם ולהכניס המחיצה בתוך שלו ושמעון רוצה לעכב באמרו שאם יעשה מחיצה המקום יהיה דחוק הדין עם ראובן (ב"י סי' קנ"ז בשם הרשב"א והרא"ש כלל ה' סי' ג') וכן רבים היושבים על ספסל אחד בבית הכנסת והיושב בראש רוצה להוסיף עוד מקום אחד אצל מקומו והיושב אצלו רוצה למחות באמרו שעכשיו הוא שני אצל הראש ואם יוסיף יהיה שלישי הדין עמו ויכול למחות (הרא"ש כלל ה' סי' ד') וע' לעיל סי' קס"ב ס"ז מדיני מקומות בבית הכנסת:

ב בד"א כשאין א' מהם מכיר את חלקו במקום שהם שותפין בו אלא יד כולם משתמשת בכל מקום אבל אם היה א' מכיר חלקו אע"פ שאין בו דין חלוקה כופה כל אחד מהם את חבירו להבדיל בין חלקו לחלק חבירו כדי שלא יזיקו זה את זה בראיה:

ג איזהו דין חלוקה כל שאלו יחלק לפי השותפים יגיע לפחות שבהם חלק ששם הכל קרוי עליו אבל אם אין שם הכל קרוי על החלק אין בו דין חלוקה כיצד כל חצר שאין

בה ד"א על ד"א מרובעות חוץ מד' אמות של הפתחים אינה קרויה חצר וכל שדה שאין בה כדי זריעת ט' קבין אינה קרויה שדה וכל גנה שאין בה כדי זריעת חצי קב אינה קרויה גנה וכל פרדס שאין בה כדי זריעת ג' קבין אינה קרויה פרדס לפיכך אין חולקין את החצר עד שיהא בה ד' אמות לכל א' וא' מהשותפין ולא את השדה עד שיהא בו זריעת ט' קבין לכל אחד ולא הגנה עד שיהא בה חצי קב לכל א' וא' (ולא את הפרדס עד שיהא בו בית ג' קבין לכל אחד ואחד) בד"א בא"י וכיוצא בה אבל בבבל וכיוצא בה אין חולקין את השדה עד שיהא בה כדי חרישת יום לזה וכדי חרישת יום לזה ולא את הפרדס עד שיהא בה ל"ו אילנות לזה ול"ו אילנות לזה כדי עבודת אדם א' ביום א' ושדה שמשקים אותה בכלי עד שיהא בה כדי שימלא הפועל יום א' לזה ויום א' לזה: הגה היה בו דין חלוקה ומכר א' מהן לשנים או הורישו לב' בניו ואין לאחד מהן כדי חלוקה אינן יכולין לעכב מלחלוק דלא עדיפי מגברא דאתו מחמתיה (מרדכי ס"פ השואל וסוף כתובות בשם מהר"מ וטור סי' קע"ד) היו ד' שותפין ביחד לב' יש להן שיעור חלוקה ולב' אין להן שיעור חלוקה הב' שיש להן חלוקה נוטלין חלקן והב' האחרים נשארו שותפין ואפי' אמר אחד מאותן שאין בו כדי חלוקה תנו לי ג"כ חלקי וא"כ ישאר לרביעי פחות מכדי חלוקה וכדי לבטל החלוקה אמר כן אין שומעין לו (תשובת מיי' דקנין סי' י"ד) שלשה שהיו שותפין בבית לשנים היה להן כדי חלוקה ולאחר אין בו כדי חלוקה וקנה א' מן השנים חלקו של האחד שאין לו כדי חלוקה אין יכול לבטל החלוקה אע"פ שהמוכר היה יכול לבטלה (שם מרדכי סוף כתובות):

ד יש מי שאומר שאם יש לו אצלו קרקע הראוי להצטרף עמו יכול חבירו לכופו לחלוק:

ה יש מי שאומר שאם באים לחלוק בית או (חצר) אע"פ שיש בו כדי חלוקה אם אין בו כדי שיגיע לכל א' דרך בפני עצמו שלא יצטרך לעבור על חלק חבירו אין בו דין חלוקה: הגה וי"א עוד דבעי' ג"כ שיוכל להשתמש בחלקו כל מה שהיה משתמש בכולו כגון אם היה מרחץ או בית הכסא צריך שיהא ג"כ בחלקו (נ"י בשם הרא"ה ות' הרשב"א סי' תתקי"א) וכן אם רוצים לחלוק בית שיש בו דין חלוקה והבית יהיה נפסד ונגרע אין יכול לכוף חבירו כל שנראה לב"ד שההפסד יותר מחומש (תה"ד סי' של"ו) וכן אם אין בו דין חלוקה ויש חומה רחבה ואם יקלישוה יהיה בו דין חלוקה אם נראה לב"ד שאינו מזיק לבנין כופין זה את זה לחלוק (תשו' מיי' דקנין סי' י"ד) ובית שיש בו דין חלוקה אם יחלקהו לרחבו אבל אם יחלקהו לארכו לא הוי דין חלוקה חולקין לרחבו (שם ובסי' ר"י) ואם יש בצד אחד בניינים ובצד שני אין כל כך בניינים (או בצד א' ר"ה ובצד א' סימטא) מעלין בכספים עד שיהיו החלקים שוים והכל כדי שלא יצטרכו לשבר הבניינים ולהפסיד אבל מדעת שניהן עושין כמו שירצו (תשובה הנזכר לעיל סי' ל"ו):

ו אחד מהשותפים שאמר לחבירו במקום שאין בו דין חלוקה או בדבר שאי אפשר שיחלוקו כגון שפחה או כלי מכור לי חלקך בכך וכך או קנה ממני חלקי בשער הזה

הדין עמו וכופין את הנתבע למכור לחבירו או לקנות ממנו אפי' אמר ליתן בו הרבה יותר מדמיו צריך השני לקנות או למכור (טור בשם הרא"ש ומרדכי ספ"ק דב"ב והמגיד פ"א דשכנים ריב"ש סי' תפ"ג וב"י בשם הרמב"ם ותשובת רמב"ן סי' מ"ג ורש"י ותוס') אבל אם אין התובע רוצה לקנות או לא ימצא במה יקנה אינו יכול לכוף את חבירו לקנות ממנו אפי' בשער הזול שהרי חבירו יכול לומר לו איני רוצה שאקנה אלא שאמכור לפיכך שני אחים אחד עני וא' עשיר שהניח להם אביהם מרחץ או בית הבד עשאן האב לשכור השכר לאמצע כל זמן שירצו לעמוד בשותפות (ואין העשיר יכול לומר השכר חלקך דאין דרך לשכור דברים כאלו לחצאין משא"כ בטרקלין) (המגיד) עשאן האב לעצמו אין יכול לכוף אחיו לשכור אותם אלא משתמשים בהם כדרך שנשתמש אביהם והרי עשיר אומר לעני קח לך זיתים ובא ועשאם בבית הבד קנה לך עבדים ויבואו וירחצו במרחץ ואין העני כופה את העשיר לקנות חלקו אא"כ אמר לו קנה ממני או מכור לי והריני לווה וקונה או מוכר לאחרים וקונין הדין עמו: הגה וי"א דלא יוכל לומר גוד או אגוד כשאין לו מעות רק צריך למכור (חלקו) (טור בשם י"א מרדכי פ"ק דב"ב) ואין אדם יכול לומר לחבירו גוד או אגוד בפחות משויו דאם לא כן ידחוק העשיר את העני למכור את שלו פחות משויו (ב"י בשם הרמ"ה):

ז אמר כל אחד מהם איני קונה אלא הנני מוכר חלקי מוכרים אותה לאחרים:

ח אמר כל אחד מהם איני מוכר אלא כל א' מהם רוצה שיקנה חלק חבירו או שאין אחד מהם רוצה לא לקנות חלק חבירו ולא למכור חלקו אלא ישארו שותפין אם היה המקום עשוי לשכור שוכרין אותו וחולקים שכרו: הגה ויוכל אחד לומר לחבירו או שכרהו אתה בכך או אני אשכרהו בכך כדינא דגוד או אגוד (ריב"ש סי' רכ"ז) וכל מקום שיכולים להשוות עצמם בדינא דגוד או אגוד עדיף מחלוקות אלו. (טור והמגיד פ"א דשכנים ותשובת רשב"א סי' תתקנ"ו) ואם אין המקום עשוי לשכור אם הוא חצר (או חנות או בית שאי אפשר להם לדור ביחד) [טור] שוכנים בה שנה שנה שאי אפשר שישכנו שניהם כא' מפני היזק ראיה שהרי אין בה דין חלוקה ואין אדם עשוי לטרוח כל ל' יום לפנות מחצר לחצר אלא משנה לשנה: הגה וי"א דבחצר צריכין להשתמש ביחד דהרי משועבד לכל אחד לביתו המיוחד לו ומהאי טעמא אין בחצר דין גוד או אגוד (טור בשם הרא"ש וב"י בשם הרמב"ן ובשם הרשב"א) ודוקא בד' אמות הצריכין לכל פתח או בדרך הצריך לכניסה ויציאה אבל בשאר חצר אמרינן גוד או אגוד (וע' לקמן סעיף י"ז) ואם האחד יש לו שני שלישים והאחד יש לו שליש יטילו שני גורלות א' משנה וא' משנתים ואותו שיש לו שני שלישים ישתמש בו שני שנים רצופות ואם מרחץ הוא נכנסים בה שניהם תמיד בכל יום וכן כל דבר שראוי להשתמש בו (ביחד) ואינו עשוי לשכור כגון ספר תורה או מצע אינו יכול לומר לו השתמש אתה יום ואני יום שהרי אומר לו בכל יום אני רוצה

להשתמש בו ואם הוא דבר שאין יכולין להשתמש בו כאחד חולקין אותו בימים הגה לא חלקו והשתמש בו אחד מן השותפין כמה שנים לא יוכל אח"כ האחר לומר אשתמש ג"כ זמן שנשתמשת דכל זמן שלא חלקו כל אחד בשלו הוא משתמש (רשב"א סי' תתק"ט):

ט אחד השוכר מחבירו מקצת שדה או חצר שאין בה דין חלוקה או שנים ששכרו מקום אחד בשותפות כל א' מהם יכול לכוף את חבירו ולומר לו או שכור ממני חלקי או השכר לי חלקך ואם יש בה דין חלוקה חולקין (ויש חולקין וסבירא להו דלא שייך חלוקה בדבר השכור לזמן (טור) וע' לקמן סי' שי"ו ס"ב):

י אם אין בו דין חלוקה ואמר האחד נעשה ב' חלקים אחד שיהא בו כשיעור וא' קטן ואני אטול הקטן ואתה טול הגדול ותן לי דמים ששוה יותר הגדול אינו יכול לכופו ואפי' אם אמר לו טול אתה הגדול במתנה יכול הלה לומר אין רצוני לקבל מתנה ויש חולקין בזה אבל אם אמר לו טול אתה הגדול בשוויו ואני הקטן או אקח אני הגדול בשוויו ואתה טול הקטן ואם תאמר שאינך חפץ בקטן אני אקח הכל שומעין לו אע"פ שאינו מניח את חבירו ליטול הכל:

יא חצר שיש בו שבעה אמות וראובן יש לו ארבע אמות ושמעון אין לו אלא שלש ואין שמעון רוצה לחלוק יכול ראובן לומר לו אטול חלקי חוץ מאמה אחת ששאר שותף בה עמך ואח"כ יאמר לו גוד או אגוד:

יב דינא דגוד או אגוד אפי' בדבר שכולו אינו ראוי לאחד הוא ויש חולקין בזה (טור):

יג דבר שאין תשמישו שוה כגון שתי שפחות שהאחת יודעת לאפות ולבשל והאחת יודעת לטוות או שני כלים שאין מלאכתן שוה וכל א' צריך לשניהם אפי' אם דמיהם שוים אין א' יכול לומר לחבירו טול אתה זה ואני השני או איפכא לפי שכל א' צריך לשניהם וכן אם יש להם שדה וכרם ואין בשום א' מהם כדי חלוקה אפי' אם דמיהם שוים לא יאמר טול אתה שדה ואני כרם או איפכא ואפילו אם יאמר לו גוד או אגוד בשניהם כאחד אין שומעין לו אלא אם ירצה יאמר לו בא' מהם גוד או אגוד והשני ישאר בשותפות או יאמר בכל א' זה אחר זה גוד או אגוד ושני דברים שתשמישן שוה ודמיהן שוין ואין בשום א' מהם כדי חלוקה הא ודאי שיכול לומר כל א' מהם לחבירו גוד או אגוד (דהיינו שחולקין אחד נגד חבירו ואחד נוטל אחד והשני שני) (טור) והוא הדין לאם אין דמיהם שוים: הגה ואין חילוק בין אם אחד נותן לשני מה דביני ביני או שאומר לו שיקח אחד מהן בלא תוספות דמים והוא יקח השני או להפך (טור) ויש מי שחולק בזה:

יד שני אחים שירשו שני בתים גדולים שיש בכל א' כדי חלוקה והא' אומר נחלוק כל בית בפ"ע והשני אומר לא כי אלא נחלוק בית כנגד בית לזה שאמר נחלוק בית כנגד בית

שומעין: הגה וכל שכן אם אין בכל בית כדי חלוקה שחולקין בתים כנגד בתים הואיל ותשמישן בשוה וכמו שנתבאר בסמוך (דעת עצמו) והא דבית נגד בית חולקין היינו בדבר שתשמישן שוה אבל יש אומרים דרוב בתים אין בהם דין חלוקה שאין כל הבתים והחדרים שוין ואין חולקין בית נגד עלייה או חדר שאין תשמישו שוה לו וכ"ש במקום שיצטרך לסתור בחלונות או פתחים ולחזור ולבנות שיצטרך להוציא הוצאות שאין חולקין בית אחד (ריב"ש סי' רכ"ז) אבל מדברי הרא"ש בתשובה (הביאו הטור בסי' זה סכ"ח) נראה דחולקין בית נגד חנות או מרתף ונ"ל דה"ה נגד חדר או נגד עלייה דזה מקרי תשמישו שוה גם לענין הוצאת הבנין אם נראה לב"ד שאינו מזיק להם כל כך חולקים וכמו שנתבאר לעיל סעיף ה' לענין הפסד הבתים מיהו לענין גוד או אגוד אין חילוק בין בית או מקום ב"ה או שאר דברים שיוכל לומר על כולו ביחד גא"א (ד"ע ותשובת רשב"א סי' תתקנ"ו) י"א דאין דין גוד או אגוד רק בדבר שהגוף שלהן אבל במשכנתא או כדומה שעתידין לגבות מעותיהן אין אומרים גוד או אגוד רק חולקים המעות (רבי' ירוחם נכ"ז ח"ב ותשובת רמב"ן סימן ע"ג) ונ"ל דאם משתמשין במשכנתא הוי כמו שכירות כמו שנתבאר סעיף ט' דיש חולקין:

טו י"א דלא אמרי' גוד או אגוד אלא בנתינת דמים מיד אבל אם אמר גוד ואמתין לך המעות ל' יום או אגוד ותמתין לי המעות ל' יום אין שומעין לו שיכול לומר לו אני נוח לך ואתה קשה ממני:

טז היכא דאין דין חלוקה ויש שם יתומים גדולים וקטנים והגדולים רוצים לחלוק יש מי שאומר שב"ד מעמידים אפוטרופוס לקטנים ודנים להם גוד או אגוד וי"א דלא שייך ביתומים גוד או אגוד שאין אפוטרופוס רשאי למכור חלקם:

יז לא נאמר דין גוד או אגוד בד' אמות של פירוק משא ולא במה שצריכים ליציאה וביאה ואע"פ שהבתים פתוחים מצד אחד לרשות הרבים שאין אדם עשוי לפרוק משאיו בדרכים לעין כל:

סימן קעב

בית או חצר איך נותנים ד"א ודין הזבל שבחצר ונתינת האכסניא. ובו ט סעיפים:

א חצר המתחלקת נותן לכל פתח ד' אמות והשאר חולקי' בשוה שכל פתח צריך לפניו ד' אמות לתוך החצר ואפי' שהפתח רחב הרבה נוטל ד"א על פני כל רחבו לתוך אויר החצר ואם אין הפתח רחב ד' משלים עליו מהצדדים ד' כדי שיהיה לו ד' על ד' ואם יש לא' פתוח לחצר בית שיש לו ב' פתחים ולשני בית שאין לו אלא פתח א' אותו שיש לו ב' פתחים נוטל לכל פתח ארבע אמות כפי מה שהם פתחיו ובעל הפתח אחד אין לו אלא ד' אמות לפני פתחו בד"א בשנים שקנו מההפקר כגון שבנו במקום הפקר זה בנה לו בית ופתח בו ב' פתחים וזה בנה לו בית ופתח בו פתח אחד ואח"כ הקיפו אותם עד

שנעשה להם לחצר: הגה וי"א דהוא הדין אם חלק נכסיו על פיו ונתן לאחד מבניו בית עם שני פתחים ולאחד עם פתח אחד (טור ס"ג בשם רש"י ור"ת) אבל שנים שקנו או שירשו קנו וירשו בשוה חלק כחלק בין בבתים בין בחצר ולא יטול האחד יותר מחבירו כלום ואפי' אם קדמו וחלקו הבתים קודם חלוקת החצר לא אמרינן אותו שעלה לחלקו הבית שיש לו שני פתחים זכה בד' אמות החצר לכל אחד מפתחיו אלא חולקים בשוה:

ב בד"א כששני הבתים שוים וחלקו בית כנגד בית ולא הוצרכו לשום אותם ולהעלות בדמים אבל אם אינם שוים ושמו אותם והעלום בדמים ואותו שהגיע לחלקו הבית שיש בו שני פתחים נתן לחבירו הדמים ששוה יותר על שלו בכלל זה העילוי ג"כ ד' אמות שבחצר וזכה בהם כמו שזכה במה שביתו שוה יותר משל האחר אע"פ שבעוד שלא חלקו לא היו הד' אמות שלו לגמרי אלא לפרק בו משאו וחבירו היה משתמש בו ג"כ כשהיה מוצא אותם פנויים עתה שחלקו הם שלו לגמרי: הגה וכל זה מיירי בסתם חצירות אבל חצר שיש לכל אחד חלק ידוע כל אחד אינו נוטל אלא כפי מה שיש לו ואם מגיע לכל אחד לפני ביתו ד' אמות על ד' אמות חולקין בין אם יש לבית פתחים הרבה או לא (טור):

ג בית שיש לו פתחים רבים מכל רוחותיו יש לו ארבע אמות לכל רוח ואם ייחד לו פתח אין לו אלא ארבע אמות כנגד פתחו:

ד אכסדרה (פי' מקום שיש לו ג' דפנות והצד הרביעי כלו פתוח כעין דלת) אם אפשר לו להכנס בתוכו במשאו אין לה ארבע אמות (ואם הוא לפני הבית ואין באכסדרה ארבע משלים עליה מן החצר שיהא ד' ועולות לד' שלפני פתח הבית) (טור בשם ר"י) ואם לאו יש לה ד' אמות שלא אמרו שיש לכל פתח ארבע אמות אלא לפרק שם משאו בית שער (פי' בית קטן שלפני פתח טרקלין וקורין לה פורקא בלע"ז רש"י) או מרפסת (פי' מקום גבוה בחצר הבית והרבה פתחי עליות פתוחין לה) יש להם ארבע אמות היו חמשה בתים פתחים למרפסת והמרפסת פתוחה לחצר אין לה אלא ד' אמות:

ה לול של תרנגולים אין לה ד' אמות:

ו בית חציו מקורה וחציו אינו מקורה בין שקירויו לפנים בין שקירויו לחוץ אין לה ד' אמות ודוקא כשיש ד"א על ד"א במה שאינו מקורה:

ז בית סתום יש לו ד' אמות פרץ את פצימיו אין לו ארבע אמות: הגה שלפני הפתח אבל יש לו חלק בחצר מאחר שהיה שם פתח בתחלה (ריב"ש סי' רמ"ח):

ח בית שאין לו ד' אמות על ד' אמות אין לו ד' אמות בחצר כנגד הפתח אלא אם יש בחצר ד' אמות לזה וד' אמות לזה עד פתח הבית הזה חולקין:

ט הזבל של חצר מתחלק לפי הפתחים אבל אכסניא של מלך לפי בני אדם (פי' הזבל שמניחין בחצר וי"א לענין שצריכים לתת להן אכסניא) (טור וב"י ב' הדעות):

סימן קעג

שותפים או אחים שרצו לחלוק דבר שאין בו דין חלוקה וחלוקת ספרים ושאין להם חזקה זה על זה. ובו ד סעיפים:

א השותפין שרצו לחלוק דבר שאין בו דין חלוקה אע"פ שהם מפסידין את שמו חולקין ובכתבי הקדש דהיינו כ"ד ספרים שהם כתובים בגליון כספר תורה שלנו אם הם בכרך אחד אין חולקין (שהוא בזיון לספרים לחלקן מכרך אחד (טור) אע"פ שאם היו של אחד מותר לחתכן) (הגהות אשיר"י) ואם הם בשתי כריכות אם הם שני ענינים אין בו דינא דגוד או אגוד ואם הם ענין א' אומרים בו גוד או אגוד (וע' לעיל סי' קע"א סעיף י"ג):

ב אם חלקו בגורל לאחר שעלה הגורל לא' מהם נתקיימה החלוקה לכולם: הגה מיהו הרא"ש כתב (בתשובה והביאו הטור) דאין הגורל קונה רק מברר החלקים ואם החזיק אחד בחלקו החלוקה קיימת וע"ל סי' קנ"ז סעיף ב':

ג האחים שחלקו הרי הם כלקוחות זה מזה ואין להם זה על זה דרך ולא סולמות ולא חלונות ולא אמת המים שכיון שחלקו לא נשאר לא' מהם זכות בחלק חבירו אע"פ שהיה מקודם וה"ה לשנים שקנו שדה כא' וחלקו לא נשאר לא' מהם זכות בחלק חבירו אבל ב' שקנו שדה משני אנשים או משני אחים כשהיה נודע חלק כל אחד והיו מחזיקים בנזקים אלו אין לא' מהם להפסיק אמת המים ולא לשנות דבר מהנזקים שהחזיקו בהם המוכרים: הגה שנים שחלקו חצר ונשאר באר מים חיים בחלק א' מהן ונשאר רשות לשני לשמש בו ונתקלקל הבאר על שניהן לתקנו ואם נפל אזלא חזקת הב' לענין הזה דאין לו עוד דרך לשאוב משם אבל מקום הבאר לשניהם אבל אם חלקו ונשאר הבאר מתחלה לאחד בלבד (אלא) שנתן רשות לשני לשאוב משם אם נפל אזלא חזקתו לגמרי ואין לו עוד חלק בבאר אפי' חזר ותקנו (ב"י בשם הרשב"א):

ד אחים שחלקו ועלה חלק א' מהם כרם ולשני שדה הלבן יש לבעל הכרם ד' אמות בשדה הלבן להפך בו מחרישתו:

סימן קעד

אחים או שותפי' או בכור שבאי' לחלוק. ובו ה סעיפים:

א האחין או השותפין שבאו לחלוק השדה וליטול כל אחד חלקו אם היתה כולה שוה לגמרי חולקין לפי המדה בלבד ואם אמר א' תנו לי חלקי מצד זה כדי שיהא סמוך לשד' אחר שלי ויהיה הכל שדה א' שומעין לו וכופה אותו על זה שעיכוב בדבר זה מדת סדום

היא (וי"א דאין שומעין לו אלא צריך להעלות בדמים עד שיתרצו חביריו) (טור בשם הרא"ש) ויש אומרים דהוי ספק וכל דאלים גבר (מרדכי סוף פ"ק דב"ב בשם מהר"ם) אבל אם היה חלק ממנה טוב או קרוב לנהר יותר או קרוב לדרך ושמו אותה היפה כנגד הרע ואמר תנו לי בשומא שלי מצד זה אין שומעין לו אלא נוטל בגורל אמר להם תנו בשומא שלי מצד זה חצי מדתה מהצד הרע וטול אתה מהצד הטוב כדי שיהא חלקי סמוך לשדה שלי שומעין לו: הגה היו בכאן שני שדות האחד אומר לחלוק כל שדה ושדה והאחד אומר לחלוק שדה כנגד שדה שומעין לזה שאומר לחלוק שדה כנגד שדה ודוקא ששתיהן שוות ואין נפקותא בחלוקת השדות לחצאין אבל אם האחד טובה בשום צד או שאחד יש לו מצר אצל השדות חולקין כל שדה לשנים (טור ס"ג):

ב הבכור שחלק נוטל ב' חלקים שלו כאחד אבל היבם שחלק עם אחיו בנכסי האב נוטל חלקו וחלק אחיו בגורל אם עלו במקום א' עלו ואם עלו בב' מקומות עלו: הגה וי"א דדוקא שהיו החלקים שווים אבל אם היה אחד טוב מחבירו אפי' בכור אינו נוטל חלקו ביחד וכן אם היה לפשוט שדה במצר אלו השדות (טור והרא"ש והמגיד פי"ב דשכנים בשם שאר מפרשים):

ג ארץ מרובעת שהיה הנהר מקיף לה מזרח וצפון והדרך דרום ומערב חולקין אות' באלכסון כדי שיגיע לזה נהר ודרך ולזה נהר ודרך ואם אמר תנו לי החצי שמצד זה שהוא בצד שדי שומעין לו כללו של דבר כל דבר שהוא טוב לזה ואין על חבירו הפסד כלל כופין אותו לעשות:

ד ב' שקנו שדה בשותפות א' שליש וא' ב' שלישים כשחולקים נוטל ב' שלישים ביחד כיון שקנו אותה כאחד אבל ג' שקנו שדה בשותפות ושוב קנה הא' חלק חבירו כשבאים לחלוק אינו יכול לכוף את חבירו שיתן לו שני חלקים ביחד כיון ששני החלקים לא היו מתחלה שלו אלא בא מכחו ומכח אחיו שקנה ממנו שליש: הגה שני אחין שמתו ולכל אחד שני בנים ובאין לחלוק השדה שהיה של אביהן וב' הבנים של אחד מהן רוצים להיות שותפין והאחרים רוצים לחלוק חולקין השדה לד' חלקים ונותנים לאלו השנים חלקן ביחד ולאחרים כל אחד לבדו (רבי ירוחם נכ"ז ח"ב) אבל אם היו מתחילה ד' אחין שלא באו השנים מכח א' אין נותנין להם חלקן ביחד (מרדכי פרק שני דייני גזירות בשם מוהר"ם) וי"א דאפי' בכה"ג נותנין להם ביחד דכופין על מדת סדום (כן משמע מר' ירוחם הנ"ל):

ה האחים שבאו לחלוק ושמו החלקים זה כנגד זה ובאו להטיל שלשה גורלות וא' מהם חפץ בא' מן החלקים ומעלה אותה ואומר אני אתן בו יותר כך וכך על מה ששמאוהו או אתם תקחו אותו בכך וכך שומעין לו ואם אינם רוצים באותו עילוי יטלנו הוא בלא גורל ויש חולקים:

סימן קעה

אחין שרצו לחלק וכל דיני דבר מצרא. ובו סג סעיפים:

א לא היו כאן כל האחים ואותו שלפנינו מבקש לחלוק חולק בפני שלשה אפילו הם הדיוטות ובלבד שיהיו נאמנים ובקיאים בשומא ואם חלק בפחות משלשה לא עשה כלום ואם היו מעות וכולם מטבע אחד ושוים א"צ שלשה אלא שנים לראיה בעלמא: הגה וכן אם היו הנכסים מופקדים ביד אח' ובאו מקצת האחין נותנין להן חלקן בדרך הנזכר (מרדכי פ' המפקיד וע"ל סי' ע"ז ס"ט):

ב אם אחר שחלק זה בפני ג' שלא בפני אחיו ובא אחיו ואמר אותו החלק שוה בעיני יותר ואני מוסיף דמים יותר ממה ששמתם אותו שומעין לו לבטל החלוקה אבל אם בא לבטל החלוקה בלא טענה ולומר נפיל גורל אחר אין שומעין לו:

ג שני אחים שחלקו ואח"כ בא אח שלא היו יודעים בו בטלה החלוקה ואפי' שהי' להם שלשה שדות ונטל כל א' מהם אחת מהן והשלישית חלוקה ביניהם וכשבא האח השלישי נפל חלקו באותה שחלקו ביניהם לא נאמר ישאר כל א' מהם בשלו אלא איזה מהם שירצה יכול לבטל כל החלוקה ויפילו גורל אחד לכולם ואפי' נתרצה האח השלישי ליטול מעט מזה ומעט מזה בלא גורל אפי' הכי יכול כל א' מהשנים לבטל החלוקה כיון שהיתה בטעות:

ד וכן אם בא ב"ח של אביהם וגבה חובו מחלקו של א' מהם כגון שעשאו אפותיקי בטלה החלוקה וחולקין חלוקה אחרת:

ה אחד מן האחים או השותפין שמכר חלקו לאחד שאר האחין או השותפין מסלקין ללוקח ויש אומרים שאפי' אם הוא מצרן מסלקו השותף (או האחין וכן עיקר):

ו המוכר קרקעו לאחר בין שמכרה הוא בין שמכר שלוחו בין שמכרו ב"ד יש לחבירו שהוא בצד המצר שלו ליתן דמים ללוקח ולסלק אותו ואפי' הלוקח ת"ח ושכן וקרוב למוכר והמצרן עם הארץ ורחוק מן המוכר המצרן קודם ומסלק את הלוקח: הגה ואפי' אם אומר המוכר קודם שאמכור למצרן לא אמכור כלל אפ"ה קנה המצרן בעל כרחו של מוכר [תשובת מיימוני ס' קנין סי' ל"ב] וזה הלוקח הרחוק חשוב כשלוחו לכל דבר ועידי הקנין של לוקח יכתבו שטר בשם המצרן ואין צריכים קנין אחר וכן אם הוקרה צריך ליתנה לו כמו שקנאה ואם הוזלה צריך ליקח אותה כמו שקנאה אם חפץ בה ואם תיקן בה והשביחה ה"ל כיורד ברשות ושמין לו וידו על העליונה ואי בתר דתבעיה (השביחה) ה"ל כיורד שלא ברשות ואם עקר ממנה נטיעות או קלקל מנכה לו מן הדמים מה שקלקל ואפי' קלקל קודם שיבא המצרן ואם אכל פירות אותם שאכל אחר שבא והביא מעות לסלקו

צריך לשלם ושאכל קודם אינו צריך לשלם ואם לוה הלוקח קודם שבא המצרן אין שעבוד הבע"ח חל עליו ואינו טורף מהמצרן:

ז קנאה הלוקח במנה והיא שוה ק"ק אם היה נותנה כן לכל אדם כגון שמוכר מחמת דוחק לא יתן לו המצרן אלא מנה ואם לא הי' נותנה כן לאחר צריך ליתן לו ק"ק ואם טען הלוקח שלא היה נותנה כן לאחר והמצרן אומר שהיה נותנה כן לאחר על המצרן להביא ראיה:

ח אם מכרה לו בהמתנה לית בה משום דינא דבר מצרן אא"כ המצרן רוצה לפרוע מיד: הגה או שאין המוכר מקפיד ורוצה להמתין למצרן (ד"ע לדעת הטור והרא"ש):

ט קנאה במאתים ואינו שוה אלא מנה אם המצרן חפץ בה צריך ליתן לו ק"ק ואם טען המצרן שעשו קנוניא ביניהם נשבע הלוקח בנקיטת חפץ ונוטל ק"ק ואם היו שם עדים שנתן ק"ק והמצרן טוען שאמנה היתה בינו ובין המוכר והוא יודע בודאי שלא לקחו ממנו אלא במנה נותן לו דמים כפי מה שהעדים מעידים ומסלקו ומשביעו שלקחו בק"ק ונפטר: הגה גבאה בחובו אינו צריך ליתן לו רק כפי שומת בית דין הקרקע אע"פ שהחוב היה יותר (ריב"ש סי' תת"ג):

י המוכר על תנאי בין שהתנה מוכר בין שהתנה לוקח אין בעל המצר יכול לסלקו עד שיתקיימו התנאים ויזכה הלוקח בקרקע ולא תשאר בה עילה כלל ואח"כ יסלק אותו:

יא היה לשדה הנמכר ד' המצרנים מד' רוחותיו יד כולם שוה בה ויחלקוה באלכסון כדי שיגיע לכל א' חלק על פני כל שדהו ואם היה ה' מצרנים כגון שהיו שלש משלש רוחותיו וברוח הד' שנים אותם השנים חשובים כא' ונוטלין בין שניהן חלק אחד כאחד מהחלקים שנוטלים השלשה בד"א כשבאו כאחד אבל אם קדם א' וסילק ללוקח זכה בה הוא לבדו ואפי' היו המצרנים הרבה והיה בהם מי שאינו מצרן אלא בחלק קטן מאד אם קדם הוא וסילק ללוקח או קדם וקנאה (מהמוכר) זכה בה: הגה מיהו לכתחלה ימכור לכולם ביחד (המ"מ פי"ב וב"י בשם תלמידי הרשב"א ושכ"כ בעה"ע) ויש חולקין (המגיד פי"ב די"א כן) ואם קדם אחד מהן לקנות והאחרים טוענין שגם הם רצו לקנותו רק שזה גזם להם להזיק והיה בידו לעשות ויש להם עדים על כך כשיסורו אונסן יכולין לסלקו מחלקן (ב"י בשם רשב"א ות' רשב"א סי' תתק"ו) וע' לקמן סי' זה סעיף ל"ג: באו קצת מהמצרנים וקצתם במדינה אחרת אלו שבכאן מסלקין ללוקח והיא שלהם לבדם:

יב היו הרבה שותפין לרוח אחת לשדה הנמכרת כל א' מהם יכול לסלק ללוקח ואם קדם אחד מהם וסילקו זכה הוא ואין שאר השותפין יכולין לערער ולא עוד אלא אפילו היה מצד א' לשדה הנמכרת שדה משותף בין שנים ומצד א' אצלה שדה של אדם אחר וקנאה

א' מהשותפין בשדה שאצל השדה הנמכרת אין בעל השדה שבצד א' יכול לומר לאותו שקנאה אני מצרן ודאי ואתה ספק דשמא יפול חלקך לצד אחר אלא חשוב ודאי כמוהו כיון שיש לו חלק בכל השדה וכיון שקדם זכה וה"ה שאם קנאה איניש דעלמא שא' מהמצרנים יכול לסלקו אע"פ שיש לו שותף ואין הלוקח יכול לומר לו שמא יפול חלקך מצד אחר וכן שדה הנמכרת של שנים ומכר א' מהם חלקו לאחר המצרן מסלקו ואין הלוקח יכול לומר כיון שאין החלק שקניתי מסויים שמא יפול חלקו מצד אחר שאינו מצד השדה שלך:

יג א' שלקח משנים שדה אחת ובא המצרן לסלקו מחציו שלקח מן האחר אינו יכול לסלקו אא"כ מסלקו מכולה או מניחו בכולה: הגה ודוקא בשדה אחת אבל שתי שדות יכול לסלקו מאחת ומניח לו אחת (ב"י בשם תלמידי רשב"א) אבל המוכר קרקע לשנים יכול המצרן לסלק לשניהם או לסלק האחד ולהניח האחד:

יד בעל בנכסי אשתו יש לו דין מצרנות שאם יש לה קרקע מנכסי מלוג ובאו למכור קרקע שאצלו יכול הבעל לסלק הלוקח אפילו אם קנו מידה שמחלה ללוקח אינו כלום והבעל יכול לסלקו עמדה היא וסלקה ללוקח וכן העבד שהיה נושא ונותן בנכסי אדוניו וסילק את הלוקח אם רצה הבעל או האדון מקיים על ידיהם ואם לא רצה לא יקיים ותחזור ללוקח ויחזיר הדמים:

טו המצרן שבא לסלק את הלוקח וקודם שסילקו מכר השדה שיש לו על המצר איבד זכותו וגם הלוקח שקנה ממנו אין לו דין מצרן לסלק הלוקח שקנה סמוך למצר:

טז מי שעשאו בעל הבית שליח למכור שדהו אף ע"פ שהשליח עצמו מצרן אינו רשאי לקנות וכשמכר לאחרים אינו יכול לסלק את הלוקח וכן מי שחתם על שטר המכירה בעד אינו יכול לסלק ללוקח (ר' ירוחם ני"א ח"ד):

יז מת הלוקח קודם שסילקו המצרן אינו יכול לסלק ליורש (ויש חולקין) (טור ונ"י פרק המפקיד וריב"ש סי' תק"א) וכן נ"ל עיקר:

יח נתן הלוקח הקרקע במתנה לאחר שלא באחריות אין המצרן יכול לסלקו והוא שלא יהא רמאות בדבר ויש חולקין (טור ונ"י פרק המפקיד) וכנ"ל עיקר:

יט מכרה לוקח ראשון ללוקח שני וכן אם מכרה היורש או המקבל מתנה המצרן מסלק את הלוקח:

כ טרפה בעל חוב בחובו המצרן מסלקו בין ששמוהו לו בית דין בחובו בין שהגבהו ליה מדעתו ואם ירצה הנטרף לתת הדמים שהיו עליו בחובו תחזור לו שדהו לעולם:

כא בעל חוב של המוכר שטרף מהמצרן יש מי שאומר שהמצרן חוזר ונוטל מהלוקח והלוקח נוטל מהמוכר וחלקו עליו לומר שאין דין המצרן עם הלוקח כלל אלא עם המוכר (וכן נראה עיקר):

כב יש מי שאומר דמצרן לא יכול לאחותי אינשי אחריני בדוכתיה לסלוקי ללוקח בדיני דבר מצרא אלא היכא דאקנה ליה בארעא קמייתא דקא תבע מחמתו והני מילי לאפוקי מיניה דלוקח הוא דלא מפקינן אבל למהוי בדוכתיה דבר מצרא לאזמוני זוזי ללוקח בזמניה אפי' שדרינהו ע"י שליח שעשאו בעדים בדוכתיה קאי:

כג הביאו המצרן והלוקח כל א' מעותיו אם היו מעותיו של לוקח טובים משל מצרן או שהיו ממהרים יותר לצאת בהוצא' או שאלו צרורין וחתומין ואלו מותרין בטל זכות המצרן וה"ה אם קדם הלוקח ופרע אין המצרן יכול לסלקו אלא בכעין מעותיו: הגה והוא הדין בכל דבר שיש פסידא למוכר לא תקנו בזה זכות למצרן (טור):

כד החליף חצר בחצר או בשדה או בכרם או איפכא כיון שהוא קרקע בקרקע אין בו דין בעל המצר (וכן נראה להורות אף ע"פ שיש מי שחולק) אבל אם החליף חצר בבהמה או במטלטלין רואין דמי אותו הבהמה או דמי אותן המטלטלין ונותן לו בן המצר ומסלקו וא"י לומר לו תן לי כמו שלקחתי בו שהערמה היא זאת ואינה מועלת כלום וכן כל כיוצא בזה שיראה לדיין שהוא הערמה אינו מבטל כח המצרן:

כה אמר המצרן אטרח ואביא מעות לא נטרינן ליה ואיבד זכותו ואם אמר אלך ואביא מעות אם הוא אמוד שיש לו ממתינים לו עד שילך ויביא ואם אינו אמוד אין שומעין לו ויש מי שאומר דאי מקמי דאתא לב"ד או לגבי מוכר לא הוה יודע בהני זביני אי נמי ידע בהני זביני ולא הוה ידע בסכום דמיה כי אמר איזל ואייתי זוזי אף ע"ג דלא אמוד נטרינן ליה ודוקא שיעור דאזיל ואייתי מגו ביתיה אבל טפי לא נטרינן ליה:

כו היה רוצה הלוקח לקנותה לבנות בה בתים ובן המצר רוצה לזורעה הלוקח זוכה משום ישוב הארץ ואין בה דין בן המצר ויש מי שאומר שאם המצרן רוצה לנוטעה יכול לסלקו:

כז היה מפסיק בינו ובין מצר חבירו רכב דקלים או בנין גבוה וחזק או גומא וכיוצא בהם רואים אם יכול להכניס אפי' תלם אחד בתוך הדבר המפסיק עד שיתערבו שתי השדות הרי זה בן מצר שלו ומסלק הלוקח ואם לאו אינו מסלק הלוקח:

כח מכר לו קרקע מעט באמצע שדהו ואח"כ מכר לו קרקע בצד אותה שבאמצע רואים אם אותה המעט שמכר לו תחלה היא עידית או זבורית לגבי זאת הקרקע שמכר לו באחרונה זכה הלוקח ואין בן המצר יכול לסלקו שהרי הוא עצמו בן המצר הוא מפני אותו מעט שקנה באמצע ואם אותו מעט שקנה באמצע כמו זאת שמכר לו בסוף בצדו

הרי זה מערים ובן המצר מסלק אותו מהשדה שקנה בסוף: הגה וכן אם נתן לו מעט קרקע במתנה רואין אם מכר לו אחר כך כל כך ביוקר עד שהבליע המתנה הרי הערים ויוכל בן המצר לסלקו (תשו' מיימוני דקנין סי' ל"ג): הגה ואם יש חשש ערמה בדבר מחרימין על ככה וכן בכל דבר שיש לחוש לערמה לדחות בן המיצר מחרימין על כך (הגהות מיימוני פ"ד דשכנים ובית יוסף בשם הגאונים):

כט בא הלוקח ונמלך בבן המצר וא"ל הרי פלוני בן המצר שלך רוצה למכור לי שדה זו אלך ואקח ממנו וא"ל לך וקח לא ביטל זכותו ויש לסלק אותו אחר שיקנה אלא אם כן קנו מידו ויש מי שאומר שאם אמר בפני עדים הוו עלי עדים שנסתלקתי אין צריך יותר שרוצה לומר נסתלקתי כדין בקנין: הגה אם אמר הלוקח למצרן לקנות והוא אומר לא בעינא ליה י"א דזכה הלוקח מיד דאינו נעשה שלוחו בעל כרחו (ב"י בשם המרדכי):

ל במה דברים אמורים שצריך קנין כשמחל לו קודם שקנה אבל אם מחל לו זכותו אחר שלקח כגון שבא המצרן וסייע אותו או שכרו ממנו או שראוהו בונה וסותר כל שהוא ומשתמש בו ולא מיחה בו ולא ערער אף ע"פ שהוא בתוך זמן הראוי לסילוק הרי זה מחל ושוב אינו יכול לסלקו:

לא נמלך המוכר בבן המצר למכור לו באותם דמים ואמר ליה זיל זבין לעלמא דלא בעינא ליה לא צריך למקנא מיניה:

לב אם שהה המצרן שיעור שילך ויביא מעות ויתבענו בדין ולא תבעו איבד זכותו: הגה היה אנוס לא אבד זכותו (ב"י) וכן אם שתק מכח טעות כגון שהיה סבור שדמי המכירה יגיעו לו ואח"כ כשנודע לו שיגיעו למצרן שלו בא לסלק הלוקח הדין עמו (תשו' מהרי"ל): ודוקא משעה שנתגלה המכר לבני העיר והחזיק הלוקח בקרקע אבל אם לקחה בצנעא לא איבד זכותו עד שיתפרסם המכר וישהה אחר כך מלתובעו בדין:

לג אם יש עדים שזה איימו לבן המצר בדבר שיש בידו להזיקו שלא יערער על המקח כשיעבור האונס יכול לסלקו:

לד היה בן המצר במדינה אחרת או חולה או קטן ואחר זמן הבריא החולה או הגדיל הקטן ובא ההולך אינו יכול לסלקו שאם אתה אומר כן אין אדם יכול למכור קרקיעתו שיאמר הקונה לאחר כמה שנים תצא מידי: הגה וי"א דמ"מ לכתחילה ילך המוכר לפני ב"ד שיודיעו לאוהבי או קרובי המצרן אם רוצה לקנות (מרדכי פרק המקבל):

לה היו המצרנים רבים ומכר א' מהם זכותו ללוקח אפי' בקנין יכולים האחרים לסלקו:

לו מכר כל נכסיו לא' אין בעל המצר של שדה אחת מסלק את הלוקח מאותה השדה שהרי היא ואחרת קנה כאחד ואפי' אם המצרן ג"כ רוצה לקנות כל נכסיו בכל מקום שהן אינו יכול לסלקו:

לז מכרה למי שקנאה הוא ממנו אין המצרן יכול לסלקו כיון שכבר מכרה לו וה"ה אם מכרה לבן אותו שקנאה הוא ממנו שאין המצרן יכול לסלקו ויש מי שחולק במכר לבן: הגה מיהו לכתחילה אם בא המצרן ובעלים הראשונים ליקח המצרן קודם ואם בא אדם אחר ליקח אפי' לכתחילה אין הבעלים ראשונים יכולין לעכב (ב"י בשם הר"ן ונ"י והגהות אשירי) מכר ראובן לשמעון ושמעון ללוי ולוי חזר ומכר לראובן המצרן יכול לסלקו (הגהות אשיר"י):

לח הקונה מהעכו"ם אין המצרן יכול לסלקו:

לט מכרה לעכו"ם עכו"ם לאו בר דינא דבר מצרא הוא: הגה הקונה בצד עכו"ם י"א דאין המצרן שבצד השני יכול לסלוקי' (ב"י) וי"א דאין לסמוך על זה אא"כ יש צד אחר בדבר שאין לסלקו (ת"ה סי' של"ח):

מ המוכר לעכו"ם או שוכר לו משמתין אותו עד שיקבל עליו כל אונס שיבא מהעכו"ם עד שינהוג העכו"ם עם בן המצר שלו בדיני ישראל בכל ואם אנסו בדבר שלא כדין ישראל משלם המוכר ודוקא ששמתוהו תחילה אבל אם לא שמתוהו ואירע לו אונס מן העכו"ם י"א דפטור לשלם (ר"ן ונ"י והמגיד פי"ב בשם הראב"ד ומרדכי פ' הגוזל קמא וכנ"ל עיקר) ואם בא לו היזק מכח שכונת העכו"ם בחיי המוכר (ומת) חייב הבן לשלם ממה שירש מאביו אבל אם לא בא לו ההיזק אלא לאחר מיתת המוכר יש מי שאומר שלא קנסו בנו אחריו:

מא במ"ד אמורים כשיכול למוכרה או לשוכרה לישראל בדמים שנותן העכו"ם אבל אינו חייב למוכרה לישראל בפחות ואי חזינן שהעכו"ם מכוין לקנות במצר ישראל כדי להשחית נחלתו הכל לפי ראות הדיין:

מב המוכר שדה רע כדי לקנות בדמים שדה יפה או שמכר מקום רחוק כדי לקנות מקום קרוב אין בהם דין בן המצר שמא בנתים שיודע למצרן יקנה אחר אותו שדה שהוא רוצה לקנות:

מג מכר כדי ליתן מנת המלך או שמכר לקבורה או למזון האשה והבנות (וי"א דה"ה למזונות עצמו) (ב"י בשם תלמידי הרשב"א) אין בו דין בן המצר ואפי' שלוה לצרכי קבור' או למזון האש' והבנות או שלוה מחבירו לפרוע המס כשמוכר לפרוע למלוה אין בו משום דין המצר (ואפילו לכתחילה כשבאו לקנות כל הקודם זכה) (רמב"ם פי"ב והג"א בשם ר"ח ובשם תלמידי רשב"א) ויש אומרים דהמצרן קודם (שם הגהת אשירי בשם רש"י):

מד טען הלוקח ואמר מפני המס וכיוצא בו מכר לי המוכר ובעל המצר אומר שקר אתה טוען כדי לבטל זכותי על בעל המצר להביא ראיה ואם לא הביא ראיה ישבע הלוקח היסת:

מה אפי' היה בדבר ספק אין הלוקח מסתלק אלא בראיה ברורה שמביא בעל המצר לפיכך אם טען הלוקח ואמר גזלן אתה לשדה זו אריס אתה לשדה זו או שוכר או ממושכן

צריך בעל המצר להביא ראיה שהוא בעל המצר ושקרקע זו בחזקתו וכן כל כיוצא בזה: הגה וכן במקום שהפוסקים חולקין אין מוציאין מיד הלוקח הואיל ומוחזק (תה"ד סי' שכ"ו) מיהו לכתחילה יש למכור למצרן (ב"י):

מו סלקיה מצרן ללוקח ואח"כ נודע ששדה זו לא היתה של מצרן יד הלוקח על העליונה רצה מחזיק במעותיו רצה מחזיר למצרן מעותיו וחוזר למקנתו וחייב לשלם לו כל הפירות שאכל ואם הנגזל שבא הקרקע עתה לידו רוצה לסלק הלוקח משום דינא דבר מצרא חזינן אי ידע דזבניה והיה יכול לסלקיה בעידנא דסלקיה גזלנא ולא סלקיה תו לא יכול לסלוקיה ואי לא ידע ביה מקמי הכי אע"ג דאתי עליה לבתר דסלקיה גזלנא ללוקח לא בטלא מצרנותיה בהכי:

מז המוכר לאשה או ליתומים קטנים אבל יתומים גדולים או קטנים שאינם יתומים אית בהו משום בר מצרא (ב"י בשם המגיד פי"ב) אין בו משום דינא דבר מצרא מכר לטומטום ואנדרוגינוס אין המצרן יכול לסלקו לפי שהם ספק אשה: הגה ודוקא אשה שיש לה נכסים ידועים או אלמנה שאין לחוש שמערמת וקונה לבעלה ואומרת לעצמה (נ"י פ' המקבל וב"י בשם רשב"א ובשם הרי"ף) קנתה היא ובעלה ביחד אין יכולין לסלק אפי' הבעל (ריב"ש סי' שס"ט) הקונה מן האשה י"א דלית בו משום דינא דבר מצרא (ב"י בשם הפוסקים) ודוקא מצרן אינו יכול לסלק אשה אבל שותף יכול לסלקה דשותף עדיף ממצרן (מהרי"ו):

מח קטן שהוא מצרן אם רואים ב"ד שזכות הוא לו יסלקו את הלוקח או יטלו לו חלקו עם שאר המצרנים:

מט המוכר לא' מן השותפים שלו במשא ובמתן אע"פ שאינו שותפו בקרקע זכה בה ואין שאר שותפין או שאר בני המצר נוטלים עמו: הגה אם הלוקח לית לי' ארעא ודחיקא ליה שעתא והמצרן א"צ לה רק להרווחא בעלמא י"א דלית ביה משום דינא דבר מצרא (תוס' פ"ק דב"ב והגהות מיימוני פי"ב מה' דעות) ויש חולקין (תוס' בפ"ק דב"ב והגהת מרדכי שם בשם מוהר"ם) ומדברי מוהר"ם סי' ש"מ ומהרי"ו סי' צ"ט נראה כסברא הראשונה ודוקא שהלוקח מן העיר ולא יוכל למצוא בית במקום אחר אבל בלאו הכי המצרן קודם לכולי עלמא (מהרא"י ומהר"יו סי' צ"ה):

נ כל הרוצה למכור קרקע ובאו שנים כל אחד מהם אומר אני אקח בדמים אלו ואין אחד מהם בעל המצר אם היה האחד מיושבי העיר והאחד משכני השדה שכן העיר קודם שכן ותלמיד חכם תלמיד חכם קודם קרוב ות"ח ת"ח קודם שכן וקרוב שכן קודם קדם א' מהן וקנה זכה ואין חבירו שראוי לקדם לו יכול לסלקו הואיל ואין א' מהם בעל המצר : הגה י"א דלא מיקרי שכן אלא אם הוא חבירו הרגיל עמו אבל מה שדר אצלו אינו כלום (רבי ירוחם בשם התוס' בהכותב וטור בסי' רנ"ג וכ"כ הרא"ש שם) ויש מי שחולק (רש"י ותוס' בהמקבל):

נא היה הקרקע של אחד והבנין או האילנות של אחר אם יש לבעל הבנין או בעל האילנות זכות בקרקע כל א' מהם בן המצר של חבירו לפיכך אם מכר אחד מהם חלקו חבירו מסלק הלוקח אפי' [הלוקח] הוא מצרן אבל אם אין לבעל האילנות או לבעל הבנין זכות בקרקע אלא כל זמן שירצה אומר לו עקור אילניך או הרוס בניינך ומכר בעל הקרקע זכה הלוקח ואין בעל האילנות או בעל הבנין מסלק אותו ואם מכר בעל הבנין או בעל האילן הרי בעל הקרקע מסלק אותו: הגה הבית והעלייה של שניהם ומכר הא' ביתו למצרן אין בעל העלייה יכול לסלקו דלא מקרי שותפים זה לזה רק דינן כמצרנים (תשובת הרא"ש כלל צ"ו):

נב וכן אם נמכר קרקע הסמוך לזה שהקרקע לא' והבנין לאחר בעל הקרקע קודם לבעל הבנין אלא א"כ יש לבעל הבנין זכות בקרקע כמו שנתבאר:

נג בכל הקרקעות שבעולם יש דין מצרנות אבל במטלטלין ועבדים אין דין מצרנות ומחובר לקרקע כקרקע ויש בו דין מצרנות (ולכן יש דין מצרנות בבתים) וה"ה במקומות בית הכנסת: הגה י"א דהמוכר מקומות בבית הכנסת בני משפחתו יכולין לסלק המוכר משום פגם משפחה וי"ח (מרדכי פרק המוכר פירות ב' הדעות) ונ"ל דהכל לפי הענין דאם היה פגם בזה למשפחה כגון שיושבין משפחות משפחות לבד יש לדון כסברא הראשונה וכמו שאמרו לענין המוכר קברו וכל כיוצא בזה . המלוים ביחד בחנות אין לו דין קרקעות ואין המצרן או השותף מסלק הלוקח כמו בקרקעות ודינו כמו מטלטלין מיהו אם נראה לב"ד היזק לשותף השני מצי מסלק ליה וכן בכל מטלטלין אע"פ שאין בהם דין מצרנות מ"מ (אם) שותפין (הן) במטלטלין ואחד מכר חלקו יכול השותף השני לסלק הלוקח אם נראה לב"ד שאין השותף השני נוח לו כראשון (מהרי"ק שורש כ' וד"ע):

נד הנותן מתנה אין בה דין בן המצר היה כתוב בשטר מתנה שאחריות מתנה זו על הנותן יש בה דין בן המצר וכמה נותן לו מה שהיה שוה אמר הלוקח כן הוא והערמה עשינו ומכירה הוא ובכך וכך קניתיה נשבע בנקיטת חפץ ונוטל כדין השלוחין והוא שיטעון דמים שהן ראויים או יותר מעט אבל אם אמר על שוה מנה בק"ק קניתי אינו נאמן היה כתוב בשטר מתנה וקבלתי עלי אחריות מתנה זו שאם תצא מידו אתן לו ק"ק נותן לו בן המצר ר' ואח"כ מסלקו ואע"פ שאינו שוה אלא מנה:

נה הקדש לעניים אין בו משום דינא דבר מצרא:

נו היתה שדה שאצל המצרן הפקר ובא אחד והחזיק בה אם ימצא כמותה במקום אחר של הפקר להחזיק בה יכול המצרן לסלקו ואם לאו אינו יכול לסלקו:

נז הממשכן שדהו ואח"כ מכרו לזה שהוא ממושכן בידו אין המצרן יכול לסלקו אבל אם מכרה הממשכן לאחר אפי' אינו בן המצר אין המלו' יכול להוציא מידו: הגה וי"א דאפי' קדם המצרן וקנאה יוכל המלוה לסלקו (טור בשם הרא"ש והמרדכי פרק המקבל וב"י בשם עיטור) וכן נראה לי לדון ולהורות והוא שנראה לב"ד שלא היה ערמה בדבר שהלוה למוכר כדי שיסלק

המצרן (טור) המלוה לעכו"ם על שדהו או ביתו ובא אחר וקנאו המלוה מסלקו (מרדכי פרק המקבל ותוס' פרק איזהו נשך) המלוה על בית ולא הלוה על המרתף שתחתיו אין לו שייכות במרתף ואם קנה המרתף המצרן מסלקו (נ"י שם וכן דעת הרא"ש):

נח אם בתחלת המשכונא בא המצרן לערער לעכב ולומר אני אלוה לך כי שמא כונתך להערים למכור למלוה אינו יכול לעכב בידו כי יאמר בעל השדה זה נוח לי ואתה קשה ממנו אמנם אם יראה לדיין שיש בו ערמה דוחין את המלוה אם שדה הסמוכה למשכונא נמכרת הלוה מעכב על המלוה ואין המלוה מעכב על הלוה ואם אין הלוה חפץ לקנותו וקנאו אחר אפילו אינו בן המצר אין המלוה יכול להוציאו מידו ואם קדם המלוה וקנה בן המצר מוציאו מידו וי"א דלמלוה דין מצרן (טור בשם הר"י ברצלוני וכ"כ הרא"ש והמגיד בשם הרשב"א פי"ב) וכן נראה עיקר:

נט השוכר בית מחבירו והמצרן רוצה להוציאו מידו לשכרו לעצמו אין שומעין לו:

ס מי שיש לו בית בשכירות ובית שאצלו נמכר אינו יכול לזכות בו מדין בן המצר ואם קדם וקנאו בן המצר יכול לסלקו: (ויש מי שחולק וסבירא ליה דיש בשכירות דין מצרנות) (טור בשם הרא"ש ור' ירוחם בשם הרשב"א בשם ר"י ברצלוני):

סא שנים ששכרו שדה בשותפות וא' מהם רוצה להשכיר חלקו לאחר והשני רוצה לזכות בו מדין בן המצר הדין עמו כיון שהוא שותף בו:

סב השכיר ביתו לאחד ואח"כ מכרה לו אין בן המצר יכול להוציא מידו: הגה היה בית וחנות זה על זה ושכרן לשנים ואח"כ בא למכרם כל אחד מצרן לשלו ולמה שהוא דר בו (ב"י בשם מעשה שבא לידו):

סג השכיר ביתו לאחד ואח"כ מכרה לאחר אפי' אינו בן המצר אין השוכר יכול להוציאו מידו: הגה ראובן היה לו קרקע שמעלה ממנו מס לשמעון לשנה ומכר שמעון המס ללוי וראובן אומר שהוא מצרן אם מכר שמעון ממכר עולם הדין עם ראובן ואם לא מכר רק לשנים קצובים אינו אלא כמוכר חוב בעלמא שאין בו מצרנות (ב"י בשם הרשב"א):

סימן קעו

השיתוף כיצד מתקיים וכיצד נוהגין וכיצד נפרדין ואם מת אחד מהם. ובו נא סעיפים:

א השותפים שבאו להשתתף אין השיתוף נגמר בדיבור לומר שאם אמר בואו ונשתתף יחד בכך וכך שלא יוכלו לחזור בהם ואינו מתקיים אלא בקנין וכיון שצריך קנין כל דבר ודבר לפי קניינו מתקיים שיתופו לפיכך המטבע שאינו נקנה בחליפין אין השיתוף מתקיים בו בקנין שאפי' קנו מיד שניהם שיביא כל א' מעותיו וישתתף בהם וכתבו שטר על זה והעידו עדים אינו מועיל אלא צריך שיביא כל אחד מעותיו ויטילו מעות שניהם

בכיס אחד ויגביהו שניהם הכיס ויש מי שאומר שהוא הדין אם משך כל אחד מעותיו של חבירו מהני ואפי' לא עשו לא זה ולא זה אלא נשתתפו והתחילו לישא וליתן בעסק השיתוף ליקנות או למכור יש מי שאומר דמהני: [הגה] מי שהלוה לחבירו מעות ואח"כ אמר ליה יהיו בידיך למחצית שכר ונאנסו בידו חייב בכל האונסין כמו בתחלה דלא נסתלק משמירתן בדיבור בעלמא (מרדכי פ' החובל):

ב נשתתפו בשאר מטלטלין כיון שקנאו מידם שיביא זה חביתו של יין וזה כדו של דבש והרי נשתתפו בהם נעשו שותפין בהם וכן אם ערבו פירותיהם או ששכרו מקום בשותפות והניח זה כדו וזה חביתו שנשתתפו בהם הרי אלו שותפין בהם כללו של דבר בכל הדרכים שקונה הלוקח באותן הדרכים עצמם קונין השותפין זה מזה הממון המוטל ביניהם להשתתף בו:

ג האומנים שנשתתפו באומנות אע"פ שקנו מידם אינם שותפים כיצד שני חייטין או שני אורגים שהתנו ביניהם שכל שיקח זה וזה במלאכתו יהיה ביניהם בשוה אין כאן שותפות כלל שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם: הגה וי"א דיכולין להקנות זה לזה אפי' בדבר שלא בא לעולם (טור בשם הראב"ד והרא"ש ותשו' רשב"א אלף נ"ז וב"י בשם עיטור) וי"א דאפי' קנין אינם צריכין אלא כל מה שמתנים זה עם זה מתקיים אפי' באמירה בעלמא ואינן יכולין לחזור בהן כל זמן השותפות שהתנו (מרדכי פרק הגוזל בתרא והגהות מיימוני פ"ג דשלוחין ופ"י דגזילה וב"י בשם הר"ן) ויש חולקין ואומרים שיכולין לחזור בהן לענין מה שירויחו אח"כ אבל לא לענין מה שהרויחו כבר ואין נאמנין לומר שכבר חזרו בהן (נ"י פ"ק דב"ב וריב"ש סי' תע"ו בשם הרמב"ן והרשב"א) וכל זה בשנים שנשתתפו זה עם זה ועוסקין שניהם בשותפות וכל אחד יתן לחבירו מה שירויח ולכן גמרו ומקני אהדדי אבל מי שנותן לחבירו מחצית שכר עיסקא ומתנה שיתן לו כל הרווחים שיגיעו לו אפי' ממקומות אחרים אינו אלא כמתנה בעלמא ואינו נקנה אלא בקנין גמור (מרדכי פ' השואל והג"א פרק האומנין) אבל אם היו לוקחים (החייטים) הבגדים עצמם ותופרין אותם ומוכרין (או) לוקחים (האורגים) השתי והערב ממעותיהם ואורגים ומוכרים ונשתתפו במעות שלוקחין בו הרי אלו שותפים וכל מה שירויחו בשכר מלאכתן ומשאם ומתנם הרי אלו לאמצע:

ד שותפין ששמו פירותיהם ונשתתפו בהם יש להן אונאה זה על זה עירבו פירות בלא שומא ומכרום ונשאו בדמיהם הרי אלו מחשבין הפירות כמה היו שוים בעת שנשתתפו ומחשבין השכר או ההפסד:

ה השותפין שהטילו לכיס זה מנה וזה מאתים וזה ש' ונתעסקו כולם בממון סתם ופיחתו או הותירו השכר או הפחת ביניהם בשוה לפי מנינם לא לפי המעות ואפי' לקחו שור לטביחה שאלו לא מכרוהו [נ"א טבחוהו] היה נוטל כל אחד מבשרו לפי מעותיו אם

מכרוהו חי ופחתו או הותירו השכר או הפחת לאמצע בד"א כשנשאו ונתנו במעות שנשתתפו בהם אבל אם המעות קיימים ועדיין לא הוציאו אותם ופחתו או הותירו מחמת המטבע ששינה המלך או אנשי המדינה חולקין השכר או ההפסד לפי המעות וכל שכן אם נשתתפו בפירות ועדיין הן בעין שנוטלין לפי מעותיהן (טור) ואם התנו ביניהם הכל לפי תנאם בין בריוח בין בהפסד:

ו יש מי שאומר דה"מ בגוף הממון שנשתתפו אבל להשתעבד לשלם מביתו לא כגון אם נשתתפו זה במנה וזה במאתים ונפסד הכל לא אמרינן שישלם בעל המנה לבעל המאתים חמשים מביתו יש מי שאומר שאם עלה בו ריוח אחר שהגיע זמן חלוקה שקבעו נוטלין לפי המעות והוא הדין אם שינו ממה שהתנו בתחלה נוטלין לפי מעותיהן (ב"י בשם הרי"ף בשערים):

ז ויש מי שאומר שאם נגנבו או אבדו חולקין לפי המעות: הגה ראובן שהיה לו חוב ואומר לשמעון שיסייע לו בגביית החוב ויהיה לו שליש הריוח וכן עשו ואח"כ קנו סחורה הוו להו כב' שהטילו לכיס שהרי יש לשמעון חלק בריוח (ב"י בשם הרשב"ץ) ודוקא שקנו אח"כ הסחורה ביחד אדעתא דשותפות אבל אם ראובן הוא הקונה ושמעון סייעו אין לו בריוח כלום שהרי לא נדר לו רק חלק בגביית החוב ולא במה שהרויח אח"כ וא"צ ליתן לו רק כמה שנותנין למסייע לחבירו (ב"י וד"ע) ראובן ושמעון שנשתתפו להלוות לעכו"ם וראובן נתן לו חלקו ואח"כ אמר העכו"ם שא"צ יותר ואמר ראובן לשמעון שיתן לו חלקו למה שהלוה ושמעון דחה אותו ליתנם ובתוך כך נפטר אפ"ה זכו יורשיו בחלק הריוח דהרי לא מחל לראובן אבל אם אמר שמעון שלא יתן חלקו אז שינה בענין השותפות ואבד חלקו מן הריוח (מרדכי פ' מי שהיה נשוי) וע"ל סי' זה סעי' מ"א :

ח השותפין שומרי שכר הן שאם נגנב או נאבד מהשותפות ברשות אחד מהם חייב באחריותו בד"א בזמן שכל אחד מתעסק בשותפות זמן ידוע ונגנב לו בזמן שנתעסק בו: הגה ודוקא שהתנו כן מתחלה אבל אם א' אינו מחוייב להתעסק רק עושה מנדבת לבו אינו חייב בשמירת השותפות ולא הוי רק כשומר חנם (הגהות אלפסי פרק חזקת) אבל אם התחילו להתעסק ביחד אפי' אם אח"כ נתעסק בו כל אחד לבדו פטורים דשמירה בבעלים היא (ואם חייב בפשיעה ע' לקמן סוף סי' רצ"א) ואם מתחלה נתעסק בו אחד לבדו ואח"כ נתעסקו בו שניהם ביחד ונגנב הראשון חייב שלא היה השני עמו במלאכתו כשהתחילה שמירתו והב' פטור שהראשון היה עמו במלאכתו כשהתחילה שמירתו: הגה חלקו השותפות לגמרי ונשאר ביד א' מהן לפרוע לעכו"ם ואבדו או נגנבו ממנו אין חבירו חייב לשלם לו ההפסד אבל אם נשאר ג"כ לשני מן השותפות הוי שמירה בבעלים וההפסד על שניהם (מהרי"ק שורש קי"ד):

ט אחים שהן שותפין יכול כל אחד למחות בחבירו שלא יקנה דבר לעצמו מהשותפות אם לא ינכה אותו מחלקו ואם לא מיחו וקנו לעצמם כשבאים לחלוק שמין הבגדים

שעליהם כפי מה שהם שוים בשעת חלוקה אבל אם כלו לגמרי או אבדו אין מחשבין אותם להם ואם קנו בגדים לנשיהם ולבניהם ולבנותיהם אין שמין אותם בד"א בבגדי חול אבל בבגדי שבת שמין להם וגדול האחין אף במה שקנה לעצמו אין שמין לו אבל לכתחלה יכולים למחות בו שלא יקנה: הגה והוא הדין שאר שותפין שאינן אחין (טור ושכ"כ הרמב"ם) מיהו נ"ל דאזלינן בזה אחר המנהג:

י המשתתף עם חבירו בסתם לא ישנה מנהג המדינה באותה סחורה ולא ילך למקום אחר ולא ישתתף בה עם אחרים ולא יתעסק בסחורה אחרת ולא ימכור בהקפה אלא דבר שדרכו להמכר תמיד בהקפה: הגה ואם התרה בו שלא לעשות אפי' בדבר שדרכו בהקפה חייב לשלם (ב"י בשם העיטור) היו קצת בני אדם מוכרין בהקפה וקצת אינן מוכרין בהקפה לא יקיף בלא דעת חבירו (ב"י בשם רבי ירוחם בשם הגאונים) וכל שאינו משנה או פושע יעשה בשל חבירו כמו בשלו (מרדכי סוף פ' אלמנה ניזונית) ונוטל מחבירו חלקו במה שהוציא דכל שותף כיורד ברשות דמי (מרדכי פ' חזקת) בני חבורה האוכלין יחד וא' אוכל הרבה יכולין אחרים לסלקו (אגודה דפסחים פ' האשה דף פ"ט) ולא יפקיד ביד אחרים אלא א"כ התנו בתחלה או שיעשה מדעת חבירו ואם עבר ועשה שלא מדעת חבירו ואח"כ הודיעו והסכים למעשיו ה"ז פטור ואין הדברים האלו צריכים קנין אלא בדברים בלבד ואם (שינה) האחד מכל אלו הדברים שהלך למקום שלא היה לו לילך או פירש בים או שמכר בהקפה או נשא ונתן בסחורה אחרת וכן כיוצא באלו הדברים כל פחת שיבא מחמת זה שעבר חייב לשלם לבדו ואם היה שם שכר השכר לאמצע:

יא לפיכך הנותן מעות לחבירו בתורת שותפות ליקח בהם חטים לסחורה והלך וקנה שעורים או לקנות שעורים וקנה חטים אם פחתו פחתו לזה שעבר ואם הותירו הותירו לאמצע (וע"ל סי' קפ"ג ס"ה) וכן אם הלך ונשתתף עם אחר בממון השותפו' אם הפסיד הפסיד לעצמו ואם נשתכר השכר לאמצע אבל אם נשתתף עם אחר בממון עצמו אם פחתו פחת לעצמו ואם הרויח הריוח לעצמו ואם התנו ביניהם הכל לפי התנאי: הגה ראובן ושמעון שהיו שותפין היה להן חוב אצל שר אחד שראובן דר תחתיו והוא עשה החוב ושמעון טוען שראובן יתבע החוב לפי שהוא עשאו וראובן אומר שמתיירא מן השר שהוא דר תחתיו הדין עם ראובן (הרא"ש בתשו' כלל פ"ט סי' א') ועי' לקמן סעיף מ"ז סי' זה ראובן שהלך ופטר חובות של שמעון חבירו ואומר ששמעון צוה לו לעשות אם אמת ששמעון צוה לו ראובן פטור אע"ג דלא א"ל על מנת לפטור אבל אם שמעון כופר ויש עדות שהחובות היו שלו וראובן פטרן ראובן חייב לשלמן ואינו נאמן לומר שברשות שמעון עשה מה שעשה אבל אם אין לשמעון עדות ראובן נאמן במיגו שהיה יכול לומר שהחובות אינן של שמעון או שהוא לא פטרן (מרדכי פ' החובל בשם מוהר"מ) (וע' לקמן סעיף נ'):

יב אחד מהשותפים או המתעסק שעשה סחורה בנבלות וטריפות וכיוצא בהם השכר לאמצע ואם הפסיד הפסיד לעצמו: הגה וכן אם גנב או גזל השותף צריך לחלוק עם חבירו (הגהות מרדכי פ' חזקת והג"מ פ"ה מה' שותפין) ואם הפסיד ההפסד לעצמו ודוקא אם הפסיד קודם שנודע לחבירו אבל אם חלק הגניבה עם השותף ואח"כ בא עלילה עליו וכן אם קנה גניבה וחלק עם חבירו ובא אח"כ עלילה ההפסד ג"כ לאמצע מאחר שנתרצה למעשיו ואין הדברים צריכין קנין כמו שנתבאר (בנימין זאב סי' ש"ס) אבל אם חלקו שאר רווחים ובא עלילה על אחד מן השותפין שלא כדין אין חבירו חייב לסייעו בהפסד (הרא"ש בתשו' כלל ע"ט סי' ו') וע' סי' זה סעיף ל"ח וסוף סי' קע"ז מי ששכר חבירו לישא וליתן בשלו וכל המציאות שיגיעו לידו יהיו שלו וגבה חובות פרועים מעכו"ם הוי בכלל מציאה דכל שטר פרוע אינו שוה רק דמי הנייר ולכך מי שהחזירו לעכו"ם אינו חייב לשלם לחבירו ואפי' לכתחילה נמי שרי (תשובת רשב"א אלף י"ד והריטב"א):

יג א' מהשותפין שאמר נוליך הסחורה למקום פלוני שהוא ביוקר ונמכר שם אע"פ שקבל עליו כל אונס או כל פחת שיבא הרי חבירו מעכב עליו שהרי אומר לו אין רצוני שאתן מעות שבידי ואהיה רודף רוח אחריך לדין להוציא ממך וכן כל כיוצא בזה:

יד אחד מהשותפין שבא לישן הפירות עד הזמן הידוע למכור אותם פירות אין חבירו מעכב עליו אבל משהגיע זמן המכר יכול כל אחד מהם למכור ואין חבירו יכול לעכב עליו ואם מכר בלא דעת חבירו ונתייקר אח"כ אין לחבירו עליו כלום (אבל אם מכרה קודם זמנה הוי פשיעה וחייב לשלם לחבירו חלקו) (ב"י בשם רבי ירוחם) ואם אין זמן ידוע למכור אותם פירות ורוצה א' מהם לישנם חבירו מעכב עליו:

טו השותפין שהתנו ביניהם שיעמדו בשותפות זמן קצוב כל א' מהם מעכב על חבירו ואינו יכול לחלוק עד שיגיע הזמן או עד שיכלה ממון השותפות ואין אחד מהם יכול ליטול מהקרן ולא מהשכר עד סוף הזמן: הגה ואם שינה או פשע תוך הזמן או עבר על תנאו אפ"ה אינן יכולין לחלוק אלא משלם מה שהפסיד (ב"י לדעת הרמב"ם) ודלא כיש חולקין בזה (מרדכי פרק מי שהיה נשוי):

טז נשתתפו סתם ולא קבעו להם זמן הרי אלו חולקין כ"ז שירצה אחד מהם ויטול כל א' חלקו מהסחורה ואם לא היתה באותה סחורה דין חלוקה או שהיה בחלוקתה הפסד הרי אלו מוכרים אותה וחולקים הדמים:

יז היה זמן ידוע למכירת אותה סחורה יש לכל א' מהם לעכב שלא יחלקו עד שתמכר בזמן הידוע למכירתה ואין אחד מהם נוטל לא מהקרן ולא מהריוח עד זמן החלוקה אלא אם התנו ביניהם:

יח אם לא קבעו זמן לשותפות או שקבעו זמן ונשלם ובא א' לחלוק שלא מדעת חבירו חולק בפני ג' אפי' הם הדיוטות ובלבד שיהיו נאמנים ויודעים בשומא ואם חלק בפחות

משלש' לא עשה כלום: הגה ואם הפסיד אח"כ בחלקו הוא יכול לבטל החלוקה (טור) ויש חולקין (שם בשם י"א) בד"א שחלקו פירות אבל אם היו מעות שכולם מטבע א' ושוים יש לו לחלק שלא בפני ב"ד ומניח חלק חבירו בב"ד ואם אין המעות שוים הרי הם כפירות ואין חולקין אותם אלא בב"ד:

יט א' מהשותפים או מהמתעסקים שמת בטלה השותפות או העסק אע"פ שהתנו לזמן קבוע: הגה וכן עיקר ודלא כדעת החולקין (מרדכי פ' הגוזל בתרא ופ' המקבל) שותף שחלה או נאנס ולא עסק בשותפות אין הדין שהאחר ירויח ויתן לו ואפי' אם קנו מידו בשעת השיתוף אבל אם היה בעיר אחרת בשליחות השותפות ונתעכב באונס יש לו חלק עמהם ואם יש מנהג בזה בין השותפין יעשו כמנהגן (ב"י בשם הרשב"א) ג' שקבלו עסקא מאחד ומת אחד מהן נתבטל הענין ויכולין לחזור בהן (ב"י בשם ריטב"א) ג' שותפים ביחד שעשו שותפות עם אשה שויתרה להן מחלקה ואח"כ פשע האחד ולא עסק בשותפות כמו שהיה לו לעסוק ומחמת זה אינו נוטל כל כך בריוח הריוח לאשה לפי ערך כי אינו דומה שנים העוסקים לג' (ב"י בשם הרשב"א) אחין שותפין שהיו נזונין ביחד כל אחד כפי צרכו ונפטר אחד מהן והשני נשא ונתן לצורך השותפות כמו שעשה בחיי אחיו אין האלמנה יכולה לומר בשעת החלוקה שהיא תטול בראש כפי מה שלקח החי יותר ממנה מאחר שנשאו ונתנו סתם כפי מה שנהגו בחייהם עשו וכן אם ויתרו הקהל במס חלק האלמנה אין השני יוכל לומר שתחלק עמו הריוח ההוא מאחר שלא התנה ועסק סתמא מה שויתרו לאלמנה זכתה בו (טור בשם הרא"ש פ"ח סי' ד'):

כ היה להם חוב אצל אחרים אינו יכול לומר לחבירו לא נחלק עד שנגבה כל חוב שיש לנו אלא חולקים וכשיפרעו החובות יטול כל אחד חלקו: הגה או יכולין לחלוק השטרות בשומת ב"ד או בגוד או אגוד ואם נתקלקל אח"כ החוב של א' מזל רע דידיה גרם (טור בשם הרא"ש) וע' לעיל (סי' ס"ו סעיף מ"א) היה עליהם חוב לאחד אם פירשו שאינם אחראים זה לזה חולקין וכשיגיע זמן החוב לפרוע יתן כל אחד חלקו ואם לאו כל אחד מהם מעכב לחלוק עד שיגיע זמן השטר מפני שיאמר לחבירו הואיל וכל אחד ממנו חייב לשלם כל השטר נשא ונתן בדמים אלו עד שיגיע הזמן:

כא אמר ליה חבירו נחלוק וטול אתה דמים כנגד כל השטר ועשה בהם סחורה לעצמך ושלם כל השטר בזמנו יש לו לעכב עדיין ולומר שמא אפסיד והשנים יותר מרויחים מהאחד:

כב הנותן מעות לחבירו לילך למדינה פלונית לסחורה או לקנות לו פירות בסחורה או לישב בחנות אינו יכול לחזור בו ולהחזיר הממון מיד השותף עד שילך למקום שהתנו ויחזור או עד שיקנו אותם הפירות וימכרו או עד שישב בחנות שזה כמי שקבע זמן הוא:

כג המקבל עסק מחבירו לזמן קצוב המקבל יכול לחזור בו כדין פועל שחוזר בו אפי' בחצי היום אבל הנותן אינו יכול לחזור בו מה שאין כן בשותפין שקבעו זמן (ב"י) וכמו שנתבאר לעיל סעיף ט"ו:

כד שני שותפים שיש להם תביעה על אחד ותבעו א' מהם ויצא השותף חייב אם היה על עסק שבועה שהי' חייב לו ונשבע לו אין שותף שני יכול לתבעו בשבועה דשבועה לאחד שבועה למאה:

כה היה להם תביעת ממון עליו ויצא השותף חייב אם לא היה שותפו בעיר יכול לתבעו פעם אחרת (וקטן כמאן דליתא בעיר דמי וי"א דה"ה אשה) (נ"י בשם הריטב"א) היה בעיר אינו יכול לתבעו: הגה ודוקא כשהן התובעין אבל כשהן נתבעין ואחד טען אינו מזיק לחבירו כלל הואיל ולא צוהו לטעון ולדון בשבילו ובני העיר בעניני צרכי העיר הם כשותפין ואם אחד מהם תבע לאחר כולן יודעין באותו תביעה ואינן יכולין לחזור ולטעון (מרדכי פ' מי שהיה נשוי):

כו בד"א שלא נתחייב השותף מתוך טענותיו אבל נתחייב מתוך טענותיו כגון שהודה או שאמר אין לי ראיה לא הפסיד שותפו בהודאתו ואם יש לו ראיה יביא וגם צריך להיות שאינו יכול לשנות בטענה ממה שטוען הראשון לפיכך חשבינן ליה כאלו ירד כבר לדין וכותבים עליו פסק דין ויורדים לנכסיו ואינו יכול לדחות ולומר שימתינו לו עד שירד לדין וגם אינו יכול לומר אם הייתי שם הייתי בודק בעדים עד שיהיו מוכחשים אבל אם יכול לשנות שומעין לו אע"פ שהיה בעיר וי"א שאם לא היה בעיר שיכול לתבעו יכול להחרים עליו שלא ידע שירד שותפו עמו לדין:

כז שנים שהלוו או שהפקידו לאחד ובא א' מהם ליטול חלקו או ליטול הכל נתבאר בסוף סימן ע"ז ואם אחד לווה משנים בשטר אחד ונכתב בשם האחד יתבאר בסי' זה (וכן שותפין שלוה אחד מהן לצורך השותפות אם חבירו חייב לשלם ע"ל סימן ע"ז סעיף ב'):

כח שנים שהן שותפין בחוב אחד שחייב להם עכו"ם וגבה אחד מהן מקצתו ורוצה לעכבו לעצמו ואומר לחבירו לך וקח חלקך מהעכו"ם אין שומעין לו ואם השר כעס על אחד מהם ואמר לחבירו חלקך אסייע שיפרע ובחלק האחר לא אסייע אם אמר זה לעצמי אני מציל הציל לעצמו וה"ה אם שנים יש להם חוב מקולקל וצריך ליתן שוחד להצילו והאחד אינו רוצה ליתן יכול חבירו לומר אני אוציא שוחד חלקי ואציל לעצמי: הגה וכן בכל מקום דאיכא פסידא יכול א' לחלוק בלא דעת חבירו ולהציל לעצמו (מרדכי פרק הגוזל בתרא והגהות מיימוני פ"ד דשותפין) וכן השותפין שהיה להן חוב אצל עכו"ם אלם ואחד פייסו ליתן לו חלקו אם אמר לעצמי אני מציל הרי הוא שלו לבד (תשו' רשב"א סי' אלף ס"ג וע' לקמן סי' קפ"א סעיף ב'):

כט שותף התובע מחבירו כדי יין של שותפות ואמר כל אותם שיש בהם סימן שלי הם שלי יכול האח' לומר אשתקד היו אותם חביות [שלך] עכשיו הם שלי:

ל ראובן ושמעון שנשתתפו ונטל אחד מהם מהממון ונשתתף עם לוי הרי חבירו משביע ללוי ולא מצי למימר לאו בעל דברים דידי את וכל שכן אם נתן ראובן לשמעון ממון בתורת עסקא ונתן מהממון ללוי בעסקא שמשביע ראובן ללוי שבועת השותפין ואם שמעון השביע ללוי שבועה לאחד שבועה למאה ואפי' פטר ראובן את שמעון משבועה או פטר שמעון את לוי משבועה עדיין ראובן משביע את לוי אא"כ פטר גם את באי כחו:

לא שנים שלוו מאחד ערבים זה לזה והילכך אם מת אחד מהם או העני או כפר אחד והודה א' אותו שהודה מתחייב בכל ואין מקבלים עדותו על חבירו וכן מי שהודה לא' מהשותפין או פרע לאחד מהם כאלו הודה ופרע לשותפו:

לב אם טען אחד מהשותפין דבר שהוא חובה לו ולחבירו נאמן כעד א' לחייב לשותפו שבוע' דאורייתא:

לג ב' שותפים שמת אחד מהם ולא נשבע או שאחד מהם חשוד ישבע האחר:

לד אחד שלוה משנים בשטר אחד אם בא א' מהם ותבע החוב כולו חייב לשלם לו על הדרך שנתבאר בסוף סי' ע"ז ואם נכתב השטר בשם א' ובא זה שנכתב על שמו ותבע הכל חייב לפרעו אבל אם אותו שלא נכתב על שמו תובע אפי' מקצת אין שומעין לו:

לה שני אחים או שלשה שיש להם דין עם אחר אינו יכול לומר יבא א' מכם ויטעון בעד כולכם:

לו שנים שיש להם חוב בשותפות עם עכו"ם ופרע קצת ומעכב השאר מפני שאומר שא' מהם חייב לו כנגדו והלה כופר ההפסד על שניהם: הגה ונר' לי דהוא הדין אם הי' החייב ישראל רק שחייב לישבע משא"כ בעכו"ם דאפי' שבועה אין צריך רק חרם בעלמא:

לז ראובן ושמעון שותפים וקנה שמעון בגדים מעכו"ם ומכרם ליהודי ונתחייב היהודי לפרוע לעכו"ם לזמן פלוני ונתחייב שמעון לעכו"ם בשטר שאם לא יפרענו היהודי לאותו זמן שיפרענו הוא ואח"כ חלקו ראובן ושמעון השותפות שביניהם חייב ראובן לעשות שטר עליו לשמעון שאם יברר שמעון בעדים שלא פרע היהודי לעכו"ם ויצטרך שמעון לפרוע לעכו"ם יפרע ראובן חלקו מכל שיברר שמעון בעדים שהוציא על עסק זה בהוצאות ובשוחד:

לח אם קנה שמעון סחורה מעכו"ם והטעהו בחשבון ונתן דמי הטעות לשותפות וירא שמא יזכור טעותו וכן אם היו משכונות מאחרים וירא שיבא לו מזה הפסד יודה ראובן בפני עדים שדמי הטעות ודמי המשכנות באו לשותפות ויכתבו ויחתמו ויתנו ביד שמעון (וע' לעיל סעיף י"ב סי' זה):

לט אם לקח שמעון מעות מאחד להכניס בשותפות ויטול ריוח בכדי מעותיו אע"פ שלא הודיע לראובן שותפו יטול הלה חלקו בריוח כמו שהתנ' עמו:

מ בני כרך שקנו ספר תורה בששים דינר והתנו שאם ילך אחד מהכרך להתיישב במקום אחר שהנשארים יתנו לו חלקו ועתה רוצה אחד לצאת ושואל חלקו לפי מה שהוקרו הספרים והנשארים אומרים שלא יתנו חלקו כי אם לפי מה שקנו בתחלה הדין עם הנשארים: הגה ראובן ושמעון היו להם שותפות ביחד והיו להן שטרות ונתחייבו מס לקהל ולקחו הקהל השטרות בעד מס של ראובן חייב לפרוע לשמעון חלקו ולא יכול לומר תנכה ג"כ חלקך במס כי מאחר שנהנה מן השטרות ופרע בהן חובו צריך לשלם לשמעון ולא יכול לפרוע בעד שמעון שלא ברצונו (הרא"ש כלל פ"ט סימן ט') ראובן קנה סחורה והניח לשמעון ולוי ויהודה לכל אחד רביעית לריוח ולהפסד ואח"כ הפסידו בסחורה ארבע מאות וחזרו בהם שמעון ולוי ונתנו לראובן שלש מאות אם יהודה רוצה לחזור צריך ליתן מאה לראובן דלא נשתתפו אלא על הריוח מן הסחורה אבל לא מה שיקנה אחד משותף חבירו שותפין הרבה יחד אין אחד יכול להסתלק רק מדעת כולן (כלל הנ"ל סי' ט"ו) מי שמקבל מחבירו סחורה להוליכה למקום אחר ולחלק בריוח ובתוך זמן (קודם) שמוליכה זל הסחורה בכאן מחשב הסחורה לפי מה ששוה בשעה שמוליכה ולא בשעה שקבלה (רבינו ירוחם נתיב כ"ז ח"א):

מא ראובן ושמעון בקש מהם עכו"ם להלוות לו סך מעות ולוי בקש להשתתף עמהם בחוב ונתרצו וקדם ראובן ונתן מחלקו לעכו"ם ד' זקוקים וחצי ואמר העכו"ם שלא היה צריך יותר והלך ראובן ואמר לשמעון ולוי אם תרצו לחלוק עמי בחוב תנו לי כל אחד חלקו בחוב ושמעון נתן לו חלקו ולוי לא נתן לו ונפטר אם כשתבע ראובן ללוי חלקו אמר איני חפץ ליתן הרי נעקר משותפותם אבל אם אמר תדיר הריני משלם אע"ג דדחה אותו קצת כיון דלא אטרחי לב"ד קני רווחא וחייב ליתן ליורשיו:

מב ראובן ושמעון שהיו שותפים בחוב וראובן קבל הערב ותפשו השר והוצרך ראובן לפטור החוב כיון שבאונס היה פטור משמעון:

מג שותפים שיש להם חוב ביחד ורצה האחד להתרחק ממקומו ולהוליך השטר עמו חבירו יכול לעכב עליו שלא יוליך השטר (וכמו שנתבאר סי"ג סי' זה):

מד אם א' מהשותפים טען עסק השותפות על בהמתו או נתנו בחנותו בסתם נוטל שכר בהמתו או חנותו תחלה ואח"כ יחלקו הריוח או ההפסד:

מה אחד מהשותפין שלקח מסחורת השותפות בעצת שותפו להוליכה למקום אחר למכור וכשבאו לחשבון רוצה ליטול מהשותפות הוצאות מזונותיו אין שומעין לו אלא אם כן יש שם מנהג:

מו אחד מהאחים השותפים שיש בידו ממון וטוען שהוא של אחרים עליו להביא ראיה כיון שאינו חלוק בעיסתו ואם מת על האחרים להביא ראיה שהם שלהם (וע' לעיל סי' ס"ב נתבאר דינין אלו):

מז ראובן ושמעון ששר אחד חייב להם ממון ושמעון קבל הערבות בלא ראובן ושמעון הלך תחת אותו שר ואינו רשאי לתבוע חובו וראובן מזהירו לגבות החוב אין שמעון חייב להקניט השר שלו כדי לגבות חובו של ראובן אך אם הוא פטור ממס בעבור אותו חוב אומדים כמה מס היה לו ליתן לשנה ויתן לראובן כפי חלק שיש לו באותו חוב:

מח שני שותפים שקנו משי וכשבאו למכרה חסרה מהמשקל גם זה בכלל הפסד ויחלקוהו ביניהם (וישבע שמעון שלא שלח בו יד ושלא פשע בשמירתו) אחד מהשותפים שהוליך סחורת השותפות למקום אחר למכור ונשבה ופדאו חבירו מהאמצע ומשכה השותפות ולא היו מקפידים זה על זה ומת יורשי המת נוטלים בתחלה מהאמצע כשיעור פדיון אותו שנשבה: הגה כי אין שותף חייב לפדות חבירו אע"פ שנתפס מכח השותפות (שם והגהות מרדכי דב"ב) ואם יש מנהג בזה הולכין אחריו (תשובת רמב"ן סימן ב' ומהרי"ק שורש כ"ד וקכ"ה) מיהו אם קבל עסק תפסו השר עם שאר היהודים והוצרך לתת מן העסקא בפדיון נפשו אם דרך העיר לתת מן העסקא הוי כשאר מס לתת מן העסקא (מרדכי פרק הגוזל בתרא) וכל זה בשותפים אבל מי ששולח חבירו בעסקיו ונתפס י"א דאם הלך בשבילו בחנם חייב לפדותו דהוי ליה עליו כשואל שחייב באונסין (מרדכי פ' האומנים והגהות שניות) ויש חולקין (תשובת רמב"ן סי' ב' ומהרי"ק שורש קל"א) וכן מי ששלח אחר חבירו וקיבל עליו לפדותו מכל הפסד ונתפס בדרך אפי' הכי פטור לפדותו דאונסא דלא שכיח הוא (שם וב"י סי' ר"ז בשם אגודה):

מט סוס שהיה ממושכן לראובן ושמעון והפקידוהו לעכו"ם אחד לשמרו ואמר שמעון לעכו"ם שישאילוהו ללוי והוליכוהו ללוי ונגזל ממנו אם רצה ראובן גובה משמעון ואם רוצה גובה מלוי:

נ ראובן שאמר לשמעון כל מה שתעשה בשלך עשה בשלי והלך שמעון ופטר החוב של שניהם חייב לשלם לו חלקו (וע' עוד דינין הרבה בדיני שותפות סי' צ"ג):

נא אסור להשתתף עם עכו"ם ואם נשתתף ונתחייב לו שבועה מותר לקבלה: (וע' באורח חיים סי' קנ"ו וביו"ד סימן קמ"ז):

סימן קעז

שותפים שאחד מהם ירד לאומנות המלך או חלה. ובו ה סעיפים:

א א' מהאחים שמינהו המלך גבאי או סופר שמכניס ומוציא בממון המלך וכן כל כיוצא בזה מעבודת המלך אם מחמת אביהם מינהו כגון שהיה אביהם ידוע בדבר זה ואמר

נעמיד בנו תחתיו כדי לעשות חסד עם היתומים הפרס שיטול וכל השכר שישתכר בעבודה לכל האחים ואפי' הי' חכם ביותר וראוי למנותו ואם מחמת עצמו מינוהו הרי זה לעצמו והוא הדין להפסד שאם נטל ממנו המלך מחמת ממון האחים ועשרם ההפסד לכולם ואם מחמת עצמו שכבר היה עשיר ההפסד לעצמו: הגה וכל זה באחין השותפין עדיין בנכסי אביהן אבל חלקו לא (טור בשם ר' יונה) וי"א דהוא הדין בשותפים אחרים אם נטל אחד מהן בשביל כולן הריוח וההפסד לאמצע (טור) וי"א דוקא לאומנות המלך אבל לאומנות אחרת הכל לעצמו (שם בשם הר"י הלוי וב"י בשם הרמב"ן) וי"א דאפי' באומנות המלך הוא נוטל תחילה טורח מלאכתו כפועל בכל יום (שם בשם ה"ר יונה):

ב חלה אחד מהם אם בפשיעה כגון שהלך בשלג בחורף או בחום בימות החמה וכיוצא בזה אם יש קצבה לרפואתו מתרפא בשלו ואם אין לה קצבה מתרפא מן האמצע אבל אם חלה באונס אפי' יש לה קצבה מתרפא מן האמצע וקודם שנתרפא יכולים לומר לו חלוק עמנו: הגה וי"א בהיפך דפשיעה בכל ענין אינו מתרפא מן האמצע ובחלה באונס דוקא רפואה שאין לה קצבה מתרפא מן האמצע (טור):

ג בד"א שנתרפא מן האמצע כשהוא לבדו מתעסק באומנות והשאר בטלים ונוטלים חלק בריוח אבל שני שותפים שמתעסקים באומנות או בסחורה וחלה אחד מהם אפי' באונס מתרפא משל עצמו: הגה ודוקא שאינן ניזונין מן השותפות אבל ניזונין מן השותפות וחלה באונס כל רפואה שאין לה קצבה כמזונות דמיא (ב"י לדעת הרא"ש) ואם שותף חייב לפדות חבירו ע' לעיל סי' קע"ו סמ"ח:

ד אחד מאחים השותפים שרצה לילך ללמוד תורה או אומנות ישומו כמה יגיעו לחלקו בהוצאתן כשהם ביחד וכן יתנו לו אף על פי שצריך יותר כשהוא לבדו:

ה שותף שאמר לשותפו גנוב וכל נזק שיגיע לך אשלם פטור ואע"פ שנהנה מאותה גניבה: (וע' לעיל סי' קע"ו סעיף י"ב):

סימן קעח

שותף שבקש מהמוכס שימחול לו. ובו ג סעיפים:

א שותפים שבקש אחד מהם מהמוכס שימחול לו ומחל לו הוא לאמצע כאלו הוא שלוחם לבקש בשביל כלם ואם מעצמו בלא פיוס אמר אני מוחל בשביל פלוני הוא שלו לבדו:

ב מי שפטרו המלך מכל מסים וארנוניות אע"פ כן חייבי' לפרוע במה שהוציאו הצבור בצרכי הצבור ובשמירתן (וע' לעיל סי' קס"ג):

ג שותף שירד לתוך שדה המשותף ועבדה חשוב כיורד ברשות ונוטל כדין אריסי העיר אפי' בקמה העומדת לקצור ואפילו בשדה שאינה עשויה ליטע והוא הדין אם מתעסק בלא רשות בדבר המטלטל המשותף: הגה ואין השותף נוטל הוצאה רק כפי השבח שמשביח ואם לא השביח כלום אינו נוטל כלום (נ"י פ' חזקת הבתים ומרדכי פרק הגוזל בתרא) ואם מיחה השותף השני שלא לעשות כגון שבנה בנין והוא מוחה בו אם הוא דבר שא"א מלבנות צריך חבירו ליתן לו חלקו ואם אינו צריך לבנות יכול חבירו לומר לו טול עציך ואבניך. (הגה מיי' הל' גזילה):

סימן קעט

שותפין אין להם חזקה זה על זה. ובו סעיף אחד:

דבר הידוע שהוא משל השותפות אין לא' חזקה בו על חבירו ואפי' נשתהה בידו זמן רב אינו יכול לומר שלקחו ממנו או שנתנו לו במתנה אלא בראייה ולא מיבעיא במילת' דידיע לתרווייהו שוה בשוה אלא אפי' חזי דהאי אייתי זוזי והאי אייתי זוזי וזבני בהו עיסקא ולא ידיע כמה אייתי כל חד ובתר הכי נפיק האי עיסקא מידא דחד ואמר תרי תילתא דידי ותילתא דחבראי לא מהימן אלא פלגי ליה בשוה והוא דלא מצי למטען להד"ם או החזרתיו לך כגון דחזו ליה סהדי תחות ידיה וידעו דהא עיסקא דזבנו תרווייהו: הגה ודוקא קודם שחלקו אבל לאחר שחלקו יש להן חזקה זה על זה (ב"י בשם הרי"ף וכן משמע מדברי הרמב"ם פ"ה משותפים וע' לעיל סי' קמ"ט):

סימן קפ

שותפים בחצר שנדרו הנאה זה מזה נתבאר דינו בטור יורה דעה סי' רכ"ו:

סימן קפא

שיירא שעמד עליהם גייס והציל א' מהם. ובו ג סעיפים:

א שיירא שהיתה הולכת במדבר ועמד עליה גייס וטרפה אם אינם יכולים להציל מידם ועמד א' מהם והציל הציל לעצמו ואם יכולים הם להציל וקדם אחד מהם והציל אע"פ שאמר לעצמי אני מציל הציל לאמצע ויטול כל א' מהם שלו היו יכולים להציל ע"י הדחק כל המציל מציל לאמצע אלא א"כ אמר לעצמי אני מציל שאם אמר כן הרי זה מציל לעצמו שכיון ששמעו שהוא אומר לעצמי אני מציל היה להם לדחוק עצמם ולהציל וכיון שישבו ולא הצילו הרי נתייאשו מן הכל:

ב היו שני שותפים והציל אחד מהם הציל לאמצע ואם אמר לעצמי אני מציל הרי זה חלק מחבירו והציל לעצמו: הגה כל מה שהגיע לחלקו אבל אם הציל יותר הוא שלהם ודוקא

שהם יכולים להציל אבל אם אינן יכולין להציל הכל שלו (טור) וע"ל סימן קע"ו סכ"ח ואם אמר שאמר שהציל לעצמו ואין לו עדים נשבע על כך ומחזיק לעצמו (מרדכי פרק הגוזל בתרא בשם ראבי"ה):

ג וכן השוכר את הפועל להציל כל שיציל הרי הוא למשכיר ואם אמר לעצמי אני מציל ה"ז חוזר בו מהשכירות וכל שיציל אחר שאמר לי הרי הוא שלו:

סימן קפב

כיצד נעשה שליח או טעה וקנה ביוקר ואם עבר על דעת משלחו. ובו יב סעיפים:

א הגה בכל דבר שלוחו של אדם כמותו חוץ מלדבר עבירה דקיימא לן אין שליח לדבר עבירה (טור) ודוקא שהשליח בר חיובא אבל אם אינו בר חיובא הוי שליח אפי' לדבר עבירה (הגהות מיימוני פרק ה' דשלוחין) : האומר לשלוחו צא ומכור לי קרקע או מטלטלין או קנה לי הרי זה מוכר ולוקח ועושה לו שליחותו וכל מעשיו קיימין ואין העושה שליח צריך קנין ולא עדים אלא באמירה בעלמא בינו לבין חבירו ואין צריך עדים אלא לגלות הדבר אם כפר א' מהם: הגה ולכן האומר לחבירו קח סחורה זו ואשתתף עמך והלך וקנאה לא יכול לחזור בו דהוי כשלוחו (תשובת הרשב"א סי' אלף ו'):

ב עבר השליח על דעת משלחו לא עשה כלום ודוקא שהודיע שהוא שליח של פלוני לפיכך אע"פ שמשך או המשיך אם נמצא שעבר על דעת משלחו בטל המקח ומחזיר אבל אם לא הודיעו שהוא שלוחו של פלוני נקנה המקח ויהיה הדין בינו ובין זה ששלחו:

ג טעה וקנה ביוקר אפי' בכל שהוא המקח בטל בין בקרקע בין במטלטלין שיאמר לו לתקוני שדרתיך ולא לעוותי לפיכך אם התנ' עמו שעשהו שליח בין לתיקון בין לעוות אפי' מכר לו שוה מנה בדינר או לקח לו שוה דינר במנה אינו יכול לחזור בו וחייב המשלח ליתן כפי התנאי: הגה מי שצוה לאחד שיתעסק לו באיזו דבר והוא הוציא עליו הוצאות אם הוציא עליו יותר מן הרגילות להוציא על עסק כזה א"צ להחזיר דלא אסיק אדעתיה שיוציא כל כך אבל אם לא הוציא יותר מן הרגילות חייב לשלם לו (מהרי"ק שורש י') ואם יש טענה ביניהם ע' לעיל סי' צ"א סעיף ג' וסי' צ"ג סעיף ד':

ד יש מי שאומר שכל זמן שלא יברר המשלח ששאו שליח לקנות לו סתם יכול המוכר לומר שהתנה עמו בין לתקן בין לעוות והמוצי' מחבירו עליו הראיה:

ה אם הטעה השליח את הלוקח דינו כשאר כל אדם שהמכר קיים עד שתות וזכה המשלח ביתרון:

ו נתן מעות לשלוחו לקנות לו קרקע וקנה לו שלא באחריות ה"ז עוות והשליח לוקח אותה לעצמ' שלא באחריות כמו שעשה וחוזר ומוכר למשלח באחריות הואיל וקנה אותה במעותיו והאחריו' על השליח: הגה ודוקא שהמשלח מספיק עצמו באחריות השליח

ורוצה בקיום המקח אבל אם אינו מספיק עצמו לזה ורוצה לבטלו הרשות בידו (ר"ן ריש פרק ב' דקידושין) י"א דוקא שאין לו לשליח להחזיר מעותיו למשלח אבל אם רוצה להחזיר לו מעותיו הרשות בידו (טור בשם הרא"ש):

ז הנותן מעות לשלוחו לקנות לו פירות ויפסוק עם המוכר ליתנם לו ביום פלוני וטעה השליח ולא התנה שיתנם לו כשעת הזול והוזלו הרי זה עיוות והמשלח יכול לחזור בו וא"צ לקבל מי שפרע לא השליח ולא המשלח: (ואפי' לא הודיעו שהוא שליח רק קנה סתם) (ב"י בשם תלמידי רשב"א והר"ן):

ח האומר לשלוחו מכור משדי בית סאה והלך ומכר בית סאתים הרי זה מוסיף על דבריו וקנה הלוקח בית סאה בלבד ומיהו הלוקח יכול לחזור ולומר איני רוצה לקנות אלא סאתים ביחד:

ט א"ל מכור בית סאתים ומכר לו בית סאה הרי זה מעביר על דבריו ולא קנה הלוקח:

י א"ל מכור שדה לאדם א' והלך השליח ומכרה לשני' ממכרו בטל שהרי עבר על דבריו (וי"א דדוקא שמכר להן בשני שטרות) (טור):

יא א"ל מכור שדה ולא פירש אפי' מכר למאה ממכרו קיים בד"א כשמכר' בשטר א' או כשמכרם בב' שטרות והחתימם השליח אבל אם מכר לשנים בשני שטרות ולא החתימם השליח מכרו בטל:

יב עשה שליח לקנות לו שדה ואמר המוכר לשליח על תנאי שיחזירוהו לי כשיהיו לי מעות והשיב השליח אתה והמשלח חברים בטוב תתפשרו אינו מכור אלא על זה התנאי וצריך להחזיר לו כשירצה המוכר ודין הפירות שאכל נתבאר בטור יורה דעה סימן קע"ד :

סימן קפג

עשה שליח לקנות לו חטין וקנה לו שעורים. ובו ט סעיפים:

א הנותן מעות לשלוחו לקנות לו סחורה ידועה ולא לקחה אין לו עליו אלא תרעומת ואם ידוע שלקח (במעות המשלח) מוציא ממנו בעל כרחו:

ב הנותן מעות לחבירו לקנות לו קרקע או מטלטלים והניח מעות חבירו אצלו והלך וקנה לעצמו במעותיו מה שעשה עשוי והרי הוא מכלל הרמאים ואם היה יודע שזה המוכר אוהב אותו ומכבדו ומוכר לו ואינו מוכר למשלחו ה"ז מותר לקנות לעצמו והוא שיודיענו ואם מפחד שמא יבא אחר ויקדמנו לקנות הרי זה קונה לעצמו ואח"כ מודיעו: הגה קנאה סתם במעותיו יכול לומר אח"כ לעצמי קניתי (ב"י בשם ר"ן פ"ב דקידושין) ודוקא בקרקע סתם אבל בקרקע מיוחד הואיל והוא מנהג רמאות ודאי מעיקרא קנאה משלח ולא יכול לחזור בו (ר"ן

ספ"ב דקידושין) קנאה בא' מדרכי הקנאה בלא מעות זכה המשלח ואפי' מכרה השליח אינו כלום (ב"י בשם תשובת הרשב"א):

ג שליח שקנה לעצמו במעות המשלח אע"פ שזקפן עליו במלוה המקח של משלח: הגה מיהו אם אמר השליח לפני עדים שחוזר בשליחותו י"א דקנה לעצמו (המגיד פ"ז דמכירה ומרדכי פ' הגוזל קמא) וי"א דבכל ענין הוא של המשלח (ר' ירוחם נכ"ו ח"א וב"י סי' קע"ו שתי הדעות):

ד ראובן שאמר לשמעון זבין לי האי מידי וזבין ליה סתמא קנייה ראובן משעת משיכת שמעון ואע"פ שחזר שמעון אחר משיכה ואמר לעצמי כוונתי לקנות אינו נאמן אע"ג דיהיב שמעון דמים שלו קנייה ראובן ויהיב לשמעון זוזי אבל אם חזר בו שמעון קודם משיכה ואמר שקונה לעצמו אפי' חזר בין מתן מעות למשיכה קנה לעצמו אי יהיב שמעון למוכר זוזי מדיליה אבל אי יהיב ראובן זוזי לשמעון ואזל ויהיב זוזי למוכר בשמא דראובן ומקמי משיכ' הדר ביה שמעון ואמר לעצמי אני קונה לא קנה שמעון עד דמודע למוכר ומכוין מוכר לאקנויי ליה בד"א בדאמר זבין לי אבל אי אמר אייתי לי דאזבין ואזל וזבין לנפשיה זכה: הגה ראובן שהיה יודע סחורה בזול ואמר לשמעון לקנותה להם ביחד ושמעון שתק וקנאה ושוב אומר לעצמי קניתי אם קנאה במעות שלו זכה שמעון במה שקנה ואפי' אם נתרצה בתחלה בפי' יכול לחזור בו ואינו אלא רמאי אבל אם קנאה במעות ראובן צריך לחלוק עמו (ב"י בשם עיטור והגה"מ פ"ד דב"מ) ואין המשלח יכול לחזור בו ואפי' קנה שמעון במעות עצמו (ב"י בשם רשב"א):

ה נתן מעות לשלוחו לקנות לו חטים בין לסחורה בין לאכילה והלך וקנה לו שעורים או בהפך אם היה בהם הפסד הוא לשליח ואם היה בהם ריוח הוא למשלח: הגה וה"ה אם נתן לו מעות במחצית שכר נמי דינא הכי (טור) וכן אם שלחו עם סחורה להוליכה למקום פלוני והשליח הוליכה למקום אחר אם הפסיד ההפסד לעצמו ואם הרויח הריוח לשניהם (טור סי' קע"ו ורבי' ירוחם נ"ל ח"א):

ו היה השער קצוב וידוע והוסיפו לשליח במנין או במשקל או במדה כל שהוסיפו לו המוכרים הרי הוא של שניהם וחולק התוס' השליח עם בעל המעות ואם היה דבר שאין לו קצבה הכל לבעל המעות מיהו אם אמר המוכר בפי' שנותן לשליח הכל של שליח (ר"ן פ' אלמנה ניזונית ותשובת רמב"ן סי' ס'):

ז (ע' בד"מ דכ"כ לדעת רש"י) שלח שלוחו לקבל מעות מהעכו"ם וטעה העכו"ם ונתן לו יותר הכל לשליח: הגה ודוקא שידע השליח בטעות קודם שבאו ליד המשלח אבל אם לא ידע בטעות ההוא ונתנו ליד המשלח הכל של המשלח (מרדכי פ' אלמנה ניזונית) ומי שהיה עושה סחורה עם העובדי כוכבים ובא חבירו וסייעו והטעה העכו"ם במדה או במשקל או במנין חולקין הריוח בין שעשה עמו בשכר או בחנם (מרדכי פ' הנ"ל ותשוב' מיי' דקנין סי' כ"ב וד"ע אף להרא"ש):

ח ראובן שלח את שמעון שיקח לו בגד בהקפה וכשהגיע זמן הפרעון נתן לו המעות לפרוע ונמצא שהמוכר שכחם צריך להחזירם לראובן ואינו יכול לומר אני רוצה לעכבם שמא אחר זמן יזכרם העובד כוכבים וגם אינו יכול לומר אני רוצה לקדש השם ולהחזירם לעובד כוכבים: (דומה לזה בטור ובדברי המחבר בסי' ע"ב סל"א):

ט והוא הדין אם ראובן חייב מעות לעכו"ם ונתנם לחבירו לפרעו ושכחם העכו"ם יחזיר לראובן: הגה וכן מי שנתן ביד חבירו חמשים זהובים לפשר עם בעלי חובות שלו ופשר בכ"ה המותר למשלח (ב"י בשם הגהות מרדכי דכתובות) וכן אם נתן לו מאתים לשלם לעכו"ם והשליח הטעה לעכו"ם ונתן לו רק מאה והעכו"ם סבור שנתן לו מאתים דהכל למשלח דהו"ל כאלו מחל העכו"ם חצי החוב דהוי של משלח (הגהות מרדכי פ' אלמנה ניזונית):

סימן קפד

הקונה שדה על שם אחר ואחר כך אומר שהוא לעצמו (**ודין שליח שמנה לג' ביחד**). **ובו ב סעיפים**:

א ג' שנתנו מעות לאחד לקנות להם מקח אם היו המעות מעורבים וקנה במקצת הדמים אע"פ שהיתה כוונת השליח שזה שקנה לא' מהם הרי המקח של כולם וחולקים אותו לפי מעותיהם: הגה מיהו אם פירש בהדיא שקנה לאחד מהן הרי חזר משליחות האחרים וזכה זה שקנה לו (טור בשם ר' ישעיה) היו מעות של כל א' מהם צרורים וחתומים אע"פ שהיה בלב השליח הזה שיקנה המקח לכלם לא קנה אלא זה שקנה המקח במעותיו בלבד:

ב ראובן שקנה שדה משמעון ואמר ליה ללוי קניתי אותה וכתב שטר מכר בשם לוי וחזר ראובן ואמר לשמעון לעצמי קניתיה חזור וכתוב שטר מכר בשמי אין כופין את המוכר לכתוב לו שטר אחר בשם ראובן ואם התנה עמו מתחלה ואמר ליה לעצמי אני קונה וזה שאכתוב שטר בשם לוי כדי שלא ידעו בי שאני הוא הקונה הרי זה כופהו לכתוב שטר אחר בשמו ולא עוד אלא אפי' לא אמר כן למוכר אלא שאמר לעדים תחלה בפני המוכר יש לכם לכתוב לי שטר אחר על שמי כופין אותו לכתוב שטר אחר על שמו: הגה ואם קנה קרקע תחלה על שם לוי אע"פ שלוי לא עשהו שליח אם קנה במעות לוי לא יוכל לחזור בו (הגהות מרדכי פ"ד דמציעא):

סימן קפה

סרסור שמכר בפחות או ביותר ממה שאמר לו בעל הבית ושאר טענות שבינו לבין בעל הבית. ובו י סעיפים:

א הסרסור שליח הוא אלא שנוטל שכר שליחותו לפיכך אם שינה דעת הבעלים משלם מה שהפסיד כיצד ראובן שנתן חפץ לשמעון הסרסור וא"ל מכור לי זה ואל תמכור בפחות ממאה והלך ומכרו בחמשים משלם החמשים מביתו מכר במאתים הכל לראובן: הגה מי ששלח שליח להוליך לו דבר למקום אחד ובתוך כך שלח לו דורון הוי שומר שכר (הגהות מרדכי דב"מ):

ב אין שליח יכול לקנות לעצמו אפי' באותם דמים שהרשוהו בעלים למכרו:

ג נתן חפץ לסרסור למכרו בארבעה ואמר הסרסור כשבא החפץ לידו הילך ארבעה בשבילו ונתפייס המוכר אינו יכול לחזור בו אע"ג דמעיקרא לאו אדעתא דהכי נתנו לו:

ד אמר בעל הבית לסרסור המותר שימכר על כך יהיה שלך אף על פי ששתק הסרסור זכה במותר:

ה ראובן אומר במאה אמרתי לך למכרו והסרסור אומר בחמשים אמרת לי וכן מכרתי נשבע הסרסור שבועת התורה שהרי הודה במקצת ואם כבר נתן לו החמשים או שאמר ליה הילך נשבע היסת שעשה שליחותו וזכה הלוקח ואם ידע הלוקח שחפץ זה של ראובן הוא וזה המוכר לו סרסור הוא יחזיר החפץ לבעלים ויחרים על מי שנתן לו רשות למכור בחמשים או שרצה בחמשים וחזר בו אחר שקנית: הגה וי"א דאין הקונה צריך להחזיר אפי' מודה סרסור לדברי המוכר (טור בשם הראב"ד):

ו כל סרסור שהודיע ללוקח שחפץ זה או קרקע זה של ראובן ואחר שקנה הלוקח אמר המוכר איני רוצה למכור בדמים אלו מחזיר הלוקח שהרי לא פסק לו דמים ואמד לו מכור בכך וכך: הגה וי"א דוקא שלא אמר לו כלום בשעת שהפקידו אבל (אם) אמר לו מכור במה שתמצא לא יוכל המוכר לחזור בו ומה שעשה הסרסור עשה (טור בשם הראב"ד) ראובן היה לו בית למכור ובא שמעון וסרסר למכרו ללוי ואמר ראובן שלוי שונאו ואינו רוצה למכור לו ואח"כ מכרו ללוי ע"י אחר חייב ליתן לשמעון סרסרותו (ב"י בשם הרא"ש כלל ק"ה סי' א'):

ז כל סרסור שאבד החפץ מידו או נגנב אפי' בשעת הליכה חייב לשלם מפני שהוא נושא שכר:

ח ראובן נתן טבעת לסרסור למכור והפסיד האבן מהטבעת ישבע הסרסור שאינה ברשותו וישבע כמה היה שוה האבן ויפרע שוויה:

ט הנותן כליו לסרסור למשכנם לו ואמר איני יודע היכן משכנתים פשיעותא היא וחייב לשלם ואם א"ל משכנם ביד פלוני וכן עשה ואח"כ כפר בו אותו פלוני פטור הסרסור:

י סרסור שנתן כלי לבקרו ולא רצה המבקר להחזירו חייב הסרסור וכ"ש שאין לסרסור למכור חפץ באשראי אלא א"כ נוטל רשות מבעל הכלי: הגה השדכן הוי כמו סרסור ואם השדכן רוצה שישלמו לו מיד שכר שדכנותו והבעלים אינם רוצים לשלם עד הנשואין תלוי במנהג

המדינה ובמקום שאין מנהג הדין עם הבעלים ובמקום שאין צריך לשלם לו עד הנישואין אם חזרו בהן ונתבטל השדכנות פטורים הבעלים מלשלם לו שכרו אלא אם כן התנו בהדיא על מנת שיתפייס ואז צריך לשלם לו מיד אפי' יחזרו בהן (פסקים וכתבים מהרא"י סי' פ"ה):

סימן קפו

הלוקח כלים מן האומן למכור. ובו ב סעיפים:

א הלוקח כלים מבית האומן לשגרן לבית חמיו ואמר לו אם מקבלים אותן ממני אתן לך דמיהם ואם לאו אתן לך שכר מועט ונאנסו בהליכה חייב ואם נאנסו בחזרה פטור אבל אם נגנבו או אבדו חייב:

ב נטלם ע"מ למכרם וא"ל אם ימכרו במקום פלוני או עד זמן פלוני אתן לך דמים כך וכך ואם לא ימכרו אחזירם לך ונאנסו בין בהליכה בין בחזרה חייב לשלם וי"א דהני מילי בדבר שיש לו קונים הרבה ויכול למכרו מיד בדמים שקצב אלא שמחזיר למכרו ביותר כדי שישתכר בו דאל"כ פטור מאונסים ואינו חייב אלא בגניבה ואבידה כדין סרסור: הגה ואם קצב לו דמים ואמר לו כל הריוח מזה נחלוק בינינו אין לו אלא דין סרסור ואינו חייב באונסים (ב"י) :

סימן קפז

דין שליח שטוען שאירע לו אונסין. ובו ד סעיפים:

א כל שליח שטען שאירעו אונס פלוני והפסיד כך וכך הרי זה נשבע שבועת השומרים על טענתו ויפטר ואם היה האונס במקום שאפשר להביא עליו עדים או דבר שהוא גלוי וידוע שהרי ימצא עדים הרי זה צריך להביא ראיה על טענתו ואם לא הביא עדים אינו נאמן ומשלם:

ב מעשה באחד שאמר לשלוחו קנה לי ארבע מאות גרבי יין ממעות שהיו לו בידו וקנה לו ונמצא חומץ אמרו חכמים מנין גדול כזה שהחמיץ קול יש לו הואיל ואפשר להביא ראיה יביא ראיה שלא היה היין חומץ בשעה שלקח ויפטר ואם לא יביא ראיה ישלם וכן כיוצא בזה מדברים שהראיה מצוייה בהן אבל דבר הנעלם שאין ראייתו מצויה ישבע עליו:

ג וכן הדין בכל טענת שיטעון השותף כיוצא בו וכן הדין בטענת השומרים אם הראייה יכולה להיות או יביא ראיה על טענתו או ישלם: הגה ודוקא בטענת שומרין אבל בטענת פרעון והשבה וכיוצא בה דעבידי אינשי דפרעי בצנעה אפי' יש ראיה מפטר בשבועה (טור בשם הרמ"ה):

ד נתן מעות לחבירו לקנות לו חטים וכן עשה ושם החיטים בבית אחד ונרקבו מחמת גשמים שירדו עליהם חייב לשלם:

סימן קפח

אין שליחות לעכו"ם ויש שליחות לעבד ואשה. ובו ו סעיפים:

א אין העכו"ם נעשה שליח לדבר מהדברים שבעולם וכן אין ישראל נעשה שליח לעכו"ם לדבר מהדברים:

ב עושה אדם שליח איש או אשה ואפי' אשת איש ואפי' עבד ושפחה הואיל והם בני דעת וישנם במקצת מצות נעשים שלוחים למשא ומתן אבל מי שאינם בני דעת והם חרש שוטה וקטן אינם נעשים שלוחים ולא עושים שליח אחד הקטן ואחד הקטנה לפיכך השולח בנו קטן אצל החנוני (ונתן בידו פונדיון שהוא שני איסרין ונתנו לחנוני) ומדד לו באיסר שמן ונתן לו את האיסר ואבד את השמן ואת האיסר החנוני חייב לשלם שלא שלחו אלא להודיעו ולא היה לו לשלח אלא עם בן דעת וכן כל כיוצא בזה: הגה ועל הצלוחית שנתן המשלח ליד הקטן ומדד החנוני לתוכו אם שברו הקטן החנוני פטור אא"כ לקחו מידו ומדד לאחרים והחזירו לידו (טור) ואם פירש ואמר שלח לי עם הקטן ה"ז פטור:

ג האומר לחבירו מנה שיש לי בידך בין מלוה בין פקדון שלחהו לי ביד פלוני אפי' היה קטן אם רצה לשלחו בידו נפטר ואינו חייב באחריותו :

ד השולח לחבירו לשלוח לו ע"י שליח מעות שהיו לו בידו מלוה או פקדון נתבאר בסי' קכ"א:

ה כל היכא שהשליח משנה מדעת המשלח בטל השליחות מכל וכל:

ו מי שהגיע לו היזק בממונו מחמת שליחות שולחו או שהעלילו עליו מחמת השליחות והפסידוהו ממון אין המשלח חייב לשלם לו נזקו (ועיין לעיל סי' קע"ו סעיף מ"ח):

סימן קפט

דין אין המקח נגמר בדברים. ובו סעיף אחד:

אין המקח נגמר בדברים שהאומר לחבירו היאך אתה נותן לי חפץ זה ואמר ליה בכך וכך ונתרצו שניהם ופסקו הדמים יכולים לחזור שניהם אפי' היה הדבר בפני עדים ואמרו להם הוו עלינו עדים שמכר זה ושלקח זה הרי זה אינו כלום עד שיגמר המקח כל דבר ודבר כראוי לו קרקע לפי קניינו ובעלי חיים לפי קניינם ומטלטלים לפי קניינם ולאחר שנגמר המקח כל אחד לפי קניינו אין שום אחד מהם יכול לחזור בו אפי' לא היו עדים

בדבר: הגה ואפי' מחלו זה לזה אח"כ לא מהני אלא צריכין לחזור ולהקנות זה לזה (תה"ד סי' שי"א וריב"ש סי' תק"י):

סימן קצ

דין קניית קרקע בכסף. ובו יח סעיפים:

א קרקע נקנה באחד מארבע דברים בכסף בשטר בחזקה ובקנין סודר: הגה וכדין המקח כך דין שכירות קרקע כל ימי השכירות וע' לקמן סוף סי' קצ"ה:

ב בכסף כיצד מכר לו בית או שדה ונתן לו כסף שוה פרוטה קנה ואין א' מהם יכול לחזור בו ואפי' נתן לו הכסף ע"מ שיחזירהו לו קנה:

ג האומר לחבירו תן מנה לפלוני וקנה לך קרקע שלי כיון שנתן קנה:

ד י"א שהוא הדין לאומר לחבירו הילך מנה ויהיה שדך מכור לפלוני כיון שקבל זה ממנו נקנה השדה לאותו פלוני: הגה והוא שאותו פלוני חפץ בזה כגון שעשאו שליח או שאמר למוכר שדך קנוי לי במה שנתן לך פלוני (טור):

ה וכן י"א שה"ה לאומר לחבירו תן מנה לפלוני ויהי' שדי מכור לו לאותו פלוני עצמו כיון שקבל פלוני המנה מזה נקנה לו לאותו פלוני עצמו השדה (והוא שהלוקח חפץ בזה וכדרך שנתבאר בסמוך):

ו וכן י"א שה"ה לאומר לחבירו הילך מנה ויהיה שדי מכור לך עצמך בו כיון שזכה במנה נקנה לו השדה והוא שיהיה אדם חשוב שהמוכר נהנה במה שהוא מקבל ממנו

מתנה: הגה ראובן שהיה חייב לשמעון מנה והגיע זמן הפרעון ואמר שמעון לראובן אמכור לך קרקע במנה ונתרצה ראובן ונתן לו מנה לא יוכל שמעון לומר מנה זו אני גובה בחובי רק הקרקע קנויה לראובן ואח"כ יגבה שמעון חובו (מרדכי סוף כתובות):

ז בד"א שקנה בכסף לבדו במקום שאין דרך לכתוב שטר אבל במקום שדרכן לכתוב שטר לא קנה עד שיכתוב את השטר:

ח התנה הלוקח ואמר אם ארצה אקנה בכסף ואם ארצה אקנה בשטר ונתן הכסף על תנאי זה ה"ז קיים ואין המוכר יכול לחזור בו מפני התנאי והלוקח יכול לחזור בו עד שיכתוב לו השטר וכן אם התנה המוכר בזה אז הדבר תלוי בו:

ט הקונה מחבירו קרקע ופסקו הדמים והניח משכון עליהם לא קנה וכל הרוצה לחזור משניהם חוזר: הגה אבל אם אמר לו קנה בגוף המשכון כפי מעותיך קנה (תוס' ומרדכי פ"ק דקדושין) וע' לקמן סי' ר"ד סעיף ה' וסי' ר"ז סעיף י"ז:

י המוכר שדה לחבירו באלף זוז ונתן לו מקצת הדמים והיה יוצא ונכנס ותובע שאר הדמים אפי' לא נשאר לו אלא זוז אחד לא קנה הלוקח את כלו אע"פ שכתב השטר

או החזיק חזר בו הלוקח יד המוכר על העליונה רצה אומר לו הילך מעותיך או קנה מהקרקע כנגד המעות שנתת ונותן לו מהזיבורי' שבה (ונותן לו כפי השער של עכשיו) (ר"ן פ"ק דקדושין המגיד פ"ה דמכירה ב"י בשם הרא"ש) ואם חזר המוכר יד הלוקח על העליונה רצה אומר לו תן לי מעותי או תן לי קרקע כנגד מעותי ונוטל מהיפה שבה (כשער שפסקו) (פוסקים הנ"ל) ואם לא היה יוצא ונכנס ותובע קנה הלוקח את כולה ואין אחד מהם יכול לחזור בו ושאר הדמים עליו כשאר החובות: הגה וכן אם זקף עליו הנשאר במלוה אע"פ שיצא ונכנס אחר הדמים קנה וכל זה שנתן לו מקצת הדמים בתורת פרעון אבל לא נתן לו אלא בערבון בעלמא אפי' לא נפיק ועייל אזוזי לא קנה רק נגד מעותיו (הכל בטור) אא"כ פירש שיקנה נגד הכל ושניהם יכולין לחזור בהן ולא קנה רק מן הגרוע שבשדה נגד מעותיו (ב"י בשם תוס' והמרדכי והגהות אשירי פרק הזהב):

יא מכר שדהו מפני רעתה אע"פ שהוא יוצא ונכנס ותובע שאר הדמים קנה הכל ואין הלוקח יכול לחזור בו שזה שתובע ורודף לא מפני שעדיין לא גמר והקנה אלא כדי שלא יחזור בו הלוקח וכן הדין במוכר מטלטלים אע"ג שמשך הלוקח הפירות והוציאן לרשותו והמוכר נכנס ויוצא על שאר הדמים לא קנה ויד החוזר בו על התחתונה כמו שנתבאר אלא א"כ מכר מפני רעת ממכרו שאז קנה הכל:

יב מי שמכר נכסיו מפני שרוצה לילך לדור בעיר אחרת כמוכר שדהו מפני רעתה דמי:

יג לקח שדה שוה מנה במאתים ונתן לו מקצת דמים והמוכר נכנס ויוצא לתבוע השאר ה"ז ספק אם הוא כמוכר שדהו מפני רעתה אם לאו ולפיכך הרוצה לחזור משניהם אינו יכול לחזור ואם תפס המוכר ממקח שמכר כנגד המעות שנשארו לו אין מוציאין מידו:

יד בקש למכור שדה במאה ולא מצא קונה לשדה שוה מאה והוצרך למכור במאתים וקבל קצת מהדמים ועייל ונפיק אשארא לא קנה ושניהם יכולי' לחזור בהם אבל אם הוא בענין שאם היה רוצה לטרוח היה מוצא למכור שדה במנה ולא טרח ומכר במאתים ה"ז ספק לפיכך הרוצה לחזור משניהם אינו יכול לחזור ואם תפס המוכר ממקח שמכר כנגד המעות שנשארו לו אין מוציאין מידו:

טו הא דאמרי' דכי עייל ונפק אזוזי לא קנה היינו בדידעינן דלא מזבין אלא משום דצריך לדמי ואפי' אם קבע זמן לפרעון וכשהגיע הזמן דחקו לפרוע לו מעותיו וזה דחהו והדיין רואה שהוא דחוק למעות ועייל ונפיק אזוזי לא קנה:

טז יש מי שאומר דעייל ונפיק אזוזי היינו שהלך אליו לבקש מעותיו שני פעמים לא שנא מצאו ובקש ממנו לא שנא לא מצאו רק שגילה דעתו שהלך לבקשו ודוקא דעייל ונפיק ביומא דאוקמוה לזבוני או ביום שקרוב לו אבל לא עייל ונפק ביומיה אפילו עייל ונפיק

למחר לא מצי הדר ביה וכי עייל ונפיק ביומיה אפי' ששתק אז ולאחר כמה ימים חוזר הרשות בידו ואי עייל ונפיק ביומיה תרי זימני ולא יהיב ליה ומקמי דשלים יומיה אייתי ליה זוזי קנה ולא מצי הדר ביה דכל דפרע ביומיה כפורע מיד דמי: הגה וכן הא דאמרינן דקנה עד נגד מעותיו י"א דהיינו דוקא במקום שכסף קונה בלא שטר אבל במקום שצריך שטר אין השטר קונה לחצאין וכל שלא קנה כולו אפי' נגד מקצתו נמי לא קנה (ר"ן פ"ק דקידושין ונ"י פרק האומנין מיהו אם התנה הכל כפי תנאו (המגיד פרק א' דמכירה):

יז דין מטלטלין כדין הקרקעות לדבר זה שאפילו משכן והכניסם לרשותו והמוכר עייל ונפיק אזוזי לא קנה אלא שבזה יש חילוק במטלטלים אם הוא דבר שאינו ראוי ליחלק כגון שמכר לו בעל חי ונתן לו קצת מהדמים ועייל ונפיק אזוזי המקח בטל לגמרי לפי שאינו ראוי ליחלק והמוכר אינו רוצה להיות שותף עמו (מיהו אם אמר בפירוש ערבוני יקון קנה עד מעותיו) (ר"ן ונ"י פ' האומנין) אבל במידי דבר חלוק' הוא אין המקח בטל אלא כנגד מה שחייב לו:

יח הקונה דבר מחבירו ונתן לו הדמי' וטעה במנין המעו' ולאחר זמן תבעו המוכר ואמר לו מאה שנתת לי אינם אלא צ' נקנה המקח ומחזיר לו העשר' אפי' אחר כמה שנים בין בקרקע בין במטלטלי': הגה מי שהעלילו עליו וכדי להבריח מכר קרקעותיו וקבל המעות כשנתבטלה העלילה בטל המקח אפי' אם נתרצו אח"כ במקח דמאחר ששטר שעשו בראשונה לא היה כלום דלא היה רק כדי להבריח הו"ל אח"כ שטר מוקדם ופסול (ב"י בשם הרשב"א):

סימן קצא

דין קניית קרקע בשטר. ובו ד סעיפים:

א בשטר כיצד כתב לו על הנייר או על החרס או על העלה שדי נתונה לך שדי מכורה לך כיון שהגיע השטר לידו קנה אע"פ שאין שם עדים כלל:

ב בד"א במוכר שדהו מפני רעתה אבל בשאר קרקעות אע"פ שהגיע שטר המכר בעדים לידו לא קנה עד שיתן דמים:

ג שטרי דידן שטרי קנין הם: הגה והקרקע נקנה על ידו ואם כתב לו בפירוש שלא מכר לו בשטר ואינו אלא לראייה בעלמא אין הקרקע נקנית על ידו (הר"ן פ"ק דקדושין והמגיד פ"א דקדושין ופ"א דמכירה):

ד קנה קרקע בדמים ידועים והמוכר אומר לא קבלתי המעות והלוקח אומר כבר נתתי אם הוא מקום שנותנים מעות ואח"כ כותבים וכתב בשטר שהודה שקבל הלוקח נאמן: הגה מכר לו קרקע בשטר או במעות (וא"ל קני) לאחר שלשים יום ונקרע השטר תוך הזמן או נאבדו

המעות אם אמר לו קני לך מעכשיו ולאחר ל' יום קנה לא אמר מעכשיו לא קנה וה"ה לקנין חזקה (ב"י בשם תוס' פרק האשה רבה ונ"י פ"ק דמציעא):

סימן קצב

דין קניית קרקע בחזקה. ובו טז סעיפים:

א בחזקה כיצד מכר או נתן לו בית או שדה כיון שנעל או גדר או פרץ כל שהוא והועיל במעשיו הרי זה קנה:

ב בד"א כשהחזיק בפני המוכר או הנותן אבל שלא בפניו לא קנה אלא א"כ אמר לו לך חזק וקני ואם מסר לו המפתח הוי כאומר לו לך חזק וקני וכן המוכר בור לחבירו כיון שמסר לו דליו הוי כאומר לו לך חזק וקני:

ג נעל כיצד מכר או נתן לו בית או חצר והיה הפתח פתוח ונעל הלוקח את הפתח וחזר ופתחו קנה ויש מי שאומר שצריך לנעול במפתח וה"ה אם עשה מנעול לדלת או שהעמיד דלתות י"א דקנה (הכל בטור):

ד גדר כל שהוא כיצד היה שם גדר והיו עולים בו בנחת והוסיף עליו כל שהוא והשלימו לעשרה (וי"א דאפי' פחות מעשרה) (ועיין בטור ובב"י) ונמצא שאין עולים אלא בדוחק ה"ז הועיל וקנה:

ה פרץ כל שהוא כיצד היתה שם פרצה והיו נכנסים בה בדוחק והרחיבה כל שהוא עד שנמצא נכנסין בריוח ה"ז הועיל וקנה:

ו נתן צרור והועיל כגון (שחבר) בו המים לשדה או נטל צרור והועיל כגון שפתח בנטילתו המים לשדה קנה וכן כל כיוצא בזה אבל אם ראה אמת המים בא להזיק הקרקע ונתן צרור ומנעה (או שנטל צרור ופתח (שיצאו) המים) (טור) לא קנה שסילוק ההיזק אינו קונה אלא הבאת התועלת:

ז המוכר או הנותן לחבירו שדה בצד שדהו כיון שדש המצר שבין שתי השדות ונעשו שתיהן כשדה אחת קנה אבל אם הלך בה לארכה ולרחבה אין הילוך זה מועיל כלום ואם שביל של כרמים מכר לו הואיל ונעשה להילוך קנה בהילוך וכמה שיעור רוחב הדרך שיקנה בהלוכו אם היה מסוים במחיצות קנה כדי שיגביה רגל ויניח רגל בצדה ואם אין שם מחיצות קנה ברוחב כדי שתהיה על ראשו חבילה של שריגים ויסוב בה (וי"א איפכא דבאין מחיצות סגי ברוחב שיגביה רגל ויניח רגל וביש מחיצות כדי שיהא על ראשו חבילה של שריגים ויסוב בה) (טור והמגיד פ"א דמכירה) :

ח היתה הקרקע צחיח סלע שאין בה לא גדר ולא פרצה ואינה בת זריעה החזקה שקונה אותה שטיחת פירות או העמדת בהמה שם וכיוצא בזה משאר התשמישים:

ט הציע מצעות בבית או בשדה ושכב עליהם או ערך שלחן ואכל ולא עוד אלא אפי' נתן כליו לתוכו או צבר בו פירות הראוים לצבור קנה:

י המוכר שדה לחבירו ונכנס בה הלוקח וזרעה או נרה או שאסף פירות האילן או זמרו וכן כל כיוצא בדברים אלו קנה:

יא וכן אם אסף המוכר סל של פירות ונתן ללוקח קנה לוקח: הגה ויש חולקין וסבירא להו דאין קונין בחזקות אלו לא באכילת פירות ולא בהעמדת בהמה וכיוצא בזה שאינו מועיל לקרקע והכי מסתברא (טור בשם הראב"ד ור"ן פ"ק דקידושין והמגיד היה גבשושית בשדה ונטלה או גומא וסתמה הוי חזקה ונ"ל דוקא אם מהני לקרקע אבל חפר מעט לא קנה אלא בשדה העומד לחרישה (מרדכי פח"ה):

יב המוכר לחבירו י' שדות בי' מדינות כיון שהחזיק באחד מהם קנה כולם ואפי' היתה אחת מהם הר גבוה והשנית מצולה שהרי אין תשמיש של זו כתשמיש של זו בד"א שנתן דמי כולם אבל אם לא נתן דמי כולם לא קנה אלא כנגד מעותיו לפיכך אם היו הכל במתנה קנה כולם (ויש חולקין במתנה) (טור בשם הרא"ש) והוא הדין בעשרה בתים או בית ושדה דינן כעשרה שדות (נ"י פ' המוכר בית):

יג וכן בשכירות כיון שהחזיק באחד מהם קנה כולם כל זמן השכירות: הגה ובשכירות לא בעינן שנתן דמי כולן דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף (ב"י):

יד היו מקצת הקרקעות במכר ומקצת בשכירות כיון שהחזיק בין בשל מכר בין בשל שכירות קנה הכל:

טו דין מחזיק בנכסי הגר יתבאר בסימן ער"ה:

טז חזקה לחודה בלא כסף ובלא שטר קניא כל היכא דלא עייל ונפיק אזוזי (ואפי' במקום שנהגו לכתוב שטר (טור) מיהו אם התנה הכל לפי תנאו (ר' ירוחם ני"א ח"א):

סימן קצג

המחובר לקרקע דינו כקרקע. ובו סעיף אחד:

כל המחובר לקרקע שצריך לקרקע הרי הוא כקרקע ונקנה בכסף או בשטר או בחזקה אפילו לא נתכוין לקנות הקרקע אלא החזיק בקרקע לקנות המחובר בו או נתן כסף בעד הקרקע כדי לקנות המחובר בו קנה אע"פ שלא קנה הקרקע אבל אם אינו צריך לקרקע כגון ענבים העומדים ליבצר ה"ז כמטלטלין לקנין ויש להם אונאה (ויש חולקין ואומרים דאפי' אין צריך לקרקע דינן כקרקע) (טור):

סימן קצד

עכו"ם שמכר קרקע לישראל וקיבל כסף ולא כתב שטר. ובו ג סעיפים:

א העכו"ם אינו קונה בחזקה (ולא בכסף) אלא בשטר הוא שקונה עם נתינת הכסף וישראל הקונה מעכו"ם הרי הוא כעכו"ם ואינו קונה אלא בשטר : הגה מיהו שכירות מן העכו"ם קונה בכסף לחוד (ב"י סימן קצ"ב) וכן אם התנה לוקח שיקנה לו בכסף בלחוד קנה מיד (ב"י בסי' זה):

ב מאחר שעכו"ם אינו קונה הקרקע מישראל ולא מקנהו לישראל אלא בשטר ישראל שלקח שדה מהעכו"ם ונתן דמים וקודם שיחזיק בה בא ישראל אחר והחזיק בה כדרך שמחזיקים בנכסי הגר זכה אחרון וי"א דאפי' החזיק בה ראשון זכה האחרון דלא סמכא דעתא דראשון בלא שטר (טור בשם רשב"א והמגיד פ"א דזכיה ונ"י וכן משמע במרדכי פ' חזקת) וכן נ"ל אבל אם החזיק הא' קודם שנתן המעות זכה (לכולי עלמא) (מרדכי פ' חזקת) ונותן לראשון את הדמים מפני שהעכו"ם מעת שלקח הדמים סילק רשותו וישראל לא קנה עד שיגיע השטר לידו ונמצאו נכסים אלו כנכסי מדבר שכל המחזיק בהם זכה ואחריותו על העכו"ם המוכר: הגה והשני מקרי רשע (טור בשם הרשב"ם ועיין בב"י) ומ"מ אם בא הראשון להשתדל ע"י העכו"ם להוציאו מיד השני נקרא מסור הואיל והשני נותן לו מעותיו (טור בשם הרא"ש והגהות אשירי ותוספות ומרדכי) בד"א במקום שאין משפט ידוע למלך אבל אם דין אותו המלך ומשפטו שלא יזכה בקרקע אלא מי שכתוב בשטר או הנותן דמים וכיוצא בדברים אלו עושים כפי משפט המלך: הגה עכו"ם שהיה לו משכון או פקדון ביד ראובן ונתנו לשמעון בשטר זכה ראובן במה שבידו דמיד שנתן העכו"ם לשמעון נסתלק העכו"ם ושמעון לא קנה עד דמשיך ולכן הוי כהפקר וזכה בו ראובן כזוכה מן ההפקר (תשובת רשב"א סי' אלף ל"ב ור' ירוחם נכ"ג):

ג יש מי שאומר שאפי' אם כתב העכו"ם שטר לראשון קודם שיחזיק בו אחר אינו כלום כיון שכבר נסתלק הרי הוא כאחר אלא צריך שיכתוב השטר קודם שיקבל המעות (וכל זה לא מיירי אלא בקרקע אבל במטלטלין קנה בנתינת המעות) (טור):

סימן קצה

דין קניית קרקע או מטלטלין בחליפין. ובו יא סעיפים:

א בקנין כיצד יתן הקונה למקנה כלי כל שהוא ויאמר לו קנה זה חלף הקרקע או המטלטל שמכרת או שנתת לי (ואין נוהגין שיאמר לו הקונה כן כי מסתמא אדעתא דהכי הוא נותן לו) (טור) וכיון שמשך המקנה הכלי נקנה הקרקע או המטלטלים ללוקח או למקבל מתנה בכל מקום שהוא אע"פ שלא החזיק ולא נתן כסף ולא כתב שטר ולא משך ואין

שום אחד מהם יכול לחזור בו אפי' אין עדים בדבר אם מודים זה לזה: הגה וכן אם קבלו קנין לפני פסולי עדות הוי קנין הואיל ומודים זה לזה שקנה (הרא"ש כלל ס"ו סי' ח'):

ב אין קונים אלא בכלי ואע"פ שאין בו שוה פרוטה (ובלבד שיהא עשוי מדבר חשוב לאפוקי כלי העשוי מגללי בקר) (טור) ואין קונים בדבר שאסור בהנאה ולא בפירות ולא במטבע (בהמה מקרי כלי וקונין בה אבל שאר מטלטלין שאינן כלי אין קונין בהם (טור) מטבע שנפסל לגמרי הוי ככלי וקונין בהם) (טור סי' ר"ג) ואין קונין בכליו של מקנה:

ג הקנה אחד כלי למוכר כדי שיקנה הלוקח אותו הממכר זכה הלוקח אפי' הקנהו שלא בפני הקונה ואע"פ שהקנה לו הכלי ע"מ להחזירו נקנה המקח: הגה ולכך הורגלו לעשות הקנין בסודר של עדים אפי' בפני הקונה לפי שרוב הקנינים הן שלא בפני הקונה (טור בשם הרא"ש) והא דנקנה המקח שלא בפני הקונה היינו במתנה וכיוצא בזה דודאי ניחא ליה אבל במקח שאפשר שאינו חפץ לקנות לא קנה ושניהן חוזרין (מהרי"ו ס' ד'):

ד אע"פ שלא תפס המקנה כל הכלי אלא מקצתו ונשאר קצתו ביד הקונה קנה בו והוא שיאחז ממנו שיעור כלי שהוא שיעור ג' אצבעות ואם אחז פחות מג' אצבעות צריך שיאחוז בענין שיהא יכול לנתק כל הכלי ולהביאו אצלו: הגה וי"א דאין קנין בפחות מג' (המגיד פ"ה דמכירה ור"ן סוף פ"ד דנדרים וב"י בשם עיטור ונ"י פ"ק דמציעא) ואין המוכר יכול לעכב הכלי או לחתוך קצתו דסתם קנין ע"מ להחזיר הכלי הוא (הגהות אשירי פ' הזהב) ואין מקנין בכלי אלא מדעת בעליו (ב"י בשם עיטור ור' ירוחם והרא"ש והר"ן ספ"ד דנדרים ונ"י פ"ק דמציעא) ולכן מי שלקח סודר חבירו בלא דעתו ומקנה בו אינו קנין (תשו' רשב"א חי"ט ותשובת רמב"ן סי' ק"א) וי"א אפי' הוי כלי שאול לו אינו קנין אא"כ השאילו כדי להקנות בו (מרדכי ס"פ הספינה) וכן נראה לי:

ה י"א שאין הקנין מועיל אא"כ מקנה לו החפץ הנמכר או הניתן מיד אבל אם אמר לו הקונה תקנה סודר זה ותקנה חפצך לי לאחר שלשים לא קנה מפני שבשעה שיש לו לקנות כבר החזיר הסודר לקונה אבל אם אמר לו קנה ע"מ שתקנה לי מעכשיו ולאחר ל' יום קנה: הגה ובסתם אמרי' דהוי מעכשיו באופן המועיל דודאי בכדי לא הוי עביד (פסקי מהרא"י סי' קע"ג) :

ו אע"פ שנגמר הדבר בקנין סודר כל אחד משניהם יכול לחזור בו כ"ז שעוסקים באותו ענין ואם הפסיקו הענין אין א' מהם יכול לחזור בו:

ז בשאר דרכי הקנייה אין שום א' מהם יכול לחזור בו לאחר כדי דיבור:

ח יש מי שכתב שאם פירש בשעת קנין סודר בלא חזרה או שכתבו שטר או שקבלו דיינים לפשרה בקנין אע"פ שעוסקים באותו ענין אינם יכולים לחזור בהם אחר כדי דיבור:

ט בדרכים שהקרקע נקנה בהם שכירות ושאלת קרקע נקנין: הגה ואפי' במקום שכסף אינו קונה בלא שטר כמו שנתבאר לעיל סי' ק"ץ מ"מ שכירות סגי ליה בכסף לחוד (ב"י) וי"א שאינם נקנים בקנין סודר:

י שכירות ומשכונא אינם נקנים במלוה: הגה משום דהויין כמכר ואין קונים במלוה אפילו בתורת כסף (וע' לקמן סי' ר"ד סעיף י'):

יא אין קונין בשבת קנין סודר ואם קנו אע"פ שעשו עבירה קנו:

סימן קצו

דין קניית עבד כנעני. ובו ה סעיפים:

א עבד כנעני דינו כקרקע לקנייה נקנה בכסף או בשטר או בחזקה או בקנין סודר: הגה ונקנה ג"כ במשיכה כגון שתקפו והביאו אליו (טור) וכמו שיתבאר למטה:

ב במה היא החזקה בקנין העבדים שישתמש בו בפני רבו כדרך שמשתמשין בעבדים ואם הוא שלא בפני רבו צריך שיאמר לו לך חזק וקני:

ג כיצד התיר לו מנעלו או שהנעיל לו מנעלו או שהוליך כליו אחריו לבית המרחץ או שהפשיטו או סכו או גרדו או הלבישו או הגביה את רבו קנה וי"א שה"ה אם הגביהו רבו:

ד עשה לו מלאכה שאינה בשימוש גופו כגון שתפר לו בגד וכיוצא בזה קנאו רבו וי"א שלא קנאו:

ה תקפו והביאו אצלו קנאו אבל אם קראו ובא אצלו או שאמר לו רבו הראשון לך אצל הלוקח והלך אצלו לא קנה ואם הוא עבד קטן קראו ובא אצלו קנאו:

סימן קצז

דין קניית בהמה גסה ודקה. ובו ז סעיפים:

א בהמה בין דקה בין גסה אינה נקנית במסירה אלא במשיכ' ואינו צריך להגביה: הגה וי"א דאף מסירה קונה בבהמה גסה (הגהות מיימוני פ"ב דמכירה בשם ראבי"ה) וי"א אף בדקה (טור תוס' ואשירי ר"פ הספינה ופ"ק דקידושין בשם רש"י ור"ת) אם הוא בפני המוכר (רש"י וריב"א) וע"ל סי' קצ"ח ס"ח עד י"ג בדיני מסירה א"ל לקנות במשיכה ושינה בין לגריעותא כגון למסירה או למעליותא כגון שהגביה לא קנה אלא במשיכה כמו שא"ל (טור בשם ר"י והרי"ף והרא"ש):

ב הגבהה קונה בכל מקום אבל משיכה אינו קונה אלא בסימטא או בחצר של שניהם אבל לא ברשות הרבים ולא בחצר שאינה של שניהם:

ג כיצד קונין את הבהמה במשיכה א"צ לומר אם משכה והלכה או שרכב עליה והלכה בו שקנה אלא אפילו קרא לה ובאה או שהכישה במקלו (או שהנהיגה בקול) (טור) ורצתה

בפניו כיון שעקרה יד ורגל קנאה והוא שימשוך בפני הבעלים ואם משך שלא בפני הבעלים צריך שיאמר לו קודם שימשוך לך משוך וקני (וע"ל סימן רע"א מדינין אלו):

ד המוכר עדר לחבירו או שנתן לו במתנה כיון שמסר לו משכוכית היא הבהמה המהלכת בראש העדר והכל נמשכים אחריה א"צ לומר משוך וקני ואם משך העדר אפילו שלא בפניו קנה דמסירת משכוכית הוי כאומר לך משוך וקני: הגה מכר לו ספר א' ונתן לו חציו והלך ומשך או הגביה השני (שלא מדעת חבירו) לא קנה דלא דמי החצי שנתן לו למשכוכית (הגה' מיי' פ"ה דמכירה ותשו' מיי' דקנין דסי' י"ח) לא מסר לו המשכוכית ומכר לו רק י' בהמות אם קונה במשיכה לא קנה אלא אותה שמשך ואם קונה במסירה אם מסר לו באפסר אחת ונתן לו דמי כולן קנה לא מסר לו דמי כולן לא קנה רק כנגד מעותיו כמו שנתבאר לעיל גבי קרקע סוף סי' קצ"ב (רבי ירוחם נ"י ח"ד):

ה המוכר בהמה לחבירו או נתנה לו במתנה ואמר קנה כדרך שבני אדם קונים אם משך או הגביה קנה אבל אם רכב עליה אם בשדה (או בסימטה) (טור) קנה ואם בעיר (בר"ה) לא קנה לפי שאין דרך בני אדם לרכוב בעיר לפיכך אם היה אדם חשוב שדרכו לרכוב בעיר או אדם מזולזל ביותר שאינו מקפיד על הלוכו בעיר ורוכב כגון המטפלין בגידול הבהמות או העבדים או שהיתה אשה או שהי' ברשות הרבים שהרבים דוחקים שם הרי זה קונה ברכיבה והוא שתהלך בו:

ו האומר לחבירו משוך ותקנה או חזק ותקנה וכיוצא בדברים אלו והלך ומשך או החזיק לא קנה שמשמע תקנה להבא ועדיין לא הקנה לו והוא הדין לאומר לו משוך חפץ זה לקנותו (אלא צ"ל משוך וקני או חזק וקנה) (טור בשם הרמב"ם):

ז האומר לחבירו משוך פרה זו ולא תקנה אלא לאחר שלשים יום ומשך לא קנה ואם אמר ליה קנה מעכשיו ולאחר ל' יום קנה ואפי' היתה עומדת באגם ביום ל' שזה כמי שהקנה אותה מעתה על תנאי נעשה התנאי נתקיים הקנין וכל האומר על מנת כאומר מעכשיו דמי:

סימן קצח

דין קניית מטלטלין איזה במשיכ' ואיזה במסירה ומה דינו במעות שבידו. ובו טו סעיפים:

א דבר תורה מעות קונות אבל חכמים תקנו שלא יקנו המטלטלים אלא בהגבהה או במשיכה דבר שאין דרכו להגביה (וכיון שמשך או הגביה קנה אע"פ שלא נתן המעות) (טור) כיצד המקבץ עצים או פשתן וכיוצא בהם ועשה מהם טעון גדול שאי אפשר להגביהו אינו נקנה במשיכה שהרי אפשר להתירו ולהגביהו עץ עץ אבל אם היה טעון של אגוזים

או של פלפלים או של שקדים וכיוצא בהם שאין אחד יכול להגביהו הרי זה נקנה במשיכ' (ויש חולקין וסבירא להו דאפי' בעצי' נקנה במשיכ' הואיל ואיכא טורח להתיר ולהגביה) וע"ל סי' ר' סעיף ז' בדין משיכה והגבהה (טור):

ב הגבהה י"א שצריך להגביה ג' טפחים ויש אומרים דסגי בהגבהת טפח:

ג משיכה שאמרו צריך שימשוך החפץ כולו ויוציאנו מכל המקום שהוא בו:

ד דברים שאין דרכם להגביהם אי אגבהינו קנה:

ה ולמה תקנו חכמים שלא יהא מעות קונות גזירה שמא יתן הלוקח דמי החפץ וקודם שיקחנו יאבד באונס כגון שתפול דליקה וישרף או יבואו לסטים ויטלוהו ואם היה ברשות הלוקח יתמהמה המוכר ולא יציל לפיכך העמידוהו חכמים ברשות המוכר כדי שישתדל ויציל לפיכך אם היה ביתו של לוקח שיש בו החפץ שנמכר מושכר למוכר העמידוהו על דין תורה שהרי מצוי הוא אצל ביתו ויכול להציל וכן השוכר המקום שאותם המטלטלים הנמכרים מונחים בו בא' מדרכי קניית השכירות שנתבארו בסי' קצ"ה [סעיף ט'] קנה המטלטלים שבו ואין שום א' מהם יכול לחזור בו והוא שתהא חצר המשתמרת לדעת השוכר או שהוא עומד בצד המקום ההוא: הגה וי"א דאם היו המטלטלין במקום דליכא למיחש לדליקה נקנו במעות (הגהות ראשונות דמרדכי פרק הזהב) וכן אם התנו בהדיא דמעות יקנו קנו (ב"י):

ו י"א דשכירות המטלטלים נקנה בכסף דליכא למיחש שמא יאמר לו נשרפו חטיך בעלייי' דכיון שהגוף שלו טרח ומציל:

ז הספינה הואיל וא"א להגביה ויש במשיכתה טורח גדול ואינה נמשכת אלא לרבים לא הצריכו' משיכה אלא נקנית במסירה וכן כל כיוצא בזה ואם אמר לו לך משוך וקנה אינו קונה הספינה עד שימשכנה כולה ויוציאנה מכל המקום שהיתה בו שהרי הקפיד המוכר שלא יקנה זה אלא במשיכה:

ח מסירה זו שאמרו אין צריך שימסרנו מידו ליד לוקח אלא כיון שאחז בה הלוקח בפני המוכר או במצותו הוה ליה מסירה:

ט מסירה אינו קונה אלא בר"ה ובחצר שאינה של שניהם (והכניסה שם שלא ברשות בעל החצר) ומשיכה אינו קונה אלא בסימטא או בחצר של שניהם והגבהה קונה בכל מקום: הגה אמר ליה המוכר לקנות במסירה או במשיכה במקום שאין קונין לא מהני ולא קנה (ר"ן פ"ק דקידושין):

י לפיכך אם היתה הספינה עומדת בר"ה או בחצר שאינה של שניהם והקפיד המוכר ואמר ליה משוך וקנה צריך למשכה כולה ושיוציאנה מאותו רשות שאין משיכה קונה בו ויכניסנה לרשות שהמשיכה קונה בו:

יא היתה עומדת בסימטא או בחצר שניהם אינה נקנית אלא במשיכה ולא במסירה:

יב היתה עומדת בר"ה ולא אמר להם המוכר כלום והלך הלוקח ומשך לא קנה עד שימשכנה כדינה מר"ה לסימטא אע"פ שנקנית במסירה בר"ה ומסירה אינה צריכ' שימסור לו מיד ליד אפ"ה כיון שהתחיל למשוך כבר גילה בדעתו שאינו רוצה לקנות בחזקה זו שהוא מחזיק ותפוס בה אלא במשיכה:

יג י"א דספינה אינה נקנית במשיכה אלא כדרך משיכתה כגון שמונחת במים או ברקק מים שהוא בסימטא או בחצר של שניהם אבל אם היתה ביבשה אינו קונה עד שיגביהנה:

יד דבר הנקנה במשיכה שהיה בר"ה או בחצר שאינה של שניהם ומשכו הלוקח לרשותו או לסימטא כיון שהוציא מקצתו מר"ה או מרשות שאינה של שניהם קנה מאחר שמשכו כולו והוציאו מכל המקום שהיה בו:

טו הנותן דמי המטלטלים או מקצתן וחזר בו הלוקח וא"ל המוכר בא וטול מעותיך הרי המעות אצלו כמו פקדון ואם נגנבו או אבדו אינו חייב באחריותן אבל אם חזר בו המוכר ואמר ללוקח בא וטול את שלך הרי המעות ברשותו וחייב באחריותו אפי' מאונסים גדולים עד שיקבל עליו מי שפרע ויאמר לו אח"כ בא וטול את שלך ואז אי איתנהו בעין הנך זוזי ממש דיהיב ליה לוקח פטור אבל אם הוציאם וייחד אחרים תחתיה' וקבל מי שפרע י"א שחזרו הלואה וחייב אפילו באונסים עד שיבואו לרשות לוקח ויש מי שאומר שאפי' הוציאם כיון שקבל עליו מי שפרע ונותנם לו אע"פ שלא רצה הלוקח לקבלם פטור:

סימן קצט

יש דרכים שמעות קונות ויש זמן שמעות קונות. ובו ד סעיפים:

א יש מעות קונות כיצד היו לו מעות בידו בלא מנין ובלא משקל ואמר לחבירו מכור לי חפץ שלך במעות אלו שבידי ולקחם המוכר ולא דקדק לידע מנינם נקנה החפץ ללוקח ואין אחד מהם יכול לחזור בו מפני שהוא דבר שאינו מצוי לא גזרו ביה רבנן: הגה ואפי' הלוקח ידע מנינם רק שאמר למוכר מכור לי באלו והמוכר לא דקדק במנינם יש אומרים דקנה (עיין בב"י):

ב וכן ראובן שמכר מטלטלין לשמעון במנה וקנה שמעון המטלטלין ונתחייב לראובן בדמים ואח"כ היה לשמעון מטלטלים אחרים למכור וא"ל ראובן מכור אות' בדמים שיש לי בידך מדמי המכר ואמר ליה הן נקנין אותן המטלטלים לראובן בכל מקום שהם ואע"פ שלא משך ולא הגביה שגם זה דבר שאינו מצוי הוא ולא גזרו ביה רבנן אבל אם היה

עליו חוב שלא מחמת המכר וא"ל מכור לי מטלטלין בחוב שיש לי אצלך ונתרצו שניהם לא קנה: הגה מיהו י"א דמיירי דוקא שאמר ליה מכור לי בהנאת מחילת הדמים שיש לי אצלך אבל אם אמר ליה מכור לי בדמים שיש לי בידך לא קנה (המגיד פ"ז דמכירה ור"ן פ' הזהב וע' בב"י) וע' לקמן סי' ר"ד סעיף י':

ג יש זמן שמעות קונות שהעמידו חכמים דבריהן על דין תורה בבשר בארבעה פרקים ואלו הם ערב יום טוב האחרון של חג וערב יום טוב ראשון של פסח וערב העצרת וערב ראש השנה שאם היה לטבח שור שוה מאה דינרים ולקח מהלוקח דינר כדי ליתן לו בשר כשישחוט ולא נתקבצו לו כל דמי השור משחיטין אותו בעל כרחו כדי ליתן הבשר ללוקח לפיכך אם מת השור מת ללוקח ומפסיד הדינר: הגה ויש מי שכתב דה"ה הנותן מעות על יין לקידוש בערב שבת דקנה דכל כהאי גוונא העמידו דבריהם על דין תורה (מהרי"ל):

ד יתומים או אפוטרופוס שלהם שמכרו מטלטלים ומשכן הלוקח ועדיין לא נתן המעות ונתייקרו חוזרים בהם כדין התורה שאין משיכה קונה אלא מעות (ומכל מקום הלוקח הוי שומר שכר על המקח) (מרדכי פ' הניזקין וב"י בשם תוס') ובזו בלבד חלוק דין היתומים מדין שאר בני אדם אבל בשאר החלוקות דין היתומים שוה לשל כל אדם לענין זה: הגה ודוקא יתומים אבל הקדש וצדקה קונה במעות ולכן אם נתן אחד דמים להקדש על המקח ונתייקר אין הקדש יכול לחזור בו (מרדכי פ' הניזקין ור"ן פ"ק דקידושין):

סימן ר

דין קניית מטלטלין על ידי חצירו וכיצד קונה כליו. ובו יב סעיפים:

א היו מטלטלין ברשות הלוקח המשתמר לדעתו: הגה ויש חולקין וסבירא להו דבמכר או מתנה אם משומר לדעת המוכר או הנותן סגי וקנה (ע' בב"י) וכן נראה להורות מיהו אם המוכר השכיר לו חצר עצמו והמטלטלין שמוכר לו מעורבין עדיין עם שאר מטלטלין של מוכר מקרי חצר שאינו משומר ולא קנה (הגהות מרדכי פ"ק דמציעא) או שהוא עומד בצד אותו רשות (וי"א דבעינן דוקא בתוכו אבל חוצה לו לא) (המגיד פ"ו דגזילה) כיון שקבל עליו המוכר למכור קנה לוקח ואע"פ שעדיין לא מדד והוא שפסק דמים (וי"א דארבע אמות של אדם קונין לו כמו במציאה) (עיין בב"י):

ב היו ברשות המוכר או ברשות אדם אחר שהם מופקדים אצלו לא קנה הלוקח עד שיגביה המטלטלין או עד שימשכם כמו שנתבאר: הגה מיהו אם שכר המקום שמונח בו או נתנו לו במתנה ובקנין או אפי' בדבור בעלמא קנאו דהשתא הוי ברשותו וקונה לו והא דמהני דבור בעלמא היינו ברשות אחר אבל אם מונח ברשות המוכר ואומר יזכה חצרי ללוקח במקח שקנה ממני לא קנה עד שישכיר לו מקומו ויקנה לו בא' מדרכי הקנייה (טור בשם הרא"ש ור' ירוחם נ"י ח"ב) ואם

היו הפירות מופקדים ביד אחר לא סגי שיאמר תקנה חצרי ללוקח עד שיאמר כן מדעת המוכר (ב"י בשם הרמב"ן והמגיד פ"ד דמכירה):

ג כליו של אדם כל מקום שיש לו רשות להניחו קנה לו וכיון שנכנסו המטלטלים בתוך הכלי אין א' מהם יכול לחזור בו והרי זה כמי שהונחו בתוך ביתו: הגה ויש מחלקין דאם אינן ברשות לוקח רק בסימטא וכיוצא בזה אין כליו קונים אא"כ מדד או עד שיאמר לו זיל וקני (טור ותוס' והרא"ש פרק הספינה והגהות מיימוני פ"ד דמכירה) לפיכך אין כליו של אדם קונים לו ברשות הרבים ולא ברשות המוכר אלא א"כ אמר לו המקנה לך וקנה בכלי זה ואז קנה אם הוא ברשות המוכר:

ד וכן אם קנה הכלי מהמוכר והגביהו ואח"כ הניחו שם ברשות המוכר וחזר וקנה ממנו הפירות כיון שנכנסו בתוך כלי זה קנה אותם שמפני הנאת המוכר במכירת הכלי אינו מקפיד על מקומו:

ה כשם שאין כליו של לוקח קונה לו ברשות מוכר כך אין כליו של מוכר קונה ללוקח אע"פ שהוא ברשות לוקח (וי"א אפי' א"ל המוכר זיל קני לא קנה) (טור בשם הר"י וב"י בשם הרא"ש):

ו משיכה מהני בכליו של מוכר שאם מדד המוכר ונתן לתוך כליו ומשכו הלוקח בפניו קנה ואפי' לא אמר לו משוך הכלי לקנות מה שבתוכו:

ז אין הרשות קונה ולא הכלי ולא משיכה ולא הגבהה אא"כ פסק תחלה המדה בכך וכך אבל כ"ז שלא פסק אין לו שום צד שיקנה בו דכל זמן שלא פסק לא סמכה דעת שניהם שמא לא יסכימו על הסכום ואם המקח דבר שדמיו קצובים אע"פ שלא פסק קנה וכן אם א"ל הריני מוכר לך כפי מה שישמוהו ג' קנה אפי' אין דמיו קצובים היו הפירות בסימטא או בחצר של שניהם ואפי' היו ברשות לוקח והיו בתוך כליו של מוכר קבל עליו המוכר למכור והתחיל המוכר למדוד בתוך כליו של מוכר אם א"ל כור בשלשים סלע אני מוכר לך יכול לחזור בו אפי' בסאה אחרונה הואיל ועדיין הפירות בכליו ולא גמר כל המדה וכליו של מוכר אינן קונים ללוקח אע"פ שהוא ברשות לוקח: הגה וי"א דכל שגילה דעתו שאינו רוצה למכור רק הכור ביחד אפילו היה ברשות לוקח ובכליו של לוקח או שמשך או שהגביה לא קנה אא"כ מדדו (טור בשם הרא"ש וכשיטת הרשב"ם) ואם א"ל כור בל' סאה בסלע ראשון ראשון קנה כיון שפסקו דמים על [כל סאה וסאה] כל סאה שיגביה המוכר ויערה אותה נגמרה מכירתה הואיל ואין הפירות ברשות המוכר ולא ברשות הרבים ואילו לא היו הפירות בכליו של מוכר כיון שהם ברשות לוקח קנה משפסק אע"פ שלא מדד כמו שנתבאר בס"ג: הגה וי"א דלא קנה ראשון ראשון אלא מטעם שהוא מוחזק ולכן אם לא נתן המעות הלוקח יכול לחזור (טור בשם הרמ"ה) פתח לו המוכר חבית יין וכשמדד לו החצי רוצה הלוקח לחזור

ולא ליקח יותר והמוכר אומר שהמותר יחמיץ צריך הלוקח ליקח כולו או לקבל אחריות על המותר אם יתקלקל שישלם לו כל החבית כפי מה שהיה שוה בשעה שקנאו (טור בשם הרא"ש כלל ק"ב סי"א) וי"א דכל זה כשמדד המוכר אבל אם מדד הלוקח קנה בכל ענין דמדידתו הוי כמשיכה (טור) ויש חולקין (טור בשם הראב"ד) כל שנקנה המקח אין אחד מהם יכול לחזור אע"פ שנפלו חילוקים ביניהם ומיאן המוכר לתת לו מקחו אלא ידונו אח"כ על מה שביניהם (ריב"ש סי' רכ"ב):

ח הכניס הלוקח את החמורים לביתו עם התבואה שעליהם אותה משיכה אינה כלום אפי' אם פסק הדמים ומדד המוכר על החמורים לא קנה ויש מי שאומר שאפי' מדד לוקח על החמורים לא קנה שלא נתכוין למשיכה ולקנות במדידה זו דלמדידה בעלמא נתכוין (ויש חולקין וסבירא להו אם מדד לוקח קנה וכמו שנתבאר) :

ט המוכר יין או שמן לחבירו בסימטא או בחצר של שניהם או ברשות לוקח והיתה המדה של סרסור עד שלא נתמלאה המדה הרי הן של מוכר משנתמלאה המדה הרי הן ברשות לוקח ואין אחד מהם יכול לחזור בו וכן פירות שהיו צבורים בסימטא או בחצר של שניהם והמדה אינה של אחד מהם והיה המוכר מודד עד שלא נתמלאה המדה הרי היא ברשות מוכר ומשנתמלאה המדה הרי היא ברשות לוקח:

י היתה המדה של אחד מהם והיו בה רשמים לידע חציה שלישיה ורביעה וכיוצא בהן כיון שהגיע לרושם מהרשמים קנה ראשון ראשון ואע"פ שלא נתמלאת המדה שכל רושם מהם כמדה בפני עצמה שהרי כל אחד מהם הוא המדה והוא סומך על הרשמים שבה (וי"א דאם המדה של מוכר לא קנה עד שיערה אותה) (טור):

יא הנוטל כלי מבית האומן על מנת לבקרו אם היו דמיו קצובים ונאנס בידו חייב שהואיל ודמיו קצובים מעת שהגביה נעשה ברשותו ואין המוכר יכול לחזור בו והוא שיגביהנו כדי לקנות את כולו ויהיה אותו חפץ הנמכר חביב על הלוקח אבל חפץ שהמוכר קץ בו והוא מבקש ורודף למכרו הרי הוא ברשות המוכר עד שיפסוק הדמים ויגביהנו הלוקח אחר שפסק ואם גילה דעתו שאינו חפץ בו ונגנב או נאבד קודם שיחזירנו יש אומרים שהוא כשומר שכר וי"א שהוא כשומר חנם:

יב אחד המושך או המגביה או המחזיק בעצמו או שאמר לאחר להגביה או למשוך לו או להחזיק לו ה"ז זכה לו וכן בשאר דרכי הקנייה:

סימן רא

דין רושם על החבית והתוקע כפו לחבירו. ובו ב סעיפים:

א מכר לו בדברים בלבד ופסקו הדמים ורשם הלוקח רושם על המקח כדי שיהיה לו סימן ידוע שהוא שלו אע"פ שלא נתן לו מהדמים כלום כל החוזר בו אחר שרשם מקבל

מי שפרע ואם מנהג המדינה הוא שיקנה הרושם קנין גמור נקנה המקח ואין אחד מהם יכול לחזור בו וחייב זה ליתן הדמים והוא שרשם בפני המוכר או שאמר ליה המוכר רשום מקחך:

ב וכן כל דבר שנהגו התגרים לקנות בו כגון ע"י שנותן הלוקח פרוטה למוכר או על ידי שתוקע לו כפו (או במקום שנוהגים הסוחרים שמוסרים לקונה המפתח) (הגהות מיימוני פ"ז דמכירה) וכן כל כיוצא בזה:

סימן רב

דין קניית מטלטלין אגב קרקע או עבדים וקרקע או עבד ומטלטלין או בהמה וכלים שעליה. ובו טו סעיפים:

א המקנה קרקע ומטלטלין כאח' כיון שקנה הקרקע באחד מדרכי הקנייה נקנו המטלטלין עמהם בין שהיו שניהם במכר או במתנה בין שמכר מטלטלין ונתן קרקע בין שמכר קרקע ונתן מטלטלים כיון שקנה קרקע קנה המטלטלים וי"א דאפי' הקרקע בשכירות ומטלטלין במתנה (ר"י נ"י ח"ב) :

ב בד"א כשהיו אותם המטלטלים צבורים באות' קרקע אבל אם היו במקום אחר צריך שיאמר לו קנה מטלטלין אגב קרקע אפי' היו המטלטלין במדינה אחרת וא"ל קנה אותם ע"ג קרקע פלוני כיון שקנה קרקע נקנו המטלטלין אע"פ שאינם צבורים בתוכה ואם לא אמר ליה קנה אגב קרקע לא קנה מאחר שאינם צבורים בתוכה: הגה וי"א דאפי' הם צבורים בתוכה צריך שיאמר קנה אגב קרקע (טור בשם הראב"ד והרא"ש) וכן נראה לי עיקר וי"א דבעינן דוקא לשון אגב אבל עם לא מהני (ר"ן פ"ק דקדושין בשם רש"י) ויש חולקין (שם בשם הרא"ה):

ג הקנה השדה לאחד והמטלטלים לאחר אע"פ שא"ל קנה המטלטלים על גבי קרקע והחזיק האחד בקרקע לא קנה השני מטלטלין ואם תפסן אחר שחזר בו המקנה אין מוציאין מידו שהרי תפסן אחר שקנה חבירו הקרקע שנקנו אלו על גבו (ויש חולקין וסבירא להו דמוציאין מיד התופס כדין כל ספק ממון) (ר"ן פ"ק דקדושין):

ד הקנה שדה לאפוטרופסים ומטלטלים ליתומים קני (וה"ה בגבאי צדקה) (ר"ן הנ"ל):

ה בהמות כמטלטלים בדינים אלו:

ו אין קרקע נקנה אגב קרקע:

ז קרקע כל שהוא מקנין על גביו מטלטלים הרבה: הגה והא דבעינן קרקע כל שהוא לאפוקי אם ידענו בודאי שאין לו אבל כשאינו ידוע שאין לו והוא מקנה אגב קרקע סגי בכך וא"צ לסיים הקרקע שמקנה על ידה ולכן מקנין אגב קרקע ארבע אמות אע"פ שאין יודעים שיש לו (ב"י בשם הרשב"א)

וע"ל סי' קי"ג ויכול להקנות אגב מקומות של בית הכנסת אע"פ שהמקומות של רבים וכל אחד יושב על מקום א' הוי כמו שאול לו ומקנים על ידם (תשו' רשב"א סימן תתקל"ד ותתקל"ה):

ח המקנה עבדים וקרקעות כאחד החזיק בעבדים לא קנה הקרקעות החזיק בקרקעות אם היו עבדים בתוכה קנה ואם לאו לא קנה אפי' שיאמר לו קנה אותם על גבי קרקע:

ט המקנה עבדים ומטלטלים כאחד משך המטלטלים לא קנה העבדים החזיק בעבדים לא קנה המטלטלים אא"כ היו המטלטלים על גבי העבד והוא שיהיה כפות וי"א שצריך גם שיהי' ישן:

י היה לא' עציץ נקוב וזרעים שבו לאחר אם הקנה בעל העציץ עציצו לבעל הזרעים כיון שמשך קנה:

יא הקנה בעל זרעים זרעיו לבעל העציץ לא קנה עד שיחזיק בזרעים עצמם:

יב היה העציץ והזרעים שבו הכל לאחד והקנה שניהם לאחר החזיק בעציץ לקנות הזרעים אף העציץ לא קנה החזיק בזרעים קנה העציץ (וי"א דדוקא בשל עץ בעינן נקוב אבל של חרס אינו נקוב כנקוב דמי (רש"י פ"ק דגיטין) (וי"א איפכא) תוס' שם):

יג המקנה בהמה וכלים שעל גבה כאחד אע"פ שמשך הבהמה וקנאה לא קנה הכלים שעליה עד שיגביה או ימשוך הכלים עצמם אם אין דרכם להגביה שהבהמה כחצר המהלכת היא ואין מה שבתוכה קנוי לבעלה לפיכך אם היתה הבהמה כפותה קנה אף כלים שעליה ויש מי שאומר דבמציאה אם אומר אני מושך בהמה זו לקנותה ואת הכלים שעליה קנאם אפי' אינה כפותה:

יד א"ל המוכר משוך בהמה זו וקנה כלים שעליה הואיל ולא הקנה לו גוף הבהמה אף על פי שמשכה והיא כפותה לא קנה כלים שעליה:

טו א"ל משוך קופה זו ובמשיכתה קנה מה שבתוכ' קנה מה שבתוכה אע"פ שלא קנה הקופה:

סימן רג

כל מטלטלין נקנין בחליפין ומטבע אין נקנה בחליפין. ובו י סעיפים:

א כל המטלטלין קונים זה את זה בחליפין א"צ לומר אם אין המקנה מקפיד לידע שיווי החפץ שנוטל בחליפין כעין שקונין בסודר שזהו קנין גמור שמועיל לכל הדברים בין קרקע בין מטלטלי (חוץ משטרות וע' לעיל סי' ס"ו) בין בעלי חיים ופירות נמי אע"פ שאין קונים בהם נקנים בחליפין חוץ ממטבע שאינו נקנה בחליפין ולא קונה וכן דבר שאין בו ממש אין קנין מועיל בו כגון שקנו ממנו שילך עם פלוני למקום פלוני או שיחלקו חצר שביניהם (ועיין לעיל סי' קנ"ז סעיף ב') וכיוצא באלו שהם קנין דברים ואין לו על מה

לחול: הגה וטובת הנאה לאו ממון ואינה נקנה בחליפין (הגהות מיימוני פ"ה דמכירה) ועיין לקמן סי' רמ"ה האומר אתן דבר לפלוני אי הוי קנין דברים מי שקנו ממנו שיעשה שטר מחילה לחבירו הוי קנין דברים דשטר מחילה אינו אלא סילוק בעלמא אבל אי קנו ממנו להחזיר לחבירו כל זכיותיו שיש לו עליו לא הוי קנין דברים (תשובת רשב"א אלף ל"ג) אלא אפי' מקפיד לידע שיווי החפץ שנוטל דהשתא דומה לדמים אפ"ה נקנה כיצד היה לזה פרה ולזה חמור והעריכו אותם כמה שוה כל א' מהם והסכימו להחליפם זה בזה כיון שמשך בעל הפרה את החמור נקנית פרתו לבעל החמור בכל מקום שהיא ואין שום אחד מהם יכול לחזור בו (וי"א דאם העריכו זה כנגד זה קונין אף בפירות ויש חולקין עיין בב"י שתי הדעות):

ב החליף חמור בפרה וטלה ומשך את הפרה ולא משך את הטלה לא קנה מפני שאין כאן משיכ' גמורה וי"א דדוקא בכהאי גוונא משום שאין החמור ראוי ליחלק אבל אם אמר פרה וטלה בכור חטים ומשך הפר' ולא משך הטל' קנה בחטי' כנגד דמי הפר' (וי"א דאם ראובן החליף עם שמעון ולוי ונתבטל אצל אחד בטל ג"כ נגד השני) (ת"ה סי' שי"א):

ג לשונות של זהב ושל כסף ושל שאר מיני מתכו' הרי הם כשאר מטלטלים ונקנים בקנין וקונין זה את זה בהחלפה אבל המטבעות של כסף או של זהב או של נחושת הרי כולם דמים כנגד שאר מטלטלים והנותן אחד מהם בדמי מטלטלים לא קנה ואין אחד מהם נקנה בקנין ולא נעשה קנין: הגה ולפיכך המייחד מעות והקנה לאחד בחליפי המטלטלים הואיל ולא קנה זה המעות לא קנה זה המטלטלין אע"פ שמשכן ודוקא בתורת חליפין שייחד לו המעות אבל בתורת דמים משמשך החפץ נתחייב בדמיו מיד (טור):

ד בד"א בזמן שמכר שאר מטלטלים באחד ממיני מתכות אלו אבל המוכר מטבע במטבע הדינרים של זהב לגבי מטבעו' של כסף הרי הם כפירות: הגה ואם הקנה לו הכסף בתורת דמים שלא ייחד דוקא מעות אלו משמשך הזהב נתחייב לו הכסף כפי מה שפסק עמו (טור) וכן המעו' של נחשת כמו פירות לגבי מטבעות של כסף כיצד נתן לו דינר זהב בכ"ה דינרי כסף כיון שמשך הדינר זהב נתחייב ליתן לו הכ"ה דינרי כסף כמו שפסק עמו אם חדשים חדשים ואם ישנים ישנים אבל אם נתן לו כ"ה דינרי כסף בדינר זהב לא קנה עד שיקח הדינר של זהב:

ה נתן לו שלשים איסר של נחושת בדינר כסף חייב ליתן לו דינר כסף כמו שפסק עמו אם חדש חדש ואם ישן ישן אבל אם נתן לו דינר כסף בשלשים איסרות נחושת לא קנה עד שיקח האיסרות של נחוש' (ומעות שלנו שכסף ונחושת מעורב ביחד הוי טבעא לגבי כסף) (ר' ירוחם נ"י ח"ב):

ו נחושת יש אומרים דהוי טיבעא לגבי דהבא ויש אומרים דהוי פירא לגבי דהבא:

ז כולם יש להם דין מטבע לגבי שאר מטלטלים וכולם זה כנגד זה כגון שמכר דינר זהב בדינר זהב או דינר כסף בדינר כסף או דינר נחושת בדינר נחושת יש להם דין מטבע:

ח מעות הרעות שפסלתן מלכות או מדינה או דינרים שאין יוצאים באותה מדינה ואין נושאין ונותנין בהן עד שמשנים אותם למטבע אחר הרי הם כפירות לכל דבר ונקנין בקנין ומתחייבין ע"י משיכתן לתת מעות שפסקו ואם נטלו כנגדן מעות לא נקנו: הגה וי"א דאפילו מעות הרעות שלא נפסלו לגמרי רק שאינן יוצאין בהוצאה להדיא נקראו מטלטלין (טור ונ"י פרק הזהב והמגיד פ"ז דמכירה) וכן נראה עיקר:

ט המטבע אין דרך שיזכה בו מעתה מי שאינו ברשותו אלא על גב קרקע כגון שקנ' קרקע ועל גבו מעות או שישכור מקום המעות כיון שזכה בקרקע בכסף או בשטר או בחזקה או בקנין זכה במעות והוא שיהיו אותם מעות קיימים כגון שהיו מופקדים במקום אחר ולא כפר המפקיד אבל ראובן שהי' לו חוב על שמעון והקנה ללוי קרקע ועל גבו החוב לא קנה החוב אבל יכול הוא להקנות לו החוב (של ישראל) במעמד שלשתן כמו שנתבאר בסי' קכ"ו וכן יכול הוא להקנותו לו ע"י שימכור לו או יתן במתנה שטר החוב כמו שנתבאר בסי' ס"ו (וע"ל סי' קכ"ג בדיני הרשאה):

י המחליף קרקע בקרקע או מטלטלים בקרקע או קרקע במטלטלים כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו: הגה החליף מעות ומטלטלים או מעות וקרקע ביחד י"א הואיל וחליפין אינן קונין במעות נתבטל כל הקנין וי"א דכל הקנין קיים וי"א דקיים אצל הקרקע והמטלטלין ובטל אצל המעות (מרדכי פרק מי שמת) והוא הדין אם קנו באיזה דבר המועיל בו קנין עם דבר שאין בו ממש דהוי קנין דברים שנים שקנו מזה לזה להחליף על כל אשר להן י"א דלא מהני בזה קנין (ריב"ש סי' רס"ג) וי"א דמהני אך כל א' יעמוד בשלו וחבירו יתן לו המותר בנכסיו דעיקר כוונתן היתה להרויח ולא להחליף ממש (ת"ה סי' שי"א) וע"ל סי' ר"ט סעיף ב':

סימן רד

אימתי מקבל החוזר בו מי שפרע ומתי נקרא מחוסר אמנה. ובו יא סעיפים:

א מי שנתן דמים ולא משך המטלטלים אף ע"פ שלא נקנו לו המטלטלים כמו שנתבאר כל החוזר בו בין לוקח בין מוכר לא עשה מעש' ישראל וחייב לקבל מי שפרע ואפי' לא נתן אלא מקצת הדמים:

ב נתן דמי המקח ונאנס קודם שיקחנו ואמר ליה תן לי מקחי או החזר לי מעותי אע"פ שיש עדים שאבד באונס ולא הי' כח במוכר להצילו ולא נתרשל בדבר ה"ז מחזיר הדמים ואין כאן מקום למי שפרע וי"א דהוא הדין למי שחוזר בו מפני שהוא ירא להפסיד כל המקח:

ג הפוסק על שער שבשוק וקבל דמים ולא הי' לו אותו המין שפסק עליו נתבאר בסי' ר"ט (ע"ל סי' ר"ט סעיף ו):

ד כיצד מקבל מי שפרע אוררין אותו בב"ד ואומרים מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצרים שטבעו בים הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו (וי"א שאומרים לו הוא יפרע ממך אם אינך עומד בדיבורך (טור בשם הרא"ש) וי"א שאומרים לו ברבים) (מרדכי ס"פ הזהב) :

ה ז הלוקח מחבירו קרקע או שאר מטלטלים ופסקו הדמים והניח משכון על הדמים לא קנה וכל הרוצה לחזור משניהם חוזר ואינו חייב לקבל מי שפרע :

ו מכר לו בדברים בלבד ופסקו הדמים ורשם הלוקח רושם על המקח כדי שיהי' לו סי' ידוע שהוא שלו אע"פ שלא נתן מהדמים כלום כל החוזר בו אחר שרשם מקבל מי שפרע ואם מנהג המדינה הוא שיקנה הרושם קנין גמור נקנה המקח ואין אחד מהם יכול לחזור בו וכל זה בשרשם בפני המוכר או שאמר לו המוכר רשום מקחך (ועיין לעיל סימן ר"א):

ז הנושא ונותן בדברים בלבד ה"ז ראוי לו לעמוד בדבורו אע"פ שלא לקח מהדמים כלום ולא רשם ולא הניח משכון וכל החוזר בו בין לוקח בין מוכר אע"פ שאינו חייב לקבל מי שפרע ה"ז ממחוסרי אמנה ואין רוח חכמים נוחה הימנו:

ח וכן מי שאומר לחבירו ליתן לו מתנה ולא נתן הרי זה ממחוסרי אמנה בד"א במתנה מועטת שהרי סמכה דעתו של מקבל כשהבטיחו אבל במתנה מרובה אין בה חסרון אמנה שהרי לא האמין זה שיתן לו דברים אלו עד שיקנה אותו בדברים שהם נקנים בהם :

ט יש מי שאומר שאם רבים אמרו לאדם א' ליתן לו מתנה אינם יכולים לחזור בהם אפי' אם היא מתנה מרובה:

י מי שהיה לו חוב אצל חבירו וא"ל מכור לי מטלטלין אלו בחוב שיש לי אצלך ורצה המוכר יש אומרים שהרי זה כמי שנתן דמים וכל החוזר בו מקבל מי שפרע ויש חולקים: (ואומרים דאינו קונה אלא בהנאת מחילת מלוה אפי' לא מחל לו לגמרי רק שהרויח לו זמן הפרעון ואמר ליה יקנה לי חפץ שלך בהאי הנאה הוי כנותן לו מעות) (טור בשם הרא"ש):

יא ראובן שהי' חייב לשמעון מנה ואמר שמעון לראובן מטלטל זה אמכור לך במנה ונתן לו ראובן המנה יכול שמעון לומר מנה זה אני גובה בחובי והחפץ לא אתן לך ואיני במי שפרע אבל אם אמר ליה ראובן הא לך עוד מנה ותן לי החפץ צריך ליתן או יקבל מי שפרע: הגה אע"פ שבדברים בלא מעות יכול לחזור בו וא"צ לקבל עליו מי שפרע מ"מ ראוי לאדם לעמוד בדיבורו אע"פ שלא עשה שום קנין רק דברים בעלמא וכל החוזר בו בין לוקח בין מוכר אין רוח חכמים נוחה הימנו והני מילי בחד תרעי אבל בתרי תרעי אין זה ממחוסרי אמנה וכל האומר לתת לחבירו מתנה מועטת ולא נתנה לו הרי זה ממחוסרי אמנה (הכל בטור) וע' לקמן סי' רמ"ט וי"א

דאפילו בתרי תרעי אסור לחזור ואם חזר בו יש בו משום מחוסרי אמנה (נ"י פ' הזהב והמגיד פ"ו דמכירה וב"י בשם תוס' ור' ירוחם נ"ט ח"ד) וכן נראה עיקר:

סימן רה

דין מוכר מחמת אונס ומסר מודע' ובטלה. ובו יב סעיפים:

א מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח אפי' תלוהו עד שמכרו ממכרו בין במטלטלים בין בקרקע שמפני אונסו גמר והקנה אע"פ שלא לקח הדמים בפני העדים: הגה ויש חולקין וסבירא להו דבעינן שראו העדים נתינת המעות אבל הודאתו לחוד לא מהני (טור וראב"ד פ"י דמכירה) וי"א דבעינן דוקא שנתן לו המעות אבל אם נתן לו שטר עליו אינו קונה (ב"י בשם הראב"ד לדעת הרי"ף) ויש חולקין (ב"י לדעת הרי"ף והרא"ש) לפיכך אם מסר מודעא קודם שימכור ואמר לשני עדים דעו שזה שאני מוכר חפץ פלוני או שדה פלוני לפלוני מפני אונס הרי המכר בטל ואפי' החזיק כמה שני' מוציאים אותה מידו ומחזיר הדמים וצריכים העדים לידע שהוא מוכר מפני האונס ושהוא אנוס ודאי לא שיסמכו על פיו וכל מודעא שאין כתו' בה אנו העדי' ידענו שפלוני זה אנוס היה אינ' מודעא:

ב בד"א במכר אבל במתנה או מחילה אין צריכין להכיר אונסו:

ג פשרה דינה כמכר ומחילה דינה כמתנה מתנה שכתוב בה אחריות נכסים דינה כמכר (ריב"ש סי' ר"ן):

ד יש מי שאומר דהא דאמרי' דכשלא מסר מודע' ממכרו ממכר אם הוא בקרקעות אפי' לא נתן לו כל שוויו לפי שאין אונאה לקרקע אבל במטלטלים כיון שיש בו כדי אונאה או כדי בטול מקח אין כאן תורת מקח וה"מ כשאינו כופהו אלא על המכירה אבל בסכום המעות אינו כופהו אבל אם כופהו ליתן לו בפחות משוויו אף בקרקע אין כאן תורת מקח והוי כמו שאנסוהו ליתן שאינה מתנה (מיהו לענין זה הוי כמכר דאם מסר מודעא בעינן שידעו העדים באונסו כמו במכר (ריב"ש סי' קכ"ז):

ה יש מי שאומר שאפי' אמר כתבו לי שמסרתי מודעא בפניכם וכשיודע על פי עדים האונס שאנסוני יצטרף עדותכם לבטל המקח אין שומעין לו (מיהו אם כבר נכתבו המודעא והביא אח"כ ראיה דאנוס היה המכירה בטלה ב"י):

ו בד"א שצריך שידעו שהוא אנוס במוכר או בעושה פשרה אבל במתנה או במחילה אם מסר מודעא קודם אע"פ שאינו אנוס הרי המתנה בטלה שאין הולכים במתנה אלא אחר גלוי דעת הנותן שאם אינו רוצה להקנות בכל לבו לא קנה המקבל מתנה והמחילה מתנה היא:

ז אחד האונס את חבירו בשהכהו או תלאו עד שמכר או שהפחידו בדבר שאפשר לו לעשות: הגה בין אונס הגוף בין אונס ממון מיהו יש חולקין וס"ל דאם הפחידו לאו כלום הוא דעביד אינש דגזים ולא עביד (מהרי"ק שורש קע"ו) בין בידי עכו"ם בין בידי ישראל הרי זה אונס ומעשה באחד ששכר פרדס מחבירו לעשר שנים ולא היה שטר חוב ביד המשכיר ואחר שאכלו השוכר ג' שנים אמר לו אם לא תמכרנו לי אכבוש שטר שכירות ואטעון שהוא לקוח בידי ואמרו חכמים שהוא אונס וכן כל כיוצא בזה לפיכך אם תבעו המשכיר בב"ד וכפר בו וטען שהפרדס שלו ואח"כ מסר המשכיר מודעא ואח"כ מכר לשוכר שכפר בו הרי הממכר בטל שהרי יש לו עדים שהוא אנוס והם העדים שכפר בב"ד והם הם עידי המודעא וכן כל כיוצא בזה:

ח בד"א באונס שהרי הוא חמסן מפני שכופה את המוכר למכור שלא ברצונו אבל הגוזל והוחזק בגזלן ואח"כ לקח שדה שגזל אין המוכר צריך למסור מודעא כמו שיתבאר:

ט עידי המודעא יש להם לחתום הם עצמם באותו הממכר שנמסר להם המודעא עליו ואין בכך כלום ואפי' אמר להם בפני האנס ברצוני מכרתי בלא אונס הוי המודעא קיימת כשם שאונסו שמכר בלא רצון כך אונסו עד שאמר ברצוני אני מוכר (ע"ל סי' מ"ו אי נאמנים לומר מודעא היה דברינו): הגה שטר מודעא שאין בו זמן ואין העדים כאן ולא ידעינן אי נעשית קודם המכר או אח"כ המודעא כשרה ומבטלת המקח מאחר דידעינן באונסיה מסתמא מסר מודעא קודם לכן (מ"כ במרדכי ישן ודעת עצמו):

י וכן אם הודה בפניהם שלקח הדמים אחר שמסר מודעא על כך אינו חייב להחזיר כלום שהאנס אנסו עד שיודה והעדים כבר ידעו שהוא אנוס אבל אם מנה הדמים בפניהם חייב להחזיר:

יא העידו עליו עידי המכר שביטל המודעא הרי המודעא בטלה ואם אמר לעידי המודעא הוו יודעים שכל קנין שאני לוקח לבטל המודעא שהכל בטל ואיני אומר כך אלא מפני האונס שאתם יודעים ואין ברצוני להקנות לזה האנס לעולם הרי המכר בטל ואע"פ שקנו מידו לבטל המודעא: הגה מיהו אם חזר ובטל כל הבטולין שעשה בתחלה י"א דמהני (טור בשם הרא"ש) וכן נוהגין לכתוב בשטרות לבטל כל מודעי דנפיק מגו מודעי עד עולם (ר"ן פ' הכותב) ודוקא במכר אבל במתנה כל זמן דידעי' באונסיה אע"ג דבטל מודעא לא הוי מתנה אבל אי לא ידעי' אונסיה מהני ביטול מודעא אף במתנה (טור בשם הרא"ש וב"י בשם תוס' ור"ן ומהרי"ק שורש קי"ח) וכן אם הודה באיזה דבר שאינו חייב הוי כמתנה לכל דבר (ב"י בשם הרשב"א):

יב באיזה אונס אמרו שהוא מבטל המקח באונס דאתי ליה מאחריני אבל באונס דאתי ליה מנפשיה כגון מי שמוכר מפני שהוא דחוק למעות לא ואפילו באונס דאתי ליה מאחריני דוקא שאנסוהו למכור אבל לא אנסוהו למכור אלא ליתן מעות ומחמת שלא

היו לו המעות הוצרך למכור לא הוי אונסא וזביניה זביני (וכל זה מיירי באנסוהו למכור דאמרינן אגב אונסיה גמר ומקני אבל אנסוהו לקנות אינו קנין) (ב"י בשם עיטור):

סימן רו

דין כשאמכור אמכור לך במאה ומכר לאחר ביותר או שאמר אמכרנה לך כמו שישומו אותו ב"ד. ובו ד סעיפים:

א האומר לחבירו כשאמכור שדה זו הרי היא מכורה לך מעכשיו במנה וקנה מידו על כך ולאחר זמן מכרה לאחר במאה קנה הראשון (לא הזכיר סכום רק א"ל כשאמכרנה אמכור לך (לא קנה הראשון) (טור) וכן אם) מכרה ביותר על מנה קנה האחרון שלא א"ל אלא כשאמכור שיהיה מוכר מדעתו כבתחלה וזה לא היה רוצה למכור ולא מכר אלא מפני התוספות שהוסיף זה ונמצא כמי שנאנס ומכר: הגה וכל זה מיירי שאמר בלשון כשאמכור אמכור לך וכו' אבל אמר לא תמכור אלא לי (מהרי"ק שורש כ') או שהתנה בפירוש שאף אם יתנו לו יותר ממה שקצב ימכור לו תנאו קיים (הגהות מרדכי פ' איזהו נשך והמגיד פ"ח דמכירה):

ב א"ל כשאמכרנה הרי היא קנויה לך מעכשיו כמו שישומו ב"ד של ג' אפי' ע"פ שנים מהשלש' א"ל כמו שיאמרו שלשה עד שיאמרו הג':

ג וכן אם אמר כמו שישומו אותה ב"ד ארבעה עד שישומו הארבעה כולם ויסכימו וימכור לאחר כמו שיסכימו ואח"כ קנה הראשון:

ד שמו אותה שלשה או ארבעה ואמר המוכר עד שיבואו ג' אחרים או ד' וישומו אין שומעין לו שהרי קנו מידו תחלה שמכר מעכשיו: הגה אבל לא מכר מעכשיו אע"פ שקנו מידו שכשימכור יהא מוכר לו לא קנה דהוי קנין דברים כמו שנתבאר לעיל סי' ר"ג ועוד דהוי אסמכתא כמו שנתבאר בסי' ר"ז:

סימן רז

המוכר נכסיו על תנאי ודיני אסמכתא והמחייב עצמו בדבר שאינו חייב בו. ובו כא סעיפים:

א המקנה לחבירו בין קרקע בין מטלטלים והתנה תנאים שאפשר לקיימם בין שהתנה המקנה בין שהתנה הקונה (מיהו י"א דאם התנה המוכר טובת הלוקח אין זה תנאי דלא הוי אלא פטומי מילי והני מילי שמכר לו בתחילה סתם וקודם שנגמר המקח לגמרי הטיל המוכר תנאי אבל אם בתחילה אמר המוכר על תנאי כך וכך אני מוכר לך אע"פ דהוי טובת הלוקח מ"מ לא קנה רק אדעתא דהכי והוי תנאי גמור וכן אם התנו תנאי ואח"כ כתבו השטר סתם ודאי על תנאי הראשון כתבוהו) (טור בשם הרא"ש והגהות מרדכי פ' איזהו נשך וב"י בשם תוס' ותלמידי רשב"א) אם נתקיימו התנאים

נקנה הדבר שהוקנה ואם לא נתקיים התנאי לא קנה וכבר נתבאר משפטי התנאי בטור אבן העזר (סי' ל"ח וסי' קמ"ד וע"ל סי' רמ"א מדיני תנאי):

ב י"א דה"מ כשקנה בדרך מהדרכים שקונים בהם והרי יש עליו לקיים התנאי אבל אם לא קנה עתה והתנה עמו שאם נתקיים התנאי הזה יקנה ואם לא נתקיים לא יקנה אע"פ שנתקיים התנאי לא קנה שזו אסמכתא היא ולא קניה אלא א"כ אמר לו קנה מעכשיו וקנו מידו על כך:

ג מי שמכר חצירו או שדהו ופירש בשעת המכירה שהוא מוכר כדי לילך למקום פלוני או מפני המטר שנמנע כדי לקנות חטים בדמיו ה"ז כמוכר על תנאי לפיכך אם ירד המטר אחר שמכר או באו חטים והוזלו או נמנע הדרך לעלות לאותה הארץ או לא נסתייע לו לעלות או לקנות החטים ה"ז מחזיר לו הדמים ותחזור לו הקרקע שהרי פירש שאינו מוכר אלא לעשות דבר פלוני והרי לא נעשה וכן כל כיוצא בזה: הגה ודוקא במוכר קרקעותיו אבל במוכר מטלטלים ל"מ גילוי דעתו עד שיתנה בדיני תנאי (טור בשם רש"י):

ד אבל המוכר סתם אע"פ שהיה בלבו שמפני כך וכך הוא מוכר ואע"פ שנראים הדברים שלא מכר אלא לעשות כך וכך ולא נעשה אינו חוזר שהרי לא פירש ודברים שבלב אינם דברים ואע"פ שקודם מכירה אמר שהוא מוכר על דעת לעשות כך וכך כיון דבשעת המכירה לא אמר אינו חוזר: הגה מיהו אי איכא אומדנא דמוכח נתבטל המקח (תוספות והרא"ש כלל פ"ה) וי"א דבמתנה דברים שבלב הויין דברים (הגהות אלפסי פ' אלמנה ניזונית):

ה מי שהקנה לחבירו והתנה עליו על מנת שתתן מקח זה או תמכרנו לפלו' אם נתנו או מכרו לאותו פלו' קנה ואם לא קיים התנאי ומכרו לאחר או שלא מכרו ולא נתנו בזמן שקבע לו לא קנה וכן המוכר או הלוקח שהתנה שיחזיר לו המקח בזמן פלו' או כשיתן המעות הרי המכר קיים ויחזיר כמו שהתנה (ואי נתן לו בעל כרחו אי מקרי נתינה וקיום התנאי ע"ל סי' ק"ך):

ו מכר קרקע והתנה המוכר שיחזירנו לו כשיהיו לו מעות צריך להחזירו לו כשיביא לו מעותיו לפיכך אסור ללוקח לאכול פירות דהוה ליה הנך זוזי כהלואה גביה:

ז מכר לו סתם וא"ל הלוקח מדעתו כשיהיו לך מעות תביאם לי ואני אחזור לך קרקע זו הרי התנאי קיים והלוקח אוכל פירות ואין בזה אבק רבית שהרי מעצמו חייב עצמו בתנאי זה:

ח מעשה באשה ששלחה שליח לקנות לה קרקע משמעון שהיה קרובה ואמר שמעון המוכר לראובן השליח אם יהיו לי מעות תחזיר לי פלונית קרובתי קרקע זו השיב ראובן ואמר לו אתה ופלונית קרובים כמו אחים כלומר הדבר קרוב שהיא תחזור לך ואינה

מקפדת על כך ובא מעשה לפני חכמים ואמרו זה השליח לא קנה כלום שהרי לא סמכה דעתו של קרוב זה על דברי השליח מפני שלא השיבו תשובה גמורה ונמצא שלא גמר והקנה:

ט הלוהו על שדה מאה זהובים והוא שוה יותר (וי"א אפי' לא שוה יותר בכה"ג מיקרי אסמכתא) (ב"י) וא"ל אם לא תפרעני עד שלשה שנים (יהיה שלי) הוי אסמכתא ולא קנה אבל אם א"ל אם לא תפרעני עד שלשה שנים תהא שלי מעכשיו קנה: הגה וי"א דאם בתחילה כשמשכנה הקפיד שלא למשכן רק זו הקרקע קנה אפי' בלא מעכשיו (טור) וכן אם אמר ליה אם לא אפרע לך לא יהא לך פרעון אלא מזו הוי אפותיקי וקנה ולא יוכל לסלקו אלא במעות:

י כל היכא דלא קנה השדה משום דהוי אסמכתא מנכה כל הפירות שאכל מפני שהם רבית של תורה וי"א דפירות שאכל תוך ג' שנים אינו מנכה דלא הוי אלא אבק רבית: הגה אבל מה שאכל אחר שלשה צריך להחזיר (טור וב"י בשם הראב"ד והרא"ש והתוספות) וכן בכל דבר שלא קנה משום אסמכתא אע"ג שבא לידו צריך להחזיר משום דהוי בטעות (מרדכי ונ"י פ' איזהו נשך) ויש חולקים ואומרים דאם בא ליד הקונה קנה ולא הוי מחילה או נתינה בטעות ודוקא פירות שאכל לאחר ג' צריך להחזיר משום דהוי ביה קצת איסור ריבית דהוי דרך הלואה אבל בלאו הכי קנה (הרא"ש כלל ע"ב סי' א' וריב"ש סי' של"ה):

יא הנותן ערבון לחבירו ואמר ליה אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך והלה אומר אם אני חוזר בי אכפול לך ערבונך אם חזר בו הלוקח קנה זה הערבון שהרי הוא תחת ידו ואם חזר בו המוכר אין מחייבין אותו לכפול הערבון שזו אסמכתא היא ולא קנה: הגה ויש חולקין וס"ל דאפי' אם חזר בו הלוקח לא קנה המוכר ואע"פ שהוא בידו אסמכתא לא קניא (טור בשם רש"י וראב"ד וב"י בשם הרא"ש) וכ"ש אם התפיסו ביד שליש:

יב וכן מי שפרע מקצת חובו והשליש השטר ואמר ליה אם לא נתתי לך עד יום פלו' תן לו שטרו והגיע הזמן ולא נתן לו לא יתן השליש את השטר שזו אסמכתא היא:

יג וכן תנאים שמתנים בני אדם ביניהם אע"פ שהם בעדים ובשטר אם יהיה כך או אם תעשה כך אתן לך מנה או אקנה לך בית זה ואם לא יהיה או לא תעשה לא אקנה ולא אתן לך אע"פ שעשה או שהיה הדבר לא קנה שכל האומר אם יהיה אם לא יהיה לא גמר והקנה שהרי דעתו עדיין סומכת שמא יהיה או שמא לא יהיה: הגה ויש אומרים דג' חלוקין בדיני אסמכתא דכל מה שאין בידו ותלוי ביד אחרים כגון שא"ל קנה לי יין ממקום פלוני ואם לא תקנה תחייב לי בכך וכך דזה אינו תלוי בו דדילמא לא ירצו למכור לו הוי אסמכתא בכל ענין ולא קנה ומה שיש בידו לעשות אם לא גזים כגון שאמר אם אוביר ולא אעבוד אשלם במיטב לא הוי אסמכתא וקניא אבל אי גזים ואמר אם לא אעבוד אשלם אלפא זוזי הוי אסמכתא ולא קניא לפיכך כשמוכר מקנה ללוקח על תנאי אם תעשה לי כך תקנה הוי אסמכתא כיון שקיום התנאי אינו תלוי ביד המוכר

רק ביד הלוקח אבל אם אין בידו לגמרי ולא ביד אחרים כגון המשחק בקוביא וכיוצא בו שאינו יודע אם ינצח או לא ואפילו הכי התנה ודאי גמר ומקני מספק בד"א כששוחקין במעות מוכנים אבל אם שוחקים באמנה אין מוציאין ממנו מה שהפסיד (טור בשם ר"י) וי"א אפי' נתן לו משכון על המעות לא מהני דמעות אין כאן משכון אין כאן כמו שנתבאר לעיל סי' ק"ץ סעיף ט' אבל כשמעות מוכנין על הדף מותר לשחוק ואין בו אסמכתא (מרדכי פרק זה בורר) ודלא כיש חולקין ואוסרין לשחוק בכל ענין (הגהות מרדכי הנ"ל) וי"א דאינו מותר רק כשהדף שהמעות מונחים עליו קנוי לשניהם (תוס' פ' הנ"ל ב"י בשם ר"י) וע"ל סי' ש"ע ולא מקרי אסמכתא אלא כשעיקר הדבר תולה בתנאי אבל מי שמחייב עצמו לחבירו ואומר אם יהיה בחיים יתן לו ואם לאו יתן ליורשיו זה לא מקרי אסמכתא דהא עכ"פ חייב ליתן לו וכן כל כיוצא בזה (ב"י בשם תשובת רשב"א) י"א הא דמשחק בקוביא לא הוי אסמכתא הוא מטעם דמאחר ששניהן מתנין זה כנגד זה וכל אחד יוכל להפסיד אגב דבעי למקני גמר ומקני ולכן כל שנים שהמרו זה עם זה קנו אם קנו מידן ודוקא שאין בידן גם כן אבל מה שבידן לא כמו שנתבאר גבי ערבון בסמוך סעיף י"א (טור ומרדכי פרק איזהו נשך בשם ר"ת) ואפי' בזה יש חולקין ולכן הוצרכו לתת טעמים אחרים גבי משחק בקוביא וקנסות שדוכין לקמן סעיף ט"ז:

יד כל האומר קנה מעכשיו אין כאן אסמכתא כלל וקנה שאילו לא גמר להקנות לא הקנהו מעכשיו כיצד אם באתי מכאן ועד יום פלוני קנה בית זה מעכשיו וקנו מידו על כך הרי זה קנה אם בא בתוך הזמן וכן כל כיוצא בזה: הגה וי"א דמעכשיו לחוד לא מהני לסלק אסמכתא אלא בעינן ג"כ שיקנו ממנו בב"ד חשוב ומעכשיו (תוס' והרא"ש ומרדכי פרק איזהו נשך) וי"א דכל האומר ע"מ כאומר מעכשיו דמי לענין אסמכתא (ב"י לדעת הרמב"ן) ויש חולקין אם האסמכתא היא בדרך קנס לא אמרינן ע"מ כמעכשיו דמי (ב"י בשם תשובת רשב"א סי' תתק"ח ואלף קמ"ט):

טו אסמכתא שקנו עליה בבית דין חשוב הרי זה קנה (וכל שלשה דבקיאי בדיני אסמכתא מקרי ב"ד חשוב לענין זה) (טור בשם הרא"ש והרא"ש כלל ע"ב סי' ה') וי"א דבעינן ב"ד חשוב שבעיר או המומחה לרבים (מרדכי פ' א"נ והמגיד פי"א דמכירה) ואם צוה לכתוב בשטר שקנו ממנו בבית דין חשוב אע"ג דלא קנה מהני דהודאת בעל דין כמאה עדים דמי ואפי' לא אמר בפי' אלא צוה לכתוב (לו) שטר חוב (נ"א טוב) מהני כאלו פי' בהדיא (הגמי"י פי"א דמכירה ותשובת מיי' דקנין סי' ד') ועיין לעיל סי' ס"א סעיף ה' והוא שיתפיס זכיותיו בבית דין והוא שלא יהיה אנוס כיצד הרי שהתפיס שטרו או שוברו בב"ד וקנוי מידו שאם לא יבוא ביום פלוני ינתן שטר זה לבעל דינו והגיע היום ולא בא הרי אלו נותנים והוא שיהיה בב"ד חשוב (וי"א אע"ג דלא התפיס זכיותיו מהני הואיל וקנו ממנו בב"ד חשוב וכתב הרא"ש דהכי נהיגי עלמא) ואם עכבו נהר או חולי לא יתנו וכן כל כיוצא בזה ונתבאר תשלום דין זה בסי' נ"ה ובסי' כ"א: הגה וי"א דאם השלישו

משכנות זה כנגד זה במשפטי עכו"ם ובשטרותיהן קנו אפי' באסמכתא משום דינא דמלכותא דינא (ב"י בשם רשב"א ועיין לעיל סי' ס"ח):

טז כשהיו חכמי ספרד רוצים להקנות באסמכתא כך היו עושין קונין מזה שהוא חייב לחבירו מאה דינרים ואחר שחייב עצמו קונים מבעל חובו שכל זמן שיהיה כך או שיעשה כך הרי חוב זה מחול לו מעכשיו ואם לא יהיה או לא יעשה הריני תובעו בממון שחייב עצמו בו ועל דרך זה היו עושים בכל התנאים שבין אדם לאשתו בשידוכים ובכל הדברים הדומים להם וכן אנו נוהגים: הגה ודרך זה מהני בכל דבר ובכל ענין ויש מקומות שנהגו לכתוב שני שטרי חובות גמורים ונותנין שתיהן לשליש ואיזה צד שיעבור יתן שתי השטרות לכשנגדו וי"א שקנס שעושים בשידוכים לקנוס החוזר בו לא הוי אסמכתא כי כדאי הוא שיתחייב החוזר בו בקנס לדמי הבושת שבייש את חבירו (וכן המנהג פשוט בכל גלילות אלו) ומיהו קנין צריך (מרדכי פ' א"נ) (וכן נוהגין) וכן אם המלמד קבל עליו בעת שהשכירוהו קנס אם יחזור בו ולא נמצא מלמד אחר מזומן אינו אסמכתא:

יז שנים שהתנו ביניהם לקיים דבר אחד ונתנו ערבונות לקנס שמי שיחזור בו שיזכה חבירו בעירבון לא יאמר אם אני חוזר בי אתן לך כך וכך וה"ז משכון על הממון שאתחייב לך אם אחזור בי אלא יקנה לו בסודר דלא כאסמכתא ובב"ד חשוב כדי שיתחייב לו מן הדין אם יחזור בו ואז יתן לו החפץ במשכון ואז יחול השעבוד על המשכון כיון שנתחייב לו בקנס אם יחזור בו או יאמר אם אחזור בי תזכה בכך וכך ממון בגוף חפץ זה:

יח שטר שכתוב בו אם לא יפרע לזמן פלוני שיתחייב כך וכך ממון וכתוב בסוף השטר דלא כאסמכתא ודלא וכו' אין זה מוציאו מידי אסמכתא ולא קנה (כן נראה לדון אע"ג דיש חולקין המוציא מחבירו עליו הראיה):

יט נדר ושבועה ותקיעת כף מהני אפילו באסמכתא : הגה וע' לקמן סי' ר"ט סעיף ד' וכן אם כתוב בשטר שקבל עליו בח"ח ובש"ד וכמו שנתבאר לעיל סי' זה סעיף ט"ו לענין ב"ד חשוב כנ"ל אע"פ שיש מי שחולק (ריב"ש סי' שפ"ו) ואם נדר איזה דבר באסמכתא לצדקה או להקדש קונה כמו שנתבאר בי"ד סי' רנ"ח סעיף י':

כ המחייב עצמו לחבירו בלא תנאי אע"פ שלא חייב לו כלום חייב כמו שנתבאר בסי' מ' ואין בזה משום אסמכתא:

כא חייב עצמו בדבר שאינו קצוב כגון שאמר הריני חייב לזון אותך או לכסותך חמש שנים להרמב"ם לא נשתעבד וכל האחרונים חלקו עליו (ועיין לעיל סי' ס' ס"נ):

סימן רח

מקח שנעשה בצד איסור. ובו סעיף אחד:

מקח שנעשה באיסור כגון שהוסיף בשווי המקח בשביל המתנת המעות או שפסק קודם שיצא השער ולא היה לו למוכר (וכן אם נשבע או נדר שלא למכור ועבר ומכר) (עיין בבית יוסף) ונתקיים בקנין או בא' מדרכי ההקנאות המקח קיים ויתן כשער של היתר ואין אחד מהם יכול לבטל המקח ומיהו הלוקח יכול לחזור בו שלא ליתן כשער היוקר (ואין חילוק בזה בין מקח או מתנה או מחילה או שאר דברים) (כ"כ ב"י):

סימן רט

המקנה דבר שאינו מסויים או שלא בא לעולם. ובו י סעיפים:

א המקנה לחבירו דבר שאינו מסויים אם היה מינו ידוע אע"פ שאין מדתו ומשקלו ידוע הרי זה קנה ואם אין מינו ידוע לא קנה כיצד ערימה זו של חטים אני מוכר לך בכך וכך מרתף זה של יין אני מוכר לך בכך וכך שק של תאנים אני מוכר לך בכך וכך אע"פ שאין מדת הערימה ידועה ולא מנין הקנקנים ולא משקל התאנים ידוע ה"ז ממכרו קיים אע"פ שנמצא חסר או יתר על האומד שהיה בדעתם ויש להם אונאה לפי שער שבשוק:

ב אבל האומר לחבירו כל מה שיש בבית זה אני מוכר לך בכך וכך וכל מה שיש בתיבה זו או בשק זה אני מוכר לך בכך וכך ורצה הלוקח ומשך אין כאן קנין שלא סמכה דעתו של לוקח שהרי אינו יודע מה שיש בו אם תבן או זהב ואין זה אלא כמשחק בקוביא וכן כל כיוצא בזה: הגה וי"א דה"ה שנים שהחליפו על כל אשר להם וע"ל סוף סי' ר"ג וע"ל סי' רמ"א ס"ד מדין המוכר דבר שאינו מסויים:

ג המוכר לחבירו בעשרה דינרים חטים ולא פסק כמה סאה מכר לו נותן לו כשער שבשוק בשעת המכירה וכל החוזר בו מאחר נתינת הדמים ולא רצה בשער שהיה בשוק בשעת נתינת המעות מקבל מי שפרע:

ד אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם בין במכר בין במתנת בריא בין במתנת שכיב מרע כיצד מה שתוציא שדה זו מכור לך מה שיוציא אילן זה נתון לך תנו מה שתלד בהמה זו לפלוני או שאמר מה שתלד פרתי או שפחתי מכור לך או נתון לך לא אמר כלום אפילו היתה הפרה או השפחה מעוברת לא קנה כלום (מיהו גבי אילן אם חנטו הפירות מקרי בא לעולם) (רש"י פ' איזהו נשך) ויכול לחזור בו אפי' אחר שתלד הפרה או השפחה ואחר שגדלו פירות האילן ובאו לעולם ואם קדם הלוקח ותפס הפירות אין מוציאין (והוא הדין בשאר דברים שלא באו לעולם ואפי' לא תפס אלא כתב ליה שטר ומסר ליה השטר כמאן דתפיס דמיא) (ת"ה סי' ש"ך [בשם] הגמי"י פכ"ב דמכירה) ואם מכר האילן לפירותיו או פרה ושפחה לעובריהם קנה מיד ואין שום אחד מהם יכול לחזור בו: הגה האומר לחבירו שיקנה ממנו

דמי היין כשימכור היין מקרי דבר שלא בא לעולם (מרדכי דנטין פ' האומר) וי"א דכל זה מיירי במקנה לו סתם אבל אם אומר שיקנה כשיהיה בעולם קנה אע"פ שעכשיו אינו בעולם (מרדכי ר"פ י"נ) ויש חולקין (מרדכי ר"פ יש נוחלין ור"פ מי שמת) ואע"ג דאין אדם יכול להקנות דבר שלא בא לעולם מ"מ יכול לשעבדו (תוספות פ' מי שמת) ויש חולקין (נ"י פ' איזהו נשך בשם תלמידי רשב"א) אבל הוא עצמו יכול להתחייב כמו שנתבאר לעיל סימן ס' סעיף ו' מי שמקנה לחבירו דבר שלא בא לעולם עם דבר שבא לעולם י"א דדמי לקני את וחמור כמו שיתבאר לקמן סוף סי' ר"י (מרדכי פ' מי שמת) ואם נשבע לקיים המקח אע"פ שלא בא לעולם צריך לקיים שבועתו כדלעיל סי' ר"ז סעיף י"ט וסי' ע"ג סעיף ח' ומיהו אינו נקנה בקנין (ע"ל סי' רכ"ב) ולכן אם לא נוכל לכוף אותו לקיים שבועתו כגון שמת אין הקנין כלום וכן אם שאל על שבועתו (ריב"ש סי' של"ה ושמ"ה ושפ"ז) וכשם שאין אדם יכול להקנות דבר שלא בא לעולם כך אינו יכול למחול דבר שלא בא לעולם (תשו' ר"ן סי' כ"ג):

ה דבר שבא לעולם אלא שאינו ברשותו דינו כדבר שלא בא לעולם שלא קנה ויכול כל אחד מהם לחזור בו ויתבאר עוד בסי' רי"א: הגה מ"מ אם טרח המוכר וקנה הדבר שמכר צריך לקיים מקחו כי אדעתא דהכי טרח וקנה כדי דליקום בהמנותיה (ת"ה סי' ש"כ):

ו הפוסק על שער שבשוק וקיבל דמים ולא היה אותו המין שפסק עליו ברשות מוכר חייב לקנות וליתן ללוקח מה שפסק ואם חזר בו מקבל מי שפרע: הגה אבל אם פסק עמו עד שלא יצא השער שהמקח נעשה באיסור חוזר בו וא"צ לקבל מי שפרע (נ"י דב"מ ור' ירוחם נ"ט ח"ד):

ז כשם שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם כך אינו משייר דבר שלא בא לעולם כיצד מכר שדה לראובן ושייר מפירותיו לשמעון דבר ידוע בכל שנה לא קנה שמעון כלום מהפירות אבל אם שייר לעצמו בעין יפה שייר: הגה ואין חילוק בזה בין מכר בין מתנה הן מתנת בריא הן שכיב מרע (ר"ן פרק מי שמת בשם הרשב"א) ויש חולקין במתנת שכיב מרע (שם בשם הראב"ד ב"י ב' הדעות) (וע"ל סי' רי"ב סעיף ג') ואמרינן דשייר מקום הפירות אע"פ שלא פירש ואפי' מכר לוקח זה השדה לאחר חלקו של זה המוכר אינו יכול למכור וצריך ליתן לו כל מה ששייר ואם אמר כ"ז ששדה זה בידך כשמכרה לאחר פקע כחו של מוכר ראשון ואפי' אם חזר הלוקח ראשון וקנה מלוקח שני אינו נותן למוכר ראשון כלום ואם מת מוכר ראשון אין לבניו כלום אפי' מת בעודה ביד לוקח ראשון אא"כ פירש לי וליורשי: הגה י"א דוקא שאינו משייר דבר מסויים דאז לא הוי רק כתנאי בעלמא ולכן צריך לפרש לי וליורשי אבל שייר לעצמו דבר מסויים כגון בית ואומר ע"מ שדיוטא אחת שלי יורשין בניו זכותו אחריו (ב"י בשם הרמב"ן):

ח אע"פ שצריך ליתן לו הפירות ששייר אם לא יתנם לו אין המקח מתבטל בכך אבל אם מתנה על מנת שתתן לי או לפלוני מהפירות כך וכך בכל שנה אז קיום המקח תלוי בו ואם לא יתן לו כמו שהתנה יתבטל המקח: הגה דאע"ג דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם

מ"מ יכול להתנות על דבר שלא בא לעולם (טור סי"ב והמרדכי פ"ק דמציעא) וכן לסלק עצמו וכחו מדשלב"ל הואיל ועדיין לא זכה בו (מרדכי ר"פ הכותב) ועיין באבן העזר סי' צ"ב י"א דאע"ג דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם מ"מ אם (הוא ג"כ) רוצה לקנות מקני ג"כ ולכן שנים שהקנו זה מזה על מתנה שיקבל א' מהן מאחר שלכל מי שיתן (לו) יחלוק עם חבירו דקנה (הגהות מרדכי דב"ב) וע"ל סי' קע"ו סעיף ג' דיש חולקין:

ט מכר או נתן דקל לאחד ופירותיו לאחר לא שייר מקום הפירות וראשון קנה דקל ופירותיו ושני לא קנה כלום:

י אמר לאחד קנה דקל חוץ מפירותיו שייר לעצמו גם מקום הפירות שהם הענפים ואין ללוקח אלא הגזע לכשייבש:

סימן רי

המקנה לעובר שלו או לעובר אחר. ובו ג סעיפים:

א אין אדם מקנה למי שלא בא לעולם לפיכך המזכה לעובר של אחר לא קנה ואפילו אמר לכשיולד יזכה: הגה ודלא כיש חולקין וסבירא להו דאם לא מת או חזר המזכה עד שיולד וקנאו במשיכה וישנו עדיין ברשות הזוכה כשיולד אז זכה אם אמר כשיולד (הרמ"ה וע"ל סי' רכ"ב טור בשם הרא"ש ור"ח) ואם היה בנו קנה אפילו לא אמר לכשיולד והוא שתהיה אשתו כבר מעוברת בשעת המתנה (ובן בנו כאחר דמי) (תשובת הרא"ש כלל פ"ב סי' ד') וי"א דהא דמזכה לעובר שלו קנה דוקא בשכ"מ אבל בבריא לא קנה:

ב הקנה מקצת נכסיו לבהמה או למי שלא בא לעולם וחזר ואמר לחבירו קנה כבהמה זו או כעובר זה לא קנה כלום:

ג א"ל קנה נכסי או חפץ פלוני אתה ובהמה זו או אתה ועובר זה קנה הוא מחצה: (המקנה דבר למת כל שהוא לצורך קבורתו וכבודו קנה) (תשו' רשב"א סי' שע"ה):

סימן ריא

דין דבר שלא ברשותו והכותב נכסיו לבניו לאחר מותו. ובו ז סעיפים:

א דבר שאינו ברשותו של מקנה אינו נקנה והרי הוא כדבר שלא בא לעולם כיצד מה שאירש מאבא (או משאר מורישיו) (תלמידי הרשב"א) מכור לך מה שתעלה מצודתי מהים נתון לך שדה זו לכשאקחנה קנויה לך לא אמר כלום וכן כל כיוצא בזה: הגה וי"א דוקא בסתם אבל אם פי' ואמר שדה זו שאני אירש מאבא מכור לך קנה (טור בשם ר"ת) וע"ל סי' ר"ט סעיף ה':

ב מי שהיה מורישו גוסס (פי' מעלה ליחה בגרונו מפני צרות החזה שזה יקרה סמוך למיתה) ונטה למות ורצה למכור מנכסיו מעט כדי להוציא הדמים בצרכי קבורה הואיל והבן עני ואם ימתין עד שימות וימכר ישתהא המת ויתבזה תקנו חכמים שאם מכר ואמר מה שאירש מאבי היום מכור לך ממכרו קיים: הגה ואין מדקדקים אם מכר יותר מעט ואם לא מצא למכור מעט מוכר בכדי שיעור שמוצא למכור (ר"ן פ"ק דמציעא והמגיד פכ"ב דמכירה בשם רב האי וב"י בשם תלמידי רשב"א) וכן צייד עני שאין לו מה יאכל ואמר מה שתעלה מצודתי היום מן הים מכור לך ממכרו קיים משום כדי חייו:

ג היה אביו נוטה למות ולא היה לו צרכי קבורה ומכר לאח' לצרכי קבורה ואמר ליה מה שאירש מאבא היום מכור לך בכך וכך ומת הבן בחיי האב ואח"כ מת האב בן הבן מוציא מיד הלקוחות ואינו צריך להחזיר דמים שהרי אביו מכר דבר שלא בא עדיין לרשותו ונמצאו הנכסים ברשות האב וזה יורש אבי אביו:

ד ויש מי שאומר שאם ראובן לוה מיעקב אביו ואח"כ מכר נכסיו ומתו ראובן ויעקב וירש חנוך בן ראובן השט"ח מיעקב מוציא מיד הלקוחות הנכסים שמכר אביו דמצי אמר אנא מאבוה דאבא יריתנא:

ה הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו הרי הגוף של בן מזמן השטר והפירות לאב עד שימות ואין המקבל יכול למכור הפירות כל זמן שהנותן קיים אלא יכול למכור מהיום ולאחר מיתת הנותן שיזכה הלוקח בגוף הקרקע מיד ויזכה בפירות לאחר מיתת הנותן ויזכה בהם הלוקח אפי' אם מת מקבל בחיי נותן שאין כאן מקנה דבר שלא בא לעולם כיון שהגוף שלו דקנין פירות שנשאר לאב (לאו) כקנין הגוף דמי:

ו מי שנתן קרקע לחבירו ונתן לו על גביו דינרים או מטלטלין לא קנה אא"כ היו המעות והמטלטלין ברשותו לפיכך צריך להביא ראיה שהיו המעות והמטלטלין שהקנה לו ברשותו באותה שעה (וע"ל סי' ס' סעיף ו'):

ז מי שהיה לו פקדון ביד אחר הרי זה מקנהו במכר או במתנה לפי שהפקדון ברשות בעליו הוא והרי הוא בחזקת שהוא קיים ואם כפר בו זה שהופקד אצלו אינו יכול להקנותו שזה כמי שאבד שאינו ברשותו אבל המלוה הואיל ולהוצאה ניתנה אינה בעולם ואין אדם יכול להקנותה אלא במעמד שלשתן ואם היה מלוה בשטר מקנה את השטר בכתיבה ומסירה שהרי יש כאן דבר הנמסר לקנות שעבוד שבו: הגה ראובן לוה משמעון ועשה לו שטר מכירה על שדהו מעכשיו בלא תנאי והשלישו ביד לוי שאם לא יפרענו לו לזמן יתן השטר לשמעון וקודם שהגיע הזמן מכר שמעון השדה ליהודה

וכשהגיע הזמן לא פרע ראובן לשמעון ונתן לוי לשמעון השטר שבידו מכירת שמעון קיימת אע"פ שהיתה קודם הזמן (טור סי' נ"ד בשם הראב"ד):

סימן ריב

דין מקנה דירת בית או חצירו או מקדיש דבר שלא בא לעולם. ובו ט סעיפים:

א אין אדם מקנה לא במכר ולא במתנה אלא דבר שיש בו ממש אבל דבר שאין בו ממש אינו נקנה לפיכך המקנה לחבירו אכילת פירות דקל זה או דירת בית זה לא קנה עד שיקנה גוף בית זה לדור בו וגוף אילן לאכול פירותיו: הגה האומר ידור פלוני בבית זה ולא קצב זמן הדירה אפי' רק שעה אחת במשמע (הג"מ סוף ב"ב) ושטר שכתוב בו שראובן נתן לדור בביתו וקנו ממנו ע"ז יש לפרש השטר שקנה ממנו בענין המועיל והקנה לו הגוף לדור בו וכ"ש אם החזירו הקנין למטה בשטר דודאי ליפוי כח כתבו וקנו ממנו בענין המועיל אבל אם לא כתב בשטר רק קנו ממנו שנותן לו לדור בביתו אינו כלום דאז עיקר הקנין קאי על הדירה ואין בדירה ממש (תשו' רמב"ן סי' ס"ז) שטר שלא היה כתוב בו קנין פירות כראוי רק כתוב בו שנתן לו כח ליקח הפירות כתקון חכמים הרי הודה שהקנה לו כתקון חכמים ויש לפרש שנתן לו באופן המועיל (מרדכי פ' מי שמת):

ב וכן המוכר לחבירו אויר חורבתו ואויר חצירו אינו כלום אא"כ הקנה לו חצירו להכניס בו זיזין וכן כל כיוצא בזה:

ג אבל אם מכר לא' בית ואילן וחורבה וחצר ושייר לעצמו דירת הבית ואכילת הפירות ואויר החורבה ואויר החצר מהני דהוי כאילו פירש ששייר לעצמו מקום ואפי' לא הזכיר שיור בחצר כלל אלא מכר לו בית ואמר לו על מנת שדיוטא העליונה שלי אמרינן ששייר לו מקום בחצר להוציא זיזין מהדיוטא לחצר: הגה ואם שייר לעצמו זכות וגם שייר לאיש אחר אמרינן כמו ששייר לעצמו בעין יפה ובאופן המועיל כן שייר לחבירו דודאי על ענין אחד נתכוין (תשו' רמב"ן סי' י"ח) (וע"ל סי' ר"ט ס"ז):

ד המוכר גוף הקרקע לזמן קצוב ה"ז מכיר' ומשתמש הלוקח בגוף כחפצו ואוכל הפירות כל זמן המכירה ובסוף תחזור לבעליה ומה הפרש יש בין המוכר קרקע לזמן קצוב ובין המקנה אותה לפירות שהקונה לפירות אינו יכול לשנות צורת הקרקע ולא יבנה ולא יהרוס אבל הקונה לזמן קצוב הוא בונה והורס ועושה בכל זמנו הקצוב כמו שעושה הקונה קנין עולם לעולם:

ה ומה הפרש יש בין המוכר שדה זו לפירותיה ובין המוכר פירות שדה זו לחבירו שהמוכר פירות השדה אין ללוקח להשתמש בשדה זו כלל אפי' להכנס [בה] אלא בשעת הוצאת הפירות ויש לבעל השד' להשתמש בה כחפצו אבל המוכר שדה לפירותיה אין בעל השדה יכול להכנס בה אלא מדעת הלוקח ויש ללוקח להשתמש בה כחפצו:

ו ומה הפרש יש בין הקונה שדה זו לפירותיה ובין השוכר שדה זו מחבירו שהקונה שדה לפירותיה יש לו לנטעה או לזרעה כל זמן שירצה או להובירה והשוכר אינו כן כמו שנתבאר בסי' ש"ך:

ז דין ההקדש ודין העניים ודין הנדרים אינו כדין הדיוט בקנייתו שאילו אמר אדם כל מה שתלד בהמתי יהיה הקדש לבדק הבית או יהיה אסור עלי או אתננו לצדקה אע"פ שאינו מתקדש לפי שאינו בעול' ה"ז חייב לקיים דברו שנא' ככל היוצא מפיו יעש' והואיל והדבר כן אם צוה אדם כשהוא שכ"מ ואמר כל מה שיוציא אילן זה לעניים או כל שכר בית זה לעניים זכו בהם העניים: הגה וי"א דלא קנו ההקדש ולא הצדקה כלום דאין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם וממילא דבריו בטלים אבל אם אמר כשתלד בהמתי או יוציא אילן זה פירות וכיוצא בזה אתננו להקדש או לעניים חייב לקיים דבריו מטעם נדר (טור בשם הרא"ש) ודוקא אם הנודר קיים אבל אם כבר מת אינו כלום שהרי אינו כאן שיקיים נדרו (מרדכי פ' מי שמת) וסברא האחרונה היא עיקר וכן ראוי להורות ועיין לקמן סי' רנ"ב סעיף ב' ואם נשבע לקיים המקח ע' לעיל סי' ר"ט סעיף ד':

ח קנה קרקע אדעתא שיעשנו הקדש ולא הוציא מפיו כלום י"א דכיון שגמר בלבו לתת לצדקה חייב ליתן ויש מי שאומר דאע"ג דכתיב כל נדיב לב עולות חולין מקדשים לא ילפינן והאידנא כל הקדש יש לו דין חולין שאין הקדש עתה לבדק הבית ואינו אלא לצדקה הילכך כל שלא הוציא בשפתיו אינו כלום: (ויש להחמיר כסברא הראשונה וע' בי"ד ס"ס רנ"ח):

ט וכן אם אמר קרקע זה לכשאקננו יהיה הקדש אינו כלום שאין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם אבל אם אמר לכשאקננו אקדישנו או אתננו להקדש הוי עליו נדר וצריך לקיים נדרו: הגה וזהו סברת הרא"ש וחולק על הרמב"ם שסובר שאם אמר לכשאקננו יהיה הקדש חייב לקיים דבריו כמ"ש סברתו בסעיף ז' ודברי המחבר שסתם לעיל כדברי הרמב"ם וכאן כדברי הרא"ש אינו נכון :

סימן ריג

פירות כוורת ופירות שובך באיזה ענין קנה. ובו ב סעיפים:

א המוכר פירות שובך או פירות כוורת לחבירו קנה ואין זה מוכר דשלב"ל לפי שאינו מוכר יונים שיולדו או דבש שיבוא לכוורת אלא הוא מוכר שובך לפירותיו או כוורת לדבשה שהרי הוא כמוכר אמת המים לחבירו שהוא נהנה בכל מה שיצוד בה כך זה הקנה שובך זה לפירותיו כמו שמוכר אילן לפירותיו:

ב הביצים והאפרוחים עצמם שיש בשובך לא קנה אותם בעל השובך כ"ז שלא פרחו ודבר זה תקנת חכמים הוא ומשום לא תקח האם על הבנים נגעו בה לפיכך הרוצה להקנות אפרוחים וביצים אלו לחבירו מטפח (פי' מכה בידו) על השובך עד שיפרחו האמהות ויגבהו מעל הארץ ואח"כ יקנה אותם לחבירו בא' מדרכי הקנאות המטלטלין:

סימן ריד

המוכר בית סתם מה נמכר עמו. ובו יג סעיפים:

א המוכר דבר שיש לו תשמישים לא מכר את התשמישים אא"כ פירש כיצד מכר את הבית לא מכר את היציע שסביבות הבית אע"פ שהוא פתוח לתוכו (וי"א אפי' מכר לו מצרים החיצונים) (טור בשם הרא"ש וב"י ר"פ המוכר את הבית) בד"א כשהיה רוחב היציע ארבע אמות או יותר אבל פחות מזה הרי הוא בכלל הבית (אפי' אינו פתוח לתוכו) (טור) וכן העלייה שעל גבי הבית הפתוחה לתוכו בארובה (פי' כמו חלון שבגג הבית שהוא קרקעית העליה) במעזיבת הבית הרי הוא בכלל הבית: הגה וכל זה לא מיירי אלא בשעת המכר או מתנה אבל מי שהודה שמכר ביתו או נתנו לחבירו הכל בכלל דא"צ להודות רק על הכלל ולא על הפרטים (ב"י בשם רשב"א):

ב המוכר את הבית לא מכר את החדר שלפנים ממנו אע"פ שמצר לו מצרים החיצונים (וי"א דוקא בחדר שרחב ארבע אמות) (טור בשם הרא"ש וב"י בשם הרמב"ן) ולא את הגג בזמן שיש לו מעקה גבוה י' טפחים ויש לו רוחב ארבע אמות ולא את הבור (פי' בור בחפירה דות בבנין) ולא את הדות אע"פ שכתב לו שמכר לו עומקא ורומא (ואע"פ שמכר לו המצרים החיצונים): הגה וכתב לו ג"כ ולא שיירית בזבינא אילין כלום (טור) ויש חולקין אם כתב לו ולא שיירית וכו' (ר"ן וב"י פ' המוכר את הבית) וצריך המוכר לקנות לו דרך מהלוקח כדי להכנס לבור זה או לדות זה ששייר ואם א"ל מכרתי לך הבית חוץ מהבור או הדות אינו צריך לקנות לו דרך וכן המוכר בור או דות בלבד אין הלוקח צריך לקנות לו דרך אלא נכנס לתוך ביתו של מוכר עד הדות וממלא (בד"א שאין ללוקח דרך אחר חוץ מזה אבל אם יש לו דרך אחר אין לו דרך בביתו של מוכר) (ריב"ש סי' רמ"ח):

ג המוכר בית לחבירו אע"פ שכתב לו הקניתי לך עמקו ורומו צריך לכתוב לו קנה מקרקע התהום עד רום רקיע שהעומק והרום אינה נקנה בסתם וכיון שקנה העומק והרום קנה הרום שהוא האויר בלבד והעומק שהוא עובי הארץ אבל לא קנה הבנינים שבעמקים ושבאויר וכיון שכתב לו מקרקע התהום עד רום הרקיע קנה הבור והדות שבעובי הקרקע ומעזיבות והמחילות שבין המעזיבות למעלה: הגה וגם הגג אע"פ שיש לו גובה עשרה ורוחב

ד' אבל כל שאינו רוחב ד' וגובה י' בכלל בית הוא ואפי' לא כתב ליה עומקא ורומא קנה גג בזה (ב"י בשם רמב"ן):

ד אם לא כתב לו עומק ורום כלל אלא מכר הבית סתם אין לו באויר שעל גג הבית ולא למטה ולא כלום בין בבית בין בחצר שלא קנה אלא עד ראש כותלי החצר ואם בא להגביה ולבנות על אויר הבית או לחפור תחת הקרקע אינו רשאי דעומק ורום משוייר הוא ואם בא מוכר לבנות עליה באויר על גבי עמודים בונה אבל אינו יכול לבנות על הכתלים שמכר וכן אם בא לחפור מבחוץ ולהשפיל תחת קרקע הבית עושה ובלבד שלא יזיק בחפירתו לבעל הבית וי"א שאינו יכול לחפור תחת הקרקע כדי שלא יזיק ואם כן מה מועיל שיור עומקא שאם חפר הלוקח בו בורות שיחין ומערות הרי הם של מוכר ויש מי שכתב שאם מכר לו חורבה ולא כתב ורומא כיון דסתם חורבות עשויות לבנות יש לו באויר כדי רומ' של בית והוא כדי שיקח אדם חבילה בינונית על ראשו ויכניס ויוציא ולא יצטרך לכוף ראשו ובשדה ובכרם מן הסתם קנה הרום שהרי אין עשוים לבנות על גביהם ואינו משיירו אבל לא קנה העומק שהרי הם עשוים לחפור וכשכתב לו עומק ורום אם בא להגביהו ולבנות באויר או להעמיק ולחפור מעמיק ומגביה אבל לא קנה בבנינות שבעמקים ושבאויר ואם כתב לו מארעית תהומא עד רום רקיעא לבד אע"פ שלא כתב עומקא ורומא קנה הכל: הגה ראובן שמכר בית לשמעון וכתב לו מתהום ארעא ועד רום רקיעא והיה לו בית סמוך לזה ונכנס בית הכסא מבית הנשאר לראובן לבית שמכר אין הלוקח יכול לסתום החפירה שתחת ביתו דלא מכר לו שיפסיד ביתו וכל כיוצא בזה (ב"י בשם הר"י בן הרא"ש):

ה י"א דבחצר קנה כל האויר אע"פ שלא כתב לו רומא כיון שאין מקום מסויים למעלה ויש מי שחולק: הגה וכמו שנתבאר בסמוך וסברת י"א נ"ל שכן ראוי להורות מכר לראובן בית ולא כתב לו עומקא ורומא שאין האויר נקנה לו למעלה ומכר אח"כ כל בתים שלו לשמעון לא קנה שמעון האויר שעל הבית שמכר לראובן אע"פ שכתב לשמעון מתהום ארעא עד רום רקיעא מ"מ מאחר שמכר בית זה כבר לראובן ולא שייר לעצמו רק האויר שאין בו ממש ולא יוכל להקנותו כדלעיל סי' רי"ב ואם יש גג על הבית שמכר לראובן מאחר שנמכר לשמעון שיש בו ממש ה"ה האויר שעליו וכן אם הבית עומד בחצר המוכר ומכר החצר וכל אשר בו נמכר האויר עמו וקנאו שמעון הקונה בחצר (ב"י בשם תשובת רשב"א):

ו המוכר לחבירו בית ולא כתב לו עומקא ורומא אם נפל הבית אין הלוקח יכול לבנות אלא כשיעור הראשון ואפי' כתב לו עומקא ורומא והיתה עלייה בנויה ע"ג עמודים כיון שלא קנה הלוקח אם נפלה חוזר ובונה אותה אבל אם מכרה המוכר לאחר ונפלה אזדא ליה ואין הלוקח יכול לחזור ולבנותה אבל הקונה עלייה בנויה על גבי בית ונפלה חוזר ובונה אותה:

ז המוכר לחבירו בית בבירה גדולה אע"פ שמצר לו מצרים החיצונים ואע"פ שיש שם מעט שקורים לבירה בית לא קנה אלא הבית בלבד שמצרים הוא שהרחיב לו ואילו מכר לו כל הבירה היה כותב לו ולא הנחתי במכר זה כלום ואפי' אם כתב לו זה הלשון אם אין שם מי שיקרא לבירה בית ואפי' מיעוטא לא קנה אלא הבית בלבד: הגה ואם הכל קורין לבירה בית סתם ולבית יחידי אין קורין בית סתם עד שיפרש בית לבד אז כולו מכר אפי' לא מצר לו מצרים החיצונים (טור) מי שנתן לחבירו שמינית בבית פלוני שיש לו ואח"כ נודע שאין לו רק חצי הבית או רביעית אין אומרים שנתן לו שמינית מחלקו אלא אזלינן אחר לשון בני אדם ובודאי שמינית מכל הבית קאמר (מרדכי פרק המוכר פירות) וע' לקמן סי' רי"ח סעי' כ"א:

ח המוכר בית לחבירו על מנת שדיוטא עליונה שלי הרי זה שלו ואם רצה להוציא בה זיזין מוציא ואם נפלה חוזר ובונה אותה ואם רצה לבנו' על גבה בונה כשהיה מקודם: הגה וה"ה אם אמר חוץ מבור ודות וכל כיוצא בזה (ב"י בשם רמב"ן):

ט שני בתים זה לפנים מזה הקנה שניהם לשנים כאחד והקנה לשניהם במכר או במתנה אין להם דרך זה על זה ואצ"ל אם נתן לחיצון ומכר לפנימי אבל אם מכר לחיצון ונתן לפנימי יש לו דרך שכל הנותן בעין יפה נותן יותר מהמוכר:

י בד"א כשהקנה לשניהם כאחד אבל אם מכר או נתן לפנימי ואח"כ מכר או נתן לחיצון תכף שקנה הפנימי זכה בדרך ושוב אין זכותו מסתלק וכן חיצון במכר ופנימי במתנה אם היה מכר החיצון תחילה שוב לא יזכה הפנימי בדרך:

יא המוכר את הבית מכר כל הדברים הקבועים כגון דלת ונגר ומנעול והאצטרובל ומכתשת הקבועה והתנור והכירים והריחים אם הם קבועים ואת מלבנות הפתחים המחוברים בטיט (וי"א דחיבור ביתידות לא מיקרי חיבור) (עיין בב"י) ולא מכר את המפתח אפי' הוא קבוע בדלת ולא מכתשת המיטלטלת ולא את הקלת ולא את מלבנו' כרעי המטה ולא את מלבנות החלונות אע"פ שהם מחוברים בטיט מפני שהם לנוי ואם א"ל הוא וכל מה שבתוכו כל אלו מכורים אבל לא גג ויציע ובור ודות ומחילות: (הר"ן ונ"י פ' המוכר הבית) (וי"א דאם כתב לו כל מה שבתוכו הוי כאלו כתב לו ולא שיירית וכו' וע"ל סי' זה סעיף ב'):

יב האומר לחבירו בית מביתי אני נותן לך נותן לו הקטן שבהם נפל א' מהם מראה לו זה שנפל שיד בעל השטר על התחתונה וה"ה לאומר שור בשורי אני מוכר לך: הגה אבל אינו נותן לו עלייה אבל אם אמר לו רק בית אני מוכר לך יכול ליתן לו עלייה דהוא נמי מקרי בית (טור סי"ח והרא"ש פרק הנודר מן הירק):

יג המוכר מקום לחבירו לעשות בית או רפת בקר וכן המקבל מחבירו לעשות לו בית חתנות לבנו או בית אלמנות לבתו (או שקיבל עליו לעשותו) (טור) עושה לו ד' אמות על ו'

מכר לו בית גדול עושה ח' על י' מכר לו מקום טרקלין עושה י' על י' תרבץ (פי' חצר גדול שעושים השרים בצד אפדני שלהם ותרבץ ע"ש שמרביצין אותו במים להשכיב העפר רשב"ם) [של] חצר י"ב על י"ב (מלבד עובי המחיצות) (טור שם) ורום כל בית ובית כחצי ארכו וחצי רחבו:

סימן רטו

המוכר חצר ובית הבד ומרחץ ועיר מה מכר בכלל. ובו ח סעיפים:

א המוכר את החצר מכר בורות שיחין ומערות שבתוכה וכל הבתים החיצונים והפנימים ובתים שיש בהן החול והחניות הפתוחות לתוכה אבל שאינן פתוחות לתוכה אינן נמכרות עמה היו פתוחות לכאן ולכאן אם רוב תשמישים עמה נמכרות עמה ואם לאו אינן נמכרות עמה ולא מכר את המטלטלין שבתוכה (שאינן נמכרין בכלל הבית) (טור ס"ב) ובזמן שא"ל הוא וכל מה שבתוכה הרי כל תשמישי הבית אע"פ שמיטלטלין מכורין (בר מחיטי ושערי) (טור ס"ג) בין כך ובין כך לא מכר את המרחץ ולא את בית הבד שבתוכה (וי"א דאם מצר לו מצרים החיצונים הכל מכור (נ"י פ' המוכר הבית בשם הרשב"א) כדאמרינן לגבי בור ודות וכבר נתבאר לעיל סי' רי"ד דיש חולקין גבי בור ודות וה"ה כאן):

ב המוכר את בית הבד מכר את האבן הגדולה הבנויה בארץ שטוחנים עליה זתים ואת הכלונסאות של ארז שסומכין (הקורה) (טור) בהם בעת טחינת הזיתים ואת היקבים ואת הכלים שנותנים בהם הזיתים הכתושים והם המפרכות (ואת הלוחות שנותנים סביב לזיתים שלא יתפזרו) (טור ס"ד) אבל לא מכר את הריחים העליונה ובזמן שאמר הוא וכל מה שבתוכו הרי כולם מכורים בין כך ובין כך לא מכר את הכובשות שמכבשין בהם הזיתים ולא את הגלגל ולא את הקורה וי"א דאם אמר הוא וכל מה שבתוכו הרי אלו מכורים (טור שם) וכן נ"ל עיקר ולא את השקים (פי' שקים מנוצה של עזים ומרצופים הן של עור) (ה"ה שם) ולא את המרצופי' ואם א"ל בית הבד וכל תשמישיו אני מוכר לך כולם מכורים ואם היו חוץ לבית הבד חניות ששוטחים בהם זיתים או שומשמים אם מצר לו מצרים החיצונים שלהן קנה הכל ואם לאו לא קנה אלא מה שבתוכה:

ג המוכר את בית המרחץ מכר את בית הנסרים שיושבים עליהם כשהם ערומים ואת בית היקמים (פי' הם ספלאות של עץ שנותנים בהם מים לפני כל אחד ואחד) (ה"ה שם בשם אבן מיגש) שנוטלים בהם המים ואת בית הספסלים שיושבים עליהם בחצר המרחץ כשהם לבושים ואת בית הוילאות שמסתפגים בהם אבל לא מכר את הנסרים עצמם ואת היקמים עצמם ולא את הספסלים עצמם ולא את הוילאות עצמם ובזמן שא"ל הוא וכל מה שבתוכו הרי כולם מכורים בין כך ובין כך לא מכר הבריכות המספקות לו מים בין בימות החמה בין בימות הגשמים ולא בית כינוס העצים ואם א"ל מרחץ וכל תשמישיו אני מוכר לך הרי

כולם מכורים אע"פ שהם חוצה לו ויש מי שכתב דדוקא כשהן בין המצרים וכתב לו אילין מצרנהא:

ד המוכר את העיר מכר בתים בורות שיחין ומערות מרחצאות שובכות בית הבדים בית השלחין שבה ואת הסמוכין לה ואת החורשין (פי' תרגום יער חורשא ופי' ביברין פרדס שמאספין שם חיות וחפירה שמאספין בה דגים) המוקפים לה ואת השדות הידועים לה ואת הביברים של חיה ועופות ודגים שפניהם כנגדה אע"פ שרחוקים ממנה אבל לא מכר המטלטלין שבתוכה ובזמן שא"ל היא וכל מה שבתוכה אני מוכר לך הרי כולם מכורים בין כך ובין כך לא מכר את שיריה (פי' בגמ' בב"ב מאי שיריה פסקי באגי ופירש"י חתיכות בקעה הסמוכה לעיר אלא שמופלגת ממנה קצת שיש הפסק צונמא בינתים ושיריה לשון שירים הוא) ולא את בנותיה ולא את החורשים המוקצים ממנה ולא את החלק שיש לה בים ולא החלק שיש לה ביבשה ולא את ביברי חיה ועופות ודגים שאין פניהם כנגדה:

ה המוכר את השדה מכר את האבני' הסדורו' לגדר ואת האבנים המונחות על העומרים מפני שהם לצרכה (ומכר את מצריו) (טור) ומכר את הקנים החלקים המונחים תחת הגפנים כדי להעמידם ומכר את התבואה המחוברת לקרקע אף ע"פ שהגיע להקצר ומכר את מחיצת הקנים שהיא פחות' מבית רובע אע"פ שהקנים שלה עבים וחזקים ומכר את השומיר' (פי' בית דירה שעושים לשומר השדה) העשוי' בטיט אע"פ שאינה קבועה ומכר את החרוב שאינו מורכב ואת בתולת השקמה (פי' שקמה אילן שעושה מין תאנים ובבחרותו שעדיין לא נכרתו ענפיו נקרא בתולת השקמה וכשיזקין ויכרתו ענפיו להחליפה נקרא סדן השקמה) אע"פ שהם עבים ומכר כל הדקלים שבה (אפי' העומדים על המצר) [טור] אבל לא מכר את האבנים שאינם סדורות לגדר ולא את האבנים שאינם מונחים על העומרים אע"פ שהם מוכנים לכך (וי"א דאם היו מונחות פעם אחת על העומרים הרי אלו מכורין) (טור וב"י בשם תוס') ולא את הקנים שבכרם שאינם מונחים תחת הגפנים אע"פ שהם משופין וחלקים ומוכנים לכך ולא את התבואה העקורה מהקרקע אע"פ שהיא צריכה לשדה (ליבשה שם) ובזמן שאמר ליה היא וכל מה שבתוכה הרי כולם מכורים בין כך ובין כך לא מכר מחיצ' הקנים שהיא בית רובע אע"פ שהקנים שבה דקים וקטנים ולא מכר ערוג' קטנה של בשמים שיש לה שם בפני עצמה כגון שקורין לה בוורד"א של פלוני ולא את השומירה בזמן שאינה עשויה בטיט אע"פ שהיא קבועה בארץ ולא מכר החרוב המורכב ולא סדן השקמה אפי'הם דקים ולא מכר את הבור שבה ולא את הגת ולא את השובך בין שלמים בין חרובים וצריך המוכר ליקח להם דרך מהלוקח כדי שילך בה עד אותו הבור או הדות

או הגת או השובך שנשארו לו בתוך השדה ואם פירש ואמר חוץ מאלו אינו צריך ליקח לו הדרך:

ו בד"א במוכר מפני שהיה לו ללוקח לפרש ולא פירש אין לו אלא אלו אבל הנותן מתנה קנה את כולו בין בשדה בין בבית בין בחצר בין בבית הבד כללו של דבר הנותן קרקע קנה המקבל כל המחובר לה עד שיפרש: הגה ודוקא מה שהוא בתוך הדבר הניתן אבל מה שהוא חוץ ממנה כגון יציע וחדר וכדומה אין חילוק בין מכר למתנה (המגיד פכ"ו דמכירה וב"י בשם הר"ן):

ז וכן האחים שחלקו וזכה אחד מהם בשדה זכה בכולם והמחזיק בנכסי הגר החזיק בשדה זכה בכול' והמקדיש את השדה הקדיש את כולם:

ח אף במוכר ולוקח אין כל אלו הדברים האמורי' וכיוצא בהם אלא במקום שאין שם מנהג ולא שמות ידועים לכל דבר ודבר בפני עצמו אבל במקום שנהגו שהמוכר כך מכר כך ה"ז מכור וסומכים על המנהג בין בקרקעות בין במטלטלין וזה עיקר גדול בכל דברי משא ומתן הולכי' אחר לשון בני אדם באותו מקום ואחר המנהג:

סימן רטז

המוכר שדה ואמר חוץ מדקל פלוני או חוץ מהאילנות או קרקע לזה ואילנות לזה (וכיצד יכתוב בשטר מכירה כדי להסתלק מן העירעורים). ובו יד סעיפים:

א המוכר פרדס לחבירו צריך שיכתוב לו קנה לך דקלים ותמרים והוצין (פי' ענפי דקל שעושין מהן מחיצה) ואע"פ שקנה כל אלו אע"פ שלא פירש אותם נויי השטר הוא:

ב וכן המוכר קרקע לחבירו צריך לכתוב לו ולא הנחתי לפני במכר זה כלום כדי להסתלק מהדינין והטענות:

ג המוכר שדה לחבירו והיו בה דקלים וא"ל חוץ מדקל פלוני אם דקל טוב ומשובח הוא אותו הדקל לבדו שייר והשאר ללוקח ואם דקל רע הוא ששייר לא קנה מהדקלים כלום: הגה וי"א דדוקא הטובים ממנו לא קנה אבל כל אילנות הפחותים ממנו או אפי' כיוצא בו קנה וכל אילן הנושא קב פירות מקרי דקל טוב (טור והרא"ש) וי"א דכל זה במין האילן ששייר אבל כל שאינו מינו קנה הלוקח הכל (נ"י פ' המוכר הבית בשם רשב"א):

ד מכר לו שדה ואמר חוץ מהאילנות אם יש בו דקלי' בלבד שייר הדקלים ואם יש בו גפנים בלבד שייר הגפנים וכן שאר האילנות היו בה גפנים ודקלים לא שייר אלא הגפנים [וכן בדקלים ואילנות שייר האילנות] היו בה אילנות וגפנים שייר האילנות ומכר הגפנים שהמוכר בעין יפה מוכר: הגה אמר לו חוץ מחרוב זה לא קנה כל החרובין שבשדה והא דקאמר חוץ מזה כדי לשייר לו דרך (הכל בטור) (וע"ל סי' רט"ו ס"ה) ואם הדקלים שייר לא שייר אלא כל דקל גבוה שעולים לו בחבל והשאר הרי הם של לוקח (מיהו אם כולם נמוכים שייר כולם) (טור) ואם

שאר האילנות הוא ששייר לא שייר בהם אלא כל שאין העול כובשו וכל שהעול כובשו הרי הוא של לוקח ובכלל השדה נחשב (מיהו אם כולם דקין שהעול כובשן שייר כולן) (טור):

ה האומר לחבירו קרקע ודקלים אני מוכר לך אפי' לא היו לו דקלים אם רצה לקנות לו שני דקלים ה"ז נקנה המקח ואין הלוקח יכול לומר לו איני לוקח אלא קרקע שיש בו דקלים ואם אמר קרקע בדקלים אני מוכר לך אם היו בו שני דקלים קנה ואם לאו מקח טעות הוא וחוזר ואם א"ל קרקע של דקלים אני מוכר לך אין לו דקלים שאין בלשון הזה אלא קרקע הראוי לדקלים ומיהו אם יש דקלים בקרקע קנאן: הגה בכל ענין שאמר ויש אומרים דאם א"ל קרקע ודקלים אני מוכר לך אע"פ שיש דקלים בשדה אם יש לו דקלים במקום אחר צריך ליתן לו עוד שני דקלים ואם אין לו א"צ לקנות מיהו הקרקע קנוי לו דשני מכירות הן הקרקע והדקלים (טור בשם הרשב"ם):

ו המוכר שלשה אילנות בתוך שדהו אפי' היו ג' נטיעות קטנות או שלשה בדי אילן יש ללוקח קרקע הראוי להם (ויש אומרים דאם הם דקין שהעול כובשן לא קנה קרקע שביניהם) (טור בשם הר"י) ואפי' יבשו האילנות או נקצצו יש לו קרקע הראוי להם (ונוטע אחרים תחתיהם) (טור) וקנה כל האילנות שביניהם וכמה הוא הקרקע הראוי להם תחתיה' וביניהם וחוצה להם כמלא האורה (פי' כדי שיוכל לעבור מלקט תאנים עם הסל שבידו) וסלו וזה המקום שהוא מלא האורה וסלו אין א' מהם יכול לזרעו אלא מדעת חבירו אבל הקרקע שביניהן זורע הלוקח ואם שייר המוכר הקרקע שביניהן לעצמו אפ"ה מקום האילנות ללוקח ויכול לנטוע אחרים אם יבשו (טור):

ז בד"א כשהיו שלשה האילנות עומדים כמו ג' פטפוטי (כירה) (פי' כעין רגלים שחיברן בטיט על הארץ לשפות עליהם הקדרה) שהרי הם שנים זה כנגד זה והשלישי מכוון ביניהם ומרוחק מהם והוא שיהיה בין כל אילן ואילן מארבע אמות ועד י"ו ומהיכן הוא מודד מהעיקר הרחב של אילנות אבל אם לא היו עומדים בשורה הזאת או שהיו מקורבים פחות מארבע אמות או מרוחקים יותר מי"ו אמה או שלקחן זה אחר זה או שמכר לו שנים בתוך שדהו ואחד על המצר או שנים בתוך שלו ואחד בתוך של חבירו או שהפסיק בור או אמת המים או רשות הרבים ביניהם ה"ז אין לו קרקע לפיכך לא קנה האילנות שביניהם ואם יבש האילן או נקצץ ילך לו: הגה והוא שאין גזעו מחליף אבל אם גזעו מחליף אין זה אילן חדש אלא כעולה מן הגזע דמי והוא משל בעל האילן (טור):

ח כל מי שקנה ג' אילנות ויש לו קרקע אם הגדילו והוציאו חוטר יקוץ כדי שלא ימעט הדרך על בעל השדה (ואם המוכר אומר שהגדילו והלוקח אומר שלא הגדילו על הלוקח להביא

ראיה) (טור והמ"מ שם בשם נימוקי הרמב"ן) וכל השריגים והאמירים (פי' הסעיפים העליונים שבאילנות) היוצאים מהם ואפי' מהשרשים הרי הם של בעל האילנות שהרי יש לו קרקע:

ט הקונה שני אילנות בתוך שדה חבירו אין לו קרקע לפיכך אם מת האילן או נקצץ אין לו כלום: הגה מיהו יש לו כמלא אורה וסלו וכל שכן תחתיה ללקט שם פירותיו ואין המוכר יכול לזרוע שם גם יש ללוקח דרך ללקט פירותיו מן האילנות שקנה (טור) הגדילו ב' האילנות והוציאו שריגים ואמירים יקוץ שמא יצמחו בארץ ויאמר למוכר ג' אילנות מכרת לי ויש לי קרקע (אבל אם נתפשטו הענפים אפי' למרחוק א"צ לקוץ) (טור):

י כל העצים שקוצץ בעל השני אילנות מהם העולה מהגזעים והוא הרואה פני חמה הרי הוא של בעל האילנות והעולה מהשרשים והוא שאינו רואה פני החמה הרי הוא של בעל השדה ובדקל אין לבעל הדקל מן העולה כלום לפי שאין לו גזע:

יא המוכר קרקע ושייר אילנות הרי יש לו חצי הקרקע כולה שאילו לא שייר בקרקע היה אומר לו הלוקח עקור אילניך וי"א דאין לו אלא הקרקע הצריך לה (ראב"ד וטור):

יב וכן אם שייר שני אילנות בלבד יש לו קרקע הראוי להם שאילו לא שייר הקרקע היה הלוקח אומר עקור אילניך ולך:

יג מכר הקרקע לא' והאילנות לאחר והחזיק זה באילנות וזה החזיק בקרקע זה קנה האילנות עם חצי הקרקע וזה שהחזיק בקרקע קנה חצי הקרקע בלבד: ויש חולקין וס"ל דאין לבעל אילנות בקרקע כלום רק אם יבשו יוכל ליטע אחרים תחתיהם (טור בשם ר"י והרא"ש):

יד הלוקח זתים מחבירו לקוץ מניח מהאילן סמוך לארץ ב' גרופיות וקוצץ לקח בתולת שקמה מגביה ג' טפחים וקוצץ סדן של שקמה ב' טפחים ובשאר אילנות טפח וקוצץ בקנים ובגפנים מן הפקק ולמעלה בדקלים ובארזים חופר ומשרש לפי שאין גזעם מחליף:

סימן ריז

המוכר בתוך שדהו אמת השלחים או דרך יחיד או דרך רבים או מקום לעשות קבורה. ובו ז סעיפים:

א המוכר לחבירו בתוך שדהו מקום אמת המים להשקות בה בית השלחין נותן לו בתוך שדהו אמה שרחבה שתי אמות ואמה מכאן ואמה מכאן לאגפיה (פי' גדותיה ופי' קילון כמו סילון ואינו גדול כל כך ועשוי להשקות בהמה ורחיצת כלים) ואם מכר לו אמת המים להשקות בה בקילון נותן לו אמה שרחבה אמה וחצי אמה מכאן וחצי אמה מכאן לאגפיה:

ב אלו האגפים בעל השדה נוטען אבל אינו זורען שהזרעי' מלחלחים את הקרקע ומקלקלים את אמת המים:

ג אמת המים שכלו אגפיה בעל האמה מתקן בעפר אותה (השדה) שע"מ כן קבל עליו המוכר להיות אמת המים בתוך שדהו:

ד המוכר לחבירו דרך בתוך שדהו אם דרך היחיד מכר לו נותן לו שתי אמות ומחצה רחבה כדי שיעמוד חמור במשאו על אורך הדרך (והוא דלא סיימי מחיצות אבל סיימי מחיצות צריך לתת טפי) (המגיד פכ"א בשם ר"י מג"ש) מכר לו הדרך בין עיר לעיר נותן לו ח' אמות ברוחב הדרך מכר לו דרך הרבים נותן לו רוחב ט"ז אמה מכר לו למעמד נותן לו בית ארבע קבין:

ה האומר לחבירו בור וכותליה אני מוכר לך נותן לו רוחב הכותל ג' טפחים:

ו המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבורה או המקבל מחבירו לעשות בו קבורה עושה מערה ופותח לתוכה שמנה קברים שלשה מכאן ושלשה מכאן ושנים מכנגד הנכנס למערה מדת המערה ד' אמות על שש וכל קבר וקבר ד' אמות אורך ורוחב ששה טפחים ורום ז' נמצא בין כל קבר וקבר שמן הצדדים אמה ומחצה ובין שנים האמצעים ב' אמות:

ז המוכר קברו ודרך קברו מקום מעמדו והספדו באים בני משפחתו וקוברים אותו בעל כרחו של לוקח ונותנים לו דמי הקבר שקברו אותו בה:

סימן ריח

המוכר בית כור עפר ויש בו סלעים ובקעים. ובו כה סעיפים:

א האומר לחבירו בית כור עפר אני מוכר לך (והוא הדין אם אמר בית כור לבד) (טור ב"י ר"י והרא"ש) והי' בתוך השדות גאיות קטנים עמוקים עשרה טפחים אע"פ שאין בה מים או סלעים גבוהין עשרה טפחים (ורחבן ד') (טור בשם רשב"ם) (ואין בהם רובע הקב) (טור) אין נכללים בתוך הבית כור שאין אדם רוצה ליתן מעותיו במקום אחד ונראים כשנים או שלשה מקומות ולוקח אלו הגאיות והסלעים בכלל הבית כור בלא דמים: הגה ויש אומרים דנשארו למוכר ומ"מ הלוקח צריך ליקח שאר השדה בלבד שיוכל לעבור המחרישה ביניהם (טור בשם רשב"ם והרא"ש ונ"י ר"פ בית כור):

ב היו פחות מכאן (ואפי' מלאים מים) (טור) נמדדים עמה בד"א בשלא היה בהם אלא בית ד' קבין והיו הארבע קבין מובלעים בתוך חמשת קבין בתוך רובה של שדה אבל היו יותר על ד' קבין (והם גבוהין ג') (טור בשם הרא"ש) או שהיו מפוזרים הרבה או אינם מובלעים אע"פ שאין בהם י' אינם נמדדים עמה:

ג היו נבלעים רובן במיעוטן [או] מיעוטן ברובן או שהיו מחולקים כמו חוט שוה או כמו עגול או כמו משולש או שהיו בהצדדין או שהיו דרך עקלתון כל אלו ספק והמוציא מחבירו עליו הראיה:

ד וכן אם היה עפר למעלה וסלע מלמטה או סלע מלמעלה ועפר מלמטה ה"ז ספק:

ה היה בו סלע יחידי אפי' בית רובע לכור אין נמדד עמה ואם היה סמוך למצר אפי' כל שהוא אין זה נמדד עמה הפסק עפר בין סלע למצר ה"ז ספק: כל אלה דברי הרמב"ם אבל יש דעות אחרות בדינין אלו והביאן הטור:

ו אמר לו כבית כור עפר אני מוכר לך אפי' היו בה גאיות עמוקים י' טפחים או יותר או סלעים גבוהים י' טפחים או יותר הרי אלו נמדדים עמה: הגה וי"א דוקא שאין בהן (יותר על) ד' קבין (טור בשם הרשב"ם וב"י בשם הרא"ש ובשם הרי"ף הר"ן והרא"ה) וכל זה מיירי שאין לוקח עומד בתוך השדה אבל אם עומד בתוך השדה הוי כאלו אמר בית כור עפר אני מוכר לך הן חסר הן יתר ואפי' חסר ז' קבים ומחצה הגיעו (טור בשם הרא"ש):

ז האומר לחבירו בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל אם פיחת כל שהוא מנכה לו מן הדמים ואם הותיר כל שהוא יחזיר לו:

ח א"ל בית כור עפר (זה) אני מוכר לך ה"ז כמו שפירש ואמר בית כור עפר בין חסר בין יתר ואם פיחת מהמדה א' מכ"ד שהוא רובע לכל סאה או הותיר רובע לכל סאה הגיעו יתר על כן יחשוב עמו (על) כל הרבעים שחסרו או הותירו וכל שפיחת מבית כור ינכה לו מהדמים: הגה י"א דוקא שפחות שעדיין נקרא בית כור אבל יתר מכן לא דהא בית כור קאמר ליה ודוקא שאין לו קרקע יותר אבל מכר לו בית כור בשדותיו נותן לו בית כור מכוון (ב"י בשם הר"ן) וכל שהותיר על בית כור יחזיר לו:

ט ומה הוא מחזיר לו אם היה התוספות פחות מט' קבין מחזיר לו דמים כשעת המכירה ליפות כח המוכר ואם היתה התוספות סמוכה לשדה אחרת של מוכר מחזיר לו אותה תוספת קרקע שהרי סומך אותה לשאר שדותיו ואינו מפסיד כלום:

י היתה התוספת יתירה על ט' קבין נותנים רובע לכל סאה וסאה והנשאר יתר על הרבעי' אם יש בו ט' קבין נותן כל הרבעים כולם עם היתר מהקרקע ונותנו לו כשעה שלקחה ממנו:

יא בד"א כשהיתה בזול בשעת ממכר והוקירה בשעת החזרת היתר אבל אם היתה ביוקר והוזלה אומרים ללוקח אם רצית ליתן לו דמי התוספת כולה תן לו דמים כפי הממכר ואם רצית ליתן לו קרקע תן לו כמו ששוה עכשיו:

יב דין חצי קב בגינה כדין ט' קבין בשדה שאם הותיר בגינה פחות מחצי קב על הרבעים אינו מחזיר לו אלא דמים הותיר חצי קב מחזיר לו כל הרבעים עם היתר בדמים או קרקע

כשעת הזול של עת החזרה (וכל מ"ש מתחלת סעיף ט' ע"כ הוא ל' הרמב"ם פכ"ח מה' מכירה והמ"מ הניחו שם בצ"ע והעיקר כדעת י"א כי כל שהוא פחות מט' קבין הרשות ביד המוכר ליקח קרקע או מעות ואם נותן לו מעות נותן כשעת הזול בין היתה בזול והוקרה או היתה ביוקר והוזלה אבל היתה לו שדה אחרת סמוכה לתוספת זה נותן לו קרקע וכן אם היתה התוספת ט' קבין ומחשבין כל המותר בין הרבעים בין הנשאר) (טור):

יג מכר שדה ונעשה גינה ביד לוקח או גינה ונעשה שדה ה"ז ספק אם מחשב לו כדין שהיתה בעת המכר או כדין שהוא עתה:

יד האומר לחבירו בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל בין חסר בין יתיר או שא"ל בית כור עפר אני מוכר לך בין חסר בין יתיר מדה בחבל הלך אחר הפחות שבלשונות ואין לו אלא כדין אם חסר אם יתיר:

טו מכר לו בית כור וא"ל בסימנים ובמצרים פיחת שתות או הותיר שתות הגיעו פיחת יתר על שתות ינכה לו מהדמים הוסיף לו יתר על שתות יתן לו דמים או קרקע הכל לפי השיור אם הנשאר בשדה פחות מט' קבין ובגינה פחות מחצי קב ולא היה סמוך לשדה המוכר מחזיר לו דמים:

טז המוכר לחבירו שדה שהלוקח יודע אותה ואת מצריה וכבר הורגל בה אפי' אמר ליה יש במדתה ק"ק ולא נמצא אלא ק"נ הגיעתו שהרי ידעה וקיבל עליו ומה שאמר ליה חשבון ק"ק כלו' שהיא שוה כמו אחרת שיש במדתה מאתים:

יז האומר לחבירו בית כור פלוני אני מוכר לך אע"פ שאין במדתו אלא לתך הגיעו שלא מכר לו אלא מקום הנקרא בית כור לפיכך צריך המוכר להביא ראיה שהוא נקרא בית כור:

יח וכן האומר לחבירו כרם שלי במקום פלוני אני מוכר אע"פ שאין בו גפנים הגיעו והוא שיהיו קורים אותו כרם וכן האומר לחבירו פרדס זה אני מוכר לך אפי' אין בו רמונים הגיעו והוא שיקרא פרדס וכן כל כיוצא בזה:

יט כל אלו הדברים במקום שאין שם מנהג אבל במקום שיש מנהג הלך אחר המנהג ואחר לשון רוב אנשי המקום:

כ האומר לחבירו חצי שדה אני מוכר לך שמין כמה שוה כל השדה ונותן לו מהכחוש שבה מה ששוה חצי הדמים של כל השדה וכן אם אמר לו חציה בדרום אני מוכר לך שמין לו דמי כולה ונותן לו בדרומה כחצי כל הדמים ומקבל עליו הלוקח לעשות בחלקו מקום הגדר (וי"א דהמוכר נותן מחלקו המקום לעשות בו גדר וכו') (טור סי"ח) ומאחורי הגדר סמוך לגדר חריץ קטן רחב ג' טפחים וחוצה לו חריץ אחר גדול רחב ששה טפחים ובין שני החריצין רחב טפח כל זה שלא תקפוץ הנמיה:

כא היה לו חצי השדה ואמר לחבירו חצי שיש לי בשדה מכרתי לך קנה החצי כולו אמר ליה חצי השדה שיש לי לא קנה אלא רביע (ועיין לעיל סי' רי"ד סעיף ז'):

כב היה לו בקעה גדולה ובתוכה שדות הרבה וכל אחת חלוקה במצר שלה ומכר לו בה שדה ומצר לו מצרי הבקעה לא קנה אלא שדה אחת אף על פי שיש מעט שקורים לבקעה שדה (ועיין לעיל סי' רי"ד סעיף ז') אבל אם אין מצר מפסיק קנה הכל דכל המוקף במצר אחד נקרא שדה אחד (הרא"ש ס"כ וטור) (ועיין ריש סי' רי"ט):

כג האומר לחבירו שדה דבי חייא אני מוכר לך והיו לו שתי שדות הנקראים בשם זה לא קנה אלא הפחות שבהם:

כד האומר לחבירו שדות אני מוכר לך מיעוט שדות ב' א"ל כל שדות אפי' ג' וד' חוץ מגנות ופרדסים (ודוקא שאמר שדות אבל אם אמר [כל] קרקעות הכל בכלל אפי' בתים) (טור סכ"ב בשם רבינו יונה) אמר ליה נכסים אפי' גנות ופרדסים אבל לא בתים ועבדים ואם א"ל כל נכסים אפי' בתים ועבדים וכל המטלטלים הידועים לו ואפי' תפילין שבראשו בכלל המכר (ודוקא שאמר כל נכסי אבל [אם] אמר נכסי דבי פלניא לא מכר לו המטלטלין שקנה מאותו פלוני דאין מטלטלין נקראים על שם המוכר) (טור בשם הר"י):

כה האומר לחבירו שדה ראובן אני מוכר לך וכיון שבא הלוקח להשתמש בה אמר ליה המוכר אינו זו השדה שהיתה של ראובן אלא כך היא קרויה ולעולם לא היתה לו אלא זו שהיתה של ראובן ולקחתיה ממנו והיא שמכרתי לך על המוכר להביא ראיה ואם לא הביא ראיה זוכה הלוקח בזו שכל העם קורין אותה של ראובן:

סימן ריט

כיצד מסיימין המצרים ואם לא סיים אותם. ובו ו סעיפים:

א האומר לחבירו שדה פלוני אני מוכר לך קנה כולה אפי' היא גדולה הרבה אע"פ שלא סיים המצרים כ"ז שאין מצר מפסיק: הגה מצר לו מצר מזרחי ומערבי ולא הזכיר צפוני ודרומי קנה כל השדה ולא אמרינן שלא יקנה רק תלם אחד במזרח ותלם אחד במערב (טור):

ב מצר לו מצר ראשון ומצר שני ומצר שלישי ולא מצר מצר רביעי קנה השדה כולה אבל מצר הרביעי לא קנה (כיצד) אם היה מובלע בין המצרים ואין עליו רכב של דקלים ואין בו ט' קבין קנה אף המצר הרביעי ואם לא היה מובלע ויש עליו רכב של דקלים או שיש בו ט' קבין לא קנהו היה מובלע ויש עליו רכב דקלים או שיש בו ט' קבין או שלא היה מובלע ואין עליו רכב של דקלים ואין בו ט' קבין הרי הדבר מסור לב"ד כפי מה שיראה לאיזה דרך שדעתן נוטה יעשו:

ג מצר לו מצר אחד ארוך ומצר אחד קצר אם היה הארוך של איש אחר לא קנה מן הארוך אלא כנגד הקצר ואם היה של שנים קנה כנגד ראש תור (וי"א דאפילו באיש אחד קנה באלכסון כראש תור) (טור בשם הרא"ש ובשם ה"ר יונה):

ד סיים לו את הזויות בלבד ולא מצר לו את המצר של כל רוח או שסיים לו ב' מצרים כמין גאם (זה כנגד זה) או שסיים לו חלק מכל רוח ורוח ה"ז לא קנה את כולה אלא יקנה ממנה כפי מה שמצר לו וכפי מה שיראו הדיינים:

ה היה מצר ראובן מזרח ומערב ומצר שמעון צפון ודרום צריך שיכתוב לו מצר ראובן משתי רוחות ומצר שמעון משתי רוחות:

ו היה לו שדה ומכר מקצתו לשמעון לצד מערב ומצד מזרח עכב לעצמו ומצר לו מצר מערב ולא מצר לו מצר מזרח אלא כתב מצר מזרח דמינה פליגא או דמינה פסיקא אם כתב לו ואילין מצרנהי קנה חצי השדה ואם לא כתב לו כן לא קנה אלא ט' קבין:

סימן רכ

המוכר את הספינה וקרון וצמד בקר ופרה וחמור ושפחה. ובו יח סעיפים:

א המוכר את הספינה מכר את התורן (פי' עץ גבוה שתולין עליו הנס והנס וילון התלוי בתורן נגד הרוח) ואת הנס ואת העוגנין (פירוש ברזל כעין מזלג המענן ומעכב הספינה) ואת כל המשוטין המנהיגים אותה (ובכלל זה החבלים שמושכין בהן הספינות לנמל) (המגיד פכ"ז דמכירה) ואת הכבש (פי' גשר) והאסכלא שעולים בה לספינה ויורדים עליה ואת בית המים שבתוכה אבל לא מכר את הספינ' הקטנה בין שהיא עשויה לילך בה ליבשה בין שהיא עשויה לצוד בה דגים ולא את העבדים המשמשין בה ולא את המרצופים ולא את הסחורה שבתוכה ובזמן שא"ל היא וכל מה שבתוכה אני מוכר הרי כולם מכורים:

ב המוכר את הקרון לא מכר את הפרדות בזמן שאינם קשורות עמו מכר את הפרדות לא מכר את הקרון: הגה היו קשורין זה בזה מכר הקרון מכר הפרדות מכר הפרדות לא מכר הקרון (טור):

ג י"א דה"מ במוכר אבל במשכיר את הקרון השכיר גם הפרדות אע"פ שאינם קשורות עמו:

ד מכר את הצמד לא מכר את הבקר מכר את הבקר לא מכר את הצמד אפילו במקום שקורין [מקצתן] לצמד בקר: הגה ודוקא שאינן קשורין ביחד אבל אם קשורין ביחד מכורים (טור בשם הר"י הלוי והמגיד פרק כ"ז דמכירה ונ"י פרק הספינה):

ה המוכר את העול מכר את הפרה מכר את הפרה לא מכר את העול (ויש חולקין וסבירא להו דמכר העול לא מכר פרה (טור בשם הראב"ד) וכן נראה לי עיקר):

ו מכר את העגלה מכר את הבקר מכר את הבקר לא מכר את העגלה (ויש חולקין כמו שנתבאר):

ז המוכר את החמור מכר את המרדעת (פי' כעין אוכף שמניחין על החמור כל היום כולו כדי שיתחמם) ואת האוכף (פי' כלי עץ נתון על המרדעת לרכיבה או כדי למנוע חכוך המשאוי) אע"פ שאינם עליו אבל לא מכר את השק ולא מרכבת הנשים ואפי' היו עליו בשעת המכר (אא"כ א"ל הוא וכל מה שעליו מכור לך) (טור בשם הרי"ף ור"י והרא"ש):

ח בכל אלו הדברים אין הדמים ראי' שאם טעה בכדי שהדעת טועה יש לו אונאה או ביטול מקח כדין כל מוכר ולוקח ואם טעה בכדי שאין הדעת טועה לא בטל המקח שזה מתנה נתן לו: הגה ודווקא במקום שקורין לבקר בקר ולצמד צמד אבל אם רוב בני אדם קורין לצמד בקר אז אמרינן הדמים מודיעים (טור בשם הרמ"ה) ואם כל בני אדם קורין לצמד בקר ולצמד לבד מפרשים צמד לבד אפי' בלא הודעת דמים הכל מכור (שם) וי"א הא דאמרינן מכר בקר לא מכר הצמד היינו בסתם דאימור לשחיטה זבניה אבל אם לרדיא מכר הצמד עם הבקר (שם בשם הרמ"ה הכל בטור):

ט המוכר את השפחה מכר כלים שעליה אפי' הם מאה אבל לא מכר השיריים ולא הנזמים ולא הטבעות ולא את הקטליאות (פי' חוטין שעורכין בהן גרגירי זהב וקושרין אותן על הצוואר בדוחק) שבצוארה ואם א"ל שפחה וכל מה שעלי' הרי כולם מכורים אפי' יש עליה כלים של מאה מנה:

י האומר לחבירו שפחה מעוברת אני מוכר לך פרה מעוברת אני מוכר לך מכר לו את הולד (וי"א דאפי' מכר לו שפחה ופרה סתם אם הם מעוברות הולד מכור) (טור בשם הרא"ש):

יא שפחה מניקה אני מוכר לך פרה מניקה אני מוכר לך לא מכר לו את הולד חמורה מניקה אני מוכר לך מכר לו את הסייח (פי' חמור קטן) שאין אדם קונה חמור לחלבה:

יב האומר לחבירו ראש עבד זה או ראש חמור זה אני מוכר לך ה"ז מכר חציו וכן הדין בכל אבר שהנשמה תלויה בו א"ל יד עבד זה או יד חמור זה אני מוכר לך משמנים ביניהם (פי' לשון שומא כלומר שישומו אותו אבר שמכר לאיזה מלאכה הוא ראוי ולפי שוויו יטול) וכן הדין בכל אבר שאין הנשמה תלויה בו:

יג אמר ליה ראש פרה אני מוכר לך לא מכר אלא הראש בלבד שהרי ראשה נמכרה תמיד בבית המטבחיים:

יד המוכר את הראש בבהמה גסה לא מכר את הרגלים מכר את הרגלים לא מכר את הראש מכר את הריאה לא מכר את הכבד מכר את הכבד לא מכר את הריאה אבל בבהמה דקה מכר את הראש מכר את הרגלים מכר את הרגלים לא מכר את הראש מכר את הריאה מכר את הכבד מכר את הכבד לא מכר את הריאה:

טו אין דברים אלו אמורים אלא במקום שאין מנהג ידוע אבל במקום שיש מנהג ידוע הכל הולך אחר המנהג:

טז המוכר את הבור לא מכר מימיו מכר אשפה מכר זבלה (וי"א מכר בור מכר מימיו (טור בשם רשב"ם והרא"ש) מכר מים וזבל לא מכר הבור והאשפה) (שם בשם רמב"ם):

יז מכר שובך מכר יונים מכר כוורת מכר דבורים:

יח י"א דה"ה איפכא מכר יונים מכר שובך מכר דבורים מכר כוורת בד"א שפירש שמכר כל פירות השובך והכוורת בלי שיור אבל אם מכר סתם פירות הכוורת לא מבעי' שלא מכר הכוורת אלא אף הדבורי' לא מכר כולם אלא יקח הלוקח ג' נחילים (פי' ג' חבורות הנולדות ראשונה שכן דרך הכוורת שבתחלת ימות הקיץ יוצא מן הכוורת נחיל של דבורים ילדות ומביא כוורת חדש ומכניסן לתוכו וכן לסוף ט' או י' ימים וכו' רשב"ם) הראשונים ומכאן ואילך נוטל נחיל ומניח נחיל כדי שתתיישב הכוורת ואם מכר סתם פירות השובך אינו יכול ליטול כל הגוזלות שילדו בו מעתה מפני שהאמהו' בורחות נמצא שהחריב כל השובך אלא מניח מהם כדי ליישב השובך וכמה מניח אם היו בו אמהות ובנות בעת מכירת הפירות מניח בריכה (פי' דרך היונים לעשות שני ולדות בכל חדש זכר ונקבה וכל שני ולדות נקראו בריכה) ראשונ' שיולידו האמהות כדי שיצטוותו האמהות עם הבריכה הראשונה ועם הבנות שעמהם ומניח ממה שיולידו הבנות ב' בריכו' כדי שיצטוותו הבנות עם שתי בריכות שיולידו וכל הנולד מאחר ב' בריכות של בנות והבריכה הראשונה של אמהות הרי אלו שלו: הגה בכל דברים אלו אין חלוק בין מכר למתנה אע"ג דלענין דברים המחוברים יש חלוק כמו שנתבאר לעיל סרט"ו סעיף ו' לענין מטלטלין אין חילוק (טור בשם רשב"ם):

סימן רכא

מוכר שאמר במאתי' ולוקח אומר במנה. ובו סעיף אחד:

המבקש לקנות מחבירו מקח מוכר אומר במאתים אני מוכר לך והלוקח אומר איני לוקח אלא במנה והלך זה לביתו וזה לביתו ואח"כ נתקבצו ומשך זה החפץ סתם אם המוכר הוא שתבע הלוקח ונתן לו החפץ אינו נותן אלא מנה ואם הלוקח הוא שבא ומשך החפץ סתם חייב ליתן ק"ק: הגה היה בתחילה קציצה ביניהן וחזר אחד וחזרו ומשכו סתם אמרינן ודאי על קציצה הראשונה קנו (נ"י פרק האומנין):

סימן רכב

שנים חלוקים על המקח ושאד טענות שבין המוכר והלוקח. ובו ד סעיפים:

א נאמן בעל המקח לומר לזה מכרתי ולזה לא מכרתי אימתי בזמן שהמקח יוצא מתחת ידו אבל אם אין המקח יוצא מתחת ידו הרי הוא עד א' בלבד ודינו בעדות זו כדין כל אדם שהרי אינו נוגע בעדותו (לא שנא נקט זוזי מחד לא שנא נקט זוזי משנים ואמר שאחד מהם נתן לו בעל כרחו (טור) ולפיכך אם נטל הדמים משנים ונטל מאחד מדעתו ומאחד בעל כרחו ולא ידע ממי נטל מדעתו וממי נטל בעל כרחו בין שהיה המקח בידו בין שהיו שניהם תופסים בו אין כאן עדות כלל וכל אחד מהם נשבע כתקנת חכמים בנקיטת חפץ ונוטל חצי המקח וחצי הדמים:

ב הלוקח מאחד מחמשה בני אדם וכל אחד מהם תובע אותו ואומר אני הוא בעל המקח והוא אינו יודע ממי מהם לקח מניח דמי המקח ביניהם ומסתלק ויהיו הדמים מונחים בבית דין עד שיודו או עד שיבא אליהו ואם הוא חסיד נותן דמים לכל א' וא' כדי לצאת ידי שמים:

ג לקח מקח מאחד מחמשה בני אדם וכפר בו ונשבע על שקר ועשה תשובה והרי הוא רוצה לשלם וכל א' ואחד תובע אותו ואומר אני הוא שכפרת בי ונשבעת על שקר והוא אומר איני יודע חייב לשלם לכל אחד ואחד מפני שעבר עבירה:

ד הרי שטען על חבירו ואמר מכרת לי והוא אומר לא מכרתי או מכרתי ולא נתת לי הדמים או שטען הלוקח ואמר שנתן הדמים ועדיין לא משך או משכתי ולא ראיתי חפץ זה והמוכר אומר לו הודעתיו לך או שאמר אחד מהם תנאי היה בינינו והאחד אומר לא היה תנאי כלל בכל אלו הטענות וכיוצא בהם המוציא מחבירו עליו הראי' לא היתה שם ראיה נשבע הכופר שמבקשים להוציא מידו שבועת היסת ואם הודה במקצת הטענה ישבע או שיש עליו עד אחד נשבע שבועת התורה כשאר הטענות כולן: הגה יש מי שכתב האומר שדה מכרתי ואיני יודע למי ובא אחד ואמר אני הלוקח נאמן (הגהות מיימוני פ' ט' מאישות):

סימן רכג

המחליף פרה בחמור יילדה או מי שיש לו ב' עבדים או ב' שדות. ובו ה סעיפים:

א המחליף פרה בחמור ומשך בעל הפרה את החמור ועדיין הפרה בביתו וילדה וטען בעל הפרה שילדה קודם שמשך החמור ובעל החמור אומר אחר משיכת החמור ילדה וכן המוכר שפחתו וקבל המעות וילדה המוכר אומר שילדה קודם שקבל המעות והלוקח אומר אח"כ ילדה אפי' אם הלוקח טוען ברי והמוכר טוען שמא על הלוקח להביא ראיה אפי' אין הפרה והשפחה ברשות מוכר אלא עומדת באגם ואם לא הביא ראיה ישבע המוכר על ולד הפרה בנקיטת חפץ ועל ולד השפחה ישבע היסת ואם הלוקח מוחזק על המוכר להביא ראיה:

ב זה אומר איני יודע וזה אומר איני יודע ואינו ברשות אחד מהם על הלוקח להביא ראיה (וי"א דאפילו התובע טוען ברי והנתבע שמא) (טור) ויש מי שאומר שיחלוקו:

ג זה אומר ברשותי ילדה והאחר שותק זכה הטוען בולד:

ד מי שהיו לו שני עבדים גדול וקטן או שתי שדות אחת גדולה ואחת קטנה הלוקח אומר גדולה לקחתי והמוכר אומר קטנה היא שלקחת על הלוקח להביא ראיה או ישבע המוכר היסת שלא מכר אלא קטן ואם היתה שם הודאת מקצת ישבע שבועת התורה על המטלטלים ויגלגל עליהם הקרקעות:

ה אמר הלוקח גדול לקחתי והמוכר שותק זכה הלוקח בגדול ואם אמר המוכר איני יודע על הלוקח להביא ראיה או ישבע המוכר היסת שאינו יודע ואין לזה אלא קטן:

סימן רכד

המחליף פרה בחמור או שקנה ונמצא נקב בבית הכוסות. ובו ב סעיפים:

א כל מי שנולד ספק ברשותו עליו להביא ראיה כיצד המחליף פרה בחמור ומשך בעל החמור את הפרה ולא הספיק בעל הפרה למשוך החמור עד שמת החמור על בעל החמור להביא ראיה שהי' חמורו קיים בשעת משיכת הפרה וכן כל כיוצא בזה: הגה וי"א דעל בעל הפרה להביא ראיה דמאחר שקנה החמור בכל מקום שהוא הרי היה ברשות בעל הפרה ועליו להביא ראיה כמו שיתבאר בסמוך לענין טבח (טור בשם הרא"ש) ואם אינו מביא ראיה ישבע המוכר שלא ידע המומין אלו ופטור (מרדכי פרק המדיר) ראובן החליף עם שמעון סוס ביין וכאשר משך שמעון הסוס בא עכו"ם ולקחו ממנו ואמר שהסוס נגנב ממנו ורוצה שמעון להחזיק ביין שבידו אם ראובן מודה שנגנב הסוס הוי מקח טעות ויוכל שמעון להחזיק מה שבידו אבל אם ראובן אינו מודה אמרינן העכו"ם משקר וצריך לתת היין לראובן (מרדכי פרק הזהב ותשובת מיימוני דקנין סימן ו'):

ב מחט שנמצא בעובי בית הכוסות ונקבה אותו נקב מפולש אם נמצא עליה קורט דם בידוע שזו נטרפה קודם שחיטה לפיכך אם הגליד (פי' עור דק שעלה על המכה ערוך ורש"י פירש קרושט"א) פי המכה בידוע שזו נטרפה שלשה ימים קודם שחיטה לא הגליד פי המכה הרי זה ספק ועל הטבח להביא ראיה שקודם לקיחתו נטרפה שהרי ברשותו נולד הספק ואם לא הביא ראיה ישלם הדמים למוכר:

סימן רכה

אם קבל עליו כל אונס שאירע או התנה בפירוש שלא יהיה עליו אחריות. ובו ו סעיפים:

א כל המוכר קרקע או עבד או מטלטלין הרי זה חייב באחריותן כיצד אם בא אחד והוציא המקח מיד הלוקח מחמת המוכר חוזר הלוקח ונוטל כל הדמים שנתן מן המוכר

שהרי נלקח המקח מחמתו כך הדין בכל ממכר אע"פ שלא פירש הלוקח דבר זה אלא קנה סתם אפילו מכר הקרקע בשטר ולא הזכיר בו אחריות ה"ז חייב באחריות שאחריות שלא נזכר טעות סופר הוא:

ב בד"א כשהוציא המקח מיד הלוקח בב"ד של ישראל כגון שהיה המקח מטלטלין והיו גנובים או גזולין או שהיתה הקרקע גזולה או שבא בעל חוב של מוכר וטרפה מיד הלוקח והכל בב"ד של ישראל אבל אם עכו"ם הוא שהוציא המקח מהלוקח בין בדין המלך בין בערכאות שלהם אין המוכר חייב באחריותו ואע"פ שהעכו"ם טוען שהמוכר גנב חפץ זה או גזלו ממנו והביא עידי עכו"ם על כך אין המוכר חייב כלום שזה אונס הוא ואין המוכר חייב באחריות אונס:

ג בד"א בשלא התנה עמו אבל אם התנה עמו שכל אונס שיולד בקרקע זה יהיה חייב לשלם אפי' בא עכו"ם וגזלה מחמת המוכר חייב לשלם אבל אם נפסק הנהר שהי' משקה אותה או שחזר הנהר לעבור בתוכה ונעשית בריכה או שבאה זועה והשחית אותה ה"ז פטור שאלו וכיוצא בהן אונס שאינו מצוי הוא ולא עלה על לב המוכר דבר זה הפלא בעת שהתנה וה"ה לכל תנאי ממון שאומדים דעת המתנ' ואין כוללין באותו תנאי אלא דברים הידועים שבגללן היה התנאי והם שהיו בדעת המתנה בעת שהתנה:

ד מעשה באחד ששכר מלחים להביא שומשמים למקום פלוני והתנה עמהם שהם חייבים בכל אונס שיארע להם עד שיגיעו השומשמים למקום פלוני ונפסק הנהר שהיו מוליכים בו ואמרו חכמים זה אונס שאינו מצוי ואין חייבין להוליך השומשמים על גבי בהמה עד אותו מקום וכן כל כיוצא בזה:

ה אם התנה המוכר בפירוש שלא יהיה עליו אחריות אפילו אם נודע בודאי שהיתה גזול' והוציאה הנגזל מיד הלוקח אין המוכר חייב ואצ"ל שאם בא ב"ח וטרפה שאינו מחזיר לו כלום שכל תנאי שבממון קיים:

ו המוכר לחבירו מרתף של יין והתנו ביניהם שלא יהיה אחריות על המוכר רק אם תשבר חבית או תשפך בלבד ולא יהיה אחריות על הלוקח אלא לענין הטעם בלבד כגון אם יחמיץ אם אח"כ לא אירע כי אם אונס ניסוך הוא על המוכר:

סימן רכו

המוכר שדה שלא באחריות או יצא עליו קול ערעור. ובו ו סעיפים:

א ראובן שמכר שדה לשמעון שלא באחריות ובא לוי והוציאה מיד שמעון אם רצה ראובן לעשות דין עם לוי עושה ואין לוי יכול לומר מה לי ולך והרי אין עליך אחריות

שהרי ראובן אומר לו אין רצוני שיהיה לשמעון תרעומת עלי שהפסיד בגללי (אבל אם נתן לו במתנה לא יוכל לטעון בעדו דהא ליכא כאן תרעומת) (ב"י בשם הרשב"א):

ב ראובן שמכר שדה לשמעון שלא באחריות וחזר ולקחה משמעון באחריות ובא ב"ח של ראובן לטרוף אותה ממנו אינו יכול לחזור על שמעון שאע"פ שלא קיבל עליו אחריות לשמעון אחריות עצמו קבל שלא יהי' הוא המוכר והוא המוציא לעצמו אבל אם בא ב"ח של יעקב אביו וטרפה מיד ראובן חוזר וגובה כל הדמים משמעון:

ג המוכר שדה לחבירו שלא באחריות חייב באחריות דנפשיה ודוקא בזכות שיש לו בשעת מכירה אבל אם בא לו זכות לאחר מכאן חוזר עליו:

ד אפוטרופסים שמכרו בנכסי יתומים לא אמרי' דאחריות דנפשייהו קבילו:

ה המוכר קרקע לחבירו ואחר שקנה הלוקח בא' מהדרכים שקונים בהם קודם שישתמש בה יצאו עליו מערערין ה"ז יכול לחזור בו שאין לך מום גדול מזה שעדיין לא נהנה בו ובאו התובעים לפיכך יבטל המקח ויחזיר המוכר את הדמים ויעשה דין עם המערערים ואם נשתמש בה הלוקח כל שהוא ואפי' דש אמצר שלה ועירבו עם הארץ אינו יכול לחזור בו אלא עושה דין עם המערער ואם הוציאה מידו בדין יחזור על המוכר כדין כל הנטרפין: הגה כל זה מיירי בערעור שלא נתברר עדיין לגמרי אבל ב"ד רואין שיש אמתלא בדברי המערער אבל אם לא יצא רק קול בעלמא אפי' לא נתקיים המקח לגמרי לא יכול לבטל המקח בשביל דברים בעלמא (טור) ואם חזר הלוקח מחמת ערעור אע"פ שנתבטל הערעור אח"כ נתבטל המקח ושניהן יכולין לחזור בו אם בא ערעור על השדה מחמת שהמוכר היה חייב לאחרים והמוכר אומר שיש לו שוברים על החובות מקרי ערעור ויכול הלוקח לחזור בו וא"צ לקנות דבר ולשמור שוברו לעולם (שם בשם הרא"ש):

ו אסור למכור לחבירו קרקע או מטלטלין שיש עליו עסק ודין עד שיודיעו שאע"פ שהאחריות עליו אין אדם רוצה שיתן מעותיו וירד לדין ויהיה נתבע מאחרים:

סימן רכז

עד כמה הוה מחילה או חזרת האונאה ושליח שטעה ואחים שחלקו וטעו. ובו לט סעיפים:

א אסור להונות את חבירו בין במקחו בין בממכרו ואיזה מהם שאינה בין לוקח בין מוכר עובר בלאו:

ב כמה תהיה אונאה ויהיה חייב להשיב שתות בשוה כיצד הרי שמכר שוה שש בחמש או שוה שבע בשש או שוה חמש בשש או שוה שש בשבע ה"ז אונאה ונקנה המקח וחייב המאנה לשלם האונאה ולהחזירה כולה למתאנה:

ג היתה האונאה פחות מזה בכל שהוא כגון שמכר שוה שבעים בששים ופרוטה אינו חייב להחזיר כלום שכל פחות משתות דרך הכל למחול בו:

ד היתה האונאה יתירה על השתות כל שהוא כגון שמכר שוה ששים בחמשים פחות פרוטה בטל המקח והמתאנה יכול להחזיר החפץ ולא יקנה כלל אבל המאנה אינו יכול לחזור אם רצה זה וקבל (וי"א דאף המאנה יכול לחזור בו אא"כ נתרצה המתאנה פעם אחת או ששתק יותר מן השיעור שיתבאר בסמוך סעיף ז' (טור בשם הר"י והרא"ש) מכר לו שוה ס' בנ"א או להיפוך דליכא כאן אונאה שתות ולגבי א' הוי ביטול מקח ולגבי שני מחילה אזלינן בתר המקח הן לענין בטול מקח הן לענין מחילה דטעו אינשי במקח ולא במעות) (מרדכי פ' הזהב):

ה אין המאנה חייב להחזיר עד שתהיה האונאה יתר על פרוטה היתה פרוטה בשוה אינו מחזיר (וי"א דחייב להחזיר פרוטה) (טור בשם הרמ"ה והרא"ש):

ו יש להסתפק אם מותר להונות את חבירו בפחות משתות אם יש באונאה שוה פרוטה אבל מטבע כל זמן שלא הגיע לכדי אונאה מותר לכתחילה להוציאה ביפה:

ז עד מתי יכול לחזור ולתבוע אונאתו בשתות ולבטל המקח ביותר משתות עד כדי שיראה לתגר או לקרובו ואם שהה יותר אינו יכול לחזור ולא לתבוע אונאתו ואם יברר שהיה לו אונס ועל כן לא חקר בתוך זמן זה לידע אם נתאנה יכול לחזור בו עדיין היה יודע הלוקח בשעה שלקחו שנתאנה ושתק ומיד אחר הלקיחה קודם (זמן) שיראה לתגר או לקרובו תובע אונאתו לא אמרינן דמחל הואיל וידע (מרדכי ס"פ הזהב):

ח בד"א בלוקח שהרי המקח בידו ומראהו אבל המוכר חוזר באונאה לעולם ואין צריך לומר בביטול מקח שאינו יודע דמי זה שמכר עד שיראה כמותו שנמכר בשוק לפיכך אם היה המקח דבר שאין במינו שינוי והוא כולו שוה כגון פלפלין וכיוצא בהם אינו חוזר אלא עד כדי שישאל על שער שבשוק בלבד וכן אם נודע שבא לידו בממכרו וידע שטעה ולא תבע אינו יכול לחזור ולתבוע שהרי מחל:

ט בד"א כשלא נשתנה השער אבל אם נשתנה השער ומפני כך רוצה לחזור בו אינו רשאי הגה אמר המאנה שנשתנה השער ומתאנה אומר שלא נשתנה על המתאנה להביא ראיה דדרך השערים להשתנות תמיד (מרדכי ס"פ המדיר) וכן אם מכר מפני דוחקו וזלזל במכירתו יותר מכדי שהדעת טוע' שניכר שמפני דוחקו הוצרך לזלזל אינו יכול לחזו' דידע ומחיל:

י המוכר לחבירו שוה ארבע בחמש שהרי המקח בטל ולא הספיק להראותו לתגר או לקרובו והוקר ועמד בשבע לוקח יכול לחזור בו ולא המוכר שהרי הלוקח אומר למוכר אלו לא הוניתני לא היית יכול לחזור ועתה שהוניתני תחזור היאך יהא חוטא נשכר:

יא וכן מוכר שמכר שוה חמש בארבע וזל ועמד בשלש מוכר יכול לחזור ולא לוקח שהרי אומר לו המוכר ללוקח לא מפני שהוניתני תחזור בי:

יב המוכר שוה חמש בשש ולא הספיק להראותו עד שהוקר ועמד בשמנה הרי המוכר חייב להחזיר האחת של אונאה שהרי נקנה המקח וחייב להחזיר וכשהוקר ברשות לוקח הוקר:

יג וכן אם מכר שש בחמש והוזלו ועמדו על שלש הרי הלוקח חייב להחזיר סלע אחת של אונאה שהרי נקנה המקח וברשות לוקח הוזל:

יד כשם שיש אונאה להדיוט כך יש אונאה לתגר אע"פ שהוא בקי:

טו בכל מטלטלים שייך אונאה אפילו בספרים ואפי' באבנים טובות ומרגליות ויש ללוקח לחזור בהם עד שיראה אותם לתגרים הבקיאים בהם בכל מקום שהם שאין הכל בקיאין בדברים אלו לפיכך אם לא היה מכיר באותה מדינה והוליך המקח למקום אחר או שבא הבקי לאחר זמן מרובה והודיעו שטעה ה"ז חוזר:

טז יש אונאה במטבעות עד שתות כיצד הרי שהיה דינר זהב בכ"ד דינר כסף וצרפה בעשרים דינר או בכ"ח ה"ז מחזיר האונאה היה יתר על זה בטל הצירוף פחות מכאן מחיל' וכן אם היה הסלע חסר שתות והיו מוציאי' הסלעים במנין ולא במשקל מחזיר האונאה שאם היו מוציאים במשקל אפי' בכל שהוא חוזר: הגה וי"א דשיעור אונאה במטבע אחד מי"ב ופחות מזה הוי מחילה יתר על זה בטל מקח (טור בשם הרא"ש והמגיד פ' י"ב בשם הרמב"ן) וכל זמן דהוי מחילה מותר להוציאו לכתחלה ביפה כמו שנתבאר סעיף ו':

יז עד מתי חייב להחזיר הדינר או הסלע בכרכים עד כדי שיראה לשולחני ובכפרים שאין השולחני מצוי שם יש לו להחזיר עד ערבי שבתו' שבא להוציאה שאין מכיר הסלע וחסרונה ודמיה אלא השולחני ואחר זמן זה אין המאנה חייב להחליפה ומיהו מדת חסידות להחליפה אפי' לאחר זמן זה אם הוא מכירה ובלבד שתצא ע"י הדחק:

יח נפחתה וחסר' כדי אונא' אסור לקיימה מפני שבקל מרמין בה ולא ימכרנ' לאנס או לתגר מפני שמרמין בה אחרים ולא יעשנה משקל ולא יזרקנה לתוך גרוטאותיו (פי' שברי כלי כסף ושאר מתכות) אלא יתיכנה או יקבנה באמצעה ויתלנה בצואר בתו אבל לא יקבנה מן הצד ואם חסר עד שעמד על חציו כגון סלע שעמד על שקל ושקל שעמד על דינר ודינר על חציו מותר לקיימו שאז אי אפשר לרמאות בה מפני שניכר לכל הפחת שלו: הגה ומטבע שאין לוקחין אותה רק במשקל מותר לקיימה שכל הלוקח ישקלנה (רבי' ירוחם נ"ט ח"ג):

יט הלוקח בדמים אכסרה (פי' בלא מנין ובלא מדה ובלא משקל) כגון שחפן מעות וא"ל מכור לי פרתך באלו קנה ומחזיר אונאה וה"ה ללוקח פירות אכסרה בסלע או בשתים שקנה ומחזיר אונאה: הגה וי"א דספיקא הוי ואין מוציאין ממון מיד המאנה (טור בשם הרא"ש) :

כ המחליף כלים בכלים או בהמה בבהמ' אפי' מחט בשריון או טלה בסוס אין לו אונאה שזה רוצה במחט יותר מהשריון אבל המחליף פירות בפירות בין ששמו אותם קודם מכירה בין ששמו אותם אחר מכירה יש להם אונאה:

כא האומר לחבירו ע"מ שאין לך עלי אונאה יש לו עליו אונאה בד"א בסתם שאינו יודע כמה אונאה יש בו כדי שימחול ואצ"ל אם אמר ע"מ שאין בו אונאה שהרי יש בו אבל במפרש אין לו אונאה כיצד מוכר שאמ' ללוקח חפץ זה שאני נותן לך בק"ק יודע אני שאינו שוה אלא מאה ע"מ שאין לך עלי אונאה אני מוכר לך אין לו עליו אונאה וכן לוקח שאמר למוכר חפץ זה שאני לוקח ממך בק' יודע אני ששוה ק"ק ע"מ שאין לך עלי אונאה אני לוקח ממך אין לו עליו אונאה:

כב המוכר חפץ לחבירו במנה וא"ל חפץ זה אינו שוה אלא זוז אחד ע"מ שאין לך עלי אונאה יש לו עליו אונאה שהרי אומר כיון שראיתי שאמר שאינו שוה אלא זוז ידעתי שאינו מכוין אלא להשביח דעתי עד שיפרש כדי האונא' שיש במקחו בודאי או קרוב לה בכדי שהדעת [טועה] שהרי ידע בודאי הדבר שמחל לו:

כג בעל הבית המוכר את כלי תשמישו ואינה את הלוקח אין בו דין אונאה שאילו לא הרבה לו בדמים לא היה מוכר כלי תשמישו ואפי' מכרם מחמת דוחק אין בו אונאה ויש מי שאומר דדוקא שהלוקח יודע שזה המוכר בעל הבית אבל אם לא ידע או שקנה ע"י סרסור יש בו אונאה:

כד הא דמוכר כלי תשמישו ואינה את הלוקח אין לו דין אונאה הני מילי בשתות אבל ביותר משתות הרי הוא כשאר כל אדם ויש חולקים:

כה מוכר ולוקח שנתרצו לגמור המקח על פי שומת לוי ושם אותו בסך ידוע ונמצא שיש בו אונאה יש בו דין אונאה ואם אי אפשר להחזיר האונא' כגון שהלך המאנ' לדרכו אם לוי הוא תגר ובקי בשומא ולא קיבל שכר על השומא פטור:

כו עכו"ם אין לו אונאה שנאמר איש את אחיו וגו' ועכו"ם שהונה את ישראל מחזיר אונאה בדינים שלנו שלא יהיה זה חמור מישראל:

כז הנו"נ באמונה אין לו עליו אונא' כיצד חפץ זה בכך וכך לקחתיו כך וכך אני משתכר בו אין לו עליו אונאה:

כח הנושא והנותן באמונה לא יחשוב הרע באמונ' והיפה בשויו שאם קנה י' יריעות בי' דינרים ויש בהם שאינם שוות דינר ויש בהן ששוות יותר לא יחשוב הרעות בדינר כל אחת והיפות בשוויין אלא הכל באמונה כמו שקנאם ביחד ומעלה לו על דמי המקח

שכר הכתף והפונדק וכוללם בדמי המקח אבל שכר טרחו לא יעלה על דמי המקח ולא יקח ממנו אלא כמו שנתפשר עמו שיתן לו ריוח:

כט אלו דברים שאין להם אונאה העבדים והשטרות והקרקעות וההקדשות אפי' מכר שוה אלף בדינר או שוה דינר באלף אין בהם אונאה: הגה וי"א דדוקא עד פלגא אבל יותר מפלגא כגון שמכר לו אחד יותר משנים הוי אונאה (טור בשם ר"ח והרא"ש):

ל בד"א במוכר נכסי עצמו אבל השליח או אפוטרופוס שטעה ונתאנה בכל שהוא בין במטלטלין בין בקרקע חוזר ואם אינה את הלוקח יש מי שאומר שהוא הדין שמכרו בטל בכל שהוא ויש מי שאומר שדינו כשאר כל אדם דעד שתות הוי מחילה וזכה המשלח ביתרון:

לא דין ב"ד שמכרו בשל יתומים וטעו נתבאר בסי' ק"ט:

לב כשם שאין לקרקעות אונאה כך שכירות קרקע אין לו אונאה אפילו שכר טרקלין גדול בדינר לשנה או רפת קטנה בדינר בכל יום אין לו אונאה:

לג השוכר את חבירו לעשות עמו בין בקרקע בין במטלטלין אין לו אונאה מפני שהוא כקונה אותו לזמן ועבדים אין בהם אונאה: הגה שכר פועל עם סוס או חמור אע"פ שמצד עצמו אין בו אונאה מצד הבהמה יש בו אונאה ומשערין מה בא לשכר הסוס ומה שנתאנה בזה וצריך להחזיר לו (ת"ה סי' שי"ח):

לד שכרו לזרוע לו קרקע ואמר זרעתי בה זריעה הראוי בה ובאו עדים שזרע בה פחות מהראוי לה הרי זה ספק אם יש לו אונאה מפני הזרע או אם אין לו אונאה מפני הקרקע לפיכך אין מוציאין מיד הנתבע וכן אין משביעין אותו היסת מפני הקרקע שיש כאן:

לה השוכר את הכלים או את הבהמה יש להם אונאה שהשכירות מכירה בת יומא היא ואם יש בה אונא' שתות או יותר בין שנתאנה שוכר בין שנתאנה משכיר ה"ז מחזיר אונאה ואפילו לאחר זמן מרובה:

לו הקבלן יש לו אונאה כיצד כגון שקיבל עליו לארוג בגד זה בעשרה זוזים או לתפור חלוק זה בשני זוזים הרי יש לו אונאה וכל אחד משניהם בין קבלן בין בעל הבגד חוזר לעולם:

לז האחים והשותפים שחלקו המטלטלים הרי הם כלקוחות פחות משתות נקנה מקח ואין מחזיר כלום יתר על שתות בטל מקח שתות קנה ומחזיר אונאה ואם חלקו קרקעות אפי' שמו שוה מנה בדינר או שוה דינר במנה קיים (וי"א דדוקא עד פלגא) (טור) ואם הטעו זה את זה במדה או במשקל או במנין אפי' כל שהוא חוזרים ואם עשו שליח שחלק ביניהם וטעה בכל שהוא בטלה החלוקה:

לח ואם התנו ביניהם שיחלקו בשום הדיינים וטעו בשתות בטלה חלוקה שהדיינים ששמו ופחתו שתות או הותירו שתות מכרן בטל:

לט ראובן ושמעון אחים חלקו על תנאי שמי שיפול לו בית פלוני שיפתח לו פתח למבוי ולא שמו אל לבם שיכולים בני המבוי לעכב עליו ונפל אותו הבית לראובן אם רוצה ראובן לבטל החלוקה הרשות בידו:

סימן רכח

אסור להונות בדברים ולגנוב דעת הבריות ולרמות במקח וממכר. ובו כ סעיפים:

א כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון זה בגופו וזה בממונו והצועק על אונאת דברים נענה מיד: הגה וי"א דאין מצווין על אונאת דברים אלא ליראי השם (נ"י פרק הזהב) ומי שמאנה את עצמו מותר להוניהו (שם בשם המדרש):

ב צריך ליזהר ביותר באונאת הגר בין בגופו בין בממונו לפי שהוזהר עליו בכמה מקומות:

ג צריך ליזהר באונאת אשתו לפי שדמעת' מצוי':

ד כיצד הוא אונאת דברים לא יאמר בכמה אתה רוצה ליתן חפץ זה והוא אינו רוצה לקנותו היו חמרים מבקשים לקנות תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא יודע שאין לו למכור אם היה חבירו בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשי אבותיך אם היו יסורין באים עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב הלא יראתך כסלתך זכר נא מי הוא נקי אבד אם נשאלה שאלה על דבר חכמה לא יאמר למי שאינו יודע אותה חכמה מה תשיב בדבר זה וכן כל כיוצא בדברים אלו:

ה יזהר שלא לכנות שם רע לחבירו אע"פ שהוא רגיל באותו כנוי אם כוונתו לביישו אסור:

ו אסור לרמות בני אדם במקח וממכר או לגנוב דעתם כגון אם יש מום במקחו צריך להודיעו ללוקח אף אם הוא עכו"ם לא ימכור לו בשר נבילה בחזקת שחוטה ואין לגנוב דעת הבריות בדברים שמרא' שעושה בשבילו ואינו עוש' אסור כיצד לא יסרהב (בחבירו) שיסעוד עמו והוא יודע שאינו סועד ולא ירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל ולא יפתח חביות הפתוחות לחנוני וזה סובר שפתחם בשבילו אלא צריך להודיעו שלא פתחם בשבילו ואם הוא דבר דאיבעי ליה לאסוקי אדעתיה שאינו עושה בשבילו ומטעה

עצמו שסובר שעושה בשבילו לכבודו כגון שפגע בחבירו בדרך וסבור זה שיצא לקראתו לכבדו אין צריך להודיעו:

ז לא יאמר לו סוך שמן מפך זה והוא ריקן ולילך לבית האבל ובידו כלי ריקן וסובר האבל שהוא מלא (יין) ואם הוא עושה כדי לכבדו מותר:

ח לא ימכור לו עור של בהמה מתה בחזקת שהיא שחוט' ולא ישלח לו חבית של יין ושמן צף על פיו:

ט אין מפרכסין לא אדם ולא בהמה ולא כלים כגון לצבוע זקן עבד העומד למכור כדי שיראה כבחור ולהשקות הבהמה מי סובין שמנפחין וזוקפין שערותיה כדי שתראה שמינה וכן אין מקרדין (פי' קרוד במגרדת או מסרקת ששניו דקים) ולא מקרצפין (פי' קרצוף מגרדת או מסרק ששניו עבים) אותה כדי לזקוף שערותיה ולצבוע כלים ישנים כדי שיראו כחדשים ואין נופחין בקרבים כדי שיראו שמנים ורחבים ואין שורין הבשר במים כדי שיראה לבן ושמן:

י אין מערבין מעט פירות רעים בהרבה פירות יפים כדי למכרם בחזקת יפים אפי' חדשים בחדשים ואצ"ל (חדשים בישנים ואפי') (טור) ישנים עם חדשים אפי' הישנים ביוקר מהחדשים מפני שהלוקח רוצה לישנן:

יא ביין התירו לערב קשה ברך בין הגיתות בלבד מפני שמשביחהו (וכ"ש רך בקשה דשרי) (טור ובית יוסף בשם הרא"ש) ואם היה טעמו ניכר מותר לערב בכל מקום שכל (דבר) הניכר טעמו מרגיש הלוקח ולפיכך מותר לערב אותו לעולם:

יב אין מערבין מים ביין ומי שנתערב מים ביינו לא ימכרנו בחנות אלא א"כ הודיע לקונה ולא ימכרנו לתגר אע"פ שמודיעו שמא ירמה בו אחרים:

יג מקום שנהגו לערב בין הגיתות מים מותר לערב כשיעור שדרכם לערב:

יד במקום שנהגו שכל מי שקונה דבר טועמו תחלה מותר לערב בו לעולם אבל אם אין הכל טועמים לא:

טו אין מערבין שמרי יין (ביין) אפי' אם קנו ממנו שתי חביות של יין אין מערבין שמרי חביות זה ביין של זה אבל אם קנו ממנו חבית יין המדה בכך וכך כשבא למדוד יכול לערב השמרים עם היין ומוכר לו הכל ביחד:

טז התגר נוטל מחמש גרנות ונותן למקום אחד או מחמש גיתות ונותן לתוך חבית אחד שהכל יודעים שלא גדלו כולם בשלו ובחזקת זה קונים ממנו ובלבד שלא יכוין לקנות הרוב ממקום הטוב כדי שיצא עליו קול שהוא קונה הכל ממקום הטוב וגם קונה ממקום הרע ומערבו עמו:

יז מותר לברור הפסולת מתוך הגריסים ומן הקטניות כדי שיראו יפים שזהו דבר הנראה לעין ויכול הלוקח לראות ולהבין כמה שוים יותר בשביל שהוציא מהם הפסולת ובלבד שלא יברור העליוני' ויניח הפסולת בתחתונים:

יח מותר לחנוני לחלק קליות ואגוזים לתינוקות כדי להרגילם שיקנו ממנו וכן יכול למכור בזול יותר מהשער כדי שיקנו ממנו ואין בני השוק יכולים לעכב עליו (וע"ל סי' קנ"ו ס"ה):

יט אסור לערב שמרים בין ביין בין בשמן ואפי' כל שהוא:

כ המוכר לחבירו שמן מזוקק אינו מקבל שמרים מכר לו שמן סתם מקבל לוג ומחצה שמרים לכל מאה לוג ומקבל בשאר שמרים שמן עכור העולה למעלה על פני השמן יתר על השמרים הידועים באותו מקום בד"א כשנתן לו מעות בתשרי שהשמן עכור ולקח השמן בניסן במדת תשרי שהיא גדולה מפני אותו השמן הקופה למעלה אבל אם לקח במדת ניסן שהיא קטנה מפני שכבר צלל השמן אינו מקבל אלא השמרים בלבד הגה וי"א דאין מנכה לו השמרים אלא דמותר לערב שמריו שבחביות אבל אם לא ערבן אינו מנכה לו רק בשביל הקמחים הצפים למעלה בד"א כשמכר לו בשעה שהוא עכור אבל כשמכר לו בשעה שהוא צלול אינו מנכה לו אפילו הקמחים (טור בשם הרא"ש):

סימן רכט

המוכר לחבירו חטים או שעורים או פירות כמה פסולת צריך לקבל הלוקח. ובו ב סעיפים:

א המוכר חטים לחבירו מקבל עליו רובע קטניות לכל סאה שעורים מקבל עליו רובע נישובית לסאה עדשים מקבל עליו רובע עפרורית לסאה תאנים מקבל עליו עשר מתליעות לכל מאה (וה"ה אחד לכל עשרה) (טור) מכר לו שאר פירות מקבל עליו רובע טינופת לכל סאה נמצא בהם יתר על השיעורים האלו כל שהוא ינפה הכל ויתן לו פירות מנופים וברורים שאין בהם כלום: הגה י"א דדוקא בדלא ידעינן (שלא) ערבן אבל אם ידוע שהמוכר לא ערבן צריך לקבל (אלו) השיעורים והמותר ינכה לו (טור) וי"א דבידוע שלא ערבן צריך לקבל עליו הכל (טור בשם רשב"ם) וי"מ דכל זה שמוכר לו פירות סתם או שאמר פירות יפות אלו אבל אמר פירות אלו ולא אמר יפות צריך לקבלן כמו שהן ואם אמר פירות יפות ולא אמר אלו נותן פירות שכולן יפות (טור בשם הרמ"ה):

ב אין כל הדברים האלו אמורים אלא במקום שאין שם מנהג אבל במקום שיש להם מנהג הכל כמנהג המדינה יש מקומות שנהגו שיהיו כל הפירות מנוקים וברורים מכל דבר ושיהיו היינות והשמנים צלולים ולא ימכרו השמרים כלל ויש מקומות שנהגו אפי' היה

בהם מחצה שמרים או שהיו בפירות עפר או תבן או מין אחר ימכור כמות שהוא ולפיכך הבורר (צרור) מתוך גורנו של חבירו נותן לו דמי חטים כשיעור צרור שברר שאילו הניחו היה נמכר במדת חטים ואם תאמר יחזירנה הרי אמרו אסור לערב כל שהוא:

סימן רל

המוכר לחבירו מרתף של יין והלוקח יין והחמיץ. ובו י סעיפים:

א האומר לחבירו מרתף זה של יין אני מוכר לך למקפה (פי' להשהותו להסתפק ממנו מעט מעט לתבשיל) (או אומר מרתף זה אני מוכר לך למקפה) (טור) או שמכר לו מרתף של יין סתם הרי הלוקח מקבל עליו עשרה קנקנים בכל ק' שלא יהיה יינם טוב אלא כבר התחיל להשתנות יתר על זה לא יקבל (וכל שא"ל שלקחו לשתות מעט מעט הוי כאלו אמר למקפה) (המגיד פ"י):

ב א"ל מרתף של יין אני מוכר לך למקפה (או שאמר ליה מרתף אני מוכר לך למקפה) (טור) או שאמר ליה חביות של יין אני מוכר לך נותן לו יין שכולו יפה וראוי לתבשיל:

ג א"ל מרתף זה של יין נותן לו יין הנמכר בחנות שהוא בינוני לא רע ולא יפה (וה"ה אם אמר חבית זה של יין) (טור):

ד אמר ליה מרתף זה אני מוכר לך אפי' כולו חומץ הגיעו:

ה המוכר יין לחבירו ונתנו הלוקח בקנקניו והחמיץ מיד אינו חייב באחריותו ואע"פ שא"ל לתבשיל אני צריך לו ואם ידוע שיינו מחמיץ ה"ז מקח טעות (אם אמר לו למקפה) (טור):

ו מכר לו יין ונשאר בקנקניו של מוכר והחמיץ אם א"ל למקפה אני צריך או שא"ל לשתות מעט מעט אני צריך והחמיץ מחזיר ואומר לו הרי יינך וקנקנך ואם לא אמר ליה למקפה וגם לא א"ל לשתותו מעט מעט אינו יכול להחזיר שהרי אומר לו למה לא שתית אותו ולא היה לך להשהותו עד שיחמיץ: הגה ודוקא ששהה יותר משיעור יומי' דאורחיה דהאי לוקח למשתי כהדין חמרא (טור בשם רבינו האי):

ז המוכר חביות של שכר לחבירו והחביות של מוכר והחמיצה בתוך ג' ימים הראשונים הרי הוא ברשות מוכר ומחזיר את הדמים מכאן ואילך ברשות לוקח:

ח המוכר חביות של יין לחבירו כדי למכרה מעט מעט והחמיצה במחציתה או בשלישיתה חוזרת למוכר ואם שינה הלוקח הנקב שלה או שהגיע יום השוק ושהה ולא מכר הרי היא ברשות הלוקח:

ט וכן המקבל חבית של יין מחבירו כדי להוליכה למקו' פלוני למכר' שם וקודם שהגיע שם הוזל היין או החמיצה ה"ז ברשות מוכר מפני שהחבית והיין שלו:

י האומר לחבירו יין מבושל (או מבושם) (טור והרי"ף והרא"ש) אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד העצרת (אם הוא בקנקנין של מוכר) (טור) א"ל יין ישן אני מוכר לך נותן לו משל שנה שעברה מיושן משל שלשה שנים וצריך שיעמוד ולא יחמיץ עד החג ובמקום שיש מנהג ידוע הכל כמנהג המדינה הגה שכר אין דינו כיין וכל שהחמיץ תוך שלשה לקנייתו ה"ז ברשות מוכר לאחר שלשה ברשות לוקח ואם נתנו הלוקח לקנקניו הרי זה מיד ברשות לוקח (טור) ראובן תובע לשמעון מכרת לי יין בחזקת יין טוב ושמעון אומר מה שטעמת אתה נוטל הדין עם המוכר ואם אומר שאח"כ ערבו וזה כופר ישבע ויפטר (מרדכי ס"פ הזהב):

סימן רלא

שלא לרמות במדה ובמשקל כיצד יעשה אותם וכיצד ישקול וחייבים להעמיד ממונים על המדות ועל השערים. ובו כה סעיפים:

א המודד או שוקל חסר לחבירו או אפילו לעכו"ם עובר בלאו דלא תעשו עול במדה במשקל ובמשורה:

ב חייבים ב"ד להעמיד ממונים שיהיו מחזרים על החניות וכל מי שנמצא אתו מדה חסרה או משקל חסר או מאזנים מקולקלים רשאים להכותו ולקנסו כאשר יראה לב"ד:

ג אסור לאדם להשהות מדה חסרה [בביתו] אפי' שאינו מודד בה ואפי' לעשות עביט של מי רגלים שמא יבא מי שאינו יודע וימדוד בה ואם יש מנהג בעיר שאין מודדים אלא במדה הרשומה ברושם הידועה וזו אינה רשומה מותר להשהותה:

ד מכמה עושים המדות מסאה וחצי סאה ורובע סאה קב וחצי הקב ורובע הקב וחצי רובע הקב ושמינית רובע הקב אבל לא יעשה קביים שלא תתחלף ברובע הסאה שהוא קב ומחצה ומדות הלח עושין הין וחצי הין ושלישית הין ורביעית הין ולוג וחצי לוג ורביעית הלוג ושמינית ואחד משמונה בשמינית:

ה אין עושים המחק (פי' כעין מטה שמעבירין ע"פ המדה למוחקה) מדלעת מפני שהוא קל ורע למוכר ולא משל מתכת מפני שהוא כבד ורע ללוקח אלא עושין משל אגוז שקמה ואשכרוע (פי' מין עץ בוס"ו בלע"ז) ואין עושין אותו מצד אחד עב ומצד אחד קצר ולא ימחוק מעט מעט מפני שהוא מפחית ללוקח ולא ימחוק בבת אחת [במהירות] מפני שהוא מפחית למוכר אלא בפעם אחת במתון:

ו כשמודד דבר לח לא יעשה בענין שתעלה הרתיחה ויראה המדה כאלו היא מלאה אפי' היא קטנה מאד שאין ברתיחה שוה פרוטה וצריך להשהותה אחר שיפסוק הקילוח כדי שיטיפו ממנה שלשה טיפין בד"א בבעל הבית המוכר אבל חנוני אינו צריך להטיף:

ז הסיטון שקונה [הרבה] ביחד ומוכר לחנונים מקנח המדות שמודד בהם דבר לח אחת לשלשים יום ובע"ה שאינו מוכר כ"כ די לו שיקנח אחת לי"ב חדש והחנוני שאינו צריך להטיף שלשה טיפין ונדבק בה הרבה צריך לקנח פעמים בשבת:

ח במקום שנהגו למוד בדקה לא ימדוד בגסה אפי' אם יתן ג' גסות בשביל ד' דקות וכן במקום שנהגו למוד בגסה לא ימדוד בדקה ובמקום שנהגו לגדוש לא ימחוק אפי' אם ירצה לתת לו שלשה מחוקות בשביל שתים גדושות ואפי' במקום שמוכרים סאה גדושה בג' דינרים ואמר ליה תן לי סאה מחוקה בב' דינרים אסור וכן במקום שנהגו למחוק אין לגדוש:

ט המשקולות עושין אותם ליטרא וחצי ליטרא ורביע ליטרא אבל לא יעשה שליש ליטרא ולא חמישית ליטרא ולא ג' רביעית ליטרא מפני שמטעים בהם:

י אין עושין משקלות ממיני מתכת אלא מצחיח סלע ויש מי שאומר שמשקלות של כסף וזהב ושל דבר יבש עושים אותם של מתכת אם ירצו: הגה וכן נהגו למשקלות קטנה ששוקלין בה כסף וזהב יש לחפותה בעור שבשחיקה מועטת מביא היזק גדול (ב"י בשם תוספות):

יא אסור להטמין המשקלות במלח:

יב החנוני ששוקל דבר לח צריך לקנח המשקל פעם אחת בשבת והמאזנים בכל פעם ששוקל בהם:

יג המאזנים צריך שיהיו מיושרים כל אחד לפי מה שהוא כיצד מוכרי עששיות (פי' נגזר מן עשת שן כלומר חתיכות גדולות) של ברזל וכיוצא בהם צריך להיות חוטי המאזנים שאוחז השוקל בידו תלוי באויר ג' טפחים וגבוהים מהארץ ג' טפחים ואורך הקנה שכפי המאזנים תלוים בב' ראשיו י"ב טפחים ואורך החוטים שכפי המאזנים תלוים בהם י"ב טפחים של מוכרי צמר ושל מוכרי זכוכית יהיו גבוהים מהארץ ב' טפחים ואורך החוט שהם תלוים בו י"ב טפחים ואורך החוטים ואורך הקנה ט' ט' טפחים ושל חנוני ושל בעל הבית יהיו גבוהים מהארץ טפח ואורך החוט שהם תלוים בו טפח ואורך הקנה ואורך החוטים ו"ו טפחים ושל מוכרי כסף וזהב ושל מוכרי ארגמן טוב ושאר ענינים דקים יהיו גבוהים מהארץ שלשה אצבעות ואורך החוט שהם תלוים בו ג' אצבעות ואורך הקנה ואורך החוטים לא נתנו בהם שיעור אלא כפי מה שירצה:

יד מקום שנהגו להכריע צריך להכריע טפח ובמקום שלא נהגו להכריע שוקל עין בעין וצריך להוסיף אחד מק' בלח ואחד מד' מאות ביבש אם היה שוקל י' לטרים לא יאמר לו שקול לי כל ליטרא וליטרא לבדה עם הכרעה אלא שוקל את כולן בבת אחת והכרע אחת לכולן היה שוקל לו שלשה רביעי ליטרא לא יאמר לו שקול לי כל רביע ורביע

בפני עצמו אלא ישקול לו ליטרא ויתן רביע ליטרא עם הבשר שאם אתה אומר יתן חצי ליטרא ורביע ליטרא בכף אחת שמא יפיל רביע הליטרא ולא יראהו הלוקח:

טו בני מדינה שרצו להוסיף על המדות או על המשקלות לא יוסיפו יותר על שתות שאם היה הקב משל (גי' ב"ה מכיל) חמש ועשאוהו שש הרשות בידם יותר על ששה לא יעשו:

טז במדידת קרקע בין אחים או בין שותפין צריך לדקדק בחשבון מדידתו ע"פ העיקרים המתבארים בכתבי הגימטריא שאפילו מלא אצבע מהקרקע רואים אותה כאילו היא מליאה כרכום:

יז ארבע אמות הסמוכים לחריץ מזלזלין במדידתן והסמוכים לשפת הנהר אין מודדין אותם כלל מפני שהם של בני ר"ה:

יח המודד את הקרקע לא ימדוד לאחד בימות החמה ולאחר בימות הגשמים מפני שהחבל מתקצר בימות החמה לפיכך אם מדד בקנה או בשלשלת וכיוצא בהן אין בכך כלום:

יט עונש המדות והמשקלות קשה מאוד שאי אפשר למודד או לשוקל שקר לשוב בתשובה הגונה והרי הוא ככופר ביציאת מצרים:

כ חייבים בית דין להעמיד ממונים על השערים שלא ירויח כל א' מה שירצה שאין לו לאדם להרויח בדברים שיש בהם חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות אלא השתות בד"א במוכר סחורתו ביחד בלא טורח אבל חנוני המוכר סחורתו מעט מעט שמין לו טרחו וכל יציאותיו ומותר עליהם ירויח שתות בד"א בשלא הוקר השער אבל אם הוקר השער ימכור כפי היוקר וה"מ היכא דאיכא ב"ד דפרשו לכולהו מוכרים לזבוני הכי אבל אי כל חד זבין בכל מה דיכול לא מחייב האי לחודיה לזבוני בזול:

כא כל המפקיע שערים שמוכר יותר מהראוי רשאים להלקותו ולענשו כפי הראוי:

כב אין משתכרין בביצים פעמים אלא התגר הראשון הוא מוכרן בשכר והלוקח ממנו מוכרן בקרן בלבד ויש מי שאומר שמותר להשתכר בביצים עד הכפל אבל לא יותר:

כג אסור לעשות סחורה בארץ ישראל בדברים שיש בהם חיי נפש אלא זה מביא מגרנו ומוכר וזה מביא מגרנו ומוכר כדי שימכרו בזול ובמקו' שהשמן מרובה מותר להשתכר בשמן:

כד אין אוצרין פירות שיש בהן חיי נפש בארץ ישראל וכן בכל מקום שרובו ישראל בד"א בלוקח מהשוק אבל לאצור הגדל בשלו מותר ובשנת בצורת לא יאצור יותר מכדי פרנסת ביתו לשנה:

כה כל המפקיע שערים או שאצר פירות בארץ ישראל או במקום שרובו ישראל ה"ז כמלוה ברבית:

כו אין מוציאין פירות שיש בהן חיי נפש מארץ ישראל לחוצה לארץ או לסוריא ולא מרשות מלך זה לרשות מלך אחר בא"י:

כז רשאים בני העיר לקוץ להם שער לכל דבר שירצו ולהתנות ביניהם שכל מי שיעבור קונסים אותו כך וכך:

כח רשאים בעלי אומנות (לעשות תקנות בענין מלאכתם כגון) (טור) לפסוק ביניהם שלא יעשה א' ביום שיעשה חבירו וכיוצא בזה וכל מי שיעבור על התנאי יענישו אותו כך וכך: הגה והא דבני אומנות יכולים לתקן ביניהם תקנות היינו כולם ביחד אבל שנים וג' מהם לא מהני (ב"י בשם הר"ן והמגיד פי"ד) בד"א במדינה שאין בה חכם חשוב ממונה על הציבור אבל אם ישנו אין התנאי שלהם (או של כל בני העיר) (טור) מועיל כלום ואין יכולים לענוש ולהפסיד למי שלא קיים התנאי אלא א"כ עשו מדעת החכם: הגה מיהו אם ליכא הפסד לאחריני יכולין לתקן ביניהם מה שירצו (ב"י בשם הר"ן):

סימן רלב

המוכר דבר במדה ובמשקל וטעה או שטעה במנין המעות ומוכר דבר ונמצא בו מום. ובו כג סעיפים:

א המוכר לחבירו במדה במשקל או במנין וטעה בכל שהוא חוזר לעולם שאין אונאה אלא בדמים אבל בחשבון חוזר כיצד מכר לו מאה אגוזים בדינר ונמצא ק"א או צ"ט נקנה המקח ומחזיר הטעות ואפי' אחר כמה שנים וכן אם נמצא המעות חסר או יתר מהמנין שפסקו חוזר ואפי' לאחר שקנו מידו שלא נשאר לו אצל חבירו כלום חוזר שקנין בטעות הוא:

ב המקבל מעות מחבירו בין שהם במכר בין בהלואה בין בפרעון ומצא יתרון במעות אפילו אם לא תבעו חייב להחזיר אם הוא בכדי שהדעת טועה דהיינו שאם יש לחלק המעות העודפות להוציאם עשרה עשרה או חמשה חמשה ואין אחת או שתים עודפות שאינן באות לכלל חמש י"ל שטעה בחשבונו אם הם עשיריות טעה בין חמשים לארבעים או בין ארבעים לשלשים ואם הם חמישיות יש שרגילים למנות ה' ה' ואם היו נ"ה טעה בעשיריות כמו שנתבאר ובחמש העודפות טעה בין שלשה חמישיות לארבע ואם עודפות ט"ו או כ"ה טעה ג"פ או חמש פעמים בחמישיות אבל אם עודפות על החמישיות אחת או שתים או שלשה או ארבעה שאין מגיעות לחמש כולם מתנה ובלבד שהמעות יתרים

שמצא לא יהיו במנין החמישיות או העשיריות שאם היה במנינם חייב להחזיר לו שמא האחרים שהיה מונה בהם החמישיות או עשיריות נתערבו עמהם: הגה ובמקום שרגילים למנות אחת אחת או שנים שנים וכיוצא בזה מקרי שהדעת טועה לפי המנהג שרגילי' למנות (המ"מ):

ג המוכר לחבירו קרקע או עבד או בהמה או שאר מטלטלין ונמצא במקח מום שלא ידע בו הלוקח מחזירו אפי' לאחר כמה שנים שזה מקח טעות הוא והוא שלא ישתמש במקח אחר שידע במום אבל אם נשתמש בו אחר שראה המום ה"ז מחל ואינו יכול להחזיר:

ד אין מחשבין פחת המום אפי' מכר לו כלי שוה עשרה דינרים ונמצא בו מום המפחיתו מדמיו איסר מחזיר את הכלי ואינו יכול לומר לו הילך איסר פחת המום שהלוקח אומר בחפץ שלם אני רוצה וכן אם רוצה הלוקח ליקח פחת המום הרשות ביד המוכר לומר או קח אותו כמו שהוא או תקח מעותיך והחזיר לי מקחי:

ה ראובן שמכר לשמעון בתים שיש לו בעיר אחרת וקודם גמר המקח נכנסו עכו"ם בבתים וקלקלו קצת מקומות ועשנו הכתלים ועקרו דלתות הבית והחלונות ורוצה שמעון לחזור בו וראובן טוען שכיון שהוא מום עובר ינכה לו מן הדמים כדי שיחזיר הבית לקדמותו ויקיים המקח הדין עם ראובן: הגה שהרי בית מכר לו ועדיין נקרא בית וכן מום שאינו בגוף הבית כגון שיש לאחר דרך עליו או אמת המים עוברת שם מסלק המום והמקח קיים אבל אם המום בגוף הבית כגון שאמר לו שיש לו כותל שלם ונמצא רעוע אינו יכול לבנות לו כותל שלם וכל כיוצא בזה (הגהות מרדכי דכתובות):

ו כל שהסכימו עליו בני המדינה שהוא מום שמחזירים בו מקח זה מחזירין וכל שהסכימו עליו שאינו מום ה"ז אינו מחזיר בו אלא אם פירש שכל הנושא ונותן סתם על מנהג המדינה הוא סומך:

ז כל הלוקח סתם אינו לוקח אלא הדבר שלם מכל מום ואם פירש המוכר ואמר ע"מ שאין אתה חוזר עלי במום ה"ז חוזר עד שיפרש המום שיש בממכרו וימחול הלוקח או עד שיאמר לו [כל מום] שימצא במקח זה הפוחת דמיו עד כך וכך קבלתי אותו שהמוחל צריך לידע הדבר שמוחל לו בו ויפרש אותו כמו המפרש האונאה: הגה מכר לו כלי של עץ ואמר לו שהוא של זהב הואיל והלוקח חזי ליה מצי א"ל דטוב כשל זהב אמרתי (נ"י פרק בית כור):

ח המוכר לחבירו פרה וא"ל יש בה מום פלוני ופלוני הניכרים ובכללם הזכיר מום שאינו ניכר ונמצא בה אותו שאינו ניכר ולא האחרים הרי זה מקח טעות כגון שא"ל פרה זו חגרת ועוורת נשכנית ורבצנית ונמצאת נשכנית בלבד הרי זה מקח טעות שיאמר הלוקח כשראיתי שלא היתה לא חגרת ולא עוורת אמרתי כשם שאין בה אלו המומין כך אין בה מומין אחרים ואינו אומר אלא להשביח דעתי אבל [אם] יש בה מומים הניכרים בין

כולם בין מקצתם ויש בה גם המום שאינו ניכר כגון שהיא חגרת וגם נשכנית או שהיא עוורת וגם נשכנית אין זה מקח טעות דכמו שמחל על הניכר כך מחל על שאינו ניכר:

ט היה בה מום א' ניכר והראהו לו וא"ל יש בה מום פלוני ופלוני שאינם ניכרים ונמצאו בה אותם המומים שהזכיר שאינם ניכרים אין זה מקח טעות אפי' היה בה כל המומין שהזכיר שהרי לא הטעהו שלא הזכיר לו אלא מומין שבה:

י המוכר עבד או שפחה אין הלוקח יכול להחזירו מפני מומין שאין מבטלין אותו ממלאכתו והם הנקראים סמפון שאם היה סמפון זה גלוי כבר ראהו ואם אינו נראה כגון שומא בבשר או נשיכת כלב או ריח הפה או ריח החוטם וכיוצא בהם הואיל ואינו מבטלו ממלאכתו אינו מחזיר שאין העבדים לתשמיש המטה אלא למלאכה נמצא בו שחין רע או חולי המתיש כחו או שהיה נכפה (פירוש שיש לו שגעון שמפיל אותו לארץ) או משועמם (פי' ת"י ובתמהון לבב ובשעמימות לבא) הרי זה מום מפני שמבטלו ממלאכתו וכן אם נמצא בו צרעת וכיוצא בו מדברים המגואלים הרי זה מום מפני שנפשו של אדם אוננת מהם ונמצא שאינו מתעסק לו במלאכת אכילה ושתיה וכן אם נמצא לסטים מזוין הרי זה מום המאבד את כולו מפני שהמלך תופס אותו והורגו וכן אם נמצא מוכתב למלכות ה"ז מום ומחזירו מפני שהמלך תופסו למלאכתו בכל עת שירצה אבל אם נמצא גנב או חוטף או גונב נפשות או בורח תמיד או זולל וסובא וכיוצא בדברים אלו אינו יכול להחזיר שכל העבדים בחזקת שיש בהם כל הרעות אא"כ פירש: הגה וי"א דגונב נפשות הוי כמו מוכתב למלכות אבל משחק בקוביא לא הוי מום (טור):

יא המוכר בהמה לחבירו לטבחה ושחטה ונמצאת טרפה אם נודע בודאי שהיתה טריפה כשלקחה כגון שנקבו בית הכוסות והוגלד פי המכה שאז ידוע שיש לו ג' ימים שניקב אם קנה תוך ג' ימים הוי מקח טעות וצריך להחזיר הדמים ואם לא קנאה תוך ג' ימים או שקנאה תוך ג' ימים ולא הוגלד פי המכה דאז הוי ספק אם ניקב תוך ג' אם לאו על הלוקח להביא ראיה ואם לא יפסיד ויתן הדמים אם הם עדיין בידו:

יב טרפות דסירכא הוא הדין דמבטל מקח ויש חולקים: הגה דהואיל והוי דבר דשכיח הוי ליה לאתנויי (טור) ואפי' טריפה שאנו אוסרין מספק מבטל המקח ואין המוכר יכול לומר אייתי ראיה דטריפה הוי (ר"ן פ' אלו טריפות):

יג המוכר דבר שהיה מום בממכרו ועשה בו הלוקח מום אחר קודם שידע לו המום הראשון אם עשה דבר שדרכו לעשותו פטור ואם שינה ועשה מום אחר קודם שיודע לו המום מחזיר המקח לבעליו ומשלם דמי המום שעשה:

יד קנה סדין וקרעו לעשות חלוק ואחר כך נודע המום מחמת הקריעה מחזיר לו הקרעים תפרו ואח"כ נודע המום אם השביח נוטל שבח התפירה מהמוכר וכן כל כיוצא בזה:

טו המוכר קרקע לחבירו ואכל פירותיה ולאחר זמן נראה לו בה מום אם רצה להחזיר הקרקע לבעלים מחזיר כל הפירות שאכל ואם היה חצר ודר בו צריך להעלות לו שכר:

טז ראובן שמכר לשמעון (ג') גבינות ולאחר שלשה ימים פתחם ומצאם מרוקבות ריקבון (גדול) ישאלו לעושי גבינות בכמה זמן ראוי לבא ריקבון ועיפוש כזה אם יאמרו שנעשה הריקבון בבית המוכר נמצא שהיה מקח טעות ואם הדבר ספק המוציא מחבירו עליו הראיה:

יז ראובן שמכר לשמעון נאד שמן ולא פתחו אלא סמך על המוכר שא"ל שהוא טוב וכשפתחו מצאו עכור ישבע המוכר שנתן לו שמן טוב כמו שהתנה עמו ואם לא ירצה לישבע ישבע הלוקח שהתנה עמו לתת לו שמן טוב וצלול ושזה הוא השמן שנתן לו ויחזיר לו השמן או ישומו כמה דמיו פחותים משמן טוב ואם ירצה הלוקח לקחתו יחזיר לו הפחת:

יח המוכר דבר שיש בו מום שאינו נראה ואבד המקח מחמת אותו המום ה"ז מחזיר את הדמים כיצד המוכר לחבירו שור שאין לו טוחנות (פי' שינים) והניחו הלוקח עם הבקר שלו והיה מניח המאכל לפני כולם ואוכלים ולא היה יודע שזה אינו אוכל עד שמת ברעב הרי זה מחזיר לו את הנבלה ויחזיר את הדמים וכן כל כיוצא בזה ואם היה המוכר סרסור (פי' קונה ומוכר בהמות בשוק ביום שקונה מוכר רש"י) שלוקח מזה ומוכר לזה ואינו משהה המקח עמו ולא ידע במום זה הרי הספסר נשבע שבועת היסת שלא ידע במום זה ויפטר מפני שהיה על הלוקח לבדוק השור בפ"ע ולהחזירו לו קודם שימות ויהיה הספסר מחזירו על הלוקח הראשון והואיל ולא עשה כן הוא הפסיד על עצמו: הגה ויש חולקין וסבירא להו דאפי' הסרסור צריך לשלם דאע"ג דהוא נתאנה אין לו להונות אחרים וה"ה בכל כיוצא בזה (טור והרא"ש) וכן נ"ל עיקר וכ"ש בדבר שלא פשע הקונה כלל כגון שמכר לו טבעת בחזקת זהב ואח"כ שברו הלוקח ונמצא בו בדיל שחייב להחזיר מעותיו אע"ג שגם המוכר נתאנה בו ואם אינו מאמינו שנמצא בו בדיל נשבע שאינו יודע מזה ונפטר (מרדכי ס"פ המפקיד ופ' הספינה) ואם קנה הסרסור דבר בחזקת בדיל ומכרו ואח"כ נודע שהיה בו כסף או זהב זכה הלוקח שלא זכה בו הסרסור מעולם הואיל ולא ידע בו (הגהות אשיר"י ומרדכי פ' אלו מציאות) וע' לקמן סי' רס"ח:

יט המוכר ביצים לחבירו ונמצאו מוזרות (פי' שהתחיל להתהוות בו צורת האפרוח) שאינם ראוים לאכילה הוי מקח טעות ומחזיר את הדמים ועכשיו לא נהגו כן ומנהג מבטל הלכה:

כ המוכר לחבירו זרעוני גנה שאין עצמן של זרעונים נאכל וזרען ולא צמחו חייב באחריותן ומחזיר לו הדמים שלקח ממנו שחזקתן לזריעה והוא שלא צמחו מחמת עצמן אבל אם לקתה הארץ בברד וכיוצא בו אינו חייב באחריותן שמא מחמת הברד לא צמחו וכן כל כיוצא בזה:

כא מכר לו זרעים הנאכלים כגון חטים ושעורים וזרען ולא צמחו אינו חייב באחריותן אפי' היה זרע פשתן שרוב בני אדם קונים אותו לזריעה הואיל ואוכלים אותו אינו חייב באחריות זריעתו (מיהו אם לא נתן עדיין המעות י"א דיכול הלוקח לומר לזריעה קניתי (טור בשם הרמ"ה) וע' למטה סעיף כ"ג) ואם הודיעו שהוא קונה לזרע חייב באחריותו והוא הדין לדברים הנמכרים לרפואה ולצביעה וכן כל כיוצא בזה הלוקח מקח מחבירו והודיעו שהוא מוליכו למדינה פלונית למכרו שם ואחר שהוליכו לשם נמצא בו מום אינו יכול לומ' החזר לי מקחי לכאן אלא מחזיר לו הדמים והמוכר מטפל להביא ממכרו או למכרו שם ואפי' אבד או נגנב [אחרי שהודיעו] הרי הוא ברשות מוכר ואם היה המוכר יודע בממכרו שהיה בו מום חייב בהוצא' שהוציא הלוקח להוליך אותו למקום פלוני ואם לא היה יודע שהיה בו מום פטור מהוצאת ההולכה ואינו חייב אלא בהוצאת החזרה ואם לא הודיע למוכר שמוליכו למדינה אחרת והוליכו ונמצא בו שם מום הרי זה ברשות לוקח עד שיחזיר המקח במומו למוכר:

כב הלוקח מקח ונמצא בו מום ואח"כ אבד או נגנב הרי הוא ברשות הלוקח עד שיחזיר המקח למוכר ואם התליע או נפסד מחמת המום ה"ז ברשות מוכר ואם היה לו להודיע למוכר ולא הודיעו ה"ז ברשות לוקח:

כג המוכר שור לחבירו ונמצא נגחן אם אין להוכיח אם קנאו לחרישה או לשחיטה כגון שהוא אדם שהוא קונה לזה ולזה וגם אין הוכחה בדמים כגון שנתייקר הבשר בדמי שור לחריש' אינו מקח טעות שיכול לו' לשחיטה מכרתיו אע"פ שהרוב קונים לחרישה ולא אזלינן בתר רובא להוציא מיד המוכר אבל אם עדיין המעות ביד הלוקח לא מבעיא אם רובם קונים לחרישה אלא אפי' כי הדדי נינהו המוציא מחבירו עליו הראיה ואם הלוקח אינו רגיל לקנות אלא לחרישה והמוכר מכירו ה"ז מקח טעות ואם אינו רגיל לקנות אלא לשחיטה מסתמ' לשחיט' קנאו ואם הוא רגיל לקנות לשחיטה ולחרישה אם יש הוכחה בדמים אם נתן דמי שור לחרישה אומרים לחרישה קנאו והוי מקח טעות ואם נתן דמי שור לשחיטה אומרים לשחיטה קנאו: הגה כל מקום דהוי מקח טעות וצריך להחזיר לו דמיו ואית ליה זוזי צריך ליתן לו מעות דהוי כבעל חוב (נ"י ריש פ' המוכר פירות) ודלא כי"א דיכול ליתן לו קרקע (תשובת מיימוני דמשפטים סי' י"ג):

סימן רלג

המוכר מין ונמצא מין אחר או רע ונמצא יפה. ובו סעיף אחד:

המוכר לחבירו מין ממיני פירות ונתן לו מין אחר אין כאן מכר ושניהם יכולים לחזור בהם כיצד מכר לו חטים לבנות ונמצאו אדומות או איפכא או יין ונמצא חומץ או איפכא או עצים של זתים ונמצאו של שקמה או איפכא אבל אם מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות לוקח יכול לחזור בו אפילו לא נתאנה בסכום והמוכר אינו יכול לחזור בו אפילו הוקרו ואם מכר לו רעות ונמצאו יפות אפילו לא נתאנה בסכום מוכר יכול לחזור בו והלוקח אינו יכול לחזור אפי' אם הוזלו מכר לו רעות ונמצאו רעות יפות ונמצאו יפות אע"פ שאינם יפות שאין למעלה מהם ולא רעות שאין למטה מהם ויש אונאה שתות אין אחד מהם יכול לחזור בו אלא קנה ומחזיר אונא': הגה מכר לו בשר בחזקה שהוא מין איל מסורס ונמצא שאינו מסורס המקח קיים ומחזיר לו אונאתו אא"כ ידוע שהלוקח איסטניס שאינו אוכל כלל בשר איל שאינו מסורס והוא הדין בכל כיוצא בזה. (ת"ה סי' שכ"ב) מכר לו כסף בחזקת כסף צרוף ונמצא כסף סיגים המקח קיים ומחזיר לו האונאה דהכל מין כסף (מרדכי פרק הספינה והגהות מיימוני פרק ט"ז דמכירה):

סימן רלד

המוכר דבר איסור ואכלו הלוקח. ובו ד סעיפים:

א השוחט את הבכור ומכרו ונודע שלא הראהו למומחה מה שאכל אכל ויחזיר לו את הדמים והנשאר מהבשר ביד הלקוחות יקבר ויחזיר להם את הדמים:

ב וכן השוחט פרה ומכרה ונודע שהיא טרפה מה שאכלו אכלו ויחזיר להם הדמים ומה שלא אכלו יחזיר לו הבשר והוא יחזיר להם הדמים ואם מכרו הלוקחים בשר זה של טריפה לעכו"ם או שהאכילוהו לכלבים יחשבו עם הטבח על דמי הטרפה ויחזיר להם הטבח את המותר וכן דין כל המוכר דבר שאיסור אכילתו מן התורה:

ג אבל המוכר לחבירו דבר שאיסור אכילתו מדברי סופרים אם היו הפירות קיימים מחזיר הפירות ונוטל דמיו ואם אכלם אכל ואין המוכר מחזיר לו כלום הגה מכר לו מבהמה שלא נבדקה כראוי הוי כאסורה מדברי סופרים שהרי הבדיקה היא מדברי סופרים (ריב"ש סי' תצ"ט):

ד כל איסורי הנאה בין מדברי תורה בין מדברי סופרים מחזיר את הדמים ואין בהם דין מכירה כלל:

סימן רלה

קטן וחרש ושוטה ושכור מתי מוכר מטלטלין והקונה בשבת וביום טוב. ובו כח סעיפים:

א קטן עד שש שנים אין הקנייתו לאחרי' כלום ומשש שנים עד שיגדיל אם יודע בטיב משא ומתן (דהיינו שבדקוהו ומצאוהו שיודע ולאחר עשרה כל שאינו שוטה) (טור) מקחו מקח וממכרו ממכר ומתנתו קיימת בין בדבר מרובה בין בדבר מועט בין במתנת בריא בין במתנת שכיב מרע ודבר זה מתקנת חכמים והכל במטלטלים (וי"א הואיל ואינו רק מכח תקנת חכמים א"כ במקום שעשו שלא כהוגן כגון שמכרו בנכסים מועטים שזכו בהן הבנות מכירתן לאו כלום הוא) (תשובת הר"ן סי' מ"ט) אבל בקרקע אינו מוכר ולא נותן עד שיגדיל (דהיינו שהקטן בן י"ג והקטנה בת י"ב והביאו שערות) (הרמב"ם) ואפי' הוא קרקע שניתן לו במתנה או שקנה לו האפוטרופס ואם נתנו אפי' במתנת שכיב מרע אינו כלום אפילו הוא קרקע שניתן לו ואע"פ שהוא יודע בטיב משא ומתן (מיהו כ"ז שחפץ הקטן במה שעשה ואין קרוביו או הב"ד בטלו מעשיו והלוקח אכל פירות קרקע שלקח א"צ לשלם מה שלקח) (תשובת רמב"ן סי' ב') ואם ירש מאביו שטר חוב דינו כמטלטלים ויכול למוכרו או ליתנו לאחר:

ב בד"א בקטן שאין לו אפוטרופוס אבל אם היה לו אפוטרופוס אין מעשיו כלום אפילו במטלטלים אלא מדעת האפוטרופוס שאם רצה לקיים מקחו וממכרו ומתנתו במטלטלים קיים: הגה והוא הדין אם סמוכים אצל בעל הבית שדינו כאפוטרופוס כמו שיתבאר לקמן סי' ר"צ אבל משהגדיל אע"פ שיש לו אפוטרופוס שמינהו לו אביו מקחו מקח וממכרו ממכר (ריב"ש סי' קמ"א וסי' קצ"ח) אע"פ שאפוטרופוס צריך לקיים דברי המת ואסור ליתנם ליורש ולא ללוקח עד הזמן שציוה מ"מ מקחו מקח ואם תפסן הלוקח מיד אין מוציאין מידו (ר"ן סוף פרק מציאת האשה):

ג קטן היודע בטיב משא ומתן שאין לו אפוטרופוס שנשא ונתן במטלטלים וטעה דינו כדין הגדול פחות משתות מחילה שתות מחזיר אונאה יתר על שתות בטל מקח:

ד אין מקח הקטן וממכרו במטלטלים קיים אלא כשמשך או המשיך אבל אם נתן מעות על המקח וחזר בו אינו מקבל מי שפרע ואחרים שחזרו בו מקבלים מי שפרע:

ה וכן אם קנו מיד הקטן או השכיר מקום המטלטלים וחזר בו לא קנה לוקח שאין מוציאין מיד הקטן בדין ואין קונין מיד הקטן כלום שהקנין כשטר ואין העדים חותמין אלא על שטר של גדול:

ו וכן קטן שקנה מטלטלים וקנו מידו ושכר מהם המקום לא קנה עד שימשוך לפי שאין חצר הקטן קונה לו מפני שנתרבה מדין שליחות ואין שליחות לקטן ולא יהיה הקנין או

שכירות המקום גדולים מחצירו אבל הקטנ' שנתרבתה חצרה מידה תקנה המטלטלי' מאחרים אם קנו מידה או בשכירות מקום:

ז קטן שקנה קרקע ונתן דמים והחזיק בקרקע תעמוד בידו לפי שזכין לאדם שלא בפניו:

ח קטן שהגדיל והביא שתי שערות הזכר אחר י"ג שנה והבת אחר י"ב אע"פ שאינו יודע בטיב משא ומתן מקחו מקח וממכרו ממכר ומתנתו מתנה במטלטלין אבל קרקע אין מעשיו קיימים עד שיהיה יודע בטיב משא ומתן אחר שהגדיל: הגה וכל זה במוכר עצמו אבל ב"ד מוכרין קרקעותיו לפרוע חובת אביהן וכיוצא בזה (הגהות מרדכי דב"מ) וע' לקמן סעיף כ"ו סי' זה:

ט בד"א בקרקע שלו שקנאו או ניתן לו במתנת בריא אבל קרקע שירש מאבותיו או משאר מורישיו או שניתן לו במתנת שכ"מ אין ממכרו ממכר עד שיהיה בן ך' שנה שלימות ויביא שתי שערות אבל קודם עשרים שנה שלימות אף ע"פ שהביא שתי שערות ויודע בטיב משא ומתן לא שמא ימכור בזול מפני שדעתו נוטה אחר המעות ועדיין לא נתיישבה דעתו בדרכי העולם וכשהוא בן עשרים שנה שלימות והביא שתי שערות מוכר בין במטלטלים בין בקרקעות בין שלו בין של אביו ואפי' אינו יודע בטיב משא ומתן (ודלא כיש חולקין בזה)

י מתנתו כשהוא פחות מבן עשרים ויותר על י"ג והביא ב' שערות בין מתנת בריא בין מתנת שכיב מרע קיימת שאילו לא הגיע לו הנאה גדולה לא נתן והוא דבר שאינו מצוי תמיד ואמרו חכמים תתקיים מתנתו כדי שיהיו דבריו נשמעים:

יא בד"א שיכול למכור קרקע אביו כשהוא בן עשרים כשהביא שתי שערות או שנולדו לו סימני סריס אבל אם לא הביא שתי שערות ולא נולדו לו סימני סריס קטן הוא ואין ממכרו ממכר אפי' בנכסיו עד שיגדיל ויגיע לרוב שנותיו שהם שלשים ושש שנים:

יב מכר קודם שנתברר שהוא גדול כגון קודם עשרים ולא הביא שתי שערות ולא נולדו לו סימני סריס ולאחר זמן הביא ב' שערות שעתה נתברר שעכשיו הגדיל אין מכירתו שמכר עד עתה כלום אבל בסימני סריס מבן עשרים נעשה גדול למפרע מבן י"ג שנה ויום א' לפי שעתה נתברר שהוא סריס ממעי אמו ומה שלא הביא שתי שערות היה בסיבת זה ואיגלאי מלתא שמבן שלש עשרה ויום א' גדול היה וממכרו קיים:

יג מי שמכר בין בנכסיו בין בנכסי אביו ומת ובאו קרוביו וערערו לומר שקטן היה בשעת המכר ובקשו לבדקו אין שומעין להם: הגה דחזקה אין עדים חותמין על השטר אא"כ יודעים שהמוכר נעשה גדול (טור) ועוד דסימנים עשויין להשתנות ועוד דאין מנוולין את המת (שם ברמב"ם):

יד פחות מבן עשרים שמכר קרקע אביו חוזר ומוציא מיד הלקוחות בין קודם עשרים בין אחר עשרי' מיד ומוציא ממנו כל הפירות שאכל ואם הוציא הוצאות או שנטע וזרע

שמין לו ומחזיר לו את השאר אבל אם כשנעשה בן עשרים לא מיחה שוב אינו יכול למחות אפי' היה קטן כשמכר:

טו קטן שלוה מאחרים יש מי שאומר שחייב לשלם כשיגדיל ויש מי שפוטר ויש מי שמחלק שאם ידוע שלוה לצורך מזונותיו נפרעין ממנו אבל אם אינו ידוע שלוה לצורך מזונותיו אין נפרעין ממנו: הגה וי"א דאע"ג דלא יוכל למכור קרקעותיו מ"מ יוכל לשעבדן ואף במכירה שלא עשה כלום צריך להחזיר המעות שלקח ואם אין לו הלוקח גובה ממנו מבני חורין (ב"י בשם הרשב"א):

טז קטן שערב לאחרים פטור מלשלם אף לכשיגדיל:

יז חרש שאינו שומע ואינו מדבר או מדבר ואינו שומע כלום מוכר ולוקח המטלטלים ברמיזה אבל לא בקרקע ואף במטלטלים לא יתקיימו מעשיו עד שבודקין אותו בדיקות רבות ומתיישבין בדבר:

יח אדם ששומע ואינו מדבר או מי שנשתתק מקחו מקח וממכרו ממכר ומתנותיו קיימות בין במטלטלין בין בקרקע והוא שיבדוק כדרך שבודקין לגיטין או יכתוב בכתב ידו:

יט מי שאינו שומע אא"כ מדברים עמו בקול אין זה חרש אלא הרי הוא כפקח לכל דבריו:

כ השוטה אין מקחו מקח ואין ממכרו ממכר ואין מתנותיו קיימות לא במטלטלין ולא בקרקע וב"ד מעמידין אפוטרופוס לשוטים כדרך שממנים לקטנים (ואין לו זכייה כלל ע"י עצמו) (מרדכי פ' המקבל):

כא מי שהוא עת שוטה ועת שפוי כגון אלו הנכפין כשהוא שפוי כל מעשיו קיימין וזוכה לעצמו ולאחרים ככל בן דעת וצריכים העדים לחקור הדבר היטב שמא בסוף שטותו או בתחלת שטותו עשה מה שעשה: הגה אמרו שנים כשהיה שוטה זבין ושנים אומרים כשהיה שפוי זבין קרקע בחזקת המוכר מטלטלין בחזקת המחזיק בהן (ב"י בשם התוס' והרא"ש פ"ב דכתובות):

כב השכור מקחו מקח וממכרו ממכר ומתנותיו קיימים ואם הגיע לשכרותו של לוט והוא העושה ואינו יודע מה עושה אין מעשיו כלום והרי הוא כמו השוטה:

כג המוכר שמכר קרקע או מטלטלים וזכה בהם ללוקח שלא מדעתו יד הלוקח על העליונה אם רצה ליקח אין המוכר יכול לחזור בו ואם לא רצה תחזור לבעליה:

כד וכן העבד שקנה או מכר או נתן מתנה או נתנו לו יד האדון על העליונה אם רצה לקיים מעשיו הרי אלו קיימים ואם לא רצו בטלו כל מעשיו ובדברים בלבד הוא שמקיים האדון או מבטל ואינו צריך לקנות ממנו כלום:

כה דין מכירת הבעל בנכסי אשתו ומכירת האשה בטור א"ה סימן פ"ה וצ':

כו ב"ד שמכרו או לקחו בנכסי יתומים בין בקרקע בין מטלטלים וכן האפוטרופסים בין שמינו אותם ב"ד בין שמינו אותם אבי יתומים מקחן מקח וממכרן ממכר אבל מתנתם אינו כלום שאין אדם נותן דבר שאינו שלו:

כז לצורך איזה דברים רשאים למכור בנכסים יתבאר בסי' ר"צ ס"א:

כח המוכר או קונה קנין בשבת ויום הכיפורים ויום טוב אע"פ שמכין אותו על שעבר על דברי חכמים מעשיו קיימים וכותבין אחר אותו יום :

סימן רלו

עכו"ם שאנס קרקע מישראל או בעלילות דברים. ובו ט סעיפים:

א העכו"ם המציקים לישראל ומבקשים להרגן עד שיפדה עצמו מיד עכו"ם בשדהו או בביתו ויתננה למציק ואחר כך יניחנו כשירצה המציק למכור אותה הקרקע אם יש ביד הבעלים ליקח מיד המציק הן קודמין לכל אדם ואם אין ביד הבעלים ליקח או ששהתה הקרקע ביד המציק י"ב חדש כל הקודם ולקח מהמציק זכה ובלבד שיתן לבעלי' הראשונים רביע הקרקע או שליש המעות מפני שזה המציק מוכר בזול הואיל וקרקע שאינו שלו הוא מוכר ה"ז מוכר בפחות רביע או קרוב לו וזה רביע של בעלים שהרי מחמת שהיא שלהם מוכר בזול לפיכך הלוקח מהמציק בשלשים נותן לבעלים עשרה או נותן להם רביע הקרקע ואחר כך יקנה הכל ואם לא נתן הרי הרביע כגזל בידו: הגה היו הבעלים אומרים שהיה בידם ליקח והלוקח אומר שלא היה בידם ליקח על הבעלים להביא ראיה דקרקע בחזקת הלקוחות (ר"ן פ' הנזקין) וי"א דכל זה כשנתנו לו הבעלים קרקע מעצמן כדי שלא יהרגנו אבל אם לקחן האנס מידן בחזקה הקרקע חוזרת לבעליה והם נותנים ללוקח מה שנהנו (ריב"ש סי' ר"צ ופסקי מהרא"י סי' ס"ט) וכמו שיתבאר לקמן ס"ח ישראל שדחקו חביריהם בתפיסה וגזמו להם להרגן עד שהוצרכו ליתן להם אין להם דין זה שהרי ידעו דאין ישראל שופכי דמים וגזמי ולא עבדי והוי כמי שלא היה בידן להרגן (מרדכי פרק הניזקין) כמו שיתבאר סעיף ח':

ב אם אינו מאמין לו בכמה קנאה וגם אין לו עדים בכמה קנאה ישבע לו בכמה קנאה:

ג אם קנה מעכו"ם תוך י"ב חדש אם ירצו הבעלים צריך להחזירה להם ויתן לו כמו שקנאו מעכו"ם ואם ירצו יניחוהו בידו ויתן להם שליש ממה שנתן לעכו"ם:

ד אפי' תוך י"ב חדש אם קנאה מהבעלים תחלה ואח"כ קנאה מעכו"ם מקחו קיים אבל אם קנאה מעכו"ם תחילה ואח"כ מהבעלים מקחו בטל ואפי' עושה לו שטר אא"כ קבל עליו אחריות או שהודה או יש עדים שקבל ממנו מעות:

ה לקח אחד מהעכו"ם ושהתה בידו ג' שנים ואח"כ מכרה לאחר אין לבעלים על לוקח שני כלום שטוענים לו שהראשון קנאה מהם ונתן להם שליש וה"ה אם לא שהתה ביד

הראשון אלא יום אחד וביד לוקח שני שלשה שנים: הגה וי"א דוקא שהלוקח ראשון הוא ישראל אבל אם הוא עכו"ם ומכרה לישראל דינו כאילו קנאה מן האנס עצמו (ריב"ש סי' ר"צ):

ו וכן הדין אם שהתה ביד הלוקח ג' שנים ומת והוריש' ליורשיו טוענים ליורש:

ז עכו"ם בעל זרוע שאנס נכסי ישראל וירד לתוך שדה מחמת שהיה לו חוב על בעל השדה או מחמת שיש לו נזק ביד זה הישראל או מחמת שהפסיד ממונו ואחר שתקף לו את השדה מכרה לישראל אחר אין הבעלים יכולים להוציאה מיד הלוקח בד"א כשהודו הבעלים שאמת טען העכו"ם וכן אם היה שם מלך או שר באותו מקום שיכול לכוף את העכו"ם שמכר לדין ולא תבעו הבעלים את העכו"ם אינם יכולים להוציא מיד הלוקח מן העכו"ם אע"פ שאינם מודים לעכו"ם ואע"פ שאין שם עדים שאמת טוען העכו"ם שהרי אומר הלוקח לבעלים אם גזלן הוא העכו"ם למה לא תבעתה אותו בדיניה':

ח בא עכו"ם בעקיפין על ישראל ולקח שדהו ולא היה מסור בידו להרגו ומכרו לישראל או נתנו צריך להחזירו לבעלים אפי' שהתה בידו כמה שנים וא"צ להחזירו בחנם אלא שמין כמה היה רוצה ליתן לעכו"ם כדי שיחזירנו לו וכך יתן לישראל ואם הוציא עליו הלוקח כדי להוציאה מיד העכו"ם עד כדי דמי הבית צריכים הבעלים ליתן לו אם רוצים ליטלו מידו (וגם) ואין צריכין ליתן לו יותר ממה שהוציא עליו כגון שאם היה העכו"ם אוהבו ונתנו לו בזול אין הבעלים צריכים ליתן לו אלא כמו שנתן לעכו"ם אע"פ שהוא לא היה יכול להוציא בכך מיד העכו"ם ואפי' שהעכו"ם נתנו לו בחנם צריך להחזיר לבעלים ג"כ בחנם ואם בעודו בידו בנה אותו הוי כיורד לתוך של חבירו שלא ברשות ובנאו שיכול לומר לו טול עציך ואבניך: הגה ודוקא בקרקע דלא מייאשי מיניה אבל מטלטלי דמייאשי מיניה א"צ להחזיר לבעלים מלבד ספרים דאין מייאש מינייהו דידעינן דאין מוכרין רק לישראל (מרדכי פ' הכונס והגהות מרדכי דב"מ):

ט בד"א בשאין שופטים כדי שיוכל להוציא שדהו מיד העכו"ם אבל אם יש שופטים בארץ והיה אפשר להוציאו מיד עכו"ם בדין ולא עשה אז ודאי נתייאש וישאר ביד הלוקח ולא יתן לבעלים כלום: הגה וכל זה באנס שאין לו משפט עליו אבל שר ומושל שקצף על עבדיו ומשרתיו ולקח מאחד מהן ביתו דינא דמלכותא דינא ואין הלוקח חייב ליתן לבעלים כלום (מרדכי פרק האומנין ופרק הכונס) ישראל שמשכן קרקע אצל עכו"ם וקבע זמן לפדותה ולא פדאה ומכרה לאחר אם מכרה בשוויה ממכרו קיים דהא כדין מכרה אבל אם מכרה בפחות משוייה אפי' כל שהוא חוזר (ב"י בסוף סי' ק"ן ועיין לקמן סי' שע"א מאלו הדינין):

סימן רלז

המחזיר אחר דבר לקנותו וקדם אחר וקנאו. ובו ב סעיפים:

א המחזיר אחר דבר לקנותו או לשכרו בין קרקע בין מטלטלים ובא אחר וקנאו נקרא רשע והוא הדין לרוצה להשכיר עצמו אצל אחר וי"א שאם בא לזכות בהפקר או לקבל מתנה מאחר ובא אחר וקדמו אינו נקרא רשע כיון שאינו דבר המצוי לו במקום אחר (והקונה קרקע על מצר חבירו אע"פ שאין בה משום דינא דבר מצרא יכול בעל מצר (לקדמו) לקנותה ולא מקרי רשע דהוי כמציאה (ב"י בשם מרדכי פ"ק דמציעא) וכן אם קונה דבר אחד ובא חבירו ויוכל לקנותו בזול שאינו מוצא לקנותו כך במקום אחר הוי כמו מציאה ויוכל לקנותו כל זמן שלא זכה בו הקונה) (תשו' מהרד"ך בית ל"א) וי"א דלא שנא: הגה וסברא הראשונה נראה עיקר ואפי' לסברא זו דוקא בעני אבל בעשיר לא אם לא (בדבר) שאינו מצוי דאז אפי' בעשיר מקרי רשע (ר"ן שם בשם הרמב"ן פ' האומר בקידושין) וע"ל סי' קנ"ו סעיף ה' וכל זה לא מיירי אלא כשכבר פסקו הדמים שביניהם ואין מחוסרין אלא הקנין אבל אם מחוסרין עדיין הפסיקה שהמוכר רוצה בכך והקונה רוצה יותר בזול מותר לאחר לקנותו בין אם המוכר עכו"ם או ישראל (ב"י בשם מרדכי פ' חזקת) ויש מי שכתב שהוא חרם ר"ג שלא להסיג גבול בשכירות בתים מן עכו"ם וה"ה במקום שנהגו לשכור ההלואה מן העכו"ם (מהר"מ פדואה סי' מ"א):

ב אסור למלמד להשכיר עצמו לבע"ה שיש לו מלמד אחר בביתו אם לא שיאמר הבע"ה אין רצוני לעכב המלמד שלי אבל אם שכר בעל הבית מלמד אחד יכול בעל הבית אחר לשכור אותו מלמד עצמו:

סימן רלח

כותבין שטר למוכר ולא ללוקח. ובו ג סעיפים:

א כותבין שטר למוכר שמכר שדהו לפלוני אע"פ שאין אותו פלוני לפנינו והוא שמיד הקנה לו השדה בקנין או שהעיד על עצמו שכבר קנה באחד מדרכי הקנייה ובלבד שיהיו העדים מכירים השמות שבשטר שזהו פב"פ וזהו פב"פ אבל אין כותבין שטר ללוקח אלא מדעת המוכר ויש מי שאומר שאפי' קנו מהמוכר שהקנה לפלוני שלא בפני הלוקח ובא הלוקח שיכתבו לו השטר אין שומעין לו שלא אמרו סתם קנין לכתיבה עומד אלא בפניו: הגה מי שבא לעדים ואמר בית שיש לי במקום פלוני אני נותנו לפלוני אע"פ שאין העדים יודעין אם יש לו בית במקום פלוני או לא יכולין לכתוב דהרי אינן מעידין רק על המתנה ואם אין לו ממילא המתנה בטילה (מרדכי סוף פרק המוכר פירות):

ב הלוקח נותן שכר הסופר אפי' במוכר שדהו מפני רעתה:

ג יש מי שאומר דהא דכותבין שטר למוכר אע"פ שאין לוקח עמו דוקא כשמעידים על עצמו שכבר קיבל המעות מיד הלוקח ואם לא כתבו כן כשיתבענו לדין ליתן הדמים צריך להביא ראי' שמכיר' זו היתה מדעתו ויש מי שאומר שאפי' העידו על עצמו שקיבל

המעות אם משמע מתוך השטר שהמקח הוא מדעת שניהם אין כותבים ויש מי שאומר שכותבין אפי' לא העידו על עצמו שקיבל המעות: הגה שהרי שטר זה אינו מכריח הלוקח שיקנה דאינו אלא לראיה (טור שם בשם הרמב"ן) ולכן הלוקח נאמן ג"כ לומר שנתן המעות (ב"י בשם תשובת הרשב"א אלף קל"ו) שטר מכר שלא כתוב בו סכום המקח רק ענין המקח השטר כשר (תשו' רשב"א אלף תתקפ"א):

סימן רלט

מי שבא ואמר אבד שטר קנייתי כיצד כותבין לו שטר אחר. ובו ב סעיפים:

א מי שבא ואמר אבד שטר שהיה לי על שדה פלוני שקניתיה מפלוני שומעין לו לכתוב אחר: הגה וה"ה בתחלה כשקנ' יכולין לכתוב לו ב' וג' שטרות בכה"ג (ב"י בשם הרשב"א) וכותבין בו שטר זה אין גובין בו לא מנכסים משועבדי' ולא מנכסי' בני חורין ולא כתבנוהו אלא להעמיד בו שדה פלוני כדי שלא יוציאנה מידו המוכר ולא יורשיו ויש מי שאומר דדוקא מזמן ראשון ולא מזמן שני דאיכא למיחש שמא אח"כ חזר ומכרה למוכר ומוציא אח"כ זה (שטר) השני שזמנו אחר המכיר' שמכר ויאמר הדרית וזביניתי ממך:

ב אף על גב דשטרי חוב המאוחרים כשרים שטרי מכר המאוחרין פסולין אם לא פירש בהם שהם מאוחרים:

סימן רמ

שני שטרי מכר היוצאים על שדה אחת מזמן אחד. ובו ד סעיפים:

א שני שטרות היוצאים על שדה אחת בשם קונה אחד ואין זמנם שוה אם היה הראשון מתנה והשני מכר לא ביטל האחרון את הראשון שי"ל שלהוסיף לו אחריו' חזר וכתב בשם מכר אע"פ שלא היה כתוב שם אחריות שאחריות טעות סופר הוא וכן אם הראשון מכר והשני מתנה קנה השדה מזמן הראשון שלא כתב לו שטר מתנה אלא ליפות כחו משום דין בן המצר: הגה או לשאר דברים שמתנה עדיפא ממכר וצריך שלא יראה בבית דין רק האחרון דאם מראה שניהן הראשון עיקר (טור) וי"א דאם האחרון במכר אע"פ שמראה שניהם בב"ד שניהן קיימין (טור שם בשם הרמ"ה):

ב היו ב' השטרות במכר או שניהם במתנה אם הוסיף בשני כלום הרי הראשון קיים שלא כתב הב' אלא מפני התוס' ואם לא הוסיף בטל שטר השני את הראשון ואין לו אחריות אלא מזמן שני לפיכך כל הפירות שאכל הלוקח מזמן ראשון עד זמן שני מחזיר אותם ואם היה על אותה שדה חוק למלך בכל שנה הנותן או המוכר נותן אותו החוק עד זמן השטר השני: הגה וכ"ש אם כ' לו תחילה שדה שלם ואח"כ חצי שדה (ר"ן פ' נערה) שכיב

מרע שאמר תנו מנה לפלוני וחזר ואמר כן אין לו אלא מנה אחת הואיל ולא אמר עוד תנו (מרדכי פרק נערה והגמ"ר דב"ב):

ג שני שטרות שזמנם ביום א' והם כתובים על שדה אחד בין במכר בין במתנה אם (אין) דרך אנשי המקו' לכתוב שעות הרי הדבר מסור לדייני' כל שדעתם נוטה להעמיד שדה זו בידו יעמידו: הגה וי"א שאין דנין דין שודא דדייני רק בדיין מומחה ובקרקע (טור בשם ר"ח) וי"א דאף במטלטלים כל שאין א' מוחזק בהן (שם בשם ר"י כ"כ התו' שם ובמרדכי):

ד בד"א בשטר שאין בו קנין אלא קנה שדה זו בשטר זה שאין אנו יודעים מי הוא משניהם שהגיע שטרו לידו תחילה אבל אם בכל שטר מהם קנין כל שקדם לו הקנין זכה וישאלו העדים וכן אם היו שם עדים שזה הגיע לידו שטר מתנתו תחלה קנה הראשון: הגה מי שנתן מתנה לחבירו ופירש איזה מתנה נתן לו כגון שנתן לו קרקע או מקום בבית הכנסת ומצר לו מצרים ואח"כ נתן לאחר מקום בבית הכנסת סתם או קרקע סתם ולא מצר לו מצרים י"א דאמרי' שמא מקום או קרקע אחרת נתן לשני והמתנה ראשונה קיימת (ריטב"א) וי"א דאמרי' ודאי לא כוון אלא על מקום או קרקע הידוע לו ומאחר שאין יודעים שיש לו מקום או קרקע אחרת קנה השני ודוקא במתנת שכיב מרע שיכול לחזור במתנתו אבל במתנת בריא קנה הראשון מ"מ (ב"י ס"ס רנ"ג בשם הרשב"א):

סימן רמא

המתנה במה תתקיים וכן המחילה והנותן דבר שאינו מסויים. ובו יב סעיפים:

א הנותן מתנה לחבירו בין קרקע בין מטלטלין אין המקבל זוכה בה אלא בא' מהדרכים שהקונה זוכה בהם וכיון שקנה באחד מהדרכים ההם אפילו שלא בפני עדים קנה אם שניהם מודים אבל בדברים לא זכה המקבל אלא כל א' יכול לחזור בו ואם אמר ליתן לחבירו מתנה מועטת אם חוזר בו יש בו משום מחוסר אמנה: הגה וע"ל סי' רמ"ט ולעיל סי' ר"ד סעיף ה' ראובן שאמר לשמעון בית לוי נתון לך אע"פ שלוי מקבל קנין לקיים דבריו של ראובן אינו כלום (ריב"ש סי' ר"ז):

ב מחל לחבירו חוב שיש לו עליו או נתן לו הפקדון שהיה מופקד אצלו הרי זה מתנה הנקנית בדברים בלבד: הגה וי"א אפילו היה לו שטר או משכון עליו אפי' הכי הוי מחילתו מחילה בדברים בעלמא (מרדכי פ"ק דסנהדרין) כל מקום דמחילה אינה צריכה קנין אי הקנה לו לפני עדים פסולים אפ"ה מחילתו מחילה (מהרי"ק שורש י"א) ועיין לעיל ריש סי' קצ"ה ולשון מחילה אינו שייך אלא במעות שחייב לו אבל אם היה לו חפץ ביד חבירו ואמר ליה מחול לך אינו כלום (תשובת הרא"ש ומהרי"ק שורש צ"ד) ועיין לקמן סימן ר"ט ס"ד מדין מחילה אדם שביקש מחבירו שימחול לו שבועה שיש לו עליו ואמר יהי כדבריך הוי מחילה אע"פ שלא אמר בפי' (מרדכי פ"ק דסנהדרין) וע"ל סימן י"ב כל מחילה בטעות יכול לחזור בו אפי' קנו מיניה (שם במרדכי ומהרי"ק שורש קי"א):

ג המוחל לחבירו מה שיטול מנכסיו יכול לחזור בו קודם שיטול אבל לאחר שנטל מה שנטל נטל ודוקא מטלטלים אבל קרקע לא אפי' דר והחזיק בה וכן האומר לחבירו מנה שיש לי בידך תנהו לזה קנה ואין א' מהם יכול לחזור בו כמו שנתבאר סימן קכ"ו:

ד י"א שכשם שהמוכר צריך לסיים הממכר כך הנותן כיצד הכותב לחבירו קרקע מנכסי נתונה לך או שכתב לו כל נכסי נתונים לך חוץ ממקצתם הואיל ולא סיים הדבר שנתן לו ואינו ידוע לא קנה כלום ואינו יכול לומר לו תן לי פחות שבנכסייך עד שיסיים לו המקום שנתן לו אבל אם אמר לו חלק כך וכך בשדה פלונית הואיל וסיים השדה אע"פ שלא סיים החלק נוטל אותו חלק מהפחות שבאותה שדה ויש חולקין ואומרים שבין במכר בין במתנה יכול להקנות דבר שאינו מסוים (וע"ל ריש סי' ר"ט וסי' ס' ס"ב מדין זה):

ה יש מי שאומר שהנותן מתנה לחבירו אינו מתנה אא"כ שיהיה בדעת הנותן שתהא ברשות מקבל לעשות בה כל חפצו בד"א שנתנה לו סתם אלא שניכר מתוך מחשבתו שאינו מכוין ליתנה לו שיעשה בה כל חפצו אבל אם מפרש אפי' אם נתנה לו ע"מ שלא ליתנה לאחר או שלא למכרה או שלא להקדישה או אפילו ע"מ שלא יעשה בה שום דבר אלא דבר פלוני הוי מתנה לאותו דבר שפירש בלבד:

ו הנותן מתנה ע"מ להחזיר בין מיד בין לזמן קצוב או כל ימי חיי הנותן או כל ימי חיי המקבל הויא מתנה לזמן הקצוב בין בקרקע בין במטלטלים ואוכל הפירות עד אותו הזמן והוא שמחזירה לנותן לזמן הקצוב אבל אם אינו מחזירה נתבטלה המתנה : הגה לא קצב לו זמן להחזיר יכול המקבל להחזיר לו כשירצה ואם הוא דבר הצריך לנותן כגון שהוא אתרוג בימי החג ואמר על מנת שתחזירנו לי בודאי נותנו שיחזירנו לו בעוד שצריך לו וצריך להחזיר לו מיד ואם אמר על מנת שתחזירהו ולא אמר לי יכול להחזיר כשירצה (תשובת רשב"א סי' אלף) הנודר לחבירו ליתן לו מתנה לא מהני אם נותן לו על מנת להחזיר (ריב"ש סי' שפ"א):

ז לפיכך הנותן שור לחבירו וא"ל על מנת שתחזירהו והקדישו והחזירו הרי זה קדוש אבל אם א"ל על מנת שתחזירהו לי אינו קדוש שלא התנה עליו שיחזיר לו אלא דבר הראוי לו: הגה האומר לחבירו שדה זו נתונה לך על מנת שתתן לי ר' זוז ומת בניו נותנים לו והמתנה קיימת אע"ג דהאומר ע"מ שתתן לי לי ולא ליורשיו קאמר שאני הכא דלא כוון רק שיתנו לו והרי נתנו (ב"י בסי' ר"ז בשם הרשב"א) המתנה עם חבירו לתת לו חפץ פלוני יכול לתת לו דמי החפץ משא"כ בתנאי בגיטין (ר"י ני"א ח"א):

ח נתן שור לחבירו ע"מ להחזירו בתוך ל' יום ומת בתוך הזמן פטור מלשלם:

ט כל הנותן מתנה על תנאי בין שהתנה הנותן בין שהתנה המקבל והחזיקו המקבל וזכה בה אם נתקיים התנאי נתקיימה המתנה ואם לא נתקיים התנאי בטלה המתנה ויחזיר פירות שאכל והוא שיהיה התנאי כראוי ע"פ מה שיתבאר בטור אבן העזר סי' ל"ח:

י האומר לחבירו הריני נותן לך כך וכך ע"מ שתעשה דבר פלוני על המקבל להביא ראיה שקיים תנאו אבל אם אמר ליה ע"מ שלא תעשה על הנותן להביא ראיה שביטל תנאו:

יא ראובן נתן ממונו לשני בניו וריבה לזה ומיעט לזה והטיל תנאי ע"מ שלא יוכל אחד מהם למכור שום דבר עד שיהא לקטן עשרים שנה ועמד הגדול ומכר קודם שהיה לקטן כ' שנה זה שביטל התנאי נתבטלה מתנתו מעיקרא ונשארה ביד אביו ואחרי מות אביו ירשו הוא ואחיו הקטן ומתנת הקטן קיימת וגם זכה בחצי מתנת אחיו:

יב בד"א כשהיה תנאי זה כדין התנאים הקיימים על הדרך שיתבאר בטור אבן העזר סימן ל"ח או שכתוב בסוף השטר וקנינא מיניה כחומר כל תנאים וקנינים העשויים כתיקון חכמים שאם לא כן המתנה קיימת והתנאי בטל: הגה הקונה קרקע מחבירו באחריות ונתנה אח"כ לאחר וטרפוה מן המקבל מתנה אין הנותן צריך ליתן לו מה שטורף מן המוכר אלא א"כ הקנה לו כל שיעבודיו שיש לו על הקרקע (תשובת רמב"ן סי' צ"ו):

סימן רמב

דין מתנה באונס ומסירת מודעה ומתנה טמירתא. ובו י סעיפים:

א הנותן מתנה מחמת אונס שאנסוהו ליתן אינה מתנה ואפי' קבל עליו אחריות נכסים בשטר ואפי' אם אינו מוסר מודעא אי ידעינן באונס אינה מתנה לפיכך המוסר מודעא על המתנה כתבינן ליה אע"ג דלא ידעי' באונסיה שהרי אפילו היתה המודעא שקר כיון שגילה בדעתו שאינו חפץ במתנה הרי היא בטלה:

ב והיכא דידעינן באונסיה ומסר מודעא ובטלה לא מהני הביטול כיון דאונס הוא אפילו אי לא מסר מודעא לא הוי מתנה אבל אי מסר מודעא ולא ידעינן באונסיה ואח"כ ביטלה מדעתו הוי ביטול כיון שלא הכירו באונסו ולכך נהגו לכתוב ביטול מודעא במתנה:

ג כל מתנה בין של בריא בין של שכיב מרע צריך שתהא גלויה ומפורסמת לא מבעיא אם אמר לעדים תתחבאו וכתבו אלא אפי' אמר סתם כתבו לו אינה כלום אא"כ אמר כתבוה בשוקא וחתמו בפרהסיא וכיוצא בזה לפיכך כל שטר מתנה שאין כתוב בו ואמר לנו הנותן שבו בשווקים וברחובות וכתבו לו מתנה גלוייה ומפורסמת וכיוצא בענין זה חוששין לה שמא מתנה מסותרת היא ולא זכה המקבל ואפי' אי קנו מיניה: הגה ואפי' תפס המקבל והחזיק במתנה מוציאין מידו (טור בשם הרא"ש) מיהו אם החזיקו אותו במתנה מעכשיו לא שייך בה סתר ולכן אם כתב ליה בשטר מתנה לך וחזק ביה מעכשיו ה"ל כאלו כתב כתבוה בשוקא וכו' (ר' ירוחם נט"ו ח"ב) (וע"ל סי' זה ס"ז):

ד אם לא צוה לכתוב בפרהסיא וצוה לחתמו בפרהסיא כשר ואע"פ שלא צוה ליתנו בעידי מסירה בפרהסיא כשר ואם צוה ליתנו בעידי מסירה בפרהסיא כשר אע"פ שלא צוה כן על החתימה (וכן אם צוה על החתימה שתהיה בפרהסיא ולא צוה על המסירה) (טור):

ה יש מי שאומר דהאידנא לא חיישי' לסתמא משום דנהיגי למיכתב בכל שטרי מתנתא הכי הילכך כשמצוה לכתוב שטר מתנה סתם דעתו שיכתבו כמנהג הסופרים הילכך הוי כאילו אמר כתבוהו בשוקא וחתמוה בפרהסיא (ומ"מ לכתחלה טוב לפרש בהדיא) (נ"י פ' חזקת מדברי ה"ר יונה):

ו שכיב מרע שצוה ואמר לא תגלו מתנה זו ולא תודיעו בה אדם אלא לאחר מיתה הרי זו מתנה קיימת שבעת שהקנה אותו שהיא אחר מותו הרי אמר גלו אותה מצוה מחמת מיתה אינו צריך לומר גלו את המתנה אלא אע"פ שהיא כתובה סתם אין חוששין לה שמא מסותרת היא:

ז י"א דמתנה טמירתא אם החזיקו הנותן בנכסים או שהחזיק הוא בהם בפני הנותן ולא מיחה בו קנה (וכבר נתבאר סעיף ג'):

ח הכותב שתי מתנות על שדה אחת הראשונה מסותרת או סתם והשנייה גלויה ומפורסמת אחרון קנה אפי' היתה הראשונה סתם (ולא אמרי' דהראשונה הוי כמודעא) (טור):

ט מי שהיו הדברים מוכיחים שאין דעתו ליתן מתנה זו אפי' שנתנה מתנה גלויה ונמצא שנתנה מקודם מתנה מסותרת הרי שתי המתנות בטלו הראשונה (מפני שהיא מסותרת והשנייה) (רמב"ם) מפני שהדבר מוכיח שאינו רוצה והרי קדמה זאת המתנ' שנמצא כמו מודע' לה:

י מעשה באחד שרצה לישא אשה אמרה לו איני נשאת לך עד שתכתוב לי [כל] נכסיך שמע בנו הגדול וצווח על שמניחו ריקן אמר לעדים לכו והחביאו וכתבו לו כל נכסי במתנה ואח"כ כתב לה כל נכסיו ונשאה ובא מעשה לפני חכמים ואמרו הבן לא קנה והאש' לא קנתה שהרי לא ברצונו כתב לה וכאנוס בדבר הוא שהרי גילה דעתו במתנה הראשונה אע"פ שהיא בטלה מפני שהיא מסותרת אבל אי לא היתה מתנה ראשונה הוי מתנה שנייה קיימת דלא מקרי אנוס גמור) (טור):

סימן רמג

דין המזכה לחבירו על ידי אחר ורוצה הנותן או המקבל לחזור בו. ובו כה סעיפים:

א המזכה לחבירו מתנה ע"י אחר כיון שהחזיק הזוכה בנכסים או בקרקע או שהגיע השטר לידו זכה המקבל ואין הנותן יכול לחזור בו ויד המקבל על העליונה אם רוצה

מקבל ואם אינו רוצה אינו מקבל: הגה ראובן שנדר מתנה לשלוחו של שמעון יכול שמעון להוציאה מראובן דשלוחו כמותו (הגהות מרדכי דקידושין):

ב בד"א כשאמר לו זכה במתנה זו לפלוני אבל אם אמר לו הולך לפלוני מנה זה יכול לחזור בו כל זמן שלא הגיע ליד המקבל ואם המקבל עני אינו יכול לחזור בו (ואפילו בעשיר יש בו משום מחוסר אמנה) אם היא מתנה מועטת כמו שנתבאר: הגה (בעני) ביו"ד סי' רנ"ח סעיף י"ב) (ובעשיר) לעיל סי' ר"ד ס"ח ולקמן סי' רמ"ט אשת שמעון שנתנ' מתנה בשעת חליה ונתרצה בעלה ואח"כ רוצה לחזור אם הוא מתנה לעני לא יוכל לחזור בו (מרדכי סוף פרק הזהב):

ג דין אם אמר לו תן לפלוני נתבאר בסי' קכ"ה:

ד אפילו אם א"ל זכו לפלוני אינו קונה אלא א"כ הוא ברשותו אבל אם אינו ברשותו לא ומיהו אפילו אם אינו ברשותו לכשיבא לרשותו זכה בשבילו אם לא יחזור בו הנותן קודם שתבא לרשותו:

ה דין אמר הולך מנה לפלוני ומצא שמת המקבל נתבאר בסימן קכ"ה:

ו אמר לשנים זכו בשדה זו לפלוני וכתבו שטר עליו והחזיקו בשדה יכול הנותן לחזור בו בשטר עד שיגיע ליד בעל המתנה אע"פ שאינו יכול לחזור במתנה עצמה:

ז אמר להם זכו לו בשדה זו על מנת שתכתבו לו את השטר או על מנת שתתנו לו ק"ק זוז אע"פ שהחזיקו בשדה יכול לחזור בו שלא יכתבו לו שטר או שלא יתנו לו ק"ק זוז ותתבטל גם המתנה ואפי' כתבו לו השטר כל זמן שלא מסרוהו בידו אם מיחה בהם מלמסרו לו בטלה המתנה: הגה וה"ה בשנים שעשו קנין שישאו זה את זו ואמרו ע"מ שיכתבו השטרות ואח"כ חזר האחד קודם כתיבת השטרות ומוחה בכתיבת השטר נתבטל הקנין הואיל ואמרו ע"מ שיכתבו השטרות (תשובת הרא"ש כלל כ"ד סי' ג') (וע"ל ריש סי' כ"ט סעיף ד'):

ח אפי' אם מכר שדהו ואמר לשנים זכו לו בשדה זו וכתבו לו שטר והחזיקו בשדה יכול למחות מלכתוב השטר (מיהו חייב באחריותו לגבות מבני חורין אבל אינו טורף ממשעבדי הואיל ומוחה בשטר (טור) והלוקח יכול לחזור בו ולומר לא קניתי אלא על מנת שתכתבו לי את השטר:

ט יש מי שאומר דהא שחוזר בשטר היינו דוקא כשאומר לאחרי' זכו לפלוני אבל אם אמר ללוקח או למקבל עצמו זכה ואכתוב לך שטר כיון שזכה אינו יכול לחזור מלכתוב את השטר:

י אפילו קנו מידו על השטר שאמר בפירוש אני מקנה לכתוב את השטר ולא אוכל למחות קנין דברים הוא ויכול לחזור בו:

יא אפי' אמר כתבו וזכו לו בשטר יכול לחזור וי"א שכיון שנכתוב זכו לו ואינו יכול לחזור בו: הגה אבל אם לא אמר להו זכו לו יכול לחזור בו אע"פ שנכתב השטר כל זמן שלא בא ליד המקבל מתנה (טור בשם הרא"ש):

יב שטר שכתוב בו שנתן קרקע לפלוני בקנין אף על פי שלא בא שטר זה ליד המקבל אלא לאחר מיתת נותן קנה:

יג מי שמת ונמצא אצלו מופקד שטר מתנ' שנתן ראובן קרקע לשמעון וראובן מת יחזירו ליורשי נותן:

יד אין אדם זוכה במתנה לחבירו עד שיהא הזוכה גדול ובן דעת ואחד איש וא' אשה אפי' עבד אפילו אשת איש או שפחה (ודוקא מיד אחרים אבל לא מרבו או מבעלה אלא במקום דזכיה לנפשיה) (המגיד פ"ד דזכיה) אבל העכו"ם אינו זוכה הואיל ואינו ראוי לשליח לעולם וכשם שאין ישראל נעשה שליח לעכו"ם כך אינו זוכה לעכו"ם:

טו קטן שנותנים לו צרור וזורקו אגוז ונטלו זוכה לעצמו (ודוקא כשיש דעת אחרת מקנה לו אבל במציאה לא) (המגיד פ"ד דזכיה ור"ן פ' המקבל) (וע"ל סי' רנ"ה) ואינו זוכה לאחרים פחות מזה לא לעצמו ולא לאחרים:

טז השוטה אינו זוכה לא לעצמו ולא לאחרים והמזכה לשוטה ע"י בן דעת זכה:

יז החרש זוכה לעצמו ואינו זוכה לאחרים:

יח זכין לקטן אפי' בן יום אחד ולגדול בין בפניו בין שלא בפניו:

יט יש מי שאומר שמי שמתחייב לקטן בין בשטר בין בקנין כיון שאין אותו דבר תחת ידו (דהקטן) אינו זוכה אא"כ זיכהו ע"י אחר:

כ חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו אע"פ שאינו עומד שם כיון שהגיע המתנה לחצירו כאילו זכה בה אחר:

כא בד"א בחצר המשתמרת אבל בחצר שאינ' משתמרת כגון שדהו וחורבתו עד שיהיה עומד בצדה ויאמר זכתה לי שדי (ויש חולקין כמו שנתבאר לעיל סימן ר'):

כב וכן ארבע אמות של אדם שהוא עומד בצדן קונין לו בסימטא או בצידי רשות הרבים או בחצר שאין לה בעלים אבל בר"ה או בשדה חבירו אינו קונה עד שתגיע מתנה לידו:

כג קטנה זכתה לה חצרה וארבע אמות שלה (ודוקא קטנה שאין לה אב) (נ"י פ"ק דמציעא) אבל הקטן אינו זוכה עד שתגיע מתנה לידו או עד שיזכה לו אחר:

כד הזורק ארנקי לבית בפתח זה ויצא בפתח אחרת ונתנו לבעל הבית במתנה וחזר בו בעודו באויר הבית הוי ספק ולא זכה בעל הבית משום דמוקמינן ליה בחזק' מריה קמא אבל אם הפקירו וזכה בו אחר מוציאין מידו ונותנין לבעל הבית:

כה בד"א באויר שאין סופו לנוח אבל אם סופו לנוח כגון שעומד בגג וזרקו לחצר ונתנו לבעל החצר וחזר בו בעודו באויר כמונח דמי ואינו יכול לחזור בו וזכה בו בעל החצר:

סימן רמד

האומר לשנים לכתוב שטר מתנה לפלוני. ובו סעיף אחד:

המתנה כגט שאין אדם יכול למסור דברים לשליח כיצד אמר לשלשה אמרו לפלוני ופלוני שיכתבו ויחתמו בשטר מתנה ויתנוהו לפלוני אין זה כלום ואם אמרו לאותם העדים וכתבו ונתנו למקבל לא קנה (וכ"ש אם חתמו הם בעצמם) (טור) וכן אם אמר לשנים כתבו וחתמו בשטר מתנה ותנוהו לפלוני אינם יכולים לומר לסופר לכתוב אלא הם עצמם כותבים ויש מכשירי' באומר אמרו לפלוני ופלוני שיכתבו ויחתמו בשטר מתנה ויתנוהו לפלוני:

סימן רמה

הכותב נתתי שדה פלוני לפלוני והאומר נתתי שדה פלוני לפלוני והוא אומר לא נתת לי. ובו יא סעיפים:

א הכותב בשטר נתתי שדה פלונית לפלוני או שכתב נתתיה לו או הרי היא שלו ה"ז זוכה בה כשיגיע השטר לידו (אבל בדיבורא בעלמא לא קנה אא"כ קנו מידו (טור בשם הרמ"ה) והא דאמרי' דלא קנה היינו שרוצה ליתן עכשיו בלשונות אלו אבל אם אמר נתתי בלשון הודאה י"א דקנה (ר"ן פ' המקבל) וע"ל סי' ס' ס"ו) אבל אם כתב בשטר אתננו לו אע"פ שהעידו עליו העדים לא זכה המקבל: הגה ואפי' קנו מידו דהוי קנין דברים (טור בשם הרמ"ה):

ב ויש אומרים שאם קנו מידו מהני לשון אתן ומהרי"ו פסק כסברא ראשונה ולכן כתב דהכותב לאשתו בשעת השידוכין לעשות לה כתובה גדולה לא זכתה כל זמן שלא כתב לה ולכן נהגו לעשות תנאים חדשים בשעת החפה וע' באבן העזר סי' נ"א :

ג ויש מי שאומר שאם כתב לו בשטר שדה פלונית תהא נתונה לך או תהא שלך קנה:

ד יש מי שאומר שאם אמר אתננו לו מעכשיו בין בשטר בין בקנין קנה לאלתר האומר נתתי שדה פלונית לפלוני והוא אומר לא נתת לי הולכין אחר דברי הנותן דאיכא למימר זיכה לו ע"י אחר ואין בעל חוב של הנותן גובה ממנו כל זמן שישאר ביד הנותן ממה לפרוע אבל אם לא נשאר בידו לפרוע לבעל חובו לא מהני הודאתו לחוב לבעל חובו:

ה אמר כתבתי שדה פלונית לפלוני ונתתי לו בידו והלה אומר לא נתת לי אם המקבל מתנה הוא שאמר כן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי והנותן אוכל פירות שדהו ואם בן

המקבל הוא שאמר כן לא נתת לאבי שדה זו והוא אומר כתבתי ונתתי לו מניחים את הפירות ע"י שליש עד שיוודע הדבר היאך הוא:

ו ויש מי שאומר דדוקא כשהבן אומר אני הייתי במעמד שאתה אומר שנתת לאבי וראיתי שלא נתת לו כלום אבל אם לא היה במעמד דינו כאומר נתתי שדה פלונית לפלוני והוא אומר לא נתת לי: הגה שטר מתנה שכתוב בו כתבו וחתמו עלי בכל לשון ותנו לפלוני כו' לאו שטר מתנה הוא מאחר שלא נזכר בשטר שהוא נותן אלא צוה לעדים ליתן (הרא"ש כלל ט' סי' ו'):

ז מקבל מתנה שבא בעל חובו לגבות ממנו ואמר אינה מתנה בידי אלא שומר אני עליה או שאמר בטלה היתה מתחלתה נשבע היסת ותחזור לבעליה (וע' למטה ס"י):

ח טען הנותן ואמר שומר אתה עליה או שאמר שלא מדעתי נתתיה או גזולה היא בידך וזה אומר נתת לי אם החזיק בה שני חזקה או שהיא מתנת מטלטלין נשבע המקבל שבועת היסת ונפטר:

ט נתן שדה פלונית במתנה לראובן ואח"כ החזיר ראובן שטר מתנה לנותן וגם עשה לו מחילה לא נתבטלה המתנה בכך:

י המקבל את המתנה וזכה בה ואחר שבאה לידו והוא שותק חזר בו ואמר איני רוצה בה או איני מקבלה או הרי היא בטלה או מום זה נראה לי בה לא אמר כלום לענין שתחזיר לבעלים אלא הרי היא הפקר וכל הקודם בה זכה (ואם יש לו בעל חוב גובה ממנה) (טור) אבל אם היה צווח מעיקרא לא קנה המקבל וחוזר לבעלים הראשונים : הגה וכל זה באומר אחד מן הלשונות שמשמעותם שאינו רוצה בה אבל אם אמר לשון דמשתמע שלא היתה מתנה מעיקרא אע"ג דשתק תחלה נאמן בהודאתו ואפי' חב לאחרים כגון שיש לו ב"ח עליו מ"מ מאחר שלא היתה בחזקתו עד עתה נאמן עליה אמר אי אפשי בה אם המתנה מטלטלין הו"ל הפקר ואם היה קרקע מאחר ששתק תחילה אין בדבריו כלום (הכל בטור):

יא זיכה לו ע"י אחר וכששמע המקבל שתק ואח"כ צווח ואמר איני מקבלה ה"ז ספק אם זה ששתק כבר רצה וזה שצווח חזר בו או ששתק מפני שעדיין לא הגיע לידו כלום וזה שצווח הוכיח סופו על תחלתו לפיכך אם קדם אחר וזכה בה לעצמו אין מוציאים מידו שמא המקבל זכה וכיון שאמר איני רוצה בה הרי הפקירה וזה שקדם ולקחה מההפקר זכה ואם חזרו בעלי' הראשוני' ותפסוה מיד זה שקדם וזכה בה אין מוציאים מידם שמא המקבל לא זכה שכיון שאמר איני רוצה הוכיח סופו על תחלתו ולא קנה אותה וברשות הבעלים הראשונים היא קיימת עדיין וי"א שאם היתה מתנת שכיב מרע כיון ששתק בשע' ששמע קנה : הגה לא ראיתי מי שמחלק כאן בין ש"מ לבריא וגם אינו נ"ל לחלק בכך מאחר שזיכה לו המתנה ע"י אחר קנה בבריא כמו בש"מ וכן דעת הרא"ש שזכה המקבל בכל ענין:

סימן רמו

השומע שמת בנו וכתב נכסיו לאחר. ובו יז סעיפים:

א לעולם אומדי' דעת הנותן אם היו הדברי' מראין סוף דעתו עושים ע"פ האומר אע"פ שלא פירש כיצד מי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת וכתב כל נכסיו לאחר מתנה גלויה גמורה ואח"כ בא בנו אין מתנתו קיימת שהדברים מוכיחים שאלו ידע שבנו קיים לא היה נותן כל נכסיו לפיכך אם שייר מנכסיו כל שהוא בין קרקע בין מטלטלין מתנתו קיימת:

ב יש מי שאומר שדין זה דוקא בשכיב מרע אבל לא בבריא ויש מי שאומר דאפי' בברי' היא:

ג יש מי שאומר דה"ה בריא שכתב כל נכסיו לאחר מחמת שהיה צריך לברוח מפני בעלי חוביו או מפני אויביו ואח"כ עשה פשרה עם בעלי חוביו ואויביו או שמתו אם נתברר שלא כתב מתנה זו אלא מחמת כן הואיל ונדחית השעה מפניו והרי הוא צריך לנכסיו בטלה המתנה:

ד הכותב כל נכסיו מתנה לאחד מבניו בין שהיה בריא בין שהיה שכיב מרע (וי"א דדוקא שכתב לו בל' מתנה אבל ש"מ שכתב לו לשון ירושה קנה) (טור) אפי' היה בן קטן המוטל בעריסה לא עשאו אלא אפוטרופוס והרי הוא בכל הנכסים כאחד מאחיו ואפי' האריך בלשון כדרך שופרא דשטרי ילך יזכה יחזיק אומדן דעת הוא שלא נתכוין אלא להיות אחיו נשמעים לו ואם שייר כל שהוא בין קרקע בין מטלטלים זכה הבן במתנה ואם פירש בשטר שמקנ' לו הקנאה גמור' ולא בתורת אפוטרופוס או שפירשבשטר שיהא רשאי למכור ולתת לאחרים או שכתב לו מטלטלי אגב מקרקעי או שהקנה לו בקנין וכן כל שכתוב בשטר המתנ' לשון שאפשר להוכיח ממנו דל מתנה גמורה נתכוין קנה: הגה ואם כתב לאחד שיהא מושל ושולט בכל אשר לו אינו לשון מתנה אלא לשון אפוטרופוס (הרא"ש כלל פ"ד סי' ב' וריב"ש סי' ת"ע):

ה וכל היכא דאיכא לאסתפוקי בלשון המתנה אם נתכוין למתנה גמורה על המקבל להביא ראיה:

ו בד"א שכתב לבן בין הבנים אבל אם כתב לבן בין הבנות או לבת בין הבנות (או לבת בין הבנים) (טור) או לא' מהיורשים בין שאר יורשים אע"פ שלא שייר כלום מתנתו קיימת (וי"א דבת בין הבנים או בין הבנות לא קנתה) (טור בשם הרא"ש והרמ"ה)

ז יש מי שאומר דכותב כל נכסיו לבן בין הבני' אם נתן לו בקנין וייפה כחו קנה ויש מי שאומר שאע"פ כן לא קנה:

ח אם אמר כתבו תנו לו כל נכסי ולא ייפה כחו לומר תנו לו כל נכסיו אף כתבו אפי' אפוטרופוס לא עשאו:

ט הכותב כל נכסיו לאחד מבניו ולאחר זה האחר קנה חצי הנכסים במתנה ונשאר החצי לבניו והבן שנתנו לו אפוטרופוס מינהו על שאר אחיו:

י יש מי שאומר שאם כתב חצי נכסי לבני וחצי נכסי לפלוני לבנו נמי הוי מתנה ואם כתב שני שלישי נכסי לבני והשליש לאחר לא עשה בנו אלא אפוטרופוס:

יא כתב כל נכסיו לשני בניו שניהם אפוטרופסים ואם כתב חצי נכסי לבני פלוני וחצי נכסי לבני פלוני הראשון הוי מתנה והשני הוי אפוטרופוס על החצי לכל הבנים וגם הראשון שנתן לו חצי הנכסים יש לו חלק בחצי האחר כשאר האחים:

יב הכותב כל נכסיו לאשתו לא עשאה אלא אפוטרופוס ונתבארו פרטי דין זה בטור אבן העזר סי' ק"ז:

יג הכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהוא נתבאר בטור הנזכר סי' ק"ו:

יד הכותב כל נכסיו לאשתו ויצא עליו שטר מוקדם נתבאר בטור הנזכר בסי' ק"ז:

טו דין שטר במתנה שלא נעשה אלא להבריח בטור הנזכר סימן צ' :

טז דין שכיב מרע שאמר תטול אשתי כאחד מהבנים בטור הנזכר סימן ק"ח:

יז כל הנותנים כל נכסיהם משתבטל המתנה ויחזרו כל הנכסים לבעלים הראשונים אין המקבל מתנה מחזיר פירות: הגה האומר לחבירו אכול עמי צריך לשלם לו ולא אמרי' מתנה קא יהיב ליה ולכן מי שמאכיל לחתנו עם בתו יותר מזמן שקצב לו מזונות צריך החתן לשלם לו מזונותיו כשיתבע ממנו אבל לא מזונות אשתו ודוקא דליכא הוכחה דנתן לו לשם מתנה אבל היכא דמוכח דנתן לו לשם מתנה רק אח"כ נפלה קטטה ביניהם ולכן תובע ממנו פטור (ת"ה סי' שי"ז):

סימן רמז

השולח חפצים לבני ביתו ולא פירש היאך יחלקום. ובו ה סעיפים:

א בריא ששלח כלים ממדינת הים ואמר ינתנו אלו לבני הרי אלו ינתנו לבנים ולבנות הראוי לבנים כגון ספרים וכלי מלחמה לבנים והראוי לבנות כגון כלי משי הצבועים וחלי זהב יטלום הבנות היו ראויים לזכרים ולנקבות יטלו אותם הזכרים: הגה מי שהיו לו בנים מאשה אחת ונשא אשה אחרת והתנה עם בניו הראשונים שבניו עם השניה יטלו חלק בירושה כמו הם ולא היה לו מן השניה רק בנות אין לבת במקום הבנים כלום (מרדכי ר"פ מי שמת) :

ב וכן המשלח כלים לביתו סתם והיו בהם כלים הראויים לבנות יטלו אותם בנותיו אומדן דעת הוא שלהן שלח ואם אין לו בנות או שהיו בנותיו נשואות יטלו אותם נשי

בניו שהדעת נוטה שלהם שלח ויש מי שאומר דה"מ דלית ליה איתתא אבל אי אית ליה איתתא ודאי לדידה שדר דכגופו דמיא:

ג שכיב מרע שאמר נכסי לבני בלשון רבים ולא היה לו אלא בן אחד ובנות הכל לבן לבדו (וכ"ש אם יש לו בנים רבים דהכל לבנים) ואין הבנות בכלל (ואם אמר בפי' לבני ולבנותי הראוי לבנים לבנים והראוי לבנות לבנות) (מרדכי פרק מי שמת) וכן אין בן הבן בכללן (ומעשה באחד שציוה כל אשר לו לבנו רק שיתן סך מה לכל אחת מבנותיו ומתה א' מהן בחייו והניחה בן אין לבן בתו כלום דלה ולא ליורשיה קאמר ועוד דבן בתו לא מקרי בן) (מרדכי פ' מי שאחזו) יש מי שאומר דאי לית ברא אלא בר ברא ודאי אבר ברא קאמר: הגה אפי' אם יש לו בנות (נ"י פ' מי שמת בשם הריטב"א) מיהו אם אמר ליתמי הבנות בכלל כנ"ל מתשובות הרא"ש (כלל פ"ה ס"ג) וה"ה אם אמר ליוצאי חלציו (מהרי"ו בפסקיו):

ד מי שחלק נכסיו מחמת מיתה וכתב והשאר יחלוקו ב' אחיותי ויתמי אחותי ויש ביתמי אחותו זכרים ונקבות גדולים וקטנים כלם בכלל אפילו נקבות נשואות:

ה האומר נכסי לפלוני ולבני חולקים אותו פלוני נוטל מחצה וכל בניו מחצה אמר לפלוני ופלוני ולבני (פלוני) נוטלים בני פלוני מחצה ושני האחרים מחצה אפילו הנפרטים מרובים והנכללים מועטים נוטלים הנפרטים מחצה ואף אם יגיע לא' מהנפרטים פחות מלאחד מהנכללים כגון שאמר נכסי לפלוני ולפלוני ולפלוני ולבני ראובן ולא היה לראובן אלא שני בנים: הגה וכן הדין בשאר דברים ולכן איש ואשה שהתנו ביניהם שאם ימות א' מהן יחזירו הנכסים לקרוביהם קרוביו נוטלין החצי וקרוביה החצי (הגהות מיימוני פי"א דזכיה):

סימן רמח

הנותן מתנה לחבירו ואמר ליה ואחריך לפלוני. ובו יג סעיפים:

א שכיב מרע שאמר נכסי לפלוני ואחריו לפלוני אין לשני אלא מה ששייר ראשון ואם היה הראשון ראוי ליורשו כגון שהיה בן מכלל הבנים אין לשני כלום (ואפי' אם גם השני ראוי לירש (המגיד פרק י"ב דזכיה וב"י בשם הר"ן) וכן אפילו הקדישה אחריו של ראשון אין להקדש כלום (תשו' רשב"א סי' תש"ד וב"י בשם גאונים) שכל לשון מתנה ליורש הרי הוא כלשון ירושה וירושה אין לה הפסק ואע"פ שיאמר ואחריו לפלוני: הגה ואם עשה הצואה במקום שנהגו לדון בערכאות של עכו"ם ובאו אח"כ (למקום אחר) לדון בדיני ישראל לא אמרינן דירושה אין לה הפסק (ריב"ש סי' נ"ב) אבל הבריא שנתן מתנת בריא על דרך זה וכתב ליה נכסי לך ואחריך לפלוני אין לשני אלא מה ששייר ראשון אפי' היה הראשון ראוי ליורשו:

ב שכיב מרע שאמר נכסי לך ואחריך לפלוני והיה הראשון ראוי ליורשו ופי' ואמר לא משום ירושה אני נותן לך שאין לה הפסק אלא במתנה והרי הפסקתיה השני קונה מה

ששייר ראשון לפיכך אם נתן המעות ע"י שליש ואמר תנו לבני שקל בכל שבת ולא משום ירושה אני נותנה להם והנשאר מהנכסים אחר מותם יהיה לפלוני אין נותנים להם אלא שקל אע"פ שאינו מספיק להם (וע"ל סי' רנ"ג סעיף ו'):

ג נכסי לפלוני ואחריו לפ' ואחריו לפלוני מת ראשון קנה ב' מת ב' קנה ג' מת שני בחיי ראשון הנכסים של יורשי ראשון וכן דין שלישי עם השני (המגיד הנ"ל) אע"פ שאמרנו אין לשני אלא מה ששייר ראשון אסור לראשון למכור או ליתן גופו אלא אוכל הפירות עד שימות ויזכה השני ואם עבר הא' ומכר או נתן במתנה אין השני מוציא מיד הלקוחות שאין לשני לא מהגוף ולא מהפירות אלא הנשאר וכל המשיא עצה לראשון למכור נקרא רשע ואפי' היו בהם עבדים והוציאם הראשון לחירות או כלים ועשאם תכריכים למת מעשיו קיימים: הגה נתן לראשון הנכסים לעשר שנים ואח"כ לפלוני ומכרן הראשון השני מוציא מיד הלקוחות שהרי לא נתן לו מתנה גמורה רק לזמן (טור):

ד בד"א כשמכר הראשון או נתן מתנה לאחרים אבל אם מכרם לאחד מיורשיו או נתנם לו במתנה לא עשה כלום וכן אם נתנם מתנת שכיב מרע אפי' לאחרים לא עשה כלום שאין מתנת שכיב מרע קונה אלא לאחר מיתה וכשימות יקדם השני לזכות:

ה היה חוב על הראשון או כתובת אשה ובאו לב"ד ליפרע מנכסים אלו אע"פ שהראשון קיים אין ב"ד מגבים אותם מגוף הנכסים אלא מהפירות בלבד שמין להם:

ו מת הראשון ובא בעל חובו ואשתו לגבות מנכסים אלו אין מגבין להם כלום אפילו עשאן אפותיקי או שיחדם לאשתו בכתובתה אינם גובים מנכסים אלו כלום אלא הרי הם של שני (וכן נראה עיקר אע"פ שרבים חולקים):

ז אין כל דברים הללו אמורים אלא באומר ואחריך לפלוני ולא אמר מהיום אבל אם א"ל ואחריך מהיום לפלוני ומכר הראשון השני מוציא מיד הלקוחות: הגה וי"א דלא אמרינן בכה"ג דירושה אין לה הפסק (ב"י בשם תשו' הרשב"א והיא בתשו' להרמב"ן סי' מ"ה) ויש חולקין וס"ל דאין לחלק בין אמר מהיום או לא (שם בשם תשו' הרשב"א סימן תש"ד וכ"כ הני"י בשמו ס"פ י"נ) אבל הסברא ראשונה נראה עיקר וכן אם מת שני בחיי ראשון יחזירו ליורשי שני ואם הם שלשה ואמר לא' ואחריך מהיום לפ' ואחריו מהיום לפ' ראשון ושני לא קנו אלא הפירות והשלישי קנה הגוף מהיום ופירות לאחר מיתת השני והוא שבאו ליד שני תחלה הילכך אם מת שני בחיי ראשון יחזירו ליורשי נותן: הגה ואין כל דברים אלו אמורים אלא שאמר נכסי לך ואחריך לפלוני אבל אם אמר אחריך לי או ליורשי אם מכרן הראשון ומת הנותן או יורשיו מוציאים מיד הלוקח (טור) ואפי' לא אמר ואחריך לי או ליורשי רק אמר נכסי נתונים לך כל ימי חייך אין לו בהן רק פירות ואם מכרן הנותן או יורשיו מוציאין מיד הלוקח (ריב"ש סי' ת"ע) אמר אחריך ליורשי והיה לו בת ומתה בחיי המקבל והניחה זרע זרעה עומד במקומה אבל אם אין לה זרע אין שאר יורשים

עומדין במקומה אא"כ אמר מעכשיו ליורשי דאז זכתה הבת מחיים (טור) אמר נכסי לפלוני ואחריו ליורשי והיה לו בשעת הנתינה בת אחת ואח"כ נולדו לו בנים י"א דזכתה בהן הבת דלא היה כוונתו רק על היורשים שהיו לו בשעת המתנה (הגהות מרדכי) כנ"ל אמר נכסי לך ואחריך ליורשיך י"א דהוי כאלו אמר ואחריך לפלוני ואם מתו יורשיו בחיי המקבל אין יורשי יורשיו נוטלין כלום אא"כ אמר ואחריך ליורשיך מעכשיו ודוקא שאמר אחריך ליורשיך אבל מה שכותבין בשטרות לך וליורשיך אינו אלא לשופרא דשטרי (הר"ן) וי"ח (הרא"ש בתשו' כלל פ"ד סי"ג) ראובן שנתן מתנה ללוי והתנה עמו איזה תנאי ואם יעבור התנאי יהיו הנכסים של שמעון (מעכשיו) ואח"כ נתן שמעון כל זכות שיש לו במתנה זו ללוי מעכשיו ומת אע"פ שלוי עובר על התנאי זכה בנכסיו מכח שמעון (טור בשם הרא"ש כלל פ"א שאלה ב'):

ח שכיב מרע שאמר לאשה פנויה נכסי לך ואחריך לפלוני ולא אמר מהיום ועמדה ונשאת בעל לוקח הוי ואין השני מוציא מיד הבעל ואם אמר לה כשהיא נשואה ומתה השני מוציא מיד הבעל שכיון שזיכה בנכסים על תנאי זה כשהיא נשואה נמצא כאלו אמר לה בפירוש אחריך יקנה פלוני לא הבעל לפיכך אם מכרה נכסים אלו כשהיא תחת בעלה ומתה תחת בעלה יעמדו הנכסים ביד הלוקח:

ט האומר נכסי לאמי ואחריה ליורשיה והיתה לו בת נשואה ומתה הבת בחיי בעלה ובחיי אם אביה אין הבעל יורש אותם נכסים מפני שהם ראויים לאשתו ולא זכתה בהם האשה אלא אחר שמתה אבל אם הניחה הבת בן או בת היו יורשים הנכסים שמשמע יורשיה ואפילו יורשי יורשים ואילו אמר לכשתמות הזקנה הרי הם לבתו מעכשיו היה הבעל יורש אותם אחר מיתת אשתו:

י הנותן מתנה ואמר מטלטלין שיש לי לפלוני נוטל כל כלי תשמישו אבל לא חטין ושעורים וכיוצא בהם ואם אמר כל המטלטלים שלי נוטל הכל והעבדים בכלל המטלטלים אבל לא ריחיים התחתונה וכיוצא בהם שהרי היא מחוברת לארץ ואם אמר כל המטלטל נוטל אף רחיים התחתונה וכיוצא בהם:

יא אמר נכסי לפ' נוטל כל המטלטלים וכל הקרקעות והבגדים והעבדים והבהמות והעופות והתפילין עם שאר ספרים הכל בכלל נכסים אבל ספר תורה יש בו ספק אם הוא בכלל נכסים או אינו לפיכך אם תפסו אין מוציאין מידו (אמר לתת לה בגדיה כל מה שמקרי בגד הוא בכלל בין בגדי חול בין בגדי שבת) (הרא"ש סוף כלל ע"ז):

יב הכותב לחבירו שנתן לו ד' אמות קרקע ואגבן כל מטלטלין שיש לו בין זהב וכסף בין שאר כל כלים גדולים וקטנים ובגדי פשתן וצמר ומשי וכל מה ששמו ממון וכל מה ששמו נכסים לא קנה לא קרקעות מפני שאין קרקע נקנה באגב ולא עבדים משום

דקי"ל החזיק בקרקעות לא קנה עבדים ולא ספר תורה (מיהו בספר תורה אם תפס אין מוציאין ממנו) (טור):

יג הנותן לחבירו כל נכסיו מטלטלי אגב מקרקעי ולא שייר ליורשיו אלא חמשה זהובים והיו לו בביתו שטרי חובות אם מתנת שכיב מרע היתה קנה דשטרות בכלל נכסים הם אבל אם היתה מתנת בריא לא קנה כיון דלא כתב ליה קנה אינהו וכל שיעבודא דאית בהו ולכן יזכו בהן היורשין: הגה ואפי' היה המקבל עצמו חייב לנותן בשטר צריך לשלם ליורשיו דמאחר דלא מחל לו החוב רק הקנה לו השטרות ומאחר דלא קנה השטר גם החוב לא נמחל (ב"י ס"ס ר"ן בשם הרשב"א):

סימן רמט

הנותן מתנה וחוזר בו או הנותן לעבד ואשה. ובו ה סעיפים:

א האומר ליתן מתנה מועטת לחבירו וחזר בו הרי זה ממחוסרי אמנה (ועיין לעיל סימן ר"ד ס"ח):

ב עכו"ם שאינו גר תושב אסור ליתן לו מתנה אא"כ הוא מכירו או אם יש בו בדבר משום דרכי שלום:

ג הנותן מתנה לעבד או לאשה קנו האדון והבעל האדון קנה גם הגוף והבעל לא קנה אלא הפירות אבל הגוף שלה כשתתאלמן או תתגרש ונתבאר זה בטור א"ה סי' פ"ה:

ד הכותב כל נכסיו לעבדו קנה עצמו בן חורין ונתבאר זה בטור יורה דעה בסי' רס"ז:

ה מדת חסידות שלא לקבל מתנה אלא לבטוח בהשם שיתן לו די מחסורו שנאמר ושונא מתנות יחיה:

סימן רנ

דין מתנת שכיב מרע במקצת או בכולה בלא קנין ובקנין. ובו כו סעיפים:

א מתנת שכיב מרע א"צ להקנותה בשום א' מדרכי ההקנאה שדברי ש"מ ככתובים וכמסורים דמי: הגה ואין חילוק בין צוה לתת מיד לאחר מותו או שצוה ליורשיו ליתן לאחר זמן (נ"י פ"י וב"י סי' רמ"ח בשם הריטב"א) ואם לא צוה לתת דבר רק מינה אפוטרופסים ונתן להם רשות לחלוק נכסיו כפי מה שירצו ועשייתם יהיה כעשייתו י"א דאין בדבריו כלום דמיד שמת נפלו נכסיו קמי יורשיו ונתבטלה מתנתו (מרדכי ס"פ יש נוחלין בשם ר"ג ותשובת רשב"א סי' תש"ד) (וי"א דדבריו קיימין) (מרדכי שם בשם רשב"ם ותשובת רד"ך בית ל'):

ב שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים ולא שייר כלום אע"פ שקנו מידו אם עמד ונתרפא לגמרי המתנה בטלה ממילא (ואפי' התנה בשעת המתנה שלא יוכל לחזור בו אם עמד חוזר אא"כ

קנו מידו) (תשובת רשב"א סי' תתקע"ה ותשובת רמב"ן סי' ג' וריב"ש סי' ר"ז) ואם לא נתרפא לגמרי אלא ניתק מחולי לחולי אם לא עמד ולא הלך ונשען על מקלו בשוק מתנתו מתנה (אע"פ שהלך בביתו על משענתו) (מרדכי פרק אלמנה ופרק מי שמת) ואם עמד בין החולי שצוה בו ובין החולי שמת ממנו והלך ונשען על מקלו אומדין אותו על פי רופאים אם מחמת חולי הראשון מת מתנתו קיימת ואם לאו אינה מתנה ואם הלך בשוק בלא משענת אינו צריך אומד אלא בטלו מתנותיו הראשונות:

ג בד"א בנותן מתנה אבל אם הודה על נכסיו שהם של פלוני קנה הלה ואפי' יעמוד זה א"י לחזור בו: הגה אמר רוצה אני שיהיו מטלטלין לשמעון הרי זה לשון מתנה אבל אם אמר מטלטלין אלו לשמעון או יש לשמעון בידי הוי לשון הודאה (ב"י סי' רנ"ב בשם הרשב"א) ואם הקדיש כל נכסיו ולא שייר כלום או הפקירם או חלקם לעניים אם עמד נתבטל הכל כדין נותן מתנה (ואפי' אם תפסו עניים מפקינן מנייהו (ריב"ש סי' ק"ס) ודלא כדברי החולקין וכן דין הקדש כדין מתנה שיוכל לחזור בו כמו במתנה) (טור) אם מכר נכסיו כשהיה שכיב מרע אם מקצתם מכר ממכרו קיים כבריא ואם כלם מכר אם המעות עצמם קיימים אם עמד חוזר ואם הוציא המעות אינו יכול לחזור בו:

ד אין כל הדברים הללו אמורים אלא בנותן כל נכסיו ולא שייר כלום אבל אם שייר כלום שלא נתן דינו כמתנת בריא שאינה נקנית אלא בקנין: הגה ולאו דוקא קנין אלא ה"ה משיכה או מסירה או הגבהה כל אחד לפי קניינו בין קרקע בין מטלטלין ודוקא במתנה כזו מהני מסירתו אבל מתנת ש"מ שיכול לחזור בו לא מהני תפיסה כלום (מרדכי) וע"ל סעיף י"ו ואפילו אם מת צריך קנין לפיכך אם עמד אינו יכול לחזור בו וכמה יהא השיור אפילו כל שהוא בין קרקע בין מטלטלין (וי"א דבעינן שיור כדי פרנסתו) (טור בשם הרא"ש):

ה הסומא או הפסח או הגדם או החושש בראשו או בעינו או בידו או ברגלו וכיוצא בהם הרי הוא כבריא לכל דבריו במקחו וממכרו ומתנותיו אבל החולה שתשש כח כל הגוף וכשל כחו מחמת החולי עד שאינו יכול להלך על רגליו בשוק והרי הוא נופל על המטה הוא הנקרא שכיב מרע אע"פ שלא אמר שמצוה מחמת החולי (ב"י בשם תש"ו רשב"א) וי"א דוקא ג' ימים הראשונים דינו כשכיב מרע אבל לאחר ג' ימים או שקפץ עליו החולי אפילו תוך ג' דינו כמצוה מחמת מיתה שיתבאר לקמן סעיף ז' וסעיף י"ז (טור בשם הרא"ש ועיין בב"י):

ו אם נשתתק ואינו יכול לדבר ורמז ליתן מתנה בודקין אותו כדרך שבודקין אותו לגיטין שנתבאר בטור אבן העזר סי' קכ"א ואם השיב על לאו לאו ועל הן הן מתנתו מתנה ואם לאו אין מתנתו מתנה: הגה צוואת ש"מ שלא נכתב בה שהיה מיושב בדעתו אפ"ה אין חוששין לה ומה שנוהגין לכתבו אינו אלא לשופרא דשטרי (תשובת ריטב"א) גוסס מתנתו מתנה:

ז בד"א שמתנת שכיב מרע שיש בה שיור אינה נקנית אלא בקנין ואם עמד אינו חוזר כשנתן סתם אבל אם פירש מחמת מיתה או אפי' לא פירש אלא שיראה מתוך דבריו שהוא נותן מחמת מיתה כגון שמתאונן על מיתתו וכיוצא בזה אפי' אם יש בה שיור נקנית באמירה בלא קנין לכשימות ואם עמד חוזר אפי' יש בה קנין במקצת:

ח המפרש בים והיוצא בשייראה והיוצא בקולר והמסוכן והוא שקפץ עליו החולי והכביד עליו חליו כל אחד מארבעתם כמצוה מחמת מיתה והרי דבריו ככתובים וכמסורים דמי ומקיימים אותם אם מת ואם ניצל ועמד אפי' קנו מידו במקצת חוזר כדין כל מצוה מחמת מיתה:

ט בד"א דמתנת שכיב מרע במקצת בעי קנין בסתם אבל אם נתן מקצת נכסיו בפירוש במתנת ש"מ א"צ קנין ואם עמד חוזר ואם לא עמד קונה זה המקצת ואם יש בו קנין אינו קונה אא"כ כתב כמיפה כחו וכן אם כתב כל נכסיו ומפרש שנותן הכל מעכשיו ומקנה לו מחיים הרי היא כשאר מתנת בריא שאם הגיע השטר ליד המקבל או שקנו מיד הנותן קנה הכל ואינו יכול לחזור בו: הגה וי"א דהוא הדין מתנת שכיב מרע שכתבו שמקנה לו מהיום הוי כמתנת בריא וצריכה קנין (נ"י פ' מי שמת) ולכן יש ליזהר בצוואת שכיב מרע שלא לכתוב בה שנתן במתנת בריא או מהיום אם לא צוה כך ואם צוה כך אסור לשנות ואז יש לו דין מתנת בריא ואינו נקנה רק בקנין ולא אמרינן בזה שטעות סופר היה ואם לא היה בה קנין המתנה בטילה כנ"ל:

י שכיב מרע שנתן הנכסים שהדבר גלוי שהם כל נכסים שיש לו ה"ז כמתנה במקצת (וצריכה קנין) (טור) ואם קנו מידו ועמד אינו חוזר חוששים אנו שמא נשארו לו נכסים אחרי' במדינ' הים עד שיאמר כל נכסי שהם אלו או שהוא מוחזק שאין לו נכסים אלא אלו ואז תהיה המתנה בכל:

יא אין חלוק במתנת שכיב מרע בכולה בין אם נתן לא' בין אם נתן לשנים כאחד לפיכך שכיב מרע שחילק כל נכסיו לשנים או לשלשה אם לא הפסיק בין א' לחבירו אלא חלק זה לפלו' וזה לפלו' ומת קנו כולם אפי' בלא קנין עמד חוזר בכולם אפי' בקנין דכולה חדא מתנה היא בלא שיור ואם הפסיק בין א' לחבירו כמי שנמלך על הראשונים חוץ מהאחרון יש להם דין מתנת שכיב מרע במקצת שצריכה קנין אפי' מת ולפיכך אם עמד אינו חוזר ואם אין בהם קנין לא יקנו אפי' אם ימות והאחרון הוא מתנת שכיב מרע בכולה וקונה אם מת אפי' בלא קנין ולפיכך אם עמד חוזר:

יב שכיב מרע שנתן כל נכסיו וחזר במקצת סתמא חזר בכל : הגה ואפילו נתן לשנים בשטר אחד וחזר מאחד מהן גם השני בטל מיהו אם פירש בהדיא דאינו חוזר רק במקצתן קנה הראשון הנשאר אע"ג דהוי מתנה במקצת ולא קנו מיניה מ"מ בשעה שנתן לו הוי מתנה בכל ולא היה צריך קנין (נ"י פ' מי שמת) וי"א דוקא שחזר ונתן אותו מקצת לאחרים אבל אם שייר אותו מקצת שחזר בו

לעצמו גם הנשאר ביד הא' בטל עד שקנו ממנו (נ"י שם) כתב נכסיו מקנתן לאחרים ומקצתן ליורשים וחזר בחלק היורשין לא נתבטל מתנה של אחרים דשל יורשין אינו אלא כירושה בעלמא (נ"י הנ"ל) לפיכך אם נתן כל נכסיו לראשון וחזר ונתן מקצתן לשני הראשון לא קנה אפי' אם ימות שהרי חזר בו והשני יש לו דין מתנת ש"מ במקצת לפיכך אם יש בה קנין קונה אפילו אם לא מת ואם אין בה קנין אפי' אם מת אינו קונה נתן מקצתן לראשון בקנין והמותר לשני ראשון קונה אפי' לא מת והשני הוא מתנת ש"מ בכל ואם מת קנה אפי' בלא קנין עמד לא קנה אפי' הוא בקנין:

יג ש"מ שכ' לאחר וחזר וכתב לאחר האחרון קנה שיש לו לחזור עד שימות (אם פירש שיהא במתנת שכיב מרע כמו שנתבאר סעיף ט') בין בכל בין במקצת בין לעצמו בין לאחר ואפי' כתב וזיכה לראשון וכתב וזיכה לאחרון האחרון קנה ששכיב מרע שזיכה עדיין מתנת שכ"מ היא (וע"ל ס"ד ותפיסה ל"מ מיהו אם כת' והגיע המתנה ליד המקבל מתנה משמע בטור דמהני וצ"ע מנא ליה) אבל שכ"מ שכתב וזיכה וקנו מידו אין לאחר קנין כלום וא"י לחזור בו לא לאחר ולא לעצמו בין שנתן בכל בין שנתן מקצת:

יד מצוה מחמת מיתה אפי' כתב וזיכה וקנו מידו בכל מיני הקנאות יכול לחזור בו (ומיהו אם פירש בהדיא שנותן במתנת בריא במעכשיו וקנו מידו קנה) (נ"י הנ"ל) ויש מי שאומר דה"מ כשפירש בהדיא שמחמת מיתה הוא נותן אבל סתם מצוה מחמת מיתה כגון דאמר וי דקא מיית דינו כשכיב מרע:

טו שכיב מרע שכתב כל נכסיו לעבדו חוזר בנכסים ואינו חוזר בעבד לפי שיצא עליו קול שהוא בן חורין ואם כתב לו בפי' מהיום אם ימות יכול לחזור בו:

טז ראובן ואשתו שהתנו ביניהם שאם ימות בחייה ירשו אחיו שני שלישי הממון והיא תטול השליש והגיע השטר ליד האחים וחלה ראובן וצוה לתת משני שלישי הממון גם לאחרים ומת ובאים האחים לבטל הצוואה מפני שזכו הם בשני שלישי הממון אין בדבריהם כלום וצוואתו קיימת:

יז מתנת ש"מ בכולה שנתנה בקנין לא קנה אפי' מת ואפי' אם נכתבה המתנה בשטר ומסר לו השטר מחיים לא קנה דשמא לא גמר להקנות לו אלא בקנין ואין קנין לאחר מיתה ואם פירש שלא הקנה אלא כדי לייפות כחו כגון שכתב וקנינא מיניה מוסף על מתנת' דא קנה (וכן אם כתב דשטר זה יהיה בכל אופן המועיל הוי כאלו כתוב יפוי כח וקנה) (מהר"ם פאדוואה סי' נ"ו) ויש מי שאומר דה"ה נמי מצוה מחמת מיתה בקנין דינו כמתנת ש"מ שהקנין מגרע כחו אלא א"כ יפה כחו: הגה וי"א דאם הנותן לא ביקש הקנין רק המקבל הוי כיפוי כח (פסקי מהרא"י סי' ר"ל) וכן אם אמר אחר הקנין שתתקיים המתנה הוי כיפוי כח (ריב"ש

סי' קס"ז) הקנה לו מטלטלין אגב קרקע לא קנה המטלטלים אע"פ שקנה לאחר מיתה הקרקע דהו"ל כאלו הקנה לו מטלטלין עם קרקע של מקנה ואם א"ל מטלטלין אלו לפלוני וליפוי כח אני נותן לו אגב קרקע קנה (תשובת רשב"א סי' תתפ"ב) ש"מ שצוה להיות פלוני ופלוני אפוטרופס על נכסיו וקנו מידו דבריו קיימין ואין צריך בזה יפוי כח (ב"י בשם הריב"ש) וכן אם קנו מידו שמקנה מעכשיו או מהיום אע"פ שפירש שהמתנה לא תהא קיימת רק לאחר מיתה דבריו קיימין וא"צ יפוי כח (ב"י בשם הריטב"א):

יח וכן אם צוה ש"מ שיכתבו שטר למקבל עם הנתינה ומת אין כותבין ונותנין שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר ואין שטר לאחר מיתה אא"כ ייפה כחו בכתיבה כגון שאמר תנו אף כתבו לו ואם לא ייפה כחו אפילו אם נכתב השטר מחיים אין נותנים לו לאחר מיתה:

יט הא דאמרי' שאפי' הגיע השטר ליד המקבל לא קנה אא"כ ייפה כחו דוקא כשאין השטר כתוב בלשון צוואה אלא בלשון מתנה שכתוב בו שדי נתונה לך ומסר השטר לידו דאז הוי מסירת השטר כמו קנין וצריך יפוי כח אבל אם השטר כתוב בו בלשון צוואה כדרך שמצוה אל ביתו שאז אינו עומד אלא לראיה אם הגיע ליד המקבל מחיים קנה (וכן אם כתב בכתב ידו שדי נתונה לפלוני אינו אלא כצוואה דעלמא וקנה בלא יפוי כח) (ב"י בשם רבי ירוחם):

כ אם כתב לאחד והקנה לו וחזר וכתב לשני והקנה לו יש מי שאומר שהשני קונה אפי' בלא יפוי כח ואפי' לא הגיע השטר לידו מחיים וכן אם כתב ומסר וזיכה לזה וחזר וכתב ומסר וזיכה לשני שני קונה אף בלא יפוי כח דקנין דשני לאו לגרועי אתא אלא שהוא סבור שלא יקנה אם פיחת לו מהראשון:

כא הא דאמרי' שאם צוה שכיב מרע שיכתבו שטר למקבל עם הנתינה חוששין שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר דוקא בכה"ג אבל ש"מ שמסדר ענינו וגומר צוואתו ומצוה לכתבה אינו מצוה לכתבה אלא לזכרון בעלמא וגמר להקנות לו מיד ואין צריך יפוי כח:

הגה וכבר נתבאר סעיף י"ט דבעינן שבאה הצוואה ליד המקבל מחיים וצוואה שכתב בה קנין הוי כשאר שטר מתנה דבעינן יפוי כח ובמקום שנהגו שכולן מקנין בצוואה בעלמא ואין מכוונין להקנות בשטר א"צ יפוי כח (ריב"ש סי' קס"ח) מי שמבקש מיורשיו שיעשו כך וכך בנכסיו מקרי צוואת שכיב מרע כי מה שביקש לא עשה רק לחזק הדברים (פסקי מהרא"י סי' צ"ט):

כב יש מי שאומר דלא שני לן בין אומר כתבו ותנו לו לאומר תנו וכתבו לו ויש מי שאומר דהא דבעינן יפוי כח דוקא באומר כתבו ותנו מנה לפלו' דמשמע כתבו מנה לפלו' ותנו לו את השטר אבל כשאומר תנו מנה לפלו' וכתבו לו את השטר דכיון שאינו מזכיר שיתנו לו השטר לא נתכוין בצוואת כתיבת השטר אלא לזכרון דברים ולא להקנות לו בשטר וכן ש"מ שאמר תנו מנה לפלו' ואחר כדי דבור אמר כתבו ותנו לו את השטר מסתמא

לא לחזור ממתנה ראשונ' (נתכוון) אלא ליפות כחו שיהא לו לראיה והעדים כותבין מה שצוה בפניהם ואין כותבין ואמר לנו כתבו ותנו לפי שנמצאו מבטלים בכך המתנה:

כג בריא שאמר כתבו ותנו מנה לפלו' ומת אין נותנים אפי' במיפה כחו ויש מי שאומר דהיינו משום דאמר כתבו ותנו אבל אם אמר תנו ולא אמר כתבו נותני' משום מצוה לקיים דברי המת וי"א דלא אמרי' מצוה לקיים דברי המת אלא היכא דאתפסיה ביד שליש (וע"ל סי' רנ"ב):

כד בריא שאמר כתבו ותנו שדה זו לפלו' אם מחיים כותבים ונותנים אי לא הדר ביה קמי דמטי שטרא לידיה אבל לאחר מיתה אין כותבין ונותנין אא"כ קנו מידו:

כה מי שמת ונמצאת מתנה קשורה על ירכו אע"פ שהיא בעדים וקנו מידו כדי ליפות כח אלו שנתן להם הרי זה אינה כלום שאני אומר כתבה ונמלך ואם זיכה בה לאחר בין מהיורשים בין שאינו מהיורשים כל הדברים שבה קיימים ככל מתנת שכיב מרע וכן מי שכתב שטר חוב על עצמו בשם אחר או בשם אחד מבניו ונתן השטר על יד שליש וא"ל יהי זה אצלך ולא פירש לו כלום או שא"ל הנח עד שאומר לך מה תעשה ומת אינו כלום ובמתנת בריא בקנין כשהקנה קנה המקבל) (טור בשם הרא"ש):

כו הנותן סתם מטלטליו לאחר מעכשיו ולאחר מותו ואחר שמת טוענים היורשין הבא ראיה שמטלטלים אלו היו לו בשעת מתנה דשמא לאחר מכאן לקחן אין בדבריהם כלום דמסתמא כאן נמצאו וכאן היו (ועיין לעיל סי' ס' סעיף ו'):

סימן רנא

דיני מתנת שכיב מרע או בריא. ובו ב סעיפים:

א הנותן מתנה כשהוא ש"מ וכתב בה בחיים ובמות או מחיים ובמות בין בכל בין במקצת הואיל וכתוב בה ובמות ה"ז מתנת שכיב מרע שזה שכתוב בה ובמות שלא יקנה אלא לאחר מיתה וזה שכתוב בה מחיים סימן ליישב את דעתו שיחיה מחולי זה אבל בריא שנתן מתנה וכתב בשטר מחיים ובמות הרי זה מתנה גמורה מחיים וזה שכתב בה ובמות כמי שאומר מעתה ועד עולם וכמו נויי השטר הוא זה:

ב מתנת ש"מ שאין כתוב בה שמתוך החולי הזה שצוה בו מת ואין העדים מצויים לשאול להם: הגה ויכולין העדים לסמוך על עצמו או על משמשיו האומרים שהכביד עליו החולי ונפטר (שמתוך כך) יכולים העדים להעיד כך (נ"י) אע"פ שהרי זה המצוה מת הרי המתנה בטלה שאין מיתתו ראיה שמא מחולי שנתן בו המתנה נתרפא ואח"כ חלה חולי אחר ומת לפיכך הנכסים בחזקת היורשים עד שיביא ראיה שמתוך החולי הזה שנתן בו מתנה זו

מת: הגה ואם תפס המקבל למטלטלין מתוך שיכול לומר שלי הן נאמן לומר שמחולי הראשון נפטר וכן הדין אם עמד החולה ורוצה לחזור במתנתו ואומר שמתנת שכ"מ היה והמקבל אומר שבריא היה ולא יוכל לחזור על המקבל להביא ראיה (טור) וכן בכל מקום שהוא פלוגתא דרבוותא אם זכה המקבל עליו להביא ראיה (מהרי"ק שורש צ"ד ומהר"ם פדוואה סי' צ"ב) :

סימן רנב

מתנת שכיב מרע מוציאין ממנו למזון האשה והבנות. ובו ב סעיפים:

א מתנת שכיב מרע אינה קונה אלא לאחר מיתה ואין אחר זוכה בדבר שצוה לו בין במקרקעי בין במטלטלי אלא לאחר מיתה לפיכך מוציאין אפי' לכתובת בנין דכרין ולמזון האשה והבנות מיד אלו שצוה לתת להם שהרי במיתתו נתחייבו הנכסים בכתובה ובמזונות ואלו שנתן להם לא יקנו אלא לאחר מיתה: הגה ודוקא שאין נכסים גבי יורשיו (נ"י ס"פ י"נ) ואחד שנתן במתנת ש"מ ושמעה אשתו ולא מיחתה ואח"כ חזר ונתן ואז מיחתה אשתו אין גובאת כתובתה ממתנה זו שהרי המתנה הראשונה קיימת ולא אמרינן דשנייה בטלה הראשונה דהרי לא חזר בראשונה רק בא להחזיקה (מרדכי ריש אלמנה ניזונית ופ' מי שמת) וי"א דאע"פ ששתקה בשעת המתנה גובאת כתובתה ממתנתו (מרדכי שם ומהרא"י בפסקיו סי' פ"ו) ועיין בא"ע סי' ק':

ב מצוה לקיים דברי המת אפי' בריא שצוה ומת והוא שנותנו עכשיו לשליש לשם כך: הגה אבל היו בידו קודם ולא לשם כך או שבאו לידו אחר הצוואה אין בזה משום מצוה לקיים דברי המת (טור ומרדכי פרק מי שמת) כל דבר שנקנה במתנת שכיב מרע אם קדמו היורשין ומכרו המקבל יכול להוציאו מן הלוקח אבל דבר שלא ניתן במתנה רק שמצוה לקיים דברי המת אם קדמו היורשין ומכרו מה שעשו עשו (הגהות מרדכי דב"ב מי שנשבע או נדר ליתן לפלוני כך וכך ומת ולא נתן יורשיו פטורין ואין בזה משום מצוה לקיים דברי המת (ב"י בשם ריטב"א) ועיין לעיל סוף סי' רי"ב סעיף ז' (ובסימן ר"ט ס"ד) מי שהפקיד מעות אצל חבירו ואומר שאם ימות יעשה בהן המוטב יתנו ליורשיו (ב"י סי' רנ"ג בשם מרדכי פרק מי שמת) (וכ"כ לקמן סי' רפ"ב ס"א):

סימן רנג

איזה לשון מועיל לש"מ ואמר תנו מנה לפלוני ומאתים לפלוני וש' לפלוני. ובו לג סעיפים:

א שנים שנכנסו לבקר את החולה וצוה בפניהם כותבין ואין עושין דין ואם היו שלשה רצו כותבין רצו עושים דין: הגה להחזיק כל אחד במה שצוה ולדון בכל דברי ספק שנפל בצואה ואן אחד מן היורשין או מקבלים יכולים לומר לב"ד אחר אזלינן (טור) בד"א ביום אבל בלילה כותבין ואין עושין דין:

ב ש"מ שצוה ואמר יטול פלוני כל נכסי או מקצת נכסי או יחזיק או יזכה או יקנה כולם לשון מתנה הם וכן אם אמר יחסון או יירש על מי שראוי ליורשו ה"ז קנה אבל אם אמר יהנה פלוני בנכסי או יעמוד בהם או יראה או ישען בהם לא קנה ואם אמר אני מניח לפלוני הוי לשון מתנה ואם אמר לשון יפול לפלוני כך וכך לשון ירושה הוא: הגה ובכל זה דוקא שהזכיר לשון מתנה אבל אם אמר כך וכך לפלוני בנכסי לאו כלום הוא (מהרי"ק שורש צ"ד) האומר לפרוע לאשתו כתובתה במעות מזומנים אין זה לשון מתנ' ואין יורשין צריכין לקיי' משו' מצו' לקיים דברי המת (ב"י סי' רנ"ב בשם הריטב"א) כמו שנתבאר סוף סי' רנ"ב:

ג לשונות אלו של מתנה המועילים בשכיב מרע י"א שהוא הדין שמועילים בבריא ויש אומרים שאינם מועילים:

ד מה שכותבים במתנה תלך ותזכה ותירש ותמשכון ותעשה ממנה חפצך ורצונך אין לשונות אלו אלא שופרא דשטרא ואע"פ שלא נכתבו הויא מתנה (אם כתוב בשטר צוואה לשון דאפשר לתלות בטעות סופר ע' לעיל סי' מ"ט סעיף ו'):

ה שכיב מרע שאמרו לו נכסיך למי אמר כמדומה שיש לי בן או שאשתי מעוברת עכשיו שאין לי בן ושאין אשתי מעוברת נכסי לפלוני ונודע שיש לו בן או שאשתו מעוברת אין מתנתו מתנה אפי' מת הבן או הפילה אשתו אחר כך:

ו ש"מ שאמר נכסי לפלוני או שאמרו לו נכסיך למי שמא לפלוני והשיב להם אלא למי יהיו אם הוא ראוי ליורשו זוכה בהם משום ירושה ונפקא מיניה שאם אמר ואחריו לפלוני אינו כלום שירושה אין לה הפסק ואם אינו ראוי זוכה בהם משום מתנה (ואם פי' בהדיא שנותן לו במתנה אפי' ראוי ליורשו אינו אלא לשון מתנה) (ב"י בשם מהרי"ל ומגיד פ"ט דזכיה) (ועיין לעיל ר"ס רמ"ח סעיף א"ב):

ז בד"א שזוכה בהם משום ירושה כשהיה היורש הזה אחת מבנותיו או אחד משאר יורשים אבל אם היה אחד מבניו לא עשאו אלא אפוטרופוס כמו שנתבאר בסי' רמ"ו:

ח שכ"מ שאמר תנו ק"ק זוז לפלוני בני כראוי לו או לאשתי כראוי לה או לבעל חובי כראוי לו נוטלים ק"ק זוז עודף על חלק הבכורה והכתובה והחוב ואם אמר תנו ק"ק זוז לבני בבכורתו או לאשתי בכתובתה לא יטלו שניהם אלא א' מהם וידן על העליונה ואם ק"ק זוז יותר נוטלים ק"ק זוז ואם הבכורה והכתובה יותר מק"ק זוז נוטלים אותה אבל אם אמר תנו ק"ק לבעל חובי בחובו אין לו אלא חובו ואם אמר ר' זוז לבני פ' שהוא פשוט בירושתו אין לו אלא ר' זוז) (טור) ואם לא אמר לא כראוי לו ולא בבכורתו ולא בכתובתה ולא בחובו בכולם ידם על העליונה ואפי' בבעל חוב אם אמר תנו ק"ק זוז לפלוני בעל חובי רצה נוטלן רצה נוטל חובו ויש חולקין ואומרים שאם אמר סתם לבני פלוני או לאשתי (או לפלוני בעל חובי) (טור) מתנה נתן להם יתר על הראוי להם ואם אמר לבני בכורי דינו

כאילו אמר בבכורתו מדהזכיר בכורה: הגה וסברא הראשונה נראה עיקר וכל זה דלא אמר דנותן במתנה אבל אם אמר בפירוש אני נותן במתנה ר' זוז לפלוני בעל חובי או לאשתי נוטלין מלבד מה שחייב להן (ריב"ש סי' ת"פ) מי שאמר בתו תטול בנכסיו כך וכך ולא הזכיר לצורך נישואיה נוטלת המתנה מלבד עישור נכסים שלה (ב"י סי' ר"ן בשם הרשב"א):

ט שכיב מרע שאמר תנו ק"ק זוז לפלוני וש' לפלוני ות' לפלוני אין אומרים הקודם בשטר זכה (וכגון שלא שתק בנתים דהיינו נמלך) (פי' רשב"ם) לפיכך אם לא הניח אלא תת"ק חולקים הנמצא לפי מה שכתב להם ואם יצא עליו שטר חוב גובה מכלם מכל אחד ואחד כפי מה שכתב להם כיצד היה החוב ת"ן בעל הק"ק נותן מאה ובעל הש' ק"ן ובעל הת' נותן ק"ק אבל אם אמר תנו ק"ק זוז לפלוני ואחריו ש' לפלוני ואחריו ת' לפלוני כל הקודם בשטר זכה: הגה וכן אם נתן לכולם בשוה כגון שנתן לכל אחד ר' זוז כל הראשון ראשון קודם אע"פ שלא אמר אחריו דאל"כ ה"ל למימר שיתנו להן ביחד ת"ר זוז (טור בשם ר"י והמ"מ פ"י בשם יש מי שכתב והב"י בשם הרא"ש) ויש חולקין בזה (המ"מ שם שכן הסכימו המפרשים ועיין לעיל סי' קי"א סעיף ח') לפיכך אם יצא עליו שטר חוב גובה מהאחרון אין לו גובה משלפניו אין לו גובה משלפני פניו והוא הדין בבריא שזיכה להם ע"י אחר נמי דינא הכי) (טור):

י שכיב מרע שנתן מתנה והניח נכסיו ליורשיו אם יצא עליו שטר גובה כולו מהיורשים ואם לא הספיק גובה השאר ממקבל המתנה וה"מ שפירש חלק מקבל המתנה ולא פירש חלק היורש אבל אם אמר תנו ק"ק זוז לפלוני בני וק"ק זוז לאיש פלוני בנו קודם שהרי הקדימו ואם יצא עליו שטר חוב גובה מאותו איש נכרי כיון שאיחרו:

יא מי שאומר יש לי כך וכך נכסים ביד פלוני כך וכך נכסים ביד פלוני והיה מונה והולך את שלו ומתוך כך צוה ואמר תנו לפלוני ק"ק זוז אין נותנים לו כל הק"ק זוז מיד אלא לפי חשבון מה שיקבצו שהרי גילה דעתו שממה שיש לו רוצה לתת לו לפי חשבון:

יב שכיב מרע שאמר תנו ר' זוז לפ' וישא בתי ה"ז כמי שנתן לו ב' מתנות כל איזה מהם שירצה יקח לפיכך אם רצה ליקח המעות ולא ישא הבת הרשות בידו אבל אם אמר יקח בתי ויתנו לו ק"ק זוז הרי זה תנאי ולא זכה במעות אם לא ישא הבת: הגה האומר תנו ק' זוז לבתי ותקנה בהן חגורה ומתה נותנין ליורשיה דהוי כאלו אמר שני צוואות ואע"פ שאי אפשר לקיים לקנות בהן חגורה מ"מ מתנה ראשונה קיימת (ת"ה סי' ש"ן):

יג שכיב מרע שאמר תנו לפלוני שוה ק"ק זוז מייני והחמיץ קצת מהיין ההפסד לפי חשבון וכן אם אמר תנו לו מדמי ייני ק"ק זוז ונמכר ונאבדו קצת מהמעות ההפסד לפי חשבון אבל אם אמר תנו לו ק"ק זוז מייני בין אם החמיץ קצת מהיין או נמכר ואבדו קצת מהמעות כל האחריות על היורשים ונוטל המקבל ק"ק זוז שלימים ואם נתייקר לעולם הריוח ליורשים בכל ענין שאמר ואין נותנים לו אלא ק"ק זוז וכן אם הוזל

ההפסד ליורשים: הגה נתן לו דבר מסויים כגון חבית אחת בין החביות ונאבד אחד מהן ההפסד על המקבל (הרשב"א ור"ן ומרדכי פרק המקבל והמגיד פי"א דזכיה) צוה ליתן לאחד מנה מנכסיו וצוה לאפוטרופסים לברור לו היפה ובירר לו מנה יפה ונאבד צריכין ליתן לו מנה אחר הואיל ולא סיים הנותן רק אמר ליתן מנכסיו (ב"י בשם הרשב"א):

יד שכיב מרע שאמר תנו לפלוני בית המחזיק ק' חביות ולא נמצא לו בית מחזיק פחות מק"כ זכה באותה בית שמחזיק ק"כ:

טו שכיב מרע שאמר תנו ת' זוז לבתי בכתובתה או לכתובתה אם דרך אנשי העיר להוסיף בשומת הנדוניא ולכתוב שוה מנה במאתים אינה נוטלת אלא ק"ק שהרי לא אמר ת' סתם:

טז אם אמר ק"ק זוז לפלונית בנדוניית' אין להם לתת עד שתנשא ותצטרך לכך ואם מתה בנתים אין ליורשיה כלום אבל האומר תנו ק"ק זוז לפלונית לנדוניותא חייבים לתת לה מעכשיו יוקרא וזולא דידה הוי ואם מתה קודם שתנשא זכו בהם יורשיה: הגה בכל אלו אין חילוק בין ש"מ למתנת בריא בקנין (טור) ויש חולקין באלו הדינין וסבירא להו דאם אמר ליתן להשיאה ומתה לא זכו בהם יורשיה (מרדכי פ' אע"פ) וכנ"ל עיקר ועבי"ד סי' רנ"ג סעיף ז':

יז ש"מ שאמר תנו לבני שקל בכל שבת או שאמר אל תתנו להם אלא שקל ונמצא שאינו מספיק להם אלא סלע בכל שבת נותנים להם כל צורכם ואם אמר אם מתו ירשו אחרים תחתיהם אין נותנים להם אלא שקל ועיין בסי' רמ"ח (אימת אין לאחריהם כלום):

יח ש"מ שאמר תנו מנה לפלוני נותנים בין אמר מנה זו בין אמר מנה סתם וה"מ במצוה מחמת מיתה שקונה באמירה או במחלק כל נכסיו להרבה בני אדם וצוה לתת מכללם מנה לזה דהוי מסתמא מצוה מחמת מיתה אבל היכא דלא אקני אלא חד מנה בסתם הוי מתנת שכיב מרע במקצת דלא קנה אלא בקנין ובמיפה כחו והכא כיון דמנה אקני ליה אפי' בקנין לא קנה דמטבע אינו נקנה בחליפין וצריך להקנות לו אגב קרקע או דמסר ממונא ליד שליש מחיים:

יט יש מי שאומר שאם אמר הריני נותן מנה לפלוני מנה ממש דוקא קאמר ואי איתיה בעיניה ממש ונאבד מראהו אבוד וכן אם יש לו כמה מנים בעין כל אחד בפני עצמו ונאבד אחד מדאהו אבוד ואפילו אמר מנכסי ואם אין לו מנה מיוחד אלא ת"ק זוז בבת אחת ונאבד מנה מהם לא הפסיד זה אלא לפי חשבון ואם אין לו מעות כלל בעין ולא אמר מנכסי איכא למימר שלא זכה מקבל הגה דמנה ממש דוקא קאמר והא לית ליה (שם) וכ"ש אם אמר ליתן לו מעות או זהובים דדוקא קאמר ואי לית ליה הפסיד אם לא אמר מנכסי או ל' אחר שמשמע כמו נכסי (מהרי"ק שורש צ"ד ותשו' רמב"ן סי' ס"ב):

כ שכיב מרע שאמר הלואתי או פקדוני שביד פלוני תנו לפלוני דבריו קיימים וא"צ מעמד שלשתן וכן אם אמר שט"ח שיש לי על פלוני תנו לפלוני זכה במה שיש בשטר וכאילו כתב ומסר אע"פ שלא משך השטר ואין היורש יכול למחול שטר שניתן במתנת ש"מ והא דאמרי' שזכה בחוב בשלא שייר כלום שאל"כ הויא לה מתנת ש"מ במקצת ולא קניא אלא א"כ הקנה לו בקנין ובמיפה כחו או שהוא מצוה מחמת מיתה וי"א הא דשכיב מרע יכול להקנות הלוואה שלו שביד אחרים היינו בהלואה שיש לו ביד ישראל אבל לא הלוואה שיש לו ביד עכו"ם ואפי' יש לו משכון או שטר מן העכו"ם יש להסתפק אם יוכל להקנות (מרדכי פ' מי שמת והגה"מ פ"י דזכיה ומהר"ם פאדוואה בתשו' סי' נ"ו) וכנ"ל להורות:

כא שכיב מרע שאמר ידור פלוני בבית זה יאכל פלוני פירות דקל זה לא אמר כלום שלא הקנה להם דבר שיש בו ממש שהדירה והאכילה וכיוצא בהם הרי הם כדיבור וכשינה שאין נקנים אבל אם אמר תנו בית לפלו' כדי שידור בו עד זמן פלו' או תנו דקל זה לפלו' כדי שיאכל פירותיו דבריו קיימים שהרי הקנה להם הגוף לפירות והגוף דבר שיש בו ממש וכן כל כיוצא בזה:

כב צוה שיתנו דקל לפלו' והניח שני חצאי דקל יטלם שלזה נתכוון והם שקרא דקל (ואפי' יש לו דקלים שלימי' יכולין יורשין לומר שלזה נתכוין טור):

כג שכיב מרע שאמר תנו ק"ק זוז לעניים או ספר תורה לבית הכנסת יתנו במקום שהוא רגיל היה רגיל בשתים יתנו לכל אחד ואחד ונתבאר בטור י"ד סי' רנ"ח:

כד ש"מ שאמר נכסי לפלו' ופלו' חולקים בשוה אפי' הם מאה אמר נכסי לפלו' ולבניו חולקים אותו פלו' נוטל מחצה וכל הבנים מחצה אמר לפלו' ופלו' ולבני פלו' נוטלים בני פלו' מחצה ושנים הראשוני' מחצה [יחלוק פלו' בנכסי יטול מחצה] תנו חלק לפלו' בנכסי יטול אחד מששה עשר ויש מי שהורה שיטול רביע הנכסים: הגה ואם אמר יטול פלוני חלק בנכסי והוא שכיב מרע ומחלק נכסיו לבניו נוטל חלק כאחד מן הבנים (טור) מי שנתן נכסיו לבניו ולבתו נוטלת חלק כאחד מהן ואם התנה שאם ישיאוה או תנשא בעצמה תטול נדונייתה ותסתלק דבריו קיימין ואם השיאוה אחד מן האחין ופסק לה פחות מן חלק המגיע לה לאו כל כמיניה שלא התנה אלא ישאוה בניו ביחד או תנשא בעצמה אבל לא אחד מהן (תשו' רשב"א אלף מ"ג):

כה שכיב מרע שאמר תנו חלק לפלו' בבור היין שיש לי יטול רביע היין אמר תנו לו בו חלק לחביות הרי מיעט ויטול שמינית היין אמר תנו לו בו לקדרה נוטל חלק משנים עשר מן היין אמר תנו לו בו לטפיח (פי' כלי קטן לשתות בו) נוטל חלק ששה עשר מהיין שבבור שהרי גילה דעתו שלחלק מועט נתכוין ואין למדים מהשעורים האילו לדין אחר: הגה וי"א דבכולן אין לו חלק אלא כל שהוא (טור בשם ר"י והרא"ש) וכל זה דוקא אמרי' במתנה אבל במכר אמרי' בכה"ג הדמים מודיעים (המגיד פי"א דזכיה ונ"י בשם הר"ן):

כו ש"מ שצוה לתת מתנה לעובר שבמעי אמו אם הוא בנו זכה העובר מפני שדעתו של אדם קרובה אצל בנו כמו שנתבאר בסי' ר"י:

כז אמר אם תלד אשתי זכר יטול מנה ואם נקבה מאתים וילדה זכר נוטל מנה ילדה נקבה נוטלת מאתים ילדה זכר ונקבה הזכר נוטל מנה והנקבה ק"ק ילדה טומטום ואנדרוגינוס נוטל בפחות שבשניהם ואם נקרע ואח"כ נמצא זכר יטול מנה:

כח אמר אם תלד אשתי זכר ינתן לו שני שלישי ממוני ולאחי השליש ואם תלד נקבה ינתן לה שליש ממוני ולאחי ב' שלישים וילדה זכר ונקבה נתבטלה המתנה שנתן לאחיו וחוזר הדבר לדין תורה והכל לבן:

כט שכיב מרע שאמר נכסי לטוביה ומת ובא א' ששמו טוביה ואמר אני הוא נוטלן (ואפי' אם יש טוביה אחר שראוי להסתפק בו אין ממתינין לו) (טור) ואם הוחזק שמו רב טוביה אינו נוטלן ואם היה הש"מ גס בו וקורא אותו בשמו נוטלן באו שנים לתבוע וכל אחד מהם הוחזק שמו טוביה אם היה אחד מהם ת"ח ת"ח קודם (אא"כ ידוע שדעתו יותר קרובה על שכינו או קרובו ששמו כך) (טור) אין בהם ת"ח והיה אחד מהן שכן או קרוב הוא קודם היה אחד שכן ואחד קרוב שכן קודם שניהם קרובים או שניהם שכנים או שניהם ת"ח יעשו הדיינים כמו שיראה להם כל מי שדעתם נוטה שעל זה אמר נותנים לו וכן אם היו רבים (והאי שכן לא בשכן הדר אצלו אלא בשכן חבירו הרגיל אצלו במשא ובמתן (טור) והא דאומדין דעת הנותן היינו דוקא בנותן להם מתנה אבל אם אמר שחייב לטוביה ובאו שנים שוין יחלוקו ביחד דהא ליכא אומדנא מאחר שחייב להן (ר"ן פ' הכותב):

ל ש"מ שצוה ואמר אל תספדוהו אין סופדין אותו אמר אל תקברוהו מנכסיו אין שומעין לו אלא כופין את היורשים לקברו מנכסיו:

לא מי שנתן מממונו מתנות הרבה ושייר מעט ליורשיו היורשים חייבים לקוברו מי שאמר מנה לפלוני בני ולא יירש ומנה לפלוני בני ויירש והיו לו נכסים הרבה ואין לו רק אלו השני בנים השני יורש הכל ואין לראשון רק המנה שנתן לו (טור בשם ת' הרא"ש סוף כלל פ"ב):

לב שטרי צוואה העולים בערכאות של עכו"ם כשרים:

לג מי שאמר נכסי לבני שמעון הזכרים אם יהיו לו ואם לא יהיו לו יהיו לבני נפתלי הזכרים וירדו מיד בני נפתלי לנכסים ואחר פטירת המצוה היו בנים זכרים לשמעון לא זכו במתנה זו לא אלו ולא אלו אלא הנכסים חוזרים ליורש: הגה מי שנתן לחבירו לדור בבית א' מבתים שלו וכתב שהמקבל יוכל לברר איזה בית שירצ' הן מבתים התחתונים הן מבתים העליונים יוכל לברר לו אף מבתים האמצעים שלא כתב לו רק ליפות כחו (ב"י בשם הרשב"א) אם כתבו העדים כל הצואה ביחד ובא א' ממקבלי מתנות ובקש שיכתבו לו צוואתו לבד אם רוצים העדים יכולין לעשות אבל אינן מחוייבים ואם רוצים מעידים לפני ב"ד והן מפרסמין זכותו (תשובת רמב"ן סי' פ"ג):

סימן רנד

ש"מ שביקש שיעשו קנין במתנות. ובו סעיף אחד:

אע"פ שמתנת שכיב מרע אינה צריכה קנין אם ביקש שיקנו ממנו קונים אפי' בשבת שזה הקנין אינו צריך וי"א שאפי' אם יש נפקותא בקנין כגון שכותב כל נכסיו ומפרש שלא יחזור בו אם יעמוד קונים בשבת: הגה וי"א דאפי' מתנה במקצת דצריכה קנין אע"פ שנראה שאינו נותן מדאגת מיתה הואיל ואינו (נותן) כולם אפ"ה קונים ממנו בשבת (רשב"ם פרק מי שמת) וי"ח בזה (טור בשם הרא"ש):

סימן רנה

שכיב מרע שאמר יש לי מנה ביד פלו' או של פלו' בידי. ובו ט סעיפים:

א ש"מ שאמר יש לי מנה ביד פלו' כותבין העדים כך וכך צוה פלו' אע"פ שאין יודעים אם אמת הוא אומר לפיכך כשבאים יורשיו לגבות צריכים להביא ראיה:

ב שכ"מ שאמר מנה לפלו' בידי אם אמר תנו נותנים לא אמר תנו אין נותנין שמא לא אמר מנה יש לו לפלו' בידי אלא כדי שלא יאמרו על יורשיו שיש להם ממון לפיכך אם אמר זה דרך הודאה ולא היה שם חשש הערמ' נותני' אע"פ שלא אמר תנו וכן אם הודה בכתב ידו שכל נכסיו הם של פ' הויא הודאה ולא אמרי' בכי הא אדם עשוי שלא להשביע את בניו:

ג המקדיש כל נכסיו אינו נאמן לומר אחר שהקדיש חוב לפלו' עלי או כלי זה של פלוני הוא שמא יעשו קנוניא על ההקדש ואפי' היה שטר ביד ב"ח אינו גובה ע"פ הודאתו אלא כדרך שגובה כל ב"ח בד"א בבריא אבל חולה שהקדיש כל נכסיו ואמר בשעה שהקדיש מנה לפלוני בידי נאמן שאין אדם עושה הערמה על ההקדש בשעת מיתתו וחוטא לאחרים שהרי הוא הולך למות לפיכך אם אמר תנו אותה נוטל בלא שבועה ואם לא אמר תנו אין נותנין אלא א"כ היה בידו שטר מקויים הרי זה נוטל מההקדש מפני הצוואה ואם אחר שהקדיש אמר תנו אין שומעין לו אלא הרי הוא כשאר בעלי חובות אם נתקיים שטרו נשבע וגובה מהפודה לא מההקדש:

ד אמר מנה לפלוני בידי ואמרו יתומים פרענו אינם נאמנים שהרי לא אמר תנו ומנין ידעו שחייבים ליתן אבל אם אמר תנו ואמרו יתומים פרענו נאמנים ונשבעים שבועת היסת שפרעו (וי"א דבכל ענין נאמנים לומר פרענו) (טור בשם הראב"ד והר"ר ישעיה):

ה שכיב מרע שהודה שיש לפלוני בידו מנה ואמרו יתומים חזר ואמר לנו אבינו פרעתיו נאמנים ונשבעים על זה היסת אבל אם אמר תנו ואמרו יתומים חזר ואמר לנו אבינו פרעתיו אינם נאמנים:

ו צוה מחמת מיתה לתת מנה לשמעון ומת ומכרו היורשים כל הנכסים שלא מצא שמעון לגבות את שלו גובה מהלקוחות ואין היורשין נאמנים לומר פרענוהו כיון ששטר הצוואה יוצא מתחת ידו אבל אם אין כתב הצוואה יוצא מתחת ידו נאמנים לומר פרענו ואם אומרים שלא פרעוהו חוששים לקנוניא:

ז ראה שהטמין אביו מעות ואמר של פלוני הם או של הקדש הם אם כמוסר דבריו בלשון צוואה דבריו קיימין ואם כמערים שלא יחזיקוהו בעשיר א"צ לקיים דבריו:

ח בא אחד ואמר ראיתי את אביך שהטמין מעות ואמר של פלוני הם או של הקדש הם אם הם טמונים במקום שהמגיד היה יכול ליטלם נאמן ואם לאו אינו נאמן:

ט היה פקדון ביד אביהם ואינו יודע היכן הניחו ואמרו לו בחלום כך וכך הם ובמקום פלו' הם ושל פלוני הם או של מעשר שני הם ומצאם במקום שנאמר לו ובמנין שנאמר לו דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין אלא הרי הם שלו:

סימן רנו

עכו"ם שנתגייר שנתן מתנת שכ"מ או ששחרר עבדו. ובו ד סעיפים:

א גר שיש לו בן שאין הורתו בקדושה הואיל ואינו יורשו כך אינו יכול ליתן לו נכסיו במתנת ש"מ לא כולן ולא מקצתן שלשון ירושה ומתנה לגבי יורש אחד הם ואם תאמר יקנה נמצא זה יורש את אביו לפיכך אם נתן לגר משאר הגרים מתנתו קיימת: הגה וי"א דלא יוכל ליתן לשום אדם במתנת ש"מ כי אם דרך הודאה (טור בשם הרא"ש ונ"י בשם הרשב"א) וכן נראה עיקר י"א אע"ג דמתנת ש"מ של גר אינו כלום מ"מ אמרי' בו מצות לקיים דברי המת אם הוא בדרך שנתבאר סוף סי' רנ"ב (מרדכי פ"ק דגיטין ור"ן) ויש חולקין (טור בשם הרא"ש כלל ט"ו ומרדכי פרק מי שמת) ושתוקי יש לו דין גר לענין מתנת ש"מ והואיל ואיכא פלוגתא דרבוותא דייניגן דין המוציא מחבירו עליו הראיה ואם שנים מוחזקין חולקין (תרומת הדשן סי' שנ"ב):

ב עובד עכו"ם שנתגייר שנתן מתנה לבנו שהורתו שלא בקדושה וצוה שיתן בנו מנה ליתומה פלונית אע"פ שאין מתנה זו כלום זכה הבן במנה של יתומה ליתומה:

ג ש"מ שהודה שיש לפלוני אצלו כך וכך תנוהו לו הודאתו הודא' ואפי' הודאת הגר לבנו שאין הורתו בקדושה או לעכו"ם נותנים לו אבל שכיב מרע שצוה לתת לעכו"ם מתנה אין שומעין לו שזה כמי שצוה לעבור עבירה מנכסיו:

ד אמר פלוני עבדי עשו אותו בן חורין או שאמר עשיתי אותו בן חורין או הרי הוא בן חורין כופין את היורשים ומשחררים אותו אמר פלונית שפחתי עשו לה קורת רוח עושין לה קורת רוח ואינה עובדת אלא עבודות שהיא רוצה בה מכל העבודות הידועות לעבדים באותו מקום (וי"א שאם רוצה כופין אותם לשחררה) (טור בשם רש"י והרא"ש) (וע' ביורה דעה סי' רס"ז ס' ע"ז):

סימן רנז

הכותב נכסיו לבנו או לאחר מהיום ולאחר מותו ומתנת בריא שכתבו בה מהיום ולאחר מיתה. ובו ז סעיפים:

א הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו הרי הגוף של בן מזמן השטר והפירות לאב עד שימות לפיכך האב אינו יכול למכור מפני שהם נתונים לבן והבן אינו יכול למכור מפני שהם ברשות האב: הגה המקדיש קרקע מהיום ולאחר מותו או לאחר שלשים יום לא קדיש כלל דהא אי אפשר לומר גוף מהיום ופירות לאחר זמן דהא קא אכיל פירות של הקדש (תשו' רשב"א סי' תקס"ג) הכותב כל נכסיו לאחד מהיום ולאחר מיתה צריך למכרן ולקנות בדמיהן קרקע ולאכול מהן פירות כדין בעל בנכסי אשתו אלא א"כ התנה לעשות בנכסיו כל ימי חייו כפי מה שירצה (נ"י פרק י"נ):

ב מת האב והניח פירות המחוברים לקרקע הרי הן של בן מפני שדעתו של אדם קרובה אצל בנו היו תלושים או שהגיעו ליבצר הרי הם של יורשים: הגה מכר הבן כחו לאחר אין למקבל אפילו בפירות שלא הגיע זמנו לתלוש אלא הן של יורשי האב ונותנים לזה דמים כפי מה ששוין הפירות בשעה שמת או מניח הפירות בשדהו עד שיגמרו וכן הדין אם כ' הקרקע לאחר ולא לבנו (טור) אבל אם כתב לבן בנו הוי כאילו כתבה לבנו (ת"ה סי' ש"נ):

ג עבר האב ומכר מכורים (הפירות) עד שימות (ואפי' חזר ולקחה האב לא היה במכירתו כלום) (נ"י פרק יש נוחלין) וכשימות האב מוציא הבן (או יורשיו) (טור) מיד הלקוחות ואם היו שם פירות מחוברין שמין אותם ללוקח ונותן הבן דמיהם היו תלושים או שהגיעו ליבצר הרי הם של לוקח (וי"א שדין הבן עם הלוקח כמו עם האב) (טור וב"י בשם רשב"ם):

ד עבר הבן ומכר אין ללוקח כלום עד שימות האב:

ה מכר הבן בחיי האב ומת הבן ואח"כ מת האב כשימות האב קנה הלוקח שאין לאב אלא פירות וקנין פירות אינו כקנין הגוף:

ו מתנת בריא שכתב בה מהיום ולאחר מיתה הרי הוא כמתנת שכ"מ שאינה קונה אלא לאחר מיתה שמשמע דברים אלו שאע"פ שקנה הגוף מהיום ואינו יכול לחזור בו אינו זוכה בו ואוכל פירות אלא לאחר מיתה: הגה הכותב נכסיו לבנו והתנה לדור בהן כל ימי חייו ולהיות ניזון מהן יכול לדור בהן עם אשתו ושמשים הצריכין אליו וכן נותנים לו מזונות הצריכים לו

אם אין לו ממקום אחר כפי הנראה לב"ד ואם מכרו לצורך מזונות ובא לו ממון אח"כ א"צ לשלם מה שלקח (נ"י בשם הרשב"א):

ז כתב לו מהיום אם לא אחזור בי עד לאחר מיתה היא לגמרי כמתנת שכ"מ ויכול לחזור בו כל ימי חייו אף מהגוף: הגה ומ"מ צריך קנין במתנת בריא ולא אמרינן בכה"ג דבריו ככתובין וכמסורין דמי ולכן בריא שרוצה לחלוק נכסיו אחרי מותו שלא יריבו יורשיו אחריו ורוצה לעשות סדר צוואה בעודו בריא צריך להקנות בקנין ואפי' קנין אינו מהני אם רוצה ליתן להן דבר שאינו בידו אז דאין אדם מקנה דבר שלא ברשותו ואין מהני אלא דרך הודאה שמודה שחייב לכל אחד מהן כפי מה שירצה (ב"י סי' ר"נ בשם הרשב"א ומהרי"ק שורש צ"ד ומהר"ם פאדוואה סי' נ"ב) וע"ל סי' ס' סעיף ו':

סימן רנח

מתנה שכתוב בה לאחר מיתה אם יש בו זמן. ובו ב סעיפים:

א שטר מתנה שכתוב בו שיקנה פלוני שדה פלונית לאחד מיתה בין שהיה בשטר קנין בין שלא היה בו קנין כיון שכתוב בו זמן ובזמן הזה חי היה הזמן מוכיח שמחיים הקנה לו (ולא שאינו) [ואינו] זוכה אלא לאחר מיתה שאילו היה בדעתו להקנות לו בשטר זה לאחר מיתה לא היה כותב בו זמן לפיכך אע"פ שאין כתוב בו מהיום ולאחר מיתה קונה לאחר מיתה (והוי כאילו כתב לו מהיום ולאחר מיתה שנתבאר דינו סי' רנ"ז) וזה שכותבים בכל המתנות והממכרות מעכשיו אע"פ שיש בשטר זמן להרויח הדבר (כותבין) כן אע"פ שאינו צריך:

ב וכן אם יש בו קנין קונה הגוף מיד אפילו אין בו זמן: הגה דכל קנין מעכשיו הוא והא דאמרי' זמנו של שטר מוכיח עליו היינו בכותב לו לאחר מיתה אבל בכותב לו לאחר שלשים יום אין אומרים זמן של שטר מוכיח עליו ולכן אם מת נותן או המקבל תוך ל' בטלה המתנה והוא הדין דנותן יכול לחזור תוך ל' (טור בשם הרמ"ה) והא דאמרינן זמנו של שטר מוכיח עליו היינו שצוה הנותן לכתוב זמן או שצוה לעדים לעשות שטר מעליא אבל צואה שלא נכתב בה זמן רק לזכרון בעלמא אין אומרים זמנו של שטר מוכיח עליו (ב"י בשם רשב"א ותשו' רמב"ן סי' ו' ומהרי"ק שורש צ"ד) וי"א דלאו דוקא זמנו של שטר אלא בעל פה נמי הזמן מוכיח (הר"ן ס"פ מי שאחזו):

סימן רנט

השבת אבידה מאיזה מקום חייב להשיבה. ובו ט סעיפים:

א הרואה אבידת ישראל חייב לטפל בה להשיבה לבעליה שנאמר השב תשיבם ואם נטלה ע"מ לגזלה ועדיין לא נתייאשו הבעלים ממנה עובר משום השב תשיבם לאחיך ומשום לא תגזול ומשום לא תוכל להתעלם ואפי' אם יחזירנה אח"כ כבר עבר על לא

תוכל להתעלם נטלה לפני יאוש על דעת להחזירה ולאחר ייאוש נתכוון לגזלה אינו עובר אלא משום השב תשיבם המתין עד אחר יאוש ונטלה אינו עובר אלא משום לא תוכל להתעלם:

ב בד"א במקום שהוא חייב להשיב משם ובמקום שראוי להסתפק בה באבידה ושתהא בענין שמוכח שהיא אבידה ושלא תהי' מדעת ושיהי' בה שוה פרוטה ושיש סי' בגופה או במקומ' ושהיה מטפל בה אם היתה שלו ושתהי' של מי שחייב להשיב אבידתו אבל אם חסר א' מכל אלו אינו חייב להשיב אבידתו:

ג כיצד המוצא מציאה במקום שישראל מצוים שם חייב להכריז שלא נתייאשו הבעלים ואפי' העיר מחצה עכו"ם ומחצה ישראל או אפי' רובה עכו"ם והוא מצאה במקום שרוב העוברים שם ישראל חייב להחזיר אבל אם רוב העיר עכו"ם או אפי' רובה ישראל ומצאה במקום שרוב העוברים שם עכו"ם אינו חייב אפי' אם ידע שמישראל נפלה ויש בה סי' שודאי נתייאשו הבעלים וכגון שהוא מדברים שיש לתלות שידע מיד בנפילתו וכמו שיתבאר: הגה וע"ל סי' רס"ב ס"ג וי"א דאם אבד ספרים לא מייאש מינייהו אפי' במקום שרובה עכו"ם (הגהות מרדכי דב"מ):

ד לפיכך המוציא חביות של יין בעיר שרובה עכו"ם יינה אסור בהנא' והקנקן מותר ואם בא ישראל ונתן בה סימן אז ודאי של ישראל היא ונתייאשו ממנה ומותרת למוצאה בשתייה אם היא סתומה (וע' בי"ד סי' קכ"ט מדין זה):

ה אע"פ שמן הדין במקום שרוב עכו"ם מצויים אפילו נתן ישראל בה סימן אינו חייב להחזיר טוב וישר לעשות לפנים משורת הדין להחזיר לישראל שנתן בה סימן (ואם הוא עני ובעל אבידה עשיר א"צ לעשות לפנים משורת הדין):

ו מקום שרובן עכו"ם ורוב טבחים ישראל בהמה או עוף הנמצא שם שחוט מותר והוא של מוצאו ואם עוף חטף בשר והשליכו למקום אחר אפילו אם רוב ישראל היא של מוצאו שודאי נתיאשו בעליו:

ז המציל מהארי והדוב וזוטו של ים (פי' לשון ים החוזר לאחוריו עשרה או ט"ו פרסאות ושוטף כל מה שמוצא בדרך חזרתו וכן עושה בכל יום ושלוליתו של נהר (פי' כשהנהר גדל ויוצא על גדותיו ופושט רש"י) הרי אלו שלו אפי' הבעל עומד וצווח (מ"מ טוב וישר להחזיר כמו שנתבאר סעיף ה') ואע"ג דמדינא אין חייבין להחזיר באבידות אלו אם גזר המלך או ב"ד חייב להחזיר מכח דינא דמלכותא או הפקר ב"ד הפקר ולכן פסקו ז"ל בספינה שטבעה בים שגזר המושל גם הקהלות שכל מי שקונה מן העכו"ם שהצילו מן האבידה ההוא שיחזיר לבעליו שצריכין להשיב ואין לו מן הבעלים אלא מה שנתן (מרדכי ריש פ' אלו מציאות) ואם יש מכשולות בנהר שעל ידי כן דבר הצף בו

עומד שם אם הוא דבר שיש בו סי' מסתמא לא הוי יאוש: הגה ואם הוא דבר שאין בו סי' אם הבעלים יכולים להציל והן רודפין אחר האבידה או שאינו שם שאילו היו שם אפשר שהיו מצילין לא זכה בהן המוצא (טור) אבל אם הוא דבר שאינו יכול להציל מיד והוא עומד ואינו רודף אחריו ודאי מייאש וסתמא (לא) הוי יאוש (תוס' ומרדכי פ' הנ"ל) אווזין ותרנגולין שברחו מבעליהן הוי הפקר וכל המחזיק בהן זכה בהן ודוקא שאי אפשר לבעליהן להחזיר (ר"ן ר"פ שלוח הקן):

ח נהר שעושים בו סכר לצוד בו דגים ופועלים ישראלים רגילים לעשותו ולתקנו כשמתקלקל המוצא בו מציאה חייב להכריז: הגה וכן מקום ששומרים שם עכו"ם בקבע אע"פ שרוב הנכנסים ויוצאים ישראלים אינו חייב להכריז (נ"י פ' אלו מציאות):

ט אבידת קרקע ג"כ חייב להשיב שאם ראה מים באים לשטוף שדה חבירו חייב לגדור בפניהם כדי להציל:

סימן רס

המוצא דבר שמוכח שהונח שם. ובו יא סעיפים:

א המוצא בגל או בכותל ישן שאין זוכרים מי בנאו ולא היה מימות עולם בחזקת זה שדר בו עתה ובחזקת אבותיו הרי הוא של מוצאה והוא שהעלה חלודה שאני אומר של עכו"ם הקדמונים הוא והוא שימצאנה מטה מטה כדרך כל המטמוניות הישנים אבל אם מראים הדברים שהם מטמון חדש אפי' נסתפק לו הדבר ה"ז לא יגע בהם שמא מונחים הם שם וכותל חדש דהיינו שידוע שאבותיו של זה שהוא דר שם בנאוהו ולא יצא מרשותם מציאה הנמצאת בו מחציו לחוץ הוא של מוצאו אפי' יש בו סימן והוא שהעלה חלודה שודאי נתייאשו בעליו ממנו כיון שארך לו שם הימים מחציו ולפנים של בעל הבית אפי' אם העלה חלודה ואם הוא ממלא כל הכותל חולקים אפילו אם כל הכותל משופע ולא אמרינן ממקום הגבוה הוא ונתגלגל למקום השפל:

ב במה דברים אמורים במוכין או בנסכא שאין הוכחה מאיזה מקום בא לשם אבל סכין או כיס הוא מוכיח על עצמו מאיזה מקום בא שאם יד הסכין ורצועת הכיס לצד חוץ ודאי מחוץ בא שם והיא של מוצאו ואפי' מחציו ולפנים ואם הם לצד פנים הם של בעל הבית אפי' מחציו ולחוץ:

ג בד"א שמחציו ולפנים של בעל הבית כשהוא טוען שהוא שלו או שהיה יורש שאנו טוענין לו שמא של אביו היה אבל אם הודה שהם מציאה הרי היא של מוצאה לפיכך אם היה משכיר לאחרי' הרי הם של שוכר אחרון ואם השכירו לג' עכו"ם כאחת הרי עשאו פונדק וכל הנמצא בו אפי' בתוך הבית הרי הוא של מוצאו מפני שאין אחר יכול לטעון שהם שלו או שהוא טמון שהרי עשאו פונדק:

ד ראובן הדר עם שמעון בביתו ומעלה לו שכר אם צבי שבור או גוזלות שלא פרחו נכנסו לתוך הבית זכו בהם שניהם דהוו כשנים השותפין בחצר (טור) אבל אם קנה א' מהם בו מציאה מגנב אין לחבירו זכות בה:

ה המוצא מעות בחנות אם היו בין תיבה לחנוני הרי הם של בעל החנות ואם מצאם על התיבה ואצ"ל מתיב' ולחוץ הרי הם של מוצאם ואפי' יש בה סימן (וי"א דעל התיבה של חנוני הם) (הכל בטור ונ"י) מצא מעות בחנות השולחני בין כסא לשולחני הרי אלו של שולחני מצאו על הכסא לפני השולחני אפי'היו צרורין ומונחין הרי אלו של מוצאם והוא שיהי' רוב עכו"ם שאם לא כן חייב להכריז מפני שהם צרורים יש בהם סימן:

ו המוצא קציעות בדרך אפי' בצד שדה קציעות הרי אלו שלו וכן תאנה שהיא נוטה לדרך ונמצאו תאנים תחתיה מותרים שהבעלים מתייאשים מהם מפני שהתאנה וכיוצא בה עם נפילתה נמאסת אבל זיתים וחרובים וכיוצא בהם אסורים ותמרי' שמשירם הרוח מותרים שחזקתן שהבעלים מחלום לכל אדם מפני שהבהמות והחיות אוכלים אותם מחמת מתיקותם ואם היו של יתומים שאינם בני מחילה אסורים וכן אם הקפיד בעל השדה והקיף מקום האילנות או תיקן מקום שיפלו בו הנובלות עד שילקטם הרי אלו אסורים שהרי גילה דעתו שלא מחל:

ז מצא פירות מפוזרות במקום הגרנות אם היו כמו קב בתוך ד' אמות או ביותר על ד' אמות הרי אלו שלו מפני שאין הבעלים מטפלים באסיפתן היו מפוזרים בפחות מד' אמות לא יגע בהם שמא הבעלים הניחו שם (וכן יותר מקב בד' אמות) (טור) היו כמו חצי קב בב' אמות או קביים בח' אמות או שהיה הקב משנים וג' מינים כגון תמרים ושומשמין כל אלו ספק לפיכך לא יטול ואם נטל אינו חייב להכריז: הגה וי"א אפי' בתמרים לחוד דלא נפיש טרחייהו וכל כיוצא בזה (טור) או בשומשמין לחוד דחשיבו הוי ספק (רש"י):

ח גוזל שמדדה (פי' שמתנודד) ואינו יכול לפרוח הנמצא קרוב לשובך בתוך חמשים אמה הרי הוא של בעל השובך חוץ לחמשים אמה הרי הוא של מוצאו שאין הגוזל מדדה יותר על חמשים אמה (ובשביל של כרמים אפילו חוץ לנ' אמה הוי של בעל השובך) (טור) נמצא בין שובכות הרי הוא של קרוב מחצה למחצ' יחלוקו בד"א כשהיו יוני שתי השובכות שוין במנין אבל אם היו יוני האחד רבים הלך אחר הרוב אע"פ שהוא רחוק (וכל זה בגוזלות שאינן מפריחים אבל אם הם מפריחים בכל ענין של מוצאו) (טור):

ט כל המוצא אבידה בין שיש בה סימן בין שאין בה סימן אם מצאה דרך הנחה אסור ליגע בה שמא בעלי' הניחוה שם עד שיחזרו לה ואם יבא ליטלה והוי דבר שאין בו סימן הרי איבד ממון חבירו שהרי אין לו בה סימן להחזיר בו ואם היה דבר שיש בו סימן ה"ז

הטריחן לרדוף אחריה ולתת סימניה לפיכך אסור לו שיגע בה עד שימצאנה דרך נפילה אפי' נסתפק לו הדבר ולא ידע אם דבר זה אבוד או מונח ה"ז לא יגע בו ואם עבר ונטלו אסור לו להחזירו לשם ואם היה דבר שאין בו סימן זכה בו ואינו חייב להחזירו וכל דבר שיש בו סימן בין ספק הנחה בין בדרך נפילה בין ברה"י בין בר"ה חייב להכריז:

י כיצד מצא טלית או קרדום בצד הגדר ה"ז לא יגע בהם בסרטיא (פי' דרך רחבה שהולכים שם רבים תדיר) נוטל ומכריז מצא גוזלות מקושרים בכנפיהם ומדדין אחר הגדר (פי' גדר של אבנים) או אחר הגפה (גפה סתימת כותל של עצים או של קנים) או בשבילין שבשדות ה"ז לא יגע בהם שמא בעליהן הניחום שם ואם נטלם הרי אלו שלו ואם היו קשורים קשר שהוא סימן חייב להכריז וכן אם מצאם קבועים במקומ' חייב להכריז שהמקום סימן:

הגה כל אלו דברי הרמב"ם אבל יש חולקים בכל זה וסבירא להו דג' חילוקים בדבר דאם הדבר משתמר כגון טלית או קרדום בצד גדר והוא ספק אם הניחו בעלים שם לא יגע בהן בין יש בו סימן בין אין בו סימן עבר ונטלו והוליכו לביתו אם יש בו סימן יכריז (טור) אם אין בו סימן יהא מונח עד שיבא אליהו (המגיד פט"ו דגזילה ונ"י פ' אלו מציאות) לא הוליכו לביתו יחזור ויניחנו על מקומו ובמקום שאינו משתמר כלל אפי' ודאי הונח ואין בו סימן לא בחפץ ולא במקום הוי של מוצאו ואם יש בו סימן נוטל ומכריז ובמקום שמשתמר קצת כגון שבילין שבשדות אפילו ספק הינוח יש בו סי' נוטל ומכריז ואם אין בו סימן לא בגופו ולא במקום כא יטלנו ואם נטלו רק בידו ולא הוליכו לביתו לא יחזור שהרי אין המקום משתמר היטב ויהא מונח עד שיבא אליהו וכן נ"ל עיקר (טור והמגיד):

יא מצא באשפה כלי מכוסה ה"ז לא יגע בו: הגה בד"א באשפה שאינו עשוי לפנות כלל אבל אם מתחלה עשוי לפנות המטמין בה דבר אבידה מדעת היא והרי הוא של מוצאה (טור) ואם אשפה שאינה עשויה להתפנות היא ונמלך עליה לפנות' אע"פ שמצאו מכוסה נוטל ומכריז וכן אם היו כלים קטנים כגון סכין ושפוד וכיוצא בהם אפילו היו מכוסים באשפ' הקבוע' נוטל ומכריז (שאפשר כשכיבדו הבית השליכן שם) (טור):

סימן רסא

דין המוצא במקום שניכר שאינ' אבידה. ובו ד סעיפים:

א מצא חמור או פרה רועים בדרך ביום אין זה אבידה בלילה (או אם רואה חמור וכליו הפוכין) (טור) ה"ז אבידה בפנות היום ובנשף אם ראה אותם ג' ימים זה אחר זה הרי זו אבידה ונוטל ומכריז:

ב ראה פרה רצה בדרך אם פניה כלפי העיר אין זו אבידה כלפי השדה ה"ז אבידה מצאה רועה בין הכרמים חייב להחזיר משום אבידת קרקע לפיכך אם היו הכרמים של עכו"ם אינה אבידה ואינו חייב להחזיר ואם חשש שמא יהרגנה העכו"ם כשימצאנה

מפני שהפסידה הכרם ה"ז אבידה ונוטל ומכריז (וה"ה במקום שפורעין קנס מבהמות שרועים בשדות אחרים) (ר' ירוחם נ"ב):

ג מצא פרה בר"ה אם עומדת בר"ה חייב להחזירו היתה רועה בעשבים או שהיתה ברפת שאינה משתמרת ואינה מאבדת לא יגע בה שאין זו אביד': הגה וי"א שאם הרפת חוץ לתחום חייב להחזירה (טור וכ"כ הרא"ש) מיהו נ"ל דהכל לפי הענין ואף הסברא הראשונה מודה אם היא בענין שאינה משומרת:

ד המאבד ממונו לדעת אין נזקקין לו כיצד הניח פרתו ברפת שאין לה דלת ולא קשרה והלך לו (וי"א דרפת לא מקרי אבידה מדעת וחייב להחזירה) (טור) השליך כיסו ברשות הרבים והלך לו ה"ז איבד ממונו לדעתו ואע"פ שאסור לרואה דבר זה ליטול לעצמו אינו זקוק להחזיר שנא' אשר תאבד פרט למאבד לדעתו וי"א דאבידה מדעת הוי הפקר וכל הקודם זכה (טור):

סימן רסב

על איזה דבר חייב להכריז ואיזה דבר הוא של מוצאו. ובו כא סעיפים:

א כל אבידה שאינו שוה פרוטה בשעת אבידה ובשעת מציאה אינו חייב להכריז עליה אפי' היתה שוה פרוטה בשעת אבידה והוזלה או שלא היתה שוה פרוטה בשעת אבידה והוקרה אינו חייב אבל אם היתה שוה פרוטה בשעת אבידה ובשעת מציאה אפי' הוזלה באמצע חייב וכן אפי' הוזלה אחר מציא' חייב להכריז:

ב אפי' אבידה ששוה הרבה אם היא של שותפים הרבה שאין מגיע לכל אחד שוה פרוטה אינו חייב להחזירה בד"א שידוע שהם שותפים בה אבל בסתם שראה חפץ או מטבע שנפל משלשה ואינו שוה אלא שתי פרוטות חייב להחזיר דשמא שותפים הם בו ואחד מהם מחל חלקו לחבירו והרי יש בו שוה שתי פרוטות לשנים ואם אח"כ נודע שלא מחל א' לחבירו הרי הוא שלו אפי' בא לידו קודם שנודע ואם היה שוה פחות מב' פרוטות הרי הוא שלו דלא חיישינן דילמא שנים מחלו לאחד:

ג אין המוצא מציאה חייב להכריז אלא בדבר שיש בו סימן בגופו או שראוי ליתן סימן במקומו או בקשריו או במנינו או במדתו או במשקלו אבל אם אין בו שום סימן אפי' במקומו כגון שניכר שלא הונח שם בכוונה אלא דרך נפילה בא שם אם הוא דבר שיש לתלות שבעליו הרגישו בו מיד כשנפל ממנו או מחמת כובדו או מחמת חשיבותו ותמיד היה ממשמש בו ומרגיש כשנופל הרי הוא של מוצאו שהרי נתייאש מיד כשידע שנפל כיון שאין בו סימן ובא לידו בהיתר כיון שנתייאשו בעליו ואם לא צריך להחזיר אע"פ שנתייאש אח"כ כיון שבא לידו קודם יאוש:

ד ראה אבידה שנפלה משנים או משלשה צריך להחזיר אפי' אין בו סימן שאם ראה ממי מהם נפל יחזירנו לו ואם לא ראה ממי מהם נפל אם יש בו סימן יכריז ביניהם ואם אין בו סימן יהא בידו עד שיבא אליהו ודוקא ששוה שתי פרוטות כמו שנתבאר ס"ב) (טור):

ה מצא דבר שנתייאשו הבעלים ממנו כגון שאמרו וי לחסרון כיס אפי' יש בו סימן הוא של מוצאו וכן המוצא דבר שמוכיח בו שיש זמן רב שנאבד מבעליו ונתייאשו הבעלים הוא של מוצאו אפי' יש סימן בגופו או במקומו: הגה הא דאמרינן דכשאמר וי לחסרון כיס הוי יאוש היינו באבידה וכיוצא בזה אבל מי שיש לו חוב אצל עכו"ם שמסתמא אינו ייאוש אע"פ שאמר וי לחסרון כיס לא הוי ייאוש דהואיל שכל חוב הוי ספק אי משתלם אי לא מספיקא אמר כך ולא גמר ומייאש (מהרי"ק שורש ד'):

ו לפיכך המוצא מעות מפוזרים ועיגולי דבילה וככרות של נחתום ומחרוזות של דגים שאין בהם סימן לא בקשרים ולא במנינם וחתיכות של בשר שאין בהם סימן ולשונות של ארגמן וגיזי צמר שאינם צבועים ואניצי פשתן הרי אלו שלו שבכל אלו מסתמא הרגישו הבעלים בנפילתם וכיון שאין בהם סימן מתייאש:

ז מצא פירות מפוזרים אם דרך הנחה לא יגע בהם ואם דרך נפילה הרי הם שלו:

ח המוצא ככרות של בעל הבית וגיזי צמר הצבועים וחתיכות בשר או דג שיש בהן סימן וכן כל דבר שיש בו סימן חייב להכריז:

ט מצא כריכות קטנות של שבלים בר"ה הרי אלו שלו שהרי אין בהם סימן ואם מצאם ברשות היחיד אם דרך נפילה הרי אלו שלו ואם דרך הנחה חייב להכריז שאע"פ שאין בהם סימן המקום הוי סימן אבל אם מצא אלומות בין ברשות היחיד בין ברשות הרבים נוטל ומכריז: הגה שמקומן סימן ומיהו במקום שהכל נותנין שם כגון חביות בשפת הנהר אינו סימן שהכל פורקין שם המוצא חביות של יין ושומן וכיוצא בזה קודם שנפתחו האוצרות חייב להכריז שיש ברישומן סימן לאחר שנפתחו האוצרות אין רישומן סי' ואין חייב להכריז (טור) ודוקא אם כל החביות שוין והן מלאים אבל אם חסרים הם יש סימן במדה במה שבהן (שם בשם ר"י):

י המוצא צבורי פירות או פירות בכלי או כלי כמות שהוא חייב להכריז:

יא המוצא מעות מפוזרים הרי אלו שלו אפי' היו מקצת מטבעות זה על גב זה הרי הם כמפוזרים אבל אם מצא צבור מעות חייב להכריז:

יב מצא שלשה מטבעות זה על גב זה והם עשוים כמגדל: הגה דהיינו הרוחב למטה והאמצעי רחב מן העליון או שהיו מונחים כסולם דהיינו רובו של אמצעי על גבי תחתון ורובו של עליון על גבי האמצעי (טור) או שהיו אחד מכאן ואחד מכאן ואחד על גביהם כדי שאם יכניס קיסם ביניהם ינטלו בבת אחת חייב להכריז היו עשויין כשיר (פי' כאצעדה שהוא עגול רש"י) או כשורה או כחצובה (פי' כג' רגלי הקנקן כל א' כנגד אויר של שני רש"י) ה"ז ספק ולא יטול:

יג בד"א שמחזירים מטבע בסימנים שאמרנו אבל אם אין בו סימנים הללו אפי' אמר רשומה היא בחותם מלך פלוני או אפי' אמר שמי כתוב עליה אין מחזירין לו מפני שמטבע ניתן להוצאה ושמא הוציאה ומאחר נפלו וי"א דנסדק במטבע הוי סימן (נ"י וב"י בשם הרמב"ן):

יד ראה שנפל מטבע מחבירו בתוך החול או בתוך העפר מותר לקחתו שודאי נתייאש ואפי' ראהו שהביא כברה לכבור החול או העפר לחפשו אין חוששין לו:

טו מצא עיגול ובתוכו חרס ככר ובתוכו מעות (וי"א דסי' הבא מאיליו לא הוי סימן) (טור בשם הרא"ש) חתיכת בשר משונה בחיתוכו דג נשוך וכן כל כיוצא באלו הואיל ויש בהם שינוי חייב להכריז שלא עשאם בעליהם אלא לסימן אבל חתיכת בשר שאינו משונה בחיתוכו הרי הוא שלו שאפי' יכוין זה ויאמר מהירך היא או מהצואר אינו סי':

טז המוצא מחטים וצינורות ומסמרים וכיוצא בהם מצאם אחת אחת הרי אלו שלו שנים שנים או יותר חייב להכריז שמנין סימן:

יז הלוקח פירות מחבירו או ששגרם לו חבירו ומצא בהם מעות אם צרורי' הם חייב להכריז שהקשר סימן ואם הם מפוזרים הרי אלו שלו בד"א בלוקח מהתגר או מבעל הבית שלקחה מהתגר והוא הדין אם התגר עצמו מצאם אם שהו בידו כדי שיוכל לערבם עם פירותיו (ואפילו יודע של מי הוא דכבר נתייאשו ממנו הבעלים) (נ"י שם) אבל אם לקחם מב"ה שדש הפירות בעצמו או על ידי עבדיו ושפחותיו הכנענים חייב להחזיר:

יח מצא חמור ואוכף עליו הנותן סי' באוכף מחזירין לו גם החמור:

יט מצא כלי ולפניו פירות הפירות שלו והכלי נוטל ומכריז שאני אומר הכלי של א' והפירות של אחר והרי אין בהם סימן ואם מראים הדברים שהם של אדם אחר חייב להכריז כיצד היו אחורי הכלי לפני הפירות הרי אלו שלו היו פני הכלי לפני הפירות חוששין שמא מן הכלי נשפכו ואם היו [אוגנים] (פי' שפת הכלי כפולים לתוכו רש"י) לכלי אע"פ שפניו כלפי הפירות הרי אלו שלו שאילו נשפכו מהכלי היה נשאר מהם בתוכו מפני האוגנים היו מקצת הפירות בכלי ומקצתם בארץ חייב להכריז:

כ מצא כיס ולפניו מעות מפוזרים הרי אלו שלו ואם מראים הדברים שהכיס ומעות של אדם אחד ומהכיס נפלו חייב להכריז:

כא המוצא כלי מכלים שצורת כולם שוה אם כלי חדש הוא הרי הוא שלו ואם היה שטבעתו העין חייב להכריז שאם יבא תלמיד חכם ויאמר אע"פ שאיני יכול ליתן בכלי זה סי' יש לי בו טביעת עין חייב להראותו לו אם מכירו ואמר שלי הוא מחזירין אותו בד"א בתלמיד ותיק שאינו משנה בדיבורו כלל אלא בדברי שלום או במסכתא (פי' אם

ישאלוהו על מסכתא אחת אם היא סדורה בידו יענה לאו דרך ענוה) **או בפוריא** (פי' אם שאלוהו חבירו שכבת על מטה זו יאמר לא פן יראו בה קרי ויתגנה תוס' וכן כתב הרמב"ם) **או באושפיזא** (פי' כדאמרינן בערכין מברך רעהו בקול גדול וגו' קללה תחשב לו שלא יספר בשבחו שקבלוהו בסבר פנים יפות בין בני אדם שאינם מהוגנים שלא יקפצו עליו ויכלו ממונו) (תוספות) **וכשהוא מקפיד על חלוקו להפכו בענין שלא יראו התפירות המגונות**: הגה ודוקא אם מצאו במקום שתלמידי חכמים מצויין כגון בבית המדרש אבל בלאו הכי אינו חייב להכריז (טור) וכל ת"ח הוא בחזקת שאינו משנה (כי אם) בדברים הנזכרים לעיל עד שיבא המוצא ראיה שאינו נזהר (הגהות אשר"י פ' הנזכר):

סימן רסג

המוצא אבידה שמתבייש להשיבה. ובו ג סעיפים:

א מצא שק או קופה אם היה חכם או זקן מכובד שאין דרכו ליטול כלים אלו בידו אינו חייב ליטפל בהם ואומד דעתו אילו היו שלו אם היה מחזירן לעצמו כך חייב להחזיר של חבירו ואם לא היה מוחל על כבודו אפי' היו שלו כך בשל חבירו אינו חייב להחזיר:

ב היה דרכו להחזיר כלים כאלו בשדה ואין דרכו להחזירן בעיר ומצאן בעיר אינו חייב להחזיר מצאם בשדה חייב להחזיר עד שיגיעו לרשות הבעלים ואע"פ שהרי נכנס בהם לעיר ואין דרכו בכך (וי"א דלא יחזיר בעיר אלא יכניסה מן השדה לעיר ויניחנה) (טור בשם הרא"ש) וכן אם מצא בהמה והכישה נתחייב ליטפל בה ולהחזירה אע"פ שאינה לפי כבודו שהרי התחיל במצוה:

ג ההולך בדרך הטוב והישר ועושה לפנים משורת הדין מחזיר את האבידה בכל מקום ואע"פ שאינה לפי כבודו: הגה ויש חולקין ואוסרין להחזיר הואיל ואינו לפי כבודו אלא אם רוצה ליכנס לפנים מן השורה ישלם מכיסו (טור בשם הרא"ש סי' רע"ב):

סימן רסד

אבידתו קודמת לכל אדם אבידת רבו ואבידת אביו של מי קודמת. ובו ח סעיפים:

א מי שאבדה לו אבידה ופגע באבידתו ובאבידת חבירו אם יכול לחזור את שתיהן חייב להחזירם ואם לא יחזיר את שלו שאבידתו קודמת אפי' לאבידת אביו ורבו כדדרשינן מאפס לא יהיה בך אביון ואעפ"כ יש לו לאדם ליכנס לפנים משורת הדין ולא לדקדק ולומר שלי קודם אם לא בהפסד מוכח ואם תמיד מדקדק פורק ממנו עול גמילות חסדים וסוף שיצטרך לבריות:

ב פגע באבידת אביו ובאבידת רבו אם היה אביו שקול כנגד רבו של אביו קודמת ואם לאו של רבו קודמת והוא שיהיה רבו מובהק שרוב חכמתו של תורה למד ממנו (ועבי"ד סי' רמ"ב סל"ד):

ג הניח אבידתו והחזיר אבידת חבירו אין לו אלא שכר הראוי לו כיצד שטף נהר חמורו וחמור חבירו שלו שוה מנה ושל חבירו ק"ק הניח שלו והציל של חבירו אין לו אלא שכר הראוי לו ואם אמר לו אציל את שלך ואתה נותן דמי שלי או שהתנה כן בפני ב"ד חייב ליתן לו דמי שלו ואע"פ שעלה חמורו מאיליו זכה במה שהתנה עמו: הגה מיהו הוא הפקר וכל הקודם בו זכה (נ"י פרק הגוזל בתרא) ואם אין הבעלים שם אע"פ שלא התנה כאילו התנה דמי (טור) ועיין לקמן סי' רס"ה:

ד ירד להציל ולא הציל אין לו אלא שכרו הראוי לו: הגה ודוקא שהתנה עם הבעלים אבל לא התנה עם הבעלים וירד להציל ולא הציל אפילו שכרו אין לו דהא לא הועיל לו וכן אם עלה חמורו מאליו אבל אם הציל לא יוכל בעל החמור לומר חמורי היה עולה בלעדי הצלתך אלא חייב ליתן לו שכרו וכן שנים שנתפסו והוציא אחד הוצאות אם השני יצא מן המאסר בלא השתדלות חבירו אין חייב ליתן לחבירו כלום הואיל ולא התנה עמו ואם לא יצא רק ע"י השתדלות האחר לא יוכל לומר לא הייתי צריך להשתדלותך כי ידי תקיפה אע"פ שהאמת אתו מ"מ חייב ליתן לו כפי מה שנהנה לפי ראות ב"ד כן נ"ל (ועיין במרדכי פ' הגוזל בתרא תשובת מהר"ם ודלא כמהר"ם פאדוואה סי' ס"ג) ואם נראה לב"ד שלא הוצרך להרבות בהוצאות בשבילו דאפי' בשבילו לבדו היה צריך לכל הוצאות אלו אינו חייב ליתן לו כלום דזה נהנה וזה אינו חסר לכן יש מי שפסק מי שהציל ספריו וספרי חבירו אם לא הוצרך להרבות הונאות בשביל חבירו אין חבירו חייב לשלם לו כלום (הגהות אלפסי פ' הגוזל) ונ"ל דווקא שירד תחלה להציל שלו אלא שהציל ג"כ של חבירו עמו אבל אם ירד על דעת שניהן חייב ליתן לו מה שנהנה מאחר שהציל של חבירו וכמו שנתבאר כן נ"ל וכן כל אדם שעושה עם חבירו פעולה או טובה לא יוכל לומר בחנם עשית עמדי הואיל ולא צויתיך אלא צריך ליתן לו שכרו (ר"ן פ' שני דייני גזירות):

ה וכן שנים שהיו באים בדרך זה בחבית של יין וזה בכד של דבש ונסדק הכד של דבש וקודם שישפך הדבש לארץ שפך זה יינו והציל הדבש לתוך החבית אין לו אלא שכרו הראוי לו ואם א"ל אציל את שלך ואתה נותן לי דמי שלי או שהתנה כן בפני ב"ד הרי זה חייב ליתן לו ובעל היין חייב לשפוך יינו כדי להציל דבש חבירו הואיל והבעלים אומרים לשלם לו (טור בסי' רע"ד בשם הרא"ש) (ויש חולקין) (שם בשם הרי"ף והרמ"ה) ואם נשפך הדבש לארץ הרי זה הפקר וכל המציל לעצמו מציל: הגה וי"א אפי' לא נשפך הדבש עדיין רק שנשבר הכד כל כך שהיה נשפך אם לא הציל זה הוי הפקר (טור וב"י בשם רש"י) וה"ה

בכיוצא בזה כגון שהיה שריפה בעיר וברחו היהודים מן העיר מפחד הדליקה והציל אחד מה שהציל הוא שלו דהוי כזוכה מן ההפקר (מרדכי פרק הגוזל בתרא):

ו היה זה בא בכד של דבש וזה בא בקנקנים ריקנים ונסדק כד הדבש ואמר לו בעל הקנקנים איני מציל לך דבש זה בקנקני עד שתתן לי חציו או שלישו או כך וכך דינרים וקבל עליו בעל הדבש ואמר לו הן הרי זה שחק בו ואינו נותן לו אלא שכרו הראוי לו שהרי לא הפסידו כלום:

ז וכן מי שברח מבית האסורים והיתה מעבורת לפניו וא"ל העבירני ואני נותן לך דינר והעבירו אין לו אלא שכרו הראוי לו ואם היה צייד וא"ל בטל מצודתך והעבירני נותן לו כל מה שהתנה עמו וכן כל כיוצא בזה : הגה י"א הא דאין לו אלא שכרו היינו בדבר שאין רגילות ליתן עליו הרבה אבל בדבר שדרך ליתן הרבה כגון השבעת שדים או רפואה חייב ליתן לו כל מה שהתנה עמו (תוס' והרא"ש פרק מצות חליצה) ובשדכנות אין לו אלא שכרו אע"פ שהתנה עמו לתת לו הרבה (הרא"ש כלל ק"ה סי' ח' ומרדכי פ' הגוזל בתרא בשם מוהר"ם):

ח בד"א בשלא נתן לו אבל אם נתן לו בכל אלו הדברים אינו יכול להוציא מידו:

סימן רסה

אין ליטול שכר על האבידה. ובו סעיף אחד:

הרואה אבידה חייב להחזיר בחנם אם הוא בטל אבל אם היה עוסק במלאכה ובטל ממלאכתו ששוה דינר והחזיר אבידה ששוה מאה דינר לא יאמר לו תן לי דינר שהפסדתי אלא נותן לו שכרו כפועל בטל שיבטל מאותה מלאכה שהיה עוסק בה: הגה ויש מפרשים כפועל בטל כפי מה שרוצה לבטל ולהתעסק בהשבתה כגון שהיה עוסק במלאכה שנותנין עליה ד' דינרין ואם היה בטל לגמרי נוטל דינר ולהתעסק בהשבתה נוטל שני דינרין צריך ליתן ב' דינרין אע"פ שמגיע לו דינר בשכר ההשבה ואם שכר ההשבה הוא יותר ממלאכתו א"צ ליתן לו רק כדי שכר מלאכתו והא דמותר ליקח שכר השבה היינו שאין הבעלים שם ועשה מעצמו והשיב אבל אם שם הבעלים ולא התנה איהו דאפסיד אנפשיה ואין לו אלא כפועל בטל לגמרי ולא מה שהיה נוטל לטרוח בהשבתה (טור) ואם התנה עם הבעלים או בפני ב"ד שיטול מה שיפסיד והרשוהו ה"ז נוטל (וצריך להשיב מאחר שרוצין לשלם דמי הפסדו וגם הם מחוייבים ליתן לו כל מה שפסקו ואפי' אם פסקו לו יותר מן הראוי) (טור) ואם אין שם בעלים ולא ב"ד שלו קודם:

סימן רסו

דין אבידת עוברי עבירה. ובו ה סעיפים:

א אבידת העכו"ם מותרת שנא' אבידת אחיך והמחזירה ה"ז עובר עבירה מפני שהוא מחזיק ידי עוברי עבירה ואם החזירה לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה ה"ז משובח ובמקום שיש חילול השם אבידתו אסורה וחייב להחזירה ובכל מקום מכניסים כליהם ככלי ישראל מפני דרכי שלום:

ב חייב להחזיר אבידת ישראל אפי' היה בעל האבידה רשע ואוכל נבילה לתיאבון אבל אוכל נבילה להכעיס הרי הוא אפיקורוס מישראל והאפיקורסים ועובדי עבודת עכו"ם וישראל מחללי שבת בפרהסיא אסור להחזיר להם אבידה כעכו"ם:

ג דין המודר הנאה מחבירו לענין החזרת אבידה נתבאר בטור י"ד סי' רכ"א:

ד חתול רע שמזיק לקטנים אין צריך להשיבו לבעלים אלא כל המוצאו הורגו וזוכה בעורו:

ה אמר לו אביו אל תחזיר את האבידה הרי זה לא ישמע לו:

סימן רסז

כיצד מכריז וכיצד מטפל בה בעודו בידו. ובו כז סעיפים:

א חייב לטפל באבידה עד שיחזירנו לרשות בעליה במקום המשתמר אבל אם החזירה למקום שאינו משתמר כגון גנה וחורבה ואבדה משם חייב באחריותה החזיר את האבידה בשחרית למקום שהבעלים נכנסים ויוצאים שם בשחרית אינו חייב ליטפל בה שהרי הבעלים רואים אותה אע"פ שאינו מקום המשתמר אבל בבעלי חיים לעולם חייב ליטפל בה עד שיכניסנה לרשות הבעלים המשתמרת ואינו צריך דעת בעלים ראה בהמה שברחה מן הדיר והחזירה למקומה הרי זה קיים המצוה ואינו צריך דעת בעלים:

ב החזירה וברחה אפי' מאה פעמים חייב להחזירה שנא' השב תשיבם השב אפי' מאה פעמים משמע:

ג המוצא אבידה (ואינו מכיר את בעליה) (טור) מכריז עליה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובזמן שיש אנשים שאומרים אבידה הנמצאת של מלך היא מודיע לשכניו ומיודעיו ודיו:

ד כיצד מכריז אם מצא מעות מכריז מי שאבד לו מטבע וכן מכריז מי שאבד לו כסות או בהמה או שטרות ויבא ויתן סימניה ויטול ואינו חושש (לרמאי) מפני שהודיע מין האבידה לפי שאינו מחזירה עד שיתן סימנים מובהקים:

ה בא בעל האבידה ונתן סימנים שאינם מובהקים אין מחזירין והרמאי אע"פ שאמר סימנים מובהקים אין מחזירין לו עד שיביא עדים שהיא שלו:

ו בראשונה כל מי שאבד לו אבידה ובא ונתן סימנים מחזירים אותה לו אא"כ הוחזק רמאי משרבו הרמאים התקינו ב"ד שיהיו אומרים לו הבא עדים שאין אתה רמאי וטול:

הגה וי"א דבסימן מובהק מחזירין אפי' בזמן הזה וא"צ לעדים שאינו רמאי (טור בשם הרא"ש):

ז המדה או המשקל או המנין או מקום האבידה סימנים מובהקים הם:

ח באו שנים זה נתן סימני האבידה וזה נתן סימני האבידה כמו שנתן האחר לא יתן לא לזה ולא לזה אלא תהא מונחת עד שיודה הא' לחבירו או יעשה פשרה ביניהם: הגה או שיביא האחד עדים (טור) הביא זה עדים וזה עדים וסימנים סימנים במקום עדים לאו כלום הוא ויהא מונח (ריש הגהות מרדכי דב"מ):

ט נתן האחד סימנים והשני הביא עדים יתן לבעל העדים אפי' אין מעידים שנפלו ממנו אלא מעידים שמכירים שהוא שלו:

י זה נתן סימנים וזה נתן סימנים ועד אחד העד אחד כמי שאינו ויניח: הגה וי"א שזה שכנגד העד צריך לישבע שזה שלו הוא ואם אינו רוצה לישבע נותנין לבעל העד (טור בשם הרא"ש):

יא מצא שמלה וכיוצא בה זה הביא עידי אריגה שארגוה לו וזה הביא עידי נפילה יתן למי שהביא עידי נפילה:

יב זה נתן מדת ארכה וזה נתן מדת רחבה יתן למי שנתן מדת ארכה שמדת רחבה אפשר לשערו כשהיה בעליה מתכסה בה:

יג זה נתן מדת ארכה ורחבה וזה נתן משקלה יתן למי שכיוון משקלה:

יד זה אומר כך ארכה וכך רחבה וזה אומר ארכה ורחבה כך וכך אבל איני יודע כמה באורך וכמה ברוחב ינתן למי שאמר כך ארכה וכך רחבה: הגה אחד אמר מדת ארכה ורחבה ואחד אמר המשקל ינתן לבעל המשקל שאין דרך לשקול טלית לפיכך הוי סימן מובהק (טור):

טו הכריז ולא באו הבעלים תהא המציאה מונחת אצלו עד שיבא אליהו:

טז כל זמן שהאבידה אצלו אם נגנבה או אבדה חייב באחריותה כדין שומר שכר: הגה וי"א דשומר אבידה אינו אלא שומר חנם (טור בשם ר"י והרא"ש) ועיין לעיל סי' ע"ב סעיף ב' כיצד נקטינן לענין משכון והוא הדין כאן:

יז כל זמן שהיא אצלו חייב להטפל בה שלא תפסד ולהשביחה כגון לגזוז הצאן ואפי' גיזת זנב השור שהוא דבר מועט חייב ליטפל בו:

יח וצריך לבקרה ולבדקה כדי שלא תפסד כיצד מצא כסות של צמר מנערה אחת לשלשים יום ולא ינערנה במקל ולא בשני בני אדם ושוטח' על גבי מטה לצרכה בלבד אבל לא לצרכה ולצרכו נזדמנו אורחים לא ישטחנה בפניהם ואפי' לצורכה שמא תגנב:

יט מצא כלי עץ משתמש בהם צורכן מעט כדי שלא ירקבו כלי נחשת משתמש בהם בחמין אבל לאישים הכלי על גבי האור מפני שמשחיקן כלי כסף משתמש בהם בצונן

אבל לא בחמין מפני שמשחירין מצא מגריפות (פי' כלים שגורפין ומסירין בהם הדשן) וקרדומות (פי' כלים שמבקעים בהם עצים) משתמש בהן ברך אבל לא בקשה מפני שמפחיתן מצא כלי זהב וכלי זכוכית וכסות של פשתן הרי זה לא יגע בהן עד שיבא אליהו:

כ מצא ספרים קורא בהם אחת לשלשים יום ואם א"י לקרות גוללן כל ל' יום ולעולם לא ילמד בהם דבר שלא למד מעולם ולא יקרא פרשה וישנה ולא יקרא פרשה ויתרגם ולא יפתח בו יותר משלשה דפין ולא יהיו שנים קורין בשני ענינים אבל קורין בענין אחד שנים דוקא אבל לא שלשה:

כא מצא תפילין שם דמיהן ומניחן עליו מיד אם ירצה שדבר מצוי הוא לקנות בכל שעה:

כב מצא דבר שיש בו רוח חיים שהרי הוא צריך להאכילו אם היה דבר שעושה ואוכל כגון פרה וחמור מיטפל בהם י"ב חדש מיום המציאה ושוכרן ולוקח שכרן ומאכילן ואם היה שכרו יותר על אכילתם הרי היתר לבעלים וכן התרנגולת מוכר ביציהן ומאכילן כל י"ב חדש מכאן ואילך שם דמיהן עליו והרי הם שלו ושל בעלים בשותפות כדין כל השם מחבירו:

כג מצא עגלים וסייחים של רעי מיטפל בהם ג' חדשים ושל פטם ל' יום:

כד אווזים ותרנגולים זכרים (גדולים) מיטפל בהם ל' יום קטנים ביותר וכל דבר שטיפולו מרובה משכרו מיטפל בהם ג' ימים מכאן ואילך מוכרן בב"ד (וי"א דא"צ ב"ד ויכול לשומן ולקחתן באותן הדמים) (טור בשם ר"י והרא"ש):

כה מה יעשה בדמים ינתנו למוצא ויש לו רשות להשתמש בהם לפיכך אם נאנסו חייב לשלם ואע"פ שלא נשתמש בהם שכיון שיש לו רשות להשתמש בהם הרי הם אצלו כשאלה בד"א שיש לו רשות להשתמש בהם בדמי אבידה מפני שטרח להטפל בה אבל אם מצא מעות לא ישתמש בהם לפיכך אם אבדו באונס פטור שאינו עליהם אלא כשומר שכר: הגה וכבר נתבאר סעיף ט"ז דיש חולקין וסבירא להו דאינו אלא שומר חנם:

כו כל אותן הימים שמיטפל באבידה קודם שימכרנה בב"ד אם האכילן משלו נוטל מהבעלים בלא שבועה מפני תיקון העולם:

כז המוצא מציאה לא ישבע מפני תיקון העולם שאם אתה אומר ישבע יניח המציאה וילך לו כדי שלא ישבע אפי' מצא כיס וטען בעל המציאה ששני כיסים קשורים היו ואי אפשר שימצא האחד אא"כ נמצא האחר הקשור עמו ה"ז לא ישבע:

סימן רסח

דין קנייה בחצירו ובד' אמותיו. ובו ה סעיפים:

א כל מציאה שאמרנו שהיא של מוצאה אינו זוכה בה עד שתגיע לידו או לרשותו אבל אם ראה את המציאה אפי' נפל עליה ובא אחר והחזיק בה זה שהחזיק בה זכה בה: הגה ודוקא בר"ה אבל במקום שארבע אמות קונות קנה ולא גרע משום דנפל עליה (טור וב"י בשם הרי"ף והרא"ש וכן נ"ל דעת הרמב"ם ור"ן בשם הרא"ה) ודלא כיש חולקין (ר"ן בשם הרשב"א ונ"י פ"ב דמציעא והמ"מ בפי"ז לדעת הרמב"ם):

ב ד' אמות של אדם שהוא עומד בצדן הרי אלו קונים לו ואם הגיע המציאה לתוך ד' אמות שלו זכה בה וחכמים תקנו דבר זה כדי שלא יריבו המוצאים זה עם זה בד"א בסימטא או בצידי רשות הרבים שאין הרבים דוחקים בהם או בשדה שאין לה בעלים אבל העומד ברשות הרבים או בתוך שדה חבירו אין ד' אמות קונות לו ואינו קונה שם עד שתגיע מציאה לידו: הגה שנים שבאו כאחד לתוך ד' אמות או שעומדים שניהם ונפלה המציאה לתוך ד' אמותיהן קנו שניהן (טור):

ג חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו ואם נפל בה מציאה הרי היא של בעל החצר בד"א בחצר המשתמרת (ואין חצירו קונה לו) אלא ביודע במליאה או דאסיק אדעתיה אבל בדבר שאינו רגיל לבא אין חצירו קונה לו אע"פ שבאה מציאה לשם ובא אחר ונטלה שם זכה הואיל ולא ידע בעל החצר במציאה אשר שם קודם שזכה בה השני (נ"י ומרדכי פ' אלו מציאות) וע' לעיל סי' רכ"ב סעיף י"ח ואם סוחר ח' הביא סחורה בזול לחצירו של שמעון ובא שמעון ואמר תקנה לי חצירי ובא ראובן אח"כ ולקחה י"א דזכה ראובן דמאחר שאינו מציאה גמורה כי בעל החצר צריך לקנותה (במעות) לא זכתה לו חצירו וי"א דזכה בעל החצר (מרדכי פ"ק דמציעא ב' הדיעות) ואם אח"כ בא סחורה לחצירו של ראובן ואמר תקנה לי חצירי וקנאה שמעון וראובן אינו רוצה ליתן הסחורה לשמעון כי אמר שחצירו קנה לו ושמעון טוען ממה נפשך תתן לי הסחורה הראשונה או השנייה אם כבר נפסק הדין במעשה הראשון א"כ הוי המעשה השני לחוד והמוציא מחבירו עליו הראיה אבל אם לא נפסק הדין בראשונה עד שאירע מעשה שני צריך ראובן ליתן לשמעון סחורה אחת ממה נפשך (ת"ה סי' ש"י) אבל בשדה וגנה וכיוצא בהן אם היה עומד בצד שדהו ואמר זכתה לי שדי זכה בהם ואם אינו עומד שם או שהיה עומד ולא אמר זכתה לי שדי כל הקודם זכה (וי"א דבעומד בצד שדהו לחוד סגי טור בשם הרא"ש והמגיד פי"ז דגזילה בשם רשב"א) וע' לעיל סי' ר':

ד ראה אחרים רצים אחר המציאה והרי הוא צבי שבור או גוזלות שלא פרחו אם היה עומד בצד שדהו שהם בתוכה ואלו היה רץ מגיען ואמר זכתה לי שדי זכתה לו שדהו ואם אינו יכול להגיען הרי אלו כצבי שהוא רץ כדרכו ובגוזלות המפריחים ולא אמר כלום אלא כל הקודם בהם זכה ואם נתנו לו במתנה הואיל ואחר הקנם לו והרי הם מתגלגלים בתוך שדהו קנה שדהו ואם היה צבי רץ כדרכו וגוזלות מפריחים לא קנתה לו שדהו :

ה קטנה יש לה חצר ויש לה ד' אמות אבל קטן אין לו חצר ואין לו ד' אמות:

סימן רסט

המגביה מציאה לחבירו ואם הגביהו חרש ופקח. ובו ו סעיפים:

א המגביה מציאה לחבירו אע"פ שלא אמר לו כלום זכה בה:

ב שנים שהגביהו מציאה קנאוה שניהם:

ג הגביהה לו חרש או שוטה או קטן לא קנה הפקח לפי שאין להם דעת:

ד הגביהו חרש ופקח כאחד מתוך שלא קנה פקח (נ"י חרש)לא קנה חרש (פקח) והחוטפה מידם זכה ומיהו מה שביד כל אחד קנה ואם היו שניהם חרשים תקנו חכמים שיקנו כדי שלא יבאו להתקוטט:

ה טלית שמונח חציה על גבי עמוד שגבוה ג' טפחים וחציה על גבי קרקע ובא אחד והגביה ראש אחד שעל גבי קרקע וניתק ראש השני מעל גבי עמוד ונפל ע"ג קרקע קנאה כיון שראש האחד עדיין היא בידו וראש השני הי' מוגבה מכחו ג' טפחים מהארץ אבל אם לא הי' ראש השני עדיין בידו בעוד שהטלית באויר לא קנאה ואע"פ שהיה מוגבה מכחו ג' טפחים כיון שעתה כולו בארץ וכן אפילו ראש האחד בידו ולא ניתק ראש השני מעל גבי העמוד לא קנה אע"פ שאילו נתקו הי' מוגבה מכחו ואם טלית מונח על גב דף והכה ועלה מכחו שלשה טפחים קנאו אבל אם לא עלה מכח הכאתו למעל' אלא נפל לארץ אפי' שהדף גבוה ג' טפחים לא קנה:

ו היה רוכב ע"ג בהמה וראה את המציאה ואמר לחבירו זכה לי בה כיון שהגביהה לו קנה הרוכב ואע"פ שלא הגיע לידו ואין המגביה נאמן לומר לצרכי הגבהתיה אפי' בעודה בידו) [טור] ואם א"ל תנה לי ונטלה ואמר אני זכיתי בה זכה בה הנוטל ואם משנתנה לרוכב אמר אני זכיתי בה תחלה לא אמר כלום: הגה ראובן אמר לשמעון קנה לנו ביחד סחורה פלונית והלך שמעון וקנאה ואח"כ אמר דקנאה לעצמו י"א דצריך לחלוק עם ראובן דהו"ל כמגביה מציאה לחבירו (מרדכי פ"ק דמציעא בשם ראב"ן) וי"א דאם לא היו לראובן דמים זכה שמעון במה שקנה ואם נתרצה לקנות לשניהן הוי ליה כאלו זכה לשניהן (שם בשם ראבי"ה) :

סימן רע

מציאת חרש שוטה וקטן ובנו ובתו ועבדו ושפחתו ואשתו ופועלו. ובו ג סעיפים:

א מציאת חרש שוטה וקטן אין בה משום גזל אלא מפני דרכי שלום לפיכך אם עבר א' וגזלה מידם אינה יוצאה בדיינים: הגה ודוקא מציאה שאין דעת אחרת מקנה לו אבל שכירות של קטן וכיוצא בו מוציאין בדיינין (ב"י בשם הרשב"א):

ב מציאת בנו ובתו הסמוכים על שולחנו אע"פ שהם גדולים ומציאת בתוהנערה אע"פ שאינה סומכת על שולחנו ומציאת עבדו ושפחתו הכנענים ומציאת אשתו הרי אלו שלו (וה"ה אם הרויחו בסחורה או במלאכה (ב"י ססי' קע"ז בשם עיטור) אבל אם מת אינו מוריש מלאכת בן אחד לשאר ורשיו) (הגהות שניות דמרדכי דב"מ) אבל מציאת בנו שאינו סומך על שולחנו אע"פ שהוא קטן ומציאת עבדו ושפחתו העברים ומציאת אשתו שהיא מגורשת ואינה מגורשת אינה שלו ואם נתנו מתנה לקטן הסומך על שולחן אביו הרי היא של אביו אבל לא בבנו הגדול (נ"י פ"ק דמציעא) יתום הסמוך על שלחן אחרים מציאתו לעצמו (מרדכי ותוס' פ"ק דמציעא):

ג מציאת פועל לעצמו אע"פ שאמר לו עשה עמי מלאכה היום ואצ"ל אם א"ל עדור עמי היום אבל אם שכרו ללקט מציאות כגון שחסר הנהר ושכרו ללקט הדגים הנמצאים באגם הרי מציאותו לב"ה ואפי' מצא כיס מלא דינרים ויש אומרים דהוא הדין שכרו סתם ומראה לו ללקט מציאות (טור בשם הרמ"ה):

סימן רעא

מציאת בהמה ושט"ח ושובר וגט אשה. ובו ה סעיפים:

א ב' שראו גמל או חמור של מציאה וקדמו שניהם והנהיגוהו או משכוהו או שהיה אחד מנהיג ואחד מושך קנו שניהם בד"א בחמור אבל בגמל אם היה אחד מנהיג ואחד מושך המושך קנה אבל לא המנהיג:

ב בהמת מציאה שקדם אחד ואחז במוסירה לא קנה עד שימשוך או ינהיג וכן בנכסי הגר אבל קנה המוסירה לבדו:

ג היה אחד רוכב ואחד אוחז במוסירה הרוכב קנה הבהמה והמוסירה שעל לחיי הבהמה בלבד וזה שאחז המוסירה קנה ממנה מה שאחז בידו ושאר המוסירה לא קנה שום אחד מהם: הגה היו שנים רוכבין קנו שניהן היה אחד רוכב ואחד מנהיג קנו שניהם ויחלוקו (טור סי' קנ"ז ס"ו בשם הרא"ש ורי"ו נ"י ח"ד)

ד דין מציאות שטרות ושוברים נתבאר בסימן ס"ה:

ה דין מציאת גט נתבאר בטור א"ה סי' קל"ב וסי' קנ"ג:

סימן רעב

דין בהמות או ספינות שפגעו זה בזה. ובו יח סעיפים:

א מי שפגע בחבירו בדרך ובהמתו רובצת תחת משאה בין שהיה עליה משא הראוי לה בין שהיה עליה יותר ממשאה ה"ז מצוה לפרוק מעליה שנא' עזוב תעזוב עמו (היה דרך הבהמה לרבוץ תמיד תחת משאה או שהיא עומדת תחת משאה אינו חייב) (טור ס"ה) ולא יפרוק

ויניחנו נבהל וילך אלא יקים עמו ויחזור ויטעון משאו עליו שנאמר הקם תקים ואם הניחו נבהל ולא פרק ולא טען ביטל מצות עשה ועבר על מצות ל"ת שנא' לא תראה את חמור אחיך:

ב היה כהן והבהמה רובצת בין הקברות אינו מטמא לה:

ג וכן אם היה זקן שאין דרכו לפרוק ולטעון הואיל ואינה לפי כבודו פטור (טור ס"ח) זה הכלל כל שאילו היתה שלו היה פורק וטוען ה"ז חייב לטעון ולפרוק בשל חבירו ואם היה חסיד ועושה לפנים משורת הדין אפי' היה הנשיא הגדול וראה בהמת חבירו רובצת תחת משאה של תבן או של קנים וכיוצא בהם פורק וטוען עמו (ויש חולקין בזה כמו שנתבאר לעיל סוף סימן רס"ג) (טור ס"ט בשם הרא"ש):

ד פרק וטען וחזרה ונפלה חייב לטעון ולפרוק פעם אחרת אפי' מאה פעמים שנאמר עזוב תעזוב הקם תקים עמו לפיכך צריך לדדות עמו עד פרסה אא"כ אומר לו בעל המשא איני צריך לך:

ה מאימתי יתחייב לפרוק ולטעון עמו משיראהו ראיה [שהיא] כפגיעה שהרי נאמר כי תראה ונאמר כי תפגע וכמה שיערו חכמים שיהיה ביניהם רס"ו אמה וב' שלישי אמה שהיא אחר מז' ומחצה במיל היה רחוק ממנו יותר מזה אינו זקוק לו:

ו מצוה מן התורה לפרוק עמו בחנם (כמו באבידה וע"ל סי' רס"ה) אבל לטעון עליו ה"ז מצוה ונוטל שכרו וכן בשעה שמדדה עמו עד פרסה יש לו שכר:

ז מצא בהמת חבירו רבוצה אע"פ שאין הבעלים עמה מצוה לפרוק מעליה ולטעון עליה שנאמר עזוב תעזוב הקם תקים מ"מ א"כ למה נאמר עמו שאם היה בעל הבהמה שם והלך וישב לו ואמר לזה שפגע בו הואיל ועליך מצוה אם רצית לפרוק לבדך פרוק הרי זה פטור שנא' עמו ואם היה בעל הבהמה זקן או חולה חייב לטעון ולפרוק לבדו:

ח בהמת עכו"ם והמשא של ישראל אם היה העכו"ם מחמר אחר בהמתו אינו זקוק לה ואם לאו חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל:

ט וכן אם היתה הבהמה של ישראל והמשוי של עכו"ם חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל אבל בהמת עכו"ם ומשאו אינו חייב להטפל בו אלא משום איבה: הגה וי"א לפרוק חייב אפילו אין העכו"ם שם משום צער בעלי חיים דהוי דאורייתא וכן בכל מקום דפטור לפרוק מ"מ משום צער ב"ח מיהו חייב ונפקא מינה שיכול לקבל שכר (טור סי"ד):

י הפוגע בשנים אחד רובץ תחת משאו וא' פרק מעליו ולא מצא מי שיטעון עמו מצוה לפרוק בתחלה משום צער בעלי חיים ואח"כ טוען בד"א כשהיו שניהם שונאים או אוהבים אבל אם היה אחד שונא ואחד אוהב מצוה לטעון עם השונא תחלה כדי לכוף

את יצרו הרע: הגה ודוקא בשונא בעלמא דלא עבד איסורא אבל אם עביד איסורא ושונאו משום שעבר עבירה א"צ לטעון עמו כדי לכוף יצרו דהא יפה עושה ששונאו (נ"י פ' אלו מציאות):

יא השונא האמור בתורה לא מעכו"ם הוא אלא מישראל והיאך יהיה לישראל שונא [מישראל] והכתוב אומר לא תשנא את אחיך בלבבך אמרו חכמים כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר הרי מצוה לשנאותו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעתו ואע"פ שעדיין לא עשה תשובה אם מצאו נבהל במשאו מצוה לטעון ולפרוק עמו ולא יניחנו נוטה למות שמא ישהה בשביל ממונו ויבא לידי סכנה והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם נלוים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת שנאמר אמור אליהם חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה:

יב חמורים שרגליו של אחד מהם רעועות אינם רשאים חביריו להקדים ולעבור מעליו נפל רשאים לעבור מעליו:

יג היה אחד טעון ואחד רכוב והדרך צר מעבירים את הרכוב מפני הטעון אחד טעון ואחד ריקן מעבירים הריקן מפני הטעון שניהם טעונים שניהם רוכבים שניהם ריקנים עושים פשרה ביניהם:

יד וכן שתי ספינות העוברות ופגעו זו בזו אם שתיהן עוברות [בבת אחת] שתיהן טובעות ואם בזו אחר זו עוברות וכן ב' גמלים העולים במעלה גבוהה ופגעו זה בזה אם עוברים שניהם בבת אחת נופלים ואם בזה אחר זה עולים כיצד הם עושים טעונה ושאינה טעונה תדחה שאינה טעונה מפני הטעונ' קרובה ורחוקה תדחה קרוב' מפני שאינה קרובה שתיהן רחוקות או שתיהן קרובות או טעונות הואיל וכולן בדוחק א' הטל פשרה ביניהם והם מעלים שכר זה לזה ובזה וכיוצא בו נאמר בצדק תשפוט עמיתך:

טו שיירא שחנתה במדבר ועמד עליה גייס לטרפה ופסקו עם הגייס ממון מחשבין לפי ממונם ואין מחשבין לפי נפשות ואם שכרו תייר לפניהם להודיעם הדרך מחשבין לפי ממון ולפי נפשות ואל ישנו ממנהג החמרים:

טז רשאים החמרים להתנות ביניהם כל מי שתאבד ממנו חמור מבני השיירא מעמידים לו חמור אחרת ואם פשע הוא ואבדה אין חייבין להעמיד לו אבדה חמורו ואמר תנו לי דמים ואיני רוצה ליקח חמור והריני שומר עמכם אין שומעין לו אלא מעמידין לו חמור אחרת כדי שיזדרז עצמו וישמור בהמתו ואפילו היתה לו בהמה אחרת בשיירא שיותר מוסר נפשו לשמור על שנים:

יז ספינה שהיתה מהלכת בים ועמד עליה נחשול לטובע' והקילו ממשאה מחשבין לפי משאוי ואין מחשבין לפי ממון (וע"ל ש"א ס"א) ואל ישנה ממנהג הספנים:

יח רשאים הספנים להתנות ביניהם כל מי שתאבד לו ספינה מעמידים לו ספינה אחרת פשע בה ואבדה או שפירש למקום שאין הולכין בו באותו זמן אין חייבין להעמיד לו:

סימן רעג

דין הזוכה מן ההפקר והפקר כיצד וכמה. ובו יח סעיפים:

א כל דבר של הפקר כל הקודם בו זכה בין שהוא דבר מופקר ועומד בין שהיו לו בעלים והפקירוהו:

ב ההפקר אע"פ שאינו נדר הרי הוא כמו נדר שאסור לחזור בו:

ג ומה הוא ההפקר שיאמר אדם נכסי אלו הפקר לכל בין במטלטלים בין בקרקעות:

ד כיצד דין ההפקר כל הקודם וזכה בו קנהו לעצמו ונעש' שלו ואפי' זה שהפקירו דינו בו כדין כל אדם אם קדם וזכה בו קנהו:

ה המפקיר לעניים אבל לא לעשירים אינו הפקר עד שיפקיר לכל כשמיטה:

ו המפקיר עבדיו הגדולים קנו עצמם והקטנים כל הקודם והחזיק בהם זכה:

ז המפקיר את הקרקע כל הקודם והחזיק בה זכה דין תורה אפי' הפקיר בפני א' ה"ז הפקר ונפטר מהמעשרות אבל מדברי סופרים אינו הפקר עד שיפקיר בפני ג' כדי שיהיה א' זוכה אם רצה והשנים מעידים: הגה וי"א דאפילו בינו לבין עצמו הוי הפקר (טור ס"ח בשם הרא"ש):

ח האומר ה"ז הפקר וזה הרי השני ספק הפקר ואם אמר וזה כמו זה או שאמר וגם זה הרי התפיס השני ויהי' הפקר ודאי:

ט המפקיר את שדהו ולא זכה בה אדם כל שלשה ימים יכול לחזור בו אחר שלשה ימים א"י לחזור בו אא"כ קדם וזכה בה ה"ה כזוכה מההפקר בין הוא בין אחר:

י האומר שדה זו מופקרת ליום אחד לחדש אחד לשנה אחת לשבוע אחת עד שלא זכה בה הוא או אחר יכול לחזור בו ומשזכה בה בין הוא בין אחר אינו יכול לחזור בו:

יא דבר המופקר שבא אחד ושמרו והיה מביט בו שלא יטלנו אדם לא זכה עד שיגביהנו אם הוא מטלטל או יחזיק בקרקע כדרך שקונים הלקוחות:

יב המדברות והימים והנהרות והנחלים כל שבהם הפקר וכל הקודם בהם זכה כגון העשבים והעצים והפירות של אילנות של יער וכיוצא בהם:

יג הצד דגים מהימים ומהנהרות או שצד עופות או מיני חיות הואיל ואין להם בעלים זכה ובלבד שלא יצוד בשדה חבירו ואם צד שם קנה ואם היו הדגים בביבירין של בעלים וכן

חיה ועוף שבביברים אע"פ שהוא ביבר גדול והוא מחוסר צידה ה"ז של בעל הביברים והצד משם ה"ז גזלן הלוקח דגים מתוך מצודתו של חבירו כשהוא בתוך הים או שלקח חיה ממצודתו כשהיא פרוסה במדבר ה"ז אסור מדברי סופרים ואם היה המצודה כלי ולקח מתוך המצודה ה"ז גזלן:

יד הפורס מצודה בשדה חבירו וצד בה חיה או עוף אע"פ שאין לו רשות לעשות דבר זה קנה ואם היה עומד בעל השדה בתוך שדהו ואמר זכתה לי שדי קנה בעל השדה ואין לבעל המצודה כלום (וה"ה אם החצר משתמר אע"פ שלא עמד בצד שדהו) (טור סי' רס"ח):

טו דגים שקפצו לתוך הספינה קנה בעל הספינה שזו כחצר המשתמרת היא ואינה חצר המהלכת שהמים הם שמוליכין אותה ואינה הולכת מחמת עצמה:

טז עני המנקף (פי' חותך כמו ונשאר בו עוללות כנוקף זית רש"י) בראש האילן ומשיר פירותיה ונפלו לארץ אם בא לידי העני קודם שנפלו לארץ קנאם ואם נטלן אחר אחר שנפלו לארץ מוציאין מידו אבל אם לא בא לידו מתחלה אין בהם משום גזל להוציאם מיד הנוטל אבל לכתחלה אסור לו ליטלם:

יז שחלים (פי' הרמב"ם בערבי חבשא"ר ובלע"ז קישרון) הגדלים בשדה פשתן מותר כל אדם ליטלן מפני שהם הפקר שמפסידים הפשתן ואם הם עומדים על המצר או שהוקשו לזרע אסור:

יח שדה שיש בו כלאים אם יש בו אחד מכ"ד ממין אחר מפקירים בית דין כל השדה:

סימן רעד

עכו"ם שמכר שדה לישראל וקבל הדמים ולא כתב לו השטר הרי הוא כהפקר וכל הקודם בהם זכה ונתבאר בסימן קצ"ד: הגה עשרה תנאים התנה יהושע בארץ וכולן נוהגות אף בחוץ לארץ וכתבן הרמב"ם פ"ה דהלכות נזקי ממון והטור סי' רע"ד א' ולא ידעתי למה השמיטן המחבר הזה ואולי משום שאינן שכיחין שרובם אינן רק במקום שיש לישראל שדות וכרמים וזה אינו שכיח בגלות והרוצה לעמוד על דיניהן יעיין בפנים מי שהיה לו נחיל של דבורים ויצאו וישבו על אילן של חבירו י"א דיכול לקוץ ענף כדי להציל נחילו ונותן דמי ענף לבעל האילן (טור בשם אביו הרא"ש) ויש חולקין (שם בשם הרי"ף והרמ"ה):

סימן רעה

דין הזוכה בנכסי עכו"ם שנתגייר ומת בלא יורשין. ובו לא סעיפים:

א גר שמת ולא הניח בן שהורתו ולידתו בקדושה אע"פ שיש לו בנים שהורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה כל נכסיו הפקר וכל הקודם בהם זכה :

ב גר שמת ובזבזו ישראל כל נכסיו אין הזוכים בנכסיו חייבים בקבורתו יותר משאר כל ישראל:

ג שדה המסויימת במצריה כיון שהכיש (פירש"י כיון שחפר בה בהכאה אחת) בה מכוש אחד קנה את כולה ואם אינה מסויימת במצריה קונה ממנה באותה מכוש כדי שילך הצמד בשעת חרישה ויחזור:

ד המצר (פי' כמו במשעול הכרמים שעוברים בו בני אדם משדה לשדה ערוך) והחצב (פי' חצב נגזר מן לחצוב להם בורות כלומר עשב ואילן ששרשיו חוצבין ויורדין בארץ אמות הרבה) שמתחמים (פי' מתחמין מגבילין תרגום והגבלת ותתחם) בו תחומין מפסיקין בנכסי הגר וכל המחזיק בשדה לא קנה אלא עד המצר או החצב:

ה כל המפסיק לפאה מפסיק בנכסי הגר כיצד היה שם נחל או אמת המים לא קנה אלא עד הנחל או עד האמה וכל המפסיק בר"ה [נ"א ברשויות שבת] מפסיק בנכסי הגר כגון שהיה בין שתי השדות רשות היחיד או כרמלית אפי' היה ביניהם רשות שחולק לגיטין מפסיק:

ו כל דבר המפסיק לטומאה מפסיק בנכסי הגר כיצד כגון שנכנס אדם לבקעה זו וטומאה בבקעה בצדה האחר ואינו יודע אם הגיע למקום הטומאה אם לאו כל מקום שמחזיקים אותה לטומאה הרי הוא כמקום אחר מוחלק בפני עצמו:

ז בקעה גדולה שיש בה שדות רבות וכולם של גר אחד ולא היה ביניהם לא מצר ולא חצב ולא דבר מדברים המפסיקים ובא אחד והחזיק במקצת הבקעה לקנות את כולה כל הנקרא על שם אותו הגר קונה אותו: הגה וי"א דוקא בשדה בית השלחין אבל בשדה בית הבעל אם פירש לקנות כולן קנה כולן אבל אם החזיק סתם ולא פירש לקנות כולן לא קנה אלא ממקום שהחזיק מענה לארכה ולרחבה ואם הוא שדה שיש לו מצר קנה כל מה שבמצר (טור בשם הרא"ש):

ח שתי שדות בנכסי הגר ומצר אחד ביניהם החזיק באחד מהם לקנותה קנאה החזיק בה לקנותה ולקנות את חבירתה זו שהחזיק בה קנה אבל חבירתה לא קנה החזיק בה כדי לקנות חבירתה לא קנה אחת מהן חבירתה מפני שלא החזיק בה ואותה מפני שלא החזיק בה כדי לקנותה:

ט החזיק בה לקנותה ולקנות את חבירתה ואת המצר שביניהם או שהחזיק במצר לקנות את שתיהן ה"ז ספק ואם בא אחר והחזיק בה כדי לקנותה זכה האחרון:

י וכן שני בתים זה לפנים מזה שהחזיק בא' מהם לקנותו ולקנות את השני לא קנה אלא זה שהחזיק בו בלבד החזיק באחד מהם כדי לקנות את השני אף זה שהחזיק בו לא קנה: הגה וי"א דאם החזיק בפנימי כדי לקנותו עם החיצון קנה שניהם (טור בשם רשב"ם והרא"ש):

יא המחזיק בשטר מנכסי הגר כדי לקנות הקרקע הכתובה באותו שטר לא קנה אלא השטר בלבד לצור על פי צלוחיתו:

יב נכסי גר שאין לו יורשים ונכסי ההפקר ושדה שמכרה העכו"ם לישראל ועדיין לא החזיק בה כולם דינם שוה כל המחזיק בהם בדרך מדרכי החזקה שנתבארו בהלכות מכירה קנה חוץ מאכילת פירות כיצד הלוקח קרקע מחברו והחזיק בה באכילת פירותיה קנה כמו שנתבאר בסי' קצ"ב אבל בנכסי גר או נכסי הפקר אפי' אכל פירות האילן כמה שנים לא קנה לא גוף האילן ולא גוף הקרקע עד שיעשה מעשה בגוף הארץ או יעבוד עבודה באילן: הגה לפיכך אם מצא שדה הגר חרושה וזרעה ולא כיסה אחר הזריעה וצמחה ואכלה לא הוי חזקה (טור):

יג יש דברים רבים שאם החזיק בהם הלוקח לא קנה ואם החזיק באחת מהם בנכסי הגר או נכסי הפקר קנה כיצד המוציא פלטרין גדולים בנויים בנכסי הגר או בנכסי הפקר וסייד בהם סיוד אחד או כייר בהם כיור אחד כגון אמה אחת או יותר כנגד הפתח קנה:

יד הצר צורה בנכסי הגר קנה:

טו המציע מצעות בנכסי הגר כיון שייפה הקרקע בהצעתן קנה: (וי"א דוקא ששכב על המצעות דהואיל ונהנה מן גוף הקרקע וגם הציע אותן קנה (טור) ערך שלחן ואכל עליו י"א דקנה) (שם בשם אביו הרא"ש):

טז הניר את השדה בנכסי הגר קנה:

יז המפצל זמורות הגפן או שריגי אילנות וכפות תמרים בנכסי הגר אם דעתו לעבודת האילן קנה ואם דעתו להאכיל העצים לבהמה לא קנה כיצד היה כורת מכאן ומכאן חזקתו שנתכוין לעבודת האילן היה כורת מרוח אחת אינו מתכוין אלא לעצים:

יח וכן המלקט עצים ואבנים מן השדה אם דעתו לתקן הארץ קנה ואם דעתו לעצים לא קנה כיצד לקט הגס והדק הרי זה בחזקת שנתכוין לתקן הארץ לקט הגס ולא הדק ה"ז בחזקת שנתכוין לעצים (ואפי' אמר שכוון לתקנה לא קנה דבעינן שיהיו מעשיו מוכיחין) (טור):

יט וכן המשוה פני הארץ אם דעתו לתקן הארץ קנה ואם דעתו להשוות מקום שיעמיד בו גורן לא קנה כיצד היה לוקח עפר ממקום גבוה ונותנו למקום הנמוך הרי זה מתקן הארץ ואם אינו מקפיד על זה אלא משליך העפר והצרורות בכל מקום בלא הקפדה הרי זה בחזקה שאינו מתכוין אלא להשוות מקום לדוש בו:

כ וכן הפותח מים לתוך הארץ אם לתקן הארץ קנה ואם לצוד דגים לא קנה כיצד עשה מקום שיכנסו בו המים בלבד ה"ז מתכוין לתקן הארץ עשה שני פתחים א' להכניס ואחד להוציא ה"ז מתכוין לצוד דגים:

כא הבונה פלטרין גדולים בנכסי הגר ובא אחד והעמיד להם דלתות קנה האחרון שהראשון לא עשה בגוף הארץ כלום והרי הוא כמי שעש' גל אבנים שאינו קונה שהרי לא הועיל בגדר זה מפני שהוא רחב ביותר ומפולש ואין צורת אותו הבנין מועלת עד שיעמיד דלתות: הגה וי"א דה"ה (אם) עשה הראשון דלתות ולא נעל ובא שני ונעל קנה שני (טור כ"כ הרא"ש) וי"א דכל זה בבונה בעצים ואבנים שאינו שלו כגון בעצים ואבנים של גר ולא כוון לזכות בהן רק ע"י בנין או שבנה ע"י פועלים אבל אם זכה בהן או שהיו שלו תחילה שיוכל לומר אני אטול עני ואבני הרי האחרון לא החזיק בכלום ולכן הקרקע הפקר כמו שהיה וכל הקודם זכה (שם בשם הרא"ש) וי"א דאפי' בונה בשלו השני זכה בכל והא דראשון לא קנה בבנין שע"ג קרקע היינו כשלא בנה בנין המועיל אבל אם עשה בנין הראוי להעמיד בהמה או תרנגולי' או שחפר בקרקע יסודות לבנין ובנה קנה הקרקע בבניינה (המגיד פ"ב דזכייה בשם הר"י הלוי אבן מיגש) ויש חולקין וס"ל דלא קנה בחפירות היסודות (נ"י פ' ח"ה בשם רמב"ן וב"י בשם הרא"ש):

כב המפיץ הזרע לתוך התלמים לא קנה שבעת שהשליך הזרע לא השביח כלום ובעת שצמח והשביח שבח הבא מאליו הוא ואינו קונה:

כג היתה מחיצה בנכסי הגר ובא זה ועשה מחיצה אחרת על גבה לא קנה ואפי' נבלעה מחיצה תחתונה והרי העליונה קיימת שבעת שבנה לא הועיל ובעת שהועיל מאליו בא המעשה:

כד המחזיק בנכסי הגר ובהפקר ואין דעתו לקנות אע"פ שגדר ובנה לא קנה:

כה העודר בנכסי הגר וכסבור שהם שלו לא קנה:

כו עדר בנכסי גר זה כסבור שהיה של גר אחר הואיל ונתכוין במעשיו אלו לזכות מההפקר ה"ז קנה:

כז היה משכון ישראל ביד הגר וכשמת הגר בא ישראל אחר והחזיק במשכון זה מוציאין אותו מידו שכיון שמת הגר בטל שעבודו והוא הדין אם יש לו לגר שטר חוב על משכונות קרקע מוחזקת:

כח היה משכון הגר ביד ישראל ובא ישראל אחר והחזיק בו לוקח ממנו הראשון כנגד מעותיו והאחרון קונה את השאר בד"א כשלא היה המשכון בחצר הראשון אבל אם היה בחצרו חצרו קונה לו שלא מדעתו ואין לזה האחרון כלום: הגה וה"ה לפקדון של גר שביד ישראל (ב"י בשם התרומות) מיהו אם הוא דבר דלא הוה ליה לידע לבעל החצר לא קנה (מרדכי פ"ב דמציעא) וע"ל סי' רס"ח היה הגר חייב לישראל בשטר או בעדים אין שום אדם יכול להחזיק [בשעור החוב] והמחזיק בנכסיו יש לו דין יורש והבא לפרוע ממנו כבא ליפרע מן היורשין (המגיד פ"ב דזכיה וב"י בשם בעל העיטור):

כט גר שמת ובזבזו ישראל נכסיו והיו בהם עבדים גדולים קנו עצמם בני חורין קטנים כל המחזיק בהם זכה:

ל גר שמת ובזבזו ישראל נכסיו ושמעו שעדיין לא מת או שיש לו בן או שאשתו מעוברת כולם חייבים להחזיר החזירו כולם ואח"כ שמעו ששמועה ראשונה אמת היתה ובראשונה מת או מת בנו מקודם או הפילה אשתו כל המחזיק בשניי' קנה ובראשונה לא קנה:

לא גר שמת ובזבזו ישראל נכסיו והיו עלו חובות כל מלוה שנגבית מהיורשים ומהלקוחות נגבית גם מאלו שזכו בהם ואין גובים מהם אלא בשבוע' היו רבים שהחזיקו בהם האחרון נפסד אין לו גובין משלפניו:

סימן רעו

סדר נחלות כיצד הוא. ובו ז סעיפים:

א סדר נחלות כך מי שמת בנו יורשו לא נמצא (לו) בן רואים אם יש לבן זרע בין זכר בין נקיבה עד סוף כל הדורות עומד במקומו ויורש הכל לא נמצא זרע לבן אם יש לו בת תירשנו לא נמצא לו בת אם יש לה זרע בין זכר בין נקיבה עד סוף כל הדורות יורש הכל לא נמצא לה זרע תחזיר הירושה לאביו של מת ואם אין אביו קיים תחזור לזרעו שהם אחי המת אם יש לו אח יורש הכל לא נמצא לו אח אם הניח זרע עד סוף כל הדורות עומד במקומו לירש לא נמצא לו אח ולא זרע ממנו תחזור הירושה לאחות המת או לזרעה עד סוף כל הדורות לא נמצא אחות ולא זרע ממנה תחזור הירושה לאבי אביו של מת ואם אינו קיים חוזר לזרעו שהם אחי אבי המת אם יש לו אחים או לזרעם עד סוף כל הדורות ואם אין אחים לאבי המת ולא זרע מהם חוזרות לאחות אבי המת או לזרעה עד סוף כל הדורות ואם אין אחות לאבי המת ולא זרע ממנה חוזרת לאבי אבי אביו של מת ואם אינו חי מורישו לזרעו שהם אחי אבי אביו של מת או לזרעם עד סוף כל הדורות לא נמצאו אחי אבי אביו של מת ולא זרעם חוזרות לאחות אבי אביו של מת או לזרעה עד סוף כל הדורות ועל זה הדרך נחלה ממשמשת למעלה עד ראובן:

ב מי שמת והניח בת ובת הבן אפי' בת בת בת הבן עד סוף כמה דורות היא קודמת ותירש הכל ואין לבת כלום וה"ה לבת האח עם האחות ולבת בן אחי אביו עם אחות אביו וכן כל כיוצא בזה:

ג מי שהיו לו שני בנים ומתו שניהם בחייו והניח האחד שלשה בנים והשני לא הניח אלא בת אחת ואח"כ מת הזקן בת הבן יורשת חצי הנכסים ושלשת בני הבן האחר יורשים

החצי האחר שאנו רואים כאילו הבנים קיימים ויורשים בשוה וכל אחד מוריש לבניו חלקו ועל דרך זה חולקים בני האחים ובני אחי האב עד ראש הדורות:

ד משפחת האם אינה קרויה משפחה שאין האם יורשת את בנה ולא את בתה ואחין מאם ולא מאב אין יורשים זה את זה אלא כל אחד משפחת אביו יורש אותו (ואפי' שתוקי שאין לו יורשין מן האב אין משפחת אמו יורשין אותו אלא הרי הוא כגר ונכסיו הפקר (תרומת הדשן סי' שנ"ב) אבל האיש יורש את אמו וכן הבת את אמה אם אין לה בן שדינה בנכסי האם כמו בנכסי האב שניהם יורשים אותה אלא שהבן וזרעו קודמין לבת:

ה אין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחיו מהאב שאם מת בחייה ואח"כ מתה אין אומרים אילו היה עודנו חי היה יורשה עכשיו ג"כ אם אין לו זרע אחיו מאביו יעמדו במקומו לירש אותה אלא תחזור ירושתה למשפחת בית אביה כיון שאין לבנה זרע אבל אם מתה האם בחייו ואח"כ מת הוא אפי' היה קטן בן יומו הואיל וחי אחריה אפי' שעה אחת יורשה ומנחיל הירושה ליורשיו ממשפחת אביו: הגה ודוקא שנולד הקטן אבל עובר אינו יורש אמו אם מתה כשהיא מעוברת להנחיל יורשיו מאביו (טור):

ו כל הקרובים בעבירה יורשים ככשרים כיצד היה לו אח או בן ממזר ה"ז יורש ככשר וכן שאר כל היורשים אבל בן משפחה או עכו"ם אינו בן לדבר מהדברים ואינו יורש כלל: הגה אין היורשין יורשין דברים שאין בהם ממש (הגהות מרדכי סוף ב"ב) או טובת הנאה בעלמא שאינו ממון (מהרי"ק שורש קס"א ומור"ם פדוואה סי' ס"ה):

סימן רעז

הבכור נוטל פי שנים ואיזה הוא בכור לנחלה וספק בכור. ובו טו סעיפים:

א הבכור נוטל פי שנים בנכסי אביו כיצד הניח חמשה בנים ואחד מהם בכור הבכור נוטל שליש הממון וכל אחד מהארבעה פשוטים נוטל שתות הניח תשעה בנים הרי האחד הבכור נוטל חמישותו וכל א' מהשמונה פשוטים נוטל עשירית וכן על דרך החלוקה הזאת חולקים לעולם:

ב אלו שני חלקים נוטל אותם כאחד במצר אחד:

ג בכור שנולד אחר מיתת אביו אינו נוטל פי שנים ואם יצאה פדחתו בחיי אביו אע"פ שלא יצא כל ראשו לאויר העולם אלא לאחר מיתת אביו ה"ז נוטל פי שנים (י"א דאם נולד כשהוא גוסס אינו נוטל פי שנים) (נ"י בשם התוספות וראב"ד):

ד בכור שנולד טומטום ואח"כ נקרע ונמצא זכר אינו נוטל פי שנים וכן (בן פשוט שנקרע ונמצא זכר) אינו ממעט בחלק בכורה שנאמר וילדו לו בנים עד שיהיה בן משעת לידה כיצד אינו ממעט בחלק בכורה הרי שהיה לו בן בכור ושני פשוטים וזה הטומטום

שנקרע ונמצא זכר הבכור נוטל רביע הממון [בחלק הבכורה] וכאילו אין עמו אלא שני פשוטים בלבד והשלשה רביעים הנשארים חולקים אותו שני הפשוטים עם הנקרע ועם הבכור בשוה:

ה קטן בן יום אחד ממעט בחלק בכורה אבל לא העובר ובן שנולד אחר מיתת אביו אינו ממעט בחלק בכורה:

ו הבא אחר נפלים אע"פ שיצא ראש הנפל כשהוא חי הבא אחריו בכור לנחלה וכן בן ט' שיצא ראשו מת הבא אחריו בכור לנחלה שזה שנא' ראשית אונו הוא שלא נולד לו קודם לזה (ילד) שיצא חי לאויר העולם לפיכך בן ט' שהוציא רוב ראשו חי הבא אחריו אינו בכור:

ז יוצא דופן והבא אחריו שניהם אינם בכורים הראשון לפי שלא נולד ונאמר וילדו לו בנים והשני שהרי קדמו אחר:

ח בכור לנחלה הוא הנולד לאב ראשון שנאמר כי הוא ראשית אונו ואין משגיחין על האם אפי' ילדה כמה בנים הואיל וזה ראשון לאביו יורש פי שנים:

ט היה לו בנים כשהיה עכו"ם ונתגייר אין לו בכור לנחלה אבל ישראל שהיה לו בן מהשפחה או מהעכו"ם הואיל ואינו קרוי בנו הבא לו אחריו מהישראלית בכור לנחלה ונוטל פי שנים:

י היה הבכור ממזר נוטל פי שנים שנא' כי את הבכור בן השנואה יכיר זו ששנואה בנישואיה וא"צ לומר אם היה בן גרושה או בן חלוצה:

יא מי שנסתפק לנו אם הוא בכור או פשוט כגון שנתערב עם אחר אינו נוטל פי שנים וכיצד עושין אם הוכרו ולבסוף נתערבו כותבים הרשאה זה לזה ונוטלים חלק בכורה ואם לא הוכרו כגון שילדו במחבואה אחת אין נוטלין חלק בכורה : הגה ספק בן ט' לראשון או בן שבעה לאחרון אינו יורש אחד מהן והבא אחריו אינו נוטל חלק בכורה אפי' בהרשאה מן הספק (טור):

יב שלשה נאמנים על הבכור חיה ואמו ואביו חיה מיד שאם אמרה זה יצא ראשון נאמנת אמו כל שבעת ימי הלידה נאמנת לומר זהו הבכור אביו לעולם אפי' אמר האב על מי שלא הוחזק בנו כלל בני הוא ובכורי הוא נאמן וכן אם אמר על המוחזק לנו שהוא בכורו אינו בכור נאמן: הגה מיהו אם אמר פעם אחת על אחד שהוא בכור לא יוכל לומר אח"כ על אחר שהוא בכור (טור בשם הרמב"ן וב"י בשם הר"ן ונ"י פרק י"נ):

יג שמעו עדים שאמר פלוני בני בכורי הוא נוטל פי שנים פלוני בני בכור הוא אינו נוטל פי שנים שמא בכור לאמו הוא דקאמר ואם אמר דברים שמוכיחים שנתכוין לומר שהוא בכור לאב נוטל פי שנים כגון שאמר פלוני בני בכור הוא ורוקו מרפא חולי העינים

דגמירי דרוק של בכור לאב מרפא ולא של בכור לאם (וה"ה אם מת הבכור והזכיר עליו בהספדו הוי על בני בכורי) (מהרי"ק שורש קמ"א):

יד האב שנשתתק בודקין אותו כדרך שבודקין לגיטין אם רמז או כתב שזה בנו בכורו נוטל פי שנים:

טו מי שהיו לו שני בנים בכור ופשוט ומתו שניהם בחייו והניחו בנים הבכור הניח בת והפשוט הניח בן הרי הבן הפשוט יורש בנכסי הזקן שליש שהוא חלק אביו ובת הבכור יורשת שני שלישים שהוא חלק אביה:

סימן רעח

אין הבכור נוטל פי שנים לא במלוה ולא בשבח ואם מכר חלק בכורה. ובו י סעיפים:

א אין הבכור נוטל פי שנים אלא בנכסי האב אבל לא בנכסי האם אפי' אם הוא בכור לאב ולאם חולקים בנכסים הוא והפשוט בשוה:

ב מי שמת והניח בנים ואלמנה ומתה האלמנה קודם שנשבעה על כתובתה כל הנכסים בחזקת היורשים ונוטל בהם הבכור פי שנים:

ג אין הבכור נוטל פי שנים בנכסים הראויים לבא לאחר מיתת אביו אלא בנכסים המוחזקים לאביו שבאו לרשותו שנא' בכל אשר ימצא לו כיצד אחד ממורישי אביו שמת לאחר מיתת אביו הבכור והפשוט יורשים כאחד וכן אם היתה לאביו מלוה יורשים אותה כאחד:

ד הניח להם פרה מושכרת או מוחכרת או שהיתה רועה באפר (פי' מעשב השדה רשב"ם) וילדה הבכור נוטל בה ובולדה פי שנים: הגה ויש חולקין (טור בשם אביו הרא"ש) הניח להן עבד או בהמה טמאה הבכור נוטל ב' חלקים והפשוט חלק אחד דהיינו שעובדים לבכור שני ימים ולפשוט יום אחד (מרדכי ר"פ מי שהיה נשוי ופ"ק דבבא בתרא) וע"ל סי' קע"א ס"ח:

ה שחט אחד ממכירי אביו בהמה ואח"כ מת אביו נוטל פי שנים במתנות של אותה בהמה:

ו אין הבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביו אלא מעלה אותו השבח בדמים ונותן היתר לפשוט והוא שישתנו הנכסים כגון כרמל שנעשו שבלים וכפניות (פי' תמרים בעודן סמדר רש"י) שנעשו תמרים אבל שבחו מחמת עצמן ולא נשתנו כגון אילן קטן שגדל ועבה וארץ שעלתה שרטון (פי' שנתקבץ העפר ודחה אמת המים שבשדה) ה"ז נוטל בשבח פי שנים ואם מחמת הוצא' השביח אינו נוטל: הגה בד"א שלא מיחה בהן אבל אם מיחה הבכור ואמר אל תשביחו הנכסים עד שנחלוק ולא שמעו אליו והשביחו אם לא עשו בהן שינוי נוטל בשבחו פי שנים ואם עשו בהן שינוי אינו נוטל בשבח ולא בהפסד (טור):

ז אין הבכור נוטל פי שנים במלוה אף ע"פ שהיא בשטר ואע"פ שגבו קרקע בחוב אביהם (היה לו שותפות ביד אחרים מקרי מוחזק) (מהרי"ק שורש קמ"ה) היה לאב מלוה ביד הבכור ה"ז ספק אם נוטל בה פי שנים הואיל וישנה תחת ידו או לא יטול הואיל ומחמת אביו יורשה ועדיין לא בא ליד אביו לפיכך (לא) יטול ממנה אלא חצי חלק בכורה בד"א במלוה שלא במשכון אבל במשכון נוטל פי שנים דכמוחזק דמי אפי' משכנו בשעת הלוואתו (וי"א דוקא במשכון של ישראל) אבל במשכון של עכו"ם לא מיקרי מוחזק אא"כ חלוט לו המשכון (מהרי"ק הנ"ל) ואם המלוה על משכונא של קרקע באתרא דלא מסלקי שקיל בה פי שנים והוא דלא מטא זימנא בחיי אביהם: הגה ומקרי ג"כ מוחזק לגבי לוה ובכור הלוה נוטל פי שנים כשחוזר ללוה (ב"י בשם תשובת הרשב"א):

ח בכור שמכר חלק בכורה קודם חלוקה ממכרו קיים מפני שיש לבכור חלק בכורה קודם חלוקה לפיכך אם חלק עם אחיו במקצת נכסים בין בקרקע בין במטלטלין ונטל חלק כפשוט ויתר בכל הנכסים ואינו נוטל בשאר אלא כפשוט:

ט בד"א כשלא מיחה אבל אם מיחה באחיו ואמר בפני שנים ענבים אלו שאני חולק עם אחי בשוה לא מפני שמחלתי חלק בכורה הרי זו מחאה ולא ויתר בשאר נכסים ואפי' מיחה בענבים כשהם מחוברים ובצרום וחלקום בשוה לא ויתר בשאר נכסים אבל אם דרכום וחלק עמהם בשוה ביין ולא מיחה בהם משנעשה יין ויתר (פי' ענין ויתר הוא השתיקה והמחילה על דבר שיש לו עליו טענה אם ירצה) בשאר נכסים הא למה זה דומה למי שמיחה בענבים וחלק עמהם בזיתים שהרי ויתר בכל וכן כל כיוצא בזה:

י יצא עליהם שטר חוב בכור פורע בו פי שנים ואם אינו רוצה ליטול פי שנים ולא לפרוע פי שנים רשאי ונפקא מינה שאם שאר היורשים קטנים או אינם כאן שאין בעל חוב יכול לגבות ממנו אלא כפי החלק הפשיטות ויש מי שאומר שאם רוצה לחזור בו אינו יכול: הגה היו לו קרקעות משועבדים לאחרים מקרי מוחזק אבל אי חייבים למלך מכח מס ודרך המלך ליקח הקרקע בעד המס מקרי ראוי אבל במקום שאין דרך המלך כך מקרי מוחזק והבכור נוטל בו פי שנים (נ"י פרק חזקת) היה לו קרקע מהיום ולאחר מיתה או שנגזל לו קרקע שאינה נגזלת ואפי' נגנבו לו ספרים שמסתמא אינו מייאשם מקרי מוחזק (נ"י ומרדכי ריש פרק יש נוחלין):

סימן רעט

דין האומר זה בני או אחי או עבדי וחזר ואמר איפכא. ובו ו סעיפים:

א האומר זה בני וזה אחי או זה אחי אבי או שאר היורשים אותי אע"פ שהודה באנשים שאינם מוחזקים שהם קרוביו ה"ז נאמן ויירשנו בין שאמר כשהוא בריא בין שאמר כשהוא שכיב מרע אפי' נשתתק וכתב בכתב ידו שזה יורשו בודקים אותו כדרך שבודקין

לגיטין: הגה ונאמן על כל נכסים בין אלו שהיו לו בשעה שאומר כך אפילו נכסים שיפלו לו כשהוא גוסס (טור בשם הרא"ש):

ב היינו מוחזקין בזה שהוא אחיו או בן דודו ואמר אינו אחי ואינו בן דודי אינו נאמן אבל נאמן הוא על מי שהוחזק שהוא בנו לומר אינו בני ולא יירשנו ואפי' היו לבן בנים אע"פ שאינו נאמן עליו לומר אינו בני לענין יחוס ואין מחזיקין אותו ממזר על פיו נאמן הוא לענין ירושה ולא יירשנו: הגה ואם מת הבן ואמר על בני בניו אין אלו בני בני כי לא היה אביהן בני אינו נאמן אף על הירושה מאחר שאין בנו קיים (המגיד פרק ד' דנחלות):

ג האומר זה בני וחזר ואמר עבדי הוא אינו נאמן אמר עבדי וחזר ואמר בני אע"פ שהוא משמשו כעבד נאמן שזה שאמר עבדי לומר שהוא לו כעבד ואם היו קורים לו עבד בן אמה וכיוצא בדברים אלו שאין אומרים אותם בייחוד אלא לעבדים אינו נאמן:

ד היה עובר על בית המכס ואמר בני הוא זה וחזר אח"כ ואמר עבדי הוא נאמן שלא אמר בני אלא להבריח מהמכס אבל אם אמר בבית המכס עבדי הוא וחזר ואמר בני הוא אינו נאמן וה"מ דלא אתחזק אמיה בבת ישראל אבל אתחזק אמיה בבת ישראל לאו כל כמיניה לומר עבדי הוא:

ה העבדים והשפחות אין קורין להם אבא פלוני ואימא פלונית שלא יבא מהדבר תקלה ונמצא זה הבן נפגם לפיכך אם היו העבדים והשפחות חשובים ביותר ויש להם קול וכל הקהל מכירים אותם ואת בניו ועבדי אדוניהם כגון עבדי הנשיא הרי אלו מותר לקרות להם אבא ואימא:

ו מי שהיה לו שפחה והוליד ממנה בן והיה נוהג בו מנהג בנים או שאמר בני הוא ומשוחררת היא אמו אם תלמיד חכם הוא או אדם כשר שהוא בדוק בדקדוקי מצוה הרי זה יירשנו ואעפ"כ אינו נושא בת ישראל עד שיביא ראיה שנשתחררה אמו ואח"כ ילדה שהרי הוחזקה שפחה בפנינו ואם משאר הדיוטות הוא ואין צ"ל אם היה מהמפקירין עצמם לכך ה"ז בחזקת עבד לכל דבר ואחיו מאביו מוכרים אותו ואם אין לאביו בן חוץ ממנו אשת אביו מתייבמת: הגה וי"א דחולצת ולא מתייבמת (טור) ועיין בא"ע סי' קנ"ו וי"א דלענין ממון המוציא מחבירו עליו הראיה (טור) וכן נ"ל:

סימן רפ

אמר אחד זה אחינו או שבא אחד ואמר אני אחיך. ובו יב סעיפים:

א כל היורשים יורשין בחזקתן כיצד עדים שהעידו שזה מוחזק לנו שהוא בנו של פלוני או אחיו אע"פ שאינם עידי ייחוס ולא ידעו אמיתת היחוסים הרי אלו יורשים בעדות זו:

ב יעקב שמת והניח ראובן ושמעון ולא הוחזק לו בן אלא שניהם תפס ראובן לוי מהשוק ואמר גם זה אחינו הוא ושמעון אומר איני יודע הרי שמעון נוטל חצי הממון וראובן שליש שהרי הודה שהם שלשה אחים ולוי נוטל שתות מת לוי יחזיר השתות לראובן נפל ללוי נכסים אחרים יחלקו אותם ראובן ושמעון שהרי ראובן מודה לשמעון שלוי זה אחיהם: הגה וכל זמן שהנכסים שלוי לקח מראובן הן בעין או שאר נכסים הבאין מחמתן נוטל ראובן בראש אבל אי ליתנהו להני נכסים ולא הבא מחמתן אין ראובן נוטל כלום בראש אלא חולק עם שמעון בשוה (טור בשם הרמ"ה):

ג השביח השתות מאליו ואח"כ מת לוי אם שבח המגיע לכתפי' הוא כגון ענבי' שהגיעו להבצר הרי השבח זה כנכסים שנפלו מאחרים ויחלוקו בהם ואם עדיין לא הגיעו להבצר הרי הם של ראובן לבדו:

ד אמר שמעון אין לוי זה אחי ונטל לוי בחלק ראובן כמו שנתבאר ואח"כ מת לוי לא יירש שמעון ממנו כלום אלא ראובן לבדו יירש השתות עם שאר נכסים אחרים שהניח לוי:

ה והוא הדין בכל היורשים שיודו מקצתם ביורשים אחרים שלא יודו מקצתן:

ו הרי שיושב בנחלתו ובא אחד ואמר לו אחיך אני חלוק עמי וזה אומר לו איני מכירך נאמן ואפי' שיצא קול שיש לו אח במדינת הים:

ז מי שמת והניח בן וטומטום או אנדרוגינוס הרי הבן יורש את הכל שהטומטום ואנדרוגינוס ספק: הגה וכן כל ודאי וספק אין ספק מוציא מידי ודאי (רמב"ם רפ"ה וטור) ולכן ראובן שיצא בנו למדינת הים ואין יודעים אם הוא חי או לא אין אחי ראובן יורדין לנחלה בנכסי ראובן שמוקמינן בנו על חזקתו שהוא חי אבל אם ראובן ואשתו יצאו למדינת הים וספק אם ניתן להן בן לא חיישינן שמא ילדו ואחי ראובן יורשין את ראובן (ת"ה סי' שמ"ט):

ח הניח בנות וטומטום ואנדרוגינוס יורשות בשוה והרי הוא כאחת מהבנות:

ט מי שמת והניח בנים ובנות וטומטום או אנדרוגינוס בזמן שהנכסים מרובים הבנים יורשים ודוחים הטומטום אצל הבנות וניזון כמותן ובזמן שהנכסים מועטים הבנות דוחות את הטומטום אצל הבנים ואומרות לו זכר אתה ואין לך עמנו מזונות: הגה וי"א דבת וטומטום אם הנכסים מרובים הטומטום נוטל שלשה חלקים והבת רביעית ואם הנכסים מועטים אין לטומטום כלום ואם יש בת ואנדרוגינוס והנכסים מרובים חולקין בשוה ובנכסים מועטים אין לאנדרוגינוס כלום היו נכסים מועטים והניח בן וטומטום הטומטום נוטל שלשה חלקים והבן רביעית היו נכסים מרובין הבן יורש הכל והטומטום ניזון כבת אבל אנדרוגינוס אין לו כלום במקום בן בין בנכסים מרובים או מועטים (טור):

י נפל הבית עליו ועל אמו יורשי הבן אומרים האם מתה תחילה ויורשי האם אומרים הבן מת תחילה מעמידים נכסי האם בחזקת יורשיה שהם יורשים ודאים והוא הדין לנפל

הבית עליו ועל בתו נשואה ואין ידוע איזה מהם מת תחלה שנכסי האב בחזקת יורשי האב ואין הבעל יורש בהם כלום:

יא נפל הבית עליו ועל בן בתו ואין ידוע איזה מהם מת תחלה יחלוקו יורשי האב עם יורשי בן הבת וכן הדין אם נשבה האב ומת בשביה ומת בן בתו כאן או שנשבה בן בתו ומת בשביה ומת אבי אמו כאן ואין ידוע איזה מת קודם (יש אומרים דהנכסים בחזקת יורשי האב) (טור בשם הר"ר ישעיה ותשובת רשב"א סי' תשכ"ו):

יב נפל הבית עליו ועל אביו או על אחד ממורישיו ואין ידוע איזה מהם מת תחלה והיתה עליו כתובת אשה ובעלי חובות הנכסים בחזקת היורשים ואין לאשה ולבעל חוב כלום: הגה ראובן ואשתו עם ארבע בנותיהן שהיו בבית ונפל עליהם הבית ומתו יורשי ראובן אומרים שמא ראובן או אחד מבנותיו מתו באחרונה והם יורשים הכל אפ"ה חולקין עם יורשי האשה דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי אבל אם הבנות נשואות ובא בעל של כל אחד ומבקש חלקו חולקין הממון על ששה חלקים ארבע חלקים לבעל הבנות וחלק אחד ליורשי ראובן וחלק אחד ליורשי האשה (מרדכי פרק מי שמת):

סימן רפא

המעביר נכסיו מבניו ליתנם לאחד. ובו י סעיפים:

א אין אדם יכול להוריש מי שאינו ראוי ליורש ולא לעקור הירושה מהיורש בין שצוה והוא בריא בין שהיה שכיב מרע בין על פה בין בכתב לפיכך האומר איש פלוני בכורי לא יטול פי שנים איש פלוני בני לא יירש עם אחיו לא אמר כלום איש פלוני יירשני במקום שיש לו בת בתי תירשני במקום שיש לו בן לא אמר כלום וכן כל כיוצא בזה אבל אם היו לו יורשים רבים כגון בנים רבים או אחים או בנות ואמר כשהוא שכ"מ פלוני אחי יירשני מכלל אחי או בתי פלונית ירשני מכלל בנותי (או שריבה לאחד ומיעט לאחד (טור) דבריו קיימים בין שאמר ע"פ בין שאמר בכתב אבל אם אמר פלוני בני ירשני לבדו אם אמר ע"פ דבריו קיימים אבל אם כתב כל נכסיו לבנו לא עשאו אלא אפוטרופוס כמו שנתבאר בסי' רמ"ו:

ב אמר פלוני בני יירש חצי נכסי ושאר בני החצי דבריו קיימים:

ג אמר פלוני בני לא יירש אלא כך וכך או שאמר ראובן בני יירש חלקו וחלק שמעון או שאמר לא יירש שמעון אלא ראובן לא אמר כלום אבל אם אמר ראובן בני יירשני או יירש כל נכסי ולא יירש שמעון דבריו קיימים: הגה וכן אם אמר לא יירש שמעון וראובן יירש הכל דבריו קיימים (המגיד פ' י' דנחלות):

ד בד"א בפשוטים אבל בבכור אם אמר יירש כפשוט או שאמר לא יטול פי שנים או לא יירש פי שנים לא אמר כלום שנאמר לא יוכל לבכר את בן האהובה: הגה ואפילו במקום שנהגו שאין הבכור נוטל פי שנים אין ליילך אחר המנהג הואיל והוא נגד דין תורה (מהרי"ק שורש ח'):

ה אם היה בריא אינו יכול להוסיף ולא לגרוע לא לבכור ולא לאחד משאר יורשים:

ו שכיב מרע שיש לו בכור ופשוטים וריבה לאחד מהפשוטים בלשון ירושה כגון שאמר פלוני בני יירש כך וכך לא אמר כלום וי"א שחלוקת הפשוטים קיימת ומקבצים מכלם לפי חשבון ומשלימים לבכור:

ז אין כל הדברים הללו אמורים אלא כשאמר לשון ירושה אבל אם אמר לשון מתנה דבריו קיימים לפיכך המחלק נכסיו על פיו כשהוא ש"מ וריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה להם הבכור או שנתן למי שאינו ראוי ליורשו דבריו קיימים ואם אמר משום ירושה לא אמר כלום כתב בין בתחלה בין באמצע בין בסוף משום מתנה אע"פ שהזכיר לשון ירושה בתחלה ובסוף דבריו קיימים כיצד תנתן שדה פלונית לפלוני בני ויירשנה או שאמר יירשנה ותנתן לו ויירשנה או יירשנה ותנתן לו הואיל ויש שם לשון מתנה אע"פ שהזכיר לשון ירושה בתחלה ובסוף דבריו קיימים וכן אם היו ג' שדות לג' יורשים ואמר יירש פלוני שדה פלונית ותנתן לפלוני שדה פלונית וייירש פלוני שדה פלונית קנו אע"פ שזה שא"ל בלשון ירושה אינו זה שאמר ליה בלשון מתנה והוא שלא ישהה בין אמירה לאמירה כדי דבור אבל אם שהה צריך שיהיה לשון המתנה מעורב בשלשתן הגה בד"א בג' שדות לג' בני אדם אבל אם נתנן לאדם אחד או שדה אחת לג' בני אדם אפילו לאחר כדי דיבור מהני (טור) וי"א דדוקא שאמר ותנתן בוי"ו אבל אם אמר תנתן בלא ו' לא מהני ללשון ירושה שלפניו (נ"י בשם רשב"א) הכותב לבתו שתקח לאחר מותו כחצי חלק זכר דינו כירושה בעלמא ובעל חוב וכתובה קודמין למתנה זו וכן עשור נכסי הבת וכל ימי חיי הנותן יכול למכור הנכסים אע"פ שכתב לה מהיום ולאחר מיתה ואין הבת נוטלת אלא בנכסים שהיו לו בשעת נתינה אבל לא אח"כ דאין אדם יכול להקנות דבר שלא בא לעולם (מרדכי פ' יש נוחלין) מיהו נ"ל דמה שנוהגין עכשיו לכתוב שטר חוב לבתו ולהתנות שאם יתן לבתו חלק חצי זכר יפטור מן החוב צריך ליתן לה בכל אשר לו דעיקר הוא החוב ולכן צריך לקיים תנאו או ישלמו החוב וכן המנהג. כתב לבתו שטר חצי זכר וכתב לה ויוצאי חלציה בנותיה ובניה נוטלין בשוה הואיל ולא כ' יורשי' יוצאי חלציה (פסקי מהרא"י) התנה שלא יהא חלק לבתו בספרים והלוה על הספרים אין בעל חוב קונה משכון ולכן יש לבת חלק בהן אבל אם הוחלטו הספרים בידו אין לבת חלק בהן (מהרי"ו סי' ק"ט):

ח לשון יחזיק בנכסים הוי לשון מתנה וכן לשון יחלוקו הוי לשון מתנה:

ט חלק כל נכסיו לאחרים בלשון מתנה אע"פ שלא שייר כלום ליורש דבריו קיימים:

י מי שהיו לו בני אחיות ובן אח ונתן מתנה לבן אח וכתב שבאותה מתנה סילק כל חלק וזכות מכל ירושתו ומת בן האח יורש הכל : הגה ארבע אחיות שהיה להן אח שאינו נוהג כשורה ורצו להבריח הירושה ממנו וכתבו שטר שכ"א מהן נותנת כל נכסיה לג' אחיותיה אין כאן מתנה כלל כי חזר כל הממון להיות של ארבעתן כבתחלה ואם היו המתנות שעה אחת קודם מיתתן אין האח יורש כי אם אחר מיתת האחרונה ולא אזלינן בתר אומדנא כהאי גוונא ואם כתוב בשטר שהראשונה נתנה לג' אחיותיה ואח"כ נתנה השנית ואח"כ השלישית ואח"כ הרביעית כל הקודמת חזרה וזכתה בנכסים שחזרו ונתנו להן (הרא"ש כלל פרק ד' סי' ה'):

סימן רפב

שלא להעביר נחלה ממי שראוי לירש. ובו סעיף אחד:

כל הנותן נכסיו לאחרים והניח היורשים אע"פ שאין היורשים נוהגים בו כשורה אין רוח חכמים נוחה הימנו וזכו האחרים בכל מה שנתן להם ומדת חסידות שלא להעיד בצואה שמעבירין בה הירושה מהיורש אפי' מבן שאינו נוהג כשורה לאחיו חכם ונוהג כשורה: הגה מי שצוה לעשות בנכסיו הטוב שאפשר לעשות יתנהו ליורשיו כי אין טוב מזה (מרדכי פרק מי שמת):

סימן רפג

דין ירושת עכו"ם וגר וישראל מומר לעכו"ם. ובו ג סעיפים:

א העכו"ם יורש את אביו דבר תורה והגר אינו יורש את אביו עכו"ם אלא מדבריהם תקנו לו שיירש כשהיה שמא יחזיר למרדו ותנאי מועיל בירושה זו הואיל ואין העכו"ם מחויב לעמוד בתקנת חכמים ולא העכו"ם יורש את אביו הגר ולא גר את גר לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים אפי' היה לו בן שלידתו בקדושה מאחר שהורתו שלא בקדושה אינו יורש את אביו ולא אביו יורשו: הגה וישראל שהיה חייב לעכו"ם ומת אם אין עכו"ם יודעין מזה אינו חייב לפרוע ליורשיו (מרדכי פרק קמא דקידושין):

ב ישראל שהמיר לעכו"ם יורש את קרוביו הישראלים כשהיה ואם ראו ב"ד לאבד את ממונו ולקנסו שלא יירש שלא לחזק ידי הרשעים הרשות בידם ואם יש להן בנים בישראל תנתן ירושת אביהם המומר להם: הגה ואפילו נתן המומר הנכסים לאחרים אין במתנתו כלום דמיד נפלו נכסיו קמי יורשיו ואין לו כח בהן וי"א שמניחין הירושה בב"ד ואם יחזור בתשובה נותנין לו (הכל בטור ס"ה בשם תשובת הרא"ש) וישראל יורש קרובי המומר לעכו"ם (טור ס"ד בשם הרא"ש) אפילו הפקיד הממון ביד ישראלים אחרים ואפי' היו לו בנים בגיותו אבל אם הנפקדים שלחו יד בממון הפקדון בחיי המומר או שבקש הממון ולא רצו ליתנו לו ויש להן עדים על זה זכו במה שבידן ואין

יורשיו יכולין להוציא מיד הנפקד הן בחיי המומר הן לאחר מותו דכל המוחזק בנכסיו יכול לזכות בהן כל זמן שהוא חי (מרדכי פ"ק דקידושין בשם רש"י) ישראל מומר שמתה לו אמו ויש לו קרובים מן האב אם המומר גדול שראוי לקנסו בירושתו גם יורשיו אינן יורשין ונשארה הירושה כשאר יורשי האם אם המומר קטן שאינו ראוי לקנוס יורשיו יורשין אמו ובעל יורש במקום אשתו המומרת אע"פ שמת אביה לאחר שהמירה לעכו"ם ומתה אח"כ הבעל יורש מאחר דידו כידה אין שייך קנס (מרדכי פ' הנ"ל ות"ה סי' שמ"ט):

ג לאה נשבית ואמה קבצה מעות לפדיונה ואח"כ שמעה שהמירה ונטמעה בין העכו"ם אם א"א להחזיר לכל אחד מה שנתן יהיה הקרן קיים לפדיון שבוים ואם יתכן לפדות באחרית הימים אותה שבויה תפדה בהם (וע' בי"ד סי' רנ"ג סעיף ו'):

סימן רפד

אין צריך עדות ליורש שהוא קרוב וצריך עדות שמת. ובו ד סעיפים:

א הגה כל היורשין יורשין בחזקה שהעידו העדים שהוחזק להן שהוא פלוני אע"פ שאינן יודעין אמיתת יחוסו והוא הדין בשאר יורשין (טור) מי שהוא מוחזק באחד שהוא קרוב המת ואין אנו יודעין קרוב יותר ממנו הרי זה יורשו ולא חיישי' שמא יש קרוב יותר ממנו כל זמן שלא יודעין (הרא"ש כלל פ"ו סי' ט' ואגודה) ועיין לעיל סי' ר"פ סעיף ז' ולא מורידין קרוב לירושה על פי עד אחד (ריב"ש סי' מ"ו):

ב אין היורשים נוחלים עד שיביאו ראיה שמת מורישן אבל אם שמעו בו שמת או שבאו עכו"ם מסיחים לפי תומם אע"פ שמשיאין את אשתו על פיהם [ונוטלת את כתובתה] וכן האשה שבאה ואמרה מת בעלי אע"פ שהיא נאמנת ותנשא ותטול כתובתה אין היורשים נכנסים לנחלה על פיה:

ג אמרה מת בעלי ונתיבמה הרי יבמה נכנס לנחלה על פיה שנאמר יקום על שם אחיו המת והרי קם:

ד מי שטבע במים שאין להם סוף ובאו עדים שטבע בפניהם ואמרו אבד זכרו אע"פ שאין משיאין את אשתו לכתחלה הרי היורשים נוחלים על פיהם וכן אם באו עדים שנפל לגוב אריות ונמרים או שראוהו צלוב והעוף אוכל בו או שנדקר במלחמה ומת או נהרג ולא הכירו פניו אבל היו לו סימנים מובהקים בגופו והכירו אותן בכל אלו הדברים וכיוצא בהם אם אבד זכרו אח"כ יורדים לנחלה בעדות זו אע"פ שאין משיאין את אשתו שלא החמירו בדברים אלו אלא מפני איסור כרת אבל לענין ממון אם העידו העדים בדברים שחזקתן למיתה והעידו שראו אותם הדברים ואבד זכרו ואח"כ נשמע שמת הרי אלו נוחלים על פיהם:

סימן רפה

שבוי שברח והיוצא לדעת מה יעשו בנכסים. ובו י סעיפים:

א שבוי שנשבה ונשמע שמת וירדו יורשיו לנחלה וחלקו אותם ביניהם אין מוציאין אותם מידם וכן הבורח מחמת סכנה אבל היוצא לדעת ששמעו בו שמת וירדו יורשיו לנכסיו וחולקים מוציאים מידם עד שיביאו ראיה שמת מורישן:

ב שבוי שנשבה ובורח מחמת סכנות נפשות חייבים ב"ד להתעסק בנכסיהם כיצד עושים כל המטלטלים יהיו מופקדים ביד נאמן ע"פ ב"ד ומורידין לתוך הקרקעות קרובים הראוים לירש כדי לעבוד הקרקעות ולהתעסק בהם עד שיוודע שמתו או ער שיבאו: הגה היו כאן יורשין הרבה קצתן עובדי אדמה וקצתן אינן עובדי אדמה מעמידין ביד עובדי אדמה (טור בשם הרא"ש) וכשיבואו השבוי והבורח שמין אלו הקרובים שהורידו מה שעשו ומה שאכלו כמנהג כל האריסים של אותה מדינה: הגה וי"א דוקא בשבח שמין לו כאריס אבל פירות נוטל הכל (טור בשם ר"י והרא"ש) ואם שמעו שמת קודם שהורידוהו ואח"כ באו אין לו בשבח כלום אלא מה שאכל אכל ומה שהוציא הוציא (שם בשם הרא"ש) ולמה לא יעמידו אפוטרופוס לעולם בין במטלטלין בין בקרקעות עד שיבאו הבעלים או עד שיוודע בוודאי שמתו לפי שאין בית דין חייבים להעמיד אפוטרופוס לגדולים שהם בני דעת: הגה מיהו אם היה כאן מי שרוצה להיות אפוטרופוס לתקנת השבוי מעמידין אותו ואין תקנה גדולה מזו ומיהו היורש יכול למחות שלא למנות אפוטרופוס (טור בשם הרא"ש ונ"י פ' המפקיד) וי"א דאין היורש יכול למחות (המגיד פ"ז דנחלה ומרדכי פרק המפקיד) שוטה דינו כקטן ומעמידין לו אפוטרופוס (ב"י בשם הרשב"א):

ג נשבה השבוי וברח המסוכן והניח קמה לקצור וענבים לבצור תמרים לגדור וזיתים למסוק ב"ד יורדים לנכסיו ומעמידים להם אפוטרופוס וקוצר ובוצר וגודר ומוסק ומוכר הפירות ומניח דמיהם עם שאר המטלטלים בב"ד ואח"כ מורידין הקרוב לנכסי ושאם ירד תחלה שמא יתלוש אלו הפירות שהם כתלושים ויאכל אותם וה"ה בחצירות ופונדקאות חניות העשויות לשכר ואינם צריכים עבודה ולא טורח ואין אדם נותן אותם באריסות אין מורידין להם יורש שהרי גובה השכר ואוכל אלא כיצד עושין ב"ד מעמידין להם גבאי ויהיה השכר מונח בב"ד עד שיביא ראיה שמת או עד שיבא ויטול שלו ואין מורידין הקרוב לעולם אלא לשדות וגנות וכרמים וכיוצא בהם שיהיו בהם כאריס כדי שלא יפסדו ונמצאו בורים (פי' שוממים) ונשמים (פי' מענין והארץ הנשמה והם שמות נרדפים):

ד מי שיצא לדעת והניח נכסיו ואין ידוע להיכן הלך ולא מה אירע לו אין מורידין קרוב לנכסיו ואם ירד מסלקין אותו ואין ב"ד צריכים להטפל בו ולהעמיד לו אפוטרופוס לא לקרקע ולא למטלטלין שהרי לדעתו יצא והניח נכסיו וכיצד יהיה דין נכסי זה מטלטלין

יעמדו ביד זה שהם תחת ידו עד שיבא זה ויתבע או עד שימות ויתבעו היורשים והקרקעות מי שהניחו שכן (בהן) אין לוקחין ממנו שכר ושדה או כרם שהיה בהן אריס ישארו כמו שהניחם עד שיבא ושדה או כרם שהניחם בורים ישארו בורים שהרי הוא ברצונו איבד ממונו ואבידה לדעת אין אנו מצווין להחזירה: הגה מיהו אם נפלו לו נכסים בכאן שלא ידע בהן דינו כנכסי שבוי (רבי' ירוחם נכ"ו ח"ב) וכן אם הלך שלא במקום סכנה וחשב לחזור ולא חזר הוי כמי שיצא שלא לדעת (ב"י בשם הרמב"ם והרא"ש ונ"י בשם הרשב"א):

ה שמעו בו שמת הרי ב"ד מוציאין כל המטלטלי' ומניחים אותן אצל נאמן על פיהם: הגה ודוקא בתורת קרוב אין נותנין מטלטלין לידו אבל יכול להיות אפוטרופוס כמו אחר (מהר"ם פדוואה) (ועיין לקמן סי' ר"צ ס"ב ולקמן סי' זה סעיף ח') ומורידים הקרוב לשדות ולכרמים כאריס עד שיביא ראיה ברורה שמת או עד שיבא:

ו כשמורידין קרוב לנכסי שבוי או בורח או לנכסי היוצא לדעת ששמעו בו שמת לא יורידו קטן שמא יפסיד הנכסים ואין מורידין קרוב לנכסי קטן שמא יטעון ויאמר זה חלקי המגיע לי בירושתי ואפי' קרוב מחמת קרוב אין מורידין כיצד היו שני אחים אחד גדול ואחד קטן ונשבה הקטן או ברח אין מורידין הגדול לתוך שדהו מפני שהקטן אינו יכול למחות ושמא יחזיק זה האח ולאחר שנים יאמר זה חלקי שהגיע בירושתי ואפי' בן אחיו של זה הקטן שנשבה אין מורידין אותו לנכסיו שמא יאמר מחמת אבי ירשתי חלק זה:

ז ולעולם אין מורידין קרוב לנכסי קטן אפי' קרוב מחמת אחי האם (של הקטן) שאינם ראויים ליירש הרחקה יתירה היא זו ואפי' יש ביניהם שטר חלוקה בין בבתים בין בשדות לא ירד ואפי' אמר כתבו עלי שטר אריסות לא ירד שמא יאבדו השטרות ויאריכו הימי' ויטעון ויאמר שזה חלק ירושה בא לו מחמתו או מחמת מורישו: הגה וכל זה שאין מורידין קרוב לנכסי קטן היינו כשכבר אינן סמוכין על שלחן אחד וכבר חלקו אבל אם לא חלקו האחין עדיין וסמוכין על שלחן א' מעמידין קרוב לנכסי קטן (נ"י וריב"ש סי' קנ"ה וב"י סי' ר"צ בשם רשב"א) וי"א עוד הא דאין מורידין קרוב לנכסי קטן היינו כשאוכל הפירות אבל באפוטרופוס בעלמא שאין לו הנאה מיניה מותר (ב"י בשם הרשב"א) וכן אם לא היו הנכסים מירושת הקטן מותר להוריד קרוב (ב"י בשם רבי' ירוחם נכ"ו):

ח הא דאין מורידין קרוב לנכסי קטן דוקא במקרקעי אבל מעות של קטן ממנים עליהם אפי' קרוב: הגה ועדיף טפי בקרוב מברחוק ולכן אם יש בהן קרוב ורחוק ושניהן נאמנים בשוה הקרוב קודם ומעמידין אותו אבל אם הקרוב אינו נאמן מעמידין רחוק הנאמן (הגהות מרדכי פ' המפקיד ומהר"ם פדוואה) וכן קטן שיש לו ממון מאבי אמו או ממקום אחר ואביו חי אין נותנים הנכסים ליד האב דאין מורידין קרוב לנכסי קטן אלא ב"ד מעמידין לו אפוטרופוס ואם הם מטלטלין ואביהן ראוי

להיות אפוטרופוס עליהן נותנין. לידו (הרא"ש כלל פ"ב סי' ב' וב"י סי' ר"ץ בשם הרשב"א) וי"א דאין ב"ד מחוייבין לחקור בקטנים שיש להן אב אא"כ אביהן מוחזק שאינו הולך בדרך טובים (ב"י סי' ר"ן בשם הרמב"ן והרא"ש):

ט מעשה באשה אחת שהיו לה שלשה בנות ונשבית הזקנה ובת אחת ומתה בת שניה והניחה בן קטן ואמרו חכמים אין מורידין את הבת הנשארת לנכסים שמא מתה הזקנה ונמצאו שליש נכסים אלו לקטן ואין מורידין קרוב לנכסי קטן וכן אין מורידין לזה הקטן בנכסים שמא עדיין הזקנה בחיים ואין מורידין קטן לנכסי שבוי כיצד עושים מתוך שצריך להעמיד אפוטרופוס לחצי של קטן מעמידים אפוטרופוס על כל נכסי הזקנה אחר זמן שמעו שמתה הזקנה אמרו חכמים תרד הבת הנשארת לשליש מנכסים שהוא חלק ירושתה וירד הקטן לשליש שהוא חלקו מנכסי הזקנה והשליש של בת השבויה השניה מעמידים לה אפוטרופוס מפני חלק הקטן שמא מתה גם הבת השבויה ויש לזה הקטן חצי השליש וכן כל כיוצא בזה:

י שבויה שהמירה ונשאת לעכו"ם ויש לה כאן קרקעות ומטלטלין מתנהגי' בנכסי' כדין נכסי שבוי שלא המיר:

סימן רפו

יתומים גדולים וקטנים היאך ניזונים מנכסיהם. ובו ה סעיפים:

א מי שמת והניח בנים גדולים וקטנים או בנות גדולות וקטנות והגדולי' צריכי' להוציא יותר במלבושים והקטנים צריכים להוציא יותר במזונות אין ניזונים ולובשים מן האמצע אלא חולקין בשוה וכל אחד ילבוש ויזון משלו ודוקא בשמיחו (מחאה מהני אפי' כולם גדולים) (המ"מ פ"ט מה' נחלות) אבל בסתם ניזונים ומתפרנסים אלו עם אלו דסתמן שותפים נינהו ומוחלין זה לזה ויש מי שחולק בזה:

ב בד"א שאין תועלת לקטנים במה שלובשים הגדולים אבל גדול האחים הנושא ונותן בנכסים ויש תועלת לקטנים במה שהוא מלובש יפה כדי שיהיו דבריו נשמעים ה"ז לובש מתפיסת הבית ואם מיחו בידו הרשות בידן:

ג נשאו גדולים לאחר מיתת אביהם ישאו הקטנים ג"כ מכלל הנכסים ואח"כ יחלוקו נשאו הגדולים בחיי אביהם ואמרו הקטנים לאחר מיתת אביהם הרי אנו נושאים כדרך שנשאתם אתם אין שומעין להם אלא מה שנתן אביהם נתן: הגה מי ששידך בנו וקצב ליתן נדוניא ומת קודם שנכנס לחופה אין נוטל הנדוניא אלא מחלקו שהרי לא זכה בה בחיי אביו (תשובת מהרי"ו סי' קי"ד) מי שפדאו אביו מן התפיסה מנכין לו אח"כ מחלק ירושתו ולא אמרינן שאביו נתן לו מתנה רק הלוה לו אא"כ יש אומדן דעת שהאב נתן לו במתנה (שם סי' ק"י):

ד השיא האב את בנו ועשה לו משתה והיתה ההוצאה משל אב ונשתלחה שושבינות לזה הבן בחיי האב כשהיא חוזרת לאחר מיתת האב חוזרת מן אמצע אבל אם הוציא הבן במשתה משלו אינו חוזר אלא (מחלק) הבן שנשתלחה לו בלבד:

ה האב ששלח שושבינות בשם אחד מבניו כשתחזור השושבינות לאותו הבן הרי היא שלו אבל אם שלחה האב בשם בניו סתם כשתחזור תחזור לאמצע ואין זה שנשתלחה לו חייב להחזירה עד שישמחו בו כלם שהרי כלם שושבינים שבשם כלם נשתלחה לפיכך אם שמח במקצתם מחזיר חלק זה ששמח עמו בלבד והרי הוא לאמצע:

סימן רפז

מי שמת והניח בנים גדולים וקטנים. ובו ג סעיפים:

א מי שמת והניח בנים גדולים וקטנים והשביחו הגדולים את הנכסים כל השבח לאמצע ואפי' שכר עמלם לא יטלו ואם אמרו ראו מה שהניח לנו אבא הרי אנו עושים ואוכלים השבח של משביח והוא שיהיה השבח מחמת הוצאה שהוציא המשביח אבל שבחו נכסים מחמת עצמן השבח לאמצע וכן אם היתה אשתו של מת היא היורשת בכלל אחיותיה או בכלל בנות דודיה והשביחה הנכסים השבח לאמצע ואם אמרה ראו מה שהניח לי בעלי הריני עושה ואוכלת והשביחה הנכסים מחמת הוצאה השבח שלה זהו דעת הרמב"ם לבדו ולא מצינו לו חבר אבל דעת הכל שזה שאמרנו ברישא שאם השביחו גדולים את הנכסים השביחו לאמצע היינו דוקא כששבחו הנכסים מחמת עצמן דהיינו ששכרו פועלי' מממון תפיסת הבית או שנשאו ונתנו בסחור' אבל אם השביחו ע"י שהוציאו הוצאו' משלהם או שטרחו בגופם לחפור ולבנות השבח לעצמן ואם השביחו בדבר שאם היו מודיעים לקטנים גם הם יכולים לעשותו כגון לשמור וכיוצא בו השבח לאמצע אע"פ שטרחו בגופם כיון שלא הודיעום תחלה ואם אמרו ראו מה שהניח לנו אבא הרי אנו עושים ואוכלים כל השבח שהשביחו בכל הנכסים אפי' בחלק האחים הוא של עצמם ואפי' השביחו מחמת נכסים: הגה ואם האחים גדולים א"צ לאומרו בב"ד רק בפני עדים אבל אם יש בהן יתומים קטנים צריך שיאמר אותו בפני ב"ד (טור בשם הרא"ש והמגיד פ"ט דנחלות וב"י בשם הר"ן) וכל זה באחין שניזונין יחד אבל אם אין ניזונין יחד אפילו השביח מחמת עצמו אינו נוטל רק כשאר יורד שלא ברשות לנכסי חבירו (טור בשם הראב"ד) אחד מן האחין שהיו לו בנים הרבה והשביחו הנכסים אינו יכול לומר תנו לי מה שהרויחו בני וכן האחרים אינן יכולים לומר תן לנו מה שאכלו בניך אלא הכל מן האמצע (המגיד פי' דנחלות) א' מן האחין שנתן מתנה לאחרים וראו האחין ושתקו הוי מחילה (נ"י פ"ק דב"ק):

ב א' מהאחים שלקח מעות ועשה בהם סחורה אם היה תלמיד חכם גדול שאינו מניח תורתו שעה אחת הרי השכר שלו שאין זה מניח תורתו ומתעסק לצורך אחיו:

ג מי שירש את אביו והשביח הנכסים ונטע ובנה ואח"כ נודע שיש לו אחים במדינה אחרת אם קטנים הם השבח לאמצע ואם היו גדולים הואיל ולא נודע שיש לו אחים שמין לו כאריס וכן אח שירד לנכסי קטן והשביח אין שמין לו כאריס אלא השבח לאמצע שהרי לא ברשות ירד:

סימן רפח

היאך שמין מה שעל בניהם ובנותיהם כשחולקים. ובו ב סעיפים:

א האחים שחלקו שמין מה שעליהם (וי"א דגדול האחין אין שמין מה שעליו) (טור) אבל מה שעל בניהם ובנותיהם שקנו להם מתפיסת הבית אין שמין וכן מה שעל נשותיהן שכבר זכו בהם לעצמם בד"א בבגדי חול אבל בבגדי שבת ומועד שמין מה שעליהם:

ב מי שצוה בשעת מיתתו שיתנו לפלוני דקל או שדה מנכסיו וחלקו האחים ולא נתנו לו כלום החלוקה בטלה ויתנו לזה מה שצוה מורישן ואח"כ חוזרים וחולקים בתחלה: הגה ואם ירצה אחד לקיים החלוקה וליתן לו משלו וחבירו יתן לו מעות הרשות בידו (טור בשם הרא"ש):

סימן רפט

אחים גדולים וקטנים ורוצים לחלוק. ובו ה סעיפים:

א מי שהניח יתומים מקצתן גדולים ומקצתן קטנים ורצו לחלוק בנכסי אביהם כדי שיטלו הגדולים חלקם מעמידים ב"ד אפוטרופוס לקטנים ובורר להם החלק היפה (וי"א דצריכים לחלוק בגורל) (טור) ואם הגדילו אינם יכולים למחות שהרי ע"פ ב"ד חלקו להם ואם טעו ב"ד בשומא ופחתו שתות יכולים למחות וחוזרים וחולקים חלוקה אחרת אחר שהגדילו: הגה אבל אפוטרופוס אפי' מינהו אבי יתומים אינו יכול לחלוק בלא ב"ד אא"כ נתמנה בפירוש לכך (תשובת הר"ן סי' ס') ואין לב"ד רשות לחלוק בדבר דשייך ביה גוד או אגוד (טור וכ"כ התוס' בפרק ב' דקידושין והרא"ש בפ' אלמנה ניזונית) וי"ח ומתירין (נ"י פרק הנ"ל ומרדכי שתי הדעות) היו האחין כולם קטנים אין חולקין להם עד שיגדילו אא"כ נראה לב"ד שיש להן תועלת בחלוקה (ב"י בשם הרא"ש והר"ן) וכל שהגיעו הקטנים לי"ג שנה יכולים לחלוק בעצמן דחלוקה לא הוי כמכר (ר"י נכ"ו ח"ב):

ב אם לא היו כאן כל האחים ואותן שבכאן מבקשים לחלוק או שחלקו ובא אח או בעל חוב ונוטל חלק אחד מהם נתבאר בסימן קע"ה:

ג אחד מהאחים שירד לאומנות או חלה או רוצה לילך ללמוד נתבאר בסימן קע"ז:

ד אחד מהאחים שהיו שטרות יוצאים על שמו וטוען שלי הם נתבאר בסי' ס"ב:

ה יורשים שקצתם לקחו מנכסי מורישם בלא חלוקה וקצתם לא לקחו ויש ביד אחר מנכסי המת אם היורשים שלא לקחו מערערים שלא ליטול ממה שביד אותו אחר לקבורה הדין עמהם ויבואו לחשבון וכל אחד מהאחים יתן חלקו המגיע לו:

סימן רצ

דין אפוטרופוס מי ימנו וכיצד יתנהג וכל משפטיו. ובו כח סעיפים:

א מי שמת והניח יורשים קטנים או שאשתו מעוברת או שהניח קטנים וגדולים צריך מורישם למנות להם אפוטרופוס שיתעסק בשביל הקטנים עד שיגדילו ואם לא מינהו ב"ד חייבים להעמיד להם אפוטרופוס עד שיגדילו שב"ד הוא אביהם של יתומים: הגה ואם הבית דין בעצמו רוצים להתעסק בצרכי היתומים הרשות בידן (רשב"א סי' תתקע"ד) מיהו אם צריכים לחלוק או לטעון עם אחרים מחמת היתומים י"א דצריכין להעמיד אפוטרופוס שלא יהיו נראין כעורכי הדיינים וע' לקמן סעיף ח' (ר"ן פ"ב דקידושין) והא דב"ד אביהם של יתומים היינו יתומים קטנים (ר"ן ר"פ שור שנגח ד' וה') וב"ד היינו הממונה בעירו או גדולי הדור אבל אין כח ביד שלשה בעלמא שיעשו עצמן ב"ד על היתומים (הרא"ש כלל פ"ה סי' כ"ו) ואם צוה המוריש שינתן חלק הקטן ויעשה בו מה שירצה הרשות בידו וכן אם מינה המוריש אפוטרופוס על הקטנים קטן או אשה או עבד הרשות בידו: הגה אחד שאמר לש"מ רצונך שאהיה שליט בנכסיך ואמר הן ה"ז ל' אפוטרופוס (ריב"ש סי' ע' וב"י בשם רשב"א) מי שהיה לו אפוטרופוס על נכסיו ומת אין מניחין אותו אפוטרופוס על היתומים אלא ב"ד מעמידין הראוי דלא מקרי מינהו אבי יתומים אלא כשמינהו סמוך למיתתו (הרא"ש ריש כלל ס"ב) ואין מניחין לאדם שאינו ראוי להיות אפוטרופוס אע"פ שמוחזק בנכסים עד שיביא ראיה שמינהו אבי יתומים (מרדכי ר"פ הניזקין):

ב אבל אין ב"ד ממנים אפוטרופס לא אשה לא עבד ולא קטן ולא עם הארץ שהוא בחזקת חשוד על העבירות אלא בודקין אדם נאמן ואיש חיל ויודע להפך בזכות היתומים וטוען טענתם ויש לו כח בעסקי העולם כדי לשמור הנכסים ולהרויח בהם ומעמידים אותו על הקטנים בין שיהיה רחוק בין שיהיה קרוב לקטן אלא שאם היה קרוב לא ירד לקרקעות כמו שנתבאר בסי' רפ"ה (ויכולין ב"ד למנות קרוב שלהן לאפוטרופוס אם ראוי לכך) (ב"י בשם הרשב"א):

ג כשימנו אותו צריכין ב"ד לחשוב עמו ולכתוב חשבון המטלטלין והקרקעות והחובות וכל דבר שמוסרים בידו דהא על טענת ברי משבעינן ליה לכך צריך שידעו מה שמקבל ומה שמחזיר וכותבים ב' שטרות אות באות אחת לאפוטרופוס ואחת ביד ב"ד בשביל היתומים:

ד רשאי האפוטרופוס ללבוש בגדים נאים מנכסי היתומים לתועלתם כדי שיהיו דבריו נשמעים והוא שיהי' ליתומים הנאה מנכסיהם בהיות דבריו נשמעים:

ה ב"ד שהעמידו אפוטרופוס ושמעו עליו שהוא אוכל ושותה ומוציא הוצאות יותר מדבר שהיה אמוד בו יש להם לחוש לו שמא מנכסי יתומים הוא אוכל ומסלקין אותו ומעמידים אחר אבל אם מינהו אבי יתומים אין מסלקין אותו שמא מציאה מצא אבל אם באו עדים שהוא מפסיד נכסי היתומים מסלקין אותו ומשביעים אותו הואיל והוא מפסיד: הגה ויש חולקין דאף כשמינהו ב"ד אין מסלקין אותו אא"כ באו עדים שהוא מפסיד (טור בשם הרא"ש) אפוטרופוס שמלוה מעות יתומים לאחרים שלא היו לו להלות ב"ד מוציאין מיד הלוה ומחזירין ליתומים דמאחר דיכולין לסלק האפוטרופוס כל שכן הלוה שבא מחמתו (תשובת מיימוני סוף ספר משפטים):

ו והוא הדין לאפוטרופוס שמינהו אבי היתומים והיתה שמועתו טובה והיה ישר ורודף במצות וחזר להיות זולל וסובא והולך בדרכי חשך או שפרוץ בנדרים ובאבק גזל ב"ד חייבים לסלק אותו ולהשביעו ולמצוא להם אפוטרופוס כשר וכל הדברים אלו כפי מה שיראה לדיין שכל ב"ד וב"ד הוא אביהם של יתומים:

ז כשמעמידים בית דין אפוטרופוס ליתומי' מוסרים לו כל נכסי הקטן הקרקע והמטלטלים שלא נמכרו והוא מוציא ומכניס ובונה וסותר ושוכר ונוטע וזורע ועושה כפי מה שיראה שזה טוב ליתומים ומאכילן ומשקן ונותן להם כל ההוצאה כפי הממון וכפי הראוי להם ולא ירויח להם יותר מדאי ולא יצמצם עליהם יותר מדאי:

ח מעות של יתומים שהניח להם אביהם אינם צריכים אפוטרופוס: הגה וי"א דגם במעות מעמידים אפוטרופוס שיותר ישתדל הוא בהן מבית דין (טור שם) אלא כיצד עושים בהם בודקין מי שיש לו נכסים שיש להם אחריות ויהיו עידית ויהיה איש נאמן ושומע דברי תורה ומעולם לא קבל עליו נידוי נותנים אותם לו בבית דין קרוב לשכר ורחוק מהפסד (וע' בזה בי"ד סי' ק"ס) ואם אין לו קרקע ונתן להם משכון זהב משובר שאין בו סימן נותנין לו המעות קרוב לשכר ורחוק להפסד ויפסקו בשכר כפי מה שיראו הדיינים או שליש השכר או חציו אפי' רביע השכר ליתומים אם ראו שזה תקנה להם עושים לא מצאו אדם שיתנו לו המעות קרוב לשכר ורחוק להפסד הרי אלו מוציאים למזונות מעט [מעט] עד שיקנו להם במעות קרקע וימסרו אותו ביד אפוטרופוס שיעמידו להם: הגה וי"א כמו שהאפטרופס יכול ליתנם לאחרים כך יכול לקבל המעות לעצמו ובלבד שיעשה בב"ד משום לזות שפתים (טור בשם ראב"ד וכ"כ נ"י בשמו בפ' מי שמת ובשם הריטב"א):

ט כל המטלטלין של יתומים שמים אותם ומוכרים אותם בב"ד: הגה ודוקא שלא נתמנה עליהן אפוטרופוס אבל אפוטרופוס עושה בלא ב"ד כל מה שנראה בעיניו טובת היתומים (טור) ומי

שהיה בידו מעות היתומים והלוה אותן על משכונות של עכו"ם ואח"כ בא אפוטרופוס של יתומים ואמר להוליכן למקום שדרין היתומים כי יוכל למכרן שם ביוקר והמלוה אומר שמתיירא מעלילות מן העכו"ם ורוצה ליתן בהם מה ששוין במקומו הדין עם היתומים (מרדכי פרק אלמנה ניזונית) ואם היה השוק קרוב למדינה מוליכים אותם לשוק ומוכרים אותם ויצטרפו דמיהם עם המעות של יתומים מי שהיה בידו יין או שכר של יתומים אם יניחנו כאן עד שימכור שמא יחמיץ ואם יוליכנו לשוק שמא יארעו אונס בדרך ה"ז עושה בו כדרך שהיא עושה בשלו וכן כל כיוצא בזה:

י אין שולחים מטלטלים או סחורה של יתומים בדרך ים ולא בדרך שיש בה ספק אונס אלא שכר שיש בו חשש שמא יחמיץ כמו שנתבאר וכן כל כיוצא בזה:

יא יש לאפוטרופוס למכור בהמה ועבדים שדות וכרמים להאכיל ליתומים ומוכרים בהמה קודם לעבדים ועבדים קודם לבתים והכל לפי ראות האפוטרופוס שהוא תועלת היתומים (טור) אבל אין מוכרין ומניחים המעות ואין מוכרים שדות ליקח עבדים ולא עבדים ליקח שדות שמא לא יצליח (ויש מתירין למכור עבדים ולקנות שדות) (טור בשם הרא"ש והרמ"ה) אבל מוכרים שדה ליקח שוורים לעבודת שדות אחרות שהשוורים הם עיקר כל נכסי שדות ואינו רשאי למכור אפי' שדה רעה ורחוקה כדי לקנות בדמיה שדה טובה וקרובה שמא לא יצליח זה שקנה אין אפוטרופס יכול להקנות מעות יתומים במעמד שלשה אבל אם אחר מקנה ליתומים במעמד אפוטרופוס קנו (ת"ה סי' שמ"ו):

יב היה לאדם תביעה אצל היתומים אין לאפוטרופוס לטעון בשבילם לדון עמו שמא יתחייב בדין אבל אם ירד עמו לדין וטען בשבילם וזכה הדין קיים: הגה והאפוטרופוס נאמן אם ידוע שהמעות של יתומים שהרי אינו נוגע בדבר ולכן יוכל להעיד (מרדכי פרק איזהו נשך) כדלעיל סי' נ"ז סעיף ח' אע"ג דאין ב"ד טוענין ליתומים מילתא דלא שכיחא אע"ג דאבוהון הוי מצי למטען מ"מ אם טען אפוטרופוס טענתיה טענה (הרא"ש ריש כ' פ"ו וב"י בשם הרשב"ץ) והא דאמרינן טוענים ליורש ה"מ בשמא אבל אם הוא טוען ברי אין דנין אלא על פי טענותיו ולכן אין טוענין ליה עד ששומעין טענותיו תחלה (ב"י בשם הרשב"א ורבינו ירוחם נ"א ח"ב):

יג אין האפוטרופסין רשאים להוציא עבדים לחירות אפי' לוקח מהעבד דמים שיצא לחירות אבל מוכרים אותם לאחרים ולוקחים מהם הדמים ע"מ שיוציאוהו לחירות ואותם האחרים הם שמשחררים אותם (וכל זה לא מיירי אלא בלא רשות ב"ד אבל אם נטלו רשות מב"ד מותר לעשות כל מה שירצה) (טור בשם הר"ן ור"ן פ' הניזקין):

יד האפוטרופסין תורמין ומעשרין נכסי יתומים כדי להאכילן שאין מאכילין את היתומים דבר האסור אבל לא יעשרו ולא יתרומו כדי להניח פירות מתוקנים אלא ימכרו אותם טבל:

טו האפוטרופסין עושים לקטנים לולב וסוכה וציצית ושופר וספר תורה ותפילין ומזוזות ומגילה כללו של דבר כל מצות עשה שיש לה קצבה בין שהיא מדברי תורה בין שהיא מדברי סופרים עושים להם אע"פ שאינם חייבים במצוה מכל אלו המצות אלא כדי לחנכן אבל אין פוסקים עליהם צדקה אפי' לפדיון שבוים מפני שמצות אלו אין להם קצבה מיהו אם פסק עליהם צדקה לאחשובינהו כדי שיצא עליהם שם טוב והם אמודים לכך שפיר דמי ומי שנשתטה או נתחרש ב"ד פוסקין עליו צדקה אם היה ראוי (ועיין לעיל סימן קס"ג סעיף ד'):

טז כשיגדילו היתומים נותן להם ממון מורישן ואינו צריך לעשות להם חשבונות מה שהכניס והוציא אלא אומר להם זה הנשאר ונשבע בנקיטת חפץ שלא גזלם כלום בד"א בשמינוהו ב"ד אבל אפוטרופוס שמינהו אבי היתומים וכן שאר המורישין אין נשבע על טענת ספק: הגה וי"א דהואיל ואינו נשבע צריך ליתן חשבון במינהו אבי יתומים (מרדכי פ' הניזקין בשם העיטור) והכי יש לנהוג (מהר"ם פאדוואה סי' ל"ח) ומחרימין חרם סתם על מי שלקח משל יתומים (ב"י בשם הרשב"א) ראובן שאומר שיש לו בידו מעות של שמעון ואומר שציוהו לתת לבניו אם רוצה לתת לכל בניו בשוה אינן יכולין להשביעו דהו"ל כאפוטרופוס שמינהו אבי יתומים אבל אם רוצה ליתן לקצתן ולא לכולן א"כ לפי דבריו אינו אפוטרופוס עליהן ויכולין להשביעו שלא עכב כלום לעצמו ואם הם קטנים ב"ד מעמידין להם אפוטרופוס ומשביעין אותו (מרדכי פרק הניזקין) אבל נשבע על טענת ודאי וכן אם אבד שום דבר מנכסי היתומים נשבע שבוע' השומרים ואם יש לאפוטרופוס חלק בריוח אפי' מינהו אבי היתומים נשבע אפי' על טענת ספק:

יז אע"פ שאין האפוטרופוס צריך לעשות חשבון כמו שנתבאר צריך לחשוב בינו לבין עצמו לדקדק ולהזהר הרבה מאביהם של אלו היתומים שהוא רוכב ערבות שנא' סולו לרוכב בערבות וגו' אבי יתומים (אפוטרופוס שנתמנה ע"פ ערכאות של עכו"ם צריך ליתן חשבון כי הכי הוא בדיניהם) (ריב"ש סי' שכ"ד):

יח אין ב"ד יכולים למנות אפוטרופוס להאמינו בלא שבועה אא"כ אינם מוצאים אדם הגון שירצה להיות אפוטרופוס אם לא יאמינוהו בלא שבועה:

יט כשמשביעין אפוטרופוס שבועת המשנה צריך שיטענוהו ב"ד או היתומים אפי' בטענת שמא שתי כסף ופרוטה ויכפור בשתי כסף ויודה בפרוטה אבל אם לא היתה טענה או כפירה והודאה כשיעור זה אם טוענין אותו טענת ודאי נשבע היסת ומגלגל עליו שלא עיכב בידו משלו כלום:

כ אפוטרופוס בין מנוהו ב"ד בין מנוהו אבי יתומים פטור מגניבה ואבידה וחייב בפשיעה (אפוטרופוס שטען בב"ד מה שלא היה לו לטעון ועי"ז בא לזה שכנגד היתומים השבועה ואילו טען כהוגן היה מגיע ליתומים השבועה לא מקרי פשיעה דמי יימר דמשתבע ולא מקרי פשיעה

אלא אם נוטל זה בלא שבועה ואלו טען כהוגן היו נוטלים היתומים בלא שבועה (מרדכי פ' המפקיד ותשובת רשב"א סי' אלף ק"ו):

כא אפוטרופוס של יתומים שקנה להם שור ולא היו לו שינים ונתנו הרועה עם השוורים ולא ידע שלא היה אוכל ומת אינה פשיעה לאפוטרופוס ופטור וממי משתלמים היתומים נתבאר בסי' רל"ב סעיף י"ח:

כב דין אפוטרופוס שלוה לצורך היתומים נתבאר בסי' ק"י:

כג אפוטרופוס בין מינהו אבי היתומים בין מינוהו ב"ד עד שלא החזיק בנכסי היתומים (ולא נתעסק עדיין בצרכיהם) (ריב"ש סי' תפ"ט) יכול לחזור בו משהחזיק בנכסי היתומים (או התחיל להתעסק בצרכיהם) אינו יכול לחזור בו (ודווקא אם נשאר בעיר אבל אם הולך מן העיר מביא הנכסים לב"ד והם ממנין אחר) (ב"י בשם הרשב"ץ):

כד יתומים קטנים שסמכו אצל בעל הבית הם מעצמם ונשתדל בשלהם יש לו דין אפוטרופוס לכל דבר ואפי' סמכו אצל אשה וי"א שאין משביעין אותו וי"א שמשביעים אותו: הגה וקטן שסמוך אצל אמו וראו ב"ד להחמיר עליה שתתן חשבון או שאר חיזוקים מותר דליכא למיחש דמימנע ולא עבדא דודאי אמו דעתה קרובה אצל בנה ולא תמנע משום זה (ריב"ש סי' תצ"ה):

כה יתומים שסמכו אצל בעל הבית וזן אותם משלו לא הניח מעותיו על קרן הצבי (ועבי"ד סי' רנ"ג ס"ה) וה"ה אחד שאמר שהלוה ליתומים (ת"ה סי' שמ"ח) אבל אם פרנסם בתורת גמילות חסדים פטורים (ס' התרומות שער ס"ה ור"י ני"ח ח"א):

כו קטן שהגדיל אפי' היה אוכל ושותה יותר מדאי ומפסיד והולך בדרך רעה אין ב"ד מונעי' ממנו ממונו ואין מעמידים לו אפוטרופוס אא"כ צוה מורישו שלא יתנו אלא אם יהיה כשר ומצליח או שלא יתנו לו עד זמן מרובה ואע"פ כן מוכיחים אותו ומלמדין אותו ללכת בדרך ישרה ואורחו' צדיקי': הגה מי שמינה אפוטרופוס לבניו הגדולים יכולים לומר אין אנו צריכין אפוטרופוס אלא א"כ יש בו משום מצוה לקיים דברי המת (ר' ירוחם נכ"ו ח"א) (וע"ל סי' רנ"ב):

כז השוטה והחרש דינם כקטני' ומעמידים להם אפוטרופוס:

כח אפוטרופוס שמת והוציא בנו פנקס אביו שכתוב בו שהוציא בפרנסת היתומים מנה אין מוציאין מהיתומים בכך דשמא נתפרע ולא נמחק (אבל בעודו חי נאמן על מה שאומר שהלוה להן ונוטל בשבועה) (רמב"ן סי' נ'):

סימן רצא

דין שומר חנם מאימתי מתחייב בשמירה וכיצד הוא השמירה. ובו כח סעיפים:

א שומר חנם פטור בשבוע' מגניב' ואביד' ואינו חייב לשלם כ"א בפשיעה:

ב שומר חנם הוא שהפקיד אצלו כסף או כלים או בהמה או כל דבר לשמור והוא קבל עליו לשומרו ואפי' לא קיבל בפי' אלא שאמר לו הנח לפני הוא שומר חנם אבל אם אמר לו הנח לפניך או הנח סתם או שאמר לו הרי הבית לפניך (רמב"ם פ"ב מה' שכירות וטור) אפי' שומר חנם לא הוי ואינו חייב שבועה כלל אבל מחרים על מי שלקח פקדון שלו ולא יחזירנו לבעליו ומ"מ מי שהיה מהלך בדרך וא"ל חבירו הולך עמך אלו המנעלים ואמר לו הניחם כאן על החמור והניחם שם ולא קבלם הנפקד בידו אלא כמו שהניחם המפקיד על החמור כך הוליכם ולא קשרם והלך לו מן הצד להסך רגליו והניח החמור על אם הדרך ונאבדו המנעלים הוי שומר חנם והו"ל פושע וחייב לשלם: הגה דלא אמרי' דאם אמר הנח סתם לא הוי שומר חנם אלא במקום המשתמר אבל בדרך וכיוצא בו ודאי קבל עליו שמירה (טור בשם תשובת הרא"ש) ויש חולקין וסבירא להו דאפי' במקום שאינו משתמר לא הוי שומר חנם עד שיאמר הנח לפני (מרדכי פרק האומנים ודעת עצמו מגמרא דפרק האומנין אלי'בא דחכמים):

ג בקש מחבירו שיתן רשות להכניס בהמתו או פירותיו לחצרו ונתן לו רשות ולא פירש כלום בשמירתן אינו חייב בשמירתן כלל:

ד אפי' כשקיבל עליו אינו חייב אלא כפי שווי החפץ שקבל עליו לשמור שאם נתן לו לשמור דינר זהב ואמר לו הזהר בו של כסף הוא ופשע בו ונאבד אינו חייב אלא בשל כסף שיאמר לו לא קבלתי עלי אלא שמירת דינר של כסף וכן כל כיוצא בזה אבל אם הפסידו בידים משלם של זהב: הגה שמעון קבל ספרים מראובן להוליכם למקום אחר ונלקחו במכס ואומר שראובן פשע שאמר שאין נותנין מכס מספרים ובלא כן לא היה מקבל עליו השמירה כי אין רצונו לטרוח בדבר המכס הדין עם שמעון (מהרי"ק שורש קנ"ה):

ה ויש מי שאומר שהשומר הזה מיד כשקבל עליו לשמור או שאמר הנח לפני ונסתלקו הבעלים משמירה חייב עליו אם פשע אע"פ שלא משך ויש מי שאומר שאינו חייב עד שימשוך ובמקום שמשיכה קונה:

ו אם פשע בו ולא שמרו כראוי לענין אחד אע"פ שלבסוף נאבד באונס בענין אחר חשיב פושע וחייב לשלם מעשה בא' שהפקיד מעות אצל חבירו והניחם במחיצה של קנים והיו טמונות בעובי המחיצה ונגנבו משם ואמרו חכמים אע"פ שזו שמירה מעולה לענין גניבה אינה שמירה כראוי לענין האש ומאחר שלא טמנו בקרקע או בכותל בנין פושע הוא וכל שתחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב וכן כל כיוצא בזה:

ז המפקיד אצל חבירו בין כלים בין מעות ואמר תן לי פקדוני ואמר לו השומר איני יודע אנה הנחתי פקדון זה או באיזה מקום קברתי הכספים המתן לי עד שאבקש ואמצא ואחזיר לך ה"ז פושע וחייב לשלם מיד (מהר"ם פ' המפקיד):

ח באו עליו גנבים וגנבו הפקדון ואלו צווח היו באים בני אדם להציל חייב דכיון שלא צווח פשע ואפי' אם באו אנסים צריך לצעוק ולבקש אנשים שיעזרוהו לעמוד כנגדם. ואם היה אפשר לו לעשות כן ולא עשה חייב ודוקא בחנם אבל אם לא היה מוצא מי שיבא לעזרו אלא בשכר פטור:

ט פשע השומר ולא שמר הבהמה כראוי ויצאה לאגם ומתה שם כדרכה פטור אע"פ שתחלתו בפשיעה לענין זאבים וגנבים ואם טרפה זאב או נגנבה משם היה חייב עכשיו שמתה כדרכה פטור שלא גרמה לה יציאתה אבל אם גנבה גנב מהאגם ומתה כדרכה בבית הגנב הרי השומר חייב אע"פ שהוא שומר חנם שאפי' לא מתה הרי היא אבודה ביד הגנב ויציאתה גרמה לה להיגנב וכן כל כיוצא בזה:

י העלה הבהמה לראש ההר ונפלה ומתה ה"ז פשיעה מתה שם כדרכה פטור:

יא עלתה מאליה אפי' לא עלתה בעל כרחו אין זו פשיעה אלא דומה לגנבה ופטור ש"ח:

יב שומר חנם שהניח הבהמה ונכנס לעיר ובא ארי ודרסה זאב וטרפה אם נכנס בשעה שדרך בני אדם ליכנס פטור אפי' אם הי' יכול להציל אם היה שם ואם נכנס בשעה שאין דרך בני אדם ליכנס רואים אלו היה יכול להציל אם היה שם חייב ואם לאו פטור:

יג כיצד דרך השומרים הכל לפי הפקדון יש פקדון שדרך שמירתו להניחו בבית שער כגון הקורות והאבנים ויש פקדון שדרך שמירתו להניחו בחצר כגון חבילות פשתן הגדולים וכיוצא בהן ויש פקדון שדרך שמירתו להניחו בבית כגון שמלה וטלית ויש פקדון שדרך שמירתו להניחו בתיבה או בארגז ונועל עליו כגון בגדי משי וכלי כסף וכלי זהב וכיוצא בהם: הגה י"א דסתם תיבות חתורות אצל עכברים וצריך להשים בגדים וכדומה על נס ולא להניח בתיבות (מרדכי פ' כיצד הרגל) והכל הוא לפי הענין (הגהות אלפסי החדשים פרק המפקיד):

יד השומר שהניח הפקדון במקום שאינו ראוי לו ונגנב משם או אבד אפי' נאנס שם כגון שנפלה דליקה ושרף כל הבית ה"ז פושע וחייב לשלם ואע"פ שהניח הפקדון עם שלו אם ראוי לשמירה פטור ואם אין המקום ראוי לשמיר' חייב בשלו הוא רשאי ואינו רשאי בשל אחרים:

טו הכספים והדינרים ולשונות של זהב ושל כסף ואבנים טובות אין להם שמירה אלא בקרקע ויתן עליהם טפח עפר או יטמינם בכותל בטפח התחתון הסמוך לקרקע או בטפח הסמוך לקורה אפי' לא יתנם באמצע עובי הכותל רק שיכניס טפח בתוכו אבל לא באמצע הכותל שמא יחפרו הגנבים ויגנבו אפי' נעל עליהם כראוי בתיבה או החביא אותם במקום שאין אדם מכירו ולא מרגיש בו ה"ז פושע וחייב לשלם:

טז המפקיד אצל חבירו כספים ערב שבת סמוך לבין השמשות אינו חייב לטרוח ולקבור אותם עד מוצאי שבת ואם נתאחר למוצאי שבת כדי לקברם ולא קברם ונגנבו או נאנסו חייב ואם תלמיד חכם הוא המפקיד אינו חייב עד שישהא אחר שיבדיל כדי לקברן (וי"א דה"ה אם הנפקד ת"ח) (טור בשם הראב"ד):

יז התנה הנפקד על מנת שלא אטמנם בקרקע וכן כל דבר ודבר שיניחנו עם שלו הכל לפי תנאו:

יח בד"א שכספים אין להם שמירה אלא בקרקע בשעה שגנבים מצוים ואנשים רמאים שמחפשים אחריהם אבל במקום דליכא כל הני א"צ לכסותם בקרקע אלא מניחם במקום שמניח מעותיו ובמקום המשתמר כפי דרך המקום וכפי הזמן שהוא מפקיד (מרדכי פ' המפקיד וב"י):

יט אפי' בשעה שגנבים מצויים לא אמרו כספים אין להם שמירה אלא בקרקע אלא במפקיד סתם אצל חבירו לשמרם אבל מפקיד מעות אצל חבירו כדי להתעסק בהם וירויח פשיטא דהוי כמו אמר לו בפירוש שאינו מצריכו לקברן בקרקע:

כ המפקיד כספים אצל חבירו בדרך להוליכם לביתו או ששלח עמו מעות ממקום למקום צריכים שיהיו צרורים ומונחים בידו או קשורים כראוי על בטנו מכנגד פניו עד שיגיע לביתו ויקברם כראוי ואם לא קשרם בדרך הזאת אפי' נאנסו חייב לשלם שהרי תחילתו בפשיעה:

כא כל המפקיד אצל בעל הבית בין כלים בין מעות על דעת אשתו ובניו ובני ביתו [הגדולים] הוא מפקיד (וכן אם הנפקד החזיר הפקדון לאשת המפקיד פטור מרדכי פרק המפקיד) (וע"ל סי' ש"מ סעיף ח') אבל אם מסר לבניו ובני ביתו הקטנים או לעבדיו בין גדולים בין קטנים או לאחד מקרוביו שאינם שרויים עמו בבית ואין סומכין על שלחנו וא"צ לומר אם מסרם לאחר הרי זה פושע וחייב לשלם אא"כ הביא השומר השני ראייה שלא פשע (וכן אם הניח אחרים ליכנס במקום שהפקדון מונח אע"פ שאינן בחזקת גנבים אם נגנב חייב לשלם דהוי פשיעה (ת"ה סי' של"ג):

כב מי שהוא ידוע בודאי שאינו רגיל לשמור הפקדון אלא למסרו ביד אחר שאינו שרוי בביתו ואינו סומך על שלחנו דינו כמוסר לבני ביתו:

כג מעשה בא' שהפקיד מעות אצל חבירו ונתנם השומר לאמו והחביאה אותם ולא טמנה אותם ונגנבו ואמרו חכמים אין השומר חייב לשלם מפני שנתנם לאמו שכל המפקיד על דעת בניו ובני ביתו הוא מפקיד ואע"פ שלא אמר להם פקדון הם יש לו לטעון כל שכן שהיתה נזהרת בהם אם היתה סבורה שהם שלו וכן אין אמו חייבת לשלם שהרי

לא אמר לה שהם פקדון ואמרו חכמים ישבע השומר שאותם המעו' עצמם הם שנתן לאמו ותשבע אמו שהחביאה אותם ונגנבו ויפטרו שניהם וכן כל כיוצא בזה (ודוקא במעות וכיוצא בזה בדבר שאינו מסויים צריכין שניהם לישבע אבל אם הוא חפץ מסויים נשבע השני ולא הראשון) (המגיד פ"ד דשאלה ונ"י בשם הר"ן):

כד מכאן אתה למד שהשומר שמסר הפקדון לאשתו ובני ביתו והודיעם שהוא פקדון ולא שמרו כדרך השומרים שהם חייבים לשלם לבעל הפקדון ובעל הבית פטור שכל המפקיד על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד ואם אין להם לשלם י"א דבעל הבית חייב לשלם (טור בשם הרא"ש ובסי' ע"ב בשם בה"ת) וי"א דפטור (טור בסי' זה בשם הרמב"ם והמגיד פ"ד דשאלה):

כה מעשה באחד שהפקיד כשות אצל א' והיה לשומר כשות אחרים ואמר לשמשו מזה הכשות תשליך לתוך השכר והלך השמש והשליך מכשות של פקדון אמרו חכמים השמש פטור שהרי לא אמר מזה תשליך ומזה אל תשליך ודימה שהוא מראה מקום ואינו מקפיד על זה וכן בעל הבית פטור שהרי אמר לו מזה תשליך ואינו משלם אלא דמי מה שנהנה בלבד לפיכך אם נעשה השכר חומץ פטור מלשלם בין כך ובין כך חייב השומר בשבועה שכך אירע וכן כל כיוצא בזה ואם היה כשות הפקדון רחוק ממקום הטלת השכר ושלו קרוב ושהה השליח לבא והיה שם בעל הבית ולא אמר ליה דבר חייב לפי שכשראה אותו שוהה ה"ל להעלות על דעתו קודם שישליכנו לתוך השכר שממקום רחוק הביאו ואם היה ש"ש יש מי שאומר שבין כך ובין כך חייב שהוה ליה לפרש ולומר לא תשליך מזה:

כו שומר שמסר לשומר חייב אפילו אם הוא שומר חנם ומסר לשומר שכר דא"ל את מהימן לי בשבועה היאך לא מהימן לי בשבועה אפי' אם ידוע לכל שהשני טוב וכשר יותר מהראשון: הגה מיהו שומר שמסר לשומר לפני המפקיד ולא מיחה פטור (מרדכי פ' המפקיד) לפיכך אם דרך הבעלים להפקיד תמיד דבר זה אצל השומר השני הרי השומר הראשון פטור מלשלם והוא שלא ימעט שמירתו אבל אם מיעט שמירתו כגון שהראשון הי' ש"ש והשני ש"ח או שהראשון שואל והשני ש"ש פושע הוא הראשון ומשלם אע"פ ששאל או שכר בבעלים ואם יש עדים ששמר השני כראוי נפטר שומר ראשון ואפי' לא היו שם עדים אם השומר הראשון ראה ויכול הוא לישבע ה"ז נשבע ונפטר (וע' סי' ע"ב סעיף ל'):

כז במה דברים אמורים שאין ש"ח חייב אלא בפשיעה בסתם שומר אבל אם התנה שיתחייב אף באונסים חייב אף בדברים בלא קנין:

כח המפקיד אצל חבירו בין בחנם בין בשכר או השאילו או השכירו אם שאל השומר את הבעלים עם הדבר שלהם או שכרם הרי השומר פטור מכלום אפי' פשע בדבר ששמר

ואבד מחמת הפשיעה הרי זה פטור שנאמר אם בעליו עמו לא ישלם בד"א כששאל הבעלים או שכרן בעת שנטל החפץ או שהיו שאולים או שכורים אצלו מקודם לכן כיון שהם עמו במלאכתו בשעה שנטל אע"פ שלא היו עמו במלאכתו בשעה שנאבד פטור אבל אם נטל החפץ ונעשה עליו שומר תחלה ואח"כ שכר הבעלים או שאלם אע"פ שהיו הבעלים עמו במלאכתו בעת שנאבד חייב:

סימן רצב

שלא לשלוח יד בפקדון ואם שלח בו יד. ובו כב סעיפים:

א אין הנפקד רשאי לשלוח יד בפקדון ואם שלח יד אפי' אינו מכוין לגוזלו אלא להשתמש בו קם ליה ברשותיה וחייב באונסים אע"פ שעדיין לא נשתמש בו דשליחות יד אינה צריכה חסרון רק שיגביהנה כדי להשתמש בה בתשמיש שמחסרו אז חייב כאלו חסרו אבל אם הגביהו לעשות בו תשמיש שאינו מחסרו אינו חייב משעת הגבהה אלא משעת תשמיש ולא משום שליחות יד שהרי אינו שולח בו יד כיון שאינו מחסרו אלא מפני שהוא שואל שלא מדעת דהוי כגזלן: הגה ואם החזירה למקום שנטלה משם חזר להיות דינו כשומר הואיל ולא הוי עליו מתחלה רק שואל בעלמא (מרדכי פ' הגוזל בתרא) ובמעות בכה"ג חייב באונסין (טור סי"א וע' לקמן ס"ו):

ב הטה את החבית ונטל ממנה רביעית ונשברה אינו חייב אלא ברביעית כיון שלא הגביהה אבל אם הגביהה כדי ליטול ממנה רביעית חייב אפי' לא נטל אבל אם הגביה את הכיס ליטול ממנה דינר וכיוצא בכיס מדברים שאינם גוף אחד הרי זה ספק אם נתחייב בכל הכיס או לא נתחייב אלא בדינר בלבד:

ג וכן אם הטה ונטל ממנה רביעית והחמיצה חייב בכולה שמחמת שחסרה החמיצה בד"א בחבית של יין שדרכו להחמיץ כשהוא חסר אבל שאר פירות ששלח יד במקצתם ולא הגביהן אינו מתחייב אלא כפי מה שנטל:

ד אמר שרוצה לשלוח יד בפקדון אינו חייב אע"פ שאומר כן בפני עדים:

ה השולח יד בפקדון על ידו או ע"י שלוחו ה"ז גזלן ונתחייב באונסיו ונעשית הגזילה ברשותו ומשלם אותה כדין הגזלנים שיתבאר בהלכות גזילה:

ו המפקיד חבית אצל חבירו בין שייחדו לה הבעלים מקום בין שלא ייחדו לה מקום וטלטלה לצורכו ונשבר' בין קודם שהחזירה למקומה בין אחר שהחזירה למקום שייחדו לה חייב לשלם ואם טלטלה לצורכה בין שנשברה מתוך ידו בין שנשברה משהניחה במקום אחר פטור: הגה טלטלה לצורך מקומה חייב בפשיעה ופטור באונסי' ואם אירע האונס

מחמת שינוי המקום אם יחדו לה הבעלים מקום חייב אפי' משהניחה ואם לא ייחדו לה הבעלים מקום פטור משהניחה (טור בשם הרמ"ה):

ז היה הנפקד שולחני או חנוני והופקד אצלו מעות אם אינם חתומים ולא קשורים קשר משונה אע"פ שהם צרורים מותר לו להשתמש בהם לפיכך נעשה עליהם ש"ש וחייב בגניבה ואבידה אפי' קודם שנשתמש בהם ואם כבר נשתמש בהם חייב גם באונסי' אפי' אחר שהחזירם למקומם עד שיחזירם לבעליהם ואם היו המעות צרורים וחתומים או קשורים קשר משונה לא ישתמש בהם לפיכך אבדו או נגנבו אינו חייב באחריותן ואם הופקדו אצל בעל הבית אפי' הם מותרים לא ישתמש בהם לפיכך אבדו או נגנבו אינו חייב באחריותן והוא שיטמנם בקרקע כמו שנתבאר (בסי' רצ"א סט"ו) ובעל הבית שרוב עסקיו בריבית דינו כשולחני לפי שצריך תמיד למעות: הגה ודוקא במעות ממש אבל בנסכא של כסף לא ומיהו הכל לפי הענין ואם הרויח במעות בין היה לו רשות להשתמש בהן או לא א"צ לתת מן הריוח לבעל הפקדון מיהו אם בא בעל הפקדון ואמר תן לי פקדוני ואני ארויח בהן לעצמי והלה מעכב בידו חייב ליתן הריוח מכאן ולהבא אבל אם אומר הנפקד הוצאתים בעסק אם תרצה קבל עליך העסק בין לשכר בין להפסד הדין עם הנפקד (מרדכי פ' הגוזל קמא וס"פ המפקיד) ואם נתעסק בהן לצורך בעל הפקדון הריוח שלו ואם גילה דעתו שעסק לצרכו או במקום שאסור להשתמש שמסתמא עסק בהן לצורך בעל הפקדון אינו נאמן לומר לעצמי עסקתי עד שיאמר כן לפני עדים (תשו' רשב"א סי' תתקל"ח):

ח המפקיד אצל חבירו ממון או כלים חשובים ובאו עליו גנבים וקדם ונתן להם הפקדון להציל עצמו אם היה אמוד שהוא בעל ממון חייב שחזקתו שבגללו באו הגנבים ונמצא זה מציל עצמו בממון חבירו ואם אינו אמוד חזקתו שלא באו אלא לשמע הפקדון:

ט הופקד אצלו ממון של פדיון שבויים ובאו עליו אנסים ונתנו להם להציל עצמו אם לא היה מצוי אצלו שם ממון אחר לפדות עצמו בו פטור שאין לך פדיון שבויים גדול מזה ודוקא שהיה ממון של פדיון שבויים סתם אבל אם היה של פדיון שבויים ידועים חייב:

י המפקיד פירות אצל חבירו ה"ז לא יערבם עם פירותיו עבר וערבם יחשוב כמה היה הפקדון ויראה כמה חסר הכל ויחשוב חסרון הפקדון ויתן לו אחר שישבע: הגה וכן אם נתן לו מעות להוליכו על אחריותו ונתנן עם מעותיו ונאבדו מקצת המעות ההפסד לפי ערך המעות ודוקא מעות וכיוצא בו שאינו דבר מסויים אבל אם נתן לו להוליך טבעיות של זהב וכיוצא בו וערבן עם שלו ונאבד א' מהן יכול המוחזק לומר לשאינו מוחזק דלמא שלך נאבד ואם שנים הפקידו אצל אחד ונאבד או נגנב אחד מהן אזלי' בתר רובא וכל דפריש מרובא קא פריש (ת"ה סי' שי"ד ותשובת מיימוני סי' מ"ח) ואם הוא קבוע כמחצה על מחצה דמי (שם ותשובת רשב"א סי' תתקס"ב):

יא נסתפק מהם ולא ידע כמה נסתפק יוציא לו חסרונו לחטים ולאורז קלוף ד' קבין ומחצה לכל כור לשעורים ולדוחן ט' קבין לכל כור לכוסמין ולזרע פשתן בגבעוליו ולאורז שאינו קלוף ג' סאים לכל כור וכמדה הזו לכל שנה ושנה:

יב בד"א שמדד לו בימות הגורן והחזיר לו בימות הגורן אבל מדד לו בימות הגורן והחזיר לו בימות הגשמים אינו מוציא חסרונות מפני שהם מותירות:

יג וכן מוציא לו שתות ליין ושלשה לוגין שמן למאה לוגין לוג ומחצה שמרים ולוג ומחצה בלע ואם היה שמן מזוקק אינו מוציא לו שמרים ואם היו הקנקנים ישנים אינו מוציא לו בלע:

יד הפקיד אצלו פירות שאינם מדודין ועירבן עם פירותיו ולא מדדן ה"ז פושע ואם בעל הפקדון אומר כך וכך היו ושומר אומר איני יודע ישלם בלא שבועה שהרי חייב עצמו בתשלומין ואינו יודע כמה הוא חייב ונמצא חייב שבועה שאינו יכול לישבע:

טו לא ערבם עם פירותיו אע"פ שחסרים ומתמעטים והולכין לא יגע בהם בד"א בשחסרו חסרון הראוי להם בכל שנה אבל אם חסרו יותר מכדי חסרונן אם בעל הפקדון בעיר יודיענו ואם אינו בעיר מוכרן בב"ד:

טז המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו דבש ונפסד יין והחמיץ עושה תקנה לבעל הפקדון אם אינו בעיר ומוכרן בב"ד אע"פ שעמדו בהפסדן ואין ההפסד (פושה) בהם הרי הסלים והקנקנים מוסיפים הפסד:

יז המפקיד חמץ אצל חבירו והגיע הפסח ה"ז לא יגע בו עד שעה חמישית ביום י"ד מכאן ואילך יוצא ומוכר בשוק לשעתו מפני השבת אבדה לבעלים:

יח וה"ה לשאר פקדונות שלא יגע בהם אע"פ שהוא יודע בודאי שיוזלו בזמן פלוני או יאנוס אותם המלך שמא יבואו בעליהם קודם ויטלו ממנו:

יט כל המוכר פקדון ע"פ ב"ד ה"ז מוכר לאחרים ואינו מוכר לעצמו מפני החשד והדמים יהיו מונחים אצלו ויש לו רשות להשתמש בהם לפיכך הרי הוא עליהם שומר שכר אע"פ שעדיין לא נשתמש בהם:

כ המפקיד ס"ת אצל חבירו גוללו פעם אחת לי"ב חודש ואם כשהוא גוללו פתחו וקרא בו מותר אבל לא יפתח בגלל עצמו ויקרא וה"ה שאר ספרים ואם פתח (וקרא) וגלל בגלל עצמו הרי שלח יד בפקדון ונתחייב באונסים: הגה וכמו שאסור לקרות ממנו כך אסור להעתיק ממנו אות אחת והני מילי בעם הארץ אבל ת"ח שאין לו ספר כיוצא בזה מותר לקרות ולהעתיק ממנו כי ודאי אדעתא דהכי הפקידו אצלו (מרדכי ס"פ המפקיד) ובמקום בטול תורה שאין ספרים נמצאים יכולים ב"ד לכוף לא' להשאיל ספריו ללמוד מהן ובלבד שישלמו לו מה שיתקלקלו הספרים (תשו' הרא"ש כלל צ"ג סי' ג'):

כא הפקיד אצלו כסות מנערה בענין שנתבאר בסי' רס"ז:

כב בד"א בפקדון שהלכו בעליו למדינת הים אבל היו עמו באותה הארץ ה"ז לא יגע בו אע"פ שיאבד:

סימן רצג

מתי ניתן הפקדון ליתבע ואם יכול להחזירו בכל מקום. ובו ד סעיפים:

א אין המפקיד יכול לתבוע הפקדון אלא במקום שהפקידו לשם שאם הפקידו אצלו בטבריא אינו יכול לתובעו בצפורי אבל בכל מקום שירצה הנפקד להחזיר למפקיד פקדונו צריך לקבלו אפי' נתנו לו בעל כרחו חשיבה נתינה ופטור (ודוקא שנתנו לו אבל אם אמר להביא לו והמפקיד הלך לו חייב הנפקד) (מרדכי פרק מי שאחזו) ואם הפקידו אצלו לזמן ידוע אינו יכול להכריחו לקבלו ממנו תוך הזמן:

ב בד"א בישוב אבל אם הפקיד אצלו בישוב והביא פקדונו במדבר אינו מקבלו ממנו אלא יאמר לו הרי הוא באחריותך עד שתחזירנו לי ביישוב כדרך שהפקדתיו אצלך ביישוב ואם כשהפקידו אצלו אמר לו אני רוצה לצאת למדבר והשיב הנפקד גם אני רוצה לילך למדבר הוי כאילו פירש לו על מנת שאחזירנו לך במדבר ויכול להחזיר לו במדבר:

ג המפקיד אצל חבירו והלך בעל הפקדון למדינת הים והנפקד רוצה לפרש בים או לצאת בשיירא אם בא והביא הפקדון לב"ד נפטר מאחריות שמירתו שאין אוסרים זה במדינה זו מפני פקדון של זה שהלך [ואי אפשר] (וא"א) לו להוליכה עמו שמא יארע לו אונס ויהיה חייב באחריותו ב"ד מפקידים ביד אדם נאמן אצלם מפני השבת אבידה לבעלים: הגה ואם לא היה יכול להניחו בישוב והוצרך להוליכו עמו למדבר מכח סכנה או מכח שומר שמסר לשומר ונאנס מידו י"א דפטור הנפקד (מרדכי פ' הגוזל):

ד שלח לו פקדונו ע"י אחר בין שא"ל הולך לו או תן לו פקדונו חייב באחריותו עד שיגיע ליד הבעלים כיון שבעל הפקדון לא עשאו שליח להביא לו לפיכך אם בא לחזור וליטול מיד השליח רשאי בד"א שלא הוחזק הנפקד כפרן אבל הוחזק כפרן זכה השליח מיד בשביל המפקיד ואין הנפקד יכול לחזור וליטלו מידו ומ"מ חייב באחריותו עד שיגיע ליד המפקיד (וע"ל סי' רצ"א סכ"א אם החזיר לאשת המפקיד) ויש מי שאומר דה"ה נמי אפי' לא החזיק כפרן אלא שהיה רגיל בעל הפקדון להפקיד לזה שהופקד אצלו עתה באחרונה וכן נמי אי שדר ליה פלניא גברא מהימנא הוא אע"ג דלא פטרי' אינו יכול לחזור בו וחייב באחריותו:

סימן רצד

הכופר בפקדון או שטוען נגנב. ובו ו סעיפים:

א תבעו הפקדון וכפר בו מיד נעשה עליו גזלן וחייב באונסים ופסול לעדות ולשבועה בד"א שיש עדים שבשעה שכפר בו היה ברשותו אבל אם אין עדים לא שמא נאבד ממנו ואמר אכפור בו ואדחנו עד שאמצאנו ואחזירנו לו:

ב לא כפר בו אלא טען נגנב או נאבד אם אמר שאירע הדבר במקום שיש עדים מצויים יביא ראיה בעדים לדבריו ויפטר אפי' משבועה ואם לא יביא עדים לדבריו ישלם ואם הוא במקום שאין עדים מצויים ישבע שהוא כדבריו ומגלגלין עליו בשבועתו שלא פשע בשמירתו אלא ששמרו כדרך השומרים ושלא שלח בו יד קודם לכן שאם שלח בו יד קודם לכן ליהנות ממנו נתחייב אפי' נאנס: הגה וי"א דאפי' איכא עדים שנגנב או נאבד צריך לישבע שלא פשע ומגלגלין עליו שלא שלח בה יד אבל אי איכא עדים שלא פשע א"צ לישבע שלא שלח בה יד (טור בשם הירושלמי והרא"ש ורמב"ם בפ' ו' דשאלה):

ג זה שאמרנו שבמקום שיש עדים מצויים אם לא הביא עדים שיעידו כדבריו ישלם ה"מ במידי דשלטא ביה עינא כגון מעביר חבית בשוק וכיוצא בו אבל מילתא דעביד דמתרמי דלא שלטא ביה עינא כגון מאן דנקט חפצא בידיה דאפשר שאע"פ שרבים מצויים שם ליתרע אונסא ולא ירגישו בו בני אדם דינו כמקו' שאין עדים מצויים:

ד מי שהפקידו אצלו גלימא וטוען שנאנסה והביא עדים שנאנס לו גלימא אע"פ שלא ידעו אם היתה גלימת המפקיד פטור כיון שאילו היתה גלימא בידו ומפקיד אומר לא זו היא ונפקד אומר זו היא נאמן בשבועת היסת ואם המפקיד אומר שמא והנפקד אומר ברי אפילו היסת ליכא והכא כיון דמפקיד לא ידע האי גלימא דאיתניס אי דידיה היא או לא נפקד מהימן:

ה אם התנה הנפקד שיהא פטור משבועה תנאו קיים:

ו נגנב הפקדון באונס ואח"כ הוכר הגנב אחד שומר שכר ואחד שומר חנם עושה דין עם הגנב ואינו נשבע קדם ונשבע ואח"כ הוכר הגנב אם ש"ח הוא רצה עומד בשבועתו רצה עושה דין עם הגנב ואם ש"ש הוא עושה עמו דין: הגה ראובן המציא חוב בטוח לשמעון וקבל שכר על הסרסרות ואח"כ נתקלקל החוב וצריכין להשתדל עם השר בעד החוב ושמעון רוצה שראובן יטריח אותה טירחא הואיל וקבל שכר מן החוב י"א דהדין עם שמעון דומיא דהוכר הגנב (ת"ה סי' שכ"ד):

סימן רצה

שילם הנפקד כיצד משביעין אותו. ובו ג סעיפים:

א שומר חנם שאמר הריני משלם ואיני נשבע אם היה הפקדון דבר שכל מינו שוה ומצוי בשוק לקנות כמותו כגון פירות או יריעות של צמר ושל פשתן השוות בכל ענינים או קורות שאינם מצויירות וכל כיוצא בהם ה"ז משלם ואינו נשבע אבל אם היה הפקדון [בהמה או] בגד מצוייר או כלי מתוקן או דבר שאינו מוצא לקנות כמותו בשוק חוששין שמא עיניו נתן בו ומשביעים אותו בנקיטת חפץ שאינו ברשותו ואח"כ משלם וה"ה לשאר השומרים כגון השואל שאמר מתה או נגנבה ושומר שכר והשוכר שאמרו נגנבה או אבדה אע"פ שהם חייבים לשלם משביעים אותם שבועה שאינה ברשותם ואח"כ משלמים דמי הבהמה או החפץ שאנו חוששים לו שמא עיניו נתן בה ואם אמרו הבעלים יתר על זה היה שוה כולל בשבועתו שאינו שוה אלא כך וכך:

ב נמצא כל שומר שנשבע שבועת השומרים כולל בשבועתו ג' דברים ששמר כדרך השומרים ושאירעו כך וכך ושאינו ברשותו ושלא שלח בו יד קודם שאירעו המאורע הפוטר אותו ואם רצה לשלם נשבע שאינו ברשותו וכולל בשבועתו שכך וכך הי' שוה שילם ולא רצה לישבע ואח"כ הוכר הגנב קנה כל שבח דאתי מעלמא אבל לא שבח דמגופא (טור):

ג יש מי שאומר שאפי' היה הדבר המופקד או המושכר או השאול שוה פרוטה הרי השומר נשבע עליו ואין א' מהשומרים צריך להודאה במקצת ולא לכפירה במקצת ורבו החולקים עליו במה שכתב שאפי' היה הדבר המופקד שוה פרוטה נשבע עליו ואומרים שצריכים כפירת שתי כסף:

סימן רצו

המפקיד בעדים וטוען הנפקד נגנבה או להד"מ. ובו ח סעיפים:

א א' המפקיד או המשאיל או המשכיר את חבירו בעדים או שלא בעדים דין א' יש להם כיון שהודה זה מפי עצמו שהפקיד בידו או שהשאילו או שהשכירו ה"ז נשבע שבועת השומרים שאין אומרים מגו לפוטרו משבועה אלא לפוטרו מלשלם (וי"א דאמרינן מיגו ליפטור משבועה אלא שאין זה מיגו טוב לכן לא אמרינן ליה) (טור בשם הרא"ש ור"ן ר"פ הנשבעין והמגיד פ"ב דשכירות):

ב אבל אם טען לא הפקדת בידי מאומה ולא השאלתני ולא השכרתני או שאמר אמת הפקדת בידי או השכרתני או השאלתני אבל החזרתי לך נשבע היסת ונפטר אפי' הפקיד בידו או השאילו או השכירו בשטר נאמן בשבועה בנקיטת חפץ לומר החזרתי לך במיגו

שהיה יכול לומר נגנב אם הוא ש"ח או נאנס אם הוא ש"ש ומתה מחמת מלאכה אם הוא שואל וכשם שאם היה טוען כן היה צריך לישבע מן התורה בנקיטת חפץ כך כשטוען החזרתי צריך לישבע כעין של תורה:

ג בד"א כשהיה השומר יכול לטעון לומר נאנסו ולא נצרך אותו להביא ראיה על טענתו אבל אם היה חייב להביא ראיה על טענתו כגון שהיה במקום שעדים מצויים אינו נאמן לומר החזרתי אלא ישבע בעל השטר בנקיטת חפץ שלא החזיר לו וישלם והוא דאמר לו ישתבע לי שלא החזרתיו לך אבל אנן לכתחלה אמרינן ליה זיל שלים ליה:

ד בא להחזיר לו פקדונו וא"ל המפקיד אין זה פקדוני אלא אחר הוא או שלם היה ושברתו או חדש היה ונשתמשת בו מאה סאין הפקדתי אצלך ואין אלו אלא חמשים וב"ה אומר זהו שהפקדת בעצמך וזה שנתת אתה נוטל הרי השומר נשבע היסת כשאר כל הנשבעים שאין כל שומר נשבע שבועת השומרים האמורה בתורה אלא בזמן שמודה בעצמו של פקדון כמו שאמר המפקיד אלא שטוען שנגנב או אבד או נשבה אבל אם אמר זהו שהשאלתני או שהשכרת לי או שנטלתי שכר על שמירתו והבעלים אומרים אינו זה אלא אחר או נשתנה מכמות שהיה הרי השומר נשבע היסת או שבועת התורה אם הודה במקצת כיצד מאה סאה הפקדתי אצלך והשומר אומר לא הפקדת אצלי אלא חמשים נשבע שבועת התורה מפני שהודה במקצת לא משום שבועת השומרים מאה כור של חטים הפקדתי אצלך והוא אומר לא הפקדת אצלי אלא מאה של שעורים נשבע היסת כשאר כל הנשבעים בטענה כזו:

ה מתנה ש"ח להיות פטור משבועה והשואל להיות פטור מלשלם וכן מתנה בעל הפקדון על ש"ח או ש"ש ושוכר להיות חייבים בכל כשואל שכל תנאי בממון או בשבועת ממון קיים וא"צ לא קנין ולא עדים:

ו טען זה שהיה שם תנאי והשומר אומר לא היה שם תנאי נשבע השומר שבועת השומרים ומגלגל בה שלא היה שם תנאי:

ז טען שהפקיד אצלו וזה אמר לא אמרתי אלא הנח לפניך ולא נעשיתי לך שומר נשבע היסת שלא קבלו אלא בדרך זו וכולל בשבועתו שלא שלח בו יד ולא איבדו בידים ולא בגרם שגרם לו שיהיה חייב לשלם:

ח הודה השומר שפשע וטען תנאי היה בינינו שלא אצטרך לשומרו כדרך השומרים והמפקיד אומר לא היה שם תנאי אע"פ שהפקיד אצלו בעדים שמעידים שדבר זה פקדון הוא אצל זה אבל לא ידענו אם היה בתנאי אם לאו השומר נאמן מתוך שהיה יכול לומר שמרתי כדרך השומרים ונאנסתי נאמן לומר שהיה ביניהם תנאי לפיכך ישבע שלא שלח

בו יד ושאינו ברשותו ושהיה בהם תנאי ואם הביא המפקיד עדים שפשע חייב השומר ואינו נאמן במה שטוען תנאי היה בינינו שהרי אין כאן מגו: הגה ודוקא שיודעין עדים שהיה שומר עליו אבל בלא זה אע"פ שפשע נאמן במגו שהיה יכול לומר לא הייתי שומר עליו דלא אמרתי אלא הא ביתא קמך (המגיד פ"ו דשאלה):

סימן רצז

הכופר בפקדון אפי' נותן המפקיד סימן. ובו סעיף אחד:

המפקיד אצל חבירו שלא בעדים נאמן לומר להד"מ אע"פ שאין הנפקד אמוד שיהא לו חפץ כזה והמפקיד נותן בו סימן ואפי' הפקיד אצלו בעדים אם לא ראו עתה בידו נאמן לומר החזרתיו לך או נתתו לי במתנה ואפי' אם טוען הפקדתי בידך חטים וזה אומר החזרתי לך והלה אומר והרי כך וכך היו ונתתם בחבית פלונית ונמצא כדבריו אפי' הכי נאמן הנפקד לומר החזרתי לך את שלך ואלו אחרים הם אפי' הפקידם בעדים אבל אם עדים מעידים שהפקיד בידו זה החפץ ורואים אותו עתה בידו אינו נאמן לומר חזרתי [ולקחתי ממך] או נתתו לי במתנה ולא מבעיא אם הוא חי שמוציאין אותו מידו אלא אפי' אם מת מוציאים אותו מהיורשי' אפי' בלא שבועה: הגה אמר המפקיד חפץ פלוני הפקדתי בעדים בידו שסימנו כך וכך ואנו רואים ביד היתומים חפץ כזה צריכין להראותו לעדים ואם עדים מעידים אותו שהוא זה מחזירין אותו ואם אמרו היתומים אבינו אמר שלו הוא נאמנים בשבועה (טור ס"ד) ולא עוד אלא מי שבא ואמר כך וכך הפקדתי אצל אביכם ונתן סימנים מובהקים ונמצא הפקדון כמו שאמר והיה יודע הדיין שלא היה המת אמוד שזה הפקדון שלו יש לו לדיין הזה לתת הפקדון לזה שנתן סימניו והוא שלא יהיה המפקיד רגיל להכניס אצל זה שמת אבל אם היה רגיל להכניס אצלו שמא של אחר הוא והכיר הסימנים שלו באו עדים והעידו לדיין שאין זה אמוד אין מוציאין מיד היתומים בעדותן שאין זה ראיה ברורה ואומדן דעתם אינו אומד דעתו ואין לו לדיין אלא מה שדעתו סומכת עליו ומשרבו בתי דינים שאינם הגונים ואפי' יהיו הגונים במעשיהם אינם חכמים כראוי ובעלי בינה הסכימו רוב בתי דיני ישראל שאין מוציאים מהיתומים באומד דעתו של דיין (החזיר פקדון ע"פ ב"ד ואח"כ נודע שטעו הנפקד פטור) (ר' ירוחם נ"א חי"א):

סימן רצח

נפקד אומר איני יודע במה אני חייב והמפקיד טוען ברי. ובו ב סעיפים:

א כל שומר שנתחייב לשלם ואמר איני יודע כמה דמים אני חייב לשלם והבעלים אומרים אנו יודעים כך וכך היה שוה כגון שהפקיד אצלו כיס מלא זהובים ופשע בו

הבעלים אומרים ק"ק דינרים היו והשומר אומר ודאי שהיה בו דינרים אבל איני יודע כמה היו נמצא זה כטוען ק"ק ומודה לו במקצת ואמר השאר איני יודע שהוא מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע ומשלם ולפיכך הבעלים יטלו בלא שבועה והוא שיטענו דבר שהם אמודים בו ויש לשומר להחרים על מי שלקח ממנו יותר מהראוי לו (וע"ל סי' צ' סעיף י'):

ב מת אביו והניח לו שק צרור והפקידו אצל חבירו ופשע בו המפקיד אומר איני יודע מה היה בו שמא מרגליות היו בו וכן השומר אומר איני יודע כמה אני חייב לשלם שמא זכוכית היה מלא ישבע השומר כתקנת חכמים שאינו ברשותו ויכלול בשבועתו שאינו יודע בודאי שהיה בו יותר על שוה כך וכך וישלם מה שהודה לו (מפקיד שאמר נגנב לי מן הפקדון והשומר אומר איני יודע נשבע שאינו יודע ופטור) (תשו' רשב"א סי' אלף קל"ד):

סימן רצט

שנים שהפקידו ביד אחד וא' מהם בא לתבוע. ובו סעיף אחד:

שנים שהפקידו אצל אחד ובא אחד מהם ליטול את שלו אין שומעין לו עד שיבא חבירו בד"א כשאין השני בעיר אבל אם הוא בעיר וידע שתבעו חבירו ולא בא ניחא ליה במאי דעביד חבריה ושליחותיה קא עביד ונתבארו פרטי דין זה בסי' קע"ו סעיף כ"ה ובסי' קכ"ב ואם הפקיד אצל שנים הוה כהלוה לשנים (נימוקי יוסף ריש פ' המפקיד) (וע' לעיל סי' ע"ז):

סימן ש

שנים שהפקידו א' ק' וא' ר' וכל אחד תובע ר'. ובו ד סעיפים:

א שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים וכל א' משניהם אומר אני הוא שהפקדתי המאתים והשומר אומר איני יודע ישבע כל א' מהם שהפקיד ק"ק ויתן ק"ק לזה וק"ק לזה ונמצא מפסיד מנה מביתו מפני שפשע שה"ל לכתוב שם כל א' על כיס שלו ואי אינהו לא תבעו ליה כל חד בברי אם בא לצאת ידי שמים חייב אבל בדיני אדם פטור לפיכך אם הביאו לו השנים כא' שלש מאות בכרך אחד ובאו ותבעו וכל א' אומר הק"ק שלי נותן מאה לזה ומאה לזה והשאר יהא מונח אצלו (וי"א דיהא מונח ביד ב"ד) (מרדכי פ' המפקיד וע' בב"י) עד לעולם או עד שיודה האחד לחבירו שהרי הוא אומר להם כיון שראיתי שאינכם מקפידין זה על זה והבאתם בכרך א' לא הטרחתי עצמי לידע ולזכור תמיד מי בעל המאה ומי בעל המאתים ואפי' בבא לצאת ידי שמים פטור (וי"א דאם תבעו ליה חייב בבא לצאת ידי שמים אפילו בכי האי גוונא) (טור):

ב וכן אם הפקידו אצלו שני כלים א' גדול וא' קטן וכל א' אומר אני בעל הגדול ישבעו שניהם ויתן הגדול לא' מהם ודמי הגדול לשני וישאר לו הקטן ואם הביאום בכרך א' כאחד נותן הקטן לאח' ודמי הקטן לשני והשאר יהיה מונח עד שיודה האחד לחבירו או עד לעולם:

ג וכן מי שתבעוהו שנים זה אומר אני הוא בעל הפקדון וזה אומר אני הוא והשומר אומר א' מכם הוא ואיני יודע מי הוא ישלם לשניהם: ואי אינהו לא תבעי ליה פטור אפי' בבא לצאת ידי שמים אבל אם אמר אביכם של אחד מכם הפקיד אצלי ואיני יודע איזה מכם חייב בבא לצאת ידי שמים (טור):

ד וכן שנים שהפקידו שתי בהמות אצל רועה ומתה אחת מהן ואינו יודע של מי היתה ישלם לשניהם ואם הפקידו בעדרו שלא מדעתו מניח הבהמה ביניהם ומסתלק ותהיה מונחת עד שיודה האחד לחבירו או עד שירצו לחלק אותו:

סימן שא

דין השומרים בעבדים וקרקעות ובהקדשות ובשל עניים. ובו י סעיפים:

א ג' דינים האמורים בתורה בארבעה שומרים אינם לא בקרקעות ולא בעבדים ולא בשטרות ולא בנכסי עכו"ם ולא בהקדשות הן של מזבח או של בדק הבית ש"ח אינו נשבע נושא שכר או שוכר או שואל אינם משלמים ומ"מ ש"ש מפסיד שכרו עד שישבע ששמר כראוי וכן פטורים אף מפשיעה (והכי קי"ל) ויש מחייבים בפשיעה וכל אלו חוץ מן ההקדשות פטורים אפילו משבועה שאינם ברשותו: הגה ועיין לעיל סי' ס"ו סעיף ל"ט שומר שמסר לשומר בדברים אלו חייב דגרע מפשיעה (הרא"ש כלל ל"ט סי' ב') ויש חולקין (מהרי"ק שורש ו' ועיין בר' ירוחם נ"ל ח"ב) השואל בית ונשרף פטור לשלם דה"ל קרקעות (מרדכי פ' הדיינים ושם בתוס'):

ב הא דאין נשבעין על אלו ה"מ בפני עצמן אבל ע"י גלגול נשבעים:

ג אע"פ שאמרו שאין נשבעים על אלו הני מילי מדאורייתא אבל נשבעים עליהם היסת אם היתה שם טענת ודאי:

ד כל אלו אם קנו מידם להתחייב באחריותם חייבים:

ה המוסר לחבירו לשמור דבר המחובר לקרקע דינו כקרקע אפי' ענבים העומדים ליבצר:

ו מי שהפקידו אצלו מעות עניים או פדיון שבויים ופשע בהם ונגנבו פטור שנא' לשמור ולא לחלק לעניים והרי הוא ממון שאין לו תובעין בד"א כשאין זה הממון מופקד לעניי מקום זה או לשבויים ידועים אבל אם היה לעניים אלו או לשבויים אלו והרי הוא קצוץ

להם הרי זה הממון שיש לו תובעים וישלם אם פשע או ישבע שלא פשע כדרך כל השומרים וכן אם הגבאי אמר לשומר שמור לי חייב כשאר שומר (מרדכי פ' החובל):

ז מי שהפקידו אצלו ממון פדיון שבוים ובאו עליו גנבים וקדם והציל עצמו בממון שבויים אם הוא פטור נתבאר בסימן רצ"ב סעיף ט':

ח מי שיש בידו מעות של יתומים דינו כדין מעות שאר כל אדם ואסור להשתמש בהם:

ט עכו"ם שהפקיד ואח"כ נתגייר אין לו כל דיני השומרים עד שיהיה תחלתו וסופו ישראל (וכן חולין ואח"כ הקדישן ביד השומר) (טור בשם רמב"ם פ"ב דשכירות):

י אין השומר חייב אא"כ נתנו לו בתורת שמירה אבל אם נתנו לו לאבד פטור דדרשינן לשמור ולא לקרוע ולא לאבד וה"מ דאתא לידיה מעיקרא בתורת קריעה ואיבוד אבל אי אתו לידי' מעיקרא בתורת שמירה והדר אמר ליה קרע חייב או לא א"ל על מנת לפטור:

סימן שב

דיני שומרים א' האיש וא' האשה. ובו ב סעיפים:

א א' האיש וא' האשה בדיני השומרים בין שהיה הדבר השמור של האשה בין שהי' ביד האשה:

ב קטן שהפקיד או השאיל לגדול נשבע שבועת השומרים לקטן (ויש חולקין ועיין לעיל סוף סי' צ"ו):

סימן שג

שומר שכר באיזה דבר חייב או פטור ומאימתי מתחייב. ובו טו סעיפים:

א שומר שכר גם הוא אינו מתחייב בשמירתו עד שימשוך במקום שראוי למשוך כמו שנתבאר בסי'רצ"א בש"ח: הגה י"א אדם ששולח לחבירו שום דבר להוליכו למקום אחד ובתוך כך שלח לו דורון הוי שומר שכר (הגהות מרדכי פרק איזהו נשך וע' בב"י) ראובן שאמר לשמעון יש לך חפץ פלוני למכור אשרתך ואמכרנו ושמעון אומר תנהו בכך וכך והמותר יהא שלך נעשה ראובן שומר שכר עליו אע"פ ששתק כשקבלו (מהרי"ק שורש קנ"ה):

ב שומר שכר חייב בגניבה ואבידה וי"א שאפילו שמר כראוי ונתן הכספים תחת הקרקע בעומק מאה אמה שאי אפשר לגנבם משם אם לא ע"י מחילות או גם בעידנא דניימי אינשי ונגנבו או קפץ עליו חולי ולא יכול לשומרה וכל כיוצא בזה חייב ואפי' הקיפו חומה של ברזל ואפילו אם אילו היה שם לא היה יכול להציל חייב בגניבה ואבידה אא"כ היה שם ולא היה יכול להציל:

ג שומר שכר פטור מאונסים איזהו אונס בא עליו לסטים מזויין אפי' אם גם הרועה מזויין לפי שהליסטים מוסר נפשו יותר: הגה אם נפלה דליקה בעיר ונשרפו החפצים שהיה ש"ש עליהם הוי אונס אם לא היה יכול להציל בעצמו ולא ע"י אחרים (מרדכי פ' המפקיד ופ' השואל) ודוקא שיודע בודאי שנשרפו אבל אם אינו יודע בבירור רק שהיו בבית שנשרף אינו יכול לישבע שנשרפו דדילמא עכו"ם נכנסו וגנבו אותו ולכן חייבים לשלם אא"כ עכו"ם הנכנסים הם ליסטים מזויינים דאז ישבע שנשרפו או נגנבו בליסטים מזויינים ופטור (שם):

ד רועה שבאו זאבים וטרפו ממנו אם היה זאב אחד אינו אונס אפילו בשעת משלחת זאבים ואם היו שני זאבים הרי זה אונס שני כלבים אינם אונס אפי' באו משתי רוחות היו יותר על שנים ה"ז אונס:

ה יש מי שאומר דכל מה דאמרינן דלא הוי אונס דוקא בשלא השתדל להציל אבל אם השתדל להציל ולא יוכל אין לך אונס גדול מזה ונשבע על זה ונפטר:

ו הארי והדוב והנמר והברדלס (פירש"י פוטווייש בלע"ז ובערוך פי' מין בעל חי שבז' שנים הוא זכר ונקרא צבוע ואח"כ יתהפך לנקבה נקרא לפרוא ואז הוא יותר רע מקודם מבואר בפ"ק דב"ק דף ט"ז ע"א) והנחש הרי אלו אונסים בזמן שבאו מאליהם אבל אם הוליכן למקום גדודי חיה ולסטים אין אלו אונסים וחייב לשלם:

ז רועה שמצא גנב והתחיל להתגרות בו ולהראותו שאינו חושש ממנו וא"ל הרי אנו במקום פלוני כך וכך רועים אנחנו כך וכך כלי מלחמה יש לנו ובא אותו הלסטים ונצחו ולקח מהם הרי הרועה חייב:

ח רועה שהיה לו להציל הטריפה או השבויה ברועים אחרים ובמקלות ולא קרא רועים אחרים ולא הביא מקלות להציל ה"ז חייב אחד ש"ח ואחד ש"ש אלא שש"ח קורא רועים ומביא מקלות בחנם ואם לא מצא פטור אבל ש"ש חייב לשכור הרועים והמקלות עד כדי דמי הבהמה כדי להציל וחוזר ולוקח שכרן מבעל הבית ואם לא עשה כן והיה לו לשכור ולא שכר הרי זה פושע וחייב:

ט רועה שטען הצלתי ע"י רועים בשכר נשבע ונוטל מה שטען שאינו יכול לטעון אלא עד כדי דמיהן ויכול היה לומר נטרפה וישבע בנקיטת חפץ:

י רועה שהניח עדרו ובא לעיר בין בשעה שדרך הרועים להכנס בין בעת שאין דרך הרועים ליכנס ובא זאב וטרף ארי ודרס אין אומרים אילו היה שם היה מציל אלא אומדין אותו אם יכול להציל ע"י רועים ומקלות חייב ואם לאו פטור ואם אין הדבר ידוע חייב לשלם: הגה וי"א דאם נכנס בעת שאין דרך ליכנס חייב בכל ענין דהוי תחילתו בפשיעה וסופו באונס (טור והראב"ד) וע"ל סי' רצ"א סעיף י"ב:

יא רועה שומר שכר שהעביר הבהמות על הגשר ודחפה אחת מהן לחבירתה ונפלה לשבולת נהר (פי' מקום שמים נגרים בכח) ה"ז חייב שהיה לו להעבירם אחת אחת שאין השומר נוטל שכר אלא לשמור שמירה מעולה הואיל ופשע בשמירתן בתחלה והעבירן כאחד אע"פ שנאנס בסוף בעת הנפילה הרי הוא חייב:

יב מתה כדרכה פטור סיגפה ומתה כגון שהעמידה בחמה או בצינה אפי' לא מתה מיד חייב:

יג תקפתו ועלתה לראשי צוקין ותקפתו ונפלה ה"ז אונס:

יד העלה לראשי הצוקין או שעלתה מאיליה והוא יכול למנעה ולא מנעה אע"פ שתקפתו ונפלה ומתה או נשברה חייב שכל שתחלתה בפשיעה וסופו באונס חייב:

טו העלה לראש ההר ומתה שם כדרכה או שפשע בה ולא שמרה כראוי ויצאה לאגם ומתה שם כדרכה פטור אבל אם נגנבה מהאגם ומתה בבית הגנב חייב (שומר שכר שכלה זמנו עיין לקמן סי' שמ"ג):

סימן שד

המעביר חבית ממקום למקום ונשבר מתי חייב. ובו ו סעיפים:

א המעביר חבית ממקום למקום בשכר ונשברה דין תורה הוא שישלם שאין זה אונס גדול והרי השבירה כגניבה ואבידה שהוא חייב בהן אבל תקנו חכמים שיהיה חייב שבועה שלא פשע בה שאם אתה אומר ישלם אין לך אדם שיעביר חבית לחבירו ולפיכך עשו בו שבירת החבית כמיתת הבהמה ושבירתה:

ב ועוד תקנו בדבר זה שאם נשאו אותה שנים במוט ונשברה משלמים חצי הואיל ומשאוי זה גדול לגבי אחד וקל לגבי שנים הוי כאונס ואינו אונס ומשלמים מחצה אם יש עדים שלא פשעו בה:

ג נשברה במקום שאין עדים מצוים נשבעים שלא שברוה בפשיעה ומשלמים חצי דמיה שהרי לא היה לכל א' להעביר אלא משוי שהיה יכול להעביר בפ"ע:

ד מכאן אתה למד שהאחד שהעביר חבית גדולה שאין דרך כל הסבלים להעבירה ביחיד שהוא פושע ואם נשברה בידו משלם הכל: הגה כל זה לשון הרמב"ם ודעתו אבל יש חולקים וסבירא להו דכל שהוא קל לשנים אע"פ שהוא כבד לאחד לא מיקרי פושע גמור ואינו משלם רק מחצה (טור ס"ג והמגיד פ"ד דשכירות):

ה הסבל ששבר חבית של יין לחנוני ונתחייב לשלם והרי הוא שוה ביום השוק ד' ובשאר ימים ג' אם החזירו ביום השוק חייבים להחזיר חבית של יין או ישלמו לו ארבע והוא שלא היה לו יין למכור ביום השוק אבל אם היה לו יין מחזירין לו שלשה ואם החזירו

לו בשאר ימים מחזירין לו שלשה ומנכין לו בכל זמן טורח שהיה טורח במכירתה ופגם הנקב שהיה נוקב החבית וכן כל כיוצא בזה: הגה גם זה ל' הרמב"ם ודעתו אבל רוב המפרשים חולקים וסבירא להו בהפך שאם שבר בשאר הימים משלם ג' ואם שברו ביום השוק אם בא לפורעו בשאר הימים צריך ליתן לו ארבע ואינו נפטר אם רוצה ליתן לו חבית אחר של יין אבל אם בא לפורעו ביום השוק יכול להחזיר לו חבית אחר של יין והוא שאין לו יין אחר למכור בשוק אבל אם יש לו יין אחר הרי הוא אצלו כשאר ימים וצריך ליתן לו דמי היין (טור בשם הרא"ש):

יז ש"ש כיון שכלה זמנו כלתה שמירתו ואפי' היא עדיין בביתו אינו עליה אלא ש"ח:

סימן שה

שומר שכופר או שטוען נאנס או נגנב. ובו ז סעיפים:

א שומר שכר דינו כש"ח לענין אם כפר או טענות אחרות שביניהם כגון אם אמר לו נשתמשת בחפץ וקלקלתו וכיוצא בזה נשבע היסת ונפטר ואם השומר טוען שנאנסה אם במקום שעדים מצויים יביא עדים ויפטר או ישלם ואם אין מצוים ישבע שהיא כדבריו ויכלול בשבועתו שלא שלח בה יד ושאינה ברשותו ואם טוען נגנבה או אפי' שאומר פשעתי בה והריני משלם משביעין אותו שאינו ברשותו:

ב נגנבה בלסטים מזויין והוכר הגנב צריך לפרוע לבעל הבית והוא יעמיד הגנב בדין ואפילו אם נשבע כבר ונפטר קודם והוכר הגנב כיון שנמצא הגנב צריך להעמידו בדין והוא יפרע לבע"ה:

ג היו הבעלים עמו במלאכתו בשעה שמשך החפץ לשמור פטור אף מפשיעה כמו שנתבאר בדיני ש"ח:

ד קבל עליו ש"ש להתחייב אף באונסים או שהתנה ליפטר מגנבה ואבידה ומשבועה הכל לפי תנאו (אמר סתם על מנת שלא אתחייב באחריותו פטור אפילו מפשיעה) (מרדכי ס"פ האומנים):

ה שומר שכר שמסר לשומר אחר נתבאר משפטו בסימן רצ"א:

יז האומר לחבירו שמור לי ואשמור לך (י"א דהוא הדין השאילני ואשאילך) [טור ס"ז בשם הרמ"ה ומהרי"ק שורש ע"ז] הרי זה שמירה בבעלים אמר ליה שמור לי היום ואשמור לך למחר השאילני היום ואני אשאילך למחר שמור לי היום ואשאילך למחר השאילני היום ואשמור לך למחר כולם נעשו שומרי שכר זה לזה: הגה וי"א (דהשאילני ואשאילך) ושמור לי ואשאילך או השאילני ואשמור לך אפי' בחד יומא הוי השומר שומר שכר ולא מקרי שמירה בבעלים (טור ס"ז בשם רש"י ונ"י פרק האומנין ומרדכי פ' המפקיד) :

ז אמר לו השאילני גלימא שלך שהיא קלה וטול שלי שהיא כבדה ובאו לסטים ונטלו האחת הנשארת היא של בעל הראשון: הגה דהוי ליה השאילני ואשאילך דהוי שאלה בבעלים מיהו אם אין הדברים השאולים ביד השואלים אלא ביד אחרים כגון שראובן הניח משכון ביד לוי בעד שמעון ושמעון השאיל דבר לראובן לא מקרי שאלה בבעלים דהא אין שמעון שומר לראובן והוו שומרי שכר זה לזה (מהרי"ק שורש קכ"ה):

סימן שו

האומנים שומרי שכר ואם קלקלו וטבח שנבל. ובו ח סעיפים:

א כל האומנים שומרי שכר הם וכולם שאמרו טול את שלך והבא מעות או שא"ל האומן גמרתיו ולא לקחו הבעלים הכלי הרי האומן שומר חנם אבל אם אמר האומן הבא מעות וטול את שלך עדיין הוא שומר שכר כמו שהיה (ואם אמר טול את שלך ואיני שומרו עוד פטור) (ב"י בשם תלמידי הרשב"א):

ב נתן לאומנים לתקן וקלקלו חייבים לשלם כיצד נתן לחרש שידה תיבה ומגדל לקבוע בהם מסמר ושברו או נתן לו עצים לעשות מהם שידה תיבה ומגדל ונשברו אחר שנעשו משלם לו דמי שידה תיבה ומגדל שאין האומן קונה בשבח כלי עי' בא"ע סי' כ"ח סט"ו: הגה הבנאי שקבל עליו לסתור הכותל ושבר האבנים או הזיקם חייב לשלם היה סותר מצד זה ונפל מצד אחר פטור ואם מחמת המכה חייב (טור ס"ה):

ג נתן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו צבעו כעור או נתנו לו לצבעו אדום וצבעו שחור שחור וצבעו אדום נתן עצים לחרש לעשות מהם כסא נאה ועש' כסא רע או ספסל אם השבח יתר על ההוצאה נותן בעל הכלי את ההוצאה ואם ההוצאה יתירה על השבח נותן לו את השבח בלבד (ומה שהיה ראוי להשביח אילו לא שינה היא בכלל הקרן וחשבינן השבח (וההוצאה) בלא זה) (טור) אמר בעל הכלי איני רוצה בתקנה זו אלא יתן לי דמי הצמר או דמי העצים אין שומעין לו וכן אם אמר האומן הא לך דמי צמרך או דמי עציך ולך אין שומעין לו שאין האומן קונה בשבח כלי שעשה:

ד המוליך חטין לטחון ולא לתתן ועשאן סובין או מורסן נתן קמח לנחתום ועשאו פת נפולין בהמה לטבח וניבלה בשכר חייבים לשלם דמיהן ואם שחט בחנם אם היה טבח מומחה פטור ואם אינו מומחה חייב (והטבחים שלוקחין הכרכשאות מן הכשרות מקרי שכר ואם נבלו חייבים לשלם) (טור):

ה בד"א שניבלה בוודאי אבל אם עשה בה טרפות הפוסלה מספק כגון ששהה במיעוט סימנים פטור וכן אם מצא הסכין פגום והוא בדקו תחלה כיון דאיכא למימר בעצם המפרקת נפגמה לענין ממון לא מפקינן מספק: הגה ואע"ג דאנו נוהגין לאסרו אפ"ה פטור

מממון וכן נ"ל ואע"פ שיש מי שחולק (תרומת הדשן סי' קפ"ו) ומ"מ שכרו הפסיד דדלמא בסכין פגום שחט (ב"י בשם ר' ירוחם והרא"ש):

ו המראה דינר לשולחני ואמר לו יפה הוא ונמצא רע אם בשכר ראהו חייב לשלם אע"פ שהוא בקי ואינו צריך להתלמד ואם בחנם ראהו פטור והוא שיהיה בקי שאינו צריך להתלמד ואם אינו בקי חייב לשלם אע"פ שהוא בחנם והוא שיאמר לשולחני עליך אני סומך או שהיו הדברים מראים שהוא סומך על ראייתו ולא יראה לאחרים (וי"א דאפי' סתמא נמי חייב (טור בשם רבינו יצחק והרא"ש) ומ"מ הסברא הראשונה נראה עיקר):

ז טבח שעושה בחנם וניבל וכן שולחני שאמר יפה ונמצא רע וכן כל כיוצא בזה עליהם להביא ראיה שהם מומחים ואם לא הביאו ראיה משלמין:

ח הנוטע אילנות לבני המדינה שהפסיד (וי"א דהוא הדין ליחיד (טור) וכן טבח של בני העיר שנבל הבהמות והמקיז דם שחבל והסופר שטעה בשטרות ומלמד תינוקות שפשע בתינוקות ולא למד (אפי' רק יום או יומים (מרדכי שם) או למד בטעות וכל כיוצא באלו והאומנים שאי אפשר שיחזרו ההפסד שהפסידו מסלקין אותם בלא התראה שהם כמותרים ועומדים עד שישתדלו במלאכתם הואיל והעמידו אותם הצבור עליהם: הגה וי"א דאע"פ שאין צריכין התראה מ"מ בעינן חזקה דעד שיהיו מוחזקין או שיתרו בהן לא מסלקינן להו (המגיד פ"י דשכירות ונ"י פרק המקבל) הנותן מעות לחבירו לכתוב לו ס"ת ונמצא בו טעות וצריך לשכור אחר שיגיה אותו אם הם טעיות שדרך סופרים לטעות אין הסופר חייב כלום אבל אם טעה כל כך שאין דרך לטעות חייב ומ"מ אזלינן בתר המנהג אם מנהג המקום שכותבי ספרים מגיהים אף זה צריך להגיה ובסתם מקומות שאין על הסופר להגיה אם עמד והגיה מעצמו חייבים הבעלים לשלם לו (תשו' רשב"א סי' א' נ"ו):

סימן שז

דיני השוכר וחיובו ופטורו ואם השאיל או השכיר. ובו ז סעיפים:

א השוכר מחבירו בהמה או כלים דינו כשומר שכר להתחייב בגניבה ואבידה וליפטר מאונסין:

ב יכולין המשכיר והשוכר לחזור בהם עד שימשוך או שיעשה א' מדרכי הקנין וכן אינו מתחייב בגניבה ואבידה עד שיעשה אחד מדרכי הקנייה וי"א שמשסילק הבעל שמירתו מעליו מדעת השומר נתחייב בשמירתה:

ג ראובן שכר בית משמעון ונתן שם חטה ומחמת שעמדה שם ימים הרבה נתקלקלו הכותלים ונפלו והזיקו לשמעון ולשכניו אם היה ניכר וידוע קלקול הכותלים והתרו בו לסלק החטה ולא סלקה פושע הוא וחייב לשלם כל ההיזק:

ד אין השוכר בהמה או מטלטלים רשאי להשכיר לאחר ואם השכיר לאחר דינו כדין ש"ש שמסר לשומר אחר שנתבאר בסי' רצ"א:

ה השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה או נאנסה כיון שהשני חייב תחזור לבעלים הראשונים שאין הלה עושה סחורה בפרתו של זה ואם אמר לשוכר אם תרצה תשאילנה ויהיה דינך עם השואל ויהיה דיני עמך אז ישלם השואל לשוכר:

ו השוכר פרה מחבירו ונולדה בה מכה בפשיעת השוכר שלא מחמת מלאכה י"א שהוא פטור מלשלם כיון שסופה להתרפאות מאותה מכה לא הוי אלא שבת ואין שבת בבהמה לפיכך אם מתבטלת כמה ימים פטור כיון שסופה להתרפאות ויש מחייבים (והסברא הראשונה נראה עיקר):

ז אין אדם רשאי לדוש בפרתו ערבית ולהשכירה שחרית:

סימן שח

השוכר בהמה לרכוב עליה כמה יטעון עליה. ובו ז סעיפים:

א השוכר בהמה לרכוב עליה איש לא ירכיב עליה אשה (והוא הדין לעכו"ם) (מרדכי פרק האומנין) מיהו יש אומרים דוקא לכתחלה אבל אם עבר והרכיב עליה אשה אע"פ שניזוקה הבהמה אינו חייב לשלם (המגיד פ"ד דשכירות בשם הרשב"א) ויש חולקין (שם לדעת הרמב"ם) ולכולי עלמא אם מנהג המקום להתייקר ברכיבת הנשים צריך להוסיף לו כפי המנהג (המגיד הנזכר לעיל) לרכוב עליה אשה ירכיב עליה איש:

ב שכרה לרכוב עליה אשה מרכיב עליה כל אשה בין גדולה בין קטנה ואפי' מעוברת ומניקה:

ג השוכר את החמור לרכוב עליה יש לו להניח עליה כסותו ולגינו ומזונותיו של אותו הדרך לפי שאין דרך השוכר לחזור בכל מלון ומלון לקנות מזונות יתר על זה הרי מעכב עליו בעל החמור וכן יש לבעל החמור להניח עליה שעורים ותבן ומזונות של אותו היום יתר על זה השוכר מעכב עליו מפני שאפשר לו לקנות בכל מלון ומלון לפיכך אם אין שם מאין יקנה מניח עליו מזונותיו ומזונות בהמתו של כל אותה הדרך וכל אלו הדברים בשוכר סתם ובמקום שאין מנהג ידוע אבל במקום שיש מנהג הכל לפי המנהג:

ד השוכר את הבהמה להביא עליה ק"ק ליטרין של חטים והביא ק"ק ליטרין של שעורים ומתה חייב מפני שהנפח קשה למשוי והשעורים יש להם נפח וכן אם שכרה להביא תבואה והביא במשקלה תבן אבל אם שכרה להביא עליה שעורים והביא במשקלן חטים ומתה פטור וכן כל כיוצא בזה:

ה השוכר את הבהמה לשאת עליה משקל ידוע והוסיף על משאו אם הוסיף חלק משלשים על השיעור שפסק עמו ומתה חייב פחות מכאן פטור אבל נותן הוא שכר התוספות (וע"ל סי' של"ה ס"א):

ו שכר סתם אינו נושא אלא משקל הידוע במדינה לאותה בהמה ואם הוסיף חלק משלשים כגון שדרכה לשאת ל' וטען עליה ל' ואחד ומתה או נשברה חייב:

ז הכתף שהוסיף על משאו קב א' והוזק במשא זה חייב בנזקיו שאע"פ שהוא בן דעת והרי הוא מרגיש בכובד המשא יעלה על לבו מחמת חליו הוא זה הכובד: הגה הלוקח חמורו של חבירו שלא מדעתו ועושה מלאכתו וכוונתו ליתן לו שכרו הוי כשואל שלא מדעת והוי גזלן ואם החמור עומד לשכור לא הוי גזלן ומיהו אם מיחו בו בני ביתו ואומרים שבעל החמור צריך לחמורו הוי כשלא מדעת והוי גזלן ואם לקחו להציל את שלו ורוצה ליתן לבעל החמור הפסדו לא הוי גזלן דתנאי ב"ד הוא (ת"ה סי' שי"ו) כדלעיל סי' רס"ד סעיף ה' וע' לקמן סי' שס"ג סעיף ה' מדינים אלו:

סימן שט

השוכר את הבהמה לילך למקום ידוע והוליכה למקום אחד. ובו ה סעיפים:

א השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה אם הוחלקה פטור אע"פ שעבר על דעת הבעלים ואם הוחמה חייב:

ב שכרה להוליכה בבקעה והוליכה בהר אם הוחלקה חייב שהחלקות יותר בהר מבבקעה ואם הוחמה פטור שבבקעה חמימות יותר מבהר מפני הרוח שמנשבת בראש ההרים ואם הוחמה מחמת המעלה חייב וכן כל כיוצא בזה: הגה שינה מהר לבקעה ומבקעה להר ונתייגעה ומתה חייב וכן אם שכרה להוליכה למקום אחד והוליכ' למקום אחר ואויר הדרך משונה מבמקום אחר חייב וכן כל כיוצא בזה (טור):

ג השכיר בהמתו לילך בה למקום פלוני ולהחזירה למחר והלך השוכר עליה למקום ההוא והחזירה בו ביום ונתרעם המשכיר לזקני העיר על אשר הוליכה והביאה ביום א' ואמרו למשכיר לקבלה ולהשתדל ברפואתה וכן עשה ומתה לסוף ח' ימים חייב השוכר כיון שפשע בה: הגה השוכר את החמור ונעשה פסח בדרך ולא חש לכך והניח עליו משוי ונתקלקלה הוי פשיעה דלא ה"ל להניח עליו משוי אבל אם היה נחוץ לדרכו ולא היה אפשר לשכור חמור אחר לא הוי פשיעה ופטור (הרא"ש כלל צ"ב סי' ג'):

ד השוכר את הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה ונשבר הקנקן והוא הכלי שחורש בו הרי השוכר פטור ודין בעל הפרה עם האומנין שחרשו וכן אם לא שינה על דעת הבעלים ונשבר הקנקן דין בעל הפרה עם האומנים שכרה לחרוש בבקעה וחרשה בהר ונשבר הקנקן השוכר חייב ודינו של שוכר עם האומנים: הגה וי"א דאם האומנים הם שכורין מן

המשכיר הרי הם פטורים מן השוכר הואיל ושינה והמשכיר צריך ליתן להן שכרן (טור בשם הרא"ש) ומיהו דין האומנין ששברו בעת חרישה שמשלמים מי משלם זה האוחז את הכלי בעת החרישה ואם היתה השדה מעלות מעלות שניהם חייבים בדמי הקנקן המנהיג אותה במלמד והאוחז את הכלי:

ה שכרה לדוש בקטנית ודש בתבואה והוחלקה פטור בתבואה ודש בקטניות חייב שהקטנית מחלקת:

סימן שי

השוכר את החמור ונסתמא או מת או נשבר. ובו ג סעיפים:

א השוכר את הבהמה וחלתה (ועדיין ראויה למלאכה) (טור) או נשתטית או נלקחה לעבודת המלך אע"פ שאין סופה לחזור אם נלקחה דרך הליכה הרי המשכיר אומר לשוכר הרי שלך לפניך ונותן לו שכרו משלם בד"א כששכרה לשאת עליה משאוי שאפשר להשליכה בלא הקפדה אבל אם שכרה לרכוב עליה או לשאת עליה כלי זכוכית וכיוצא בהם חייב להעמיד לו בהמה אחרת ואם לא העמיד יחזיר השכר ויחשוב עמו על שכר כמה שהלך בה מתה הבהמה או נשברה בין ששכרה לשאת בין ששכרה לרכוב אם אמר לו חמור סתם אני משכיר לך חייב להעמיד לו בהמה אחרת ואם לא העמיד יש לשוכר למכור הבהמה וליקח בה בהמה אחרת ואם אין בדמים ליקח בהמה אחרת שוכר בדמים בהמה אחרת עד שיגיע למקום שפסק עמו:

ב א"ל חמור זה אני שוכר לך אם שכרה לרכוב עליה או לכלי זכוכית ומתה בחצי הדרך אם יש בדמיה ליקח בהמה אחרת יקח ואם אין בדמיה ליקח שוכר אפי' בדמי כולה עד שיגיעו למקום שפסק עמו ואם אין בדמיה לא ליקח ולא לשכור נותן לו שכרו של חצי הדרך ואין לו עליו אלא תרעומת ואם שכרה למשא הואיל וא"ל חמור זה ומת בחצי הדרך אינו חייב להעמיד לו אחרת אלא נותן לו שכרו של חצי הדרך ומניח לו נבלתו:

הגה ויש חולקין וס"ל דאפי' שכרו למשא דינו כשכרו לרכיבה (טור) בשם הראב"ד) והא דאמרינן דנותן לו שכרו מחצי הדרך היינו שיכול למכור סחורתו שם או שיכול לשכור חמור אחר עד מקום שרוצה לילך אבל בלא"ה אינו נותן לו כלום משכרו דהא לא מהני ליה מידי (טור):

ג ראובן השכיר בהמתו לשני ימים ללילך ולחזור ובחזרתו ביום השני גדל הנהר עד שהוצרך לעכב יום אחד אם שכרה לימים פשיטא שצריך ליתן לו שכירות כל יום ויום ואם שכרה למקום פלוני ולחזור או ששכרה לשני ימים והזכיר המקום שרוצה ללילך שם וידוע שהוא מהלך שני ימים ועכבו הנהר אם לא היה רגיל להתגדל פסידא דבעל

בהמה ואם היה רגיל להתגדל והשוכר מכיר ענין הנהר ולא המשכיר פסידא דשוכר ואם שניהם ידעו פסידא דבעל בהמה ומזונות הבהמה והשכירות דין אחד להם:

סימן שיא

השוכר את הספינה ופרקה בחצי הדרך או טבעה בחצי הדרך. ובו ו סעיפים:

א ספינה שהוסיף בה א' משלשים על משאה וטבעה חייב לשלם דמיה:

ב השוכר את הספינה וטבעה בחצי הדרך אם א"ל ספינה זו אני משכיר לך ושכרה השוכר להוליך בה יין סתם אע"פ שנתן לו השכר יחזיר כל השכר שהרי זה אומר לו הבא לי הספינה עצמה ששכרתי שהקפדה גדולה יש בספינה זו ואני אביא יין מכל מקום ואוליך בה: הגה ואם אפשר להוציא הספינה מן המים ולהשכיר ספינה אחרת בדמיו או בכל מה ששייך לספינה צריך להשכיר כמו שנתבאר לעיל סי' ש"י לענין חמור (הגהות מיימוני פ"ה דשכירות):

ג א"ל ספינה סתם אני משכיר לך ושכרה השוכר להוליך בה יין זה אע"פ שלא נתן לו מהשכר כלום חייב ליתן כל השכר שהרי אומר לו הבא לי היין עצמו ואני אביא לך ספינה מ"מ ואוליכנו אבל צריך לנכות כדי הטורח של חצי הדרך שאינו דומה המטפל בהולכת הספינה ליושב ובטל (ויש אומרים דאינו נותן לו אלא שכירות מחצי הדרך) (טור בשם הרא"ש):

ד אמר לו ספינה זו אני משכיר לך ושכר השוכר להוליך בה יין זה אם נתן השכר אינו יכול להחזירו ואם לא נתן לא יתן שאין זה יכול להביא הספינה עצמה ולא זה יכול להביא יין עצמו:

ה שכר ספינה סתם ליין סתם הרי אלו חולקין השכר ודוקא כשאין אחד מהם רוצה להשלים אבל (אם) זה מביא יינו וזה אינו מביא ספינה אם נתן שכר נמי יטול ויוציא מתחת ידו:

ו השוכר את הספינה ופרקה בחצי הדרך נותן לו שכר כל הדרך ואם מצא השוכר מי שישכיר אותה לו עד המקום שפסק שוכר ויש לבעל הספינה עליו תרעומת (וצריך ליתן לבעל הספינה מה שהספינה נפסדת בהוצאת הסחורה (הראשונה) ובהכנסת השנייה) (טור) וכן אם מכר כל הסחורה שבספינה לאיש אחר בחצי הדרך וירד ועלה הלוקח נוטל שכר חצי הדרך מהראשון ושכר החצי מזה האחרון ויש לבעל הספינה עליו תרעומת מפני שגרם לו לסבול דעת איש אחר שעדיין לא הורגל בו וכן כל כיוצא בזה:

סימן שיב

המשכיר בית לחבירו לזמן קצוב או סתם. ובו כ סעיפים:

א המשכיר לחבירו בית או חצר או מרחץ או חנות לזמן קצוב אינו יכול לחזור בו ולהוציאו תוך זמנו אפילו נפל ביתו של משכיר שאין לו מקום לדור בו ואפילו העני וצריך למכרו לאחר אינו יכול להוציאו והמקח קיים ולוקח צריך להניחו ביד השוכר עד שישלים זמנו ואם היה מושכר בענין שלא היה יכול לפדותו לעולם אם לא מכרו יכול למכרו ולהוציאו מיד (הרא"ש ומרדכי פ' השואל) התנה עמו שיוכל להוציאו לצרכו ומכרו אין הלוקח יכול להוציאו (ריב"ש סי' רכ"ז) ואם הקדים לו השכר אפי' לזמן מרובה אינו יכול להוציאו עד שיכלה זמן כל השכירות שהקדים לו: הגה ואפי' לא קצב לו זמן אפ"ה מסתמא שכרו נגד מעותיו (ב"י) המשכיר בית לחבירו ובתוך הזמן רוצה לבנותו אין יכול לכופו לצאת אפי' לבית יפה ממנו גם להכניס פועלים לבית לבנותו מיהו מבקשים מן השוכר לעשות לפנים משורת הדין (מרדכי רב"ב):

ב אם חזר אחר שהשכירו לזה והשכירו או מכרו לעכו"ם או אנס שהפקיע שכירות הראשון ה"ז חייב להשכיר לו בית אחר כמותו וכן כל כיוצא בזה:

ג משכנו לשנים ידועים בכך וכך לכל שנה ושנה כ"ז שלא יפדנו וחזר ומכרו לאחר אין הלוקח יכול לקחתו מיד המלוה תוך השנה אבל אחר השנה יכול לקחתו:

ד השכיר לו ללינה אין פחות מיום אחד לשביתה אין פחות משני ימים לנישואין אין פחות מל' יום:

ה המשכיר בית לחבירו סתם אינו יכול להוציאו עד שיודיעו ל' יום מקודם כדי לבקש מקום ולא יהא מושלך בדרך ולסוף הל' יצא בד"א בימות החמה אבל בימות הגשמים אינו יכול להוציאו מהחג ועד הפסח:

ו קבע לו שלשים יום לפני החג אם נשאר מהל' יום אפי' יום א' אינו יכול להוציאו עד מוצאי הפסח והוא שיודיעו ל' יום מקודם בד"א בעיירות אבל בכרכים אחד בימות החמה ואחד בימות הגשמים צריך להודיעו שנים עשר חדש מקודם וחנות בין בכרכים בין בעיירות צריך להודיעו י"ב חדש מקודם ובחנות של נחתומין וצבעין צריך להודיעו ג' שנים מקודם (טור):

ז כשם שהמשכיר חייב להודיעו כך השוכר חייב להודיעו מקודם שלשים יום בעיירות או מקודם י"ב חדש בכרכים כדי שיבקש שכן ולא ישאר ביתו פנוי ואם לא הודיעו אינו יכול לצאת אלא יתן השכר: הגה או יעמוד לו אחר במקומו ואם רוצה להעמיד אדם שאינו הגון אין המשכיר צריך לקבלו (ב"י) (וע"ל סי' שי"ו):

ח אם שכרו לזמן קצוב כיון שכלה הזמן יכול להוציאו מיד אפי' כלה הזמן באמצע ימות הגשמים:

ט מה שאמרנו שאין המשכיר יכול להוציאו ולא השוכר יכול לצאת עד שיודיענו מקודם אם הוקרו הבתים יש למשכיר להוסיף עליו ולומר לשוכר או שכור בשוויה או תצא וכן

אם הוזלו הבתים יש לשוכר לפחות השכר ולומר למשכיר או שכור לי כשער של עכשיו או הרי ביתך לפניך מיהו דוקא דהתנו הכי מקודם הזמן ואע"פ שעבר זמן הודעה אבל אם עמדו בסתם מסתמא דעתם היה על השכר הראשון: הגה וכן אם שכרו לזמן קצוב אע"פ שנתייקרו הבתים או הוזלו אינן יכולין לשנות רק כפי שהתנו (הרא"ש כלל א') מי ששכר בית לחבירו והיה אוהבו ונעשה שונאו אין יכול להוציאו מן הבית ואם א"ל מתחילה שאינו משכיר לו רק משום שהוא אוהבו ונעשה שונאו יכול להוציאו (נ"י פ' השואל):

י בד"א שהשכירו סתם אבל אם השכירו לזמן ידוע אע"פ שנתייקרו הבתים או הוזלו אינם יכולים לא להוסיף ולא לגרוע:

יא נפל בית המשכיר שהיה דר בו ה"ז יכול להוציא השוכר מביתו ואומר לו אינו בדין שתהי' אתה יושב בביתי עד שתמצא מקום ואני מושלך בדרך שאין אתה בעל זכות בבית זה יותר ממני ודוקא בשוכר סתם אבל בשוכר לזמן ידוע אינו יכול להוציאו תוך זמנו:

יב נתן הבית לבנו לישא בו אשה אם היה יודע שבנו נעשה חתן בזמן פלוני והיה אפשר לו להודיעו מקודם ולא הודיעו אינו יכול להוציאו ואם עכשיו נזדמנה לו אשה והרי הוא נושאה מיד ה"ז יש לו להוציאו שאינו בדין שיהא זה יושב בביתו ובן בעל הבית ישכור בית שיעשה לו חתונה:

יג מכר הבית או נתנו או הורישו אין השני יכול להוציאו עד שיודיעו מקודם ל' יום או מקודם י"ב חדש שהרי השוכר אומר לו אין כחך יותר מכח זה שזכית בבית זה:

יד מקום שנוהגין שיש להם ראש שנה קבוע לשכירות הבתים וראובן שכר בית משמעון לשנה אחת ואחר שכלתה השנה נשאר בבית חדש אחד ולא דברו זה עם זה כלום בשכירות שנה הבאה ורצה ראובן לצאת מהבית ושמעון מעכב על ידו שלא לצאת עד תשלום שנה שניה הדין עם שמעון: הגה שנים שהיו דרים בבית והיו חולקים על הבית ואח"כ נתחייב אחד בדין צריך לצאת אפי' באמצע החורף אע"פ שלא הודיעו חבירו מקודם (עיין ב"י):

טו המשכיר בית לשנה בסכום ידוע ונתעברה השנה נתעברה לשוכר השכיר לחדשים נתעברה למשכיר הזכיר לו חדשים ושנה בין שאמר לו דינר לחדש שנים עשר דינר בשנה בין שאמר לו י"ב דינר לשנה דינר בכל חדש הרי חדש העיבור של משכיר שהקרקע בחזקת בעליה: הגה אבל מי ששכר מלמד לבנו וא"ל שני לשונות כאלו והמלמד למד עמו חדש העיבור א"צ לשלם לו חדש העיבור (תשובת רשב"א סי' תרמ"ה):

טז ב"ה שאמר לזמן השכרתיך והשוכר אומר לא שכרתי אלא סתם או לזמן ארוך על השוכר להביא ראיה ואם לא הביא ב"ה נשבע היסת ומוציאו מן הבית: הגה וכן בכל ספק שנופל בין הדר בבית חבירו ובין חבירו (המגיד פ"ז דשכירות) אם לא שאכלה שני חזקה דאז נאמן במגו דלקחתי (רשב"א וע"ל סי' שט"ו ס"ג ובסי' שי"ו):

יז המשכיר בית לחבירו לזמן ורוצה לסתרו בתוך הזמן השוכר יכול לעכב עליו ואם עבר וסתרו בתוך הזמן חייב להעמיד לו בית אחר או ישכיר לו כמותו ואם מעצמו נפל אם אמר לו בית זה אני משכיר לך אינו חייב לבנותו (ואפילו בנאו המשכיר יכול לומר שלא ידור בו) (ב"י מדברי הרשב"א) אלא מחשב על מה שנשתמש בו ומחזיר לו שאר השכירות (ואפילו השוכר אומר אבננו משלי אין שומעין לו) (ב"י) ויש מי שאומר דדוקא בשנפל כולו אבל אם הוא קיים אלא שהוא מסוכן לדור בו חייב המשכיר לתקנו אם יש בידו שכירות מוקדם ואם אמר לו בית סתם ונפל חייב לבנותו או יתן לו בית אחר ואם היה קטן מהבית שנפל אין השוכר יכול לעכב עליו והוא שיהיה קרוי בית שלא השכיר אלא בית סתם (אבל כ"ז שלא נפל הראשון אינו יכול להוציאו וליתן לו בית קטן כזה) (נ"י סוף פרק השואל) אבל אם אמר לו בית כזה אני משכיר לך חייב להעמיד לו בית כמדת ארכו ומדת רחבו של בית זה שהראהו ואינו יכול לומר לא היה ענין דברי אלא שיהיה קרוב לנהר או לשוק או למרחץ כזה אלא חייב להעמיד לו בית כמדתו וכצורתו (ואע"פ שאינו נאה בבנינו ובקישוטו) (נ"י הנ"ל) לפיכך אם היה קטן לא יעשנו גדול גדול לא יעשנו קטן א' לא יעשנו שנים שנים לא יעשנו אחד ולא יפחות מהחלונות שהיו בו ולא יוסיף עליהם אלא מדעת שניהם:

הגה נשרף הבית דינו כנפל (מרדכי פרק האומנין ותשובת מיימוני דמשפטים סי' מ"ז) נשרף כל העיר הוי מכת מדינה ומנכה לו מן שכירותו מה שלא דר בו בין הקדים לו שכרו או לא (שם במרדכי ושם בתשובת מיי' דמשפטים) המשכיר בית לחבירו והוא נפל אדעתא דלבנותו הוא מוגיר ליה (נ"י סוף פרק השואל):

יח המשכיר עלייה סתם חייב להעמיד לו עלייה אמר לו עלייה זו שעל גבי בית זה אני משכיר לך הרי שעבד בית לעלייה לפיכך אם נפחתה העלייה בארבע טפחים או יותר חייב המשכיר לתקן ואם לא תקן הרי השוכר יורד ודר בבית עם בעל הבית ונכנס ויוצא דרך פתח הבית עד שיתקן לו את העלייה אבל אם נפל הבית והעלייה א"צ לבנות לו אחר כיון שאמר לו בית זה: הגה אבל אם נפל העלייה צריך לבנותו כל זמן שהבית קיים (טור):

יט היו שתי עליות זו על גב זו ונפחתה העליונה דר בתחתונה נפחתה התחתונה הרי זה ספק אם ידור בעליונה או בבית לפיכך לא ידור ואם דר אין מוציאין אותו משם:

כ מעשה באחד שאמר לחבירו דלית (פי' גפן מודלית על אילן שפירותיו אפרסקין) זו שעל גבי אפרסק הזה אני משכיר לך ונעקר אילן האפרסק ממקומו ובא מעשה לפני חכמים ואמרו לו חייב אתה להעמיד האפרסק כ"ז שהדלית קיימת וכן כל כיוצא בזה: הגה ודוקא בכה"ג שהאפרסק עדיין בעולם רק שנעקר ממקומו אבל אי נקצץ לא מחויב להעמיד לו אחר וכן אם נפל הבית שתחת עלייה ואמר לו עלייה שעל גב בית זו א"צ להעמיד בית אחר (טור בשם הרמ"ה):

סימן שיג

המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה באיזה מקום רשאי להשתמש. ובו ד סעיפים:

א המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה משתמש בזיזים ובכותלים עד ארבע אמות ובתרבץ של חצר וברחבה שאחורי הבתים ומקום שנהגו להשתמש בעובי הכותלים ובכל אלו הדברים הולכים אחר מנהג המדינה והשמות הידועים להם:

ב המשכיר חצרו סתם לא השכיר הרפת שבה:

ג הזבל שבחצר הרי הוא של שוכר לפיכך הוא מיטפל בו להוציאו ואם יש שם מנהג הולכים אחר המנהג בד"א כשהיו הבהמות שעשו הזבל של שוכר אבל אם הבהמות של אחרים הזבל של בעל החצר שחצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו אע"פ שהיא שכורה ביד אחרים: הגה מיהו אם קלטו השוכר בכלי מן האויר ולא נח בחצר הרי שלו (טור ס"ו):

ד והאפר היוצא מהתנור וכירה של שוכר (אפילו אחרים אופין ומבשלין) (טור בשם הרמ"ה):

סימן שיד

מה הדברים שעל המשכיר לעשות או על השוכר. ובו ב סעיפים:

א המשכיר בית לחבירו חייב להעמיד לו דלתות ולפתוח לו החלונות שנתקלקלו ולחזק את התקרה ולסמוך את הקורה שנשברה ולעשות נגר ומנעול וכן אם נפחתה המעזיבה והתקרה בד' טפחים חייב לתקנה וכל כיוצא בזה מדברים שהם מעשה אומן והם עיקר גדול בישיבת הבתים והחצרות: הגה ואע"פ שנכנס שם השוכר [וראה שלא היו שם דברים אלו לא] אמרינן דנתפייס במה שראה אלא על המשכיר לתקן תקן המשכיר דברים אלו ונשברו תוך ימי השכירות אם א"ל בית זה א"צ להעמיד לו אחר אמר לו בית סתם צריך לתקנו כל ימי השכירות (נ"י פרק השואל והגהות מיימוני פ"ו דשכירות) (וע"ל סי' שי"ב סי"ז):

ב השוכר חייב לעשות מעקה ומזוזה ולתקן מקום המזוזה משלו וכן אם רצה לעשות סולם או מרזב או להטיח גגו הרי זה עושה משל עצמו: הגה וה"ה כל דבר שאינו מעשה אומן (טור) ובכל אלו העניינים הולכין אחר מנהג המדינה (טור בשם הרמב"ם):

סימן שטו

דין המשכיר בית על תנאי. ובו ד סעיפים:

א שכירות קרקע נשכר בדרכים שהוא נקנה בהם (ואין אונאה לשכירות קרקע כמו במכירת קרקע (הרא"ש כלל א' סי' ז'):

ב כשם שמתנה אדם כל תנאי שירצה במקח כך מתנה בשכירות וכל שממכרו ממכר בנכסיו שכירותו שכירות וכל שאין לו למכור אין לו להשכיר אלא אם כן יש לו פירות בלבד באותו קרקע שזה שוכר ואינו מוכר:

ג השוכר בית מחבירו וטוען ששכרו על תנאי שיכניס עמו דיורין אחרים והמשכיר מכחישו ישבע המשכיר שלא התנה כן והוא הדין לכל טענות שביניהם (ועיין לעיל סי' שי"ב סעיף ט"ז ולקמן סי' שט"ז סעיף ב'):

ד ראובן שכר נער לשמשו ואמר לו שמעון לסמוך עליו לשלם לו כל מה שיפסיד בהיות הנער בביתו אע"פ שלא היה קנין בדבר חייב כי כל תנאי שכירות אינו צריך קנין :

סימן שטז

המשכיר בית לחבירו לזמן קצוב ורצה השוכר להשכירו לאחרים. ובו ג סעיפים:

א המשכיר בית לחבירו לזמן קצוב ורצה השוכר להשכיר הבית לאחר משכיר עד סוף זמנו והוא שלא יהיו מנין בני בית האחר יותר מבני ביתו ואם אמר לו המשכיר למה תטרח ותשכיר ביתי לאחרים אם לא תרצה לעמוד בו צא והניחהו ואני פוטר אותך משכירותו שומעין לו: הגה וע"ל סי' שי"ב ס"ז ואם השוכר רוצה לצאת מן הבית ולהניחו כך בלא דיורין ורוצה לשלם למשכיר יכול המשכיר להשכירו לאחרים דביתא מיתבא יתיב ושאייה יוכת שער (מרדכי פ' חזקת) מי שנתן ביתו לאחר או השכירו ושייר כח לעצמו שכשירצה יכול לדור עם המקבל מתנה או השוכר בבית יכול למכור כחו לאחר ובלבד שלא יהו בני ביתו מרובים (רשב"א אלף קמ"ה) ויש מחלקים בין אם שייר לעצמו חלק מסויים כגון חצי הבית אז יוכל למכרו לאחר אבל אם שייר לעצמו חלק שאינו מסויים כגון דיוכל לסלקו אינו יכול למכרו או להשכיר זכותו לאחר (ריב"ש סי' רנ"ז) מי שנותן לאחר דירה בביתו ואין המקבל צריך לאותו דירה נ"ל דיוכל להשכירו או למכרו לאחר שבני ביתו אין מרובים ממנו דלא גרע כח המקבל מתנה מכח המשייר לעצמו דנותן בעין יפה נותן וע' לעיל סי' קנ"ד סעיף כ"ח:

ב שנים ששכרו בית בשותפות לדור בו יחד אין אחד מהשותפין יכול להושיב אחר במקומו אפי' יש לו דיורין פחותים ממנו כי יכול לומר אותך אני יכול לקבל אבל אחר איני יכול לקבל ואינו יכול לכופו לחלוק שהבית אינו שלהם אלא שכור להם לזמן (וע"ל סי' קע"א סעיף ט' דיש חולקין):

ג ראובן משכן ביתו לזמן והתנה שאחר הזמן יהיה רשות (בידו) לדור בו הוא וסייעתו או למשכן או להשכיר למי שירצה יש מי שאומר שאפי' בלא תנאי רשאי להשכיר או למשכן למי שבני ביתו אינן מרובין) ומפני התנאי רשאי להשכיר ולמשכן אפי' למי שיש סיעה גדולה מסיעתו:

סימן שיז

אמר השוכר פרעתי שכר הבית והמשכיר אומר לא פרעת. ובו ד סעיפים:

א השוכר שאמר נתתי שכר הבית שנתחייבתי בו והמשכיר אומר עדיין לא נטלתי בין שהיתה בשטר (או בעדים) בין שהיתה בלא עדים אם תבעו בתוך (זמן השכירות כגון ששכרו לל' יום (ותבעו בתוך ל') (טור) על השוכר להביא ראיה או יתן ויחרים על מי שלקח ממנו שלא כדין או יטעון עליו בדמים שנתן תחלה טענה בפני עצמה וישביענו היסת ואם תבעו המשכיר לאחר ל' יום אפי' ביום ל' על המשכיר להביא ראיה או ישבע השוכר שכבר נתן לו שכרו ויפטר וכן אם שכר ממנו שיתן לו השכר שנה בשנה ותבעו בתוך השנה על השוכר להביא ראיה תבעו לאחר השנה ואפי' ביום אחרון של השנה על המשכיר להביא ראיה (וע' לעיל סי' ע"ח סעיף ג'):

ב המשכיר בית לחבירו בשטר לעשרה שנים ואין בו זמן השוכר אומר עדיין לא עבר מזמן השטר אלא שנה והמשכיר אומר כבר עברו ושלמו שני השכירות ושכנת עשרה שנים על השוכר להביא ראיה ואם לא הביא ראיה ישבע המשכיר היסת ויוציאנו (וה"ה בשאר טענות שביניהן) (מרדכי ס"פ השואל) ומיהו י"א דאם הוא לאחר זמן השכירות שיכול לומר פרעתי או לא שכרתי מעולם ונפל טענה בין המשכיר והשוכר אע"ג שקרקע בחזקת בעליה עומדת השוכר נאמן במיגו (נ"י פרק השואל והמקבל):

ג שטר השכירות או שטר המשכנתא שכתוב בו שנים סתם בעל הפירות אומר שלשה ובעל הקרקע אומר ב' וקדם זה השוכר או המלוה ואכל הפירות הרי הפירות בחזקת אוכליהם עד שיביא בעל הקרקע ראיה ויש מי שאומר שאם יראה ב"ד שלא יוכל השוכר או הממשכן לברר עוד דבריו מוציאין מידו:

ד אכלה השוכר או הממשכן שלשה שנים וכבש השטר ואמר לחמש שנים יש לי פירות ובעל הקרקע אמר לג' אמר לו הבא שטרך ואמר אבד השוכר נאמן שאילו רצה אמר לקוחה היא בידי שהרי אכלה ג' שנים ודוקא שאין עדים שהיא מושכרת או ממושכנת בידו וגם בעל הקרקע לא מיחה הא לאו הכי אינו נאמן:

סימן שיח

השוכר רחים מחבירו ושוב לא נצטרך. ובו סעיף אחד:

השוכר רחים מחבירו שיטחן לו עשרים סאה בכל חדש בשכרו והעשיר בעל הרחים והרי אינו צריך לטחון שם אם יש לשוכר חטים שצריך לטחון לעצמו או לאחרים כופין

אותו ליתן דמי טחינת עשרים סאה שזו מדת סדום היא ואם אין לו יכול לומר אין לי דמים והריני טוחן לך כמו ששכרתי ואם אין אתה צריך מכור לאחרים:

סימן שיט

מי שהטעה חבירו עד שהכניס פירותיו לביתו. ובו סעיף אחד:

מי שהכניס פירותיו לבית חבירו שלא מדעתו או שהטעהו עד שהכניס פירותיו והניחם והלך יש לבעל הבית למכור לו מאותם הפירות כדי ליתן שכר הפועלים שמוציאין אותם ומשליכים אותם לשוק ומדת חסידות הוא שיודיע לב"ד וישכירו במקצת דמיהם מקום משום השבת אבידה לבעלים אע"פ שלא עשה כהוגן וי"א דצריך להודיעו תחילה ואם נאנסו לאחר שהודיעוהו פטור (הרא"ש וטור):

סימן שכ

מקבל או חוכר מחבירו היאך יתנהגו זה עם זה. ובו ה סעיפים:

א אחד השוכר מחבירו שדה לזורעה או כרם לאכול פירותיו בדמים או ששכר ממנו בפירות קצובים דין אחד יש להם והשוכר בפירות הוא נקרא חוכר:

ב המקבל שדה או פרדס כדי לעבוד אותו ולהוציא עליו יציאות ויתן לבעל הקרקע שליש התבואות או רביע או מה שיתנו ביניהם הוא נקרא מקבל: הגה ואין כותבין שטר ביניהם אלא מדעת שניהם שמשנכתב השטר אין יכולין לחזור בו והוי ליה כמלוה בשטר והמקבל נותן שכר הכתיבה מן השטר (טור):

ג כל דבר שהוא לסייג הארץ בעל הקרקע חייב בו וכל דבר שהוא שמירה יתירה החוכר או המקבל חייב בו הקרדום שחופרין בו הארץ והכלים שנושאים בהם העפר והדלי והכד וכיוצא בהם שדולים בהם המים על בעל הקרקע וחטיטת המקומות שמקבצים בהם המים על החוכר או על המקבל (וי"א דבחוכר אין על בעל השדה כלום) טור בשם י"א ושהכי מסתברא וכן נ"ל):

ד בין חוכר בין מקבל מקום שנהגו לקצור התבואה אינו רשאי לעקור. לעקור אינו רשאי לקצור ואיזה מהם שבא לשנות חבירו מעכב עליו ובמקום שנהגו לחרוש אהר הקצירה צריך לחרוש אפי' אין מנהג לנכש עשבים רעים והוא ניכש ואם פירש בשעת הניכוש שעושה זה כדי שלא יחרוש ושתק בעל השדה גלי דעתיה דניחא ליה ואם נהגו לנכש והוא אינו רוצה אין שומעין לו אפי' אם ירצה לחרוש אחר הקצירה כדי לעקור העשבים:

ה אם נוהגין שהחוכר שדה סתם נוטל חלקו באילנות שבו יש לו חלק בהם אפי' אם הוסיף בעל השדה בחלק החוכר ואינו יכול לומר הוספתי לך בחלקך כדי שלא תקח

חלק באילנות ואם נהגו שלא ליטול חלק באילנות אז הם של בעל השדה אפי' אם הוסיף בחלק של בעל השדה:

סימן שכא

המקבל בית השלחין ושדה האילן ויבשו. ובו ב סעיפים:

א החוכר או המקבל שדה מחבירו והוא בית השלחין או בית האילן ויבש מעין בית השלחין ולא פסק הנהר הגדול אלא אפשר להביא ממנו בדלי או שנקצץ האילן של בית האילנות אינו מנכה לו מחכירו ואם מכת מדינה היא כגון שיבש הנהר מנכה לו מחכירו: הגה אבל בקבלנות אינו מנכה לו כלום אלא חולקין במה שנמצא כפי תנאם (המגיד פ"ח דשכירות נ"י ר"פ המקבל) והא דאמרי' אם מכת מדינה היא מנכה לו מן חכירו הוא הדין בכל כיוצא בזה דכל מקום שנפסד הענין לגמרי והוי מכת מדינה מנכה לו משכירותו ואם אפשר לתקנו ע"י טורח ותחבולות אינו מנכה לו (מהר"ם פאדוואה סי' ל"ט) וכל מקום שמנכה לו אין חילוק במה שעבר או להבא וכן פסק מהר"ם על מלמד שגזר המושל שלא ילמוד דהוי מכת מדינה וכל ההפסד על בעל הבית (מרדכי פ' האומנין) ויש חולקין וסבירא להו דמכאן ולהבא בדין חזרה קאי כמו דאמרינן לעיל סי' ש"י לענין השוכר חמור ומת ואם לא חזר איהו דאפסיד אנפשיה ומחל (מוהר"ם פאדוואה הנ"ל) והסברא הראשונה נ"ל עיקר:

ב היה עומד בתוך השדה ואמר לו בית השלחין זה אני משכיר לך בית האילן הזה אני משכיר לך יבש המעיין או נקצץ האילן מנכה לו מחכירו שהרי הוא עומד בתוכה ולא אמר לו הזה אלא כמי שאומר כמות שהיא עתה אני משכיר: הגה וי"א דוקא שנקצצו האילנות שלא נשאר מטע עשרה לבית סאה ויבש המעיין כולו אבל אם נשאר מטע עשרה לבית סאה או שלא יבש המעיין לגמרי אינו מנכה לו (טור) לפיכך אם לא היה עומד בתוכה וא"ל בית השלחין אני משכיר לך או בית האילן ויבש המעין או שנקצץ האילן אינו מנכה לו מחכירו: הגה וי"א דוקא שאמר מחכיר לחוכר אבל אם אמר חוכר למחכיר בית השלחין אני חוכר ממך מנכה לו אע"פ שאינו עומד בתוכה (טור בשם הרמ"ה והמגיד פרק ח' דשכירות ונ"י פרק המקבל):

סימן שכב

המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה. ובו ב סעיפים:

א החוכר או השוכר שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה אם אירע דבר זה לרוב השדות של אותה העיר מנכה לו מחכירו הכל לפי ההפסד שאירעו ואם לא פשטה המכה ברוב השדות אינו מנכה לו מחכירו אע"פ שנשתדפו כל השדות של בעל הקרקע נשתדפו כל

השדו' של השוכר או החוכר אע"פ שפשטה המכה ברב השדות אינו מנכה לו מחכירו שאין זה ההפסד תלוי אלא בשוכר:

ב התנה עליו בעל הקרקע שיזרענה חטים וזרעה שעורים או שלא זרעה כלל או שזרעה ולא צמחה אע"פ שבא חגב או שדפון והוכה רוב המדינה אינו מנכה לו מחכירו ועד מתי חייב להטפל ולזרוע פעם אחרת אם לא צמחה כ"ז שראוי לזריעה באותו מקו': הגה ודוקא בקבלנות אבל בחכירות יכול לקנות לו פירות מן השוק ונותן לו חכירתו (נ"י פרק המקבל):

סימן שכג

המקבל שדה מחבירו ולקתה בעומריה. ובו סעיף אחד:

החוכר שדה מחבירו בעשרה כורים חטים ולקתה נותן לו מתוכה היו חטין יפות לא יאמר לו הריני לוקח מן השוק אלא נותן לו מתוכה: הגה בד"א שלא שינה אבל שינה כגון שהתנה לזורעה חטין והוא יתן לו שעורים בחכירתו וזרעה שעורים ולקתה אינו נותן לו מתוכה אלא קונה לו שעורין מן השוק (טור) חכר ממנו כרם בעשרה סלי ענבים והקריסו (פי' הפיגו טעמם ונתחמצו וגירסת רש"י דכדום ופי' שהתליעו) אחר שנבצרו וכן עמרים שלקו אחר שנקצרו נותן לו מתוכן אבל אם חכרו בי' כדים יין והחמיץ חייב ליתן לו יין טוב:

סימן שכד

המקבל שדה לזורעה מין ידוע ובא לשנותה. ובו סעיף אחד:

החוכר שדה מחבירו לזורעה שעורים לא יזרענה חטים מפני שהחטים מכחישות את הקרקע יותר מהשעורים חכרה לזורעה חטים יזרענה שעורים קטנית לא יזרענה תבואה תבואה יזרענה קטנית (וי"א בהפך תבואה לא יזרענה קטנית קטנית יזרענה תבואה) (טור ס"א) ובבבל וכיוצא בה לא יזרענה קטנית מפני שהקטנית שם מכחשת את הארץ: (הגה וי"א בהפך דבבבל יכול לזרוע מה שירצה (טור) י"א דכל זה בחכירות אבל בקבלנות יכול לשנות אפי' לדבר המכחיש (טור ורש"י) ויש חולקין וסבירא להו אפי' לדבר שאינו מכחיש אינו יכול לשנות בקבלנות (המגיד פרק ח דשכירות):

סימן שכה

המקבל שדה מחבירו אם רשאי לזורע' פשתן. ובו סעיף אחד:

המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן ואין לו בקורות שקמה וכיוצא בה ולא בשבח האילנות שיצאו מאליהם בשדה אבל מחשבים לו מקום האילנות כאילו היה בהם אותה זרע שזרע בכל השדה והוא שצמחו האילנות במקום הראוי לזריעה: הגה

וי"א דאם הוא אומר דגם הוא היה נוטע אילנות צריך ליתן לו מן האילנות כאלו נטען אבל אם אומר שיותר הי' חפץ לזרוע מליטע אילנות אם האילנות ראוין ליטע במקום אחר צריך ליתן לו בשבילם דמי נטיעות העומדי' ליטע ואם אינן ראויין ליטע אינו נותן לו אלא דמי עצים (טור ס"ב) **אבל אם יצאו** במקו' שאינו ראוי לזריעה אין מחשבים לו כלום ואם קבלה ממנו לשבע שנים זורעה שנה ראשונה פשתן ויש לו בקורת שקמה וכיוצא בה:

סימן שכו

המקבל שדה לזורעה שומשמין וזרעה חטין. ובו סעיף אחד:

המקבל שדה מחבירו לזורעה שומשמין וזרעה חטים ועשתה חטים ששוין כמו שהיתה ראויה לעשות מהשומשמין אין לו עליו אלא תרעומת עשתה פחות ממה שהיא ראויה לעשות מהשומשמין משלם לו המקבל כפי מה שהיא ראויה לעשות מהשומשמין עשתה חטים יותר ממה שהיא ראויה לעשות מהשומשמין חולקין לפי התנאי שביניהם אע"פ שמשתכר בעל הקרקע:

סימן שכז

דין מקבל שבא להסתלק ועדיין לא נגמרו הזרעים. ובו ב סעיפים:

א מקבל שהגיע זמנו להסתלק מהשדה והיו שם זרעים שעדיין לא הגיע להמכר או שנגמרו ולא הגיע יום השוק למוכרן שמין אותן ונוטל מבעל הקרקע:

ב כשם שחולקין המקבל ובעל הקרקע בתבואה כך חולקין בתבן ובקש כשם שחולקין ביין כך חולקין בזמורות אבל הקנים שמעמידין תחת הגפנים אם קנו אותם בשותפות הרי אלו חולקים בהם ואם הם משל אחד מהם זה שקנה אותם הרי הם שלו וכן כל כיוצא בזה:

סימן שכח

דין מקבל שרוצה להסתלק מפני רעת השדה. ובו ב סעיפים:

א המקבל שדה מחבירו ולא עשתה אם יש בה כדי להוציא סאתים יתר על ההוצאה חייב המקבל ליטפל בה שכך כותב לבעל הקרקע אנא אקום ואזרע וכו' ואעמיד כרי לפניך ותטול חלקך וכו' (ואפי' לא כתב כך כמאן דכתיב דמי) (המגיד פרק י"ח דשכירות וב"י בשם התו' והרא"ש):

ב לא עבדה אלא הובירה כולה או מקצתה שמין אותה כמה היא ראויה לעשות ונותן לו חלקו שהי' מגיע לו ואם התנה עמו אם אוביר ולא אעביד אשלם אלף זוז הרי זו אסמכתא ואינו חייב לשלם אלא נותן כפי מה שראויה לעשות בלבד:

סימן שכט

המקבל שדה לזמן ומת והניח בן. ובו סעיף אחד:

המקבל שדה מחבירו לזמן ידוע ומת והניח בן לא יאמר תן לי מה שאכל אביך וכן הבן לא יאמר לו תן לי מה שעשה אבי אלא שמין מה שעשה עד עת מותו ויתן לו אפילו שהתנ' עמו לזמן קבוע:

סימן של

המקבל שדה ליטע כמה אילנות. ובו ה סעיפים:

א המקבל שדה מחבירו ליטע מקבל עליו בעל השדה עשר בוראות (פרוש עשרה אילנות בורים ושוממים לכל סאה אילנות יפים) לסאה (וי"א למאה) (טור ס"א וב"י בשם רמב"ם) יתר על זה מגלגלין עליו את הכל:

ב מקום שנהגו שיהיה הנוטע אילנות נוטל חצי השבח ובעל הקרקע החצי ונטע והשביח ונטע והפסיד מחשבין לו חצי השבח שיש לו ומנכין לו מה [שהפסיד ונוטל השאר] ואפי' התנה על עצמו שאם יפסיד לא יטול כלום הרי זה אסמכתא ואין מנכין לו אלא מה שהפסיד:

ג נטע הנוטע והשביח ורצה להסתלק שנמצא בעל הקרקע צריך להוריד אריס הרי בעל הקרקע מוריד אריס (וסתם אריס נוטל שליש מן השבח טור) ויטול בעל הקרקע החצי ולא יפסיד כלום ויטול האריס שליש והשתות הנשאר של נוטע שהרי סילק עצמו ברצונו מיהו לא יוכל להסתלק בלא רשות בעל השדה (נ"י פ' המקבל):

ד כל שתלן שנוטל החצי בפירות כך נוטל החצי בגפנים שהזקינו אבל אם שטפן נהר או עקרן הרוח אין לו בהם אלא רביע:

ה טען האריס שהתנה שיטול החצי ובעל השדה טען שלא התנה אלא ליתן לו השליש הולכים אחר מנהג המדינה:

סימן שלא

השוכר פועלים ינהג עמהם כמנהג המדינה. ובו ג סעיפים:

א השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו יכול לכופן אפי' הוסיף על שכרן כיון שלא התנה כן בשעה ששכרן: הגה לא היה מנהג בעיר או שאמר להן אני שוכר אתכם כדין תורה חייבין לצאת מביתם בזריחת השמש ולעשות מלאכה עד צאת הכוכבי' (טור ס"ד) ובערב שבת מקדים עצמו לביתו שיוכל למלאות לו חביות של מים ולצלות לו דג קטן ולהדליק את הנר (שם ס"ה בשם הירושלמי) לא היה מנהג בעיר אבל רוב אנשי העיר באין ממקו' שיש שם מנהג אזלינן בתר מנהג העיר שבאו משם הלך ממקו' שנהגו להשכים ולהעריב למקום שנהגו שלא להשכים ולהעריב או איפכא אזלינן בתר המקום ששכר שם הפועלים (נ"י ר"פ הפועלים בשם ירושלמי) ואינו קרוי מנהג אלא דבר השכיח ונעשה הרבה פעמים אבל דבר שאינו נעשה רק פעם אחת או שני פעמים אינו קרוי מנהג (ריב"ש סי' תע"ה):

ב מקום שנהגו לזון יזון לספק בגרוגרות או בתמרי' וכיוצא בהם יספק הכל כמנהג המדינה:

ג השוכר את הפועל ואמרו לו כאחד וכשנים מבני העיר מחשבין היתר שבשכירו' והפחות שבשכירו' ומה שביניהם נותן החצי כגון אם היתר בשש והפחות בארבע נותן להם חמש:

סימן שלב

דין האומר לשלוחו צא ושכור לי פועלים ושכרן יותר ממה שאמר לו. ובו ז סעיפים:

א אמר לשלוחו צא ושכור לי פועלים בשלשה והלך ושכרן בארבעה אם אמר להם השליח שכרכם עלי נותן להם ארבעה ונוטל מבעל הבית שלשה ומפסיד אחד מכיסו (וי"א אם כל הפועלים אינן נשכרים רק בארבע הבעל הבית נותן לשליח כפי מה שההנהו) (טור ס"א וע' בב"י) ואם אמר להם שכרכם על בעל הבית נותן להם ב"ה כמנהג המדינה היה במדינה מי שנשכר בג' ומי שנשכר בד' אינו נותן להם אלא ג' ויש להם תרעומת על השליח במה דברים אמורים כשאין מלאכתן ניכרת אבל אם היתה מלאכתן ניכרת והרי שוה ד' נותן להם ב"ה ד' שאילו לא אמר להם שלוחו ארבעה לא טרחו ועשו שוה ארבעה:

ב אמר לו בעל הבית שכור לי בארבעה והלך השליח ושכר בשלשה אע"פ שמלאכתן שוה ד' אין להם אלא ג' שהרי קיבלו על עצמם ויש להם תרעומת על השליח (ול"ש אמר שכרכם עלי או שאמר להם שכרכם על בעל הבית) (טור ס"א):

ג אמר לו בע"ה בג' והלך השליח ואמר להם בד' ואמרו הריני כמו שאמר בעל הבית אין דעתם אלא שיתן בעל הבית יתר על ארבעה לפיכך שמין מה שעשו אם שוה ארבעה נוטלין ארבעה מבעל הבית ואם אינו שוה או שאינו ידוע אין להם אלא שלשה: הגה ואם

אמר השליח שכרכם עלי בכל ענין נותן להם ארבעה וכן אם לא היו פועלים נשכרים רק בארבעה (טור ס"ב):

ד אמר לו בעל הבית בארבעה והלך השליח ואמר להם בג' ואמרו לו כמו שאמר בעל הבית אע"פ שמלאכתן שוה ארבעה אין להם אלא ג' שהרי שמעו ג' וקבלו עליהם: הגה בעה"ב שאמר לפועלים עשו עמי מלאכה בארבעה כמו שעשו חביריכם ואמרו כמו שעשו חבירנו ואשתכח דיהיב להו יותר צריך ליתן לאלו כמו לחבריהם (ב"י בשם תלמידי רשב"א) בעל הבית שהטעה פועלים ואמר להם עשו עמי בד' כמו ששאר פועלים נשכרים ונמצאו שנשכרים ביותר או שהפועלים הטעו בע"ה בכה"ג הוי כאלו לא שכרו זה את זה כלל ונותן להם כפחות שבפועלים (ר' ירוחם נכ"ט ח"א בשם רשב"א) ב"ה ששכר פועלים וא"ל ליתן לו חפץ בשכרו יכול ליתן לו אח"כ דמיו הואיל ולא משך החפץ לא קנאו (שם ח"ב ואשר"י ור"נ פ' בתרא דע"א ותשובת מהר"ם דפוס פראג סי' קס"ה):

ה שכר ב"ה בעצמו בסלע ונתדלזלה המלאכה והראה להם ב"ה פנים זועפים ופייסוהו בדברים אינו יכול לומר לא נתפייסתי אלא על דעת שתפחתו משכרכם כפי הזול שהם יאמרו לא פייסנוך אלא על דעת שנעש' המלאכה טובה וכן עשינו: הגה ויש מחלקין דאם בעל הבית אמר בפירוש איני נותן לכם אלא כך והיה יכול לחזור בלא תרעומות אע"ג דחזרו ופייסוהו אינו נותן אלא כמו שאמר (נ"י פ' האומנין) וכן אם הוקר' המלאכה והם הראו לו פנים זועפות ופייסם בדברים אינם יכולים לומר לא נתפייסנו אלא על דעת שתוסיף על שכרינו כפי היוקר שהוא ישיב לא פייסתי אלא על דעת להוסיף לכם אכילה ושתיה וכן עשיתי:

ו אם המלאכה שוה ה' ושכרם בד' והוזלה ועמדה על ד' נותן להם ד' (ולא יוכל לומר להם גם עתה תקחו דינר פחות ממה ששוה) (טור ס"ה) וכן אם שכרן ביותר דינר מהראוי והוקרה המלאכה אינם יכולים לומר גם עתה תוסיף לנו דינר יותר מהראוי לפי היוקר של עכשיו:

סימן שלג

השוכר את הפועל ובא הפועל לחזור קודם שהתחיל או אחר כן. ובו ח סעיפים:

א השוכר את הפועלים והטעו את בעה"ב או בעל הבית הטעה אותם אין להם זה על זה אלא תרעומות: הגה וי"א דאם משך ב"ה כלי אומנות שעושה בהם מלאכה אין הב"ה יכול לחזור בו ולא הפועל אם הוא קבלן (טור בשם ר"ת) אבל אם הוא שכיר יום יכול לחזור כמו שנתבאר (תוס' והרא"ש ריש פרק הזהב) מיהו יכול לעכב כלי אומנתו ולשכור אחרים (מרדכי פרק האומנין ונ"י בשם תלמידי רשב"א והמגיד פרק ט') בד"א בשלא הלכו אבל הלכו החמרים ולא מצאו תבואה פועלים ומצאו שדה כשהיא לחה או ששכרם להשקות השדה ומצאוהו שנתמלא מים אם ביקר ב"ה מלאכתו מבערב ומצאה שצריכה פועלים אין לפועלים כלום ומה בידו לעשות ואם לא ביקר נותן להם שכרן כפועל (פי' ששמין מי שהשכיר עצמו למלאכה זו וכן חמר

שהשכיר חמור להביא משאוי כמה היה רוצה לפחות משכרו ולישב בטל ולבא ריקן) בטל שאינו דומה הבא טעון לבא ריקן ועושה מלאכה לבטל:

ב בד"א שאין להם עליו אלא תרעומות בשלא הלכו דוקא בשלא היו יכולים להשכיר עצמם אמש כששכרם ב"ה זה אבל אם היו נשכרים אמש ועכשיו אינם נשכרים כלל ה"ז כדבר האבוד להם ונותן להם שכרם כפועל בטל ואם נשכרים בפחות משלם הפחת ואם הלכו ודוקא שהלכו עצמם אבל לא שלוחם (המגיד פ"ט בשמם) אע"פ שלא היו מוצאים להשכיר עצמם אמש נותן להם שכרם כפועל בטל והוא שעכשיו אינם נשכרים כלל אבל אם מוצאים מי שישכירם בשכירותו אין להם אלא תרעומת (וי"א דאפי' לא מצאו רק מלאכה כבידה מזו רק שרוצים להוסיף בשכרן צריכין להשכיר עצמן במקום אחר (מרדכי פ' האומנין בשם מהר"ם) ויש חולקין (ב"י בשם תלמידי רשב"א) ואם אינם מוצאים להיות נשכרים אלא בפחות משלם להם הפחת וכל אלו הדינים כשלא ביקר בעה"ב מלאכתו מבערב שהוא בפשיעתו אבל אם לא היתה פשיעת בעל הבית בדבר כלל ה"ז אנוס ונפטר כמו שנתבאר: הגה ועיין לקמן סי' של"ד סעיף ב' מלמד שהשכיר עצמו לשני שנים והתחיל שנה ראשונה מקרי התחלה גם לשנה שניה וה"ה כל פועל (הגה"מ פ' האומנין):

ג התחיל הפועל במלאכה וחזר בו בחצי היום חוזר ואפי' קבל כבר דמי שכירות ואין בידו לשלם לבעל הבית יכול לחזור בו והמעות חוב עליו שנאמר כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים: הגה ומה"ט אסור לפועל אפי' מלמד או סופר להשכיר עצמו להיות בבית בעל הבית בקבע שלשה שנים (הגהות מרדכי פרק האומנין):

ד כיצד דין הפועל שחזר בו אחר שהתחיל שמין לו מה שעשה ונוטל (בין הוקרה המלאכה או הוזלה ודוקא שחזר סתם אבל אם חוזר מכח יוקר אין שומעין לו) (טור בשם ר"י) ואם קבלן הוא שמין לו את שעתיד לעשות (ע"ל סי' ע"ו (קע"ו) סכ"ג) בין שהוזלה בעת ששכרו בין שלא הוזלה בין שהוזלה המלאכה אח"כ בין שלא הוזלה שמין לו מה שעתיד לעשות כיצד קבל ממנו קמה לקצור בשתי סלעים (או שקבל ע"ע לעשות כך וכך חביות של יין) (ת"ה סי' שמ"ט) קצר חצייה והניח חציה בגד לארוג בשתי סלעים ארג חציו והניח חציו שמין לו מה שעתיד לעשות אם היה שוה ו' דינרים נותן לו שקל או יגמרו את מלאכתן ואם היה הנשאר יפה שני דינרים אינו נותן אלא סלע שהרי לא עשו אלא חצי מלאכה: הגה ובע"ה החוזר בו דינו כקבלן שידו על התחתונה (טור):

ה בד"א בדבר שאינו אבוד אבל בדבר האבוד כגון פשתן להעלות מהמשרה או ששכר חמור להביא חלילין למת או לכלה וכיוצא בהם אחד פועל ואחד קבלן אינו יכול לחזור בו (משרתת או עבד של בעה"ב מקרי דבר האבוד דב"ה לא יכול לעשות מלאכה בעצמו וע"י זה נאבד

שלו) (ת"ה סי' שכ"ט) **אא"כ נאנס כגון שחלה** (הוא או אשתו ובניו) (ת"ה סי' שכ"ט) **או ששמע שמת לו מת** (ל' הטור) ומיהו אינו צריך לשלם להם כל שכרם רק מה שעשו וידם על העליונה (טור שם והרא"ש ורש"י ושאר פוסקים ע' ס"ק כ"ה) **ואם** חזר בע"ה וקבלן לאחר שעבר האונס סתם וחזרו ועשו אח"כ מלאכתן צריך לשלם להן כל מלאכתן ואינו מנכה להן כלום (טור בשם אביו הרא"ש והוא בפסקיו) אבל בלא"ה מנכה לו כל ימי חליו או אנסו אע"פ שלא חזר בו הפועל (תוס' ורשב"ץ ותשובת מיימוני ס"ס קנין סי' ל"א) וה"ה למלמד שחלה שמנכין לו דמי חליו ומיהו אם כבר קבל הפועל או המלמד שכרו י"א דאינו צריך להחזיר (שם בתשו' מיימוני ובמרדכי עיין בס"ק כ"ה) ומלמד החוזר בו מקרי דבר האבוד וכן סופר המקבל לכתוב ספר אחד וחוזר בו מקרי דבר האבוד (תשו' מיימוני הנ"ל ומרדכי פ' האומנין) מלמדין דינן כשאר פועלים שצריכין לעשות כמנהג להשכים או להעריב כמו שנתבאר סי' של"א ואסור לעשות מלאכתו עם המלמד או לנעור בלילה יותר מדאי או להרבות במאכל וכל המשנה ידו על התחתונה ומעברינן ליה (מרדכי פ' האומנין בשם הירושלמי והגהות מיימוני סוף הלכות שכירות) שכר עצמו לזמן יש לו דין פועל אבל אם שכר עצמו ללמוד ספר או חצי ספר יש לו דין קבלן (הגהות מיימוני פ"ט משכירות) וע"ל סי' של"ד ושל"ה מדיני מלמד **ואם לא נאנס וחזר בו אם היה מוצא פועלים אחרים לשכור כששכר את אלו ועכשיו אינו מוצא שוכר עליהם או מטען** (עס"ק כ"ח): הגה ואם מצא פועלים אחרים [לשכור] והטעה את אלו צריך ליתן להם כפי מה שפסק להם באחרונה (טור ס"ג בשם הרא"ש) **כיצד מטען אומר להם סלע קצצתי לכם בואו וטלו שתים עד שיגמרו מלאכתו ולא יתן להם אלא מה שפסק תחלה ואפי' נתן להם השתים מחזיר מהם התוספת**: הגה פועל שעושה בחנם עם בעל הבית יכול לחזור אפי' בדבר האבוד (מהרי"ק שורש קל"ג):

ו **כיצד שוכר עליהם פועלים וגומרים מלאכתן שלא תאבד וכל שיוסיף לאלו הפועלים האחרים על מה שפסק לראשונים נוטל מהראשונים עד כמה עד כדי שכרן של ראשונים ואם היה להם ממון תחת ידו שוכר להשלים המלאכה עד ארבעים או חמשים זוז בכל יום לכל פועל אע"פ ששכר הפועל בשלשה או ארבעה**: הגה ואם לא שכר עליהם אחרים אין הפועלים חייבים לשלם לו הזיקו (נ"י פרק האומנין) וי"א הא דשוכר עליהן עד ארבעים או חמשים זוז היינו דוקא שתפס כלי אומנותם אבל שאר דברים לא (מרדכי פרק הנ"ל) ודוקא בדבר האבוד שאינו ממון כגון מלמד או כדומה לזה אבל בדבר האבוד של ממון צריך לשלם לו כל הזיקו (ת"ה סי' שכ"ט הגהת אשר"י):

ז **בד"א שאין שם פועלים לשכור בשכרן להשלים המלאכה אבל אם יש פועלים לשכור בשכרן ואמר לו צא ושכור מאלו והשלם מלאכתך בין שכיר בין קבלן אין לו עליהם אלא תרעומת ושמין לשכיר מה שעשה ולקבלן מה שעתיד לעשות** :

ח אמר לאומן עשה לי דבר פלוני ואקחנו ממך ועשאו האומן ואח"כ אינו רוצה לקחתו והוא דבר שאם לא יקחנו מיד יפסיד חייב: הגה שליח צבור שהשכיר עצמו עם מנהיגי העיר לשנה בתנאי כך וכך ואח"כ השכיר עצמו לבני העיר הזאת עם מנהיגים שניים ולא התנה ודאי על תנאי הראשון השכיר עצמו ודוקא שחזר והשכיר עצמו בשנה שנייה אבל אם עמד עמהן בשתיקה לא אמרינן דנשאר על תנאו הראשון (ריב"ש סי' תע"ה ומהרי"ק שורש קי"ח) האב שהשכיר בנו למלאכה אע"פ שאינו מעלה לו מזונות ודאי ניחא ליה במה שעושה האב ונוטל כפי מה שקצב האב עד שעה שיחזור בו (תשובת הרמב"ן סי' ק"ה) מלמד אצל בע"ה שאמר לו בעל הבית לך מעמדי ונתרצה המלמד יוכל הבעל הבית לחזור בו ולעכבו דאינו יכול למחול שעבודו של נער (מרדכי ריש פרק האומנין ותשובת רשב"א סי' תתע"ג ור' ירוחם נכ"ט ח"ג מיהו בשאר פועל אם אמר לו בפני שנים לך מעמדי פטור בלא מחילה וי"א אם אמר לו דרך כעס שאינו פטור (רבי' ירוחם הנ"ל ב' הדעות):

סימן שלד

השוכר את הפועל להשקות השדה והשוכר מלמד וחלה בנו. ובו ד סעיפים:

א השוכר את הפועל להשקות השדה מזה הנהר ופסק הנהר בחצי היום אם אין דרכו להפסיק או אפי' שדרכו לפסוק והפועל יודע דרך הנהר פסידא דפועל ואין בעל הבית נותן לו כלום אע"פ שגם בע"ה יודע דרך הנהר אבל אם אין הפועל יודע דרך הנהר ובע"הב יודע נותן לו שכרו כפועל בטל: הגה וכן בכל אונס שאירע לפועל בין ששניהם היו יודעין שדרך האונס לבא או ששניהן אינו יודעין הוי פסידא דפועל אבל אם בע"ה יודע והפועל אינו יודע הוי פסידא דבעל הבית (טור ס"ב) ואם הוי מכת מדינה ע' לעיל סי' שכ"א מי ששכר בית לדור בו ומת בתוך זמן השכירות א"צ לשלם לו רק מה שדר בו דבע"ה הוי כפועל והוי ליה להתנות (מרדכי פ' האומנין) מיהו יש חולקין (ב"י בס"ס שי"ב בשם תשובת רשב"א אלף וכ"ח ובשם תוס' פ' חזקת ות"ה סי' שכ"ט וכן משמע תשובת רשב"א שהביא הב"י סי' של"ה) לכן אם קבל השכר כולו א"צ להחזיר כלום כן נראה לי אם ברחו מחמת שינוי אויר הוי כשאר אונס והוי פסידא דפועל או המלמד (תשובת מהרי"ל סי' מ"א ומהר"ם פאדווה סי' פ"ו):

ב שכרו להשקות שדהו ובא מטר בלילה בענין שאינו צריך אינו נותן לו כלום וכן אם בא בחצי היום אינו נותן לו מחצי היום ואילך כלום אבל אם בא הנהר נותן להם כל שכרן מן השמים נסתייעו: הגה שכר פועלים לחפור שדהו ובא מטר בלילה בענין שאין יכולין לחפור אם לא ראו הפועלים הקרקע פסידא דבע"ה הוא דהו"ל להודיעם שלא יבאו י"א דאם ביקר בע"ה המלאכה מבערב וראה שצריכים פועלים פטור בכל ענין (הכל בטור ס"א) וע' לעיל סי' של"ג

סעיף א' וב'. י"א הא דאמרי' דאם אירע אונס הוי פסידא דפועלים היינו ששכרם למלאכה ידועה אבל אם שכרן סתם יכול לומר תן לי מלאכה אחרת כזו (ת"ה סי' שכ"ט):

ג בד"א בפועל אבל מי שפסק עם אריסו שאם ישקה שדה זו ד' פעמים ביום יטול חצי הפירות וכל האריסין שהם משקין שני פעמים אינם נוטלים אלא רביע הפירות ובא המטר ולא הוצרך לדלות ולהשקות נוטל חצי הפירו' כמו שפסק עמו שהאריס כשותף ואינו כפועל:

ד מי ששכר מלמד לבנו וחלה התלמיד אם אינו רגיל באותו חולי (והוא הדין אם מת הנער) (מרדכי ריש פרק האומנין) ואפי' אם רגיל והמלמד מהעיר ומכיר בו פסידא דמלמד אבל אם רגיל בחולי ואין המלמד מכיר בו כגון שאינו מן העיר פסידא דבעל הבית ונותן לו כל שכרו משלם: הגה דכל לומדי תורה יותר נוח להן ללמוד מלילך בטל (טור ס"ו) ועיין לקמן סי' של"ה קצת דיני מלמד ביורה דעה סי' רמ"ה ובי"ד סי' רמ"ח סעיף ה' מדין אשה שהשכירה מלמד לבנה אם בעלה יוכל למחות וע' לעיל סי' פ"א סעיף א' וסעיף ז' מי שאמר לחבירו ללמוד עם בן חבירו אם חייב לשלם וע' לעיל סוף סי' רל"ז אם יש משום השגת גבול אצל מלמד ועיין לעיל סי' של"ג דינין הרבה מדין מלמד:

סימן שלה

השוכר פועל למלאכ' סתם או למלאכה ידוע'. ובו ג סעיפים:

א השוכר את הפועל למלאכה ידועה ונשלמה בחצי היום אם יש לו מלאכ' כמותה או קלה ממנה עוש' ואם אין לו נותן לו שכרו כפועל בטל: הגה ואם רוצה ליקח מחבירו מלאכה כזו וליתן לפועל הרשות בידו וי"א דאם רוצה להוסיף בשכרו צריך לעשות אפי' מלאכה כבידה מן הראשונה (הכל במרדכי פ' האומנין) ואם היה מהחופרים או עובדי אדמה וכיוצא בהם שדרכם לטרוח הרבה ואם לא יעשה מלאכה יחלה נותן לו כל שכרו משלם ודוקא שלא הראה לו אותה מלאכ' תחלה אבל אם הראה אותה לו וראה שלא היה בה מלאכת יום ולא התנה אינו נותן לו כלום לאחר ששלמה כמו שנתבאר בסי' שקודם זה דכל מה ששניהם יודעים יש לפועל להתנות ואם שכרו סתם למלאכת יום א' יכול לשנותו ממלאכה קלה לכבידה : הגה מלמד שחלה התלמיד נתבאר בסוף סי' של"ד (טור ריש סי' של"ד ורמב"ן בתשובה סי' א') מקום שהוא פסידא דבע"ה צריך ליתן לו שכרו משלם ולא כפועל בטל דאי לא עבדי חלשי ואפילו יש לו תלמידים אחרים שלומד עמהם דדבור לאחד דבור למאה (ב"י בשם הרשב"א סי' אלף מ"ב ורבי ירוחם נכ"ט ח"ג) ואין בע"ה יכול ליתן לו נער אחר ללמוד עמו (תשובת רמב"ן סי' א') וי"א דיוכל ליתן לו נער אחר המבין וחריף כראשון אבל לא קשה ממנו (מרדכי פ' האומנין) וכן נ"ל להורות והא דצריכין ליתן למלמד שכרו משלם היינו דוקא אם נראה לב"ד שנהנה בלימודו יותר מביטולו

אבל אם נראה לב"ד שנוח לו בבטול אינו נותן לו אלא כשאר פועל בטל (תשובת רשב"א סי' תרמ"ג וסי' אלף מ"ב) המלמד עם בן חבירו שלא מדעת האב י"א דחייב לשלם לו כדין היורד לתוך שדה של חבירו שלא ברשות שיתבאר לקמן סי' שע"ה (מרדכי שם והגהות מרדכי שם) ויש חולקין (תשובת רשב"א סי' תרמ"ה) ואם אחד אומר למלמד למוד עם בני ולא קצב לו שכירות צריך ליתן לו כפי מה שנותנים אחרים (מרדכי הנ"ל בשם מהר"ם) בע"ה ששכר מלמד ואמר שילך אצל קרובו לנסותו אם יוכל ללמוד עם הנער ולא הלך ואחר שלמד עמו אומר שינסנו עדיין ועד מעיד שלא ידע ללמוד עמו הדין עם המלמד מאחר שיודע עכשיו מוקמינן ליה אחזקה שידע כבר ונשבע נגד העד ונוטל שכרו (מרדכי פ' מי שמת) רב שהיה בעיר כמה שנים והורה לקהל ואח"כ קצבו עמו שכר להבא לא יוכל לתבוע מה שעבר דודאי מחל להם (מהר"ם פאדווה סי' מ') פועל שקבל עליו כל אונס ובא אונס דלא שכיח כלל פטור שע"מ כן לא התנה (ב"י ס"ס של"ב) וכן הוא בש"ס פ' מי שאחזו אחד ששכר סוס על שמונה ימים לילך למקום אחד וכאשר הלך ב' ימים נמלך וחזר למקומו יכול לעשות באלו ו' ימים עם הסוס מה שירצה להשכירו בעיר להביא עצים או שאר מלאכות המיוחדות לסוסים באותה עיר אע"פ שזו המלאכה כבידה מן הראשונ' דניחא ליה שתהא בהמתו בעיר ועושה מלאכה כבידה ממה שתלך למקום רחוק (תשובת מיימוני דמשפטים סי' כ"ד):

ב השוכר את הפועל להביא לו שליחות ממקום למקום והלך ולא מצא שם מה שיביא נותן לו שכרו משלם: הגה דהרי כבר עשה שליח שליחותו (המגיד פ"ט) אבל אם שלח שליח עם איגרת ומצא מי שנשלחו אליו וחזר אין לשליח כלום אא"כ הוי לבעה"ב לידע ולא לשליח דאז הוי פסידא דבע"ה כמו שנתבאר לעיל סי' של"ד (מרדכי פ' האומנין והגהות מרדכי דקידושין): ואם היה דבר כבד מה שיש לו להביא מנכה לו שאינו דומה בא טעון לבא ריקם אא"כ הוא מאותם אנשים שדרכם לטרוח:

ג שכרו להביא תפוחים לחולה והלך והביא ומצאו שמת או שהבריא לא יאמר טול מה שהבאת בשכרך אלא נותן לו כל שכרו וכן כל כיוצא בזה :

סימן שלו

השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו. ובו ד סעיפים:

א השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו נותן לו שכרו משלם וחוזר ונוטל מחבירו מה שההנהו וא"י לומר לו טול מה שעשית בשכרך אפי' לא אמר לו שכרך עלי אלא שכרו סתם אבל אם שכרו לעשות בשל חבירו סתם יכול לומר טול מה שעשית בשכרך ואם א"ל שכרך עלי אינו יכול לומר לו כן: הגה שכרו בפני חבירו ושתק חבירו שתיק' כהודאה וחייב לתת לו שכרו וה"ה בשוכר מלמד לבן חבירו . אחד שאמר לחתנו תלמוד עם בנך ואני אשלם לך פטור מלשלם לו (מרדכי פרק זה בורר):

ב השוכר את הפועל לעשות בשלו או ללקט לו דבר של הפקר אינו יכול לומר לו טול מה שעשית בשכרך ואם נתרצה הפועל ליטלו בשכרו ואח"כ חזר בו אין שומעין לו והוא שעשה משיכה או הגבהה או שהוא ברשותו:

ג שכרו לשמור לו דבר של הפקר יכול לומר לו טול מה שעשית בשכרך לפי שעדיין לא זכה בו ב"ה וילך הוא ויזכה בו:

ד השוכר את הפועל ונאחז באנגריא לעבודת המלך א"י לומר הריני לפניך אלא אינו נותן לו אלא כפי מה שעשה עמו:

סימן שלז

דין אכילת פועל בשעת מלאכה ממה אוכל או מתי אוכל. ובו כ סעיפים:

א פועל העושה מלאכה לבעל הבית בדבר מאכל ה"ז אוכל ממה שהוא עושה אפי' אינו עושה לא בידיו ולא ברגליו רק שנושא על כתפו ואסור לחסמו שלא יאכל (ואם חסמו שלומי משלם ליה מלקי לא לקי) (טור בשם הרמ"ה):

ב בד"א שאוכל כשהוא עושה בגדולי קרקע במחובר בשעת גמר מלאכה כגון בוצר ענבים ומוסק בזתים ואורה בתאנים וגודר בתמרי' ובתלוש מהקרקע קודם שיגמר סוף מלאכה המחייבת אותו בחיוב האחרון שבו אבל העושה בדבר שאין גדולי קרקע כגון החולב והמחבץ (פי' המוציא חמאה מן החלב ערוך וי"א המקפה את החלב בקיבה להיות נקרש רש"י בפ"י דשבת) והמגבן אינו אוכל וכן העושה במחובר שלא בשעת גמר מלאכה כגון העודר בגפנים או מכסה שרשי האילנות ואפי' המנכש בבצלים ושומים כגון שעוקר את הקטנים מן הגדולים לא יאכל מהם ואע"פ שהוא גמר מלאכת הקטנים שעיקר המלאכ' לצורך הגדולים להרחיב להם ועדיין לא נגמרה מלאכתן:

ג העושה בתלוש לאחר שנגמרה מלאכתו למעשר כגון בודל (פי' שנדבקו זו בזו ומבדילן) בתמרים ובגרוגרות אינו אוכל שכל דבר שאין אחר חיוב מעשר חיוב אחר כגון תאנים וענבים לאחר שנתחייבו במעשר אינו אוכל ממנו ובדבר שיש בו חיוב אחר כגון חטים העומדים לעשות פת שחייבת בחלה אוכל עד שיגמור מלאכתו להתחייב בחלה ולאחר מכאן אינו אוכל:

ד הבודל בתמרים רעים שלא נתבשלו כל צרכן ונותנים אותם בסל ומתחממים ומתרככים שם עדיין לא נגמרה מלאכתן ויכול לאכול מהם:

ה נפתחו חביותיו ונתפרסו עיגוליו ושכרו לעשות בהם לא יאכל מהם שכבר נתחייבו במעשר בד"א כשיודע הפועל שנפתחו אבל אם לא ידע וסבור שעדיין לא נתחייבו במעשר חייב לעשר ולהאכילו:

ו השומר במחובר אפי' בשעת גמר מלאכה אינו אוכל אבל השומר בתלוש עד שלא נגמרה מלאכתו אע"פ שאינו אוכל מן התורה אוכל מהל' מדינה שנהגו כן:

ז יכול הפועל לאכול יותר משכרו כגון ששכרו אינו אלא דינר יכול לאכול קישות או כותבת שוה סלע ומ"מ מלמדין אותו שלא לעשות כן כדי שלא ימנעו מלהשכירו: הגה וי"א דוקא ששכרו לעשות כל היום אבל אם לא שכרו רק ללקוט קישות אחד לא יאכלנו ואפילו שכרו כל היום לא יאכל קישות הראשון שליקט אלא יתן תחלה לכליו של ב"ה ואח"כ יאכל הוא (טור ס"ו):

ח היה משמר ארבעה או חמשה ערימות של חמשה בני אדם לא ימלא כריסו מאחד מהן אלא אוכל מכולם לפי חשבון:

ט היה עושה בתאנים לא יאכל בענבים אפי' שכרו לעשות בשניהם אבל יכול הוא למנוע עצמו מלאכול עד שמגיע למקום היפות ואוכל לפיכך הפועלים עד שלא הלכו שתי וערב בגת אוכלים ענבים ואין שותים תירוש מפני שאין מלאכתן ניכרת ביין והוה ליה כעושה במין זה ואוכל במין אחר משהלכו שתי וערב אוכלים בענבים ושותים בתירוש:

י היה עושה בגפן זה לא יאכל בגפן אחר ואי אכל לא מפקינן מיניה ולא מנכינן מאגריה ומיהו גפן שמודלת על גב חבירתה ועושה באחד מהם יכול לאכול מהשניה:

יא אין רשאי לאכול אלא בשעת עשיית מלאכה ולא שישב ויאמר מנעתי עצמי עד עתה ולא נטלתי לאכול ועל כן אשב עתה ואוכל ומפני תקנת בעל הבית שלא יתבטל ממלאכתו אמרו חכמים שאחר שגמר מלאכת שורה זו והולך להתחיל שורה אחרת יכול לאכול אע"פ שאינו בשעת מלאכ' שטוב הוא לבע"ה כדי שלא יתבטל:

יב לא יאכל עם הענבים פת או דבר אחר כדי שיאכל הרבה מהענבים ולא יאכל במלח ואם קצץ עם ב"ה שיאכל עד שיעור כך וכך אוכל בין בפת בין במלח בין בכל דבר שירצה:

יג אסור לפועל למוץ הענבים וכן אסור לו להבהב השבולים באור או להפריך על גב הסלע אפילו אין מתבטל ממלאכתו בהבהוב או בהפרכה:

יד אסו' לפועל לאכול ממה שהוא אוכל אכילת גסה:

טו רשאי הפועל לטבל פתו בציר (פי' לחלוח היוצא מכניסה ועצירת הדג) כדי שיאכל ענבים הרבה ורשאי ב"ה להשקות את הפועל יין כדי שלא יאכל ענבים הרבה:

טז פועל שאמר לב"ה תן לאשתי ובני מה שהיה לי לאכול או שאמר הריני נוטל מעט מזה שנטלתי לאכול לאשתי ובני אין שומעין לו אפי' נזיר שהיה עושה בענבים ואמר תנו לאשתי ובני אין שומעין לו:

יז פועל שהי' עושה הוא ואשתו ובניו ועבדיו והתנה עם בע"ה שלא יאכל ממה שהם עושים אם הם גדולי' (ומדעתן) (טור סי"ו) לא יאכלו אבל אם הם קטנים יאכלו:

יח האוכל בשעה שאין לו לאכול וכן אם הוליך בידו ממה שעושה או שנתן לאחרים עובר בלא תעשה:

יט אין הפועל רשאי לעשות מלאכה בלילה ולהשכיר עצמו ביום ולא ירעב ויסגף עצמו ויאכיל מזונותיו לבניו מפני ביטול מלאכתו של בעה"ב שהרי מחליש כחו שלא יוכל לעשות מלאכת בע"ה בכח:

כ מוזהר הפועל שלא יבטל מעט כאן ומעט כאן אלא חייב לדקדק על עצמו בזמן שהרי הקפידו על ברכה רביעית של ברכת המזון שלא יברך אותה וכן חייב לעבוד בכל כחו שהרי יעקב הצדיק אמר כי בכל כחי עבדתי את אביכן לפיכך נטל שכרו בעוה"ז שנא' ויפרוץ האיש מאד מאד:

סימן שלח

דין אכילת בהמה בשעת מלאכה ואיסור חסימותה. ובו ט סעיפים:

א הבהמה אוכלת כל זמן שהיא עושה בגידולי קרקע בין במחובר בין בתלוש ואוכלת ממשוי שעל גבה עד שתהי' פורקת ובלבד שלא יטול בידו ויאכילנה:

ב כל המונע הבהמה מלאכול בשעת מלאכ' לוקה שנא' לא תחסום שור בדישו אחד שור וא' כל מיני בהמה וחיה בין טמאים בין טהורים וא' הדישה ואחד כל שאר מלאכות של גדולי קרקע ולא נאמר שור בדישו אלא בהווה:

ג א' החוסם אותה בשעת מלאכה ואחד החוסם אותה מקודם ועשה בה מלאכה והיא חסומה אפי' חסמה בקול לוקה:

ד שכר בהמה וחסמה ודש בה לוקה ומשלם לבעלים ד' קבין לפרה ג' קבין לחמור (היינו בכל יום ובדישה מרובה שיש לה לדוש כל היום) (נ"י פ' הפועלים בשם רשב"א) שמשעת משיכה נתחייב במזונותיה ואינו חייב מלקות עד שידוש בה חסומה:

ה ישראל הדש בפרתו של עכו"ם עובר משום לא תחסום ועכו"ם שדש בפרתו של ישראל אינו עובר משום לא תחסום:

ו אמר לעכו"ם חסום פרתי ודוש בה (דאמירה לעכו"ם אסור בכל איסורין כמו בשבת) (טור בשם הרא"ש ורש"י והמגיד סוף הלכות שכירות) ישב לה קוץ בפיה ודש בה והרי אינה אוכלת רבץ לה ארי מבחוץ הרביץ בנה מבחוץ הרי שצמאה ואינו משקה אותה פירש עור על הדיש כדי שלא תאכל כל זה וכיוצא בזה אסור ואינו לוקה:

ז היה הדבר שהוא עושה בו רע לבני מעיה ומזיקה או שהיתה חולה ואם תאכל מזה תתריז (פי' חולי מעיים מוציאה רעי כמים) מותר למונעה שלא הקפידה תורה אלא על הנאתה והרי אינה נהנית:

ח פרות המהלכות על התבואה לפי שירט להן הדרך אינו עובר על לא תחסום: הגה שעורין שהושרו במים ומייבשין אותן בתנור ואח"כ דשין אותן בפרות להסיר קליפותיהן אין בהם משום בל תחסום שכבר נתחייב במעשר אבל משום מראית העין שלא יאמרו שחוסם פרתו מביא מעט מאותו המין ותולה בצוארה שתאכל ממנו טור (סי"ב):

ט רשאי השוכר להאכילה פקיעי עמיר (פי' אגודת קש של שבלים שנדושו רש"י) כדי שלא תאכל הרבה מהדיש ורשאי בעל הפרה להרעיבה כדי שתאכל הרבה מהדיש:

סימן שלט

לתת שכר אדם בהמה וכלים בזמנו ומתי זמנו. ובו יא סעיפים:

א מצוה לתת שכר שכיר בזמנו ואם אחרו עובר בלאו אחד שכר אדם או בהמה או כלים אבל על שכר קרקע יש מי שאומר שאינו עובר:

ב כל הכובש שכר שכיר כאלו נוטל נשמתו ועובר בחמשה לאוין ועשה:

ג איזהו זמנו שכיר יום יש לו זמן ליתנו לו כל הלילה לא נתנו לו עובר עליו בבקר משום בל תלין שכיר לילה זמנו ליתנו לו כל היום לא נתנו לו עובר עליו בערב משום ביומו תתן שכרו: הגה ופועלים דידן שאין עושין מלאכה עד הלילה כיון ששקעה עליו חמה עובר עליו משום ביומו תתן שכרו ואם עשה מלאכה עד הלילה יש לו זמן כל הלילה אע"פ שלא שכרו (בפירוש כן ודאי) אדעתא דהכי אגריה (נ"י בשם תוספת פ' המקבל):

ד שכיר שעות אם כלה שכירותו ביום יש לו תשלום כל אותו יום אם כלה בלילה יש לו תשלום כל אותו הלילה:

ה שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה שכיר שבוע יצא ביום גובה כל אותו היום יצא בלילה גובה כל אותו הלילה:

ו נתן טליתו לאומן לתקנה בקבלנות וגמרה כל זמן שהטלית ביד האומן אינו עובר נתנו לו אפי' בחצי היום כיון ששקעה עליו חמה עובר משום בל תלין שקבלנות כשכירות לפורעו בזמנו:

ז האומר לשלוחו צא ושכור לי פועלים ושכרם ואמר להם שכרכם על ב"ה אין שום א' מהם עובר על בל תלין ומיהו ב"ה עובר משום אל תאמר לרעך לך ושוב אם אינו טרוד ומכוין לדחותם ואם לא אמר שכרכם על ב"ה אפי' לא אמר להם שכרכם עלי אלא שכרם

סתם הוא חייב בשכרם לפיכך הוא עובר משום בל תלין: הגה מיהו אם הפועלים יודעים שאין המלאכה שלו אין השליח עובר בסתם (טור ס"ז בשם הרא"ש שהיה אומר כן לדעת הרמ"ה):

ח עבר זמנו אין ב"ה עובר משום בל תלין ומ"מ חייב ליתן לו מיד ובכל עת שישהא עובר על לאו של דבריהם שנא' אל תאמר לרעך:

ט שכיר שמכיר בבע"ה שאין דרכו להיות בידו מעות אלא ביום השוק אינו עובר בבל תלין אפילו יש לו מעות ומיום השוק ואילך אם אינו נותן לו עובר משום אל תאמר לרעך: הגה וה"ה הני שאין דרכן לשלם עד שיחשבו עם הפועלים אינם עוברים עד שיחשבו עמהם (נ"י פרק המקבל):

י אין ב"ה עובר משום בל תלין אא"כ תבעו השכיר לא תבעו או שתבעו ולא היה לו מעות ליתן לו או שהמחהו אצל שולחני ליתן לו וקבל עליו ליתן לו אינו עובר אפי' אין לב"ה ביד שולחני כלום ומ"מ אם רצה השכיר לחזור בו שלא לקבל מהשולחני אלא מבעל הבית הרשות בידו: הגה ואם קנו מידו לא יוכל לחזור בו (הרא"ש שם וטור וע"ל ר"ס צ"א):

יא דיני שכיר שנשבע ונוטל נתבאר בסימן פ"ט :

סימן שמ

השואל חייב באונס ובהמה שמתה מחמת מלאכה ואם שלחה על יד בנו או עבדו. ובו ח סעיפים:

א השואל מחבירו בהמה או מטלטלים ונאנסו בידו כגון שמתה או נשבר או נשבה חייב: הגה ודוקא שאירע האונס מכח השואל אבל אם אירע האונס מכח המשאיל פטור ולכן מי שיש לו משכון אצל עכו"ם והשאילו לחבירו ליקח עליו עוד מעות ונשרף המשכון פטור השואל דהא בלאו הכי היה נשרף מכח המשאיל (מרדכי פרק השואל) וא"צ לומר שחייב בגניבה ואבידה אבל כל קלקול שאירע בה מחמת מלאכה ששאלה בשבילה לא מבעיא אם הוכחשה מחמת מלאכה שהוא פטור אלא אפי' מתה מחמת מלאכה פטור והוא שלא ישנה לעשות בה דבר אחר חוץ מהמלאכה ששאלה בשבילה שאם שינה ועשה בה מלאכה אחרת חוץ מהמלאכה ששאלה בשבילה אפי' היא קלה ממנה תלינן דמחמת אותה מלאכה ששינה מתה ואפי' באותה מלאכה עצמה אפשר לשנות כגון ששאלה לחרוש וחרש בה ביום ובלילה שלא כדרך כל הארץ:

ב נכחש הבשר מאליו וסופו לחזור פטור אבל אם נכחשה מאליה ומתה אח"כ שהוא חייב לשלם כיון שאינה בעין משלם כמו שהיתה בשעת שאלה:

ג השואל בהמה מחבירו לילך דרך ידוע ובאו עליו לסטים באותו הדרך או חיות רעות ואנסוה ממנו חשיב שפיר מתה מחמת מלאכה: הגה ויש חולקין בזה וסבירא להו דלא מיקרי

מחמת מלאכה דהרי אף בלא הליכת הדרך איפשר שיבא לה אונס כזה (טור בשם הרא"ש) אבל המשאיל לחבירו שונרא לרדוף עכברים ואכלוה העכברים מקרי מחמת מלאכה דבא לה האונס מחמת מלאכה וכל כיוצא בזה (טור) בהמה שנתייגעה במלאכתה ונתחממה ומתה אח"כ או נכשלה בדרך ונפלה ומתה מיקרי מחמת מלאכה ודוקא שהרגיש בעודו במלאכ' אבל אם לא הרגיש מיד לא יוכל לישבע דמתה מחמת מלאכה דדילמא בלאו הכי נמי היתה מתה (שם בשם ר"י והרא"ש) :

ד השואל בהמה חייב במזונותיה משעה שמשכה עד סוף ימי שאלתה: הגה וי"א דלא בעינן משיכה אלא מיד שנסתלקו הבעלים (טור כדעת הר"י והרא"ש וע"ל ריש סי' רצ"א וש"ז) ואם כחש בשרה כחשה דלא הדר חייב לשלם מה שפחתו בדמים ואם היה הכחש מחמת מלאכה פטור וישבע שבועת השומרים שמחמת מלאכה כחשה:

ה השואל פרה מחבירו ושלחה לו המשאיל ביד בנו או ביד שלוחו או ביד עבדו אפי' שלחו לו ביד בנו או ביד עבדו או ביד שלוחו של שואל ומתה קודם שתכנס לרשות השואל הרי זה פטור ואם אמר לו השואל שלחה לי ביד בני או ביד עבדי או ביד שלוחי או ביד בנך או ביד עבדך העברי או ביד שלוחך או שאמר לו המשאיל הריני משלחה לך ביד בנך או עבדך או ביד שלוחך או ביד בני או ביד עבדי העברי או ביד שלוחי ואמר לו השואל שלח ושלחה ומתה בדרך ה"ז חייב:

ו שלחה לו המשאיל ביד עבדו הכנעני אע"פ שאמר ליה השואל שלח ומתה פטור שידו כיד רבו ועדיין לא יצאה מרשות המשאיל:

ז אמר לו השואל הכישה במקל והיא תבא מאליה ועשה המשאיל כך אין השואל חייב בה עד שתכנס לרשותו:

ח וכן בשעה שמחזירה השואל לבעלים אם שלחה ביד אחר ומתה קודם שהגיע לרשות המשאיל הרי זה חייב שעדיין היא באחריות השואל (וי"א דהוא הדין אם החזירה ליד אשת המשאיל ונאנסה חייב) (ב"י מס"ב בשם הרשב"א) (וע"ל בסי' ע"ב סל"א ובס"ס ק"כ מ"ש מזה ועיין לעיל סי' רצ"א סעיף כ"א) ואם שלחה מדעת המשאיל ע"י אחר ומתה פטור שלחה ביד עבדו הכנעני אע"פ שאמר לו המשאיל שלח אם מתה בדרך חייב שיד העבד כיד רבו ועדיין לא יצאה מיד השואל בד"א כשהחזירה תוך ימי שאלתה אבל אם החזירה אחר ימי שאלתה יצתה מדין שאילה והרי הוא כשומר שכר וה"ה אם היא עדיין בביתו של שואל כיון שעברו ימי שאלתה יצא מדין שואל והרי הוא כשומר שכר: הגה ואם אמר לו שלח ועד שלא הספיק לשלוח מת לא ישלח דהא נפל קמי יתמי ואם שלח ספק אם חייב באחריותו (מרדכי ר"פ השואל):

סימן שמא

השואל מחבירו חפץ סתם או לזמן קצוב. ובו ח סעיפים:

א השואל מחבירו כלי או בהמה סתם הרי המשאיל (תובעו) בכל עת שירצה שאלו לזמן קצוב כיון שמשך וזכה בו אין הבעלים יכולים להחזירו מתחת ידו עד סוף ימי השאלה ואפי' מת השואל הרי היורשים משתמשים בשאלה עד סוף הזמן:

ב השואל פונדק מחבירו ללינה אין פחות מיום אחד לשביתה אין פחות משני ימים לנשואין אין פחות משלשים יום שאל חלוק מחבירו לילך בו לבית האבל כדי שילך ויחזור שאלו לבית המשתה כל אותו היום שאלו לעשות המשתה שלו אין פחות משבעה ימים וי"א לבית האבל אינו רשאי ליטלו עד שיצאו ימי אבילות וברגל עד שיצאו ימי הרגל ובמשתה עד שיצאו ימי המשתה (טור ס"ד בשם הרא"ש) (ועיין בי"ד סי' ש"מ):

ג הניח להם אביהם פרה שאולה משתמשים בה כל ימי שאלתה ואין חייבין באונסי' אפי' נשתמשו בה אבל חייבים עליה כשומר שכר (וע"ל סי' ע"ב ס"י) אפי' לא נשתמשו בה ויש מי שאומר שאם אמר המשאיל ליתומים החזירו לי הפרה שהשאלתי את אביכם או קבלו עליכם חיוב אונסים שומעין לו:

ד חשבו שהיא של אביהם וטבחוה ואכלוה משלמים דמי בשר בזול שהוא שני שלישים והעור ישלמו כולו ואם הניח להם נכסים וטבחוה משלמים דמיה מנכסיו:

ה השואל כלי מחבירו לעשות בו מלאכה פלונית כיון שמשך השואל אין המשאיל יכול להחזירו מתחת ידו עד שיעשה בו אותה מלאכה וכן אם שאל ממנו בהמה לילך בה למקום פלוני אינו יכול להחזירה מיד השואל עד שילך בה לשם ויחזור:

ו השואל כלי מחבירו להשתמש בו וא"ל השאילני דבר פלוני בטובתך כלומר אין אתה משאיל לי דבר זה כדרך כל המשאילין אלא כפי טובת לבך ונדבותיך שאינך מקפיד על הזמן אם קנו מיד המשאיל על זה הרי השואל משתמש בו לעולם עד שיתבטל הכלי מלעשות מלאכתו ויחזיר שבריו או שיריו ואין השואל רשאי לחזור ולתקן הכלי או לעשותו פעם אחרת: הגה וי"א דהאומר השאילני כלי זה בטובו שאול הוא לעולם דבטובו משמע כל זמן שהוא טוב ואפי' החזירו למשאיל חוזר ונוטלו ממנו כשיצטרך ודוקא שקנו מן המשאיל אבל לא קנו מן המשאיל אינו נוטלו ממנו כשהחזירו נשבר מחזיר לו שבריו (טור ס"ה בשם הרא"ש) :

ז האומר לחבירו השאילני קרדום לעדור בו הפרדס הזה עודר בו אותו הפרדס בלבד ואינו רשאי לעדור בו פרדס אחר אפי' הוא כמוהו אמר לו פרדס סתם עודר בו פרדס אחד אי זה שירצה אפי' אינו שלו שאלו לעדור בו פרדסים הרבה שלו עודר בו כל פרדסים שלו

ואפי' נשחת כל הברזל בעדירה מחזיר לו הנצב של עץ ויש מי שאומר דדוקא באותה שנה אבל לא בשנה אחרת:

ח האומר לחבירו השאילני שוקת זה ונפל אינו יכול לחזור ולבנותו א"ל השאילני שוקת סתם ונפל חוזר ובונה עד שישקה כל שדותיו א"ל השאילני מקום שוקת ה"ז בונה בכ"מ שירצה בקרקע המשאיל ובונה מקום השוקת שיספיק לו להשקות ממנה כל שדותיו או כל בהמותיו לפי מה שהתנה עם המשאיל והוא שלקח ממנו בקנין על זה:

סימן שמב

אין השואל רשאי להשאיל. ובו סעיף אחד:

אין השואל רשאי להשאיל אפי' שאל ספר תורה שעושה מצוה בשאלתו אינו רשאי להשאיל לאחרים ואם השאיל לאחרים אפי' נתקלקל מחמת המלאכ' ששאלו בשביל' חייב אא"כ יש לו ראיה שיכול ליפטר בה אילו היה בידו כמו שנתבאר בסי' רצ"א סעיף כ"ו: הגה מיהו דבר שא"א להבריח ולכפור בו כגון בית או ספינה מותר להשאיל (תשובות רשב"א אלף נ"ג ואלף קמ"ה) וע"ל סי' שי"ו:

סימן שמג

דין השואל אחר כלות זמן השאלה. ובו ב סעיפים:

א השואל חפץ או כל דבר לזמן מיד כשיכלה הזמן חוזר הדבר השאול לרשות המשאיל להפטר השואל מאונסים אפי' הוא עדיין בביתו ומ"מ חייב הוא בגניבה ואבידה כדין שומר שכר ואם שלחו לו בתוך הזמן ביד עבדו או שלוחו של משאיל או של שואל נתבאר בסי' ש"מ:

ב שומר שכר לזמן כיון שכלה זמנו כלתה שמירתו ואפי' הוא עדיין בביתו אינו עליה אלא ש"ח:

סימן שמד

טען שמתה מחמת מלאכה או רוצה לשלם או לישבע. ובו ד סעיפים:

א טען השואל שמתה מחמת מלאכה אם הוא במקום שעדים מצוים אינו נפטר עד שיביא עדים שהוא כדבריו ושלא שינה בו ואם הוא במקום שאין עדים מצויים ישבע כמו שנתבאר בסי' רצ"ד ואם התנה שלא ישבע או שלא ישלם אם נגנבה או נאנסה הכל לפי תנאו: הגה אפילו לא קנו קנין על כך דכל תנאי שומרים קיים ואפי' בלא קנין (מרדכי פ' השואל)

ודוקא דאתניה קודם שבאה השמירה לידו אבל לאחר ששעבד נפשיה לא מצי לאתנויי בדברים בעלמא (מרדכי פ' החובל):

ב כשישלם השואל שמין לו השברים שאם שאל כלי ונשבר שמין לו השברים כמו שהיו שוים בשעת השבירה ונותנים לבעלים ומשלים עליהם ואם הוזלו בין שעת שבירה לשעת העמדה בדין שמין אותם כמו שהיו שוין בשעת שבירה וכן אם שאל בהמה ומתה שמין כמה היתה שוה הנבלה בשעה שמתה ונותן לו ומשלים לו עליה: הגה נגנבו השברים או נאבדו (ואפי' נאנסו) השואל חייב אא"כ אמר למשאיל טול את שלך (נ"י פ' השואל ובב"י ס"ס זה):

ג ראובן השאיל חפץ לשמעון והפסידו אמר שמעון לראובן השבע כמה היה שוה ואפרענו לך והשיב בעל החפץ השבע אתה והפטר ישבע בעליו ויפרע שכנגדו ע"פ שבועתו ואם לא ישבע לא יפרע שכנגדו ואינו נקרא מחויב שבועה ואינו יכול לישבע שמשלם:

ד השואל פרה מחבירו שאלה חצי יום ושכרה חצי יום או שאלה היום ושכרה למחר או שאל אחת ושכר אחת (ומתה אחת) מהן המשאיל אומר שאולה מתה ביום שהיתה שאולה מתה בשעה שהיתה שאולה מתה והשוכר אומר איני יודע או שאמר השומר שכורה מתה ביום שהיתה שכורה מתה בשעה שהיתה שכורה מתה והמשאיל אומר איני יודע או שזה אומר א"י וזה אומר איני יודע המוציא מחבירו עליו הראיה ואם לא היתה שם ראיה בזמן שהמשאיל טוענו ודאי ישבע השוכר ששכורה מתה או שא"י ובזמן שהמשאיל אומר איני יודע ישבע השומר שבועת השומרים שמתה כדרכה וע"י גלגול ישבע השומר ששכורה מתה או שאינו יודע וה"ה אם זה אומר שאולה מתה וזה אומר שכורה מתה או זה אומר איני יודע וזה אומר איני יודע :

סימן שמה

דין שואל פרה ושכר אחרת. ובו ב סעיפים:

א שאל שתי פרות חצי היום בשאלה וחצי היום בשכירו' המשאיל אומר בזמן השאלה מתה והלה אומר אחת מתה בזמן השאלה והאחרת איני יודע מתוך שאינו יכול לישבע ישלם השתים:

ב וכן אם מסר לו שלשה פרות שתים שאולות ואחת שכורה המשאיל אומר שתים השאולות הן שמתו והשואל אומר אחת השאולה מתה ודאי אבל השניה שמתה איני יודע אם השאולה היא או השכורה מתוך שאינו יכול לישבע שהרי אומר איני יודע ישלם השתים:

סימן שמו

דין פטור שאלה בבעלים עם כל דיניו ובעל בנכסי אשתו. ובו יט סעיפים:

א השואל והיה המשאיל עם השואל במלאכתו בשע' שמשך הדבר השאול אפי' נגנב או נאבד בפשיעה פטור שנא' אם בעליו עמו לא ישלם לא שנא היה עמו בשאלה שהשאיל את עצמו לעשות מלאכתו לא שנא היה עמו בשכירות שהשכיר עצמו לו לא שנא הי' עמו באותה מלאכה של הדבר השאול ל"ש במלאכה אחרת אפי' א"ל השקני מים והשקהו והשאיל לו פרתו בעוד שהוא משקהו הוי שאלה בבעלים אבל אם משך תחלה ואח"כ השקהו לא הוי שאלה בבעלים:

ב לא שנא אם באו שאלת הבעלים עם שאלת הפרה כאחד לא שנא הי' הוא שאול או שכור לו ואח"כ השאיל לו פרתו פטור אפי' לא היה עמו בשעת שבירה ומיתה אבל אם לא היה עמו בשעת שאלה ואח"כ שאל את הבעלים או השכירם אין זה שאלה בבעלים אע"פ שהי' עמו בשעת שבירה ומיתה:

ג שאל הבעל ונתרצה להיות שאול לו אע"פ שלא התחיל במלאכת השואל בשעת משיכת הפרה אלא מזמין ומכין עצמו ללכת חשיב שפיר עמו במלאכתו אבל באמירה שאומר להיות שאול לו ולא הכין עצמו למלאכתו לא הוי שאלה בבעלים:

ד השאיל לו בהמתו או השכירה לו למשוי והלך עמה לסעדה ולהטעינה הוי שאלה בבעלי' אע"פ שמעצמו נשאל לו (ודלא כיש חולקין בזה) (מרדכי ריש פ' השואל) ואם לא הלך אלא לראות שלא יוסיף המשוי אין זה שאלה בבעלים (וכן אם תפס לו הש"טענרב הוי לתקנת בהמתו ולא מקרי שאלה בבעלים) (מרדכי הנ"ל בשם ראבי"ה):

ה א"ל שמור לי ואשמור לך או שמור לי היום ואשמור לך למחר נתבאר בסי' ש"ה:

ו האומר לשלוחו צא והשאל עם פרתי אינה שאלה בבעלי' שנא' אם בעליו עמו הבעלי' עצמם ולא שליח (ויש חולקין ואומרים דשלוחו של אדם כמותו) (טור ס"ט בשם הרמ"ה) ואם אמר לעבדו הכנעני צא והשאל עם פרתי הרי זה שאלה בבעלים שיד העבד כיד רבו: הגה נשאל לו העבד בלא דעת רבו לא מקרי שאלה בבעלים (רמב"ם והמגיד פרק ב' דשאלה):

ז שותפים ששאל אחד מחבירו הוי שאלה בבעלים:

ח האומר לחבירו השאילני היום ואשאילך למחר אינו שאלה בבעלים:

ט שאל מהאשה פרת נכסי מלוג ונשאל לו בעלה או אשה ששאלה פרה לצורך נכסי מלוג שלה ונשאל בעל הפרה לבעלה לא הוי שאלה בבעלים משום דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי:

י שאל פרה לרבעה או ליראות (בה) או לעשות בה פחות מש"פ או ששאל שתי פרות לעשות בהן שוה פרוטה הרי זה ספק ואין מוציאין מידו:

יא שאל מב' שותפים ונשאל לו אחד מהן וכן השותפים ששאלו ונשאל לא' מהם ה"ז ספק אם הוא שאלה בבעלים אם לאו לפיכך אם מתה אינו משלם ואם תפסו הבעלים אין מוציאים מידם ואם פשע בה יש מחייבים ויש פוטרים:

יב מלמד תינוקות והנוטע לבני המדינה והמקיז להם דם והסופר שלהם כל אלו וכיוצא בהם יום שהוא יושב בו לעשות במלאכתו אם השאיל או השכיר לא' מאלו שהוא עוסק במלאכתם ה"ז שמירה בבעלים ואפי' פשע בה השומר פטור אבל הוא ששאל או שכר מהם חייב שאינם שאולים לו ויש אומרים שבזמן הראוי למלאכ' אף ע"פ שאינם עסוקים בה לפי שאינו רשאי להשמט מהמלאכ' ההוא בכל עת שצריכים לו הוי לגבייהו שאלה בבעלים אפי' אם צריך לתת לו שכר מ"מ מוכרח הוא לעשות לו מלאכתו מידי דהוה אשותפים ששכרו שכיר חדש או שנה דבכל שעה הוי שאלה בבעלים לכל אחד מהם:

יג הרב השונה לתלמידיו אם הם צריכים ללמוד עמו בכל מסכתא שירצה הוא ואף אם התחילו מסכתא אחת יכול לשנותה לאחרת אז הוי הם כשאולים לו שהם עמו במלאכ' ואם שאל מהם הוי שאלה בבעלים ואם הוא צריך ללמוד עמהם בכ"מ שירצו אז הוא נשאל להם ואפי' שלא בשעת הלימוד כיון שצריך ללמוד עמהם בכל עת שירצו ואם הדבר תלוי בשניהם שהמסכת שהתחיל יגמרו ואין הרב יכול לשנות המסכתא שלא מדעת התלמידי' ולא התלמידי' בלא דעת הרב אז אינם שאולים זה לזה כלל ולפני המועדים שדרך לדרוש לעם הלכות המועד הוא נשאל להם: הגה וכן הדין בשליח צבור עם קהל שלו דאם הקהל אינן יכולין להשמט ממנו הם כשאולין לו ואם הוא אינו יכול להשמט מהן הוא נשאל להן (ב"י בשם הרשב"ץ):

יד שאלה בבעלים ושכרה שלא בבעלים פטור שהשכירות תלוי בשאל' אבל אם שכרה בבעלים וחזר ושאלה שלא בבעלים או שאל' בבעלים וחזר ושכרה שלא בבעלים וחזר ושאל' שלא בבעלים או ששכרה בבעלים וחזר ושאלה שלא בבעלים וחזר ושכר' שלא בבעלים כל אלו ספק שמירה בבעלים הוא: הגה וי"א דאם שכרה בבעלים וחזר ושאלה שלא בבעלים מקרי שמירה בבעלים (טור סי"ו בשם הרא"ש):

טו יש אומרים שאם שכרה בבעלים וחזר ושכר' שלא בבעלים הוי שניה בבעלים כמו הראשונה אבל אם ראשונ' שלא בבעלים ושניה בבעלים אין הראשונ' גוררת את השניה להיות שלא בבעלים:

טז בעל בנכסי מלוג של אשתו אפי' פשע בהם ונאבדו פטור שהיא עמו במלאכתו:

יז אשה ששאל' ואח"כ נשאת הרי הבעל כלוקח ואין לו דין שומר לפיכך אם הדבר השאול בהמ' ומתה הבעל פטור אע"פ שהוא משתמש בה כל ימי שאלתה אפי' פשע מפני שהוא כלוקח: הגה אבל לא מפטר מטעם שמירה בבעלים דהא אין החפץ שלה רק שאול בידה (ד"ע מדויק הטור) וכן גזלן שהפקיד או השאיל דבר הנגזל אף ע"פ שהיה במלאכת השואל חייב שואל באונסין דלא מקרי שאלה בבעלים אלא בבעל החפץ עצמו (מרדכי ר"פ הגוזל בתרא) והאשה חייבת לשלם כשיהי' לה ממון (וע"ל סי' תכ"ד ס"י) ואם הודיע את בעלה שהיא שאולה ה"ז נכנס תחתיה: הגה ודוקא שנשתמש בה לאחר שהודיעתו (טור ס"ך בשם הרמב"ם פ"ב דשאלה) או שקבל עליו להיות הוא השואל (שם בשם הראב"ד):

יח לוקח בהמה לשלשים יום שומר חנם עליה:

יט כל אלו החלוקים של שאלה בבעלים נוהגים ג"כ בכל השומרים:

סימן שמז

דין הזיק שור של שואל לשל משאיל או איפכא. ובו סעיף אחד:

שאל פרה בסתם והזיק שורו של שואל לשורו של משאיל אפי' אם הוא תם משלם נזק שלם שאפי' אם הוזק משור דעלמא צריך לשלם דמסתמא צריך לשומרו שלא יוזק ושלא יזיק ואם קבל עליו שמירתו שלא יזיק אבל לא שלא יוזק והזיקו (שורו) של שואל תם משלם חצי נזק ומועד נזק שלם ואי אזקיה תורא דמשאיל לתורא דשואל והשאלה היתי בסתם בין תם בין מועד פטור ואי אזיק לתורא דעלמא שואל בעי לשלומי שעליו מוטל לשומרו שלא יזיק ואם קיבל עליו לשמרו שלא יוזק אבל לא שלא יזיק והזיק לשורו של שואל משלם לו המשאיל תם חצי נזק ומועד נזק שלם:

סימן שמח

איסור גניבה ומי נקרא גנב ומאיזה שעה מתחייב. ובו ח סעיפים:

א אסור לגנוב אפי' כל שהוא דין תורה ואסור לגנוב אפי' דרך שחוק ואפי' ע"מ להחזיר או כדי לשלם תשלומי כפל או כדי לצערו הכל אסור כדי שלא ירגיל עצמו בכך:

ב כל הגונב אפי' שוה פרוטה עובר על לאו דלא תגנובו וחייב לשלם אחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון של עכו"ם ואחד הגונב מגדול או מקטן: הגה טעות עכו"ם כגון להטעותו בחשבון או להפקיע הלואתו מותר ובלבד שלא יודע לו דליכא חילול השם (טור ס"ג) וי"א דאסור להטעותו אלא אם טעה מעצמו שרי (מרדכי פרק הגוזל בתרא):

ג איזהו גנב הלוקח ממון אדם בסתר ואין הבעלים יודעים אבל אם לקח בגלוי ובפרהסיא אין זה גנב אלא גזלן:

ד משעה שמשך הגניבה נעשה עליה גנב במה דברים אמורים שמשכה חוץ מרשות הבעלים אבל כ"ז שהיא ברשות הבעלים אינו חייב עד שיגביהנה ואם הכניסה לרשותו אפי' לגגו חצרו וקרפיפו אם היא משתמרת חייב אע"פ שלא משך ולא הגביה: הגה אימת גנב חייב בכפל וארבעה וחמשה עיין בפנים ולא כתבן המחבר הזה לפי שהוא קנס ואינו נוהג האידנא מיהו יש נפקותא אם תפס וע"ל סי' א' ס"ה:

ה תשלומי גניבה אם יש לו מטלטלים יורדים להם ואם אין לו מטלטלין אלא קרקעות יורדים להם וגובין מהעידית שלו כשאר נזיקין:

ו מי שגנב והגביה הגניבה ובא אחר וסייע להוליכה משם פטור זה השני:

ז ראובן שראה שמעון שנכנס לבית לוי וגנב חפץ אחד ובא אותו חפץ ליד ראובן והחזירו (לשמעון) אין לוי יכול להוציא ממנו בדין: הגה ודוקא ששמעון יש לו שום טענה נגד לוי אבל אם אין לו טענה עליהם רק גנבם וזה יודע ראובן אם החזירם לשמעון הגנב חייב לשלם ללוי דהוי ליה להשיב האבידה לבעלים (מרדכי פ' הספינה וכן משמע מתשובת הרא"ש):

ח ראובן תבע לשמעון שנכנס לחדרו וגנב ספריו והוציאם מרשותו והשיב שמעון אמת היה שהוצאתים אבל כך היה המעשה שבקשני קרובתי כלתך להוציאם כי לא יכלה שאתם ולא ידעתי של מי היו וגם לא הגבהתים אך היא הגביהתם ונתנתם לי שמעון חייב להחזירם כי מה לו ליכנס לחדרו להוציא הספרים וניכר הדבר שכוון לסייע לגזול לחמיה ומה שטוען שהיא הגביהתם ונתנתם לו מ"מ הרי טוען שהיו כבדים ולא יכלה שאתם וכיון שלא יכלה להוציאם משם אם לא סייעה הוה ליה כאילו הוציאם הוא ויגבה ראובן ממי שירצה מכלתו שהודית לו שהם ברשותה ואם ירצה יגבה משמעון: הגה וכן אם הטמין הגנב הגניבה והוצרך לצאת מן העיר עד שאינו יכול להבריח הגניבה ושלח אח"כ איש אחד להביא לו הגניבה השליח חייב לשלם דהוא עיקר הגנב מאחר שידע שהוא גניבה (מרדכי פרק הספינה) המראה לחבירו לגנוב או שלחו לגנוב אין המשלח חייב (ת"ה סי' שט"ו) דאין שליח לדבר עבירה (ד"ע) מיהו אם השליח אינו בר חיובא י"א דהמשלח חייב (מרדכי פ"ק דמציעא) עיין בא"ע סי' פ"ו אשה שמכרה או משכנה והבעל אומר שגנבה ממנו:

סימן שמט

דין אשה ועבד וקטן שגנבו. ובו ה סעיפים:

א אחד האיש ואחד האשה שגנבו חייבים לשלם אלא שאשת איש שגנבה אם אין הקרן בעין או חלופיו אין לה ממה לשלם עד שתתאלמן או תתגרש:

ב אשת ראובן השאילה לאשת שמעון חפצים ויצא קול בעיר שנגנבו אם שמעון מודה שהחפצים באו לרשותו ואינו יודע מה נעשה בהם צריך לישבע שאינם ברשותו ושלא

שלח בהם יד וגם האשה תשבע שאינם ברשותה ויכתבו עליה פסק דין שחייבת לשלם לה החפצים לכשתאלמן או תתגרש (וע"ל ס"ס צ"ז):

ג קטן שגנב מחזירין קרן לבעלים אם הוא בעין ואם אינו בעין פטור אף לאחר שיגדיל:

ד עבד שגנב מחזירין קרן לבעלים אם הוא בעין ואם אינו בעין אין בעליו חייב לשלם נשתחרר העבד חייב לשלם אם יש לו:

ה ראוי לב"ד להכות הקטנים כפי כח הקטן על הגניבה כדי שלא יהיו רגילים בה וכן אם הזיקו שאר נזקים וכן מכים העבדים אם הזיקו מכה רבה שלא יהיו משולחים להזיק:

סימן שנ

גנב חלבו של חבירו ואכלו משלם לו דמי חלבו:

סימן שנא

דין הגונב כיס בשבת. ובו סעיף אחד:

יש גנב שפטור מלשלם ואיזה זה שבא עם התשלומין חיוב מיתה כגון הגונב כיס בשבת ולא הגביהו ברשות הבעלים אלא היה מגררו ומוציאו מרשות הבעלים לרשות הרבים ואבדו שם: הגה אבל אם אבדו אח"כ חייב וכ"ש אם עדיין הוא בעין שחייב להחזירו (טור והמ"מ פ"ג דגנבה בשם י"מ ורמ"ה והרמב"ן ז"ל) וי"א שאם אינו בעין בכל ענין פטור מלשלם (המגיד פרק ג' דגניבה ובשם רש"י והרמב"ם) ה"ז פטור מתשלומין שאיסור שבת ואיסור גניבה והיזק באים כאחד אבל אם גנב כיס בשבת והגביהו שם ברשות היחיד ואח"כ הוציאו לרשות הרבי' והשליכו לנהר חייב לשלם שהרי נתחייב באיסור גניבה קודם שיתחייב באיסור סקילה וכן כל כיוצא בזה:

סימן שנב

הפקיד לשנים וטענו נגנב והודה האחד ועל השני באו עדים בין שניהם משלמין הקרן:

סימן שנג

נשתנה הגניבה ביד הגנב או שנתייאשו בעליה ממנה. ובו ד סעיפים:

א נשתנה שם הגניבה ביד הגנב כגון שגנב טלה ונעשה איל עגל ונעשה שור קנאה בשינוי השם ואין להחזיר אלא דמיה ומשלם כמו שהיתה שוה בשעת הגניבה וכן כל שינוי כיוצא בזה שאינו חוזר לברייתו אבל שינוי החוזר אינו קונה אפי' מדרבנן ובסימן ש"ס יתבאר איזה שינוי החוזר:

ב נתייאשו הבעלים מהגניבה אינו קונה וצריך להחזירה ואם יש עם היאוש שינוי השם שחוזר לברייתו י"א שקונה ואינו צריך להחזיר אלא דמיה:

ג אם יש עם היאוש שינוי רשות בין שנתייאשו ואח"כ מכר הגנב בין שנתיאשו אחר שמכר ויש חולקין (טור ס"ו בשם הרא"ש ורש"י ומרדכי ר"פ הגוזל בתרא וב"י בשם רשב"א) (וע"ל סי' שנ"ו) קנה לענין שאין הקונה צריך להחזיר גוף הגניבה אבל מחזיר דמים אם לקח מגנב מפורסם (וי"א דא"צ ליתן לו דמים דקנה לגמרי) (טור ס"ה בשם ר"י וב"י בשם רש"י ורשב"א) ואם לא הי' גנב מפורסם אינו נותן כלל לא חפץ ולא דמים מפני תקנת השוק כמו שיתבאר בסי' שנ"ו:

ד אין נקרא שינוי רשות אלא במוכר או נותן אבל אם מת והורישוהו לבניו לא דרשות יורש לאו כרשות לוקח דמי ויתבאר בסי' שס"א ושם יתבאר עוד אי זה נקרא שינוי רשות:

סימן שנד

השביחה הגניבה ביד הגנב. ובו ו סעיפים:

א הית' הגניב' ביד הגנב והשביח' מאיליה כגון כבשה שהיתה מעוברת בשעת גניב' וילדה או שהית' טעונה בשעת גניב' וגזזה משלם אותה ואת גיזותיה ואת ולדותיה ואם אחר יאוש ילדה וגזזה משלם כשעת הגניבה הוציא עליה והשביח' כגון שפטמה הרי השבח של גנב אפי' לפני יאוש וכשמחזיר הגניב' נוטל השבח מהבעלים: הגה וי"א דאפי' שבח מאליה הוא של גנב אפי' קודם יאוש וכ"ש אם גנב כבשה ונתעברה אצל גנב דהשבח של גנב אפי' תבעוה הבעלים קודם שילדה הואיל וגנבה ריקנית (טור ס"א בשם הרא"ש והראב"ד):

ב הגניב' עצמה שהיא ביד הגנב ולא נשתנית חוזרת לבעלים בין לפני יאוש בין לאחר יאוש אלא שלאחר יאוש השבח לגנב כמו שיתבאר נשתנית הגניבה ביד הגנב קנאה וקנה שבחה אפי' לפני יאוש ואינו משלם אלא דמים (הרא"ש) ויתבארו פרטי דינין אלו בסי' שס"ב:

ג גנב בהמה או כלי וכיוצא בהם ובשעת גניבה היה שוה ארבעה ועכשיו בעת העמד' בדין שוה שנים משלם קרן כשעת גניבה הית' שוה בשעת גניבה שנים ובשעת העמדה בדין ארבעה אם שחט או מכר או שבר הכלי או אבדו משלם כשעת העמד' בדין ואם מתה הבהמ' או אבד הכלי מאליו משלם כשעת גניב':

ד גנב כחושה והשמינה או שמינה והכחיש' משלם כשעת גניבה: הגה והא דגנב כחושה והשמינה משלם כשעת הגניבה דוקא שהוציא עליה הוצאות אבל נתפטמה ממילא הוי כאלו הוקרה. ואם שחטה משלם כשעת העמדה בדין (טור ס"ד):

ה גנב כלי ושברו או פחתו או נשבר או נפחת מאיליו אין אומרים יתן לבעלים השברים וישלים עליהם אלא הוא יטול השברים ויתן לבעלים כלי שלם או דמיו (וכ"כ לקמן סי' שס"ג) ודוקא דאית ליה מעות אבל אי לית ליה לא גריעי שברים אלו משאר מטלטלין (נ"י פ"ק דב"ק) ואם רצו הבעלים ליטול הכלי השבור וישלם להם הפחת שומעין להם:

ו גנב או גזל ולא נתיאשו הבעלים אינם יכולים להקדיש לא הגנב והגזלן ולא הבעלים אפי' אם יש להם עידי גניבה וגזילה שיכולים להוציאו בדיינים בד"א במטלטלים אבל בקרקע אם יש לבעלים עדים שיכולים להוציאו בדיינים יכולים הבעלים להקדישו:

סימן שנה

גנב שהחזיר הגניבה שלא מדעת הבעלים. ובו ג סעיפים:

א הגונב חפץ מבית חבירו והחזירו למקומו ולא ידעו הבעלים שהחזירו אם ידעו הבעלים שנגנב מהם אע"פ שהחזירו הגנב לא נפטר והוא באחריותו עד שידעו הבעלים כגון שימנה חפציו וימצאם שלמים ומיהו כשמנאם נפטר אע"פ שלא ידעו הבעלים בשעה שהחזירו לפיכך גנב לו מעות והבליעם לו בחשבון ונתנם לתוך כיסו אם יודע מנין המעות שלו יצא שאדם עשוי למשמש בו בכל שעה והרי מצא שהחזיר לו בכלל מעותיו אבל אם זרקן לכיסו שאין בו כלום לא יצא וחייב באחריות הגזילה עד שיודיענו שהחזיר לכיס פלוני ואם לא ידעו הבעלים שנגנב מהם מיד כשהחזירם למקומם יצא אע"פ שלא מנאום הבעלים:

ב בד"א בדבר שאין בו רוח חיים אבל הגונב טלה מן העדר וידעו בו הבעלים והחזירו לעדר שלא מדעת בעלים ומת או נגנב חייב באחריותו ואם מנו את הצאן והיא שלימה פטור ואם לא ידעו הבעלים לא בגניבתו ולא בחזרתו אע"פ שמנו את הצאן והיא שלימה חייב באחריותו עד שיודיע את הבעלים כדי שישמרו את הטלה הגנוב שהרי למדו דרך אחרת חוץ מדרך שאר הצאן שבעדר זה:

ג בד"א שנפטר כשמחזירו למקומו בגנב הגונב מבית הבעלים אבל שומר שגנב מרשות עצמו כגון שהופקד אתו כיס או טלה ויש עדים שגנבו אע"פ שיש עדים שהחזיר' למקומו חייב באחריותו עד שיודיע לבעלים שהרי כלתה שמירתו ואינו עוד שומר עליו והרי הוא כאילו לא החזירו עד שיודיע לבעלים:

סימן שנו

אסור לקנות שום דבר מהגנב והקונה מגנב מפורסם או אינו מפורסם. ובו י סעיפים:

א אסור לקנות מהגנב החפץ שגנב ועון גדול הוא שהרי מחזיק ידי עוברי עבירה וגורם לו לגנוב גניבות אחרות שאם לא ימצא לוקח אינו גונב (וכן אסור לסייע לגנב בשום דבר כדי שיגנוב) (ב"י בשם ריב"ש סי' ק"ח):

ב הגונב ומכר ולא נתייאשו הבעלים (וע"ל סימן שס"ח) ואח"כ הוכר הגנב ובאו עדים שזה החפץ שמכר פלוני הוא גנבו בפניו חוזר החפץ לבעלים והבעלים נותנים ללוקח דמים שנתן לגנב מפני תקנת השוק והבעלים חוזרים ועושים דין עם הגנב ואם גנב מפורסם הוא לא עשו בו תקנת השוק (טור ס"ד בשם ר"ף ורמב"ם) ואין הבעלים נותנים ללוקח כלום אלא חוזר הלוקח ועושה דין עם הגנב ומוציא ממנו דמים שנתן לו: הגה וי"א דאף בגנב מפורסם עשו תקנת השוק וצריך להחזיר ללוקח מעותיו אא"כ ידע הלוקח שזה הדבר שקנה גנוב שאז צריך להחזיר בלא דמים (טור בשם הרא"ש ור"י) ואפילו הגנב (אין צריך) להחזיר לו מעותיו דודאי נתן לו לשם מתנה הואיל וידע שאינו שלו וקנאה (מרדכי פ' הגוזל בתרא) ואם אמר הלוקח לטובה נתכוונתי נאמן וצריך להחזיר לו מעותיו אפילו בגנב מפורסם לכ"ע (מרדכי ותוספות פ' הנ"ל והגהות מיימוני פ"ה דגניבה):

ג נתייאשו הבעלים מהגניבה בין שנתייאשו ואח"כ מכר בין שנתייאשו אחר שמכר קנה לוקח ביאוש ושינוי [רשות] (וי"א דאם נתייאש לאחר שמכר לא קנה לוקח דאין יאוש ושינוי רשות קונה אלא אם נתייאש קודם שמכר (טור סי' שנ"ג בשם הרא"ש) וכן נ"ל להורות) (וע"ל סי' שס"ג) ואינו מחזיר הגניבה עצמה לבעליה אלא נותן להם הדמים אם לקח מגנב מפורסם או אינו נותן כלל לא חפץ ולא דמים אם לא היה זה המוכר גנב מפורסם: הגה פי' דהרי הבעלים צריכין ליתן ללוקח דמי המקח ומשום תקנת השוק ולכן המותר מדמי המקח צריך ליתן לו לפי סברא זו אלא דיש חולקין וסבירא להו דיאוש ושינוי רשות קונה לגמרי וא"צ ליתן לו הדמים (וע"ל סי' שנ"ג):

ד בזמן שהלוקח עושה דין עם ב"ה אם אין עדים בכמה קנה נשבע הלוקח בנקיטת חפץ בכמה לקח ונוטל מהבעלים:

ה בזמן שהלוקח עושה דין עם הגנב והוא אומר בכך וכך לקחתי ממך והוא אומר לא מכרתי לך אלא בפחות מזה הלוקח נשבע בנקיטת חפץ ונוטל מהגנב:

ו גנב ופרע בחובו גנב ופרע בהקיפו אין בזה תקנת השוק אלא הבעלים נוטלים הגניבה בלא דמים וישאר חוב אלו על הגנב כמו שהיה:

ז משכן הגניבה בין שמשכנה יתר על דמיה או בפחות מדמיה הבעלים נותנים לבעל המשכון (מעותיו) וחוזרים ועושים דין עם הגנב אא"כ היה גנב מפורסם כמו שנתבאר: הגה וכן אומן שנותנים לו כלים לתקן והשכינם צריכין הבעלים ליתן לו מעותיו אבל לא הריבית שעולה עליו דלא עשו תקנת השוק על הריבית ואפי' למ"ד אומן קונה בשבח כלי לא נאמר דהרי הוא

של אומן ולא של בעלים דמ"מ צריך להחזירו לבעלים מכח דינא דמלכותא דהכי נהיגי עכשיו להחזיר כל גניבה אפי' לאחר יאוש ושינוי רשות מכח דינא דמלכותא (וע"ל סי' ש"ו ס"ב) ובמקום דנהגו שיתן לו הריבית צריך ליתן לו גם הריבית (ת"ה סי' ש"ע וע"ש סי' קל"ו) (ועיין לקמן סי' שס"ח):

ח הלוקח מגנב שאינו מפורסם בין שלקח ממנו שוה מאה במאתים או שוה מאתים במאה הרי זה נוטל הדמים מב"ה ואח"כ מחזיר הגניבה מפני תקנת השוק כמו שנתבאר:

ט היה נושה בגנב מאה זוז וגנב והביא לבעל חובו ונתן לו מאה אחרים הרי הגניבה חוזרת לבעליה ואומרים (לו) לך ותבע הגנב במאתים שלא נתת לו המאה האחרים מפני החפץ שהביא לך בלבד כשם שהאמנתו בראשונה האמנתו באחרונה וה"מ כשנתן לו החפץ סתם אבל אם פירש ואמר הלוני על חפץ זה מנה ודאי זו היא משכונא שעשו בה תקנת השוק ויחרימו סתם שכך היה:

י לקח מגנב שאינו מפורסם במאה ומכר לאחר במאה ועשרים והוכר הגנב בעל הגניבה נותן לזה האחרון מאה ועשרים ונוטל גניבתו וחוזר הבעל ונוטל מהמוכר עשרים שהרויח ונוטל המאה מהגנב ואם גנב מפורסם הוא נוטל המאה ועשרים מהתגר שלקח מהגנב והולך התגר ותובע הגנב במאה של קרן והוא הדין אם מכר השני לשלישי והשלישי לרביעי ואפי' מאה שהוא נוטל מכל אחד וא' מה שנשכר ונוטל הקרן מהגנב וכל הדברים האלו לפני יאוש כמו שנתבאר: הגה ישראל שקנה מן הגנב ומכרו לישראל אחר ובא עכו"ם ואמר שגנב ממנו והוציאו מלוקח שני בדיניהם אם הגנב מפורסם צריך הישראל ראשון להחזיר לשני מעותיו ואם אינו מפורסם א"צ להחזיר לשני מעותיו דיכול לומר שמא העכו"ם משקר (מרדכי פ' הגוזל בתרא) (ועיין לעיל סי' רכ"ד):

סימן שנז

המכיר כליו וספריו ויצא לו שם גניבה בעיר. ובו ג סעיפים:

א בעל הבית שאינו עשוי למכור את כליו ויצא לו שם גניבה בעיר והכיר כליו וספריו ביד אחרים או שהיה עשוי למכור והיו כליו אלו שהכיר מכלים העשויין להשאיל ולהשכיר אם באו עדים שזה כליו של זה ישבע זה שהם בידו בנקיטת חפץ בכמה לקח ויטול מב"ה ויחזיר לו כליו (וי"א דכיון שהוא טוען גנובים אתרע ליה חזקה דעשויין להשאיל ולהשכיר שהרי הוא אינו טוען כן ולכן חיישינן שמא מכרן) (טור בשם הרא"ש) היה בעל הבית עשוי למכור את כליו ולא היו מהדברים העשויים להשאיל ולהשכיר אע"פ שיצא לו שם גניבה בעיר והוכרו כליו אינו מחזירן מיד לקוחות שמא הוא מכרן לאחרים אבל אם באו בני אדם ולנו בתוך ביתו ועמד וזעק בלילה נגנבו כלי וספרי ובאו בני אדם ומצאו מחתרת חתורה ובני אדם שלנו בתוך ביתו יוצאים וצרורות של כלים על כתפיהם והכל אומרים הללו

כליו וספריו של פלוני ה"ז נאמן וישבע זה שהכלים בידו בנקיטת חפץ כמה הוציא ויטול מבעל הגניב' ויחזיר לו כליו:

ב דין מי שנכנס לבית חבירו והוציא כלים תחת בגדיו נתבאר בסימן צ':

ג ראובן שנגנבו כליו או נאבדו או נטלוהו לסטים ובאו ליד עכו"ם וקנאם ישראל אחר בפחות משוויו ובאו הבעלים ותבעום מיד זה שקנאם יתבאר בסי' שס"ח:

סימן שנח

דברים האסורים לקנות מהרועים ומשומרי פירות ומבעלי אומנות. ובו יב סעיפים:

א כל דבר שחזקתו שהוא גנוב אסור ליקח אותו וכן אם רוב אותו דבר שהוא גנוב אין לוקחין אותו לפיכך אין לוקחים מהרועים צמר או חלב או גדיים אבל לוקחים מהם חלב וגבינה במדבר אבל לא ביישוב ומותר ליקח מהרועים ד' צאן או ד' גיזות של צמר מעדר קטן או חמשה מעדר גדול שאין חזקתו שהוא גנוב כללו של דבר כל שהרועה מוכרו אם היה ב"ה מרגיש בו מותר ללוקחו ואם לאו אסור:

ב אין לוקחין עצים או פירות משומרי פירות אלא בזמן שהם יושבים ומוכרים והסלים והפלס בפניהם שהרי הדבר גלוי ויש לו קול והוא שיהיה על פתח הגינה:

ג וכולם שאמרו הטמן אסור לקחת מהם:

ד מותר ליקח מהאריס שהרי יש לו חלק בפירות ובעצים: הגה וי"א דדוקא לאחר שחלקו דסתמא שלו הוא מוכר אבל קודם חלוקה אסור דחיישינן שלא יתן לב"ה נגד מה שנטל (טור סכ"א):

ה אין לוקחין מהנשים ומהעבדים ומהקטנים אלא דברים שחזקתן שהם שלהם מדעת הבעלים כגון נשים שמכרו כלי פשתן בגליל או עגלים בשרון ולוקחין בצים ותרנגולים בכל מקום [מכל אדם] וכלם שאמרו הטמן אסור: הגה מעשה באשה אחת שהחזיקה בשל יתומים וגזרו שלא ישא אותה שום אדם כדי שלא להחזיק ידי עוברי עבירה (פסקי מהרא"י סי' ר"ס ורס"א) (והביאו ג"כ לעיל סי' ט"ו):

ו לוקחים מהבדדים (וכ' ה"ה פרוש בעלי בית הבד ושוכרין אותו לעשות בו שמן ורש"י פי' בעלי בית הבד שתגרין הן בשמן ולוקחין מן נשיהן במדה שהיא בפרהסיא) זתים במדה ושמן במדה אבל לא זתים מועטים ושמן מועט שחזקתן גניבה וכן כל כיוצא בזה:

ז מוכין שהכובס מוציא הרי אלו שלו ושהסורק מוציא הרי אלו של בעל הבית (דכל מה שמקפיד עליו ב"ה הוא שלו) (טור ס"ב):

ח הכובס נוטל ג' חוטין והם שלו יתר מכאן של בעל הבית ואם היה שחור על גבי לבן נוטל את הכל והם שלו:

ט החייט ששייר מהחוט כדי משיכת מחט ושייר מהבגד מטלית שהוא ג' אצבעות על ג' אצבעות חייב להחזירה לבעלים פחות מכאן שלו:

י נסורת שהחרש מוציא במעצד שלו בכשיל של ב"ה ואם היה עושה אצל ב"ה אף הנסורת של ב"ה וכן בשאר מלאכות כל שב"ה מקפיד עליו הוא של ב"ה שאינו מקפיד הוא של פועל (טור שם):

יא בכל הדברים וכיוצא בהם הולכים אחר מנהג המדינה:

יב כל אומן שמכר דבר מהדברים שאינם שלו בהלכות מדינה כגון מוכין שמכרן הסורק במקום שנהגו שיהיה של בעל הבית אסור ליקח ממנו אבל לוקחים ממנו כר מלא מוכין (דהוי נשתנה ביד הגנב ואע"ג דשינוי החוזר אינו קונה מ"מ בספק גניבה מותר בכי האי גוונא וכל כיוצא בזה) (המגיד פ"ו דגניבה) ואם מכר האומן דברים שהם שלו בהלכות המדינה לוקחים ממנו ואם אמר הטמן אסור:

סימן שנט

איסור גזילה אפילו ע"מ להחזיר ומה נקרא גזילה ואיסור לא תחמוד ולא תתאוה. ובו יב סעיפים:

א אסור לגזול או לעשוק אפי' כל שהוא בין מישראל בין מעכו"ם ואם הוא דבר דליכא מאן דקפיד ביה שרי כגון ליטול מהחבילה או מהגדר לחצוץ בו שיניו ואף זה אוסר בירושלמי ממדת חסידות:

ב אסור לגזול אפי' ע"מ לשלם דבר יפה ממנו ויש מי שאומר דהיינו אם (אין) התשלומין בעין שאם הם בעין כיון שהם יפים מהדבר שלוקח זכות הוא להם ויזכה אותם לבעלים ע"י אחר:

ג כל הגוזל את חבירו אפי' שוה פרוט' כאלו נוטל נפשו:

ד אפי' הוא בסכנת מות וצריך לגזול את חבירו כדי להציל נפשו צריך שלא יקחנו אלא על דעת לשלם (וע"ל סי' ש"פ ס"ג):

ה אפי' הלוקח בשאלה שלא מדעת הבעלים נקרא גזלן:

ו החוטף משכון מיד הלוה שלא ברשות ב"ד ה"ז גזלן אע"פ שהוא חייב לו ואין צ"ל אם נכנס לתוך בית חבירו ומשכנו:

ז איזהו גזלן הלוקח ממון האדם בחזקה כגון שחטף מידו מטלטלים או שנכנס ברשותו שלא לרצון הבעלים ונטל משם כלים או שתקף בעבדו או בבהמתו ונשתמש בהם או שירד לתוך שדהו ואכל פירותיה וכל כיוצא בזה:

ח איזהו עושק זה שבא ממון חבירו לתוך ידו ברצון הבעלים וכיון שתבעוהו כבש הממון בחזקה ולא החזירה כגון שהיה לו ביד חבירו הלואה או שכירות והוא תובעו ואינו יכול להוציא ממנו מפני שהוא אלם וקשה:

ט הכופה את חבירו למכור את שלו ונותן לו דמיו אסור אבל אין לו דין גזלן ליפסל מדאורייתא אלא מדרבנן כמו שנתבאר:

י כל החומד עבדו או אמתו או ביתו או כליו של חבירו או כל דבר שאיפשר שיקנהו ממנו והכביד עליו רעים והפציר בו עד שלקחו ממנו הרי זה עובר בלא תחמוד כל המתאוה ביתו או אשתו וכליו של חבירו וכל כיוצא בזה כיון שחשב בלבו איך יקנה דבר זה ונפתה בלבו בדבר עבר בלא תעשה של לא תתאוה ואין תאוה אלא בלב בלבד:

יא התאוה מביא לידי חמוד והחמוד מביא לידי גזל שאם לא רצו הבעלים למכור אע"פ שהרבה להם בדמים והפציר ברעים יבא לידי גזל שנא' וחמדו בתים וגזלו ואם עמדו הבעלים בפניו להציל ממונם או מנעוהו מלגזול יבא לידי שפיכות דמים צא ולמד ממעשה אחאב ונבות:

יב הא למדת שהמתאוה עובר בלאו אחד והקונה דבר שהתאוה בהפצר שהפציר בבעלים עובר בב' לאוין לכך נאמר לא תחמוד ולא תתאוה ואם גזל עובר בג' לאוין:

סימן שס

מצוה על הגזלן להשיב הגזילה ואם אין בה שוה פרוטה או נשתנית. ובו י סעיפים:

א כל הגוזל חייב להחזיר הגזילה עצמה שנא' והשיב את הגזילה אשר גזל ואם אבדה או נשתנית משלם דמיה בין שהודה מפי עצמו בין שבאו עליו עדים שגזל אפי' גזל קורה ובנאה בבירה גדולה הואיל ולא נשתנית דין תורה הוא שיהרוס כל הבנין ויחזר הקורה לבעלים אבל תקנו חכמים מפני תקנת השבים שיהיה נותן את דמיה ולא יפסיד הבנין אפי' גזל קורה ועשאה בסוכות החג ובא בעל הקורה ותובעה בתוך החג נותן לו את דמיה אבל אחר החג הואיל ולא נשתנית ולא בנאה בטיט מחזיר את הקורה עצמה: הגה גזל קרקע ובנה עליה בניינים גדולים צריך לסתור הכל ולהשיב קרקע לבעלים דלא עשו תקנת השבים בקרקע (ר' י נל"א ח"ו):

ב הגוזל פחות משוה פרוטה אע"פ שעבר אינו בתורת השבה:

ג גזל ג' אגודות שוות שלשה פרוטות והוזלו והרי שלשתן שוות ב' פרוטות והחזיר לו שתים חייב להחזיר השלישית הואיל ובתחילתה היתה שוה פרוטה:

ד גזל שתים שוות פרוטה והחזיר אחת אע"פ שגזילה אין כאן מצות השבת גזילה אין כאן :

ה נשתנית הגזילה אע"פ שלא נתייאשו הבעלים אין צריך להחזיר אלא דמיה כמו שהיתה שוה בשעת הגזילה והוא שלא יהא שינוי החוזר לברייתו כיצד הגוזל עצים ודבקם במסמרים ועשה מהם תיבה אינו שינוי שהרי אפשר לפורקן וחוזרים לוחות כשהיו גזל עפר ועשאה לבינה לא קנה שאם ידוק הלבינה תחזור עפר כשהיתה גזל לשון של מתכת ועשאו מטבע לא קנה שאם יתיך המטבע יחזור לשון כשהיה וכן כל כיוצא בזה:

ו אבל הגוזל עצים ושיפן וקצצן או חקק בהם ועשה כלים או שגזל צמר וצבעו או נפצו או לבנו או עשאו לבדים או שגזל לבינה ועשאה עפר או אבנים וסתתן או מעות והתיכן ה"ז שינוי בידו שאם יעשה מעות אחרות פנים חדשות הן וכן כל כיוצא בזה ואין נקרא שינוי אא"כ נשתנה שם הגזילה מכח השינוי) (טור סי"ד):

ז הגוזל מעות ישנות ושיפן וחדשן לא קנה שהרי מתיישנין וחוזרים כשהיו גזל מעות חדשים וישנן קנה שאם יחדשם פנים חדשות הם (גזל אבנים וסתתן קנה. צמר וצבעו או לבנו בענין שאינו חוזר לברייתו קנה (טור שם):

ח גזל דקל מחובר וקצצו לא קנה אפילו כרתו חוליות חוליות עשאו קורות קנה:

ט גזל קורות גדולות ועשאן קטנות לא קנה קצצן לוחות עד שנשתנה שמם קנה:

י גזל לולב והפריד עליו קנה העלין גזל עלים ועשאן חופיא קנה (טלה ונעשה איל עגל ונעשה שור קנה) (טור שם):

סימן שסא

דין יאוש אם יש עמו שינוי השם או שינוי רשות. ובו ח סעיפים:

א יאוש לחוד לא קנה:

ב יאוש עם שינוי השם גרוע שחוזר לברייתו י"א שקונה ואינו צריך להחזיר אלא דמיה:

ג בד"א בידוע שנתייאשו הבעלים אבל סתם גזילה לא הוי יאוש בעלים:

ד יאוש עם שינוי רשות קנה ונתבארו משפטיו בסי' שנ"ג:

ה לא הוי שינוי אא"כ מכרו או נתנו לאחר (י"א (נ"י פ' חז"ה) דאם מכרו באחריות או נתנו בטעות או בעל כרחו לא מקרי שינוי רשות) (תשו' רשב"א סי' תתקס"ח) אבל אם בא אחר ונטלו מבית הגזלן שלא מרצונו כאלו נטלו מבית הבעלים אם ירצה הנגזל גובה מהראשון או מהשני או אם ירצה יגבה חצי מזה וחצי מזה ואם פרעו השני לראשון או שהגזלן הראשון מחל לשני אינו כלום כי אין דינו של שני אלא עם הבעלים ל"ש אם ידע השני שהוא גזול ביד הגזלן ל"ש שלא ידע ואפי' אם אכלו השני חייב לשלם לבעלים:

ו בד"א שלא נתייאשו אבל אם נתייאשו ובא אחד ואכלו פטור נהי שאם היה בעין היה חייב להחזירו עתה שאכלו פטור:

ז מת והוריש הגזילה לבניו לא הוי שינוי רשות אלא הוי כאלו אביהם קיים שאם הוא בעין ולא נשתנית צריכים להחזירה אפי' נתיאשו הבעלים ואם נשתנית והיא קיימת נותנים דמיה אבל אם אכלוה בין בחיי האב בין לאחר מותו אם קודם יאוש אכלוה חייבים לשלם לאחר יאוש פטורים אם לא הניח אביהם נכסים אבל אם הניח אביהם נכסים אפי' אכלוה אחר יאוש חייבים לשלם וכן אם מכרה האב או נתנה לאחר אם הניח נכסים חייבים לשלם ואין חילוק בזה בין גדולים לקטנים ואם אמרו הגדולים יודעים אנו שעשה אבינו חשבון עמך ולא נשאר לך כלום בידו נאמנים וי"א דה"מ כשאין ידוע שגזלה אביהם אלא על פיהם אבל אם היו עדים שגזלה אינם נאמנים:

ח הגוזל את חבירו בעדים יש אומרים שאינו צריך להחזיר לו בעדים וי"א שצריך:

סימן שסב

השביחה הגזילה ביד הגזלן ממילא. ובו יג סעיפים:

א הגזילה שלא נשתנית אלא הרי היא כמו שהיתה אע"פ שנתיאשו הבעלים ממנה ואע"פ שמת הגזלן והרי היא ביד בניו הרי זו חוזרת לבעליה בעצמה ואם נשתנית ביד הגזלן אע"פ שעדיין לא נתיאשו הבעלים ממנה קנאה בשינוי ומשלם דמיה כשעת הגזילה:

ב נתיאשו הבעלים ממנה ולא נשתנית קנה הגזלן כל השבח שהשביחו אחר יאוש ואינו משלם אלא כשעת הגזילה ודבר זה מדבריהם מפני תקנת השבים וכשמחזיר לו הגזילה שמין לו השבח ונוטל מן הנגזל:

ג מכרה הגזלן או נתנה במתנה אף ע"פ שלא נשתנית הגזיל' אינה חוזרת בעצמה מיד הלוקח הואיל ונתייאשו הבעלים בין לפני מכיר' ונתינה בין לאחר מכירה ונתינה קנאה הלוקח ביאוש ושינוי רשות (ויש חולקין ועיין לעיל סי' שנ"ג) (טור סי' שנ"ג בשם הרא"ש):

ד הגוזל והשביח ומכר או הוריש לפני יאוש מה שהשביח הוריש ומה שהשביח מכר וקנה לוקח או יורש את השבח ונוטל דמי השבח מנגזל ומחזיר הגזיל' וחוז' הנגזל ונוטל דמי השבח מהגזלן שהרי לא נתיאש וכן אם השביח הלוקח או היורש נוטל השבח מהנגזל:

ה מכר הגזלן לעכו"ם והשביח העכו"ם השבח חוזרת לבעלים:

ו מכרה העכו"ם לישראל אחר שהשביח הואיל והגזלן ישראל וזה שבידו ישראל קנה השבח ואם תפס הנגזל אין מוציאין מידו:

ז כבר נתבאר שהגזיל' שהשביחה אחר יאוש או אחר שנשתנית השבח לגזלן אע"פ שהשביח' מאיליה כיצד גזל פרה ונתעברה אצלו בין שילדה קודם שתבעו בדין בין

שעדיין לא ילדה גזל רחל ונטענה אצלו בין שגזזה קודם שתבעו בדין בין שעדיין לא גזזה הואיל ונתייאשו הבעלים משלם כשעת הגזילˈ ואם ילדˈ וגזזה הגיזות והולדות של גזלן ואם עדיין לא ילדה ולא גזזה שמין לו ונוטל השבח מהנגזל ומחזיר הבהמˈ עצמה:

ח גזל פרה מעוברת ונתייאשו הבעלים ואח"כ ילדה רחל טעונה ונתייאשו הבעליˈ ואח"כ גזזה משלם דמי פרה העומדת לילד ודמי רחל העומדת ליגזז ואם לפני יאוש וקודם שנשתנית ילדה או גזזה הרי הגיזות והולדות של בעלים ואע"פ שנתעבר' או נטענˈ ביד הגזלן הואיל ולא נתייאשו הבעלים ולא נשתנית הגזילˈ היא ברשות בעליה אע"פ שהגזלן חייב באונסים: הגה כל אלה דברי הרמב"ם אבל יש חולקין וכמו שנתבאר ריש סי' שנ"ד ושנ"ו ואפי' שינוי החוזר לברייתו כגון עפר ועשאו לבנים אע"ג דלא קנה כדלעיל סי' ש"ס שבח מיהא קנה וצריך להחזיר לו שבחו (טור ס"א):

ט בד"א בשבח הבא מאיליו כגון גיזות וולדות אבל אם היתה כחושה והוציא עליה ופטמה אפי' לפני יאוש נוטל מהנגזל שבח הפטום וכן כל כיוצא בזה משבח שיש בו הוצאˈ:

י גזילˈ שלא נשתנית והוקרה אף על פי שנתייאשו הבעלים ממנה הרי זו חוזרת לבעלים ואין לגזלן בה כלום שלא תקנו לגזלן את השבח אחר יאוש אלא כגון שבח גיזות וולדות אבל שבח היוקר אם היתˈ הגזילˈ חוזרת בעיניה אינו זוכה בה הגוזל חבית של יין מחבירו והרי הוא שוה דינר בשעת הגזילˈ והוקרה אצלו ועמדˈ בארבעˈ שבר החבית או שתה אותה או מכרה או נתנה במתנˈ אחר שהוקרה משלם ארבעˈ כשעת הוצאה מן העולם שאילו הניח' היתˈ חוזרת בעצמˈ נשברה מעצמה או אבדה משלם דינר כשעת הגזילˈ:

יא היתˈ שוה בשעת הגזילˈ ארבעˈ ובשעת הוצאה מן העולם דינר משלם ארבעˈ כשעת הגזילˈ בין ששברה או שתאה בין שנשבר' או אבדה מאיליה וכן כל כיוצא בזה:

יב הגוזל אשכול של תמרים ובו נˈ תמרים ואם ימכרו כלם ביחד אינו שוה אלא מ"ט פרוטות ואם ימכרו כל אחת בפני עצמו ישוו חמשיˈ אינו משלם אלא מ"ט:

יג הגוזל כלי ושברו אין אומרים יתן השבריים וישליˈ עליהם ודינו כמו שנתבאר בסימן שנ"ד (ס"ה ע"ש):

סימן שסג

הגוזל בהמˈ ועבדים והזקינו והדר בחצר חבירו שלא מדעתו. ובו יא סעיפים:

א גזל בהמˈ והזקינˈ או כחשה כחש שאינו יכול לחזור כגון חלאים שאין להם רפואות תעלˈ או שגזל מטבע ונסדק או פסלו המלך (וי"א דמטבע אפי' פסלה המלך אומר לו הרי שלך לפניך) (טור ס"א בשם הרא"ש) או שגזל פירות והרקיבו כולם או שגזל יין והחמיץ ה"ז כמו

שגזל כלי ושברו ומשלם כשעת הגזילˈ אבל אם גזל בהמות וכחשו כחש שאפשר לחזור או שגזל עבדים והזקינו או שגזל מטבע ונפסל במדינˈ זו והרי הוא יוצא במדינˈ אחרת או שגזל פירות והרקיבו מקצתם או תרומˈ ונטמאת או שגזל חמץ ועבר עליו הפסח או בהמה ונעבדˈ בה עבירˈ או נפסלה מליקרב או שהיתˈ יוצאת ליסקל אומר לו הרי שלך לפניך ומחזיר אותה בעצמˈ:

ב במה דברים אמורים כשהחזיר הגזילˈ אבל אם נשרפˈ הגזילˈ או אבדה אחר שנאסרˈ בהנא חייב להחזיר לו דמיה כשעת הגזיל:

ג הגוזל בהמˈ ונשא עליה משא או רכב עליה או חרש או דש בה וכיוצא בזה והחזירˈ לבעליה אף ע"פ שעבר בל"ת אינו חייב לשלם כלום שהרי לא הפסידˈ ולא הכחישˈ ואם הוחזק אדם זה לגזול או לעשוק או לעשות מעשים אלו פעם אחר פעם קונסין אותו ואפיˈ בח"ל ושמין השכר או השבח שהשביח בבהמˈ ומשלם לנגזל:

ד התוקף עבדו של חבירו ועשה בו מלאכˈ ולא בטלו ממלאכˈ אחרת פטור שנוח לו לאדם שלא ילמד עבדו דרכי הבטלˈ ואם בטלו ממלאכˈ אחרת משלם לו כפועל:

ה התוקף ספינתו של חבירו ועשה בה מלאכˈ אם אינה עשויה לשכר שמין כמה פיחתה ומשלם ואם היא עשויה לשכר אם ירד לה בתורת שכירות הואיל וירד שלא ברשות אם רצה הבעל ליטול שכרה נוטל רצה ליטול פחתה נוטל ואם ירד לה בתורת גזל נותן הפחת וכן כל כיוצא בזה וה"ה אם נטלה על דעת שאלה שלא מדעת גזלן הוי: הגה ואם שכרה הגזלן לאחר צריך להחזיר השכר לבעלים הואיל ועומדת להשכר (טור ס"ה בשם הרמ"ה וע"ל סוף סי' ש"ח מדינין אלו):

ו הדר בחצר חבירו שלא מדעתו שאמר לו צא ולא יצא חייב ליתן לו כל שכרו ואם לא אמר לו צא אם אותה חצר אינה עשויה לשכר אינו צריך להעלות לו שכר (אע"פ שהוציא את הבעל הבית בעל כרחו מן הבית והוא דר בו (מרדכי פרק כיצד הרגל) ואפילו היה רגיל להשכירו רק שעכשיו לא עביד למיגר בתר האי שעתא אזלינן) (נ"י פ' הנ"ל) אע"פ שדרך זה הדר לשכור מקום לעצמו שזה נהנה וזה אינו חסר: הגה ודוקא שכבר דר בו אבל לא יוכל לכופו לכתחילה שיניחנו לדור בו אע"פ דכופין על מדת סדום במקום שזה נהנה וזה אינו חסר ה"מ בדבר דאי בעי ליהנות לא יוכל ליהנות אבל בכי האי גוונא דאי בעי בעל החצר ליהנות ולהרויח להשכיר חצירו היה יכול אלא שאינו רוצה אין כופין אותו לעשות בחנם (מרדכי ונ"י פרק הנ"ל) ואם החצר עשויה לשכור אע"פ שאין דרך זה לשכור צריך להעלות לו שכר שהרי חסרו ממון: הגה מיהו אם לא היה דר בו אלא שגזלו ממנו פטור לשלם השכירות (טור ס"ו בשם הרא"ש ולאפוקי מהרמ"ה) וסתם בתים בזמן הזה קיימי לאגרא ואע"ג דעדיין לא השכירו מעולם (מרדכי פ' כיצד הרגל והגהות מיימוני פ"ג דגזילה ועיין בת"ה סי' שי"ז):

ז י"א דכשאין החצר עומד לשכר דאמרי' דאינו צריך להעלות לו שכר אם חסרו אפי' דבר מועט כגון שהיה הבית חדש וזה חסרו במה שהשחירו אע"פ שאין הפסד אותו שחרורית אלא מועט ע"י מגלגלין עליו כל השכר כפי מה שנהנה (וא"כ אם אין דרך זה לשכור פטור דהא לא נהנה ויש חולקין) (ר' ירוחם ני"ב שתי הדעות):

ח יש אומרים דהא דאמרינן דכשהחצר אינו עומד לשכר אינו צריך להעלות לו שכר דוקא שלא גילה הדר בדעתו שהיה רצונו ליתן לו שכר אם לא יניחנו לדור בו בחנם אבל אם גילה בדעתו כן צריך ליתן לו שכר:

ט י"א דהא דאמרי' דבחצר שאינו עומד לשכר אינו צריך להעלות לו שכר אפי' אם שכרו מאחר שהיה סבור שהוא שלו ונמצא שאינו שלו א"צ ליתן לו שכר אע"פ שנכנס על דעת ליתן לו שכר ואפי' אם נתנו לזה ששכרו ממנו צריך להחזירו ואם נתן לו השכר כיון שהוא ברור שבטעות יהב ליה חייב להחזירו:

י י"א שזה שאמרנו בחצר העשויה לשכר חייב להעלות לו שכר אפי' שכרו מראובן ונתן לו השכר ונמצאת שאינו שלו אלא של שמעון צריך ליתן לשמעון שכרו: הגה ודוקא ששמעון או שלוחיו בכאן והיו משתדלין להשכירו אבל אם אינו בעיר ואין מי שמשתדל להשכירו הוי כחצר דלא קיימא לאגרא ואע"פ ששכרו מראובן א"צ ליתן לשמעון כלום וכמו שנתבאר (הגהות מיימוני פ"ג דגזילה) ויחזור ויתבע מראובן מה שנתן לו ואפי' שכרו מראובן בפחות מכדי דמיו צריך ליתן לשמעון כל השכר הראוי ליתן לו ויחזור ויתבע מראובן מה שנתן לו ואם שכרו מראובן בדמים יקרים ונמצא הבית של שמעון לא יפרע לו אלא כפי מה ששוכרים אחרים ואפי' אם נתן כבר לראובן אינו נוטל שמעון אלא כפי מה ששוכרים אחרים ומיהו אם באו הדמים ליד שמעון והוא טוען שלא היה שוכרה בפחות מספיקא לא מפקינן מיניה: הגה ישראל שברח מן העיר ולקח (השר) ביתו והשאילו לישראל אחר אין צריך להעלות שכר לבעלים דהא לא קיימא לאגרא דאי לא הוי דר בו ישראל השני הוי דר בו עכו"ם (הג"מ פ"ג דגזילה ומרדכי פ' כיצד הרגל) השוכר בית מחבירו וחזר והשכירו לאחרים ביותר ממה ששכרו אם היה לו רשות להשכירו לאחרים בענין שנתבאר לעיל סי' שי"ו המותר הוא שלו ואם לא היה לו רשות להשכירו המותר לבעלים (נ"י פ' הנ"ל) האומר לחבירו דור בחצרי א"צ ליתן לו שכר (ב"י בשם הרשב"ץ) שני שותפין בבית והשכיר אחד מן השותפין כל הבית שלא מדעת שותפו צריך השוכר ליתן לשותף השני חלקו (ב"י בשם הרשב"א) אבל אם לא שכר כל הבית רק חלק השותף שהשכיר לו א"צ ליתן לשני כלום (ד"ע):

יא מי שהיה לו צמר וסמנים שרויין ובא אחד וגזלן וצבע הצמר בסימנים והוזל צמר הצבוע בענין שאינו שוה אלא כמו שהיה שוה בהיותו לבן ושואל הנגזל מהגזלן דמי סמנים פטור ואם תפס הנגזל אין מוציאין מידו:

סימן שסד

הנכנס בבית פלוני והוציא כלים או חטף מידו זהובים. ובו ט סעיפים:

א מי שהעידו עליו שנכנס לביתו של פלוני בפניו ונטל כלים ואין ידוע כמה נטל נתבארו משפטיו בסי' צ':

ב ראוהו עדים שנכנס לתוך בית חבירו שלא בפני ב"ה ונטל משם כלים אע"פ שהוציאם מגולים ואע"פ שהבעל הבית הזה עשוי למכור את כליו אם טען ואמר דרך גזל לקחם והלה אומר ברשותך באתי ואתה מכרתם לי או נתתם לי או בחוב שיש לי אצלך תפסתים אינו נאמן שכל הנכנס לבית חבירו שלא בפניו ונטל כלים משם והוציאם בפני עדים ה"ז בחזקת גזלן לפיכך מחזיר הכלים לב"ה ואין כאן שבועה שהרי העדים ראו מה גזל ואחר שיחזיר חוזר ותובע את בע"ה בכל מה שיטעון והדין ביניהם:

ג וכן אם היה שם עד אחד בלבד ובעל הבית טוען שגזל הוא כלי זה בידו והלה אומר לקוח הוא בידי או בחוב גביתיו או שלי היה ופקדון הוא אצלך ה"ז חייב להחזיר הכלי לבעליו בלא שבועה שאילו היה שני עדים היה חייב לשלם ועכשיו שאין שם אלא עד אחד חייב שבועה ואינו יכול לישבע שהרי אינו מכחיש את העד וכל המחוייב שבועה ואינו יכול לישבע משלם לפיכך אם כפר ואמר לא נכנסתי לביתו ולא נטלתי כלום הואיל ואין שם אלא עד אחד והוא מכחישו הרי זה נשבע שבועת התורה שלא לקח מביתו כלום ונפטר (ע"ל סי' צ' ס"ג):

ד חטף לשון כסף מיד חבירו בפני עד אחד ואמר חטפתי ודידי חטפתי חייב להחזיר:

ה חטף ממנו זהובים בפני עד אחד והוא אומר שלי חטפתי ועשרים היו אע"פ שאין העד יודע כמה חטף ה"ז משלם העשרים שהרי ידע בודאי שזהובים חטף ונמצא שהוא מחוייב שבועה שאינו יכול לישבע ומשלם:

ו אמר החוטף עשרים חטפתי ושלי הם והנגזל אומר מאה חטף משלם העשרים שהודה בהם ועל השאר נשבע היסת:

ז נכנס לביתו של חבירו שלא בפניו ונטל משם כלים בפני עד אחד ואין העד יודע כמה נטל בעל הבית אומר עשרים כלים היו בביתי וגזלן אומר לא נטלתי אלא עשרה והם שלי חייב להחזיר העשרה מפני שהוא מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע ואינו נשבע על השאר אפי' שבועת היסת מפני שאינו יכול לטעון על הגזלן טענת ודאי:

ח (כפול לעיל סי' ע"ה ס"ח) האומר לחבירו גזלתני מאה אם אמר לא גזלתי נשבע היסת ואם הודה שגזלו חמשים משלם חמשים ונשבע שבועת התורה על השאר כשאר הנשבעים שהרי לא הוחזק גזלן בעדים:

ט וכן הטוען את חבירו שנכנס לביתו וגזלו כלים והוא אומר דרך משכון לקחתים בחובי שיש לי אצלך ובעל הבית אומר אין לך בידי כלום אע"פ שהודה שמשכנו שלא ברשות הואיל ואין שם עדים מעידים שגזל הרי זה נשבע וגובה חובו מהמשכון:

סימן שסה

הגוזל ואינו יודע ממי גזל. ובו ב סעיפים:

א הגוזל אחד מחמשה ואינו יודע לאיזה מהם גזל כל אחד מהם אומר אותי גזל אע"פ שאין שם עדים שגזל הרי כל אחד מהם נשבע שזה גזלו ומשלם גזילה לכל אחד ואחד:

ב אמר לשנים גזלתי את אחד מכם ואיני יודע איזהו אינו נותן אלא מנה והם חולקים ביניהם מאחר שהם לא היו יודעים שנגזלו אלא על פיו ועם כל זה אם בא לצאת ידי שמים חייב לשלם כל הגזילה לכל אחד ואחד אבל שנים שתבעו את אחד וכל א' מהם א"ל גזלתני מנה והוא משיב אמת שגזלתי את אחד מכם מנה אבל איני יודע לאיזה מכם חייב לשלם לכל אחד מהם מנה: הגה וכן אם גזל לשנים לאחד מנה ולאחד מאתים וכל אחד מהם תובעו מאתים והוא אינו יודע למי גזל מאתים נותן לכל אחד מאתים גזל לאחד ואינו יודע אם החזיר לו אע"פ שאין תובע אותו חייב לשלם לו אם בא לצאת ידי שמים אבל אם אמר לאחד איני יודע אם גזלתיך אם לאו אפי' בבא לצאת ידי שמים אינו חייב לשלם לו (טור):

סימן שסו

גזלן שבא לעשות תשובה אם מקבלין ממנו. ובו ד סעיפים:

א גזלן מפורסם (שעסקיו בכך ותשובתו קשה) הבא לעשות תשובה מעצמו אם אין הגזילה קיימת אין מקבלין ממנו כדי שלא ימנע מלעשות תשובה ואם רצה לצאת ידי שמים והחזיר אין מוחין ביד הנגזל מלקבלו: הגה וכן אם לא בא לעשות תשובה מעצמו רק שהנגזל צריך לתבעו מחייבים אותו להחזיר (טור ס"א):

ב הרועים והגבאים והמוכסים תשובתן קשה מפני שגזלו את הרבים ואינם יודעים למי יחזרו לפיכך יעשו בו צרכי רבים כגון בורות שיחין ומערות: הגה גזלן שהחזיר אם צריך דעת בעלים דינו כמו בגנב (טור סג) וע' לעיל סי' שנ"ה):

ג היה כלי ביד בנו של בע"ה או ביד עבדו ולקחו אחד מהם ונשתמש בו ה"ז שואל שלא מדעת ונעשה ברשותו ונתחייב באונסין עד שיחזירנו לבעלים לפיכך אם החזירו לקטן שהיה בידו ואבד ממנו או נשבר חייב לשלם:

ד הגוזל את חבירו בישוב ובא להחזיר לו במדבר לא יצא ואם ירצה הנגזל לא יקחנו עד שיגיע ליישוב אבל אם מחזירו ביישוב אפי' אינו באותו מקו' שגזלו יצא:

סימן שסז

גזלן שבא להחזיר את הגזילה והגוזל את אביו. ובו ו סעיפים:

א הגוזל את חבירו אע"פ שכפר בו הואיל ולא נשבע אם חזר והודה אינו חייב לרדוף אחר הבעלים להחזיר להם אלא יהא בידו עד שיבואו (ויודיע אותם) (טור ס"א) ויטלו את שלהם אבל אם נשבע על שוה פרוטה ומעלה חייב לרדוף אחר הבעלים עד שיחזיר להם אפי' הם באיי הים מפני שכבר נתיאשו מאחר שנשבע ואינם באים עוד לתובעו:

ב אפי' החזיר הגזילה כולה חוץ משוה פרוטה חייב הגזלן להוליכה אחר הנגזל ולא יתן לא לבנו של נגזל ולא לשלוחו אא"כ עשה הנגזל השליח בעדים וכן אם עשו ב"ד שליח בעדים ונתן לו יצא ואצ"ל אם נתן לב"ד שיצא:

ג החזיר לו כל הגזיל' או שמחל לו עליה חוץ מפחות שוה פרוטה אינו צריך להוליך אחריו אלא יבא הנגזל ויטול השאר ואע"פ שהגזילה עצמה קיימת אין חוששין שמא תתייקר ונמצא הנשאר שוה פרוטה:

ד מת הנגזל כשבא הגזלן לעשות תשובה יחזיר ליורשיו אם הגזילה בעין ואם אינה בעין [או שנשתנית] יחזיר להם דמיה כשם שהיה מחזיר למורישם:

ה (טור הביאו בס"ח) הגוזל את אביו ונשבע לו ומת האב אם אין הגזילה קיימת או נשתנית עושה חשבון עם אחיו על הקרן ואם הגזיל' קיימת חייב להוצי' הגזיל' עצמה מתחת ידו לפיכך נותן הגזילה לאחיו ועושה עמהם חשבון (וי"א דאינו נוטל כלום נגד הגזילה ואם הוא עני ולא יכול לוותר חלקו לוה מאחרים והם באים ונפרעים מחלקו) (טור ס"ה) ואם אין לו אחים שנמצא זה הגזלן לבדו הוא היורש מוציא הגזילה מתחת ידו לבניו ואם אין בנים לזה הבן הגזלן נותנם לבעל חובו בהלואתו או לצדק' הואיל ויצאה גזילה עצמה מתחת ידו נפטר אע"פ שנתנ' מתנה או פרעה בחובו והוא שיודיעם ויאמר זה גזל אבא (ויש חולקין וסבירא להו דאם אין לגזלן (אחים) נותן לאחי אביו) (טור):

ו הגוזל את הגר ונשבע לו ומת הגר בלא יורשים אפי' הודה לגר וזקפו עליו במלוה אע"פ שזכה בגזילה חייב להוציאה מתחת ידו:

סימן שסח

דין המציל או הקונה מלסטים ישראל או עכו"ם. ובו סעיף אחד:

(ע"ל סי' שפ"א ס"ג) המציל מיד לסטים ישראל הרי אלו שלו מפני שסתם הדבר שנתיאשו הבעלי' ואם ידע שלא נתייאשו חייב להחזיר אבל המציל מיד לסטים עכו"ם או מוכס עכו"ם חייב להחזיר שסתם הדבר שלא נתיאשו הבעלים ואם נתייאשו הרי אלו שלו

ומפני מה אמרו סתם לסטים ישראל נתייאשו הבעלים וסתם עכו"ם לא נתייאשו מפני שהבעלים יודעים שעכו"ם מחזירין מיד הגזלן אע"פ שאין שם עדים שגזל אלא בראיות רעועות ובאומד הדעת: הגה וסתם גניבה הוי יאוש אפי' בעכו"ם וא"כ הקונה מן הגנב לא היה צריך להחזיר הגניבה אא"כ ידעינן דלא נתייאש דהא קנאה ביאוש ושינוי רשות כמו שנתבאר לעיל סי' שנ"ג מיהו נהגו להחזיר כל גניבה (ת"ה סי' ש"ט) ואין לשנות מן המנהג (טור) וכמו שנתבאר לעיל סי' שנ"ו ואין חילוק בזה בין גנב לגזלן דבכל ענין מחזיר דמיו ונוטל את שלו כן נראה לי וע"ל סי' רל"ו הקונה קרקע גזולה:

סימן שסט

אסור לקנות מגזלן ולסטים וליהנות מממונם ודינא דמלכותא כיצד. ובו יא סעיפים:

א אסור לקנות דבר הגזול מהגזלן ואסור לסעדו על שינויו כדי שיקנהו שכל העושה דברים אלו וכיוצא בהם מחזיק ידי עוברי עבירה ועובר על ולפני עור לא תתן מכשול והלוקח ממנו מטלטלין דינו כלוקח מהגנב שנתבאר בסי' שנ"ו:

ב אסור ליהנות בדבר הגזול ואפי' לאחר יאוש והוא שידע בודאי שדבר זה היא הגזילה עצמה כיצד ידע שבהמה זו גזול' אסור לרכוב עליה או לחרוש בה גזל בית או שדה אסור לעבור בתוכה או ליכנס בה בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ואם דר בה חייב להעלות שכר לבעלים אם היתה עשוי' לשכר גזל דקלים ועשה מהם גשר אסור לעבור עליו וכן כל כיוצא בזה (מיהו אם מסרו לרבים מותר ליהנות ממנו דהא הוי יאוש עם שינוי רשות) (המגיד פ"ה) אבל מלך שכרת אילנות של בעלי בתים ועשה מהם גשר מותר לעבור עליו אפי' שצוה המלך לעבדיו לכרות מכל אחד ואחד דבר ידוע והלכו הם וכרתו הכל מאחד מותר וכן אם הרס בתים ועשה דרך או חומה מותר ליהנות בה וכן כל כיוצא בזה שדין המלך דין והוא שיהי' מטבעו יוצא באותם הארצות שהרי הסכימו עליו בני אות' הארץ וסמכה דעתם שהוא אדוניהם והם לו עבדים שאם לא כן הרי הוא כגזלן בעל זרוע:

ג אסור ליהנות מהגזלן (שהוחזק ממונו שבא בגזילה) (טור ס"ה) ואם היה מיעוט שלו אע"פ שרוב ממונו גזול מותר ליהנות ממנו עד שידע בודאי שדבר זה גזול בידו:

ד בני אדם שחזקתם גזלנים וחזקת כל ממונם גזל מפני שמלאכתם מלאכת גזלנים כגון המוכסים והליסטים אסור ליהנות מהם שחזקת מלאכה זו שהיא גזל ואין מצרפים דינרים מהתיבה שלהם שהכל בחזקת גזילה אבל ממה שיש לו בבית או בשוק שלא בתיבת המוכסים מותר לצרף ואפילו מתיבתו אם הוא חייב לתת לו חצי דינר ואין לו אלא דינר נותנו לו ולוקח ממנו חצי דינר אפילו מתיבת המוכסין מפני שהוא כמציל מידו:

ה נטלו מוכסין כסותו והחזירו לו אחרת הרי אלו שלו מפני שזו כמכירה היא וחזקתה שנתייאשו הבעלים ממנה ואינו יודע בודאי שזו גזולה ואם היה ותיק ומחמיר על עצמו מחזירן לבעלים הראשונים (ובידוע שלא נתיאשו הבעלים צריך להחזירו לבעלים בחנם) (מרדכי ר"פ הגוזל בתרא):

ו בד"א שהמוכס כלסטים בזמן שהמוכס עכו"ם או מוכס העומד מאליו או מוכס העומד מחמת המלך ואין לו קצבה אלא לוקח מה שירצה אבל מוכס שפסקו המלך ליטול דבר קצוב (ואפי' צוה שישראל יתן יותר מעכו"ם מ"מ מקרי דבר קצוב לכל איש) (מהרי"ק שורש קצ"ד) והעמיד מוכס ישראל לגבותו למלך ונודע שאדם זה נאמן ואינו מוסיף כלום על מה שגזר המלך אינו בחזקת גזלן משום דדינא דמלכותא דינא ולא עוד אלא שהמבריח ממכס זה עובר (על לא תגזול) מפני שהוא גוזל מנת המלך בין שהיה מלך ישראל בין שהיה מלך עכו"ם וכן אם ישראל קנה המכס מהמלך המבריח עצמו הרי זה גוזל ישראל שקנאו (וי"א דאפי' ידוע דהישראל לוקח יותר מן הקצבה מ"מ אסור להבריח ממנו דבר הקצוב דהוי כגוזל מן הגזלן דאסור) (ב"י) אבל אם קנאו עכו"ם מותר משום דהוי כהפקע' הלוואתו דשרי במקום דליכא חלול השם: הגה וי"א דאפי' המוכס ישראל אם לא קנאו לעצמו רק גובה למלך אע"ג דאסור להבריח מכח דינא דמלכותא מ"מ אם אדם מבריח אין למוכס לכוף אותו ליתן דהוי כהפקעת הלוואתו דשרי מיהו אם יש בזה משום יראת המלך ודאי יכול לכוף אותו (ר"ן פ"ד דנדרים):

ז וכן מלך ששם מס על בני העיר או על כל איש ואיש דבר קצוב משנה לשנה או על כל שדה ושדה דבר קצוב או שגזר שכל מי שיעבור על דבר זה ילקחו כל נכסיו לבית המלך או כל מי שימצא בשדה בשעת הגורן הוא יתן המס שעליה בין שהיה הוא בעל השדה בין שאינו בעל השדה וכל כיוצא בדברים אלו אינו גזל וישראל שגבה אותם למלך אינו בחזקת גזלן והרי הוא כשר והוא שלא יוסיף ולא ישנה ולא יקח לעצמו כלום:

ח וכן מלך שכעס על אחד מעבדיו ושמשיו מבני המדינה ולקח שדהו או חצירו אינו גזל ומותר ליהנות בה והלוקחה מהמלך הרי הוא שלו ואין הבעלים מוציאין אותה מידו (וכ"כ לעיל ס"ס רל"ז) אבל מלך שלקח שדה או חצר של אחד מבני המדינה שלא בדינים שחקק הרי זה גזלן והלוקח ממנו מוציאין הבעלים מידו כללו של דבר כל דין שיחקוק אותו המלך לכל ולא יהיה לאדם אחד בפני עצמו אינו גזל וכל שיקח מאיש זה בלבד שלא כדת הידוע לכל אלא חמס את זה הרי זה גזל: הגה ואם חקק לבעל אומנות אחד כגון שחקק למלוה בריבית איזה דבר י"א דלא אמרי' ביה דינא דמלכותא דינא הואיל ואינו חקוק לכל (מהרי"ק שורש ס"ו) י"א דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא במסים ומכסים התלוים בקרקע כי המלך גוזר שלא ידורו בארצו כי אם בדרך זה אבל בשאר דברים לא (הרא"ש פ"ד דנדרים בשם הר"מ ומרדכי פ' הגוזל בתרא) וי"ח וסבירא להו דאמרי' בכל דבר דינא דמלכותא דינא (מרדכי שם בשם

התוס' ות"ה סי' ש"ט) ולכן המלוה על המשכון יכול למכרו אחר שנה הואיל וכן דינא דמלכותא (שם בשם ר"י בר פרץ) וכן הוא עיקר וכמו שנתבאר לעיל סי' שנ"ו סעיף ז':

ט לפיכך גבאי המלך ושוטריו שמוכרים השדות במס הקצובה על השדות ממכרן ממכר אבל מס שעל כל איש ואיש אינו גובה אלא מן האדם עצמו ואם מכרו השדה במס שעל הראש ה"ז אינו ממכר אא"כ היה דין המלך כך (וע"ל סי' ס"ח מדינא דמלכותא גם בסי' ק"ד סעיף ב' מדין זה):

י מלך שהיו דיניו שכל שלא יתן המס שעל השד' תהיה השד' לנותן המס וברח בעל השדה מפני המס ובא זה ונתן מס שעלי' למלך ואכל פירותיה אין זה גזל אלא אוכל פירות ונותן המס עד שיחזרו הבעלים שדין המלך דין הוא כמו שאמרנו: הגה וכן הוא חוק המלך שכל מי שימצא בשדה יתן בעד כל בני הבקעה והוא יחזור ויגבה מהם או שיכול לגבות מס השנה מא' (טור ס"ט):

יא וכן מלך שגזר שכל מי שיתן מס הקצוב על האיש ישתעבד בזה שלא נתן ובא ישראל ונתן המס שעל ישראל זה העני הרי זה עובד בו יותר מדאי שדין המלך דין אבל אינו עובד בו כעבד: הגה ישראל שהיה חייב לעכו"ם והעכו"ם מכר השטר לישראל אע"פ שאסור לדון עם ישראל חבירו בפני עכו"ם ואע"פ שבא מכח עכו"ם מ"מ דייני ישראל יפסקו לישראל זה מה שהיה העכו"ם מרויח לפני דייני עכו"ם הואיל וישראל זה בא מכחו הרי הוא כמוהו בכל מה שהיה יכול לזכות לפני דייני עכו"ם שהוא דינא דמלכותא (תשובת הרא"ש כלל י"ח סי' א' וכנ"ל ס"ס כ"ו) הנושא אשה במקום שדנין בדיני עכו"ם ומתה אשתו לא יוכל אבי אשתו או שאר יורשיה לומר כל הנושא אשה על דעת המנהג הוא נושא ונדון הדבר בדיני עכו"ם דאם מתה (לא) יורשה בעלה או כדומה לזה וליכא בזה משום דינא דמלכותא (ב"י בסי' כ"ו בשם תשובת הרשב"א) דלא אמרינן דינא דמלכותא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או שהוא לתקנת בני המדינה אבל לא שידונו בדיני עכו"ם דא"כ בטלו כל דיני ישראל (מהרי"ק שורש קפ"ז בשם רשב"א):

סימן שע

דברים שהם גזל מדבריהם כגון מפריחי יונים והמשחקים בקוביא. ובו ז סעיפים:

א יש דברים שאסרו חכמים משום גזל והעובר עליהם הרי זה גזלן מדבריהם מפריחי יונים ומשחקים בקוביא מפריחי יונים כיצד לא יפריח אדם בתוך היישוב שהרי לוקח ממון אחרים שלא כדין מפני שמשלח זכר ויביא נקיבה משובך אחר או נקבה ותביא זכר ולא יונים בלבד אלא כל העושה כזה בשאר עופות או חיה או בהמה ה"ז גזלן מדבריהם:

ב המשחקים בקוביא כיצד אלו שמשחקים בעצים או בצרורות או בעצמות ועושים תנאי ביניהם שכל הנוצח את חבירו באותו שחוק יקח כך וכך וכן המשחקים בבהמה או

בחיה או בעופות ועושים תנאי שכל שתנצח בהמתו או תרוץ יותר יקח מחבירו כך וכך וכן כל כיוצא בדברים אלו הכל אסור וגזל מדבריהם הוא:

ג (טור הביאו בס"ו) יש מי שאומר שהמשחק בקוביא עם העכו"ם אין בו משום גזל אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ויישובו של עולם וחלקו עליו לומר שאינו פסול אלא א"כ אין לו אומנות אחרת: הגה אבל אם יש לו אומנות אחרת אפי' משחק עם ישראל אינו פסול (טור) וע"ל סי' ר"ז סי' י"ג וכבר פשט המנהג כסברא האחרונה לשחוק בקוביא ואין פסול אלא מי שאין לו אומנות אלא הוא ואם שחק עמו באמנה אם חייב לשלם ע"ל סי' ר"ז ושם:

ד הפורש מצודה שאין לה בית קבול וצד חיה או עוף או דגים ובא אחר ונטלה הרי זה גזל מדבריהם (ואם יש לו בית קבול ה"ז גזלן דאורייתא) (טור ס"ט):

ה עני המנקף בראש הזית זיתים של שכחה ונפלו לארץ עד שלא נטלם בידו אם בא אחר ונטלם ה"ז גזל מדבריהם (ואם כבר באו לידו הרי זה גזל גמור ומוציאין מידו) (טור ס"י):

ו הגוזל נחיל דבורים או שמנעם מבעליו אם באו לרשותו ה"ז גזל מדבריהם:

ז כל מי שיש בידו גזל מדבריהם אינו יוצא מידו בדיינים:

סימן שעא

קרקע אינה נגזלת אפי' נתייאשו הבעלים. ובו ד סעיפים:

א קרקע אינה נגזלת לעולם אלא ברשות בעליה עומדת אפילו נמכרה לאלף זה אחר זה ונתייאשו הבעלים ה"ז חוזרת לנגזל בלא דמים וכל מי שיצא' מתחת ידו חוזר על זה שמכרה לו וחוזר המוכר השני על המוכר הראשון עד שיחזיר הלוקח מהגזלן על הגזלן ויטול ממנו (וע"ל סי' רל"ו אם לקחה מעכו"ם גזלן מה דינו):

ב לפיכך אם אירע בה קלקול הבא מאיליו כגון ששטפה נהר אין אחריות ההפסד על הגזלן שבחזקת בעליה עומדת ואומר לו הרי שלך לפניך אבל אם הפסידה הגזלן בידיו כגון שחפר בה בורות שיחין ומערות או שקצץ את האילנות ושחת את המעיינות והרס את הבנין חייב להעמיד לו בית או שדה כמו שהיו בשעת הגזילה או ישלם דמי מה שהפסיד: הגה וכשם שהקרקע בחזקת הנגזל שיכול לומר הרי שלך לפניך כן הוא ברשותו לטובתו דאע"ג דלגבי מטלטלין אינו משלם אלא כשעת גזילה גבי קרקע אינו כן אלא אם נשתמש ואכל פירותיה צריך לשלם מה שנהנה ממנה (טור):

ג גזל שדה ונטלוה מציקין בכח המלך אם מכת מדינה היא כגון שלקח המלך שדות או בתים של כל אנשי המדינה אומר לו הרי שלך לפניך ואם מחמת הגזלן נלקחה חייב להעמיד לו שדה אחרת:

ד אנס המלך את הגזלן ואמר לו הראה לנו את כל מה שיש לך והראהו שדה זו שגזל בכלל שדותיו ונטלה המלך חייב להעמיד לו שדה אחרת כמותה או נותן דמיה:

סימן שעב

גזלן שהפסיד השדה ואכל פירות כיצד גובה אותם הנגזל. ובו ג סעיפים:

א גזל קרקע והפסידה בידו או שאכל פירותיה כשבעל השדה גובה דמי מה שהפסיד הגזלן או דמי פירות שאכל גובה מנכסים בני חורין מפני שהיא כמלוה על פה ואם עמד הגזלן בדין ונתחייב לשלם ואח"כ מכר גובה מנכסים משועבדים ואם לא עמד בדין אלא על אחד מהם אינו מועיל לב' להיות טורף ממשעבדי:

ב והוא הדין אם גזלוהו מהגזלן מחמתו שחייב להעמיד לו שדה אם עמד בדין ואח"כ מכר גובה הנגזל ממה שמכר:

ג גזל שדה והשביחה והנגזל בא לטורפה שמין לו וידו על התחתונה אם השבח יתר על ההוצאה נוטל ההוצאות בלבד מהנגזל ואם ההוצאה יתירה על השבח אין לו מההוצאות אלא שיעור השבח:

סימן שעג

דין מכרה הגזלן והשביחה הלוקח מה דינו של לוקח עם הגזלן. ובו ג סעיפים:

א גזל שדה ומכרה והשביחה הלוקח אם השבח יותר על ההוצאה נוטל ההוצאה מבעל השדה (וי"א אפי' לא היתה עדיפא מבשעה שגזלה כגון שהכסיפה הגזלן אפ"ה נוטל היציאה מנגזל (נ"י בפ"ק דמציעא בשם הר"ן) ויש חולקין (שם בשם רש"י) והקרן עם שאר השבח נוטל מהגזלן הקרן גובה מנכסים משועבדים ושאר השבח מנכסים בני חורין ואם הכיר בה שהיא גזולה כשלקחה אינו נוטל מהגזלן אלא הקרן בלבד ומפסיד שאר השבח היתר על ההוצאה היתה ההוצאה יתירה על השבח בין שהכיר בה שהיא גזולה בין שלא הכיר אין לו מההוצאה אלא שיעור השבח ונוטלו מבעל השדה וי"א דהואיל וידע שאינה שלו הפסיד אפילו ההוצאה (טור ס"א בשם ר"י והרא"ש) וי"א דאם קבל אחריות בהדיא צריך ליתן כפי מה שקבל עליו (שם בשם הרמ"ה ותשובת הרשב"א בסימן אלף קנ"ה וכן כתב הריב"ש בסי' ר"ן בשמו והמ"מ פ"ט דגזילה בשם יש אומרים) ויש חולקין (שם בשם אביו הרא"ש והמגיד פ"ח דגזלה ונ"י פ"ק דמציעא וגם הר"ן כתב דלא מחוור בעיניו) והקרן נוטל מהגזלן מנכסים משועבדים:

ב הפירות שאכל לוקח בעוד שהיתה בידו צריך לשלם אותם לנגזל ודינו בהם עם הגזלן כדינו של שבח שאם לא ידע שהיתה גזולה גובה אותם מהגזלן מנכסים בני חורין ואם ידע שהיתה גזולה אינו גובה מהם כלום:

ג אם טען המוכר שהלוקח ידע שהיתה גזולה והלוקח טען שלא ידע על המוכר להביא ראיה:

סימן שעד

מכרה הגזלן וחזר וקנאה מהנגזל או נתנה לו במתנה. ובו ו סעיפים:

א הגוזל שדה ומכרה או נתנה לאחר שאין מעשיו כלום כמו שנתבאר אם אחר כך קנאה הגזלן מהנגזל נתקימה ביד הלוקח מהגזלן או ביד המקבל המתנה ממנו שמפני זה טרח הגזלן לקנותה כדי לעמוד בנאמנותו לפיכך אם לא קנאה עד שתבע הלוקח את הגזלן כגון שמכר לו השדה שאינה שלו ונתחייב לשלם והתחיל ב"ד להכריז על נכסי הגזלן כדי להגבות מהם ללוקח ואח"כ קנאה הגזלן מהנגזל לא נתקיימה ביד הלוקח ויכול הגזלן עצמו או יורשיו לתת לו מעותיו ולהוציאה מידו:

ב לקחה הגזלן מהנגזל אחר שמכרה כשהיא גזולה וחזר ומכרה לאחר או נתנה במתנה או הורישה הרי גילה דעתו שאינו רוצה להעמידה ביד זה שלקחה ממנו כשהיתה גזולה וכן אם נפלה לגזלן בירושה לא נתקיימה ביד הלוקח: הגה ויש חולקין וס"ל דאם מכרה או נתנה לאחר שקנאה הלוקח ראשון קנה אבל אם מכרה או נתנה קודם שקנאה לא קנה לוקח ראשון (טור ס"ב וב"י בשם רש"י) וכל זה לא מיירי אלא בשלא הכיר בה שהיא גזולה וקנאה אבל אם הכיר בה וקנאה לא קנה לוקח (המגיד פ"ט דגזילה ור"ן ונ"י פ"ק דב"מ):

ג גבאה הגזלן בחובו אם יש לנגזל קרקע אחרת וא"ל הגזלן זו אני גובה בחובי ה"ז מתכוין להעמידה ביד הלוקח ואם אין לנגזל קרקע אלא זו לגבות חובו הוא שנתכוון:

ד נתנוה הבעלים לגזלן מתנה קנאה הלוקח שאילו לא טרח לבעלים לא היו נותנים לו במתנה ומפני זה טרח כדי שיזכה בה בדין ויעמוד בנאמנותו ותתקיים ביד הלוקח: הגה ויש חולקין וס"ל דעל הלוקח להביא ראיה שכוון להעמידה בידו ואין מוציא מיד הגזלן וכנ"ל עיקר (טור ס"ד בשם הרא"ש ונ"י פ"ק דמציעא והמגיד פ"ח דגזילה):

ה דין גזלן שמביא עדים שלקח שדה מהנגזל נתבאר בסימן קנ"א:

ו עכו"ם שאנס שדה מישראל ומכרה לישראל אחר נתבאר בסימן רל"ו:

סימן שעה

היורד לשדה חבירו או לתוך חורבתו ונטעו או בנאו. ובו ט סעיפים:

א היורד לתוך שדה חבירו שלא ברשות ונטעה אם היתה שדה העשויה ליטע אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנוטעה ונוטל מבעל השדה ואם אינה עשויה ליטע שמין

לו וידו על התחתונה: הגה סתם כרם עשוי ליטע (ריב"ש סי' תתקט"ו) העושה טובה לחבירו שלא ברשות ע' לעיל סי' רס"ד וכן הלומד עם בן חבירו בלא דעת האב ע"ל סי' של"ה ס"א:

ב אמר ליה בעל השדה עקור אילנך ולך שומעין לו אבל אם אמר הנוטע הריני עוקר אילני אין שומעין לו מפני שמכחיש הארץ:

ג היורד לתוך שדה חבירו שלא ברשות ונטע או בנה ואח"כ בא בעל השדה והשלים הבנין או ששמר הנטיעות וכיוצא באלו הדברים שמראה שדעתו נוטה למה שעשה זה וברצונו בא הדבר שמין וידו על העליונה: הגה מיהו אם א"ל תחלה עקור אילנך ולך יכול בעל האילן לעשות אע"פ שחוזר בעל השדה אח"כ (נ"י פ' השואל):

ד היורד לשדה חבירו ברשות אפילו נטע שדה שאינה עשויה ליטע שמין לו וידו על העליונה שאם היתה ההוצאה יתירה על השבח נוטל ההוצאה ואם השבח יתירה על ההוצאה נוטל השבח (ואם בעל השדה הוא עצמו אריס חזר להיות דינו כאילו עשוי ליטע רק ששמין כמה רוצה ליתן שלא יצטרך לטרוח בעצמו) (נ"י פ' האשה שנפנו):

ה בעל בנכסי מלוג אשתו קטנה והשותף בשדה שיש לו חלק בה כיורד ברשות הן ושמין להם וידם על העליונה (וע"ל ס"ס קע"ח וס"ס ת"ד):

ו היורד לתוך חורבתו של חבירו ובנאה שלא ברשות שמין לו וידו על התחתונה ואם אמר בעל הבנין עצי ואבני אני נוטל שומעין לו (שם ד"ה) א"ל בעל הקרקע טול מה שבנית שומעין לו: הגה ודווקא אם החורבה אינה עשוי' לבנות אבל אם עשויה לבנות או במקום שסתם חורבה עומדת לבנות דינו כמו חצירות שיתבאר בסמוך (ב"י בשם תלמידי רשב"א והרמב"ם פ"ו דגזילה ומרדכי פ' השואל):

ז (רמב"ם פ"י דגזילה טור הביאו ס"ט) החצרות הרי הם ראוי' לבנין ולהוסיף בהם בתים ועליות ולפיכך הבונה בחצר חבירו ה"ז כנוטע שדה העשויה ליטע ושמין לו כמה אדם רוצה ליתן בנין זה לבנותו והוא שיבנה בנין המועיל הראוי לאותה חצר כמנהג אותו מקום: הגה (הראב"ד ומרדכי) ולא יוכל הבונה לומר בנייני אני נוטל השכירה הבונה לאחרים וקיבל שכר מנכין לו מהוצאותיו אע"ג דלא עביד למיגר (רשב"א ונ"י פ' השואל) ואם דר בה הבונה אם חסר לבעל הקרקע דבר מועט צריך ליתן לו כל מה שנהנה כמו שנתבאר לעיל סי' שס"ג (מישרים נל"א ח"ב) ראובן שהיה לו בית רעוע ויצא מן העיר ובא שמעון ודר בו והוציא הוצאות להציל הבית מן הנפילה וסיידו וכיידו כל מה שהיה לצורך שלא יפול צריך ראובן להחזיר לשמעון אבל א"צ ליתן לו מה שסיידו וכיידו כי יוכל לומר איני צריך לזה וכשיתן ראובן מה שחייב ליתן לשמעון יצא מן הבית (טור ס"ח בשם הרא"ש):

ח כל מי ששמין לו בין שהיתה ידו על העליונה בין שהיתה ידו על התחתונה אינו נוטל כלום עד שישבע בנקיטת חפץ כמה הוציא ואם אמר יבואו הדיינים (ל' הטור הבנאים)

ויעשו שומת ההוצאה והרי היא גלויה לעיניהם וישערו העצים והאבנים והסיד ושכר האומנים בפחות שבשעורים שומעין לו ונוטל בלא שבועה וכן זה שנוטל השבח בלבד והיתה ידו על העליונ' אינו צריך שבועה:

ט כל ששמין לו ונוטל שטען בעל השדה ואמר נתתי והיורד אומר לא נטלתי היורד נאמן ונשבע שלא נטל כלום ונוטל שהרי אומרים לבעל השדה עדיין לא שמו לך ולא ידעת כמה אתה חייב ליתן היאך נתת אבל אם שמו לו ואמרו לבעל השדה תן לו ואמר נתתי אע"פ שעדיין לא נשבע היורד הרי בעל השדה נאמן וישבע היסת שנתן ויפטר שהקרקע בחזקת בעליה:

סימן שעו

דין המסיג גבול רעהו. ובו סעיף אחד:

המסיג גבול רעהו והכניס מתחום חבירו בתוך תחומו אפילו מלא אצבע אם בחזקה עשה הרי זה גזלן ואם הסיג בסתר הרי זה גנב ואם בא"י הסיג הגבול הרי זה עובר בשני לאוין בלאו גניבה או בלאו גזילה ובלאו דלא תסיג (אם מותר לאדם ליקח מערופיא של חבירו עיין לעיל סי' קנ"ו):

סימן שעז

מי שדרך הרבים עובר בתוך שדהו. ובו סעיף אחד:

מי שהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדהו נטלה ונתן להם מן הצד מה שנתן נתן וזכו בו וזה שנטל לא זכה בו (מצר שהחזיקו בו רבים ברשות אסור לקלקלו) (מרדכי דבבא מציעא):

סימן שעח

אסור להזיק ממון חבירו ולא לגרו' שום היזק. ובו ט סעיפים:

א אסור להזיק ממון חבירו ואם הזיקו אע"פ שאינו נהנה חייב לשלם נזק שלם בין שהי' שוגג בין שהיה אנוס (ודווקא שאינו אנוס גמור כמו שיתבאר) כיצד נפל מהגג ושבר את הכלי או שנתקל כשהוא מהלך ונפל על הכלי ושברו חייב נזק שלם:

ב נפל מן הגג והזיק חייב לשלם נזק שלם בין שנפל ברוח מצויה בין שנפל ברוח שאינה מצוי' (דלא מקרי אונס גמור) (טור):

ג היה עולה בסולם ונשמטה שליב' מתחתיו ונפל והזיק אם לא היתה מהודקת בחזקה חייב ואם הית' חזקה ומהודקת ונשמטה או שהתליעה הרי זה פטור שזו מכה בידי שמים הוא וכן כל כיוצא בזה:

ד כל אלו הדברי' ברשו' הניזק אבל ברשות המזיק פטור עד שיתכוין להזיק כמו שיתבאר:

ה אפי' בראייתו אם יש בו היזק לחבירו אסור להסתכל בו לפיכך אסור לאדם לעמוד על שדה חבירו בשעה שעומדת בקמותיה:

ו כל מקום שמזיק חייב לשלם בין בר"ה בין ברשות הניזק ואפי' ברשות המזיק אם הכניס בו הניזק ממונו שלא ברשות והזיקו ל"ש בגופו ל"ש בממונו חייב לשלם דנהי שיש לו רשות להוציאו אין לו רשות להזיקו ודוקא במזיקו במזיד אבל אם הזיקו בשוגג פטור בע"ה ואם בע"ה הוזק בנכנס אפי' בשוגג חייב הנכנס כיון שנכנס שלא ברשות ויש מי שאומר דדוקא בשלא ידע בעל הבית שנכנס אבל אם ראהו שנכנס אם הוזק בו פטור:

ז היו שניהם ברשות או שניהם שלא ברשות והוזקו זה בזה בין בגופם בין בממונם אם לא ידעו זה בזה פטורים אבל אם ראו זה את זה אע"פ שלא כיונו חייבים לפיכך ב' שהיו רצים בר"ה או שהיו מהלכי' והוזקו זה בזה פטורי' הזיקו זה את זה חייבי':

ח היה אחד רץ ואחד מהלך והוזק המהלך ברץ חייב מפני שרץ שלא ברשות בד"א בחול אבל בע"ש בין השמשות פטור מפני שרץ ברשות (ודוקא בסתם דתלינן דרץ לצורך שבת אבל אם ידוע דאינו רץ אלא לשאר חפציו ולא שייכי ביה צורך שבת חייב כמו בחול) (ר"ן פ' המניח):

ט אם בא אחד רוכב בסוסו מאחרי חבירו ופגע בסוס שחבירו רוכב בו והכה את הסוס חייב לשלם כל מה שישומו ב"ד שנפחת מחמת הכא' זו ואפי' היה הסוס המוכה של עכו"ם וצריך הניזק לשלם לעכו"ם יותר ממה שנפחתו דמי הסוס אין המזיק חייב לשלם יותר ממה שישומו ב"ד (בחורים הרוכבים לקראת חתן וכלה והזיקו זה את זה ממון חבירו דרך שמחה ושחוק וכן בשאר דבר שמחה הואיל ונהגו כן פטורין (מרדכי ס"פ הישן ותוס' והרא"ש ואגודה פ' לולב וערבה) מ"מ אם נראה לב"ד לעשות סייג וגדר הרשות בידם) (פסקי מהרא"י סי' ר"י):

סימן שעט

דין זה בא בחביתו וזה בא בקורתו ונשבר החבית. ובו ד סעיפים:

א שנים שהיו מהלכים בר"ה זה בא בחביתו וזה בא בקורתו ופגעו זה בזה ונשבר' חבית בקורה פטור שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך:

ב היה בעל קורה ראשון ובעל החבית אחרון ונשברה חבית בקורה פטור ואם עמד בעל הקורה לנוח מכובד משאו חייב ואם הזהיר לבעל החבית ואמר לו עמוד פטור ואם עמד לתקן משאו אע"פ שלא הזהירו פטור שטרוד היה ולא היה יכול להזהירו (וע"ל ר"ס תי"ג):

ג היה בעל החבית ראשון ובעל הקורה אחרון ונשברה חבית בקורה חייב ואם עמד בעל החבית לנוח פטור ואם הזהיר לבעל הקור' שיעמוד חייב ואם עמד לתקן משאו חייב בעל הקורה אע"פ שלא הזהירו בעל החבית וכן זה בא בנרו וזה בא בפשתנו:

ד הרי שמילא חצר חבירו כדי יין ושמן אפי' הכניס ברשות הואיל ולא קבל עליו בעל החצר לשמור ה"ז נכנס ויוצא כדרכו וכל שישתבר מהכדים בכניסתו וביציאתו הרי הוא פטור עליהם ואם שברם בכוונ' אפילו הכניסם בעל הכדים שלא ברשות ה"ז חייב:

סימן שפ

האומר לחבירו קרע כסותי או של חבירי או רודף או נרדף ששיברו כלים. ובו ד סעיפים:

א האומר לחבירו קרע את כסותי שבר את כדי ע"מ שאתה פטור ה"ז פטור (וי"א אפי' לא ע"מ לפטור בפי' אלא שא"ל דברים שמשמעו כך כגון שא"ל שבור כדי וא"ל המזיק ע"מ לפטו' וא"ל הניזק לא יש לנו לומר דבתמיה קאמר לו ופטור) (טור ס"ב בשם הרא"ש) ואם לא אמר לו ע"מ שאתה פטור ה"ז חייב אע"פ שהרשהו להשחית בד"א כשבאו הכלים לידו תחל' בתורת שמיר' כגון שהיו שאולים או מופקדים אצלו אבל אם לא באו לידו בתורת שמיר' כיון שאמר לו קח כלי זה ושברו בגד זה וקרעו ועשה כן ה"ז פטור אע"פ שלא אמר לו ע"מ שאתה פטור (וע"ל עוד סי' שפ"ב מדינין אלו האומר לחבירו זרוק מנה לים ואתחייב אני לך י"א דחייב וי"א דפטור) (ר"ן פ"ק דקידושין ב' הדעות):

ב האומר לחבירו שבר כליו של פלוני ע"מ שאתה פטור ושברו ה"ז חייב ואע"פ שהעושה הוא חייב לשלם הרי זה האומר לו שותפו בעון ורשע הוא שהרי הכשיל עור וחזק ידי עוברי עבירה:

ג רודף שהיה רודף אחר חבירו להרגו או אחר אחת מהעריות לאונסה ושבר כלים בין של נרדף בין של כל אדם פטור שהרי הוא מתחייב בנפשו שכיון שרדף התיר עצמו למיתה ולכן פטור מהתשלומין ואם הנרדף שבר כלים של רודף פטור שלא יהא ממונו חמור מגופו ואם היו של אדם אחר חייב שהמציל עצמו בממון חבירו חייב (וע"ל סי' שנ"ט ס"ד) ואחד שרדף אחר הרודף להציל את הנרדף ושבר כלים בין של רודף בין של כל אדם פטור כדי שלא יבואו מלימנע מלהציל את הנרדף:

ד ספינה שחשבה להשבר מכובד המשוי ועמד א' מהם והקל מהמשא והשליך בים פטור שהמשא שבה כמו רודף אחריהם להורגם ומצוה רבה עשה שהשליך והושיעם: הגה וי"א דוקא שטענו יותר מדאי דהוי המשוי כרודף אבל אם אינה טעונה יותר מדאי ובא נחשול לטבען חייבין לשלם ומחשבין לפי המשוי ולא לפי הממון (רמב"ם פי"ב דגזילה והמ"מ סוף הלכות חובל) ואע"פ שלא הטיל רק משוי של א' כולן משלמין (טור) הכניס חמור בספינה וקופץ בספינה

ובקש לטבעו ובא א' והשליך החמור לנהר אם דרך להכניס חמורים בספינה אז המשליכו חייב לשלם ואם לאו פטור דאז החמור מקרי רודף וכל כיוצא בזה וכן נ"ל עיקר (מרדכי פרק הגוזל בתרא ותשובת מיימוני דספר נזיקין סי' כ'):

סימן שפא

דין חמשה שישבו על ספסל אחד. ובו סעיף אחד:

חמשה שישבו על הכסא ולא נשבר ובא אחרון וישב עליו ונסמך עליהם ולא הניחם לעמוד ונשבר אע"פ שהיה ראוי לישבר בהם קודם (שישב) הואיל וקרב שבירתו האחרון חייב שהרי אומרים לו אילו לא נסמכת (עליו) [עלינו] היינו עומדים קודם שישבר ואם ישבו כאחד ונשבר כולם חייבים וכן כל כיוצא בזה: הגה וי"א דסתם ספסל היא שאולה לסתם בני אדם ואם נשברה תחתיהן הוי כמתה מחמת מלאכה ופטורים מלשלם (טור ס"ב בשם הרא"ש תוס' פ"ק דב"ק) אא"כ היושבים הם משונים ושמנים וכבדים משאר בני אדם אז אם ישבו עליה ביחד ונשברה תחתיהן כולן חייבים לשלם ואם ישבו בזה אחר זה אם לא היתה נשברת בלא ישיבת האחרון הוא לבד חייב לשלם ואם היתה נשברת בלא האחרון הוא פטור ואם לא היתה נשברת רק תוך ב' שעות ועמו נשברה תוך שעה אז רואין אם סמך עליהן ומנען לעמוד הוא לבד חייב לשלם ואם לאו כולן חייבין (הכל בטור בשם הרא"ש):

סימן שפב

הקוצץ אילן של חבירו והמונע חבירו מלעשות מצוה. ובו סעיף אחד:

שור שהיה עומד להריגה מפני שהוא מזיק את הבריות ואילן העומד לקציצה מפני שהוא מזיק את הרבים וקדם אחד ושחט שור זה וקצץ אילן זה שלא מדעת הבעלים חייב לשלם לבעלים כמו שיראו הדיינים שהרי הפקיעם מלעשות מצוה ואם טען ואמר אתה אמרת לי להרגו ולקצצו הואיל והוא עומד לכך ה"ז פטור (אבל שאר מזיק אינו נאמן לומר שהוא נתן לו רשות (טור ס"ג) אפי' יש לו מיגו לומר לא הזקתי כגון דליכא עדים שהזיקו דהוי כמיגו במקום חזקה דלא הוי מיגו (מרדכי ונ"י פ' החובל) אבל נאמן לומר (לא הזקתי) [נ"א אתה אמרת לי וכו'] במיגו דלא היה שלך מה שהזקתי אלא שלי היה (מרדכי שם) וכן מי ששחט חיה ועוף ובא אחר וכיסה הדם שלא מדעת השוחט חייב ליתן כמו שיראו הדיינים ויש מי שהורה שהוא נותן קנס קצוב והוא י' זהובים וכן הורו שכל המונע הבעלים מלעשות מצות עשה שהם ראויים לעשותה וקדם אחר ועשאה משלם לבעלים י' זהובים (היה לו בן למול ובא אחר ומלו חייב ליתן לו י' זהובים אבל נתנו לאחר לימול ובא אחר ומלו פטור) (רבי' ירוחם נל"א ח"ד) ובזמן הזה אין מגבין אותו אבל אם תפס לא מפקינן מיניה:

סימן שפג

דין אדם המזיק לבהמת חבירו. ובו ה סעיפים:

א הניח גחלת על לב שור חבירו כשהוא כפות ונשרף או שדחפו לים חייב ואם הניח גחלת על לב חבירו ונשרף יתבאר בסימן תי"ח:

ב שור שעלה על גב שור להורגו ברשות הניזק שהוא בעל התחתון בין שהיה תם בין שהיה מועד ובא בעל התחתון ושמט את שורו להצילו ונפל עליון ומת הרי זה פטור דחפו לעליון ומת אם היה יכול לשומטו ולא שמטו ה"ז חייב ואם לא היה יכול לשומטו הרי זה פטור: הגה וכן ראובן שלקח כלי של שמעון וסמך בו חביתו של יין שלא יפול ובא שמעון ונטל כלי שלו ונשבר חביתו של יין שמעון חייב דה"ל לסמכו בדבר אחר (תשו' הרא"ש כלל ק"א סי' ג'):

ג ב' שהמיתו את הבהמה כאחד או שברו את הכלי כאחד משלמים ביניהם:

ד ה' שהניחו ה' חבילות על הבהמה ולא מתה ובא זה האחרון והניח חבילתו עליה ומתה אם היתה מהלכת באותם החבילות ומשהוסיף זה חבילתו עמדה ולא הלכה האחרון חייב ואם מתחלתה לא היתה מהלכת האחרון פטור ואם אין ידוע כולם משלמין בשוה:

ה הכובש בהמת חבירו במים או שהניחה בחמה וצמצם עליה המקום כדי שלא תמצא צל עד שהרגתה החמה חייב: הגה ודוקא שאחזה בידו אבל סגר עליה הדלת שלא תצא י"א דפטור מדיני אדם (טור ס"ו):

סימן שפד

דין אדם המזיק שלא בגופו. ובו ד סעיפים:

א א' המזיק בידו (או בשאר גופו) (טור ס"א) או שזרק אבן או ירה חץ והזיק בו או שפטר (פי' שפתח) מים על חבירו או על הכלים והזיק או שרק ונע והזיק בכיחו (פי' רוק עב היוצא בכח) וניעו (פי' רוק דק שהולך ומתנועע) בעת שהלכו מכוחו ה"ז כמזיק בידו והם תולדות של אדם אבל אם רק הרוק והניח על הארץ ואח"כ נתקל מהם אדם ה"ז חייב משום בורו שכל תקלה תולדות בור הוא:

ב היה מכה בפטיש ויצא גץ (פי' שביב יוצא מתחת הפטיש כשמכין בו על הסדן) מתחת הפטיש והזיק ה"ז חייב:

ג הבנאי שקבל עליו את הכותל לסותרו ושבר את האבנים או הזיק חייב היה סותר מצד זה ונפל מצד אחר פטור ואם מחמת המכה חייב:

ד החוצב (פי' שחוצב אבנים מההר) שחצב אבן ונתנו לסתת (פי' הפוסל אבני גזית ומרבעה ומחליקה רש"י) והזיק בו הסתת חייב מסרה הסתת לחמר החמר חייב מסרו החמר לכתף הכתף חייב מסרה הכתף לבנאי הבנאי חייב מסרה הבנאי למסדר המסדרו על שורת הבנין המסדר חייב ואם אחר שסדרו על שורת הבנין נפל והזיק אם הם קבלנים וכולם שותפים במלאכה כולם חייבים ואם הם שכירי יום האחרון חייב וכלם פטורים:

סימן שפה

דין היזק שאינו ניכר כגון מנסך יינו של חבירו. ובו ב סעיפים:

א המזיק את חבירו היזק שאינו ניכר כגון שעירב יין נסך ביינו מן התורה הוא פטור אבל חכמים קנסוהו לשלם נזק שלם מהיפה שבנכסיו כדין כל המזיקים לפיכך אם מת המזיק קודם שישלם אין קונסין בנו אחריו לשלם וכן אם היה שוגג או אנוס פטור שלא קנסו אלא מזיד:

ב המנסך יין חבירו לעכו"ם לא נאסר שאין אדם מישראל אוסר דבר שאינו שלו ואם היה לו בו שותפות או שהיה מומר שהרי הוא כעכו"ם או שהתרו בו וקבל ההתראה שהרי הוא מומר ה"ז אוסר היין וחייב לשלם אע"פ שהוא מתחייב בנפשו מפני שמשעה שהגביהו נתחייב לשלם ואינו מתחייב בנפשו עד שינסך:

סימן שפו

חילוק שבין גרמא בנזקין לדינא דגרמי והזורק כלי מראש הגג. ובו ד סעיפים:

א קיימא לן כרבי מאיר דדאין דינא דגרמי (ודוקא באדם חייב דינא דגרמי אבל בבהמה לכולי עלמא פטור) (נ"י פ' הפרה) לפיכך הדוחף מטבע של חבירו עד שירד לים חייב אע"פ שלא הגביהו וכן הפוחת מטבע של חבירו והעביר צורתו חייב אע"פ שלא חסרו והמוכר ש"ח לחבירו וחזר ומחלו דקי"ל שהוא מחול צריך לשלם ללוקח כמו שנתבאר בסי' ס"ו:

ב וכן השורף שטר חוב של חבירו חייב לשלם כל החוב שהיה בשטר שאע"פ שאין גוף השטר ממון הרי גרם לאבד ממון ובלבד שיודה לו המזיק ששטר מקויים היה וכך היה כתוב בו ומחמת ששרפו הוא אינו יכול לגבות החוב אבל אם לא האמינו אינו משלם לו אלא דמי הנייר בלבד (ומיירי שאין עדים שיודעים כמה היה כתוב בו שאם היו עדים אינו חייב לו כלום שהם יעשו לו שטר אחר כמו שנתבאר בסי' מ"א) (טור):

ג וכן הזורק כלי שלו מראש הגג והיו תחתיו כרים וכסתות שאם יפול עליהם לא ישבר וקדם אחר וסלקם ונחבט הכלי בארץ ונשבר חייב המסלק וכן כל כיוצא בזה: הגה וי"א דזה מקרי גרמא בניזקין ופטור וכן בדוחף מטבע של חבירו או פחת צורתה פטור דהוי גרמא בניזקין

ולכן אפי' זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים וכסתות וקדם בעצמו וסלקו א"ה פטור דעל הזריקה לא מחייב דלא היו ראויים לישבר ומה שסלקן הוי גרמא בעלמא (טור בשם הרא"ש ור"י פ' לא יחפור) סופר שכתב שטר וכתב מנה במקום מאתים או המזיק לחברו בעצתו שיעץ לו או שליש שהחזיר שטר שלא היה לו להחזיר כולם פטורים דלא הוי אלא גרמא בניזקין מיהו משמתינן ליה עד דמסלק היזיקא וכן בכל גרמא בניזקין (תשו' רשב"א סי' אלף נ"ב ותשובת רמב"ן סי' ר"מ ור"י ונ"י פ' לא יחפור) י"א דבכל גרמא בניזקין אם הוא דבר שכיח ורגיל חייב לשלם משום קנס (תוס' פרק לא יחפור בשם ריצב"א) ולכן יש מי שכתב דראובן שמכר מקח לעכו"ם ובא שמעון וא"ל לעכו"ם שאינו שוה כל כך חייב לשלם לו (מהר"ם מריזבורק) ואפשר דכי האי גוונא הוי כמסור דחייב (כדלקמן סי' שפ"ח) ראובן שהלוה מעות לעכו"ם על משכונות ובא שמעון ואמר לעכו"ם להלוות לו בפחות והחזיר לראובן מעותיו פטור דהוי גרמא בניזקין מיהו מיקרי רשע (רבי' ירוחם נל"א ח"ב) וע"ל סי' קנ"ו ס"ה דין (נ"י המבטל) המגביה כיסו של חבירו ע"ל סי' רצ"ב :

ד הזורק כלים מראש הגג ואין תחתיהם כרים וכסתות ובעודם באויר בא אחר ושברם במקל הזורק חייב והמשבר פטור דחשבינן ליה כשבור משעה שזרקו:

סימן שפז

שמין השברים לניזק ומשלם לו עליהם. ובו סעיף אחד:

שמין למזיק בידו כדרך ששמין לו אם הזיק ממונו כיצד הרי שהרג בהמת חבירו או שבר כליו שמין כמה היתה הבהמה שוה וכמה הנבילה שוה וכמה היתה הכלי שוה והוא שלם וכמה שוה עתה ומשלם הפחת לניזק עם הנבילה או הכלי השבור כדרך שנתבאר בשורו שהוזק בסי' ת"ג:

סימן שפח

דין ניזק נשבע ונוטל. ובו טז סעיפים:

א המזיק ממון חבירו ואינו יודע מה הזיק נשבע הניזק ונוטל כיצד לקח כיס חבירו והשליכו למים או לאש או שמסרו ליד אנס ואבד בעל הכיס אומר: זהובים היה מלא והמזיק אומר איני יודע מה היה בו שמא עפר או תבן היה מלא הרי הניזק נשבע בנקיטת חפץ ונוטל והוא שיטעון דברים שהוא אמוד בהם או אמוד להפקיד' אצלו ודרכן להניחם בכיס וכיוצא בו (ארנקי בשק אם הוא שבת וי"ט מקרי דרכו בכך וכל כיוצא בזה) (מרדכי פ' הכונס) אבל אם אין דרכם להניחם בכלי זה והוא פשע בעצמו (ופטור המזיק) כיצד הרי שחטף חמת או סל מלאים ומחופים והשליכם לים או שרפם וטען הניזק שמרגליות היו בתוכה אינו נאמן (וי"א דאפי' היו עדים שהיו שם פטור הואיל ופשע כמו שנתבאר) (המגיד פ"ז דחובל בשם

תוס' וע"ל ס"ק ו') ואם תפס אין מוציאין מידו (וי"ח (טור בשם הרא"ש) וישבע שמרגליות היה בתוכו ונוטל ממה שיש אצלו וכן כל כיוצא בזה ואם ידע המזיק שהכיס היה בו זהובים אבל אינו יודע כמה היו אם הניזק אומר אלף נוטל אלף בלא שבועה והוא שיהיה אמוד שהרי המזיק מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע (וי"א דנשבע הניזק ונוטל וכן עיקר) (טור סי' צ' בשם הראב"ד והמגיד פ' הנ"ל והרא"ש):

ב המוסר ממון בידי אנס בין אנס עכו"ם בין אנס ישראל חייב לשלם מהיפה שבנכסיו כל מה שלקח האנס אע"פ שלא נשא המוסר ולא נתן בידו אלא הרגיל בלבד ואם מת גובים מיורשיו כשאר כל המזיקים וי"א דדוקא שעמד בדין אבל אם לא עמד בדין אין היורשין חייבין לשלם ואשה שמסרה משמתינן לה ואם יש לה ממון שאין לבעל רשות בו משלמת ואם יש לה נכסי מלוג הבעל אוכל פירות כל ימי חייה ואם מתה חייב לשלם לנמסר וכן לשאר ניזק ואין הבעל לענין זה רק כיורש שחייב לשלם (מרדכי פ' החובל) בד"א כשהראה המוסר מעצמו אבל אם אנסוהו עכו"ם או ישראל אנס להראות והראה ה"ז פטור מתשלומין (ואם אנסו להראות שלו והראה [שלו ו]של חבירו חייב) (טור ס"א) ואם נשא ונתן ביד אע"פ שהוא אנוס חייב לשלם שהמציל עצמו בממון חבירו חייב כיצד הרי שגזר המלך להביא לו יין או תבן וכיוצא בדברים אלו ועמד מוסר ואמר הרי יש לפלוני אוצר יין או תבן במקום פלוני והלכו ולקחוהו חייב לשלם : הגה ואפי' יסרוהו ולא א"ל על מה והראה ממון חבירו חייב (טור שם) ולא מקרי אונס אלא הכאות ויסורין אבל לא אונס ממון (מרדכי פ' הגוזל בתרא ותשובת מיימוני דנזיקין סי"ב ונ"י) היה רואה נזק בא עליו מותר להציל עצמו אע"פ שע"י זה בא הנזק לאחר (נ"י פ' השותפין):

ג אנסו המלך למוסר זה עד שיראה לו ממון חבירו שהוא בורח מלפניו והראה לו מפני האונס ה"ז פטור שאם לא יראה לו יכהו או ימיתהו:

ד נשא ממון חבירו בידו ונתנו לאנס חייב לשלם מ"מ אע"פ שהמלך אנסו להביא (ב' שותפים שהיה להן חוב ביחד ואנס שר לאחד לפטור החוב פטור דזה לא מקרי נתן ביד) (מרדכי פ' הגוזל בתרא) בד"א שאם אנסו להביא והביא חייב כשלא הגיע הממון לרשות האנס אבל אנס שאנס את ישראל עד שהראהו ועמד האנס על הממון ונעשה ברשותו (דהיינו שיוכל לשלוט עליו וליטלו. המגיד פ"ח דחובל) ואנס את ישראל עד שהוליכו למקום אחר ואפי' הוליכו זה המוסר שהראהו הרי זה פטור שכיון שעמד האנס בצד האוצר כבר אבד כל מה שיש בו וכאלו נשרף:

ה בעלי דין שהיתה ביניהם מריבה על הקרקע או על מטלטלין זה אומר שלי וזה אומר שלי עמד אחד מהם ומסרה ביד אנס מנדין אותו עד שיחזיר הדבר לכמות שהיה ויסלק יד אנס מביניהם ויעשו דין בישראל: הגה מ"מ אין לו דין מוסר אע"פ שהפסיד חבירו עי"ז הרבה דלא מקרי מוסר אלא במתכוין להזיק אבל לא במתכוין להוציא את שלו (תשו' מיי' דנזיקין סי' כ"א

ומרדכי פ' הגוזל בתרא בשם ר"א) ויש חולקין וס"ל דמקרי מוסר וחייב לשלם לו כל הזיקו אם לא הי' חבירו סרבן וכ"ש אם התרו בו תחילה שלא ידונו בפני עכו"ם ועבר שיש לו דין מוסר (מרדכי פ' הגוזל קמא בשם מהר"ם ופ' המניח ות' הרא"ש כלל י"ז סי' ד' ומהרי"ק שורש קנ"ד וקס"א):

ו מי שנתפס על חבירו ולקחו עכו"ם ממון ממנו בגלל חבירו אין חבירו חייב לשלם אין לך מי שנתפס על חבירו ויהיה חברו חייב לשלם לו חוץ מהנתפס מפני המס הקצוב על כל איש ואיש בכל שנה או הנתפס על התשורה שנותן כל איש למלך בעוברו עליהם או חיילותיו ה"ז חייב לשלם לו והוא שיקחו ממנו בפירוש בגלל פלוני בפני עדים ונתבאר עוד בסי' קכ"ח:

ז מי שיש עליו עדים שמסר ממון חבירו כגון שהראה מעצמו או שנאנס ונשא ונתן ולא ידעו העדים כמה הפסידו במסירתו והנמסר אומר כך וכך הפסידני והמוסר כופר במה שטענו אם תפס הנמסר אין מוציאין מידו אלא נשבע בנקיטת חפץ וזוכה במה שתפס וי"א דבספיקא דדינא לא מהני תפיסה (טור בשם הרא"ש) (וע"ל ס"ק ל"ב) ואם לא תפס אין מוציאין מן המוסר אלא בראייה ברורה (ואם ידעו ברור הדברים רק שהוצרך להתפשר עם השר בכך וכך הנמסר נשבע ונוטל (מרדכי פ' הגוזל בתרא) ויש מי שאומר שאם המוסר אומר איני יודע כמה הפסדת ע"י ישבע הנמסר ויטול: הגה (וע"ל ס"ק כ"ז) וכל זה במוסר ממון אבל מסר גופו של חבירו לאנסים הנמסר נשבע ונוטל וכן אם גרם לו תפיסה דהוי כמזיק בידים וצריך לשלם לו כל הזיקו (מרדכי פ' הגוזל בתרא) האומר לחבירו מסרתני והוא כופר ישבע לו היסת (הגהות אשירי) וי"א דצריך לישבע לו לפני השר שלא מסרו לו (מרדכי פ' הגוזל בתרא) וא"צ לעשות נקיות זו אלא ע"פ עד א' המעיד שמסרו אבל אין העכו"ם נאמנים בכך (מרדכי פ' החובל ופ' הפרה ופסקי מהרא"י סי' פ"ג ותשו' רשב"א סי' אלף נ"ח) שנים שמסרו ביחד כל א' משלם החצי ואם בזה אחר זה האחרון פטור דכ"ז שלא נפטר ממסירה הראשונה הנזק בא מגרם הראשון (מרדכי פ' הפרה) ואפי' לא מסרו רק ראה אנס או עכו"ם שיגידו לשר (מהר"מ מרוזבורק) י"א דאדם המוכה מחבירו יכול לילך לקבול לפני עכו"ם אע"פ דגורם למכה היזק גדול (מרדכי ומהרי"ו הנ"ל סי' כ"ח ות' מיי' דנזיקין סי' ס"ו ומהר"ם מרוזבורק):

ח אין משביעין את המוסר שהראה מעצמו לא שבועה חמורה ולא שבועת היסת מפני שהוא רשע ואין לך פסול יותר מזה ואפי' לא מסרו עדיין רק שאומר אלך ואמסור אם אומר כך בפרהסיא נפסל לעדות ולא אמרי' בכה"ג עביד אינש דגזים ולא עביד (מרדכי פ' הגוזל בתרא) וי"ח אא"כ מוחזק בכך (מרדכי שם בפ' הנשבעין) ואפי' לא יודעין אם רגיל בכך או לא מ"מ יוכל זה שכנגדו לעמוד ולהציל עצמו ע"י עכו"ם אע"פ שיגיע נזק לזה (מהר"ם מריזבורק ותשו' רשב"א סי' קפ"א והרא"ש כלל ט"ז) אבל המוסר שאנסוהו להראות או להביא ונתן ונשא ביד אע"פ שהוא חייב לשלם אינו רשע ובן תשלומין הוא בלבד [ומשביעין אותו] כשאר הכשרים:

הגה וכן אם הודה שמסר ואין עדים בדבר אע"פ שאינו נפסל בהודאת עצמו מ"מ חייב לשלם (מרדכי פרק הגוזל בתרא):

ט אסור למסור לישראל ביד עכו"ם בין בגופו בין בממונו ואפי' היה רשע ובעל עבירות ואפי' היה מצר לו ומצערו: הגה ודוקא בדברים בעלמא אבל אם מסרו מותר למוסרו דהרי יוכל להרגו בדין במקום שיש חשש שיחזור וימסרנו (הרא"ש כלל י"ו סי' א' וב' ותשו' רשב"א סי' קפ"א) או אם אי אפשר להציל עצמו בדרך אחר אבל אם אפשר להציל עצמו בדרך אחר הוי כשנים שמסרו זה את זה וכל מי שהפסיד חבירו יותר חייב לשלם המותר בנזק שלם (מרדכי פ' הנ"ל ותשו' מיימוני הנ"ל) וכל המוסר ישראל ביד עכו"ם בין בגופו בין בממונו אין לו חלק לעולם הבא:

י מותר להרוג המוסר בכל מקום אפי' בזמן הזה ומותר להורגו קודם שימסור אלא כשאמר הריני מוסר פלוני בגופו או בממונו אפי' ממון קל התיר עצמו למיתה ומתרין בו ואומרים לו אל תמסור אם העז פניו ואמר לא כי אלא אמסרנו מצוה להורגו וכל הקודם להרגו זכה: הגה ואם אין פנאי להתרות בו א"צ התראה (המגיד פ"ח דחובל) וי"א דאין להרוג המוסר אא"כ אי אפשר להינצל ממנו בא' מאיבריו אבל אם אפשר להציל באחד מאיבריו כגון לחתוך לשונו או לסמות עיניו אסור להורגו דהרי לא גרע משאר רודף (תשו' מיי' הנ"ל ומרדכי הנ"ל בשם תשו' מהר"מ):

יא עשה המוסר אשר זמם ומסר אסור להורגו אלא א"כ הוחזק למסור שהרי זה יהרג שמא ימסור אחרים:

יב כל המוסר הצבור ומצערן מותר למסרו ביד עכו"ם להכותו ולאסרו ולקנסו אבל מפני צער יחיד אסור למסרו: הגה (וע"ל סי' תכ"ה ס"א) מי שעוסק בזיופים וכדומה ויש לחוש שיזיק רבים מתרין בו שלא יעשה ואם אינו משגיח יכולין למסרו לומר שאין אחר מתעסק בו אלא זה לבד מי שרוצה לברוח ולא לשלם לעכו"ם מה שחייב ואחר גילה הדבר אין לו דין מוסר שהרי לא הפסידו רק שהוצרך לשלם מה שחייב מ"מ ברעה עשה דהוי כמשיב אבידה לעכו"ם ואם גרם לו היזק חייב לשלם לו מה שגרם לו (מהר"ם מרוזבורק):

יג אסור לאבד ממונו של מוסר אע"פ שמותר לאבד גופו שהרי ממונו ראוי ליורשיו (וע"ל סי' ק"ח ס"ב) וי"א דמותר ליטול ממונו לעצמו דאינו אסור אלא לאבדו (מרדכי פ' הגוזל בתרא):

יד מוסר מקבלים עדות שלא בפניו: הגה ואין צריכין לכוין העדות כל כך (טור):

טו מי שמוחזק ששלשה פעמים מסר ישראל או ממונם ביד עכו"ם מבקשים עצה ותחבולה לבערו מהעולם: הגה ע"י גרמא אע"פ שאסור להורגו [בידים] מי שמדבר בפני קהל ועדה דברי מסירות ועי"ז נשמע לשר וגרם היזק אע"פ שאין לו דין מוסר מ"מ מעניישין אותו לפי ראות עיני הדיינים (ריב"ש סי' רל"ט ותשו' רמב"ן סי' ר"מ) מי ששלח שליח למסור אם השליח הוחזק לעשות

חייב המשלחו ואין לומר אין שליח לדבר עבירה הואיל והוחזק בכך וכן אם מסר שטר פרוע לעכו"ם ויודע שיתנו לשר ויכוף הישראל לפרוע שנית חייב לשלם (בית יוסף בשם תשב"ץ ומהר"ם מריזבורק):

טז הוצאות שעשו לבער מוסר כל הדרים בעיר חייבים לפרוע בהם אפי' אותם שפורעים מס במקום אחר :

סימן שפט

דין ממון האדם שהיזק וחילוק שבין תם למועד ובאיזה מקום חייב קרן ושן ורגל. ובו כ סעיפים:

א כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם שהזיקו חייבים הבעלים לשלם שנאמר כי יגוף שור איש את שור רעהו א' השור ואחד שאר בהמה חיה ועוף לא דבר הכתוב בשור אלא בהווה:

ב וכמה משלם אם הזיקו בדברים שדרכה לעשות תמיד כמנהג ברייתה כגון בהמה שאכלה תבן או עמיר או שהזיקה ברגלה או בדרך הילוכה חייב לשלם נזק שלם מהיפה שבנכסיו שנאמר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם ואם שנה ועשה מעשים שאין דרכה לעשות תמיד והזיקה בהם כגון שור שנגח או נשך חייב לשלם חצי נזק מגוף המזיק עצמו שנאמר ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגו':

ג כיצד שור שוה מנה שנגח לשור שוה עשרים והמיתו והרי הנבילה שוה ארבעה בעל השור המזיק חייב לשלם שמנה ואינו חייב לשלם אלא מגוף השור שהזיק שנאמר ומכרו את השור החי:

ד לפיכך אם המית שור שוה עשרים לשור שוה מאתים והנבלה שוה מנה אין בעל הנבלה יכול לומר לבעל החי תן לי חמשים אלא אומר לו הרי שור שהזיק לפניך קחהו ולך אפי' אינו שוה אלא דינר וכן כל כיוצא בזה:

ה העושה מעשה שדרכו לעשות תמיד כמנהג ברייתו הוא הנקרא מועד והמשנה ועשה מעשה שאין דרך כל מינו לעשותו כן תמיד כגון שנגח או נשך הוא נקרא תם וזה המשנה אם הרגיל בשינויו פעמים רבות נעש' מועד לאותו דבר שהרגיל בו שנא' או נודע כי שור נגח הוא:

ו חמשה מעשים תמים יש בבהמה ואם הועד לא' מהם נעשית מועדות לאותו מעשה ואלו הם הבהמה אינה מועדת מתחלתה לא ליגח ולא ליגוף ולא לנשוך ולא לרבוץ על הכלים גדולים ולא לבעוט ואם הועדה לאחד מהם הרי זו מועדת לו אבל השן מועדת מתחלתה לאכול את הראוי לה והרגל מועדת מתחלתה לשבר בדרך הילוכה:

ז הבהמה יש מי שאומר שהיא מועדת מתחלתה לרבוץ על פכים קטנים ולמעך אותם ויש חולקין עליו:

ח חמשה מיני חיה מועדים מתחלת ברייתן להזיק אפי' אם הם בני תרבות לפיכך אם הזיקו או המיתו בנגיחה או בנשיכה ודריסה וכיוצא בהם חייב נזק שלם ואלו הם הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס וכן הנחש שנשך ה"ז מועד ואפי' היה בן תרבות (וי"א דוקא נחש מועד לכל מיני היזק אבל האחרים אינן מועדין אלא מה שדרכן בכך כגון ארי לדרוס וזאב לטרוף אבל לא איפכא) (טור ס"ג בשם ר"י והרא"ש):

ט כל מועד משלם נזק שלם מהיפה שבנכסיו וכל תם משלם חצי נזק מגופו:

י בד"א כשנכנסת הבהמה לרשות הניזק והזיקתהו אבל אם נכנס הניזק לרשות המזיק והזיקתהו בהמתו של בע"ה ה"ז פטור על הכל שהרי הוא אומר לו אילו לא נכנסת לרשותי לא הגיע לך היזק והרי מפורש בתורה ושלח את בעירה ובער בשדה אחר: הגה כל זה ל' הרמב"ם וצ"ע דמקרא זה בשן ורגל היא דכתיב לפטרן ברשות שניהם אבל ברשות המזיק דפטור אפי' בקרן אין ענין מקרא זה טעם אליו אלא דפטור מכח דא"ל אילו לא נכנסת כו' והא דפטור ברשות המזיק דוקא שנכנס שלא ברשות אבל נכנס ברשות כגון פועלים הנכנסין לתבוע שכרן ונגחן שורו של בעל הבית חייב (טור ס"ה בשם הרא"ש):

יא הזיקה ברשות הרבים או בחצר שאינה של שניהם לא למזיק ולא לניזק או בחצר שהוא של שניהם והרי היא מיוחדת להניח בה פירות ולהכניס לה בהמה כגון הבקעה וכיוצא בה או שהיא של שניהם להכניס בה בהמה ואין שום אחד מהם רשאי להכניס בה פירות אם בשן ורגל הזיקה כדרכה ה"ז פטור מפני שיש לה רשות להלך בכאן ודרך הבהמה להלך ולאכול כדרכה ולשבר בדרך הלוכה ואם נגחה או נגפה או רבצה או בעטה או נשכה אם תמה היא משלם חצי נזק ואם מועדת נזק שלם:

יב היה החצר של שניהם מיוחדת לפירות ולא להכניס בה בהמה והכניס שם אחד מהשותפים בהמה והזיקה חייב אפילו על השן ועל הרגל:

יג וכן אם היתה מיוחדת לבהמה לשניהם והיה רשות לאחד מהם בלבד להכניס לה פירות והזיקה פירותיו חייב על השן ועל הרגל:

יד אם הוא של אחד מהם לפירות ולא לשוורים ולשני לשוורים ולא לפירות והזיקה בהמתו של אותו שמיוחדת לו לשוורים ולא לפירות לאותו שמיוחדת לו לפירות בשן ורגל חייב דלגבייהו הו"ל הצר הניזק בקרן פטור דלגבי דידיה הוה ליה חצר המזיק ואם הזיקה בהמתו של אותו שמיוחדת לו לפירות לאותו שמיוחדת לו לשוורים בקרן חייב דלגבי דידיה הוה ליה חצר הניזק בשן ורגל פטור דלגבייהו הוי חצר המזיק:

טו שן ורגל אין חייבין אא"כ הזיקו ברשות הניזק אבל בר"ה פטורים וא"צ לומר ברשות המזיק ומיהו אם התיז אבנים בר"ה והלכו והזיקו ברשות הניזק או עץ ארוך מקצתו ברשות הרבים ומקצתו ברשות הניזק ודרסה עליו בר"ה ושיברה כלים ברשות הניזק חייב:

טז ראובן שהכניס פירותיו לחצר שמעון שלא ברשותו ונכנס שורו של לוי שם ואכלתם פטור: הגה אבל אם הכניס ראובן פירותיו ברשות ונכנס שורו של לוי שלא ברשות חייב דהוי כחצר של שותפים ונכנס שם שור של אחרים להזיק דחייב (הגהות מיי' שם):

יז חצר שהוא של שניהם לשוורים ולאחד מהם לשאר דברים והכניס בה טליתו וחבירו שמיוחדת לו לשורים הכניס בה שורו והזיק השור לטלית וגם הטלית לשור אין אומרים יצאו זה בזה אלא שמין הנזקין בב"ד וכל מי שהזיק יותר ישלם:

יח ג' אבות נזיקין בשור הקרן והשן והרגל ונקראו אבות מפני שהם כתובים בפסוק ולהם תולדות שכל דבר הדומה לו מכל אלו נקראו תולדות ודינו כמוהו חוץ מנזק צרורות כמו שיתבאר:

יט כיצד שור האמור בתורה הוא שנגח בקרן ואין דרכו בכך אלא דרך מקרה ואין לו הנאה בהזיקו וכל הדומה לו דינו כמותו כגון שנגפה בגופה או נשכה או בעטה או רבצה על כלים ושברתם וכן אם אכלה כסות או כלים דינה כקרן ואינו משלם אלא חצי נזק בין ברשות הניזק בין בר"ה ועוד יש דברים שהזיקה ברגלה או בפיה ודינם כקרן ויתבארו בסי' ש"צ:

כ פרה שרבצה בר"ה והלכה פרה אחרת דרך עליה ובעטה בה אע"פ שזאת שינתה ורבצה אין למהלכת לבעוט בה אבל אם הזיקה דרך הילוכה פטורה:

סימן שצ

נזקי רגל ותולדותיו ודיני צרורות וכלב ותרנגול שקפצו. ובו יב סעיפים:

א רגל היא אב שושלח את בעירה הכתוב בתורה הוא שהבהמה הולכת ברגליה ומזקת בדרך הילוכה והוא דבר שדרכה בכך ואין לה בו הנאה וכל הדומה לדברים אלו הוא תולדותיו ודינו כמוהו כיצד כגון שהזיקה בגופה דרך הילוכה או בשערה או בשליף (פי' הברטנורא בראשון מקמא שליף משאוי באמתחות ומרצופין) שעליה או בפרומביא (פי' רסן) שבפיה או בזוג שבצוארה או במשוי שעליה ותרנגולים שהיו פורחים ממקום למקום ושברו כלים בכנפיהם או שהיו מהדסין (פי' מהדסין ענין דריסה ורקידה) על גבי עיסה או

פירות וטנפום או נקרו בהם וכן כל דבר המחובר בגופה כגון עגלה המושכת בקרון והוליכתה על גבי הכלים ושברתם כל אלו תולדות הרגל ודינם כמוהו:

ב כשכשה בזנבה כשכוש רב שאין דרכה לעשות תמיד והזיקה ברשות הרבים או שכשכשה בגיד שלה ברשות הרבים והזיקה פטור ואם תפס הניזק גובה חצי נזק ממה שתפס שזה הדבר ספק הוא אם אלו תולדות הקרן שחייב עליה ברשות הרבים או תולדות הרגל שפטור עליה ברשות הרבים: הגה וי"א דבכל ספקא דדינא לא מהני תפיסה ולכן אפי' אם תפס מפקינן מיניה (טור ס"א בשם ר"י) (וע"ל סי' שכ"א) ולדעת הרא"ש דכשכשה בזנבה לא הוי ספק ודאי פטור (טור שם הביאו):

ג כל תולדה כאב שלה חוץ מצרורות המנתזין מתחת רגלי הבהמה בשעת הילוכה שאע"פ שתולדות רגל הם ופטור עליהם בר"ה כרגל ואם הזיקו ברשות הניזק משלם מהיפה שבנכסיו כרגל שהוא אב אעפ"כ אינו משלם אלא חצי נזק כיצד בהמה שנכנסה לחצר הניזק והיו צרורות מנתזין מתחת רגליה ושברו את הכלים משלם חצי נזק מהיפה שבנכסיו ודבר זה הלכה למשה מסיני:

ד וכן אם היתה מהלכת בר"ה ונתזו צרורות מתחת רגליה לרשות הניזק ושבר את הכלים משלם חצי נזק והוא הדין לתרנגולים שהדסו והעלו עפר או צרורות ושברו וכן חזיר שהיה נובר באשפה והתיז צרורות והזיק משלם חצי נזק:

ה דרסה על הכלי ברשות הניזק ושברתו ונפל על כלי אחר ושברו על הראשון משלם נזק שלם ועל האחרון משלם חצי נזק ויש מי שאומר שהוא הדין לכח כחו: הגה דרסה על הכלי ולא נשבר ונתגלגל למקום אחר ונשבר שם משלם נזק שלם (טור ס"ב):

ו היתה מהלכת ברשות הרבים ובעטה והתיזה צרורות והזיקו ברשות הרבים פטור ואם תפס הניזק רביע נזק אין מוציאין מידו שהדבר ספק הוא שמא שינוי הוא ואינו תולדת רגל שהרי בעטה:

ז בעטה בארץ ברשות הניזק והתיזה צרורות מחמת הבעיטה והזיקה שם חייב לשלם רביע נזק שזה שינוי הוא בהתזת צרורות ואם תפס הניזק ח"נ אין מוציאין מידו ואפי' היתה מהלכת במקום שאי אפשר לה שלא תתיז וביעטה והתיזה משלם רביע נזק ואם תפס הניזק חצי נזק אין מוציאין מידו: הגה (ר"י והרא"ש) וכבר נתבאר דיש חולקין וסבירא להו דלא מהני תפיסה בספק דינא:

ח בהמה שהטילה גללים לעיסה היינו צרורות וכגון דדחיק לה עלמא שאין לה מקום לנטות אנה ואנה דאי לאו הכי הוי שינוי ותולדה דקרן הוא:

ט כשם שחייב על כח שיש בו ממש שהתיז צרורות כך חייב על כח שאין בו ממש כגון סוס שצנף (פי' צניפה בסוס כמו נעירה בחמור ונביחה בכלב ושאגה באריה) וחמור שנוער ושברו כלים בכח קולם ותרנגול שבר כלים ברוח כנפיו או שהושיט ראשו לאויר כלי ותקע בו ושברו בד"א כשיש בו זרעונים דהשתא הוי אורחיה אבל אם אין בו זרעונים הוי שינוי ולא דיינין ליה השתא:

י התרנגולים מועדים להלך כדרכן ולשבר או היה חוט או רצועה קשור ברגליהם ונסתבך כלי באותו החוט ונתגלגל ונשבר משלם חצי נזק: הגה זהו לשון הרמב"ם והוא סתום אבל אחרים כתבו היה חוט או משיחה קשורה ברגליה אם גררה ושברה בו כלי דרך הלוכה משלם נזק שלם זרקו ושבר בו משלם חצי נזק [ואם הזיק אחר שנח פטור] בד"א בחוט של הפקר או שיש לו בעלים והצניעו ונקשר מאליו אבל אם החוט של בעל התרנגול ולא הצניעו אפי' נקשר מאליו ושבר ע"י זריקה חייב נזק שלם (טור ס"ג) דחצי נזק דצרורות אינו אלא בהתיזה דבר הפקר אבל אם התיזה דבר [של בעלים] ולא הצניעו חייב נזק שלם ואם החוט של אחרים בעל החוט חייב בין הזיק התרנגול דרך גרירה או דרך זריקה הואיל ולא הצניע חוט שלו ואם הזיק החוט לאחר שנח חייב משום בור המתגלגל בד"א בתרנגול של הפקר אבל אם יש לתרנגול בעלים אם הזיק דרך גרירה שניהם משלמין ביחד ואם היזק דרך זריקה בעל התרנגול נותן רביע ובעל החוט ג' חלקים ואם הזיק לאחר שנח בעל התרנגול פטור ובעל החוט חייב הכל (וע"ל סי' תי"א יתבאר בדיני בור) וכ"ז בנקשר מאיליו אבל אם קשרו אדם ברגל התרנגול אז הקושר חייב בכל ענין אפי' יש לחוט בעלים (טור) וה"ה אם היה החוט מונח במקום מוצנע והניח אדם במקום תורפה וע"י זה נקשר בתרנגול הוי כאלו קשרו בידים (ב"י בשם התוספות שם ובשם הרא"ש):

יא תרנגול שהיה מחטט בחבל דלי ונפסק החבל ונשבר הדלי אם עיסה דבוקה בחבל דהשתא אורחיה היא או אפי' אין בו עיסה והוא בלוי שדרכו ליפסק על ידי חטיטת התרנגול חייב בין על החבל בין על הדלי נזק שלם ואם החבל חדש ואין עיסה דבוקה בו משונה הוא ואינו חייב אלא חצי נזק בין על החבל בין על הדלי ואם הוא הולך אחר הדלי ומגלגלו עד המקום שנשבר שם משלם נזק שלם:

יב הכלב והגדי שקפצו מראש הגג מלמעלה למטה ושברו את הכלים משלמים נזק שלם מפני שמועדים הם לדבר זה וכן אם נפלו והזיקו שעלייתן לראש הגג פשיעה ואע"פ שנפילתן אונס כל שתחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב: הגה וי"א דאם הכלים סמוכים לכותל שאין ראויין לשבר ע"י קפיצה ונפלו פטור דאונס הוא ואם הכלי ארוך וראשו אחד קרוב לכותל וראש השני רחוק בענין שראוי לשבר ע"י קפיצה ונפלו קרוב לכותל ושברו חייב דתחילתו בפשיעה ע"י קפיצה ואם הכותל צר אפי' קרובים לכותל ונפלו חייב והוא שקפצו כדרכם אבל אם קפץ הכלב ברקידה והגדי נסרך דהוי שינוי גבייהו אין משלמין אלא חצי נזק (טור ס"א) קפצו מלמטה למעלה

משלמים חצי נזק (והוא) שנתלה הגדי ונסרך וקפץ הכלב אבל נסרך הכלב ודלג הגדי בין מלמעלה למטה בין מלמטה למעלה חייבים נזק שלם וכן תרנגול שדלג בין מלמעלה למטה בין מלמטה למעלה משלם נזק שלם וה"ה מי שמסר ביתו לשומרו והיה בו חש"ו צריך לשומרם שלא ידלגו מלמעלה למטה ולא מלמטה למעלה:

סימן שצא

שן באיזה מקום ובאיזה אכילה משלם מה שהזיקה או מה שנהנית. ובו יב סעיפים:

א שן היא אב דושלח את בעירה (וביער) דכתיב בקרא מוקמינן לה נמי בבהמה שאוכלת פירות חבירו דברים הראוים לה ונהנית באכילתן חייב נזק שלם בין שאכלתן בין שלא אכלתן אלא שהפסידתן ולא כלתה אותם לגמרי לפיכך כל הדומה לזה שמזיק בדבר שהיא נהנית היא תולדה דשן כגון נתחככה בכותל להנאתה והזיקה או שטנפה פירות וכלים להנאתה כגון שנתגלגלה עליהם:

ב בד"א שאכלה דבר הראוי לה אבל אכלה דבר שאין ראוי לה כגון כסות וכלים שינוי הוא ואינו משלם אלא חצי נזק בין שאכלה אותם בחצר הניזק בין שאכלה אותם ברשות הרבים:

ג אכלה דבר שאין דרכה לאכול אלא ע"י הדחק כגון פרה שאכלה שעורים וחמור שאכל כרשינין וכלב שלקק את השמן וחזיר שאכל חתיכת בשר וחתול שאכל תמרים חשיב שפיר אכילה אבל בהמה שאכלה בשר או תבשיל לאו אורחא הוא ומשלם חצי נזק אכלה פת הוי אורחא אבל חיה לאו אורחא לא בפת ולא בתבשיל:

ד בהמה שראתה לחם בסל ושברה הסל ואכלה הלחם משלם נזק שלם גם על הסל שכך דרכה לשבר הסל כדי לאכול הלחם אבל אם אכלה הלחם תחלה ואח"כ שברה הסל אינו משלם על הסל אלא חצי נזק דהוי קרן ואינו משתלם אלא מגופו:

ה ראתה אוכלים ע"פ החבית ונסתבכה בחבית לעלות כדי לאכול האוכלים ושברתו משלם גם על החבית נזק שלם שכן דרכה לעלות עליו כדי לאכול האוכלים:

ו חיה שטרפה בהמה ואכלתה או שאכלה בשר חי אורחא היא ומשלם נזק שלם אבל כלב שהמית כבש וחתול שהמית תרנגולים גדולים ואכלם משונה הוא ואינו משלם אלא חצי נזק ודוקא בפחת שפחתה מיתה אבל דמי הנבילה משלם ברשות הניזק נזק שלם וברה"ה מה שנהנית שאכילה אינו שינוי שכן דרכן לאכול נבילות אפי' של בהמות גדולות:

ז אין חייב השן לשלם נזק שלם אא"כ אוכלת ברשות הניזק אבל אם לקחה בחצרו והוציאה משם ואכלה ברה"ה או בחצר של אחר פטור מלשלם יותר ממה שנהנית ואם

לקחה בר"ה והלכה ואכלה ברשות הניזק יש מחייבים לשלם נזק שלם משום דפי פרה כחצר הניזק דמי ונ"מ אפילו במקום שאין לחייב על הנטילה כגון שהיו הפירות מונחים במקום שאי אפשר ליטלם משם ובא ראובן והושיט פירות של שמעון שבחצר שמעון לפי פרת לוי חייב לוי אם המושיט חרש שוטה וקטן או שאין לו לשלם שאם היה אפשר להשתלם ממנו היה הוא חייב ובעל הפרה פטור:

ח אכלה בר"ה משלם כל מה שנהנית דהיינו כל מה שאכלה אינו משלם אותו אלא כאלו היה תבן (וי"א דמי שעורים בזול) (טור ס"ג בשם הראב"ד והרא"ש והרא"ה וריטב"א ונ"י ואם אכלה אוכלים הרעים לה כגון שאכלה חטים הואיל ולא נהנית פטור:

ט היו הפירות מונחים בצידי רחבה והיא בתוך הרחבה והחזירה ראשה לצידי רחבה ואכלה מהן אינו משלם אלא מה שנהנית דכיון דגופה ברשות הרבים הוי ליה שן ברה"ר אבל אם יצאה מרחב' לצידי רחבה ואכלה שם משלם מה שהזיקה אכלה מפתח החנות אינו משלם אלא מה שנהנית מתוך החנות משלם מה שהזיקה:

י הקצה מקום מרשותו לרשות הרבים והניח שם פירותיו ואכלתם שם חשוב כרשות הרבים:

יא היתה מהלכת בר"ה ופשטה צוארה ואכלה מעל גבי חבירתה ואפי' עמדה אינו משלם אלא מה שנהנית שכן דרך הבהמות לאכול זו מעל גבי זו ואם קפצה ואכלה מעל גבי חבירתה משלם מה שהזיק' גבי חבירתה כחצר הניזק הוא חשיב: הגה וי"א דדוקא שהוא בענין שאי אפשר לה לאכול כי אם בקפיצה אבל אם תוכל לאכלם בלא קפיצ' אז חשיב כרשות הרבים (טור שם בשם הרא"ש) וה"ה להיתה קופתו מופשלת לאחוריו ואכלה פירות שבקופה:

יב בהמה שהית' עומדת ברשות הניזק ותלשה פירות מר"ה ואכלתן ברשות הניזק הרי הדבר ספק: הגה והוא הדין אם הבהמה עומדת ברשות הרבים ונטלה האוכל מרשות הניזק ואכלה בר"ה דהוי הדבר ספק ודוקא בכה"ג שהמאכל ברשות אחד והבהמה גלגלה המאכל לרשות שני אבל אם המאכל דבר ארוך מקצתו מונח בפנים ומקצתו מונח בחוץ וכשמושכת ראש האחד ראש השני נגרר אחריה בכ"מ שהיא מתחלת למושכו חשבינן ליה כאלו אכלן שם בין ברשות היחיד בין ברשות הרבים (טור) לפיכך אינה משלמת אלא מה שנהנית ואם תפס הניזק כמה שהזיק' אין מוציאין מידו: הגה (ר"י והרא"ש) וכבר נתבאר סי' ש"צ דיש חולקין וסבירא להו דלא מהני תפיסה בספיקא דדינא:

סימן שצב

דין כלב שנטל חררה ואכל חררה והדליק הגדיש. ובו סעיף אחד:

כלב שנטל את החררה והלך לו לגדיש (של בעל החררה טור ס"א) אם הניחה בגדיש ואכל את החלה והדליק את הגדיש על החלה ועל מקום החררה משלם נזק שלם ועל הגדיש חצי נזק ואם היה מגרר את החלה על הגדיש והולך ושורף משלם על החררה נזק שלם ועל מקום הגחלת חצי נזק ועל שאר הגדיש פטור (וי"א דמשלם על כל הגדיש חצי נזק) (טור שם וב"י בשם הרשב"א) בד"א כששמר בעל הגחלת את אשו וסגר הדלת ובא הכלב וחתר ונטל את החררה מעל האש אבל אם לא שמר אשו בעל האש חייב על שריפת הגדיש ובעל הכלב חייב על אכילת החררה ועל מקומה (וכ"כ הטור בשם הרמ"ה): הגה ויש אומרים דעל מקום החררה משלם כל אחד החצי ועל שאר הגדיש בעל הכלב נותן רביע ובעל הגחלת שלש' חלקים ואם זרקה על הגדיש אז משלם בעל הכלב רביע אפי' על מקום החררה ובעל הגחלת שלשה חלקים (טור שם):

סימן שצג

הכניס פירותיו לחצר חבירו שלא ברשות והוזק בהן בעל החצר. ובו ד סעיפים:

א הכניס פירותיו לחצר (בעל הבית) שלא ברשות ואכלתן בהמתו של בעל הבית פטור (ואפי' הי' בעל החצר טוחן והביא זה חטים לטחון שישתכר בהן בעל החצר אפי' הכי מקרי שלא ברשות (טור ס"א) ואם הוחלקה בהם והוזקה בעל הפירות חייב ואם הכניס ברשות פטור (וי"ח (טור בסי' רצ"א וסימן שצ"ח בשם ר"י והרא"ש) כמו שיתבאר לקמן סוף סי' שצ"ח) ואם קבל עליו ב"ה לשמור את הפירות בעל הבית חייב:

ב הכניסן שלא ברשות ואכלתן בהמתו של בעה"ב והוזקה באכילתן בעל הפירות פטור מפני שהי' לה שלא תאכל:

ג הכניסן ברשות והניחו בעלי החצר את זה שהרשוהו בחצר לשמרו ואכלתן בהמתו של בע"ה והוזק' באכילתן בעל הפירות חייב שכיון שראה הבהמ' אוכלת דברים המזיקים לה והניח' חייב שהרי אין בעלי החצר מצויים שם להעביר הבהמ' מהם ומעשה באש' אחת שנכנס' בבית שכנתה ללוש ולאפות והניחוה ונתעלמו כדי שלא יביטו בה בעת לישת' ואפיית' ובא עז של בעה"ב ואכל הבצק ומת וחייבוה חכמים לשלם דמיו וכן כל כיוצא בזה:

ד המגדיש בתוך שדה חבירו שלא ברשות ואכלתם בהמתו של בעל השד' פטור ואם הוחלק' בהם והוזק' בעל הפירות חייב אכלתן והוזק' באכילתן פטור ואם הגדיש ברשות בעל השד' חייב אע"פ שלא קבל עליו לשמור שהשומר בגרנות כיון שא"ל הגדש בכאן כמי שאמר לו הגדש ואני אשמר לך הוא חשוב :

סימן שצד

בהמה שנפל' לגנה והזיק' וכיצד משערין ההיזק. ובו ו סעיפים:

א בהמה שהוחלק' באבן או במימי רגלים ונפל' לגנה ונחבטה על גבי פירות וירקות או שאכל' משלם מה שנהנית ואפי' הלכ' מערוגה לערוג' ואפי' נשאר' שם כל היום כולו אינו משלם אלא מה שנהנית ומה הנאה יש לה בחבטה שהרי מצאה מקום רך ולא נתרסקו איבריה אבל אם ירדה כדרכ' ואכלה משלם מה שהזיק' ואפי' טנפה פירות במי לידה משלם מה שהזיק' מפני שתחלתו בפשיע' וכן אם דחפה חבירת' ונפל' משלם מה שהזיק' מפני שהי' לו להעבירם אחת אחת כדי שלא ידחפו זו את זו (וכן דעת הרי"ף) הגה וי"א דאם דחפה חבירתה לא מקרי פשיעה אלא הוי אונס ופטור (טור ס"ד בשם ר"י והרמ"ה והרא"ש) אם העבירה אצל גינת חבירו והיה אפשר לה לירד וליכנס לגינה אפילו נפלה באונס חייב דהוי תחלתו בפשיעה וסופו באונס (טור ס"א ותוספות והרא"ש) ויש מי שחולק בזה (ב"י בשם הרשב"א בשם הראב"ד):

ב הוחלקה ונפל' ויצא' (והוא ידע) (טור ס"ב) וחזרה לגינה אע"פ שחזר' שלא לדעת הבעלים משלם מה שהזיק' מפני שהי' לו לשומר' שלא תחזור שהדבר ידוע שכיון שידע' דרך הגינה הרי היא חוזרת מאליה: הגה מיהו אם שמרה בשמירה מעולה ויצאה והזיקה פטור (טור):

ג המעמיד בהמת חבירו על גבי קמת חבירו המעמיד חייב לשלם מה שהזיק' וכן אם הכישה (פי' הכה אותה) עד שהלכה לקמת חבירו והזיק' זה שהכיש' חייב: הגה ואפי' הפירות ברשות הרבים דהוי כמזיק בידים (המ"מ פ"ד מנזקי ממון וב"י בשם רשב"א): ודוקא הכישה כיוצא בזה אבל קם לה באפה עד שהלכה שם פטור דהוי גרמא בניזקין (המגיד שם ודלא כדעת הראב"ד):

ד כל בהמ' שהזיק' פירות מחוברים משערים מה שהזיק' בששים ומשלם מי שנתחייב לשלם כיצד הרי שאכל' בית סאה שמין ששים בית סאה באות' השד' כמה הי' שוה וכמה היא שוה עתה אחר שנפסד בו הבית סאה ומשלם השאר וכן אם אכלה קב או רובע אפי' קלח אחד שמין אותו בששים:

ה אכלה פירות גמורים שאינם צריכי' לקרקע משל' דמי פירות גמורי' בשיווייהן אם סאה דמי סאה ואם סאתים דמי סאתים:

ו הרי שאכלה פירות דקל אחד וכן הקוצץ פירות דקל חבירו ואכל אם היה דקל רומי וכיוצא בו שאין התמרים שלו יפות משערים אותו בששים על גבי הקרקע ואם דקל פרסי וכיוצא בו הוא שהתמרים שלו יפות ביותר משערים הדקל בפני עצמו כמה היה שוה וכמה הוא שוה עתה: הגה וי"א דאם לא נגמר גדולו משערין בששים ואם נגמר גדולו משערין כמו שהוא (טור ס"י):

סימן שצה

המשסה את הכלב בחבירו או בעצמו. ובו סעיף אחד:

המשסה (פי' משלח ומקניט) כלבו של חבירו בחבירו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ובעל הכלב חייב חצי נזק שכיון שהוא יודע שאם שסה את כלבו להזיק נושך לא היה לו להניחו ואם שסהו בעצמו בעל הכלב פטור שכל המשנ' ובא אחר ושינ' בו פטור:

סימן שצו

כיצד שמירת תם ומועד או מסרן לשומר חנם או לשומר שכר. ובו י סעיפים:

א שור המועד וכן שן ורגל שהם מועדים מתחילתן די להם בשמיר' פחותה לפיכך אם קשרם בעליו במוסרה או שמרם שמיר' פחותה ויצא' והזיקו פטור בד"א במועד אבל תם לא סגי ליה לא במוסירה ולא בשמירה פחותה עד שישמרנו שמירה מעולה אי זו היא שמירה מעולה דלת שיכול' לעמוד אפילו ברוח שאינה מצויה ושמירה פחות' שיכולה לעמוד ברוח מצויה ולא בשאינה מצויה אבל אם אינה יכולה לעמוד אפילו ברוח מצויה כאלו לא שמרו כלל וחייב אפילו לא נפלה הדלת ע"י הרוח אלא לסטים הוציאו' או חפרה או חתר' הדלת והפילתו דתחילתו בפשיעה לגבי נפילת הדלת וסופו באונס לגבי חתירה וקיימא לן כל שתחלתו בפשיע' וסופו באונס הבא מחמת הפשיעה חייב אבל אם חתרה פרצה ויצא' משם פטור שאין האונס בא מחמת הפשיעה:

ב שמרה כראוי ונפרצה בליל' או שחתר' הדלת ויצאה והזיק' פטור אפי' ידע שנפרצה שאינו חייב לצאת לטרוח אחריה ודוקא נפרצה בליל אבל נפרצ' ביום חייב דקלא איתי למלתא ומסתמא ידע:

ג הוציאוה לסטים הם חייבים משעת משיכה או שהכישוה במקל להוציאה ודווקא שהוציאו' כדי לגזלה אבל הוציאוה כדי לאבדה פטורים:

ד הפורץ גדר לפני בהמת חבירו ויצא' והזיקה אם היה גדר בריא וחזק חייב וי"א דאינו חייב בנזקי הבהמה אלא אם הכישה והזמינה לנזק וכן עיקר (טור ס"ד בשם הראב"ד והמגיד פ"ד דנ"מ) וי"א דאפילו על הבהמה עצמה אינו חייב אם נאבדה) (טור) ואם היה כותל רעוע פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים:

ה הניחה בחמה אפי' חתרה ויצא' והזיק' חייב זה שהניח' שם שכיון שהניחה בחמה הרי היא מצטערה ועושה כל שאיפשר לה לעשות לברוח: הגה ולכן אפילו היתה קשורה בקשר חזק חייב (טור):

ו מסר השור לחרש שוטה וקטן אע"פ שהי' השור קשור הבעלים חייבין שדרך השור להתיר הקשר ולצאת ולהזיק אפי' שמרוהו שמיר' מעולה וחתרה ויצא' והזיק' הבעלים חייבים:

ז מסר שורו לחמש' בני אדם ופשע בו א' מהם ויצא והזיק אם אינו משתמר אלא בחמשתן זה שפשע בשמירתו חייב ואם משתמר בשאר אף אלו הנשארים חייבים ויש מי שאומר דה"מ כשאמרו כיון שאינך רוצ' לשמרו גם אנו מסולקים משמירתו אבל אם לא נסתלקו משמירתו הוא פטור והם חייבים:

ח מסרו לאחד מארבע' שומרים מסתמא קבל עליו שלא יזיק ושלא יוזק וה"מ בשור סתם אבל אם מכיר בו שהוא נגחן אינו מקבל עליו אלא שלא יזיק אבל לא שלא יוזק ואם לא שמרוהו כלל ויצא והזיק נכנסו תחת הבעלים וחייבים לשלם תם חצי נזק ומועד נזק שלם והבעלים פטורים ואם אחר שהזיק התם ברשותו אומרים לבעלים הרי שלך לפניך לא אמר כלום שהרי ב"ד לוקחים אותו להשתלם מגופו ואם שמרוהו כראוי שמיר' מעול' השומרים פטורים והבעלים חייבים בנזק קרן בלבד שהיא תמה אבל בנזק שן ורגל גם הבעלים פטורים ואם שמרוהו שמירה פחותה אם ש"ח הוא פטור ואם ש"ש או שוכר או שואל הוא חייבים:

ט מסרו השומר לשומר אחר והזיק חייב ששומר שמסר לשומר חייב אפי' שומר חנם שמסר לשומר שכר ואם הזיק חייב השומר הראשון לשלם לניזק וילך לעשות דין עם השומר השני ואם מסרה שומר ראשון לבנו או לבן ביתו או למסעדו נכנסו תחת השומר וחייבים:

י אם הזיק שורו של שואל לשורו של משאיל או איפכא נתבאר בסי' שמ"ז:

סימן שצז

מי שבהמתו רגילה ליכנס לתוך שדה חבירו ובהמת הקצבים שמזקת. ובו ב סעיפים:

א מי שבהמתו רגיל' ליכנס לשד' חבירו ומזיקתו יכול בעל השדה להתרות בבעל הבהמה שישמור בהמתו וצריך לשומר' (ואם לא שמרה והזיקה חייב לשלם היזקו) (כן מוכח מדברי התוס' והרא"ש) ואינו יכול לומר לו גדור שדך כדי שלא תכנס בו:

ב הקצבים שיש להם בהמות לשחוט ביום השוק אם הם מזיקות אפי' בר"ה מתרים בבעלי' ג' פעמים שישמרם ואם לא שמרום רשאי הניזק לשחטם שחיטה כשיר' ואומרים לבעלים בואו ומכרו הבשר שלכם:

סימן שצח

הכניס שורו לחצר חבירו שלא ברשות או נתן לו רשות להכניסו. ובו ה סעיפים:

א הכניס שורו לחצר חבירו שלא ברשות ונגחו שורו של בעל החצר פטור וכן אם הזיקו בעל החצר פטור שיכול לומר כיון שהכניסו שלא לדעת לא ידעתי בו עד ששגיתי בו ומיהו אם הזיקו לדעת חייב לשלם נזק שלם שאע"פ שיש לו רשות להוציאו מרשותו אין לו רשות להזיקו:

ב הזיק שור הנכנס לבעל החצר או לשורו דינו כאלו הזיקו בר"ה ומשלם תם חצי נזק ומועד נזק שלם:

ג קלקל את החצר כגון שחפר בו בורות שיחין ומערות בעל השור חייב בנזקי החצר ובעל החצר חייב בנזקי הבור מפני שהיה לו לסתמו:

ד נפל לבור שבחצר והבאיש את מימיו אם הבאישם בשעת נפיל' חייב בנזקי המים ואם הבאישם אחר נפיל' פטור שהרי נעשה כשאר תקלה שחשוב כבור והמים חשובים ככלים ובור פטור בנזקי כלים:

ה אם הכניסו ברשות בעל החצר פטור בעל השור ואם הזיק שור בעל (החצר) לשור הנכנס ברשות פטור אא"כ קבל עליו בעל החצר שמירתו: הגה וי"א דכיון דנתן לו רשות ליכנס הוי כאלו קיבל עליו שמירתו ודוק' בנזיקין דאתו ליה מבעל החצר אבל בניזיקין דאתו ליה מעלמא אינו חייב עד שיקבל עליו שמירתו (טור בשם ר"י והרא"ש):

סימן שצט

פרה שהזיקה גובה מולדה ושור שנגח פרה מעוברת כיצד שמין אותה. ובו ה סעיפים:

א פרה מעוברת שהזיק' גובה חצי נזק ממנה ומולדה מפני שהיא כגופה אפי' ליתא לפרה משתלם כל חצי נזק מהולד מפני שהיא מגופה אבל תרנגולת שהזיק' אינו גובה מביצת' מפני שהביצה אינו מגופה אלא מובדלת ומופרשת: הגה מיהו אם הביצה אגודה עדיין בגופה י"א דגובין ממנה (המגיד פ"ט דנ"מ):

ב פרה מעוברת שנגח' ונמצא עוברה בצדה ואין ידוע אם קודם נגיח' ילדה ואז אין להשתלם מהולד או לאחר נגיח' ילדה ויש להשתלם מהולד ואין הפרה לפנינו המוציא מחבירו עליו הראי' ולא יטול מהולד:

ג וכן שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה מת בצדה ואין ידוע אם מחמת נגיחה הפיל' או אם הפילה קודם המוציא מחבירו עליו הראי' ואפי' שהניזק טוען ברי והמזיק טוען

שמא ואפי' שאין המזיק מוחזק כגון שעומדת באגם פטור ואפי' משבוע': הגה מיהו אם תפס הניזק נאמן אם יש לו מיגו דלא היו דברים מעולם (טור בשם הרא"ש):

ד נגח פרה מעוברת והפיל' אין שמין פחת פרה בפני עצמה ופחת הולד בפני עצמו אלא שמין כמה היתה הפר' שוה כשהית' מעוברת ובריאה וכמה היא שוה עכשיו היא והנפל שלה ומשלם הפחת או חציו אם היה תם:

ה היתה הפרה לאחד והולד לאחר הרי פחת השומן שפחת גוף הפר' לבעל הפר' ופחת הנפח (דהיינו מה שהיתה נראית תחילה יותר גדולה) (טור) חולקין אותו בעל הפר' עם בעל הולד והנפל של בעל הולד:

סימן ת

שור שהיה רודף אחר חבירו או שנים רודפים או שנים נרדפים. ובו ד סעיפים:

א שור שהיה רודף אחר שור אחר והוזק זה אומר שורך הזיק וזה אומר לא כי אלא בסלע לקה המוציא מחבירו עליו הראי' אפי' ניזק טוען ברי ומזיק טוען שמא ואם טען הניזק אתה יודע ששורך הזיק נשבע היסת שאינו יודע בד"א במועד אבל בתם פטור אף מהיסת שהרי אם הוד' היה פטור הואיל והוא קנס:

ב היו שנים רודפים אחר אחד והרי עדים שא' מהם הזיק ואינם יודעים איזה משניהם זה אומר שורך הזיק וזה אומר שורך הזיק שניהם פטורים ואם היו של איש א' חייב לשלם מגוף הפחות שבשניהם ואם היו מועדים משלם נזק שלם מנכסיו בד"א ששני השוורים עומדים אבל אם מת אחד מהם או אבד והיה אחד מהם תם אע"פ שהם של איש אחד פטור שהרי אומר לו הבא ראי' שזה העומד הוא שהזיק ואשלם לך:

ג היו שני השוורים הרודפים אחד גדול ואחד קטן הניזק אומר הגדול הזיק והמזיק אומר קטן הזיק היה אחד תם ואחד מועד הניזק אומר מועד הזיק והמזיק אומר תם הזיק המוציא מחבירו עליו הראי' (לא היה שם ראי' ברור' שזה הזיק אלא עדים מעידים שא' משני אלו הזיק משלם המזיק כמו שאומר) ואם טען הניזק אתה יודע ודאי שזה הזיק בפניך הרי המזיק משלם מה שהודה ונשבע שבועת התור' על השאר הגה וי"א דאין כאן שבועה כלל דהו"ל כטענו חטין והודה לו בשעורים דפטור אף במה שהודה ואפי' תפס מפקינן מיניה (טור ס"ב בשם הרא"ש) ודוקא טען הניזק ברי אבל אם טוען שמא משלם המזיק כמו שהוא טוען (שם):

ד היו הנזקין שנים אחד גדול ואחד קטן והמזיקים ב' א' גדול ואחד קטן הניזק אומר גדול הזיק את הגדול וקטן את הקטן והמזיק אומר לא כי אלא הקטן הזיק את הגדול וגדול הזיק את הקטן או שהי' אחד תם וא' מועד הניזק אומר מועד הזיק את הגדול ותם את הקטן והמזיק אומר תם הזיק את הגדול ומועד את הקטן המוציא מחבירו עליו הראי' ואם

לא הביא ראיה ברור' פטור המזיק שהרי זה כטענו לו חטים והוד' לו בשעורים שהוא נשבע היסת ופטור אף מדמי שעורים (זו היא סברת י"א שכתבתי בסמוך אבל יש מחלקים דאם היו כאן עדים שאומרים אחד מהן הזיק אלא שאינם יודעין איזה הוא משלם כמו שאמר מזיק ולא מקרי כהאי גוונא טענו חטין והודה לו בשעורין (המגיד פ"ט דב"מ) וכסברא הראשונה שכ' המחבר שמקרי הודאה וכמו שנתבאר) ואם תפס הניזק ה"ז משלם לקטן מהגדול ולגדול מהקטן כמו שהודה המזיק ואפי' תפס בעדים נוטל כמו שאמר המזיק אבל אינו נוטל כפי דבריו ודוקא תפס קודם שבא לב"ד אבל לאחר שבא לב"ד לא מהניא ליה תפיסה אפי' ליטול כדברי המזיק:

סימן תא

שור שנגח וחזר ונגח ואם תפס ניזק וחזר ונגח. ובו ב סעיפים:

א שור שנגח וחזר ונגח שור אחר הרי הניזק הראשון והבעלים כשותפים בו כיצד שור שוה ק"ק שנגח שור שוה ק"ק ואין הנביל' יפה כלום הניזק נוטל ק' ובעל השור ק' חזר ונגח שור אחד שוה ק"ק ואין הנבילה יפה כלום האחרון נוטל מאה והניזק שלפניו עם הבעלים נוטלים נ' נ' זוז חזר ונגח שור שוה מאתים ואין הנביל' יפה כלום האחרון נוטל מאה והניזק שלפניו חמשים והניזק הראשון עם הבעלים כ"ה כ"ה וכן על דרך זה חולקים והולכים:

ב ניזק שתפס בהמה שהזיק' לגבות חצי נזקו מגופ' נעשה עלי' שומר שכר לנזקים ואם יצאת והזיקה הניזק הראשון חייב בנזקי' והבעלים פטורים כיצד שור שוה ק"ק שנגח והפסיד ה"ק ותפסו הניזק לגבות ממנו ק' וחזר ונגח והפסיד ק"מ הרי הניזק האחרון משתלם ע' והניזק הראשון שתפסו משתלם מותר נזקו והוא ל' והבעלים ק' וכן כל כיוצא בזה: הגה וי"א דאין חילוק בין אם תפסו או לא תפסו בכל ענין הניזק אינו מפסיד אלא חצי והבעלים חצי (טור בשם ר"י והרא"ש):

סימן תב

ב' שוורים שחבלו זה בזה והן תמים או מועדים. ובו סעיף אחד:

ב' שוורים תמים שחבלו זה בזה משלמים במותר חצי נזק כגון אם אחד הזיק בחבירו שוה ק' והשני הזיק שוה נ' יצאו חמשים בחמשים והנ' הנותרי' ישלם לו חצים ואפי' נאבד האחד ודוקא ששוה כל אחד דמי נזקו אבל אם אינו שוה כ"כ אינו מנכה לו רק מה שיוכל לגבות מגופו (נ"י שם) ואם שניהם מועדים משלמים במותר נזק שלם ואם היה אחד תם ואחד מועד מועד בתם שהזיק המועד לתם יותר ממה שהזיקו ישלם במותר נזק שלם כגון אם

הזיק מועד בתם מאה והתם לא הזיקו אלא נ' משלם לו ע"ה תם במועד ישלם לו חצי נזק כגון שהזיק תם במועד ק' והמועד לא הזיקו אלא כ"ה משלם לו כ"ה: הגה י"א דכל זה מיירי דוקא שהתחילו בבת אחת או לאחר שנפרדו זה מזה חזר השני וחבל בראשון אבל אם א' התחיל המתחיל משלם והשני פטור דכל המשנה ובא אחר ושינה (בו) פטור (טור בשם הרא"ש) וכן הוא לקמן סי' תכ"א סעיף י"ג לענין שני אנשים שחבלו זה בזה והמחבר שפסק כאן כמי שחולק וס"ל שאין לחלק ולקמן פסק כמו שכתבתי לא כוון יפה:

סימן תג

שמין השוורים לניזק ואם פיחתו או הותירו. ובו ג סעיפים:

א שמין השוורים בנזיקי' אם שבר כלי הוא או בהמתו א"א יתן לו כלי שלם ויקח השברים אלא שמין כמה נפחתו דמיו בשביל השביר' ויקח הניזק השברי' והמזיק ישלים עליהם:

ב פחת הנבילי' לניזק ושבח הנבילי' חולקים אותו המזיק והניזק כיצד שור שוה מאתים שנגחוהו ומת והרי הנבילי' שוה בשעת מיתה מאה ובשעת העמד' בדין פחת' והרי שוה פ' אין המזיק משלם אלא ק' ואם היה תם משל' לו נ' מגופו (נ"י) (ודוקא שנודע לניזק בשעת מיתה אבל אם לא נודע לו הפחת על המזיק עד שיוודע לניזק וי"א דה"ה אם הוזלה (טור ס"ח) ויש חולקין דבזולא אע"ג דלא נודע ליה הוי של ניזק) (נ"י פ' הנ"ל) השביח' הנבילי' והרי היא שוה בשעת העמד' בדין ק"כ הרי המזיק משלם תשעים ואם היה תם משלם מ"ה מגופו וזהו וגם את המת יחצון: הגה מיהו אם השביחה כל כך שחצי שבח הוא יותר מדמי ההיזק לא אמרינן דהמזיק יטול חצי השבח וירויח (טור):

ג על המזיק לטרוח בנבילי' עד שממציא אותו לניזק כיצד כגון שנפל השור לבור ומת מעלה הנבילי' מהבור ונותנ' לניזק ואח"כ שמין לו פחת נבילי' שנאמר כסף ישיב לבעליו והמת יהי' לו מלמד שהוא חייב להשיב את הנבילי' ואת הפחת שפחת' מן החי לניזק ואם היה תם חצי הפחת:

סימן תד

שור שחבל בשור או השביח או פיגם. ובו ב סעיפים:

א שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים והפחיתו חמשים ובשעת העמד' בדין השביח הניזק והרי הוא שוה ת' ואלמלא הנגיח' שהפחיתו היה שוה ת"ת בין שפטמו בין ששבח מאליו אינו נותן אלא כשעת הנזק:

ב כחש מחמת המכה בשעת העמד' בדין והרי הפחת שוה מאה נותן לו כשעת העמדה בדין השביח המזיק בשעת העמד' בדין אם מחמת שפטמו שבח אינו משתלם ממנו

אלא מה שהי' שוה בשעה שהזיק (וי"א דאם השבח יתר על ההוצאה נוטל המזיק דמי ההוצאה ושכר טרחו ועמלו ובשאר השבח נוטל הניזק חלקו) (טור ס"ג) ואם מחמת עצמו השביח משתלם ממנו כשעת העמד' בדין:

סימן תה

שור שחבל באדם או שנגח אשה או שפחה. ובו ג סעיפים:

א שור שחבל באדם אפי' נתכוון לבהמ' וחבל באדם דינו כדין שור שהזיק לשור תם משל' חצי נזק ומועד נזק שלם ופטור מצער וריפוי ושבת ובושת שלא חייבה תורה בד' דברים אלו אלא באדם:

ב שורו שחבל באביו ואמו או שהדליק גדיש בשבת חייב בנזקיו אע"פ שאם עשה הוא כן היה פטור:

ג נגח אשה ויצאו ילדיה פטור מדמי ולדות אע"פ שהוא מועד לנגוח אבל אם נגח שפחה מעוברת ויצאו ילדיה חייב כאילו נגח בהמה מעוברת ושמין אותה כמה היתה שוה תחלה וכמה נפחת דמיה ומשלם תם חצי נזק ומועד נזק שלם:

סימן תו

שור של עכו"ם או של הפקר או של חרש שוטה וקטן. ובו ה סעיפים:

א שור של ישראל שנגח שור של עכו"ם פטור ושל עכו"ם שנגח לשל ישראל בין תם בין מועד משלם נזק שלם:

ב שור של הפקר שנגח וקודם שיתפוס אותו הניזק קדם אחר וזכה בו פטור:

ג נגח שורו והפקירו קודם שעמד בדין וזכה בו אחר פטור אבל אם זכה בו הוא עצמו חייב:

ד נגח ואח"כ מכר או הוריש חייב:

ה שור של פקח שנגח לשור חרש שוטה וקטן חייב ושל חרש שוטה וקטן שנגח לשל פקח וכן שור שהלכו בעליו למדינת הים ונגח פטורים:

סימן תז

שור שנגח ומכרו מזיק או ניזק. ובו ד סעיפים:

א שור תם שהזיק אם מכרו המזיק עד שלא עמד בדין אע"פ שהוא מכור הרי הניזק גובה הימנו וחוזר הלוקח וגובה מהמזיק שמכר לו שכיון שנגח קול יש לו ולא היה לו ללוקח ליקח אותו עד שיגבה הניזק: הגה מכרו ניזק מכור וכשיתפסנו יקחנו הלוקח (טור ס"א):

ב שחטו מזיק גובה מבשרו (וי"א דצריך לשלם פחת השחיטה) (טור שם מהג"מ פ' המניח) וכן אם נשתמש בו חייב ליתן לניזק שכירות (טור וב"י בשם רש"י והראב"ד) נתנה במתנה מה שעשה עשוי ויגבה הניזק ממנו:

ג בד"א כשמכר או נתן קודם שעמד בדין אבל אם עמד בדין ואח"כ מכרו או נתנו במתנה לא עשה כלום:

ד יקדמו בעל חוב של מזיק ותפסוהו בין שחב עד שלא הזיק בין הזיק עד שלא חב לא זכה אלא הניזק גובה ממנו שאפי' היה אצל בעל חוב מתחלה והזיק היה גובה מגופו: הגה וי"א דוקא דיוכל הבעל חוב לגבות חובו ממקום אחר אבל אם היה השור אפותיקי מפורש לבעל חוב וקדם בע"ח לניזקין בע"ח קודם טור (ל' רמב"ם שם והרא"ש):

סימן תח

אין דנין דיני נזיקין אלא בעדות ברורה. ובו ב סעיפים:

א אין הנזיקים משתלמים אלא בראיה ברורה ובעדים כשרים (ואין מקבלין העדות אלא בפני בעל דין אפי' היה הוא ועדיו חולים) (נ"י פרק כיצד):

ב שור שהיה רועה ונמצא שור הרוג בצדו אף ע"פ שזה מנוגח וזה מועד ליגח זה מנושך וזה מועד לנשוך אין אומרים בידוע שזה נגחו או נשכו אפי' גמל האוחר בין הגמלים ונמצא הרוג בצדו אין אומרים בידוע שזה הרגו עד שיראוהו עדים כשרים:

סימן תט

אין מגדלים בהמה דקה בישוב וחזיר וכלב רע בכל מקום. ובו ד סעיפים:

א אין מגדלים בהמה דקה בארץ ישראל מפני שדרכם לרעות בשדות של אחרים והיזקם מצוי אבל מגדלים בסוריא ובמדברות שבארץ ישראל והאידנא שאין מצוי שיהיו לישראל בארץ ישראל שדות נראה דשרי:

ב לא יגדל ישראל חזירים בכ"מ אפילו למשוח בהם עורות ואין צ"ל לסחורה:

ג אסור לגדל כלב רע אא"כ הוא אסור בשלשלאות של ברזל וקשור בהם ובעיר הסמוכה לספר מותר לגדלו וקושרו ביום ומתירו בלילה: הגה וי"א דהשתא שאנו שרוין בין העכו"ם ואומות בכל ענין שרי ופוק חזי מאי עמא דבר (הגהת אלפסי החדשים) מיהו נראה אם הוא כלב רע שיש לחוש שיזיק בני אדם דאסור לגדלו אא"כ קשור בשלשלאות של ברזל:

ד מי שנפלו לו כלבים וחזירים בירושה אין מחייבים אותו למכרם ביחד אלא מוכר מעט מעט:

סימן תי

בור באיזה מקום חיובו וכמה שיעורו וכל משפטי בור. ובו לה סעיפים:

א בור הוא מאבות נזיקין דכתיב כי יכרה איש בור שמאחר שחפרו נתחייב בנזקיו כיון שעשה דבר המזיק וזהו ממונו שמזיק במקום שעשאו שאינו זז ממקומו אלא עומד במקומו והעובר עליו ניזק לפיכך כל הדומה לו שהוא ממונו ומונח במקומו ומזיק אפי' שפך מים ברשות הרבים והוחלק בהם אחר חייב:

ב אחד הכורה בור ואחד הפותח בור שכרהו אחר וכסהו כראוי ובא זה וגילהו חייב:

ג המוצא בור וכסהו וחזר וגילהו בעל הבור חייב וזה האחרון פטור סתמו בעפר וחזר והוציא את כל העפר זה האחרון חייב שכיון שסתמו בעפר נסתלק מעשה ראשון:

ד אחד החופר או הלוקח או שניתן לו במתנה שנאמר בעל הבור ישלם מי שיש לו בעלים מ"מ וכן אם נחפר מאיליו או שחפרו בהמה וחיה ברשותו הואיל והוא חייב למלאותו או לכסותו ולא עשה הרי זה חייב בנזיקין: הגה וכן אם כרה אחר ברשותו ונודע לבעל החצר חייב בעל החצר לכסותו ואם לא כיסה הוי כאלו חפרה בעצמו והכורה חייב לשלם לו נזקי חצירו (טור):

ה שורו שחפר ברה"ר או ברשות אחר פטור בעל השור שנאמר כי יכרה איש בור ולא שור בור:

ו אחד החופר בור ברשות הרבים או החופר בור ברשותו ופתחו לר"ה או פתחו לרשות חבירו או שחפר ופתח לרשותו והפקיר רשותו ולא הפקיר בורו ה"ז חייב בנזקיו אבל אם הפקיר רשותו ובורו או שהפקיר בורו שברשותו ה"ז פטור שנאמר בעל הבור ישלם מי שיש לו בעלים וזה הפקר ובתחלה ברשות חפר מפני שחפר ברשותו:

ז החופר בור בר"ה לצורך רבים ומסר להם כיסויו או הודיע לב"ד שרוצה להסתלק ממנו שהם יתעסקו בו לכסותו פטור והוא שחפר במקום שיש לו רשות לחפור:

ח האומר לחבירו לחפור בור בר"ה וחפרו החופר חייב והמשלח פטור:

ט הבונה סמוך לר"ה רשאי לחפור לצורך היסוד אפילו להרחיבו לצד ר"ה ואם הוזקו בו פטור כיון שעשה ברשות:

י אחד החופר בור או שיח או מערה או חריץ ולמה נאמר בור שיהא בו כדי להמית דהיינו עומק י' טפחים אבל אם היה פחות מי' טפחים ונפל לתוכו שור או שאר בהמה חיה ועוף ומת פטור ואם הזיק בעל התקלה חייב נזק שלם:

יא היה עומק הבור ט' טפחים ומהם טפח א' מים חייב שהטפח של מים חשוב כעומק ב' טפחים ביבשה:

יב היה עמוק שמנה ומהם ב' טפחים מים או שהיה עומקו ז' טפחים ומהם ג' טפחים מים ונפל לתוכו שור וכיוצא בו ומת אין מחייבין אותו לשלם ואם תפס אין מוציאין מידו: הגה ועיין לעיל סי' שפ"ח סעיף א' וז' דיש חולקין:

יג חפר אחד שמנה ובא חבירו וחפר עוד טפח שניהם חייבים בנזקין כל אחד לפי מה שחפר:

יד החופר בור עשרה ובא אחר והשלימו לכ' ובא אחר והשלימו לל' כלם חייבים:

טו חפר הראשון פחות מי' אפי' טפח ובא אחרון והשלימו לעשרה בין שחפר בו טפח או שהגביה בנין על שפתו זה האחרון חייב (אפי' בנזקין) (טור ס"ח) סתם טפח שהוסיף או שסתר טפח שבנה ה"ז ספק אם כבר נסתלק מעשה ראשון או אם עדיין לא נסתלק:

טז חפר הראשון בור עמוק ובא האחרון והרחיבו ונפל לתוכו שור ומת אם מחמת הבלו מת האחרון פטור שהרי מיעט הבלו ואם מחמת חבטו מת האחרון חייב שהרי הקריב היזק בור זה וכן אם נפל השור מאותו הצד שהרחיב האחרון חייב שהרי הקריב היזק בור זה אע"פ שמת מן ההבל ואם מהצד שחפר הראשון נפל הראשון חייב שזה האחרון מיעט הבלו: הגה וי"א דאין חילוק בין מת בהבלא או בחבטה רק אם נפל מצד שהרחיב חייב בכל ענין ואם נפל מצד השני האחרון פטור בכל ענין (טור ס"ח בשם הרא"ש):

יז בור שחייבה עליו תורה אפי' לא מתה הבהמה אלא מהבלו ואין צ"ל אם מתה מחבטו לפיכך אם היה עומק הבור כרחבו אין לו הבל ואם לא נחבטה בו הבהמה ומתה פטור היה עומקו יותר על רחבו יש לו הבל ואם מתה בו הבהמה חייב אף ע"פ שלא נחבטה בקרקעיתה:

יח עשה תל גבוה בר"ה ונחבטה בו הבהמה ומתה אם היה גבוה י' טפחים חייב לשלם ואם היה פחות מי' פטור על מיתת הבהמה אבל אם הוזקה בלבד חייב לשלם נזק שלם ואפי' בתל גבוה כל שהוא או בחפירה כל שהיא שהנזק בכל שהוא דבר מצוי וידוע ואין המיתה בכל שהוא מצויה והרי הוא כמו אונס:

יט וכן אינו חייב על מיתת הבהמה בבור או על חבטתה בתל אלא אם היתה הבהמה קטנה או חרשת או שוטה או סומא או שנפלה בלילה אבל אם היתה פקחת ונפלה ביום ומתה פטור שזה כמו אונס מפני שדרך הבהמה לראות ולסור מהמכשולות:

כ וכן אם נפל לתוכו אדם ומת אפילו היה סומא או שנפל בלילה בין שהיה בן חורין או עבד ה"ז פטור ואם הוזק בו האדם או הבהמה הפקחת חייב נזק שלם: הגה וי"א דבבהמה פקחת פטור אפי' מנזיקין אם נפל שם ביום (טור סכ"ב והמגיד פרק י"ב דנזקי ממון):

כא נפלו כלים בבור והוזקו או נשתברו פטור שנא' ונפל שמה שור או חמור שור ולא אדם חמור ולא כלים ולא נתמעט אדם אלא ממית' אבל אם הוזק בו חייב אבל על הכלים פטור בין אם נשברו לגמרי בין אם הוזקו:

כב כסהו כראוי אע"פ שהתליע מתוכו ונפל לתוכו שור ומת פטור שנא' ולא יכסנו הא אם כסהו פטור:

כג כסהו בדבר שיכול לעמוד בפני שוורים ואינו יכול לעמוד בפני גמלים והלכו עליו גמלים ונתרועע והלכו עליו שוורים ונפלו בו אם אין הגמלים מצויים באותו מקום הרי זה פטור מפני שזה אונס (מיהו אם נפל בתוכו גמל אפילו פקח חייב דהואיל וראהו מכוסה עבר עליו טור ס"ט) ואם יבאו שם גמלים אפילו לפרקים חייב:

כד התליע מתוכו ונפלו בו שורים אע"פ שהגמלי' מצויים שם תמיד והרי הוא פושע לגמלי' הואיל ומחמת שהתליע נפלו בו השוורים פטור וכן כל כיוצא בזה: הגה ויש מחלקין דפטור בכהאי גוונא דוקא שאם היו עוברים הגמלים היו נופלים עם הכיסוי דאז לא פשע כלל לגבי שוורים דאם יעברו גמלים יפול הכיסוי ולא יעברו שוורים פקחין כי יראו שאינו מכוסה אבל אם הוא שאם יעברו הגמלים לא יפול הכיסוי רק יתרועע ואם יעברו אח"כ שוורים יפלו חייב אף בהתליע מתוכו דהואיל ופשע לגבי שוורים חייב אף בהתלעה (טור ס"ט):

כה בור של ב' שותפין ועבר עליו הראשון ולא כיסהו השני ולא כיסהו הראשון חייב עד שימסור דליו לשני (וי"א דשניהן חייבין עד שימסור דליו לשני) (טור ס"י) ומשמסר דליו לשני לדלות ממנו נפטר הראשון ונתחייב השני לכסותו:

כו כסהו הראשון ובא השני ומצאו מגול' ולא כסהו השני חייב ועד אימתי יהי' השני לבדו חייב עד שידע הראשון שהבור מגול' וכדי שישכור פועלים ויכרות ארזים ויכסנו וכל שימות בו תוך זמן זה הרי השני לבדו חייב בו וכל שימות בו אחר זמן כזה שניהם חייבים לשל' שהרי שניהם פשעו בו: הגה וי"א דגם לשני נותנין זמן עד שישכור פועלים ויכרות ארזים אלא שאינו צריך הודעה (טור סי"ב בשם ר"י והרא"ש):

כז יש מי שאומר שאם אינו מוצא לקנות ארזים אלא ביוקר צריך להמתין לו עד שימצא לקנות בשווים:

כח כל הנזקים אם הוא דבר שאין דרכו בעצמו לסלקו אין מחייבין אותו לסלקו עד שישכור פועלים וה"מ דאנוס כגון בור שכסהו כראוי והתליע אבל בור שהניחו מגול' פושע הוא ולאלתר חייב בנזקיו:

כט המכסה בורו בדליו של חבירו ובא בעל הדלי ונטל דליו בעל הבור חייב:

ל המוסר בורו לשומר חייב בנזקיו ואם מסרו לחרש שוטה וקטן אע"פ שהיה מכוסה הרי הבעלים חייבים שהבור עשוי להתגלות ואלו אין בהם דעת:

לא בור שכרוי ועומד ונכנס בו אדם להרחיבו או להעמיקו ועמד שור על שפתו ונבעת מקול הכורה ונפל לתוכו בין לפניו בין לאחריו חייב בעל הבור אפילו השור פקח וביום שהכורה פטור שאינו אלא גרמא וכיון שאי אפשר להשתלם ממנו ישתלם מבעל הבור אבל אם נבעת השור מקול הכורה ונפל לאחורי הבור פטור:

לב שור שדחף בהמה לתוך הבור ומת אם מועד הוא בעל הבור משלם מחצה ובעל השור מחצה ואם תם הוא בעל השור משלם רביע מגופו ובעל הבור משלם ג' חלקים מהיפ' שבנכסיו שבעל הנבילי' אומר לבעל הבור פחת נבילי' זו יש לי אצלך אע"פ שהיא גדולה ופקחת כיון שנדחפה ה"ז כמי שנפל' בלילה כל שאני יכול להוציא מבעל השור אני מוציא והשאר אתה חייב לשלמו:

לג וכן המניח אבן על פי הבור ובא השור ונתקל בה ונפל לבור ומת המניח את האבן משלם מחצה ובעל הבור מחצה:

לד אם אדם ושור דחפו שור אחד לבור והיה אדם שלא בכוונה שאם היה בכונה היה בעל הבור פטור שלשתן חייבים אם השור מועד משלשים ביניהם ואם הוא תם משלם השתות והמותר ישלמו ביניהם האדם ובעל הבור:

לה אם דחפו אשה ויצאו ילדיה האדם לבדו חייב הכל ושור ובור פטורים:

לו אם דחפו בו אדם והוזק שלשתם חייבים בנזק ואדם לבדו חייב בשאר ד' דברים ואם דחפו בו כלים ונשברו אדם ובעל השור חייבים ובעל הבור פטור:

לז יש מי שאומר הוא הדין לשנים שהזיקו ושניהם בני חיובא אלא שהאחד ברח או שאין לו במה לשלם משתלם מאחר עד שיעור מה שהי' הוא חייב על נזק זה אלו עשאו לבדו ויש חולקין דכיון דחבירו מדינא בר תשלומין אלא שאין לו מה לשלם למה יפרע זה בשבילו ולפי זה שור שדחף בהמ' לבור האידנא אינו משלם אלא ג' חלקים אע"פ שהשור פטור אף מהרביע שהרי אין דנין דיני קנסות אין בעל הבור משל' אותו בשבילו:

לח החופר בור ברשות הרבים ונפל עליו שור והרגו בעל השור פטור ואם מת השור נוטל בעל השור דמי שורו מיורשי בעל הבור:

סימן תיא

תולדות הבור כגון אבנו סכינו ומשאו שהזיקו. ובו ז סעיפים:

א תולדות הבור אבנו סכינו ומשאו וכיוצא בהן שהניח' בר"ה והזיקו במקומם בין הפקירן או לא הפקירן או שהניחם בראש גגו ונפלו ברוח מצוי' והזיקו במקומם אחר שנחו שדומה לבור ממונו שמזיק במקום שמונח שם לפיכך יש לו כל דיני בור לחייב

נזק שלם מתחלתו על מיתת בהמ' או הזיק' ועל נזקי אדם בין נתקל באבן והוזק באבן בין נתקל בקרקע והוזק באבן אבל אם נתקל באבן והוזק בקרקע פטור (ופטור) בו ממיתת אדם ונזקי כלים וכן אם הניחם ברשותו והפקיר רשותו ולא הפקירם ונתקל בקרקע וניזק בתקל' זו והוזק חייב בעל התקלה:

ב ואם נפלו ברוח שאינה מצוי' והזיקו בשעת נפיל' או אפי' אחר נפילה כל זמן שלא היה לו פנאי לסלק' פטור אבל לאחר מכאן חייב ואי אפקרינהו פטור אפי' לאחר מכאן:

ג אם הניחם בר"ה ולא הזיקו במקומם אלא נתגלגלו למקום אחר על ידי רגלי אדם או רגלי בהמה אם הזיקו דרך הלוכן ע"י רגלי אדם חייב המגלגל הכל שהוא פושע בהיזק זה ובעל התקל' פטור:

ד אם גלגלם רגלי בהמה והזיקו בהילוכם חייב בעל הבהמ' החצי ובעל התקל' החצי:

ה אם התיז' הבהמ' והזיק' דרך הלוכה משלם בעל הבהמה רביע ובעל התקל' ג' חלקים:

ו אם לאחר שנחו מגלגולם הזיקו הוה ליה בור וחייב בעל התקלה הכל:

ז הכניס שורו לחצר חבירו שלא ברשות והטיל בו גללים וטנפו כליו של בעל החצר פטור בעל השור דהו' ליה הנך גללים בור ובור פטור בכלים כמו שנתבאר בסי' שקודם זה:

סימן תיב

המניח הכד ברה"ר ונתקל בו אחר או טען כד ונתקל ונשבר והשופך מים לרשות הרבים והזיקו. ובו ה סעיפים:

א המניח את הכד ברה"ר ובא אחר ונתקל בו ושברו פטור שאין דרך בני אדם להתבונן בדרכים ואם הוזק בו בעל הכד חייב ואפי' הפקיר הכד שכל המפקיר נזקיו בדבר שאין לו רשות לעשות מתחלה חייב:

ב הניח הכד במקום שיש לו רשות להניחו כמו במקו' פנוי שלפני בית הבד ובא אחר ונתקל בו ושברו חייב ואם הוזק בו המהלך בעל הכד פטור מפני שהי' לו להסתכל ואם היתה אפיל' או שמילא כל הדרך כדים פטור על שבירתן ואם נתקל בה והוזק בעל הכד חייב וכן כל כיוצא בזה ואם מילא כל הדרך כדים שאי אפשר לעבור אפילו שברו בידים פטור ומיהו אם בשעה ששיברם הוזק בחרסיה פטור אע"פ שזה מילא כל הדרך דאיהו דאזיק אנפשיה:

ג ודוקא אדם אין דרכו להסתכל בדרכים אבל בהמ' שעיני' למטה דרכה לעיין אנה תלך לפיכך אם נתקל' והוזקה בכד המונח בר"ה פטור בעל הכד ואם שברתו דרך הילוכה הוה ליה רגל ופטור דרך ביעוט הוה ליה קרן וחייב:

ד מי שהיה טעון כד ונתקל ונשבר הכד והזיק לאחרים בשעת נפילה פטור דנתקל לאו פושע הוא (ע"ל טור סי' ש"ד) לפיכך אם לאחר שנחו שברי הכד בארץ הוזק בהם אדם או שהוחלק במים שנשפכו מהכד פטור מדיני אדם דה"ל מפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס וחייב בדיני שמים אם היה לו פנאי לסלקם ואם נתכוין לזכות בשברי החרס חייב בנזיקין שיזיקו אח"כ דהשתא הוה ליה בור ופטור בהם על הכלים ואם פשע בנפילתן ונשבר הכד חייב על מה שיזיק בין בשעת נפילה בין על אחר שנחו השברים אפי' דאפקרינהו:

ה השופך מים בר"ה ונטנפו בהם כליו של חבירו פטור דהוה ליה בור ופטור בו את הכלים בין הפקירם בין לא הפקירם אבל אם הוחלק בהם אדם ונפל לארץ והזיק חייב וכל שכן אם נבלעו המים בארץ ונעשו רפש וטיט והזיקו דהשתא ה"ל בור ממש אפי' אם הוא בימות הגשמים שיש רשות לכל אדם לפתוח ביב שלו להיות מקלח בר"ה אפי' הכי אם הזיק חייב לשלם וכ"ש בימות החמה דחייב כיון שהוא שלא ברשות שאין לאדם רשות לפתוח לרשות הרבים בימות החמה:

סימן תיג

דין הקדרים שהולכין זה אחר זה ונתקלו ונפלו. ובו ג סעיפים:

א שני קדרים שהיו מהלכים בדרך זה אחר זה ונתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון אם היה לראשון לעמוד ולא עמד חייב הראשון בנזקי שני שאע"פ שהוא אנוס בשעת נפילה אינו אנוס בהיותו מוטל לדרך והרי הוא יכול לעמוד ואם לא היה לו לעמוד פטור ואע"פ שלא הזהיר לזה שנתקל בו מפני שהוא טרוד בנפשו (וי"א דחייב אם היה לו פנאי להזהירו ולא הזהיר) (טור ס"א בשם הרא"ש) בד"א שהוא חייב בנזקיו של שני כשהוזק גופו של שני אבל אם הוזקו כליו פטור שאינו חייב על הכלי' בבור וכל תקלה תולדו' בור הוא כמו שנתבאר:

ב הקדרים והזגגים (פי' מוכרים כלי זכוכית) וכיוצא בהם שהיו מהלכים זא"ז ונתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון והשלישי בשני וכל אחד מהם יש לו לעמוד ולא עמד הראשון חייב בנזקי גופו של שני בין שהוזק בגופו של ראשון המוטל לארץ בין שהוזק במשאו (ויש חולקין וסבירא להו דאם הוזק במשאו אפי' גופו של שני פטור) (טור שם בשם הרא"ש) והשני חייב בנזקי גופו של שלישי אם הוזק בגופו של שני אבל אם הוזק במשאו של שני שנפל פטור שהרי אומר לו השני בור זה שהוא משאו אין אני הכורה אותו שהרי הראשון הפיל השני עם משאו ואם הזהירו זא"ז כלם פטורין:

ג נפל הראשון והיה מוטל לרוחב הדרך ונתקל אחד בראשו ואחד ברגליו ואחד בבטנו הרי הוא חייב בנזקי כולם הואיל והיה לו לעמוד ולא עמד: הגה וי"א דדוקא אם מונח הראשון באלכסון (טור שם בשם הרא"ש):

סימן תיד

אימתי אדם רשאי להוציא זבלים לרשות הרבים. ובו ב סעיפים:

א לא יוציא אדם תבנו וקשו לרשות הרבים כדי שידושו ויעשו זבל ואם הוציאם קנסוהו חכמים שיהיו כהפקר וכל הקודם בהם זכה מעת שנידושו והשביחו (מיהו יש אומרים דאין מורין לו לכתחלה להחזיק רק בשבח אבל לא בגופו ואם התרו בבעלים ולא סלקו מפקירין אותו לכל (טור ס"ד) ואם קדם אדם וזכה בהם משעת הוצאה לרשות הרבים אין מוציאין מידו (וי"א דלא מהני תפיסה) (ר"י ורא"ש וטור שם) (וע"ל סי' שפ"ח) ואע"פ שהם כהפקר אם הוזק בהם אדם או בהמה הרי זה המוציא חייב לשלם:

ב יש לכל אדם להוציא את הזבל והגללים לרשות הרבים בשעת הוצאת זבלים (אבל שלא בשעת הוצאת זבלים אסור להוציאו כדי להניחו שם אבל מוציאו כדי לפנותו לאלתר (טור ס"א) וכל שכן מים נקיים ושופכין שלו שאין שוהין ומתעכבים ברשות הרבים שמותר לשפכן אפי' בימות החמה ואפי' מים סרוחין כל שדעתו לפנותו לאלתר ואפילו מתקן בור פחות משלשה טפחים אין בני רשות הרבים יכולים לעכב) (מרדכי סוף ב"מ בשם מהר"מ) ולצבור אותם שם שלשים יום כדי שיהיה נשוף ברגלי אדם ואעפ"כ אם הזיק חייב לשלם וחייבים על זה הגלל משום גזל כיון שאין בו שבח אם נדוש לא קנסו בו: הגה וי"א דלאחר שהוזק כל הקודם בהם זכה (טור ס"ב):

סימן תטו

הגודר גדרו בקוצים והוזק בהם והמצניע קוצים בכותל חבירו. ובו ג סעיפים:

א המצניע את הקוץ ואת הזכוכית והגודר גדרו בקוצים והפריחו לרה"ר והוזק בהם אחר חייב נזק שלם ואם גדר בקוצים בצמצום בתוך רשותו פטור לפי שאין דרך בני אדם להתחכך בכותלים:

ב המצניע קוציו וזכוכיותיו בתוך כותלו של חבירו ובא בעל הכותל וסתר כותלו ונפל לרה"ר והזיק אם כותל רעוע הוא המצניע חייב ואם כותל בריא הוא בעל הכותל חייב: הגה ואם הזיקו בשעת נפילה י"א דבעל כותל חייב בכל ענין (טור ס"ב) ואם נפלה הכותל מאיליו אם היתה בריא פטורים ואם היתה רעוע המצניע חייב ואם סתרה אינש דעלמא הסותר חייב והמצניע פטור (נ"י פ' המניח) (וע' לעיל סי' שצ"ו):

ג מדת חסידות הוא שיצניע אדם קוציו ושאר כל דבר המזיק במקום שלא יבא מהם תקלה כגון שישליכם לנהר או ישרפם:

סימן תטז

הכותל והאילן שהיו רעועים ונפלו והזיקו. ובו סעיף אחד:

הכותל והאילן שנפלו לרשות הרבים והזיקו פטור מלשלם אע"פ שהפקירם לפי שאינם דומים לבור שהרי אין תחילתן להזיק (וי"א דאם היה לו פנאי לסלקן ולא הפקירן חייב) (טור ס"א) ואם היו רעועין ב"ד קובעין לו זמן ודוקא שהתרו בו ב"ד אבל בלא ב"ד אע"פ שהתרו בו חביריו אינו כלום מיהו אם חפר בכותל וגרם להפילו חייב בניזקין דהוה ליה חציו ממש (ב"י בשם רשב"א) לקוץ את האילן ולסתור את הכותל וכמה הזמן ל' יום (ואם הדבר נחוץ ויש לחוש שיזיק לאחרים אין נותנין לו זמן רק כופין אותו לסלק היזיקו מיד) (ב"י בשם ריטב"א) נפלו בתוך הזמן פטור לאחר הזמן חייב מפני שהשהה אותם: הגה וכ"ז כשבנאה מתחילתו כראוי אבל אם לא בנאה כראוי ומחמת זה נפל הכותל חייב בנזקה (תוס' המגיד פי"ג דנזקי ממון וב"י בשם רבי' ירוחם נל"א ח"א):

סימן תיז

כל דבר המזיק אין מוציאין אותו לר"ה. ובו ז סעיפים:

א לא יסקל אדם מרשותו לר"ה ואין עושין חלל תחת ר"ה ולא בורות ולא שיחין ולא מערות ואע"פ שהעגלה יכולה להלך על גביהן והיא טעונה אבנים שמא תפחת מלמטה שלא מדעתו: הגה וי"א דאע"ג דהכי דינא הוא מ"מ כבר נהגו לעשות ביבין ומרתפות תחת חלל ר"ה וכן זיזין וכולן מוחלין על כך מאחר שכן נהגו ועוד שר"ה הם של מושלי העיר ולכל מה שנותנין רשות אזלינן בתריה ולפי ענין המנהג (ב"י בשם רשב"א) והחופר בור לצורכי רבים מותר:

ב אין מוציאין זיזין וגזוזטראות לר"ה אא"כ היו למעלה מגמל ורוכבו והוא שלא יאפיל הדרך על גבי ר"ה ואם רצה כונס לתוך שלו ומוציאו כנס ולא הוציא ה"ז מוציא כל זמן שירצה אבל אינו יכול להחזיר הכתלים למקומם לעולם שכל מצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו: הגה ודוקא במקום שרבים דורסים בו אבל אם אין דורסים שם כגון שבנה שם אצטבא אע"ג דרבים מעבירים שם משאם יכול להחזיר הכותל למקומו (ב"י בשם רבי' ירוחם):

ג לקח חצר ובה זיזין וגזוזטראות יוצאות לר"ה ה"ז בחזקתה ואם נפלה חוזר ובונה אותה כשהיתה:

ד אילן שהוא נוטה לר"ה קוצץ כדי שיהא הגמל עובר ברוכבו ומניחים מקום פנוי משתי שפתות הנהר כרוחב כתפי המלחים שיורדי' שם ומושכים הספינה וכל אילן הנמצא ברוחב זה קוצצין אותו מיד ואין מתרין בבעלי' שהרי מעכב מושכי הספינה:

ה אין שורין טיט בר"ה להשהותו זמן רב ואין לובנים בו לבנים אבל גובלים שם טיט לצורך בנין אבל לא לעשות לבנים:

ו הבונה ברה"ר כשמכין האבני' צריך שלא ישהה שם אלא מביא ובונה מיד:

ז וכלם שהזיקו חייבי' לשלם נזק שלם:

סימן תיח

נזקי האש פטורו וחיובו וטמון באש וכל דיניו. ובו יח סעיפים:

א אש הוא אב דכתיב כי תצא אש ומצאה קוצים והוא ממונו שהולך למרחוק ומזיק ע"י הרוח שמוליכו לפיכך כל הדומה לו שהוא ממונו והולך ומזיק הוא תולדתו ויש לו דין אש לפטור בו טמון:

ב כתיב כי תצא אש אפילו מעצמה שהדליק בתוך שלו והלך ודלק בתוך של חבירו אפי' לא שרפה אלא עציו ואבניו או שליחכה נירו חייב לשלם הכל אא"כ הרחיק כשיעור אבל אם הרחיק כשיעור ויצא והזיק פטור: הגה וכל זה במדליק בתוך שלו אבל במדליק בתוך חבירו אפי' עברה כמה מילין חייב (טור ס"א):

ג וכמה שיעור הרחקה הכל לפי גובה הדליקה ואם לא הרחיק כראוי ועברה האש והזיקה חייב לשלם נזק שלם:

ד הרחיק כראוי ועברה והזיקה פטור שזו מכה בידי שמים הוא וכן אם עברה נהר או שלולית שיש בהם מים ורחבם שמונה אמות פטור (וי"א דאם הנהר רחב שמונה אמות אפי' אין בו מים והיאור אפי' כל שהוא ויש בו מים פטור) (טור ס"א) עברה גדר אומדים גובה הגדר וגובה הדליקה והעצי' והקוצי' המצויים שם אם אינה ראויה לעבור פטור ואם ראויה לעבור חייב:

ה בד"א באש הקודחת אבל אם היה להב גדול העולה ונכפף מגובה עליית הלהב והיו עצים מצויים שם אין לה אומד אלא אפי' עברה אלף אמה חייב:

ו נפלה דליקה בחצרו ונפל גדר שלא מחמת הדליקה ועברה הדליקה בחצר אחרת אם היה יכול לגדור הגדר שנפל ולא גדרו חייב למה הדבר דומה לשורו שיצא והזיק שהיה לו לשמרו ולא שמרו:

ז השולח את הבעירה ביד חרש שוטה וקטן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים בד"א כשמסר להם גחלת וליבוה (פי' מענין לבת אש) שדרך הגחלת להכבות מאיליה קודם שתעבור ותדליק אבל אם מסר להם שלהבת חייב שהרי מעשיו גרמו:

ח שלח הבעירה ביד הפקח זה הפקח שהבעיר חייב לשלם והשולח פטור וכן אם הניח שומר לשמור הבעירה השומר חייב:

ט אחד הביא את האור וא' הביא את העצי' המביא את העצי' חייב אחד הביא את העצי' וא' הביא את האור המביא את האור חייב בא אחר וליבה המלבה חייב ליבתו רוח שאינה מצויה תמיד הרי כלם פטורי' (ואם הרוח מצויה האחרון חייב (טור ס"ד) וכן אם היה הרוח שאינה מצויה מנשב בשעה שבא האחרון כשם האחרון חייב) (המגיד פי"ד דב"מ) ליבה וליבתו הרוח חייב: הגה וי"א דאין המלבה חייב אלא כשיש בליבוי שלו כדי ללבות ואין ברוח לבד כדי ללבות אבל אין בכל א' כדי ללבות או שיש בכל א' כדי ללבות פטור (טור שם וב"י בשם הראב"ד והרא"ש) וי"א דה"ה אם שנים לבו ואין בכל א' כדי ללבות פטורין (מרדכי פ' הכונס):

י עשה האחד האש ובא אחר והוסיף אם יש במה שעשה הראשון כדי שתגיע למקום שהלכה הראשון חייב ואם לאו הראשון פטור והאחרון חייב:

יא הכופף קמתו של חבירו לפני הדליקה כדי שתגיע בה הדליקה אם כפפה במקום שתוכל הדליק' להגיע ברוח מצויה חייב לשלם ואם אינה יכולה להגיע ברוח מצויה פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים (ואם הרוח שאינה מצויה כבר מנשב ואח"כ כפפה חייב בכל ענין) (המגיד הנ"ל):

יב גמל שהוא טעון פשתן ועבר בר"ה ונכנס פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני והדליק את כל הבירה בעל הגמל חייב מפני שהרבה במשאוי בין שעמדה הבהמה בין שלא עמדה ואם הניח החנוני נרו מבחוץ הוא חייב לשלם אף דמי הפשתן לבעל הגמל ואפי' הוא נר חנוכה שהיה לו לישב ולשמור שלא יזיק: הגה וי"א דאם הדליקה במקום אחד ונתפשט האש למקום אחר חייב על מקום האש נזק שלם ועל השאר חצי נזק ואם הגמל סכסך האש בכל הבירה חייב על כלו נזק שלם (טור ס"ו) וע' לעיל סי' שצ"ב חלוקין אלו:

יג טמון באש פטור שאם הדליק גדיש חבירו והיו טמונים בו אפי' מוריגים (פי' קרשים נקובים ובהם יתדות של עץ או של ברזל שדשים בהם התבואה) וכלי בקר שדרך להטמינם בגדיש פטור ורואים מקום הכלים הטמונים כאלו היה שם שעורים או חטים כפי מה שהוא הגדיש וכך ישלם לו בד"א במדליק בתוך שלו והלכה ודלקה בשל חבירו וכלו חציו כגון שנפל הגדר שביניהם שלא מחמת הדליקה והיה אפשר לו לגדור ולא גדר אבל אם הדליק בתוך של חבירו או אפי' בתוך שלו ולא כלו חציו כגון שנפל הגדר מחמת

הדליקה חייב בדבר שדרכו להטמין בגדיש כגון מוריגים וכלי בקר כמו שנתבאר בסי' צ' ובבית חייב על כל דבר שדרך בני אדם להניח בבית כל כליהם וכל חפציהם וכל מה שיטעון בעל הבית שהיה בבית ה"ז נשבע בנקיטת חפץ ונוטל ובלבד שיטעון דברי' שהוא אמוד בהם שהם שלו או שרגילים להפקיד בידו (וע"ל סי' צ'):

יד המשאיל מקום לחבירו להגדיש בו והגדיש והטמין בו כלים והדליק המשאיל (דהיינו שעשה המשאיל אש ויצאה והדליקה) (טור) ושרף הגדיש והכלים שבתוכה אינו משלם אלא דמי גדיש בלבד:

טו השאילו מקום להגדיש חטים והגדיש שעורים או להגדיש שעורים והגדיש חטים או שהגדיש חטים וחיפם בשעורים או שהגדיש שעורים וחיפם בחטים אינו משלם לו אלא דמי שעורים בלבד:

טז מי שראה דליק' שמתקרבת לקמת חבירו והלך וכיס' הקמה אע"פ שגרם לו הפסד שהרי עשאו טמון ה"ז פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים:

יז אש שעברה והזיקה את האדם וחבלה בו הרי המבעיר חייב בנזקו ובשבתו ובריפויו ובצערו ובבשתו כאלו הזיקו בידו [שאע"פ] שאש ממונו הוא הרי הוא כמו שהזיק בחציו והוא שהי' האש ראוי להגיע שם למקום שהזיק בשעה שהדליק אבל אם לא היה ראוי להגיע שם כגון שהיה גדר ביניהם ונפל שלא מחמת האש אפי' אם היה אפשר לו לגדרה כבר כלו חציו ויש לו דין ממונו שהזיק אדם שאינו חייב אלא בנזק בלבד ופטור מארבע דברים:

יח הניח לחבירו גחלת על לבו ונשרף פטור אפי' התרו בו שלא היה סבור שלא יסלקנה שאין דרך שיניח אדם עצמו לשרוף כדי שיהרוג חבירו אבל אם הניח גחלת על בגדו של חבירו ונשרף חייב שאינו חושש לסלקו כיון שזה חייב לשלם לו ועבדו כגופו ושורו כבגדו: הגה וי"א דעבד קטן דינו כשור (נ"י ס"פ כיצד) וי"א דוקא בשור כפות אבל בשור שאינו כפות פטור (טור סי"ד בשם רשב"א והרא"ש):

סימן תיט

כיצד נפרעים לנזקים מהמזיק ומיורשיו. ובו ג סעיפים:

א כשב"ד נזקקים לגבות לניזק מנכסי המזיק גובין מהמטלטלין תחלה ואם לא היו (לו) מטלטלין כלל או שלא היו לו מטלטלין כנגד כל הנזק גובין השאר מהקרקע המעולה שבנכסי המזיק וכל זמן שימצא מטלטלין ואפי' סובין אין נזקקין לקרקע ואפי' שיש לו כסף יכול לפורעו בסובין דכל מטלטלים מיטב נינהו ושמין אותה כמו שיכול למוכרה

מיד ובמקומו וכשמשלם מהקרקע אפי' היתה זבורית של מזיק טובה כעידית של ניזק אינו מקבל ממנו אלא מגבין לו מעידית שבנכסי המזיק:

ב אם יש למזיק שני עידית אין הניזק יכול לומר לו תן לי מעידית פלוני אלא תלוי ברצון המזיק לתת לו איזה שירצה אבל אם המזיק חפץ לתת לו העידית שבקש אלא שהיא עתה בזול וממתין עד שתתייקר ואומר אם תרצה אותה קח אותה כפי מה שהיא עתידה להתייקר אין שומעין לו אלא צריך ליתנה לו כפי מה ששוה עתה:

ג מת המזיק קודם שיפרע מגבין לניזק מהמטלטלין של יתומים ואם לא הניח מטלטלין מגבין לו מזיבורית שבקרקעותיו שכל הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא מהזיבורית:

סימן תכ

החובל בחבירו חייב בה' דברים וכיצד משערין אותם והמבייש בדברים ת"ח וע"ה. ובו מד סעיפים:

א אסור לאדם להכו' חבירו ואם הכהו עובר בלאו שנא' פן יוסיף ואם הקפידה תורה בהכאת רשע שלא להכותו יותר על רשעו קל וחומר בהכאת צדיק והמרים יד על חבירו להכותו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע: הגה וע"ל סי' תכ"א סעיף י"ג ודין הכאת איש לאשתו עיין בא"ה סי' קנ"ד די"א דיש חרם קדמונים באדם המכה לחבירו וצריכין להתיר לו כדי לצרפו למנין עשרה ומיד שמקבל עליו לעשות דין מתירין לו אע"פ שאין [המוכה] מתרצה (מהר"ם מריזבורק והג"מ פ' החובל):

ב הכהו מכה שאין בה שוה פרוטה לוקה כיון שאין בה חיוב ממון ואפי' הכה עבד כנעני לוקה הוא שהרי חייב במצות:

ג החובל בחבירו חייב בחמשה דברים נזק צער רפוי שבת בושת אם החבלה בענין שיש בה כל החמש: הגה י"א דצריך ליתן ג"כ תוספות מזונות הצריכין בחליו ממה שהיה אוכל כשהיה בריא (נ"י פ' החובל) ונ"ל דבכלל ריפוי יחשב: ואם אין בה אלא ד' משלם ד' ואם ג' ג' ואם ב' ב' ואם א' א':

ד כיצד קטע ידו או רגלו או אצבע א' או שחסרו א' מכל אבריו נותן לו כל ה' הדברים:

ה הכהו על ידו וצבתה וסופה לחזור או הכהו על עינו ומרדה וסופה לחזור אין כאן נזק ונותן לו שאר ארבע דברים:

ו הכהו על ראשו וצבתה אין כאן נזק ושבת ונותן לו שאר השלש' דברים:

ז הכהו במקום שאינו נרא' ולא ראהו שום אדם אינו נותן לו אלא צער וריפוי:

ח הכהו במטפחת שבידו או בשטר וכיוצא בזה אין כאן אלא בושת (וי"א דוקא שהוא במקום רואין) (הראב"ד):

ט כוואו בשפוד על צפרנו במקום שאינו עושה חבורה ואינו מעכבו ממלאכ' אינו נותן אלא צער (ואם הי' במקום רואין חייב בבושת) (המ"מ שם):

י השקהו סם או שסכו סם ושינהו ממראה עורו אינו משלם לו אלא ריפוי בלבד:

יא הכניסו בחדר וסגר הדלת עליו ובטלו ממלאכתו אינו נותן אלא שבת בלבד אבל אם היה כבר בחדר וסגר עליו מלצאת הוי גרמא בניזקין ופטור מדיני אדם:

יב גילח שער ראשו אינו נותן לו אלא בושת סכו בסם עד שאין סוף השער לחזו' חייב בה' דברים שהרי מצטער מן הסם ושבת שהרי הוא ראוי לרקד ולנדנד [שער] ראשו בשעת ריקוד ונמצא בטל ממלאכה זו:

יג המחסר את חבירו אבר שאינו חוזר חייב בכל הה' דברים אפי' הפיל שינו חייב בכל שאי אפשר שלא יחלה פיו שעה אחת אע"פ שהשן אין לו רפואה בשר השניים צריך רפואה:

יד אפי' חסרו כשעורה מעור בשרו חייב בה' דברים שהעור אינו חוזר אלא צלקת (פי' רושם מכה שנתרפאה) לפיכך החובל בחבירו וקרע העור ויצא ממנו דם חייב בה' דברים:

טו כיצד משערים הה' דברים נזק אם חסרו אבר או חבל חבורה שאין סופה לחזור שמין אותו כאלו הוא עבד נמכר בשוק כמה היה שוה קודם שחבל בו וכמה נפחתו דמיו אחר החבלה וכך יתן לו: הגה ואם היה בעל אומנות כגון נוקב מרגליות וקטע לו ידו משערינן הזיקו כפי מה שהוא אבל אם קטע רגלו שאין מזיק לו כל כך משערינן היזיקו כאלו לא היה בעל אומנות (טור בשם הרא"ש):

טז צער כיצד הרי שקטע אצבעו אומדים כמה אדם רוצה ליתן בין לקטע לו אבר זה בסייף או לקטוע אותו בסם אם גזר המלך לקטוע אבר (בסייף) ומה שיש בין זה לזה משלם לו: הגה ובמקום דאיכא צער לחוד משערין אם היה גוזר המלך לכוות אותו בשפוד על צפרנו וכדומה כמה היה נותן להנצל מצער זה (טור בשם הרא"ש):

יז כיצד משערין השבת אם לא חסרו אבר אלא חלה ונפל למשכב או צבתה ידו וסופה לחזו' נותן לו שבתו של כל יום ויום כפועל בטל של אותה מלאכ' שבטל ממנה ואם חסרו אבר כגון שקטע ידו נותן לו דמי ידו שהוא הנזק ושבת רואין אותו כאילו הוא שומר קשואין ורואין כמה הוא שכר שומר קשואים בכל יום ועושין חשבון כל ימי חוליו של זה ונותן לו וכן אם קטע רגלו רואין אותו כאלו הוא שומר על הפתח סימא את עינו רואין אותו כאלו הוא טוחן ברחים וכן כל כיוצא בזה: הגה ודוקא בסתם בני אדם שאינן בני

אומנות אבל אם הוא בן אומנות ויכול לעסוק במלאכתו אחר חליו משערין השבת כפי המלאכה דבטל מיניה (טור סי"ט בשם הרא"ש):

יח כיצד משערין הריפוי אומדים בכמה ימים יחיה מחולי זה וכמה הוא צריך ונותן לו מיד ואין מחייבים אותו לתת דבר יום ביומו ודבר זה תקנה היא למזיק וכן השבת אומדין אותו ונותן הכל מיד אם היה מתגלגל בחוליו והולך וארך החולי יותר על מה שאמדוהו אינו מוסיף לו כלום וכן אם הבריא מיד אין פוחתין ממה שאמדוהו:

יט אמר המזיק אין רצוני בתקנה זו אלא ארפאנו דבר יום ביומו שומעין לו הרי שלא פסק עמו אלא הי' מרפא יום ויום ועלו בו צמחים מחמת המכה או נסתרה המכה אחרי שחייתה חייב לרפאותו ולתת לו דמי שבתו עלו בו צמחים שלא מחמת המכה אינו חייב לרפאותו ולא לתת לו דמי שבתו:

כ עבר על דברי הרופא והכביד עליו החולי אינו חייב לרפאותו:

כא אמר לו המזיק אני ארפא אותך או יש לי רופא שמרפא בחנם אין שומעין לו אלא מביא רופא אומן ומרפאו בשכר:

כב אם יאמר המזיק אביא לך רופא ממקום רחוק שיקח שכר מועט יכול הנחבל לומר לו הרופא שהוא במקומו מדקדק יותר שלא יפסיד המחאתו:

כג אמר הנחבל תן לי שכר הרופא ואני ארפא את עצמי יכול החובל לומר לו שמא לא תרפא עצמך יפה ויקראו אותי מזיק לעולם:

כד כיצד משערין הבושת הכל לפי המבייש והמתבייש אינו דומה מתבייש מהקטן למתבייש מאדם גדול ומכובד שזה שביישו הקל בושתו מרובה: הגה וכן המתבייש לפי מה שכבודו גדול בושתו מרובה (טור) והמבזה כהן בושתו יותר גדולה מבאיש אחר (ריב"ש סי' נ"ד:)

כה צעק באזנו וחרשו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים אחזו ותקע באזנו וחרשו או שהכהו באזנו וחרשו נותן לו דמי כולו אם אינו בעל אומנות ואם הוא בעל אומנות וראוי עדיין לאותו אומנות רואים כמה נפחתו דמיו ונותן לו:

כו סימא עינו ולא אמדוהו [קטע ידו ולא אמדוהו] וקטע רגלו ולא אמדוהו ואח"כ חרשו הואיל ולא אמדוהו בכל נזק ונזק נותן לו דמי כולו: הגה ומחויב ליתן צער וריפוי ובשת של כל מכה ומכה רק שאומדים הכל ביחד (טור ס"כ בשם הרא"ש) אמדוהו לכל נזק ונזק ואח"כ אמדוהו לכולו אין גובין ממנו אלא דמי כלו בלבד ואם תפס הניזק נזק כל אבר ואבר ודמי כלו אין מוציאין מידו: הגה וכבר נתבאר סי' שפ"ח דיש חולקין וסבירא להו דלא מהני תפיסה (הרא"ש והטור):

כז כשב"ד מגבין לנחבל ארבעה דברים אין נותנים לחובל בהם שום זמן אבל אם לא עשה בו דבר אלא שביישו נותנים לו זמן כיון שלא חסרו ממון:

כח כשם שאומדים למיתה כך אומדים לניזקין כיצד הרי שהכה חבירו בצרור קטן שאין בו כדי להזיק או בקיסם של עץ קטן וחבל בו חבלה שאין חפץ זה ראוי לעשותו הרי זה פטור שנא' באבן או באגרוף דבר הראוי להזיק אבל חייב הוא בבושת בלבד שאפילו רקק בגופו של חבירו חייב בבושת לפיכך צריכים העדים לידע במה הזיק ומביאים החפץ שהזיק בו לב"ד עד שאומדין אותו ודנין עליו ואם אבד החפץ ואמר החובל לא היה בו כדי להזיק ונחבל אומר היה בו כדי להזיק ישבע הנחבל ויטול:

כט הברזל אין לו אומד; אפי' מחט קטנה ראויה היא להמית ואין צריך לומר להזיק ודוקא כעין מחט שהיא חדה אבל אם לא הזיק אלא מחמת משקלו שאינו מחודד כלל אומדים אותו כשאר דברים:

ל הזורק אבן ולאחר שיצאה מתחת ידו הוציא הלה ראשו מהחלון וקבלה פטור מכולם שנא' ומצא את רעהו פרט לממציא את עצמו:

לא החובל בעצמו אע"פ שאינו רשאי [פטור] אחרי' שחבלו בו חייבים:

לב המבעית את חברו אע"פ שחלה מהפחד פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים והוא שלא נגע בו כגון שצעק לו מאחוריו או שנראה לו באפילה וכיוצא בו וכן אם זעק לו באזנו וחרשו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים אחזו ותקע לו באזנו וחרשו או שנגע בו והדפו בשעה שהבעיתו או שאחזו בבגדיו חייב בתשלומין:

לג אם הנחבל אומר נחרשתי נסמית עיני ואיני רואה או איני שומע אינו נאמן שאין אנו מכירים הדבר ושמא יערים ואינו נוטל הנזק עד שיבדוק זמן מרובה ויהיה מוחזק שאבד מאור עיניו או נתחרש ואח"כ ישלם זה:

לד המבייש את הערום או מי שהוא בבית המרחץ פטור נשבה בו הרוח והגביה בגדיו ונראה ערום ובא אחר והוסיף בהפשטתו חייב בבושת ומ"מ אין בושתו של זה מרובה כמו המבייש את שאינו ערום כלל וכן אם הגביה בגדיו לירד לנהר או שעלה מנהר וביישו חייב ומ"מ אינו כל כך בושת כמו שמבייש המלובש:

לה ביישו כשהוא ישן ומת [בתוך שינתו] שלא הרגיש בבושת אין גובין אותו בושת ואם תפסו יורשיו אין מוציאין מידם (וי"א שהוא פטור) (טור סנ"ח בשם הרא"ש):

לו ישן שבייש פטור:

לז המבייש את השוטה פטור את החרש או את הגר או את העבד או את הקטן שכשמכלימים אותו נכלם חייב ומ"מ אינו דומה המבייש את הקטן למבייש את הגדול ולא המבייש את העבד למבייש בן חורין ולא המבייש חרש למבייש פקח:

לח רקק בחבירו חייב אבל רקק בבגדיו או שביישו בדברים פטור ויש לב"ד בכל מקום ובכל זמן לגדור כפי מה שיראו ויש אומרי' שמנדין אותו עד שיפייס המבויש: הגה וי"א דמכין אותו מכת מרדות (ב"י ס"ס ת' בשם מרדכי פ' הזהב) והמוציא שם רע על חבירו הוי בכלל המבייש בדברים (פסקי מהרא"י סי' רי"ב ות"ה סי' ש"ז) המקנטר חבירו ואמר ליה איני מומר ואיני עבריין אע"פ שלא אמר כמוך הוי כאילו פי' כמוך (ב"י מצא כתוב ומהרי"ו סי' קנ"ז) האומר לחבירו הרי אתה עושה כמו ממזר או אתה כממזר אינו כלום (מהר"יו סי' נ"ט) ויש חולקין וסבירא להו שאם אומר אתה כממזר כאלו קראו ממזר (פסקי מהרא"י סי' רנ"ז וסי' קנ"ה ומהרי"ט ס' קכ"ז ואגודה פ"ב דיומא) אבל אם אומר אתה מכזב כמו ממזר עד שתתברר דבר זה או כיוצא בזה שהטיל בדבר תנאי אינו כלום (פסקי מהרא"י סי' קל"ה) האומר לחבירו פסול אתה י"א דיכול לתרץ דפסול משום קורבה קאמר ואין זה ביוש (מהרי"ו סי' נ"ט) ויש חולקין (מהר"ם מריזבורק) המדבר רע על שוכני עפר צריך לקבל עליו תעניות ותשובה ועונש ממון כפי ראות ב"ד (מרדכי פ' החובל) ואם קבורים בסמוך לו ילך על קבריהם ויבקש מהם מחילה ואם הם רחוקים ישלח שם שלוחו (מהר"ם מריזבורק) ואם כופר המבייש אם הוא ביוש של שוכני עפר יתנו חרם בעדות אבל לא על ביושים אחרים (מרדכי הנ"ל מהרי"ו סי' כ"ח) ונראה דהכל לפי ראות ב"ד ועיין לעיל סי' פ"ז סעיף כ"ה הקורא לחבירו מלשין בן מלשין אם הוא לבד מלשין פטור וכן אם קורא לרשע בן צדיק רשע בן רשע (הגהות מרדכי) הקורא לחבירו עבד או ממזר והוא אמת פטור אבל אם לא יוכל לברר אע"ג דשמע כן שאחרים דברו כך לא נפטר בכך (נימוקי מהר"ם) (וע"ל סי' תכ"א ס"ג):

לט אף על פי שהמבייש בדברים אינו בר תשלומין עון גדול הוא ואין המחרף ומגדף לעם ומביישן אלא שוטה רשע וגס רוח וכל המלבין פני אדם כשר מישראל בדברים אין לו חלק לעולם הבא:

מ דין המבייש ת"ח בדברים נתבאר בטור י"ד סימן רמ"ג סעיף ז':

מא יש הכאות רבות שיש בהם ביזוי וצער מעט ואין בהם נזק וכבר פסקו להם חכמים דמים קצובים וכל המכה את חבירו הכאה מהן משלם אותו הממון הקצוב וכולם קנסות הן ואותו הממון הקצוב הוא דמי הצער והבושת והריפוי והשבת בין צריך לרפואה בין לא צריך זהו משלם וכמה הוא משלם הבועט בחבירו ברגלו משלם ה' סלעים הכהו בארכובתו משלם ג' סלעים קבץ אצבעותיו כמו אוגד אגודה והכהו בידו כשהיא אגודה משלם י"ג סלעים תקע את חבירו בכפו משלם סלע סטרו על פניו משלם חמשים סלעים סטרו באחורי ידו משלם ק' סלעים וכן אם צרם באזנו או תלש בשערו או רקק והגיע בו הרוק משלם מאה סלעים וכזה הוא משלם על כל מעשה ומעשה כיצד כגון שבעט בחבירו ארבע בעיטות אפי' זו אחר זו משלם עשרים סלעי' סטרו על פניו שתי סטירות משלם מאה סלע וכן בשאר: הגה (י"א אע"ג דאיתא בגמ' הקורא לחבירו ממזר סופג ארבעים

מ"מ יש מקומות שאין נוהגין כן והולכין אחר המנהג (הרא"ש כלל ק"א סי' א') ונ"ל דה"ה באלו הדברים הנזכרים:

מב כל אלו הסלעים הם מכסף מדינה שאין בו כסף אלא שמינית שהם שלש מעין שכל מעה משקל ט"ז שעורות כסף צרוף שהוא עוטמני א':

מג בד"א במכובד אבל אדם שהוא מבוזה ואינו מקפיד בכל אלו הדברים וכיוצא בהם אינו אלא כפי מה שיראו הדיינים שראוי ליטול: הגה י"א שאלו הדברים אינן רק משום בושת וצער אבל ריפוי ושבת הכל לפי הענין (טור סל"ד בשם הרי"ף וכ"כ הרא"ש בשמו):

מד כיצד מגבין האידנ' חבלו' וקנסות אלו נתבא' בסי' א':

סימן תכא

המבייש חבירו שלא בכוונה והחובל בחבירו שלא בכוונה. ובו יד סעיפים:

א אינו חייב על הבושת עד שיתכוון לביישו והמבייש את חבירו שלא בכוונה פטור לפיכך ישן שבייש פטור: הגה וכן מי שקובל על חבירו שמסרו או גנב לו וכיוצא בזה אע"פ שלא יכול לברר עליו מ"מ פטור דהרי לא כוון לביישו (מהרי"ו סי' קס"ח):

ב המתכוין לבייש את הקטן ובייש את הגדול נותן לגדול דמי בושתו של קטן נתכוין לבייש העבד ובייש בן חורין נותן לבן חורין דמי בושתו של עבד:

ג יש אומרים דצער ריפוי ושבת חייב אפי' שלא בכוונה ובלבד שלא יהא אנוס אלא שוגג קרוב למזיד אבל בנזק חייב אפי' אנוס דאדם מועד לעול' בין שוגג בין במזיד בין ער בין ישן:

ד בד"א שישן חייב בשישנו שניהם כאחד ונתהפך א' מהם על חבירו והזיקו או קרע בגדיו אבל אם היה א' ישן ובא חבירו ושכב בצדו זה שבא באחרונה חייב אם הזיק לראשון ואם הראשון הזיקו פטור (וה"ה בכל אונס גדול כזה פטור המזיק) (ר"י נל"א ח"ב) וכן אם הניח כליו בצד הישן ונתהפך עליהם ושברם פטור שזה שהניחם בצדו פושע הוא במה שהניחם בצדו:

ה שנים שנתאבקו יחד ואחד הפיל חבירו לארץ ונפל וסימא את עינו פטור:

ו בכל מקום שחובל בחבירו בכוונה חייב בה' דברים אפי' נכנס חבירו לרשותו שלא ברשות וחבל בו והוציאו חייב דנהי שיש לו רשות להוציאו אין לו רשות לחבול בו אבל אם הוא מסרב בו ואינו רוצה לצאת י"א שיש לו רשות אפילו לחבול בו כדי להוציאו: הגה וכן מי שיש לו משרת וחושש שיגנוב לו יוכל להוציאו קודם זמן השכירות (ואם מסרב יוכל להכותו עד שיצא (מרדכי פ' המניח):

ז נכנס לחצר חבירו שלא ברשות ולא ידע בע"ה שנכנס והזיקו ב"ה שלא בכוונה פטור ואם הוזק בו ב"ה חייב כיון שנכנס שלא ברשות ודוקא בשלא ידע בו ולא ראהו שנכנס אבל ראהו פטור דאיהו דאזיק אנפשיה:

ח היו שניהם ברשות או שניהם שלא ברשות והוזקו זה בזה שניהם פטורים (הזיקו זה את זה בכוונה שניהם חייבים) (טור ס"ט ועיין לעיל סי' שע"ח):

ט המבקע עצים בר"ה ופרח עץ מהם והזיק ברה"י או שבקע ברה"י והזיק ברה"י אחר או שנכנס לחנותו של נגר בין ברשות בין שלא ברשות ונתזה בקעת וטפחה לו על פניו חייב בד' דברים ופטור מהבושת:

י היתה לו אבן מונחת בחיקו בין שלא הכיר בה מעולם בין שהכיר בה ושכחה ועמד ונפלה והזיקה וכן אם נתכוין לזרוק שנים וזרק ד' והזיק או שהזיק כשהוא ישן חייב בנזק ופטור מד' דברים:

יא מי שנפל מן הגג ברוח מצויה והזיק חייב בד' דברים ופטור מהבושת נפל ברוח שאינה מצויה חייב בנזק בלבד ופטור מד' דברים (וע"ל סי' תי"ח סי"ג) ואם נתהפך חייב בכל אף בבשת שכל המתכוין להזיק אע"פ שלא נתכוין לבייש חייב בבושת:

יב המזיק לאשתו בתשמיש המטה חייב בנזקיה האומר לחבירו קטע את ידי או סמא את עיני ע"מ שאתה פטור הרי זה חייב בחמשה דברים שהדבר ידוע שאין אדם רוצה בכך: הגה וי"א דאם א"ל בפי' ע"מ לפטור פטור אלא שאם לא א"ל בפי' רק דברים שמשמען כך אנו דנין דבריו שלא פטרו כגון שא"ל קטע ידי או סמא עיני וא"ל המזיק ע"מ לפטור וא"ל הניזק הן אנו דנין שבתמיה קאמר הן וחייב המזיק (טור סי"א בשם הרא"ש):

יג שנים שחבלו זה בזה אם חבל האחד בחבירו יותר ממה שחבל בו הוא משלם לו במותר נזק שלם ודוקא שהתחילו שניהם כאחד או לאחר שחבל בחבירו חזר גם הוא מיד וחבל בו אבל אם התחיל האחד השני פטור שיש לו רשות לשני לחבול בו כדי להציל עצמו (וכן הוא לענין גידופים וביושים המתחיל פורע הקנס (הגה"מ דקידושין) ראובן שהכה לשמעון וחזר שמעון ובא להכותו לראובן ובאתה אשתו של ראובן והחזיקה בשמעון והוא נתק ידיו והכה אותה פטור (מהרי"ו סי' כ"ח) וע"ל ס"ס תכ"ד איש ואשה שחבלו זה בזה ומיהו צריך אומד אם היה יכול להציל עצמו בחבלה מועטת וחבל בו הרבה חייב (ודוקא לענין חבלה שמשלם לו ד' דברים דהוי כאדם המזיק בשוגג אבל פטור על הבושת דהא לא כוון לבייש ולכן המכה חבירו וחבירו קראו ממזר פטור שנא' והיה כי יחם לבבו וגו' וכן אם אחד קרא לחבירו גנב והוא אומר לו אתה מכזב כממזר או קראו ממזר פטור מהאי טעמא) (מהרי"ו סימן כ"ח וסי' ס') וכן הדין באדם הרואה א' מישראל מכה חבירו וא"י להצילו אם לא שיכה המכה יכול להכותו כדי לאפרושי

מאיסורא: הגה וכן מי שהוא תחת רשותו ורואה בו שהוא עושה דבר עבירה רשאי להכותו ולייסרו כדי להפרישו מאיסור ואין צריך להביאו לב"ד (ת"ה סי' י"ח):

יד שנים שחבלו באחד כא' שניהם חייבים ומשלשים ביניהם היה א' מתכוין והשני לא כוון השני פטור מבושת:

סימן תכב

צריך החובל לפייס הנחבל שימחול לו. ובו ב סעיפים:

א החובל בחבירו אע"פ שנתן לו ה' דברים אינו מתכפר לו עד שיבקש ממנו וימחול לו ואסור לנחבל להיות אכזרי מלמחול כי אין זה דרך זרע ישראל אלא כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושניה וידוע שהוא שב מחטאו וניחם מרעתו ימחול לו וכל הממהר למחול הרי זה משובח ורוח חכמים נוחה הימנו: הגה ועיין בא"ח סי' תר"ו אסור לבקש דין מן השמים על חבירו שעשה לו רעה ודוקא דאית ליה דיינא בארעא וכל הצועק על חבירו הוא נענש תחלה (גמרא פ' החובל) וי"א דאפי' לית ליה דיינא בארעא אסור לצעוק עליו אא"כ הודיעו תחלה (הר"ן פ"ק דר"ה):

ב דין נחבל נשבע ונוטל נתבאר בסימן צ':

סימן תכג

נגף אשה ויצאו ילדיה וכיצד שמין דמי ולדות. ובו ד סעיפים:

א הנוגף את האשה ויצאו ילדיה אע"פ שלא נתכוין חייב לשלם דמי ולדות לבעלה ונזק וצער לאשה וכיצד משערין דמי ולדות שמין את האשה כמה היתה יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה ונותנים לבעל (וצער ונזק משערין כמה תפחת האשה ונכחשת יותר כשהיא מפלת ע"י הכאה משילדה כדרכה וכן בשבת וריפוי אם צריכה לכך) (טור ס"ד) (ועיין באבן העזר סי' פ"ג) ואם מת הבעל נותנים ליורשיו (שם ברמב"ם ד"ב) ואם נגפה אחר מיתת הבעל נותנים אף דמי ולדות לאשה (וי"א דהוא של יורשיו) (טור בשם הראב"ד והרא"ש):

ב היתה נשואה לגר וחבל בה בחיי הגר נותן דמי ולדות לבעל מת הגר פטור ואם חבל בה אחר מיתת הגר זכתה היא בדמי ולדות (וי"א דהוא פטור) (טור ס"ג בשם הרא"ש):

ג היתה שפחה או עכו"ם בשעת הריון ובשעת נגיפה נשתחררה או נתגיירה הרי דמי ולדות שלה (וי"א דאם בעלה קיים הרי הן של בעל ואם לאו הוא פטור) (טור ס"ד בשם הרא"ש):

ד הנוגף את האשה ויצאו ילדיה ומתה אע"פ שהיה שוגג ה"ז פטור מהתשלומין ואינו משלם כלום שנא' ולא יהיה אסון ענוש יענש (לא חילק הכתוב בין שוגג למזיד בדבר שיש בו מיתת ב"ד לפטרו מן התשלומין) בד"א כשנתכוין לאשה אבל אם נתכוון לחבירו

ונגף את האשה אע"פ שמתה הואיל והמיתה בלא כוונה ה"ז כדבר שאין בו מיתת ב"ד ומשלם דמי ולדות (וי"א דאפי' לא נתכוין לאשה פטור מתשלומין) (טור ס"ט בשם הראב"ד):

סימן תכד

החובל באביו ואמו או החובל בבניו או החובל בחבירו בשבת. ובו יא סעיפים:

א החובל באביו ואמו ולא הוציא מהם דם חייב בה' דברים הוציא מהם דם חייב מיתה לפיכך פטור מתשלומין אפי' הוא שוגג לפיכך לא יקיז הבן לאביו ולא יוציא קוץ מבשרו ולא יפתח לו מורסא שמא יבא להוציא ממנו דם ונתבאר זה בטור יורה דעה סימן רמ"א:

ב החובל בחבירו בשבת פטור מתשלומין אפילו הוא שוגג כיון שיש בו מיתת ב"ד אבל החובל בחבירו בי"הכ [אפילו] במזיד חייב לשלם לו:

ג החובל בעבד כנעני שלו פטור חבלו בו אחרים רבו נוטל ה' דברים ואפי' צערו בסם ונתרפא מהרה הרי כל רפואתו לרבו:

ד מי שחציו עבד וחציו בן חורין שהכהו אדם או נגחו שור נתבאר משפטו בטור י"ד סי' רס"ז (סי' ס"ב):

ה מי שיצא לחירות ועדיין לא הגיע גט שחרור לידו וחבלו בו אחרים פטורים:

ו החובל בבת קטנה של אחרים אם נזק הפוחת אותה מכספה הוא הרי הוא של האב וכן שבתה של אב שהרי מעשה ידיה וכסף מכירתה של אביה (וי"א דוקא בסמוכה על שולחנו אבל אינה סמוכה על שלחנו היא שלה (טור בשם הרמב"ם וי"א אפי' בסמוכה על שלחנו הוא שלה אם אחרים חבלו בה) (שם בשם הרא"ש) אבל צער וריפוי ובושת שלה וכן נזק שאינה פוחתה מכספה הרי הוא שלה וכן החובל בבתו משלם צער וריפוי ובושת: הגה ונראה לי דוקא באינה סמוכה על שלחנו (ע' בד"מ) אבל סמוכה על שלחנו י"א דפטור (המ"מ לדעת הרמב"ם) וכמו שיתבאר בסמוך:

ז החובל בבניו הגדולים אם אינם סמוכים על שלחנו נותן להם מיד והקטנים ילקח קרקע בנזקן (וי"א ספר תורה) (טור סי"א בשם הרא"ש) והם אוכלים פירותיו וכן באחרים שחבלו בהם ואם היו סמוכים על שולחנו (חבל) בהם (הוא) פטור בין שהיו גדולים בין שהיו קטנים ואם אחרים חבלו בהם בגדולים יתן להם מיד בקטנים ילקח בהם קרקע והוא אוכל פירותיו עד שיגדלו: הגה וי"א דאינו פטור בסמוכים על שולחנו אלא משבת אבל חייב בשאר ד' דברים ודינו בהם כאלו חבלו בהן אחרים (טור בשם הרא"ש):

ח החובל בחרש שוטה וקטן חייב והם שחבלו באחרים פטורים אע"פ שנתפקח החרש ונשתפה השוטה והגדיל הקטן אינם חייבים לשלם שבשעה שחבלו בהם לא היו בני דעת:

ט העבד והאשה החובל בהם חייב והם שחבלו באחרים פטורים אבל משלמים לאחר זמן אם נתגרשה האשה או נתאלמנה או נשתחרר העבד: הגה יש לה נכסי מלוג או נכסי צאן ברזל מוכרת אותו לאחרים בטובת הנאה ומשלמת לנחבל (טור סכ"א):

י האשה שחבלה בבעלה אם היה תוספת בכתובתה או נכסי מלוג או נכסי צאן ברזל מחייבים אותה למכרם לבעלה בטובת הנאה וגובה ממנה אם רצה הבעל ואם רצה לגרש' ולגבות ממנה הכל גובה ואם לא היה לה אינה יכולה למכור לו עיקר כתובתה שאסור לאדם לשהות את אשתו שעה אחת בלא כתובה אלא אם רצה הבעל כותב עליה שטר בדמי החבלה או מגרשה ונוטל מכתובתה הראוי לו: הגה וכן אם החבלה כפי כתובתה מוכרת כתובתה לבעלה ומשלמת לבעלה ולא חיישינן שמא תהא קלה בעיניו להוציאה שהרי אם ירצה יוכל לגרשה ולגבות בחבלתו (טור סעיף י"ג):

יא דין אשת איש שחבלו בה אחרים או בעלה נתבאר בטור א"ה סימן פ"ג: הגה איש ואשה שיש לה בעל שחבלו זה בזה לא אמרינן שישלמו במותר נזק שלם דהא קצת מחבלה שחבל באשה הוא לבעלה על כן ישלם החובל בה השייך לבעלה ומה ששייך לאשה מנכין לו נגד חבלתו (תשובת רשב"א סימן תתקמ"ח):

סימן תכה

חייבי מיתת ב"ד היאך דנים אותן בזמן הזה. ובו ה סעיפים:

א הגה כל חייבי מיתות ב"ד בזמן הזה אין בידינו להלקותן או להגלותן או להרגן או לחבטן אלא מנדין אותן ומבדילין אותן מן הקהל (טור ס"א בשם רב נטרונאי גאון) וכל זה מצד הדין אבל אם רואין ב"ד שהוא צורך שעה ומגדר מילתא יכולין לענוש במה שירצו (שם ובשם תשו' הגאון) כמו שנתבאר לעיל סי' ב': ודוקא בדיני נפשות הצריכין ב"ד אבל הנהרגין בלא ב"ד נידונין גם עתה כמו שיתבאר (טור שם) : הרודף אחר חבירו להרגו והזהירוהו והרי הוא רודף אחריו אפי' היה הרודף קטן הרי כל ישראל מצויים להצילו באבר מאברי הרודף ואם אינם יכולים לכוין ולא להצילו אלא א"כ יהרגו לרודף הרי אלו הורגים אותו אע"פ שעדיין לא הרג: הגה (טור ס"ז) הבא במחתרת לגנוב ג"כ דינו כרודף ואם ידוע שלא בא רק על עסק ממון ואף אם יעמוד בעל הממון נגדו לא יהרגהו אסור להרגו ועיין בדברי הטור בסי' זה מי שמסכן רבים כגון שעוסק בזיופים במקום שהמלכיות מקפידות דינו כרודף ומותר למסרו למלכות (נימוקי מהר"ם מריזבורק] כמו שנתבאר לעיל סימן שפ"ח סי"ב:

ב לפיכך העוברת שהיא מקשה ללילד מותר לחתוך העובר במעיה בין בסם בין ביד מפני שהוא כרודף אחריה להרגה ואם הוציא ראשו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש וזהו טבעו של עולם:

ג וכן הרודף אחר הזכר או אחר אחת מכל העריות (לאנסה) חוץ מהבהמה מצילין אותו אפילו בנפש הרודף ואם רדף אחר ערוה ותפס ושכב עמה כיון שהערה בה אע"פ שלא גמר ביאתו אין ממיתין אותו עד עמדו בדין:

ד רדף אחר ערוה ואחרים היו רודפים אחריו להצילה ואמרה להם הניחוהו כדי שלא יהרגני אין שומעין לה אלא מבהילין אותו ומונעין אותו ע"י הכאת אבריו ואם אינם יכולים באבריו אפילו בנפשו: הגה הבא על העכו"ם בפרהסיא לעיני י' ישראלים קנאין פוגעין בו ומותרין להרגו ודוקא בשעת מעשה אבל אם פירש אסור להרגו ודווקא שהתרו בו ולא פירש ודוקא שבא הקנאי להורגו מעצמו אבל אם שאל לבית דין אין מורים לו כך:

ה אפיקורס מישראל והם עובדי עכו"ם או עושה עבירות להכעיס אפילו אכל נבילה או לבש שעטנז להכעיס [הרי זה] אפיקורס והכופרים בתורה ובנבואה מישראל מצוה להעבירן אם יש בידו להעבירן בפרהסיא מעבירן ואם לאו יסבב בסיבת העברתן כיצד ראה אחד מהם שנפל לבאר והסול' בבאר קודם ומסלקו ואומר הריני טרוד להוריד בני מהגג ואחזירנו לך וכיוצא בדברי' אלו אבל העכו"ם שאין בינינו ובינם מלחמה ורועה בהמה דקה מישראל במקו' שהשדו' הם של ישראל וכיוצ' בהם אין מסבבין להם המית' ואסור להצילן (שם די"א ע"ל סל"ד סי"ג ובסימן ת"ט) בד"א בישראל בעל עבירות והוא עומד ברשעו ושונה בו תמיד כגון רועה בהמה דקה שפקרו בגזל והם הולכים באולתם אבל ישראל בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד אלא עושה עבירות להנאת עצמו כגון אוכל נבילות לתיאבון מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו (שם) (די"ג) (עיין ביורה דעה סי' קנ"ח):

סימן תכו

חייב אדם להציל את חבירו בין בגופו בין בממונו. ובו סעיף אחד:

הרואה את חבירו טובע בים או ליסטים באין עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להציל ולא הציל או ששמע עכו"ם או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנים לו פח ולא גילה אוזן חבירו והודיעו או שידע בעכו"ם או באנס שהו' בא על חבירו ויכול לפייסו בגלל חבירו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו וכיוצא בדברים אלו עובר על לא תעמוד על דם רעך:

סימן תכז

מצות עשה להסיר כל מכשול שיש בו סכנת נפשות ועשיית מעקה לגגו. ובו י סעיפים:

א מצות עשה לעשות אדם מעקה לגגו שנא' ועשית מעקה לגגך והוא שיהיה בית דיר' אבל בית אוצרות ובית הבקר וכיוצא בהן אינו זקוק לו:

ב כל בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות פטור ממעקה:

ג בית של שני שותפים חייבים במעקה שנאמר כי יפול הנופל ממנו לא תלה אלא בנופל א"כ למה נאמר גגך למעט בתי כנסיות ובתי מדרשות לפי שאינם עשוים לדירה:

ד היתה ר"ה גבוה מגגו אינו זקוק למעקה שנאמר כי יפול הנופל ממנו:

ה גובה המעקה אין פחות מי' טפחים כדי שלא יפול ממנו הנופל וצריך להיות המחיצה חזקה כדי שישען אדם עליה ולא תפול:

ו כל המניח גגו בלא מעקה ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנא' ולא תשים דמים בביתך:

ז אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה וראוי שיכשול בה אדם וימות כגון שהיתה לו באר (או בור) בחצירו בין שיש בו מים בין שאין בו מים חייב לעשות חוליא גבוה י' טפחים או לעשות לה כיסוי כדי שלא יפול בה אדם וימות:

ח וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה שנאמר השמר לך ושמור נפשך ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאים לידי סכנה ביטל מצות עשה ועובר בלא תשים דמים:

ט הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות וקצתם נתבארו בטור י"ד סי' קט"ז ועוד יש דברים אחדים ואלו הן לא יניח פיו על הסילון המקלח וישתה ולא ישתה בלילה מהבארות ומהאגמים שמא יבלע עלוקה והוא אינו רואה: הגה וכבר כתבתי דברים אלו סימן קי"ו ביורה דעה וע"ש:

י כל העובר על דברים אלו וכיוצא בהם ואמר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או איני מקפיד בכך מכין אותו מכת מרדות והנזהר מהם עליו תבא ברכת טוב :